SOSYALİZM
VE TOPLUMSAL MÜCADELELER
ANSİKLOPEDİSİ

İletişim Yayınları

5

SOSYALİZM
VE TOPLUMSAL MÜCADELELER
ANSİKLOPEDİSİ

İletişim Yayınları

5.Cilt

1960-1980

SOSYALİZM
VE TOPLUMSAL MÜCADELELER
ANSİKLOPEDİSİ

İLETİŞİM YAYINLARI A.Ş. ADINA SAHİBİ *Murat Belge*
SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ *Ali Erkan Kayılı*

YAYIN YÖNETMENİ *Ertuğrul Kürkçü*
YAYIN KOORDİNATÖRÜ *İskender Savaşır*
YAYIN SEKRETERİ *Sevda Kılıç*
YAYIN KURULU *Fahri Aral, Tanıl Bora, Erkan Kayılı, Ertuğrul Kürkçü, Saruhan Oluç, İskender Savaşır, Fügen Uğur*

DANIŞMA KURULU *Murat Belge, Korkut Boratav, Alpaslan Işıklı, Rasih Nuri İleri, Ahmet İnsel, Baskın Oran, Taha Parla, Ömür Sezgin, Yavuz Sabuncu, Mete Tunçay, İşaya Üşür*

GÖRSEL TASARIM *Yılmaz Aysan*
GÖRSEL DÜZENLEME *Ümit Kıvanç, Mine Arda Bulut*

İletişim Yayınları

GENEL YÖNETMEN *Murat Belge*
GENEL MÜDÜR *Nihat Tuna*

DÜZELTİ *Fatih M.Öztan, Remzi Abbas*
OKUR İLİŞKİLERİ *Mürvet İşgör*
SATIŞ VE DAĞITIM *Burhan Kutlutürk*

PERKA A.Ş.

GENEL MÜDÜR *Ahmet Asena*
KAMERA *Cemal Törün, Murat Keylan, Muammer Balta*
MONTAJ *Vahit Mahmatlı, Ümit Ayar, Turgay Tekatan*
DİZGİ *Hüsnü Abbas, İsmail Abbas, Hamit Balaban, Zuhal Yolgun*

RENK AYRIMI *Çağdaş Yayıncılık ve Basın Sanayi A.Ş.*
BASKI *Çiftay Matbaacılık Ltd. Şti.*
DAĞITIM *Hürriyet Holding A.Ş.*

YAZARLAR

Meltem Ahıska *(yazar)* • Tanju Akad *(iktisatçı)* • Taner Akçam • Cüneyt Akman *(iktisatçı)* • Prof.Dr. Ulrich Albrecht *(Freie Universität Berlin öğretim üyesi)* • Tarıq Ali *(New Left Review dergisi yazarı)* • Samir Amin *(Birleşmiş Milletler'e bağlı Third World Forum dergisi yöneticisi)* • Çağatay Anadol *(Görüş dergisi yayın yönetmeni)* • Hacer Ansal • Fahri Aral *(yazar)* • Prof.Dr. Sadun Aren *(A.Ü. S.B.F. eski öğretim üyesi)* • Dr. Tülay Arın *(İ.Ü. İktisat Fakültesi öğretim üyesi)* • Doç. Çelik Arıoba *(SBF Öğretim Üyesi)* • Mustafa Arslantunalı • Hasan Aydın • Ergun Aydınoğlu *(yazar)* • Cumhur Aytulun *(yazar)* • Etienne Balibar *(Paris I Üniversitesi öğretim üyesi)* • Vicente Ballero • Atılgan Bayar *(şair)* • Oya Baydar *(araştırmacı)* • Heiner M.Becker *(araştırmacı)* • Murat Belge • Mihri Belli • Yves Benot *(araştırmacı)* • Halil Berktay *(tarihçi)* • Dr. İsmail Beşikçi *(sosyal bilimci)* • Alaattin Bilgi *(çevirmen)* • İhsan Bilgin *(yazar)* • Pierre Bitoun *(Fransa Ulusal Tarım Araştırmaları Enstitüsü'nde araştırmacı)* • Tanıl Bora *(yazar)* • Prof.Dr. Korkut Boratav *(A.Ü. S.B.F. eski öğretim üyesi)* • Burak Boysan *(yazar)* • Peter Brandt *(araştırmacı)* • Hauke Brunkhorst *(araştırmacı)* • Alexander von Brünneck *(araştırmacı)* • Christine Buci-Glucksmann *(araştırmacı)* • Gérard Chaliand • Tony Cliff *(araştırmacı)* • İrfan Cüre *(çevirmen, yazar)* • Dr. Arif Çağlar *(kimya mühendisi)* • Ruşen Çakır *(gazeteci)* • Murat Çelikkan *(gazeteci)* • Metin Çulhaoğlu *(Gelenek dergisi yayın yönetmeni)* • Rudolf de Jong *(Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü'nde araştırmacı)* • Henri Desroche *(Ecole Pratique des Hautes Etudes araştırma direktörü)* • Orhan Dilber *(yazar)* • Özden Dilber • Frank Dingel *(tarihçi)* • Ahmet Doğukan *(araştırmacı)* • Thomas Ebermann *(F.Almanya Yeşil Parti milletvekili)* • Yıldız Ecevit *(sosyolog)* • Gültekin Emre *(yazar)* • Neşe Erdilek *(sosyal bilimci)* • Ömer Erzeren *(yazar)* • Ferenc Feher *(The Graduate Faculty, New School for Social Research öğretim üyesi)* • Iring Fetscher *(araştırmacı)* • Ümit Fırat *(yayıncı)* • Tilman Fichter *(araştırmacı)* • Haluk Gerger *(SBF eski öğretim üyesi)* • André Gorz *(araştırmacı)* • Erhan Göksel *(yayıncı)* • Aydemir Güç *(yazar, çevirmen)* • Mesut Gülmez *(TODAİE öğretim üyesi)* • Nurdan Gürbilek *(yazar)* • Müge Gürsoy *(yayıncı)* • Dr. Şehmus Güzel *(Paris VII Üniversitesi öğretim üyesi)* • Prof. Fred Halliday *(London School of Economics öğretim üyesi)* • Mustafa Hasdemir *(yazar)* • Ahmet Hezarfen *(yazar)* • Siegfried Heimann *(Freie Universität Berlin öğretim üyesi)* • Prof.Dr. Alpaslan Işıklı *(A.Ü. S.B.F. eski öğretim üyesi)* • Rasih Nuri İleri *(araştırmacı)* • Dr. Ahmet İnsel *(Paris I Üniversitesi öğretim üyesi)* • Dr. Niels Kadritzke *(sosyal bilimci)* • Fatoş Karaören *(B.Ü. öğretim üyesi)* • Muhittin Karkın *(araştırmacı)* • Dr. Kurtuluş Kayalı *(A.Ü. D.T.C.F. öğretim üyesi)* • Erkan Kayılı • Petra Kelly *(F.Almanya Yeşil Parti milletvekili)* • Jacques Kergoat *(araştırmacı)* • Ümit Kıvanç *(gazeteci, yazar)* • Monique Kieffer *(araştırmacı)* • Dr. Hans-Günter Kleff *(sosyal bilimci)* • Ferda Koç *(yazar)* • Yıldırım Koç *(araştırmacı)* • Dr. Cemil Koçak *(araştırmacı)* • Orhan Koçak *(yazar)* • Prof. Jiri Kosta *(Frankfurt Johann Wolfgang von Goethe Üniversitesi öğretim üyesi)* • Sevil Kurdoğlu *(yazar)* • İldeniz Kurtalan *(doktor)* • Akif Kurtuluş *(şair)* • Demir Küçükaydın *(yayıncı)* • Ertuğrul Kürkçü • Dr. Ernesto Laclau *(University of Essex öğretim üyesi)* • Yves Lacoste *(Paris I Üniversitesi öğretim üyesi)* • Ömer Laçiner *(yazar)* • Dominique Lecourt *(Paris VII Üniversitesi öğretim üyesi)* • Daniel Lindenberg *(araştırmacı)* • Johann J. Lingnau *(sanat eleştirmeni)* • Siegward Lönnendonker *(araştırmacı)* • Michaël Löwy *(Against the Current Danışmanlar Kurulu üyesi)* • Branka Magas *(New Left Review dergisi yazarı)* • Ernest Mandel *(iktisatçı)* • Hans-Arthur Marsiske *(araştırmacı)* • Tayfun Mater • Prof. David McLellan *(University of Kent öğretim üyesi)* • Maria Markus *(School of Sociology, University of NSW öğretim üyesi)* • Jim Monsonis *(sosyolog ve SDS eski genel sekreteri)* • Prof. Bernat Muniesa *(Barselona Üniversitesi öğretim üyesi)* • Murat Nişancıoğlu *(yazar)* • Şule Nişancıoğlu *(yazar)* • Ayşe Nur *(çevirmen)* • Ainde O'Callaghan *(Socialist Review dergisi yazarı)* • Ahmet Oktay *(yazar)* • Ersen Olgaç • Saruhan Oluç *(yazar)* • Hilal Onur *(araştırmacı)* • Dr. Baskın Oran *(A.Ü. S.B.F. eski öğretim üyesi)* • Prof.Dr. Çetin Özek • Doğan Özgüden *(gazeteci, yazar)* • Banu Paker *(yazar)* • Thierry Paquot *(La Découverte Yayınevi redaktörü)* • Jale Parla *(B.Ü. öğretim üyesi)* • Taha Parla *(B.Ü. eski öğretim üyesi)* • Faruk Pekin *(araştırmacı)* • Charles Post *(New Left Review dergisi yazarı)* • Chantal Rondeau • Maximilien Rubel *(yazar)* • Christian Rudel (yazar) • Dr. Yavuz Sabuncu *(A.Ü. S.B.F. öğretim üyesi)* • Marion Sarafis *(yazar)* • Nail Satlıgan • İskender Savaşır *(yayıncı, yazar)* • Dr. Gülnur Savran *(İ.Ü. Edebiyat Fakültesi eski öğretim üyesi)* • Dr. Sungur Savran *(İ.Ü. İktisat Fakültesi eski öğretim üyesi)* • Alfred Schmidt *(araştırmacı)* • Lynne Segal *(yazar)* • Doç.Dr. Ömür Sezgin *(A.Ü. S.B.F. öğretim üyesi)* • Anwar Shaikh *(New School for Social Research öğretim üyesi)* • Dr. Orhan Silier *(Tarihçi)* • Dr. Nükhet Sirman *(ODTÜ öğretim üyesi)* • Bülent Somay *(yazar)* • Kenan Somer *(yazar)* • Aslan Sonat *(Bolu S.İ.Y.O. öğretim üyesi)* • Mustafa Sönmez *(iktisatçı)* • Gisela Stockem *(çevirmen)* • Kemal Sülker *(gazeteci)* • Prof.Dr. İlhan Tekeli *(O.D.T.Ü. öğretim üyesi)* • Doç.Dr. Şirin Tekeli *(İ.Ü. İktisat Fakültesi eski öğretim üyesi)* • Trınh Van Thao • Göran Therborn *(Lund Üniversitesi öğretim üyesi)* • Dr. E.Ahmet Tonak *(Simon's Rock of Bard College öğretim üyesi)* • Doç.Dr. Zafer Toprak *(B.Ü. öğretim üyesi)* • Doç.Dr. Mete Tunçay *(A.Ü. S.B.F. eski öğretim üyesi)* • Nesrin Tura *(yazar)* • Rıza Tura *(yazar)* • Atila Türk *(yazar)* • Barış Tütün *(araştırmacı)* • Fügen Uğur *(yazar, çevirmen)* • Füsun Üstel *(araştırmacı)* • Özer Üstel *(çevirmen)* • Dr. İşaya Üşür *(Gazi Üniversitesi öğretim üyesi)* • Dr. Serpil Üşür *(SBF öğretim üyesi)* • Markos Vafiadis • Lionel Vairon • Galip Yalman *(İktisatçı)* *Nicholas Walter (Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü'nde araştırmacı)* • Stefanos Yerasimos *(Paris VII Üniversitesi öğretim üyesi)* • Murat Yetkin *(gazeteci-yazar)* • Mustafa Yılmazer • Dilek Zaptçıoğlu *(gazeteci)* • Ragıp Zarakolu *(yayıncı)*

KURULUŞLAR

Arbeiterkampf Yazı Kurulu *(Federal Almanya)* • Fourier-Proudhon Vakfı *(Fransa)* • Hamburg Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü *(Federal Almanya)* • Marksizm-Leninizm Enstitüsü SED Merkez Komitesi *(Demokratik Alman Cumhuriyeti)* • Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü *(Hollanda)*

KATKIDA BULUNANLAR

Hakan Akçura • Ahmet Asena • Nilgün Bilgili • Ayşen Can • Kerem Cankoçak • Peri Efe • Ayşen Ekmekçi • İdem Erman • Elif Köksal • Cem Öner • İbrahim Özyıldırım • Mustafa Öztürk • Şadi Samer • Semra Somersan • Sibel Yücel

İletişim Yayıncılık, Gazetecilik, Basın Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Klodfarer Caddesi, İletişim Han, Kat: 3,
Cağaloğlu, 34400, İSTANBUL Tel: 516 22 60 (3 hat)

Kapak resmi: Kübalı grafikçi R. Martinez'in Küba halkı ve önderlerini tasvir eden bir afişi.

Küba Devrimi

Küba Devrimi, Orta ve Güney Amerika hatta bazı Afrika ülkelerinde, ulusal kurtuluş mücadelelerinin gelişmesinde önemli manevi ve siyasal bir rol oynadı. Bunun da ötesinde Amerika'nın arka bahçesinde gerçekleşen bu devrimin önderlerinin dünya statükosunu parçalayan hareketinin yaydığı yeni esinler, çeşitli dünya ülkelerindeki birçok devrimcinin fikirlerinin ve eyleminin şekillenmesine yol açtı. Küba Devrimi, kökleri *Komünist Enternasyonal*'e uzanmayan bir siyasal önderliğin yönettiği ilk muzaffer devrimdi. En azından önder kadroların temel kuramsal yaklaşımında uluslararası komünist harekete egemen olan *SBKP* yöneliminin güçlü bir etkisi yoktu. Öte yandan '50'lerin sonları ve '60'ların başlarında komünist partiler geleneğinden gelen sosyalistler, Küba'daki yasal adıyla *Partido Socialista Popular* (Sosyalist Halk Partisi - PSP) önderleri, Fidel Castro ve arkadaşlarının *26 Temmuz Hareketi*'ne daha baştan karşı çıkmış, *Directorio Revolucionario*'ya (Devrimci Yönetim) bağlı kır ve kent gerillalarının eylemlerini desteklememişti. *26 Temmuz Hareketi*'nin iktidarı ele geçirmesinden sonra da, *PSP* önderleri Castro hükümetinin izlediği rotaya karşı çıkmış, burjuvazinin mülksüzleştirilmesine ve sosyalizmin geliştirilmesine yönelik önlemlerin başlatılmasını eleştirmişlerdi.

Küba Devrimi Üstüne Değerlendirmeler

Küba Devrimi'nin bir çok temel özelliği üstüne yaygın bir yanlış anlayış egemendir. Birinci olarak, gerillaların askeri zaferinin sosyalist devrimin başlıca kaynağı olduğuna ilişkin inanış sözkonusudur. Kuşkusuz, devrimin zafere ulaşmasının gerekli ön koşulu, Batista ordusunun Fidel Castro önderliğindeki gerillalar tarafından yenilgiye uğratılmasıydı. Ancak bunun yeterli olamayacağına ilişkin pek çok kanıt Latin Amerika'nın toplumsal mücadeleler tarihinden çıkarılabilir. Latin Amerika tarihi içinde bir çok kez gerici diktatörlükler yıkılmış, hatta bazılarının orduları dağıtılmıştı. Ama egemen sınıf mülksüzleştirilmemiş, siyasal iktidar dağıtılmamıştı. Ve yarı sömürge bir ülkede, sarsıntıya uğramış bir burjuva ordusunu yeniden toparlamak, ileri kapitalist bir ülkeye oranla çok daha kolaydı. Ve böylesi bir çaba, *26 Temmuz Hareketi*'nin Havana'yı denetimi altına almasından sonra Küba'da da görüldü. Üstelik bu girişimi başlatan, cumhuriyetin yeni atanmış başkanı idi. Ama büyük kitle seferberliği, 1-2 Temmuz genel grevi ve radikal bir tarım reformunu başlatma kararı bu mücadele sırasında burjuva devlet aygıtını da dağıttı. Bu süreç sırasında *26 Temmuz Hareketi*'nin burjuva ve sosyalist kanatları arasında bir bölünme meydana geldi. Kısacası bu süreç, gerilla mücadelesinin zafere ulaşmasının doğrudan ya da kaçınılmaz bir sonucu değildi.

Castro önderliğindeki hareketin siyasal evriminin, ABD emperyalizmini şaşkınlığa düşürdüğü doğru olmakla birlikte, gerillaların Havana'ya girmesinden hemen sonra, kitle seferberliğinin ve önderlerinin anti-emperyalist ve anti-kapitalist dinamiği ortaya çıkar çıkmaz, Washington, son derece sert ve hızlı bir tepki gösterdi. Amerikan birliklerinin kitlesel müdahelesini önleyen ana etken, özellikle Latin Amerika'da Küba Devrimi'ne gösterilen uluslararası dayanışma dalgası idi. Doğrudan bir Amerikan müdahalesinin bütün kıtayı ayağa kaldırması tehlikesi vardı. Buna ne eski başkan Eisenhower ne de onu izleyen başkan Kennedy cesaret edebildi. 1961'de Amerikan emperyalizmi, paralı askerleri, sabotörleri harekete geçirdi, komando harekatlarını başlattı. 1961 Domuzlar Körfezi çıkarması, yüzbinlerce kadın ve erkeğin seferber edilip, silahlandırılması sonucunda başarısızlığa uğradı. Emperyalizmin Küba'da yenilgiye uğramasının nedeni, Washington'un yalnış hesaplar yapması değil, Küba'da başarılan bu kitle seferberliği ve Castro önderliğindeki hareketin izlediği hassas rota idi.

Küba Devrimi'nin en önemli özelliklerinden biri de, Çin Devriminden sonra görülmemiş boyuttaki kitle hareketliliğinin, örgütlenmesinin, devrimci kendiliğindenliğin ve inisiyatifin başlaması idi. Kitle eylemi ve özgürlüğün yaratıcı yanları birçok alanda görülebiliyordu: Havana'daki villaların, taşradan eğitim görmek üzere başkente gelen kız ve erkek öğrencilerin kalacağı yurtlara dönüştürülmesi, devrimci sanatın çok yönlü gerçek bir patlama göstermesi, kamu binalarının korunması için çok sayıda kadının da yer aldığı silahlı milisin örgütlenmesi, cehaleti silip süpüren okuma-yazma kampanyası, kamu hizmetleri için ödenecek bedellerin radikal biçimde ortadan kaldırılması, tüketim mallarının köylülüğün en yoksul kesimleri ve kırsal proletarya lehine yaygın dağıtımı vb.

Bu sürecin büyük bir kitle seferberliğini içermesine ve kitlelerin siyasal eğitimi için eşi görülmemiş bir çaba harcanmasına karşın, Küba deneyiminde görülen temel zayıflık, kurumsallaşmış işçi iktidarının, başka bir deyişle konseylerin yokluğuydu. *Devrimi Savunma Komiteleri*, gerçek konseylerin çekirdeği olabilecekken, bu yönde evrilmediler. Kitle seferberliği, Fidel'in popülerliği ve Che'nin devrimci hattı ile iktidarın fiili uygulanışı arasında bir uçurum meydana geldi. Castro önderliğindeki hareketin zayıflığı buralara kadar uzanıyordu. Kitlelerin kendi seferberliklerini sosyalist iktidarın demokratik taban organları kanalıyla dile getiremeyişi ve alternatif bir yönlendirmenin (özellikle sosyalist demokrasinin nasıl inşa edileceğini hedef alan bir yönlendirme) yokluğu nedeniyle *PSP* aygıtı, devrimci hareketin gittikçe daha fazla tabakasını birleştirip bütünleştirerek, yukarıda sözü edilen uçurumu kapama konusunda kendini adım adım sunabildi.

1958 yılı boyunca Küba büyük olaylara gebeydi: Gerilla hareketinin ciddi bir tehdit halini almasından tedirgin olan Batista, Sierra Maestra dağlarında mevzilenen gerillaları halktan koparmak amacıyla köylülerin bölgeden çıkartılmalarını emretmişti. Vietnam'da ve Portekiz'in Afrika sömürgelerinde uygulanan yöntem Küba'da da denendi; binlerce insan, evlerinden ve tarlalarından zorla -kimi zaman yangın bombası kullanılarak- sürüldü ve reconcentracion campesina adı verilen tel örgülerle çevrili kamplara hapsedildi. Ancak, bu uygulamaya karşı kentlerde, özellikle de gerillaların yerinden yurdundan edilmiş köylülerle ilişki kurabildikleri Santiago'da çok büyük tepkiler uyanınca, Batista geri adım attı ve köylüler evlerine dönebildiler. Her iki karar da zayıflayan ve desteğini kaybeden dikta açısından bir hataydı. Batista'nın giderek sertleşen önlemlerine karşı çıkan liberaller, ılımlı sol ve orta sınıf Fidel'in saflarına kayıyorlardı, büyük toprak sahipleri bile tarafsızlığı seçmeye başlamışlardı. Ordu içinde de başgösteren huzursuzluklar, deniz erlerinin başlattığı bir isyanla su yüzüne çıkmıştı, gerillaların başarısı Sierra Cristal'da Roul Castro yönetiminde açılan ve bölgedeki köylülerin de geniş çapta katıldığı ikinci bir cephede de tekrarlanıyordu... Dikta hükümetinin Sierra Maestra'daki 300 gerillanın üzerine yolladığı 10 bin asker, gerillaları dar bir alanda kıstırmıştı ama, gerillalar bu ölüm-kalım savaşından Temmuz 1958'de zaferle çıktılar. Bu zaferde, köylülerin orduya beslediği kin dolayısıyla gerillalarla işbirliği yapmaları ve Fidel'in askeri yeteneği kadar, Küba ordusundaki askerlerin moral bozukluğu ve kendi halklarına karşı giriştikleri savaştaki isteksizlikleri de önemli bir rol oynamıştı. Devrimci kasırga kısa sürede bütün ülkeyi sardı; baskı ve cinayetlerden usanan halk kentleri terkederek dağlara göç etmeye, gerillalara katılmaya başladı. Büyük şehirlerde de sık sık çıkan olaylarda Batista'nın polisleri halkla çatışıyor ve kendi güvenliklerini de yeteri kadar sağlayamıyorlardı. Alttaki resim, 1 Ocak 1959'da Armada Rebelde'nin (Asi Ordu) Havana'ya girmesi beklenirken sokak çatışmalarından bir ânı görüntülüyor: Halk bütünüyle devrimin yanındaydı artık. Batista'nın Sierra Maestra'ya karşı giriştiği son başarısız saldırı, Castro kuvvetlerinin Havana'ya doğru ilerlemesini durduramadı. Kendisinin katılmayacağı bir cumhurbaşkanlığı seçimini teklif etmesi de, aynı şekilde, halkın seçimi boykot etmesiyle yararsız bir önlem olmaya mahkumdu. Fidel, 1 Ocak 1959'da "Bütün iktidar ve yetki asi ordunundur" sloganıyla Küba halkını 6 gün boyunca adadaki bütün hayatı felce uğratan bir genel greve çağırdı; ertesi gün sabahın erken saatlerinde başlayan genel grev, çatırdayan Batista rejimini alaşağı etmeye yetmişti: Batista'nın Dominik Cumhuriyeti'ne kaçışından bir hafta sonra, 8 Ocak 1959'da Fidel Castro "barbudo"larla birlikte hiçbir engelle karşılaşmadan Havana'ya giriyordu (yandaki resim). Castro, coşkulu kalabalıkların alkışları arasında, Havana'da yaptığı konuşmada "devrimin sağ veya sol bir niteliği olmadığını" açıkladı; "bir tanım vermek gerekirse" diyordu, "devrimimiz hümanisttir."

42 Küba Devrimi

Yeni Dünya'ya ilk varan Avrupa'lılar İskandinavlardı ama Vikingler hem kıtanın çok daha kuzeylerine gitmişler, hem de onların 13. yüzyıldaki keşifleri sürekli bir yerleşime ve kıtalararası iletişime yol açmamış, Avrupa'nın belleğinde yer etmemişti. Bu yüzden Kristof Kolomb'un gemileri ilkin Haiti'ye sonra da Küba'ya vardığında, İspanyollar Japonya'nın bir uzantısı olan masal adası Cipango'yu bulduklarını düşünüyorlardı. Kolomb'un notlar alarak defalarca okuduğu ve yanından ayırmadığı Marko Polo'nun Seyahatnamesi, Doğu ülkelerinin zenginlikleri, özellikle de Cipango adasındaki altın ve 'sepetler dolusu inci' hakkındaki öykülerle doluydu. Marco Polo, Hint denizlerinde altın ve inciden dağlarla süslü 13 bin ada olduğunu, bu adalarda bol miktarda kara biber, kırmızı biber, tarçın vb. baharatların yetiştiğini söylüyordu. 1492'de uçsuz bucaksız okyanusa açılan serüvenci İspanyolların hedefi, iki yüzyıl önce Marco Polo tarafından keşfedilen zengin doğu ülkelerine, Osmanlı imparatorluğunun denetimi altında olmayan başka bir yoldan ulaşmaktı. Uzun kış boyunca etlerin kalitesini ve tadını korumak, ancak biberler, karanfil, zencefil ve tarçınla mümkündü; Ortaçağda bir çuval karabiber büyük bir servetti. İspanyol ve Portekiz krallıklarının "Batı Hint Adalarına" yelken açışı, hem baharat ve tropikal bitki ticaretinde aracıları ortadan kaldırmak, hem de altın ve gümüş diyarlarını zaptetmek içindi. Çünkü Kolomb'un deyişiyle altın sayesinde "ruhları cennete göndermek bile" mümkündü... Kâşifler yeni topraklarda, umduklarından da fazlasını buldular: Karaya çıktıkları yerde, bekledikleri gibi bir uygarlık yoktu; Ne Küba ve Haiti'nin çıplak yerlileri büyük bir Han'ın uyruklarına benziyorlardı, ne de fil ve kaplan gibi bölgenin 'tipik' hayvanlarına rastlamak mümkündü... Kolomb, birkaç yıl içinde İspanyol'ların yerleşeceği bu yeni toprakların eski sahipleriyle ilk karşılaşmalarını anlatırken, "Hintlileri" oldukça uzun boylu, son derece iyi yürekli ve gerçekten çok güzel bir insan ırkı olarak tanıtıyordu; bu ırkın kâşiflere en ilginç gelen yönü de, altın takılarla süslü olmalarıydı. Yerliler Kolomb ve tayfalarını büyük bir konukseverlikle karşıladılar, kendilerine sunulan değersiz hediyeleri büyük bir şevkle kabul ederek karşılığında altın ve ilginç tropikal meyveler sundular; üstelik, pek çok altın maden ocağının bulunduğu toprakların bulunduğunu haber vererek, bu bölgelerin yerini tarif ettiler. Solda, iki kültürün yüz yüze geldiği ânı gösteren bir 16. yüzyıl resmi: Kolomb, yerlilerin altın ve değerli madenlerden yapılmış hediyelerini kabul ederken, adamları kutsal haçı yeni topraklara dikmeye çalışıyor... Resim, bu topraklar üzerinde yüzyıllar boyu sürecek olan ilişkiyi özetliyor gibi: Beyaz adam, altına sahip olacak, kutsal haçını diktiği topraklara, yerlilerin emeği ve canına... Altın bitince gümüş, o da bitince şeker ve kahveye... Elbette bu barışçıl tablo da çok geçmeden kana bulanacaktı; keşiften daha üç yıl geçmeden İspanya adası'nda yerlilere karşı başlatılan savaşı bizzat Kristof Kolomb yönetecekti. Bir avuç atlı, ikiyüz civarında süvari ve birkaç eğitilmiş köpekle katledilen yerlilerden 500 kadarı İspanya'ya yollanacak, orada meraklı kitlelere teşhir edilerek köle olarak satılacak ve sefalet içinde öleceklerdi... Antillerde sağ kalan yerlilerin yazgısı, çamur içinde ölesiye altın aramak ya da tarlalarda zorla çalıştırılmaktı; çoğu ağır çalışma koşulları içinde birer köle olarak yaşamaktansa, yığınlar halinde kendilerini ve çocuklarını öldürerek intihar etmeyi seçti.

Öte yandan Sovyetler Birliği, Amerikan emperyalizmi karşısında devrimci Küba'yı arkalayarak, hem Latin Amerika'da saygınlık kazanma, hem de bizzat Küba'da etkisini artırma çabasına girdi. Emperyalist abluka karşısında Küba ekonomisine Sovyet desteği artarken, Küba devlet aygıtında, parti aygıtında ve silahlı kuvvetlerde gittikçe artan sayıda görevli eğitim amacıyla Sovyetler Birliği'ne gitti. Özellikle 1967 sonrasında görülen gelişme çizgisinde, bürokratik denetime daha fazla ağırlık verilirken, devrimci kitle inisiyatifi sönmeye başladı. Ama yine de Yugoslavya, Çin ya da Vietnam devrimlerine oranla, sözkonusu süreç Küba'da daha yavaş işledi.

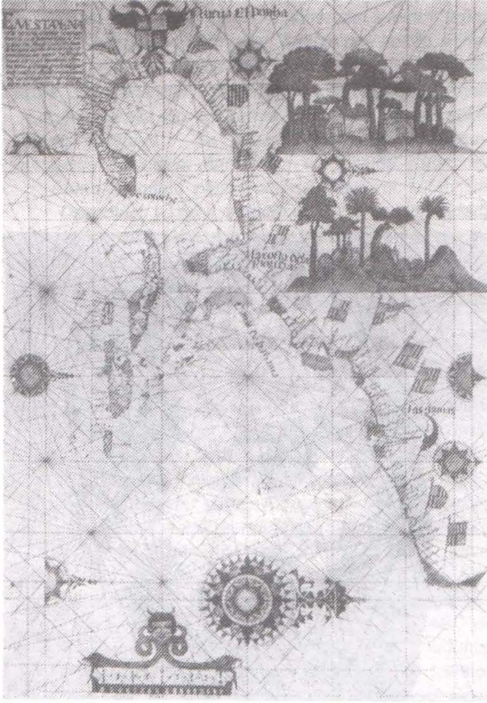
Küba Devrimi'nin Latin Amerika'da, Rus Devrimi'nin Avrupa'da yarattığına benzeyen sonuçları oldu. Bu devrimin etkisiyle, devrimi doğrudan gündelik mücadele alanı içine sokan parti ve örgütler olmuştu. Ancak Rus Devrimi'nden farklı olarak, Küba Devrimi Latin Amerika işçi sınıfı üstünde doğrudan bir etki kazanmadı. Öğrenci hareketi, aydınlar, popülist ve Hıristiyan hareket ve partiler Küba Devrimi'nden en fazla etkilenenler arasındaydı. Zaten Küba Devrimi'nde Küba proletaryası devrime katılmakla birlikte, fiili bir önderlik rolünü yerine getirmedi. Yine Rus Devrimi'nden farklı olarak, bu devrimde eylemi devrimci bir teori öncelerken, Küba Devrimi'nde teori olayların peşinden geliştirildi, çok kez de bir meşrulaştırma işlevi gördü.

Yeşil Timsahın Yüzyıllık Serüveni

Ernesto Che Guevara, Fidel'e adadığı bir şiirinde *Canto a Fidel* (Fidel'in Türküsü) Küba'yı yeşil bir timsaha benzetir: Gidelim, şafağın coşkun habercisi / kimselerin bilmediği gizli yollardan / kurtarmak için sevdiğin o yeşil timsahı. Fidel'in sesinde dört ayrı rüzgârın, yani toprak reformu, adalet, ekmek ve özgürlüğün estiğini söyleyen Che 1956'da Meksiko'da kaleme aldığı kantosunu şu dizelerle sona erdiriyordu: Ve eğer vurulursak yürüdüğümüz yolda / biz gerillaların kemikleri üstüne / Kübalıların gözyaşından örtü istiyoruz / Amerika tarihine geçerken / İşte o kadar.

1956'da Meksiko'da başlayan serüven Ocak 1959'da gerillaların Havana'ya girmesi ile son buluyor, Yeşil Timsah'ı kurtarma düşü bir gerçek oluyordu. 1967'de Che, Bolivya dağlarında vurulduğunda ise, artık üstünü örten yalnızca Kübalıların, yalnız Bolivyalıların, hatta yalnız Latin Amerikalıların gözyaşları değildi. Tüm dünyada '60'lılardaki başkaldırıların simgesi olacaktı Che ve Yeşil Timsahı.

42 Küba Devrimi

15. yüzyılın sonlarında yeni keşiflerin doğurduğu ihtiyaçların da etkisiyle haritacılık, Avrupa'da hızla gelişmişti. Kolomb'un ölümünden sonra sayısı artan seferler, keşfedilen toprakların Uzak Doğu'ya değil, yeni bir kıtaya ait olduğunu ortaya koymuştu; yeni topraklar, sanıldığından da "yeni"ydi... Amerigo Vespucci adındaki bir Floransalı gezgin, gördüğü toprakların coğrafyasını ayrıntılı bir şekilde kaleme almış, onun yazdıklarından yola çıkan dönemin ünlü haritacısı Martin Waldseemüller de yukarıda görülen haritayı çizerek ancak bir kısmı keşfedilmiş bu yeni kıtaya 'Amerika' ismini vermişti. Daha sonra Mercator tarafından genişletilen haritaya paralel olarak "Amerika" isminin nitelediği alan da büyüdü. 16. yüzyılın başlarında yapılan bu İspanyol haritasında, Antiller, Meksika körfezi, aralarında Küba da olan Karaibler, Florida ve bugünkü ABD'nin doğu kıyıları görülüyor. Haritada kıyı boyunca sıralanmış bayraklar, hangi bölgenin kimlerin hükümranlığında olduğunu gösteriyor: Yeni toprakların paylaşımı, özellikle İspanya ve Portekiz krallıkları arasında sorunlara ve çatışmalara yol açıyordu. Her iki ülkenin fatihleri de ("conquistadores") yerlilerle savaşta çok zorlanmadılar; Yeni Dünya'da İnkalar gibi son derece gelişmiş imparatorluklardan taş devrini yaşayan topluluklara kadar çok çeşitli uygarlıklar yaşıyordu; ancak bunların hiçbiri Avrupalılarla askerî ya da teknolojik açıdan başedebilecek baruta, sabana ve tekerleğe sahip değildi; Güney Amerika'daki bütün uygarlıkların sonu aynı oldu, yeraltındaki ve yerüstündeki zenginliklerinin bedelini yok olmakla ödediler. Gözlerini altın hırsı bürümüş Avrupalıların, yerliler arasındaki büyük farkları anlayabilecek ne zamanları vardı, ne de sabırları. Örneğin, sağda, Yucatan'ı fetheden İspanyolları konu alan resimdeki yerliler, Maya uygarlığının askerleri değil, Panama'lı ilkeller olarak gösterilmiş... Fetihin ilk kurbanları elbette, ilk keşfedilen bölge olan Antiller'di. Kolomb'un gelişinden önce Antil adalarında, üç ayrı yerli topluluğu yaşıyordu: Aravaklar, Karipler ve Kiboniler. Bu toplulukların en kalabalığı olan Aravaklar, savaşçı bir kabile olan Karipler gibi, tarım ve denizcilikle geçiniyor ve Afrika ile ticaret de yapıyorlardı. Beyazların istilası ve savaşlar sonucunda Karipler savaşarak tamamen yok oldular, balıkçılıkla geçinen Kiboniler kıyılardan çekilerek, adaların içlerinde avcı-toplayıcılığa geri döndüler. İspanyollar tarafından zorla işe koşulan Aravaklar ise, çalışma koşullarına dayanamayarak ya da intiharı seçerek hızla yok oldular. Adalardaki altın tükendikten sonra, Antiller bir uğrak ve ticaret limanı olarak önem kazanmaya başladı; çok geçmeden de, hemen hemen tümüyle yok edilen yerli halkın yerini, şeker plantasyonlarında çalıştırılmak üzere Batı Afrika'dan Felemenkli tüccarlar tarafından getirilen karaderili köleler alacaktı...

İspanyollar ve Küba'nın Bağımsızlığı

Bugün 10 milyonu aşkın nüfusu olan Küba'da devrim sırasında yaklaşık 7 milyon insan yaşamaktaydı. ABD'nin hemen güneyinde, bir bıçak gibi Meksika'ya uzanan Küba ve bölgede yeralan diğer adalar, sömürgecilerin gelişiyle birlikte yerli halkların ortadan kalkışına ve Afrika'dan getirilen siyah kölelerin el emeği ile oluşturulan büyük ekim alanlarının doğuşuna tanık oldu.

Fransız Devrimi'nin rüzgârlarını Antillere taşıyan Toussaint Louverture'ün ayaklanması sayesinde, Haiti'de kölelik 18. yüzyıl sonunda ortadan kaldırılır, hatta özgür bir siyah cumhuriyeti ilan edilirken, Küba'da kölelik ancak 19. yüzyıl sonuna doğru kaldırılabildi. Ama toplumsal ve tarımsal sorunlar devam etti. Tarımsal üretim kahve ve şekerde yoğunlaştı. Küba İspanyolların egemenliğinden kurtulan son Latin Amerika ülkesi olurken, aynı zamanda 19. yüzyıl sonunda yükselmekte olan ABD emperyalizminin yöneldiği ilk hedef olacak, jeopolitik açıdan çevresindeki diğer adalarla birlikte ABD hegemonyası altına düşecekti.

Dünya piyasasının 1850'lerin sonunda girdiği bunalım, etkisini Küba'da da gösterdi. Kahve ve şeker fiyatlarındaki büyük düşüş, bir yandan köleliği bir yük haline getirirken, öte yandan İspanyol egemenliğinin de tartışılmasına yolaçtı. 10 Ekim 1868'de daha sonra Küba'nın ihtilal kaynağı haline gelecek olan Oriente bölgesinde, Carlos Manuel de Cespedes adında bir toprak sahibi köleliği kaldırdığını bildirip, kölelerini azad ederken, aynı zamanda Küba'nın bağımsızlığını da ilan etti. Bu olay Küba'daki egemen gruplarla, İspanyol yönetimi arasında uzun süredir devam etmekte olan çelişki ve çatışmaların vardığı doğal bir sonuçtu. İspanya'ya karşı ayaklanan büyük toprak sahipleri siyahları silahlandırdı. İspanyollarla isyancılar arasındaki savaş 10 yıl kadar sürdü. İspanyollar büyük bir terör uyguladılar. Adada gönüllü toplamaya başlamaları sonucunda, çatışmalar bir iç savaş boyutu aldı. İsyanyolların "*mambi*" adını taktıkları isyancıların elindeki kentler geri alındığında, Kont de Valmaseda yönetimindeki İspanyol kuvvetleri kuşku duyulan herkesi asmaya ya da kurşuna dizmeye başladılar. Örneğin 27 Kasım 1871'de sekiz tıp öğrencisi, bir İspanyol soylusunun mezarını tahrip etme gerekçesi ile idam edildi. Asılanlar arasında öğretmenler, doktorlar ve avukatlar gibi, bağımsızlık hareketini destekleyen aydın temsilcileri de vardı. Tutuklananlar arasında, o sıralarda daha 16 yaşında olan Küba'nın ünlü ozanı José Martí de bulunuyordu. 1870'de tutuklanan ve İspanya'ya gönderilen Martí, ancak 1875'te serbest bırakılacaktı.

Bu arada iç savaşta isyancıların ordusunda köylülerin ve işçilerin ağırlığı artmaya başladı. İsyanın hızla bir halk hareketine dönüşmesi, varlıklı kesimlerin desteğini azaltmasına, direniş

hareketinde çatlaklar meydana gelmesine neden oldu. Sonunda isyancılarla İspanyol general Martinez Campos arasında 1878'de, Zanjon anlaşması imzaladı. Kübalılar bu anlaşmayla hiç bir zaman uygulanmayacak olan kısmi bazı haklar elde edebilmişlerdi. İsyanın önderleri ya kendiliklerinden ya da İspanyollarca zorla sürgüne gönderildiler. Bunlar arasında, İspanya'daki hapislik yıllarından sonra Madrid'te hukuk ve felsefe okuyan, Fransa ve İngiltere'de dolaştıktan sonra Meksika'ya yerleşen ve Zanjon anlaşmasından sonra sürgünden Küba'ya dönen José Martí de vardı.

1895 Ayaklanması

Mart 1895'de Küba'da başlayan ayaklanma adanın batısında başarısızlığa uğrarken, doğuda, yani Oriente eyaletinde Guillermo Moncada adında siyah bir önderin etrafında toplanan köylü isyanı başarı kazandı. 11 Nisan 1895'te Martí ve General Gomez dört arkadaşlarıyla birlikte adaya çıktılar. 19 Mayıs 1895'te meydana gelen bir çatışmada Martí vuruldu ve kafası İspanyol askerlerince koparıldı. Amerikalılar açısından da önemli bir engel ortadan kalkmış oldu. İsyan artık dağınık ve önderlikten yoksun bir tarzda devam ediyordu.

Daha 1823'de ABD başkanı Adams, Küba'nın İspanyol egemenliğinden koparılarak, ABD ile birleşmesinin zorunluluğundan bahsetmişti. Küba, "kıyılarımızın hemen görüş açısı içinde" diyordu Adams. Martí'nin de endişeyle izlediği gibi, '80'li yılların sonlarıyla birlikte, Amerikan sermayesi kahve ve şeker kamışı üretimi yapılan, madenlerin yeraldığı toprakları kapatmaya başladı. Kısa sürede adanın tütün üretimi Amerikan denetimine girdi. Öyle ki, Havana'daki sigara fabrikaları, işlemek için tütünü yeniden ithal etmek durumunda kaldılar. Fabrikalar gümrük resmî nedeniyle ya kapandı, ya da Florida'ya taşındılar. ABD bir yandan da adayı kendisine satması için İspanya'ya sürekli baskı yapmaktaydı. Basın kralı Hearst'ün başını çektiği Amerikan gazeteleri, Amerika'nın Küba'ya askerî müdahalede bulunması için yoğun bir kampanya yürütmeye başladılar. Hem İspanyol egemenliğine saldırılıyor, Monroe'nin ünlü sloganı "Amerika Amerikalılarındır" yineleniyor, hem de İspanyolların çekilmesinden sonra adada istikrarı ancak ABD'nin sağlayabileceği savunuluyordu. Küba, ABD'nin yeni bir eyaleti olmalıydı. Martí'nin ölümünü izleyen bu gelişmeler sürerken, isyancıların kazandıkları başarılar üzerine İspanyollar terörü artırdılar. Bütün şüpheliler kurşuna dizilmeye, köyler yakılmaya, işkence yoğunlaşmaya başladı. İspanyol generali Weyler'in izlediği terör politikası ABD basınında yoğun biçimde eleştirilmeye başlandı.

Amerikan İşgali ve Bağımlı Cumhuriyet

Amerikan müdahalesi tehdidi Madrid'i yumuşamaya itti. Weyler'in yerine general Blanco atandı, Küba'ya yönetsel özerklik tanındı. Havana'da çarçabuk bir hükümet oluşturuldu. Amerikalılar satın alma tekliflerini yinelerken, isyancılar özerklik değil tam bağımsızlık istiyorlardı. Amerika'da ise basın kralı Hearst'ün yürüttüğü kampanya doruğuna çıkmıştı. Hearst, "Küba ile ilgili haber bulamazsanız, haber üretin " diyecek kadar pervasızdı. Ve 15 Şubat 1898'de Havana'da demirli bulunan Amerikan "Maine" zırhlısında esrarengiz bir patlama meydana geldi. Amerikalı 265 denizcinin ölümü bütün Amerikan kamuoyunu ayağa kaldırdı. İspanyollar patlamanın kendileriyle ilgisi olmadığını savunuyorlardı, ama bu, ABD'nin 23 Nisan'da İspanya'ya savaş ilan etmesini engellemedi. İki İspanyol filosu batırıldı. İsyancıların denetimindeki Santiago kıyılarından Amerikan birlikleri adaya çıktılar. 11 Ağustos'ta İspanyollar teslim oldular. Tuttuğu iki gemiyle alelacele Küba'ya ulaşan basın kralı Hearst, İspanyollara tabancayla diz çöktürüp Amerikan bayrağını öptürürken poz veriyor, bu tür resimlerin yer aldığı gazetelerinin tirajları katlanıyordu.

Adaya derhal Amerikalı bir vali gönderildi, Havana'daki İspanyol yönetim merkezi El Morro'ya Amerikan bayrağı çekildi. Küba'yı bir Amerikan eyaleti haline getirmenin maliyeti hayli yüksek görünüyordu. Bunun yerine sözde bir bağımsızlıkla, Küba bir Amerikan sömürgesine dönüştürüldü. Amerikan tarzı başkanlığı öngören bir anayasa 1901'de oylandı. Amerika'ya Küba'da 99 yıl süreyle Guantanamo'da bir üs bulundurma hakkı tanındı. Bu, ABD'nin Küba'yı "kurtarmasının" bedeli idi. Bu üssü Küba Devrimi bile adadan söküp atamayacak, dünya 21. yüzyıla girerken, bu sözleşmenin süresinin dolmasını bekleyecekti.

Ada ekonomisi tamamen Amerikalıların denetimi altına girdi. Gümrük tarifeleri de Amerikalıların onayı ile oluşturuluyordu. Küba'nın üçüncü ülkelerle anlaşma yapması da Amerika'nın onayına tabi kılındı. Bu onay olmadan diğer ülkelerle anlaşma yapılıp, borç alınamayacak, ayrıca "Amerikan vatandaşlarının kişisel yaşam, mal ya da özgürlükleri tehlikeye düştüğünde" kendi gerek gördükleri anda Amerikalılara askerî müdahalede bulunma hakkı tanınacaktı.

Küba, İspanyol egemenliğinden daha yeni kurtulmuşken, kendi ekonomik kaynakları üzerindeki bütün denetimini yitirdi. Küba yüzyıllar boyunca, doğal limanları ve kıtaya yakınlığı nedeniyle İspanyol donanması ve ordusu için bir ana üs işlevi görmüştü. Amerikalılar Panama Kanalı ve genel olarak Latin Amerika'yı kontrol altında tutmak için, Küba'nın bu jeopolitik işlevini İspanyollardan devir aldılar. İspanya'nın adaya verdiği askerî önem, öte yandan şeker sanayiinin yaygınlaşması sonucu siyah nüfusun artışının, bir siyah ayaklanmasına yolaçacağı korkusu Küba'nın yüzyıl başına kadar İspanya'ya bağımlı kalmasını kolaylaştırdı. Haiti'de siyah

MACEO, ANTONİO (1845-1896)

Küba bağımsızlık savaşının önderlerinden Antonio Maceo ye Grajales, 14 Haziran 1845'te Santiago de Cuba'da doğdu. Bir toprak sahibinin oğluydu. Çocukluğu Oriente Eyaletinde babasının çiftliğinde geçti. Özel öğretmenlerden ders alarak ilk öğrenimini tamamladı.

İlk kez 1864'de Santiago'da bir mason loncasına girerek yurtseverlerle ilişki kurdu. 1868'de başlayan "10 Yıl Savaşı" olarak adlandırılan Küba'nın ilk bağımsızlık savaşına ilk katılanlar arasındaydı. Gerilla savaşındaki yeteneğinden dolayı kısa zamanda yüzbaşılığa ve ardından yarbaylığa yükseldi. 1872'de general olan Maceo, artık bağımsızlık savaşının önderleri arasındaydı. General Maximo Gomez'le birlikte önerdiği ülkenin batısına saldırı planı, toprak sahipleri ve tüccarlar tarafından zenci bir yönetim kurulacağı iddiasıyla kuşkuyla karşılandı. Hemen ardından 10 Şubat 1878'de, İspanyolların bazı idari reformlar yapmak konusunda söz vermeleri, toprak sahipleri için savaşın bırakılabileceği anlamına geliyordu. Maceo, El Zanjon Antlaşması'nı imzalamayı reddetti. Baregua Protestosu adıyla bilinen bir toplantı düzenleyerek, İspanyol birlikleri komutanı Arsenio Martinez Campos'a, Küba bağımsızlığına kavuşmadıkça ve kölelik kaldırılmadıkça savaşa devam edeceklerini bildirdi. Savaşa devam etmeye çalıştıysa da bir süre sonra savaşın bu halde sürdürülemeyeceğini görerek ülkesini terketti. Önce Jamaika'ya ardından New York'a gitti.

1879'da, General Calixto Garcia ile birlikte Küba'ya düzenlediği sefer başarısızlığa uğradı. Orta Amerika'ya geçen Maceo, bölgedeki ülkeleri dolaştı ve kısa bir süre için Dominik ordusuna katıldı. 1893'e doğru Kübalılar José Martí önderliğinde yeniden bağımsızlık için örgütlenmeye başladılar. José Martí'nın savaş çağrısının ardından, Şubat 1895'te resmen başlayacak olan savaşın hazırlıklarına başladı. Savaşın başlamasından bir ay kadar sonra Küba'ya dönen Maceo, José Martí ve General Gomez'in yanında Oriente bölgesinin askerî komutanlığı görevini üstlendi. Ocak 1896'da Pinar de Rio ve Havana'de İspanyol birliklerine karşı büyük başarı kazandı. Ancak Aralık 1896'de yeni bir saldırı hazırlıkları içindeyken bir çarpışma sırasında vurularak öldü.

42 Küba Devrimi

Yalnızca tarihin değil doğanın da insanın ürünü olduğu unutulursa "Batı Hint Adaları'nın kaderi kahve ve şeker üretimidir gibi gelebilir insana. Ama iki yüzyıl önce ticaretle uzaktan yakından ilişkisi olmayan doğa, buraya ne bir kahve ağacı, ne de bir şeker kamışı dikmişti..." Karl Marx, 1848'de bu saptamayı yaptığında, Batı Hint Adaları'nın en büyüğü Küba, tek ürüne mahkum olma yolunda hayli yol katetmişti. Onyedinci yüzyılın başlarında İspanyolların adada şeker kamışı üretimine başlamalarından sadece bir yüzyıl sonra, Küba'yı bir uçtan ötekine kaplayan dev palmiyelerle dolu ormanlar ve geniş otlaklar şeker üretimine yeni alanlar açmak uğruna yakılarak yok edilmiş, ada toprakları verimsiz ve çorak bir hale gelivermişti. Çok sayıda ithal edilen köleler şeker plantasyonlarında günde 20 saat çalıştırılıyor, tütün ve meyve üreticileri de şeker üretimine katılmak zorunda bırakılıyorlardı. Daha 1792'de, hayvancılık iflas ettiği için, kısa bir süre önce ihraç maddesi olan kurutulmuş et (tasajo), ithal edilmeye başlanmıştı... Coğrafi yakınlık bir yana, Avrupa'nın şeker ihtiyacını bir ölçüde kendi kendine karşılamaya başlaması yüzünden, bütün Antillerin en büyük şeker ithalat pazarı, 19. yüzyılın başlarından itibaren ABD olagelmiştir: 1857'de bir İspanyol sömürgesi olduğu halde Küba dış ticaretinin üçte biri ABD'yle yapılıyordu. Ülkede şeker imparatorluğunun hükümranlığı mutlaktı; öyle ki, ülkenin 1899'da bağımsızlığına kavuşması, bütün ekonomisi şeker kamışına bağlı olan yeni bir 'muz cumhuriyetinin' ilanından başka bir anlam taşımıyordu. Bayraklarına bir yıldız daha eklemeyi kuran, ama İspanyol sömürgecilerine karşı savaşmış bir ulusun "anti-yankee" tepkilerini hesaba katan Amerikalılar, askerlerini adadan çekmişler, buna karşılık "Platt Planı" adı verilen belgeyle adada deniz üssü kurma ve ülkeye 'gerektiğinde' askerî müdahelede bulunma hakkını almışlardı. Böylelikle Küba, ABD vatandaşları için tatil, eğlence, fuhuş ve kumar merkezi; ABD şirketleri için de kârlı bir şeker deposu haline geldi... Küba'nın ulusal kahramanı José Martí "varlığını tek bir ürüne bağlamak, bir ulusun intiharıdır" diyordu. Küba'nın intihar zamanı; şeker fiyatlarının birden yükseldiği ve ülkenin kişi başına düşen ihracatta dünya rekoru kırdığı, refah dolu 1920 yılından sonraki yıl gelip çattı: Şeker fiyatlarının bütün dünyada -özellikle de Küba'nın hemen tüm şekerini alan ABD'de- yüzde 80'e varan oranda düşmesi, bütün Küba ve İspanyol bankalarının, Küba Ulusal Bankası da dahil olmak üzere iflasına yol açtı, ayakta kalanlar sadece ABD bankalarıydı. Bu kriz, ABD şeker tröstlerine yaradı, Küba'da iflasa sürüklenen fabrika ve rafineriler çok ucuz fiyatlarla el değiştiriyordu: ABD, felç olan Küba ekonomisine fiilen el koymuştu... Küba'nın ABD'den talep ettiği 50 milyon dolarlık kredi, bu kredinin akıbetini izlemekle görevli bir generalle birlikte Havana'ya vardı, ve bu generalin (Crowder) yardımıyla 1924'de başa geçen diktatör Gerardo Machado, liberallerden yana ağırlığını koyduysa da, kendisine takılan "kasap" lakâbını boşa çıkarmayacak şiddette bir baskıyla yönetti ülkeyi. Machado iktidarı sırasında başlangıçta bir ölçüde istikrara kavuşan Küba ekonomisi, ünlü 1929 bunalımı sırasında tekrar krize girdi ve grevlerle gösterilere karşı yoğunlaşan devlet terörü sonucunda yıpranan Machado yerine, 1933'de ABD tarafından Batista 'atandı'. 1932 yılı itibarıyle şeker fiyatları ve Küba'nın ihracatı üç yıl öncesinin dörtte birine düşmüştü: Şeker satıp şekerleme ithal eden Küba'daki işsizlik oranına başka bir ülkenin ulaşması olanaksızdı... 7 milyon nüfus içinde bir milyonu aşkın işsiz! Çalışan nüfusun sadece üçte birinin sürekli bir işi vardı; Devrimin gerçekleştiği yıl, Küba bütün şekerini ABD için üretiyor, bu tek ihraç ürününe karşılık, iğneden ipliğe herşey bu ülkeden ithal ediliyordu: Sadece otomobil, sanayi ürünleri, kimyasal maddeler ve giyim eşyaları değil; pirinç, kuru fasulye, sarmısak, soğan, et, yağ, pamuk, meyve... Bütün bu temel ihtiyaç maddelerini ithal etmek zorunda kalan dışa bağımlı ekonomide, şeker plantasyonları dışında işleyen hiçbir ciddi endüstriyel sektör bulunmuyordu.

cumhuriyeti sırasında beyazların yokedilmesinin anıları belleklerde çok taze idi. Varlıklılar çoğunlukla İspanyol sömürgesi olmayı bir siyah cumhuriyeti olmaya tercih ediyorlardı. İspanyol yöneticiler ise, sonun yaklaşmasının verdiği bir itilim ile, sadece küplerini doldurmaya çalışmış, rüşvet, yolsuzluk, gasp gibi gelenekleri Küba'nın yeni yöneticilerine aktarmışlardı. Bu araçlar adada yaygın yatırımlara girişen Amerikalılar açısından da çok elverişli araçlardı. Bağımsızlıktan sonra yapılan seçimlerde halk genel olarak *Mambi* hareketinin önderlerine oy veriyordu. Ama bunlar da ya tehdit ya da rüşvet gibi araçlarla Amerikan elçilerinin güdümüne boyun eğme durumunda kaldılar. Devlet aygıtı da İspanyol yönetiminin en kötü geleneklerini sürdürdü. Sonuç olarak bağımsızlığın ilk yılları, görüşlerden çok kişilerin etrafında oluşan partiler ve vaad ettiklerinin tersini yapan, seçmenlerine ihanet eden silik başkanlarla geçti. 1921'de *Liberal Parti*'den ayrılıp *Halk Partisi*'ni kuran ve daha sonra da *Muhafazakâr Parti* ile birleştiren Zayas devlet başkanı seçildi. Zayas bakanlarını Amerikalı general Crowder ile birlikte atayacaktı.

Küba Devrimi'nin Toplumsal Temelleri ve İşçi Hareketinin Şekillenmesi

Küba, daha İspanyol egemenliği sırasında özellikle Kuzey Amerika sermayesinin ülke ekonomisine girişiyle karşı karşıya kalmış, tek bir ürün üzerine yoğunlaşsa da kapitalist dünya sistemiyle eklemlenmeye başlamıştı. Ülkede, bir komprador burjuvazi ortaya çıkarken, diğer yandan da ihracata yönelik bir hizmet sektörünün gelişmesiyle özellikle kıyı bölgelerinde şehirleşme de artarak sürmüş, bu şehirlerde yerleşik bir orta sınıf tabakası oluşmaya başlamıştı. Sermayenin Küba'ya girmesiyle birlikte, özellikle iç piyasaya yönelik küçük çapta da olsa bir sanayileşme başlamış, şehirli bir proleterya ortaya çıkmıştı. Şeker kamışı plantasyonlarında, büyük çapta üretimin gereğince köylülerin ücretli tarım işçisi olarak çalıştırılmaları da yaygınlaşmıştı. Büyük çoğunluğu yalnızca ürünün toplanması sırasında çalıştırılan bu tarım işçileri çok ağır bir sömürüye uğruyor ve çoğu yılın büyük kısmını yoksulluk ve sefalet içinde geçiriyorlardı. Plantasyon sahipleri bu "hür" işçilerin yıl boyu bakımını üstlenmek de zorunda olmadıkları için, bu tür emek onlara köle emeği kullanmaktan bile daha ucuza geliyordu. Tarım işçileri tam anlamda proleterleşmemiş, örgütlenmeye yatkın olmayan, buna karşılık ayaklanmaya en yatkın kesimlerden birini oluşturuyorlardı. Şeker kamışı üretimindeki bu duruma karşılık, tütün sanayiinde proleterleşme oranı daha yüksekti. Özellikle üretimin son aşamalarında oldukça yüksek bir makinalaşma oranı söz konusu olduğundan, bu sektörde çalışan işçiler daha kalifiye işçilerdi. Tütün sektöründe çalışan işçiler Küba proleteryasının en örgütlü kesimini oluşturdular. İşçilerin yoğunlaştığı diğer iki sektör ise yol inşaatı ve tekstil sektörleriydi. Giderek artan şehirleşme sonucunda inşaat sektöründe, özellikle de yol, köprü vb. inşaatlarda çalışan işçilerin sayısı artmıştı. Buna karşılık bu işçiler, inşaat faaliyetlerinin arttığı zamanlarda şehirlere gelerek çalışmaya başlıyorlar, kalan zamanlarda yeniden köylerine dönüyorlardı. Bu nedenle bu sektörde çalışanların tam anlamıyla proleterleştiklerinden söz edilemezdi. 1920'lerde Küba'da işçi sınıfının çalışan nüfusa oranı ancak yüzde 16'ya ulaşıyordu.

Kübalı işçiler, İspanyollara karşı verilen bağımsızlık savaşına katılmışlar, José Martí'nin *Küba Devrimci Partisi*'nde örgütlenenler arasında yer almışlardı. 1892'de, İspanyollara karşı savaş sürerken ilk işçi kongresi toplanmış, kongreye 1000 kadar delege katılmıştı. 1892 ve 1894'de

8 saatlik işgünü talebiyle grevler yapıldı. Küba'da ilk sosyalist parti 1899'da kuruldu. Onu 1904'de *Sosyalist İşçi Partisi (POS)* ve 1905'de *Uluslararası Sosyalist Parti* izledi. Bu iki parti daha sonra birleşerek *Küba Sosyalist Partisi* adını aldı. Küba'daki ilk büyük grev, 1907'deki demiryolu işçilerinin grevi oldu. Bu grevi 1908'de tütün işçileri grevi, 1911'deki kanal işçileri grevi izledi. 1917'de, liman işçilerinin grevi bir genel greve dönüştü. 1924'de gerçekleşen bir dizi grevin ardından, Şubat 1925'de Kübalı işçilerin ilk büyük merkezî örgütü, *Küba Ulusal İşçi Federasyonu (CNOC)* kuruldu. *CNOC*'un önderliği, o yıllarda işçi hareketi içinde yaygın olan anarko-sendikalist akımın elindeydi.

Machado Diktası

1924'deki büyük grevler ve bu arada ABD'ye ait demiryolu şirketinde de işçilerin greve çıkması, Amerikan yönetimini telaşlandırmıştı. Başkan Coolidge'e göre bu grevlerin ardında "Bolşevik parmağı" vardı. 1925'de Küba başkanlık seçimlerinde ABD'nin desteklediği aday Machado idi. Coolidge onun komünistleri ezeceğine inanıyordu. Güney Amerika ülkelerinin alışılagelen "başkan baba" tiplerinden biri olan Machado, New York'da verdiği bir demeçte "Eğer Başkan seçilirsem, Küba'da başlayabilecek hiçbir grev, onbeş dakikadan fazla sürmeyecektir" diyordu. Machado'nun iktidara gelmesinden üç ay sonra, Ağustos 1924'de *Küba Komünist Partisi* kuruldu. Parti'nin içinde başlangıcı İspanyollara karşı bağımsızlık savaşına kadar uzanan çeşitli akımlar yer aldı. Kurucuların arasında bir *tabaquero* (tütün işçisi) olan Carlos Boldino, genç avukat ve ozan Ruben Martinez Villena ve Julio Antonio Mella vardı. Mella, Latin Amerika'nın toplumsal tarihinde sık sık rastlanan bir tipin, toplumsal adalet için beslediği tutkuya Marksizmde yanıt bulan, romantik anti-kapitalist ruha sahip devrimci aydın tipinin ilk ve en parlak örneği idi. 1922'de *Küba Kilise Karşıtı Birliği*'nin 1923'de *Öğrenci Birliği*'nin, 1925'de ise *Amerika Anti-Emperyalist Birliği Küba Seksiyonu*'nun kurucuları arasında yer almıştı. Üniversite Konseyi'nin oluşturulmasında önayak olmuş, üniversite bünyesi içinde *José Marti Halk Üniversitesi*'nin kurulmasını sağlamıştı. Gece eğitimi yapan bu halk üniversitesine genç işçiler büyük ilgi göstermiş, bunun üzerine rektör üniversite anfilerinde ders yapılmasını yasaklayınca derslere sendika lokallerinde devam edilmişti. Halk Üniversitesi sayesinde ilk kez işçilerle öğrenciler arasında bu denli yakın bir ilişki kurulmuştu.

Mela, ozan Ruben Martinez Villena'nın "katır tırnağı" diye adlandırdığı diktatör Machado'ya karşı yürüttüğü faaliyetlerden dolayı tutuklandı. Payret tiyatrosuna bomba koymakla suçlanıyordu. Baskı önlemlerini hızla yoğunlaştıran Machado bir gazetecinin öldürülmesini protesto eden gazeteleri kapattı. Ciego de Avila kentinde birçok insanı ağaçlara astırdı. Üniversite özerkliğine son verildi. Tutuklanan Mella'nın asıl suçu bir miting düzenlemekti. Mella açlık grevine gitti ve kamuoyunun baskısı altında Machado onu serbest bırakmak zorunda kaldı. Arkadaşları tarafından derhal ülke dışına kaçırılan Mella Panama, Guatemala ve Honduras'tan kovuldu ve sonunda Meksika'ya yerleşti. Burada yayınlamaya başladığı *Cuba Libre* (Özgür Küba) adlı gazetede *Machado'nun* işlediği cinayetleri dünya kamuoyuna duyurmaya başladı. Bir yandan da Meksika'daki Kübalı mültecileri örgütlüyor, adaya düzenlenecek silahlı bir sefer için hazırlık yapıyordu. Mella, "her eğilimden işçiler, köylüler, öğrenciler ve bağımsız aydınlardan" oluşan anti-emperyalist cephenin kurulmasından yanaydı. Buna milli burjuvazinin alınmasına karşıydı, çünkü onlara emperyalist egemenliğin tamamlayıcı parçası olarak bakıyordu. Kübalı askerleri "yerli ve yabancı sömürücüleri ve burjuvaları" savunmamaya, sınıf kardeşleri olan işçi ve köylülerle birleşmeye çağırıyordu. *Machado* diktasına karşı yürütülen kavgayı proletarya ile hakim sınıflar arsındaki ölüm kalım kavgası

Coğrafik, ırksal ve uluslararası bir takım faktörler yüzünden Küba'nın bağımsızlık savaşı, Meksika ve diğer Orta Amerika ülkelerinden çok daha sonra başladı. Uzun yıllar kıtadaki bağımsızlık hareketlerinden etkilenmeyen Küba, direnişin serpildiği öteki ülkelerdeki yurtseverlere karşı, İspanya'nın askerî üssü ve deniz kuvvetlerinin merkeziydi. Adadaki İspanyol kuvvetlerinin yoğunluğu, herhangi bir başkaldırı hareketine hiçbir şekilde başarı şansı bırakmıyordu; ayrıca hali vakti yerinde Kübalılar, milliyetçi bir hareketin, şeker endüstrisinde gittikçe artan sayıda kullanılan siyah köleleri bir siyahî ayaklanmaya teşvik edebileceğini düşünüyor, bu tür bir ayaklanmadan da fazlasıyla çekiniyorlardı; onlar için İspanya kolonisi olmak, bir siyahî cumhuriyette yaşamaktan daha elverişliydi. Böylece 19. yüzyılın sonuna kadar Küba bağımsızlık hareketi, daha çok ülke dışındaki sürgünlerin tutuşturmaya çalıştıkları bir kıvılcım olarak kaldı... Ancak Kübalı sürgünlerin ülke dışındaki eylemleri ve örgütlenmeleri 1860'lara gelindiğinde iyiden iyiye etkili olmaya başlamıştı; Küba'ya özgü bu mücadele yöntemiyle, sürgündekiler para ve örgüt sorunlarını çözerek gizlice deniz yoluyla Küba'nın doğusuna yanaşıyor ve çok sonraları Fidel Castro ve yandaşlarının da yapacağı gibi Sierra Maestra dağlarının ormanlıklarına gizlenerek silahlı mücadeleyi başlatıyorlardı. Bu vatanseverlerden en ünlüsü olan ünlü halk kahramanı, şair ve düşünür José Marti'nin, yazılan ve şiirleriyle ateşlediği ve 1895'te Küba'ya gelerek başlattığı mücadele, ülke tarihinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Ülkeye gelişinden sadece yaklaşık bir ay sonra bir çarpışma sırasında vurularak öldürüldüyse de, José Marti, Küba'nın önce İspanyollara sonra da ABD'ye karşı verdiği bağımsızlık mücadelesinde ulusal bir simge haline gelmiştir. Yandaki temsilî resim, Küba'nın bu ilk anti-emperyalist özgürlük savaşçısının vuruluşunu gösteriyor...

I. Enternasyonal'*in Latin Amerika ülkeleriyle ilişkilerinin güçlenmesinde* Paris Komünü'nün *tayin edici bir etkisi oldu. Küba'da oluşturulan şube İspanya şubesinin ideolojik etkisi altındaydı. 26 Haziran 1873'de İspanya şubesi yöneticilerinden Francisco Tomas Genel Komite'ye gönderdiği mektubunda Küba şubesinden haber alamadıklarından söz ediyordu. Bağımsızlık savaşı nedeniyle kesilen ilişkiler New York'da yaşayan Kübalı matbaa işçisi J.C. Campos tarafından yeniden kuruldu. Campos Katalanya'da yayınlanan* El Productor *(Üretici) gazetesine yazılar yazıyor ve İspanyol sosyalistleriyle ideolojik tartışmalar sürdürüyordu. Gazetenin Küba'daki okuyucularından Roig San Martin 12 Temmuz 1887'de Havana'da aynı adlı bir gazete çıkarmaya başladı. Gazete kısa sürede öylesine etkili oldu ki bir emekçiler federasyonu kurulması hazırlıklarını sürdürecek bir komisyon oluştu ve 29 Eylül 1887'de toplanan bir işçi kongresi anarşistlerin bütün karşı koymalarına rağmen "otoriter" ve "devlet sosyalizmi" ilkelerini reddeden bir karar aldı. Aynı tarihlere rastlayan tütün işçileri grevi reformistlerle anarşistler arasındaki ilişkiyi tamamiyle kopardı. Reformistler 2 Eylül 1888'de grevi mahkum eden ve militanlarını* Partido Autonomista'*da (Otonom Parti) örgütlenmeye çağıran* İşçi Birliği'*nde toplanırken anarşistler 15-19 Ocak 1892'de bir işçi kongresi toplayacak* İşçi İttifakı'*nda örgütlendiler. 1892'de oluşturulan* Küba Emekçiler Federasyonu *aralarında José Martí ve Carlos Balino'nun da bulunduğu Amerika'ya yerleşmiş göçmenlerin ve Amerikalı sosyalistlerin desteğiyle kısa sürede güçlendi. Marksizmle giderek daha fazla tanışan Kübalı sosyalistler 1883'de New York'da Marx'ın ölümü üzerine düzenlenen seremoniye katıldılar. José Martí bu katılımın gerekçesini "Enternasyonal'i kuran Marx'a bütün ülkelerin işçilerinin duyduğu saygı"yla açıklayacaktı. 1892'de* Küba Devrimci Partisi'*ni kuran Marti ve Balino Florida'da* Emekçilerin Kürsüsü *adlı bir gazete çıkartıyorlardı. Amerika'da bulunduğu sırada Marti çocuk eğitimi üzerine aylık bir dergi çıkartmış ve dergiyi bütün Amerikalı çocuklara adamıştı (üstte). Bağımsızlıktan sonra ülkesine dönen Balino 1899'da bir partiden ziyade propaganda kulübünü andıran* Küba Sosyalist Partisi'*ne girmiş ve 1904'de* Sosyalist İşçi Partisi'*nin kurucuları arasında yer almıştı.*

olarak görüyordu: "Artık bir vatan yok. Sadece düşman sınıflar var. Sınıf kavgası vahşi, zorlu ve kanlı bir biçimde başlamıştı." Milliyetçilik ve ulusal kurtuluş sorunu Mella'nın yapıtlarında önemli bir yer tutmaktaydı. Nikaragua'daki ABD işgaline karşı bir köylü gerilla ordusunun başında mücadele veren Sandino'nun faaliyetlerini heyecanla destekliyordu. Buna karşılık, Peru'da Haya de la Torre'nin *APRA* partisinin "popülist" milliyetçiliğini, Latin Amerika *Guomindang*'ı olarak niteleyerek eleştiriyordu. Mella 10 Ocak 1929'da partili arkadaşı ve ünlü kadın fotoğrafçı Tina Modotti ile birlikte Meksika ana postanesinden çıktıktan sonra sokakta yürürken, *Machado'nun* bir ajanı tarafından vurularak öldürüldüğünde 26 yaşındaydı. İnançlı bir enternasyonalist ve Küba'nın devrimci gelenek ve kültüründe derin izler bırakan bir kavga adamı olan Mella'yı Castro ve yandaşları da José Martí'nin bir öğrencisi ve onun demokratik, devrimci ve anti-emperyalist misyonunun mirasçısı sayacaklardı.

Mart 1930'da Küba Ulusal İşçi Federasyonu, Machado diktasına karşı açlık yürüyüşleri düzenlemeye başladı. Machado'nun *Federasyon*'u yasa dışı ilan etmesine ise genel grevle karşılık verildi. İki yüz bini aşkın işçi ve memurun katıldığı grev sonucunda Havana ve Manzanillo'da yaşam bütünüyle durdu. Kırsal kesimde ise ilk köylü birlikleri deneyleri yaşanmaya başladı.

Erken Doğmuş Bir Halk Devrimi

Amerika iki kez Küba'da belli bir noktaya gelen mücadeleyi sabote ederek rotasından çıkarmayı başardı. Bunlardan birincisi Küba'nın ulusal bağımsızlık mücadelesiydi. ABD yüzyıl başında askerî birlikler yollayıp müdahalede bulunarak dayattığı Platt anlaşması ile Küba'nın siyasal geleceğine ambargo koydu. 1933' de ise bir toplumsal devrimin başarısızlıkla sonuçlanmasını sağladı.

Diktatörlüğe karşı verilen mücadelede en önemli devrimci halk örgütü *Directoria Estudiantil Universitario* (Üniversite Öğrenci Yönetimi) idi. Guiteras başkanlığındaki *Directoria*, Machado diktası ile doğrudan çatışmaya girdi. Polis aygıtına karşı yürütülen etkili silahlı mücadele, giderek kent ve kır gerillası biçimlerine evrildi. Guiteras ve *Directoria* olağanüstü bir popülerlik kazandı. Bu dönemde Küba'da ikinci önemli güç, *ABC* örgütü idi. Örgüt, Peru'daki *APRA*'nın popülist ideolojisinden etkilenmişti. Bu gurup da silahlı mücadele yöntemine başvurmaktaydı. İçinde çok farklı görüşler barındıran *ABC* örgütünde, korporatizmi savunanlar yanında anarşist düşünce ve hareketlerin etkisi altında olanlar da yeralmaktaydı.

Tek ürün ihraç eden bir ülke olarak Küba, ekonomik bağımlılığın acısını 1929 dünya iktisadi bunalımı sırasında fazlasıyla çekti. Bunalımın yarattığı koşullar halkın ayağa kalkmasını kolaylaştırdı. 1929'da 200 milyon dolar dolayında olan şeker ihracatı, 1932'de 42 milyon dolar düzeyine kadar geriledi. Bu koşullar halk muhalefetinin yükselmesi ile birleşince, Machado diktatörlüğünün egemen sınıflar blokundan sağladığı destek de sarsıntıya uğradı. Tek desteği küçük faşist eğilimli hükümet partisi *Yurtsever Birlik*, polis ve artık bölünmeye başlamış olan ordu idi. Pratikte diktaya karşı mücadelede toplumun bütün katmanları birleşmiş gibiydi.

Directoria daha sonraki birçok devrimci örgüte esin kaynağı olurken, örgütün en önemli önderlerinden Guiteras da Küba gerilla hareketinin en önemli öncüsü sayılmaktaydı. Sokak gösterileri ve çatışmaları yanında diktaya karşı silahlı direnişi de örgütlemeye girişen Guiteras, Nisan 1933'de Oriente eyaletinde bir kışlayı baskınla ele geçirdi. Guiteras, halk hareketinin gelişmesi ile sıkı bir bağlantı içinde giden silahlı direnişin, rejimle doğrudan askerî çatışmaya girmesi ile diktatörlüğün son bulacağına inanıyordu. *Directoria*'da birçok üyenin komünizme karşı eğilimler taşımasına karşın, Guiteras KP ile ittifak olanağına her zaman açık oldu. Dikta sonrası hükümette yeralan Guiteras birçok demokratik ve anti-emperyalist reformun yapılmasını olanaklı kılacaktı.

Ağustos 1933'de Machado diktatörlüğünün devrilmesine yolaçan ikinci genel grev dalgası patlak verdi. Ocak'da şeker işçileri sekiz saatlik işgünü, ücret artışı talepleri ile Las Villas eyaletinde fabrikaları işgal ettiler. Grevler Temmuz'da iyice yaygınlaştı. Her yerde grev ve destek komiteleri oluşturuyordu. 7 Ağustos'ta Machado Havana'da binlerce kişiyi makineli tüfek ateşi ile biçti. Genel grev ulusal bir ayaklanmaya dönüştü ve diktatör 12 Ağustos'ta devrildi. 1933'te diktatörlüğe son veren halk ayaklanmasının temel karakteri işçi hareketinin halkla birleşmesi idi. Bunun örgütsel ifadesi ise, öğrenci hareketi ile sendikalar arasında kurulan ittifak oldu, daha sonra rejimin işini bitiren, diktatörlüğün temel dayanağı olan askerlerin desteği geldi.

Kısa süre önce ABD'de başkanlık seçimlerini kazanmış olan Roosevelt "iyi komşuluk politikaları" sloganı altında doğrudan askeri müdahaleler dönemine son verdi ve Küba'ya bir arabulucu gönderdi. Nitekim Roosevelt'in temsilcisi Welles, halk hareketinin daha da radikalleşmesini engellemek için ordu içindeki Machado aleyhtarı subaylarla ilişkiye girerek, 12 Ağustos darbesi konusunda onları cesaretlendirdi. 1933'de hem devlet, hem de temel dayanağı olan ordu yoğun bir bunalım yaşadı. ABD elçisi Welles'in düzenlediği bir manevra ile, devlet başkanlığına "tarihî bir isim", Küba bağımsızlık savaşının kahramanlarından birinin oğlu olan Carlos Manuel Cespedes getirildi. *Directoria*, Cespedes'in ABD yurttaşı olmasından dolayı ona

karşı çıkarak Amerikalıların desteği ile devlet başkanlığına getirilmesini onaylamadı. Derhal bir asgari geçiş programı hazırlayan *Directoria* ve güçlerini tartışılmaz kitle desteği ve yarı askeri örgütlenmelerinden alan diğer devrimci örgütler diktatörlüğün eski adamlarının, Machado tarafından atanan vali ve belediye başkanlarının yargılanmasını talep ettiler.

III. Enternasyonal'in o dönemdeki sekter politikasının da etkisiyle, *Komünist Partisi* harekete katılmakla birlikte, diktatörlüğün devrilmesinin olanaksız olduğu kanısındaydı. 1930'daki genel grevde KP'nin önemli bir rolü olmakla birlikte, artık kendi kendini tecrit eden bir konuma sürüklenmişti. KP, demokratik bir halk devrimi ihtimalini gerçekçi bulmuyor, genel grevin ayaklanmaya dönüştürülmesini desteklemiyordu. Genel grev, KP çizgisini izlemeyip, ayaklanmaya dönüşünce, işçi ve halk hareketi birleşti ve KP kitlelerden tecrit oldu. Mella ve Martinez gibi önderler KP'nin kurulma sürecinde önemli ölçüde anarko sendikalist renkler taşıyan işçi geleneği ile yurtseverliği birleştirmiş, uluslararası planda ise yeni Rus Devrimi'nin kimliğini taşımışlardı. Daha sonra KP'de böylesi kişilere yer kalmadı. Parti birbirinden çok farklı rotalara savrulurken, sadece resmi Sovyet politikalarını izlemekle yetindi.

Yeni Dönem, Yeni Diktatör

4 Eylül 1933'te "Çavuşlar Devrimi" patlak verdi. Süreç benzer biçimde önce ekonomik taleplerle başladı. Daha sonra ise emir komuta zincirinin demokratikleşmesi, askerlerin kamu yaşamına katılımı gibi talepler geldi. Askeri hareketin başını önceleri sosyalist eğilimi temsil eden assubay Pablo Rodriguez çekiyordu. Ordu içinde devrimci bir konsey, bir çeşit ikili komuta oluştu. Bu arada becerikli telsizci çavuş Batista, erat arasında kendine bir taban oluşturmaya başladı. Demokratik halk devrimi örtüsü altında Küba'nın yeni Machado'su siyaset sahnesine girmekteydi.

Çavuşlar, devrimci *Directoria* ile ittifak kurdu ve *Küba Yeni Devrimci Gruplaşması* olgunlaştı. Cespedes devrildi, iktidar *Beşler Konseyi*'ne devredildi. Başlarında ise Havana Üniversitesi Fizyoloji Profesörü Ramon Grau San Martin vardı. Devrimci blok, Machado diktasını devirecek güçteydi, ama iktidarı yürütme yeteneğinden yoksundu. Çünkü çok farklı çıkarları bünyesinde barındırıyordu. Oluşturulan *Beşli Konsey* bu güçler arasındaki uzlaşmayı yansıtıyordu. İşçi Hareketi, diktatörlüğü deviren güçler arasında yer almakla birlikte, yeni dönemde kendisini ekonomik taleplerin yerine getirilmesi ile sınırladı. KP de daha çok sendikal faaliyetlerde yoğunlaştı. Sonuç olarak Küba proletaryası, diktatörlüğün devrilmesinde belirleyici olmakla birlikte, geleneksel iktidar bloku olan burjuva demokratik güçler ve ordu arasında, devletin denetimini almak için geliştirilen kavgada varlığını hissettiremedi.

2 Ekim 1933'de Batista "Ulusal Otel Kıyımı" diye anılan bir katliam ile eski Machado ordusu yandaşlarını fiziksel olarak ortadan kaldırdı. Böylece Machado iktidarı tamamen silinmiş oldu. Batista, Latin Amerika'da daha sonra görülecek popülist asker tipinin ilk örneği sayılabilirdi. Eğer o sıralarda ölse, tarihe en yağmacı ve en kanlı diktatörlerden biri olarak değil de, bir halk kahramanı olarak geçebilirdi. Batista, halkın içinden gelmiş, siyaset sahnesine bir devrim sürece içinden çıkmıştı. Askerlerle halkın desteğine sahipti ve eski devletten kısmen ayakta kalan tek gücün, ordunun başındaydı. Batista, Latin Amerika politikasında sıkça görülen oportünizmin tipik örneklerinden biriydi. Popülizmi, eski düzen sağlandıktan sonra halkı yeniden ezmek üzere, onları aldatmak için bir manevra aracı olarak kullandı. Bir yandan milliyetçilik bayrağını yükseltirken, öte yandan ülkeyi yabancılara teslim etti. Ertesi gün

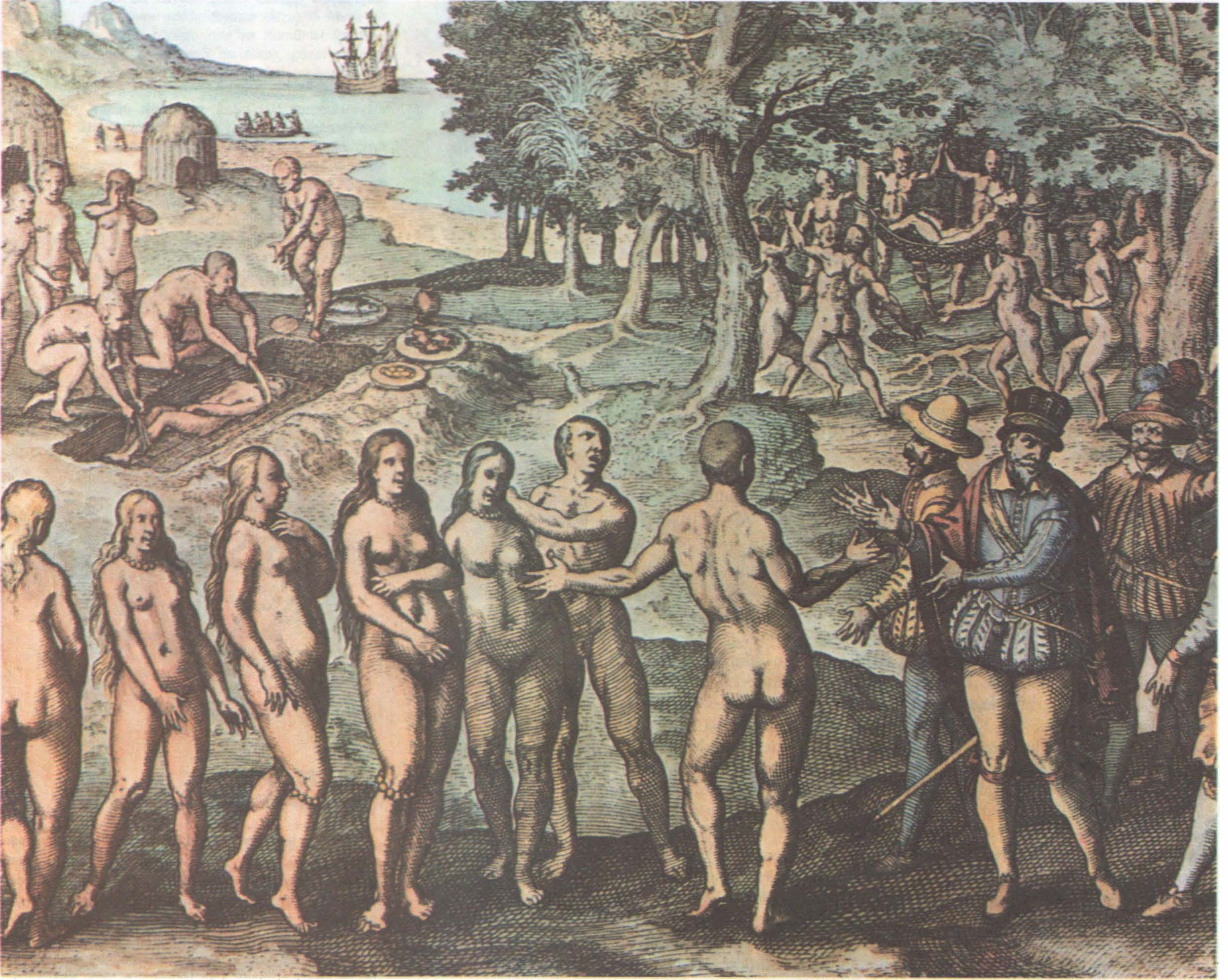

José Marti'nin büstü önünde konuşma yaparken görülen Castro (üstte). Küba Komünist Partisi *kurucularından Julio Antonio Mella (solda) 1923'de* Üniversite Öğrencileri Federasyonu'*nu kurmuş ve Havana'daki tütün işçileri arasında örgütleme faaliyetleri sürdürdüğünden öğrencilerle işçilerin kaynaşmasının öncülüğünü yapmıştı. Aynı zamanda ateşli bir militan olan Mella Küba hükümeti Sovyet gemisi Vorovskiy'nin Küba kıyılarına demir atmasını yasakladığında denize atlamış ve gemiye kadar yüzerek bir dayanışma mesajı iletmişti. Diktatör Machados Mella'yı Payret Tiyatrosu'na bomba koymakla suçlayıp tutuklattığında 19 gün süren bir açlık grevine başlamış ve kamuoyunun baskısı sayesinde serbest bırakılmıştı. Daha sonra ülkeden sürgün edilen Mella, 1929'da Meksika'da Machado'nun adamlarınca öldürüldüğünde 26 yaşına yeni basmıştı. José Marti'nin mücadele arkadaşlarından Carlos Balino (ortada) da* Küba Komünist Partisi*'nin kurucuları arasındaydı.* Komünist Partisi*'ne üye olmadan önce rejime karşı yürüttüğü mücadeleyle ünlenen şair Martinez Villena (sağda) avangard sanatçıların önderi olarak entelektüel çevrelerde* Parti*'nin propaganda ve örgütlenme faaliyetlerini sürdürüyordu. 1934'de tüberkolozdan öldüğünde Villena parti içinde güçlü bir anti-emperyalist ve liberter eğilimin varolmasını sağlamıştı.*

Küba, 1492'de Kristof Kolomb tarafından ilk 'keşfedilen' adalar arasındaydı. Kolomb buraya ayak bastığında adanın Batı kıyısında Ciboney ve Guanahatabey adlı, birbirleriyle akraba iki kabile, geri kalan kısmında ise Taino kabilesi yaşıyordu. Her iki kabile irili ufaklı köylerde yaşayan ve tarımla geçinen, 50 bin kişilik barışçı bir cemaat oluşturuyordu. Kübalı yerliler, Avrupalılar tarafından keşfedilen diğer bazı bölgelere, örneğin Tasmanya'ya kıyasla nisbeten daha şanslıydılar. Salgın hastalıklara, İspanyolların kurdukları büyük encomiendalardaki kötü koşullara ve doğrudan katliama rağmen, 1550'lere varıldığında hâlâ 5 bin yerli hayatını sürdürebiliyordu. Hayatta kalanlar da, resimdeki kadınlar gibi, beyazların hizmetine sunuluyordu.

öldürmek amacıyla, gerektiğinde bir kitle önderi ile görüşme masasına oturabilecek derecede "gerçekçi" bir devlet adamıydı ve bu devlet ABD'nin ve rüşvetçi bir iktidar blokunun hizmetindeki en acımasız baskı devletiydi.

Beşli Konsey'de iki güç bir aradaydı: Egemen sınıflar blokunun üyeleri ve devrimci küçük burjuvazinin temsilcileri. Grau San Martin, bu iki güç arasında bir çeşit arabuluculuk işlevi üstlenmişti. Bu yürütülmesi güç bir birlikti. *KP*, bu dönemde hükümete karşı sert bir muhalefet politikası yürütüyordu. "Sosyal faşizm" teorisinin bir uzantısı olarak, küçük burjuva milliyetçiliği emperyalizmin uşağı olarak tanımlanıyor, Guiteras ve çevresindekiler başdüşman olarak ilan ediliyordu. Guiteras ve örgütü *Cuba Joven*'in (Genç Küba) izlediği anti-emperyalist politika, *KP* tarafından değerlendirilemedi. Kısa süren demokratik dönem sırasında Guiteras birçok ilerici önlemi hayata geçirdi: 8 saatlik iş günü, şeker işçileri için asgari ücret saptanması, sendikal hakların genişletilmesi, tarım reformu, yabancılara toprak satımının yasaklanması, Machado'nun Chase Manhattan Bank'tan aldığı borçların reddi. Öte yandan Kurucu Meclis'e Amerika'ya müdahale hakkı veren Platt anlaşmasının kaldırılmasını kabul ettirdi ve yeni toplumsal içerikli yeni bir anayasa önerisi getirdi. Ancak emperyalizmin müdahalesi, halk hareketinin içten bölünmesi, devrimci güçlerin birbirinden kopuk politikaları, *KP*'nin sekterliği, sendika hareketinin politikasızlaştırılması ve egemen sınıf blokunun orduyu yeniden kışkırtmaya başlaması, Küba usulü bir Bonapartizm için elverişli koşulları yaratıyordu.

18 Ocak 1934'te Grau San Martin ordunun ve ABD'nin baskısıyla hükümet başkanlığını Albay Carlos Mendieta'ya devretti. Batista hükümeti doğrudan devralmamıştı, ama gerçek önderin o olduğunu artık herkes biliyordu. Bu dönemde Batista, siyasal olarak çok bilinçli olmayan halk tarafından, Machado'ya karşı yürütülen mücadelenin liberal ve demokratik geleneklerinin mirasçısı olarak görülüyordu. Reformlar iyi karşılanmıştı, ama devletin iflası orta tabakaları

ürkütüyordu. Batista, bu kargaşaya biraz 'disiplin' getirmeliydi, o kadar. Demokratik hükümetin sol kanadı toparlamaya çalıştı, ancak koşullar değişmişti. Guiteras, Machado'ya karşı olduğu gibi, yeniden silahlı direnişi örgütlemeye, *Genç Küba* hareketini canlandırmaya çalıştı. Ama kitlelerin önemli bölümü Batista'yı hâlâ yeni bir diktatör olarak görmüyor, hatta onu desteklemeyi sürdürüyordu. ABD iktisadi bunalımı atlattığı için, yeni hükümete para akıtmaya, ordu ise yeniden eski baskıcı işlevlerini yerine getirmeye başladı. 8 Mayıs 1934'te, yurtdışında güç toplayarak Batista'yı devirmek üzere adaya bir çıkartma düzenlemeyi tasarlayan Guiteras, tam Küba'yı terketmeye hazırlandığı bir sırada, Batista'nın askerleri tarafından öldürüldü.

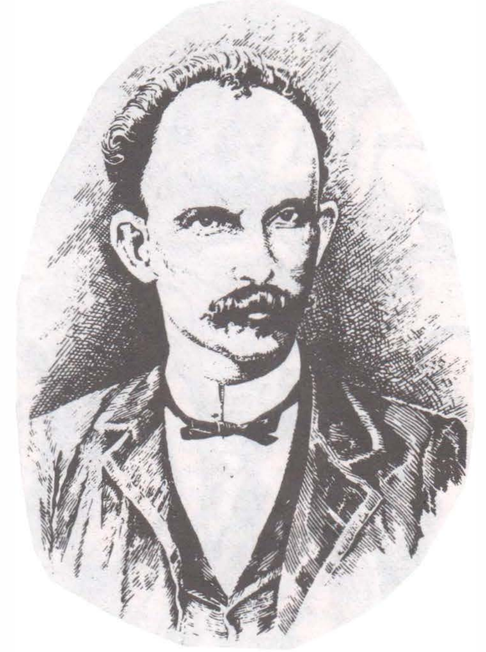
KP ise Batista'nın baskısı altında adeta ezildi. Partinin o zamanki tasarımına göre, Grau Martin hükümeti, Rusya'daki Kerenskiy hükümetine benzemekteydi. Sovyetler kurarak bu geçiş hükümeti aşılacaktı. Böylece KP, sadece kendisini devrimden tecrit etmekle kalmadı, Batista'nın işini de kolaylaştırdı, cezaevleri KP üyeleriyle doldu taştı. *Komintern* "halk cephesi" politikasını benimseyince, KP izlediği sekter politikadan dolayı özeleştiri yaptı ve artık gerici olan Batista'ya karşı bütün demokratik güçlerin geniş bir cephe oluşturması çağrısında bulundu. Bu amaçla kendisi de örgüt olarak *Devrimci Birlik Partisi*'ne dönüştü, bir çok aydını saflarında topladı. Ama bu politika da uzun sürmedi. 1938'de SSCB ve *Amerikan Komünist Partisi*'nin etkisiyle, *Nazilere* karşı oluşturulacak ittifakı desteklediği gerekçesiyle Batista karşısındaki kampanya KP tarafından durduruldu. Sovyetlerin, ABD ile Nazilere karşı ittifak kurma politikasından dolayı, KP o güne kadar başarıyla taşıdığı anti-emperyalizm bayrağını indirdi. Uzun yıllar boyunca yeraltı çalışmasında ustalaşan parti üyeleri, disiplin ve örgütlülükleri ile işçi sınıfı içinde kök salan bu insanlar, daha önce faşist olarak niteledikleri Batista rejimini, anti-faşizm adına desteklemek durumunda kaldılar. Bu, toplumsal muhalefet güçleri arasında KP'nin prestijini sıfıra indirdi, yıllardır oluşturulan saygınlık yitirildi. Sonuç olarak Stalin çizgisinin Küba'da yarattığı tahribat, diğer birçok ülkeden daha fazla oldu.

Sendikalar ve işçi hareketi diktatörlüğün saldırılarını diğer güçlere oranla daha az zararla atlattılar. Öte yandan askeri hükümet kendi toplumsal tabanını belli bir sınırın ötesinde daraltamazdı. Mart 1935'de düzenlenen başarılı genel grev ve bunu izleyen köylü isyanları, öğrenci hareketi ile işçiler arasındaki bağların yeniden sıkılaşması, Batista'yı devirmese bile geriletti. Ekonomik mücadele kısa sürede siyasal görünüm aldı. Genel grevin sloganı "Batista'sız, Anayasal Hükümet!" idi. Uluslararası konjonktürdeki değişmeler, ABD'ye olan bağımlılık da Batista'yı politikasını değiştirmeye zorladı. 1940-1945 arasında rejimin nisbi demokratikleşmesinin ana zorlayıcı nedeni işçilerin direnişi oldu. Küba tarihinin en demokratik anayasası olan 1940 Anayasası, Batista'nın bir hediyesi değil, işçi hareketinin Batista karşısındaki bir kazanımı idi.

Komünist Partisi'nin Tarihsel Yabancılaşması

Latin Amerika komünist partilerinin politikalarının merkezinde hep anti-emperyalizm yeraldı. *Amerikan* KP'sinin önderi Browder'in, Roosevelt yönetimi sırasında türettiği "emperyalizmin değişimi" tezi *Küba* KP'since de benimsendi. Parti bununla yetinmeyip, anti-faşizmi de terkedip Batista hükümetine katılınca, yalnız ulusal politikada değil, işçi sınıfı içinde de etkili bir güç olmak için kendi mücadele tarihinde bir fırsatı yitirdi. Anti-emperyalist ve anti-faşist politikanın gömülmesiyle KP'nin yasallık kazanması sağlandı. Ama kitlelerin KP'nin Guitera'ya karşı yürüttüğü aşırı sol politika kadar, Batista ile bir halk cephesi oluşturmasını da anlaması mümkün değildi. Partinin 1939'da yasallaşması ve 1943'te Latin Amerika tarihinde ilk kez bir hükümette iki koltuk alması, Batista'nın öldürttüğü 3000 komünist militanın anısını unutturabilir miydi?

Komünistlerin Batista ile ittifak politikası, muhalefetin açıkça anti-komünist bir karakter kazanmasına neden oldu. 1939'da Kurucu Meclis seçimlerinde Grau önderliğindeki muhalefet partileri 81 sandalyeden 45'ini alırken, daha o zamandan Batista'nın hükümet koalisyonunu destekleyen komünistler sadece 6 sandalye alabildiler. Böylece diktaya karşı muhalefet bloku komünistler dışında oluşmaya başladı. "Demokratik" bir ittifak adına, KP kendi demokratik niteliğini yitirdi, kitlelere yönelik hiç bir politika üretemedi ve sadece kendi aygıtının yardımı ile su üstünde kalabildi. Batista'nın sendikal alanda sağladığı olanakla, bir kaç önemsiz bürokratik mevzi elde etmekle kaldı. 1944'te Batista görevden ayrıldığında, KP'nin *Sosyalist Halk Partisi (PSP)* kendisine yolladığı mektupta, "1940'tan bu yana partimiz hükümetinizin aldığı önlemleri onaylamakta ve sadakatle desteklemektedir; bunlar, sizin demokrasi, toplumsal adalet ve ulusal refahın özüyle dolu bir platformu en enerjik biçimde istediğinizi göstermektedir" deniyordu. Yine KP'nin bir yayınında ise, "ABD, İngiltere ve SSCB tarafından Tahran'da imzalanan anlaşma, önümüzde yepyeni bir perspektif açmaktadır. Bu bir program temeli üstünde işbirliği yaparak ilerleme perspektifidir... Oysa eskiden ancak dış yatırımların ve yabancı mülkiyetin ulusallaştırılması ile en yüksek ekonomik gelişme düzeyine erişebileceğimizi düşünüyorduk ve İngiltere ile Kuzey Amerika'nın çıkarlarına şiddetle karşı çıkıyorduk..." ifadesi yer alıyordu. 1945'de ise KP, "Girişimciler ile İşçilerin İşbirliği" başlıklı bir broşür yayınladı. *Sanayi İşverenleri Sendikası*, hükümet, komünistlerin yönetimindeki *Küba İşçi Konfederasyonu*'nun katıldığı önemli bir toplantıyı konu alan broşürde, KP önderi Bias Roca, "Böylece, sınıflararası işbirliğinin sağlam bir örneğini açıklamış oluyoruz" diyordu.

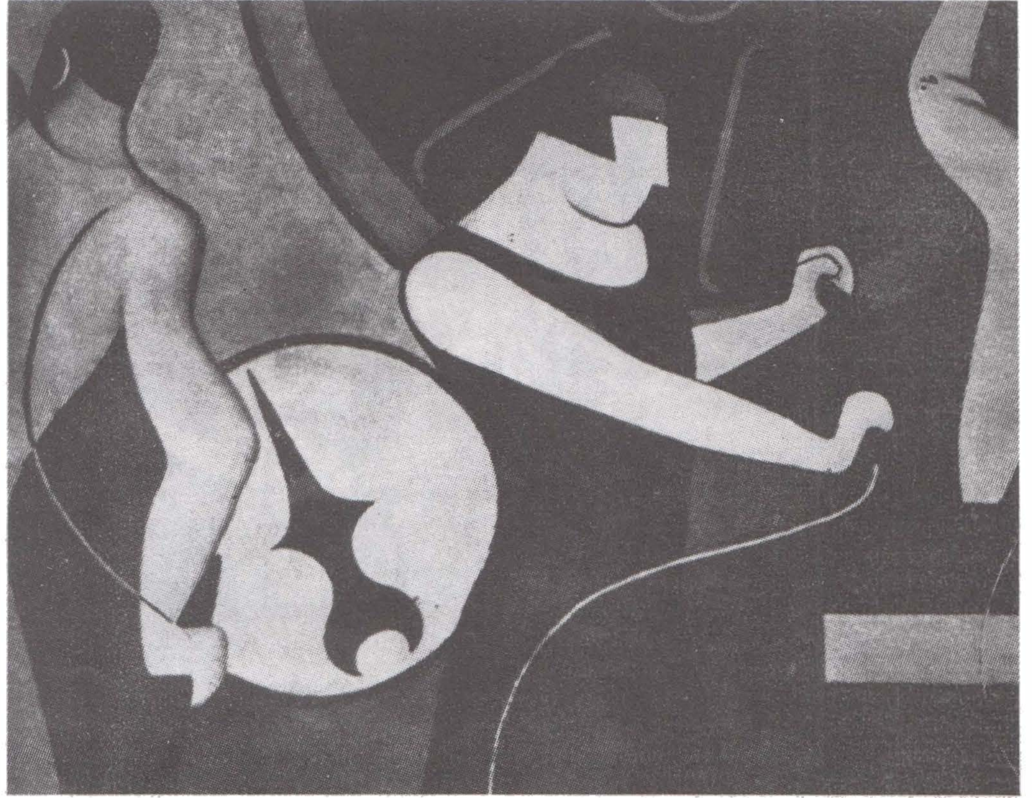

MARTI, JOSE (1853-1895)

Küba'nın İspanya'ya karşı verdiği bağımsızlık savaşının sembolü olmuş şair, deneme yazarı, eleştirmen, hatip ve gazeteci José Julián Martí y Pérez 28 Ocak 1853'de Havena'da doğdu. Babası bir topçu çavuşuydu. İlk eğitimini Havana'da gördü. 15 yaşındayken şiirlerini yayınlamaya başladı. 16 yaşında *La Patria Libre* (Özgür Vatan) adlı bir gazete çıkardı. 1868'de başlayıp yaklaşık on yıl kadar sürecek olan İspanya'ya karşı bağımsızlık savaşına katıldığı için henüz 17 yaşındayken tutuklandı. Altı ay süren kürek cezasından sonra, 1871'de İspanya'ya sürüldü. İspanya'da öğrenimine devam eden José Martí, Madrid ve Zaragoza üniversitelerinde hukuk, felsefe ve filoloji öğrenimi gördü.

1874'de siyasal yazılarını yayınlattı; *El Presidio Politico en Cuba* (Küba'da Siyasal Zindanlar) adlı broşüründe, Küba'da siyasel tutukluların yaşadığı korkunç şartları anlattı. Ertesi yıl Madrid'ten ayrılarak, siyasi faaliyetlerine devam ettiği Fransa, Meksika ve Guatemala gibi Latin Amerika ülkelerini dolaştı. 1878'de, Kübalı toprak sahiplerinin İspanyollarla anlaşması nedeniyle sona eren savaş ve çıkan af yasası sonucu ülkesine geri döndü. Bir yıl sonra, gizli siyasi faaliyetlerde bulunmak suçuyla ikinci kez tutuklandı ve yine İspanya'ya sürgüne gönderildi. Buradan önce Fransa'ya, New York'a ve ardından 1881'de Venezuela'ya gitti. Venezuella'da *Revizta Venezolana* adlı gazeteyi çıkardı. 1882'de karısının, oğlunu da alarak Küba'ya geri dönmesi, José için çok zor bir hayatın başlamasına neden oldu. Bu dönemde yazdığı ve *Ismaelillo* adlı kitabında toplanan şiirlerinin bir çoğunda, oğluna duyduğu özlem ve ayrılığın acısını dile getirir. Gazetesinde Venezuela'nın o dönemki diktatörü Antonio Guzmán Blanco'ya karşı yazdığı yazılardan dolayı, bu ülkede de daha fazla kalamadı ve kısa süreli seyahatlerinin dışında ömrünün sonuna kadar kalacağı New York'a yerleşti. Martí, New York'ta şiir, deneme ve gazete makaleleri yazmaya devam etti; Buenos Aries'de çıkan *La Nacion* adlı gazetede ona ayrılmış

1920'lerde Küba'da hayatın bütün alanları uluslararası etkilere açıldı. Siyasal düzeyde Mella'nın enternasyonalist görüşlerinde ve Komünist Parti*'nin kurulmasında somutlaşan bu süreç, güzel sanatlar alanında da Batı'daki öncü akımlardan etkilenen yeni deneylere girişilmesine yol açtı. Sözkonusu akımlardan Fütürizm, Kübalı sanatçıları, İtalya'daki kurucularından çok, İspanya'daki Ultraizm (aşırıcılık), Uruguay'daki Vibrasyonizm ve Meksika'daki Stridentizm (tırmalayıcılık) akımları aracılığıyla etkiledi. Yukarda Marcelo Pogolotti'nin Fütürizm'den esinlenerek yaptığı* Operai *(İşçiler) adlı resim görülüyor. İtalyan Fütüristleri modern teknolojinin ürünleri tarafından büyülenmişti; ancak 1929 tarihli bu resimde görüldüğü gibi Kübalı sanatçılar, Marksist öğretinin de etkisiyle Fütürizm'i daha çok sınai emek sürecinin resmedilmesini mümkün kılan bir görsel dil olarak kullandılar.*

Devrimci Değerlerin Çürümesi

1944'de Grau San Martin, oyların yüzde 55'ini alarak iktidara geldi. Bu gelişme diktatörlük karşısında, "demokratik güçlerin" zaferi olarak ilan edildi, ama gerçekte Küba halkı egemen blokun iki adayı arasında seçim yaptı. Grau ve *PRC* hep 1930 Devrimi'nin anılarını kullandı, ama eski devrimci partiler artık devrimci değildi ve Grau hükümeti geleneksel Latin Amerika popülist hükümetlerinin klasik macerasını yaşadı. Ancak bir farkla: Grau'nun temsil ettiği güçler açıkça emperyalizm yanlısıydı. Oysa Latin Amerika'daki popülist hükümetlerin çoğunluğu, Meksika'da Lazaro Gardenas, Brezilya'da Vargas, Arjantin'de Peron, kısmen de olsa yerli kapitalistlerin ulusal taleplerini yansıtmaktaydı. Bu rejimlerin yaşadığı kısır döngü kısa zamanda kendini Küba'da da gösterdi. Egemen blok kendisini yeni biçimde yeniden üretti ve kendi toplumsal destek tabanına yönelik baskı politikaları gündeme geldi; elbette, "devrimin savunulması" gerekçesi ile.

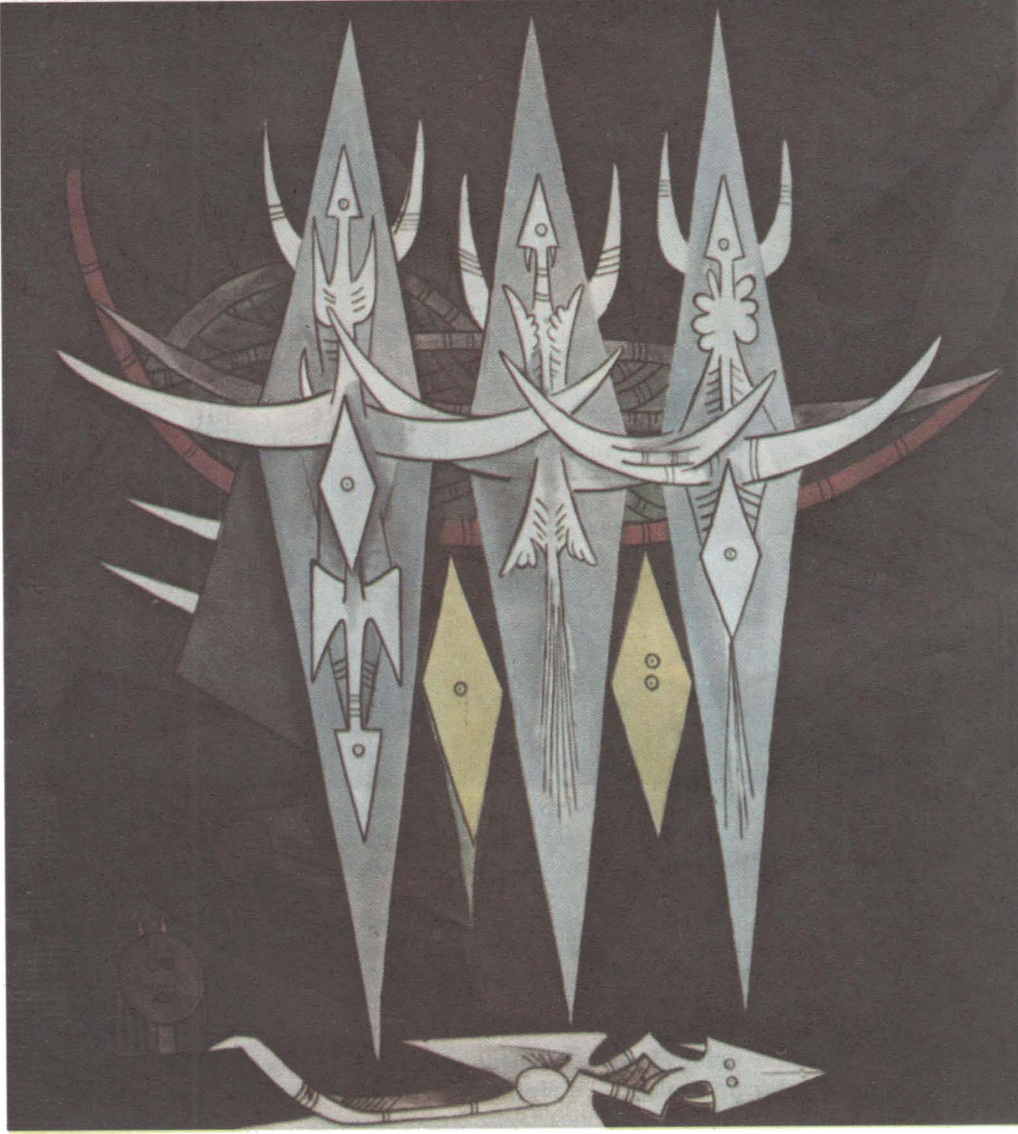
Rüşvet ve yolsuzluklar Grau San Martin döneminde de eskisi gibi sürdü. Devlet görevlileri, vergi gelirlerini kendi özel işlerine yatırıyordu. Kübalı "kapitalistler" tam bir tüketici sınıftı, lüks tüketimlerini ABD'den sağlıyorlardı. Küba açık bir kumarhane ve geneleve dönüştü. Grau hükümeti, devrimci gelenekten gelen birçok çevre tarafından Giuteracılığı sürdüreceği umuduyla desteklenmişti. Ama bu hayal kısa sürdü. Guitera'nın düşüncelerini bizzat Guiteracılar gömdüler. Diktatörlüğe karşı silahlananlar, iktidara geldikten sonra da kurşun sıkmaya devam ettiler. Burjuva popülizminin silahlı fraksiyonları oluştu. Bu gruplar ya rejimin polisleri işlevini üstlendiler, ya da şu veya bu grubun hizmetindeki kiralık katillere dönüştüler. Grau San Martin bu güçlere oyun sahası açtı ve şiddeti kurumsallaştırdı, bunları birbirine karşı kullandı. İki silahlı örgüt *Devrimci Sosyalist Hareket (MRS)* ve *Ayaklanma Birliği*, karşılıklı adam temizleyerek birbirlerini tükettiler. *MRS*, Fidel Castro adında genç bir öğrenciyi de bu kirli oyunun kurallarına karşı çıktığı için öldürme girişiminde bulundu.

Bu dönemde işçi hareketi de bir parçalanma ve bürokratikleşme süreci yaşadı. Popülist hükümet *Küba İşçi Konfederasyonu* Kongresi'ni dağıtarak iki başlı olmasını sağladı. Mujalism adı altında büyük bir deformasyon yaşandı. Eusebio Mujal, başlangıçta bir Troçkist iken, daha sonra *Küba Devrimci Otantik Partisi*'nin sendikal hareketteki temsilcisi oldu ve komünistlere karşı çalıştı. Mujal, sahtekâr olduğu kadar iyi bir toplu pazarlıkçıydı. Bu, ona sendika tabanında önemli bir destek de sağladı. Sendika bürokrasisi böylece sınıf ile devlet arasında nispi bir özerklik ve önemli bir karar gücü haline geldi. Mujalist sendikalar 1952'de Batista ikinci darbesini yaptığında, daha önce iktidarda bulunan Grau ve Prio ile olduğu gibi pazarlığa oturdu. Böylece popülizm, Küba'da bir çeşit sendikal korporativizm örgütledi, oysa askeri rejim bunu yaratmayı başaramamıştı. Siyasal yaşam gibi sendikalar da gangsterleşmeye başladı. Sendika *Caudillo*'ları (babaları) birbirleriyle sürekli çatışma içine girdiler. Sınıf kavgasının yerini iç kavgalar aldı. İşçi hareketinin atomize olması yüzünden muhalif bir halk bloğunun oluşması bir daha mümkün olmadı. 1939'da *Küba İşçi Konfederasyonu* kuruldoğunda *KP*'li Lazaro Pena, oyların çoğunluğunu toplayarak başkan seçildi. 1959'da devrimden sonra yapılan seçimde ise *KP* yanlıları 3240 delegeden yalnızca 170'inin oyunu alabildiler.

köşedeki yazılarından dolayı ünü bütün Latin Amerika'ya yayıldı. 1891'de, *Küba Devrimci Partisi*'ni kurma hazırlığı içindeyken, New York'ta düzenlenen bir mitingte Küba halkını yeni bir bağımsızlık savaşına çağırdı. 1892'de *Patria* (Vatan) gazetesini çıkarmaya başladı. Aynı yıl, Marti'nin başkan olarak tanımlanmayı reddettiği *Partido Revolucionario Cubano* (Küba Devrimci Partisi) kuruldu ve Martí Parti'nin temsilciliğine seçildi. 1895'de, Küba halkını bağımsızlık savaşına çağıran ve Parti'nin manifestosu niteliğinde olan *Monte Kristo Bildirisi*'ni kaleme aldı ve General Máxima Gomez ile birlikte bildiriye imzasını attı. Yine aynı yıl, bir de *Edad de Oro* (Altın Çağ) adlı çocuk dergisi çıkarıyordu.

Bu arada Kübalı yurtseverler, bir kez daha İspanya'ya karşı savaş hazırlıklarına başlamışlardı. Savaşa katılmak amacıyla José Martí, 11 Nisan 1895'de Gomez'le birlikte gizlice Küba'ya girdi. O ve Partisi Küba'nın güney doğusunda, Santiago yakınlarına karargah kurdular. José Marti'nin siyasal önderliğini yaptığı savaş asıl olarak dağlardan ve gerilla savaşı şeklinde sürdürülüyordu; uygulamaya çalıştığı, düşmana ait herşeyin tahrip edilip yağmalanacağı temelinde şekillenen taktikleri daha sonra Castro önderliğinde başlayan diktatör Batista'ya karşı verilen gerilla savaşında yol gösterici oldu. José Martí, 16 yıl ayrı kaldığı ülkesine döndükten yaklaşık bir ay sonra 19 Mayıs'ta, küçük çaplı bir çarpışma sırasında, savaş alanında vurularak öldü.

Tüm hayatını ve yeteneklerini Küba'nın bağımsızlık mücadelesi uğruna şekillendiren José Marti'nin başlıca eserleri: Henüz 16 yaşındayken yayınlattığı, özgürlük, yurtseverlik gibi temaların yeraldığı *Abdala* adlı manzum dram; *Ismaelillo, Versos Libres* (Özgür Şiirler), içersindeki şiirlerin birçoğunun türküleşip Latin Amerika'da halkın dilinde dolaşarak yayılan *Versos Senillos* (Basit Şiirler) adlı şiir kitapları ve *Mahvolan Dostluk* adlı otobiyografik bir romandır.

Artık Küba'da hakim olan tek güç Yankee turistlerin dolarları, rüşvet ve yolsuzluklardı. Her şey satın alınmakta ya da satılmakta idi. Devlet görevleri satılığa çıkarıldı. 1948'de devlet başkanı seçilen Prio Socarras, hemen büyük arazileri kapatmaya başladı. Yoğun bir çürüme ve kokuşmuşluk Küba'yı sardı. Küba'nın bir şeker ülkesi olarak kalması, buranın Yankee iş adamlarının tatil yapacağı turistik bir beldeye dönüşmesi, elbette Marti, Mella, Guiteras ve diğer ölümsüz kişilerin geleneğinden gelenleri son derece rahatsız ediyordu. Çürüme ve kokuşmaya karşı, yine karizmatik bir kişinin, Eduardo Chibas'ın önderliğinde güçlü bir ahlâki tepki hareketi yükseldi. Chibas gençliğinde *Directoria*'nın üyesiydi, daha sonra Grau San Martin'in *PRC*'sine umut bağlamış, ama büyük hayal kırıklığı içinde kopmuştu. Chibas'ın siyasal görüşlerinin özü yolsuzluklarla mücadele idi. 1947'de Chibas, *Otantikler* içindeki fraksiyonunu yeni bir partiye, *Ortodoks Parti*'ye dönüştürdü. Kitlelerin bu yeni partiye gösterdikleri coşkun ilgi, *Ortodokslar*'ın kendilerini de şaşırttı. Partinin amblemi bir süpürge idi. Chibasizm özellikle gençlik içinde kök saldı. Bunlar arasında daha sonra *Ortodoks Partisi*'nden aday olan Fidel Castro da vardı.

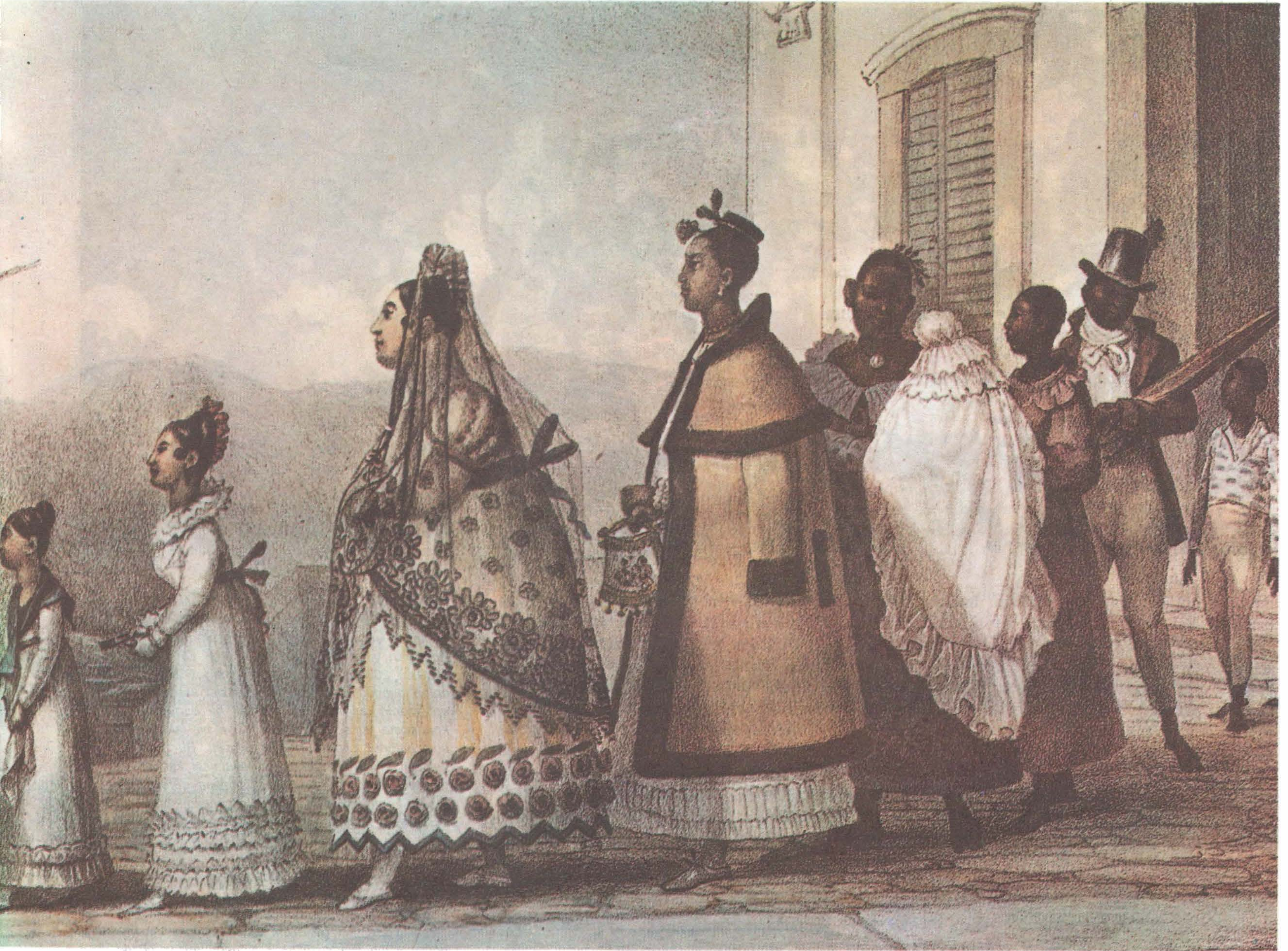
5 Ağustos 1951'de Eduardo Chibas radikal bir konuşma yaparken, söylevinin doruk noktasına ulaştığı anda kendisini vurarak intihar etti ve bütün Küba ayağa kalktı. Chibas *Otantikler*'in yolsuzluklarını en alışılmadık biçimde protesto etmişti. Ama bu bir siyasal önderden çok bir Mesih'e yakışan davranış tarzıydı. Böylesi Mesihçe davranış tarzı, aslında Latin Amerika'ya pek yabancı değildi. Ama Chibas'ın intiharı aynı zamanda, Küba'da eski bir devrimci anlayışın biterek, yeni türden bir devrimciliğin doğuşunu da muştuluyordu. Elbette bu yeni tür devrimcilik, aynı zamanda geçmişin bütün olumlu mirasına da sahip çıkacaktı.

Başkaldırının Ön Koşulları

Batista 1952'de *madrugazo* yani şafak diye adlandıran yeni bir darbe düzenledi. Darbenin başlıca amacı, yaklaşan seçimlerde *Ortodoks Parti*'nin kesinleşmiş olan zeferini engellemekti. *Otantik Parti*'nin adamları gruplar halinde *Ortodoks Parti*'ye geçmeye başlamışlardı. Kurulan

18. yüzyılda Küba'da İspanyol egemenliği, iktisadi anlamda, başarılı ve 'verimli' bir sömürge sistemi kurmayı başaramadı. Adanın doğal kaynaklarının sömürülmesinden elde edilen servet gösterişli tüketime harcandı ve böylelikle, sağdaki resimde görüldüğü gibi 16. ve 17. yüzyıllar İspanyasının mutlakiyetçiliğine öykünen, son derecede hiyerarşik bir toplumsal yapı oluştu. Oysa, bu yapı adada beyazlar gelmeden önce geçerli olan toplumsal yapıyla taban tabana zıttı. 17. yüzyılın başında adaya yönetici olarak gelmeye başlayan ve freres de la cote (kıyı biraderleri) diye anılan korsanlar, kurdukları merkezi La Tortuga adasındaki imparatorlukta, yerlilerin geleneksel devletsiz düzenini kendi hayatlarına uyarlamışlardı. Sözkonusu imparatorluğun yöneticisi kimi zaman bir vali, kimi zaman bir amiral ya da düpedüz bir korsan olabiliyordu. Bir yaşlılar heyeti tarafından sürekli denetim altında tutulan yönetici her an geri çekilebiliyordu. Sözkonusu imparatorluk, dönemin devletler hukuku tarafından resmen tanınmamakla birlikte, yörenin iktisadi hayatını örgütlemeyi başarmıştı. Sürekli olarak büyük sömürgeci güçlerin tehdidi altında yaşayan imparatorluk varlığını yine de 1690'lara kadar sürdürebildi. İspanyollar, imparatorluğu askerî güçle devirmeye çalışırken, Fransızlar gönderdikleri temsilcilerle ülkeyi içten fethetmeye çalışıyordu. Ancak özel mülkiyetin bulunmadığı, hiyerarşinin büyük ölçüde lağvedilmiş olduğu, dil ve din farklılıkların eşitsizliğe yol açmadığı, evlilik ve

42 Küba Devrimi

miras kurumlarının tanınmadığı bu hayat tarzının büyüsüne kapılan Fransa temsilcileri, çoğunlukla 'korsan'larla birleşerek, adaları anayurtlarına karşı savunuyorlardı. Ancak, tıpkı yerlilerin kendi gelenekleri gibi, 1690'lardan başlayarak özerkliğini yavaş yavaş yitirmeye başlayan bu 'devlet'ten 18. yüzyılın sonuna varıldığında hiçbir iz kalmamıştı. O kadar ki bu dönemde yörede artık bir kızılderili kültüründen sözedebilmenin olanağı kalmamıştı; popüler kültür de tamamen, yüzyıl boyunca dev boyutlara ulaşmış olan köle ticareti aracılığıyla adalara getirilmiş olan Afrika asıllı siyahlar tarafından belirleniyordu. 20. yüzyılda da, kendilerine popüler kültür içinde bir dayanak arayan muhalif aydınlar, izleri çoktan silinmiş kızılderili kültürüne ya da serüvenci korsanların gelip geçici ütopyasına değil, siyah Afrika'ya döneceklerdi. Solda 1902-1982 yılları arasında yaşamış Küba'lı ressam Wifredo Lam'ın 1952'de yapmış olduğu Umbral *adlı resim.*

çıkar ağlarının bozulacağı endişesi, Washington'un "Küba'daki adamı" Batista'nın harekete geçmesi için yeterli neden oldu. Batista ordu içindeki parlamenter demokrasiden umutlarını kesmiş olan ve otoriter bir askerî hükümetin gerekli olduğuna inanan genç subayların, politikacıların yolsuzluklarına karşı besledikleri hınca karşın diktatörlüğün ilk döneminde partilere sınırlı bir varolma hakkı tanındı. Batista'nın kendisi de bazı kurumsal davranışlara uyar göründü. Eski hükümetin yolsuzlukları anılarda çok taze idi. *Otantikler*'in çamura sapladığı "demokrasi"yi halk henüz savunmaya hazır değildi. Devrilen devlet başkanı Prio Socarraz'ın darbeye karşı direniş çağrısına yalnızca üniversite öğrencileri ilgi gösterdi. Darbeyi izleyen gün üniversiteye kara bayraklar asıldı. İşlevini yitirdiğini ve anayasal dönemin sona erdiğini simgelemek amacıyla 1940 anayasası yakıldı. Üniversiteler Machado döneminde olduğu gibi gizli ve yarı askerî örgütler oluşturdular.

Bu dönemin demokratik mücadeleleri arasında *26 Temmuz Hareketi* oluştu. Hareketin kaynağını Chibas'ın *Ortodoksluğu* oluşturdu. Bu yıllarda Fidel Castro, bir yandan öğrenci hareketi, diğer yanda *Ortodokslar* arasında iki cephede birden siyasal mücadelesini başlattı. Bu karmaşık dönemde Fidel ilerde *26 Temmuz Hareketi*'nin stratejisinin temelini oluşturacak olan kavramları geliştirdi. bir yanda devrilen *Otantikler*'den bağımsız kalmak gerekiyordu. Darbeden bir kaç gün önce Fidel, *Alerta* gazetesinde yayınlanan bir yazısında Küba politik yaşamını tanımlarken şiddete başvurulmasını, gangsterliği ve yolsuzluğu ülkenin politik yaşamını belirleyen temel unsurlar olarak eleştirdi. Ona göre gerek darbe gerekse Prio hükümeti bir bütünün ayrılmaz parçaları idi ve biri olmadan diğerini açıklamak mümkün değildi.

25 Mart 1952'de aynı zamanda bir avukat olan Fidel Castro, Havana Yüksek Mahkemesi'ne, burjuva hukuku çerçevesinde anayasayı ihlal ettiği için Batista'nın cezalandırılmasını isteyen bir dilekçe verdi. Fidel bu yöntemle diktatörlüğün demokratik açıdan yasadışı olduğunu yasal bir yöntemle sergilemeyi denedi. Mahkeme diktatörlüğün yasallığını onaylarsa, kendi gayrı

meşruluğunu da onaylamış olacaktı. Bundan çıkacak sonuç ise, devrimin yasallığı olacaktı. Fidel böylece ve aynı zamanda en radikal direniş çizgisini sergileyerek başkaldırı hakkının altını çizmiş oldu. *Ortodoks Parti* içinde işbirlikçiler ile devrimciler arasındaki ayrım noktasına gelindiğinde de Fidel, aynı yasalcı konumu aldı. Fidel oyun kurallarının değişmiş olduğunu hukuki ve siyasal olarak kanıtladı. Fidel *Ortodoks Parti* içindeki devrimci demokrat kanadın çıkardığı yeraltı gazetesi *Acusador*'da (Suçlayıcı) Fidel tavrını "İçinde bulunduğumuz an devrimcidir, siyasal değildir! Siyaset bunun için parası ve aracı olanların işidir. Devrim gerçek hizmet için, hakiki değer ve ideallerin taşıyıcıları için yol açar; kendini adayanlar, bayrağı yüksek tutanlar için. Küba'yı kurtaracak olan devrimci parti genç, devrimci ve kökü halkta olan bir önderliğe sahip olmalıdır" diyerek açıklıyordu. Fidel'in bu yazısı *Ortodoks Parti* içinde mücadele sürerken yazıldı. Bir yandan partinin yeni bir önderliğe sahip olmasını savunurken, öte yandan geleneksel siyasetin yerine devrimci bir siyasetin geçirilmesini savunuyordu. Fidel'e göre geleneksel siyaset, "oportünizmin tütsülenmiş" şekliydi. Fidel'in *Ortodokslar*'dan kopuşunun gerekçeleri bu görüşlerde yatıyordu. Sözkonusu olan, silahlı mücadeleye demokratik bir taban sağlamaktı. Demokratik mücadelenin artık geleneksel yollarla yürütülemediği oranda, silahlı mücadele ağırlık kazanıyordu. Cepheden diktaya karşı yönelmeyen her politika, aynı zamanda diktanın meşrulaşması anlamına geliyordu ve bundan dolayı demokratik olamazdı. Parlamenterlerin yerini kavga adamları almalıydı. Bunlar yalnızca savaşabilme yetenekleri bakımından değil, sistem karşısındaki uzlaşmazlıkları ile de genç insanlar olmalıydılar. Silah ve politika, diktatörlüğün devrilmesiyle yitirecekleri şeyler olmayanlarca yönlendirilmeliydi. Genç Fidel'in yaklaşımı hem bir kopuşu hem de kesintisizliği bünyesinde barındırıyordu. Diktatörlük devrimin sağladığı kopuşla sona erecekti. Demokrasinin restorasyonu da devrimle sağlanacaktı. Bu ise devrimin kesintisizliği anlamına geliyordu.

Moncada Kışlası Baskını

Küba Devrimi'nin başlangıç noktası olarak kabul edilen, 26 Temmuz Moncada baskını eylemi, Fransız Devrimi'ni başlatan Bastille baskını gibi, tek başına pek önemli sayılmayan bir eylemdi ancak, bütün Küba'yı sarstı ve yeni bir dönemi başlattı.

Bastista'ya karşı ilk tepkinin üniversitelerde yükselmeye başladığı dönemde. Castro *Juventud Ortodoxa* (Ortodoks Gençlik) içinde direniş yanlılarını etrafında toplamaya başladı. Bunlar kendilerini sadece *Movimiento* (Hareket) diye adlandırıyorlardı. Heyecanlı ve atak davranışlarından dolayı Fidel'e üniversite çevrelerinde *loco* (çılgın) diye ad takılmıştı. Çevresindeki gençlerden Abel ve Montane, kendi paralarıyla hemen bir baskı pedalı alıp, *Son los Mismos* (Bunlar da Aynı) başlıklı bir illegal gazete çıkarmaya başladılar. Fidel'in önerisi ile gazetenin adı *El Acusador* (Suçlayıcı) olarak değiştirildi. Gazetenin müdürlüğünü Raul Gomez üstlendi. Baskı ya onun ya da Abel'le kızkardeşi Haydee'nin evinde yapılıyordu. Bu arada Elda Perez, ve Melba Hernandez adlı iki kadın daha harekete katıldı. Melba ve Haydee Moncada baskını eylemine da katılacaklar ve bu baskında Haydee hem erkek kardeşini hem de nişanlısını yitirecekti. 16 Ağustos 1952'de Chibas'ın ölüm yıldönümünde *El Acusador*'un özel sayısını el pedalı ile 10 bin adet basmayı başardılar. Ama Batista'nın gizli polisi *SIM* atölyeyi basarak hem makineleri tahrip etti, hem de bütün sayılara el koydu. Fidel'in kadrosunun önemli bir bölümü hapse girdiyse de kısa sürede serbest kaldılar. Polis "dört delikanlı" ile "iki genç kızın" el pedalı ile yürüttükleri bu basın faaliyetini pek önemsemedi.

Bağımsızlığın kazanılmasından sonra eski toprak aristokrasisinin Amerikan sermayesinin ülkeye hızla girmesini engelleyecek kaynak ve olanakları yoktu. Amerikan yatırımları 1902-1906 arası 80 milyon, 1909'da 200 milyon, 1922'de 1 milyar 200 milyon doları bulmuştu. Toprak aristokrasisi kapitalist gelişmenin taşıyıcısı olan gerçek bir burjuvazi konumuna yükselememiş ve Küba bir kompradorlar ve spekülatörler cenneti haline gelmişti. Bu "elit" kesimin zenginleşmesi diğer toplumsal katmanların günden güne yoksullaşması pahasına gerçekleşmiş ve büyük kentlerin etrafında geniş gecekondular oluşmuştu. Ülkenin en temel sanayisi olan şeker sanayiinde ancak 20 bin kişi istihdam edilmişti ve işsizlik ciddi boyutlara ulaşmıştı. Kırsal kesimden kentlere doğru hızlı bir göç dalgası yaşanmaya başladı. Büyük ölçüde Amerikalıların denetiminde olan şeker şirketleri daha ucuza mal olduklarından Haiti ve Jamaika'dan işçi getirmeyi tercih ediyorlardı. 1920'lere doğru Küba işçi sınıfı aktif nüfusun ancak yüzde 16,4'ünü oluşturuyordu. 1924'de ülkenin sayılı entelektüellerinden Fernando Ortiz "Küba toplumu bir ayrışma, bir çürüme dönemi yaşıyor. Küba'daki kriz ne bir hükümet, ne bir parti, ne de bir sınıfın krizidir, bu kriz bütün bir halkın krizidir" diye yazacaktı. Machado diktatörlüğüne karşı ayaklanan Batista bir darbeyle iktidarı ele geçirdikten bir müddet sonra Küba Komünist Partisi *Batista'yı "her ne kadar hızla zenginleşmiş ve egemen sınıfların temsilciliğine soyunmuş olsa da, devrimci hareketle olan ilişkileri yabana atılamaz. Batista askerler ve küçük rütbeli subaylarla ilişkilerini sürdürüyor. 1933 devrimci dalgası Batista'nın üzerinde derin etkiler bıraktı" tesbitini yaparken, bu yanılsamanın nedenlerinden birisi de üstte görüldüğü gibi Batista'nın sık sık hayır kurumları yararına toplantılar düzenlemesi ve yoksulların çıkarlarını gözeten bir "baba" imajını edinmeye çalışmasıydı.*

1929 krizi ABD'ye bağımlılık nedeniyle şeker ihracatının düşmesine neden oldu ve kırsal kesimde açlık tehlikesi başgösterdi. Şehirlerde ise işsizlik büyük boyutlara ulaştı ve umutsuzluk duygularının yanısıra diktatörlüğe karşı mücadele yeni bir hız kazandı. 30 Eylül 1930'da öğrenciler Enrique José Varona dolaylı çağrısı üzerine sokaklara döküldüler. Filozof, sosyolog ve José Martí'nin arkadaşı Varona Muhafazakâr Parti'nin *başkanlığını yapmış ve 1912'de Cumhurbaşkanı yardımcısı seçilmişti. Machado diktatörlüğünün amansız muhalifi Varona 1930'da bir dergiye verdiği demeçte Küba gençliğinin ataletine çokşaşırdığını söylediğinde öğrenciler Varona'nın evine yürümeğe ve böylece bu fırsattıye diktatörlüğe karşı duydukları öfkeyi dile getirmek için kullanmaya karar verdiler. Polis filozofun oturduğu sokağı kapatarak öğrencileri dağıtmayı denedi ve hareketin önderlerinden Rafael Trejo polis kurşunlarıyla hayatını kaybetti. Öğrenciler bütün fakültelerin temsilcilerinden oluşan 40-50 kişilik bir komite tarafından yönetiliyorlardı. Polis tutuklamalarına karşı bir önlem olarak her komite üyesi için bir de yedek seçilmişti. Bu komitenin illegal yayın organı* Alma Mater *proletaryanın sermayeyle mücadelesinden ve anti-emperyalist mücadelenin değil, toplumsal adaletin sağlanmasının, çürümeye karşı cnurun ve sefalete karşı mücadelenin bayraktarlığını yapıyordu. Öğrenci hareketinin radikalleşmesi ve Marksist düşüncelere yönelmesi Aureliano Sanchez Arango'nun* Linea *(Çizgi) adlı bir gazete çıkarmasıyla gerçekleşti. Öğrenci hareketinin yeniden ivme kazanması 1944'de Eğitim Bakanı olan José Manuel Aleman'ın bakanlığın paralarını zimmetine geçirme teşebbüslerinin kulaktan kulağa yayıldığı dönemde oldu. 1945'de Havana'ya gelerek Hukuk Fakültesi'ne devam etmeye başlayan Fidel Castro 1946'da Hukuk Fakültesi Öğrenci Derneği başkanlığına adaylığını koyup kazandı. Castro hitabet yeteneği ve pratik faaliyetlerde ön planda olmasıyla öğrencileri gözünde bir eylem adamı olaraksaygınlık kazanmıştı. Yanda görüldüğü gibi bu yıllarda öğrenciler sık sık yolları kesip trafiği engelleyerek anti-emperyalist söylemli muhalefet eylemleri örgütlüyorlar ve oluşturdukları eğitim gruplarında Lenin ve Marx okumaya yöneliyorlardı. Fidel Castro öğrenci eylemleri boyunca polis şefiyle yaptığı pazarlıklarda iyi bir müzakereci olduğunu da kanıtlamıştı (üstte).*

Ama Fidel'le arkadaşları bu olaydan ders çıkararak, *chivato*'lardan (muhbir) sakınarak, hücre tarzında gizlilik kurallarına uygun biçimde örgütlenerek silahlı mücadeleye hazırlanmaya karar verdiler.

27 Kasım 1952'de İspanyollar tarafından öldürülen sekiz tıp öğrencisinin anısına düzenlenen toplantıdan sonra, *Movimiento*'ya katılanların sayısı arttı. Oluşturulan kaçak gruplar, uygun yerlerde gizlice silah kullanma talimleri yapmaya başladılar. 28 Ocak 1953'te José Martí'nin 100. doğum yıldönümü için gece meşalelerle üniversiteden, José Martí heykelinin bulunduğu Merkez Parkına yürüyüş düzenlendi. Gösteriye katılan bin kişiden dört yüz kadarını, yirmişerlik sıralarla düzgün biçimde yürüyen Fidel'in arkadaşları oluşturuyordu.

Movimiento hem anlamlı bir çıkış yapmak, heml de silah ele geçirmek amacıyla bir kışla baskını düzenlemeye karar verdi. Bu eylem için en uygun yer olarak Havana'nın 900 km. doğusunda yer alan ve *rebelde* (isyancı) adı verilen Oriente eyaleti seçildi. Aynı zamanda Fidel'in memleketi olan Oriente birçok direnişin başlangıç yeri olmuştu. 26 Temmuz'da, Santiago kentinde karnavalın yarattığı fırsattan da yararlanılarak Moncada kışlası basılacaktı. Bölgede gözden uzak bir çiftlik kiralanarak buraya silah ve giysiler taşındı. Daha sonra da gençlerden oluşan 150 kişilik vurucu güç, küçük gruplar halinde Santiago'ya ulaştı. *SİM*'in dikkatini çekmeden bu kadar insan ve silahın Santiago'ya aktarılması aslında azımsanmayacak bir başarı idi.

Yapılan plana göre 120 kişi Moncada kışlasına, 20 kişi ise 50 kilometre ötesinde Bayamo kışlasına saldıracaktı. Fidel, harekatın başarıya ulaşmasından sonra Santiago radyosundan okunacakları bile hazırlamıştı. Önce *La Marseillaise* çalınacak, *Movimiento*'nun manifestosu okunduktan sonra, Raul Gomez'in devrimci şiirleri ile Chibas'ın son konuşmasına sıra gelecekti. Bu arada Moncada baskıncıları arasında hastane ve adliye sarayını ele geçirmek üzere iki grup daha ayrılacaktı.

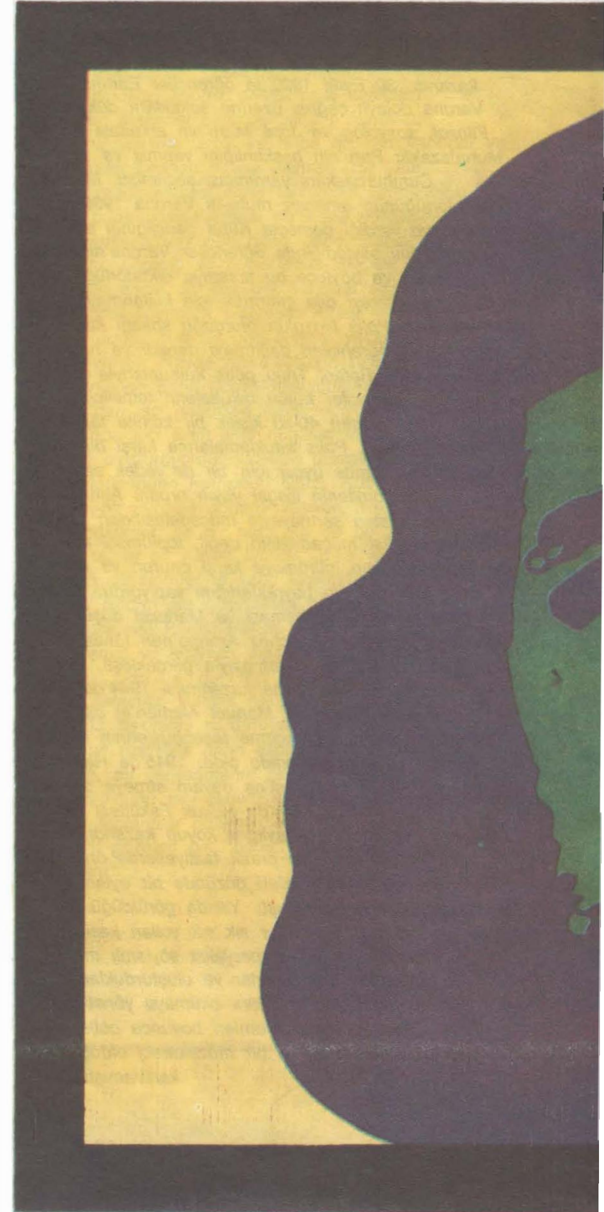
26 Temmuz sabahı erken saatlerde Fidel Moncada harekatını başlattı. Ama işler planlandığı gibi gelişmedi. Kışladaki askerler kısa sürede toparlandılar. Eylem baskın niteliğini yitirince de asker kalabalığı ve ateş gücü ağır bastı. Fidel geri çekilme komutu verdi, ama Siboney'deki çiftlik evine ancak kırk kişi ulaşabildi. Moncada komutanı Albay Chaviano baskın sırasında büyük korkuya kapılmış, evinden çıkamamıştı. Büyük bir öfkeyle yakalananların öldürülmesini emretti. Bu emir kaçaklar için de geçerliydi. Kışlada ele geçenler, işkence ve kafaları dipçiklerle ezilerek öldürüldüler, kurşunlandılar.

Baskın olayı Havana'da bomba gibi patladı. Olayın çapını bilmeyen Batista derhal çok iyi korunan Colombia kışlasına çekildi. Radyo ve gazetelerden yalan haberler aktarıldı, bakanlar kurulu tutukluların hayatından gardiyanları sorumlu tutan Cezaevleri tüzüğünün 26. maddesini derhal yürürlükten kaldırdı. Batista yanlısı basın, Fidel ve arkadaşlarının nöbetçilerin kafalarını kestiklerini; hastanede yaralıların karınlarını bıçakla deştiklerini, Kübalı değil Meksikalı, Kızılderili, Venezuelalı ve Polonyalı maceracılar olduklarını, para kaynağının eski başkan Prio olduğunu yayıyorlardı. Bir yandan da eylemin ardında komünistlerin olduğu ileri sürülüyordu. Bu arada *Komünist Partisi* yasa dışı ilan edildi, partinin yayınladığı günlük gazetenin büroları işgal edildi, yöneticiler tutuklandı. Küba'nın her yanında askerler şüpheli görülen herkesi tutuklamaya başladı. Santiago'daki birçok Havanalı da baskınla ilgileri olmadığı halde

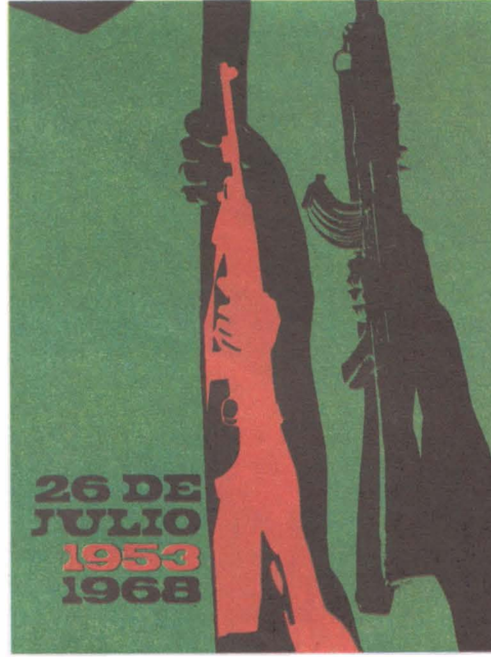
CUBA

Küba devriminin Latin Amerika'da bir istisna mı, yoksa emperyalizme karşı mücadelenin öncüsü mü olduğu, '60'ların anti-emperyalist strateji tartışmaları içinde en çok ilgi gören sorunsallardan biriydi. Devrimin önder ve teorisyenleri arasında özel bir yeri olan Che, 1961'de "emperyalizme karşı savaş bir kez başladı mı, durdurulamaz; Latin Amerika'da devrimin yolu açılmıştır." diyordu. Che'nin "iki, üç.. daha fazla Vietnam" sloganı, emperyalizme karşı savaşın öteki Latin Amerika ülkelerine hızla sıçrayacağı umudunu özetliyordu. Aynı şekilde Castro da, Şili deneyinden önce "Latin Amerika'da silahsız bir devrimin imkânsızlığını savunuyordu. 1967 yılı hem Küba devrimi, hem de Latin Amerika'daki anti-emperyalist mücadele için önemli iki olaya sahne oldu: Havana'da Latin Amerika Dayanışma Örgütü'nün Küba önderliğinde kurulması ve Che'nin Bolivya'da öldürülüşü. Latin Amerika Dayanışma Örgütü'nün (Organization of Latin American Solidarity), İspanyolca "dalgalar" anlamına gelen kısa adı OLAS, Küba'da başlayan hareketin dalga dalga yayılarak Latin Amerika'yı sarmasına ilişkin bir metafordu. Latin Amerika'da devrimci mücadeleyi hızlandırma çabası, yalnızca Castro yönetiminin devrim heyecanını ayakta tutma politikası ile açıklanamaz. Devrimden sonra Küba'da, eşine az rastlanır halk-yönetim içiçeliği doğmuştu; bu durum biraz da ülkenin özgül koşullarından ileri geliyordu: Batılı gazetecilerin de belirttiği gibi Fidel Castro, halk arasında ilk adıyla çağrılan tek devlet başkanıydı. Devrimin coşkusu dindikten, 'normal hayat'a dönüldükten sonra bile Küba halkı için yöneticileri hâlâ birer "barbudo"

Küba devriminin popüler yanı, başarıya ulaşmış bir gerilla hareketi için neredeyse tipik bir örnek teşkil etmesiydi. Barbudolar, kişisel özellikleri ve bütün dünyada uyandırdıkları devrimci imajı ile heyecan verici bir kimlik sunuyorlar, devrimden sonra biraz da bu sayede ABD'ye rağmen dünya kamuoyunda oldukça büyük bir desteği arkalarına alabiliyorlardı. Bu kimliği oluşturan ve besleyen en önemli öğe ise, kuşkusuz Fidel ile Che'nin etrafında örülen efsanelerdir. Yapılan bir araştırma, Fidel Castro'nun imajının, ağzından hiç eksilmeyen purosu ve sakalıyla bütünleşmiş olduğunu ve bu biraz serseri, biraz aykırı görünümün, ABD tarafından yerleştirilmeye çalışılan "diktatör" imajını etkisiz hale getirdiğini ortaya koyuyor. Che Guevara ise, özellikle Bolivya'daki trajik ölümünden sonra, yirminci yüzyılın en büyük efsanelerinden birisi haline geldi: Yandaki ünlü fotoğraf, 60'lı yılların sonunda bütün dünyada, gençliğin daha iyi bir dünyaya yönelik umutlarını besleyen bir simgeye dönüşecekti.

(sakallı) idi... Orneğin, şeker kamışı üretimini artırma kampanyasının başarısızlıkla sonuçlanışından sonra, büyük bir mitingte özeleştiri veren Fidel, "yöneticilerinizi değiştirin diyeceğim; ama bizden iyisini de bulabileceğinizi sanmıyorum" demişti; bu sözler, açık yürekliliği, gayri resmîliği ve kişiselliğiyle olduğu kadar, kendine güveniyle de, Castro'nun kitle ile kurduğu sıcak ilişkiye işaret etmektedir. Dört-beş saat süren uzun ve içten konuşmalar, sık sık tekrarlanan ve hem birer siyasî toplantı hem de eğlence vesilesi olan mitingler, Castro yönetiminin karakteristik unsurlarıdır. Kitlesel iletişimin çağdaş araçlarından olan afiş de, ülkede devrim sonrasında çok önemli bir iletişim medyası haline gelmiştir... Soldaki afiş Küba Devrimi önderlerini toplu halde gösteriyor. Küba devrimi, milliyetçi ve anti-emperyalist mücadeleyle arasındaki sürekliliği her zaman korumuştur. Üstte sağdaki afiş, "komünist bilinci parayla değil, komünizmi bilinçle yaratmak" sloganını işliyor... Castro'nun 1968'i "kahraman gerilla yılı" ilan etmesiyle doruk noktasına varan, devrimin öteki ülkelere 'ihracı' ya da sıçratılması politikasından ise, tümüyle vazgeçildiği söylenemez: Castro, "bir devrimcinin görevi devrim yapmaktır" diyordu. Latin Amerika'da başlayacağı düşünülen geniş kapsamlı hareketin başarısızlığa uğraması, elbette ki sadece toplumsal koşullardan ileri gelmiyordu. 1959'da Castro ve arkadaşlarının karşısında yarısı paralı askerlerden oluşan başıbozuk bir ordu verdı, oysa Küba deneyinden sonra ABD, "Castrocu" en küçük bir eğilimin ya da bir sosyalist hareketin bile kendini gösterdiği ülkelerde işi hiçbir zaman şansa bırakmadı; bunun en tipik örneği Şili oldu...

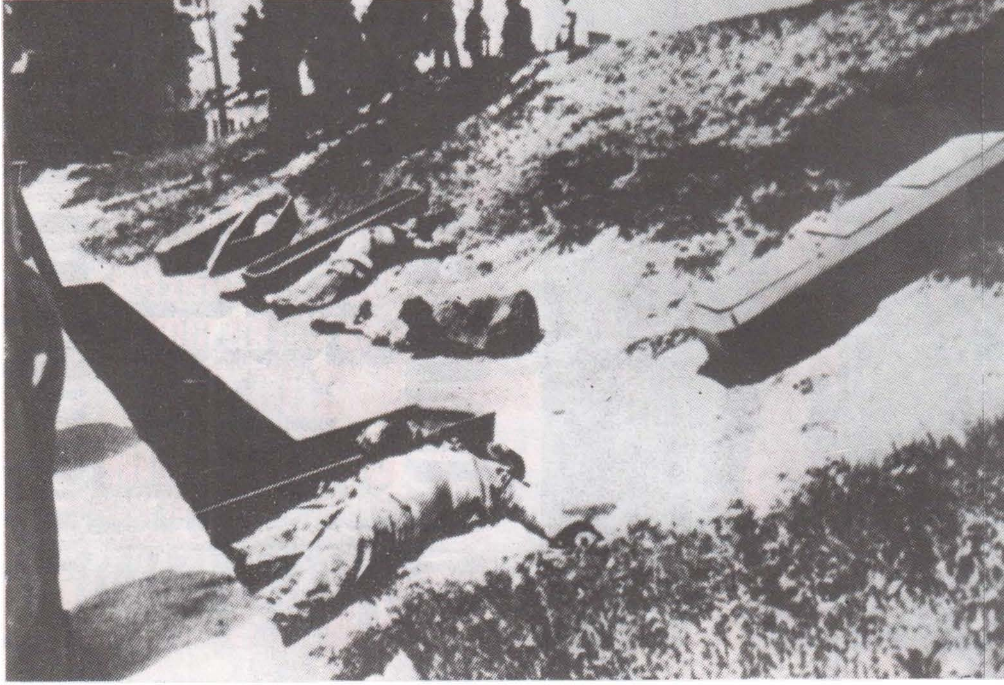
öldürüldü ve bunların adları baskın sırasında ölmüş gibi ilan edildi. Sonunda Santiago'daki Katolik başrahibi, Albay Chaviano'ya giderek idamların durdurulmasını istedi. Rahip Enrique Peres Serantez ayrıca *Basta de Sangre* (Kan Dökülmesine Son) başlıklı bir makale de yayınladı.

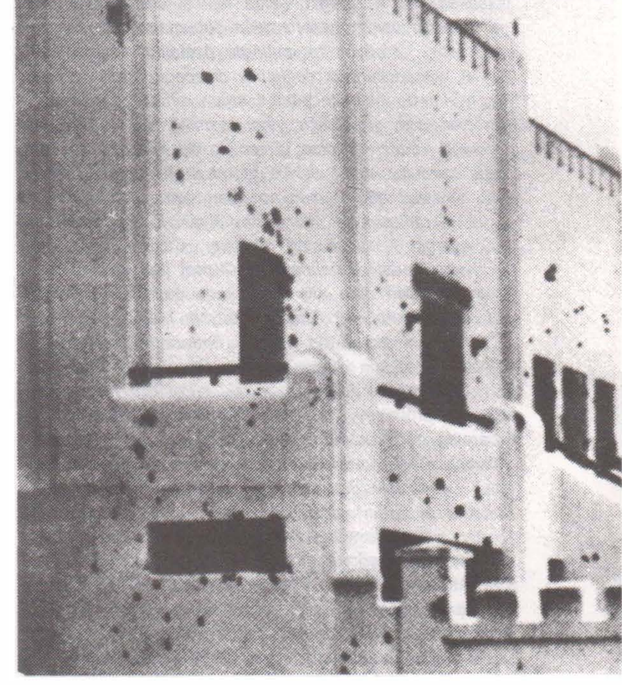
Fidel'in çevresinde kalan 17 kişi de Gran Piedra dağına çıktılar. Sonunda Fidel iki kişiyle birlikte kıyıya inerek, bir sandal bulmayı ve körfezin karşısına geçerek, Sierra Maestra dağlarına çekilmeyi kararlaştırdı. Ama üç gün devam eden yağmur bu planı da engelledi. Bir kulübede uyurlarken yakalandılar. Siyah teğmen Serria, askerlerin Fidel ve arkadaşlarını öldürmesini engellediği gibi, Fidel'i de kışlaya götürmeden doğrudan sivil makamlara teslim etti. Albay Chaviano, derhal oraya gelerek neden bu eyleme kalkıştığını sordu. Fidel'in neden ihtilal istediklerini açıklamasından etkilenen Albay, bu kez aynı açıklamaları radyodan yapmasını istedi. Elbette Fidel de bu fırsatı kaçırmadı. Fidel eyleme katılanlardan ayrı olarak yargılandı. Castro mahkemede ünlü, *La Historia Me Absolvera* (Tarih Beni Aklayacaktır) başlıklı savunmasını yaptı. Bu savunmanın dışarı çıkarılması, yayılması yasaklandığı halde, kısa süre sonra kitap halinde basılarak bütün Küba'ya dağıtıldı. Moncada eylemi ve yargılaması Fidel'i tüm Küba'nın tanımasını sağladı.

Fidel savunmasında gelecekteki devrimci hareketin toplumsal temelini ele aldı. Sınıftan değil, halktan sözediyordu. Halk kavramı, sınıf kavramına egemendi. Ama bu halk, geleneksel popülizmin parlak nutuklarının bir malzemesi değil, çeşitli toplumsal kesimlere ayrılan somut bir halktı. Ama öte yandan bu kullanım, aynı zamanda da Fidel'in popülist gelenekle olan bağını da sergiliyordu. Fidel kent ve kır yoksullarının ittifakını öneriyordu: Küçük ve topraksız köylünün, sanayi proletaryasının, orta sınıfın ve küçük burjuvazinin bazı kesimlerinin ittifakı.

Fidel savunmasında *Movimiento*'nun başarılı olması halinde derhal yasallaştıracağı 5 noktayı; 1. 1940 Anayasası'nın derhal yeniden uygulamaya konulması; Kısa süre içinde düzenlenecek olan seçimlere kadar devrimci hükümetin iktidarı elinde toplaması ve devlet aygıtının derhal temizlenmesi; 2. Toprak mülkiyetinin küçük kiracı köylülere, ipotek yapılamayacak ve devredilemeyecek biçimde ve daha önceki sahiplerine tazminat ödenerek devredilmesi; 3. Bütün büyük işletmelerde işçilere ve memurlara kârdan yüzde otuz oranında dağıtım yapılması; 4. Şeker kamışı ekicilerine şeker üretiminin yüzde 55'ini bölüşme hakkı ve küçük ekiciler için asgarî bir kota ayrılması; 5. Özel mahkemelerin alacağı kararlarla, yasa dışı yollarla halkın sırtından kazanılmış mülk ve servete el konulması, olarak özetliyordu.

Yargılama sonucunda Fidel 15 yıl hapse mahkûm oldu. Isla de Pinos'da üç yıl hapis yattıktan sonra, çıkarılan genel af sonucu 5 Mayıs 1955'de tahliye oldu. Çıktıktan sonra *Movimiento*'nun, *26 Temmuz Hareketi* adını alması kararlaştırıldı. Küba'da açık faaliyet olanağının olmadığını gören ve 7 Temmuz'da Meksika'ya geçen Fidel, oradaki sürgünleri etrafında toplandı. İshanya İç Savaşı'a katılmış olan General Alberto Bayo, onlara gerilla eğitimi vermeye başladı. Bu arada Küba'da da *26 Temmuz Hareketi*, örgüt ağını geliştirmeye çalışıyordu. *Granma* seferinin hazırlıklarının sürdüğü sırada, 19 Mart 1956'da Fidel yazdığı bir mektupta *Ortodoks Parti*'den kesin olarak koptuğunu açıkladı. Fidel partiyi Batista rejimi ile işbirliğine girdiği için eleştiriyor ve Chibas'ın ideallerini artık *26 Temmuz Hareketi*'nin temsil ettiğini savunuyordu.

Fidel Castro 26 *Temmuz Hareketi*'ni "26 Temmuz, siyasal bir parti değil devrimci bir harekettir; Küba'da siyasal demokrasinin yeniden kurulmasını ve toplumsal adaletin sağlanmasını samimiyetle isteyen her Kübalıya safları açıktı. Geçmişi temiz, boyun eğmez bir iradeye sahip yeni insanlardan oluşan, eşit haklara sahip ve gizli bir önderliği vardı. Hareketin yapısı işlevseldi: Savaş gruplarında, gençlik kadrolarında, gizli işçi hücrelerinde, kadın örgütlerinde, ekonomik birimlerinde ve bütün ükeye yayılan yeraltı propaganda malzemesinin dağıtım aygıtında böylesi bir işlevsellik vardı, gençlerle ihtiyarlar, erkeklerle kadınlar, işçilerle köylüler, akademisyenlerle öğrenciler böylesi bir yapılanma içinde biraraya gelebildiler" diyerek tanımlıyordu. 26 Temmuz Hareketi'nin etrafında *Kurtuluş Eylemi, Ulusal Devrimci Eylem* ve *Milliyetçi Kurtuluş Hareketi* gibi diğer devrimci örgütler toplandılar.

Diktatörlüğe karşı yürütülen mücadele daha sonra askerî biçimler altında sürdü. Bu geçişler savaşın ve politikanın gelişimine göre belirlendi. Kırsal ve kentsel biçimleri içinde, silahlı demokratik mücadele, bir kitle ayaklanmasının patlak vermesini tahrik etme amacını taşımaktaydı. Bu dolaysız amaca ulaşmak için, 26 *Temmuz* önderliği farklı siyasal ve toplumsal güçlerle taktik ittifaklara girdi.

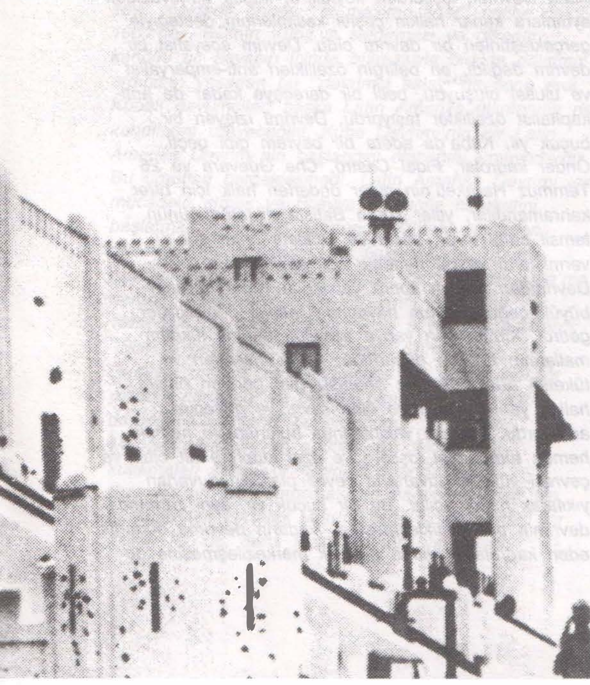
Granma Yatından Sierra Maestra Dağlarına

Fidel 2 Aralık 1956'da 82 yoldaşı ile birlikte Küba'ya çıktı. Hareketin başlayacağı yer olarak yine Oriente eyaleti seçildi. Ama daha ilk anda çıkan çatışmaların ardından 12 kişi çeşitli badireleri atlatarak Sierra Maestra'da gerilla hareketini başlattılar. Ellerinde sadece 9 tüfek vardı. Devrimcilerin köylüleri kendi saflarına çekmeleri için şartlar çok uygundu. Fidel köylülerden sağladığı destekle, kısa süre içinde Oriente'nin bütün kırsal kesimlerine egemen oldu. İlk yenilginin de etkisiyle dikkatle ve sabırla yürütülen faaliyet sürecinde bir yandan kentlerdeki muhalefet güçleri ile bağ kurulmaya çalışılırken öte yandan dağlardaki örgütlenme de yavaş yavaş genişletildi. Bir yandan radyo yayını başlatılırken, öte yandan Batista kuvvetlerine karşı başarılı vur kaç eylemleri düzenleniyordu.

Fidel ve yoldaşlarının Oriente'de kök saldıkları günlerde, paralel bazı gelişmeler de, kentlerde yaşanmaya başlandı. En hızlı gelişme ise öğrenci kesiminde görülmekteydi. *Üniversite Öğrenci Birliği* temelinde, tarihî *Directoria* yeniden canlandırıldı. *Otantik Parti* hükümetleri döneminde öğrenci hareketleri bir çeşit yozlaşma ve gangsterleşme dönemine girmiş, çatışan düzen partilerinin birer kolu haline gelmişti. Jose Antonio Echeverria adında katolik bir önder, öğrenci hareketini Batista'ya karşı yoğun eylem içine çekmeyi başardı. Guiteras'ın önderliğindeki eski *Directoria* gibi, yeni öğrenci hareketi de kitlelerin katıldığı sokak kavgaları ve esas olarak konspiratif özellik taşıyan silahlı eylemleri sürdüren iki kanalda evrildi.

Sokak kavgaları ile diktatörlük karşısındaki halk direnişi canlı tutulmaya çalışılırken, silahlı eylemle de diktatörlük güçleri sarsılıyordu. Öğrenci hareketi Küba Devrimi'nin hızlandırılmasında önemli bir yere sahip oldu. Bu devrimde kendilerini yan roller üstlenmiş olarak gören Echeverria ve arkadaşları süreç içinde önderliği ele almaya çalışıyor, bunun için *26 Temmuz Hareketi* ile rekabete giriyorlardı. Aslında gerek tabanları, gerek eylem tarzları ve gerekse politik hedefleri bakımından aralarında çok az fark vardı. Bu hava içinde *Directoria*

Fidel Castro, 24 Mart 1952'de Anayasa Mahkemesi'ne Batista'nın darbeci, isyankar, hain olduğunu ileri süren bir dilekçe verdi. Castro dilekçede " Batista tutuklanmadıysa, Devlet Başkanı, başbakan, senatör, yasama ve yürütme erkinin tek hakimi ve ülke yaşantısının efendisiyse, mahkemeler ortadan kaldırılmış demektir. Bu durumda hakimler cübbelerini atmalı ve görevlerinden çekilmelidirler" diyordu. Dilekçe reddedildi ama Castro bu çabasının boşuna olmadığını, devrimci şiddetin hukuki temellerini böylece attığını düşünüyordu. Darbenin hemen ertesinde, Kübalı gençler diktatörlüğü devirmek ve darbe öncesi varolan statükoya geri dönüş anlamına gelmeyen bir demokrasi hedefiyle biraraya gelmişlerdi. Havana'da General Motors'da muhasebeci olarak çalışan Jesus Montane, Mayıs 1952'de Fidel Castro'ya, birlikte Batista rejimine karşı gizli bir dergi çıkarttığı arkadaşı Abel Santamaria'yı tanıştırdı. Abel'in kızkardeşi Haydee ve onun bir arkadaşı Melba Hernandez'le daha sonra Movimiento *diye anılacak bir grup kurdular. Grup kısa sürede gelişti ve Artemisa, Pinar del Rio, Havana'nın kenar mahalleleri ve Nueva Paz'da çok sayıda hücre kuruldu. Sadece Nueva Paz'daki grup köylülerden oluşuyor, diğer bölgelerdeki hücreler daha ziyade öğrencilerden meydana geliyordu. Movimiento grubu içinde silahlı mücadelenin kaçınılmazlığı üzerine yapılan tartışmalar Castro'nun düşüncelerinin benimsenmesiyle sonuçlandıktan sonra, silah temin edilmesine ilişkin farklı öneriler ortaya atıldı. Castro silah satın almanın hem pahalı hem de gereksiz olduğunu, askeri kışlalarda çok sayıda silahın bulunduğunu ve tek yapılacak şeyin bunları ele geçirmek olduğunu ileri sürdü. Baskın yapılacak kışlanın belirlemesinde hararetli tartışmalar oldu. Sonunda Oriente vilayeti sınırları içindeki ve savaşçı ve isyankar geleneğiyle ünlü Moncada üzerinde anlaşmaya varıldı. Moncada 1868-1895 arası İspanyollara karşı verilen bağımsızlık savaşı sırasında tartışılmaz bir üs görevi görmüştü. Ayrıca Havana'daki kışla 20 bin asker tarafından korunurken, Moncada sadece bin askerce korunuyordu ve başkentten gönderilecek takviye güçleri dağlık bölgelerden geçip 9 yüz kilometre katetmek zorunda kalacaktı ki bu da büyük bir zaman kazancı demekti. Castro'nun genel ayaklanma için bir kıvılcım olacağını düşündüğü, baskın için 26 Temmuz günü seçildi. çünkü kışlanın olduğu kentte 25, 26 ve 27 Temmuz'da bir karnaval vardı ve civar bölgelerden gelen kalabalığın arasında kaybolmak çok kolay olacaktı. Castro baskına katılacakların asker üniforması giymesini önerdi ve Columbia askeri hastanesinde hemşire olarak çalışan Florentino Fernandez üniformaları temin etme görevini üstüne aldı. Baskın için her biri özel görevli üç grup oluşturuldu. Yaklaşık 20 kişiden oluşan ve Abel*

Santamaria yönettigi ilk grup pencereleri kışlaya bakan sivil hastaneyi almakla görevliydi. 6 kişiden oluşan ve Raul Castro'nun yönetimindeki ikinci grup Moncada kışlasının damına geçmek üzere Adalet Sarayı'nı ele geçirecekti. 90 kişiden oluşan ve Castro'nun yönetimindeki üçüncü grup ise kışlanın içine girecek, askerleri etkisiz hale getirdikten sonra silahlarını toplayacaktı. Santamaria ve Raul Castro grupları görevlerini kolayca tek bir kurşun atmadan yerine getirdiler ama Castro ve arkadaşları kışlanın içine giremeden kendilerini farkeden bir nöbetçiye ateş açmak zorunda kaldıklarından askerler verilen alarm üzerine dışarıya fırlamışlardı. Castro geri çekilme emri verdi ama yetişen askerlerle şiddetli çatışmalar oldu. Kışla duvarları delik deşik olmuştu (üstte). Çatışmalar boyunca baskın grubu ona yakın ölü verdi (üstte solda). Sayıca çok üstün olan askerler karşısında teslim olmak zorunda kalıp tutuklananlardan 68'i korkunç işkencelerden geçirildikten sonra yargılanmaksızın kurşuna dizildiler. Ele geçirilenlerden 32'si hapse atıldı. Tutuklananlar arasında bulunan (altta soldan sağa) Fidel Castro 15, Raul Castro 13, Pedro Miret 13, Juan Almeida 10 yıl hapse mahkum oldu. Fidel baskın sırasında hemen yakalanmamıştı ve beş arkadaşıyla birlikte civar dağlara kaçıp bir müddet saklanmıştı. Uyurken devriyeler tarafından yakalanmış ve devriyelerin komutanı yüzbaşı Sarria ateş etmeme emri verdiğinden öldürülmekten kurtulmuştu. Baskına katılanlardan 50'si kaçıp kurtulmayı ve Latin Amerika ülkelerine sığınmayı başarmıştı.

diktatörü devirmek ve halk ayaklanmasını başlatmak amacıyla 13 Mart 1957'de Başkanlık Sarayı'na bir baskın düzenledi. Bu baskın sırasında karizmatik bir öğrenci lideri olan Echevarria yaşamını yitirdi. *Directoria* kitle gösterileri ve silahlı eylemler ile öğrencileri yeniden devrim alanına çekerken, diktatörlüğün silahlı güçlerini kentlere çekti ve halkın destek ve sempatisini kazandı. Aralarındaki kısmi rekabete karşın iki hareket paralel bir gelişme göstererek, aynı hedefe yöneldi.

Ekonomik Durum

Ayaklanmanın meydana geldiği nesnel ekonomik ortamda ise, önemli değişimler gerçekleşti. Emperyalist yayılmanın yeni ve eski biçimleri egemen blok içinde farklı tavırlara neden oluyordu. ABD Batista darbesini destekleyerek, 'modernleştirici' bir askerî rejimle, Latin Amerika popülizminin artan yükünü atmayı hedefliyordu. Amerikalıların gözünde *Otantik* ve *Ortodoks Partiler*'in silahlı kolları gibi, *26 Temmuz Hareketi* de eskinin bir uzantısıydı. Egemen blok içindeki mücadele şeker oligarşisi ile Kuzey Amerikalı yatırımcılar ve yerli sanayiciler arasında geçiyordu. ABD bağımlılık ilişkilerinin modernleşmesini, teknolojik yayılma ile Kuzey Amerika kapitalizmine bir yol açmayı tasarlıyordu. Kısa süre içinde Batista'nın egemen blok içindeki çatışmayı çözecek durumda olmadığı anlaşıldı.

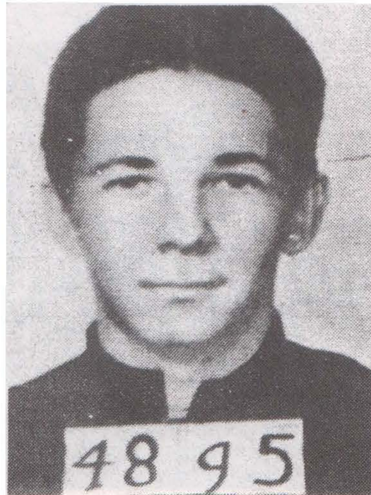
Batista'nın darbesinden kısa süre önce Amerikalı Truslow Komisyonu raporunda ticaret ve toprak kullanımında arkaik yapıların çözülerek, modern ekonomik gelişmenin sağlanması; yerel sanayiinin desteklenmesi; yani modernleşme ve teknolojik gelişme ile tarımsal üretimin artırılması, tarımsal ürünlerin fiyatlarının düşmesi ile de işgücü fiyatının artmamasının sağlanması, böylece bağımlı sanayiin gelişmesinin kolaylaştırılması; girişimcilerin ve teknokratların başkent Havana'da değil, eyaletlerde üstlenmesini öneriyordu. Ama Küba'da ne bir ulasal burjuvazi vardı, ne de diğer Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi bir 'ithal ikameci gelişme' süreci başlamıştı. Amerikalıların şeker üretimindeki payı 1939'da üçte birden fazlayken, bu sayı 1953'te dörtte bire düştü ve Amerikalıların ilgisi şeker dışı alanlara, özellikle de sanayi işletmelerine kaydı.

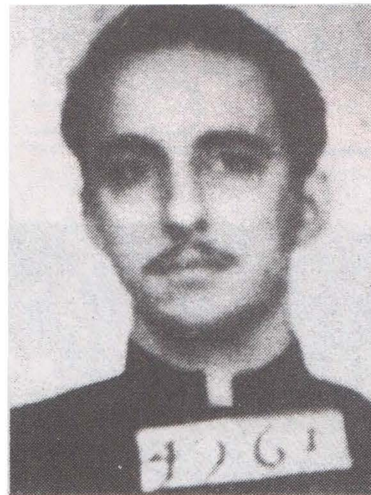
Bu arada işçi hareketi de gittikçe artan bir biçimde devrimci halk bloku ile yeniden eklemlenmeye başladı. Tarihsel açıdan belirleyici önemde olan olay, 1955 sonlarında şeker sanayiinde genel greve gidilmesi idi. Grev Las Villas kentinde barikat savaşlarına dönüştü. Bu grev *25 Temmuz Hareketi*'nin bir halk ayaklanmasının mümkün olduğu yolundaki beklentilerini güçlendirdiği gibi, sınıf mücadelesinin de kendine özgü biçimde gelişmesini sağladı. Öte yandan sendika tabanlarının bürokratik yönetimler üstündeki baskısı yoğunlaştı. Bu arada işsizlik kronik bir hal aldı. Küba'da sürekli işsizlik oranı yüzde 16 idi. Ölü zamanlarda bu oran yüzde 20'ye kadar çıkıyordu. Toplam işgücünün yüzde 35'i ya işsiz, ya kısmen çalışan ya da ücretsiz çalışanlardan oluşuyordu. Şeker ihracına dayalı sistemin ekonomik bunalıma girmesi durumu daha da vahimleştirdi. Fidel bu kesimlerin öneminin, klasik sol çevrelerden çok daha çabuk kavradı.

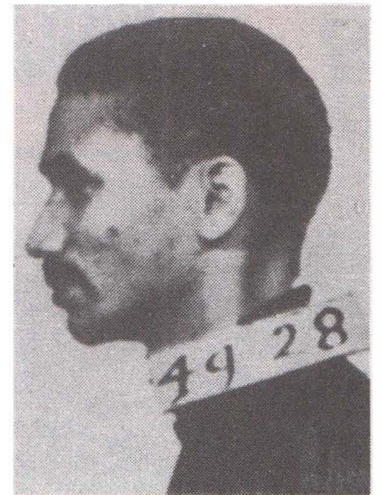
Sierra Maestra Manifestosu

12 Haziran 1957'de *26 Temmuz Hareketi, Sierra Maestra Manifestosu*'nu yayınladı. *Manifesto*'daki temel noktalar diktatörlüğe karşı mümkün olan en geniş siyasal birliği, başkanlık sisteminin seçimlerle yeniden konulmasını, derhal geçici bir hükümetin oluşturulmasını kapsıyordu. Bu amaçlara erişilmesi için *26 Temmuz Hareketi* ortak savaş stratejisi ile sivil bir devrimci cephe oluşturulmasını; geçici hükümetin başkanlığını üstlenecek ve diktatörlüğe karşı olan bütün güçler tarafından seçilen bir kişinin saptanmasını; diktatörün çekilmesini; sivil devrimci cephenin, diğer bir ulusun Küba'nın iç işlerine karışmasına izin vermemesini ve bunun için kendisinin de fırsat yaratmamasını; cumhuriyetçilik ve bağımsızlık gelenekleri temelinde, sivil

devrimci cephenin, hiçbir türden askerî cuntayı, geçici hükümet olarak kabul etmeyeceğini açıklamasını; ordunun politika dışında tutulmasını, askerlere halktan korkmamaları çağrısında bulunmasını; 1940 Anayasası kurallarına ve 1933 seçim yasasına göre seçim yapılması çağrısının yinelenmesini; ve geçici hükümetin izleyeceği asgari programı için taslak hazırlanmasını öneriyordu. 1957 sonlarına doğru *26 Temmuz Hareketi* muhalefet örgütlerine yolladığı mektupta birliğin gerekliliğini bir kez daha vurguladı. İki metin arasındaki dönemde gerilla hareketi önemli bir ilerleme sağladı. İlk kurtarılmış bölgeler oluştu. Gerillaya katılımın artması Sierra dışındaki bölgelerde de yeni savaş gruplarının oluşturulmasını mümkün kıldı. Hobrito bölgesinde Che ilk yeni cepheyi açtı. Ülke çapında direnişin yayılmasında iki olayın belirleyici önemi oldu. Birinci olay, Frank Pais'in 30 Haziran'da öldürülmesine gösterilen tepkiydi. Frank Pais *26 Temmuz*'un kent örgütlenmesi sorumlusuydu ve örgütün en yetenekli kişilerinden biriydi. Pais'in ölümünü protesto için Santigo'da barikat savaşına dönüşen bir genel greve gidildi ve iş bırakma bütün bölgeye yayıldı. Bu, '30'lardan beri Kübalı işçilerin ilk politik greviydi. Bu grev, *26 Temmuz*'un örgütsel olmasa da, siyasal olarak Küba halkını kendisine ne ölçüde bağladığını gösterdi. *26 Temmuzcuların*, diktatörlüğün nihai bir genel grevle devrilebileceğine olan inançları pekişti. Örgüt proletarya içindeki çalışmalarını artırdı. İkinci belirleyici olay ise, Cienfuegos kentinde patlak veren donanma ayaklanması idi. 5 Eylül 1957'de kenti ele geçiren isyancılar halk güçleri ve *26 Temmuz* üyeleri ile birleştiler. Kent kısa süre sonra, ancak tankların ve bombardıman uçaklarının devreye girmesiyle diktatörlük tarafından geri alınabildi.

Mahalefet örgütlerine seslenen Mart 1958 tarihli mektupla birlikte Fidel'in Batista'ya karşı genel savaşı başlatılmış oldu. Fidel'in bu mektubu aynı zamanda Miami'de toplanan muhalefet güçlerinin ortak açıklamasına bir yanıttı. Bu gruplar hareketin henüz anti-emperyalizm evresine

Küba Devrimi, işçilerden köylülere, küçük burjuvaziden aydınlara kadar halkın çeşitli kesimlerinin desteğiyle gerçekleştirilen bir devrim oldu. Devrim sosyalist bir devrim değildi, en belirgin özellikleri anti-emperyalist ve ulusal oluşuydu, belli bir dereceye kadar da anti-kapitalist özellikler taşıyordu. Devrimi izleyen bir buçuk yıl, Küba'da adeta bir bayram gibi geçti. Önder kadrolar, Fidel Castro, Che Guevara ve 26 Temmuz Hareketi'nin diğer önderleri halk için birer kahramandılar, yıllar süren Batista diktatörlüğünün temsil ettiği terör, baskı ve sefalete onlar son vermişlerdi ve bu nedenle çok seviliyorlardı. Devrimden hemen sonra yapılanlar Küba halkının büyük çoğunluğunun hayatında radikal değişiklikler getirdi. Kiralar yarı yarıya azaltıldı, önemli tüketim mallarının fiyatları düşürüldü, konut inşaatları ve tüketim arttı. Pek çok önemsiz gibi görülen önlem, halkın yeni yöneticilere olan sevgi ve güvenini artırıyordu. Havana yakınlarında bulunan ve hemen hemen tümü özel kişilere ve özel klüplere ait olan ve çevresi yüksek duvarlarla çevrili plajların duvarları yıkılarak halka açıldı. Bu bir buçuk yıl, aynı zamanda devrimin bürokratikleşmesine, iktidarın devrime önderlik eden kadroların elinde giderek merkezileşmesine de

sahne oldu. Özellikle Fidel Castro, her şeyi bilen, her şeye muktedir önder, "el maximo lider" haline geldi. 1961'de ABD'nin Küba'ya saldırması ve ülkenin kendini bir savaşın içinde bulmasıyla birlikte devrimin ardından yaşanan bu "devrimci balayı"da sona erdi. Kübalı devrimciler, başka Latin Amerika ülkelerinin de kendilerini izleyeceğini, Küba Devrimi'nin bir Latin Amerika Devrimi'nin başlangıcı olacağını umuyorlardı. Bu umutları gerçekleşmedi. Latin Amerika Devrimi için mücadele etmek ve Bolivya'da gerilla hareketini başlatmak için 1966 baharında Küba'yı terkeden devrimin önderlerinden Che Guevara, bu uğurda hayatını yitirecekti. Fidel Castro, gazetecilerin Che'nin nerede olduğu şeklindeki sorularını 20 Nisan 1966'daki bir basın toplantısında şöyle cevaplandırdı: "Size söyleyebileceğim tek şey, Kumandan Guevara'nın her zaman devrime en yararlı olacağı yerde bulunacağı ve onunla benim aramda son derece iyi ilişkilerin var olduğudur." Aşağıda, Moncada Baskını'nın ondördüncü yıldönümü kutlamaları görülüyor. Soldaki panoda, Che Guevara'nın tüm emperyalizme bağımlı ülkeler için gördüğü tek kurtuluş yolunu ifade eden sözleri yer alıyor: İki, üç, daha fazla Vietnam yaratalım!

gelmediğini düşünüyorlardı ve diktatörlüklerle ara çözümlere hazır olduklarını açıklıyorlardı. Fidel 1957'de belki böyle bir metni imzalayabilirdi. Nitekim kendilerini Miami'de *26 Temmuzcu* olarak tanımlayan bir grup, onlar adına bu imzayı da atmıştı. Ama 1958'de gerillanın kök saldığı, genel grev ve genel ayaklanma evresinin yaklaştığı bir dönemde böyle bir metnin kabul edilmesi mümkün değildi. Miami deklarasyonunun altında *Küba Devrimci Partisi, Küba Halk Partisi, Otantikler Örgütü, Üniversite Öğrenci Federasyonu* ve *Devrimci İşçi Direktoryası*'nın imzaları vardı. Fidel mektubunda bu metni onaylamadıklarını açıkladı. *26 Temmuz* dışında muhalefetin, ara çözüme hazır olması, eski ekonomik ve siyasal düzene hiç dokunmadan bunu sürdürmekten yana olduklarını gösteriyordu. Öte yandan Batista'yı devirme bahanesiyle yeni bir cuntanın devreye girmesine karşı çıkıyor ve böylesi bir durumda *26 Temmuz*'un silahlı mücadeleyi sürdüreceği ve genel grev çağrısı yapacağı net biçimde dile getiriliyordu. *26 Temmuz*, Batista'nın kişiliğine karşı değil, temel olarak orduya dayanan tüm dikta sistemine karşı mücadele ediyordu. Bu nedenle, muhalefet partilerinin "devrimci kuvvetlerin cumhuriyetin silahlı kurumlarına katılması gerektiği" görüşüne karşı çıkılıyordu. Devrimcilerin varolan orduya katılmaları demek, devrimin silahsızlandırılması, yani *26 Temmuz Hareketi*'nin silahsızlandırılarak, siyasal bir alternatifin safdışı edilmesi anlamına geliyordu. Fidel buna karşı düzenli ordunun dağılması önerisini getirdi.

Bu dönemde en büyük başarısızlık Nisan 1958'de yapılan genel grev çağrısına yaygın bir katılımın sağlanamayışı oldu. İşçi sınıfı, içinde yaygın bir çalışma yapılmadan, kitlelerin, Pais'in ölümü sırasında Santiago'da olduğu gibi kendiliğinden genel greve katılacağı umuldu. Nisan'daki genel grevin başarısızlığı Batista'ya kendini toplama ve karşı saldırıya geçme olanağı sağladı. Şimdi gerillaların görevi saldırılara karşı direnmekti. Bu ise stratejik yönelimlerini değiştirmelerine neden oldu. Askerî destekle kitle grevine sıçramaktan, kitle destekli askerî

savaş stratejisine yöneldiler. Bu strateji değişikliği ile *26 Temmuzcular* ordunun saldırılarına dayanmakla kalmadılar, onları yenilgiye de uğrattılar. Diktatörlüğün kuşatması parçalandı, gerilla bir üst aşamaya daha sıçrayabildi ve bütün Oriente eyaleti savaş alanına dönerken, mücadele ülkenin batı kesimlerine de yayılmaya başladı.

Zafere Doğru

Yeni stratejinin bir parçası olarak askerî ve siyasal merkezileşmeye gidilirken, ittifaklar politikası da daha yaygın ve esnek bir görünüm aldı. Askerî mücadelenin geliştiği bir dönemde, 20 Temmuz 1958'de diğer muhalefet örgütleri ile *Caracas Paktı* imzalandı. Metin, tiranlığı silahlı ayaklanma ile devirmek için ortak mücadele stratejisi oluşturulması; büyük bir genel grev için sivillerin vereceği mücadeleler, bütün ülkede ortak silahlı eylem için askerî yükseltilmesi; bütün işçileri, bütün sivilleri, serbest meslek sahiplerini ve onların ekonomik güçlerini kucaklayan mücadele seferberliğinin gerçekleştirilmesi; istibdadın devrilerek ülkenin geçici hükümet eliyle normal düzene yönelmesi, buna anayasal ve demokratik prosedür ile ulaşılması; hükümetin asgarî programının, suçluların cezalandırılmasını, işçi haklarını, düzeni, barışı, özgürlüğü, uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesini ve Küba halkının ekonomik ve kurumsal gelişmesini güvence altına almasını öngörüyordu.

26 Temmuz Hareketi en zorlu savaşı Batista kuvvetlerinin denizden, karadan ve havadan topyekûn saldırıya geçtiği Temmuz 1958'de verdi. Batista'nın yenilgisiyle biten Jigue savaşı, aynı zamanda ordunun ilk çözülme işaretlerini de taşıyordu. Aralık 1958'de Che Guevara önderliğindeki gerilla güçlerinin Santa Clara kentini kuşatması ise Batista'nın sonu anlamına geliyordu. Kentler birer birer gerillaların eline geçmeye başlamıştı: Leoncia Vidal, Cabaiguan, Blacetas, Rameidos, Las Vilas, vb.

Bu arada ordu içinde de parçalanma had safhadaydı. Küba'da iktidarın ele geçirilmesi mücadelesinde yer alan üç ayrı grup oluştu. Kır gerillası, kentlerdeki kitle hareketi ve diktatörlüğe karşı hareketlenen askerler. Batista'nın kaçmasından bir gün önce Santiago'da General Eulagia Cantillo, Fidel'le pazarlığa oturdu. Fidel bu pazarlığı daha sonra şöyle aktarıyordu: "Hem *26 Temmuz Hareketi*'nin hem de halkın bir hükümet darbesini desteklemesi

Moncada baskını sırasında yakalanarak hapse düşmüş iki kadın: Melba Hernandez'le Haydée Santamaria. Kadınlar Küba'da devrim sürecinin bütün evrelerinde merkezî bir rol oynadılar. Devrim sırasında, bir kadınlar müfrezesi yöneten Isobel del Rio, zaferden sonra 1960'ta, "devrim içinde bir devrim yapmak" amacıyla kurulan Kübalı Kadınlar Federasyonu'*nun Havana şubesinin başına geçti. Kübalı kadınların devrimi derinleştirmek iradesinin en çarpıcı ifadelerinden biri, çocuk oyunlarına müdahale etme tarzlarıydı. Devrimci kadınlar çocuksu rekabetten kaynaklanan kavgaları yatıştırmayı, bireysel oyunlardan işbirliğine dayanan oyunları teşvik etmeyi ideolojik bir görev olarak benimsemekle kalmadılar, erkek çocukların da evcilik oyunlarında yeralmasını özendirerek, daha çocukluktan başlayarak cinsiyetçi rollerin kalıplaşmasını önlemeye çalıştılar. Sözkonusu federasyonun başlıca faaliyetleri arasında, hizmetçileri çocuk bakıcısı olacak şekilde yeniden eğitmek, fahişeleri topluma kazandırmak ve kadınları çalışmaya teşvik etmek sayılabilir. Bu, sonuncu amacı, gerçekleştirmek bakımından* Federasyon *çok başarılı olamadı. 1979'a varıldığında her üç Kübalı kadından ikisi hâlâ evkadınıydı. Halen* Federasyon *bu kadınları toplumsal hayata katmak için, ulus ve dünya politikalarının, sağlık ve eğitim sorunlarının tartışıldığı çeşitli toplantılar düzenliyor, kadınların çeşitli gönüllü kampanyalara katılmalarına aracılık ediyor.* Federasyon *üyelerinin diğer faaliyetleri arasında eğitime yardımcı olmak, önemli bir yer tutuyor. "Eğitim için savaşan anneler" sıfatını taşıyan, işle uzmanlaşmış üyeler, evlerde toplu ev ödevi seansları düzenliyor, devamsızlık yapan çocukları ziyaret edip sorunlarını araştırıyor, okulda yardımcı faaliyetler yürütüyor.*

BATİSTA, FULGENCİO (1901-1973)

Küba'da önce 1933-44, ikinci olarak 1952-59 arasında iktidarı elde eden diktatör Batista, yoksul düşmüş bir çiftçi ailesinin oğlu olarak doğmuştu; anne ve babasının çektiği yoksulluktan sıyrılma fikri, gençlik yıllarını belirleyen en önemli tutkuydu. Şeker kamışı tarlalarında işçilikten kurtulup demiryollarında stenograf oldu, kısa süre içinde bu işten de ayrılarak bir tüccarın yanında kâtiplik yapmaya başladı. Sık sık iş değiştirerek, yoksulluğun kol gezdiği ülkesinde daha iyi bir hayat kurma hayaliyle dolaştı. Bu arayışı iyi bir gelecek ve statü vaad eden orduya girişiyle sonuçlandı; 1921'de genelkurmayda stenograf oldu. Gerardo Machado y Morales diktatörlüğüne karşı ayaklanma başladığında henüz başçavuştu. Hırslı kişiliğinin bu görevle yetinmesini engellediği Batista, ordu alt kademeleri arasında kısa sürede bir taraftar topluluğu edinmeyi başardı.

1933'de Machado y Morales diktatörlüğünün genel grev ve boykotlarla sarsılmasıyla birlikte, Batista'nın iktidar hesapları gerçeğe dönüşme olanakları kazanmaya başladı. Machado'nun düşürülmesine rağmen, ordu içinde düşük rütbeli subayların büyük rütbelilere göre daha etkin olduğunu gören Batista, Machado diktasının yerine kurulan Carlos Manuel de Céspedes'in geçici rejimini yıkmak üzere astsubayları örgütlemeye başladı ve Eylül 1933'de başarıya ulaştırdığı "çavuşlar ayaklanması" ile Küba'nın en güçlü adamı durumuna geldi. Darbeden hemen sonra kendisini albaylığa "terfi" ettirdi. Başlangıçta çevresini hoş tutarak, ılımlı görünerek ve toplumsal reform vaadlerinde bulunarak gücünü pekiştiren Batista, iktidarının ilk yıllarında kendini çok fazla ön plana çıkarmadı. 1933-40 arası Batista'nın denetimi altındaki hükümetlerin yönetimiyle geçti. Machado yanlıları karşısında güç kazanmak amacıyla 1901'de imzalanan ve ABD'ye imtiyazlar tanıyan "Platt değişikliği"'ni iptal edeceği sözünü tutan Batista ordunun, devlet memurlarının ve özellikle işçilerin desteğini kazandı. Kurnaz bir işadamı ve yetenekli bir politikacı olan Batista, ordu içindeki hiyerarşiyi sağlamlaştırıp askerlere eko-

Mayıs 1955'de genel aftan yararlanarak hapisden çıkan Fidel Castro kendisini bekleyen gazetecilerle birlikte Havana'ya doğru yola çıktı. Havana'ya vardığında büyük bir kalabalık tarafından karşılandığında pişmanlık getirmiş bir mahkumdan ziyade fırsatını bulduğunda yeniden silahı ele alacak bir devrimci önder olarak algılandı. Bir kaç ay sonra Meksika'ya sürgün hayatı için gittiğinde Küba Devrimi'nin kendisiyle birlikte kaderini belirleyecek bir doktor, Che Guevara'yla tanıştı. Moncada baskınına katılmış arkadaşlarının çoğunluğu hemen Castro ile ilişki kurmanın yollarını aramaya başladılar. Meksika'da "Miguel Schultz" sürgün kampında Che Guevara (oturanların en solundaki) ve Juan Almeida'nın (oturanlar arasında soldan ikinci) da aralarında bulunduğu Kübalı devrimcilerle buluşan Castro (ok işaretli) silahlı mücadeleye dayanan karşı konulmaz bir kitle hareketi yaratmanın imkanlarını tartışma fırsatı buldu. Meksika Devrimi sırasında hayatını kaybedenlerin mezarlarına sık sık çiçek bırakmaya giden Castro Meksika polisi tarafından sıkı takibe alındığından silahlı mücadele hazırlıklarını yarı gizli biçimde sürdürdü.

sözkonusu olmadığı için, ona nasıl davranması gerektiğini açıkladım... General ile ayaklanmanın 31 Aralık'ta saat 15.00'de başlatılması konusunda anlaşıldı; çok açık bir biçimde ortaya kondu ki, askerî birliklerin devrimci hareketi desteklemekten başka çaresi yoktur. 31 Aralık saat 15.00'de Santiago garnizonu ayaklanacak, gittikçe artan sayıda asi birlik kente yayılacak, böylece halk askerler ve asilerle kardeşçe kuçaklaşacak, tüm ülkeye seslenen bir bildiri hazırlanacak, burada bütün namuslu askerlerin harekete katılması istenecekti. Kentte bulunan tankların bizim emrimiz altında bulunması konusunda da anlaştık; tankla donanmış bir birlikle başkente yürümemem konusunu da şahsen ben önerdim."

Adeta bir oyun gibi ulaşılan askerî zafer, elbette Che'nin Las Villas'daki ilerlemesi sayesinde sağlandı. 1 Ocak'ta Santa Clara kentinden kaçan bir yüzbaşıdan, Che'nin zırhlı treni ele geçirdiğini öğrenen Batista, önce Amerikan elçiliğine koştu, oradan yüz bulamayınca Columbia kışlasına sığındı. Birbiri ardına düşen kentlere ilişkin haberler onu "497 Nolu" planı, yani sürekli hazır tutulan bir uçakla ülke dışına kaçma planını uygulamaya itti.

Castro ile yaptığı anlaşmaya karşın General Cantillo hükümet darbesine kalkıştı. Anlaşılan iki taraf da zaman kazanmak istiyordu. General Cantillo yargıç Dr. Carlos Piedra'yı başkan ilan ederken, sivil ve askerlerden oluşan bir cunta oluşturmak niyetindeydi. Fidel çok hızlı davrandı. Büyük bir katılımla izlenen genel grev çağrısında bulundu. Cantillo ve birlikleri tecrit oldular. Asi ordunun Havana'ya girmesinden önceki son saatler çok dramatik bir gerginlik içinde geçti. Asi Ordu savaşı kazanmış, ama iktidarı almamıştı. Devrimle hükümet darbesi arasında zamana karşı bir yarış başladı. Albay Che ve Camilo Cienfuegos Havana, Columbias ve La Cabanas'daki en önemli askerî noktaları denetimleri altına aldılar. O anın temel sloganı "Devrime evet, hükümet darbesine hayır!" idi. Bu kritik anda kafasındaki siyasal planı uygulama şansına Fidel de sahip değildi. Batista'ya karşı bir komplo hazırlığı içinde olduğu bilindiği için, ordu komutanlığına Albay Barquin atandı. Böylece askerler nötralize edildi ve çok değerli bir zaman kazanıldı. Hemen ertesi gün aynı makama asi komutan Camilo Cienfuegos atandı. Böylelikle ayaklanmanın ilk sonucu olarak siyasal devrim gerçekleşmiş oldu.

Küba Devrimi ve Komünist Partisi

Batista'nın 1952'deki darbesini izleyen yıllarda *PSP* Batista rejimine karşı herhangi bir aktif eyleme önderlik etmedi ve 26 Haziran 1953'te Moncada Kışlası'na karşı düzenlenen saldırıyı, "darbeci, maceracı ve umutsuz bir eylem" olarak mahkûm etti. O sıralarda partinin izlediği çizgi, barışçı yoldan "şiddet ve acılar olmadan sağlanacak değişimlerdi". Bu amaca erişmek için, *PSP*, "bugün ve her zaman her türlü fedakârlığı yapmaya, namusluca olan ve işçi sınıfının, halkın ve anavatanın üstün çıkarlarına hizmet edecek her türlü ödünü vermeye hazırdı." Değişimlerin amacı, *PSP*'nin ilerici burjuvazi ile kuracağı ittifak kanalıyla Batista'nın devrilmesi ve demokratik devrimle ulusal kurtuluşun gerçekleştirilmesiydi.

1958'de *PSP* bu tavrını değiştirdi, *26 Temmuz Hareketi*'nin diktatörlüğe karşı verdiği mücadeleye katılma kararı aldı. Birçok parti üyesi ve aynı zamanda bir kaç önder, örneğin Carlos Rafael Rodriguez silahlı mücadeleye katılmak üzere dağlara gittiler ve gerilla hareketinin 1959'da kazandığı zafere katkıda bulundular. Yine de *PSP* Küba devrimci hareketi içinde yavşırıcı bir unsur olarak kaldı; onların kanısına göre ulusal demokratik devrim çerçevesi aşılmamalıydı. Bundan dolayı *PSP* genel sekreteri Blas Roca, *Parti*'nin Ağustos

nomik avantajlar sağladıktan sonra, halk desteğini de arkasına almak üzere sol muhalefet ile işbirliğine girmekten kaçınmadı. 1939'da kurucu Meclis, halkçı bir anayasa hazırladı ve Batista mecliste ilericilerin ve solcuların oyuyle devlet başkanı seçildi. Kurduğu hükümette, çoğu etkisiz görevlere atanmış olmakla birlikte birçok solcu bakan da bulunuyordu. Batista'nın ilk başkanlık dönemi, kendisine ve yakınlarına sağladığı çıkarlara rağmen, etkili bir yönetim mekanizması kurmayı başardı ve ekonomik büyümeyi hızlandırdı.

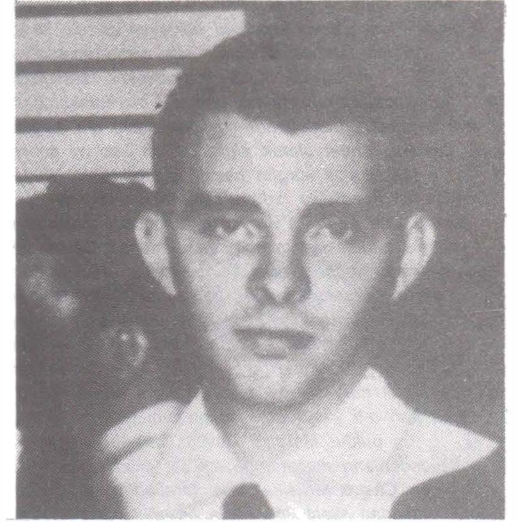
Görev süresinin bitiminde, 1944'de ülkesinde elde ettiği büyük servetin bir bölümünü yatırdığı Florida'ya giderek orada yaşamaya başlayan Batista, sonraki sekiz yıl boyunca Küba'da yolsuzluğun giderek artışı ve kamu hizmetlerinin çöküntüye uğraması yüzünden, 1952'de ülkeye dönüp bir askerî ayaklanma yoluyla yeniden iktidara geldiğinde toplumun geniş bir kesimi tarafından kabul gördü. Ancak bu kez üniversiteyi, basını ve meclisi denetimi altına alan zalim bir diktatör oldu, anayasayı yürürlükten kaldırdı, orduya ve polise geniş yetkiler vererek Küba'yı ABD'nin güvenilir jandarması haline getirdi. Desteğinin azalmakta olduğunu, yapılacak bir seçimde kaybedeceğini anladıkça sertleşti; toplumsal hareketleri kıemen de olsa önleyebilmek için 1954 ve 58 yıllarında iktidarını meşrulaştırmak üzere seçim kararı aldıysa da, amacına ulaşamadı. Batista, özellikle bu ikinci iktidar döneminde kadın ve eroin ticareti gibi karanlık işlere bulaştı. Fidel Castro önderliğindeki devrim başarıya ulaşınca da ülkeyi terketti; 31 Aralık 1958 gecesi ailesi ile birlikte Dominik Cumhuriyeti'ne kaçan Batista, daha sonra Portekiz'e bağlı Madeira adasına sürgüne yollandı, oradan da Lizbon yakınlarındaki Estoril'e gönderildi. 1973 yılında İspanya'nın sahil kasabası Marbella'da öldüğünde, ardında iktidarında Küba genelevleri, kumarhaneleri, uyuşturucu kaçakçılarıyla işbirliğinden ve devleti soymaktan edindiği 500 milyon dolarlık bir servet bırakmıştı...

1960'da toplanan VIII. Genel Kongresi'ne sunduğu raporunda bu noktayı önemle vurguladı: "Küba Devrimi... ele aldığı ve gerçekleştirdiği görevlere göre, haklı olarak, ulusal kurtuluş devrimi, tarım devrimi, yurtsever ve demokratik devrim olarak tasnif edilebilir. Satın alma gücünün yükselmesinden ve devrimden yararlanan tüketicilerin büyük sayısından dolayı ulusal burjuvazi devrimi desteklemektedir, ama çoğunlukla radikal önlemlerden, tehlikelerden ve Amerikan emperyalizminin abartmalı saldırılarından dolayı korkmaktadır... İyi belirlenmiş sınırlar içinde, özel girişimlerin ve görevlilerin kazançları, normal gelişimleri güvence altına alınmalıdır. Bu işletmelerin işçileri, üretkenliği artırma konusunda teşvik edilmelidir."

Buradan, Batista'ya karşı silahlı mücadelenin hazırlanmasında ve başlatılmasında (1953-57) ya da Küba Devrimi'nin 1961'de ilan edildiği gibi sosyalist devrime geçişinde *PSP*'nin önemli bir rol oynamadığı sonucu çıkarılmalıdır. Bu tür açıklamaların kökleri Latin Amerika'daki resmî komünist partilerinin, yine aynı dönemde Stalin ve *Komintern*'in politikalarından doğrudan etkilenen ve belirlenen temel siyasal çizgilerinde, aşamalı devrim ve ulusal burjuvazilerle blok kurma görüşlerinde yatmaktadır. Bu anlamda, *PSP*'nin 1953-60'da izlediği politika, geleneksel komünist partilerinin gerçekten devrimci bir rol oynamakta karşılaştıkları güçlüğün bir örneğiydi.

PSP, 26 Temmuz Hareketi'nin demokratik mücadelesine, kendi burjuva-demokratik devrim şablonu içinden bakıyordu. "Proletaryanın tarihsel partisi" olarak, başkaldırıya önderlik etmeye başladığı andan itibaren, *26 Temmuz* ile ittifak kurma, ona mantıklı ve gerekli geliyordu. Burada 26 Temmuz, "ulusal burjuvaziyi", *PSP* ise elbette proletaryayı temsil edecekti. Bundan dolayı *PSP*'nin kendisi de, daha sonraki dönemde *26 Temmuz*'un sol kanadının siyasal radikalizmi karşısında şaşkınlığa düştü. Çünkü bunların aldığı önlemler burjuva demokratik bir devrimin basit çerçevesini aşıyordu. O zaman da bu ittifakı, burjuvazinin ara fraksiyonları ve radikalleşmiş küçük burjuvazi ile "proletaryanın partisinin" bir ittifakı olarak değerlendirmeleri sürecin doğal bir sonucuydu.

Frank Pais (üstte), Küba Devrimi'nin en önemli önderlerinden biriydi. Pais'le Şubat 1957'de Sierra Maestra yakınlarında yalnızca bir kez karşılaşan Che Guevara, onun hakkında şunları yazıyordu: "Frank, daha ilk görüşte insanın üzerinde kalıcı bir etki bırakan kişilerdendi. Fotoğrafları onu gerçeğe oldukça yakın bir biçimde yansıtıyorlar, ama beni en çok etkileyen gözleri oldu. Şimdi ölü olan ve yalnızca bir kere gördüğüm ve hayatı herkes tarafından gayet iyi bilinen bir yoldaş hakkında yazmak çok zor. Gözlerinde görebildiğim, gerçek bir nedeni olan bir ateşti, inanç doluydular. Son derece sıra dışı bir insan olduğu açıktı. Bugün ondan "unutulmaz Frank Pais" diye sözediyorlar; onu bir tek kez görmüş olmama rağmen ben de öyle hissediyorum... Bize disiplinli ve düzenli bir şekilde kirli namlularımızı temizleme, cephane stoklama, düzenli olma konusunda sessiz bir ders verdi. O gün, silahıma dikkat etmek ve onu temiz tutmak konusunda ilk kez yemin ettim. Her ne kadar çok titiz olmadığımı itiraf etmek zorundaysam da sözümü tuttum." 26 Temmuz Hareketi'nin şehirlerde sürdürdüğü mücadelenin sorumlusu olan Frank Pais, operasyon alanı olan Oriente bölgesinde, Santiago de Cuba'da 30 Temmuz'da öldürüldü. Pais'in öldürülmesi, özellikle işçiler arasında kitlesel bir harekete yol açtı. Pais, Sierra Maestra'da mücadele eden Castro ve arkadaşlarından farklı olarak şehir proleteryasıyla belirli bir örgütsel ve siyasal ilişki içindeydi. Oriente bölgesi, işsizliğin ve kitlesel sefaletin en yaygın olduğu bölgeydi. Yaygın işsizlik ve sefalet, burada işçiler arasında yarı proleterleşmenin artmasına yol açmış, işçi örgütlerinin proleterya içindeki etkinliğinin kısıtlı kalmasına neden olmuştu. Geleneksel proleteryanın dışında kalan kesimler, yani işsizler ve ancak belirli süreler için iş bulabilenler, içinde yaşadıkları son derece zor koşullardan dolayı harekete geçmeye, ayaklanmaya çok yatkındılar ve bölgedeki atmosfer her an patlamaya hazır bir barut fıçısını andırıyordu. Halk arasında çok sevilen bir kişi olan Pais'in öldürülmesi üzerine işçilerin başlattığı grev, herhangi bir siyasi örgüt tarafından örgütlenmemişti, işçilerin kendi insiyatifleriyle giriştikleri bir eylemdi. Sevdikleri bir önderin nefret ettikleri bir rejimin temsilcileri tarafından öldürülmesi üzerine ayaklanan işçiler, Nisan 1958'de 26 Temmuz Hareketi'nin yaptığı genel grev çağrısına uymadılar. 26 Temmuz Hareketi, bir işçi hareketi olmadığı gibi proleteryayla doğrudan bir bağ içinde de değildi. Bir avuç devrimci genç aydının başını çektiği hareketin kitle tabanını daha çok köylüler ve tarım işçileri oluşturuyor, hatta hareketi destekleyenlerin içinde burjuvazinin de bazı kesimleri yer alıyordu. Gerçi devrimci-demokratik kitlesel mücadeleye katılanların içinde şehirli işçiler de vardı, ama herhangi bir şekilde hareketin başını çektikleri, önderliğini üstlendikleri söylenemezdi. Hareketin, işçilerin ayaklanmasını nihai sonuca ulaşmayı sağlayacak bir halk ayaklanmasına dönüştürme planları Nisan 1958'de başarısızlıkla sonuçlandı. Fidel Castro daha sonra, bu genel grev girişimi yenilgisini 26 Temmuz Hareketi'nin yediği en ağır darbe olarak nitelendirecekti.

Öte yandan Nisan genel grevinin başarısızlığından sonra, *26 Temmuz Hareketi* de *PSP*'ye yaklaşmayı zorunlu gördü. Elbette *PSP*, Küba proletaryasının önderliğini elinde tutmuyordu, ama *PSP* bir genel grevi gerçekleştirmese bile, hiç bir genel grev de *PSP* olmadan gerçekleştirilemiyordu. Nisan grevi sırasında *PSP*'nin hiç bir şey yapmadığı eleştirileri yükselmişti ve bu eleştiriler büyük ölçüde doğruydu. Öte yandan o günlerde *26 Temmuz*'un, komünistleri greve zorlamaya çalıştığı da bir gerçekti ve bunu, onları kendi tartışmalarına ve hazırlıklara katmadan yapmak istemişlerdi. Bu durumu ne komünistler, ne de başka herhangi bir parti kolayca benimseyebilirdi. *26 Temmuz*, Nisan deneyiminden alınması gereken dersleri oldukça iyi çıkardı.

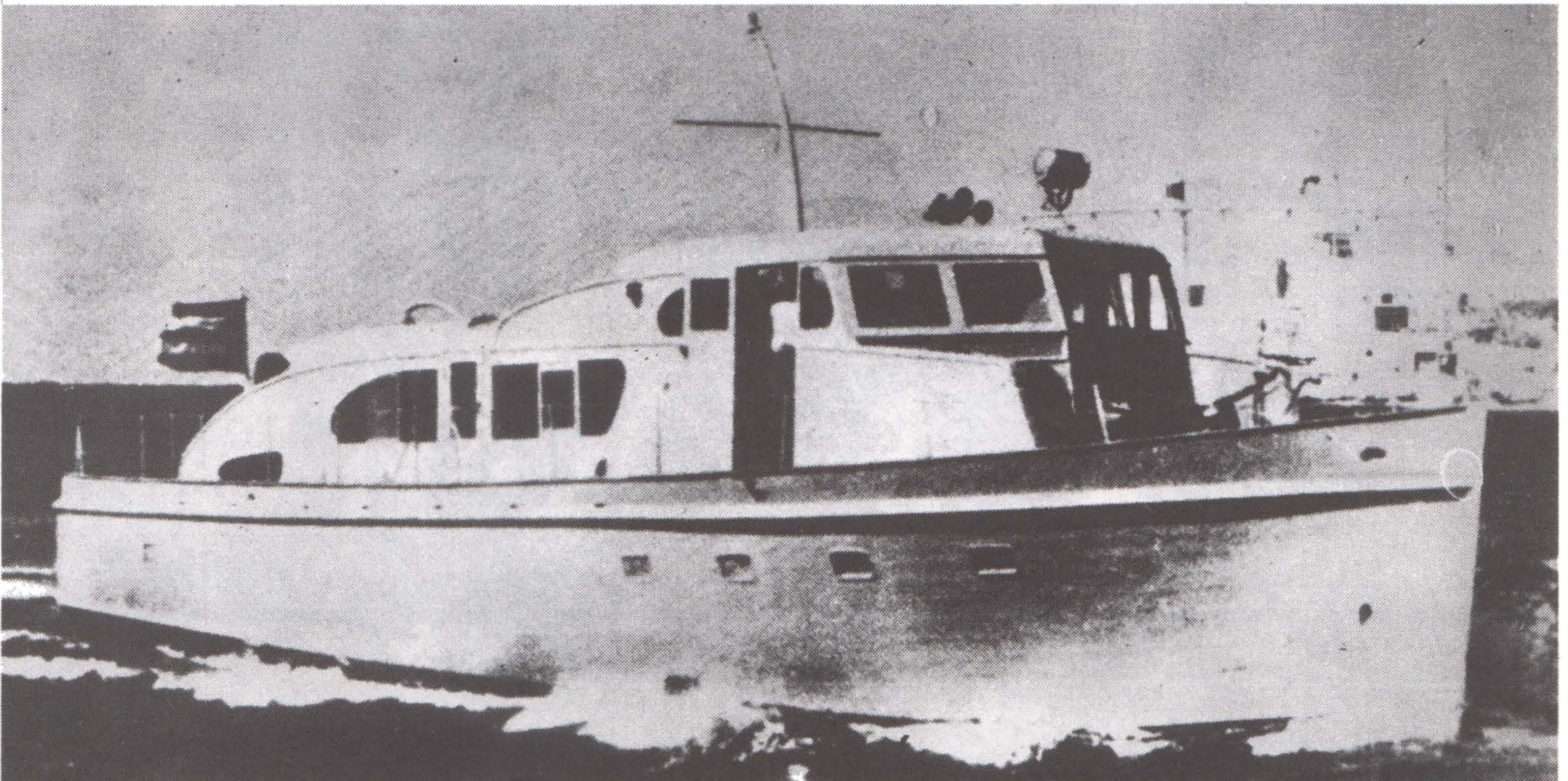
Fidel, Che Guevara ile Raul Castro gibi böylesi bir ittifaka çok önceden gönüllü olanlar, geleceğe yönelik perspektifleri açısından da komünistlerin katılımını sağlamayı gerekli görüyorlardı. Örgütsel açıdan ne *26 Temmuz* ne de diktatörlüğe karşı çıkan diğerleri, büyük bir birliktelik tablosu sergilemiyorlardı. *26 Temmuz* diktatörlüğün devrilmesini amaçlayan *ad hoc* (anlık) bir örgüttü ve bir iktidar partisi olarak şekillendirilmesi hayli güçtü. Ayrıca *26 Temmuz*'un kendisi bir sınıf ittifakı idi. Siyasal açıdan Fidel ve asi ordunun önemli bölümü sınıf mücadelesi perspektifi içinde, bizzat *26 Temmuz* tarafından önerilen ekonomik ve toplumsal reformların gerçekleştirilebileceğini düşünüyorlardı. Bu bağlam içinde de, proletaryanın ve doğal olarak onun en temsili nitelik taşıyan partisinin desteğine ihtiyaç duyuluyordu. Ulusal açıdan talep edilen anti-emperyalist reformlar, ABD karşısında Sovyet blokunun desteğini gerektiriyordu. Yoksa güçlü komşu karşısında hiçbir savunma şansı kalmazdı. Bu desteğin komünistlerin dışlanması ile sağlanması biraz zor olurdu.

Yine de bu birliktelik sorunsuz yürümedi. Hatta 1968-69'da bu partiden gelen kemikleşmiş bir kadronun yargılanıp, mahkûm olmasına bile tanık olundu.

Toplumsal Devrime Doğru

Muhalefet güçlerinin imzaladığı Caracas Anlaşması uyarınca, devlet başkanlığına, ayaklanmayı meşru bir hak olarak kabul eden Manuel Urrutia getirildi. Başbakan olarak ise Miro Cardona atandı. Ama Miro Cardona, dev gibi sorunlar karşısında bir ayda pes etti. İstifa edince, yerine başbakan olarak Fidel Castro atandı. Artık Sierra programının uygulanması gündemdeydi ve toprak reformu ile bu işe başlandığında, Manuel Urrutia istifa etti. Aslında Küba Devrimi, askerî açıdan dünyada en kısa ve en kolay biçimde başarıya ulaşan bir kaç devrimden biriydi. İki buçuk yıl içinde, ki bunun bir yılı da ayakta kalma ve hazırlanma safhasıydı, gerillalar diktatörlüğü pes ettirdiler. Ama burada gerilla savaşı kadar, Fidel'in hızla yoğunlaşan karizmasının ve yürüttüğü ittifaklar politikasının sınıfsal, toplumsal ve siyasal dengeleri ustalıkla gözedişinin büyük bir rolü vardı. Fidel aynı ustalığı toplumsal devrim programını yaşama geçirirken de gösterdi. Küba'da devrimciler, gerek ulusal çapta, gerekse uluslararası çapta, çok zorlu kavgalar vermek zorunda kaldılar.

25 Kasım 1956'da aralarında Che Guevara, Fidel ve Raul Castro'nun da bulunduğu 82 devrimci, Meksika'nın Tuxpan limanından Küba'ya gitmek üzere denize açıldılar. Bindikleri gemi, aslında sekiz kişilik, biri bozuk iki motorlu, Granma adlı küçük bir yattı. Devrimciler yola çıktıklarında, hava koşulları küçük deniz taşıtlarının denize açılması için son derece elverişsizdi; ancak Meksika Körfezi ve Karayip Denizi'nde yedi gün süren, yorucu ve yıpratıcı bir yolculuktan sonra, açlık ve deniz tutmasıyla mücadele ederek Küba'ya vardılar. Oriente bölgesinde Playa de las Coloradas adlı yerde karaya yanaştıklarında, yanlarında getirdikleri techizatın büyük bir bölümünü yitirmişlerdi. İki yıl sürecek ve zaferle sonuçlanacak silahlı mücadele, bir yenilgiyle başladı. Üç gün boyunca bataklıklarda yürüyen, yanlarındaki tıbbi malzeme ve ilaçları da burada kaybeden, açlık ve susuzluklarını ancak şeker kamışı yiyerek gidermeye çalışan gerillalar, 5 Aralık'ta, saklandıkları Alegria del Pio adlı yerde Batista'nın askerlerinin baskınına uğradılar ve ilk kayıplarını burada verdiler. Gerilla grubu, Sierra Maestra'ya doğru yoluna devam ederken, geriye kıyıya inen 82 kişiden yalnızca 12'si kalmıştı.

1961'de Fidel, Küba Devrimi'nin sosyalist bir devrime dönüştüğünü ilan etti. 19. yüzyıl sömürgeciliğine karşı mücadelede yenik düşen Küba, 20. yüzyıl emperyalizmini altetmeyi başaran ilk Latin Amerika ülkesi oldu. Batista rejiminin devrilmesi ile son bulan iç savaşın maliyeti yüksek oldu. İki yıllık iç savaş boyunca işkence kurbanları dışında, sekiz bin kişi hayatını yitirdi. Verilen son savaş, San Clara'da gerillaların sağladığı zafer, çok sayıda askerî birliğin isyan etmesine neden olurken, Havana ve Küba'nın diğer bölgelerinde büyük kitle gösterileri patlak verdi. Dört gün süren genel grev, *26 Temmuz Hareketi* ve müttefiklerinin zaferini sağlama aldı. 4 Ocak 1959'da işçiler işe başlamaya ikna edilene dek, Havana'da bütün sanayi, ticaret ve ulaşım durdu. Genel grev, gerilla önderlerinin önderliğinin dışında, herhangi bir hükümetin oluşmasını engelledi. Devrimin ilk ayında Oriente eyaletinde başlatılan tarım reformu, devrimci önderliğin ciddiyetinin ilk göstergesi oldu. Kullanılmayan toprakların parsellenerek derhal köylülere dağıtılacağı açıklandı.

Küba Devrimi'nin mahiyetinin ve gelecekte izleyeceği rotanın belirlenmesinde iki olayın önemli yeri oldu. Birincisi, devrim, Küba işçi sınıfının çoğunluğunun aktif desteği ve katılımı ile tamamlandı; ikincisi, devrimci hükümet köylülüğe verdiği toplumsal taahhütleri yerine getirmeye başladı. Her iki nedenle de Küba Devrimi başından itibaren toplumsal bir kitle devrimi olarak şekillendi. Şubat 1959'da tarım reformu yaygınlaştırıldı. Doğu Küba'da 22.500 aileye, her birine 6.700 m²'lik bir parça düşmek üzere toprak dağıtıldı. Ordunun hacmi küçültüldü, temel değişimlerin yolunu açmak için eski rejimin polisi dağıtıldı.

3 Haziran 1959'da tarım reformu yasallaştı. *Tarım Reformu Ulusal Enstitüsü (INRA)* 1959'un sonunda 220 milyon m² toprağa el koydu. Tarım reformu yasasından etkilenen şeker kamışı ekimine yatırılmış ABD sermayesinin tutarı 300 milyon dolardı. ABD dışişleri bakanlığının Küba hükümetine yolladığı notada, diplomatik bir dille, el koyma işleminin ancak Amerikalı yatırımcıların paralarının derhal ve nakit ödenmesi koşuluyla yapılabileceği belirtildi.

Küba Devrimi daha altıncı ayını yeni doldurduğunda, Castro önderliği temel toplumsal-devrimci yönelimini ortaya koyunca, toplumsal-siyasal cepheler ve bölünmeler kendini göstermeye başladı. *Küba Ulusal Hayvancılar Birliği, Tütün Ekicileri Birliği*, ABD'li yatırımcılar, Santiago baş rahibi, *Otantik Parti* Castro'ya ve toplumsal devrime yönelik önlemlere karşı saldırıda birleşti. Batista öncesi dönemin görüşme ve pazarlıklarına dönmeyi umut eden politikacılar ve çıkar grupları arasında hoşnutsuzluklar yükseldi, beş bakan istifa etti, komünizm gerekçesini ileri süren geçici devlet başkanı Urrutia, devrim yasalarını imzalamayı reddetti. *Küba İşçi Konfederasyonu (CTC)* Castro'yu desteklemek amacıyla genel grev çağrısında bulundu ve yarım milyona yakın *guajiros* (köylü) Havana'ya aktı. Küba'da bütün hayat durdu ve toplumsal devrimciler, orta sınıf liberallerini yenilgiye uğrattılar. Muhalefete geçen bu güçlerin bazıları sürgüne giderken, bazıları silahlı direniş başlattılar. Temmuz 1959 gibi erken bir tarihte, Pinar del Rio yakınlarında silahlı grupların görüldüğü bildirildi. Toplumsal devrime

Şubat 1957 başında Castro ve Guevara'nın "Devrimci Ordu"su daha henüz onsekiz kişiden oluşuyordu. Bu tarihte, şehirlerde mücadele eden devrimcilerle ilişkiye geçebilmek amacıyla Sierra Maestra'dan ovaya indiler. La Monteria adlı küçük bir köyün yakınlarında küçük bir çiftlik evinde kamp kurdular. Çiftliğin sahibi, oğulları devrimcilere katılmış bir köylüydü. Bu çiftlikte, Castro ve arkadaşları, 26 Temmuz Hareketi'nin ileri gelenleriyle Küba'ya indiklerinden beri ilk kez görüşmek fırsatını buldular. Hareketin temsilcileri arasında üç de kadın vardı. Bunlardan biri, daha sonra Kübalı Kadınlar Federasyonu'nun başkanı olacak olan Vilma Espin, diğeri hareketin kurucularından ve Moncada baskınına katılmış olan Haydee Santamaria, sonuncusu da Celia Sanchez'di. Celia Sanchez, kısa süre sonra dağlarda mücadele eden gerillara katılarak savaşın sonuna dek onlarla birlikte kaldı. 26 Temmuz Hareketi'nin şehirlerde mücadele eden üyelerinden Armando Hart, Faustino Perez ve Frank Pais'de çiftliğe görüşmeye gelenlerdendi. La Monteria yakınlarındaki küçük çiftlikte, bir başka ilk görüşme daha gerçekleşti: Fidel Castro'nun Küba'ya döndüğünden beri bir gazeteciyle ilk görüşmesi. Herbert Matthews adlı bu New York Times muhabirinin çektiği fotoğraflar, çeşitli yayın organlarında yer aldı. Yukardaki fotoğrafta, (soldan sağa) Frank Pais, Faustino Perez, Fidel Castro ve Armando Hart birlikte görülüyorlar.

karşı çıkan güçlere Florida'dan uçakla silah ve propaganda malzemesi taşınmaya başladı. Tarım reformuna ve Castro hükümetinin aldığı diğer devrimci önlemlere husumet besleyen Amerikan hükümetinin kışkırtması ile, kendi arasında bölünen ve örgütleri dağılmış orta sınıf politikacıları terör eylemlerine yöneldi. Ekim 1959'da 47 Kübalı öldürüldü ya da yaralandı. Küba hükümeti orta sınıfın meydan okumasına, işçiler ve köylülerden bir halk milisi oluşturarak ve düzenli ordunun mevcudunu yarı yarıya azaltarak yanıt verdi.

Tarım reformu yanında Castro hükümeti, Küba toplumunun modernleştirmek için ikinci ana programı olan eğitim reformunu başlattı. Azgelişmiş eğilim sistemi bütünüyle dönüştürüldü; yeni okullar inşa edildi, birçok askerî baraka okul yapıldı, eğitim teknikleri çağdaşlaştırıldı, yaygın bir öğretmen yetiştirme programı yürütüldü, kitap ve eğitim malzemesi öğrencilere parasız dağıtıldı, ülke çapında, kitlesel bir okuma yazma kampanyası ve yoksullar için yaygın bir burs programı başlatıldı.

ABD ile Çatışma

Castro önderliği ilk başta yabancı ve yerli yatırımcıları, ulusal gelişme çabası ile bütünleştirmeyi amaçlayan milliyetçi önlemleri hayata geçirerek, toplumu modernleştirmeye çalıştı. Ama köklü bir toplumsal devrimin ABD'nin ve yerli yatırımcıların çıkarları ile çatışması kaçınılmazdı. ABD ve yerli yatırımcıları alınan önlemlere katma politikası başarılı olamayınca, devrimciler, kamu mülkiyetine yöneldi. 1960'da ekonomik faaliyetler denetlemek ve özel firmalar için düzenlemeler getirmek üzere merkezi bir planlama kurulu oluşturuldu. Şubat 1960'da ise, *INRA*, toprağı küçük parçalara ayırmak yerine, kooperatifler oluşturma uygulamasını başlattı.

Ülke içinde ulusal-halkçı bir politika izleyen Küba, dış politikada da bağımsız ve tarafsız bir konumu benimsedi. ABD'nin Küba etrafındaki ablukayı sıkılaştırmasıyla bu politika etkisiz hale gelince, doğrudan SSCB ve diğer Doğu Avrupa ülkeleriyle ittifak politikasına girildi.

Küba başlangıçta uygulanan reformlara uluslararası örgütler içinde destek sağlamaya çalıştı. Örneğin daha 1959 başlarında Venezuela Kongresi önünde konuşan Castro, *Amerika Devletleri Örgütü*'nü *(OAS)* eleştirdi, bunun içinde demokratik bir blok oluşturulmasını ve dikta rejimlerinin bu örgütten çıkarılmasını önerdi. Mart 1959'da New York Central Park'ta yaptığı konuşmada, Castro, "komünizm tehlikesinden sakınmak" için bütün Latin Amerika'ya yönelik bir Marshall Planı başlatılmasını önerdi. Bundan bir ay sonra Castro bağlantısızlık politikasını ilan edecek ve sürgündeki çevrelere açıkça silah satın alma olanağı tanıdığı için ABD hükümetini eleştirecekti.

ABD, Küba hükümeti tarım reformu ve büyük plantasyonlara el koyma planlarını açığa vurur vurmaz, Castro'yu devirmeye yönelik planlarını uygulamaya koydu. ABD'li politikacılar Küba'daki toplumsal devrime yardımcı olmayı reddettiler. Batista'nın son iktidar yılında 1.75 milyar dolar olan Amerikan dışalımı, devrimin ilk yılında 900 milyon dolar düzeyine indi. Kübalı devrimciler de daha büyük siyasal bağımsızlık kazanmak için, ABD'ye bağımlılığı azaltmaya ve dış ilişkileri çeşitlendirmeye çalışıyorlardı. Şubat 1960'da Sovyet lideri Mikoyan'ın ziyareti sırasında, yüzde 2,5 faizli ve yirmi yıl vadeli 100 milyon dolarlık bir kredi anlaşması yapıldı. Sovyetler Birliği beş yıl boyunca dünya piyasası fiyatları ile Küba'dan beş milyon ton

Granma yatı 2 Aralık 1956'da Küba'ya vardığında, kıyıya inen devrimciler devrimin uzun sürecek bir mücadele sonucunda gerçekleşeceğini öngörmüyorlardı. Tam tersine, "56'da ya hür ya da şehit olacağız" sloganında ifade edildiği gibi, kısa sürede zafere ulaşacaklarını umuyorlardı. Ama gelişmeler beklenildiği gibi olmadı, devrimcilerin Küba'ya indiği anda Santiago de Cuba'da gerçekleşmesini planlanladıkları ayaklanma gerçekleşemedi ve Batista'nın devrilmesi için iki yıllık dağlarda ve şehirlerde sürdürülecek bir mücadele süreci gerekti. Uzun ve pek çok insan kaybına yol açan bu mücadele süresince gerillalar, halkın ve özellikle yılın önemli bir bölümünü işsiz ve sefalet içinde geçiren tarım işçilerinin desteğini sağladılar. Yandaki fotoğrafta, Fidel Castro'nun önderliğinde bir grup gerilla Sierra Maestra'da bir yürüyüş sırasında görülüyorlar. Yukardaki fotoğrafta görülen Camilo Cienfuegos, en önemli gerilla liderlerinden biriydi. Havana'ya giren gerilla birliklerinden birinin kumandanı olan Cienfuegos, devrimden on ay sonra, Ekim 1959'da nedeni anlaşılamayan bir uçak kazası sonucunda öldü. Kazadan bir kaç gün önce Fidel Castro, Cienfuegos'u tarım reformuna ve ordu ve hükümette komünistlerin yer almasına karşı çıkan Camaguey bölgesi askeri önderi Hubert Matos'u tutuklamakla görevlendirmişti. Cienfuegos'un uçağı Matos'u tutukladıktan sonra Havana'ya dönerken yolda kayboldu.

şeker almayı ve karşılığında rafine edilmiş petrol, demir külçesi, alüminyum, gübre ve teknik yardım sağlamayı kabul etti. Küba geniş çaplı bir sanayileşme programı içinde kimya, metalurji, demir-çelik sanayilerini kurmaya girişti. Bununla birlikte 1960'ların ortalarında Küba bu politikayı değiştirecek ve tarım birincil gelişme alanı haline gelirken, sanayileşme ikincil bir konuma gelecekti.

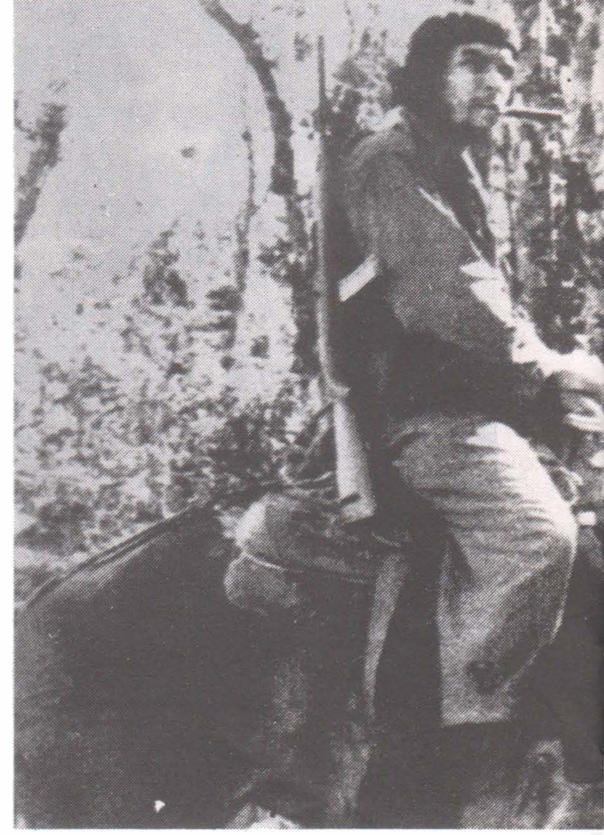
Küba'nın yeni ekonomik ilişkilerinin bir sonucu olarak, ABD-Küba ilişkileri bozulmaya devam etti. Amerikalılar Kübalı sürgünlerin kendi topraklarından hareket ederek şeker tarlalarına saldırılar düzenlemelerine izin vermeyi sürdürdü. ABD hükümeti sürgünlerin bu faaliyetlerinin kendi topraklarında üslendiğini, basındaki haberlere karşın resmen inkâr ediyordu. Daha 1960 başlarında Küba şeker kamışı alanlarının yaklaşık yüzde 13'ü bombalandı. Latin Amerika'da ABD'nin toplumsal reform uygulayan ülkelere yönelik müdahale ve darbe senaryolarını bilen Castro, silah ithal ederek halkı, milis kuvvetleri içinde silahlandırmaya başladı. Oluşturuan *Devrimi Savunma Komiteleri*, devrimci toplumsal değişimlerin sürmesinin bir güvencesi olacaktı.

ABD, Kübalı önderlerin demokratik hareketin ideallerine ihanet ettikleri yolunda bir propaganda kampanyası başlattı. Castro ise bu ihanet suçlamalarına, kendisinin özel yatırımcıların ihtiyaçlarına değil, toplumsal devrime sadık olduğunu söyleyerek cevap verdi. ABD ile Küba arasındaki bu kutuplaşma sırasında, diplomatik ve askerî personel, toplumun varlıklı kesimi ve kitle iletişim aracı sahipleri arasında devrime karşı başkaldıranların sayısı arttı. ABD yatırımlarına yönelik mülksüzleştirme arttı. Bunlar aslında ünlü United Fruit firmasına ait olan 27.247.200 m^2'lik toprağa el konulması da vardı. Bu arada Küba'da politik yaşam daha da radikalleşti. Mayıs 1960'da Küba'nın parlamenter siyasal geçmişinden kopuş gerçekleşti: Castro kendini büyük coşku ile destekleyen 500 bin kişilik bir halk kitlesi önünde seçimlerin toplumsal devrim ile birbirine uyuşmadığını ilan etti.

Bu arada Küba'nın deniz ve hava sahası sürekli ihlal ediliyor, 6 Haziran 1960'da Küba'nın şeker kotası tamamen kaldırılıyor, basın ve TV'de Batista yanlısı subayların Amerikan Kongresi'nde verdiği bilgiler baş köşelerde yeralıyordu. Artık Küba-ABD arasındaki bütün köprüler atılmıştı. Küba kendi toplumsal devrimini sürdüren kararları birbiri ardına almaya devam etti. ABD şirketlerine kısmen ya da bütünüyle ait olan bütün girişim ve mülklere el konulmasına olanak sağlayan bir yasa çıkarıldı. Bunların değeri o sıralarda 500-600 milyon dolar olarak hesap ediliyordu. Başkan Eisenhower ise her türlü ara anlaşmayı reddediyor ve ABD'nin batı yarım küresinde "enternasyonal komünizmin" egemenliğinde hiç bir rejimin kurulmasına izin vermeyeceğini açıklıyordu. ABD, etkisi altındaki ülkelere de Küba ile her türlü ilişkiyi kesme doğrultusunda kararlar aldırdı. Buna uymayıp, Küba'ya askerî ya da ekonomik desteksağlayan ülkelere her türlü yardım kesilecekti. Ama Ağustos 1960'daki *OAS* toplantısında, ABD'nin Küba'yı ihraç etme önerisi yeterli çoğunluğu sağlayamadı. Ancak birkaç yıl sonra, ABD yanlısı generallerin Bolivya, Brezilya, Honduras ve Arjantin'de birbirini izleyen darbelerinden sonra, bu çoğunluk bulundu.

3 Ocak 1961'de ABD, Küba ile ilişkilerini kesti. Yeni seçilen başkan Kennedy de Arjantin'in iki ülke arasında arabuluculuk yapmasını "ekonomi ve ticaret polikası her zaman görüşme konusu olabilir. Ama yarımkürede komünist egemenlik asla görüşülemez" diyerek reddetti. CIA tarafından finanse edilen grupların Küba'da uyguladığı terör ve tahribat iyice arttı. Hershey şeker fabrikası yıkıldı, 5 milyon dolar zarara neden olundu. El Elcando silosundaki yangın 8 milyon dolar zarara yol açtı. B-26 bombardıman uçakları Küba hava alanlarına saldırdıktan sonra Miami'ye döndüler. Bu arada Amerikan saldırılarının kınanması için tam dört kez BM Güvenlik Konseyi'ne başvurulduğu halde, Konsey bu yolda bir karar almayı reddetti. Bu durumda Küba'nın Sovyetler ve müttefikleri ile bağlarını sıkılaştırmaktan başka çaresi kalmıyordu.

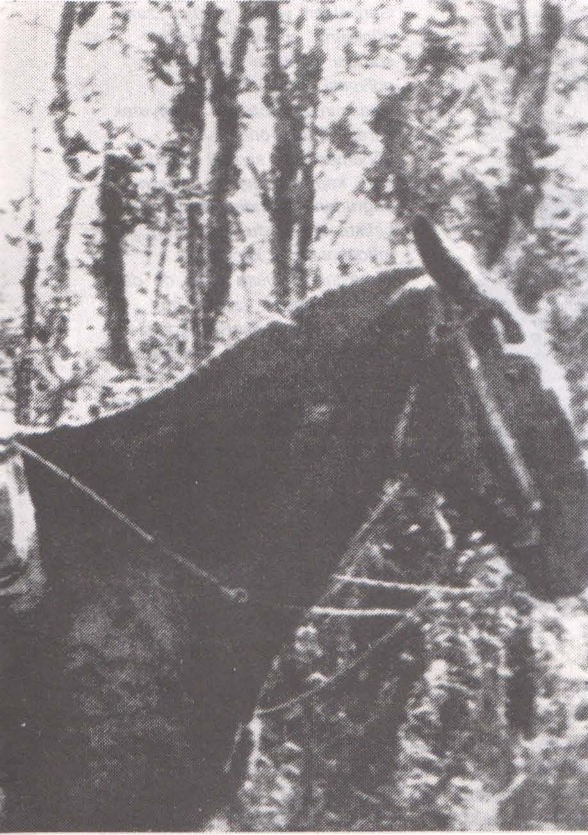
17 Nisan 1961'de ünlü Domuzlar Körfezi çıkartması başladı. Amerikan destroyeri 1.500 Kübalı sürgünü adaya çıkardı. Ama CIA'nın asla hayal etmediği biçimde bütün Küba ayağa kalktı.

Üstte, Küba Devrimi öncesinde gerilla hayatından görüntüler. Yukarıda katır sırtında Che; (aşağıda) bir dinlenme anında Fidel, altta gerilla hareketine yüksek sayılarda katılan Kübalı kadınlardan ikisinin dağda çekilmiş fotoğrafı. Che, Sierra Maestra'da geçirdikleri günleri şöyle anlatıyor: "Ağaçların altında oturduğumuz o uzun gecelerde, yaşadığımız günlere, yakın geleceğe ve zafere ilişkin planlar yapmaya başlamıştık bile. Günler geçiyor ve aramıza yavaş yavaş yeni insanlar katılıyordu. Köylüler gelmeye başlamışlardı, kimisi silahsız, kimisi de yoldaşlarımızın dost insanların evlerinde bıraktığı ya da kaçarken kamış tarlalarında düşürdüğü silahları kuşanmış olarak." Fidel'e göre de Che "Bu çatışmada bir savaşçı olduğu kadar bir doktor olarak

da sivrildi. Hem yaralı yoldaşlarına hem de düşman askerlerine yardım etti. Yeni düşman birliklerinin gönderilmesi yüzünden El Uvero'yu terketmek zorunda kalınca birimizin yaralılarla birlikte geride kalması gerekti ve Che kaldı. Küçük bir asker grubunun yardımıyla yaralıları sakladı, tedavi etti ve sonunda onların yaşamlarını kurtararak kendisiyle birlikte yeniden kolumuza katılmalarını sağladı." Sağ köşede La Cabana'yı ele geçiren güçlerin başında Commandante Ernesto Che Guevara. Sol köşede ise zaferi kutlayanlar Küba'daki zaferin bütün dünya halkları için bir emsal teşkil etmesi, bu zaferin başka gökler altında da tekrarlanması gerekliliğini eyleme dönüştürmeye karar veren Che, 1965'in bilinmeyen bir gününde Küba'dan kayboldu. Küba'yı terketmeden önce birkaç veda mektubu yazdı. Fidel'e yazdığı mektupta şöyle diyordu: "Dünyanın başka ülkelerinin benim mütevazi çabalarıma ihtiyacı var. Senin Küba'daki sorumlulukların nedeniyle yapamadıklarını ben yapabilirim. Gitmek zamanı gelmiştir... Bir kere daha söylüyorum. Küba'ya, bana örnek olması dışında hiçbir sorumluluk yüklemiyorum. Eğer başka göklerin altında ölecek olursam, son düşündüğüm Kübalılar olacak, özellikle de sen olacaksın. Bana öğrettiğin her şey ve sunduğun örnek için teşekkür ederim..."

Üçüncü günün sonunda istila gücü yenilgiye uğradı. Köylü ve işçi milislerinin istilacıları denize dökerkenki coşkusu aynı zamanda, ABD'de üretilen "komünistlerden kurtarılmayı bekleyen Küba halkı" efsanesinin de sonu anlamına geliyordu.

1 Mayıs 1961'de bütün halk kesimlerinin katıldığı gösterilerden sonra, Castro devrimin sosyalist bir karakter taşıdığını bildirdi. İstilacı güçlerin başarıyla püskürtülmesi, sanayinin millileştirilmesi ve toprakta kamu mülkiyetinin sağlanması Küba toplumu için önemli adımlardı. Devrim önderleri de artık sosyalizm ile kapitalizm arasında bir ara konumu savunma, ya da meşruiyetlerini 1940 Anayasasına bağlama gibi bir zorunluluk karşısında değillerdi. Bu yeni zemin üzerinde Kübalı önderler yeni bir kurumsallaşmayı sağlamak istediler. 26 Temmuz 1961'de Castro tek bir devrimci partinin, *Partido de la Revolucion Socialista*'nın (Sosyalist Devrim Partisi) kurulduğunu açıkladı. *RPS*'nin temel yapılanışı, bir ay sonra oluşturulan *Organizaciones Revolucionarias Intergradas* (Devrimci Bütünleşme Örgütü - ORI) sağlandı. Eski *Komünist Partisi (PSP)* ile Castro'nun *26 Temmuz Hareketi*'nin üyelerini biraraya getirilmesi tasarlanıyordu. *ORI*'nın baş koordinatörü, *PSP*'nin eski genel sekreteri Anibal Escalente oldu. Castro önderliği ile eski komünistler arasındaki başlıca kavga, Escalente'nin yeni siyasal yapılanma için öngördüğü örgütlenme tarzından çıktı. Mart 1962'de Castro, Escalente'yi *ORI* önderlik noktalarına *PSP* üyelerini atamakla, *26 Temmuz Hareketi* ve Öğrenci *Directoria*'sı temsilcilerini dışlamakla ve *PSP* egemenliğindeki *ORI*'yi imtiyazlı yönetici bir klik haline getirmeye çalışmakla suçladı. Escalente Doğu Avrupa'ya seyahat amacıyla Küba'yı terketti. Daha sonra geri dönen Escalente 1966'da gizli bir muhalefet örgütlemeye girişti. Escalente ve yandaşlarının Sovyet ve Doğu Avrupalı ajanlara gizli Küba belgelerini verdiği iddia edildi. Escalente, Küba hükümetinin kendi önderliğini kabul etmesini sağlamak için, Sovyetlerin ekonomik yardımı bir baskı aracı olarak kullanmasını öneriyordu. Küba basınına göre "bir mikro fraksiyon" olan Sovyetler yanlısı grup tutuklandı ve yargılama sonucu uzun hapis cezalarına çarptırıldı.

SSCB-Küba İlişkileri

Bu dönemde Sovyet-Küba ilişkileri de sorunsuz olmadı. Ayrılık Latin Amerika'da izlenecek politikadan kaynaklanıyordu. Barış içinde bir arada yaşama politikasını yürüten Sovyetler, liberal orta sınıf güçleri ile işbirliği stratejisini önermekteydiler. İlk başta Kübalılar da birçok platformda bütün temel konularda Sovyetlere uygun tavır göstermeye çalıştılar. 10 Ekim 1961'de Raul Castro, diğer ülkelerle barış içinde birarada yaşamayı amaçladıklarını ve ABD ile anlaşmazlıkları görüşmelerle çözmek istediklerini açıkladı. 12 Ekim'de buna yanıt veren ABD dışişleri bakanı Dean Rusk böyle bir yumuşamanın asla söz konusu olmayacağını bildirdi. Ocak 1962'de ise, ABD *OAS* dışişleri bakanları konferansında, hava alanı yapımı için 15 milyon dolarlık bir kredi açma karşılığında, Küba'yı örgütten atmak için gerekli olan üçte ikilik çoğunluğu sağladı. Oysa Latin Amerika nüfusunun yüzde 70'ini temsil eden ülke temsilcileri bu karar aleyhinde oy kullandılar. Öte yanda Kennedy Küba'nın ABD'deki alacaklarına el koyan, yeni bir ticaret ambargosunu yürürlüğe koydu.

Castro bütün bu baskı ve tecrit önlemlerine, Latin Amerika'daki devrimci silahlı mücadeleleri destekleyen *İkinci Havana Deklarasyonu* ile yanıt verdi. *Deklarasyon*'un esas yaklaşımı, Sovyetlerin barış içinde birarada yaşama çizgisini benimsememesi ve Latin Amerika burjuvazisinin devrimci mücadeleye önderlik edebileceği yolundaki Sovyet iddialarını reddetmesiydi.

ABD askerî ablukası ve füzeler krizi sırasında da Sovyetler ile Küba yönetimi arasında anlaşmazlıklar çıktı. Sovyetler Amerikalıların şartlarını önemli bir ödün almadan kabul ettiler. Sovyetler Birliği, tarafsız bir BM heyetinin füzelerin sökülüşünü denetlemek üzere Küba topraklarında inceleme yapmasını kabul ederken, Castro Küba'nın egemenlik haklarının çiğnenmesi olduğu gerekçesi ile bunu kabul etmedi ve bir karşı öneri getirdi. BM heyeti aynı zamanda Küba'ya yönelik saldırıların hazırlandığı Amerikan üslerini de denetleyecekti. Amerika bunu reddedince, konu kapandı. Diğer bir anlaşmazlık ise 1966'da, Küba'ya karşı uygulanan ekonomik ve siyasal ablukaya katılan Latin Amerika ülkeleri ile Sovyetlerin ekonomik ilişkilerini geliştirmeye başlaması dolayısıyle patlak verdi. Öte yandan Sovyet yanlısı Latin

Gerillaların yanda görülen zafer günlerinin coşkusu, devrim sonrası kitlelerin seferber edilmesi, ülkenin yeniden inşasının heyecanıyla büyüyerek sürdü. Bütün önemli dönemeçlerde siyasal kararlar parti kadroları dışında, kararın doğrudan ilgilendirdiği kişilerle birlikte alınıyordu. Amerikan müdahalesinin kaçınılmaz kılmasının yanısıra belki de daha önce yaşanmış "sosyalizm" deneylerinden çıkartılan derslerle devrimin karşılaştığı sorunları kitlelerin doğrudan katılımıyla çözme anlayışı, Küba Devrimi'ni diğer devrimlerden, en azından başlangıçta ayırdeden en önemli özelliklerden biriydi.

"Castroculuk"un Olumlu Anlamı

Ernesto Che Guevara, *Küba Bir İstisna mı Yoksa Öncü mü* başlıklı bir Küba Devrimi değerlendirmesinde, devrimin genel yasallıkları yanısıra kimi özgül özelliklerinin de bulunduğunu dile getirirken, "ilk, belki de en önemli ve orijinal etken Fidel Castro Ruz'un kendisidir", diye yazmıştı. Devrimin tarihine içeriden bir bakış yalnızca Che'nin bu yargısını doğrulamakla kalmaz, Castro'nun devrimin önderliğinin tüm tarihsel gelişmesini kendi kişiliğinde cisimleştirmiş olduğuna ilişkin de pek çok kanıt sunar.

Birbirlerini izleyerek emperyalizmin sömürge sistemi-nini çöküşünü sağlayan tüm devrimler arasında Küba'nınkini özgün kılan yönlerden birinin önderliğin tarihsel evrimi olduğu söylenebilir. Küba'da devrim Fidel Castro'nun deyimiyle bir "ulusal kurtuluş devrimi"nden sosyalist devrime doğru evrilirken, Moncada Kışlası baskınını gerçekleştiren *Movimiento*'dan sağ kalanların oluşturduğu önderlik de devrimci demokratizmden sosyalizme doğru açılarak öteki "ulusal kurtuluş devrimleri"nde aşağı yukarı eşbiçimlilik gösteren, gelişme eğilimlerinden farklılaşmıştı. Örneğin, Çin'de, Vietnam'da başka birçok Asya ve Afrika ülkesinde devrimin ulusal bağımsızlık ve halk egemenliği talebi ile geliştiği "devrimci demokratik" ya da "burjuva demokratik" evresinde genel olarak küçük burjuvazi ya da milli burjuvazinin örgütsel ve ideolojik hegemonyası hüküm sürerken devrimin emperyalist sistemle çelişkilerinin derinleşmeye başladığı momentte, komünist hareketin genel ulusal demokratik kamptan kopup demokratik talepleri mantıksal sonuçlarına ulaştırırken sosyalist talepleri gerçekleştirmek üzere ileri doğru atılması neredeyse bir tarihsel yasallık halini almıştı. Küba devrimindeyse gelişme bütünüyle farklı bir doğrultu izledi.

Öncelikle, bütün devrim süreci boyunca Küba'da 26 Temmuz hareketi dışında bir başka "ulusal kurtuluş" hareketi belirmiş değildi. Öte yandan Küba'da *Komünist Partisi* de Çin, Vietnam vb. ülkelerin Komünist Partilerinden farklı olarak devrim sürecinin gelişmesinde önderliği üstlenmeye kalkışmamış, Moncada Kışlası baskınını onaylamamış, *26 Temmuz Hareketi*'nin "Granma" çıkartması ile başlattığı gerilla mücadelesiyle çok uzun bir süre ilgilenmek gereğini duymamıştı. Devrimin önderleri Fidel ve Raul Castro kardeşler, Camilo Cienfuegos, Frank Pais, Che Guevara ve diğerleri bütünüyle Komünist Parti geleneği dışında yetişmiş devrimcilerdi. Dünya proleter devrimleri tecrübesinden çok Küba'nın özgül devrimci deneyiminden esinlenmişlerdi. Marksizmle temasları ise Küba'daki komünist hareketle örgütsel ve ideolojik bir bağ kurmaktan çok, Marksist klasiklerin bağımsız olarak okunmasından ileri geliyordu. Daha önemlisi, *26 Temmuz Hareketi* kendisini ilke olarak "Marksist" diye tanımlamış değildi. Özetle, Küba Devrimi'nin öncü gücü olan *26 Temmuz Hareketi* kendisini özgül olarak Küba işçi sınıfının değil, ABD emperyalizmi ve Batista oligarşisi karşısında tüm Küba ulusunun ortak çıkarlarının sözcüsü addeden en asli karakteri itibarıyla devrimci demokratik bir hareket olarak doğdu.

Beri yandan *26 Temmuz Hareketi* üyeleri ve özel olarak da hareketin beyni ve ruhu olan Fidel Castro'nun ideolojik yapısı, öteki sömürgelerin "ulusal kurtuluşcu" hareketlerinden farklı olarak Marksizmle ideolojik ve siyasal bir çatışma mirasına dayanıyor da değildi. Hareketin üyelerinin çoğu, üniversite eğitimleri sırasında Marksizmle tanıştıkları gibi, antikomünizmle aralarında sürekli olarak bir mesafe bırakmışlardı. Moncada baskını sonrasında da hapisanede ve sürgünde bağımsız komünistleri aralarına almakta pek tereddüt etmemişler, Ernesto Che Guevara ile böyle ilişki kurmuşlardı. Bununla birlikte bu ideolojik olarak sola doğru açık devrimci demokratizm, devrim için ikinci defa yola koyulduğunda hareketin karakterinin değişmiş olduğuna dair hiçbir belirti ortaya koymadı. Ne *I. Havana Deklerasyonu*' ne başka bir bildiri ya da belgede önderliğin sosyalist yönelimi hakkında hiçbir açıklama da bulunulmuş değildi. Kaldı ki, devrimin karakteri hakkında devrimden hemen sonra ABD'de bir açıklama yapan Fidel Castro kendi ağzıyla "komünist olmadığını" belirtmeyi gerekli görmüştü.

Ancak devrimin ulusal ve demokratik siyasal hedeflerine uluştırılmasının ardından devrimin temel dayanağı olan işçi sınıfı ve köylülerin toplumsal ve ekonomik taleplerinin gerçekleştirilmesine sıra geldiğinde kapitalist mülkiyete müdahale zorunluluğu devrimin burjuvalar ve toprak sahipleriyle kurmuş olduğu ittifak temelini parçaladı ve önderliğin özgünlüğü bu momentte kendisini açığa vurdu. Devrimci önderlik, demokratik evre tükenip, proleterlerin, yarı proleterlerin ve yoksul köylülerin özlem ve taleplerinin doğrudan takipçiliğini üstlenirken *Küba Komünist Partisi* ile yakınlaşmaya başladı ve kendi içinde ciddi bir kopuşa uğramaksızın açıkça sosyalist bir konum aldı. Bu geçiş sürecinin kilit unsuru olarak Fidel Castro, ulusal kurtuluş devrimi ile sosyalist devrimi, her iki evrenin dolaysız sözcülüğünü üstlenerek birbirine bağlayan istisnai bir tarihsel rolün üstesinden gelmeyi başarabildi. Bu andan başlayarak Fidel, bir ulusal önderden çok daha yüksek bir kapasite ile sosyalist hareket içinde özgün bir işlevi yerine getirmeye başladı. Marksist teori ve siyaset açısından bakıldığında Fidel Castro'nun işlevinin belirgin bir biçimde teorik olmadığı kolayca görülebilir. Marksist harekette doğrudan doğruya Fidel Castro'ya özgü bir teorik katkıdan söz edilmekte değildir ancak zaman zaman "Castroculuk" yada "Castrizm" diye anılan bir ideolojiye atıfta bulunulduğu görülür. Ne var ki, bu "Castroculuk" daha çok burjuva iletişim araçlarının dilinde Küba Devrimi'nin özgül gelişme çizgisini emperyalizme bağımlı tüm ülkelerdeki kurtuluş mücadelesi için bir model ve bir tarihsel yasallık olarak gören silahlı hareketlerin keyfi bir biçimde adlandırılmasından fazla bir anlam taşımaz. Bir başka yandan liberter basında da "Castroculuk" Latin Amerika'da devrimci hareketi hegemonyası altına alan bir tür "pederşahi bürokratizm"e ilişkin bir niteleme halini alır. Ancak bu uygun olmayan adlandırmalar bir yana, Küba Devrimi'nde Fidel Castro aracılığı ile temsil edilen bir dizi özelliğin onun adıyla anılmayı hakettiği söylenebilir. Bu bakımdan yaygın pejoratif kullanımının ötesinde olumlu bir "Castroculuk"tan bir ideoloji olarak değilse de dünya ölçeğindeki etkileri dolayısıyla sosyalist mücadele içinde "klasik" olandan ayrılan bir davranış çizgisi, bir tavır alış olarak sözedilebilir. Fidel Castro ve yeniden kurulan *Küba Komünist Partisi* uluslararası hareket içinde daha çok '60'lar ve '70'lerde özgün bir rol oynamış olsalar da Castro'nun çehresinde ifadesini bulan devrimci Küba imgesi, '80'ler dünyasında komünizmin devrimci kalabildiği bir izi sürmemizi mümkün kılar.

Bu, olumlu "Castroculuk"un göreli değeri, iktidardaki "klasik" Komünist Partilerin yerleşik davranış kalıplarından birkaç düzeyde kararlı ve kasıtlı kopuşundan ileri gelir. Bu anlamda "Castroculuk"un kendisini kuvvetle duyurduğu birinci alan Komünist Parti önderliği ile kitleler arasındaki ilişkidir. Küba Devrimi dışındaki tüm sosyalist devrimler devletle iç içe geçen ve hızla bürokratikleşen partilerin yığınların özlemlerinden hızla kopup birer "savaş örgütü" olmaktan çıkarak "düzen örgütü"ne dönüşmesiyle sonuçlanmıştı. Oysa Küba'da önderlik temel önemdeki tüm kararların alınışını kitlesel kampanyalara dönüştürerek hem kitleler hem parti için sürekli bir geri besleme mekanizması oluşturmayı başardı. Yerel yönetimler düzeyinden, ulusal ve uluslararası kararlara varıncaya kadar her konu, bir yandan "halk iktidarı" örgütlerinde tartışılarak karara bağlanırken, Fidel'in ünlü Havana ve öteki kentlerdeki konuşmaları ile de bu kararların paylaşılması için dolaysız bir temas kurumu sağlandı. Bu ilişki, Küba önderliğinin bürokratikleşme hızının asgaride tutulmasının en önem-

Amerika komünist partileri de silahlı devrim stratejisine ve bunu savunan devrimcilere saldırmaya başladılar. Brezilya, Venezuela, Kolombiya, Guatemala ve Peru'da Sovyet dış politikasını destekleyen çevreler devrimcileri kınıyorlar ve bazı durumlarda hükümetin yanında yer alıyorlardı. Böylece Sovyetlerin diplomatik ve ticari ilişki kurmalarını kolaylaştırmaya çalışıyorlardı. Küba Sovyetleri açıkça eleştirdi ve Latin Amerika'daki siyasal takipçilerine saldırdı ve toplumsal devrime giden silahlı mücadele yolunu Küba'nın desteklediğini doğruladı. Bu arada Castro da verdiği demeçlerde sürekli olarak, Kübalıların ekonomik kalkınma görevlerini yerine getirirken yalnızca kendilerine güvenmeleri gerektiğini vurguluyordu.

Castro'nun Küba Devrimi'nin bağımsızlığını vurgulaması ve daha fazla kendine güven çağrısında bulunması, Sovyet çizgisini kabul etmesi için Küba'yı zorlayan ekonomik baskılarla karşı verdiği örtülü yanıtlardı. Castro önderliği Küba'da Sovyetler'dekinden daha farklı türden bir sosyalizm geliştirmeye çalışıyodu. Maddi müşevvikler yerine moral müşevviklere bağlanılması bunun örneklerinden biriydi. 13 Mart 1968'de Havana Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada Fidel Castro, Küba'da izlenen politikalar "Kendi yolumuzdan yürümeye devam edeceğiz; kendi devrimimizi inşa edeceğiz ve bunu temelde kendi çabamızla gerçekleştireceğiz. Karşımızda çok büyük bir görev duruyor. Bunun için çaba harcamak istemeyen bir halkın 'bağımsızlık' sözcüğünü, 'egemenlik' sözcüğünü kullanmaya hakkı yoktur. Cesurca mücadele edelim, dışardan gelen her şeye karşı olan bağımlılığımızı asgariye indirmeye çalışalım... dışardan alıp, bağımlı hale geldiğimiz şeyler birgün bize karşı kullanılan bir silaha dönüşebilir. Bunun en küçücüğünün bile ülkemize karşı kullanılan bir baştan çıkarmaya dönüştüğünü gördük. Ne pahasına olursa olsun, mümkün olan en büyük bağımsızlık için mücadele verelim" diyerek şekillendiriyordu.

il etkenlerinden biri oldu.

"Castroculuk"un olumlu anlamını tartmamızı sağlayan bir başka ölçüt, sosyalist kuruluş sürecinde maddi özendiricilerin rasyonel öneminin kabul edilmesine karşın, sürecin ana halkası olarak manevi değerlerin yaratılması ve korunmasının kazanmış olduğu önceliktir.

Fidel Castro'nun ağzından "Hiçbir zaman insanların yürekleri ve zihinlerinde dolar işareti ile damgalanmış bir komünist vicdan oluşturmayacağız" biçiminde ifade edilen bu tutum ya da özlem, parti önderliğinin maddi refahın paylaşılmasından bilinçli bir geri çekilişle, daha çok manevi kalkınmanın hem neden hem de sonuçlarından yararlanarak sürecin önderliğine sahip çıkmasını sağladı. Böylece sürekli olarak kitlelere danışan, onlardan beslenen ve onları besleyen bir ilişki mekanizmasıyla parti, yasal muhalefetin olmadığı koşullarda kitlelerin nabzını elinde tutabileceği özel bir ilişki imkanı yaratarak halk ile önderlik arasındaki kopuşmayı önleyebildi. "Castroculuk"a yüklenebilecek olumlu bir anlam öncelikle böyle liderlik kavrayışını dile getirir.

"Castroculuk"un içinde gerçekleştiği ikinci düzey, sosyalist inşa sürecinin, maddi refah unsurlarının durmaksızın hesaplanıp sayıldığı, insanların gözünün tüketim hırsıyla karardığı bir hareket değil, tersine kültürel ve ahlaki olarak "yeni tipte" insanın yaratıldığı bir uluslararası devrim süreci olarak kavranması oldu. Kıt kaynakları ve yetersiz sanayiiyle, sosyalist inşa dönemine "tek ürün tek pazar" ülkesi olma özelliğinden sıyrılmamış olarak giren Küba'da tüketim heveslerinin kışkırtılmasının bir felaket olacağını kavramak özel bir meziyet sayılmayabilirdi. Ancak, Küba'daki sürecin ayırdediciliği, bunu "otarşik" bir dünyaya kapanarak değil, tam tersine ABD emperyalizminin yanı başında, Küba'ya karşı özel olarak harekete geçirilmiş ideolojik aygıtlara meydan okuyarak gerçekleştirmiş olmasıydı. Fidel Castro, Küba halkına, Kübe'da elde edilmiş olanın "mümkün dünyaların en iyisi" olduğunu hiçbir zaman telkine kalkışmayarak, komünizmin bir "bolluk toplumu" olacağı ilkesini peşinen kabul ederek ve bu bolluk ülkesine ancak bencillikten kurtulmuş, maddi refahı paylaşmakla yetinmeyen herşeyden çok entelektüel mülkiyet ve refahı yeniden üreten ve paylaşan insanların yaratılmasıyla varılabileceğini açıklayarak Küba halkına önderlik etmeye girişti. Bütün sosyalizm pratiklerinin taşlaşmaya başladığı '60'ların ortalarında Küba'dan esen bu gürbüz komünizm rüzgarı dünyanın bütün ülkelerinde özellikle komünizmin manevi hegemonyasının kendisini tazelemesine, geleneksel partilerin kendilerini tüketmeye başladıkları bir dönemde bütün bir genç devrimciler kuşağının, yüzlerini komünizme çevirerek yeni bir dünya perspektifine bağlanmalarına yol açtı. Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın yoksul ve geri ülkelerinde olduğu kadar, Avrupa ve ABD'de de Küba Devrimi, kapitalizmle yarış içinde, giderek onun normlarına kendisini alıştırmaya başlamışolan sosyalizme, kapitalizme asıl meydan okuyacağı alanı bir kere daha gözden geçirme, yeni düşünceler üretme esini kazandırdı. Bu noktada Fidel'in bir önder olarak oynadığı adanmış rol, dünya sosyalizmi için de paha biçilmez bir değere sahiptir.

"Castroculuk"un, kendisini "klasik" Komünist Partisi iktidarlarından kopardığı üçüncü düzey Komünist devrim mücadelesinin uluslararası kavranışına ve anlamına ilişkindir. Kökeni itibarıyla *Komintern* partileri geleneğinden gelmeyen Fidel Castro'nun bu özelliği uluslararası komünist hareketin önderliğinde hak iddia eden partilere karşı sürekli bir eleştirelliği koruyabileceği bir konumu kazanmasını sağladı. Küba ekonomisini ayakta tutabilmek için tek ihraç ürünü şeker ve şeker kamışını dünya fiyatlarının üzerinde bir fiyatla satın alan, ABD emperyalizminin istila tehditleri altında askeri ve ekonomik yardımına gerçekten muhtaç olduğu SSCB karşısında bile Fidel, hiçbir geleneksel partinin göstermiş olmadığı bir ideolojik bağımsızlık örneği ortaya koydu. SSCB'nin komünist bir toplum kurulmasına ilişkin bakış açısını Castro en sert eleştiriye tabi tutan önderdi:

"Komünizm ve sosyalizm bir bakıma birbirleriyle paralel bir biçimde kurulmalıdır. Kendine göre bir süreç icad etmek ve 'şuraya kadar sosyalizmi kuruyoruz, şu noktadan sonraysa komünizmi kuruyoruz' demek bir hata, büyük bir hata olabilir. Çünkü, hedeflerimize erişme hırsı içinde komünist insanın gelişim ve oluşumunu ihmal etmememiz ya da tehlikeye atmamamız gerektiği açıktır... Bazı ülkelerde komünizmin inşasından sözediliyor. Hatta bir ülke komünizmi kurmaya hazır olduğunu ilan ettiğinde bütün komünist partileri bunu hep bir ağızdan onayladılar. Ancak, biz alçak gönüllülüğü elden bırakmaksızın, önce şunun bir kere daha gözden geçirilip cevaplanması gerektiğini düşünüyoruz: sanayileşmiş ülkelerle azgelişmiş ülkeler, yüksek emek üretkenliğine erişmiş ülkelerle emek üretkenliğinden yoksun ülkeler halinde bölünmüş olan bir dünyada üretici güçler ve teknoloji ilkin dünyanın geri kalmış ülkelerinde geliştirilmeksizin her hangi bir ulus tek ülkede komünizmin kurulmasına kalkışabilir mi? ... Ben sosyalizmin tek ülkede kurulabileceğine komünizmin de belli bir dereceye kadar kurulabileceğine inanıyorum. Ama bir mutlak bolluk formülü olarak komünizm, bu istenmiş ya da kastedilmiş olmasa bile, gelecek yıllarda kendilerini inanılmaz yoksulluktaki ülkelerle ticaret ve pazarlık yaparken bulmaları tehlikesini göze almaksızın tek bir ülkede kurulamaz... Çevremizde, bizim devrim yaptığımız bir çağda devrim yapma fırsatına ya da talihine sahip olamadıkları için önümüzdeki on yıl içinde bugünkünden daha büyük bir sefalete mahkum insanlar yaşamaya devam ederken nasıl olur da biz komünizmin yarattığı bu süper bolluk içinde yaşayabiliriz... Yoksul, azgelişmiş bir ülke olarak bugünkü görevimiz kendimizi, yoksulluk ve sefaletten kurtarmaktır. Ancak gelecekte başka ülkelerin hala yardımımıza ihtiyacı varken büyük bir refahı hayal etmememiz gerekir. Şimdiden çocuklarımızı öyle yetiştirmeliyiz ki, bütün acil ihtiyaçlarımız karşılandığında hedefimiz sırf bolluğun ötesine geçsin. Başlıca idealimiz ve görevimiz geride kalmış olanlara yardım etmek olmalıdır."

SSCB'yi onaylamaktan daha tutarlı bir enternasyonalizmi temsil eden bu düşünceler yalnızca düşünceler olarak kalmadı. Fidel Castro önderliğindeki Kübalı devrimciler, Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerindeki devrimlere o an için ellerinde olan tek şeyi, hayatlarını verdikleri bir idealizm içinde katıldılar ve bunun ideolojik savunucusu oldular. 1960'lar ve '70'lerin dünyasında "barış içinde birlikte yaşama" ilkesinin bir yansıması olarak kendi egemen sınıflarıyla "barış içinde" yaşama siyaseti güden muhalefetteki "resmi" komünist partileri karşısında Fidel Castro şu itirazı yöneltiyordu: "Bize göre, uluslararası komünist hareket herşeyden önce komünistlerin, devrim savaşçılarının hareketidir. Ve devrim savaşçısı olmayanlara Komünist denemez!"

"Castroculuk" SSCB ve *ÇHC*'nin tekil devlet çıkarları doğrultusunda uluslararası komünist harekete yön vermeye çalıştıkları '60'ların ve '70'ların dünyasında Leninist enternasyonalizm ilkesine yaklaşabilen tek etkili tavır oldu. O yüzden Kübalı savaşçılar Bolivya'da Ernesto Guevara'nın yanında savaşırken can verdiler. Angola devrimi ABD ve *ÇHC* tarafından desteklenen karşı devrimci çeteler tarafından çökertilmeye çalışıldığında "Carlotta Harekatı"yla Angola'ya savaşmaya gitmek için tüm Kübalılar gönüllü yazıldılar, Grenada devriminin adayı işgal eden ABD askerleri tarafından ezilmesine, bu ülkede çalışan inşaat işçileri gönüllü silahlı direnişle karşılık verdiler. Küba Devrimi, üzerinden 30 yıl geçtikten sonra da enternasyonalizmin pratik bir hayat tarzı olarak yaşar kaldığı tek örnek; "Castroculuk" kendine özgü bir Marksizim versiyonu olma iddiasını hiç taşımadı ama bu canlılığı mümkün kılan pratiklerin gerisindeki zihniyetin ve moralin Castro'nun adıyla kaydedilmeyi hakettiğine kuşku yok.

ERTUĞRUL KÜRKÇÜ

ABD kuşatmasına ve Sovyetler'den gelen baskılara karşın, Küba üç hedefe sıkı biçimde bağlandı: Toplumsal eşitlik, ekonomik ve toplumsal gelişme ve siyasal bağımsızlık. Küba hükümeti devrimin ilk başlarında en yüksek geliri yılda 6.000 peso olarak belirledi. Farklı kesimlerdeki ücret farkları diğer Latin Amerika ülkelerine oranla daha azdı. Küba'da en yüksek ödeme yapılan sanayi dalındaki ortalama ücret ile, en düşük ödeme yapılan arasında yüzde 40'lık bir fark vardı. Küba'da işçiler ile diğer meslek grupları arasındaki farklar da, diğer Latin Amerika ülkelerine oranla daha azdı. Öte yandan eğitimde fırsat eşitliği sağlamak için Küba hükümeti, 150 bin işçi ve köylü çocuğuna, eğitimlerini tamamlamaları için burs vermektedir. Böyle bir programa diğer Latin Amerika ülkelerinde rastlanmamıştır.

Küba Devrimi'nin Ardından

Batista'nın yıkılmasından sonra devrimin önderliği kitleleri emperyalizme karşı hareketlendirmeyi sürdürdü. Kitlelerin hareketlililği ve önderliğin otantik devrimci yönlendirmesi arasındaki diyalektik ilişki, önder grubun gelişimini hızlandırdı ve her geçen gün onların işçi ve köylü kitleleri ile daha sıkı bağlar kurmalarını sağladı. Bu süreç kaçınılmaz olarak kısa zamanda emperyalizm ve yerli burjuvazi ile bir çatışmaya yol açtı. Batista diktatörlüğünün yıkılışının ardından yerli burjuvazinin temsilcileri kendilerine verilen görevlerden uzaklaştırıldılar. Bu gelişme burjuva devlet aygıtının yeni bir bileşimini olanaksız kıldı, devlet ve yönetim aygıtlarının asi ordu egemenliği zemini üzerinde yeniden inşa edilmesi sonucunu yarattı.

Mücadeleyi sürdüren ve başarıya ulaştıran grubun önemli bir özelliği geleneksel işçi hareketinden gelmiyor olmasıydı. O nedenle bu hareket *Komintern* ve dolayısıyla Stalin'in yöntem ve görüşlerinin işaretlerini taşımıyordu. Devrimden sonraki ilk on yılda yeniden inşa sürecinde sosyalizmin geliştirilmesi konusunda özgün ve farklı görüşler ileri sürülüyordu. Herşeyden önce gelişmeler Doğu Avrupa'daki halk demokrasileri tasarısına göre şekillenmedi. İlk andan itibaren radikal mülksüzleştirme önlemleri alındı. İlk tarım reformu kapitalist birikimin mekanizmalarını ortadan kaldırmadı, ancak devlete ait olan kolektif çiftliklerin toprakların yüzde 40'ını elde tutmalarını sağladı. Yeni rejimi tanımayan kişilerin kitlesel olarak Küba'yı terketmeleri ve bunların geleneksel orta sınıflardan oluşmaları mülksüzleştirmenin yoğunluğunu artırdı.

1959 Sonrasında Ekonomik Gelişmeler

Devrimin ardından uygulanan ekonomi politikaları tarımsal üretimin çeşitlendirilmesi, endüstrileşme ve yeni ticari partnerlerin kazanılmasına dayanıyordu. Devrimden hemen sonra, kiraların ve fiyatların düşürülmesi gibi uygulamalar sonucunda artan talep ve satın alma gücü karşılığını artan tüketim maddeleri üretiminde buldu. 1958-1962 arasında fasulye üretimi yüzde 136, pirinç üretimi yüzde 96, mısır üretimi yüzde 92, patates üretimi yüzde 46, tütün üretimi yüzde 40 ve sığır eti üretimi yüzde 23 arttı. Bu en çok tüketilen yiyecek maddelerinin üretiminde görülen artışa paralel olarak geleneksel tarım ürünü olan şeker kamışı üretiminde de büyük bir artış elde edildi. 1961'de Küba tarihinin ikinci en yüksek şeker mahsülü elde edildi ve üretim 6,9 milyon tona ulaştı. Aynı yıllarda, sanayi üretiminde elde edilen başarıların en önemli nedenlerinin başında, devrim öncesinde atıl bırakılan kapasitelerden devrimden sonra yararlanılmaya başlanmış olmasıydı. Yeni yönetim tarafından 1959'dan 1962'ye kadar on yeni fabrika inşa edildi. Devrim sonrasında elde edilen bu başarılar, Batista döneminden kalan kaynakların tüketilmesiyle sınırına ulaştı.

1964'den sonra hızlı sanayileşme ve tarımsal üretimin çeşitlendirilmesi politikasına son verildi. Gerek uygulanan ekonomik ambargolar gerekse teknisyen ve uzman kadroların önemli bir bölümünün ülkeyi terk etmeleri bu eğilimin gerçekçi olmadığını ortaya çıkardı. Bunun yerine şeker üretimini azami düzeye çıkararak, bundan elde edilen dövizlerle bu üretimi modernleştirmek ve mekanize etmek hedeflendi. Ancak doğru bir yöntemle öngörülmüş olmayan bu hedeflere ulaşılamadı. 1962'den sonra da ana bazı endüstri ürünlerinin yanısıra tüketim malları üretiminde artış sürdü. Buna karşılık, özellikle 1966'dan itibaren ihracata ve yatırımlara verilen ağırlık yüzünden tüketimde darboğazlar yaşanmaya başladı. Dükkanlarda pek çok malın bulunamadığı 1968 yılı, Fidel Castro'nun da ifade ettiği gibi devrimin en zor yıllarından biri oldu.

Siyasal Yapılanma ve Uluslararası İlişkiler

Siyasal alanda önder grup kitlelerin gerçek ve sistemli bir biçimde ekonomik ve siyasal kararlara katılımını oluşturacak iktidar organlarının ve kitle örgütlerinin demokratik bir yeniden yapılanmasını yaratmayı hedeflemedi. Ancak buna rağmen yönetici grup ile kitleler arasındaki ilişki, yönetimin kitlelerin ihtiyaçlarına ve beklentilerine cevap vermeyi bilmesi ve kitle hareketliliğinin artması nedeniyle soğumadı. Ancak yönetim aygıtı kendisini sadece kısmi olarak yeniledi, hatta daha vahimi yeni aygıtın eskiye uyum sağlamaması idi. Kurumsallaşmış devrimci ve demokratik organların eksikliği orta ve üst düzey kadroları ile dolduruluyor, bunlar artan bir oranda yönetim işlevlerini üstleniyorlar, bu esnada da artan bir ölçüde otoriter yöntemler kullanıyor ve iktidar pozisyonlarını sağlamlaştırmayı hedeflerken, toplumsal ayrıcalıklara da sahip olmaya başlıyorlardı.

Yeni rejim ilk önemli krizlerinden birini Urrutia ile ilgili olarak yaşayacaktı. Haziran 1959'da beş bakan yeni hükümetteki görevlerinden istifa etti; aynı ay içersinde hava kuvvetleri komutanı Binbaşı Pedro Díaz y Lanz Amerika'ya kaçarak, Castro'yu komünizmle suçladı. 13 Temmuz'da Urrutia televizyonda komünistleri hükümete karşı bir komplo kurmakla suçlayan bir konuşma yaptı. Bir hafta sonraki Revolución *gazetesinin manşeti "Fidel istifa ediyor"du. O akşam yaptığı televizyon konuşmasında Fidel istifa gerekçesi olarak "siyasal sağduyu ve bir görev duygusundan yoksun olan devlet başkanı ile arasındaki sorunlar"ı gösterdi. Konuşmasının sonuna doğru, gülümseyerek "belki başkan yeni bakanlar bularak kendisine yeni bir hükümet kurabilir. Bunun için gereken eninde sonunda 15 Amerikan ajanıdır." Sağda 1960'lardan bir afiş "Alfabetizasyonu kazandık; planlamayla da muzaffer olacağız". Birinci iddianın 1960'da henüz abartılı olduğu söylenebilir. Ancak bu dönemde başlayan kitlesel eğitim seferberliğinin sonucu olarak 1961'e varıldığında bir milyon kişi okuma yazma öğrenmişti. Bu seferberlik sırasında gerek* Devrimi Savuma Komite'*lerinin, gerekse* Kübalı Kadınlar Federasyonu'*nun üyeleri, her kesimden insanlara mesaiden sonra, gönüllü iki saatlik dersler veriyorlardı. Ancak 'alfabetizasyon' alanındaki bu başarının, planlı ekonominin ilk on yılında tekrarlanabildiğini söylemek güç. Daha 1962 yılında, tüketim malları karneye bağlanmaya başlandı. 1969'da Küba ekonomisinin temel yapıtaşları olan puro ve şeker bile karneye bağlandı. 1970 yılında, 10 milyon tonluk bir şekerkamışı hasadı amacıyla yeni bir kitlesel seferberlik ilan edildiyse de, hedefe ulaşılmadığı gibi, ertesi yıl hasad 5 milyon tonun altında kaldı. 1975'te bir* Poder Popular'*ın (Halk İktidarı) ilan edilmesinin berisinde kısmen bu iktisadi düzeydeki başarısızlıklar yatıyordu. Ancak* Poder Popular *siyasal düzlemde, gözkamaştırıcı bir demokratikleşmeye sonuçlandıysa da, iktisadi düzlemde beklenen bütün sonuçları vermedi; üretim istenen düzeye ulaşmadı, tüketim malları karneye bağlı olmaya devam etti.*

Castro ve çevresindekilerin bürokratik bir yozlaşma sürecinin kökleşebileceği konusundaki tespitleri, bu tehlikeye karşı kampanyaları ve gerçek kitle inisyatiflerini geliştirmenin yolunu açıyordu. Bu sürecin en önemli dönemlerinden birini 1962'de eski bir *PSP* önderi Annibal Escalante ve çevresindekilere diğerini ise 1967'de bürokratikleşmeye karşı yürütülen ideolojik ve siyasal kampanya oluşturdu. Bu kampanyalar SSCB modeline yönelik eleştirileri de içeriyordu. Partinin bürokratik anlayışlarının eleştirildiği bu kampanyalarda, Castro'nun deyişiyle "devrimcilerin özgür birlikteliği olan parti, susturulmuş ve terbiye edilmiş devrimciler ordusu ile yer değiştirmişti."

Emperyalist tehditler, saldırılar ve ekonomik ambargolar nedeni ile Küba, devrimin ilk günlerinden itibaren Sovyetler Birliği ve diğer doğu Avrupa ülkeleri ile ciddi ilişkiler geliştirdi. Konjonktürel dalgalanmalara ve hatta bazen ciddi sayılabilecek taktik tavizlere rağmen bu karar ilk yıllarda bütünüyle "sosyalist blok"a göre şekillenme sonucunu doğurmadı. Hatta gerekli gördüğü noktalarda Küba yönetimi, Moskova ile aralarındaki farklılığı dile getirmekten kaçınmadı. 1962 füze krizinde Hruşçov ile Kennedy arasında sağlanan anlaşmaya ilişkin eleştiriler, Moskova'nın çeşitli Latin Amerika ülkelerindeki tutumuna ilişkin eleştiriler bazı örnekleri oluşturuyordu.

Aynı dönemde Küba yönetimi, Latin Amerika'daki komünist partilerin stratejilerine devrimci mücadele yöntemlerini kullanmadıklarından ötürü son derece sert eleştiriler ve saldırılar yöneltiyor, komünist partilere ve diğer geleneksel partilere karşı çıkan hareket ve örgütlenmelerin oluşmasını teşvik etmekten çekinmiyor; *OLAS* ile Latin Amerika çapında devrimci mücadelelerin koordinasyon merkezini yaratıyorlardı. Sadece açıklama yapmakla yetinmiyorlar, inisiyatif geliştirmenin yanısıra bir dizi ülkedeki silahlı mücadeleyi doğrudan destekliyorlardı. Bu tutum aynı zamanda Küba yönetiminin kendi geleceğini bir Latin Amerika devrimi ile ilişki içinde gördüğünün de işaretiydi.

1970 Sonrası Gelişmeler ve *Poder Popular*

Devrimin ikinci on yıllık döneminin başlangıcında Küba yönetimi gerek ulusal gerekse uluslararası faktörlerin etkisi altında bir değişim yaşadı. İçerdeki en önemli faktör *Zafra*'nın (şeker kamışı hasadı) 1970'deki iflası idi. Bu planla hedeflenmiş olan 10 milyon ton şekerkamışı üretimine erişilemedi. Uluslararası alanda ise Bolivya gerillalarının yenilgileri önemli bir rol oynadı.

Zafra başarısızlığının ardından başlayan değişimler şu önlemleri kapsıyordu: ekonomik faaliyetler alanında özel ve küçük planlar politikasının sona erdirilmesi; *JUCEPLAN* yönetiminde planlamanın daha rasyonel ve uzun vadeli gerçekleştirilmesi; işyerlerindeki yönetim uygulamalarının daha güçlü bir özerkliğe yol açacak biçimde düzeltilmesi ve müdürlerin kişisel sorumluluklarının artırılması; üretimin örgütlenmesi yöntemlerinin, üretkenliği artıracak biçimde elden geçirilmesi ve çalışmadan kaçılmasına karşı mücadele etmek için daha güçlü bir disiplinin sağlanması; genel normların saptanması, ücretlendirme kriterlerinin yeniden oluşturulması ve bunun sonucunda ücretler arasındaki farkın artması, akord ve prim sistemlerinin uygulanması. Bu önlemler daha önce uygulanmakta olan eşitlikçi eğilimlere karşı idi ve özellikle işçileri hedefliyordu. Çalışma yerinin özgürce seçimi sınırlandırıldığı gibi, çalışmayanların cezalandırılmasını öngören bir yasa da çıkarıldı. Esas olarak maddi teşvikler ön plana geçmiş oldu. Kırsal alandaki üretim ilişkilerinde, köylülerin kooperatiflere gönüllü girmeleri eğilimi korundu.

Devrimden önce Kuzey Amerikalı şirketler, yalnızca şeker üretilen topraklar üzerindeki mülkiyetleri hesaba katıldığında, ülkedeki ekilebilir toprakların yüzde 13'üne sahiptiler. Toprakların büyük çoğunluğu az sayıda toprak sahibinin mülkiyetindeydi. Devrimden sonraki ilk tarım kanunu 17 Mayıs 1959'da çıkarıldı. Kanuna göre 30 caballeria'dan (402.6 hektar) büyük toprakların tümü sahiplerinin elinden alındı. 100 bin kadar topraksız köylü için her türlü toprak kirası ödeme zorunluluğu kaldırıldı. 5 caballeria'dan daha büyük toprakları işleyen ama bu toprakların üzerinde mülkiyeti olmayan yaklaşık 8 bin köylüye 5 caballeria'ya kadar olan topraklar üzerinde mülkiyet verildi ve toprakların kalan bölümü millileştirildi. Böylece bu ilk toprak reformu, ABD emperyalizmini ve toprak oligarşisini kendine hedef seçmiş oldu ve küçük ve orta büyüklükte toprak sahiplerini etkilemedi. Buna rağmen, orta tarım burjuvazisi tarım reformunun ülke ekonomisinin diğer alanlarını da etkilemesinden dolayı devrime karşı tavır aldı. Devrim öncesinde tarım sektöründeki en önemli sorun işsizlikti. 1957'de 975 bin tarım işçisinin en az üçte biri yılda yalnızca 100 gün çalışıyordu, şeker ürünündeki artışa rağmen aylık işsizlik oranı yüzde 16.5'e ulaşmıştı. Dönemsel işsizler ve gizli işsizlerle birlikte işsizlerin sayısı toplam 765 bini buluyordu. Yılın önemli bir bölümünü işsiz geçiren bu tarım işçilerini istihdam etmek ve üretimde verimliliği artırmak amacıyla devlet çiftlikleri kuruldu. Üretim artışını teşvik etmek amacıyla Che Guevara ve Fidel Castro da yandaki fotoğraflarda görüldüğü gibi şeker kamışı tarlalarında çalıştılar.

1962 Küba Bunalımı

II. Dünya Savaşı sonrasında kapitalizmin ve onun yeni önderi Amerika Birleşik Devletleri'nin önünde üç büyük tehlike ortaya çıkmıştı. Kapitalizmin genel doğasına ilişkin "pazar hakimiyeti" ile savaş sonrası konjonktürünün belirlediği "savaş sanayiinden sivil kullanıma geçiş"in güçlükleri, yeni "durgunluk/bunalım beklentisi"nin korkuları ve "üretim fazlası için yeni pazar bulma" ihtiyacının Amerika Birleşik Devletleri için çizdiği çerçeve içinde ortaya çıkmış bulunan tehlikelerin başında Doğu Avrupa'da (ve daha sonra da Çin'de) kapitalizmin yıkılması gelmekteydi. Bu gelişmeler, her şeyden önce, kapitalizm için "kan kaybı"yla eşdeğer olan "pazar kaybı" demekti. ABD'nin ilk Sovyetler Birliği Büyükelçisi William Bullitt'in 1946'da dile getirdiği "Sovyetler Birliği'nin başka bir bölge ya da ülkeye gücünü her yaydığında, Birleşik Devletlerle, İngiltere yeni bir normal pazar kaybeder" düşüncesi, kuşkusuz, kapitalist dünyada panik doğuran bir inancın ifadesiydi. Böylesi gelişmeler, ayrıca kapitalizmle Sovyetler Birliği arasındaki politik nüfuz ve ideolojik üstünlük mücadelesinde de emperyalizmin genel ve Amerika Birleşik Devletleri'nin "özel-ulusal" çıkarları açısından önemli yenilgileri oluşturmaktaydı.

Sosyalizmi Rus steplerine "püskürtme" (roll-back) ve Doğu Avrupayı bolşevizmden "kurtarma" (liberation) çığlıkları sonunda ABD, karşı önlemlerini Soğuk Savaş ile "çevreleme" (containement) siyasetleriyle aldı.

Savaşın hemen sonrasında beliren bir başka büyük tehlikeyse, faşizm ve savaş tarafından yıkılmış Batı Avrupa kapitalizminin sosyalist seçenek karşısındaki zayıf durumuydu. Faşizme karşı ödünsüz direnişin onurunu taşıyan komünistler, Fransa ve İtalya gibi ülkelerde büyük kitle partileriyle toplumsal yaşama egemen duruma geçmişler, birçok ülkede koalisyon ortağı olarak iktidara gelmişlerdi. Gelişmiş kapitalizmin bu yumuşak karnında da ABD bir yandan Soğuk Savaş'ın uluslararası ilişkileri militarize etmesinden yararlanarak güce ve blok içi disipline dayalı hegemonyasını geliştirirken, bir yandan da politik manevralarla uzlaşma koalisyonları yerine sağ iktidarları tezgahlıyor, kültürel/ideolojik saldırısını yoğunlaştırıyor ve nihayet NATO ile politik/militer hegemonyasını perçinlerken, Marshall yardımıyla ekonomik istikrarı sağlıyor, yerel burjuvazinin ve gerektiğinde Nazi kalıntılarının işbirliğiyle yaşlı kıtanın batısının pasifikasyonunu tamamlıyordu.

1950'lere girildiğinde, kapitalizmin "Avrupa saldırısı" her iki cephede de duruluyordu. Batı'da kapitalizm istikrara kavuşturulmuş, burjuvazi rahat nefes almıştı. Doğu Avrupa rejimleri de "tek ülkede sosyalizm" ideolojisinin güvenlik kuşağı olmanın verdiği atalete, sosyalist insanın ve kuşatılmışlığın ağır sorunlarına karşın kendi istikrarını kurabilmiş, emperyalist saldırıyı göğüsleyebilmişti. Böylece Avrupa cephesindeki Doğu-Batı ilişkileri de militer bir kurumsallaşmaya, soğuk savaşın kronik kemikleşmesine ulaşmış, bir anlamda kıyasıya bir çatışma ortamında donmuştu. Yavaş yavaş oluşmaya başlayan nükleer silahlara dayalı "terör dengesi" de bu durumu perçinleyici yeni bir unsur olmuştu.

Uluslararası kapitalizm ve onun yeni önderi emperyalist Amerika için artık üçüncü ölümcül tehlikeyle hesaplaşma süreci başlıyordu. Bu tehlike, uluslararası kapitalizmin ve emperyalizmin sömürü, baskı ve istikrarını tehdit eden devrimci dönüşüm ve değişimlerin Üçüncü Dünya'da oluşmaya başlamasıydı. Doğu Avrupa, Kore ve Çin'den sonra sistemin artık "Amerikan yaşam biçimi"ni reddeden toplumsal dönüşümlerin başka ülkelerde boy vermesine ve uluslararası sermayeye yeni kapıların kapatılmasına tahammülü kalmamıştı. İşte tam bu sıralarda sistem ulusal kurtuluş hareketleriyle sarsılmaya başladı. Eski sömürge imparatorlukları çözülmüş, siyasal bağımsızlık ile ekonomik bağımsızlık arasındaki organik bütünlüğü vurgulayan, köklü toplumsal dönüşümler vadeden, doğal kaynaklara ve ulusal haklara sahip çıkan, uluslararası eşitsizliği reddeden, ulusal bağımsızlık, toplumsal adalet ve daha iyi yaşam koşulları için düzen değişikliği arayan milli demokratik devrimler sisteminde yeni gedikler açarken, uluslararası sermayeye de yeni kapılar kapatma eğilimi göstermekteydi. Dünyanın en ezilen ve sömürülen kesimlerinde görülen bağımsızlıkçı milliyetçi akımlar ve/veya Sovyetlerle yakın Ekonomik-politik (ve bazen askerî) ilişkiler sisteme yepyeni bir devrimci başkaldırışı simgelemekteydi. ABD, bu devrimci tehdide karşı ideolojik planda "anti-Sovyetizm" ve "anti-komünizm" silahları ile mücadele etti. Bu arada, İran'dan Brezilya'ya, İngiliz Ginesi'nden Guatemala'ya, Vietnam'dan Dominik Cumhuriyeti'ne, Kongo'dan Lübnan'a, başta ABD olmak üzere, emperyalizm, İngilteresi, Fransası, Belçikası ve hatta küçük Portekizi ile silahla, darbeyle, iç savaşla gözü dönmüş bir saldırıya geçti.

Üçüncü Dünya'daki milli demokratik devinimlerin tarihsel bir güç olarak uluslararası kapitalizme devrimci bir tehdit yöneltmesi ve emperyalizmin buralardaki toplumsal dönüşüm özlemlerine karşı şiddet kullanarak saldırıya geçmesi, birçok Üçüncü Dünya ülkesi ile Sovyetler Birliği arasında yeni bir ittifak türünün ortaya çıkmasına ve buna bağlı olarak da Batı ile Doğu, Sovyetler Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri arasında yine yeni bir çatışma alanının oluşmasına yol açtı. Böylece de, daha geleneksel devletlerarası ve bloklararası ilişkiler yepyeni ittifaklar ve çatışmalarla eklemlenerek çağımızın uluslararası ilişkiler çerçevesini ve diplomasi sistemini doğurmuş oldu.

Devrimci Küba'nın macerası ve 1962 Küba Bunalımı uluslararası ilişkilerin değişen niteliğinin tüm unsurlarını barındıran bir örnek olay niteliğindedir. 1959'da Amerikan emperyalizmi, daha 1923'te Monroe Doktrini ile dokunulmaz "arka bahçesi", bir başka ifadeyle de "özel sömürü alanı" ilan ettiği batı yarımküresinde bir ülkede, 1898'den beri ekonomisiyle iç ve dış politikasını kontrol ettiği Küba'da, radikal bir devrimin başarıya ulaşmasıyla karşıkarşıya kalıyordu. Küba Devrimi, ilk başta, burjuva-demokratik çerçeveyi yadsımayan tipik bir milli demokratik dönüşümdü ve sonraki daha radikal gelişmeler, Küba burjuvazisinin yetersizlikleri ve emperyalizmin saldırıları sonucu ile nesnel yapının dayatmalarıyla yaşam yasalarının hükmünü icra etmesiyle oluşmuştu. Devrimde "Sovyet parmağı" bulmak olanaksız olduğu gibi, Devrimi gerçekleştirenlerin yerel komünistlerle ilişkileri de, en iyimser ifadeyle pek yakın değildi. ABD'nin Küba Devrimi'ne düşmanca yaklaşımı esas olarak hükümetin tekellere karşı yeni yasalar çıkarması ve tarım reformuna girişmesiyle başladı.

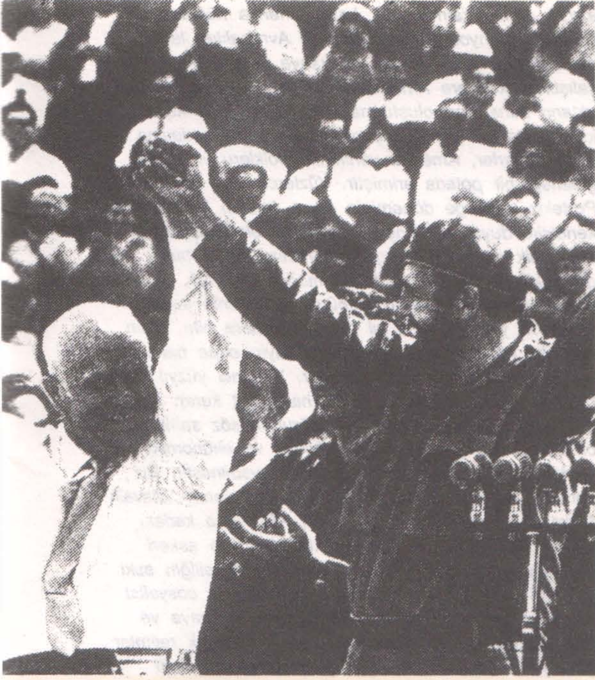
Bankacılıktan petrol rafinerilerine, hayvancılıktan şeker üretimine dek Küba ekonomisinin temel sektörlerinin ve üretim araçlarının önemli bölümünü kontrol eden Amerikan tekelleri devrimci hükümetin ulusal-demokratik icraatları karşısında ayrıcalıklarını korumak üzere saldırıya geçtiler. Bunların ayrıcalıklarının korunması kadar, bir toplumsal dönüşüm, bir devrimci başkaldırış çabası olarak kötü bir örnek oluşturan Küba'nın, uluslararası sermayenin sömürüsü ve baskısına kapıları kapatmayı düşünebilecek öteki halklara karşı da ibret-i âlem için cezalandırılması gereği Amerikan saldırılarının bir başka temel nedeniydi kuşkusuz.

Amerikan emperyalizminin "arka bahçesi"ndeki bu devrimci ve ulusal başkaldırış 'cüreti'ne karşı giriştiği yıldırıcı eylemler, politik tecrit çabalarında, diplomatik gerginlikte, ekonomik ambargo ve sabotaj eylemlerinin desteklenmesinde somutlaşıyordu. Bu arada daha Eisenhower yönetimi döneminde Kübalı mülteciler silahlandırılıyor ve askerî eğitimden geçiriliyorlardı. 1960'ların ortalarında iki ülke arasındaki ilişkiler iyice gerginleşti. Nihayet Nisan 1961'de CIA önderliğinde Kübalı mülteciler, Küba'da bir ayaklanma kışkırtmak ve Amerikan müdahalesine olanak yaratmak üzere, Domuzlar Körfezi'ne çıkarma düzenlediler. Paralı askerlerin bu saldırısı püskürtüldükten sonra Küba-Sovyet ilişkileri de esas gelişmesini göstermeye başladı. Amerikan baskı ve kışkırtmaları bu fiyaskodan sonra da artarak sürdü. ABD bu yıldırma ve kışkırtma politikasıyla birkaç amacı birden gerçekleştiriyordu. Bir yandan ekonomik ambargo ve politik baskılarla Küba'nın gelişmesi engelleniyor, bir yandan da Küba'ya yardım eden Sovyetler birliği ağır bir ekonomik, politik ve askerî baskı altında tutulmuş oluyordu. Uluslararası hukukun temel normlarını ihlal eden Amerikan kışkırtmaları Küba'nın işgalini sürekli bir opsiyon olarak bir baskı aracına dönüştürüyordu. Örneğin, 7.500 denizcinin katılacağı ve dört uçak gemisi, yirmi destroyer ve onbeş çıkarma gemisi ile destekleneceği Philbriglex-62 tatbikatının senaryosu Ortsac (tersinden okuyunuz) adlı bir diktatörün ezdiği bir karayipler ülkesi halkının kurtarılması için yapılan bir askerî harekat olarak önceden ilan ediliyordu!

İşte böyle bir ortam içinde, 14 Ekim 1962'de ABD, Sovyetler Birliği'nin Küba'ya orta erimli nükleer füzeler yerleştirmekte olduğunu kanıtlarıyla birlikte istihbar etti. Böylece de dünyayı bir nükleer savaşın eşiğine getiren ve 13 gün süren Küba Bunalımı başlamış oldu. Amerika Birleşik Devletleri, montajları yapılmakta olan füzelerin sökülmesini şart koşarak Kübayı gemilerinin durdurularak aranacağını, direnenlerinse batırılacağını ilan etti. Kennedy ile Hruşçov arasındaki mektuplarla yürütülen zorlu müzakerelerden sonra da, 28 Ekim'de Sovyetler Birliği Küba'daki füzelerini sökmeyi kabul ettiğini bildirdi ve Bunalım sona erdi. Bu bunalımla birlikte, Üçüncü Dünya'daki bir ülkedeki dönüşümlerin yaratacağı sorunlar sonunda ABD ile Sovyetler Birliği'nin karşıkarşıya gelebileceği ve bir nükleer savaş tehlikesinin tüm dünyayı tehdit edebileceği de ortaya çıkmış oldu.

1962 Bunalımı, etkileri bugün de görülen çok önemli gelişmelere neden oldu. Her şeyden önce, Küba Bunalımı sonunda her iki ülke de nükleer savaşın eşiğine gelmenin paniğini yaşayarak aralarındaki gerginlik yüklü ilişkilerin ne denli kararsız olduğunu ve bunun ölümcül risklerini gördüler. Bugün artık tüm tarihçiler soğuk savaştan yumuşamaya geçiş sürecinin en önemli kilometre taşlarından birinin Küba Bunalımı olduğunda birleşiyorlar. İkinci olarak, sözkonusu bunalım Sovyetler Birliği'nde de önemli iç değişikliklerin hızlandırıcısı oldu. Hruşçov yitirdiği prestij kaybından sonra devrildi ve ülkede etkileri yaklaşık bir kuşak boyu sürecek olan Brejnev durgunluk dönemi başladı. Küba bunalımı sırasında içine kıstırıldığı güç duruma bir daha düşmemek için Sovyetler Birliği nükleer alanda ABD ile denklik yakalama çabalarına girdi ve on yıl içinde bunu başararak dünya güç dengesini değiştirdi.

1962 Küba Bunalımı Türkiye açısından da çok önemli ve kalıcı sonuçlar doğurdu. O tarihlerde Türkiye'de 15 adet Amerikan orta erimli nükleer Jüpiter füzesi bulunmaktaydı ve Sovyetler Birliği'nin Küba'ya kendi nükleer füzelerini yerleştirmeye başladığı duyulduğunda birçok gözlemci bunların Türkiye'deki füzelere karşı bir pazarlık unsuru olarak Küba'ya gönderilmiş olabileceğini düşünmüştü. Bu görüşler abartılı da olsa, bunalımın başlamasıyla birlikte dikkatler Küba'ya benzer bir konumdaki Türkiye'ye ve Jüpiter füzelerine de çevrildi. Nitekim, 25 Ekim'de *Washington Post* gazetesinde ünlü Amerikan dış politika yorumcusu Walter Lippmann, bunalımın barışçıl yollardan çözümü için bir anlaşma önererek "Küba ile gerçek anlamda benzer durumdaki tek ülke Türkiye'dir" diyerek Küba'daki Sovyet füzelerine karşılık olarak Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin sökülmesini

Hruşçov'un Castro'yla "füzeler krizi"nden önce birlikte çektirdikleri fotoğraftaki mutlu görüntü, krizin atlatılmasından sonra yerini ciddi bir anlaşmazlığa bırakacaktı.

gündeme getirmiştir. Benzer öneriler Avrupa basınında da çıkmakta, hatta Birleşmiş Milletler'deki kimi bağlantısız ülke diplomatları da aynı görüşleri dile getirmektedir. Lippmann'ın yazısından iki gün önce Sovyet Savunma Bakanı da bir konuşmasında Jüpiter füzelerine değinmiş, daha sonra Sovyet *Ordu Gazetesi* de aynı temayı işleyen bir makale yayımlamıştır. Nihayet 27 Ekim'de Sovyet Prezidyumu'nun Kennedy'e gönderdiği mektupta Sovyetler Birliği'nin Küba'daki füzelerini geri çekebileceği ancak bunun için Türkiye'deki benzer konumdaki Jüpiterlerin de sökülmesi gerektiği dile getirilmiştir. Böylece Türkiye bunalımın taraflarından biri ve pazarlık konusu oluvermiştir. Bu arada ABD'nin Küba'daki üslere karşı girişeceği bir imha harekatı ya da Küba'yı istilası sonrasında Sovyetlerin de benzer konumdaki Türkiye'de buna karşılık verebileceği akla en yatkın olasılık olarak tüm dünyada tartışılmaktadır. Sovyet önerisi ABD'de tartışılır ve Türkiye üzerindeki pazarlıkta nasıl bir tavır alınacağı görüşülürken, Sovyetlerden Küba'daki füzelerin aöküleceğini bildiren ve Türkiye'den aözetmeyen yeni bir mektup gelmiştir. Bunun üzerine, ateşleme mekanizmaları daha önce Kennedy'nin emriyle sökülmüş bulunan Jüpiterlerin Sovyet füzeleri söküldükten sonra Türkiye'den kaldırılacağı gizli bir söz olarak, Başkan Kennedy'nin kardeşi Robert Kennedy tarafından Sovyetler Büyükelçisi Dobrynin'e bildirilmiş, Bunalım da sona ermiştir. Gerçekten de kıaa bir süre sonra Türkiye'deki Jüpiterler de gizli pazarlığa uygun olarak sökülmüşlerdir. Türkiye'yi bu bunalımde taraf yapan ve nükleer topun ağzında tutan sözkonusu füzelerin daha önce "kışkırtıcı ve korunmasız" oldukları gerekçesiyle ABD tarafından sökülmeleri önerisinin iki kez Türkiye tarafından reddedilmiş bulunması olayın Türk dış politikası açısından önemini daha da artırmıştır. Bu olayla birlikte, soğuk savaşın, çok yönlü bağımlılıkların ve NATO'nun nükleer allahlara dayanan stratejisine bağlanılmasının Türkiye'ye getirdiği ölümcül riskler bir kez daha somut olarak ortaya çıkmış, Türk dış politikası kamuoyunda daha çok tartışılır olmuştur.

HALUK GERGER

Bu gelişmelerin tümü '60'ların ortalarından itibaren doğu Avrupa ülkelerindeki uygulamalar yönünde idi ve o nedenle bu ülkelerde ortaya çıkan tehlikelerin hepsini potansiyel olarak içinde barındırıyordu. Tüm bu önlemler değişik faaliyet alanları ve işçi sınıfının farklı sektörleri arasındaki, işçiler ile teknik ve yönetici sorumlular arasındaki bir maddi eşitsizliğin, dolayısı ile toplumsal farklılaşmanın gelişmesini teşvik edici idi. Küba'nın 1972'de Sovyetler Birliği ve diğer doğu Avrupa ülkelerinin üyesi oldukları *COMECON*'a girmesi de, bu devletlerin planlarını ve yöntemlerini benimsemenin ve uygulamanın bir adımı idi.

1970'de gerçekleştirilen ekonomik inşa tasarılarının özeleştirisi, geçmişin eğilimlerini idealist ve ütopik olmakla suçluyordu. Bu özeleştiri aynı zamanda yönetim uygulamalarına ve kitlelerin örgütlü katılımına ilişkin maddeleri de içeriyordu. Bu maddelerden biri taban kitle örgütlerindeki demokratik işleyişlerin güçlendirilmesi ve yeniden işler hale getirilmesi ve Parti'nin yeniden yapılandırılması konusundaydı. Diğeri ise gerek ulusal gerekse yerel alanlarda, bir yandan yerel olarak kitlelerin katılımını kolaylaştıracak ve böylelikle gündelik yaşamın en küçük güçlüklerinin çözümü için bile harekete geçecek olan, öte yandan ise Parti'nin ulusal alandaki merkezi kontrolünü kurumsallaştıran *poder popular* (Halk iktidarı) sisteminin oluşturulması idi. *Sendikalar Birliği*'nin *(CTC)* 1973'deki Kongresi, *Devrimi Savunma Komiteleri*'nin *(CDR)* 1977'deki Kongresi, *Küçük Çiftçiler Örgütü*'nün *(ANAP)* 1977'deki Kongresi bu ilk hedefe ulaşmadaki bazı merhaleleri oluşturdular. Hukuk sisteminin yeniden örgütlenmesi, 1976'da yeni anayasanın kabulü ve poder popular'ın tüm ülkede oluşturulması ikinci hedefin gerçekleştirilmesindeki adımlardı.

'70'lerin başlangıcında Küba'nın uluslararası politikalarında da bir değişiklik yaşandı. Sovyet yönetiminin merkezi siyasal pozisyonlarına bir yakınlaşma oldu. Burjuva rejimleri ve Latin Amerika iktidarları ile temaslar oluşturuldu ve milliyetçi burjuva iktidarlar ve milliyetçi popülist iktidarlar ile ittifaklar yaratılmaya çalışıldı, komünist partiler ile yakınlaşmalar sağlandı ve Latin Amerika'nın bazı ülkelerindeki devrimci hareketlerden kopuş veya mesafeli tutumlar oluşturulmaya başlandı. Bunlar sadece Sovyetler Birliği ile geliştirilmiş olan ekonomik ve askeri ilişkilerin bir sonucu değildi. Bunun ötesinde bir dizi gerilla hareketinin yenilgisi üzerine Küba yönetimi, Latin Amerika hakkındaki analizini gözden geçirip düzeltmek durumu ile karşı karşıya kaldı.

Küba Komünist Partisi'nin II. Kongresi'nde, 1976-1980 arasındaki plan hedeflerine ulaşılamadığı tespit edildi. Büyüme hızı öngörülenin altındaydı. Sanayi yatırımları önde gelmelerine rağmen, Küba ekonomisi sömürge ve yeni sömürge döneminden miras kalmış olan azgelişmişliğin sorunlarını aşamadı. '70'lerin sonlarında ekonominin önemli alanlarında verim düşüklüğü, absentizm (işten kaytarmacılık), pasiflik, bürokratik engeller gerek işyerlerinde gerekse üretimde karşılaşılan sorunlar olarak tespit ediliyordu. Yeni planlama ve yönetme yöntemleri yönetici personelin anarşisine ve sorumsuzluğuna bir son vermedi. Kitlelerin üretim sürecine aktif katılımlarının gerçekleşmemesi, tarımda büyükçe bir özel sektörün halen varolması rasyonelleştirmenin ve mekanizasyonun önünde engel olmaya devam ediyorlardı. Kooperatiflerin büyüme hızları ise yetersizdi.

Küba'da Sovyetler Birliği ve diğer doğu Avrupa ülkelerinin ekonomilerine benzer sorunların ortaya çıkmasının nedenleri arasında, bu ülkeler ile Küba'nın ekonomik ve siyasal alanlarda benzer önlemleri gündeme getirmiş olmaları vardı. Planlama diğerlerinde olduğu gibi esas olarak yukardan yapılıyor ve ekonomik kararlar sınırlı bir yönetici grup tarafından alınıyordu. İşletmelerin yönetimi yine yukardan atanmış olan bir müdürün elindeydi. İşçilerin sendikaları aracılığı ile üretimin örgütlenmesine katılmaları mümkün değildi. Üretim sürecinin örgütlenmesi normlara ve "sosyalist rekabete" bağlıydı. Maddi teşvikler öncelik kazanmıştı, ücret sistemi işçi sınıfı içinde ve işçi sınıfı ile kadrolar ve yöneticiler arasındaki farklılıkları artırıyordu. Çoğunluğu işçilerden oluşmayan parti, tüm kitle kurumları ve örgütleri üzerinde anayasal bir yönetim ve denetim işlevi görüyor ve onlar adına tüm kararları veriyordu. Monolitik birlik olarak ele alınan partide, eğilimlerin veya muhalefet gruplarının kurulması mümkün değildi ve sendikalar parti yönetimine tabiydi.

1976'dan sonraki uygulamalar çelişkili sonuçları içermekteydi. Bir yandan yerel yönetimler düzeyinde kitlelerin daha fazla katılımını ve onların aktif müdahalelerini mümkün kılan bir yapılanma sözkonusuydu. Seçilenleri denetleme ve hoşnutsuzluk sözkonusu olduğunda geri çağırma hakkı geçerliydi ve bu birçok kere yaşanmış bir uygulamaydı. Buna karşılık eyalet düzeyindeki katılım mekanizmaları ise çok daha dolaylıydı. Küba parlamentosu niteliğindeki *Halk İktidarı Ulusal Meclisi* ise doğrudan halk tarafından değil, halk iktidarı organları temsilcileri tarafından seçiliyordu. Ulusal meclis birkaç gün boyunca olmak üzere yılda iki kez toplanıyordu. Castro'nun denetimindeki eski Sierra Maestra savaşçılarından oluşan devlet konseyi doğrudan en önemli kararları alıyor ve seçmenler bu sürece doğrudan katılmanın araçlarına sahip olamıyorlardı.

Bugün Küba toplumu Sovyetler Birliği ve diğer doğu Avrupa ülkelerinin yaşadıkları ekonomik, siyasal ve toplumsal sorunları kendi toplumsal ve sınıfsal şekillenmesi çerçevesinde yaşamaktadır. Küba Devrimi'nin gerçekleştiği günlerde Orta ve Latin Amerika'ya, hatta tüm dünyaya yayılan devrim pırıltısının farklı tarihsel koşullarda yeniden canlanmasının koşulu işçi kitlelerinin yaşanmakta olan sürecin öznesi olmasıdır. Latin ve Orta Amerika'da gelişen sınıfsal şekillenme Küba'da ve diğer ülkelerde geçmişten farklı olarak öncü kurtarıcı yerine çoğunluk hareketinin ikame edilmesinin koşullarını yaratmıştır.

Orta Amerika'da Toplumsal Mücadeleler

Bir Bölgenin Özgünlüğü

Amerika'nın "arka bahçesi" veya "muz cumhuriyetleri" olarak da adlandırılan Orta Amerika ülkelerindeki sınıf mücadelelerinden söz edildiğinde, bu mücadelelerin dinamiğinin ulusal çatışmaları ve sınırları aşan bir özelliğe sahip olduğu görülür. Dünyanın bu bölgesinde daha çok bir latin olma geleneği ve kültürü egemendir. Bu gerek örgütlenme gerekse mücadele biçimlerine ve örgütlenmelerine damgasını vurmuş olan bir özelliktir.

Bu bölgedeki tek tek ülkelerin tarihlerinde İspanyol ve Amerikan saldırganlığı ve işgalciliği önemli bir yer tutar. Uzak tarih için geçerli olan bu gerçeklik, yakın tarihte de sık sık karşılaşılan bir durumdur. 19. yüzyılın '80'lerden bu yana Amerika için askeri stratejik önemi olan bu bölge, Amerikan sermayesinin de çıkar alanına dahildi. Ekonomik açıdan kurulan sermaye ilişkileri kaçınılmaz olarak istikrarlı bir siyasal iklimi ve iktidarları öngörüyordu. Bu istikrarın sağlanabilmesi için ise Amerika ya doğrudan ya da dolaylı olarak bu bölgenin çeşitli köşelerine müdahale etmekten kaçınmıyordu. Bu müdahale kimi zaman savaş gemilerinin topları ve denizcilerin işgali ile gerçekleşirken, kimi zaman da iktidarda bulunan hükümet başkanları veya diktatörlerin desteklenmesi veya devrilmesi ile ortaya çıkıyordu.

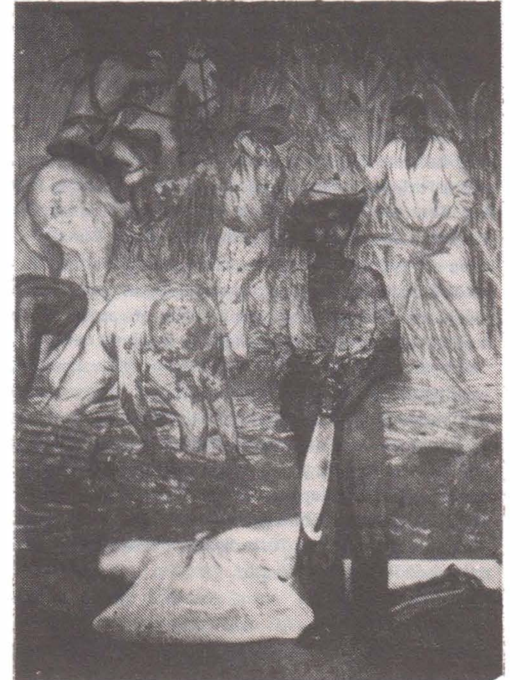
Siyasal alandaki bu müdahaleler sonuç olarak bir ülke ile sınırlı kalmamakta, bir ülkenin sınırlarını aşan dinamikleri de harekete geçirmekteydi. Bu örneklerin en çarpıcı olanlarından bir tanesini Küba Devrimi oluşturdu. Bu devrim gerek Latin Amerika Marksizminin tarihinde gerekse çeşitli ülkelerin yakın tarihinde önemli bir dönüm noktası oldu. 1959'dan sonra Latin Amerika Marksizmi için yeni ve devrimci bir dönem başladı. Bu gelişmenin bir yanıydı. Diğer yanı ise bu bölgenin bekçisi ve saldırganı Amerika aşılarak ilk kez bir devrim gerçekleşmişti. Bu ise tüm bölge ülkeleri için önemli bir moral kaynağı oldu. Che'nin yapıtlarının ve ortaya koyduğu, örneğin Castro'nun konuşma ve yazılarının, Küba önderliğinin programatik belgelerinin ve özellikle Küba Devrimi'nin ortaya koyduğu canlı ve somut örneğin etkisiyle, Latin Amerika'da yeni bir akım oluştu. "Evinin kapısı önünde oturup, emperyalizmin cesedinin üstünden nasıl atlayacağını düşünen bir devrimci, devrimci olmaya layık değildir" fikrinin savunulması aslında silahlı mücadelenin başlaması için bütün koşulların oluşmasının beklenmesinin gerekmediği, bir gerilla foko'sunun bizzat böylesi koşulların yaratılmasına katkıda bulunabileceği yolundaki tasarım da buradan kaynaklandı.

İlk bu tür örgütlenmeler '50'lerin su yüzüne çıkmaya başladı. Bunlar bazı popülist partilerin gençlik örgütlerinden ya da geleneksel komünist partilerinden meydana gelen kopmalar sonunda oluştu. 1960-1968 arasında bu hareketlerin çoğunluğu bir kır gerillası oluşturarak mücadelelerini sürdürdüler. 1967'de *Havana'da Latin Amerika Dayanışma Örgütü*'nün *(OLAS)* kongresi yapıldığında bu çeşitli eğilimler biraraya gelme olanağını buldular. Böylelikle Bolivar'dan bu yana ilk kez Latin Amerika'da devrimci sürecin kıta çapında eşgüdümlü kılınması doğrultusunda bir perspektif oluşturuldu. *OLAS* kıta ülkelerinin çoğunluğunda en etkili silahlı mücadele yöntemi olarak gerilla tarzını benimsedi. Askeri olanın siyasal olana önceliği, gerilla foko'sunun siyasal parti için çekirdek ya da ikame özelliği taşıması bu akımın önde gelen özelliği idi. Gerilla hareketlerinin çoğunluğu tamamen ya da kısmen askeri ve siyasal yenilgiye uğradılar. Birkaç geçici başarıdan sonra savaşçılar ve önder kadrolar yenildi ve gerilla çekirdeği kayboldu. 1968'den sonra yeni bir evre başladı. Bu kez gelişen hareketlerin hemen hepsi kırsal bölgede bir tabana sahip olmakla birlikte, esas olarak kentsel bir karakter taşıyorlardı. Bu hareketler ve örgütlenmeler öğrenci ve aydın çevrelerde önemli, kenar mahalle veya gecekondularda ve işçi sınıfının belirli radikal kesimlerinde bundan daha kısıtlı bir destek sağladılar.

Küba Devrimi bu tür siyasal akımların yükselişini hızlandırmanın yanısıra, Marksist toplum biliminin gelişimini de hızlandırdı. İlk kez Marksizm Latin Amerika üniversitelerinde önemli bir kopuşu başardı. Marksizm sosyoloji, ekonomi politik, tarih ve siyaset bilimi alanlarında ürünler verdi. Bu çalışmalar sadece akademik kadrolar ile sınırlı değildi. Sık sık bu çalışmalar yansımalarını ideolojik tartışmalarda ve işçi hareketi içindeki mücadelelerde buldular.

Orta ve Latin Amerika'daki ülkelerin gelişmişlik ve sanayileşme düzeylerine göre mücadelede öne çıkan hareketlerin nitelikleri de değişmeye başladı. Sanayileşmiş ülkelerde işçi mücadeleleri ve bunun yarattığı siyasal örgütlenmeler öne çıkmaya başladı. Şüphesiz ki Latin Amerika işçi hareketinin tarihsel savunma noktasından dışarı çıktığı söylenemez. '70'lerde ard arda gelen yenilgiler bunun bir göstergesi oldular. 1971 Bolivya yenilgisi, 1973 Uruguay genel grevinin başarısızlığı, 1973 Şili askeri darbesi, 1976 Arjantin askeri darbesi işçi hareketinin önemli kayıplarla karşılaştığı anlar ve süreçler oldu.

Güney Amerika kıtasının bugünkü siyasal ve ekonomik coğrafyası da, kültürel haritası gibi Portekiz ve İspanyol sömürgeciliğinin izlerini taşır: Kıtanın gerçek sahipleri olan kızılderililer bugün çok küçük bir azınlık olarak kalmışlardır; Latin Amerika nüfusunun çoğunu İspanyol, Portekiz kökenli Avrupalılar ile madenlerde, şeker kamışı ve kahve üretiminde çalıştırılmak üzere Afrika'dan getirtilen siyahlar ve bu ırkların karışımları oluşturmaktadır. Latin Amerika kültürü de bu çeşitliliği yansıtır; İberik yarımadasına özgü değerler, Amerika yerlilerinin folkloru ve Afrika geleneği bir potada erimiştir. Yüzlerce yıllık İspanyol-Portekiz sömürge döneminin etkisi, kıtanın her yerinde kendisini duyurur. Güney Amerika ülkeleri, özellikle ekonomik açıdan sömürge döneminin izlerini taşır; genellikle tek ürüne bağlı hammadde üreticisi konumundadırlar. Çünkü sömürge döneminin sona erişinden yüzden fazla yıl geçtikten sonra bile, Latin Amerika halkları kendi kaderlerini tayin etme hakkına bütünüyle kavuşabilmiş değillerdir. Yirminci yüzyıl başından itibaren kıta üzerinde hakimiyet kuran ABD, pek çok ülkenin yönetiminde doğrudan söz sahibi olmuş, yine bir çoğunda da tröstleri ve ekonomik yaptırımlarıyla güncel poltikaları belirleyebilmiştir. Bu konuda, bir Meksika deyişini hatırlamak yeter: "Zavallı Meksika! Tanrıdan o kadar uzak, ABD'ye o kadar yakınsın ki!" Latin Amerika, diktatörlerin ve askerî darbelerin kıtasıdır; emperyalizme, sömürgeciliğin eski ve yeni biçimlerine başkaldıran milliyetçi ve sosyalist akımların karşısına her zaman yabancı sermaye ve yerli toprak ağaları ile işbirliği yapan oligarşik rejimler çıkmış; bu rejimler, tehlikeye düştüklerinde, kendi halklarına karşı saklamaya gerek görmedikleri savaşları ve katliamları başlatabilmişlerdir. Hemen hepsi yoksul ve dış borç yükü altındaki Latin Amerika ülkelerinde, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, hegemonyacı güçlere (özellikle de ABD'ye) ekonomik, siyasal ve kültürel bağımlılık tartışılmaya, ulusal bilinç gelişmeye başladı. Nüfusun giderek genişleyen kesimlerinin siyasete aktif olarak katılması, kültürel açıdan yerli kaynaklara dönülme gerekliliğinin hissedilmesi ve toplumun büyük bir çoğunluğu için hayatî önem taşıyan ekonomik kalkınma sorunu bütün Latin Amerika ülkelerinde toplumsal mücadelelerin temel etkenleri arasındadır. Kıtada askerî rejimlerin -uzun ve sancılı bir süreç sonunda da olsa- yerlerini sivil yönetimlere bırakır, sömürgeciliğin mirası yok olmaya yüz tutarken, emperyalizme karşı da demokratik ya da silahlı mücadelelerin giderek güçlendiği gözlenebilen bir gerçektir. Bu mücadele geleneği, Latin Amerika'da sanat üzerinde de güçlü bir etki bırakmış ve özellikle duvar resimleri aracılığıyla Diego Rivera, David Alfaro Siqueiros, Jose Clemente Orozco gibi ressamların eserleri gündelik hayat ve mücadele ile son derecede sıcak ve karşılıklı bir ilişkiye girdiler.

43 Latin Amerika'da Devrim ve Karşı Devrim

Öteki Latin Amerika ülkelerinin çoğu gibi Guatemala'da da nüfusun çoğunluğunu kızılderili yerliler oluşturmaktadır. Çok küçük bir azınlık teşkil ettikleri ülkelerde çok daha büyük baskılara uğrayan ve 'vatandaş' sayılmayan yerlilerin çoğunlukta oldukları Guatemala gibi ülkelerdeki durum, ırkçı Güney Afrika'nın koşullarını andırmaktadır. Katliamlar ve devlet terörü ABD desteğindeki hükümetin özellikle yerli halk üzerinde denetim sağlama yollarından en çok kullanılanıdır. En ılımlı muhalefet liderlerinin bile devlet tarafından öldürüldüğü ülkede tam 23 farklı etnik grup yaşamakta, 23 ayrı dil konuşulmaktadır. Guatemala'da iki ana kültür hakimdir, biri atalarından kalan mirası devralan ve hâlâ bu kültürü devam ettiren Mayalar, ötekiyse İspanyol-Yerli karışımı Ladinolar. Aynı köyde bile farklı dilleri konuşan, farklı gelenekleri olan, kendi içlerinde de çeşitlenen etnik grupların varlığı, birbirlerini anlamaları için ayrıca herkesin bildiği ortak diller de konuşulmasına rağmen, yerlilerin kendi aralarında iletişim kurmalarını engellemektedir. Hükümetin kendi halkına karşı açtığı savaşta bu engellerden de fazlasıyla yararlandığı söylenebilir. Örneğin, bir kadın örgütünün ve ülkenin ulusal önderlerinden biri olan Guatemala yerlisi Rigoberta Menchú, kendilerini ezenlere karşı silahlanmak için İspanyolca öğrendiğini belirtiyor. Guatemala'daki yoğun şiddeti, Rigoberta Menchú'nun hayatı örnekleyebilir; 16 yaşındaki erkek kardeşinin, 'komünist olduğu için' yakalanıp tırnaklarının sökülmesinden, taban derilerinin soyulmasına, yüzünün tanınmayacak hale getirilmesine kadar korkunç işkencelerden geçirildikten sonra, benzer işkencelerden geçirilen öteki tutsaklarla birlikte bir köy meydanında teşhir edilmesi, işkence izlerinin köylülere gösterilerek gözdağı verilmesi ve yarı ölü durumundaki tutsakların herkesin gözü önünde üzerlerine benzin dökülerek yakılması, tam bir dehşet öyküsüdür... Bütün bunlar olurken, yüzbaşı köylülere "rejimlerinin demokratik olduğunu, ama yerlilerin çoğu gibi yabancı fikirlere kapılırlarsa aynı işkencelerden geçirilerek öldürüleceklerini" bildiren bir konuşma yapmaktadır. Annesi ve babası da hükümet tarafından benzer şekillerde öldürülen Rigoberta Menchú, Guatemala devletinin vahşetiyle yüz yüze gelen sayısız insandan sadece biri'siydi. Tek tek köyleri basan askerler, giderek insansız köylerle karşılaşmaya başlıyor, gözcüleriyle askerlerin köye yaklaştığını görünce dağlara kaçan köylülerin çalınabilecek eşyalarını aldıktan sonra her yeri yakıp, yıkıyordu... Üstteki fotoğrafta, devletle ilişkileri hemen hemen sadece ordunun baskı ve şiddetinden ibaret Guatemalalı yerli kadınlar görülüyor, alttaki fotoğrafta ise, Guatemalalı bir çocuk, "Kahrolsun Satılmış Rüşvetçiler, Kahrolsun İşçi Sınıfının Düşmanları" yazılı bir pankartı taşıyor.

Guatemala

Guatemala, bir çok bakımdan, talihsiz bir öncüdür. ABD yalnızca Latin Amerika'da değil, örneğin Vietnam'da da çok daha geniş bir ölçekte uygulayacağı yöntemlerin çoğunu ilk kez Orta Amerika'nın bu en geniş ve kalabalık (nüfusu 7 milyonun üzerinde) ülkesinde denemiştir. Daha sonra Küba, Şili ve Nikaragualılara karşı kullanılacak olan *CIA* destekli darbelerin ilki Guatemala'da denendi. Vietnam ordusundan önce Guatemala ordusu Amerikalılar tarafından "profesyonel" bir tarzda eğitildi ve yine Amerikalı uzmanların gözetiminde, Guatemala'ya daha 1960'ların başında gerillalara karşı, napalm bombalarından da bolca yararlanıldığı kampanyalarda doygunluk noktasına varan bombardıman (*saturation bombing*), ürünlerin yakılması gibi askerî önlemlerin yanısıra, köprü-yol yapımı seçilmiş bazı köylere yiyecek ve ilaç dağıtımı gibi sivil programlara da başvurulan kontrgerilla (*counterinsurgency*) taktikleri uygulandı. Daha sonra dünya kamuoyunun gündemine Arjantin'le ilgili olarak girecek "kaybolanlar" da ilk kez burada siyasal gündemin bir konusu haline geldi; 1980'lerde ise 800 bin köylüyü kucaklayacak bir "köy koruculuğu" sistemi başlatıldı.

Sonuçsuz Devrim

Esas olarak tek ürüne, kahveye (daha sınırlı bir ölçekte de, muza) bağımlı olan Guatemala, Latin Amerika'nın ABD'nin "arka bahçesi" olduğu kabulüne dayalı olan Monroe doktrininin fiili bir gerçeklik haline geldiği 1890'lardan 1944'lere kadar, doğrudan doğruya kahve baronları oligarşisini temsil eden diktatörlüklerin yönetiminde yaşadı. Ancak bu dönem boyunca kahve ve muz ihracatının sağladığı pozitif dış ticaret dengesinin sağladığı servet, büyük ölçüde sözkonusu oligarşinin ve Amerikan şirketlerinin elinde toplandıysa da, uzun vadede küçük ölçekli de olsa bir yerel sanayiyi ve kahvenin yanısıra şeker ve pamuk tarımı gibi, ihracata yönelik bir üretimi mümkün kılacak kadar bir sermaye birikimi yarattı. Sözkonusu birikim, toplumsal ve siyasal düzeyde de yeni kurumlaşmaların doğmasına yol açıyordu. Bunların içinde belki de en önemlisi, modern bir askerî akademi niteliğindeki *Escuela Politècnica* (Politeknik Okul) idi. 1944'te, sözkonusu okul mezunlarının, yaygın bir grev dalgası ve öğrenci ayaklanmalarına önderlik ettiği bir siyasal devrim sonucunda, son diktatör General Jorge Ubico devrildi. Ertesi yıl yapılan ve Latin Amerika tarihinin hile ve baskısız sayılı seçimlerinden biri olan seçimlerde, kendisi de *Politècnica* mezunu olan, *Devrimci Parti* önderi, felsefe öğretmeni Juan Jose Arevalo, oyların yüzde 80'ini alarak devlet başkanlığına seçildi.

Arevalo'nun yönetimi, Guatemala tarihinde "manevi sosyalizm" diye anılan dönemi başlattı. Gerçekte sözkonusu yönetimin başlıca hedefi, yerel bir sanayinin ve ulusal bir burjuvazinin serpilmesini sağlayacak modern kurumsal çerçeveyi oluşturmaktı. Bir yandan sanayide özel yatırımlar teşvik edilir ve yabancı sermayenin faaliyet alanını kısıtlamaya yönelik yasalar çıkarılırken, diğer yandan da, devletin de iktisadi alana hem bir yatırımcı hem düzenleyici olarak müdahalesi giderek artıyordu. Ancak büyük toprak sahipleri ve yabancı sermaye karşısında, şeker ve pamuk üreticileri ve yerli sanayiciler, yeterli bir güç oluşturabilecek güç ve arzuya sahip değildi. Bu koşullarda, 1950'de Arevalo'nun yerine seçilen genç subay Jose Arbenz Guzman, giderek daha fazla emekçi yığınlara, işçi ve köylülere yaslanmak zorunda kaldı. 1951'de komünistlerin *Guatemala İşçi Partisi* adı altında yasallaşmasını sağladı. 1952'de yürürlüğe koyduğu ve çoğunluğu kızılderili olan 100 bin köylü ailesinin ilk kez toprak sahibi olmasını sağlayan tarım reformu, Arbenz yönetimini ülkenin en büyük toprak sahibi olan

Fotoğrafta, MR-13'ün önderi Yon Sosa, Guatemalalı köylülerle birlikte... Yetersiz planlamayla ortaya çıkan MR-13, kısa bir süre içinde başarısızlığa uğradı. Yenilgi sonrasında Yon Sosa, adamlarının Izabal bölgesinin toplumsal yapısını tanımadıklarını ve yerel destek konusundaki kestirimlerinin yanlış çıktığını açıkladı. Hareket, gerekli örgütsel yapıdan, belirgin bir strateji ve yönlendirmeden yoksundu. Gerillaların başarısızlığına rağmen 1962'de, Ydigoras Fuentes yönetimi, bir dizi hükümet aleyhtarı grev, ayaklanma ve öğrenci gösterileriyle sarsıldı. Aynı yılın Aralık ayında, Fuerzas Armadas Rebeldes *(Asi Silahlı Güçler- FAR) adı altında bir birleşik gerilla grubu kuruldu. Grup,* MR-13 *ve* PGT*'nin hayatta kalmayı başarabilmiş olanlarından ve ayaklanmalar sırasında örgütlenmiş, öğrenci temelli,* Movimiento 12 de Abril *(12 Nisan Hareketi) üyelerinden oluşmuştu. Siyasal olarak öncüllerinden daha tanımlı olmasına rağmen* FAR *merkezi liderlik ve stratejiden yoksun az veya çok özerk gruplardan oluşmaktaydı. Grup,* foco *modelinden esinlenerek gücünü üç ayrı gerilla cephesine böldü. Cephelerden birinde Yon Sosa'nın yönetimi altında* MR-13*, diğerinde Turcios Lima ve Ricardo Ramirez'in önderliği altında* Frente Guerriller Edgar Ibarra *(Edgar Ibarro Gerilla Cephesi - FGEI) ve üçüncüsünde daha önceki* PGT *gerilla kadrosu savaşıyordu. Hareket kuruluşundan kaynaklanan hata nedeniyle siyasal ve askeri amaçlarına ulaşamayacaktır. Liderlik kırsal mücadele teknikleri konusunda uzman ama politik olarak olgunlaşmamış eski subaylara bırakılmıştı. Yon Sosa ve Turcios Lima ABD kaynaklı kontr gerilla uzmanlıklarını Guatemala ordusuna karşı kullanmaya başladılar. Ancak, her ikisi de bütün çabalarını mücadelenin askeri yönüyle kısıtlı tuttu. Komünistlerle yaptıkları anlaşmaya göre "politik örgüt", "solun beyni" olarak kabul edilen* PGT *"düşünecek", onlarsa savaşacaktı. Yon Sosa'nın yönetimi altındaki eylemciler bu gelişmelerin ışığı altında* PGT*'nin "teorik" önderliğine karşı çıktılar. Mücadelesini Izabal bölgesinde yoğunlaştırmış olan* MR-13 *üstü kapalı bir biçimde genel ayaklanma ve sosyalist hükümetin kurulması için çağrılar yaptı. Ama, siyasi liderliğinin iğreti yapısı yine acı sonuçlara yol açtı.* MR-13*'ün istekleri Troçkist* 4. Enternasyonel*'in kadrolarından gelme küçük bir grubun çalışmalarından kaynaklanıyordu ve Yon Sosa bu kadroya duyduğu güvenle onlara gittikçe daha fazla sorumluluk yüklüyordu. Sonuçta 1966'da Yon Sosa* MR-13*'teki Troçkist grubu örgütten çıkardı ama bu tasfiyeden çok önce onların varlığı, bir koalisyona dayanan* FAR*'ı ikiye bölmüştü.* MR-13*'ün köylü desteğine yaklaşımı sürekli eleştiri konusuydu. Silahlı, "kendi başına" gruplar kurtarılmış bölgeleri savunmak için yeterli teçhizata sahip değildiler. Körfezdeki ordu baskısını durdurabilmek için gerekli olan örgütlenmeye sahip halk ordusunun yokluğu köylüleri hükümet birlikleri karşısında savunmasız hedefler olarak bıraktı. (...) Nitekim, ordunun 1966-68'deki terör yüzlerce savunmasız köylünün öldürülmesiyle sonuçlandı. 1967'yle birlikte* FAR *liderleri* foco *teorisinin, bir kitle ayaklanmasını oluşturmaktaki başarısızlığını gördüler. "Uzun Dönemli Halk Savaşı" ya da "Devrimci Halk Savaşı" gibi terimler tartışmaların odak noktası olmaya başladı. Yeni dönem, uzun, sabır gerektiren bir dönem olacak ve ekonomik, siyasal ve askeri mücadele biçimlerinin topyekûn tek bir savaş biçimine dönüştürülmesini kapsayacaktı. İlk amaç ayakta kalmaktı...*

Amerikan *United Fruit Co.* (Birleşik Meyva Şkt.) ile karşı karşıya getirdi. Ayrıca, hükümet *Şirket*'in işçilerinin giriştiği grevlere örtük de olsa, destek vermeye başladı. Dahası, yine bir Amerikan şirketi olan *Electric Bond and Share*'in ülkenin elektrik enerjisi üzerindeki tekelini tehdit edecek bir hidroelektrik santrali inşasına girişti. Gerek toprak reformu sırasında büyük toprak sahiplerinin mülksüzleştirilmesinde alttan gelen kitle seferberliğinden yararlanılması, gerekse giderek komünistlerin etkilerinin daha da artmasına olanak veren işçi hareketliliği, Arbenz yönetiminin doğal tabanını oluşturan potansiyel ulusal burjuvaziyi de ürkütüyordu. Diğer yandan modernleşme paketinin bir parçası olarak kendisine büyük bir özerklik tanınan ordu içinde de, yabancı sermaye güdümündeki bir modernleşmeyi tercih eden darbeci eğilimler hızla güç kazanmaktaydı. Daha Arevalo döneminde tam 32 askerî darbe girişimi ortaya çıkarılmış ve bu girişimlerle ilişkisi tesbit edilen Amerikan büyükelçisi G. Patterson "istenmeyen kişi" ilan edilmişti. Ancak Arbenz yönetiminin giderek doğrudan Amerikan sermayesini taciz edecek reformlara yönelmesiyle, Guatemala ordusu ile Amerika arasındaki ilişki çok daha sistematik bir nitelik kazandı. 1954 başında, Honduras-Guatemala sınırındaki Amerikalı uzmanlar, *CIA* tarafından özel olarak seçilmiş Albay Castillo Armas yönetiminde bir grup paralı asker eğitmeye başladı. Haziran'da ülke işgal edilmeye başlayınca örgütlü işçi ve köylüler savaşmaya hazır olduklarını belirttilerse de, ordu onların silahlandırılmasını kesin olarak reddetti. 26 Temmuz'da Arbenz istifa ettiğini açıkladı. Ülkede korkunç bir kıyım başladı. Köylülere dağıtılan bütün topraklar geri alındı; sendikaların, köylü birliklerinin merkezleri basıldı; önder ve militanlar toplu olarak kurşuna dizilerek toplu mezarlara gömüldü. Daha sonra Amerikan basını tarafından "keşfedilen" bu mezarlar, soğuk savaşın sürmekte olduğu bu dönemde, dünya kamuoyuna komünistlerin işlediği cinayetlerin kanıtları olarak aktarıldı.

Askerî Diktatörlük

Armas, Guatemala'ya, daha eski başkan istifa etmeden, 3 Temmuz'da ABD büyükelçisinin özel uçağında gelmişti. Yeni rejimin aldığı ilk kararlar, hedeflenen sınıfsal ittifakın niteliğini açıkça ortaya koyuyordu. Kahve baronlarına iade edilen topraklarına bir daha dokunulmayacağına dair teminat verilirken, bir yandan da yabancı sermayeyi, ülkedeki cılız yerli sınai sermayeyle, şeker fabrikalarıyla, kauçuk işletmeleriyle ortaklık kurmaya teşvik edecek bütün önlemler alınıyordu. 1955'de Guatemala'yı yabancı petrol şirketleri için cazip kılmak amacıyla tasarlanmış ilk yasa çıkarıldı; iki yıl sonra *Bank of America* Guatemala'da faaliyetlerine başladı. Ancak toprak sahipleri, giderek komprador bir nitelik kazanan sınai ve malî burjuvazi ve yabancı sermaye arasındaki bu ittifakın, istikrarlı bir siyasal rejim kurması birdenbire gerçekleşmedi. Ordunun modernleşmeci eğilimlerinden kuşku duyan büyük toprak sahipleri, siyasal hedeflerini, kendisini daha sonra açıkça "faşist" diye niteleyecek *Movimiento de Liberación Nacional* (Ulusal Kurtuluş Hareketi) aracılığıyla ifade etmeyi tercih ediyordu. Diğer yandan ordu ve eğitim kurumları da milliyetçi ve bağımsızlıkçı eğilimler üretmeye devam ediyordu. Bu çelişkiler ilk ifadesini kendisini "kurtarıcı" diye anan Castillo Armas'ın öldürülmesinde bulduysa da, bu olay bir saray darbesinin boyutlarını aşmadı. Ancak 1960'da ABD, Küba'ya karşı yapılacak Domuzlar Körfezi Çıkartması'nda kullanılacak askerlerin Guatemala'da eğitilmesini önerince, ordudaki subayların neredeyse yarısı ayaklandı. Gerçi

ayaklanma bastırıldı ama ABD karşısında bağımsız davranma eğilimini gösterenler yalnızca "sol" subaylar değildi. Armas'ın öldürülmesinden sonra, 1958'de iktidara geçen General Miguel Ydigoras, 1962'de işçi ve öğrenci hareketleri ile sarsılan yönetimine, kısmen de olsa meşruiyet kazandırmak için *Devrimci Parti*'nin sürgündeki eski başkanı Arevalo'yu ülkeye geri çağırıp, 1963 seçimlerinde adaylığını koymasına izin verince, Amerika destekli bir grup subay, *Operación Honestidad* (Dürüstlük Operasyonu) adlı bir operasyonla onu da devirdiler. Sözkonusu operasyonun yolunu açtığı "kısıtlı demokrasi" yabancı sermaye ile ülkedeki egemen sınıflar arasında kalıcı bir barışı ifade eden bir siyasal rejim anlamına geliyordu.

31 Ocak 1980 sabahı El Quiché bölgesinden, CUC üyesi 34 kızılderili köylü Guatemala'daki İspanyol büyükelçiliğini işgal etti. Kızılderililerin üstlerinde palalar, bazılarında molotof kokteylleri vardı, ancak olay sırasında bunlardan hiçbiri kullanılmadı, şiddete başvurulmadı. Bu sırada, bina güvenlik güçleri tarafından sarılmaya başlanmıştı. Arabuluculuk yapacağını açıklayan büyükelçi Máximo Cajal y López birliklerin geri çekilmesini istedi. El Quiché dört yıldır askerî işgal altındaydı. Elçiliği basanlar bu durumu kınamak için öğlenleyin bir basın toplantısı düzenlemek istediklerini açıkladılar. "Şikayetlerimizi dile getireceğiz" dedi biri. Ancak öğlen olmadan operasyon başladı. Büyükelçi ve o sırada onunla görüşmek üzere binada bulunan eski Guatemala başkan yardımcısı ve dışişleri bakanı üst kattaki pencerelerden birine çıkarak, askerlere operasyonu durdurmaları için yalvarmaya başladı. Büyükelçinin, uluslararası hukuka göre elçiliğin İspanya toprakları sayılması gerektiğini hatırlatmak için "diplomatik dokunulmazlığımız var" diye bağırması, bir işe yaramadı. Çıkan yangında içlerinde eski başkan yardımcısı ve dışişleri bakanının da bulunduğu 39 kişi yandı. Kurtulanlar yalnızca İspanya büyükelçisi Cajal ile CUC üyelerinden Gregoria Yuga Xona'ydı. Xona kaldırıldığı hastaneden ertesi gün kaçırıldı ve korkunç işkence izleri taşıyan cesedi birkaç gün sonra bir üniversitenin bahçesine atıldı. Hükümet yaptığı açıklamada, elçiliğe karşı düzenlenen operasyonun büyükelçinin talebi üzerine gerçekleştirildiğini ve militanların elçilikte bulunanları öldürdükten sonra kendi kendilerini tahrip ettikleri iddia ediliyordu. Büyükelçi bu iddiaları sert bir şekilde yalanladı ve polisin "olağanüstü bir zalimlikle" saldırdığını açıkladı. Madrid'de İspanya hükümeti, Guatemala büyükelçisine, "uluslararası hukukun en temel normlarının ihlal edilmiş" olduğunu bildiren sert bir nota verdikten sonra iki ülke arasındaki diplomatik ilişkileri kesti. Resimde görüldüğü gibi baskında ölenlerin cenazesine toplumun her kesiminden 75 bin kişi katıldı. 15 gün süren grev ise, tam hasat döneminde bütün plantasyonları felce uğrattı. Artık indiolarla ladinolar birlikte eylem koyuyorlardı.

Gerilla Hareketi

1960'daki başarısız subaylar darbesinin önderleri "Genç Türkler" diye anılmıştı. Darbe başarısızlığa uğradıktan sonra Honduras'a kaçmışlar, önderleri Teğmen Alejandro de Leon 1962 başlarında pusuya düşüp öldürülünce, öğrencilerle ve sosyalist çevrelerle temasa geçmiş ve bu etki altında çıkış yolunun darbecilik değil gerilla savaşı olduğuna karar vermişlerdi. Bu amaçla Yon Sosa önderliğinde kurdukları gerilla örgütüne, öldürülen yoldaşları de Leon'un anısına, onun öldürüldüğü gün olan 13 Kasım'ın adını verdiler: *Movimiento de Revolucianario 13 de Noviembre* (13 Kasım Devrimci Hareketi- MR-13). İlk çekildikleri Izabal bölgesinde iki askerî birliği esir aldıktan sonra *United Fruit Co.*'nun merkezini tahrip ettiler. Ancak hareketin gelişimi açısından asıl kritik faktör, aynı yıl komünist *PGT*'nin de silahlı eylem kararı alması oldu. 1962 sonunda iki örgüt birleşerek *Fuerdes Armadas Rebeldes* (Asi Silahlı Güçler - FAR) adlı örgütü oluşturdular. Mücadelesini birbirinden büyük ölçüde bağımsız üç örgüt halinde sürdüren *FAR*, 1966 seçiminde, *Devrimci Parti*'nin seçimi kazanan adayı Mendez Montenegro'yu destekledi. Oysa *Devrimci Parti* bu dönemde, ordu ve Amerika tarafından çizilmiş kısıtlı demokrasi çerçevesine tâbî kılınmıştı. Seçildikten hemen sonra ülkeye Amerikalı kontrgerilla uzmanları çağıran Mendez, Temmuz 1966'da gerillalara beklenmedik bir af önerisinde bulunurken, bir yandan da orduya harekât emri verdi. Ülkenin doğusunda, sayıları 500'ü aşmayan gerillaları yoketmek için 8 bin köylü öldürüldü. Bu yenilgiden sonra silahlı eylemler düzenli bir gerilla eyleminin parçası olarak değil, daha çok kamuoyunda sansasyon yaratma amacıyla gerçekleştirildi. ABD ve Batı Almanya büyükelçilerinin kaçırılması gibi eylemler, hareketi dünya çapında tanıtmakla birlikte 1969'da *FAR*'ın son kalıntıları da büyük bir dağınıklık içine sürüklendi. 1970'lerin başında *FAR* ve *PGT* kadroları daha örgütlü bir koordinasyon ve kilit kavramı "sabır" olan bir stratejinin gerekliliği üzerinde anlaşmaya vardılarsa da, 1972'de *PGT* bütün Merkez Komite üyelerini toplantı halinde iken güvenlik güçlerinin düzenlediği bir baskında yitirdi. Aynı yıl *MR-13*'ün önderi Yon Sosa da Meksika'da askerler tarafından öldürüldü.

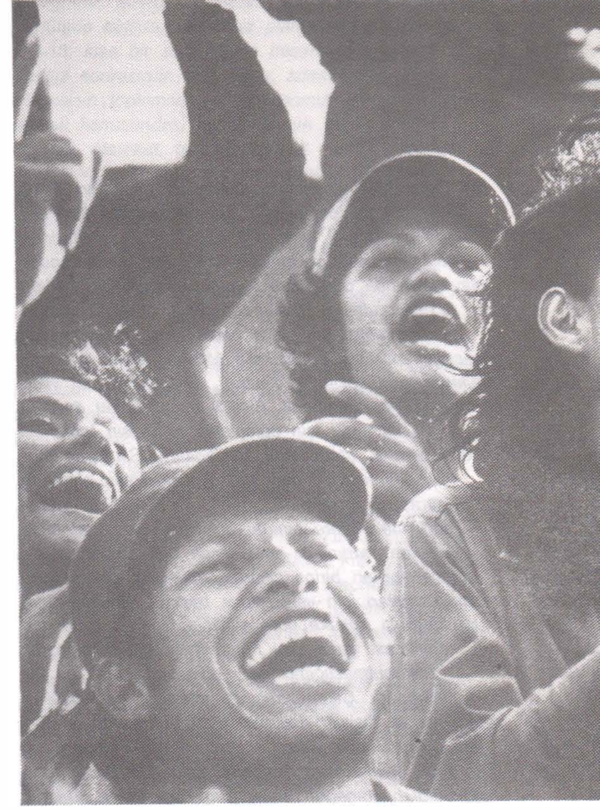
Ancak öte yandan Guatemala'nın geçirmekte olduğu toplumsal ve iktisadi dönüşümler çok daha geniş ölçekli bir halk hareketinin maddi zeminini hazırlıyordu. 1960'ı izleyen yıllarda Guatemala'ya dev ölçekte bir Amerikan sermayesi akışı olmuş, 1970'lere varıldığında doğrudan yatırımların değeri 200 milyon doları aşmıştı. Bu sermaye akışı ülkede son derecede düşük bir enflasyonla hızlı ve istikrarlı bir iktisadi büyümenin gerçekleştirilmesini mümkün kıldı. Ancak sözkonusu büyüme neredeyse tamamen, kahve, kakao, nikel ve petrol gibi ihraç malları ile sınırlıydı. Böylesi bir süreç herhangi bir şekilde geniş ve kitlesel bir iç pazar gerektirmediğinden, iktisadi büyümeye gelir dağılımının giderek dengesizleşmesi eşlik ediyordu. Kahve, kauçuk, şeker ve pamuk için yeni topraklar gerektikçe köylülerin topraklarına el konuyor, kırdaki mülksüzleşme giderek tahammül edilmez boyutlara varıyordu. 1960'ların ikinci yarısından başlayarak belirginlik kazanan bir diğer olgu ise, ordunun yalnızca siyasal iktidar olmakla yetinmeyip, iktisadi düzeyde de ağırlığını hissettirmeye başlamasıydı. Bunun en bariz göstergeleri arasında bir *Ordu Bankası*'nın kurulması ve ticari tarıma yeni açılan toprakların büyük bir kısmının generallere verilmesi sayılabilir. Büyüme sürdüğü sürece, ordunun bu yeni rolü egemen sınıfların diğer kesimlerini ciddi bir şekilde tehdit etmedi. Ancak 1973'te artmaya başlayan enflasyonla birlikte dünya ekonomik bunalımın etkileri Guatemala'da da hissedilmeye başladı ve egemen sınıfların çeşitli kesimleri arasında giderek sertleşen bir rekabet başladı; geçmişte yalnızca gerillalara ya da sempatizanlarına karşı kullanılmış olan ölüm mangaları, sivil burjuvazinin temsilcilerine de karşı kullanılmaya başladı. Ancak çeşitli özel sermaye odakları da benzer yöntemler kullanmaya başlamakta gecikmedi ve 1970'lerin ikinci yarısında, egemen sınıfların bütün kesimleri hem birbirlerine ama öncelikle hoşnutsuzluklarını giderek örgütlü biçimlerde ifade eden mülksüzlere karşı ayrım gözetmeyen bir terör uygulamaya başladı.

Bu koşullarda mülksüz ve çalışan sınıfların büyük bir çoğunluğu, savunma ve direniş için geçmişin gerilla geleneklerine yöneldi. Daha 1960'larda bile Guatemala'da sınıf mücadelesi büyük ölçüde etnik terimler çerçevesinde algılanıyordu. Topraksızlaştırılan ve, tarım ve daha sınırlı bir ölçüde sanayi proletaryası olarak çalışmaya zorlananların çoğunluğu kızılderili asıllı *indio*lardı; oligarşi ise İspanyol-kızılderili melezi olan *ladino*lardan oluşuyordu. Sınıf mücadelesinin böylesi etnik terimler çerçevesinde kavranması, etkisini gerilla hareketinde de hissettiriyordu. Öyle ki, 1970'lerin başında *FAR*'ın hâlâ faaliyet göstermekte olan üyelerinin kent çalışmalarına yönelmesi, ülkenin batısındaki kızılderili nüfusun desteğini sağlamak için çalışma yapan kadrolar tarafından eleştirildi. Bu eleştiriyi yöneltenlerden, mensuplarının yüzde 95'ini *indio*ların oluşturduğu yeni gerilla çekirdeği doğdu. Sözkonusu çekirdek kıyı bölgelerinde yaptığı çalışmalardan sonra, 1971'de Sierra Madre'deki kızılderili halkın arasına çekildi ve

burada sekiz yıl boyunca tek kurşun sıkmadan propaganda ve örgütlenme faaliyetlerini sürdürdüler. 1979'da *Organisacion del Pueblo en Armas* (Silahlı Halk Örgütü- ORPA) varlığını kamuoyuna duyurduğunda, uzun soluklu bir halk hareketine hazır hale gelmişti.

1972'de 16 kişilik başka bir grup Meksika sınırından Guatemala'ya girerek Ixcan bölgesine yerleşti. Burası, dağlık ve vahşi ormanlarla kaplı, devlet aygıtının ve emperyalist yayılmanın en az nüfuz etmiş olduğu bölgelerden biriydi. Mevsimlik işler için kıyı bölgelerine inen nüfusun çoğunluğunu 1954'den sonra topraklarından sürülmüş *indio*lar oluşturuyordu. Burada, üç yıllık bir çalışma sonucunda, bölge halkı içide derin kökler salmış yeni bir gerilla örgütü oluştu: *Ejercito Guerillero de los Pobres* (Yoksulların Gerilla Ordusu- EGP). 1978'den başlayarak ülkedeki sınıfsal kutuplaşma sıcak mücadele biçimini aldığında, ülkedeki en güçlü siyasal örgüt konumuna yükselen örgütün militanları bunu Ixcan deneyimine bağlayacaklardı.

Kır ve dağlarda bu örgütlenme faaliyetleri sürerken şehirlerde de derinleşen baskı ve teröre karşı, işçilerin önderliğinde bir örgütlenme başlamıştı. 1976'da uluslararası çapta destek gören Coca Cola grevinden sonra *Comité Nacional de Unidad Sindical* (Ulusal Sendikal Birlik Komitesi - CNUS) kuruldu. Ancak ölüm mangalarının sendika üye ve avukatlarını hedef alması sonucu, işçi hareketi de giderek yeraltına yönelmek ve gerillalarınkine benzer yöntemler kullanmak, onlarla organik ilişkiler kurmak zorunda kaldı. Bu sırada eskiden düzenin başlıca savunucularından biri olmuş, 1954 darbesini kutsamış olan Kilise de beklenmedik bir ideolojik evrim geçirmeye başladı. Giderek daha radikal ve sosyal adaletçi talepler öne süren Kilise taban örgütleri oluşturmaya başladı ve 1978'de bu örgütlerle ordu arasında çatışmalar çıktı. Ancak 1978'de faaliyet göstermeye başlayan örgütler içinde belki de en ilginci *Comité de Unidad Campesina* (Köylüler Birliği Komitesi- CUC) idi. Kooperatifler, Hıristiyan topluluklar ve köy cemaatlerinin biraraya gelmesiyle oluşturulmuş olan *CUC*'un 1 Mayıs 1978'de yaptığı yürüyüş tarihteki en görkemli *indio* gösterilerinden biri oldu. Bunu izleyen yıllarda ülkede kurtarılmış bölgeler belirmeye başladı. Buralarda yerel yönetimi köy komiteleri devralıyor, yeni demokratik oluşumlar şekilleniyor, gerilla örgütlerinin şemsiyesi altında, yerli halkın geleneksel cemaat değerlerine saygılı yeni toplumsal ilişkiler serpiliyordu. Ocak 1982'de dört gerilla örgütü *Union Revolucionaria Nacional Guatemalteca*'yı (Guatemala Ulusal Devrim Birliği - URNG) oluşturdular. Bu gelişmeler Mart 1982'de General Efraim Rios Montt'un darbesine yol açtı. Montt'un başlıca dayanağı olan genç subaylar bir yandan kurulu düzene içkin olan yolsuzlukları eleştirirken, diğer yandan da gerillalara karşı savaşı daha da etkin bir biçimde yürüteceklerini iddia ediyorlardı. "Reformcu" Montt, Amerikalıların yetiştirdiği en iyi kontrgerilla uzmanlarından biriydi ve Amerika'daki en bağnaz dinsel derneklerden birinin üyesiydi. Yönetiminde köyler basılmaya, köylüler toplu olarak öldürülmeye, ulaşılamayan yayla köyleri havadan bombalanmaya devam etti. Tahribat tamamlandıktan sonra, kamuoyuna bu katliamları gerillaların yaptığı ilan ediliyordu. Öte yandan kurulan özel mahkemeler savunma hakkı tanınmayan insanları, kapalı davalarda idama mahküm ediyor, tutuklular ortadan kayboluyordu. Ancak bütün bunlara karşın 1983'te başkent büyük çaplı gerilla eylemlerine sahne oldu ve bunu, devlet terörünün yoğunlaşması izledi. Sayısız sendikacı, üniversite mensubu ve her eğilimden muhalif politikacı kaçırılarak öldürüldü. Montt'un iktisadi politikalarının da başarısızlığa uğraması, Protestan bir mezhebe üye olması gibi faktörler, 1983'te yeni bir darbenin hazırlanmasını kolaylaştırdı ve kendi savunma bakanı aşırı sağcı general Oscar Mejia yeni bir darbe yaptı. Ancak ne bu darbeler, ne de 1985'te yapılan ve yalnızca sağın katıldığı seçim, halk sınıflarını temsil eden gerillaları dışlayan bir burjuva düzeninin istikrar kazanmasını sağlayamadı. Ekim 1987'de hükümet Madrid'de *URNG* temsilcileri ile görüşmelere başlamayı kabul etmek zorunda kaldı. Görüşmelerde *URNG*'yi Şili'li kadın şair Gabriela Mistral'den sonra ikinci kez Nobel edebiyat ödülünü alan ve fantastik Latin Amerika gerçekçiliğinin öncülerinden romancı Asturias'ın oğlu Gaspar Ilom temsil ediyordu.

Nikaragua Devrimi

Latin Amerika ölçülerine göre küçük, ama Avrupa'daki bir Çekoslovakya büyüklüğünde bir ülke olan Nikaragua 16. yüzyıl başlarında İspanyolların fethinden sonra kızılderililerin yokedilişini yaşamış, 19. yüzyılda ise ülkenin jeopolitik öneminden dolayı İngilizlerin, Fransızların ve nihayet Kuzey Amerikalıların egemenlik için birbirleriyle rekabetine sahne olmuştu. Ülkenin Atlantik kıyıları İngiliz nüfuzu altında kalmıştı. Bugün bu bölgede ülke nüfusunun artık sadece yüzde 5'ini oluşturan Miskito kızılderilileri ve İngilizce konuşan siyahlar (nüfusun yüzde 9'u) o dönemin izlerini hâlâ taşımaktalar. Halen 3 milyon olan Nikaragua nüfusunun yüzde 10'unu Beyazlar, geri kalan çoğunluğunu ise İspanyol-Kızılderili (ve daha az oranda Siyah) melezleri oluşturmaktadır: *Mestizo* ve *Mulattolar*.

İspanyolların karaya çıkışından sonraki kızılderili direnişi, tam bir soykırımla sonuçlandı. Bir tek Miskito bölgesi bütünüyle İspanyol denetimine girmedi ve fiilen İngiliz himayesinde kaldı. Bölge tam anlamıyla ancak 1894'de General Zelaya'nın başkanlığı döneminde Nikaragua topraklarına dahil edildi.

İspanyol egemenliği altında Nikaragua, diğer sömürgelere ve İspanya'ya esas olarak köle, kereste, kakao ve doğal boya ihraç ediyordu. Hacienda denilen çiftliklerde kızılderili ve melez işgücü zora dayalı bir sistemle çalıştırılıyordu. Bu sistem 1821'de bağımsızlığın gelişinden

43 Latin Amerika'da Devrim ve Karşı Devrim

Sandinist gerillaların Managua'ya girdiği 19 Temmuz 1979'dan iki görüntü. O zaman 29 yaşında olan Commandante Omar Cabezas *10 yıl sonra yazdığı bir yazıda, bu günü şöyle anacaktı: "İşte başladı. Bütün imkânsızlıklara, inanılmaz olana karşın istikamet Managua. Gözlerimle görmediğime inanmak istemiyorum, inanmayacağım. (...) Ya bütün bunlar bir düşse, ya birazdan uyanacaksam, ama uyanmıyorum, çünkü gerçek, bütün bunların hepsi gerçek, çünkü kervan yola koyulmuş, katedrali geride bırakmışlar bile, motorlar homurdanıyor, kornalar ötüyor, insanlar konuşuyor, bütün kervan tek bir şenliğe kesmiş ve hâlâ uyanmıyorum, herkes birden konuşuyor ve gerçek, Managua'ya doğru hareket etmişiz, ama aklıma bile getiremiyorum, düşünemiyorum bile, gelmekte olanı hızlandırmak istemişcesine göğe diktikleri namlularını bir aşağı bir yukarı kaldıran guerillero ve compañero'nun dev bir kirpiyi andırmasına yol açacak kadar tıka basa doldurmuş olduğu sayılamayacak kadar çok arabadan oluşan bu kervan konserinin gerçek olduğu fikrine sıkı sıkıya tutunmak için elimden geleni yapmaya çalışıyorum. (...) İşte şimdi bir kere daha hareket ediyor kervan ve böylelikle* Plaza*'ya geliyoruz ama artık onu anlatamayacağım, nolur mazur görün beni, çünkü gerçekten anlatmama imkân yok. Nasıl anlatayım bir süredir oturarak değil ayakta seyahat etmekte olduğum cipin birden kendimi dışında bulduğumu, haykıran devasa bir insan yığınını, pankartlar açmış, dövizler, fotoğraflar, Sandino'nun resimlerini, Sandino'nun binlerce ama binlerce resmini taşıyan binlerce insanı gördüğümü nasıl anlatayım, imkânsız."*

sonra da sürdü. Köleliğin 1824'de kaldırılmasına karşın, köle emeğinin kullanımı 19. yüzyılın son dönemlerine kadar devam etti. Ülke bütün bu dönem boyunca bir bölümünde Leon kentinde üstlenen 'Liberallerle', Granada kentinde üslenen 'Muhafazakârlar' arasındaki mücadelelere ve üst üste gelen Amerikan müdahalelerine tanık oldu. Diğer birçok Latin Amerika ülkesinde olduğu gibi, Liberaller ticaret çıkarlarını temsil ederken, Muhafazakârlar büyük toprak sahipleri ve hayvan yetiştiricilerinin çıkarlarını temsil ediyordu.

Nikaragua bağımsızlık sonrasında *Orta Amerika Federasyonu*'nun bir parçası olmuş, ancak 1843'de bu federasyonun dağılması ile özerk bir statü kazanmıştı. Liberaller bu yeni devlette denetim sağlamak için giriştikleri kavgayı, Muhafazakâr askerler karşısında yitirince, Amerikalı William Walker adında maceracı bir gazetecinin, *Amerikan Transit Geçiş Şirketi*'nin mali desteği ile oluşturduğu paralı askerleri yardıma çağırdı. Bunlar 1855'de Muhafazakârların başkenti Granada'yı ele geçirdiler. Walker Güneyli ve ateşli bir kölelik yanlısıydı. Kendisini derhal Nikaragua devlet başkanı olarak seçtirdi. Bütün Orta Amerika'yı da kendi yönetimi altında birleştirmeyi tasarlıyordu. İngilizce resmî dil olurken, kölelik yeniden ilan olundu. ABD Başkanı Franklin Pierce bu hükümeti derhal tanıdı. "Ya Beşi Ya Hiçbiri" diye slogan atarak diğer Orta Amerika ülkeleri üstündeki niyetini saklamayan William Walker'e karşı, bu ülkeler dehşet içinde ortak bir ordu oluşturdular. Finansmanını İngilizlerin sağladığı Orta Amerika ordusu Nikaragua'ya girdi. Bir Amerikan gemisine sığınan ve New York'a bir kahraman gibi giren Walker, şansını dört yıl sonra bir kez daha denemeye kalktı ama kendisini yakalayan İngiliz donanması Honduraslılara teslim etti. Walker 12 Eylül 1861'de kurşuna dizildi.

Ülkeyi otuz yıl boyunca Muhafazakârlar yönetti. Bu dönemde kahve üretimi ülkenin birincil üretim kalemi haline geldi. Anayasa köleliği kaldırmakla birlikte, kahve üretimi, küçük toprak parçalarında geçimlik üretim yapan kızılderili-melez nüfusun emek gücünün 'zorla' çalışmasını gerekli kılıyordu. 1881'de patlak veren Kızılderili ayaklanması kanla bastırıldı.

1893'de yükselen yeni plantasyon burjuvazisi *Liberal Parti*'nin sert milliyetçi başkanı General Jose Santos Zelaya'yı iktidara getirdi. Zelaya çıkardığı toprak yasaları ile kızılderili arazilerini ve küçük toprak sahipliğini tasfiyeye zorlayarak, gerçek bir işgücü pazarı oluşturmaya çalıştı. Bu arada Orta Amerika birliğini kendi önderliği altında sağlamaya çalışan Zelaya 1906'da Guatemala, Honduras ve El Salvador ile savaşa girdi. Ancak ABD müdahalesi sonucunda 1907'de Washington Anlaşmasını imzalayarak, Orta Amerika Devletleri'nin birbirlerinin iç işlerine karışmamasını kabul etmek zorunda kaldı. ABD, Panama Kanalı'nı açma kararı alınca Zelaya, Nikaragua üzerinden bir kanal açmak üzere İngilizlerle anlaşmaya girince, ABD yeniden müdahale hazırlıklarına başladı.

1909'da Muhafazakâr önder ve Atlantik kıyısındaki Bluefield'in valisi olan Juan J. Estrada merkezî hükümete karşı başkaldırdı. İsyan başarılı gelişmeyince, aynı bölgede karaya çıkarılan Amerikalı deniz piyadeleri kuşatılan isyancıların yardımına koştu. Estrada devlet başkanı olarak ilan edildi ve fiilen ülkesini ABD yönetimi altına terkeden bir dizi ABD-Nikaragua Anlaşması imzalamak zorunda bırakıldı. Ülkenin bütün ekonomik hükümranlık hakları kısıtlandı. Devlet başkanlığına, *Los Angeles Madencilik Şirketi* memurlarından Adolfo Diaz getirildi.

Ülkenin ABD vesayeti altına girişi, Ağustos 1912'de Liberallerin önderliğinde ulusal bir ayaklanmanın patlak vermesine neden oldu. Diaz derhal Amerikalıları yardıma çağırdı. Karaya çıkan Amerikan kolordusu isyanı bastırıp geriye çekilirken, ülkede sürekli kalacak olan bir deniz kuvveti bırakıldı. Düzmece bir seçimle Diaz iktidarı meşrulaştırmaya çalışıldı. 1925'de artık ülkede istikrarın yerleştiğine inanan Amerikan askerleri çekildi. Çatışan iki parti uzlaşarak iktidarı bölüştüler. Ancak iki ay sonra darbeyle iktidara gelen Muhafazakâr general Emiliano Chamorro, Liberalleri Kongre'den attı. Yeniden iç savaş çıktı. İki ayrı hükümet oluştu. Amerikalılar müdahale ederek Diaz'ı yeniden başa geçirince, bütün Latin Amerika'da yoğun bir anti-emperyalist protesto dalgası yükseldi. Meşru başkan yardımcısı Sacasa, Atlantik kıyısındaki Puerto Cabezas'da "Anayasal Hükümet" ilan etti. Bu hükümetin savaş başkanı General Moncada başkanlığındaki direniş kuvvetleri, bazı zaferler de kazandılar. Sonunda Başkan Coolidge'nin özel temsilcisi, Diaz ile General Moncada arasında uzlaşma sağladı. Anlaşmaya göre hem liberaller, hem de hükümet askerleri silahlarını Amerikan deniz kuvvetlerine teslim edeceklerdi. Karşılığında Liberallere de iktidardan pay verilecekti. Amerikan müdahaleleri Nikaragua'yı iyice geri bir ülke konumuna itti. Sacasa'nın danışmanlarından Ofilio Argirello 1926'da şöyle diyordu: "Ülkemiz geçen 16 yıl içinde en az yarım yüzyıl geri gitti. Ülkenin her yanındaki devlet okulları kapatıldı. Eğitime ayrılan fonlar, kilise okullarına tahsis edildi. Güçlü ABD şirketlerine yıkıcı ödünler verildi. Ülkemizin doğal zenginlikleri, Nikaragualılara hiçbir yarar sağlamadan sömürüldü."

Özgür İnsanların Generali Sandino

8 Mayıs 1927'de bütün liberal generaller ABD ile yapılan anlaşma gereği teslim olmayı kabul ederken, biri bunu benimsemedi. General Sandino'ya göre Moncada bir 'hain'di. "Kimse ona, anayasal bir ordu adına düşmanla, hem de ülkemizi işgal edenlerle anlaşma imzalama yetkisi vermedi" diyordu. Silahlı 300 adamı ile kuzeydeki dağlık bölgede direnişi sürdüren Sandino, konvansiyonel savaş yerine gerilla taktiklerine başvuruyordu. Gerillaların temel sloganı, "Patria libre o morir" (Ya

Özgür Vatan Ya Ölüm) idi. Sandino son Amerikan askeri teslim olana dek silahını bırakmayacağını açıkladı. Sandino'nun görüşleri ütopik sosyalizm ile küçük burjuva ulusalcılığının bir karışımı idi. 'Gerrileros' kitle desteği sağlama zorunluluğundan dolayı, nüfusun en ezilen katmanları arasında, madenler, plantasyonlar ve orman işletmeleri gibi proleter merkezlerinde çalışmalarını yoğunlaştırdılar. Denetimleri altındaki bölgelerde toprak reformunu hayata geçirirken, kooperatifleri teşvik ettiler, yabancı kapitalistlerden zorla aldıkları vergilerle işçilere yiyecek dağıttılar, işinden atılan işçilere tazminat ödettirdiler. Sandino'nun Amerikalılara kök söktürmesi bir anda bütün dünyanın sempatisini topladı, Latin Amerika'da simge haline geldi. Çin'de bile, muzaffer *Guomindang* askerleri Pekin'e girerken Sandino'nun bir portresini taşıyorlardı.

1932 başkanlık seçimlerinden sonra ABD, deniz piyadelerini Nikaragua'dan çekme kararı alırken, ardından, 1927'de Amerikan subaylarınca örgütlenen *Ulusal Muhafızları* bırakıyorlardı.

Bu arada Sandinist hareket içinde de siyasal bir bunalım meydana geldi. Aralarında Sandino'nun büyük güven beslediği Salvadorlu komünist Farabundo Marti'nin de bulunduğu bir grup, hareketi *III. Enternasyonal* saflarına katmak istiyordu. Sandino ise *Komintern*'in o dönemdeki sekter politikalarını eleştirmekten sakınmıyordu. Bu ise *Komintern*'in Sandino'yu bir küçük burjuva 'caudillo'su olarak nitelemesine neden oldu. Bu ortam içinde Amerikan askerleri çekilip, Sacasa başkan seçilince, Sandino silahlarını bırakmayı kabul etti. Ancak *Ulusal Muhafızların* şefi Anastasio Somoza Garcia ABD elçiliğinin de katıldığı bir komplo ile, Başkanlık Sarayına davet etti. Sandino'yu 21 Şubat 1934'de *Ulusal Muhafızlarca* tuzağa düşürerek hunharca öldürüldü.

Nikaragua Somoza Ailesinin Mülkü Oluyor

Anastasio Somoza'nın büyükbabası sonunda asılan bir eşkıya, babası ise müflis bir kahve plantasyoncusu idi. Kendisi gençliğinde kumarbazlık ve kalpazanlık yapmış, 1921'de ise dolandırıcılıktan yargılanmıştı. Ama Sacasa'nın ailesinden biriyle evlenmeyi başardı ve 1926'da küçük bir kasabayı isyancıların elinden alınca general yapıldı. Amerikalıların gönüllü çevirmenliğini üstlendi. Amerikan elçisi ve eşinin güvenini öylesine kazandı ki, 1933'de Amerikan askerleri geri çekilirken, Başkan Sacasa'nın karşı çıkmasına rağmen, *Ulusal Muhafızlar*'ın başına getirildi. Ve birtakım ayak oyunlarından sonra 1936'da I. Anastasio Somoza, hanedanının ilk üyesi olarak kendisini devlet başkanı seçtirmeyi başardı. "Tacho" (kurutucu) lakabıyla anılan I. Anastasio, yirmi yıl sonra tüm Orta Amerika'nın en zengin adamı olacak, ulusal zenginliği sistemli biçimde yağmalayacaktı. Fuhuş, kumar ve içki satışından haraç, yabancı şirketlerden komisyon alma, suni darlıklarla spekülasyon yapma, devlet hazinesinden açıktan para çekme, tehditle mülk ve arazileri ucuza kapatma uyguladığı zenginleşme yöntemleri idi. Nikaragua'nın en büyük kahve üreticisi ve toprak sahibi idi. 51 sığır çiftliği, 46 kahve plantasyonu vardı. Her yıl, vergi ve sosyal pirimlerden muaf kıldığı Amerikan şirketlerinden 400 bin dolar alıyordu. 1950'lerin kapitalist açılımı ile asıl yağlı işler dönemi başladı. Somoza madencilik alanına, gıda sanayiine, dokumacılığa, deniz ve hava taşımacılığına el attı. Sonunda yatırımları kâğıt, plakçılık, tütün, çimento gibi alanlara da sıçradı. 1970'lerde ise hanedan, deprem yardımı olarak gelen paralara el koyarak, hizmet ve bankacılık alanlarına sıçradı. Artık bütün ülke bir aile mülküne dönüşmüştü. 42 yıl süren hanedan saltanatı sırasında beş tane kukla başkanı, ara dönemlere serpiştirerek, iktidarlarının devamlılığını sağladılar.

I. Anastasio 21 Eylül 1956'da Rigoberta Lopez Perez adında bir ozan tarafından vurularak öldürüldü. Geçici devlet başkanlığına büyük oğlu Luis Somoza Debayle getirilirken, *Ulusal Muhafızlar*'ın başına da küçük oğlu II. Anastasio geldi. İki kardeş ülkede tam bir terör dalgası başlatarak, rejimi oturttular. 1967'de Luis'in ölümünden sonra, iki kukla başkanın ardından II. Somoza devlet başkanı oldu.

Sandino'nun Yeniden Doğuşu

Latin Amerika'nın diğer kesimlerinde olduğu gibi savaş sonrası kapitaist gelişme, Nikaragua'da da toplumsal çelişkileri kızıştırdı ve işçi sınıfı hareketlerinin gelişmesini sağladı. Komünist hareket, 1944'de *Partido Socialista Nicaraguense* (Nikaragua Sosyalist Partisi - PSN) adı altında partileşmiş, ancak bir yıl içinde yeraltına itilmişti. Sendikal hareket ise ancak sınırlı ölçüde gelişebilmişti. Küba Devrimi Nikaragua'da da büyük yankı uyandırdı ve Sandino'nun devrimci mirasının tekrar hatırlanmasına neden oldu. Temmuz 1962'de Carlos Fonseca Amador, Silvia Mayorga ve Tomas Borge ile birlikte *Frente Sandinista de Liberacion Nacional*'i (Ulusal Sandinist Kurtuluş Cephesi - FSLN) kurdular. Amaçları *26 Temmuz Hareketi*'nin Küba'da başardığını, Nikaragua'da gerçekleştirmekti. Castroculuğu, Sandino'nun görüşlerinin Marksizm süzgecinden geçirilerek güncelleştirilmiş ve mükemmelleştirilmiş biçimi olarak görüyorlardı.

Fonseca 1950'lerde *PSN*'ye bağlıydı. 1959'da ülkenin kuzeyinde geliştirilen gerilla hareketine katılmış, sonra Küba'ya giderek Che ile tanışmıştı. 1962'de Nikaragua'ya dönen Fonseca Sandinoculuk ile Marksizmin bir sentezini hedefliyordu. Ancak Coco ve Bokay nehri bölgelerinde, dağlık Pancasan kesimindeki gerilla cephesi açma girişimleri başarısızlıkla sonuçlanınca 'uzun erimli halk savaşı' stratejisi benimsendi ve 1970'de *FSLN* 4 yıl süreyle

SANDINO, AUGUSTO CESAR (1893-1934)

Nikaragualılar tarafından "Özgür İnsanların Generali" diye anılan, ölümünden tam kırk yıl sonra onun adını taşıyan Nikaraguali gerillaların gerçekleştirdiği devrimle ölümsüzleşen Augusto César Sandino, 1893'de Masaya'ya bağlı Niquinohoma köyünde doğdu. Yoksul bir köylü ailesinin oğlu olan Sandino, ilk eğitimini sadece okuma ve yazma öğreneceği Jinotepe'de gördü. İlk önemli işi, bir altın madenindeki mal deposu yöneticiliği idi. Daha sonra Honduras ve Guatemala'da maden işçiliği yaptı. 1923-1926 arasında Meksika'da bir ABD petrol şirketinde çalıştı.

1926'da ülkesine döndüğünde, muhafazakar Adolfo Diaz'ın darbesine karşı *Liberallerin* öncülük ettiği ayaklanmaya katıldı. Ayaklanma, ABD deniz kuvvetlerinin ülkeye çıkartma yapmasından sonra büyük bir darbe yedi ve gerçekte ABD'ye karşı hiçbir tepkileri olmayan *Liberaller* ABD'nin baskısıyla 4 Mayıs 1927'de Tipitapo Antlaşması'nı imzaladılar. Antlaşmaya karşı çıkan tek general Sandino'ydu. Sandino, ülkede yabancı işgali hüküm sürdükçe savaşacağını ilan etti.

Çevresine topladığı birkaç yüz adamla birlikte Nikaragua'nın kuzeyindeki dağlara çekildi. Özellikle madenlerde çalışan işçileri ve köylüleri örgütlemeye çalışarak, eski tüfek ve konserve kutularında imal edilen bombalarla savaşa devam etti. Sandino'ya göre, "Yalnız işçiler ve köylüler mücadeleyi sonuna kadar sürdürecek ve zafer, onların örgütlü gücünün eseri olecaktır." Bu arada, ABD desteğiyle oluşturulan *Ulusal Muhafızlar* adlı örgütle birçok çarpışmaya girilmiş ve ağır kayıplar verilmişti. Ayrıca Antlaşmadan hemen sonra ABD uçaklarının Ocotal'a düzenlediği saldırıda da 300'e yakın sivil insan ölmüştü. Fakat Sandino'nun örgütleyici gücü, bütün kara çalma ve sindirme harekâtlarına rağmen köylüler arasında giderek yayılıyor ve ayaklanma durmak yerine, daha da şiddetlenerek devam ediyordu. Ayrıca,

askerî faaliyetlerine son verdi. Aralık 1974'de tekrar harekete geçildiğinde ise devrimci hareket bir devrimci perspektif bunalım ile yüzyüze kaldı. 1975'de Jaime Wheelock, Carlos Nunez ve Luiz Carrion önderliğinde, askerî maceracılığa karşı çıkan ve proletarya içinde kök salmak gerektiğini savunan "proleter eğilimi" *FSLN*'den ihraç edildi. 1976'da ise cephe içinde yeni bir iç mücadele yaşandı. Tomas Borge önderliğindeki 'uzun erimli halk savaşı' eğilimi kırlarda gerilla savaşı stratejisini sürdürürken, Daniel ve Humberto Ortega önderliğindeki 'üçüncü güç' ya da *Tercerista* eğilimi ise, şehir gerillası faaliyetlerini destekliyordu. *Tercerista*'lar ulusal bir ayaklanmanın yakın olduğunu ve sınıflar arası bir ittifakın mümkün olduğunu savunuyorlardı. Bu eğilim 1977'de hareket içinde çoğunluğu kazandı. *Direccion Nacional*'in (Ulusal Yürütme) 4 üyesi *Tercerista*'lardan, 2 üyesi ise "uzun süreli halk savaşı' eğilimindendi. Ama 1978'de bu eğilimin önderi Henry Ruiz iyice tecrit olmuştu ve *Direccion* bildirileri üç *Tercerista* önderi tarafından kaleme alınıyordu. Daniel ve Humberto Ortega ile Victor Tirado. Üçü de *FSLN* adına konuşan ve eğilimlerin yeniden birleşmelerine zemin sağlayan ise devrimci bunalımın patlak vermesi oldu.

Devrime Doğru

Nikaragua'da Somoza rejimini bunalıma sokan ve devrimin birinci safhasına gerçekten önderlik eden burjuva muhalefeti oldu. Ama başlangıçtaki zayıflığına rağmen Sandinist Cephe, sistemin bunalımına kendi çözümünü getirmeyi başardı: Devlet yönetiminde bir burjuva kesimin yerini diğerinin alması değil, dikta altında oluşmuş devlet aygıtının toptan yokedilmesi; burjuva sınıf iktidarının liberal ekonomi çerçevesinde rasyonalizasyonu değil, sosyalizme geçişe yönelik devrimci demokrasinin inşası.

1970'lerin başlarında Nikaragua yoğun bir toplumsal bunalım içine girdi. Bir yandan kitlelere vahşi zulüm uygulanır, sert grev mücadeleleri verilirken, diğer yandan burjuva muhalefeti yükselmeye başladı. 15 Aralık 1974'de burjuva partileri, *Sosyalist Parti* ve sendikalar *Union Demokrática de Liberacón*'u (Demokratik Kurtuluş Birliği - UDEL) oluşturdular ve seçimleri boykot edeceklerini açıkladılar. Diktatörlüğün toplumsal tabanı iyice daralmıştı. En önemli destek gücü olarak *Ulusal Muhafızlar* kalmıştı. Bunlar ise, genel bir halk ayaklanması karşısında değil, ancak darbelere karşı etkili olabilecek bir güçtü.

UDEL'in ilanından iki hafta sonra *FSLN* askerî eylemlerini başlatarak iki önemli kişiyi kaçırdı. Karşılığında bir kaç siyasal tutuklu serbest bırakılırken, hareketin bildirileri radyodan okundu. Somoza sıkıyönetim ilan ederek, bir yandan burjuva muhalefeti sustururken, diğer yandan da *FSLN*'ye ağır darbeler indirdi. ABD Başkanı Carter'ın insan hakları kampanyasının baskısıyla,

mücadelenin sürekli olarak davam etmesi diğer Latin Amerika ülkelerinde de büyük sempati yaratıyordu. Sandino'nun başını çektiği muhalefet karşısında gerilemek zorunda kalan ABD, 1933'de deniz kuvvetleri piyadelerini Nikaragua'dan çekmek zorunda kaldı.

Geri çekilişin hemen ardından yapılan seçimlerde Liberal aday Sacasa başkan oldu. Sacasa, ekonomik nedenlerle Sandino ile anlaşmayı gerekli görüyordu. Karşılıklı uzlaşmadan sonra, Sandino savaşa son verdiğini açıklayarak, hakim olduğu Nueva Sagovia'da tarım kooperatifleri oluşturmaya başladı. Topraksız köylü ve işsiz proleterler sorununu çözmek için uygulanan bu tarım kooperatifi fikri ilk olarak Wiwili'de Rio Coce kıyısındaki bölgede uygulanmaya başladı. Ulaşım yolları ve Batı'dan Doğu'ya telgraf hatları inşa etmek; Nikaragua'nın ithal etmek zorunda kaldığı malların tümünü kendinin üretmesi; bunun için gerekli olan paranın, ülkeyi terk etmiş bulunan Amerikalıların sermayalerina el konarak elde edilmesi vb. görüşleri hiçbir maddi temeli olmasa da, başta *Ulusal Muhafızlar*'ın başkanı Somoza olmak üzere günün iktidarını ürkütmeye yetti. Somoza, Sacasa'ya "Sandino'nun ülkeyi batı ve doğu olmak üzere iki ayırmak istediğini" ima ediyordu. Böylelikle Sandino'nun artık ölmesi gerektiğine karar verildi.

Sandino, 22 Şubat 1934'te, başkan Sacasa'yla Başkanlık Sarayı'nda yaptığı görüşmeden ayrılırken, *Ulusal Muhafızlar* tarafından kaçırılarak ertesi gün öldürüldü. Nikaragualılar, ABD'ye karşı verilen bağımsızlık savaşının sembolü haline gelen efsanevî önder Sandino'nun geri döneceğine inanıyorlardı. Bir ara kendisinin özel sekreterliğini yapmış olan Farabundo Marti, har na kadar Sandino ile birliktelikleriden kısa bir süre sonra ihtilafa düşmüş ve Sandino'nun birliklerinden ayrılmışsa da "Resmen ilan ediyorum ki, General Sandino dünyanın en büyük yurtseveridir" diyordu.

Sandinist önderliğin çok kanatlı yapısını yansıtan bir resim. Soldan sağa Miguel D'Escoto, Sergio Ramirez, Humberto Ortega, Tomás Borge ve Bayardo Arce. Bir din adamı olan D'Escoto devrimden sonra kurulan hükümette dışişleri bakanlığı görevini üstlenmişti. Sergio Ramirez, devrimden önce FSLN'in çağrısı üzerine biraraya gelen ve "onikiler" diye bilinen bağımsız seçkinlerden biriydi. Onikiler burjuva muhalefeti ile FSLN arasındaki ittifakın kurulmasında kritik bir rol oynamıştı. Ramirez, devrimden önce sosyal demokrat olarak tanınmakla birlikte onikiler arasında Sandinistlere en yakın olanlarından biriydi. Humberto Ortega, 1978 öncesindeki üç eğilimden en güçlüsü olan Tercerista'nın önde gelen commandante'lerinden biriydi. Tomas Borge ve Bayardo Arce'nin her ikisi ise, "uzun erimli halk savaşı eğilimi"nin önde gelen temsilcilerindendi. Tomas Borge, FSLN'i 1960'ların başında kurmuş olan önderlikten zaferi görebilen yegâne commandante oldu ve yeni hükümette, kritik içişleri bakanlığı görevini üstlendi. Bayardo Arce'nin yeni yönetimdeki görevi üç kişilik cuntaya karşı doğrudan sorumlu üçer kişilik üç danışma komisyonunun koordinatörlüğüydü.

istikrar da sağlanmış göründüğünden, Ekim 1977'de sıkıyönetim kaldırıldı. Kasım'da *FSLN* bir dizi kışlaya saldırı düzenledi. Askerî başarısızlığa karşın, burjuvaların siyasal etkisi büyük oldu. Yine aynı ay *La Prensa* gazetesinde on iki seçkin kişinin demokrasi bildirgesi yayınlandı. Çağrı *FSLN*'ye de seslenmekte ve oluşturulacak demokratik alternatife katılması istenmekteydi. Somoza bu çağrıya, gazetenin yöneticisi Pedro Joaquin Chamorro'yu 10 Ocak 1978'de öldürterek yanıt verdi. Böylece burjuva muhalefet alternatifi ağır bir darbe yemiş oldu.

Chamorro'nun 13 Ocak 1978'deki cenazesine 120 bin kişi katıldı. Bütün muhalefet güçleri birleşmişti. Tedricen ikili iktidar durumuna götüren, ardarda patlak veren kitle gösterileri, genel grevler de kısmi ayaklanmalar ile mücadeleler yoğunlaştı. Ocak 1979 başına kadar, muhalif burjuvazi *UDEL* ve *Frente Amplio Opositor* (Geniş Muhalefet Cephesi - FAO) ile başı çekerken, kitlelerin gittikçe daha radikalleşmesi ile önderlik *FSLN*'ye kaymaya başladı.

FSLN bu kitle seferberliğinden de yararlanarak Şubat başında Rivas ve Granada garnizonlarına saldırı düzenledi. Bunu Masaya'daki Monimbo kızılderililerinin ayaklanması izledi. 20 Şubat 1978'de patlak veren ayaklanma bir hafta süren topçu ateşi ve hava bombardımanı sonucunda bastırılabildi. 1978 boyunca, 'Proleter eğilimi' ve 'uzun erimli halk savaşı' savunucuları barrio'larda, fabrika ve plantasyonlarda geniş çaplı ajitasyon ve siyasal örgütlenme çalışması yürüttüler. İş bırakmalar, sokak gösterileri ve ayaklanmalar kesintisiz biçimde birbirini izledi. *FSLN*'nin *Tercerista* eğilimi de askerî eylemlere hız verdi. 20 Temmuz'da Intercontinental Oteli'nin en üst katlarından *Ulusal Muhafız* Karargahı roket ateşine tutuldu. 22 Ağustos'ta ise ünlü gerilla komutanı Eden Postora Ulusal Sarayı bastı, rejimin 500 önde gelen şahsiyetini rehin aldı. Rehineler karşılığında 5 milyon dolar, TV ve radyodan bir bildiri okunması ve Tomas Borge başta olmak üzere *FSLN* üyesi 82 tutuklunun serbest bırakılması sağlandı. 24 Ağustos'ta baskını gerçekleştiren gerilla grubu ve Sandinist tutuklular, halkın alkışları arasında Panama'ya doğru yola çıktılar.

Ama Somoza direniyordu ve barışçıl mücadele biçimlerinin sınırına gelinmişti artık. Genel silahlı ayaklanmaya yönelmediği sürece her genel grev yenilgiye mahkûmdu. Somoza'nın iç savaş politikasına yönelmesi, önderliğin *FSLN*'ye geçmesine de olanak sağladı. *Ulusal Muhafızlar*'ı ancak silahlı bir hareket bozguna uğratabilirdi.

Eylül 1978'de devrimci durumun iki tipik özelliği kendini gösterdi. Birincisi halkın radikalleşmesi eşitsiz biçimde artıyordu. Bazı bölgelerde kitleler acil ayaklanma çağrıları yaparken, bazı yerlerde ise hâlâ *FAO*'ya güven besleniyordu. İkinçi özellik ise, en fazla radikalleşen kesimlerin savaşçılığı, devrimci güçlerin hazırlık düzeyini aşmıştı. Bu ise kitlelerin katliamla yüzyüze kalma tehlikesini gündeme getiriyordu. Durumun kuzey batıda kontrolsüz biçimde felakete yöneldiğini gören *FSLN*, saldırı kararı aldı. 9 Eylül 1978'de *FSLN*'ye bağlı gerilla kolları Leon, Esteli, Chinandego, Masaya ve diğer bazı kentlere saldırarak, yerel halkın ayaklanmasını sağladılar. Bu kentleri *Ulusal Muhafızlar*'ın bombardıman etmesi sonucunda 20 Eylül'de Sandinistler çekilmek zorunda kaldığında, Somoza özellikle Leon ve Esteli'yi ibret olsun diye cezalandırma operasyonunu başlattı. Özellikle gençlerin hemen hepsi işkenceden geçirilerek öldürüldü. Eylül ayaklanması toplam 6 bin kişinin hayatına mal oldu.

FAO Kasım 1978'de Somoza ve Amerikalılarla pazarlık masasına oturmayı kabul edince, *FSLN* bu geniş cepheden ayrıldığını ilan etti ve birçok örgüt de kendilerine katıldı. 10 Ocak 1979'da Somoza, bütün uzlaşma önerilerini reddedip, 1981'de süresi dolana kadar iktidarda kalacağını açıkladığında, *FAO* da kitleler nezdinde bütün inandırıcılığını yitirdi.

FSLN içindeki üç eğilim 9 Eylül 1978'de birleşik bir komuta yapısı oluşturduktan sonra, 26 Mart 1979'da da örgütsel birleşme düzeyine geldiler. Bu dönemde *Movimente Pueblo Unido* (Birleşik Halk Hareketi - MPU) adlı Temmuz 1978'de oluşturulan 22 halk örgütünü birleştiren yapı güçlendirilmeye çalışıldı. Semt komiteleri, sendikalar, kadın ve gençlik dernekleri içindeki çatışmalar yoğunlaştırıldı. 1 Şubat 1979'da *MPU*, *Onikiler* (*FSLN*'nin yasal uzantısı), sendikalar ve bazı önemsiz burjuva örgütleri biraraya gelerek *Frente Patristico Nacional*'ı (Ulusal Yurtsever Cephe - FPN) oluşturdular. Bu Sandinistlerin egemenliğindeki bir genel grevin örgütlenmesini üstlenecek bir ittifaktı. Kitle hareketinin önderliği artık el değiştirmişti. *FSLN*'nin yurtdışındaki desteği de artmıştı. 28 Mayıs 1979'da beş And Paktı üyesi Somoza rejimi ile ilişkiyi keserek, 16 Haziran'da Sandinistlere savaşan taraf statüsü tanıdılar.

Mart 1979'dan itibaren ülkede ikili iktidar durumu oluştu. Halkın karşı iktidarının temel birimleri, yerleşim birimlerindeki *Comit'e de Defensa Sandinista* (Sandinist Direniş Komiteleri CDS) ve fabrikalardaki ortak sendika komiteleri idi. Bu ikili iktidar durumunda, Somozacı devlet aygıtı sadece *Ulusal Muhafızlar*'a indirgenirken, karşısında kitle örgütlerinden oluşan yoğun bir ağa dayalı Sandinist cephe yeralıyordu. *FSLN* askerî açıdan yetersizliğini, Vietnam deneyinden ilham alarak, ülke genelindeki kitle hareketliliği ile aştı. *Ulusal Muhafızlar*'ı güçlerini dağıtmak zorunda bıraktı.

Mayıs ve Haziran 1979'da *FSLN* kuzey, güney ve batıda üç cephe birden açtı. Gerilla kollarının yüzde 25'ini kadınlar oluşturuyordu. Kadınlar mücadelenin her düzeyine, o güne dek görümedik ölçüde katılıyorlardı.

MARTİ, AGUSTİN FARABUNDO (1893-1932)

1893'te El Salvador'un La Libertad bölgesindeki Teotepeque'de doğdu. Pedro Marti ve karısı Socorro Rodriguez de Marti'nin ondört çocuğunun altıncısıydı. 1913'de, olağanüstü başarı göstererek tamamladığı lise öğreniminden sonra, hukuk ve sosyal bilimler öğrenimi görmek üzere El Salvador Ulusal Üniversitesi'ne girdi.

Şubat 1920'de Orta Amerika'nın birliği için, Guatemalalı ve Salvadorlu öğrencilerin San Salvador'da yaptığı ortak toplantıda yakalanarak hapse atıldı. Serbest bırakılması kararına, tüm arkadaşlarının serbest bırakılmadığı gerekçesiyle direnince devlet başkanı Jorge Melendez'in emriyle Guatemala'ya sürüldü. Burada kendi isteğiyle duvarcılık, tarım işçiliği, özel öğretmenlik gibi işlerde çalışarak halkın sefalet, özlem, sevinç ve üzüntülerini yakından tanıma fırsatı buldu. Bu arada, uzunca bir süre de Meksika'da kaldı. 1925'te kurulan *Orta Amerika Sosyalist Partisi*'nin kurucuları arasındaydı.

1925-1928 arasında, 21 Eylül 1924'te kurulmuş olan *El Salvadorlu İşçiler Yerel Federasyonu*'nda çalıştı. Koyu renkli derisinden dolayı mücadele arkadaşlarının "Siyah Marti" diye adlandırdıkları Marti, iyi bir örgütleyici ve ajitatör olarak kendini gösterdi. 1928 ilkbaharında *Antiemperyalist Birlik* toplantısına katılmak için gittiği New York'ta polisin bu uluslararası örgütün bürosuna yaptığı baskında yakalanarak kısa bir süre gözaltında tutuldu. Bu olayın ertesinde önce El Salvador'a, oradan da Nikaragua'ya geçerek Augusto Cesar Sandino'nun yanında Amerikan emperyalizmine karşı silahlı mücadeleye katıldı. Onun en çok güvendiği yardımcılarından biri durumuna geldi ve gösterdiği yararlılıktan dolayı kendisine Nikaragua'nın *Ulusal Bağımsızlığı'nın Savunma Ordusu*'nun albaylık rütbesi verildi. "Eğer tarih kalemle yazılamıyorsa, silahla yazılmalıdır!" görüşünde olan Marti, bir süre sonra Sandino'nun ordusundan ayrılarak, Ekim 1929'da Meksika'ya geçti.

Haziran 1930'da Meksika'dan yurtdışı edildi ve dünya çapında bir devrimci dayanışma örgütü olan *Uluslararası Kızıl Yardım* temsilcisi olarak ülkesine döndü. *El Salvador Komünist Partisi* saflarında yükselmekte olan mücadeleye katıldı. Aralık 1930'da, başkanlık seçimleri arefesinde düzensizlik yaratır kuşkusuyla tutuklandı. Bunun üzerine açlık grevine başlayan Marti, bir gemiye bindirilerek sürgüne gönderildi.

Ocak 1932'de seçim aldatmacasından sonra, kitlelerin darbeyle iktidara gelmiş olan askeri yönetime karşı büyümekte ve yaygınlaşmakta olan tepkileri *El Salvador Komünist Partisi*'nin ayaklanma kararı almasına yol açtı. Askeri önderliğe Marti getirildi. Ayaklanmadan birkaç gün önce yakalandı. Ayaklanmanın kanla bastırılmasından sonra iki arkadaşı ile birlikte 1 Şubat 1932'de kurşuna dizdirilerek öldürüldü.

43 Latin Amerika'da Devrim ve Karşı Devrim

Çağdaş Nikaragua resminin kökleri, 50'li yılların başlarında ressam Rodrigo Penalba'nın Avrupa ve ABD'de geçirdiği yıllardan sonra Nikaragua'ya dönerek Escula Nacional de Bellas Artes'in *(Ulusal Güzel Sanatlar Okulu) başına geçmesine kadar uzanır. Bu tarihten sonra, Avrupa ve ABD'deki yeni akımların etkileri Nikaraguali ressamların resimlerinde görülmeye başladı. Somoza diktatörlüğüne karşı direnişin yükselmeye başladığı 60'lı yıllarda Nikaraguali ressamlar, eserlerine giderek daha fazla siyasal bir işlev yüklemeye başladılar ve yaptıkları resimleri direnişin bir biçimi olarak değerlendirdiler. Devrim öncesi Nikaragua resminde, daha çok koyu renkler, büyük boyutlu motifler ve karamsar bir hava hakimdi. Sandinistlerin zaferinden sonra karanlık renklerin yerini, canlı ve aydınlık renkler, daha ince motifler aldı. Devrim'in hemen ardından ülkede hakim olan coşkulu ve iyimser havanın bir yansıması olarak değerlendirilebilecek bu resimler, Nikaragua içinde ve dışında bazı sanatçılar tarafından eski kaliteyi tutturamamakla eleştirildi. Devrim'den ve Sandinistler'den yana tavır alan ressamların pek çoğunun yeni devlet kurumlarında görev almasının ve Devrim'den kısa süre sonra başlayan* contra *saldırılarının bu gelişmede etkili olduğu söylenebilir.* Sandinistler'in, *Devrim'den sonra kültür ve sanatı yaygınlaştırmak amacıyla yaptıkları girişimlerden biri de ülkenin çeşitli yerlerinde açılan* Centros Populares de Cultura *(Halk Kültür Merkezleri) oldu. İsteyenlerin müzik, resim, tiyatro gibi konularda verilen kurslara katılabildiği bu merkezler,* contralarla *başlayan savaş koşullarında çalışmalarını ancak malzeme eksikliği gibi çeşitli zorluklarla mücadele ederek sürdürebildiler. Devrim'in hemen ertesi günü kurulan Kültür Bakanlığı, ayrıca duvar resimlerinin yaygınlaşmasını destekledi ve sanatçıların eserlerinin sergilendiği sanat evleri açtı. Devrim sonrasının önde gelen ressamlarından olan Rafael Gamez Montenegro'nun resmettiği "Violin de la tarde" (Akşam kemanı) adlı tablo ile Maritza Alaniz Pinell'in yaptığı "La Esperanza" (Umut) adlı tablolar bu dönemin ilginç örneklerinden bazılarıdır.*

4 Haziran'da *FSLN*'nin genel grev çağrısı bütün ülkeyi felce uğrattı. 10 Haziran'da Managua halkı kendiliğinden ayaklandı. Seçkin askerî birlikler başkente dönünce, diğer cepheler rahatladı. *Ulusal Muhafızlar*'ın çılgınca giriştiği katliamlar, halkı daha büyük bir öfkeyle, hem de kendilerini savunma amacıyla harekete geçmeye itiyordu. 50 bin ölünün (nüfusun yüzde ikisi) çoğu makineli tüfek ateşi altında ölen sivillerdi. *FSLN* ne zaman bir mevziyi terketse, binlerce kadın, çocuk ve genç, katliamdan kurtulmak için gerillaları izliyordu.

16 Haziran'da Kosta Rika'nın San Jose kentinde geçici hükümet oluşturuldu. Hükümette onikiler grubundan Sergid Ramirez, *Movimento Democrático Nicaragüense* (Nikaragua Demokratik Hareketi - MDN) lideri Alfonso Roberto, *La Prenza* gazetesinin sahibi Violetta Chamorra, *MPU*'dan Moises Hassan ve *FSLN*'den Daniel Ortega yer alıyordu. Aslında *Onikiler* ve *MPU* temsilcisinden aldığı destekten dolayı hükümette *FSLN* çoğunluğa sahipti.

16 Temmuz'da Nikaragua'nın önemli kentleri Leon, Esteli, Metagalpa, Diriamba *FSLN*'nin elindeydi. 17 Temmuz'da Somoza ülkeyi terkederek kaçtı. Ulusal Muhafızlar bu haberden sonra çözülmeye başladı. Somoza'nın yerine bıraktığı Urcuyo, Devrimci Cunta hükümeti ile görüşmeye girmeyi reddederek, 1981'e dek görevde kalacağını açıkladı

19 Temmuz'da Sandinist birlikler muzaffer biçimde Managua'ya girdiler. Honduras sınırına ulaşmaya çalışan 7 bin kadar *Ulusal Muhafız* tutuklandı. *FSLN* topyekün bir zafer kazanmıştı. Ama bu 50 bin ölüye ve acımasızca bombalanan kentlerin yıkımına mal olmuştu. Somoza muhalif burjuvaziyi cezalandırmak ve genel greve tepki olarak özellikle fabrika bölgelerini (kendininkiler dışında) topa tutarak yerle bir etmişti.

Geçiş Süreci

20 Temmuz 1979'da oluşturulan Ulusal Yeniden İnşa Hükümeti'nde Sandinistler azınlıkta olmakla birlikte, en üst 5 kişilik cuntada *Junta de Gobierno de Reconstrucción Nacioual* (Ulusal Yeniden İnşa Cuntası - JGRN) çoğunluğu sağlayabiliyorlardı. Kamulaştırma işlemleri mali sistem, madencilik, balıkçılık Somozacılara ait işletmelerle sınırlı tutuldu. Bu ihtiyatlı tavır, yeniden inşa sürecinin başlangıcından muhalefeti sınırlı düzeyde tuttuğu gibi, önemli ölçüde dış kaynak da sağladı.

Panamalıların ve Kübalıların yardımı ile, gerilla kolları, *Ejército Popular Sandinista* (Sandinist Halk Ordusu - EPS) adı altında iyi eğitilmiş ve oldukça iyi donanmış modern bir sürekli orduya dönüştürüldü. Bunun yanında 300 bin kişilik Sandinist milis gücü oluşturuldu.

4 Aralık 1979'da hükümetin bileşiminde önemli değişiklikler oldu. Sandinistler önemli konumlara geldiler. Örneğin 'devrim komutanlarından' Henry Ruiz planlama bakanı olurken, Jaime Wheelock tarım bakanlığına getirildi. Daha önce bu görevlerde, burjuva muhalefet kesimlerinden kişiler vardı. Eski Orta Amerika Ortak Pazarı genel sekreteri, Managua Ticaret Odası eski başkanı gibi. Hıristiyan Demokrat büyük çiftlik sahibi Manuel Jose Torres'in tarım bakanlığı altında bir tarım reformunu sürdürmek elbette güç olacaktı. Devlet aygıtı yanında,

yaygın kitle örgütleri oluşturuldu: *Tarım İşçileri Birliği, Sandinist İşçi Konfederasyonu* gibi. Her ikisinin de yüz biner üyesi bulunuyordu. *Sandinist Gençlik Hareketi* 50 bin kişilik gücü ile etkin güç oluştururken, kadınlar örgütünün 25 bin üyesi vardı. Bunların yanısıra *CDS*'lerin sayısı 15 bine ulaşmıştı. Ekonomik Yeniden Canlandırma Kurulları, sendikaların da katılımı ile yalnızca işçilerin verimliliğinin artırılmasına değil, işletme ve yatırıma da nezaret etmekteydi. Böylece burjuvazinin engellemeleri aşılıyordu. Yasama kurumu niteliğindeki 47 kişilik devlet konseyinde de Sandinist blok, kitle örgütleri temsilcileri aracılığıyla 26 kişilik bir çoğunluğa sahipti. Peşpeşe alınan toplumsal reform kararları burjuva kesimleri ile ilişkilerde de sorunlar yarattı, geçici uzlaşmalar sağlanmakla birlikte, gerginlik yoğunlaştı. 1980 sonbaharında ülkedeki işverenler konseyinin ikinci başkanı Jorge Salzar'ın *JGRN*'yi devirme hazırlıkları içinde olduğu ortaya çıkarıldı.

1980 bahar ve yazında ulusal okuma-yazma kampanyası büyük bir coşku ile yürütüldü. Yarım milyon Nikaraguali altı ay içinde okuma-yazma öğrendi. Bu kampanya sırasında bütün gençlik seferber edildi. *Sandinist Halk Eğitim Komiteleri* faaliyetlerini daha sonra da sürdürdü. Burjuva partileri ise, kampanyanın 'aşırı politize oluşunu' eleştiriyordu.

Sandinizm ve Demokrasi

Nikaragua'da siyasal yönelimleri bakımından oldukça farklı üç gazete çıkarılmaktaydı. Somoza'ya muhalefette önemli bir saygınlık kazanan burjuva liberal muhalefetin savunucusu *La Prensa*, bundan kopan ve *FSLN*'ye eleştirel bir destek veren *Nuevo Diario* ve *FSLN*'nin merkez yayın organı *Barricada*. *La Prensa*'nın tirajı 70 bin iken diğerlerinin her biri 30 bin dolayında dolaşmaktaydı. *La Prensa* burjuva muhalefetin artarak sürdürülmesinde önemli bir ideolojik silah işlevi gördü.

Siyasal çoğulculuğun bir diğer örneği Devlet Konseyi'nde sekiz siyasal parti, beş işçi federasyonu ve altı işveren örgütünün temsil edilmesi idi.

Sendikal alanda da bir çoğulculuk egemendi ve işçilerin grev, sokak gösterisi ya da fabrika işgalleri gibi eylemleri sürdürülebiliyordu. Sandinist rejim, bu çoğulculuğa karşın gerekli

Sandino ve Oğulları

Nikaragua Devrimi, Küba Devrimi'nden sonra Latin Amerika'da şiddetli yankılar uyandıran olağanüstü öneme sahip bir olay oldu. Nikaragua Devrimi iki açıdan Küba Devrimi'nden nitelik olarak farklıydı. Birincisi, Küba Devrimi'ne işçi sınıfının aktif olarak katıldığı söylenemez. Batista rejimine karşı mücadele kentlerin yüzlerce kilometre uzağındaki kırsal alanlarda gerillalar tarafından verilmiş, devrime kentlerden yapılan destek de asıl olarak küçük burjuva radikallerden gelmişti. Nikaragua'da ise işçi sınıfı kitlesel olarak ayaklanana dek *FSLN*, Somoza'nın *Ulusal Muhafızları* tarafından kontrol edilebilen ve marjinal tutulan bir güçtü. İkincisi ise Nikaragua Devrimi'ne kitlelerin katılımı ve örgütlülükleri Küba Devrimi ile kıyaslanmayacak şekilde fazladır. Somoza'nın *Ulusal Muhafızlar*'ı, Küba'daki Batista'nın ordusu gibi gerilla savaşıyla değil, yüzbinlerin katıldığı kitlesel bir ayaklanma sonucu dağıtıldı.

1961'de Carlos Fonseca, Tomas Borge ve Silvio Mayorga tarafından Honduras'ta kurulan *Frente Liberacion Nacional*, Orta ve Güney Amerika ülkelerinde bu dönemde ortaya çıkan diğer gerilla örgütleri gibi Küba Devrimi'nden kuvvetli bir biçimde etkilenmişti. 60'lı yıllara kadar kıtada sola egemen olan komünist partilerin belirleyici çizgileri burjuvazinin "ilerici kesimleri" peşinden gitmeye dayanıyordu. Bu çizgi, devrimci bir dönüşüme alternatif çözümler öneren güçlerle siyasi işbirliğine gitmek sonucunu doğuruyordu. Burjuvazlyle işbirliğine yol açan ittifaklar ve geniş cephe politikaları, bu partilerin radikal kitlesel hareketliliklere karşı çıkmalarına yol açıyor, bu ülkelerde sosyalizmden önce bir gelişme aşamasından geçilmesi gerektiğini söylemeleri de toplumsal değişimin siyasi yönlendiriciliğini burjuvazinin modernleşme yanlısı kesimlerine bırakıyordu.

Frente Liberacion Nacional*, kıtada gelişmekte olan diğer gerilla hareketleri gibi, reformizmin ve burjuvazlyle işbirliğinin eleştirisi üzerine temellenmişti. Bu haklı eleştiri, ülkede yeni nesil devrimcilerin en ileri unsurlarını kendine çekmesine yol açmıştı. Fakat karşı çıkılan bu çizginin yerini son derece ahlaki, bireylerin fedakarlık ve inançlarını kır ve kent işçilerinin kendi eylemlilikleri ve örgütlenmelerinin önüne geçiren politikalar alıyordu.

1963'de örgütün ismine Sandino'nun adının eklenmesi ve *Frente Sandinista*'nın ortaya çıkması basit bir isim değişikliği değildi. Örgütün benimsediği, köylülüğün temel alındığı gerilla savaşı politikaları, Küba deneyi kadar Sandino'nun 1920'lerin sonunda verdiği antiemperyalist mücadele geleneğine de dayanıyordu.

Kırsal alanda köylülerden oluşturduğu ordusuyla işgalci deniz piyadelerine karşı bir gerilla savaşı örgütleyen Sandino'nun siyasi fikirleri ve programı ise liberalizm ile sınırlıydı. 1927'de *Siyasal Manifesto'su* ulusal ekonominin geliştirildiği bir bağımsızlık hedefliyor, ezilenlere dayalı bir mücadele öngörüyordu. Program gelişmenin önündeki en büyük engeli emperyalizm olarak tanımlıyor, küçük toprak sahiplerinden oluşan kooperatifler üzerine yükselen, tarıma dayalı bir gelişme öneriyordu. Hiçbir şekilde anti-kapitalist olarak nitelendirilemeyecek olan program aksine kendi kendine yeten, sağlıklı bir Latin Amerika kapitalizmi fikrini savunuyordu. Nitekim Sandino, o sıralarda Nikaragua'dan geçmesi düşünülen şimdiki Panama Kanalı'nın Latin Amerika sermayesinin oluşturduğu bir konsorsiyum tarafından inşa edilmesini istiyordu.

Deniz piyadelerine karşı verilen savaş geliştikçe Sandino'nun fikirleri daha da radikalleşir ve mücadelenin ancak işçiler ve köylüler tarafından nihai sonuca ulaştırılabileceği noktasına ulaşır. Öte yandan manifestolarında alternatif bir toplumsal-ekonomik örgütlenme önermeye başlar. Kendisine merkez olarak seçtiği Wiwili bölgesinde uygulanmaya başlanan, köylülerden oluşan ve kurtarılmış bölgelerde kurulacak olan tarım kooperatifleri öngörür. Ayrıca gerilla savaşının gelişmesi kendisini "halk savaşı" kavramına yakınlaştırır.

Şimdiki *FSLN* önderlerinden Humberto Ortega, Sandino hareketinin sınıf temeline dayanan ve işçi sınıfının da taleplerini içeren bir perspektife sahip olduğunu iddia eder. Köylülerden ve ezilenlerden oluşan gerilla ordusunun sınıf yapısı açık olmakla birlikte Sandino'nun siyasi programı Amerikalıların ülkeden atılması üzerine şekillenmiştir. Şubat 1933'de bu gerçekleşince bu programı destekleyen küçük burjuva desteği kaybolur ve Sandino Wiwili bölgesine çekilmek zorunda kalır. Ortega bunu da bir güç toplama taktiği olarak Mao'nun Uzun Yürüyüşü'ne benzetmektedir. Fakat Sandino'nun kendi yazılarında buna işaret eden herhangi bir açıklama yoktur. Ayrıca bir dönem yardımcılığını yapan daha sonra da *El Salvador Komünist Partisi*'nin kurucularından olan ve bu ülkede 1932'de kitlesel bir ayaklanmaya önderlik eden Farabundo Marti'yi yanından uzaklaştırması ve Marti'nin bu olay üzerine "Sandino'yu komünizm programına ikna edemediğim için yanından ayrıldım. Yoksa dünyada ondan daha büyük bir yurtsever yoktur" şeklinde bir açıklama yapması, Sandino'nun sosyalizme herhangi bir yakınlığı olmadığını da göstermektedir.

Sandino'nun geleneğine sahip çıkan ve Küba Devrimi'nin etkisiyle gerilla fokoları örgütleyerek mücadeleye atılan *FSLN*'nin ilk eylemleri kesin bir yenilgiyle sonuçlanır. Örgütü meydana getiren gerillalar Küba deneyi, kırsal alanlarda köylülerin desteğinde silahlı mücadele ve silahlı propaganda konularında son derece bilgilidirler. Fakat, kitle örgütlenmelerine sadece destek verici bir gözle bakarlar ve kahramanca ve azimle verilecek silahlı mücadele ile kapitalist devletin krize düşerek yıkılacağını zannederler.

Bu devrimciler ülkede derinleşmekte olan toplumsal çelişkileri anlamalarına rağmen bu çelişkilerin siyasi kaynağını doğru tanımlayamamışlardı. Dolayısıyla, eşsiz kahramanlıkları ve fedakarlıkları göz ardı edilemeyecek olsa da benimsedikleri siyasi çizgi yüzünden kendilerini fiilen sınıf mücadelesinin dışına çıkardılar ve ülkede yeni oluşmakta olan işçi ve köylü örgütlerinin Somo-

43 Latin Amerika'da Devrim ve Karşı Devrim

ABD'nin Orta Amerika'da içine karıştığı en önemli karşı-devrimci hareket, Nikaragua'daki Sandinist yönetime karşı savaşan Kontralar'*ın mücadelesiydi. Aralık 1981'den itibaren Honduras'ta üsler kurulmaya ve Nikaragua'da kullanılmak üzere bir karşı-devrimci ordusu oluşturulmaya başlandı. Honduras-Nikaragua arasındaki 400 km.lik sınır boyunca kurulan ve her türlü silah ve teçhizatı ABD tarafından sağlanan kamplarda* Kontralar'*a yine ABD'li uzmanlar askerî ve politik eğitim veriyordu. Nikaragua devrimine karşı* Kontra *gruplarından biri de, Kosta Rika sınırında mevzilenmiş* Demokratik Devrimci Eylem'*di* (ARDE). *Devrimin popüler simalarından Eden Pastora'nın örgütü olan* ARDE, *Miskito yerlilerinden oluşuyor, 3-4 bin kişilik bir vurucu gücü bulunuyordu. En fazla dış desteğe sahip olduğu halde zayıf örgüt olan ve kendi içinde bölünen* ARDE, *Amerikan yardımı nedeniyle çıkan bir tartışmayla bölündü; Ünlü "Komutan Pastora" kendine bağlı gruplarla bir süre mücadelesini sürdürdüyse de, daha sonra gerilla savaşını bırakarak bir köşeye çekildi... Nikaragua'daki* Kontra *mücadelesi, halkın Sandinist yönetime bağlı kalması yüzünden başarısızlığa uğradı ve daha çok sabotajlar, üretimi engelleme, adam öldürme düzeyinde kaldı. Yine de Nikaragua Devlet Başkanı Daniel Ortega'nın Şubat 1988'de açıkladığı rakamlara göre, yedi yıllık savaş toplam* (Kontralar *dahil) 50 bin Nikaragualının hayatını kaybetmesine sebep olmuştu.*

gördüğünde zora dayalı önlemler almaktan da kaçınmıyordu. 1980'de Arnavutluk eğilimli *El Pueblo* gazetesi yasaklandı, *İşçilerin Cephesi* örgütü dağıldı. Bu örgüt grevleri ve toprak işgallerini teşvik ediyordu. Öte yandan Devlet Konseyi'nden ayrılan *MDN*'nin Kasım 1980'de düzenleyeceği "Yurttaşlık Yürüyüşü" yasaklandı. Bu burjuva partisinin merkezinin Sandinist gençler tarafından basılması kınanmakla birlikte, gözyumulacaktı.

Farklı siyasal eğilimdeki işçi federasyonları varlıklarını sürdürdü. Komünist eğilimli *Bağımsız Genel İş Federasyonu*, Hıristiyan Sosyal eğilimli *Ulusal Emek Federasyonu*, Arnavutluk eğilimli *Frente Obrero*, vb.

Nikaragua devriminin değişik olan yanlarından biri de, Somoza'nın özellikle son yıllarında yoğunlaşan beyaz terörüne karşı, devrimden sonra devrimci terör uygulanmamasaydı. 21 Ağustos 1979'da çıkarılan 'Nikaragua Yurttaşlarının Hakları ve Güvenceleri Yasası' ile ölüm cezası kaldırılmış, işkencecilere bile adil yargılanma hakkı tanınmıştır. 1980'de çıkarılan "Koruma Yasası" ise, bütün yurttaşlara, gerek yasalar gerek hükümet kararlarında anayasa ya da Nikaragua Yurttaşlarının Hakları ve Güvenceleri Yasasına aykırı bir yan gördüklerinde, bölgelerindeki Temyiz mahkemesine gitmesi hakkını tanımaktaydı. Durdurma kararı alınabilmekte, Yüksek Mahkemeye kadar gidilebilmektedir.

Devrim Saldırı Altında

Nikaragua Devrimi, Carter'in insan haklarını savunma politikası izlediği, ABD'nin ağırlıkla İran sorunu ile boğuştuğu bir dönemde gerçekleşti. Başkan Reagan'ın göreve gelmesiyle birikte, Amerikan emperyalizminin bölgede izlediği müdahale politikası gündeme geldi. Bir yandan Nikaragua da, Küba gibi ekonomik abluka altına alınırken, diğer yandan rejime karşı güçlere doğrudan, bu Kongre'de engellendiğinde ise dolaylı yoldan her türlü yardım yapılarak, *contra* adı verilen komando güçlerinin askerî saldırıları desteklendi.

Amerika 1981-1984 arasında *Contra*'lara resmî olarak 80 milyon dolar yardım akıttı. 1985'in sonlarına kadar 11 bin Nikaragualı ABD'nin örgütlediği bu kirli savaşta hayatını yitirdi. Ekonomik alt yapıya, ulaşım ağına, silolara, çiftliklere, kereste fabrikalarına yönelik sabotaj ve saldırılar ise 1.3 milyar dolar düzeyinde zarara neden oldu.

za diktatörlüğünü devirebilmek için devrimci bir tarzda nasıl geliştirilip yönlendirilebileceği sorununa hiçbir şekilde cevap aramadılar.

Küba Devrimi'nin aynen tekrarlanabileceği inancı da devrimci mücadelenin önünde bir engel oluşturdu. Çünkü ·Küba'da gerillaların zaferinde Batista rejiminin iç çelişkilerinden dolayı dağılmakta olmasının ve ABD'deki efendileri ile de ilişkilerinin bozulmasının rolü vardı. Halbuki 60'lı yıllarda giderek zenginleşen ve kendine güveni artan ve ABD ile ilişkileri gelişen bir biçimde yakınlaşan Orta Amerika burjuvazileri için durum hiç de aynı değildi. Ayrıca ABD'de Küba'dan gerekli dersleri çıkarmış, bir taraftan ekonomik gelişmeyi hızlandırırken öte yandan artan askeri yardımlarla Nikaragua da dahil olmak üzere tüm kıta ordularını kontr-gerilla faaliyetine hazırlamıştı.

Bu politikaların bir sonucu olarak bütün Latin Amerika ülkelerindeki gerilla hareketleri yenilgiye uğratılırken, *Sandinistalar* da 60'lı yıllardaki gerilla operasyonlarında başarısız kaldılar. *FSLN*, yine de diğer ülkelerde yok edilen gerilla örgütlerinin aksine varlığını sürdürmeyi başarabilmişti, fakat 1970'lere gelindiğinde kitlesel mücadelelerde bir etkisi olmayan küçük bir gerilla grubu görünümündeydi. Örgüt 60'lı yıllar boyunca gerillaya güç toplama amacıyla kitle çalışması da yapmıştı. Ancak bu kitle çalışması hep kırsal alanda verilen mücadeleyi destekleme amacı güdüyordu. Tarihin öznesi kitleler değil gerillalardı. Nitekim *FSLN*'nin önde gelen kumandanlarından Henry Ruiz (Modesto)'in şu sözleri siyasi anlayışlarını açık bir biçimde özetler: "Dağlara aktarılabilen bir işçi Somozist rejim için yüzlerce işçinin yürüttüğü bir ekonomik grevden daha tehlikelidir."

1972'de kitleleri saran hareketlilik içinde *FSLN*'nin herhangi bir etkinliği yoktur. Örgütün bu dönemdeki stratejisi kitleler içinde güç toplamaktır. Bunu iki ana alanda yapar. Şehirlerde özellikle öğrenci kesimi içinde aktif faaliyet sürdürürler ve hapishanelerdeki tutukluların serbest bırakılması için öğrenci kampanyaları düzenlenir. Kırsal alanda da köylüler içinde destek sağlama çalışmaları yürütülür. Bunu da o dönemde kurtuluş teolojisinin egemen olduğu kilisenin oluşturduğu taban örgütleri içinde yapar. *Sandinista*ların ikinci nesil önderlerinin pek çoğu bu Hıristiyan taban örgütlerinin içinden çıkmıştır.

1974'e gelindiğinde muhalefetin önderliği burjuvazinin elindedir. Kitle hareketinin önderliğini eline geçirmek için *FSLN* gücünü göstermek zorundadır. Bu amaçla Somoza taraftarlarının katıldığı bir Noel partisi basılır ve rehin alınan davetliler 18 Sandinist tutuklu hapishanelerden salıverilince serbest bırakılır. Bu baskı karşısında *FSLN* içinde şiddetli bir tartışma çıkar ve örgüt iki ayrı çizgiye bölünür. Tartışmanın taraflarından biri olan *Proleter Eğilim* (*TP*), gerek şehirlerde gerekse de kırsal alanda işçi sınıfı içinde çalışmanın merkeziliğini vurgular. *TP*, 60'lı ve 70'li yıllarda işçi sınıfının süratle büyüdüğüne ve mücadeleciliğinin arttığına işaret eder. Bu eğilimin önderlerinden Jaime Wheelock, Somoza egemenliğine rağmen Nikaragua'da açıkça tanımlanabilen bir burjuvazi olduğunu, dolayısıyla Sandinoculuğun anti-emperyalist içeriğinin, anti-kapitalist bir sınıf mücadelesini içerecek bir şekilde geliştirilmesinin gerekliliğini vurgular. Öte yandan *Uzun Dönemli Halk Savaşı Eğilimi* (*GPP*), 60'ların foko stratejisini terkederken, kırsal alanda kitleler arasında uzun dönemli bir hazırlığın üzerinde yükselen bir halk savaşı stratejisini savunur. 1976'da Carlos Fonseca'nın öldürülmesinden sonra iki eğilim arasındaki diyalog iyice kopar ve bu çizgiler bağımsız olarak faaliyet sürdürürler. Fakat her ikisinde de ortak olan yan Somoza'nın devrilebilmesi için uzun süreli bir hazırlığın gerektiği ve devrim sonrası sosyalizme geçişten bahsetmelerine rağmen bunu sınıf mücadelesine önderlik edecek bir işçi partisi aracılığıyla değil, hâlâ asıl olarak öncü askeri bir örgüt olarak algıladıkları *FSLN* tarafından gerçekleştirileceğini öngörmeleridir.

Ancak, 1976'da ortaya çıkan ve önce *Üçüncüler* (*Terceristas*), sonra da *Ayaklanmacılar* olarak bilinen üçüncü bir eğilim daha daraltılmış bir anti-Somoza program etrafında gerek ülke içinde daha geniş bir ittifak sağlanabileceğini, gerekse de uluslararası alanda sosyal demokrasinin desteğinin alınabileceğini ve bu şekilde Somoza'nın kısa bir dönemde yıkılabileceğini savunurlar. *Sandinista*lar içindeki en eklektik ve pragmatik görüşlere sahip olan bu akım giderek örgüte egemen olur. Bir taraftan ülke içinde spektaküler eylemlerle kitle hareketinin önderliğini ele geçirmek için askeri faaliyetler düzenlerken öte yandan da sosyal demokrat bir program etrafından en geniş anti-Somoza cephesini oluşturmaya çabalarlar.

Tercerista'ların örgüte egemen olmasıyla *FSLN* süratle halk hareketinin önderliğini eline geçirir. Fakat bu birleşik *Sandinista* cephesinde artık işçi sınıfının iktidarı, sosyalizme geçiş, devrim sonrasında işçi sınıfının rolü gibi sorunlar tartışılmaz olmuştur.

Sonuç olarak 1978'de kitle hareketinin yeniden patlak vermesinin ardından 1979'da Somoza diktatörlüğü devrilir. Fakat *FSLN* içinde işçilerin iktidarı, sosyalizm için mücadele veya böyle bir süreçte işçi sınıfının merkezi rolü gibi konuları gündeme getiren hiçbir akım yoktur.

Kitlelerin sınırsız enerjisinin yol açtığı ayaklanma sürecinde birleşen *FSLN*'nin sınıf politikaları temelinde bir örgüte dönüşememesi ise devrim sonrası birçok gelişmenin ve devrim sonrası Nikaragua'nın karşılaştığı birçok sorunun belirleyici nedeni olmuştur.

Şu andaki konumuyla *Sandinoculuk* bir işçi sınıfı ideolojisi değil, demokratik bir çerçevede anti-emperyalizmin ve ulusal bağımsızlığın teorisi görünümündedir. Hiçbir şekilde kapitalizmi tehdit edecek, işçi sınıfının merkezi rolünü kabullenecek ve işçilerin uluslararası çıkarlarını savunacak bir biçimde kendisini ifade etmemiştir. 1920'lerde Sandino da ulusal bağımsızlık ile kapitalizm arasında herhangi bir çelişki görmemiş ve ABD emperyalizmine karşı Avrupa sermayesi ile işbirliği yapmayı savunmuştu. Bugün onun adını kullanan *FSLN* bu anlamda Sandino geleneğinin gerçek bir devamcısıdır.

MURAT NİŞANCIOĞLU

19 Temmuz'da gerillaların ana gövdesi Managua'ya girerken, önderlikten "saçı sakalına karışmış" bir grup da Atlantik kıyısındaki Zelaya bölgesinin merkezi Blue Fields'a giriyordu. Zelaya Nikaragua'daki 200 küsur bin kızılderilinin çoğunluğunun yaşadığı bölge. Kızılderililerin çoğunluğu Miskito kabilesinden, diğerleri ise Suma ve Rama kabilelerinden. FSLN temsilcileri 19 Temmuz'da, heyecan içinde ve doğal olarak İspanyolca olarak emperyalizme karşı kazanılan zaferi anlatmaya başlayınca, dinleyenlerin çoğu anlamadı. Kızılderililerin kendi dilleri dışında konuştukları dil, criollo İngilizce'siydi. Somoza döneminde kızılderililerin yegâne örgütü, Miskito ve Sumu Halklarının İlerlemesi için Birlik, Somoza yönetimi ile işbirliği halinde olmuştu; FSLN saflarında yalnızca bir avuç Miskito vardı; Buna rağmen, üniversiteli Miskito'lardan hir grup devrimden önceki son günlerde Somoza'cı kızılderili önderlere karşı yoksul kızılderilileri harekete geçirmişlerdi, ancak Sandinistler ayrılıkçı eğlimler taşıdığından kuşkulandıkları bu genç önderleri tutukladılar. FSLN ile kızılderililer arasındaki bu ilk kriz Kasım'da Daniel Ortega'nın Zelaya'ya gelmesi ve Sandinist Miskito, Sumu ve Rama Birliği örgütünün kurulmasıyla çözümlendi. Paradoksal olarak, Sandinistlerin bölgede giriştikleri ve teşvik ettikleri örgütlenme faaliyetleri, kızılderililerin kendi etnik kimliklerinin derinleşmesine, kendi dil ve geleneklerine daha sıkı sıkıya sahip çıkmaları sonucunu doğuruyor, bu ise ayrılıkçı eğilimlerin doğmakta olduğu endişesini güçlendiriyordu. 1981'e Contra saldırılarının bölgenin iktisadi hayatında yarattığı olumsuz etkinin de katkısıyla, aralannda Sandinist Miskito, Sumu ve Rama Birliği yöneticilerinin de bulunduğu bir grubun önderliğinde Miskito'lar Misura adı altında bir silahlı direniş örgütü kurarak Sandinistler'e karşı savaşmaya başladılar. Bunun karşısında devrimci cunta yönetiminin ilk tepkisi Zelaya bölgesinde yaşayan Miskitoları göçe zorlamak ve ülkenin başka bölgelerinde iskân etmek oldu; 30 binden fazla Miskito Honduras'a kaçtı. 1982 yılında Zelaya askerî işgal altında bir bölgeyi andırıyordu. Ancak FSLN'in aldığı bütün tedbirler askerî değildi; ertesi yıl Miskito ve Sumu kızılderililerin iki yeni örgüt kurması teşvik edildi ve Ulusal ve Bölgesel Özerklik Komisyonları kuruldu. Sözkonusu komisyonlar Misura saflarında savaşanlarla da bir uzlaşmaya varmanın yollarını araştırıyorlardı. Hernekadar en büyük silahlı örgütün önderi Brooklyn Riviera ile bir anlaşmaya varılmadıysa da, birçok küçük grupla gayrı resmî bir ateşkes ilan edildi. Ancak FSLN'in yalnızca uluslann değil, kendilerini bir ulus olarak kurmamış kültürel birimlerin de, kendi kaderlerini tayin etme, kendi kültürel ve dilsel geleneklerinin sürekliliğini gözetme hakkına, Tomas Borge'nin deyişiyle "çok uluslu, çok dilli bir

43 Latin Amerika'da Devrim ve Karşı Devrim

Sandinistler daha sonra kendilerinin de özeleştirisini yapacakları gibi, Atlantik kıyısındaki kızılderili Miskito azınlığa karşı hatalı bir politika izledi. Okuma-yazma seferberliği sırasında, buranın etnik farklılığı göz önüne alınmadı. Yerliler bunu bir zorla 'İspanyollaştırma' kampanyası olarak algıladılar. Devrimden iki ay sonra bölgede *Misurata* adında örgüt Sandinistlerin de onayı ile kuruldu. *Misurata* okuma-yazma kampanyasını eleştirir, halk da boykot ederken, yerel yönetimde daha fazla söz hakkı, devlet konseyinde temsilcilik talebinde bulunuldu. Şubat 1981'de bütün *Misurata* yönetimi, ayrımcılık suçlaması ile tutuklandı. Bunlar üç hafta sonra bırakılmakla birlikte, Honduras'a Miskito göçü başladı. Kalanlar ise zorla iskan ediliyordu. Sonunda Miskitolar ile Sandinist ordu arasında çatışmalar da başladı. Bugün Sandinistler bu olayı, yaptıkları en büyük hata olarak nitelemektedirler.

Devrim sırasında sivil halkla Sandinist önderlik arasındaki bağlantıyı kuran, gerilla birliklerine silah, yiyecek, ilaç ve yeni insan temin eden, hava saldırılarına karşı sığınaklar hazırlayan, ilk yardım kursları düzenleyen, sivil halka silah eğitimi veren *Comites de Defensa Sandinista*'ların (CDS- Sandinist Savunma Komiteleri) sayısı, devrimden sonra artmakla kalmadı, yöneticilerinin daima seçilmeleri gerekliliği benimsenerek, iç işleyişleri de daha demokratikleştirildi. Yerleşim birimi temelinde örgütlenmekle birlikte, *CDS*'ler yalnıca yerel örgütler değildi. Devrimin ilk beş yılında ülkeyi yöneten *Devlet Konseyi*'nin 9 üyesi, aralarında gençlik ve kadın örgütlerinin yanısıra *CDS*'lerin de bulundğu kitle örgütleri tarafından seçilmişti. Diğer üyelerden 12'sinin sendikalar, 9'unun meslek örgütleri, 6'sının *FSLN*, 7'sinin diğer siyasal partiler. 5'inin ise özel sektör temsilcileri tarafından seçildiği bu konsey, açıkça korporatist bir devlet anlayışının izlerini taşıyordu. Ancak 1984'te yapılan seçimlere yalnız siyasal partiler katıldığından, *CDS*'ler meclis dışında kaldılar, dahası yol ve konut yapımı gibi işlevlerinin çoğu da, nisbeten daha geleneksel ve bürokratik yöntemlerle yeniden inşa edilmekte olan bakanlıkar tarafından devralınmakta. Ancak bakanlıklarla *CDS'ler arasında işbirliği yapma alışkanlıkları sürdürdüğünden, nüfusun yüzde 60'ını örgütlediği tahmin edilen* *CDS*'ler, siyasal partilerin yanısıra, halkın siyasal kararlara katılmasını sağlayan çok önemli birer kanal olma özelliğini 1984'teki seçimlerden sonra da korudu.

Devrimin önderlerinden Commandande Humerto Ortega, devrimi yorumlayan yazılarından birinde, "biz her zaman kitleleri bir destek güç olarak gördük... Oysa gerçek tamamıyla farklıydı: Gerilla faaliyeti, düşmanı genel ayaklanma yoluyla ezen kitleler için destek işlevi gördü." Kitlelerin bu katılımı devrimden sonraki inşa sürecinin de ana motoru oldu.

El Salvador

19. yüzyılın ortalarından itibaren kahve, İspanyol sömürgeciliğinden yeni kurtulmuş diğer Orta Amerika ülkelerinde olduğu gibi, bölgenin yüzölçümü açısından en küçük ülkesi olan El Salvador'da da toplumsal, ekonomik ve siyasal gelişmeye damgasını vurmaya başladı. İspanyol sömürgeciliği, yerlilerin geleneksel *comunidad*larını çözmeye 18. yüzyılın ortalarından itibaren oluşturduğu çivit otu plantasyonlarıyla başlamıştı. Buna karşılık küçük çaplı üretim varlığını korumaya devam etmiş, büyük toprak mülkiyeti henüz tüm tarımsal üretime damgasını vurmamıştı. 19. yüzyılın ortalarında sentetik boyaların doğal boyaların yerini almaya başlamasıyla dünya pazarında çivit otuna olan talebin düşmesi üzerine onun yerini kahve aldı. Kahve üretimi devlet tarafından desteklendi, bir takım kolaylaştırıcı önlemlerle üretimi ancak belirli bölgelerde yapılabildiği ve ürün alabilmek için uzun zaman beklemek gerektiği için kahve yetiştirmek istemeyen toprak sahiplerinin direnişi kırıldı. Kahvenin El Salvador'un tüm ihracatı içindeki payı, yirmi yıldan biraz fazla bir sürede yüzde 1'den (1865) yüzde 50'ye (1879) yükseldi. 1930'da kahve ihracatı tüm ihracatın yüzde 95'ini geçiyordu. Geniş çaplı kahve üretimi için, *Indio*ların elindeki ortak topraklara el kondu ve bu topraklar artık çivit otu ekiminden vazgeçmeye başlayan büyük toprak sahiplerine satıldı. Topraksız kalan köylülerin madenlerde ve demiryolu inşaatlarında çalışmaya başlamasıyla El Salvador'da bir işçi sınıfı da oluşmaya başladı. İhracata yönelik kahve üretiminin artırılması, iş gününün uzatılmasına, çalışma saatlerinin artırılmasına, ücretlerin düşük tutulmasına dayanan çok büyük bir emek sömürüsüne yol açtı. Kahve üretimi aynı zamanda, ülkenin tüm ekonomisini kontrol altında tutacak ve siyasal hayata da damgasını vuracak olan "kahve oligarşisi"ni yarattı.

Kötü yaşam koşullarına ve zor ve teröre dayalı yönetime karşı halkın hoşnutsuzluğu ilk kez 1924'te örgütlü bir biçim aldı. Bu tarihte kurulan *Federacion Regional de Trabajadores de El Salvador* (El Salvador Bölgesel İşçi Federasyonu - FRTS) sendika hareketinin yükselişinde büyük rol oynadı. Bu sıralarda Orta Amerika'nın birleşmesi doğrultusunda çalışmalar hâlâ canlılığını koruyordu. *FRTS*'nin kuruluşuyla *Confederacion Obrera Centroamericana* (Orta Amerika İşçi Konfederasyonu - COC) etkili bir kola sahip oldu. 1925'de de Orta Amerika'nın kozmopolit devrimci geleneğinden gelen Farabundo Marti *Partido Socialista Centroamericana*'yı (Orta Amerika Sosyalist Partisi - PCC) kurdu. Üyelerine *Regional*ler denen *Bölgesel İşçi Federasyonu*, devlet topraklarının köylülere dağıtılmasına öncülük etti, bir halk üniversitesi kurdu, sekiz saatlik işgünü için mücadele etti. Kırsal kesimde de tarım sendikaları ve köylü birlikleri oluşturuldu. 1927-28'de işçilerin verdiği mücadeleler sonucunda bazı sosyal yasalar, bu arada sekiz saatlik işgünü kabul edildi, ama tarım işçileri bunun dışında tutuldu. Hükümetin baskıcı önlemlerine karşın *Regional*ler ülke içinde büyük etki kazandılar.

toplum" idealine içten bir biçimde angaje olduklarını kanıtlayan şey, 1986 yılında savaşmakta olan kızılderili gerillalara koşulsuz bir af ilan etmesi oldu. 1987'de Atlantik kıyısındaki bölgeler için Özerklik Statüsü yasa taslağı hazırlandı ve 44 madde halindeki bu yasayı çeşitli bölgelerden gelen 120 delege üç gün boyunca tartıştılar ve daha sonra tartışma sonuçlarını köy meclislerinde anlatmak üzere dağıldılar. Ocak 1988'de ise Brooklyn Riviera'yla bir anlaşma sağlanabilmesinin de yolu açılmış oldu. 1980'de ile 1984 arasında FSLN kadrolarında görülen tavır değişikliği, pragmatik olmaktan çok ilkeli bir özeleştirinin sonucuydu. Bu özeleştiri sürecini içişleri bakanı Tomas Borge kendisiyle 1988'de yapılan bir söyleşide şöyle betimledi: "Onların taleplerini ortaya koyuşlarındaki sosyal meşruluğun bağlamını öğrenmek gerekliydi. Yani onların hayallerini hayal etmeyi öğrenmek..."

*Regional*lerin savunduğu ana çözüm, demokratik bir tarım refromunun yapılmasıydı: büyük toprak mülkiyetinin ortadan kaldırılması, köylülere toprak dağıtılması, tarım kredisi sağlanması, feodal sömürü biçimlerinin kaldırılması, teknik yardım kuruluşlarının yaratılması, gübre, iş aleti, tohumluk vb. sağlanması.

Kitle hareketlerinin yükselişi devam ederken, Mart 1930'da yine Farabundo Marti'nin öncülüğünde *Partido Cominista de El Salvador* (El Salvador Komünist Partisi - PCS) kuruldu. 1929 dünya ekonomik bunalımının etkileri kendisini El Salvador'da da göstermiş, işsizlik kitleselleşmiş, ücretler yarı yarıya indirilmişti. Orta ve küçük köylüler topraklarını tefecilere ve büyük toprak sahiplerine kaptırdılar. Diğer yandan, kahve üretimi ve ihracatına dayalı ekonominin istikrarı, dünya piyasasının istikrarına ve büyümesine bağlıydı. Büyük bunalım bu koşulu ortadan kaldırınca, El Salvador'da sistem de büyük bir ekonomik ve toplumsal bunalıma girdi.

Büyük Ayaklanma

1930'da *Regional*ler üç ay içinde 80 bin tarım işçisini örgütlemeyi başardı. Ülkeyi bir sessiz yürüyüşler dalgası kapladı. Temmuz 1930'da sıkıyönetim ilan eden başkan Araujo, grevleri silah zoruyla bastırttı. Askerler duruma Aralık 1930'da yaptıkları darbe ile müdahale ettiler ve hızla artan kitle hareketini yatıştırmak için bir "Subay, Asker, İşçi ve Köylü Konseyi" oluşturdular. Halkın güvenini kazanabilmek için herhangi bir anti-komünist tavır sergilemekten kaçındılar.

PCS, Ocak 1931'de yapılacak meclis ve belediye seçimlerine katılma kararı aldı. Kazanma şansı oldukça yüksekti, ama *Ulusal Muhafızlar*'ın sıkı denetimi altında yapılan seçimlerin sonuçları fütursuzca değiştirildi. Parti, ayaklanmaya son derece yatkın kitleleri bir kaosa yol açmadan yönlendirebilmek için kendi ayaklanma kararı aldı. Parti yönetimine göre, seçim yolunun tıkanmış olması sonucunda iktidarın ele geçirilmesi için ayaklanma dışında yol kalmamıştı. Farabundo Marti ayaklanmanın askeri yönetimini üstlendi ve hazırlıklara girişildi.

Ayaklanma tarihi olarak 16 Ocak kararlaştırılmıştı, ancak daha sonra 29 Ocak'a ertelendi. 19 Ocak'ta yapılan bir polis baskını sonucunda ayaklanma planları ele geçti. Yerel önderlerin çoğunun kurşuna dizilmesine ve Marti'nin de iki yardımcısı ile birlikte tutuklanmasına rağmen ayaklanma 22 Ocak'ta başlatıldı. Parti önderleri daha ilk saatlerde tutuklandılar. Askeri birlikler ayaklanmaya karşı önlem alacak zamana sahip olmuşlardı. Ayaklanma böylece önderlikten yoksun, dağınık ve iletişim kopuklukları içinde ülkenin çeşitli yerlerinde başladı. Ayaklanmacıların elinde çok az sayıda ateşli silah, çoğunlukla da *macheta*lar (şeker kamışı kesmek için kullanılan pala) vardı; hedefleri belediye başkanları, çiftlik sahipleri ve kahyalar oldu. *Ulusal Muhafızlar* içinde *PCS*'yi destekleyen subayların olmasına rağmen, ayaklanma planlarının ele geçirilmiş olması sayesinde bunların harekete geçmesi engellendi. Ayaklanma üç gün içinde bastırıldı.

Ulusal Muhafızlar'a güveni sarsılmış olan Martinez hükümeti, büyük toprak sahiplerinin de silahlı sivil gruplar örgütlemesine izin verdi. Böylece, kendine faşist çeteleri örnek alan *Guardias Civicas* (Sivil Muhafızlar) oluştu. *Sivil Muhafızlar*, karşı devrimci terörün ana gücü oldu ve seçmen kütüklerinden yararlanarak saptanan *PCS* sempatizanlarını yakalayarak yığınlar halinde kurşuna dizdiler. Kentlerde idamlar haftalarca sürdü, kırsal kesimde ise gerçek bir *pogrom* boyutlarına ulaştı. *Macheta* taşıyan bütün köylüler karışıklık çıkarma iddiasıyla öldürüldüler. Ayaklanma bölgelerinde isyana katılmış olabilecekleri düşünülen 18 yaşın üstündeki gençler, mezarları kendilerine kazdırılarak yok edildiler. Ayaklanmayı önceden haber alan ve dehşete kapılan oligarşi ve askerler, bir katliam ile sorunu kökten çözmeyi ve bir

14 Temmuz 1969'da bazılarının "gereksiz savaş" adını verdikleri ve sadece 100 saat süren bir savaş başladı. Savaşın gerekçesi olarak futbol maçının gösterilmesi iki ülke arasındaki çatışmanın iktisadi ve toplumsal temellerini gözden uzaklaştırmayı hedefliyordu. Honduras'da uygulamaya konulan toprak reformunun perspektifleri ve Orta Amerika ortak pazarı sorunu çatışmanın ana eksenini oluşturuyordu. Savaşa "gereksiz savaş" adını takanlar kısa süreli savaş sırasında ölenlerle yıkılan ve imha edilen yerleşim ve sanayi bölgelerini talihsiz kurbanlar olarak tanımlıyorlar ve savaşı doğuran esas faktörlerin hala çözülmemiş olmalarını "gereksizliğin" ana gerekçesi olarak gösteriyorlar. Ancak savaşın çıktığı tarihlerde Richard Nixon'un özel görevlisi ve başkan yardımcısı Nelson Rockefeller'in Latin Amerika'da bir turneye çıkmış olması ABD'nin özellikle Latin Amerika'daki müdahale ve faaliyetlerini yakından tanıyanlarca bir gereğin olması gerektiği biçiminde yorumlandı. Rockefeller, askerî olduğu kadar polisiye tedbirlerin arttırılması ve baskı aygıtlarının güçlendirilmesi konularını kukla yönetimlerce görüşmüş ve bu amaçla kullanılmak üzere Birleşik Devletler'in hatırı sayılır oranda bir kredinin ilgili ülkelere uzun vadeli olarak verileceğini bildirmişti. Rockefeller'in bu girişimi denetim altında tutulan ülke rejimlerini güvenceye almak endişesi yanısıra Latin Amerika ülkelerine silah satan Batı Almanya ve Fransa gibi güçlü rakipleri saf dışı etmek arzusunu ortaya koyuyordu. İşsizlik ve topraksızlık nedeniyle Honduras'a göç etmiş 300 bini aşkın El Salvadorluya kötü davranıldığı gerekçesi aslında Honduras'da uygulamaya konan toprak reformunun göçmenler aracılığıyla ülkeye taşınacak özlem ve arzuları perdelemeyi hedefliyordu. Yanda görüldüğü gibi kamplarda günlük yaşantılarını bu tür kaygılardan habersiz sürdüren göçmenler konusu iki tarafın da arzusuyla Amerikan Devletleri Örgütü (OAS) tarafından incelenirken Salvador orduları sınırı geçtiler. OAS'ın Salvador'un koşulsuz geri çekilmesi ve göçmenlere güvence verilmesi kararına rağmen barış girişimleri 1980'de varılan antlaşmaya kadar sonuçsuz kaldı. 1976'da Salvadorlu yüksek rütbeli bir subay binlerce mitralyözü Mafia'ya satmakla suçlanıp mahkum edildi. ABD kendi denetimi dışında kaynağı belli olmayan silah ticaretini denetlemek istemiş ve işbirliği yaptığı bu subayı gözden çıkartmaktan çekinmemişti. Daha sonra ise Honduras çok uluslu Amerikan şirketlerinin skandallarıyla çalkalanmaya başladı. 1975'de Wall Street Journal muz tröstü United Brands'ın genel müdürü Elie Blanc'ın intiharının arkasında yatanları sütunlarında büyük puntolarla açıklayıverdi. Honduras devlet başkanı albay Lopez Arellano ve maliye bakanı Abraham Benaton Ramos'un tröstten para aldıkları bir soruşturma komisyonu tarafından ortaya çıkarılınca, müdür için tek yol intihar kalmıştı. Arellano bir kaç hafta sonra istifa ettiyse de yerine geçen Melgar Castro soruşturmanın sonuçlanması için emir vermek zorunda kaldı. Castro general Lopez Arellano'yu çevreleyen 7 albayın "komünist eğilimli" olduğunu açıklayarak bu subayların toprak reformu yanlısı olduklarına ve milliyetçi yanlarına imada bulundu. "Ahlakçılar" Salvador savaşı sırasında "silah alımında karanlık noktalar bulunduğu" yollu açıklamalar yaparak siyasal bir puan kazandılar. 81 ve 60 mm'lik havan satın alımında belirsizlikler vardı: "Ülkenin en fazla ihtiyacı olan 60 mm'lik havanlar için fazla rüşvet gerekmediğinden, daha çok rüşvet alınabilen 81 mm'lik havanlar tercih edildi."

daha tekrarlanmasını engellemeyi amaçlıyorlardı. Katliam sona erdiğinde yaklaşık 30 bin kişi hayatını yitirmişti.

Militarizm Altında Uzun Bir Suskunluk Dönemi

1932 katliamının ardından Martinez 12 yıl daha iktidarda kaldı. Birkaç göstermelik parti dışında bütün örgüt ve sendikalar yasaklandı. Hükümet partisi *Pro Patria* açıkça Hitler ve Mussolini hayranı idi. 1943'de kahve piyasasının yüzde 90'ını ABD'nin elinde tutuyor olmasının etkisiyle II. Dünya Savaşı'nın seyrinin değişmesiyle birlikte El Salvador'daki hava da değişti. 1944'te küçük rütbeli subayların darbe girişimi bastırıldı ve ardından yine bir idamlar kampanyası başladı. Diktatörlüğü protesto eden grevlerin başlaması üzerine ABD, Martinez'in iktidarı bir başka Generale, Menendez'e bırakmasını sağladı. Eski diktatör çiftliğine çekildi ve bir süre sonra da kahyası tarafından, köylülerin geleneksel aleti *macheta* ile doğranarak öldürüldü.

Seçimleri hızla gelişen *Partido Union Democratica*'nın (Demokratik Birlik Partisi) kazanma ihtimalinin yüksek olması diktatörlüğün gevşemesinden yararlanılarak kurulan ve hızla büyüyen *Union Nacional de Trabajadores*'in (Ulusal İşçiler Birliği), bu partinin lideri Artoro Romero'yu desteklemesi üzerine askerler 5 ay sonra ABD'nin ve oligarşinin desteği ile yeni bir darbe yaptılar. Düzmece bir seçimle General Castaneda Castro'nun *Partido Agrario*'su (Tarım Partisi) iktidara geçirildi. Romero'nun silahlı ayaklanma girişimi başarısız kaldı. 1948'de iktidara Binbaşı Oscar Osorio'nun *Partido Revolucionario de Unificacion Democratica*'sı (Devrimci Demokratik Birlik Partisi) geldi. Bağımlı ekonomik gelişmenin gerektirdiği önlemleri alan Oscar Osorio, yükselen Guatemala örneği karşısında 'Demokratik Düzeni ve Anayasayı Savunma Yasası' ile gerektiğinde bütün demokratik hakların askıya alınmasını sağladı. Osorio, 1956'da yerini yeni bir askere, içişleri bakanı Albay Maria Lemus'a bıraktı. Göstermelik birkaç sağ parti seçim dönemlerinde oluşturuluyor, ordunun desteklediği aday ise yüzde 90'dan aşağı oy almıyordu. Lemus, yumuşak bir dikta uygulaması ile, sendikaların sınırlı, grev hakkı olmadan faaliyet göstermesine izin verdi. Bazı sürgünler ülkeye geri döndü. 'Anayasayı Savunma Yasası' kaldırıldı. Bu yumuşama, kısa süre sonra Küba Devrimi'nin etkilerinin El Salvador'da da görülmesiyle sona erdi. Devrim, El Salvador'da da coşkuyla karşılanmış, sol hareketin ivme kazanmasına yol açmıştı. 1960 yazındaki öğrenci gösterilerinden sonra sıkıyönetim ilan edildi.

Ekim 1960'da çeşitli askerî fraksiyonlardan oluşan ve anti-Amerikan eğilimler taşıyan yeni bir cunta iktidara geldi. Castillo Figueroa'nın önderliğindeki darbenin ardından siyasal af ilan edildi ve *PCS*'in, faaliyetini reformist kesimlerin ve öğrencilerin oluşturduğu *Partido Revolucionario de Abril y Mayo* (Nisan ve Mayıs Devrimci Partisi - PRAM) içinde sürdürmesine göz yumuldu. Bu "demokratik cunta" belli bir kitle desteği sağlamasına karşın üç ay sonra devrildi.

Amerika, yeni Küba'ların doğması endişesi ile, bölgede bazı ekonomik reformları destekliyordu. Kapitalizmi modernleştirip güçlendirecek önlemler çerçevesinde 1961'de *Orta Amerika Ortak Pazarı* kuruldu. 1961 askerî darbesi bir "devrimi" önlemekten çok, yeni yapılanma programının yürütülmesini üstlendi. Bağımlı sanayileşme programına hız verildi. Çok uluslu şirketler El Salvador'daki emeğin ucuzluğundan yararlanıyor, burada re-export faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Bu yeni sanayileşmenin başını çekenler, aynı zamanda toprak sahibi oligarşi ile de bağıntı içinde olduklarından, iki grup arasında diğer bazı Latin Amerika ülkelerinde görülen çelişkiler yükselmedi. Sanayi yatırımları da büyük ailelerin denetimi altında idi. Çelişki daha çok büyük girişimciler ile küçük girişimciler arasında, tekelleşme bağlamında doğmakta idi. Yeni burjuvazinin bu oligarşik kökleri, tarım reformu önerilerine de sonuna dek direnmesine neden oldu. 1961-1975 arasında tarım dışı ücretlilerin sayısı 346 bine ulaşmıştı, bunun yarısı, sanayi işçilerinden oluşuyordu. El Salvador işçi sınıfı, Orta Amerika çapında önemli bir güç haline geldi. Bu arada şehirleşme de artmış, kentlerin çevresini yoksul işçi, gecekondu bölgeleri çevirmişti.

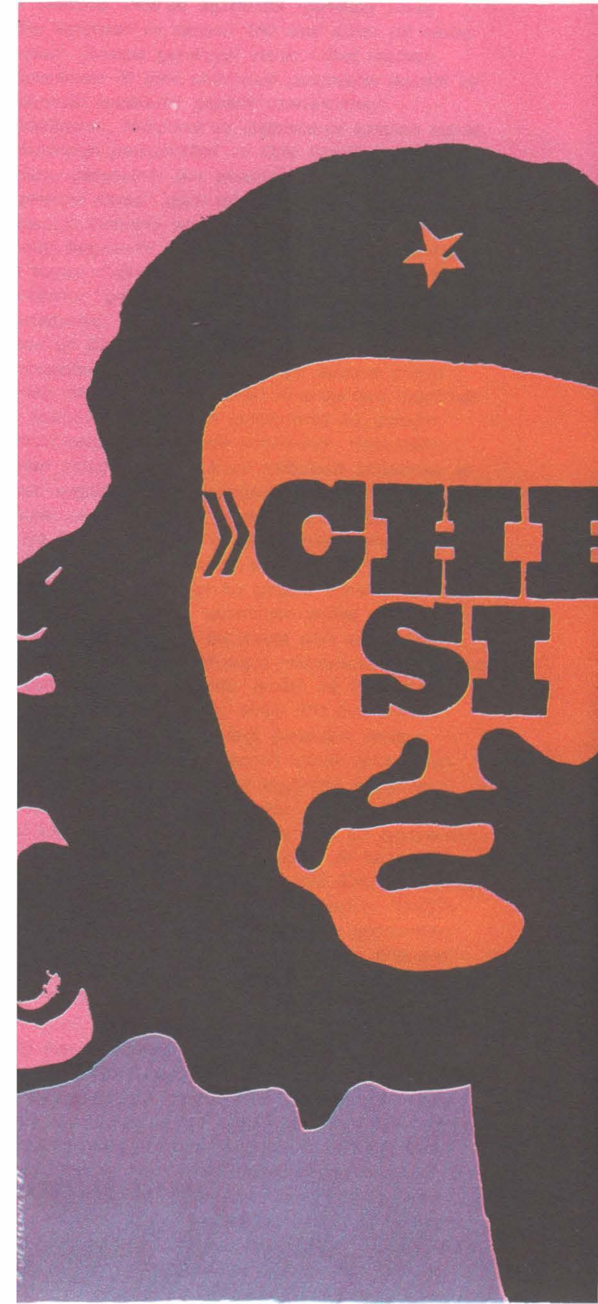

El Salvador'da gerilla örgütlerinin denetimi altında olan bölgelerde üçer aylık savaş eğitimlerinin verildiği gerilla okullarında kızılderili gençler eğitilmektedir. Amerikan ordu okullarında yetiştirilen karşı devrimci savaş uzmanlarına karşı mücadeleyi genç yaşta öğrenen gerillalar, eğitim sürelerinin sonunu yukarıda görüldüğü gibi kızılderili dens ederek kutluyorlar.

1970'lerin ortasında işçi hareketi kendini hükümetin denetiminden kurtarmak için önemli adımlar attı. *Komünist Parti*'nin desteklediği *Confederacion General de Trabajadores de El Salvador* (El Salvador Genel İşçi Konfederasyonu - CGTS) önemli bir gelişim sağladı. Bu arada iktidardaki *Partido de Conciliacion Nacional* (Ulusal Uzlaşma Partisi - PCN) de, resmî eğilimli *Confederacion General de Sindicatos*'u (Genel Sendika Konfederasyonu - CGS) destekliyordu. *CGS* yöneticileri ABD'de *AIFL*-D'nin özel eğitim çalışmalarına katılmıştı.

PCN, Ekim 1979 darbesine kadar tam 18 yıl iktidarda kaldı. Partinin kuruluşu, nasıl Küba Devrimi sürecinden etkilenmişse, yıkılması da Nikaragua Devrimi'nin gelişme sürecinden etkilendi. Parti yönetimi hep askerlerin elinde kalmış, seçimler hep düzmece bir mahiyet taşımıştı. El Salvador Ordusu ABD açısından ikincil önemde bir ordu olmasına karşın, 1975'e dek tam 1682 subay Amerikalılarca eğitimden geçirildi. ABD'nin bölgede izlediği kontrgerilla stratejisinin bir parçası olarak, resmî ordu gücü yanında, *PCN* iktidarı, yarı resmî *Organizacion Democratica Nacionalista*'yı (Milliyetçi Demokratik Örgüt - ORDEN) örgütledi. *ORDEN*'in kurucusu, 1979'a dek *Ulusal Muhafız* teşkilatının şefi olan General Alberto Medrano idi. Üye sayısı 50-100 bin arasında tahmin edilmekteydi. Düzen içi yasal muhalefet rolünü ise, *Partido Democrata Cristiano* (Hıristiyan Demokrat Parti - PDC) üstlendi. Parti 1960 sonunda

Duarte önderliğinde kurulmuştu. Aslında popülist, reformcu bir söylemi benimsemekle birlikte, ideolojik olarak *PCN* ile aralarında çok az fark vardı. Duarte 1964'te San Salvador belediye başkanlığına seçildi ve *PDC* ana muhalefet partisi konumuna geldi.

1969 Honduras-Salvador futbol savaşının estirdiği şovenist hava iktidarın ömrünü uzatacağa benziyordu, ama ardından ekonomik sorunlar yanında 1972 seçimlerinde yapılan hilelerin yarattığı tepkiler geldi. *Komünist Parti*'nin de desteklediği *Union Nacional Opositora*'nın (Ulusal Muhalefet Birliği) başkan adayı Duarte idi. Seçimlerdeki hileler yeni bir darbe girişimine neden olduysa da, *CONDECA* (Orta Amerika Savunma Konseyi) üyesi Guatemala ve Nikaragua uçaklarının da katılımı ile, darbe bastırıldı. Muhalefet lideri Duarte, apar topar bir uçakla Caracas'a gönderildi.

Solun Yükselişi

'70'lerden sonra solun yükselişinin en önemli nedenlerinin başında, gerek *Komünist Parti*'nin gerekse *Hıristiyan Demokratlar*'ın, muhalefet hareketi içindeki tıkanışı geliyordu. Bu süreç aynı zamanda çok bölünmeli ve sancılı bir dönemi içerdi. *KP* aslında son derece etkisizdi ve 1932'nin mirasından artık hiçbir şeyi temsil etmiyordu, geleneksel ittifak politikaları çerçevesinde Duarte'nin adaylığını destekleyecek, futbol savaşı sırasında esen şovenizme kapılıp, savaşa gönüllü yollamayı kabul edecek kadar şekilsizleşmiş bir örgüttü. Buna karşılık *KP* içinde de Küba Devrimi, Vietnam'daki gerilla savaşı belli etkiler uyandırmış, Çekoslovakya müdahalesini eleştirenler olmuştu. Bu tartışmalar temelinde 1970'de *KP*'den kopan bir grup 1972'de varlığını duyurdu: *Fuerzas Populares de Liberacion-Farabundo Marti* (Halk Kurtuluş Güçleri - FPL), El Salvador'u bağımlı kapitalist bir ülke olarak tanımladı ve devrimin ana karakterini anti-emperyalist ve anti-oligarşik olarak belirledi. Devrimin ardından işçi sınıfı hegemonyasında bir devrimci halk diktatörlüğü kurulacaktı. Uzun erimli halk savaşı stratejisi benimsendi. Hücre esasında disiplinli bir çalışma yürüten örgüt, yavaş ve sağlam bir gelişme gösterdi. Örgüt bombalama ve önde gelen sağcıların öldürülmesi gibi eylemlere yöneldi.

Diğer öncü gerilla örgütü *Ejercito Revolucionario del Pueblo* (Devrimci Halk Ordusu - ERP), *Hıristiyan Demokrat* kökenli idi. Başlangıçta örgütte kaba bir fokoculuk egemendi. Daha sonra ani bir dönüş ile Maoculuk benimsendi ve Küba sert biçimde eleştirilmeye başlandı. Ünlü ozan Roque Dalton da *KP*'den koparak bu hareket içinde yer almıştı. 1975'de örgüt içi kanatların kavgası sırasında Dalton önce Küba, sonra CIA ajanlığıyla suçlanacak ve öldürülecekti. İki kanadın saldırıları birbirini yoketmeye dönüştü. Salvador solu içinde örgüt içi tartışmalarda bu tür olaylar bir kaç kez daha yaşanacaktı. *ERP* içindeki muhalif kanat

Latin Amerika yerlileri yüzyıllar boyunca işgal ve sömürgeleştirme ile karşı karşıya kaldılar. Orta Amerika'yı işgal ettiklerinde İspanyolların karşılaştıkları tabiat örtüsü ve doğal kaynaklar, onların bu bölgeyi "Muhammed'in cenneti" olarak tanımlamalarına yol açtı. Ancak işgalcilerin uygulamaları sonucunda bu cennet kısa zamanda cehenneme benzemeye başladı. Bu tahribattan kaçmaya çalışan yerliler için tek güvenilir yer olarak "balta girmemiş ormanlar" kalıyordu. İşgalciler kıta yerlilerini "konuşan hayvanlar" olarak tanımlıyorlardı. Ancak sömürgeleştirmenin, köleleştirmenin arttığı bir ortamda işgalci güçler için balta girmemiş ormanlara girmenin önünde durabilecek bir engel de yoktu. Diego Rivera'nın resmettiği gibi, vahşi hayvanların tehdidi altında bulunan ve kalın dalların ardına saklanmaya çalışan yerliler, artık ülkenin efendileri değil köleleri idiler (sağda). İşgalciler sadece yerlilerin durumlarını değiştirmekle kalmıyorlardı. Aynı zamanda tabiat örtüsü yeni bir kültürün ve üretim ilişkilerinin akışı ile birlikte değişime uğramaya başlıyordu. İlk işgallerin ardından geçen onlarca ve yüzlerce yıla yayılan bu değişiklikler tüm kıtayı kaplıyordu. Emperyalizmin ekonomik çıkarlarının artması ile birlikte yollar yapılmaya başlanıyor, ürünlerin en hızlı ve uygun biçimde sömürgelerden sömürgeci ülkelere doğru

43 Latin Amerika'da Devrim ve Karşı Devrim

aktarılmaları sağlanmaya çalışılıyordu. Amazon bölgesindeki ormanların içine baltalar ve araçlar giriyor ve buralarda yollar inşa ediliyor, verimli topraklar ekime açılıyordu. Artık "medeniyetin" getirmiş olduğu yeniliklerden ve sömürüden, baskıdan kaçan yerliler, bu kez kaçtıkları yerlerde de bu "medeniyete" ve onunla birlikte sömürüye yakalanıyorlardı. Fütursuzca kullanılan ve tüketilen toprakların verimini artırmak için kullanılan ve yerlilerin tamamen yabancı oldukları uçaklarla sürdürülen ilaçlama ise yerlilerin yaşamını olduğu kadar çevrenin de örtüsünü ve dengesini bozan özellikler taşıyordu. Yerliler artık sadece gökten gelen tehlikenin değil, aynı zamanda püskürtülen ilacın da önünden kaçmak zorunda kalıyorlardı (solda). Tüm bu gelişmelere karşı tepkilerini ayaklanmalarla gösteren Latin Amerika sakinlerinin bu isyanlarına önderlik edenler bu kıtanın tarihinin yazılmasına katkıda bulundular. Bu önderlerden biri de Küba Devrimi'nin en renkli ve canlı figürlerinden biri olan Che Guevara idi (ortada). İnsancıllığı, mücadele geleneği, devrimciliği, enternasyonalizmi ile kıta halklarının kalplerine adını yazdırmış olan Che, aynı zamanda kıtada emperyalizmin işgaline ve sömürüsüne karşı yükselen savaşın sembolü oldu.

Fuerzas Armadas de Resistencia Nacional'i (Ulusal Kurtuluş Silahlı Güçleri - FARN) kurdu. Bütün sol tarafından kınanan, hatta bizzat Castro tarafından emperyalist polisin kolu olmakla suçlanan *ERP* tecrit olmuş konumda kaldı. Morozan'ın uzak köşelerine çekilen *ERP*, kendini askerî mükemmelleşmeye verdi. *FARN* (ya da *RN*) ise izleyeceği yolu Dalton'un görüşlerine dayandırdı, "ulusal direniş" diye adlandırdığı bir çizgi geliştirdi, askerî öncü olarak kitle örgütlenmesini de önemsedi, solun birliğini savundu. *RN*, oligarşi üyeleri yanında, yabancı iş adamlarını kaçırdı, İsrail konsolosu Ernesto Libes'in kaçırılıp öldürülmesiyle adını iyice duyurdu.

Salvador'daki devrimci gelişmenin bir özelliği, askerî örgütlere paralel olarak kitle örgütlerinin de geliştirilmesiydi. Partilerden çok birlikler, bloklar, cepheler oluşturuldu. Öte yandan bir köylü hareketliliği de başlamıştı. 1974'de *RN* çizgisine bağlı olarak kır ve kent işçilerinin birliği *Frente de Accion Popular Unifica* (Birleşik Halk Eylem Cephesi - FAPU) kuruldu. *FPL* hareketi ise *Bloque Popular Revolucionario*'yu (Devrimci Halk Bloğu - BPR) kurdu.

1972'de Molina rejimi, komünistlerin eline geçtiği gerekçesi ile üniversiteleri bir yıl kapattı, özerklik kaldırıldı. 1975'te barışçı bir gösteriden sonra 40 öğrencinin öldürülmesi, 50 bin kişilik bir gösteri ve 5 günlük üniversite işgaline yol açtı. Öğrenciler gerilla hareketlerine kaymaya başladılar. *Movimiento Estudiantil Revolucionario* (Devrimci Öğrenciler Hareketi - MERS) *Devrimci Halk Bloğu*'na katıldı ve harekete gençliğin damgasını vurdu. Bloğa katılanlar arasında *Union de Pobladores de Tugurios* (Gecekondu Sakinleri Birliği) ve *Salvadorlu Eğitimciler Ulusal Birliği (ANDES)* de vardı. Bloğun gelişmesinde ana gücü ise *Union de Trabajadores Del Campo*'nun (Tarım İşçileri Sendikası - UTC) katılımı sağlamıştı. Kırsal alandaki sendikal çalışmaları, bir bölüm *Hıristiyan Demokrat* da destekliyordu. Bloğun üye sayısı iki yıl içinde 60 bine ulaştı.

ERP de, bu süreçte kendine bağlı, daha çok öğrenci militanlardan oluşan *Ligas Populares 28 de Febrero* (28 Şubat Halk Birliği - LP28) adlı bir kitle örgütü oluşturdu. Örgüt adını, seçim hilelerine karşı protesto yaparken askerlerin 200 kişinin ölümüyle son bulan katliamdan almıştı. Diğer önemli bir örgüt ise kuruluşu 1979'da açıklanan *Partido Revolicionario de Trabajadores Centroamericano* (Orta Amerikalı İşçilerin Devrimci Partisi - PRTC) idi.

Reformcu Cuntadan İç Savaşa

Devrimci örgütlerin ve kitle hareketlerinin özellikle 1975 sonrasında yükselişine askerî rejim terörle yanıt verdi. *ORDEN* özellikle kırsal kesimdeki işçi ve köylü örgütlenmelerini hedef

almıştı. Kaybolanlar, işkence, suikastler yaygınlaştı. Gerillalar bu teröre yanıt verince de silahlı sağ faşist çeteler oluşturuldu. Önce, bir hafta içinde 38 kişi öldüren *İmha Savaşı Ulusal Kurtuluş Güçleri (FALANGE)* ortaya çıktı. Bu örgüt daha sonra *Beyaz Savaş Birliği (UGB)* adını alacaktı. 1977'de başkanlık seçimlerinde sağcı general Romero adaydı. *Birleşik Muhalefet Cephesi (UNO)* ise gücünü iyice yitirmişti. Ordu içinde genç subaylardan oluşan *Askeri Gençlik Hareketi (MJM), UNO*'ya yaklaşmaya başlamıştı ve Romero'yu eleştiriyordu. *Halk Bloku* ise seçimlerin boykotundan yanaydı. Ve seçimler yapılan hilelerle yine *PCN* adayı General Romero'ya kazandırıldı. Muhalefetin bunu protesto için sokağa dökülmesini, öğrenci, öğretmen, işçi grevleri izledi. Başkentte tüm hayat felce uğradı. Üç günlük ana meydanı işgal eyleminden sonra 28 Şubat günü, askerlerin saldırıları sonucu 200 kişi öldürüldü. 28 Şubat olaylarını *Resistencia Nacional* (Ulusal Direniş) "devrim öncesi durum" olarak nitelendirdi. Bu arada San Salvador başpiskoposu Arnulfo Romero da gerek katliamları, gerekse seçim sonuçlarını protesto etti.

27 Kasım 1977'de General Romero, Kamu Düzenini Savunma Yasasını imzaladı. Bu yasa, kitle hareketlerini ve her çeşit muhalefeti bastırma için olağanüstü yetkiler tanımaktaydı. Ordu ve *ORDEN* 1978 boyunca en vahşi bastırma eylemlerine giriştiler. Bunu protesto eden sendika üyeleri 4 elçilik binası ve ana katedrali işgal ettiler. 1978'de gerilla eylemleri de arttı. Haftada en az bir gerilla saldırısı oluyordu. ABD elçiliğine saldırı, yabancı şirketleri bombalama ve kaçırma eylemleri birbirini izledi. *RN*, Aralık'ta üç yabancı iş adamını kaçırarak, Philips'den 1 milyon dolar fidye aldı ve dünyanın 39 gazetesinde ilanlarının çıkmasını sağladı. Nikaragua Devrimi'nin en büyük etkisi El Salvador'da oldu. El Salvador'da "Bugün Somoza, Yarın Romero" sloganı atılmaya başladı.

El Salvador'da bütün 1979, grevler, işgaller, gösteriler ile geçti. Mart'ta Kamu Düzeni Yasası Kaldırıldı, ama Mayıs'ta sıkıyönetim ilan edildi. Devrimci Halk Bloğu'nun beş önderinin tutuklanması üzerine, Kosta Rika ve Fransa elçilikleri, ana katedral ve 8 kilise, tutuklananların serbest bırakılmaları talebi ile işgal edildi. Göstericilerin üzerine açılan ateş sonucu 25 kişi öldü. Ölenlerin cenazesine katılan 10 bin kişi "kavga sürüyor" sloganı ile yürüdü. Sonbaharda kitle gösterilerinin tekrar doruğa çıkması ile rejimin krizi de derinleşti. 20 Eylül'de *Sosyal Demokratlar, KP, LP28,* dolaylı olarak *FAPU* ve bir dizi sendika *Foro Popular*'ı (Halk Forumu) oluşturdu. En büyük kitleselliğe sahip olan *BPR* ise, Romero sonrası için platform oluşturmaya çalışan bu foruma katılmamış, 1980'i "kurtuluş yılı" olarak ilan etmişti.

10 Ekim 1979'da Başkan Carter, muhtemel komünist egemenliğe karşı yeni bir "Karayipler Acil Görev Gücü"nün kurulduğunu ilan etti. 11 Ekim'de "tıbbi bakım" için ABD'ye giden General Romero, 14 Ekim'de, iktidardan indirildi.

Yeni cunta toprak reformundan, genel affa, düşünce, örgütlenme, gösteri yapma özgürlüğünden sosyal haklara kadar uzanan tozpembe bir reform planı açıkladı. Romero rejimi insan haklarını ihlal etmişti, rüşvet, yolsuzluklar, ayrıcalıkların kökeninde toplumsal açıdan yetersiz yapılar yatmaktaydı. Şiddete son verilecek, *ORDEN* dağıtılacaktı.

Yeni rejim gerek sağın gerek solun meydan okunması ile karşı karşıya idi. İlk iki ayda reformist cunta, *Foro Popular* içindeki burjuva ve küçük burjuva politikacıları hükümeti aldı. Komünistler de çalışma bakanlığını almışlardı. *KP*, darbenin ABD patentli olduğu yolundaki iddialara karşı çıkıyor, oligarşinin bölündüğünü savunuyordu. *Komünist Parti* dışındaki sol ise, ordunun en baştan itibaren *Foro*'nun hiçbir önerisini yerine getirme niyetinde olmadığının farkında idi. Nitekim daha 16 Ekim'de askerler işçilerin işgal ettiği fabrikalara karşı saldırıya geçti. Göstericilerin üstüne sistemli olarak ateş açıldı. Bu gösterilerde toplam olarak ikiyüze yakın işçi askerlerin açtığı ateş sonucu öldüler.

Darbeye karşı silaha çağrısı yapan tek grup *ERP* oldu. Birkaç kentte bazı semtler *ERP* militanları tarafından ele geçirildi. Kısa sürede diğer sol örgütler teker teker *Foro*'dan ayrıldılar. *Blok* da baştan beri cuntaya tavır almıştı. Ekim ve Kasım'da bakanlıkların işgalini örgütledi. Bu arada *Hıristiyan Demokratlar*'ın lideri Duarte de ülkeye dönmüş, Amerikalılar açısından bir alternatif olarak kendini göstermeye başlamıştı.

Ordunun vahşice operasyonlarının sürmesi, hükümetin çökmesine neden oldu. Ocak 1980'de bir ültimatom veren reformist bakanlar, istekleri benimsenmeyince istifa ettiler. Eğitim bakanı istifasıyla birlikte gerillalara katılacağını açıkladı.

Yine Ocak'ta devrimci örgütleri biraraya getiren *Coordinadora Revolucionaria de Masas* (Devrimci Kitle Eşgüdümü - CRM) oluştu. 1932 ayaklanması anısına *CRM*'nin düzenlediği yürüyüşe 250 bin kişi katıldı. Bu son açık kitle gösterisi idi. Yürüyüş sabahı Blok'un büroları bombalandı, sendikalar tarandı, üniversitelere sivil gruplar saldırdı. Binbaşı Bob (Roberto d'Aubuisson) *Frente Amplio Nacional* (Ulusal Geniş Cephe) adlı örgütünü harekete geçirmişti. Günlerdir yürüyüş için bekleyen köylülerin üstüne uçak ve helikopterlerden haşarat ilacı atıldı. Katedral Meydanı'nda 40 bin kipilik *FAPU* taraftarı üstüne ateş açıldı. Sadece burada 21 kişi öldü. Elçilikler ve kamu binaları haftalarca işgal edildi. Ama artık yeni bir dönemin eşiğinde bulunuluyordu. Mart 1980'de tarım yasası yürürlüğe konuldu ve bunalım derinleşerek iç savaşa dönüştü. Askerler "topraklar sizin" diyor, köylülerin önderlerini seçmelerini istiyor,

Güney Amerika'da "Kızılderililer": Etnografik Bir Tanımlama

Amerika kıtasında yaşayan Kızılderililer için söylenecek en doğru söz belki de onların tümünü içeren hiçbir söz söylenemeyeceğidir. İspanyolların Amerika'ya ayak bastığı 15. yüzyılda sadece Kuzey Amerika'da 2 bin değişik Kızılderili grubu vardı (Capp, W.H. Seeing With a Native Eye, Harper and Row, 1976). Ve bunların büyük bir kısmı birbirinden İngilizce ile Çince kadar farklı diller konuşuyorlardı. Güney Amerika da ise 2-3 bin arası değişik kültür grubunun olduğu tahmin ediliyor. (Steward, J. Native Peoples of South America, McGraw Hill, 1959). Hem Kuzey hem de Güney'deki grupların kültürleri, sosyal yapıları, konuştukları lisanlar buna paralel farklılık gösteriyordu. Yani her grup diğerlerine bazı yönlerden benzese de başka yönlerden değişiklik sergiliyordu.

Bu cildin konusu olan Orta ve Güney Amerika da 16. yüzyılın başında 10 milyon Kızılderili yaşıyordu. Bu toplamın yaklaşık 730 bini Orta Amerika'da idi. Orta Amerika'daki Kızılderili grupları İspanyol fethi ve bunu izleyen sert sömürgeleştirme sürecine dayanamadılar. 1519 ile 1650 arasında bu bölgedeki Kızılderili nüfusun 2/3'sinin tamamen yokedildiği tahmin ediliyor (Baudez, C.F. Central Amerika, Nagel Pub, 1970).

Bugün Güney Amerika'da Kızılderili nüfusun 7 milyon civarında olduğunu kaydeden Steward, geçmişteki 10 milyonla karşılaştırıldığında bunun pek düşük bir sayı olmadığı düşüncesini geliştiriyor. Beyaz Anglo-Saxon avuntusu mu? Beşyüz yılda bütün dünya nüfusu katmerli artış gösterirken aynı süre içinde Kızılderililerdeki 3 milyonluk azalmayı "çok da kötü değil" diye yorumlamak bir bilim adamı için nasıl bir vicdan rahatlatma yöntemi? Dünyayı nasıl bir algılayış biçimi?

3 bin değişik Kızılderili grubu hakkında özet olarak birşey yansıtabilmek için de Orta ve Güney Amerika'da antropologların kurguladığı coğrafi-kültürel bölgelere itibar etmek gerekiyor. Orta ve Güney Amerika için antropologlar şöylesi beş bölgeden söz ediyorlar: 1. Karaib çevresi, Antil adaları, Kuzey Andlar, Orta Amerika ve Kuzey Venezuela'daki teokratik ve askerî konfederasyon ya da şeflikler, 2. Bugünkü Brezilya sınırları içindeki tropik ormanlarda çiftlik türü küçük köylerde yaşayan gruplar, 3. Orta Andlar'da bugünkü Güney Kolombia, Ekvator, Peru, Batı Bolivya ve Kuzey Şili'deki entansif, sulama tarımcılığına dayalı İnka uygarlığı, 4. Güney Andlar'daki (Güney Şili hariç) çöllerde, çiftliklerde veya göçebe olarak yaşayan gruplar, 5. Bugünkü Arjantin sınırları içinde avcılık, toplayıcılık ve balıkçılıkla geçinen topluluklar.

İspanyol Fethi, Karaib çevresi ve Güney'indeki özgün Kızılderili kültürlerini hemen tümden yokettı. Sağ kalan Kızılderilileri de İspanyol toplumuyla bütünleştirdi (asimile etti). Süreç, Orta Andlar'daki İnka uygarlığının yokediliş ve asimilasyonundan çok daha hızlı oldu. Ne var ki bugün yörede, merkezden uzak ıssız yerlerde geçmişten kalan tek tük köyde yaşayan Kızılderili grupları hâlâ eski yaşam biçimlerini sürdürüyorlar. Önceleri bu köyleri Amazon ormanlarındaki basit köylere benzeten antropologlar ikisini bir kategoriye koyup anlamaya çalıştılar. Neden sonra Kirchoff gibi araştırmacıların Fetih dönemi tutanaklarını taramaları, Lothrop gibi arkeologların kazıları sonucu bu gün basit köy görünümü veren kızılderili gruplarının geçmişte güçlü şeflikler oluşturdukları ortaya çıktı. Bu şefliklerin en önemlileri arasında Kolombiya ve Chibcha dili konuşanlar, Panama'-

da Cuna Kızılderilileri, Venezuela'daki Timotea dilinde konuşan gruplar ve Antiller'deki Arawaklar vardı. Güney Amerika'daki en büyük kültürel farklılıkları bu şeflikler arasında görmek mümkündü. Ancak her ne kadar birbirlerinden çok farklı iseler de, sınıfsal yapıları, birkaç grubun biraraya gelerek oluşturduğu devletler, devlet tanrıları, rahipleri ve şamanları, onları Amazon ormanlarındaki kes/yak tarımına dayalı küçük köylerde yaşayan Kızılderili gruplarından farklı kılıyordu.

Steward Karaib çevresi ve Güney'indeki şefliklerin iki temel alt kategoride incelenebileceğini ileri sürüyor: Ekvator'da Kuzey Andlar'da, Kolombiya ve Orta Amerika'daki askerî şeflikler. Bu şeflikleri oluşturan köyler yiyecek açısından kendi kendilerine yeterli idiler. Ancak yeni toprak fethetmek, buradaki insanlardan vergi ve esir almak için savaş amacıyla bir büyük şefin etrafında birleşiyorlardı.

İkinci türü oluşturan ve Antiller, Venezuela ve Bolivya'da görülen teokratik şefliklerde ise savaş, bunca önem taşımıyordu. Antiller'deki Arawaklar herkesin bir koruyucu ruhu olduğuna inanırlardı. Ancak köy başkanlarının koruyucu ruhu, sıradan insanların koruyucu ruhundan, onunki de tepedeki şeften daha az önemli idi. Yani koruyucu ruhların toplumdaki sınıfsal yapıya paralel bir hiyerarşik yapısı vardı. Şefin koruyucu ruhu da devlet tanrısı olarak kabul edilirdi. Bütün teokratik şefliklerde din konusunda uzmanlaşmış kişiler, sınıf piramidinin tepesinde yer alırlardı.

Güney Amerika'da tropik ormanlarda yaşayan Kızılderililer'in İspanyollarla teması Karaib çevresi ve Orta Andlar'daki İnkaların temasından farklı oldu. Bu büyük yağmur ormanlarında İspanyollar seyrek bir Kızılderili nüfusun oluşturduğu küçük, basit köyler buldular. Burada kayda değer hiçbir kıymetli maden yatağı yoktu. Buna rağmen tropik ormanlara özgü Kızılderili kültürü hızla yokoldu. Çünkü İspanyollar bu Kızılderililerin büyük bir kısmını "işe yaramadıkları için" öldürdüler, öldüremediklerini köle yaptılar. Diğerleri de yağmur ormanlarının iyice derinliklerine kaçtı. Bu iç bölgelerde, ırmaklar arasında yaşayan daha 'ilkel' köy Kızılderilileri'i ile avcı/toplayıcı gruplar vardı. İspanyollar'ın ormanın bunca derinliklerine girmemesi nedeniyle bu gruplar yakın zamana kadar kendi özgün yaşam biçimlerini sürdürdüler. Ancak son onbeş yıldır onlar da Batılıların ormanı kesip yol yapma tutkusuyla yavaş yavaş ortadan kayboluyorlar.

Her ne kadar tropik ormanlardaki köyler daha çok Brezilya sınırlarının bir özelliği idiyse de bugün ki Honduras ve Nikaragua sınırları içinde de tropik yağmur ormanları ve Amazonlar'dakine benzer küçük tropik orman köyleri vardı. Dolayısıyla buradaki Paya, Jicaque, Sumo, Miskito gibi Kızılderili grupları, genelde Karaib çevresine özgü şeflik tipi topluluklardan farklılık gösteriyordu. Paya, Jicaque, Sumo ve Miskito'larda şefler, doğumun belirlediği bir sınıf aidiyeti ve tapınaklar yoktu. Her ne kadar bu topluluklar hakkında çok az bilgi varsa da eldekiler burada devlet türü kurumların da olmadığını gösteriyordu.

Güney Amerika'nın fethinde Avrupalılar önceleri sadece kıyı ve ırmak kenarları ile ilgilendiler. Kıta'nın iç taraflarına pek ilgi göstermediler. Orta Andlar hariç. Buradaki altın, İspanyolları içerilere kadar çekti.

İnka ve İspanyol imparatorlukları tarımsal temelleri, iki sınıflı yapıları, güçlü imparatorları ve devlet dinleri açısından birbirlerine benziyorlardı. Ancak iki imparatorluğun ekonomik temelleri birbirinden tamamen farklı idi. İspanya'nın küçük feodal devletlerine, özel mülkiyet ve sermaye birikimine yer veren ekonomik sistemine karşılık, İnka imparatorluğu sulama tarımına dayalı küçük devletlerin bir araya gelmesinden oluşan, özel mülkiyet ve sermaye birikimine izin vermeyen bir yapıya sahipti. İktidarın gücü de sulama kanallarının iyi çalışmasından, ordudan ve devlet dininden kaynaklanıyordu. İmparatorun esas amacı vergi almak değil, halkın emeği üzerinde denetim kurmaktı. Temel olarak yönetenler ve halktan oluşan ikili sınıfsal yapıda özel mülkiyete yer yoktu. Özel şahısların sermaye birikimi yapması mümkün değildi. Aileler kendi gereksinimlerine göre üretim fazlalarını takas ederlerdi. Halkın kıymetli madenleri elinde bulundurması yasaktı. İmparatorluk sınırlarında bunların takası dahi mümkün değildi.

Hükümet denetiminde olan toprakların tapusu imparatorun elindeydi ve imparatorluğun ihtiyaçlarına göre insanlara ekip biçmeleri için dağıtılırdı. Bu nedenle her ailenin gereksinimi devlet tarafından inceden inceye hesaplanırdı. Ayrıca hasta, sakat, dul, yaşlı, kıtlık ve felaket kurbanlarına devlet depolarından tahıl ve diğer yiyecek verilirdi. İnka imparatorluğunun bu yönleri zaman zaman "sosyalist" olarak nitelenmesine yol açtı. ancak imparatorun bu konudaki mutlak otoritesini, bütün toprakların tapusunu elinde bulunduruşunu, toprak dağıtımında tapınak-devlet-halk olmak üzere üçlü bölüşüm sistemi öngörüldüğünü ve bunun her zaman eşit olmadığını anımsamak gerekiyor.

İspanyol fethi, yokedilişten geriye kalan İnka kültürünü derinden etkiledi. Toplumsal-ekonomik yapı büyük ölçüde değişti. Özel mülkiyet, sermaye birikimi kurumları yerleşti. Ancak Kızılderili kültürel-sosyal yapısı tamamen yokolmadı. Ne var ki bugün bundan arta kalanları daha çok Peru'nun yüksek ovalarında bulmak mümkün. Kent ve kasabalardaki yaşam ise büyük ölçüde İspanyol kurum ve kültürünü yansıtıyor.

1530'larda Şili'ye gelen İspanyollar burada Diagulta Kızılderilileri'nin direnişi ile karşılaştılar. Yarı-çöl bölgelerde yaşayan Diagultalar birleşerek İspanyollara karşı savaştılar. Savaşçılarının arasında kadınların da bulunduğu biliniyor. Diagulta direnişini sonunda kıran İspanyollar buradaki Kızılderililerin büyük kısmını Peru'nun yüksek ovalarına, madenlerde çalışmaya, diğerlerini de Buenos Aires'e kadar sürdüler.

Diagultalar'ın Güney'indeki daha verimli topraklarda ise göçebe ve çiftçilikle geçinen Araucanian Kızılderilileri yaşardı. Köyden daha küçük birimlerde dağınık olarak yaşayan Araucanianların Fetih dönemindeki nüfusunun 500 bin ila 1.5 milyon arasında olduğu tahmin ediliyor. Bugün ise Şili'de, Kuzey Amerika'daki gibi kendilerine ayrılmış rezervasyonlarda yaşayan yaklaşık 200 bin Araucanian var.

Araucanian Kızılderililerin bir başka kolu, Mapucheler, bugüne kadar ayrı bir etnik grup olarak varlıklarını sürdürdüler. Nüfusça Picuncheler'den çok daha kalabalık olan Mapucheler İspanyollara karşı başarıyla direndiler. Ancak 1860'lardan sonra İspanyol egemenliğini kabul edip rezervasyonlara yerleştirilebildiler. Şili'deki Bio Bio nehri ile güneyindeki Valdivia kenti arasında yaşayan Mapucheler bugün hâlâ kendi dillerini konuşuyor, geleneksel kültürlerini büyük ölçüde devam ettiriyorlar. Kes/yak tarımı ile ağaçlardan kalan düzlüklerde küçük çapta üretim yapan Mapucheler, çevredeki diğer grupların avladıkları hayvanları ve balıkları takas yoluyla alırlardı.

Arjantin Pampalarında (ağaçsız, yeşilsiz düzlükler) Avrupalılar guanako (lamanın akrabası bir hayvan) avlayarak yaşayan Kızılderili avcı grupları buldular. Bu Kızılderililerin tarım, metalurji, seramik ve dokuma konusunda bilgileri yoktu. Sürekli göç ederek yaşayan avcı/toplayıcıların akıbeti Avrupa tarihindeki en büyük kara lekelerden birini oluşturuyor. Buralarda gönüllerine uygun, gelişkin bir maddî kültür bulamayan Avrupalılar, örneğin Kıta'nın en güneyinde Tierra Del Fuego'da yaşayan Kızılderilileri, yaban ördeği avlarcasına vurdular. Bugün bu Kızılderililerden kalan 20-30 kişilik bir grup var. Patagonya civarındaki Kızılderililer ise, İspanyollardan aldıkları atlarla yeni sömürgecilerin yerleşim yerlerine sürekli baskınlar düzenlediler. Ancak sonunda yenilgiye uğradılar. Bugün Arjantin'deki Gaucho (İspanyol-Kızılderili karışımı ataları olan sığır sürücüleri) ve çiftçilerin bir kısmı bunların soyundan geliyor.

Tropik yağmur ormanlarındaki Kızılderililer Orta Andlar ve Karaib çevresindeki toplulukların sahip olduğu teknoloji ve girift sosyo-politik yapıdan habersizdiler. Yoğun ağaçlıklı, nemli ormanların içindeki basit köylerde, yaşamlarının önemli bir kısmını, yiyecekleri maddeleri temin etmek için uğraşarak geçiriyorlardı. Orman içinde ağaçları keserek elde ettikleri düzlüklerde yetiştirdikleri ürünlerle beslenerek yaşıyorlardı. Ayrıca ırmaklardaki balıkları yiyor, ormanda avlanıyorlardı. Belli ürünlerin yetiştirilmesinde uzmanlaşmış kişiler yoktu. Metalurjiden habersizdiler ve bu tür üretimden yararlanacak üst sınıflar yoktu.

Avcı/toplayıcı gruplardaki temel toplumsal ayrışma akrabalık, cinsiyet ve yaş etrafında dönüyordu. Çekirdek aileler, akrabalık bağlarına göre birlikte avcılık yaparlar, avlanacak küçük grupları örgütlerlerdi. Bunların dışında bir sınıfsal bölünme, uzmanlaşmış rahip kadroları yoktu. Şili'de Yahgan, Arjantin'de Ona Kızılderilileri böyle bir sosyal yapıya sahiptiler. İspanyolların pampalara at ve sığır getirmesinden sonra ekolojik uyum biçimleri değişti. Atlar sayesinde Kızılderililer daha uzaklarda, daha büyük gruplar halinde avlanır oldular.

Ama bu grupların sözü bile edilmiyor artık. Arjantin'in 26.7 milyonluk nüfusundaki Kızılderili oranı yüzde 0.5'in altında. Benzer şekilde Şili'de yüzde 5, Venezuela'da yüzde 2, Kolombiya'da yüzde 7, Nikaragua da yüzde 5'lik bir Kızılderili nüfusu var. Güney Amerika'da Kızılderili nüfusu en kalabalık ülkeler Bolivya (yüzde 55), Guatemala (yüzde 55) ve Peru (yüzde 45), (Galeano, 1983). Diğer ülkelerde ise Kızılderililerden geriye kalanlar yüzyıllardır İspanyollarla evlenerek bugünkü nüfus sayımlarındaki "kırma" kategorisine uygun bulunmuşlar.

SEMRA SOMERSAN

Özellikle irili ufaklı pek çok ülkenin yer aldığı Orta Amerika'da, haritada yer alan bağımsız devletlerden çoğu aslında birer uydu-devlettir; bazıları ABD'nin doğrudan etki alanındaki dikta rejimleri ile yönetilirken, bazıları da emperyalizmin çıkarları doğrultusunda ortaya çıkmış yapay-devletlerdir. Yapay-devletlere en iyi örnek, belki de Panama'dır: Ülke, var oluşunu coğrafî bir raslantıya borçludur. Uluslararası ticaret için son derece önemli olan Atlantik Okyanusu ile Pasifik Okyanusunu birleştirilmesi, Orta Amerika'nın en dar kısmı olan 45 km. genişliğindeki bölgede bir kanal açılmasını gerektiriyordu. Yüzyılın başında, bu bölgede bir kanal açılmasını zorlayan ABD'ye karşı o sıralarda bölgeye hakim olan Kolombiya kanal konusunda tereddüt ediyor, birtakım koşullar öne sürüyordu. Orta Amerika'da en büyük emperyalist güç olan ABD için, San Francisco ile New York arasında en kısa deniz yolunu açacak bir kanal, Latin Amerika üzerindeki egemenliğini pekiştirmekten öte, deniz ticareti ve -ABD ile İspanya arasındaki savaşta anlaşıldığı gibi- askerî hareket serbestisi açısından da büyük önem taşıyordu. Sömürge döneminde, daha 16. yüzyılda, Peru'dan Avrupa'ya altın ve gümüş taşıyan İspanyol gemilerinin bütün bir Kıtayı dolanmamaları için İspanyollar da aynı tasarı üzerinde durmuş, ama bu tür bir kanal yabancı gemilerin Peru'ya ulaşmalarını da kolaylaştıracağı için ciddi bir girişimde bulunmamışlardı. Kanalın açılması için ilk ciddî adım ancak 1880'lerde atılabilmişti: Fransızlar, uluslararası bir şirket kurarak 1869'da Süveyş Kanalını tamamlamış olan Ferdinand de Lesseps yönetiminde, bugünkü kanalın olduğu yerde bir projeyi yürürlüğe koydular. İşçilerin sarı humma ve malarya gibi hastalıklardan kırılması, toprak kaymaları gibi engeller, projenin masrafını çok fazla arttırınca şirket iflas etti ve çalışmalar 1888 yılında bırakıldı. Almanların Akdeniz'de yayılmasını engellemek için ABD desteğine muhtaç olan Fransa, 1904'te bu şirketin bütün haklarını ve inşaatın gerçekleştirilen projelerini ABD'ye sattı. Bir yıl öncesinden ABD başkanı Theodore Roosevelt, Kolombiya'nın öteki kesimleriyle Panama arasında yer alan cangıllar yüzünden Kolombiya hükümetinin bölgeyi yeterince kontrol edemeyişinden yararlanarak Panama'da yerel bir ayaklanmanın başlamasını sağlamış, bu ayaklanmayı yolladığı deniz piyadeleriyle desteklemişti. Böylelikle 3 Kasım 1903'te Orta Amerika'nın 'bağımsız' ülkelerine yeni bir tanesi daha katılıyordu: Panama. Bu tarihten 15 gün sonra yapılan bir anlaşmaya göre de ABD'nin, açılacak olan kanalın her iki yakasındaki 10 km.lik bir şeridi sürekli denetiminde tutması karara bağlandı. Tükettiği besinin yüzde 60'ını Birleşik Devletlerden ithal eden Panama'nın endüstrisi ve ordusu yoktur ama, bu durum, ülkede 'askerî' darbelerin vuku bulmadığı anlamına gelmez: 1968'de seçimle iş başına gelmiş Arnulfo Arias hükümetini, göreve başlamasından birkaç gün sonra deviren General Omar Torrijos, jandarma (millî muhafız örgütü) komutanıydı... Yine de, başlangıçta sol partilerle sendikalara karşı bir askerî cuntadan beklenebilecek baskıları uygulayan Torrijos rejimi kısa sürede milliyetçi bir tutumu benimsedi ve Şubat 1969'da itibaren ABD'ye karşı tavır aldı. İdeolojik tutarsızlıklarına rağmen genelde anti-emperyalist bir niteliğe sahip olan Torrijos yönetimi, belli başlı kurumları devletleştirirken, ABD'ye karşı Panama Kanalını bir koz olarak kullandı; bütün bunların sonucunda 1977'de uzun ve güç pazarlıklardan sonra, 2000'de kanalın Panama'ya tümüyle geri verilmesi ve ABD'nin bölgeyi boşaltması üzerinde anlaşmaya varıldı...! Aşağıdaki Panama afişi, "Mutlak hükümranlık: Bundan geri tek bir adım atılamaz" diyor.

ertesi gün de bunları teker teker öldürüyorlardı. Kısaca reform, köylü hareketinin tasfiyesine dönüştürüldü. Bu arada Duarte hükümette görev alınca *Hıristiyan Demokratlar* arasında bölünme meydana geldi. *Coordinadora* 17 Mart'ta genel grev çağrısı yaptı. San Salvador'da o gün 54 kişi askerlerce öldürüldü. Bu arada solun eylemlerini de zaman zaman eleştiren Kardinal Romero, Carter'a mektup yazarak cuntanın baskı önlemlerini eleştirdi. Ve birkaç gün sonra öldürüldü. Kardinal'in cenazesine katılan 80 bin kişinin üstüne askerler yine saldırmaktan çekinmediler ve yine 40 kişiyi öldürdüler. Sözde tarafsız cuntanın ana hedefinin sol olduğu artık kesinlikle ortaya çıkmıştı.

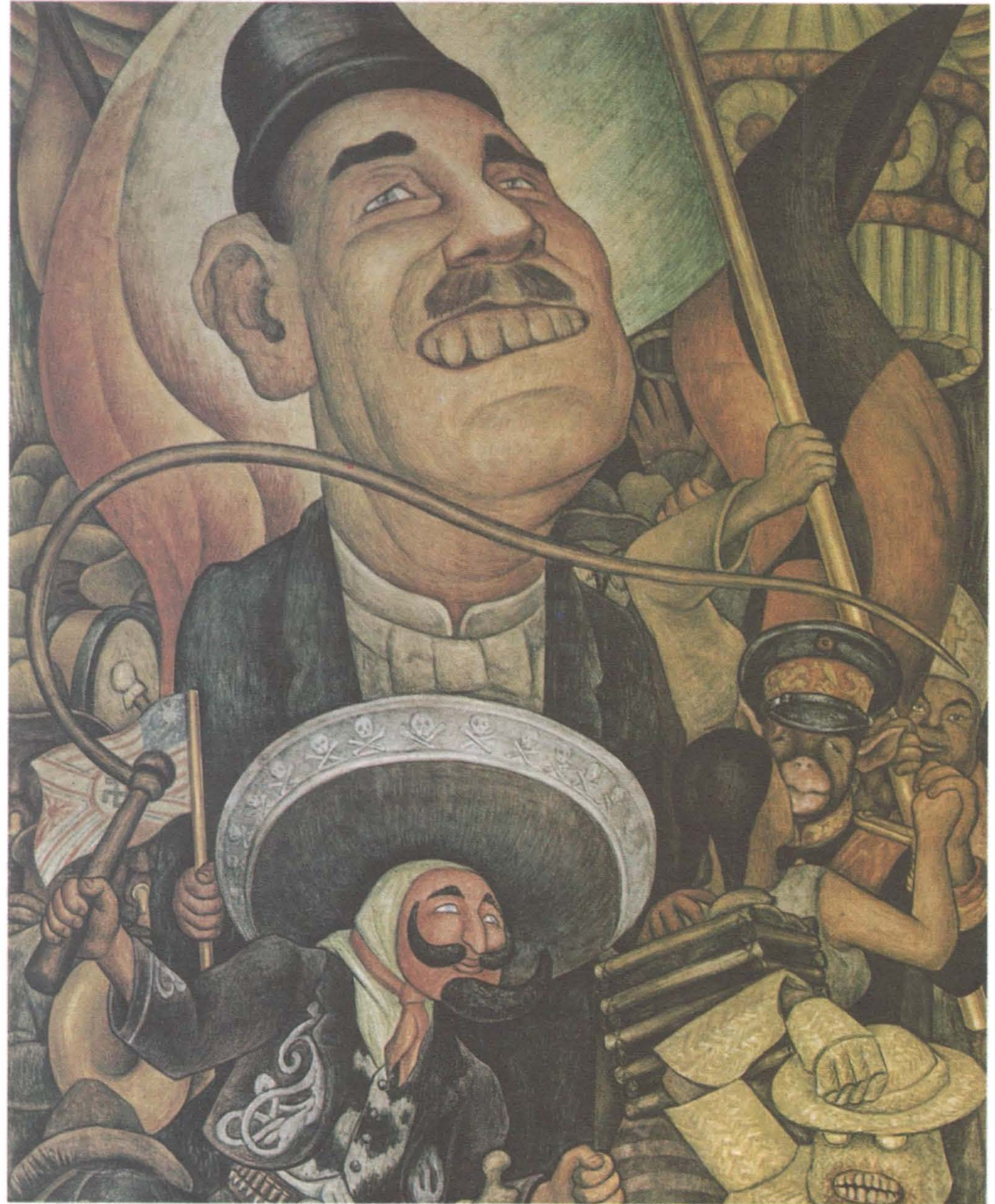
18 Nisan'da 100 bin kişinin katıldığı yürüyüş aynı zamanda *Frente Democratico Revolucionario*'nun (Devrimci Demokrat Cephe - FDR) doğuşunu muştuluyordu. El Salvador'daki iç savaş öylesi boyutlara varmıştı ki, *Hıristiyan Demokratlar*'dan kopan bir kanat ile, *Sosyal Demokratlar* da bu cephe içinde yer almışlardı.

Gittikçe yoğunlaşan iç savaş sırasında, Ocak 1982'ye kadar 30 bin kişi yaşamını yitirdi. Ocak 1981'de gerillaların genel saldırısı orduyu oldukça sıkıştırdı. Bu dönemde Honduras ve Guatemala ordusundan ve İsrailli uzmanlar da operasyonlara katılmaya başladılar. *FDR* 1980 yazında kent örgütlenmesi üstünde yoğunlaşmış, bu arada bir ortak komutanlık oluşturulmuştu: *Direccion Revolucionaria Unificada (DRU)*.

Üstüste yapılan genel grevler başarılı olmakla birlikte kitleler yorulmaya başlamıştı. Örgütler arası uyumsuzluk da sürüyordu. *FDR*'nin 28 Kasım'da düzenlediği bir yönetim toplantısı faşistlerce basılarak en önemli önderlerden birkaçı öldürüldü. Birkaç gün sonra da *Ulusal Muhafızlar* ilerici eğilimde üç Amerikalı rahibeye tecavüz ettiler ve öldürdüler. Cunta-ABD ilişkileri bu olaydan etkilendi. Bu sıralarda Reagan da göreve başlamak üzereydi. Amerikalıların sağladığı ilk değişiklik, Duarte'yi, askerî aygıtın başına 'sivil başkan' olarak oturtmak oldu.

Bu arada devrimci ve demokratik güçler arasında eşgüdüm pekiştirilmiş, askerî harekâtlar *Farabundo Marti* (Ulusal Kurtuluş Cephesi - FMLN) adı altında yürütülmeye başlanmıştı. 1981'de gerillalar oldukça başarılıydılar, ekonomik alt yapıyı sekteye uğratırlarken, ülkenin

Sağda, ünlü Meksikalı ressam Diego Rivera'nın 1936'da yaptığı Diktatör *adlı tablosu görülüyor. Eski Roma'da, ülke içi bunalımlarda Senato'nun önerisi üzerine bir konsül tarafından atanan ve Halklar Meclisinin (Comitia Curiata) onayından geçerek belli bir süre ile olağanüstü yetkilerle Cumhuriyeti yöneten devlet adamlarına dictator adı verilirdi. Konsüller ve öteki yöneticiler diktatör'ün otoritesine boyun eğmekle birlikte görevlerini sürdürürler, görev süresi altı ay olan diktatörler de genellikle bunalım sona erdiğinde yetkilerini devrederlerdi. Julius Caesar'ın öldürülmesiyle ortadan kalkan bu kurum, modern anlamdaki diktatörlükle çok az bir benzerliği paylaşmaktadır; modern diktatörler de genellikle 'olağanüstü durumlarda' iktidara gelirler, kendilerini olağanüstü yetkilerle donatırlar ama, Roma'nın eninde sonunda geçici ve 'yasal' birer yönetici olan diktatör'lerinden çok, Antik çağın tiranlarına benzerler. Günümüzdeki diktatör kimliğini oluşturan öğeler, Eski Yunan ve Sicilya'nın tiranlarıyla hemen hemen aynıdır: Zorbalık ya da entrikayla toplum üzerinde mutlak bir denetim elde etmek, bu siyasal gücü korumak ve pekiştirmek üzere terör uygulamak, yurttaşlık haklarını gözardı etmek, yasaları hiçe saymak... Elbette modern dikta rejimlerinin bütün bunlara ekleyeceği yöntemler de olacaktı: Kitle iletişim araçları, ödül-ceza, muhbirler yoluyla muhalefeti bastırma, dini ve ahlâkî değerleri kalkan olarak kullanma... Yine de, diktatörlük çok çeşitli biçimler almaktadır, Latin Amerika'da 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında kendi kendilerini önder ilan eden caudillolar (askerî şefler), çoğunlukla özel askerî birlikleriyle belirli bir bölgeye egemen olur, sonra da zayıf durumdaki hükümetin üzerine yürürlerdi. Savaş sonrası Latin Amerika diktatörlerinin durumu ise farklıydı, yöresel değil, ulusal bir kimlik taşıyor, Peron gibi iktidara milliyetçi subaylar tarafından getiriliyorlardı... Bütün bu evrime ve dikta rejimlerinin askerî güce dayandırılmasına rağmen, Latin Amerika'da caudilloların izlerinin hâlâ çok etkili olduğu söylenebilir. Che Guevara'nın bütün Latin Amerika'da bir efsane haline gelmesi de, belli bir ölçüde caudillo geleneğiyle açıklanabilir. Söz konusu olan şey, elbette Che'nin bir caudillo olarak görülmesi değildir; askerî yanı ön plana çıkartılan Che'nin Kıtadaki halklar üzerindeki etkinliği, bireysel yetenekleri abartılan caudillolara beslenen duyguları andırmaktadır. Ne var ki, caudillolar devri kapanmıştır ve Latin Amerika'da yeni bir geleneğin, öncü gerilla geleneğinin kökleşmeye başladığı söylenebilir: Meksika'da Pancho Villa'yla, Uruguay'da Artigas'la başlayan ve halk önderleri (ya da "eşkıya") geleneğinin bugün aldığı biçim gerilla mücadelesidir ve kendiliğinden, bilinçsiz bir şekilde başlayan toplumsal muhalefete giderek bilinçli bir yapı kazandıran bu mücadelenin en önemli simgesi Che'dir.*

dörtte birinde denetim sağladılar. Ama son saldırı kapasiteleri hâlâ yoktu.

1982'de ABD, orduya müthiş bir yardım akıttı ve bütün cephelerde hücuma geçti. Ama *FMLN* konumunu korumaya devam ettiği gibi, başkentte operasyon düzenleyecek güçte olduğunu kanıtladı. 1982'de yapılan kurucu meclis seçimlerinde, *FMLN* boykot çağrısında bulundu. D'Aubuisson'un aşırı sağcı *ARENA* partisi yükselirken, Duarte konumunu güçlükle korudu. Daha 1982'de Salvador'daki iç savaşın iki taraf açısından kolay kolay sona erdirilemeyeceği anlaşıldı. 1983 sonunda 33 bin kişilik ordu karşısında gerilla gücünün 8 bin olduğu tahmin ediliyordu. 1984 seçimlerinde Duarte devlet başkanı seçildi. Bu yıl da gerillalar zaman zaman kent merkezlerine baskınlar düzenleyecek güçleri olduğunu gösterdiler. İlk kez gerillalarla hükümet arasında görüşmeler yapıldı. 1982-84 arasında da 12 bin sivil, çoğunlukla da hava bombardımanları sonucunda öldü. Aynı yıl içinde grevlerde yeniden büyük bir artış gözlendi.

Mart 1989'da yapılan başkanlık seçimlerini aşırı sağcı *ARENA* partisinin adayı Alfredo Cristiani kazandı. *FMLN* seçimleri boykot etti. *ARENA* oyların yüzde 53'ünü, *Hıristiyan Demokratlar* yüzde 36'sını aldı. *Sosyal Demokrat* partiler ittifakının aldığı oylar ise yüzde 3,8 dolayında kaldı. ABD elçisinin seçime katılımın yüzde 60 olduğunu iddia etmesine karşın, resmî rakamlara göre bu sayı yüzde 52'dir. 400 bin kadar kişi kütüklere yazılmamış, 700 bin kişi ise ülke dışında mülteci konumundadır. *FMLN* seçimler sırasında ulaşımı sekteye uğratırken, 40 kadar da askerî eylemde bulundu.

Sonuç olarak bugün *ARENA* hükümeti de, *FMLN* de görüşmelere hazır olduğunu açıklıyor, iç savaşın toplam kaybı 6.0 bin olarak tahmin ediliyor. *ARENA* anayasa ve seçimler konusunda hiçbir adım atmayacaklarını belirtirken *FMLN* de görüşmeler için ön koşulun demokratik seçimlerle gerçekleştirilecek bir kurucu meclis seçimleri olduğunu savunuyor. Salvador'da uzun süredir oluşan pat durumunu iki taraf da aşamadı. Ve savaş sürüyor!

Güney Amerika'da Toplumsal Mücadeleler

Bolivya

16. yüzyılın ortalarına doğru İnka Devleti'ni fetheden İspanyollar bugün Sucre adıyla anılan Charcas, La Paz, Santa Cruz, Villa de Oropeza kentlerini kurup Potosi'deki gümüş yataklarını işletmeye başladıklarında madenlerdeki başlıca işgücünü zorla çalıştırılan *indio*'lar (yerliler) oluşturuyordu. Yüzyılın sonuna doğru denetim altında tutulan bütün bölgelerde İspanya Krallığı'nın yasalarını uygulayan mahkemeler olan *audiencia*'lar kuruldu. Charcas *audiencia*'sı önce Lima'daki Peru Genel Valiliği'ne, 1776'da da Buenos Aires'deki yeni genel valiliğe bağlandı. Ancak aynı tarihlerde en zengin ve en kolay ulaşılabilen damarların tüketilmesi, madencilerin ileri teknolojileri bilmemesi, kolonilerdeki sermayenin uluslararası ticarete kayması gibi nedenlerle madencilik önemini büyük ölçüde yitirdiğinden artan işsizlik ve sefaletin milliyetçi duygularla birleşmesi sonucu önce Charcas, sonra da La Paz'da Güney Amerika'nın ilk bağımsızlık savaşları başladı. Simon Bolivar'ın önderlik ettiği bağımsızlık hareketi esas olarak gerilla savaşı biçiminde dalga dalga bütün bölgeye yayıldı. Antonio Jose de Sucre'nin 1824'de Aşağı Peru'da İspanyol ordularını yenmesinden sonra bölgesel seçkinlerin de desteğini kazanan bağımsızlık hareketi, Bolivar'ın bölgede geniş bir konfederasyon kurulması önerisine karşın, Yukarı Peru Kongresi'nin 6 Ağustos 1825'de bağımsızlık ilanıyla yeni bir evreye girdi. Bolivar'ın anısına ülkeye Bolivya adı verildi. Ancak madenciliğin çökmesinin yanısıra bağımsızlık savaşlarının yarattığı tahribat ülkeyi bir ekonomik çöküşün eşiğine getirmişti. *Caudillo* adı verilen askerî önderler giderek ülke yönetiminde söz sahibi olmaya başladı. *Caudillo*'lar silahlı olmakla birlikte yine de meslekten askerin tam zıddı olan bir tipti ve toplumsal ve kurumsal çözülmenin yarattığı bir varlıktı.

Caudillo'lar Yönetimi

Bolivya 1825'den 1879'a kadar süren karanlık dönem boyunca, renkli, megalomanlıkları efsaneleşen "barbar" *cuadillo*'lar tarafından yönetildi. "Kurtarıcı" birliklerin arkasından çıkan *cuadillo*'lar zenginleri haraca bağlamak için özel ordular oluşturdular. *Caudillo*'ların Lima'daki yönetimi devirerek Peru ile Bolivya'yı bir Konfederasyon altında birleştirmeleri uzun ömürlü olmadı ve 1839'da Şili'nin askerî müdahalesiyle Konfederasyon dağıldı. Daha sonra geniş bir alana yayılmış bölgeler arasında ekonomik bütünlük kurma çabaları insan gücü ve kaynak yetersizliği yüzünden sonuçsuz kaldığından Bolivya toprakları üzerine nitrat yataklarını işleten Şilili şirketlerden alınan vergilerin artırılması ve böylece sınırlı da olsa elde edilecek gelirin madenlerin işletilmesine aktarılması kararı alınması üzerine Şili'yle Pasifik Savaşları patlak verdi. Pasifik Savaşı yenilgisi ülkenin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü güvenceye almaktan çok siyasal yaşama egemen olmaya çalışan askerlerin itibarını tümüyle yitirmelerine yol açtı. Sonraki dönemde oligarşinin partileriyle yerel çıkarlar arasında kimi zaman silahların da devreye girdiği iktidar mücadelesi sürdü. Savaşın kaybedilmesiyle ülkeye akan yabancı sermaye miktarında ortaya çıkan artış madenciliğin yeniden canlanmasını sağladı. Uluslararası piyasada gümüşün önem kazanması ve yeni teknolojilerin ülkeye girmesiyle bu alanda güç kazanan girişimciler, ülke içinde saygınlıklarını çoktan yitirmiş bulunan *caudillo*'ların siyasal egemenliğine son verdiler. *Caudillo*'ların egemenliğinin yıkılmasında halk tabakalarının temsilcilerinden ve melezlerden oluşan kendi ordusuyla Santa Cruz'un ordusunu dağıtan Isodoro Belzu'nun önemli etkisi oldu. Bağımsızlık savaşları sonrası toplumsal yapıda büyük çiftliklerin yaygınlaşması ve daha da önemlisi özellikle yerlilerin topraklarının gasp edilmesi ve *desamotizacion* (hacizli malların satışı) sayesinde önemli değişiklikler oldu. İspanya tahtının yerlilere verdiği güvencelerin kaldırılması ve cumhuriyete hakim olan liberal ve biçimsel eşitlikçi hava, yerli toplulukların dağılması, toprakların ele geçirilmesi ve yerlilerin yerlerinden yurtlarından edilmesi sürecinin kapısını açtı. 19. yüzyılın ikinci yarısında genellikle çok zengin ve geniş topraklara elkoymuş bulunan Kilise mallarının kamulaştırılması ve yine gelişme ve özgürlük adına köy otlaklarının pay edilmesi, bir avuç gözde alıcının işine yaradı. Para sıkıntısı çeken devlet de sıkıntılarını gidermek veya iç borçları ödemek için ücra, çoğu zaman ulaşılamamış yörelerdeki toprakları satışa çıkardı. Bu topraklar, o zamana kadar dize getirilemeyen yerlilerin bastırılması ve iletişim-ulaşım alanlarında sağlanan ilerlemeyle, sonraları iktisadi değer kazanacaktı.

Kırsal kesimde uzun süre etkili olan beylik düzeni toplumsal ilişkilerin gerçek çerçevesini oluşturdu. *Hacienda*'nın hiyerarşik otorite modeli, toplumsal dokuyu hem derinliğine etkiledi hem de aşılmaz toplumsal uçurumlar yaratarak davranışları biçimlendirdi. Bir yandan, yerlilerin topraklarının gasp edilmesi, diğer yandan karşılığı gündelikle çalışmak ya da mülk sahibinin evinde ücretsiz çalışmakla ödenen iğreti yarıcılığın yaygın biçimleri toplumsal yapının katılığının nedenlerinden birisiydi. Efendiler ve "önemsizler" arasında bir nitelik farkı vardı. "Önemsizler" kendilerini pederşahi ilişkiler içinde gerektiğinde tıpkı bir oğul gibi cezalandırabilen ve haddini bildiren efendilerin borçlusu durumundaydı. Sonunda onları şiddet beklediğinden, kendilerini ağaları ve patronlarıyla toplumsal planda eşit görmeye kalkmaları, karşılıklı sözleşme yapabilecekleri rüyasına kapılmaları ya da toplu eyleme yeltenmeleri mümkün değildi.

Güney Amerika'da bütün iktidar ve muhalefet biçimlerinin kıtada ve tek tek ülkelerde her anda ve her düzeyde karşı karşıya geldiği bir toplumsal mücadele süreci kıtada hayata egemendir. Şili'de Komünist, sosyalist ve sosyal demokratların Unidad Popular ittifakı liberal parlamenter bir rejim çerçevesinde iktidarı bütünüyle yasal yollardan elde etmeyi başarmış, Salvador Allende'nin başkanlığında halkçı bir reform süreci başlatmıştı. Ancak bu parlamenter halkçı hükumet, ABD'nin önderliğindeki bir karşı devrim blokunun burjuva yasallığını her düzeyde ihlal ederek sürdürdüğü bir mücadele ile yıkıldı ve bütün Avrupa'da devrim karşısında parlamentarizmin savunuculuğu rolünü oynayan Muhafazakarlar Şili'de askeri darbeye toplumsal temel oluşturma görevini üstlendiler. Pinochet'nin askeri diktatörlüğünü ilan etmesinin ardından Nazi Almanya'sında olduğu gibi, Allende'nin resimlerini taşıyan yayınlar, öteki sol ve sosyalist basınla birlikte meydanlarda gerici kalabalıkların eşliğinde yakılırken, Şili ordusunun öteki Latin Amerika ordularından

ayrılan liberal bir geleneğe sahip olduğu efsanesinin de sonu gelmişti. Alllende'nin resminin olduğu derginin adı bütün süreci anlamlandırıyor gibi: Son Nokta. İktidara hakim olan şiddet, Latin Amerika'da muhalefetin biçimleri üzerinde de kaçınılmaz bir etkide bulununca geleneksel eşkiyalıktan, gerilla savaşına kadar toplumsal ve siyasal direnme biçimleri devrimci olduğu kadar liberal muhalefetin de başvurduğu yöntemler arasında yer aldı. Ancak silahlı mücadele Güney Amerika'da mevzii alanlar dışında kalıcı bir kitlesel bir muhalefet şekli olma özelliği kazanamayınca askeri diktatörlüklerin terörü silahlı eyleme dayalı bir mücadele çizgisi izleyen grupları ezmeyi başardı. Brezilya'da Komünist Partisi*'nin yasalcı ve barışçı muhalefet çizgisini eleştirerek bir silahlı mücadele başlatan Carlos Marighella'nın grubu birkaç başarılı eylemden sonra ezilirken Marighella da bir randevuda tuzağa düşürülerek öldürüldü (solda altta). Silahlı mücadele çizgisinin kendisine nisbeten yaygın bir kitlesel temel bulabildiği Peru'nun Ayacucho bölgesindeki etkin gerilla hareketi,* Sandero Luminoso *yaygınlaştığı nisbette hareketi destekleyen köylü kızılderililer de devlet teröründen nasiplerini almaksızın kalmadılar(üstte solda). Bugün için Güney Amerika'da bazı bölgeler dışında iktidar biçimleri askeri diktatörlüklerden parlamenter rejimleri doğru dönüştükçe, politik hayatta şiddetin rolü azalır gibi görünse de temel güç ilişkileri ve orduların ssiyasal ve toplumsal sistemde (hatta kimi ülkelerde ekonomik sistemde) oynadıkları rol ve ABD'nin egemen sınıflar bloku üzerindeki etkisi sürdükçe Güney Amerika'da şiddete dayalı mücadele yöntemlerinin hem egemen hem ezilen sınıflar arasında geçerliliğini korumayı sürdüreceği beklenmektedir.*

Sivil Yönetim

Bolivya'da 1880'lerden başlayarak ulusal burjuvazinin partileri olan *Liberal* ve *Muhafazakar* partilerin ard arda iktidara geldiği bir sivil yönetim dönemi başladı. Terhis edilen ve araç gereç sayısı azaltılan ordu, devlet cihazının modernleştirilmesi çerçevesinde maden gelirleri sayesinde baştan aşağı yenilendi. Silahlı kuvvetleri yeniden düzenleme kararının itici gücü sivillerin bu kurumu militarize ederek politikadan uzaklaştırma ve giderek artan bir profesyonelleşme yoluyla mücadele halindeki hizip ve partilerden koparmak arzusuydu. 1899'a kadar iktidarda kalan *Muhafazakarlar* uluslararası bir demiryolu ağı kurarak madencilik sanayiinin gelişmesine katkıda bulunduklarından toplumsal desteklerini büyük ölçüde Sucre'de gümüş madenciliğiyle uğraşan seçkin tabakada buldular. Devlet kurumlarını La Paz'da toplamayı hedefleyen *Liberaller* ise, kalay madenciliğinin giderek önem kazanması sayesinde ve uluslararası şirketlerle ilişkilerin yoğunlaşması nedeniyle iktidara geldikten sonra sınır anlaşmazlıklarını çözmelerinin yanısıra *Muhafazakarlar*'ın başlattığı ulaşım ağını genişletmeye yöneldiler. Ülkede köle emeğiyle ücretli emeğin birarada varlığı emek gücünün bir bölümünün verimsiz kılınmasına ve tarım proletaryasının ağırlığının sınırlanmasına neden olmaya devam ediyordu. 1905'de yerliler üzerindeki angaryanın kısmen de olsa ortadan kaldırılmasından sonra Bolivya'da ilk sosyalist örgütlenme olan *1 Mayıs İşçi Birliği* kuruldu.

İktidara gelirken destek aldıkları federal yönetim yanlılarını kolayca ezen *Liberaller*, *Muhafazakarlar*'ı da uzunca bir süre için siyasal sahneden uzaklaştırdılar. Bu gruplar ancak 1914'de yeniden toparlanarak üst ve orta sınıflara dayanan ve daha sonra liberal bir çizgi benimseyen *Cumhuriyetçi Parti*'yi kurdular. *Liberaller*'in yıpranması 1920'de *Cumhuriyetçiler*'in bir darbeyle iktidara gelmesini sağladı. Çok geçmeden partiye egemen olan Juan Bautista Saavedra önderliğindeki kanatla *Gerçek Cumhuriyetçi Parti*'yi kuran Daniel Salamanca önderliğindeki başka bir kanat arasında başgösteren şiddetli siyasal çatışma 1930'da Salamanca'nın zorla devlet başkanlığını ele geçirmesiyle sonuçlandı.

1929 dünya iktisadi bunalımının etkisiyle milli gelirin büyük ölçüde düşmesi ve çok sayıda madenin kapanması Salamanca'yı enflasyonu denetim altına almak için yeni önlemler almaya

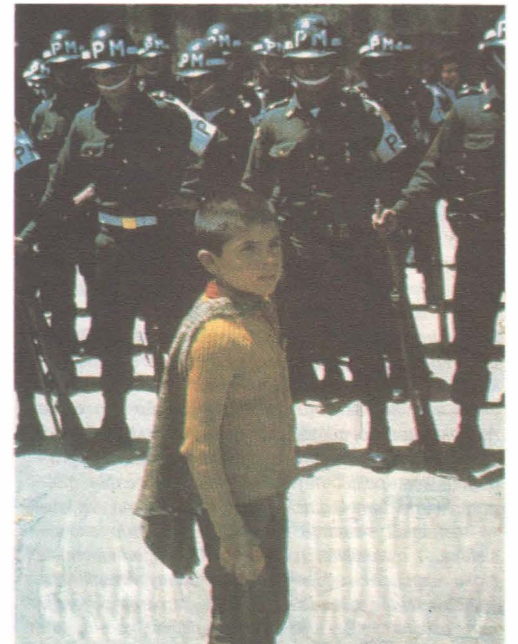

Bütün demokratik partileri ve sendikal örgütlerle dini kuruluşları bünyesinde toplayan Demokrasiyi Koruma Ulusal Komitesi, Bolivya İşçi Konfederasyonu binasında darbeye karşı alınacak önlemleri görüşmeye başladıklarında çok geç kaldıklarını farkettiler. General Garcia Meza'nın örgütlediği faşist milisler sendika merkezini basarak bütün örgüt temsilcilerini tutukladılar. Temsilcilerden bazıları derhal öldürüldü. Sosyalist Parti önderlerinden Marcelo Quiroga Santa Cruz ağır yaralı olarak götürüldüğü sıkıyönetim merkezinde kısa bir müddet sonra yaşamını yitirdi. Halkın yanda görüldüğü gibi sokaklara barikatlar kurarak başlattığı direniş ordunun sınırsız terörüyle ezildi. Devrimci mücadelenin ana gücünü oluşturan maden işçilerinin direnişi ise çok sayıda işçinin öldürülmesiyle kırıldı. Halk direnişinin bastırılmasında ordu birlikleriyle koordineli olarak çalışan Falange Socialista *(Sosyalist Falanj)* adı altında örgütlenmiş faşist parti militanlarının büyük rolü oldu. Faşistler sadece direnişin kırılmasına değil, sosyalist ve sendikal önderleri ihbar ederek, kendilerini saklayan kişileri tesbit ederek eşsiz bir görev yaptılar. Askeri darbe önderleri Arjantin'deki faşist rejimin açık desteğini arkalarına alarak, darbenin hemen akabinde "Marksist kanseri temizlemek için 20 yıl iktidarda kalacağız. General Pinochet kendisiyle zaman zaman tartışmak istediğim bir dost olduğunu unutmasın istiyoruz" diye demeç verip Şili cuntasını kendilerine destek vermeğe çağırdılar. Darbe sırasında İngiltere'de bulunan ve bu sayede canını kurtarmış olan Bolivya Maden Konfederasyonu genel sekreteri Victor Lopez 12 Ağustos 1980'de Madrid'te düzenlediği basın toplantısında, bu darbenin "ilerici partilerin ve sendikal hareketin kökünü kazımayı" hedefleyerek öncekilerden ayrıldığını açıkladı. Yeni rejimi sadece Arjantin, Uruguay, Paraguay, Güney Afrika, Tayvan ve Güney Kore gibi askeri yönetimlerin ve diktatörlüklerin hüküm sürdüğü ülkeler tanıdı. Muhafazakâr eğilimli İngiliz gazetesi Financial Times yeni rejimin en büyük destekçileri olarak kokain ticareti yapan politikacıları gösterdiğinde Amerikan yetkilileri bu iddiayı onayladılar. Seçimleri kazanmış olmasına rağmen askerlerin darbesiyle görevine başlayamayan Herman Siles Zuazo illegal bir hükümet kurarak diktatörlüğe karşı mücadeleye girişti. Kolombiya'da militarizmin dehşetengiz korku havasıyla büyüyen çocuklar askerlerin görkemli gösteri ve seremonileri karşısında masumiyetlerini altta görüldüğü gibi korumayı bildiler.

zorladı. Bu arada yükselen grev dalgası karşısında zaten *Liberaller*'le de süren siyasal anlaşmazlıklarını çözememiş bulunan *Cumhuriyetçiler*, Paraguay ile sınır çatışmasını gündeme getirerek dikkatleri başka yöne çekmeyi denediler. Salamanca 1932'de sınırda meydana gelen bir olayı gerekçe göstererek Paraguay'a savaş açtı. Üç yıl süren Chaco Savaşı Bolivya'ya 100 binden fazla insana ve toprak kaybına maloldu. Savaşın kaybedilmesinden sonra Chaco kuşağı diye anılan genç askerler geleneksel siyasal sisteme karşı çıkarak sosyalist ve radikal partilere yöneldiler.

Sosyalist Partilerin Kuruluşu

1922'de Sen Katayama'nın desteğiyle kurulan *Partido Laborista* (Emekçi Parti), hükümet yanlısı şoven bir politika izlediğinden işçiler nezdindeki başlangıçta sağladığı bütün prestiji yitirmişti. Bu yüzden askerlerin oluşturduğu kuşak 1936'da sivil yönetimi devirerek askerî bir yönetim kurdu ve *Standard Oil Company*'ye bağlı holdinglerin kamulaştırılması, yeni bir çalışma yasası çıkartılması ve 1938'de yeni bir anayasa hazırlanması gibi oldukça radikal önlemler aldıysa da 1940'larda özellikle orta sınıftan destek alan ve başlangıçta ülkedeki Alman askerî danışmanlarının etkisiyle faşist eğilimli *Milliyetçi Devrimci Hareket* (MNR) ve Marksist ve Sovyetler Birliği yanlısı *Solcu Devrimci Parti*'nin (PIR) Ulusal Kongre'de güçlü gruplar kurmasını engelleyemedi. *MNR* ile ittifak kuran *Radepa* (Vatan Ülküsü) adlı gizli bir askerî örgüt 1943'de bir darbeyle yönetimi devirdiyse de başa geçen Albay Gualberto Villaroel hükümeti faşist eğilimleri nedeniyle büyük bir muhalefetle karşılaştı. Villaroel 1946'da kanlı bir darbeyle devrilerek başkanlık sarayı önünde asıldı ve böylece militarist rejime son verilmiş oldu. Sonraki altı yıl boyunca eski geleneksel partilerle ittifak kurarak yönetimde kalan *PIR*, 1950'de yerini *Bolivya Komünist Partisi*'ne bıraktı. *MNR*'nin devlet başkanlığı seçimlerini kazandığı 1951'de ordunun müdahalesiyle yeni bir cunta hükümeti kuruldu. Bolivya'daki ilk komünist parti sayılan Troçkist *Partido Obrero Revolucionario* (Devrimci İşçi Partisi- *POB*) 1934'de kurulmuştu. Ancak 1951'de Michel Pablo'nun *4. Enternasyonal*'in 3. Kongresi'nde Çin'de komünistlerin iktidara gelmesi ve soğuk savaşın başlamasından hareketle ileri sürüp kabul ettirdiği kitle çalışmasına öncelik verilmesi ve sosyalist partilere sızılarak etki alanının genişletilmesi tezi Latin Amerika'nın en güçlü Troçkist partisi durumundaki *POB*'un çoğunluğunun *4. Enternasyonal*'den ayrılması sonucunu doğurdu. *POB, 4. Enternasyonal*'in yeniden kurulması amacıyla oluşturulan uluslararası bir komitenin en önemli dayanaklarından birini oluşturarak özellikle maden işçileri arasında örgütlenme ve işçi hareketinin bağımsız siyasal örgütlenmesi tezini hararetle savunmaya devam etti.

43 Latin Amerika'da Devrim ve Karşı Devrim

Bolivya'da aile hayatına dair düş ve gerçeklik. Birleşmiş Milletler'in 1975'te Mexico City'de düzenlediği Uluslararası Kadın Yılı Toplantısı'na Bolivya'dan bir maden bölgesinin Ev Kadınları Komitesi'ni temsilen katılan Domitila Barrios de Chungara gündelik hayatını şöyle anlatıyor: "Benim günüm sabah dörtte başlar, özellikle compñerom ilk vardiyada çalışıyorsa. Onun kahvaltısını hazırlarım. Sonra da et, patates, sıcak biber ve benzeri şeylerle doldurulan saltenalarımı hazırlarım. Çünkü hergün yüz kadar saltena yapar, caddede satarım. Bunu kocamın kazandığıyla karşılayamadığımız ihtiyaçlarımızı karşılayabilmek için yapıyorum. (...) Saat sekizde satışa çıkarım. Okula öğleden sonra gidecek çocuklarım da bana yardım eder. Şirketin alışveriş merkezine gidip, yiyeceklerimizi eve getirmek zorundayızdır. Ve merkezdeki, upuzun kuyruklarda saat onbire kadar beklemek zorunda kalırsın. (...) Hazırladığım yüz saltenadan günde ortlama 20 peso kazanırım. (...) Herkes beni tanıdığı ve benden aldığı için şanslıyım. Bazı kadın arkadaşlarım yalnızca günde 5 ya da 10 peso kazanıyor. Ben ve kocam ne kazandıysak, yiyeceğe ve giyime harcarız. Yiyecekler çok pahalıdır: bir kilo et 28 peso, lahana 4 peso, soğan ise 6 peso... Düşünün ki, benim companerom günde yalnızca 28 peso kazanıyor, yetmesi çok zor değil mi? Giyim, giyim daha da pahalı! Böyle yapabileceğimizi yapmaya çalışırız. Hazır giyim almayız. Yün alır, öreriz. Her yılın başında, giyim ve herkese bir çift ayakkabı için 2 bin peso harcarım. Bu para her ay kocamın maaşından düşülür. Bu kesintinin ödenmesi bittiğinde, bizim ayakkabılar da eskir. (...) Ben bir de Kadınlar Komitesi'nde çalışırım. Orada öneri almaya, fikir danışmaya gelmiş kareşlerimle konuşurum. Öğleyin, yemek hazırlanmalıdır, çünkü çocukların bir kısmı okula öğleden sonra gidiyor. Öğleden sora çamaşırları yıkamak zorundayım. (...) Bazen öğleden sonra komitede acele çözmemiz gereken sorunlar olur. Bunlarla ilgilenmek için çamaşırı bırakmak zorunda kalırım. Komitedeki işler günlüktür. Orada en az iki saat bulunmak zorundayım. Bu tam bir gönüllü çalışmadır. Kalan işler de gece yapılır. (..) Kocam sabah çalıştığı zamanlarda gece saat onda yatar, çocuklar da onunla birlikte yatar. Eğer öğleden sonra çalışıyorsa, geceleri genellikle dışardadır, tamam mı? Ve eğer gece vardiyasındaysa, yalnızca sonraki gün eve döner. Ve ben bu programa uymak zorundayım."

Bolivya komünist hareketi üç temel faktörün doğrudan etkisi altında gelişti: Güçlü bir sınıf temeline dayanan sendikalizmde ifadesini bulan canlı bir işçi sınıfının varlığı, örgütlü işçi hareketine uzun süre eşlik eden popülizm ve Troçkizmin tartışılmaz etkisi. Esasen sadece 4 buçuk milyon nüfuslu bu küçük ülkede çok sınırlı bir pazar için üretim yapan işçiler arasında güçlü bir anarşist gelenekten söz etmek mümkündü. Her ne kadar matbaa işçileri, demiryolları işçileri ve tekstil işçileri de oldukça örgütlüydülerse de, 1930'lardan başlayarak Bolivyalı işçi denince akla gelen Altiplanolu maden işçisiydi. Latin Amerika'daki en büyük yerli nüfusu barındıran Bolivya'da işçiler açlık ve tüberkülozun yanısıra kendilerine komik derecede düşük ücretler dayatan patronların yoğun baskısı altındaydı. Pulayaco, Catavi, Oruro ve Colquiri dolaylarında toplanmış 40 bin civarında maden işçisi, 1920'ler başında Şili'deki *İşçi Federasyonu*'yla ilişki kurup Şili sınırı boyunca örgütlenen demiryolları işçilerinden sendika ve genel grev kavramlarını öğrendiler. Maden işçilerinin ilk grevi Mayıs sonu-Haziran başı 1923'de Uncia'da patlak verdi. Grevin kanla bastırılmasına rağmen mücadele azmi ve sendikalaşma talebi güçlenerek varlığını sürdürdü. 1930'daki Chaco savaşına karşı çıkan bir avuç öğrenci ve genç aydın, *Emekçi Parti*'nin şovenizmine karşı da mücadele ederek radikalleşti. Bolivya'da ilk komünist gruplar 1928'de ülkeyi terk eden ve Maroff takma adını kullanan Gustavo Navarro çevresinde oluştu. Chaco yenilgisine rağmen iktidarda kalan askerler Rosca'daki kalay madenleri oligarşisine karşı çıkmamaya yöneldiklerinden komünistlerin özellikle işçiler arasında etki alanı genişledi. 1934'de Arjantin'de sürgünde bulunan Bolivyalı Troçkistler Maroff ve Aguirre'nin de katıldığı bir toplantı sonunda *Partido Obrero Revolucionario*'yu (Devrimci İşçi Partisi) kurdular. Bu parti 1938'de Aguirre'nin ölmesiyle bir bölünmeye uğradı. Parti içindeki Troçkist eğilim bir hukuk öğrencisi olan Guillermo Lora tarafından temsil edilmeye başladı. 1940'ların başında kendilerini Marksist ilan eden başka örgütler ortaya çıktı. *Devrimci İşçi Partisi*'nden ayrılan Maroff *Bolivya Sosyalist İşçi Partisi*'ni kurdu. *Sosyalist İşçi Partisi* legal çalışma olanaklarını sonuna kadar kullanarak katıldığı ilk seçimlerde 4 milletvekili seçtirmeyi başardı. 1947'de 2 bin üyeye sahip Parti, bazı işçi federasyonları üzerinde denetim kurmuştu. Ancak aynı yıl Maroff, devlet başkanlığı sekreterliği görevini kabul edince parti hızla eridi. 1940'da kurulan *Devrimci Sol Parti* hem sürekliliği hem de canlılığıyla Bolivya tarihinde daha kalıcı izler bıraktı. Sosyolog Jose Antonio Arce önderliğindeki anti-faşist aydınlar tarafından kurulan bu parti öğrenciler, öğretmenler, zanaatçılar ve 1936'da *Bolivya Emekçileri Sendika Konfederasyonu*'nda örgütlenmiş demiryolları işçileri arasında Marksizmin yayılmasında önemli bir işlev gördü. Faşizan askerî diktatörlüklerle mücadelede Bolivya oligarşisiyle de işbirliği yapmaktan çekinmeyen parti özellikle madenlerde çalışan *Devrimci İşçi Partisi* üyelerinin kendilerini Stalinist olarak eleştirmeleri ve etkili olmaları sonucu önemli kopmalarla karşılaştı. Özellikle genç üyeler 1950'de ayrılarak Jose Pereira'nın önderliğinde *Bolivya Komünist Partisi*'ni kurdular. Yeni Parti anti-emperyalist söylemi, sendikal ve siyasal özgürlüklerin korunması temalarıyla örgütlenmeye çalıştı. *Komünist Parti* sadece şehirlerde yaşayan ücretliler arasında değil, *Devrimci İşçi Partisi*'nin geleneksel destekçileri olan maden işçileri arasında da yandaşlar buldu. 1940'lara doğru Marksist esinli grupların mücadelesi sendikal hareketin gelişmesini sağlamıştı. 1942, 1946 ve 1949 grevleri kanla bastırılmış ve madenciler bütün grevlerin koordine edilmesi gereğini kavramışlardı. 1944'de yasal olarak kurulan *Bolivya Maden İşçileri Sendika Federasyonu* kısa zamanda on binlerce işçiyi örgütlemişti. Suriye asıllı Juan Lechin Oquendo'nun önderliğindeki Federasyon 1946'daki olağanüstü kongresinde proletaryanın öncülüğü ve her türlü sınıf işbirliğinin reddi, grevler ve madenlerin işgali yoluyla doğrudan kitle eylemi, silahlı işçi milislerinin oluşturulması, toplu sözleşme hakkının ne pahasına olursa olsun kazanılması ve nihayet Federasyonun ana gövdesini oluşturacağı merkezi bir işçi örgütlenmesinin en kısa sürede yaratılması kararlarını aldı. Bütün iktidarın sendikalara devredilmesi sloganının da benimsenmesiyle sonraki yıllarda 1941'de kurulmuş *Milliyetçi Devrimci Hareket*'le kurulacak işbirliğinin temelleri atılmış oldu. *Milliyetçi Devrimci Hareket* başlangıçta rejime muhalif öğrenciler tarafından kurulmasına rağmen anti-emperyalist, milliyetçi ve yabancı düşmanı bir çizgi izlemesi nedeniyle maden işçilerinin de desteğini kazanmayı başardı. Lechin bile partiye üye oldu. Seçimleri kazanmasına rağmen askerlerin partinin iktidara gelmesine izin vermemesi nedeniyle silahlı maden işçileri başkente yürüdüler ve Paz Estenssoro devlet başkanlığına getirildi. Bu yıllar boyunca *Milliyetçi Devrimci Hareket, Devrimci Sol Parti* hariç bütün partilerin desteğini almayı başarmıştı. *Komünist Parti*'yle Troçkistler arasında yıllar süren polemikler *Milliyetçi Devrimci Hareket*'in değişik toplumsal katmanları içeren gerçek bir kitle partisine dönüşmesini kolaylaştırmıştı.

1952 Devrimi ve Toprak Reformu

Nisan 1952'de maden işçilerinden ve köylülerden destek alarak gerçekleştirdikleri silahlı çatışmalardan sonra iktidarı ele geçiren *MNR* kısa sürede üç büyük kalay madenciliği şirketini kamulaştırdı ama bu Bolevya'nın uluslararası iş bölümündeki rolünü değiştirmeye yetmedi. Ağustos 1953'de geniş kapsamlı bir toprak reformuna girişti ve genel oy hakkını tanıdı. Bütün bu haklardan yararlanmanın ve zorla çalıştırılmaktan kurtulmanın yanısıra büyük miktarda silah da verilen Yerliler devrimden sonra Bolivya'da bütün yönetimlerin desteğini kazanmak istediği önemli bir siyasal güç haline geldi. Toprak reformu "eski" oligarşik rejime karşı bir halk ayaklanmasıyla yerli toplulukların topraksız köylülerinin baskısının birleşmesinin bir sonucuydu. Bu reformla birlikte 200 binden fazla aileye 10 milyon hektar civarında bir alan dağıtılmıştı. Bu dağıtımın felaketli sonuçları oldu. Köylülerin gübreleme ve ekim yapma araç ve gereçleri için yeterli kaynağa sahip olmamaları nedeniyle gıda üretimi düştü ve şehirlerde kıtlık tehlikesi başgösterdi. Daha da önemlisi bu reformun Bolivya tarihinin sonraki

evresini belirleyen ciddi siyasal sonuçları oldu. 1952 Devrimi'nin ortaya çıkardığı küçük parsellere sahip köylülük 1964'den başlayarak Bolivya'da egemen olan askerî diktatörlüklerin en temel dayanaklarından birini oluşturdu.

MNR'nin en önemli önderi Victor Paz Estenssoro'nun yönetimde olduğu 1952-56 döneminde parti programında öngörülen devrimci hedefler adım adım gerçekleştirildi. Ancak 1956'da yönetime geçen Siles Zuazo'nun enflasyonu durdurmak için ABD'den çok miktarda borç almasıyla devrim döneminde başlatılan toplumsal reformların çoğu askıya alındı. Kamulaştırılan maden şirketlerinde işçilerin yönetime katılması uygulamasına son verildi ve ABD petrol şirketleri yeniden ülkeye çağrıldı. 1952'den 1964'e kadar Bolivya'ya egemen olan popülist yönetim bütün sendikal örgütleri *Bolivya İşçi Konfederasyonu* adı altında birleştirdi. Doğrudan eylem anlayışını savunan sendikal hareket hükümete üç üye vermekte tereddüt etmedi. Buna rağmen işçiler silahlı milislerini dağıtmamaya ve iktidar üzerinde bir baskı gücü oluşturmaya karar verdiler. Ancak giderek bağımsız bir sınıf hareketi yaratma fikrinden uzaklaşıldı. Popülist iktidarın aldığı radikal önlemler *Devrimci İşçi Partisi* militanlarının *MNR*'ye katılmasına yol açtı. *Devrimci İşçi Partisi* içinde başlayan ve ancak 1956'da sona eren tartışmalar partinin bölünmesiyle sonuçlandı. Lora'nın etrafında örgütlü kalan parti çoğunluğu 1959'dan başlayarak maden işçileri arasında yeniden güç kazanmaya başladı. 1964 darbesinden sonra yoğun bir baskıya maruz kalmasına rağmen 1969'da yeniden öğrenciler ve madenciler arasında örgütlenen parti, popülist hareketin yükselme döneminde kitle tabanını en çok koruyabilen parti oldu.

Darbeler Dönemi ve Gerilla Savaşı

Paz Estenssoro'nun yeniden iktidara geldiği dönemde durum değişmedi. Bu sırada ABD'nin desteğiyle ordu yeniden güçlendirildi. Paz Estenssoro'nun görev süresini dört yıl daha uzatma girişimi 1964'de *MNR*'nin bölünmesine ve yeni bir askerî müdahaleye yol açtı. İktidara gelen General Barrientos işçilerden ülkenin içinde bulunduğu zor durumdan kurtarılması için özveride bulunmalarını istedi. Bolivya Maden Korporasyonu Comibol'ün çöktüğünü ve işçilerin ücretlerinde yüzde elliye yakın indirim yapılacağını açıkladı. İşçi sınıfı bu karara bir dizi protesto gösterisi düzenleyerek cevap vermeyi denediyse de askerî yönetim işçi önderlerini Paraguay'a ve Arjantin'e sürdüğünden mücadele kısa sürede ezildi. General Barrientos daha sonra halkın silahsızlandırılması işine girişti.

Küba Devrimi'nden sonra Ekonomi Bakanlığına getirilen Che Guevara Küba Devrimi'nin istisnai karakterini ve bu devrimin bütün Latin Amerika için gerilla savaşına ilişkin getirdiği yenilikleri analiz etmeye ve genelleştirmeye yönelmişti. Guevara'ya göre, Küba Devrimi Leninizmin, Troçkizmin ve Moaizmin "burjuva demotratik" şemalarından farklı, tamamen yeni bir devrimci sosyalist sürecin taçlanmasıydı. Bu süreçte temel rolü gerçek bir burjuvaziye ve gelişkin bir proletaryaya sahip olmayan ülkelerdeki ezilen sınıfların ihtiyaçlarını hem uyandırmaya hem de ifade etmeye muktedir ve dağlarda sürdürülen öncü bir gerilla grubu oynacaktı. Böylesi bir Küba Devrimi yorumu Che'nin "İki, üç, daha fazla Vietnam yaratalım" sloganıyla özetleniyordu. 1965 Baharında Küba'yı emperyalizme karşı mücadele eden halklarla dayanışma amacıyla terkeden Che Guevara'nın veda mesajı Fidel Castro tarafından *Küba Komünist Partisi* Merkez Komitesi'nde okunduğunda, Che'nin mektupta kullandığı sıcak ifadeler iki önder arasında ideolojik bir ayrılık olmadığını ortaya koyuyordu. Çünkü hareket etmeden önce Che, Sovyetler Birliği'ne karşı sert eleştiriler getirmişti. Özellikle 25 Şubat 1965'de Cezayir'de verdiği bir söylevde Che, sosyalist ülkeler arası ticaret alanında ve SSCB'nin Üçüncü Dünya ülkelerine yaptığı "yardım"a ilişkin Sovyet çizgi ve yöntemlerini açıkça mahkûm etmişti. Che'nin Bolivya'ya geldiği dönem Bolivya işçi ve köylülerinin iktisadi sefaleti yanısıra askerî yönetimin terör eylemlerini yoğunlaştırdığı bir döneme rastlamıştı. Küba'dan kendisiyle birlikte gelen eski gerillalarla Bolivya dağlarında silahlı mücadele koşullarının varlığından hareketle gerilla savaşı örgütleme çabalarına yönelen Che maden işçileriyle ve *Bolivya Komünist Partisi*'yle ilişki kurmayı denedi. *Maden İşçileri Federasyonu* hükümetin işçilere olan borçlarını ödemediği takdirde gerillaları destekleyeceğini açıkladı. Maden işçileri yer yer gerillaları destekleyen gösteriler düzenlediler. Ancak hükümet gerillalara yardım ettiğinden şüphelendiği herkesi tutukluyor ve kırsal kesimde azgın bir terör dalgası estiriyordu. *Bolivya Komünist Partisi*'nin dağlarda başlatılan savaşa aktif destek vereceği yanılgısına kapılan ve Bolivya köylüleriyle yeterince ilişki kuramayan Che Guevara 8 Ekim 1967'de Higueras'da pusuya düşürülerek öldürüldü. Bir avuç gerilla ile düşürüldüğü pusuda uzun süre çatışan Che yaralı olarak yakalanmış ve daha sonra kimliğinin tesbit edilmesiyle öldürülmüştü. Bu operasyon Amerikalı subayların yönetiminde sürdürülmüş ve bütün dünyaya Amerikan basın ajanslarınca duyurulmuştu.

"Sol" Darbeye Doğru

1952 Devrimi'nden sonra orduda yapılan temizlik sonucu çok ufalan Bolivya ordusunun kısa sürede Amerikan yardımıyla yeniden toparlandığını ve yine Bolivya'nın Latin Amerika ülkeleri arasında askerî harcamalar yönünden ABD'ye en bağımlı ülke olduğunu unutan Bolivyalı subaylar, ulusal ordunun tek başlarına yürütebileceklerinden emin oldukları bir harekâta yabancı subayların karışmasından tedirgin oldular ve meslek onurlarını kırılmış hissettiler. Bolivya askerlerinin Vietnam tipi yaygın bir "askerî işbirliği" sürecine girilmesini

"Che" Si!

"Bir kez daha, kadidi çıkmış Rocinante'ımın kaburgalarının bacaklarıma dokunuşunu hissediyorum. Gene kalkanımı omuzlayıp yolculuğa koyuluyorum..." Ernesto "Che" Guevara Bolevya dağlarında bir *CIA* operasyonu ile öldürüldüğü 8 Ekim 1967'ye kadar sürecek son "yolculuğu"na çıkmadan, 1965 ortalarında ailesine yazdığı veda mektubuna bu sözlerle başlamıştı. "Che"nin kendisini Cervantes'in ünlü kahramanı Don Quixote'a benzetmesinin bir nedeni, kıta ölçeğinde bir devrim tasarımına beslediği, kendisini alaya alacak ölçüdeki güvenlyse, öbür neden Latin Amerika kıtasında bir devrimin imkansızlığına besledikleri güvenden ötürü, "Che"nin Latin Amerika ölçeğinde bir devrim tasarımını "yeldeğirmenleriyle savaş" tan farksız bulmuş olan "resmî" sosyalizme ironik bir eleştiri yöneltme isteği olmalı.

1960'ların ve 1970'lerin dünyasında "Che"yi önemli kılan bir dizi özgüllükten söz edilmezden önce, onun kendi tarihinde kimler için sahici bir önem taşımış olduğunu kaydetmek gerekli olabilir. Bugün, "resmî" sosyalist ikonografide kendisine hayli cömert bir yer ayrılmış olmasına karşın, SSCB'nin ABD ile "barış içinde birlikte yaşama" siyasetinin, yerel partilerin de "milli burjuvaziler"le barış içinde yaşaması biçiminde tercüme edildiği "detant" yıllarında "Che" ve temsil ettiği devrimci eylem çizgisi, *SBKP* eksenindeki Komünist Partilerince bir tür "maceracılık" olarak mahkum edilmişti. *SBKP*'nin global siyasetlerine şiddetle karşı çıkan *ÇKP* eksenindeki partiler de "Kültür Devrimi"nin "kitlesellik" kültü dolayısıyla, "Che"nin girişimini "bireysel terörizm"e iadei itibar kazandırmak olacağı gerekçesiyle görmezden geldiler. Ancak bütün bu "maceracılık ve bireysel terörizm" kınamalarına rağmen, Latin Amerika'nın ezilen halkları, emperyalizme karşı mücadele eden ulusal kurtuluş hareketleri, hiçbir jeostratejik hesaba aldırış etmeksizin Avrupa ve ABD'de "kurulu düzen"le çatışan 1968'in radikal öğrenci hareketleri "Che"yi öylesine tutkuyla sahiplendiler ki, *realpolitik* onun da komünist kahramanlar galerisine kaldırılmasını gerektirdi. Ancak bu kez, "Che"nin "büyüklüğü"ne, "kahramanlığı"na yöneltilen yapay övgü seli, onda özgün olanın üzerini örter, somut bir değerlendirme yapılmasını önler oldu.

Ataları ABD'den gelen, Latin Amerika'nın birçok ülkesinde dolaştıktan sonra, Guatemala'da ABD işgaline karşı koyan devrimcilerin arasına karışan, Meksika'da Kübalı devrimcilere katılıp, 30 yaşında Sierra Maestra'da *commandante*, 32 yaşında Havana'da İktisat Bakanı olan bu Arjantinli doktor, 39 yaşında Bolivya'da bir gerilla *foco*'sunun lideri olarak ölürken 1960'ların dünyasında devrimci aydınların yaşamayı ve ölmeyi anlamlı kılabilecek bir hayat tarzı arayışlarının en parlak modeli olabildiği için önemliydi öncelikle. Burada "Che"nin bir devrimin araçları ve imkanlarına ilişkin özgül teorisinden çok, devrimci adanmışlığın simgesi haline gelen ölümü, kendi çağının bütün aydınlarının dikkatlerini üzerine toplayan etkendi. Marksist fikrî mirasın ve komünist hareket geleneğinin içinden yetişenler kadar, gelenek dışından gelenler için de 1917'den beri, bir bakıma devrimin yapılabilirliği artık kanıtlanmıştı; asıl önemli olanın "devrimi yapmak" kadar onu sürdürebilmek olduğu düşüncesi, önceki tecrübelerden çıkarılabilecek en esaslı ders gibi görünüyordu. Gerçekleşmiş bütün devrimlerin donduğu, devrimci kahramanların devlet adamlarına dönüştüğü bir anda, başarılmış bir devrimden sonra devrimci kalmanın bir imkânının hâlâ varolduğunu kanıtlayan canlı bir örnek olduğu için de "Che"nin, statükoyu reddeden aydınların gözünde devrimciliğin çağdaş bir ahlaki modeli halini aldığını söyleyebilmek mümkün.

Latin Amerika'nın ezilen halklarının, "Che"nin kendisini onlara adadığı yoksul insanların, özellikle Bolivyalı

Latin Amerika'da Devrim ve Karşı Devrim

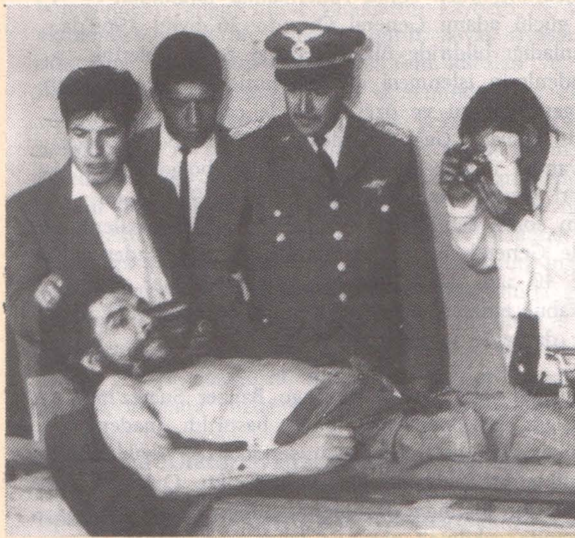
işçilerin ve köylülerin, ne onun kıta ölçeğindeki devrim projesine ne de Bolivya dağlarında tutuşturmaya çalıştığı devrim *foco*'sunun (ocak) stratejik anlamına ilişkin bir değerlendirmeye sahip olduklarını doğrulayacak hiç bir somut kanıt bulunmuyor. Üstelik "Che" ile *guerrillero*'larını askerlere ihbar edenler gerilla için üs bölgesi olarak seçilen yörenin köylüleriydi. Ama "Che"nin öldürülmesinin üzerinden bir hafta geçmeden pazar yerinde satılan fotoğraflarından edinip bir "aziz" tasvirlymiş-çesine evlerindeki haçın yanıbaşına iliştiren gene onlardı. Bilinçli olanları içinse "Che", yüzyıldır kıtada kendileri için bir kurtuluş imkanı sunabilmiş yegane mücadele biçimini yeniden harekete geçirmeyi deneyen istisnai bir örnekti.

Asya'da, Afrika'da, öteki Latin Amerika ülkelerinde ABD emperyalizmiyle ve yerli oligarşilerle silahlı savaş halindeki, çoğu kendisiyle kişisel olarak tanışan kurtuluş hareketlerinin önderlikleri içinse "Che", ortak düşmana karşı savaşta bir cephe daha açmak için hayatını vermiş bir yoldaştı.

Ernesto Che Guevara, Latin Amerika ölçeğinde geliştireceğini umduğu bir silahlı mücadeleyi başlatmak üzere Bolivya'da seçtiği üsde CIA ve Bolivya ordusu tarafından kıstırılarak, henüz harekete geçmeden önce yaralı olarak yakalandı. Kısa bir sorgudan sonra kurşuna dizilerek öldürüldü. Resmî sosyalizmin sıkıntılı sessizliğinin eşliğinde emperyalist iletişim ve propaganda mekanizmasının, aynı yolu tutmaya özenecekler için bir ibret taşkil etmek üzere yaydığı trajik ölüm hikâyesi beklenin tam tersi bir etki uyandırdı. Gerçek bir cinayet olan öldürülmesinin yarattığı nefret kadar, mücadelesinin haklılığına verilen onay ve ölümü karşılayışındaki mağrur tavrı dolayısıyla da inanılmaz bir hızla çağdaş bir efsane halini alan "Che"nin gerçek projesi ise, bu efsanenin gölgesinde kalmış görünüyor.

Çok bilinen bir sloganla -İki, üç... daha fazla Vietnam yaratın!- dile getirilen bu projenin "stratejik hedefi", "en sağlam kalesi ABD tarafından uygulanan baskıyı silahlı mücadeleyle ortadan kaldırarak emperyalizmin topyekûn çökertilmesi"ydi. "Taktik yöntem" ise, "halkların teker teker ya da gruplar halinde tedricen kurtarılmasını sağlamak,", "düşmanı bütün ikmal üslerinden, yani kendisine bağımlı topraklardan yoksun bırakarak kendi topraklarından uzakta zorlu bir savaşa sürüklemek"ti. "Bu stratejik hedefin temel unsuru olan tüm halkın kurtuluşu... Amerikamız'da bir Sosyalist Devrim'le gerçekleşecek"ti.

Ernesto "Che" Guevara'nın 16 Nisan 1967'de *OSPAAAL* (Asya Afrika ve Latin Amerika Halkları Dayanışma Örgütü) yayın organı *Tricontinental* (Üç Kıta) dergisinde yayınlanan mesajında ana hatlarıyla bu şekilde özetlediği proje, birçok bakımdan dikkat çekicidir. Birinci olarak "Che", "kapitalizmin son aşaması olan emperyalizm"in "bir dünya sistemi olduğundan ötürü dünya ölçeğindeki bir kapışma ile yenilmesi gerektiği" noktasından hareket etmektedir. Böylesi bir yaklaşım, öncelikle, Che'nin bir dünya devrimi perspektifinin gündemden kaldırıldığı 1930'lardan beri, her yerel devrime uluslararası ölçekte bir devrimci sürecin bir parçası olarak yaklaşma yolunda öne sürülmüş ilk *pratik* projeyi gerçekleştirmeye koyulmasını ve sosyalist devrimin uluslararası niteliği üzerine yeniden düşünülmeye başlanmasını mümkün kıldı. Öte yandan, "Che"nin projesi, yalnızca soyut bir devrim imkanından değil, ABD saldırısı altında kalmış olan Vietnam'ın devrimci kurtuluş savaşına enternasyonalist bir katkıda bulunma *zorunluluğu*'ndan yola çıkan acil ve pratik bir hedefe de sahipti. "Che", *Tricontinental*'de yayınlanan mesajında, şunları yazıyordu: "Dünyanın tüm ilerici güçlerinin Vietnam'la dayanışması bugün için, Roma arenasındaki gladyatörlere tezahürat yapan pleblerin acı istihzasına benzer. Sorun baskının kurbanına başarı dilemek değil, onun kaderini paylaşmak, ona zafer ya da ölüme kadar eşlik etmektir... ABD

"Guevara'nın hangi koşullarda öldüğünü bilmiyoruz. Ama ölümünden sonra cesedine yaptıklarına bakarak, eline düştüğü insanların kafa yapısı hakkında bir fikir edinebiliriz. Önce sakladılar cesedi. Sonra sergilediler. Sonra, bilinmeyen bir yerde adsız bir mezara gömdüler. Sonra kazıp yeniden çıkardılar. Sonra yaktılar. Ama yakmadan önce, daha sonra teşhis edilebilsin diye, parmaklarını kestiler. Bu bize onların, öldürdükleri kişinin gerçekten Guevara olduğundan kuşkulandıklarını düşündürebilir. Aynı biçimde bundan hiç kuşku duymadıklarını ama cesetten korktuklarını da düşündürebilir. (...) 10 Ekim'de yayımlanan fotoğraftan amaç, bir efsaneye son vermekti. (...)

John Berger.

emperyalizmi saldırganlıktan suçludur...ama bu aynı zamanda Vietnam'ı -elbette bir dünya savaşı tehlikesini göze alarak ama emperyalizme kendi kararını dayatarak-sosyalist dünyanın dokunulmaz bir parçası haline getiremekte tereddüt edenlerin de suçudur. Suç, bir süre önce, birbirleriyle suçlama ve iftira yarışına giren sosyalist kampın iki büyük gücünün temsilcilerinindir."

"...Emperyalistler insanlığa savaşla şantaj yaptıklarına göre, buna verilecek akıllıca karşılık, savaştan korkmak olamaz. Halkın genel taktiği, nerede meydan okuma varsa orada bütün cephelerde sürekli ve kuvvetli bir saldırı başlatmaktır."

İkinci nokta, "Che"nin aşamalı değil, kesintisiz bir devrim süreci öngörüyor olmasıdır. Geleneksel *KP*'lerin "demokratik" ve "antiemperyalist" ittifaklar dolayımıyla, "milli burjuvaziler"in desteğini alarak önce demokratik bir devrim gerçekleştirme, daha sonra sosyalizme yönelme stratejilerine karşın "Che", Küba devriminin de verdiği dersle *ulusal kurtuluş*'tan sosyalist devrime doğru kesintisiz bir devrim öngören stratejisiyle de yerleşik sosyalist politika pratiklerinden ayrılan bir çizgi kurar. Böylelikle *Komintern*'in herhangi bir devrimci imkan sağladığı kanıtlanmış olmayan "Halk Cepheleri" politikasına karşı yeni bir alternatif sunuşuyla dikkati çeker.

"Che"nin hattında dikkati çeken üçüncü nokta "silahlı mücadele"nin gereğine yapılan ısrarlı vurgudur. Bu vurguda önemli olan yalnızca, iktidarın ele geçirilmesi bakımından burjuva devletlerinin yıkılması için başka hiçbir "makul yol"un kalmamış olması değildir. "Che" için silahlı mücadelenin gereği şurada yatar: "Giderek, küçük silahlı çeteleri bastırmak için yeterli olan modası geçmiş silahların yerini modern silahlar ve ABD askerî yardımının yerini gerçek silahlı muharipler alır, ulusal kukla orduları gerillaların usandırıcı saldırıları altında dağılma emareleri gösteren hükümetlerin göreli istikrarı bozulmaya yüz tuttuğu anda gitgide artan sayılarda düzenli birlikler yollamak zorunda kalırlar." Böylelikle, "doğal çevresinden dışarı sürüklenmiş olan düşman" ... "bozulan morali ile üst üste yenilgilere uğratılarak", zafere giden yol açılmış olur. Burada, silahlı mücadelenin asıl amacı, yerel iktidarı fethetmekle yetinmek değil ABD'yi gerillalarla savaşa zorlamak ve "yerli işbirlikçiler"nin gerisinde duran emperyalizmi çökertmek ve böylece tüm halklar için bir kurtuluş yolu açmaktır. "Che"nin başlattığı mücadele yalnızca kendi özgül görüşlerinin ürünü olarak kalmış da değildi. *SBKP* ve *ÇKP*'nin birbirleriyle ve global stratejik denge hesapları içinde ABD emperyalizmi ile kurdukları karmaşık ilişkiler Küba Devriminin önderlerinin devrimi Latin Amerika ülkelerinde yalnızca kendilerinin yayabilecekleri inancını pekiştirerek *OLAS* ve *OSPAAAL* örgütleri aracılığıyla gerilla hareketlerine uluslararası destek sağlamanın önderliğini de üstlenmelerine yol açmıştı. Bu örgütlerde toplanan silahlı devrimci hareketler "Che"nin genel planı çerçevesinde bir genel koordinasyon içine sokulmaya çalışılmışlardı.

"Che"nin Latin Amerika ülkelerinin kayda değer bir homojen yapıya sahip oldukları, aynı dili konuştukları ve "hemen hemen kıtadaki bütün ülkelerin bu tür bir mücadele için olgunlaşmış oldukları" belirlemesine dayanan bu kıta ölçeğindeki devrim projesi, devrimin öznel koşullarının bizzat devrimci mücadelenin kendisi tarafından yaratılacağı anlayışıyla pekiştirilmişti. Ancak bu süreç umulduğu gibi sonuçlanmadı. Önce "Che" yenilgiye uğratıldı, ardından birer birer öteki hareketler yenildiler ve Küba ile SSCB arasındaki ilişkilerin 1973'de normalleşmeye başlamasının ardından bu proje pratik bir faaliyet olarak gündemden kaldırıldı. "Che"nin kıta ölçeğindeki devrim projesi hiçbir pratik tarihsel başarı kazanmış olmamasına karşın bugün hâlâ önemli, çünkü 1968'de Komünistin aynı zamanda devrimci de olabileceğinin, yerel kurtuluş için döğüşmenin enternasyonalist de olmayı kaçınılmaz kıldığının, dünya devrimi için kendi devrimini feda edebilmenin aslolduğunun, yani devrimci enternasyonalizmin, yegane pratik deneyimi onun projesinden çıktı.

"Che"nin stratejisinin pratik imkanları hakkında pek çok spekülasyon yapılabilir ve bunların çoğu da mantıksal olarak doğru olabilir. Dünya ölçeğindeki büyük güç analizleri, her bir ülkede yalnızca sınırlı bir reform imkanına işaret ettiği halde, silahlı mücadeleye girişmenin taktik yanlışlıkları üzerine ciltlerle belge sıralanabilir. Ancak bunların hiçbiri, niçin 1968'de bir devrimin hâlâ mümkün olduğuna inanan milyonlarca insanın "Che Si!" diyerek bu "yanlış"a onay vermiş olduklarını açıklamaya yetmez.

Dünyayı değiştirmede bireysel insan iradesinin olanaklarının sınırlarına olduğu kadar, bunun içerdiği potansiyellerin çokluğu ve sınır tanımazlığına da işaret ederek, "nesnel" denilen toplumsal süreçlerin "bireysel öznellikler"in organik bir toplamı olduğunu bir kere daha düşünmemize ve bir devrimi istemenin onu başarmaya yetmediğini, ama ancak bir devrimi hakikaten istemenin ve onun için bu dünyadaki bütün çıkarlardan vazgeçebilmenin onun yegane öznel imkanı olabileceğini somut olarak kavramamıza hizmet ettiği için, "Che"nin ölümü, "emperyalizmi topyekûn çökertme" stratejisinde kazandığı en büyük zafer oldu. İnsanları *mantıksal* bir "yanlış"a *tarihsel* bir onay vermeye yönelten, bu zaferi kutlama arzusundan başka ne olabilir?

ERTUĞRUL KÜRKÇÜ

reddetmelerinin General Torres'in devrimci ama güçsüz rejiminin kurulmasında da belirli bir rolü oldu. 1952'den sonra adeta tümüyle feshedilmesinden sonra Amerikalılar tarafından eğitilen ve kontrgerillaya hazırlanan ordunun güçlü adamı General Ovando 26 Eylül 1969'da bir darbeyle iktidarı ele geçirdi. Ovando yayınladığı bildiride ülkenin doğal zenginliklerine yeniden sahip çıkılacağını, millileştirilecek madenlerin işlenmesi için rafinerilerle ağır sanayinin kurulmasını, dışilişkilerde bağımsızlık ilkesi getirileceğini ve özel sektörde çalışan işçilerin kâra ortak olacağını açıkladı. 17 Ekim 1969'de *Bolivian Gulf Oil*'i devletleştirince *Bolivya İşçi Konfederasyonu*'nun desteğini arkasına alan Ovando, maden işçilerinin yaşadığı bölgelerdeki askerî işgale son verdi ve sendikal özgürlükleri yeniden tanıdıysa da 4 Eylül 1970'de bir darbeyle iktidardan uzaklaştırıldı. Ancak 4 gün sonra sendikalar, sol partiler ve öğrencilerin desteklediği ordunun sol kanadı karşı darbeyle General Torres'i başkanlığa getirdi. Maden ocaklarını devletleştiren, işçi ücretlerine yüzde 40 zam yapan Torres Marksist partiler ve sendikaların bir "Halk Meclisi" önerisini de kabul ettikten sonra yeni meclisin iktidarı bütünüyle ele geçirdiğini iddia eden sağcı bir darbeyle yıkıldı.

Daha sonra çeşitli askerî yönetimler birbirini izledi. 1971'de Albay Hugo Banzer Suarez'in iktidara gelmesiyle koyu bir baskı dönemi başladı. İşçi hareketi tümüyle bastırıldı, madenler askerî birliklerce işgal edildi, yurttaşlık hakları askıya alındı ve köylü sendikaları yasaklandı. 1978'de bir dizi siyasal parti ve hareketle birlikte *MNR* de yeniden ortaya çıktı. Oyların muhafazakar ve radikal partiler arasında dengeli bir biçimde dağıldığı seçimlerin iptal edilmesinden sonra Suarez darbe tehditi karşısında çekilmek zorunda kaldı. Yeni cunta anayasal demokrasiye dönmek amacıyla Temmuz 1979'da seçimlere gitti. Adayların hiçbiri yeterli miktarda oy alamadığından geçici bir başkan atandı. 1980 seçimlerinde de aynı sonucun alınması üzerine ordunun sağ kanadı bir darbe düzenleyerek çok sayıda muhalefet önderini tutukladı. Bu dönemde ordunun ileri gelenlerinin adının kokain kaçakçılığına karışması, Bolivya'nın dünya ölçeğinde yalnız kalmasına yol açtı. Bir çok Avrupa ülkesi ekonomik ve askerî yardımı, bazı ülkeler de diplomatik ilişkilerini kestiler. Askerî yönetim içindeki klikler arasındaki çatışmaların keskinleşmesi ve toplumsal muhalefetin artması sonucu askerî yönetim 1982'de sivil yönetime geçilmesini kabul etti. 1980'de seçilmiş kongre toplanarak, devlet başkanlığı seçiminde en çok oyu almış olan *Demokrasi ve Halk Birliği*'nin adayı H. S. Zuazo'yu devlet başkanlığına seçti.

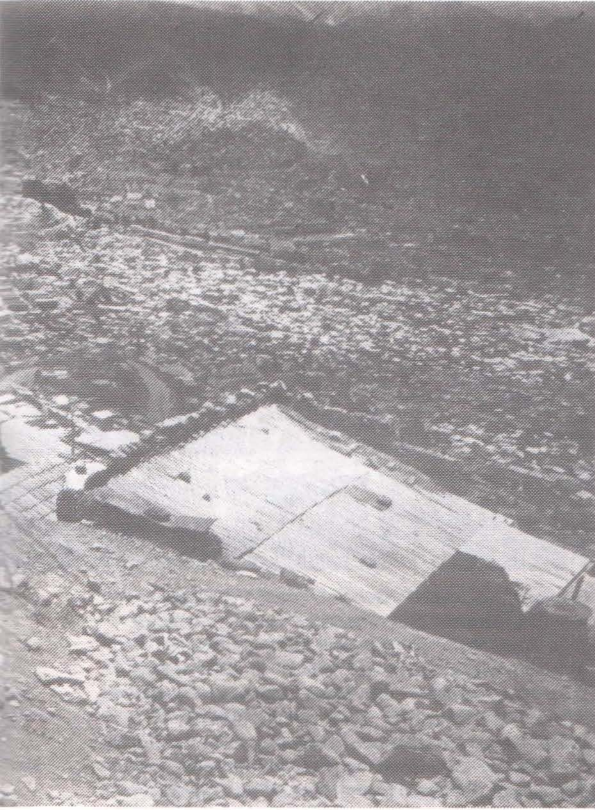
Bolivya'da 1952 yılında genç subaylar, avukatlar ve entelektüellerin başlattığı Ulusal Devrim Hareketi başarıya ulaşmış, ordu lağvedilerek yerini maden işçileriyle köylülerden oluşan bir milis almıştı. Siglo XX'de başlayan maden işçilerinin direnişi ile hız kazanan hareket, kalay madenlerini millileştirmeyi ve toprak reformunu amaçlıyordu. Ancak birbirini izleyen darbe ve karşı-darbelerden sonra Kasım 1964'te General Barrientos yönetimi eline geçirdi ve bu kez askerler intikam çığlıklarıyla madencilere saldırdılar. Latin Amerika'nın en büyük kalay madeni olan Siglo XX'de 7.700 işçi işten atıldı ve 4.900 yeni işçi alındı. Ücretler yüzde 38 azaltıldı. 1967'de ordu madenlerde yönetimi ele almak için harekete geçti, ancak darbeden üç yıl sonra bile bu kolay bir iş değildi. Sonuç, resmi kaynaklara göre 7 ölü, rahiplere ve mezarlıklara bakılacak olursa sadece Siglo XX'de 20 ölü ve 60 yaralıydı. Sendikalar ezildi, işçi liderleri hapishanelere atıldı, sendika merkezleri sinema salonlarına dönüştürüldü... İşçiler 1952 yılındaki gibi silahlanarak karşı koymayı denediler, ancak 1967, 1952'den çok farklıydı, artık üç gün içinde ceplerde dinamitle devrim gerçekleştirebilmek mümkün değildi. Artık Bolivya ordusunun, Vietnam'da deneyim kazanmış Amerikalı uzmanlar tarafından yetiştirilmiş, özel birlikleri vardı. İşçilerin "kurtarılmış bölgeleri" ele geçirildikten sonra (1967 ve sonrası) madenler ve madenlerin etrafındaki madenci evleri sürekli olarak askeri kuşatma altında kaldı... Hükümet tarafından madenci konutları olarak adlandırılan bu evler gerçekte maden şirketine aittir ve evde oturabilme şansına kavuşmak için en az on yıl madende çalışmak gereklidir. İşçiler sadece çalıştıkları sürece evlerde kalabilirler. İş kazası ya da başka bir nedenden dolayı çalışamaz duruma gelirlerse ev şirket tarafından geri alınır. Yine, işçi doğal ölümle ya da iş kazasında ölürse ailesi 90 gün içinde evden çıkmak zorundadır. Bu evlerde ortalama yaşam 35 yıldır. Sadece içme suyu vardır ve o da ortak kullanımdadır. Yukarıdaki fotoğrafta görüldüğü gibi çarpık kentleşme maden işçilerinin durumunu giderek daha da kötüleştirmektedir. Fotoğraftaki yerli kadının geleneksel giysileri bile, Üç yüzyıl önce sömürgeciler tarafından yazılı talimatlarla belirlenen bir kıyafetin mirasıdır. Kıyafet değiştirme işlemi, Latin Amerika ülkelerinde her zaman, sömürge imparatorluklarının manevî önderleri olan din adamlarının yürüttüğü

Peru

Peru, 1824'de İspanyollara karşı mücadeleden başarıyla çıkıp bağımsızlığına kavuştuğunda, İspanyollardan geriye kalan, bin yıldan fazla süren İnka medeniyetinin büyük ölçüde tahrip edilmesi üzerinde inşa edilmiş, feodalizmin hakim olduğu bir sistemdi. İspanyollar, Peru'da canlı bir ekonomik gelişmenin temellerini atmak için herhangi bir çaba göstermediler. Kıyıdaki şehirler, özellikle Lima, burada yerleşik olan soyluların, bürokrasinin, askerler ve din adamlarının hayatlarını kolaylaştırmak amacıyla gerçekleştirilen bir dizi altyapı faaliyetiyle ülkenin en gelişkin bölgeleri haline geldiler. İspanyolların ekonomik faaliyetleri, tarım ve esas olarak da And Dağları'ndaki altın ve gümüş yataklarının talan edilmesiyle sınırlı kaldı.

Bağımsızlığın ardından kurulan Peru Cumhuriyeti, iktidarı ele geçirecek gelişkin bir burjuvazi olmadığı için uzun yıllar süren bir *caudillos* (askeri önderler) yönetimi yaşadı. Güney Amerika'nın doğu kıyıları için geçerli olan gelişme çizgisi, Peru için daha yavaş işledi. Avrupa'da sanayi devrimi ve kapitalizmin hızlı gelişmesi sonucunda, Latin Amerika ülkeleri buralardan teknoloji ve makina ithal ederek kendi ekonomik gelişmelerini hızlandırmak çabası içine girdiler. Kıtanın batısında yer alan ve dolayısıyla Avrupa'dan gelen gemiler için çok uzak bir ülke olan Peru için önceleri Asya'yla ticari ilişkiler daha önemli bir yere sahip oldu. Kıyılardaki toprak sahipleri İspanyollar tarafından getirilmiş olan siyah kölelerin yerini tutmak üzere ucuz işgücü olarak ülkeye gelen Çinli göçmenleri kullanmaya başladılar. Fakat Asya'yla ticari ilişkiler, Peru için istenen ekonomik gelişmeyi sağlayabilmekten uzaktı. Bu durum, Peru'nun sahip olduğu ve gelişmekte olan Avrupa sanayiinin ihtiyaç duyduğu iki hammadde kaynağının, guano (kuş dışkılarının birikmesinden oluşan ve gübre olarak kullanılan bir madde) ve nitratın keşfiyle değişti. Daha çok İngiltere ile yoğunlaşan ticaretin temelini oluşturan bu iki madde, kıyılarda çıkarılıyorlardı ve İspanyol sömürgeciliği döneminde büyük önem taşıyan altın ve gümüşten farklı olarak onları yükleyip götürecek gemilere kolay ulaştırılabilecek bir yerdeydiler. Uzun süre Peru ekonomisi, daha kısa süre önce kimse tarafından bilinmeyen ama birden büyük önem kazanmış bu iki hammadde kaynağı üzerine kurulu kaldı. Devlet, neredeyse tüm yatırım ve harcamalarını guano ve nitrat ihracatından sağladığı gelirlerle yapmaya başladı; diğer yandan bu kaynakların işletme haklarının yabancı şirketlere devredilmesi Peru'nun emperyalizme bağımlılığının artmasına yol açtı. Özellikle 1845-51 ve 1855-1862 arasındaki General Ramon Castilla dönemi Peru'da gelişmekte olan burjuvazinin hakimiyetini sağlamlaştırdığı dönem oldu. Bu dönem aynı zamanda, yerli bir burjuvazinin yokluğu nedeniyle siyasal alanda askeri kliklerin aralarındaki mücadelelerin belirleyiciliğinin yavaş yavaş sona ermesine de işaret ediyordu. 1871'de Manuel Pardo'nun önderliğinde kurulan ve tarım ve ticaret oligarşisini temsil eden *Sivil Parti* iktidara geldi.

Guano ve nitrattan elde edilen gelirler, ülkede kapitalizmin ve burjuvazinin gelişmesini sağlarken, nitrat yatakları konusunda Peru ve Şili arasındaki rekabet, 1879-84 arasında bu iki

Hıristiyanlaştırma politikasıyla adım başı gitmiştir. Ülkeler arasındaki toplumsal farklılıkların çok az olduğu Güney Amerika'da çoğu ülkede sömürüyü gizlemeye gerek bile duymayan bir baskı ve terör hüküm sürmektedir... Ordusu güçlü olmayan (ve bu nedenle tipik darbeci bir niteliği olmayan) Kolombiya'da egemen sınıfların bir başka kozu da kilisedir. Katolik kilisesinin hiyerarşisi bütün öteki Latin Amerika ülkelerinden daha etkin ve muhafazakâr yanı hepsinden daha baskındır. Papazların yer yer valilerden daha nüfuzlu olduğu Kolombiya'da kilise mülkiyeti vergiye tâbi değildir; zengin kırsal bölgelerde güçlü bir örgütlenmeye sahip olan kilise, açıkça egemen sınıfların yanında yer almakta, fiilen anti-komünist faaliyetlerde bulunmaktadır. Örneğin, faşist olarak adlandırılan ve kendisini anti-komünist olarak tanımlayan Jose Joaquin Salcedo G., kurduğu radyo istasyonundan yayın yapmakta, emrindeki 27 bin kişiyle Kolombiya'nın özellikle kırsal bölgelerinde halkın herhangi bir direnişe karşı sempatisini yok etmeye çalışmaktaydı. (..) Bazı ülkelerde Kilisenin devrimci bir güç haline geldiği dönemlere de rastlanmıştır ama Latin Amerika'nın pek çok ülkesind sık sık tekrarlanan ve tazelenen siyasal ittifak, yandaki fotoğrafta görüldüğü gibidir: Kilise, ordu yan yana, aynı saflarda.

ülke arasında "Nitrat Savaşı" diye anılan savaşa yol açtı. Savaşın sonunda Peru, Atacama bölgesindeki zengin nitrat yataklarını kaybetti ve yalnızca iki hammadde ihracatına dayalı Peru ekonomisi büyük bir bunalıma girdi. Savaş siyasal alanda da kısa süre için yeniden *caudillos* dönemine dönülmesine yol açtı. Yeni kurulan ve 1895'de Nicolas de Pierola yönetiminde iktidara gelen *Demokratik Parti* döneminde Peru ekonomisi yeni bir şekillenmeye girdi. Guano ve nitratın yerini bakır ve pamuk, şeker gibi tarım ürünleri almaya başladı. Özellikle kıyı bölgelerinde iç talebe yönelik üretim yapan küçük fabrikalar kurulmaya ve bunun sonucunda ülkede bir işçi sınıfı oluşmaya başladı. Artan demiryolu inşaatları ticareti kolaylaştırıcı bir rol oynadı. Peru ekonomisi için önemli bir gelişme de 1914'de Panama Kanalı'nın açılışı oldu. Kanal ABD ile Peru arasındaki mesafeyi kısaltarak bu iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin artmasına yol açtı. Bu aynı zamanda Peru'nun İngiliz emperyalizmine bağımlılıktan yavaş yavaş çıkarak ABD emperyalizminin etkisi altına girmesi anlamına geliyordu. Öyle ki 1898'de Peru'nun tüm ihracatının yüzde 56.7'si İngiltere'ye yapılırken bu oran 1923'de yüzde 33.2'ye, aynı şekilde İngiltere'den yapılan ithalatın tüm ithalata oranı aynı süre içinde yüzde 44.7'den yüzde 19.6'ya düşmüştü. Buna karşılık aynı oranlar ABD için ihracatta yüzde 9.5'den yüzde 39.7'ye, ithalatta yüzde 10'dan yüzde 38.9'a çıkmıştı.

Bir Tarım Ülkesi Olarak Peru ve *Indio*lar

İspanyol işgalinden önce İnka topraklarında 10 ile 12 milyon arası *Indio* yaşıyordu. İspanyol *conquistador*lar *Indio*lara oranla sayıca çok azdılar ve egemenliklerini ancak silah ve atlarından korkan yerlilere karşı korkunç bir terör ve kıyım uygulayarak kurabildiler. 18. yüzyılın sonunda Peru nüfusu bir milyonu ancak aşıyordu, bu sayı 1940'da yeniden 7 milyona yükseldi. Dağlarda yaşayan nüfusun yaklaşık dörtte üçünü oluşturan *Indio*lar bağımsızlıktan sonra da geleneksel uğraşlarını sürdürdüler ve esas olarak tarım alanında faaliyet göstermeye devam ettiler. Tarım alanındaki feodal ilişkiler bağımsızlıktan sonra da devam etti, en önemli fark olarak artık İspanyol toprak sahiplerinin yerini *mestizo*lar almıştı. Oldukça ilkel yöntemlerle yapılan tarımın yanısıra And Dağları'ndaki ikinci önemli ekonomik faaliyet madencilikti. Tarımdaki acımasız sömürü, pek çok *Indio*'nun yine müthiş bir sömürünün hakim olduğu, ama hiç olmazsa ücretli işçi olarak çalışma imkanına sahip oldukları madenlerde çalışmayı tercih etmelerine yol açtı. Cumhuriyet döneminin ilk yüz yılında, büyük toprak sahipliği tarımda hakim mülkiyet biçimi olmaya devam etti. Tarımda küçük üretim, varolduğu yerlerde iç talebe yönelikken büyük çaplı üretim dış pazarın taleplerine göre yönlendi. Şeker kamışı ve pamuk üretimi tümüyle Amerikan ya da İngiliz dış pazarına yönelikti ve büyük toprak sahiplerine ait *hacienda*larda gerçekleştiriliyordu. *Indio* sorunu, '20'lerde Peru'lu aydınlar tarafından ayrıntılı biçimde ele alınmaya ve *Indio* tarihine eğilinmeye, *Indio* gelenekleri ve arkeolojisi incelenmeye başlandı. Aydınların büyük bir kısmı, sorunun reformlarla halledilmesini talep ederken, Jose Carlos Mariategui gibi Marksistler, *Indio*ların kurtuluşunun ancak bir devrimle mümkün olabileceğini savunmaya başladılar.

Sosyalist Muhalefetin Doğuşu

'20'lerin ortalarına doğru ülkede ortaya çıkan siyasi ve sosyal hareketlilik, ilk örgütsel biçimini Raul Haya de la Torre tarafından 1924'de Meksika'da kurulan *Alianza Popular Revolucionaria Americana* (Amerikan Halkçı Devrimci Birlik - *APRA*)'da buldu. *APRA*, tüm Latin Amerika'nın devrimci hareketlerini birleştirmek ve onları yenilemek amacını taşıyan bir kıta örgütü olmayı hedefliyordu. Buna karşılık parti, Peru sınırları dışına çıkmayı başaramadı. Programında yer alan en önemli beş nokta, Amerikan emperyalizmine karşı muhalefet, Latin Amerika'nın siyasal birliği, toprak ve sanayinin ulusallaştırılması, Panama Kanalı'nın uluslararasılaştırılması ve ezilen sınıflarla dayanışmaydı. Kısa zamanda dönemin en güçlü muhalefet örgütü haline gelen *APRA*'nın içinde toplumsal harekete sosyalist düşünceyi taşımak amacını güden Marksist gruplar da yer aldılar. 1923'de uzun yıllar Avrupa'da kaldıktan ve buradaki sosyalist hareketlerle yakın ilişkiler kurduktan sonra Lima'ya dönen Mariategui de vardı. Haya de la Torre'nin kendisi de '20'lerde kendini Marksist olarak tanımlıyordu ve radikal bir anti-emperyalizm savunucusuydu; anarkosendikalistlere sempatiyle yaklaşıyordu. 1928'de Haya de la Torre ve Mariategui arasında orta sınıfların devrimdeki rolü konusunda anlaşmazlıklar başgösterince Mariategui *APRA*'dan ayrıldı. Bu tarihten sonra Haya de la Torre, orta sınıfları her türlü toplumsal değişimin harekete geçirici gücü ilan etti ve militan bir populizm geliştirmeye başladı. Peru'daki hakim sınıfların *APRA* gibi popülist bir hareketle herhangi bir uzlaşmaya yaklaşmaz tavrı sonucunda parti uzun dönem yeraltında çalışmak zorunda kaldı, ileri gelenleri Peru dışına gitmek zorunda kaldılar. *APRA*'dan ayrılmalarının hemen ardından Mariategui ve arkadaşları *Peru Sosyalist Partisi*'ni kurdular. *PSP*, kendini işçilerin ve köylülerin temsilcisi olarak tanımlıyordu ve proletaryanın partisi olmak iddiasında değildi. Mariategui'ye göre komünistler ayrı bir yapı oluşturmamalı, hareketlerin içinden doğmalı ve onlar tarafından taşınmalıydılar. Bu nedenle Mariategui, 1929'da Buenos Aires'de toplanan Latin Amerika Komünist Partileri Konferansı'nda alınan, Peru'da bir komünist parti kurma kararına karşı çıktı. Buna karşılık, Mariategui'nin 1930'daki ölümünden bir ay sonra, Mayıs 1930'da Eudocio Ravines'in önderliğinde *Peru Komünist Partisi* kuruldu.

Ekonomik Bunalımdan Yeni Bir Darbeye

1895-1930 dönemi *Sivil Parti* ve *Demokratik Parti* arasındaki rekabete ve dönemin önemli bir kısmı (1908-1912 ve 1919-1930) Augusto Leguia yönetiminde *Sivil Parti* iktidarına sahne oldu.

Daha çok ticaret burjuvazisinin desteğine sahip olan Leguia, eğitim ve sağlık alanında yaptığı yatırımlar, 1920'de kabul edilen yeni anayasa, ülkenin modernizasyonu için gösterdiği çabalarla halkın desteğini de sağlamıştı. 1920'lerin sonuna gelindiğinde, dünya ekonomik bunalım Peru'yu da etkisi altına aldı. Bir yandan bunalım sonucunda ihracatın ve ABD bankalarından alınan borçların önemli ölçüde azalması, diğer yandan da Şili'yle Peru arasında Nitrat Savaşı'ndan beri Tacna-Arica bölgesi konusunda süren anlaşmazlığın Peru'nun Arica bölgesini kaybetmesiyle sonuçlanması, burjuvazi ve askerlerin Leguia'ya verdikleri desteği çekmelerine neden oldu. 1930'da General Luis Sancez Cerro bir darbeyle Leguia'yı devirerek yaklaşık on yıl sürecek yeni bir *caudillos* dönemini başlattı. 1948-56 arasındaki General Manuel Odria'nın askeri yönetimi dışında, 1968'e kadar olan sürede, Peru sivil hükümetlerce yönetildi. II. Dünya Savaşı'nın ardından ve '50'ler boyunca Peru'da geleneksel ekonomik ve toplumsal yapıda önemli değişiklikler meydana geldi. Ülkede kökleri yüzyılın başında atılmış ve birincil olarak iç talebe yönelik üretim yapan sanayi sektörü gelişmeye başladı. Böylece geleneksel tarım burjuvazisi ile ticari ve mali burjuvaziye bir de sanayi burjuvazisi eklendi. Bir yandan yeni fabrikalar inşa edilmesi, diğer yandan da Amerikan sermayesinin petrol ve madencilik alanlarındaki yatırımlarını artırması sonucunda işçi sınıfı sayıca artmaya başladı. Buna karşılık Peru'da hakim sektör hâlâ tarım sektörüydü, çalışan nüfusun yarıdan fazlası tarım işçisi ve köylülerden oluşuyordu. Büyük toprak sahipliği sisteminin köylüler ve tarım işçilerine dayattığı koşullar sonucunda tarım reformu talebinin öne çıktığı bir hareketlilik başladı. '60'ların başında köylü hareketi Hugo Blanco önderliğindeki *Concepcion Vadisi Hareketi*'yle önemli bir ivme kazandı. Küba Devrimi'nin etkisi, Latin Amerika'nın diğer ülkelerinde olduğu gibi Peru'da da kendini göstermeye başlamıştı. Çin-Sovyet çatışmasının ve ülkede artan muhalefet karşısında, reformist bir çizgi savunan *Komünist Parti*'nin ve burjuvaziyle girdiği uzlaşmalarla kitlelerin taleplerini karşılamaktan uzak kalan popülist *APRA*'nın cevap veremez durumda olması sonucunda sol içinde yeni gruplaşmalar oluştu. Sol içindeki bu yeniden şekillenme sırasında iki ayrı örgüt gerilla mücadelesini başlatma kararını verdi: *Movimiento Izquerda Revolucionario* (Devrimci Sol Hareket - *MIR*) ve *Ejercito de Liberacion Nacional* (Ulusal Kurtuluş Ordusu - *ELN*). 1965 ortalarında başlayan silahlı mücadele, ordu tarafından kısa sürede yenilgiye uğratıldı. Bu grupların yanısıra özellikle Maocu kanatta pek çok bölünme

Reformcu ve popülist General Velasco Alvarado yönetimi, özellikle gerçekleştirdiği toprak reformuyla indio köylülerinin de desteğini kazandı. Velasco yönetimi, büyük toprak sahiplerinin ve ABD kökenli şirketlerin çıkarlarına ters düşen uygulamalarından dolayı, CIA destekli bir "karşı-devrimci" hareketin gelişmesinden çekiniyordu. Fotoğrafta, Devrimci Tarım Federasyonu *afişi altında generallerin 1974'te düzenlediği bir toplantı görülüyor. Afişin solunda reformcu askeri yönetimin en popüler generallerinden biri olan Leonidas Rodrigues, sağında ise indiolar için*

Marksizmin Latin Amerika'da Benimsenmesi

Marx'ın çalışması ve Marksist kuram, Latin Amerika'da başlıca iki farklı biçimde benimsendi:

1) Kıtanın ekonomik ve toplumsal gelişim anahtarını kapitalizmin uygarlaştırıcı -ya da demokratik burjuvazinin anti-feodal savaşımı- rolünde gören "Avrupalılaştırıcı" evrimci bir anlayış.

2) Burjuvazinin ilerici rolünü bitmiş olarak gören ve halk tabakalarının toplumsal ve kültürel gelenekleri içine kök salmış, aynı zamanda demokratik ve sosyalist devrimci bir bakış açısı öne süren, diyalektik bir anlayış. Latin Amerika işçi hareketinin başlangıcında, Marx'ın düşüncesinin birbirinden kökten farklı bu iki yorumu hemen hemen ideal biçimde iki isim temsil eder: Juan B.Justo ve José Carlos Mariategui.

***Arjantin Sosyalist Partisi*'nin (1895) kurucusu Juan B.Justo, özellikle, 1898'de *Kapital*'i ilk kez İspanyolcaya çevirdiğinden, ilk Latin Amerikalı Marksist olarak kabul edilir. Justo'dan önce, özellikle Karl Kautsky tarafından yayımlanan *Neu Zeit* dergisinin Latin Amerika muhabiri, Buenos Aires'de yaşayan bir Alman göçmeni Germen Ave-Lallemant gibi başka yazarlar Marksist düşünceleri Arjantin'e sokmaya çalıştılar, fakat kendisinin ve *El Obrero Socialista* dergisini yayımlayan grubunun etkisi pek önemli olamadı. Marx'ın düşüncesi, Justo'nun sayesinde, Latin Amerika'ya değilse bile Arjantin işçi hareketine nüfuz etti.**

Oysa, Juan B.Justo'nun görüşleri, olsa olsa, önemli miktarda sosyoloji (Comte, Spencer) ve burjuva ekonomi politiği içeren seçkinci bir karışım içinde çok sulandırılmış bir Marksizm diye nitelenebilir. O kadar ki, *La Prensa* ("çalışan sınıfı savunan, bilimsel sosyalist dergi") için 1894'deki bir başmakalede: "Adam Smith, Ricardo ve Marx tarafından yaratılan ekonomik öğretileri yayıyor, sorunları oldukları gibi sunuyor ve yaklaşan büyük toplumsal dönüşümü aramızda hazırlıyoruz" diye yazmıştı. Gerçekten, Justo'nun Marx'tan aldığı başlıca temalar, -uzak bir gelecek olarak görülen sosyalist "nihai sonuç" dışında- burjuvazinin ekonomik açıdan devrimci rolü ve kapitalist gelişmenin nesnel ilerici sonuçlarıdır. Marx'ın serbest mübadelenin Avrupa'daki (1847) yararları üzerine çözümlemelerini benimser ve bunları tereddüt etmeden 20. yüzyıl başındaki Arjantin'e uygular. "Uluslararası ticaretin serbestliği" ve "dünyanın iktisadi birliği" (sermayenin koruması altında), 1910'da Kopenhag'daki *Sosyalist Enternasyonal*'deki etkinliğinde ana konular arasındadır. Arjantin sosyalist gazetesi *La Vanguardia*'da (2 Kasım 1895) yayımlanan bir makalede, yabancı sermayenin yararlı rolünü selamlar: "Büyük miktarlarda yabancı sermaye girişi zorunlu ve kaçınılmazdır... Bu ülkenin gelişmesi için bunun olması gerekti. Yabancı sermaye ülkenin iktisadi gelişimini ve daha da büyük bir güçle siyasal ve toplumsal gelişimini hızlandıracaktır."

Tarihî maddeciliğin, bu şekilde Latin Amerika'da toplumsal gelişmenin zorunlu bir dönemi olarak kapitalist sanayinin geliştirilmesinin savunulmasına ve açıklanmasına indirgenmesi -aynı dönemde Rusya'daki "legal Marksizm"i (Piotr Struve) hatırlatıyor. Fakat Justo'nun sermayenin uygarlaştırıcı rolü için duyduğu hayranlık daha ileri gider ve bazen doğrudan sömürge savaşları ve emperyalizm övgüsüne dönüşür. Temel kuramsal yapıtı, *Teoria y Practica de la Historia*'da (1909), Justo: "İşlenmemiş geniş topraklar ve terkedilmiş yatan maden yatakları karşısında, gerçekleştirmek için savaş bile gerekli olsa, teknik ilerlemenin gelişmesini hiçbir şey durduramayacaktır... Üst tabaka halk kitlesinin ne yaşamını ne gelişmesini tehlikeye atmayan askerî bir çabayla bu savaşlar geniş arazileri uygarlığa açarlar. Beraberinde zulüm olduğundan dolayı, Avrupalıların Afrika'ya girmelerini kınayabilir miyiz? (...) Pampa'da yerli başkanların egemenliğini kaldırdığımız için kendimizi kınayacak mıyız? (...) Vahşi ve barbar halkları bir kere ortadan kaldırdıktan (sic) ya da boyun eğdirdikten ve bugün uygarlık adını verdiğimiz şeye kattıktan sonra, dünya, daha büyük bir gelişme benzerliği demek olan birlik ve barışa daha yaklaşacaktır" diye açıklar.

Burada Marksizmden hayli uzaktır ve bu çeşit bir kanıt Karl Kautsky'dan çok Cecil Rhodes'a yakındır; dolayısıyla, Arjantin sosyalizminin bağrında, Justo'nun düşüncelerini reddeden ve sonunda 1918'de *Arjantin Komünist Partisi*'nin kuruluşuna varacak olan (özellikle Şili'li Marksist, Şili *KP* kurucusu Luis Emilio Recabarren sayesinde) bir iç muhalefetin gelişmiş olması şaşırtıcı değildir. Bununla birlikte, bir on yıl sonra, Arjantin ve Latin Amerika (Stalinizmin etkisi altında) komünizmin bağrında, J.B. Justo'dan çok uzak fakat onunla birkaç temel öncülü paylaşan ilerici gelişmeciliğin yeni bir versiyonu oluşacaktır.

Bu yeni gelişmecilik Justo'nun revizyonist düşüncelerini dışlar kendisini Marksist ve Leninist ilan eder ve emperyalizme karşı, ilerici burjuvaziyle bağlaşık toplumsal sınıflar (proletarya ve köylülük) tarafından yönetilen, ulusal-demokratik bir devrimin tarihi bakış açısını koyar. Justo tarafından övülen emperyalist çözümler dışlanır, fakat sermayenin hâlâ Latin Amerika'da oynayacağı ilerici bir rolü olduğu ve üretici güçlerin (tarım reformu vb. gibi demokratik toplumsal ve siyasal dönüşümlerle) bir kapitalist büyüme döneminin bu kıtanın gelişmesinde zorunlu bir aşama olduğu önkabulü onunla paylaşılır. Kuşkusuz Justo'nun tersine, bu tarihsel rol yabancı sermayeye değil, ulusal sermayeye, daha doğrusu, anti-feodal ve demokratik, büyük toprak sahiplerine ve emperyalist egemenliğe karşı olduğu kabul edilen ve halk güçleriyle bağlaşık ulusal burjuvaziye maledilmiştir. Faket bu iki versiyonun, içinde de, önceden belirlenmiş bir düzene göre (Batı Avrupa'dakine benzer) feodalite, ticari kapitalizm, sanayi kapitalizmi ve sosyalizmin birbirini izlediği tamamen evrimci ortak bir tarih görüşü vardır; bu iki görüş, Latin Amerika ülkelerinin kapitalist sanayileşme ve yenileşmelerini tarihsel ilerlemenin gelecek dönemi ve ekonomik ve toplumsal geri kalmışlığın aşılması, eski toplumsal ilişkilerin kırılması ve ülkenin gelişmesinin gerekli koşulu olarak algılıyordu.

Açıkcası, Justo'nun "Marksizm"i ile Stalinci biçimde ilerlemeciliklerle anti-emperyalizm arasındaki fark çok

43 Latin Amerika'da Devrim ve Karşı Devrim

efsaneleşmiş gerilla lideri Tupac Amaru görülüyor. Peru Cumhuriyeti, yıllar boyunca toprak üzerindeki feodal mülkiyeti ortadan kaldıramadığı gibi, comunidad'ların çözülerek köylülerin ücretli tarım işçisine dönüşecekleri bir süreci de başlatamadı. Eskiden köy komününün ortak mülkiyeti olan topraklarda artık büyük toprak sahiplerinin alabildiğine sömürüsü altında yaşamak zorunda kalan Indio'lar, Inka döneminden kalan geleneklerini belli değişimlere uğrayarak da olsa sürdürmeye devam ettiler.

yaşandı, ondan fazla kendine komünist parti diyen ve birbirinden *KP/Kızıl Yıldız*, *KP/Kızıl Bayrak*, *KP/Kızıl Siper* gibi eklerle ayrılan grup oluştu. '60'ların sonlarına doğru iktidardaki Belaunde hükümetinin vadettiği reformları, özellikle de tarım reformunu gerçekleştirmemiş olması, temel gıda maddeleri sıkıntısı başgöstermesi gibi halkın günlük hayatını doğrudan etkileyen gelişmeler, grevlerin ve gösterilerin artmasına, siyasal alanda da tam bir kargaşanın kendini göstermesine yol açtı. 1968'de daha önce pek çok kereler olduğu gibi yine askerler geldiler, yalnız bu sefer diğerlerinden farklı olarak popülist ve reformcu bir görüntüye bürünmüş olarak.

1968 Velasco Darbesi

3 Ekim 1968'de, General Juan Velasco Alvarado bir askeri darbeyle Belaunde hükümetini devirerek iktidara geldi. Bu seferki darbenin Peru'da o ana kadar yapılan ve Peru burjuvazisi ve emperyalistlerin Peru'daki çıkarlarını koruyan darbelerden farklı bir takım özellikler taşıdığı, birkaç gün sonra askeri birliklerin ABD sermayesine bağlı *International Petroleum Company*'ye ait rafineriyi işgal etmeleriyle ortaya çıktı. Beklenmeyen başka gelişmeler birbirini izledi. Askeri yönetim Sovyetler Birliği'yle diplomatik ilişkiler başlattı, ABD'li şirketlere ait madenlerin bir kısmı ulusallaştırıldı. Velasco Alvarado yönetiminin en radikal eylemlerinden biri de uzun zamandır acil bir talep olarak gündemde olan toprak reformunu gerçekleştirmesi oldu. Haziran 1969'da yapılan toprak reformu, Küba Devrimi'nden sonra tüm Latin Amerika'da gerçekleştirilen reformların en radikaliydi ve büyük toprak sahipliği sistemini büyük ölçüde tasfiye etti. Toprak reformuyla başlayan uygulamalar, madencilik ve sanayi sektöründe "Perulaştırma"yla devam etti. Yeni askeri yönetim, bir yandan "ekonomide özel mülkiyetle kamu mülkiyetinin birarada varolacağı" bir sistem oluşturacağını söylerken, diğer yandan da anti-komünist bir söylem kullanıyor, sol muhalif gruplara, sendikalara karşı baskı uygulamaya devam ediyor, grevleri şiddet kullanarak bastırmaktan geri durmuyordu. Ekonomi politikası Peru'da sanayinin ulusallaştırılması ve geliştirilmesi üzerine kurulu popülist Velasco yönetimi, 1975'de ordunun tutucu kanadı tarafından iktidardan indirildi. Askeri rejim, bu tarihten itibaren reformcu yaklaşımlardan artık tamamen uzaklaşarak neoliberal ekonomik politikaları

önemlidir; zaten, birincisinin Arjantin ve Uruguay (özellikle II. Dünya Savaşı öncesi) hariç Latin Amerika'da hiçbir zaman pek yankı bulmazken ikincinin hızla bu kıtadaki işçi hareketinin temel güçlerinden biri haline gelmesini açıklayan da bu farktır. Fakat bu ortak öncüllerin varlığı, şu ya da bu zamanda, ikinciden birinciye kaymalara ya da gerilemelere tanık olunabildiğinin nedenini de açıklar. Mesela: *Arjantin Komünist Partisi*'nin kurucularından biri, J.B. Justo'nun yenilmez düşmanı ve Latin Amerika'da Stalinciliğin seçkin temsilcisi, Vittorio Codovilla, 1944'de, "ABD ve İngiltere'nin, ilerici bir anlamda, ekonomik, siyasal ve toplumsal gelişmeye yardımcı olmak amacıyla Latin Amerika ekonomi siyaseti üzerinde bir anlaşmaya varacakları" inancını belirtiyordu. "Sermayeleri, makineleri ve sanayi ürünleriyle şimdiki pazara göre on ya da yirmi kez üstün bir pazar sunarken Amerika ülkelerinin bağımsız ekonomik gelişmesine yardımcı olan ve on yıllardan beri içinde yaşadıkları geri kalmışlığı birkaç yılda ortadan kaldırmasına izin veren" anglo-Amerikan bir program hazırlamak söz konusudur. Kuşkusuz bu metin özel bir konjonktürle (ve SSCB'nin dış politikasının belirli bir dönemiyle) çakışır fakat yazılabilmiş olması (ve ona benzeyen birçok başkaları da var) "kapitalist ilericilik"in ortak özünün varlığı üzerine bize bilgi verir.

Özellikle, José Carlos Mariategui tarafından temsil edilen, Marksizmin Latin Amerika'daki ikinci kabul biçimi, bambaşka bir yöne işaret eder. Yerli burjuvazinin, ulusal ya da demokratik, özgürleştiri bir rol oynamak için tarih sahnesine çok geç gelmiş olduğunu düşünür. Latin Amerika 19. yüzyıl Avrupası'yla kıyaslanamaz: Emperyalizm çağında Latin Amerika ülkeleri bağımlılığa mahkûm edilmişlerdir ve onlar için tek gerçek seçeneği sosyalizm temsil etmektedir. O halde, Avrupalı olmayan başka bir toplumsal gerçeği yorumlamak ve Latin Amerikalı yapılanmaların -bunlar arasında, birçok ülkede halkın çoğunluğunu oluşturan yerli köylülüğün cemaat gelenekleri- somut özelliklerini (ekonomik, toplumsal ve kültürel) hesaba katan devrimci bir bakış açısı oluşturmak için tarihi maddeciliği yaratıcı bir biçimde kullanmak söz konusudur. Bu, Marksizmin evrimci yorumlarını aşmayı ve sürekliliğin kopma olasılığını, nitel sıçramaları, dönemlerin içiçe geçmesi ve kaynaşmasını gözönüne alan toplum tarihine diyalektik bir yaklaşımı içerir.

Bu anlayış, birinciden Marx'ın yapıtında şu ya da bu metne yapılan göndermeyle ayırtedilmez; yazınsal ortodokslukla değil daha çok Latin Amerika gerçeğine uygulamak için, Marksist yöntemin özünü, devrimci diyalektiğini kavramakla uğraşır.

Marksizmin bu kuramsal ve siyasal yeni kabulünü başlatan Mariategui'nin hareket noktası tam da evrimci "ilericilik"ten kopuştur - *II. Enternasyonal*'de egemen olan pozitivist Marksizmine karşı köktenci mücadelelerinde genç Lukacs ve Gramsci'nin izledikleri nüktelı yolu hatırlatır biçimde, 1925'de yayımlanan bir makalede Mariategui şöyle yazmıştı: "Evrimci, tarihselci felsefe, savaş öncesinde, siyasal ve toplumsal sınırların ötesinde iki karşıt sınıfı birleştirmişti. Kentlerin maddi rahatlığı, fizik gücü, ilerleme düşüncesine, boş inançlara dayalı bir saygı doğurmuştu... Tutucular ve devrimciler uygulamada, evrimci tezin sonuçlarını kabul ediyorlardı. Herbiri, ilerleme düşüncesine bağlılıkta ve şiddetten tiksinmede diğerleriyle çakışıyordu". Savaştan önce bile bu "düz ve rahat felsefe"yi reddeden düşünürlerden biri olan Georges Sorel'i selamlıyor ve gelişmeye bağlılıktan dolayı bozulmamış devrimciler olarak sosyalizme romantik bir canlılık ve yeni bir ruh getiren *Bolşevikler*'i kutluyordu.

İşte böyle kesin karşı-evrimci Marksist bir yaklaşımla, '20'li yıllar boyunca Mariategui, Peru ve Latin Amerika gerçeğini araştıracaktır. Bir işçi ve köylü devrimini övdüğü için yerli "popülizm"den çok "Avrupacılık"la suçlanacaktır. Aslında, Mariategui'nin yöntemi Marksizmin temel ilkeleriyle Latin Amerika'ya özgü özellikler arasındaki evrensel ve özgül olanın birlikteliği konusunda bilirginleşir.

Eğer anti-kapitalist romantizm onun düşünce biçemine yabancı değilse, romantikler (ya da Rus Popülistleri) gibi hiçbir şekilde kapitalizm öncesi toplum düzenini örneğin Peru sözkonusu olduğunda İnka "komünizm"ini yeniden kurmayı istemez. Amacı sosyalist bir bakış açısına yararlı Avrupa kökenli zorunlu teknik yenilikleri ve yerli toplulukların geleneklerini diyalektik bir ilişki içine sokmaktır.

Evrimcilikle kopuşun siyasal kesin görünüşü, Mariategui'nin kapitalist "ilerleme"nin artık Latin Amerika'daki azgelişmişlik sorunlarına çözüm getiremeyeceği ve yerli burjuvazinin tutarlı bir demoktatik-devrimci rol oynamaktan ya da kıtayı başlıca mülk sahiplerinin ve emperyalist tekellerin boyunduruğundan kurtarmaktan aciz olduğu inancıdır. O halde, Peru ve Kızılderili Amerikası'nda da gündemde olan, anti-emperyalist ve antikapitalist savaşları tek bir devrimci süreçte kaynaştırarak, ulusal, demokratik, tarımsal ve sosyalist görevleri birleştiren global bir toplumsal devrimdir.

Mariategui, *Peru Komünist Partisi*'nin kurucusu olmuştu fakat ölümünden (1930) sonra, Marksist mesajı ve anlayışının komünist hareket içindeki yerini hızla Stalinci yeni evrimcilik aldı. Mariategui'nin anlayışı, marjinal ve "aykırı" Latin Amerika Marksizm akımları içinde ancak '60'ların başına kadar yaşayabildi.

Küba, Nikaragua'daki devrimler ve Salvador ve Guatemala'da güncel devrimci hareketlerle birlikte, Marksizm'in Latin Amerika'da benimsenmesinin yeni bir evresi başlar. Mariategui'nin çalışmasıyla doğrudan ilişkisi olmamakla birlikte bu hareketler, evrimci olmayan, köktenci toplumsal değişim eylemini yönlendirebilecek bir Marksizmi yeniden bulacaklar ya da yaratacaklardır.

Her halkın -Marti ve Küba'da bağımsızlık savaşı, Sandino ve ABD'nin Nikaragua'ya müdahalesiyle Farabundo Marti ve Salvador'da 1932 Ayaklanması, yerlilerin Guatemala'da sömürgeciliğe karşı yüzyıllık mücadelesi- devrimci kültürüne dayanan sosyalist bir çözüm arayışıyla son yirmi yılda kıtayı sarsan devrimci hareketler, Juan B. Justo'nun 1898'de yaptığından başka bir tür etkiyle Marx'ı İspanyolcaya çevirdiler.

MICHAEL LOWY

IMF denetiminde ve baskı yöntemleri uygulayarak gerçekleştirmeye çalışan bir baskı rejimine dönüştü. Buna rağmen, 1968 darbesiyle başlayan süreç, Peru'da sanayi sektörünün ve sanayi burjuvazisinin güçlendiği, işçi sınıfının ve sendikaların da artık bir güç haline geldiği bir süreç oldu. Bu yıllarda artan grevler, 1977 genel greviyle doruk noktasına ulaştı. 1975'de uygulanmaya başlayan IMF politikalarının altında ezilen işçiler ve köylüler 1980'de yeniden parlamenter sisteme geçilene kadar tepkilerini grevler ve toprak işgalleriyle dile getirdiler.

'70'lerde Peru Solu ve *Sendero Luminoso*

'80'lerin başından beri dünya kamuoyunda kendinden çok söz ettiren *Sendero Luminoso* (Aydınlık Yol) adlı gerilla hareketi, 1964'de *Peru Komünist Partisi*'nin bölünmesinden doğdu. Partinin büyük çoğunluğu Sovyetler Birliği çizgisini takip ederek Hruşçov'un izinden giderken, azınlık bir grup Stalin'i savunmaya devam ederek, Mao'nun uzun süreli halk savaşı stratejisini devrime giden doğru yol olarak kabul etti ve partiden ayrıldı. Partiden ayrılanların bir kısmı *Peru Komünist Partisi/Kızıl Bayrak*'ı kurdular. Kurucuların arasında daha sonra *Sendero Luminoso*'nun önderi olacak olan Ayacucho Üniversitesi felsefe profesörlerinden Abimael Guzman da vardı. Guzman 1970'de silahlı mücadeleye gerekli önemi vermediği gerekçesiyle parti yönetimini eleştirince ihraç edildi. Onunla birlikte Ayacucho Bölge Komitesi de ayrıldı ve birlikte *Partido Comumista del Peru*'yu kurdular. Örgüt, "Mariategui'nin Aydınlık Yolu İçin İleri!" sloganıyla ortaya çıktığı için genel olarak *Sendero Luminoso* adıyla anılmaya başladı. *Sendero Luminoso*, Mariategui'nin '20'lerin Peru'su için yaptığı tahlilleri '70'ler ve '80'ler için de geçerli sayıyor ve Peru'yu yarı sömürge, yarı feodal bir ülke olarak tanımlıyordu. *Indio*ların kurtuluşunun ancak proletarya önderliğinde bir devrimle mümkün olduğunu söyleyen Mariategui'nin tersine *Sendero Luminoso* devrimin ancak bir grup gerillanın kırlardan başlatacağı ve köylülerin katılımını sağlayarak sürdüreceği bir halk savaşı sonucunda gerçekleşeceğini savunuyordu. *Sendero Luminoso*'ya göre, Peru gibi bir ülkede seçimler ancak bir aldatmaca anlamına gelebilirdi; bu nedenle grup diğer sol gruplarla ilişki kurmayı ve işbirliği yapmayı baştan reddediyordu. Örgüt, '70'ler boyunca daha çok üniversite çevrelerinde, öğretmenler arasında, bazı köylü örgütleri içinde etkin olarak saflarına yeni taraftarlar kazandı. Silahlı mücadele ise 1980'de, 12 yıllık askerî diktatörlüğün ardından Peru'da yeniden seçimlere gidildiği sırada başladı. İlk ülke çapında yankı uyandıran eylem, Ayacucho'daki Cangallo seçim bölgesinde bazı oy sandıklarının yakılması oldu. Seçimleri 1968 darbesinden önce iktidarda olan *Accion Popular* (Halk Eylemi) ve onun adayı Belaunde kazanarak iktidara geldi. Sol gruplar ise yüzde 21 gibi azımsanamayacak oranda oy aldılar.

Sendero Luminoso'nun silahlı eylemleri 1980 boyunca artarak devam etti. Eylemler daha çok And Dağları'nda *Indio*lar arasında yoğunlaşıyordu. Buralarda gerillalar köylere giriyorlar, köylüleri toplayarak siyasi propaganda konuşmaları yapıyorlar, daha sonra köye kızıl bayrak çekerek gidiyorlardı. Bazı büyük çiftliklere girerek toprak sahiplerini öldürmek, polisle işbirliği içinde olan kişileri idam etmek, köylerdeki küçük dükkan sahipleri ve tüccarların mallarına el koyarak halka dağıtmak gibi eylemler de sıkça başvurulan eylem biçimleriydi. Bunların yanısıra *Sendero Luminoso*, devleti temsil eden çeşitli kurumlara karşı sabotaj eylemlerinde bulunuyor, köprüleri, telefon santrallerini, yüksek gerilim hatlarını tahrip ediyordu. Kıyı bölgesindeki eylemler ise daha çok, *Sendero Luminoso* için sembolik karakter taşıyan bazı yerlere bomba koymak şeklinde oluyordu. Ekim 1981'de *Sendero Luminoso* ordusu bin silahlı gerillaya sahipti ve bu tarihte ilk büyük askerî harekat gerçekleştirilerek bir polis merkezine saldırıldı. Bu eylemin ardından Ayacucho Eyaleti'nin çeşitli yerlerinde olağanüstü hal ilan edilmesine rağmen, *Sendero Luminoso* Mart 1982'de tüm Peru'da büyük yankı uyandıran bir eylem gerçekleştirmeyi, eyaletin başkenti Ayacucho'yu birkaç saat için de olsa işgal ederek şehir hapishanesindeki tutukluları serbest bırakmayı başardı. Mart sonunda örgütün Lima'nın elektriğini kesmesi, başkentteki en önemli eylemi oldu; daha sonra bu elektrik kesme eylemi sık sık tekrarlanmaya başladı. Tüm bu eylemler, şüphesiz *Sendero Luminoso*'nun belli bir halk desteğine sahip olması sayesinde başarı kazanabiliyordu. Peru'nun hâlâ en geri kalmış bölgesi olan And Dağları'nda yaşayan köylüler, *Sendero Luminoso*'yu, yüzyıllardır süren ezilmişliklerine, yaşadıkları sefalete son verebilecek bir güç olarak değerlendirdiler. Ayrıca *Indio*lar, İspanyol egemenliği sırasında Tupac Amaru önderliğinde başlayan ayaklanma hareketinden beri defalarca ayaklanmışlar, kendilerini ezenlere karşı çıkmışlardı; *Sendero Luminoso*, ayaklanmaya yatkın bir halkın içinde faaliyet gösteriyordu.

1982 sonundan başlayarak *Sendero Luminoso*'nun And Dağları halkı arasında bulduğu destek azalmaya başladı. Örgütün, köylüleri yalnızca kendi ihtiyaçlarını karşılamak için üretim yapmaya ve böylece şehirleri yiyecek sıkıntısına düşürme çağrıları, ürettiklerini pazarlarda satmak isteyen köylülerin tepkisine yol açtı. Gerillaların köy yönetimlerinde daha fazla söz sahibi olma istekleri de *Indio* köy topluluklarının geleneksel yönetim biçimleriyle çelişki yarattı. Fakat en önemlisi, 1982 sonundan itibaren gerillalara karşı devletin polis güçlerinin sürdürdüğü mücadeleye ordu birliklerinin de katılması oldu. Zaten polis tarafından halka karşı uygulanan baskı ve terör katlanarak sürmeye başladı. *Sendero Luminoso* gerillalarının askerlerden kaçarken terkettiği köylerdeki köylüler askerlere karşı savunmasız kalıyorlardı. Gerillaların devlet güçlerinden yana tavır alan köylüleri cezalandırmaya başlamaları da *Sendero Luminoso*'ya karşı bir tepki oluşmasına yol açtı, köylüler bu sefer de *Sendero Luminoso*'nun başlarını belaya sokmasından korktukları için kendi aralarında savunma örgütleri kurmaya başladılar.

Popüler bir siyasi çizgi izleyen Frente Unido*'nun kurucusu, rahip ve sosyolog Camilo Torres, 1929'da Bogota'da doğdu. Bogota merkez üniversitesinde görevliydi. Devrimci solun eylem birliği yapması gerektiğini söylüyordu. İşçi, köylü ve öğrenciler arasında çalıştı. Ocak 1966'da gerillalara katıldı.* Ulusal Kurtuluş Ordusu *(ELN) saflarında savaşırken aynı yıl, Santander yakınlarında, daha başka birçok Latin Amerikalı önder gibi o da pusuya düşürülerek öldürüldü. Gerek yaşamı gerek ölümüyle Torres kendinden sonra gelen sayısız radikal din adamı için bir örnek oluşturdu. Zihinlerinde ve mücadelelerinde toplumsal devrimle, Tanrısal devletin yeryüzünde gerçekleşmesiyle özdeşleştiren rahiplerin çoğu, Torres gibi silaha sarılmadıklarında bile, onun temsil etmiş olduğu imkândan ötürü şiddeti, ilkece dışlamadılar. Ancak genç rahipler arasında bu eğilim yaygınlaştıkça, kilise hiyerarşisi içinde de güçlü bir tepki doğuyordu. Örneğin, Kilise'deki görevinden kendi rızasıyla ayrılan Torres'in aksine, onun fikirlerinden esinlenerek, 1960'ların sonunda toplumsal bir devrimi hedefleyen* Golconda Grubu *adlı bir örgüt kuran Louis Correa, Kilise'den kovulmuş, hapsedilmiş, hapisten çıktıktan sonra da bir taksi şoförü olarak çalışmak zorunda kalmıştı ama mücadelesini bir Hıristiyan olarak sürdürdü.*

43 Latin Amerika'da Devrim ve Karşı Devrim

1980'lerde ABD'nin hedefi 100 bin nüfuslu, Venezuela açıklarında, 750 Km²'lik bir adaydı. Yeni sağ dalganın üstünde başkanlığa gelen Reagan'ın bölgedeki ana hedefi Nikaragua Devrimi'ni kuşatmak, Salvador ve Guatemala'daki gerilla mücadelesini bastırmak, Küba'nın bölgedeki bütün dostlarını devirmekti. 1983 bölgede siyasal ve askeri operasyonlarla geçti. Guatemala, Salvador, Honduras, Kosta Rika ve Panama'da birbiri ardına hükümetler değişerek ABD'nin bölgeye yönelik müdahalesi ile tam bir uyum sağlandı. Jamaika'da IMF'ye kafa tutan, Castro ile iyi ilişkiler içinde bulunan İşçi Partisi hükümeti de daha önce iktidardan seçim yoluyla düşürülmüştü. Amerikan filosunun her an Nikaragua açıklarında bir müdahale yapması bekleniyordu. ABD hükümeti Küba'nın küçük dostu Grenada'yı da programına almıştı. Lübnan'da Amerikan karargahını yerle bir eden büyük baskından iki gün sonra Amerika Grenada adasına askeri müdahalede bulundu. 1783'de İngiltere'nin sömürgesi olan bu ada, 1976'da İngiliz Uluslar Topluluğu'na bağlı bir İngiliz genel valisinin sembolik varlığı altında bağımsızlığını kazandı. Sir Eric Gairy hükümet başkanı olarak zorba bir yönetim kurdu. 13 Mart 1979'da Maurice Bishop ve 50 arkadaşının kurduğu New Jewez Movement (Yeni Mücevher Hareketi- Refah, Eğitim ve Kurtuluş için Yeni Birleşik Hareket), o sıralarda ABD'de bulunan Gairy'yi devirerek iktidara geldi. Sol eğilimli yeni iktidar özel sektöre dokunmadı ama dış politikada Küba'ya yaklaştı. Küba'dakine benzer okuma yazma kampanyaları başlatıldı. Grenada'da kakao ve hindistan cevizi yetişmekteydi ama en büyük gelir kaynağı turizmdi. Bishop'un adaya büyük bir hava alanı yapılması projesinden ABD hoşlanmadı. Küba ya da Sovyetler bundan askeri amaçlarla yararlanabilirdi. Ama bu projeye bir çok Fransız, Amerikan, İngiliz şirketi ve Küba tarafından kredi açılması engellenemedi. 1983'de Orta Amerika'da gerginliğin tırmanması Bishop'u da rahatsız etmekteydi. Amerikan müdahalesinden çekinen Bishop Haziran 1983'de bunu engellemek amacıyla ABD'ye gitti. Dışişleri bakanı görüşmeyi kabul etmedi. Ancak güvenlik danışmanı Clark ile görüşebildi. ABD ile ilişkileri düzeltmek istediğini, serbest seçimlerin yakında yapılacağını açıkladı. Bishop'un bu tutumu önderi olduğu hareket içinde Bernard Coard'ın başını çektiği Sovyet yanlısı hizibin tepkisini çekti. Coard da Temmuz'da Sovyetler Birliği'ne giderek temaslarda bulundu ve Ağustos'da geri döndü. New Jewez Movement içinde yoğun tartışmalar başladı ve iki kanat ortaya çıktı. 26 Temmuz'da Merkez Komite Bishop'u önderlik vasıflarından yoksunlukla, Devrim'in sosyalizme doğru evrilmesine engel olmakla suçladı ve özel sektörün devletleştirilmesini istedi. Ayrıca Bishop ve Coard'ın önderliği "ikili" olarak üstlenmesi önerildi. Bishop süre istedi ve Küba'ya gitti. 8 Ekim'de Küba'dan döndüğünde kararını vermişti. İkili önderliğe karşı çıktığından 13 Ekim'de partiden atıldı. Küba'nın tepkisine rağmen evinde hapsedildi. 19 Ekim'de Bishop yanlısı bakanların da katılmasıyla başkent St. George'da toplanan bir kaç bin kişilik topluluk yeni yönetimi protesto etti ve Bishop'u gelip evinden kurtardı. Ancak Coard yanlısı general Austin Hudson'un emriyle ateş açılması üzerine aralarında Bishop ve 4 bakanın da bulunduğu 100 kişi hayatını kaybetti. Bishop'un öldürülmesi Grenada'nın Küba'yla ilişkisinin bozulmasına neden oldu ve katliamı gerçekleştiren general Austin daha sonra Coard hizbini saf dışı bırakmağa çalışırken bütün yaz boyunca Nikaragua açıklarında dolaşan Amerikan filosuna Grenada'ya doğru hareket etme emri verildi. Nikaragua ve Salvador'a müdahalenin yaratacağı riskleri göze alamayan, Lübnan'dan onursuzca kovulan Amerikan ordusu Reagan'ın emriyle, 1960'larda 6 Antil ülkesi ile imzaladığı Güvenlik Sözleşmesi'ne dayanarak ve adadaki Amerikalıların can güvenliğinin tehlikede olduğu bahanesiyle 25 Ekim 1983'de adaya çıkartma yaptı (yanda). Adada bulunan Kübalı işçiler ve Grenadalıların direnişi 15 gün sürdü. General Austin Hudson Amerikalılarca esir alındı. Yönetim eski İngiliz vali Sir Paul Scoon'a devredildi. Aralık 1984'de yapılan seçimleri Herbert Blaize'nin önderliğindeki New National Party kazanarak iktidara geldi.

Tüm bunlara rağmen, *Sendero Luminoso*'nun devlet güçlerini yoğunlaşan şiddet ve sabotaj eylemleriyle provoke ederek ülkedeki siyasi ortamı istikrarsızlaştırma ve bu şekilde devrimci bir durum oluşturma çabaları devam etti ve örgütün deyimiyle "halk savaşı", And Dağları'ndan çıkarak Peru'nun diğer bölgelerine de yayıldı. Bu durum, beş yıllık Belaunde yönetimi boyunca giderek kötüleşen ekonomik durumun, sürekli artan enflasyonun sonunda 1985 seçimlerini kendine büyük umutlar bağlanan *APRA* adayı Alan Garcia'nın kazanması sonucunda da değişmedi. Peru'da bir yanda devlet güçlerinin, diğer yanda *Sendero Luminoso*'nun yer aldığı bir savaş, ülkedeki diğer sol örgütlerin de *Sendero Luminoso*'ya karşı tavır almasıyla devam ediyor.

Violencia ve Koka Ülkesi: Kolombiya

Kolombiya'nın başlıca ihraç ürünü olan kahve tarımının gerçekleştirildiği plantasyonlardan arta kalan bölgelerdeki sık ormanlar ve korular 1948'den beri ülkedeki gerilla hareketine uygun bir barınma olanağı sunmuş ve bu imkandan yeterince yararlanmasını bilen gerilla hareketi Latin Amerika'daki en uzun süreli hareket niteliğini kazanmıştı. Ancak devletin her türlü bastırma çabasına rağmen varlığını sürdüren gerilla mücadelesi, kentleri ele geçirmeyi başaramamış ve ülkede bir yönetim boşluğu doğmuştu. Bu boşluk, aynı zamanda uyuşturucu üretim ve sevkiyatını örgütleyen Mafia'nın ülke topraklarında kök salması sonucunu doğurmuştu. Öyle ki, bugün *Mafia* adeta silahlı küçük bir orduya, çiftliklere, havaalanlarına sahip bulunuyor. Amerikan toplumunu çürüten uyuşturucu, Latin Amerika'nın bir tür intikamına dönüşmüşcesine, ABD her zaman gerillalara tanıdığı savaş önceliğini bugün *Mafia*'ya karşı açılan savaşa aktarmış bulunuyor.

Nüfusun yüzde 7'sini kızılderililerin, yüzde 68'ini melezlerin, yüzde 20'sini beyazların ve nihayet yüzde 5'ini siyahların oluşturduğu Kolombiya'nın bağımsızlığı 1819'da Simon Bolivar tarafından ilan edilmişti. İki partili bir siyasal yapıya sahip Kolombiya uzun yıllar *Muhafazakarlar*la *Liberaller* arasındaki şiddetli mücadelelere tanık olmuştu. 1850'lerin sonunda *Liberaller*le *Muhafazakarlar* arasında baş gösteren iç savaş yönetim biçiminin merkezî mi yoksa federal mi olacağı sorunundan doğdu. 1899-1903 arasında yüz binlerce kişinin ölümüyle sonuçlanan *Bin Gün Savaşı*'ndan sonra yönetime gelen *Muhafazakarlar*, *Liberaller* üzerindeki baskılarını arttırdılar. 1948'de bir sonraki seçimi kazanacağına kesin gözüyle bakılan liberal Gaitan'ın öldürülmesi üzerine bu kez, 1948 ile 1962 arasında 200 binden fazla kişinin ölümüyle sonuçlanan ve *Violencia* (şiddet dönemi) diye adlandırılan başka bir iç savaş başladı. Bu dönemde, eşkiyalıkla siyasal mücadeleler birbirine karışmış, eşkiyalık gündelik yaşamın bir parçası haline gelmişti. İç savaşın sonuna doğru, toplumun radikalleşmesi ve dolayısıyla 1930'da kurulmuş *Komünist Partisi*'nin belirli bir destek kazanması üzerine iki parti 1957'de aralarında anlaşmıştı. Bu anlaşmaya göre iki parti 1974'e dek, seçim sonuçlarına bakılmaksızın sırayla iktidara geleceklerdi. Böylece oligarşi egemenliğini uzunca bir süre sürdürme olanağına kavuşmuş oldu.

Savaş sonrası Latin Amerika ülkelerine ekonomik yardımı öngören İlerleme İçin Birlik Programı çerçevesinde ABD'den büyük miktarda borç alınması ABD'ye olan bağımlılığı arttırdı

"Fococuluk"

Latin Amerika'nın İspanyol ve Portekizlilerin istilasıyla birlikte başlayan kurtuluş mücadeleleri tarihi içinde, yabancı boyunduruğuna ve yerli mülk sahibi sınıflara karşı silahlı başkaldırı bir istisna sayılamaz. 1970'lerde Uruguay'da kurulmuş olan bir devrimci silahlı mücadele birliğinin adının, beyaz sömürgecilere karşı ilk başkaldırıyı örgütleyen yerli kabile reisi Tupac Amaru'dan esinlenerek *Tupamaro* konulmuş olması bile, kıtada bir devrim için silahlı mücadeleye yönelenlerin yaslanabilecekleri çok köklü bir gelenek bulunduğuna hemen işaret eder. Simon Bolivar'la başlayıp, José Martí ve Augustino Cesar Sandino önderliğinde sürüp giden 19. ve 20. yüzyılın kurtuluş mücadeleleri de Latin Amerika'da İspanya ve ABD ile onların müttefiki *latifundist*lerin egemenliğine karşı silahlı mücadelelerin en bilinen örnekleri olarak Küba Devrimi sonrasında başgösteren gerilla mücadelelerine esin kaynağı oluşturmuşlardı. Ancak, bu silahlı kurtuluş mücadeleleri ile sonradan esin kaynağı oldukları gerilla hareketleri arasında iki esaslı fark olduğu söylenebilir. Öncelikle, Küba Devriminden sonra patlayan gerilla mücadeleleri kendilerini yalnızca ulusal kurtuluş amacıyla sınırlamış olmayıp, hemen hemen hepsi karşılarına sosyalist devrim hedefini koymuşlardı; ikinci olarak da bu gerilla mücadelesinin teorisini -sırf askeri denilemeyecek amaçlarla- Leninist teoriye eklemleme girişiminde bulunmuşlardı. Bu bakımdan kıtadaki gerilla mücadelesinin tarihsel geleneğinden bir kopuşu da ifade ediyorlardı.

1960'ların sonlarından 1970'lerin ortalarına kadar hemen hemen tüm Latin Amerika ülkeleri Marksist gerilla gruplarının faaliyetlerine sahne olurken, bu faaliyetler hem gerillaların kendileri, hem de Marksist sosyalizm içindeki muarızları tarafından yeni bir adla tanımlandı: *fococuluk*. Bu terim giderek bu faliyetlere yön veren özgül bir mücadele anlayışını da tanımlar oldu. İspanyolcada "ocak" anlamına gelen *foco* sözcüğü, daha sonra ima eder olduğu siyasal strateji gibi, Küba devriminin Latin Amerika devrimci solu tarafından yorumlanması sırasında özgül bir anlam kazandı. Kübalı devrimciler, Sierra Maestra'da silahlı mücadeleyi sürdürdükleri sırada oluşturdukları her bir gerilla birimini mücadeleyi tutuşturan bir ocak, bir *foco* olarak adlandırmışlardı. Küba devrimi zafere ulaşıp, Latin Amerika'da geleneksel *KP*'lere muhalefet eden bir bölüm devrimci tarafından devrimin modeli olarak benimsenmeye başlayınca Küba devriminin asli mücadele birimi olduğu kabul edilen *foco* da, proleter devrimci eylemin öncü gücü olarak teorileştirilmeye girişildi.

Bu girişimin en tanınmış temsilcisi olan Fransız yazar Regis Debray'ın, *Révolution dans la révolution?* (Devrimde Devrim mi?) ve *La critique des armes* (Silahların Eleştirisi) başlıklı, ilki henüz Guevara Bolivya'da gerillalığa başlamadan, ikincisi Guevara öldürülüp, kendisi de Bolivya'da atıldığı hapisaneden çıktıktan sonra yazdığı iki kitapta *fococuluk*' a teorik açıklama çerçevesi sağladığı söylenebilir. Ancak, paradoksal olan şudur ki, *Devrimde Devrim mi? fococuluk*'un bir savunusu olduğu halde, *Silahların Eleştirisi fococuluk*'un uygulanmasından elde edilen sonuçların bir eleştirel değerlendirmesidir. Debray'ın birinci kitabında pozitif bir kategori olan *fococuluk*, ikinci kitabında negatif bir kategori olarak eleştiriye uğrar. Debray'ın kendisi, aktif olarak herhangi bir silahlı gerilla mücadelesine katılmamış olmakla birlikte, özellikle Guevara ile yakından tanışmış, Bolivya'daki harekat sırasında bir süre onunla birlikte olmuş, Latin Amerika'daki hareketlerle yakından ilgilenmiştir. Konu üzerine en kapsamlı teorik çalışmayı onun yaptığı genellikle kabul edilir ve *Devrimde Devrim mi?*'nin Küba'da yayınlanan İspanyolca 1967 çevirisinin 200 bin nüsha basılmış olması, Küba Devrimi önderlerinin de Debray'ın yazılarına hiç değilse o dönemde olumsuz bir gözle bakmadıklarını doğrular görünür.

Debray'ın teorisinin merkezine yerleşmiş olan sorunsal Latin Amerika ülkelerinde gerçekleşecek devrimlerde öncü ve kitle arasındaki ilişkidir. Ne varki, Debray'ın böyle bir teorileştirme çabasına giriştiği dönemin özgüllüğünün yarattığı baskı, bu arayışın gerçekten analitik bir düzeye yükselmesini önler. Özellikle *Devrimde Devrim mi?*'de Latin Amerika ülkelerindeki devrimlere modellik edeceği varsayılan Küba devriminin her bir özgül momentinin de zamandan ve mekandan bağımsız olarak her ülkede geçerli olacağı iddiasının yegane kanıtı, bu iddianın kendisidir. Bu dönemin özgüllüğü, büyük çoğunluğu ABD destekli askeri diktatörlüklerin egemenliği altındaki Latin Amerika ülkelerinde, geleneksel KP'ler içinde, Küba devriminin sosyalist bir yörüngeye oturmasından sonra, silahlı devrimin mümkün olduğuna inanan bir "sol" kanat eğiliminin ortaya çıkmış ve silahlı mücadele için bir başlangıç noktası arayışına girmiş olmasıdır. Debray'ın kitabı, "Küba'dakinin aynısını yapmak" kararlılığındaki bu eğilimlere, geleneksel KP'ler karşısında hâlâ Marksizm çerçevesinde kalabilen bir teorik savunma çizgisi çekebilmek çabası içinde, partisiz de devrim yapılabileceğini kanıtlama girişimidir.

Debray, geleneksel *KP*'lerin "milli burjuvazi de içinde, dört sınıfın ittifakına dayanan eski teorisi"nin; "milli demokrasi", yani, "sonradan sosyalist dönüşümü isteyecek kitlelerin kontrolü altında bütün emperyalist müdahalelerden arınmış kapitalist ilişkilerin devamı" programının ve "böyle bir görünüş kendilerine gerçekten de cazip gelmeyen köylü tabakalarını küçümseme"ye dayalı stratejisinin belirli bir örgütlenme ve mücadele anlayışını dayattığı yargısına varır. Çin ve Vietnam'dan farklı olarak, politik bağımsızlığa sahip oldukları için bir milli kurtuluş savaşı yönetme olanağından tarihen yoksun kalan bu partiler, Debray'a göre, bir işçi köylü ittifakı gerçekleştirme şansına hiç sahip olamamış ve kendi gelişme şartlarına tabi bir iç yapı edinmişlerdir. Oysa Küba devrimi işgal koşulları olmaksızın da bir devrimci silahlı mücadele verilebileceğini örneklemiştir. Buna göre:

1) Belli şartlar altında siyasal olan ve askerî olan birbirinden ayrı olmayıp, çekirdeği gerilla ordusu olan halk ordusundan ibaret tek bir organik bütün oluştururlar. Öncü parti, gerilla *foco* biçiminde zaten mevcuttur. Gerilla, gücü tohum halinde bulunan, partidir.

2) Öncüsüz devrim olamaz. Bu öncü mutlaka Marksist-Leninist parti değildir. Gerilla gücü çekirdek halinde politik öncüdür. Bu çekirdeğin gelişmesiyle gerçek parti meydana gelir. Politik öncünün gelişmesi için gerilla kuvvetinin gelişmesi şarttır.

3) İttifaklar bir kurtuluş programının çevresinde değil, var olan bir şeyin çevresinde yaratılır. Kitlenin "büyük motor"unu, "küçük motor" -*foco*- harekete geçirir ve bir cephe kurulmasına yol açar. Zafer "küçük motor"ların artmasıyla kazanılır.

4) Şehir ile kır, dağ ile ova arasındaki çelişme kırın ve dağın temel alınmasıyla çözümlenir. Dağ, burjuva ve köylü unsurları proleterleştirir; şehir, proleterleri burjuvalaştırır.

5) Gerilla savaşı, her türlü tehlikenin bütün sorumluluğunu kabul eden bir önderlik ile dıştan değil içten yönetilir. Önderlerin çoğunluğunun şehirleri bırakarak gerilla ordusuna katılmaları zorunludur. Biyoloji ile ideoloji arasında sıkı bir bağ bulunur ve fiziksel elverişlilik gerilla savaşı için en gerekli unsurdur.

6) Askeri harekata göre kurulmuş böylesi bir örgütlenmede parti içi demokrasinin kaldırılması ve demokratik merkeziyetçilik ilkesinin lağvedilmesi gerekir. *Foco*ların taktik bağımsızlıkları ve askerî disiplin gerekleri bunu şart koşar.

7) Halk kitlelerinin desteğini kazanmak için *foco* silahlı propaganda faaliyetinde bulunmak zorundadır. *Foco*, devrimin amaçlarını açıklamak, toprak dağıtmak, hainleri cezalandırma tehdidinde bulunmak üzere kitlelere propaganda yapar. Ancak Vietnam ve Çin'den farklı olarak *foco*, Latin Amerika'da daimi güçlerin merkezinde bulunur ve buradan aşağıya doğru yarı düzenli güçler ve milisler gelişir.

Ana hatları itibariyle bu biçimde özetlenebilecek olan Debray'ın *foco* teorisi, 1967-1973 arasında, Latin Amerika'da *Komünist Partileri*'nden kopan ve çoğunluğunu gençler ve aydınların oluşturdukları gruplar tarafından belli uyarlamalar ve modifikasyonlarla uygulamaya konuldu. Ancak hem bir silahlı mücadele için uygun şartların oluşmadığını savunan KP'ler tarafından, hem silahlı mücadeleyi kabul etmekle birlikte bunun bir köylü halk savaşı biçiminde gelişmesini öneren Maocu muhalefetler tarafından, hem de Latin Amerika'da dünyanın öteki bölgelerine göre daha çok pratik ve entelektüel güce sahip Troçkist hareket tarafından devrimin maddi ön koşullarını hiçe saydığı hem de devrimde proletaryanın sınıfsal ve ideolojik rolünü küçümseyen voluntarist bir bakış açısına sahip olduğu için eleştirildi. Beri yandan, Debray'in teorisi, *OLAS*'a katılmış olan başka gerilla grupları tarafından da eleştiriye uğradı, bunlar arasında Brezilya'dan Carlos Marighela, Debray çizgisinin Latin Amerika'nın bütün ülkeleri için evrensel geçerliliği iddiasına karşı çıkarak, bir kıta büyüklüğündeki Brezilya'da "bir gerilla *foco*'su kurma" yerine şunu öneriyordu: "Bizim devrimci savaş stratejimiz birbirini tamamlayan üç biçimden oluşur: şehir gerillası, kır gerillası, ve psikolojik savaş. Kır gerillası, çabalarımızı yoğunlaştırmamız gereken esas alandır. Bu alan *fococu* terimler çerçevesinde düşünülemez, ülkemizin büyüklüğünün gereklerine uygun olarak bir hareket savaşının icabettirdiği gelişmiş bir altyapıyı kurmamız gerekir."

Carlos Marighela, *KP*'lerin muhafazakârlığı ile, *fococulu*'ğun uçkunluğunun ortasını bulmayı denemişti: "politika ile askerliğin", "kentle kırın", "gerilla ile klasik kitle çalışmasının" "devrimci savaş içinde"ki birliği. Bununla birlikte, Marighela da Debray ve diğerleri gibi, "sürekli siyasal bunalım"ın gerilla mücadelesi ile dönüştürülebileceği, bir devrimin şartlarının bizzat devrimci savaşın kendisi tarafından yaratılabileceği perspektifini paylaşıyordu. Ne var ki, Marighela da 1969'da

Latin Amerika'da gerilla mücadelelerinin esin kaynağı Küba Devrimi'nin önderi Che Guevara (1), Küba Devrimi'nin "mekanik yorumcusu" Debray (2), "fococuluk"a karşı şehir gerillasının yaratıcısı Marighela (3), Debray'ı eleştiren Louis Althusser (4).

öldürüldü. Marighela'dan önce ve sonra Latin Amerika'da *KP* alternatif bir çizgi yaratarak "devrimci savaş"ı başlatmaya koyulan bütün gruplar da birer birer siyasal sahneden kaldırıldılar. Kuşkusuz bütün bu gruplar Debray tarafından eğitilmiş, yönlendirilmiş ve özgün bir teorik çizgi olarak *fococuluk*'la teçhiz edilmiş olmayabilirlerdi. Ancak onların yeniliğinde "Debrayizm"in teorik yeniliğinin cisimleştiği düşünüldü. Küba devriminin, *Küba Komünist Partisi*'nin önderlerinin, *OLAS* ve *OSPAAAL*'ın 1965'den sonraki etkinlikleri gözönüne alındığında bu değerlendirmeye hak vermek çok kolay gibi görünmüyor. Debray böylesine geniş bir hareket alanı üzerinde gezinen fikirlerin, tasarımların, hayallerin ve umutların bir teorik toplamını sunmuş olabilirdi ama, bu düşünceleri yaygın kılmak ve uygulamaya sokmak bakımından hiçbir zaman Kübalıların sahip olduğu ölçüde nüfuz ve otoriteye sahipolmuş değildi. Bolivya'da bir *foco* açmak fikrini Guevara'ya Debray'ın vermiş olduğunu sanmak için hayli saf olmak gerekir.

Gene de kendi *fococuluk*'unun en kapsamlı eleştirisinin Debray'ın kendisinden geldiğini söylemek gerekir. *Silahların Eleştirisi*'nin Debray'ında bu sefer sarkacın öteki tarafına savrulmaya kendisini kolayca bırakmaksızın, önceki mekanik, tarihsiz, salt işlevsel teorinin bir eleştirisini buluruz: "En basit anlamı -Küba devriminin tek yanlı ve büyük ölçüde aşırı basitleştirilmiş bir imgesini sunarak bizzat kendimin yaygınlaştırılmasına yol açtığım ve bütün sorumluluğu da yalnızca bana ait olan anlamı- içinde *fococuluk* askerî mücadelenin siyasal mücadeleden, yeraltı mücadelesinin legal mücadeleden, öncünün eyleminin kitle hareketinden, stratejinin taktikten, dağların kentlerden, toplumun ileri kesimlerinin geri kesimlerinden kopartılmasına yol açtı... *Fococuluk* bunları kaynaştırmak ve karşılıklı olarak birbirlerini zenginleştirmelerini sağlamak için bilinçli bir biçimde yola koyulsa bile amacının araçlarından yoksundur. Daha en baştan ara halkaları kopartarak, gerekli örgütlenme araçları ve mekanizmalarını redderek ayağının altından toprağı kaydırır: Parti yoktur, 'asgari program' yoktur, ara kadro olsa olsa bir kaç tanedir, kendileri gerilla olamasalar bile militan eyleme bir şekilde katılmak isteyenleri kucaklayacak ara örgütlenmeler yoktur... Öncü durmaksızın öncüsü olduğunu farzettiği halktan kopar gider."... "Küba devriminden beri on beş yıldır kıtada süren 'devrimci savaş' denilen şey bir 'halk savaşı'değil, hemen her yerde bir öncü savaşıdır". Debray, bundan sonra Latin Amerika'daki deneyimlerin bir eleştirel tahliline girişir. Bir kere daha eski öğretmeni Althusser'in *Devrimde Devrim mi?* yayınlanır yayınlanmaz kendisine gönderdiği eleştiriye döner: "Bu kavramı (ve onun etkilerini) gerilla gücünün içinde varolduğu *tarihsel koşullardan bağımsız olarak* tahlil ettiğin sürece senin gerilla gücü tahlilin *soyut* bir tahlil olarak kalır... Gerilla gücü kavramının önkoşullarını tahlil edişin sırasında sanki biraz Feuerbach gibi (*mutatis mutandis*) davranma eğilimindesin: doğaya tarihin gücünü yüklüyorsun... Dağlarda mücadele edenlerin içinde yaşadıkları koşullarla ilişkili etkilerin bizzat kendileri daha genel başka koşulların, gerilla gücünün doğuşuna, yaşamasına, gelişmesi ve nihai başarısına izin veren koşulların: başka bir deyişle, bir ülkeyi bir gerilla gücü çıkartacak ve zafer elde edilene kadar destekleyecek hale getiren *tarihsel koşullar*'ın sonucudurlar."

Debray ikinci kitabını yazarken Althusser'in verdiği tarih dersini anlamış görünüyordu. Ancak *fococuluk* da kendisini doğuran tarihsel koşullardan yoksun değildi. ABD emperyalizminin ve yerli oligarşilerin baskıcı rejimlerini "ulusal uzlaşma" projeleri ile karşılamaya kararlı "Komünist Partileri" işçi hareketi üzerinde egemenliklerini sürdürdükçe buna karşı bir tepki olarak *fococulu*'ğun başka biçimlerinin ortaya çıkabileceği tarihsel koşullar zemini de hep var kalacak.

ERTUĞRUL KÜRKÇÜ

ve kahve fiyatlarındaki düşüş nedeniyle ülke ekonomisi tam bir durgunluk noktasına geldi. Bundan dolayı iç savaş döneminde oluşan bir çeşit "kurtarılmış", özerk bölgeler varlıklarını savaş sonrasında da sürdürmeye devam ettiler. Hatta 1950'li yıllarda oluşturulan "bağımsız köylü cumhuriyetleri"nde komünal bir yaşam tarzı benimsenmiş ve devletin yanıbaşında alternatif bir toplum ve yönetim tarzı kurulmuştu. Latin Amerika'nın en eski gerilla hareketi olan *Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia* (Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri FARC) *Komünist Partisi* ile ilişkisini her zaman sürdürmeyi tercih etmişti.

1960'lı yıllarda Küba Devrimi'nin kıta üzerinde estirdiği rüzgar Kolombiya'yı da etkiledi. Bu dönemde izlenen deflasyonist politikalar işsizliğin artmasına ve bunun sonucunda genel bir hoşnutsuzluğa yol açtığından ve *FARC* örgütlenmesini güçlendirdiğinden Kolombiya ordusu Amerikan uzmanların rehberliğinde Marquetalia bölgesindeki "köylü cumhuriyetleri"ne karşı genel bir saldırıya geçti. 1964'de başlayan bu saldırılar sonucu gerillalar güneye doğru çekildiler. 1966'da ise doğrudan Che Guevara ve Fidel Castro'dan etkilenmiş *Ejercito de Liberacion Nacional* (Ulusal Kurtuluş Ordusu - ELN) kuzeyde, Santander'de yeni bir gerilla cephesi açtı. Bu hareketin önderliğini Fabio Vasquez Castano ve ünlü devrimci din adamı Camilo Torres üstlenmişti. Torres'in 1966'da askerlerle giriştiği ilk çatışmada ölmesi hareketin öğrenci kökenlilerin egemenliğinde gelişmesine yol açan bir faktör oldu. *FARC* kitle çalışmasına önem verilmesini, *ELN* ise "foko" kuramı çerçevesinde bir öncü savaşını savunmaktaydı. Aynı dönemde *Marksist Leninist Komünist Parti*'nin silahlı kolu olarak *Ejercito Popular de Liberacion* (Halk Kurtuluş Ordusu - EPL) oluşturuldu. 1970'lerde bu örgütlerin arasına *M 19* örgütü de katıldı. Daha ziyade kentli aydınlardan oluşan bu örgüt sansasyonel eylemlerle adını duyurdu. Bolivar'ın kılıcının çalınması, askeri cephaneliklerin soyulması bu eylemlerden bazılarıydı. Bu arada 1972'de 16 kızılderilinin öldürülmesi ve suçluların mahkemede onları birer "zararlı hayvan" olarak gördüklerini itiraf etmelerine rağmen beraat etmeleri, kızılderililerin gerilla örgütleri saflarına daha da büyük kalabalıklar olarak katılmasına yol açtı.

'70'li yılların sonlarında gerilla hareketi yeniden güç kazandı. 1978-1982 arasında liberal başkan Turbay döneminde baskı politikaları uygulamaya kondu ve siyasal muhalefet "fesat"

Büyük toprak sahiplerinin ve malî burjuvazinin temsilcisi olarak görevlendirilen ancak bu konuda yeterince beceri gösteremeyen Rojas Pinilla 1957'de bir askeri darbeyle iktidardan uzaklaştırıldıktan sonra, Kolombiya'daki geleneksel Muhafazakar ve Liberal partilerin aralarında vardıkları anlaşma gereği sırayla iktidarı paylaşmaları köylülerin büyük toprak sahiplerine karşı yürüttükleri gerilla savaşının meşruiyetini pekiştiren bir faktör oldu. Kolombiyalı köylüler kırsal kesimde faaliyet gösteren değişik gerilla örgütlerine destek vermekle ve temel gücünü oluşturmakla kalmadı, üstte görüldüğü gibi Köylü Sendikaları'nın önderlik ettiği protesto gösterileri düzenleyerek yasal yolları da zorlamayı ihmal etmediler.

yuvası· olarak tanımlandı. Kitlesel tutuklamalar, işkence ve adam kaçırmalar yaygınlaştı. Muhafazakar başkan Belisario Betancur, ordudan, iş çevrelerinden, kendi partisi ve *Liberal Parti*'den gelen muhalefete karşın genel af ilan etti ve *FARC, M 19* ve *EPL* ile silah bırakma anlaşması yaptı.

1981 sonlarında yarı askeri gruplar da belirmeye başladı. Egemen sınıfların doğrudan desteğine sahip ölüm mangaları gerilla grupları üyelerine, siyasal tutuklularla dayanışma gösterenlere, sendikacılara ve ilerici rahiplere yönelik şiddet eylemlerine başladılar. *Mafia* tarafından da desteklenen bu grupların en ünlüsü devletin ve ordunun güvenlik organları ile işbirliği yapan *MAS* idi. Öte yandan kırsal kesimde de "koruculuk" sistemi geliştirilerek, köylüler gerilla hareketinden soyutlanmaya çalışıldı.

Mart 1985'de *Komünist Parti*'nin ağırlıkta olduğu *Union Patriotica* (Yurtsever Birlik - UP) kuruldu. Bağımsız sol tarafından da desteklenen *UP* 1986 başkanlık seçimlerinde hukukçu Jaime Pardo'yu aday gösterdi ve oyların yüzde 4.4'ünü topladı. Pardo 1987'de öldürüldü. *UP* 1988 yazında gözlemci üye statüsünde *Sosyalist Enternasyonal*'e girmek için başvurdu.

Kasım 1985'de Adalet Sarayı işgalinde eylemcilerin acımasızca katledilmesi, ordunun kırsal kesimde varılan uzlaşmaya rağmen belli bölgeleri işgale kalkışması, ölüm mangalarının saldırıları karşısında öz savunma anlayışıyla silahlı mücadeleyi yeniden gündeme getirdi. Her geçen gün güçlenen bu direniş çeşitli gerilla örgütlerinin biraraya gelerek 12 bine yaklaşan bir silahlı güce erişen *Coordinadara Guerillera Simon Bolivar* (Simon Bolivar Gerilla Eşgüdümü) adlı bir cephe kurmasıyla yeni bir ivme kazandı. 1987'de oluşturulan bu birlikte, *FARC*'nin dışında, *ELN, M 19, EPL* ve kızılderili gerilla grubu *Quintin Lame* vardı. Kolombiya'daki işçi hareketi 1964'de komünistlerin önderliğinde kurulan ve 400 bin üyeye sahip *Kolombiya İşçi Sendikaları Konfederasyonu*, 1935'de *Liberal Parti*'ye yakın olan ve 200 bin üyeli *Kolombiya İşçi Federasyonu* ve *Muhafazakar Parti*'ye yakın ve 500 bin üyeli *Kolombiya İşçi Birliği* arasında bölünmüş durumda. Ayrıca bu sendikal birliklerle bağımsız, devrimci soldan etkilenen sendikaları birleştiren *İşçilerin Sendikal Birliği* Kolombiya sendikal hareketinin yüzde 80'ini temsil eden bir çatı örgütü olarak varlığını sürdürüyor. Öte yandan büyük toprak sahipleriyle ordunun baskısına rağmen toprak reformu için mücadele eden *Ulusal Köylü Temellük Birliği* köylülerin çıkarlarını temsil ediyor.

Mayıs 1988'de ordu tarafından bastırılan büyük köylü yürüyüşü, 27 Ekim 1988'de *İşçilerin Sendikal Birliği*'nin askerileştirilmesi çabasına karşı düzenlenen genel grev ve 1988'in dokuz ayı boyunca gerillalarla ordu arasında meydana gelen 235 çatışma ülkede rejime karşı direnişin yeniden güçlendiğinin göstergesi sayılabilir. Bu mücadelelere verilen yanıt ise ölüm mangalarının faaliyetlerini artırması oldu. 12 Kasım 1988'de bir ölüm mangası Segovia kenti belediye binasına gelerek *Union Popular* (Halk Birliği) üyesi başkan Rita Tabon'u götürmek istedi ancak onu bulamayınca belediyeyi dinamitle havaya uçurdu ve önceden tesbit ettiği binalara girerek devrimcileri öldürmeye başladı. Bir saattten fazla süren bu eyleme ordu ve polis müdahale etmedi. Böylece "yıkıcı faaliyetlere" karşı topyekun bir savaş başlatılmış oldu.

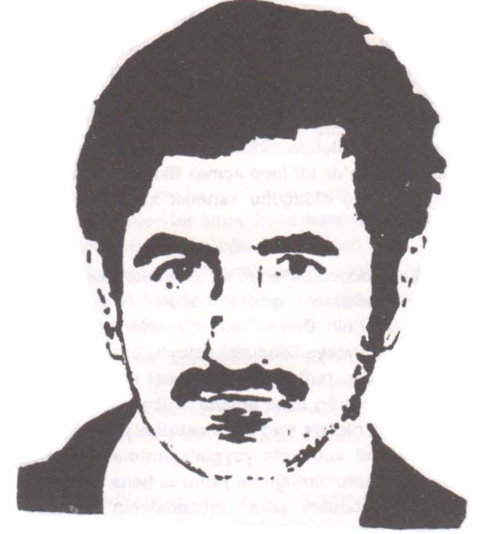
Tupamarolar'ın Ülkesi Uruguay

Uruguay, Arjantin ile Brezilya arasında bir çeşit tampon bir ülke olarak oluşmuştu. Ağırlık hayvancılık üstünde yükselen bir dış satım yapısına sahip olan Uruguay halkının büyük çoğunluğu İtalyan ve İspanyol kökenlidir (yüzde 89). Toplam nüfusu bugün 3 milyona ulaşan Uruguay'da halkın yarısı başkent Montevideo ve çevresinde yaşamaktadır. Savaş yılları ve sonrası Uruguay'ın temel dışsatım kalemleri olan et ve yüne, rahat ve iyi fiyatla müşteri bulunmasını sağlamıştı. Ülkede güçlü bir konuma sahip sendikal hareketin de mücadeleleri ile sosyal güvenlik sistemi kurulmuş, Latin Amerika ülkeleri arasında yüksek sayılan bir yaşam standartı sağlanmıştı. Ülke de kamu sektörü de oldukça yaygındı.

Uruguay, dünya piyasasına bağlı olarak 1960'larla birlikte ekonomik durgunluk içine girmeye başladı, 60'ların sonlarında bu durum doğru ekonomik bunalıma dönüşürken, siyasal bunalım da kendini göstermeye başlamıştı.

Uruguay'da siyasal yapı geleneksel olarak iki parti arasındaki mücadelelere dayanmıştı. *Blancos* (Beyazlar) ve *Colorados* (Renkliler) denilen bu iki parti karşılıklı olarak tacirler ile büyük toprak sahipleri oligarşisinin çıkarlarını temsil ediyorlardı ve iktidar bazen iç savaşa varan çatışmalarla, bunlar arasında el değiştirip duruyordu. Zamanla bu iki parti arasında tarihsel kökler dışında önemli bir farklılık kalmamıştı. Her ikisi de temelde tutucu idi ve her ikisinin de liberal ve sol kanatları vardı.

1971'de *Komünistler, Sosyalistler, Hıristiyan Demokratlar* ve diğer sol gruplar, *Frente Amplio* (Geniş Cephe) adı altında birleşerek geleneksel iki partinin siyasal alandaki hegemonyasına meydan okudular. *Movimento de Liberacion Nacional* (Tupamarolar - MLN) seçimlerin bir şeyi değiştireceğine inanmamalarına karşın, seçimlerde *Frente Amplio*'nun şansını azaltmamak için eylemlerini durdurdu.

SENDIC, RAUL (1925-1989)

Raul Sendic mütevazi bir ailenin oğlu olarak 16 Mart 1925'de doğdu. Babası Yugoslav, annesi ise İtalyan göçmeniydi. Lise öğreniminden sonra hukuk ve sosyal bilimler eğitimi görmek üzere Montevideo'ye gitti. Tüm öğrenim süresince ailesinin geçimine katkıda bulunmak için çalışmak zorunda kaldı. Üniversite öğrenci derneğine üye oldu ve öğrenci hareketinin önde gelen yöneticilerinden biri haline geldi. Avukat olduktan sonra kısa bir süre ticari mümessillik yaptı ve ardından, ülkenin kuzeyindeki Artigas'a giderek şeker kamışı işçilerinin örgütlenmesinde ve *Artigas Şeker Kamışı İşçileri Sendikası*'nın kurulmasında görev aldı. 1960'lı yıllarda onun önderliğinde gerçekleşen işçilerin aileleriyle birlikte Montivideo'ye 600 kilometrelik uzun yürüyüş, adının tüm ülkede duyulmasını sağladı. İşçiler yürüyüş boyunca "Toprak için, Sendic'le elele" yazılı penkartlar taşıdılar. İşçilerin 8 saatlik işgünü ve başka talepleriyle başlattıkları diğer yürüyüşler polisin zorla engellemesi nedeniyle yarıda kaldı. Uruguay'da barışçıl yollarla bir şey elde edilemeyeceği kanısına varan Sendic bir süre sonra bir grup erkedaşıyla *Ulusal Kurtuluş Hareketi - Tupamaros*'u kurdu. Örgütün şiarı "Eylemler bizi birleştirir, laflar ayrılık yaratır"dı.

Efsanevi önder diye adlandırılan Sendic, Ekim 1970'den itibaren etkinliklerini yeraltında sürdürmeye başladı. Aynı yıl içerisinde Montevideo'de tutuklandı. Dokuz ay sonra 110 erkedaşıyla birlikte hapisaneden kaçmayı başardı. Bir dizi şehir gerillası eyleminden sonra 1 Eylül 1972'de ailehi çatışma sonunde yaralı olarak yakalandı. 12 yılı aşkın bir süre çeşitli cezaevlerinde kaldı. Askeri rejimin yerini sivil bir yönetime bırakmasından sonra çıkartılan genel aftan yararlanarak 1984'de hapisden çıktı. Sendic'in önderliğinde *Tupamaros* yasal bir faaliyetin içine girdi. Yürütme ve Merkez Komite üyeliklerine getirilen Sendic, Latin Amerika'nın borçlanması konusu de dahil olmak üzere bir çok konuda kitap yazarak yaşamını sürdürürken, cezaevindeki kötü koşulların ve yakalanırken aldığı kurşun yarasının etkisiyle ciddi şekilde rahatsızlandı. Tedavi için gittiği Paris'de 28 Nisan 1989'da öldü. Cenazesi onbinlerce kişinin katılımıyla Montevideo'de kaldırıldı.

Seçim sonuçları ülkedeki siyasal bunalımı daha da yoğunlaştırdı. *Colorado Partisi*'nin adayı Bordeberry, *Blanco Partisi* adaylarından daha az oy aldığı halde, karışık seçim sistemi sayesinde, devlet başkanlığına seçildi. Halkın yüzde 20'sinin oyuyla devlet başkanı seçilen Bordaberry Ulusal Mecliste ise 55 oyluk bir desteğe sahipti *Blanco*'lar ile *Geniş Cepheci*'ler ise, birlikte 75 oyla, devlet başkanı Bordaberry'i Meclis'te bir azınlık iktidarı konumuna düşürmekte idiler.

Tupamarolar'ın Doğuşu

Tupamaro'nun ikinci adı olan *MLN*'nin görüşlerinin temelinde anti-emperyalizm yanında, biraz da popülist bir eğilim yatmakta idi. *Tupamarolar*, Uruguay'da da diğer ülkeler gibi yaygın olan sol içi tartışmalarda, teorik metinler üretmekten kaçıyorlardı. Onların en ünlü sözlerinden biri de, "kelimeler böler, eylem birleştirir" deyişleriydi. Bu deyişin kendisi de tam *Tupamaros* tarzı bir söylemi yansıtmaktaydı. *Tupamarolar* hep yaşayan halkın dilini, herkesin anlayacağı bir dili kullanmayı yeğlemişlerdi. "Elbette ki devrimci hareketin bir platformu ve tercihleri olmalı. Ama bunda kafa karışıklığına yer bırakmamak gerek. Devrim, dikkatle oluşturulmuş siyasal platformlarla yapılmaz. Sosyalist bir devrimin temel ilkeleri, Küba gibi bir ülkede çizilmişti. Bu ilkeleri benimsemek ve bunların silahlı mücadele olgusuyla başarıya ulaşacağını kanıtlamak yeterlidir" deniyordu *MLN*'nin metinlerinden birinde.

Tupamarolar ilk oluşum günlerinde ilginç bir eşitlik kurmuşlardı: "Teori=Sekterlik; ilkeler dökümü ve program taslakları=eylemsizlik ve bir şeyler yapma yeteneğinden yoksun olma" *MLN*'nin doğuş tarihi olarak da 1962 kabul edilmektedir. 1966'ya kadar örgüt son derece gizli biçimde yürütülen iç çalışmalarla sürdürüldü. Para ve kaynak sağlama için yapılan soygun vb. gibi eylemlerde siyasal kimlik hiçbir zaman açığa vurulmadı.

Kendini solun bölünmelerle dolu tarihinden koparmak isteyen *MLN*, kendisini doğrudan işçi hareketi geleneğine bağlıyordu. Bunun anlaşılır bir nedeni vardı.Oluşma döneminde güçlü anarko-sendikalist renkler taşıyan Uruguay işçi hareketi, 25 farklı örgütü içeren sol harekete karşılık, tam bir bütünlük arzediyordu. 1941'de *İşçilerin Genel Birliği*'nin kurulması ile başlayan süreç 1966'da, *Convencion Nacional de Tarabajadores*'ın (Ulusal İşçi Kongresi - CNT) kurulması ile tamamlanmıştı.

Sivil Baskı Rejiminden Askerî Diktaya

Askerler, parlamentoda azınlık konumunda bulunan sivil devlet başkanı Bordeberry'i gittikçe daha fazla etkileri altına almaya başladılar. 1972'de savunma bakanının istifa etmesini sağlayan askerler, daha sonra bazı parlamento üyelerinin askerî mahkemede yargılanmak üzere dokunulmazlıklarının kaldırılmasını talep etmeye başladılar. Bunlar yolsuzluk ya da *Tupamarolar* ile işbirliği yapmakla suçlanıyorlardı. İktidardaki *Colorado Partisi*'nin başkan adaylarından Jorge Batlle'nin dokunulmazlığı, yolsuzluk suçlaması nedeniyle kaldırıldı. Yine aynı partinin ileri gelenlerinden Vasconcellos'un dokunulmazlığının kaldırılması istemi, Şubat 1973'te ikinci bir siyasal bunalıma neden oldu. Yöneltilen suçlama, orduyu hareket ve suçlamalarla askerlerin moralini bozmaktı. *Blanco Partisi*'nin esi senatörlerinden Erro'nun *Tupamarolar*'la işbirliği yapmakla suçlanması, üçüncü bunalıma yolaçtı. Erro 1971'de orduda yapılan işkencelerle ilgili bir parlamento araştırma raporunun hazırlanmasında başı çekmişti. Bu kez parlamento askerlere karşı direnerek, bu istemi reddetti. Bu durumda, askerler parlamentoyu dağıtması için Bordaberry'e baskı yapmaya başladılar ve Haziran 1973'de bunu başardılar. Parlamentonun yerine 25 kişilik bir devlet konseyi geçirildi. Asıl iktidar ise

Hispaniola adasının üçte ikisini kaplayan Dominik Cumhuriyeti 1821'e kadar İspanya'nın sömürgesiydi. Bu yüzyılın başında ABD ile yoğun ekonomik ilişkilere giren Cumhuriyet, 1916-1924 arasında bu kez de Amerikan işgaline uğradı. Amerikan denetiminin altında seçilen Horacio Vásquez'in döneminde ülkenin ekonomik bunalımı gittikçe derinleşirken yönetime karşı bir ayaklanma başladı. 1930'da ordunun müdahalesinin sonucu olarak, diktatörlüğünü 30 sene sürdürecek olan General R.L. Trujillo iktidara geldi. Bu süre içinde ülkenin toprak mülkiyetinin yüzde 60'ını kendi ailesinin elinde toplamayı başardı. Trujillo 1962'de öldürüldü. Ölümünden sonra Dominik Cumhuriyeti'te Trujillo öncesi dönemde olduğu gibi, yönetim sık sık değişti. Amerikan emperyalizme karşı çıkan Dominik Devrimci Partisi *lideri Juan Bosch Gavino Başbakan seçildi ama sadece 1 yıl iktidarda kalabildi. Onu izleyen askeri yönetim ve onun kukla rejimine karşı 1965'de iç savaş patladı ve Dominik Cumhuriyet'i bir kez daha ABD'nin işgaline uğradı. 1966'daki seçimler hâlâ bu işgalin etkisinin altında yapıldı; seçimleri* Reformist Partisi*'nin başkanı Balaguer kazandı. Popülist bir çizgi izleyen ve "milli kalkınma"yı ilk planda tuttuğunu vurgulayan Balaguer, bu politikayı ABD ile çok sıkı bir ilişki çerçevesinde yürüttü. Orta tabakayı güçlendirecek bazı ekonomik tedbirler ona çok büyük bir popülarite kazandırdı 1966 seçimlerinden sonra 1970 ile 1974 seçimlerini de kazandı.* Dominik Devrimci Partisi *bu iki seçimi boykot ederken, eski parti lideri Bosch* Dominik Kurtuluş Partisi *adına katıldığı seçimde Balaguer karşısında yenilgiye uğradı. 1978'de Barlaguer'in adaylıktan çekilmesiyle birlikte,* Dominik Devrimci Partisi *seçimleri kazandı ve 1844'ten beri bağımsız, 1966'dan beri temsili demokrasiyle yönetilen Dominik Cumhuriyeti'nde ilk kez bir hükümet seçim yoluyla değişti. Yüzyıl boyunca birbirlerini izleyen seçim ile darbeler ve Balaguer'in popülist orta tabakayı kalkındırmaya yönelen politikası Cumhuriyet'in temel ekonomik bunalıma bir çözüm getiremedi. Ekonominin yüzde 30'undan fazlasını şeker üretimi ve ihracat teşkil ediyor. Ülke bu şekilde şeker piyasasına çok yüksek bir derecede bağımlı. Diğer tarım ürünleri ülkenin kendi ihtiyacını bile karşılamıyor. Ülkenin başlıca ticaret ortağı ABD yüzyıl boyunca üründen çok hammadde ithal etmeği ve yüzyılın ikinci yarısında ilgisini fakir Karayip Adaları'ndan daha çok Güney Amerika ülkelerine kaydırdığı için adada sanayi ancak çok küçük ölçüde gelişebildi. Dünyanın en fakir ülkeleri arasında olan Dominik Cumhuriyeti'nin ekonomik durumunu olağanüstü yüksek işsizlik, hızla büyüyen dış borçlar, petrol ihracatlarından kaynaklayan kapatılmayacak kadar büyük boyutlu bir dış ticaret açığı belirliyor. Yandaki fotoğrafta, 1961'de Dominik Cumhuriyeti'nde, rejim aleyhtarı bir gösteri sırasında konuşma yaparken öldürülen gencin arkadaşları tarafından taşınışı görülüyor.*

Borç Bunalımı Üzerine

Yoksul ülkelerin borçlandırılması geçen yüzyılın ikinci yarısında ve içinde bulunduğumuz yüzyılın ilk onyıllarında da söz konusuydu. Emperyalizmin "klasik dönemi" olarak da bilinen II. Dünya Savaşı öncesi dönemde borçlandırma az gelişmiş ülkeleri emperyalizme bağımlı kılmanın bir aracıydı. Borç verenler açısından da her zaman olduğu gibi aşırı kazanç kapısıydı. Öte yandan hammadde kaynaklarının denetlenmesine olanak veren ve sanayi ürünleri pazarını genişleten bir işleve sahipti. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise, borçlandırmanın asıl amacı azgelişmiş ülkelerin kapitalizmden kopmamalarını sağlamayı amaçlıyordu.

Dar anlamda borçlandırmanın borç verenler bakımından nasıl kârlı bir şey olduğunu göstermek için iki örnek verilebilir. Bunlardan birincisi basit bir aritmetik modeldir. Eğer bir ülke yüzde 10 faiz ve 20 yıl vadeyle her yıl bin dolar borçlanırsa, eski borçların faiz ve ana para geri ödemeleri için 8. yıl 60, 9. yılda 170 ve 10. yılda da 275 dolar ek borç bulmak durumuna düşer. Bu basit aritmetik model, borçlandırmanın belirli bir eşikten sonra nasıl bir kaynak transferine dönüştüğünü gösteriyor. İkinci örnek çokuluslu özel ticari bankaların azgelişmiş ülkelere açtıkları kredilerden sağladıkları kârla ilgili. En büyük 7 Amerikan bankasının azgelişmiş ülkelere açtıkları kredilerden sağladıkları kâr 1970'de 167 milyon dolardan 1981'de 1 milyar 323 milyon dolara, 1982'de de 1 milyar 563 milyon dolara yükseldi. 1970-76 döneminde en büyük onüç Amerikan bankasının ABD'de sağladıkları kâr sadece yüzde 4 oranında artarken, azgelişmiş ülkelere açtıkları kredilerden sağladıkları kâr toplam kârın yüzde 17'sinden yüzde 49'una yükseldi. 1970'de özel ticari bankalar toplam kârın sadece yüzde 22'sini azgelişmiş ülkelere açtıkları kredilerden sağlarken, bu oran 1982'de yüzde 60'a yükseldi. Bu rakamlar özel bankaların 1982 öncesinde, neden kapı kapı dolaşarak azgelişmiş ülkelere kredi açmak istediklerini açıklıyor.

Borçlanmanın asıl nedeni azgelişmiş ülkelerde benimsenen büyüme modelidir. Bu ülkeler batı tipi tüketim modelini benimsedikleri sürece, iktisadi ve toplumsal gelişmişlik düzeyleriyle uyumlu olmayan bir tüketim düzeyine zorlanıyorlar. Üretimin doğrultusu da büyük ölçüde bu "tüketim modeli" tarafından belirleniyor. Batı tipi tüketim modelinin benimsenmesi durumunda sanayileşme süreci sondan başlıyor. Bu da doğal olarak büyüme modelinin ithalata olan bağımlılığını artırıyor (teçhizat, ara malı ve bazı hammaddeler). Üstelik böyle bir süreç teknoloji üretimini de gündemden çıkarıyor. Sanayi ürettiği malları iç pazarda sattığı için, kendi ihtiyacı olan dövizi sağlayamıyor. Daha fazla üretebilmek için daha fazla ithalat, daha çok ithalat için de daha çok döviz, daha çok döviz için de daha çok borçlanmak gibi bir kısır döngü ortaya çıkıyor.

Borçlanmanın gerisinde yatan temel neden, yukarıda kısaca değinilen süreç olmakla birlikte, 1974-75'de dünya ekonomik resesyonunun genelleşmesi, 1940'lardan beri geçerli süreçlerin tersine dönmesi ve kapitalizmin yapısal bunalımının derinleşmesiyle, borçlanma süreci büyük bir ivme kazandı. Kriz koşullarında bir taraftan uluslararası spekülasyon, diğer yandan ard arda gelen "petrol şokları" borçlanma sürecine hem yeni bir nitelik kazandırdı, hem de borç bunalımına giden yolu kısalttı. Artık borç verenler özel ticari bankalardı. Devletlerden, *IMF* ve Dünya Bankası gibi kuruluşlardan sağlanan krediler önemini yitirdi. 1971'de tüm azgelişmiş ülkelerin borçları 100 milyar dolar iken, 1980'de 634 milyar dolara, 1987 sonunda da 1 trilyon 217 milyar dolara yükseldi.

Batılılar tarafından önerilen "büyüme modellerinin" sürekli olarak dış kaynak gereksinmesi yarattığı koşullarda, kapitalist dünya sisteminin krize girmesi, peşi sıra gelen petrol şokları ve doların altına bağımlılığının kalkması, dolayısıyla "Avrupa dolarlarının" önemli boyutlara ulaşması, çokuluslu özel ticari bankaların ellerinde büyük fonların birikmesine neden oldu. Bir taraftan "Avrupa dolarları" diğer yandan petro-dolar, bankaları kredi olarak verebilecekleri büyük fonlara kavuşturdu. Gerçekten petrol ihraç eden ülkelerin nüfus yapıları, yetişkin insan gücü ve teknolojik seviyeleri veri iken, ellerindeki fonları verimli bir şekilde kullanma olanakları yoktu.

1974-1980 arasında *OPEC* fazlaları 330 milyar dolara yükselmişti. Bunun yaklaşık 120 milyar dolarlık bölümü ABD, Avrupa ve Japon bankalarına yatırıldı. Bir tarafta önemli bir fazlalık ortaya çıkarken, petrol ithal eden ülkeler petrol fiyatlarındaki aşırı yükselme sonucu önemli ödemeler dengesi sorunlarıyla karşı karşıya geldiler. Neredeyse petrol ihraç edenlerin *(OPEC)* fazlası, petrol ithal edenlerin açıklarıyla eşitlenmişti.

İşte bu aşamada çokuluslu özel ticari bankalar devreye girdiler. Artık "Avrupa dolarları"nı ve petro-dolarları devreleyebilirlerdi. Petro-doların da şişirdiği Avrupa doları dünya banka sistemi rezervlerinde görülmemiş bir artışa neden oldu. Söz konusu rezervler 10 yılda 11 kez artmıştı. Üstelik bankalar öz-varlıklarının çok üstünde kredi açabiliyorlardı. Bu fonların büyük ödeme güçlüğü içindeki azgelişmiş ülkelere kredi olarak verilmesi söz konusu ülkeler ve bankalar kadar batının büyük sanayi kuruluşları için de bir çözüm olarak ortaya çıkmıştı. Böyle bir çözüm, kriz koşullarına sanayileşmiş ülkelerin üretim ve ihracatını sürdürmelerine olanak veriyordu. Bu sonuncuların 1970'lerde ihracatlarının yüzde 30'u azgelişmiş ülkelere yönelikti. Çokuluslu özel ticari bankalar 1970'de azgelişmiş ülkelere açılan kredilerin sadece yüzde 15'ini sağlarken, bu oran 1980'de yüzde 70'lere yükseldi. Çokuluslu özel ticari bankaların bu şekilde devreye girmesiyle "parası olmayana nasıl mal satılır" senaryosu gündeme getirilmişti. Gerçekten Güney Kore'ye satılan bir nükleer santral 1 milyon dolarlık ihracat demekti. Bu da ABD'de 25 bin kişiye bir yıl süreyle istihdam yaratmak anlamına geliyordu. Elbette bunun tersi de söz konusu olabiliyordu. Meksika borç bunalımı ABD'de 240 bin kişinin işsiz kalmasına neden olmuştu.

Petrol ithal eden azgelişmiş ülkelerin bu şekilde borçlandırılmaları hem ticari bankaların hem de sanayileşmiş ülkelerin ihracatlarının işine gelirken, başlangıçta borçlandırılanlar da durumdan memnun görünüyorlardı. Nitekim batıda yüksek enflasyon faiz oranlarını aşağıya çekiyor, çoğu zaman da negatif düzeylere indiriyordu. Ne var ki 1970'lerin sonlarına doğru sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştı. Petrol ithalatçısı azgelişmiş ülkeler 1974'de ihracat gelirlerinin yüzde 10'unu borç ödemelerine tahsis ederken bu oran 1979'da yüzde 20'ye yükselmişti.

1979'dan başlayarak başta ABD olmak üzere sanayileşmiş ülkeler, "yeni sağ" veya "yeni muhafazakâr" denilen politikalar uygulamaya başladılar. Anti Keynezyen politikalar sonucunda faiz oranları yükseltildi. Dolar hızlı bir "değerlenme" sürecine girdi. İkinci petrol şoku ve 1979-80 resesyonunun dünya ticaretini daraltması dış ticaret hadlerinin azgelişmiş ülkeler aleyhine daha çok bozulması ve bazı Latin Amerika ülkelerinde önemli rakamlara ulaşan sermaye kaçışı, *IMF* reçetelerinin ortaya çıkardığı çelişik sonuçlar, borç bunalımına giden yolu kısaltan başlıca nedenlerdi.

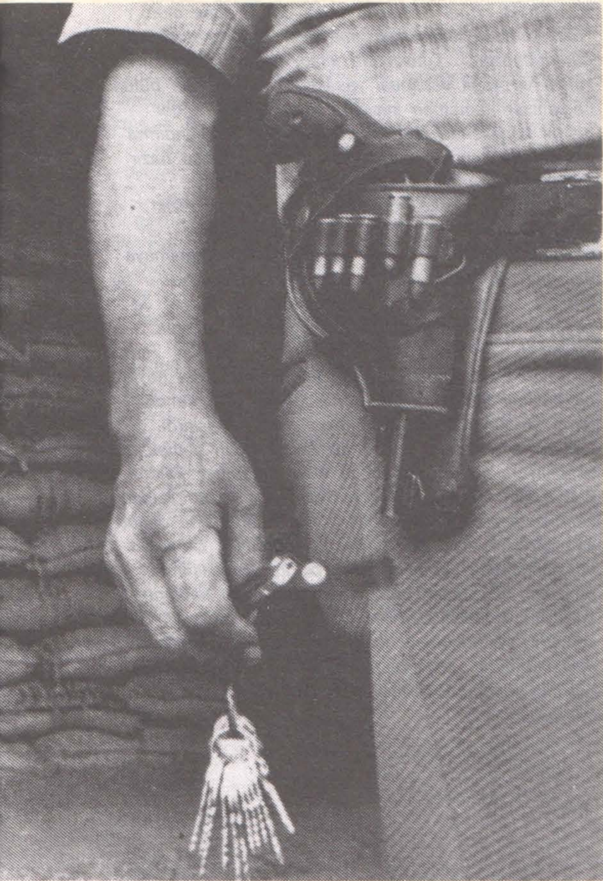
Sanayileşmiş ülkelerde uygulamaya konulan daraltıcı "yeni sağ" politikalar hemen etkisini gösterdi. ABD'de enflasyon oranı 1980'de yüzde 13.5'dan 1983'de yüzde 3'e geriledi. Monetarist iktisat politikaları sonucu Avrupa pazarında faizler hızla yükseldi. 1979 başında yüzde 10.6 olan banka faizleri daha 1980 başında yüzde 19.6'ya çıktı. Bu politikalar sonucu para ABD'ye akmaya başladı. Özel ticari bankalara borçların çoğunlukla değişken faizli olması nedeniyle, faizlerin yükselmesi borç yükünü hızla artırdı. Borçların yüzde 90'ı dolar cinsindendi ve bunun da yaklaşık yüzde 50'si özel ticari bankalaraydı. Faizlerin yükseldiği ve doların hızla değer kazandığı koşullarda sermaye ABD'ye yönelirken, bankaların da azgelişmiş ülkelere açtığı kredi 1980'de yüzde 25 oranında artmışken, 1982'de artış sadece yüzde 10'du.

Resesyonun derinleşmesi ve uygulanan "sıkı para politikası", kredilerin kısılması ve dünya ticaretinin daralmasına neden oldu. Dünya ticaretindeki artış oranı 1979'da yüzde 25'den 1981'de yüzde 2.5'a geriledi. Sanayileşmiş ülkelerde büyüme oranı 1978'de yüzde 4.1'den 1980'de binde 3'e geriledi. Dünya ticareti daralırken, ticaret hadleri de azgelişmiş ülkeler aleyhine daha çok bozuldu. Dünya ticaretinin daraldığı bir ortamda kredilerin de kısılması, borçlu ülkelerin ithalatlarında önemli kısıntılar yapmalarına neden oldu. Latin Amerika ülkeleri ithalatlarında 1 milyon dolarlık kısıntı yaptıklarında bu, GSMH'larında 3 milyon dolarlık bir daralmaya neden oluyordu. Bütün bunlar olurken daha önce ertelenmiş borçların ve 1970'lerdealınan kredilerin de vadelerinin dolması, birikmiş borçların ödenmesini iyice zorlaştırmıştı. Öte yandan sanayileşmiş ülkelerde enflasyon aşağıya çekilirken borçlu azgelişmiş ülkelerde tırmanışa geçti. Bankalara olan borç 1978'de 336 milyar dolardan 1982'de 612 milyar dolara yükseldi. Ödemeleri gereken faiz de 1978'de 19.4 milyar dolar iken, 1982'de 52.9 milyar dolara yükseldi. Üstelik borçların önemli bir bölümünün vadesi de 1982 başında doluyordu. 1982 başında borç faiz ve anaparası olarak bankalara ödenmesi gereken borç 175 milyar dolardı. Dünya ekonomisindeki durgunluk devam ederken ve azgelişmiş ülkelerin ihracat gelirlerinde önemli düşüşler söz konusuyken, kredi olanakları da iyice daralmıştı. Kendisi dış

Azgelişmiş bir ülkenin borç ödemek amacıyla ihracat fazlası vermesi ithalatın kısılmasıyla mümkündür. Bu da yatırımların kısılması, büyümenin yavaşlaması, işsizliğin artması, gıda maddelerinin ithalatının önemli olduğu ülkelerde bu malların kıtlaşması, fiyatların yükselmesi, sefaletin artması anlamına gelir. Çokuluslu şirketlerin denetlediği kıymetli ürünlerin, örneğin yanda görüldüğü gibi kahve fiyatlarının artması nedeniyle silahlı bekçilerin koruduğu depolar, bu sefaletin yanında paradoksal bir görüntü yaratıyor.

keynağa ihtiyaç duyan ezgelişmiş ülkeler dışarıye kaynak transfer eder duruma gelmişlerdi. Arjantinli ünlü iktisatçı Raul Prebische bu durumu "kendisi kan nakline ihtiyacı olan birinin kan vermesi"ne benzetmişti. Azgelişmiş borçlu ülkelere açılan kredi 1981'de 42 milyar dolardan 1982'de 24 milyar dolara düştü. Latin Amerika ülkelerine yönelik krediler 1982'nin ilk yarısında 1981'in aynı döneminınkinden 20 milyar dolar daha azdı. 1982'nin ikinci yarısında da kredi akışı fiilen durmuştu... Hem eski borçları ertelemek hem de yeni krediler bulmak artık imkansızdı ve ilk önce ödeyemez duruma düşen Meksika oldu. Meksika'nın ödeyemez duruma düşmesi uluslararası finans çevrelerinde büyük bir panik yarattı. Gerçekten ödeyemeyenler çoğalınca, uluslerarası bankacılık sistemi çökebilirdi. Hemen saneyileşmiş ve azgelişmiş ülkelerin hükümetleri, çokuluslu şirketlerin yöneticileri, IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşlar devreye girerek Meksika'nın imdadına yetiştiler. Amaç bunalımın yaygınlaşmasını önlemekti. IMF'nin önerdiği politikalara uyum sağlamayı vadeden ülkeye yardım edileceği izlenimi yaratmak isteniyordu. IMF yöneticilerine göre bu ülkelerin borçlarını ödeyebilmeleri için dış ticaret fazlası vermeleri gerekiyordu. Bunun anlamı, ülke kaynaklarının daha büyük bir bölümünün borç ödemelerine tahsis edilmesi demekti.

IMF'nin borç ödemelerini ön plana çıkartan "istikrar önlemleri", bir yandan dışarıya kaynak transferini artırırken, diğer yandan da borçlu ülkelerde önemli ekonomik ve toplumsal sorunlar yaratmaktadır. Azgelişmiş ülkelerde geçerli büyüme modelleri dışa bağımlı modellerdir. Modelin sürdürülebilmesi yüksek "zorunlu ithalat" düzeyini korumayı gerektirir. Azgelişmiş bir ülkenin borç ödemek amacıyla ihracat fazlası vermesi, ancak ithalatı kısarak mümkündür. Azgelişmiş ülkelerin ithalatlarını kısarek dış ticaret fazlası vermeye zorlanmaları alacaklı bankaları memnun etse de, sanayileşmiş ülkelerin ihracatını olumsuz yönde etkileyerek, zenginler cephesinde de hoşnutsuzluk yaratıyor. Dış ticaret fazlası yaratarak borç ödemelerini güvence altına elmayı amaçlayan politika önerileri, kendi içinde tutarlılığa sahip değil. Büyümesinin durduğu bir ülkenin orta ve uzun vadede borçlarını ödeyebilmesi de mümkün değildir. Öte yandan herkes dış ticaret fazlası vermeye çalışır, bu amaçla ithalatını kısarsa ihracat kime yapılacak. Latin Amerika ülkeleri yoksulluk ve sefaletin derinleşmesi pahasına 1982'de 9.7 milyar, 1983'de de 31.2 milyar dolar dış ticaret fazlası verdiler. Bunun tüketimde büyük kısıntılar yaparak sağladılar. 1980-1985 arasında kişi başına gelir yüzde 9 oranında geriledi. Aşırı borçlu 8 ülkenin ithalatı 1982 öncesine göre yüzde 45 azaldı. Meksika'nın borçlarını ödeyebilmesi için her yıl 10 milyar dolar dış ticaret fazlası vermesi gerekiyordu.

Borçlu azgelişmiş ülkelerin borç faiz ve anapara ödemeleri, kâr transferleri ve sermayenin kaçışı yoluyla sadece 1985'deki kayıpları 230 milyar dolardı. Bu rakam 1949-1952 arasında Marshall Planı'yla açılan kredilerin tam dört katıdır. (Ticaret hadlerinin bozulmasından dolayı ortaya çıkan kayıplar bu rakama dahil değil.)

1980'li yılların başında çoğu Latin Amerika ülkesi olan borçlular net kaynak transfer eder duruma gelince "çözüm arayışları" da başladı. Böylece "Paris Klübü" çevresinde bir kartel oluşturan zenginler karşısında bir "borçlular karteli" oluşturulabileceğine dair beklentiler söz konusu olmuştu. Borçlular bazen tekil bazen de topluca çözüm arayışına girdiler. Borçlular cephesinde kıpırdanmalar başlayınca, zenginler klübünün önderi ABD tarafından da çözüm önerileri gündeme geldi.

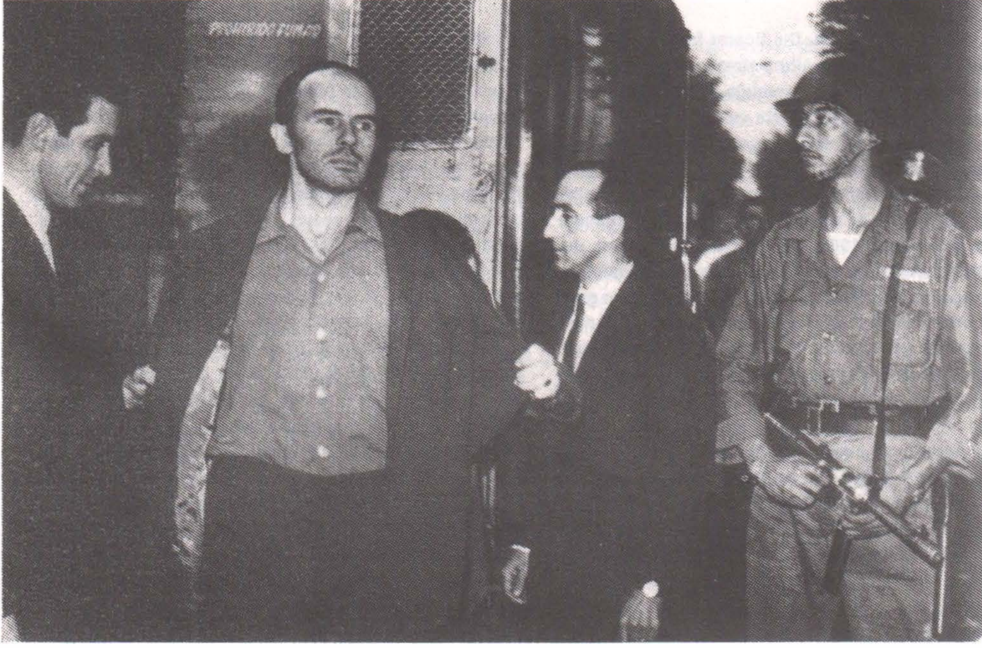
Meksika borç bunalımının üçüncü yılında (1985) ABD Hazine Bakanı James Baker kendi adıyla anılan bir borç planı ortaya attı. Plan aşırı borçlu 15 ülkeye üç yılda 20 milyarı ticari bankalardan, 9 milyar da Dünya Bankası ve öteki kalkınma bankalarından olmak üzere yaklaşık 30 milyar dolarlık bir ek kaynak öneriyordu. Gerçi önerilen kaynak sembolikti ama, bu kaynaktan yararlanmak için *IMF* tarafından önerilen kapsamlı reformlar yapmak gerekiyordu. Baker fonundan sağlanacak mütevazi kaynağın ekonomik ve sosyal maliyeti çok yüksekti. Borçlu ülkeler bu yüzden *IMF* taleplerine uyum sağlameya yanaşmadılar. Ticari bankalar de Baker Planı'nın öngördüğü kredileri açmaya istekli değillerdi. Sonuçta Baker Planı ölü doğmuş bir plan olarak kaldı.

Mert 1985'de ortaya atılan Brady Planı da Baker Planı'nda olduğu gibi balkondaki seyirciyi oyalama amacı taşıyor. Brady Planı Baker Planı'ndan farklı olarak yeni kredilerin açılmasını değil, ticari bankalara olan borçların bir bölümünün silinmesini öneriyor. Üstelik ABD'nin Orta ve Güney Amerika'ya yönelik ihracatı da giderek azalıyordu. Borçların bir bölümünün silinebilmesi *IMF* ve Dünya Bankası'nca önerilen politikaları benimseme koşullarına bağlanıyor. Bu bakımdan Baker Planı'na benziyor. Ama Beker Planı'ndan farklı olarak sadece 15 ülkeyi değil tüm aşırı borçlu ülkeleri kapsıyor. Eğer plan gerçekten uygulanabilirse 39 eşırı borçlu ülkenin 70 milyar dolarlık borcu üç yılda silinecek. Ne var ki faiz oranlarının hızla yükseldiği bir ortamda borç anaparasında mütevazi bir indirim sanıldığı kadar önemli değil. Ayrıca hangi ülkenin borcunun silineceğine ilişkin kriter de açık değil. Bankslar da zaten borç alime konusunda istekli değiller. Üstelik planda öngörülen oranda borç silindiği durumda bazı bankaların durumları da sarsılabilecek. Bu bakımdan Brady Planı da Baker Planı gibi ölü doğmuş bir plan olarak kaleceğa benziyor.

Meksika borç bunalımını izleyen dönemde net kaynak transfer eder duruma gelen aşırı borçlu Latin Amerika ve Afrika ülkeleri hem tekil olarak hem de topluca kartel oluşturmaya yöneldiler. Peru Devlet Başkanı Alan Garcia Perez borç ödemelerini ihracat gelirlerinin yüzde 10'uyla sınırladı. Nijerya de ihracat gelirlerinin yüzde 30'undan fazlasını borçlara tahsis etmeyeceğini açıkladı. Brezilya *IMF* ile anlaşmaya yanaşmadı. Bunlar arasında Küba Devlet Başkanı Castro'nun önerisi ilginçti. Castro sanayileşmiş ülkelerin her yıl silahlanma harcamalarından yüzde 12 kısıntı yaparak bunun azgalişmiş ülkelerin borçlarına karşılık alacaklı bankalara yatırılmasını öneriyordu. Böylece hem borçlu ülkeler yeniden büyüme sürecine girebilirler, hem de uluslararası finans sisteminin bir kargaşaya sürüklenmesi önlenebilirdi. Castro'nun önerisi taraftar bulmadı ama ortak çözüm areyışları devam etti. Ekvator Devlet Başkenının isteği üzerine *CEPAL (Latin Amerika Ekonomik Komisyonu)* ve *SELA (Latin Amerika Ekonomik Sistemi)* bir ortak eylem planı hazırlamak üzere harekete geçirildi ve bir nihai rapor hazırlandı. Hazırlanan bu rapor San José, San Domingo ve Quito'daki konferanslarda görüşüldü. 1984'de Quito'da yapılan toplantıya Latin Amerika ülkeleri yüksek düzeyde yöneticilerle katıldılar. Konferans sonuçları Quito bildirisi olarak kamuoyuna duyuruldu. Söz konusu bildiri *IMF*'nin "Uyum Planları"na bir saldırı niteliği taşıyordu. Borç bunalımında sanayileşmiş ülkeler sorumlu tutuluyordu. Sanayileşmiş ülkelerin ticaret hadlerinin bozulması, korumacılığın artması, sermaye trensferlerini kısmak yoluyla borç bunalımına neden oldukları ileri sürülüyor ve alacaklılardan daha fazla "anlayış" ve esneklik beklendiği ifade ediliyordu. İstekler arasında borç vadelerinin uzatılması, faiz oranlarının düşürülmesi, kredi ekışının yeniden harekete geçirilmesinden söz ediliyordu. Bildiride yer alan somut talepler arasında; borç servisinin ihracat gelirlerinin belirli bir yüzdesini aşmamaaı, faiz, komisyon ve diğer yüklerin hefifletilmesi, borçlu ülkelerin sanayi ülkelerine zenginlerin pezarının açılması, borç ödemelerinde etkinlik sağleyacak bir eşgüdüm ve enformasyon mekanizmasının oluşturulması vb. yer alıyordu. Bir "borçlular karteli" oluşturulmasının kokusunu alan "zenginler klübü" hemen harekete geçti ve Meksika ile bir borç erteleme görüşmesi gerçekleştirildi. Bu görüşmeler sonunda Meksika'nın faiz yükünde 5 milyar dolarlık indirim yapıldı. Benzer bir anlaşmanın Brezilya ile de yapılaceğına ilişkin söylentiler yayıldı. Aslında Meksika borç erteleme operasyonunun amacı borçlular kartelinin oluşmasını engellemeye yönelik bir çeşit "grev kırıcılığı"ydı. 1985'de II. Kartegna Konferensı'nde sanayileşmiş ülkeler siyasi bir diyeloğa davet edildiler, ama hiç biri davete katılmadı. Daha sonra Acepulco da Latin Amerika ülkeleri ve Addis Abeba'da da *Afrika Birliği Örgütü* tarafından benzer girişimler sürdürüldü. Ama hiç bir somut çözüm söz konusu olmadı.

Bu aşamada akla gelen sorular şunlar olabilir: Neden yoksul ülkelerin yöneticileri kendi halklarını deha da yoksullaştırmak, ekonomilerinin üretici temelini zaafa uğratmak pahasına borç ödemeye devam ediyorlar. Bu şekilde borç ödemeye deha ne kadar devam edilebilir. Soruna gerçek bir çözüm ne olabilir. Azgalişmiş ülkelerde borçlardan yarar sağlayanlarla borç yükünü taşıyıp ödeyenler değişik toplum kesimleridir. Azgelişmiş ülkelerin yönetici sınıfları bu ülke insanlarının çoğunluğunu temsil etmiyorlar. Her şeye rağmen borç ödemeye devam etmelerinin nedeni budur. Eğer borçlar ödenmezse, alacaklıların geçen yüzyıldaki gibi bu ülkeleri işgal etmeleri söz konusu olmadığı gibi, mevcut uluslararası hukuk sistemi çerçevesinde de alaceklarını tahsil etmeleri mümkün değil. Borçların ödenmesine bu şekilde deha uzun süre devam edilmesi artık mümkün görülmüyor. Borçlu ülkelerin dolaysız üreticileri yoksulluk alt sınırını aşmış durumdalar. Bu koşullarda borç sorununa kalıcı çözüm önce borçların reddedilmesini sonra da sürekli borçlanmaya neden olan büyüme modellerinin de terkedilmesi gerekiyor. Bunun da koşulu azgelişmiş ülkelerdeki ayrıcalıklı oligarşilerin iktidarına son vermek ve uluslar arasında eşitlikçi ilişkilerin kurulmasını sağlamaktır. Söz konusu radikal çözümler gündeme gelmedikçe, ne borç sorunu çözülebilir ne de ulusların eşitliğine dayalı bir uluslararası düzen kurulabilir.

FİKRET BAŞKAYA

Tutuklandıktan sonra sorguya götürülen Tupamaros *önderlerinden Jorge Maneras Lluveras (yanda). Aralarında Raul Sendic'in de bulunduğu dokuz* Tupamaros *yöneticisi 1972'de bir dizi polis operasyonu sonunda tutuklandı. Dokuz mahkum başlangıçta kondukları Libertad hapisanesinden Ağustos 1973'de ülke içindeki değişik kışlalara büyük bir gizlilik içinde nakledildiler. Nazi toplama kamplarını hatırlatan bir güvenlik sistemiyle korunan bu kışlalarda her türlü işkence yöntemi fasılasız uygulanıyor, tutuklular sadece ifade vermeye değil aynı zamanda pişmanlık getirmeye ve "dışardaki" arkadaşlarını gerilla savaşından vazgeçirmeye zorlanıyordu. Yeraltında 1.5 metre eninde, 1.80 metre boyunda ve 2 metre yüksekliğindeki hücrelere tek tek kapatılan mahkumlara daha ilk gün "esir sayıldıkları ve en ufak bir gerilla eylemine karşılık teker teker öldürülecekleri" söylenmişti. Raul Sendic'in buna cevabı kısa oldu: "Bizi kurşuna dizebilirler ama halkın mücadelesini durduramazlar." Tutuklulara kitap, gazete, dergi, kalem ve kağıt verilmesi yasaktı. Dış dünya ile bütün bağlantıları tamamen kesilen tutuklular çok ender olarak kendilerine tanınan 15 dakikalık havalandırma zamanında kendilerini ortalarına alan ve ateşe hazır bekleyen askerlerin önünde kollarını arkadan kenetlemiş vaziyette yürümek zorundaydılar. Fiziki olduğu kadar her türlü psikolojik baskı altında tutularak onurları kırılmaya ve insanlıktan çıkarılmaya çalışılan tutuklular, ancak yaşamaya yetecek kadar bir gıdayla adeta ölüme sürükleniyorlardı. En iğrenç ve aşağılık uygulama Raul Sendic'e yapıldı. Askerler Sendic'in 1971'de 110 arkadaşı ile birlikte Punta Carretas cezaevinden kaçışını unutmamışlar ve böyle bir ihtimali tamamen ortadan kaldırmak için kendisini derin bir kuyunun içine atmayı kararlaştırmışlardı. Kendisine bir sepet içinde günde bir öğün yemek sarkıtılıyor, zaman zaman da ölüp ölmediğini kontrol etmek için fenerle kuyu aydınlatılıyordu. Uzun zaman kendisinden haber alınamadığı için herkes onu ölmüş sanıyordu. Neden sonra yaşadığı öğrenildi. Çatışarak yakalandığında çenesini delen bir kurşun dilinin bir parçasını koparmıştı ama o, kuyuda kendi kendine konuşmaya çalışarak dilini kullanmayı başarmıştı. Altta ise 1971'de hükümete karşı sürdürecekleri gerilla eylemlerini bir basın toplantısında açıklayan Troçkist eğilimli Arjantin* Devrimci Halk Ordusu *üyeleri görülüyor.*

tamamen askerlerin denetimindeki *Consejo de Seguridad Nacional*'in (Milli Güvenlik Konseyi - COSENA) elinde toplandı.

Siyasal partilerin tüm faaliyeti durdurulurken, ortanın solundaki tüm partiler yasadışı ilan edildi, sansür uygulaması başladı. Ülkedeki işçilerin yüzde 90'ını bünyesinde toplayan *CNT* kapatıldı, ülkenin tek üniversitesi askerlerce işgal edildi. Daha askerlerin darbesi gerçekleşmeden önce, Nisan 1972'de ülkede "iç savaş durumu" ilan edilmişti. Polis ve askerlerin olağanüstü şiddette operasyonları sonucunda *Tupamarolar*'ın önderleri bir kaç ay içinde yakalanmışlar, örgütün eylemlerinde önemli bir azalma gözlenmişti. Askerler *Tupamarolar*'ın işini gördükten sonra, kazandıkları etkiyi, tüm toplumu yeniden şekillendirmek üzere genişletmeye karar vermişlerdi. *Tupamarolar* ile savaşta, askerî inzibat, istihbarat ve siyasal polis birimlerinin birleştirilmesiyle *Fuerzas Conjontas* (Düzen Güçleri) diye bir özel güç oluşturulmuştu. Bu güç doğrudan *CIA* uzmanları ile bağlantı içindeydi. Eylül 1971'de Montevideo'nun Merkez Cezaevi Punta Carretas'tan 106 *Tupamaro*, bir tünel kazarak kaçtılar. Temmuz'da da 38 kadın *Tupamaro*, *Operation Estralla* (Yıldız Operasyonu) adı verilen bir eylem sonucu kaçmışlardı. Bu kaçma olayları sivil hükümeti devreye askerleri sokmaya itti. Özel güç bundan sonra oluşturuldu.

Tupamarolar, siyasal bir örgütlenme yerine gitmektense bir yandan eylemlerini sürdürürlerken, öte yandan varolan *Geniş Cephe*'yi desteklediler. Bir yandan da *Comites de Apoyo a los Tupamaros* (Tupamoroları Destekleme Komiteleri - CAT) oluşturuldu. Ama kitle çalışmalarında bu açılma bir sürü sorunu da beraberinde getirdi. Aslında *Frente Amplio* da oldukça başarılı bir deneyim idi. 1971'de Montevideo bölgesinde 300 mahalle ve 150 fabrika komitesi oluşturulmuştu. *Tatu planı* ile 1971 sonunda kırsal kesimde ikinci bir cephe açılmaya çalışıldı. Hapishaneden kaçanlar ve hareketin önderleri bu plan çerçevesinde kırsal kesime yayıldı. Raul Sendic de Arjantin sınırındaki Rio Negro bölgesinde 25. *Kol*'u oluşturdu. On yıl kadar önce tarım işçileri arasında ilk sendikaları buralarda örgütlediği için, bölgeyi iyi biliyordu. *Tupamarolar* 1972'de, "D-Günümüzü yaratmalıyız" sloganı ile girdiler. Artok radyo ve TV sürekli operasyon haberleri ile doluyordu. Ama *Tupamarolar* da kendi eylemlerini sürdürüyorlardı. Bir kaç işkenceci öldürülmüş, baskınlarla ve soygunlarla silah, üniformalar, radyo malzemesi, hava fotoğrafları, haritalar ve şehir planları ele geçirilmişti. Resmî sayılara göre, altı ay içinde 146 milyon pesoluk soygun yapılmıştı. *Tatu planı* oldukça iyi başlamıştı. Radyo istasyonları ele geçirilmiş, halka ne için mücadele ettikleri açıklanmıştı.

Bu dönemde kamuoyunda *Ölüm Mangası* adı da sıkça geçmeye başladı. *CIA*'nın diğer Latin Amerika ülkelerinde de örgütlediği asker, polis ve diğer devlet görevlilerinden oluşan bu tür çeteler, yasal düzenin olanak vermediği operasyonları, gizli devlet aygıtları olarak yerine getirmekteydi. Sağa sola bombalar konuyor, solcu militanlar kaçırılarak işkence ediliyor, öldürülüyordu. *Tupamarolar* Latin Amerika'da sahneye konan bu oyunun maskesini indirmeyi başardılar. Kaçırılan polis fotoğrafçısı Nelson Bardesio'nun sorgusu sırasında Uruguay'daki *Ölüm Mangaları*'nın bütün şeması ortaya çıkarıldı. Bu *Manga*, içişleri bakanlığının 5 nolu Departmanının örtüsü (Haber alma ve casusluk bölümü) altında iş görüyordu. Bu bölümü örgütleyen *AID* uzmanı kimliği altında iş gören *CIA* ajanı Cantrell'di. Örgüt Ağustos 1971'de de *CIA* ajanı Dan Mitrione'yi ortaya çıkararak kaçırmıştı. Üç devlet gücünden gelen kişilerden oluşan mangalar Brezilya'da eğitim görüyordu. Patlayıcıları ise Arjantin haber alma örgütü *SIDE* sağlıyordu. Faaliyetler hakkında doğrudan ABD elçiliğine rapor veriliyordu. Aslında *Mangalar*, *Fuerzas Conjuntas*'ın ve hükümetin doğrudan koluydu. *Tupamarolar* devletle değil, bu alanda mücadeleye çekilmek isteniyordu. *MLN* bunu sezdi ama tabandan ve kamuoyundan

Fransızların 1697 Rijswick antlaşmasıyla resmen egemen oldukları adaya Saint-Dominique adını vermesinden sonra bölgeye hızla yatırım yapılmasıyla dünyanın en zengin sömürgesi haline gelen Haiti bağımsızlığını ancak 1804'de kazanabildi. Ancak 20. yüzyılın hemen başında gümrük yönetimini kısa bir müddet önce ele geçiren ve adaya yatırımlar yapan Amerika 1915'de hem bu yatırımlarını korumak hem de Panama Kanalı'na giden yolları güvence altına almak amacıyla adayı işgal edince yeniden iktisadi ve siyasal bağımlılık dönemi başladı. İşgal yönetimine yönelik tepkilerin artmasıyla giderek güçlenen milliyetçi eğilim, uzun bir aradan sonra 1930'da yapılan seçimleri kazandıktan sonra Amerikan deniz piyadeleri adayı terkettilerse de Amerikalıların mali denetimi devam ediyordu. İşgal sonrasında başa geçen başkanların görev süresini uzatma girişimlerinin neden olduğu askeri darbeler dönemi 1957'de yapılan bir referandumla François Duvalier'nin başkan seçilmesiyle son buldu. Temmuz 1958'de bir darbe girişimini boşa çıkarmayı başaran Duvalier halk arasında Tonton Macoute'lar adı verilen bir gizli polis kuvveti oluşturdu. Halkın üzerinde gerçek anlamda bir terör uygulayan bu örgüt sayesinde tam bir polis devleti kuran ve 1964'de kendini ömür boyu başkan seçtirten Duvalier, ABD yatırımlarının kısılması ve turizm gelirlerinde meydana gelen düşüşün yarattığı ekonomik güçlükler nedeniyle halkın hoşnutsuzluğunun artması üzerine baskıları azalttı. 1971'de ölümünden önce yerine oğlu Jean Claude Duvalier'nin geçmesine karar verdi. Muhalefetin giderek güçlenmesi üzerine baskı ve terörünü artıran Jean Claude Duvalier, işsizliğe, kötü yaşam koşullarına ve siyasal baskılara karşı başlayan ve bir türlü durdurulamayan gösteriler sonunda 7 Şubat 1986'da Haiti'den ayrılmak zorunda kaldı. Demokrasiye geçişi sağlamak üzere oluşturulan 5 kişilik Geçici Yönetim Konseyi'nde ve hükümette eski rejim yanlılarının ağırlıkta olması gösterilerin sürmesine neden oldu. 1986 sonuna doğru yapılan Kurucu Meclis seçimlerine katılım yüzde 5 oranında kaldı. Mart 1987'de yapılan ve seçmenlerin aşağı yukarı yarısının katıldığı halk oylaması sonucu yeni bir anayasa kabul edildi. Altta, Afrika kültürünün egemen olduğu Haiti'de Voodoo töreninde dans eden yerliler, yanda ise Brezilya şeker kamışı tarlalarında çalışan mevsimlik işçiler görülüyor.

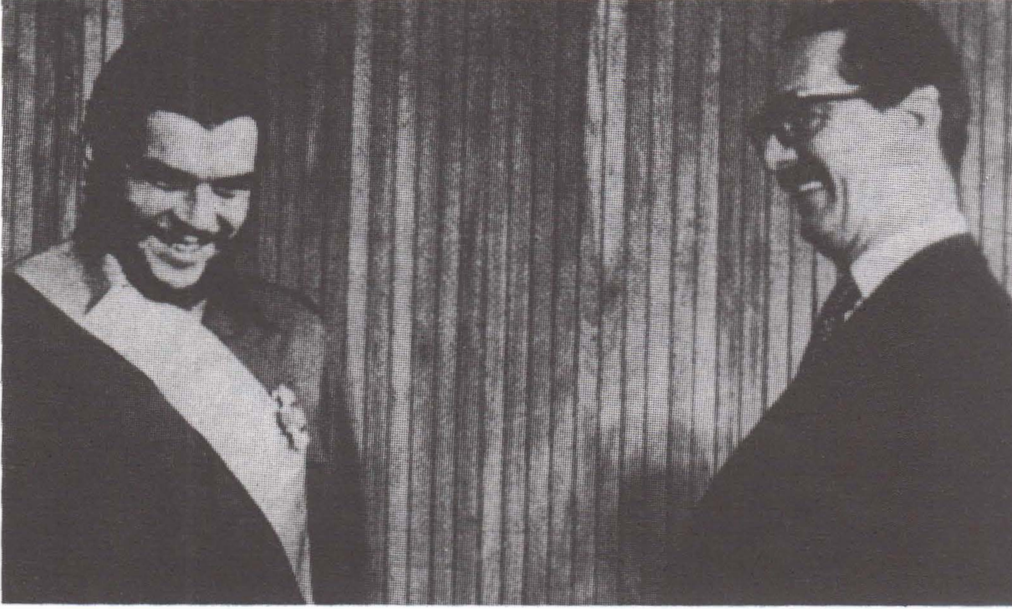
gelen baskılara dayanamadı. Bir güzel sanatlar öğrencisi, *Öğrenci Federasyon* üyesi Ibero Gutierrez'i kaçıran Manga, işkence yapıp, beynini 13 kurşunla dağıttıktan sonra, cesedini bırakıp kaçtı. Kamuoyunun tepkisi had safhada idi. *Geniş Cephe* protesto gösterileri düzenlendi. Herkes *MLN*'den bir tepki bekliyordu.

Eylem yine *Tatu* tarzı düzenlendi. Bütün Mart boyunca ülkenin her yanında *Manga*'yı kınayan yaygın kitle gösterileri kanalıyla, önce halkın düşüncesi oluşturuldu. Sonra sıra hızlı ve etkili askerî eyleme geliyordu. Eylemden sonra ise, bunun amaç ve hedeflerini açıklayan ayrıntılı bir siyasal açıklama yapılıyordu. Bütün sivil ve siyasal yetkililere *Ölüm Mangaları*'na ilişkin gerçekleri açıklayan ve *Halk Adaleti* tarafından tutuklanarak ölüme mahkûm edilen *Manga* üyelerinin listesini veren bir açıklama yollandı. 14 Nisan'da dokuz *Manga* üyesinden dördü kurşuna dizilecekti. Ve tepki olarak harekete geçen, *Mangalar* değil, devletin bütün güçleri oldu. Bir eve yapılan baskında, *MLN*'ye bağlı çeşitli birliklerin muhasebe kayıtları ortaya çıktı. Saldırı bütün sola karşı yönelmişti. Hâlâ yasal konumda olan *KP* büroları ve diğer örgütlere üye olanların merkezleri ve evleri basılıyor, insanlar acımasızca kurşunlanıyordu. Buna *Tupamarolar*'ın yanıtı da, zincirinden boşanmışcasına gerçekleşti. Böylece asıl yaz sonuna doğru tasarlanan, en ince ayrıntılarına kadar düzenlenen genel saldırıdan önce, *MLN* gücünü ve olanaklarını önemli ölçüde tüketti. Bu arada devlet güçleri de *Tupamarolar*'ınkine benzer yöntemler uygulamaya başlamıştı. Ve saldırı halinde olan *MLN*, savunma önlemlerini ihmal etmeye başlamıştı. İnisiyatifi yitirdi ve tepkisel eylemlerde bulunmaya başladı. Örgüt felç durumuna düştü, bunda, biraz da örgüt içi tartışmanın bu sırada yoğunlaşmış olmasının payı da büyüktü.

15 Nisan'da bütün hakları yürürlükten kaldıran "iç savaş hali" ilan edildi. Bu özel yetki, yüzyıl başında iki geleneksel parti arasında bir kaç kez patlak veren iç savaşa son vermek amacıyla tanınmıştı. 9 Eylül 1972'ye kadar, resmî açıklamalara göre, hükümet güçleri 5.570 operasyon düzenlediler. 2 bin *Tupamaro* üyesi yakalandı, 84 cezaevi firarisi yeniden ele geçti. 17 *Fuerzas Conjuntas* elamanına karşı 29 kişi öldürüldü. 247 gizli merkez, saklanma yeri ve depo, bu arada binlerce otomatik silah, bazukolar, el bombaları vb. ele geçirildi. 1 Eylül'de de Sendic yaralı olarak yakalandı.

1976'da askerler kukla Başkan Bardaberry'nin de işine son vererek, yönetimi doğrudan kendi ellerine aldılar. Siyasal tutukluların sayısı 10 bini buldu. *Blanco* ve *Colorado* partisinden de tutuklananlar vardı. 1971 seçimlerinde *Geniş Cephe*'nin başkan adayı General Seregni 1973'de parlamentonun askerlerce feshini protesto eden bir gösteriden sonra tutuklandı ve 10 yıl hapiste kaldıktan sonra 1984'de serbest bırakıldı. *KP* lideri Arismendi 1974'de tutuklandı, 1975'de sürgüne gitti. *Hıristiyan Demokratlar*'ın başkanı Juan Pablo, eski bakanlardan Erro da tutuklananlar arasındaydı. Daha sonra sürgüne Arjantin'e giden *MLN*'nin *Mangalar*'la ilgili açıklamasını Mecliste okuduğu için askerlerin boy hedefi olan ve dokunulmazlığının kaldırılmayışı Parlamento'nun kapatılmasına bir ölçüde neden olan senatör Erro, 1975'te de Arjantin cuntası tarafından gözaltına alınacaktı.

Askerler 1980'de, var olan militer rejimi sivil görünüm altında sürekli kılmayı amaçlayan bir anayasayı halkoyuna sundular. Askerlerden oluşacak Milli Güvenlik Konseyi'nin devlet başkanına "tavsiyede" bulunma yetkisi vardı, bir Siyasal Denetim Mahkemesi, Meclisi dağıtmak

Alışılageldik imajlann tersine, devlet adamı Che ve halk kahramanı Castro. Küba Devrimi'nin yoksul ve ezilmiş Küba halkına kendine güven ve gurur kazandıran örneği, Latin Amerika'da yalnızca halkların değil, sıkıntılarından çıkış arayan yöneticilerin de ABD egemenliğine karşı direnişlerinde sempatiyle baktıkları bir olay halini almıştı. Solda, Guevara'ya şeref nişanı takarken görülen Brezilya Başbakanı Küba Devrimi'ne meşruiyet kazandırdığını ileri süren Amerikancı çevrelerin baskısıyla istifa etmek zorunda bırakılmıştı. O günlerde Küba İktisat Bakanı olan Guevara henüz Latin Amerika Devrimi'nin simgesi değildi. Bu rolü Castro oynuyordu. Sağda, Castro'nun kendi elleriyle yaptıklan afişini taşıyan şeker kamışı işçileri Fidelismoyu bayraklaştırarak, Küba Devrimi'ni umutlarının simgesi haline getiriyorlar.

dahil olağanüstü yetkilerle donatılacaktı. Halkın bu anayasayı reddetmesi üzerine, 1982'de askerî rejimin yasadışı ilan etmediği üç parti kendi "iç seçimlerini" gerçekleştirdiler. Hepsinde rejime muhalif adaylar kazandı. 1983'te patlak veren protesto gösterilerinden sonra, burjuva partileri ile askerler arasında uzlaşmaya varılması sonucunda 1984'de başkanlık seçimleri yapıldı. Birçok parti ve yasaklı önderin bu seçimlere katılması engellendi. 1984'deki başkanlık seçimini muhafazakâr *Colorados*'un adayı Sanguinetti kazandı. Yine bu uzlaşmalar sonucunda, 1986'da işkenceci polis ve askerlere yönelik bir af yasası çıkarıldı.

Yeni Tür Bir Parti: Brezilya İşçi Partisi'nin Yükselişi

Kent işçileri, işsizler, yarı proleter unsurlar ilk başlangıçta askerî rejim karşısında, liberal burjuvazi önderliğindeki muhalefet hareketi *MDB*'yi destekliyorlardı. Ama 1970'lerin sonlarında işçi hareketinin en faal ve bilinçli kesimleri kendilerinin siyasal olarak temsil olunmalarına ihtiyaç duymaya başladılar.

1979'da ilan edilen kısmî aftan sonra ülkeye dönenler arsasında, o sırada 83 yaşında olan *PC* başkanı Prestes de vardı. Bu dönüşten daha altı ay sonra MK içinde Prestes ile diğer üyeler arasında bir ayrışma yaşandı. Prestes kendi partisinden atılma konumunda kaldı.

***İşçi Partisi*'nin kuruluşu, Brezilya'da işçi hareketi tarihinde yeni bir bölümün açılması anlamına geliyordu. Bu kitle partisinin inşası işçi sınıfının ve çalışan halkın siyasal açıdan bağımsızlığını dile getiriyordu. Bu demokratik, çoğulcu ve militan parti egemen sınıflar ve onların devleti ile her türlü bağdan özgür olma istemi ile, açıkça anti-kapitalist bir programı benimsemişti. Dünyanın her yanındaki işçilerin mücadeleleleri ile dayanışma içinde olduğunu açıklayan *PT*, Sovyetler ve Çin gibi devrim sonrası devletlerin izlediği politikalardan bütünüyle bağımsızdı. Bu yeni parti Brezilya'da alışılagelen, komünist ve sosyal demokrat partilerden ya da alışılmış sol hiziplerden son derece farklı bir yapılanma içinde idi.**

***PT*, aynı zamanda Brezilyalı işçilerin yüzyıldan beri bizzat kendi siyasal ifadelerini dile getirme uğrunda harcadıkları çabanın bir ürünü idi. Anarko-sendikalistler yüzyıl başında hayran olunacak bir enerji ve sınıf ruhu ile, bağımsız proleter bir yönelim için uğraş vermiş, ama doktrinerliklerinden dolayı siyasal bir kitle partisi düşüncesini reddetmişlerdi. Gerçek bir işçi partisi inşa etme doğrultusunda *PCB* (Brezilya KP'si) önemli adımlar atmıştı. 1960'ların ve 1970'lerin küçük silahlı sol grupları da kahramanlık ve cesaretlerine karşın, proletarya arasında gerçek bir taban kazanmayı başaramadılar. *PT*, işçilerin kendilerini sermayeye ve onun devletine karşı mücadelede ifade ettikleri bir kitle partisi olarak yükselirken, parti örgütü işçi sınıfı, köylülük ve aydınlar arasında kök salıyordu.**

***PT*'yi oluşturan inisiyatif, 1964 sonrası gelişen yeni işçi sınıfı arasından yükseldi, bunların ne Stalinizm ne de popülizm konusunda deneyimleri vardı. Kendi sınıf mücadeleleri deneyimine dayanarak bağımsız bir siyasal örgütün gerekliliğini kavramışlardı. Pragmatizmleri ve "sınıf içgüdüleri" ile yeni bir perspektif sunan sendika önderleri, adım adım, geçmişten ders çıkaran ve *PT*'yi kendi zengin siyasal deneyimleri ve sosyalist düşünceye ilişkin bilgileri ile donatan, farklı militan Marksist kuşaklarla birleştiler. Sonuç olarak 1979-1986 arasında *PT*'nin oluşumu, farklı akımların kaynaşması ile sağlandı. Her biri parti inşasına kendi özel duyarlıklarını ve katkılarını getirdiler. Partinin oluşumunda yer alan grupları şöyle toparlıyabiliriz:**

1- "Yeni proleterya"nın yoğunlaştığı Sao Paulo'daki ABC bölgesinden gelen (Santo Andre, Sao Bernardo do Campo ve Sao Caetano kasabaları üçgeni) ve yeni türden bir kitle sendikacılığını temsil eden "otantik" sendika üyeleri, sürecin girişimcileri ve önderleri;

2- Yıllarca fabrika ve sendikalarda, devletin dayattığı sendika yapısına karşı güç bir mücadele yürüten sendika muhalefeti. Bu yapı daha 1940'ların başlarında, Mussolini'nin *Carta del Lavoro*'sundan ilham alınarak oluşturulmuştu. Hükümet dönetimindeki hırsız sendika liderlerine *pelegos* deniliyordu (Yani koyun derisinden yapılma heybe). Bu 'sarı' sendika bürokrasisine karşı gerçekten zorlu bir mücadele gerekmişti.

3- Çok kez Hıristiyanlıktan ilham alan kırsal sendikalar ve köylü birlikleri;

4- Hıristiyan taban örgütleri: rahiplere bağlı ve topraksız köylülerle *(pastoral da terra)* ile kent işçileri *(pastoral operaria)* arasında Katolik çalışma yürüten kilise örgütü ve sosyalist eğilimli diğer Hıristiyan kesimler;

5- Komünist partisinin ve 'silahlı sol'un eski militanları;

6- Farklı eğilimlerde, Troçkist, Castrocu vb. solcu devrimci gruplar;

7- İşçi hareketine ve Marksist teoriye ilgi duyan aydınlar, sosyologlar, iktisatçılar, öğretmenler, yazarlar-gazeteciler ve araştırmacılar;

8- *MDB*'nin sol kanadından gelme parlamento üyeleri.

***PT*'nin köklerini çok çeşitli kaynaklardan alması, önderliğin bileşimine de yansıdı. Bunlar arasında sendika önderleri ağır basmakta idi. 'Lula' adıyla ün salan Lula Ignacio da Silva, Sao Bernardo *Metal İşçileri Sendikası* başkanı iken bu görevden askerî rejim tarafından ayrılmak zorunda bırakılmıştı. Lula, 1986'da senatör seçildi. *Campinas Petro Kimya İşçileri Sendikası*'ndan Jacob Bittar; *Porto Allegre Banka İşçileri Sendikası*, başkanı Olivio Dutra; Mücadele dolu yaşamıyla Apolonio de Carvalho gibi, yaşlı devrimci önderler. Carvalho 1935'ten bu yana *PC* önderleri arasında yeralmış, İspanyol ve Fransız direnişine katılmıştı. Sao Paulo Üniversitesi'nde sosyoloji okutan ve Brezilya işçi hareketi tarihi üzerine önemli incelemeler yayınlayan Francisco Weffort gibi tanınmış aydınlar da partinin yöneticileri arasındaydı.**

***PT*'nin iki yıl içinde hızla oluşması, diğer sol grupları oldukça şaşkınlığa düşürdü. Bunlardan bazıları partiye**

Brezilya: Uzun Bir Yürüyüş

16. yüzyıldan itibaren Portekiz sömürgesi olan Brezilya'nın bağımsızlığına Avrupa'daki Napoléon savaşları sayesinde kavuştuğu söylenebilir. 1807'de Portekiz Fransızlarca işgal edilince, Brezilya fiilen Portekiz imparatorluğunun merkezi haline geldi. 1822'de ise, Portekiz *Cortes*'i (Meclis) Brezilya'yı tekrar sömürge statüsüne indirmeye kalkınca, bağımsızlık ilan edildi. Brezilya 1889'a değin I. ve II. Pedro'nun yönetimi altında imparatorluk olarak kaldı.

Köleliğin 1888'e değin sürdüğü Brezilya birçok köle isyanlarına sahne oldu. Yerli halk köleleştirildiği gibi, yoğun bir köle ticaretine ve trafiğine tanık olan ülkede tarım, plantasyonlarda köle emeğine dayalı olarak sürdürülüyordu. Yerli nüfusun yeterli olmayışı, Afrika'dan yoğun köle getirilişine neden oldu. Bu olgu aynı zamanda ülkede egemen olan afro-latin kültüre de katkıda bulundu.

Brezilya'da ilk önemli köle isyanı 17. yüzyılda patlak verdi. 1624-1649 arasında yerliler ve siyahlar, Bahia ve Pernambouc'daki Hollanda işgaline karşı Portekizli toprak yarı-köleleri ile birleştiler. Bu dönemde plantasyonları boşaltan köle toplulukları, şefleri Ganga Zimba ve Zumbi'nin yönetiminde Alagoas eyaletinin içlerine çekilerek, burada sömürge birliklerine karşı elli yıl süreyle savunacakları Palmereler özgür siyah toprağını oluşturdular. 19. yüzyılda imparatorluğa karşı bir dizi ayaklanma patlak verdi. 1833-1836 arasında Para'da egemen olan "Cabanda" ayaklanması, Grande do Sul'da 1825-1845 arasında gelişen "Farrapolar Devrimi", 1838-1841 arasında Maranhoa'da etkili olan "Balaiada" ve Pernambouc'ta gelişen "Praieira" başkaldırıları. Bunlar yerel çiftçilerin çıkarlarını imparatorluğa karşı savunan ayaklanmalardı. Recife ve Sao Paulo'da 1827'de kurulan üniversitelerde, özellikle hukuk öğrencileri arasında Fransız Devrimi'nden ilham alan düşüncelerin gelişmesi, gerek imparatorluk gerekse kölecilik sistemine muhalefeti doğurdu. Bu mücadeleler sonunda, 1888'de kölelik kalktığı gibi, bir yıl sonra da imparatorluk sona erdi.

Yüzyıl başında İtalyan ve İspanyol göçmenler anarşist ve sosyalist düşüncelerle birlikte kıtaya geldiler. İşçi grupları oluşurken 1917'de Sao Paulo'da ilk işçi grevleri ve gösterileri patlak

katılmayı tercih ederken, Sovyet eğilimli *PC* ve Arnavutluk eğilimli *PC do Brasil*, seçimlere katılmayıp, liberal burjuva muhalefet partisi *PMDB* saflarında kalmayı seçtiler.

PT'nin yükselişinde, yeni ve güçlü bir tabana sahip sendikaların, yüzbinlerce işçinin katılımı ile yürüttüğü dirençli grev mücadelelerinin önemli bir rolü oldu. Daha 1978'de Lula, *MDB* etrafında, "geniş, demokratik bir cephe" oluturulması fikrine karşı çıkıyor, işçilerin liberal ve popülist hareketler karşısında özerkliğini yitirmesinin 1964 çöküşünü getirdiğini hatırlatıyordu. "İşçi sınıfı, kendi hedeflerine erişmek için, kendi kararlı yolunu izleyecektir. Er ya da geç siyasal bir parti yaratacaktır... İşçi sınıfı sadece bir araç olarak kalmamalıdır. Temsil ettiği gücün ifade olunmasına doğrudan katılması esastır. Ve politika sahnesinde, katılım demek, sınıfın kendi partisini oluşturması demektir" diyordu Lula. *(El Tempo 42, 25 Aralık 1978.)*

Ekim 1979'da *PT*'nin ilk ülke çapında toplantısı, Lula'nın sendikasının kalesi konumundaki Bernardo do Campo'da yapıldı. İlk geçici önderlik oluşturuldu. Kısa bir açıklama ile partinin amaçları açıklandı: "*PT*, bütün ekonomik ve siyasal iktidarın doğrudan işçiler tarafından uygulanması için mücadele başlatmıştır. Sömürü ve baskıya bir son vermenin bundan başka yolu yoktur."

PT bir yandan da devlete bağımlı sendikal yapının kırılması ve genel bir sendika konfederasyonunun oluşturulması için kavga veriyordu. Sonunda *Central Unica de Trabalhadores* (İşçi Birlik Merkezi - CUT) 1982'de kuruldu. İşçi sınıfının sınıf mücadelesini benimseyen akımlarını biraraya getiren *CUT*, 10 milyon yandaşı ile, Brezilya sendika hareketi üzerinde hegemonyasını kurdu. Bu sürece varılırken 1978-79 grev dalgasının, Nisan ve Mayıs 1980'de Sao Bernardo'da 250 bin metal işçisinin başlattığı büyük grevin önemli etkisi olmuştu. Lula ve sendika liderleri tutuklanmış, sendika merkezi askerlerce işgal edilmişti. Grev sırasında önemli bir işçi seferberliği sağlanmış, her gün onbinlerce işçinin katıldığı toplantılar düzenlenmişti.

Mayıs-Haziran 1980'de ise, *PT* yeni bir konferans topladı. Buraya 22 Brezilya eyaletinden yaklaşık 30 bin üyeyi temsil eden temsilciler katılmıştı. Aynı yıl içinde parti askerî rejimin yasal parti oluşumu için dayattığı koşulları gerçekleştirmeyi başardı. Yeni Siyasal Partiler Yasasına göre, parlamentoda temsil edilmeyen yeni bir partinin oluşması için, ülke belediyelerinin beşte birinde parti komitelerinin tam anlamıyla oluşturulması gerekiyordu. *PT*, bu şarttan kendi yapısını bütün ülkeye yaymada yararlandı. *PT*'nin siyasal faaliyetlerinin temelini *nucleos* (çekirdek gruplar) denen birimler oluşturuyordu. Partinin gerçek kararları, rejimin dayattığı yapı içinde değil, *nucleos* tarafından seçilen delegelerce alınıyordu. Örneğin bazı parti önderleri 1984'te doğrudan seçilmeyen başkanlık seçimleri için, *PMDB* ile eski askerî rejim partisinden kopanların uzlaşması sonucu ortaya çıkan Neves'in adaylığının desteklenmesini önerdiklerinde, Parti yönetimi tartışmayı tabana götürdü. *Çekirdek*lerin seçtiği delegeler yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde tertiplenen toplantılarda konuyu tartışarak, burjuva muhalefetin başkan adayının desteklenmemesi konusunda, federal meclisteki parti temsilcilerinin çoğunluğunun eğilimine karşın, karar oluşturdu. *Çekirdek*lere dayalı siyasal yapılanma *PT*'yi bütün diğer Brezilya partilerinden radikal biçimde farklılaştırıldı. *Çekirdekler* aracılığıyla *PT*, "Tabandan" inşa edilen, günlük yaşam içinde yeralan, Marksist örgütlerin ve Hıristiyan taban örgütlerinin olumlu mirasını devir alan bir yapılanma içine girdi. Çekirdekler, fabrikalarda, çiftliklerde, bankalarda, atelyelerde, muhallelerde, gecekondularda, okullarda, üniversitelerde ve köylerde oluşturularak, toplumsal mücadelelere ve hareketlere müdahale etme olanakları yaratıldı.

Eylül 1981'de toplanan ulusal konferans, yasal tüzügün son maddesinde, *PT*'nin programatik hedefinin sosyalizm olduğu açıkca belirtildi. Çeşitli konuşmalarda Lula hem sosyal demokrasiyi hem de bürokratik sosyalizm anlayışını reddetti. 1982 sonunda üye sayısı 245 bine ulaşmıştı. 1987'de ise üye sayısı 400 bin olarak tahmin ediliyordu. Partinin seçmen sayısı ise 3.5 milyona ulaşmıştı. Böylece, *PT*, askerlerle *PMDB* arasındaki uzlaşma temeli üzerinde yükselen "Yeni Cumhuriyet"e karşı yükselen işçi ve halk muhalefetinin en önemli gücü haline geldi.

Parti 1982 seçimlerine "İş, Toprak ve Özgürlük" sloganı ile girdi. Seçim platformunda, askerî rejime son verilmesi, işçi ve halk iktidarı ve sosyalist Brezilya'nın inşası çağrılarında bulunulmakta idi. Cunta karşısında oyların dağılmaması endişesi, *PT*'nin aldığı oyların yüzde 3,5 oranında kalmasına neden oldu. Federal Meclise 8 üye sokulabildi. 1986'da ise oylar yüzde 6,5'a tırmanırken, 17 federal temsilcilik kazanıldı.

1986 seçimlerinin galibi *PMDB* idi. Ancak seçimlerden sonra fiyatlar artarken, ücretlerin sabit tutulması, istikrar tedbirlerine karşın enflasyonun sürmesi, kitle gösterilerinin patlak vermesine yolaçtı. Bunların polis ve asker tarafından şiddetle bastırılması üzerine, 12 Aralık 1988'da *CUT* genel grev çağrısında bulundu. *PC* etkisindeki sendikalar da bunu destekledi. Ülkede hayat felce uğradı. Askerî istihbarat servisine göre yalnızca 10 milyon, *CUT*'a göre ise 25 milyon işçi genel greve katılmıştı.

Böylece, *PT* deneyimi ile birlikte Marksizm ile işçi sınıfı hareketi 1930'lardan bu yana ilk kez buluşmuş oldu. Vargas döneminde, sendikal işçi hareketi üzerinde popülizmin '80'lere dek süren hegemonyası kurulmuş ve *PC* de bunu desteklemişti. Brezilya'da işçi sınıfı mücadelesinin yükselişi, devrimci mücadelede karşılaşılan tıkanmadan da önemli bir açılım olanağı sağladı.

RAGIP ZARAKOLU

verdi. İşçi hareketine egemen olan anarkosendikalistler, 1918'de *A Plebe* adlı bir gazete yayınlamaya başladılar. Aynı yıl, küçük bir "Maksimalist" (17 Devrimi'nin etkisiyle, Bolşevik anlamında kullanılıyordu) *Birlik* oluşturuldu. Maksimalist *Birlik*, ülkedeki ilk komünist örgüt olarak kabul edilmektedir. 1920'de anarşistler, ülke çapında merkezî bir organın yaratılması amacı ile ulusal bir sendika kongresinin çağrılmasında etkili oldular. Bu arada ülkenin çeşitli kentlerinde komünist gruplar oluşmuş, Sovyet deneyimine ilişkin kitaplar ve Lenin'in yapıtları yaygınlaşmaya başlamıştı. Mart 1922'de toplanan Birinci Kongre ile *Brezilya Komünist Partisi* kurulmuş oldu. Aynı yılın Temmuz'unda ordu içinde patlak veren bir isyan, sıkıyönetim ilanına ve polisin baskısının artmasına neden oldu. Çıkarılan bir kararname ile bütün "fesat" örgütleri yasaklanmıştı. Kararname doğrudan komünistlere yönelik olmamasına karşın, *Komünist Partisi*, sonraki üç yıl boyunca yasadışı konumda kaldı. Ancak zaman zaman, farklı yörelerde, mahallî yöneticilerin kararnameyi farklı biçimde yorumlayışları sonucu bu yasadışılığın ölçüsü değişti. 1923'de komünistler, hükümetin onayladığı *Brezilya Kooperatif Sendikalist Konfederasyonu* içinde faaliyetleri için yasal bir olanak sağladılar. 1925'te Parti'nin II. Kongresi toplandığında, ülkenin bütün büyük kentlerinde şubelerini oluşturmuş, aydınların ilgisini partiye çekmiş, gençlik ve kadın örgütleri oluşturulmuştu. Bu arada *A Classe Operaria* (İşçi Sınıfı) adında haftalık bir yayın organı yayınlanmaya başlandı. 9 bin tirajla yayına başlayan dergi, parti hücreleri kanalıyla fabrikalarda ve işçi mahallelerinde doğrudan satılıyordu. 1929'da kapandığında derginin tirajı 30 bine ulaşmıştı.

1925'ten sonra işçiler arasında çalışmaların semeresi alınmaya başlandı. Denizciler ve liman işçileri arasında çalışmaya özel önem veriliyordu. Brezilya'nın en önemli limanı Santos komünistlerin kalesi idi. 1927'de komünistler Rio de Janeiro'da anarşistlerle birlikte bir *İşçi Federasyonu* oluşturdular ve denetimi sağladılar. Aynı dönemde anarşistlerin Brezilya'daki son kalesi *Sao Paulo İşçi Federasyonu* da komünistlerin denetimine geçti. 1929'da parti, ülke çapında çalışan *Brezilya Genel İşçi Konfederasyonu*'nun oluşumunda başı çekti. Örgütün 60 bin üyeye sahip olduğu belirtiliyordu. Seçimlere katılabilmek için, 1927'de bir *İşçi-Köylü Bloku* oluşturulduysa da herhangi bir başarı sağlanamadı.

1929'da dünya bunalımının da etkisi ile, grevler başlayınca, komünistlerin iki kanadı ve işçi sendikaları hükümetin yoğun baskısı ile karşı karşıya kaldı. Parti aygıtının önemli bölümü yok edildi, genel olarak işçi hareketi ezildi.

1920'ler boyunca ordudaki genç subayların başlattığı tenentismo (*tenentes*, Portekizcede teğmenler anlamına gelir) hareketi, birçok askerî ayaklanmaya yolaçmıştı. 1930'da hareketin sağ kanadı başarılı bir hükümet darbesi gerçekleştirdi. Devlet başkanlığına Rio Grande del Sul valisi Getulio Vargas getirildi. Popülist eğilimli Vargas, dünya bunalımının da etkisi ile, devletin ekonomi içindeki rolünü artırırken, sanayileşme doğrultusunda da önemli adımlar attı.

Aralık 1934'de Moskova'da düzenlenen *Latin Amerika Komünist Partileri* toplantısında, Brezilya'da anti-emperyalist bir halk cephesi tarafından yürütülecek bir halk ayaklanması için hazırlık yapılması kararı alındı. *Komünist Partisi*'ne danışmanlık yapmak üzere, birçok *Komintern* temsilcisi Brezilya'ya gönderildi. Bunlar arasında Harry Berger takma adıyla, eski *Alman Komünist Partisi* milletvekillerinden Artur Ewert ve *Arjantin Komünist Partisi*'nden Rodolfo Ghioldi de vardı. Brezilya'daki duruma 1935'de toplanan *Komintern* VII. Kongresi'nde de birçok konuşmacı değinecek, Dimitrof açıkça bir iktidar kavgasından sözederken, Brezilya delegeleri bir ayaklanma için hazırlık yapıldığını dile getireceklerdi.

Ayaklanma hareketini yönetmek üzere, Brezilya'nın efsaneleşmiş kişilerinden Luis Carlos Prestes görevlendirildi. 1924'de, kahve yetiştiricileri oligarşisini temsil eden hükümete karşı genç subayların başlattığı askerî bir isyana, yüzbaşı rütbesi ile katılan Prestes, hareket başarıya ulaşmadığı halde teslim olmamıştı. Binlerce ayaklanmacı asker ve subaydan oluşan bir kolordu oluşturan Prestes, büyük kentlerden Brezilya içlerine doğru başarıyla geri çekilmişti. Hükümet birliklerinin yoketme seferlerini başarıyla savuşturan "Prestes Kolordusu" üç yıl boyunca ülkeyi kuzeyden güneye ve doğudan batıya savaşarak boydan boya geçti. "Uzun yürüyüş" diye adlandırılan bu hareketin önderi olan Prestes bir halk kahramanına dönüştü ve "Umut Savaşçısı" olarak adlandırıldı. 1926'da kolordunun son kalıntıları Bolivya'ya kaçtılar. Prestes de Arjantin'e sürgüne gitti. 1922'de Rio'da Copacabana kışlasındaki bir isyanla başlayan *tenentismo* hareketi, 1930'a değin sürdü. *Tenentismo* hareketi tarımsal oligarşiye karşı çıkıyor, demokrasi, ilerleme ve ulusal bağımsızlık yanlısı görüşler savunuyordu. 1930'da hareket iki kanada bölündü. Sağ kanat Vargas'ın önderliği altında "1930 Devrimi"ni gerçekleştirirken, Prestes ve yanındakiler, kısa bir süre Troçkistlerle yakınlaştıktan sonra *KP* ile ilişkiye girdiler. 1931'de *Komintern* davetlisi olarak Sovyetler Birliği'ne giden Prestes, kısa sürede komünizmi benimsedi ve *Komintern*'in Latin Amerika seksiyonunun görevlilerinden biri oldu. 1935'te Brezilya'ya gizlice dönen Prestes *KP*'nin önderliğini üstlenerek ayaklanma hareketini örgütlemeye girişti. *Tenentismo* hareketinin sol kanadı ile komünistleri birleştiren *Aliança nacaional liberatadora*'nın (Ulusal Kurtuluş İttifakı - ANL) onur başkanlığına "Umut Kurtarıcısı" seçildi. *ANL* hızla gelişerek önemli bir başarı kazandı. Resmî yönetimde "Prestes Kolordusu'nun eski üyeleri olan sol eğilimli *Tenentista*lar yer alırken, gerçek eylemciler *Komünist Partisi* kadrolarından geliyordu. Mayıs 1935'e kadar *ALN*'nin 1.600 bölge gurubu oluşmuştu. Bunlar faşizmin Brezilya versiyonu olan *Entegralist* (Bütünlükçü) *Parti* yandaşları ile doğrudan çatışma içine girdi. Özellikle Sao Paulo'da sık sık sokak kavgaları çıkıyordu. *ANL*'nin ılımlı bir programı

16. yüzyıldan başlayarak Batı'nın saldırgan ilgisine maruz kalan güney Amerika'nın yerli kültürü, diğer sömürge ve yarı sömürgelerin aksine, tarihsel bir sürekliliği bütün kültür için yorumlayacak, verili sömürü ilişkilerinin sürekleştirilmesi ile doğrudan bir bağlantısı olmayan geleneksel 'alim'lerden yoksun kaldığı gibi, Batı tarafından içerilmenin ne anlama geleceğini, kendi bölünmüş kişilikleriyle örnekleyen Batılılaşmacı aydınları da tanımadı. Dahası, conquistador'ların çoğu kendilerini kendi kültürleri tarafından dışlanmış

hisseden maceraperestler, daha da sık olarak maceraya zorlanmış mülksüzlerdi. Conquista, *bir anlamda, mülksüzleştirilmişlerin başkalarını mülksüzleştirmesiydi. Kuşkusuz mülksüzleşme, hiçbir zaman mutlak bir şekilde kültürsüzleşme anlamına gelmedi; insanlar, geçmişten devralmış oldukları davranış kalıpları içinde davranmaya, eski biçimler içinde yaşamaya devam ettiler; ancak bu biçimlerin, kalıpların taşıdığı anlama karşı büyük ölçüde sağırlaşmışlardı. Bu boşluğu doldurmaya, kendi gündelik ve hayati tasalarıyla, geçmişten devralmış oldukları biçimler arasında bir ilişki kurmaya aday olabilen yegâne kurum Katolik Kilise oldu. Artık belki yalnızca ayinlerde bir anlam kazanan bu dilsiz imgeler, şöyle ya da böyle, bugünün kişi üzerindeki tahakkümünün, bir an için olsun, kırılabilmesinin aracı oldular; eğreti de olsa kişiyi aşan, onu geçmiş ve gelecek kuşaklarla buluşturan bir kader ortaklığının, sürekliliğini korumasına hizmet ettiler. Örneğin* Indio *ve mestizzoların Amazon kıyılarında ölülerinin ruhları için mum yaktıkları, yukarıda görülen törende, kaynağını Avrupa'da genellikle Kasım ayında kutlanan* Bütün Ruhlar *(ya da* Ölüler) Gün*ünde bulan izlerle, yerli kabilelerin atalarının ruhlarına ibadet törelerine ait izler, büyük bir olasılıkla, birbirleriyle çok fazla kaynaşmadan, yabancılıkları hissedilerek ama yine de birarada varolmaya devam edebiliyorlar. Ancak, 16. yüzyıldaki* Conquista'*nın başlatmış olduğu sürecin tamamlanmış olduğuna inanmak yanlış ve yanıltıcı olur. Günümüzde Amazon ormanlarının ortasından geçirilmekte olan yolları açan iktidar, maceraperestlerin cüretini destekleyen bir İspanya tahtı değil de, neredeyse herkesin içinde yaşadığı, dolayısıyla işleyişine katkıda bulunduğu bir kapitalist dünya sistemi de olsa, sözkonusu gelişmenin yolaçtığı mülksüzleşme ve kültürel yoksullaşma sürecinin, yerliler açısından, 16. yüzyıl* conquista*sınınki kadar mutlak olduğu açıktır.*

vardı. Ulusalcı ve demokratik reformlar, halk cephesi stratejisi içinde birleştiriliyordu. Mücadele yöntemi olarak silahlı ayaklanmasının seçilişi ise, *ALN*'yi klasik halk cephesinden ayıran bir özellikti.

5 Haziran 1935'te *tementisras* önünde bir konuşma yapan Prestes, Vargas hükümetinin *tenentismo* hareketinin ideallerine ihanet ettiğini, 1930'da verilen hiçbir sözün yerine getirilmediğini bildirerek, "Bütün iktidar *ANL*'ye" sloganını attı. Vargas'ın *ANL*'yi derhal yasa dışı ilan etmesi karşısında, ayaklanma hazırlıklarına hız verildi. Kasım 1935'de ülkenin kuzeyindeki Natal ve Recife kentlerinde, küçük rütbeli subayların önderliği altında birçok birlikte ayaklanmalar başgösterdi. Hatta Natal'da iktidar ele geçirilerek, eyaleti yönetecek devrimci bir halk hükümeti oluşturuldu. Ama güneyden getirilen birliklerle birkaç gün sonra ayaklanma bastırıldı. Birkaç hafta sonra Rio de Janeiro'da 3. Piyade Alayı ve Askerî Hava Okulu ayaklandı. Diğer birliklerin de ayaklanmaya katılması planlandığı halde, bu gerçekleşmedi. İsyan birkaç saat süren çatışmalardan sonra bastırıldı.

Ayaklanmanın başarısızlığa uğraması, ardından korkunç bir baskı dalgasını getirdi. Kitlesel tutuklamalar yapıldı, binlerce kişi kurşuna dizildi. Onbinlerce siyasal arasında Prestes de vardı. Prestes 10 yıl hapse mahkûm olurken, karısı Olga Benario Prestes, Alman yurttaşı olduğu gerekçesi ile Nazi Almanya'sına iade edilecek, Artur Ewert ise Brezilya polisinde gördüğü işkencelerden dolayı aklını yitirecekti.

Bir zamanlar Latin Amerika'nın Mussolini'si diye anılan Vargas politika değiştirmiş, 1942'de Almanya ve İtalya'ya savaş açmıştı. 1945'de genel afla Prestes özgürlüğüne kavuşurken, *KP* de Sovyetlerin o yıllardaki rotasına uyarak, Vargas'ı destekleme politikasını hayata geçirmeye başlıyordu. Ve *KP* önderi olarak Prestes, karısını Gestapo'ya teslim eden adamı destekleme konumunda kalıyordu. Ta ki *KP* yeniden yasaklanıp, yeniden çizgi değişikliği yapılana dek .

1935 Ayaklanması, bir geçiş döneminin ürünü idi. Programı bir halk cephesi dönemi programı olmasına karşın, izlediği ayaklanma yöntemleri *Komintern*'in "Üçüncü dönem" özelliklerini yansıtmaktaydı. Bu hareket Latin Amerika'da *KP*'lerin başını çektiği silahlı ayaklanmaların son örneği olurken, öte yandan da ilerdeki dönemlerde *KP*'lerin izleyeceği sınıf ittifakları politikasının ilk örneğini oluşturacaktı.

Vargas ve Sonrası

Vargas, "1930 Devrimi"nde, özellikle Sao Paulo'nun yeni yükselen burjuvazisinin desteğini sağlamıştı. Bu devrim büyük bir kitle seferberliğine değil, egemen sınıflar arasındaki bir uzlaşmaya dayanıyordu. Vargas'ın adım adım oluşturduğu ve *Estado Novo* (Yeni Devlet) adını verdiği korporatist siyasal yapılanma, Brezilya'da kapitalizmin gelişmesinde tarihsel bir rol oynadı. İşçi sınıfı devlete bağlı sendikal yapılanma ile, korporatist, sıkı bir denetim altına alınırken, gevşek federal yapının yerine güçlü, merkezî bir devlet geçirildi, çeşitli önlemlerle iç pazar bütünleştirilirken, tarımsal dış satımda sağlanan artığı sınai yatırımlara aktaran önlemler geliştirildi, ara malları üreten faaliyetler başlatıldı. Savaş ortamının da desteği ile, iç pazara dönük bir sınai sermaye birikimi sağlandı.

Savaşın bitiminden sonra temel hakların hâlâ kısıtlı olmasına karşın 1950'den 1964'e dek süren "demokratik bir ara" dönem yaşandı. Vargas 1945'de askerî darbeyle devrildikten sonra 1946'da yeni bir anayasa ile çok partili sisteme geçildi. Daha liberal politikalar uygulanmakla birlikte, Vargas döneminin ithal ikameci ekonomi politikasının ana çizgisi sürdürüldü. 1950 seçimlerinde Vargas yeniden iktidara geldi. Petrol ve demir-çelik alanlarında kamu ağırlıklı yatırımlar yapıldı. Ve 1964 darbesine kadar kısa aralıklar dışında popülist bir siyasal hareket iktidarı elinde tuttu. Meslek örgütleri devlet güdümündeki örgütlerin denetiminde kaldı. 1954'te aleyhte gelişen dış ticaret hadleri, enflasyonun yoğunlaşması, korporatif dengelerin sürdürülmesini güçleştirince askerler yeniden harekete geçti, istifası istenen Vargas intihar etti.

1955'te iktidara yine Vargas'ın siyasal çizgisinden Kubitschek, yardımcılığına ise, Joao Goulart geldi. Yeni yönetim özellikle alt yapı yatırımlarına ağırlık verdi, ülke içinde, yeni görkemli başkent Brasilia'yı inşa etti. Yabancı sermaye yatırımları özendirilirken, ithal ikameci sanayileşmede, özellikle otomotiv sanayiinde büyük ilerleme sağlandı. 1961'den sonra sermaye birikimi alanında ciddi bir bunalımla karşılaşıldı. Bu bunalım, popülist iktidarı siyasal bir bunalım içine de soktu. 1960 seçimlerinde başa gelen yeni başkan Quadros, *IMF*'nin istikrar önlemlerini uygulamaya koyunca büyük bir toplumsal tepki ile karşılaştı. 1961'de Quadros istifa etti. Yerine başkan yardımcısı Goulart'ın geçmesi gerekiyordu. Ama ordunun ve iş çevrelerinin muhalefeti karşısında, anayasa değişikliği ile başkanlık sisteminin sona ermesi, başkanın yetkilerinin başbakanlık makamına devredilmesi kararlaştırıldı. Ama yapılan halk oylaması sonucunda bu değişiklikler reddedilince, Goulart, 1961'de bu uzlaşmalar temelinde hiçbir yetkisini yitirmeden başkan oldu. Popülist iktidar aşılmaz bir çelişkinin içine düşmüştü. Ekonomik bunalımın mantığı sert bir kemer sıkma siyasetini dayatırken, siyasal desteğini kendi denetlediği örgütsel yapılar aracılığı ile çalışan sınıflardan elde eden popülist hareket ve temsilcisi Başkan Goulart için bu tür bir siyaset olanaksız bir seçenek niteliği taşıyordu. Egemen sınıfların çıkarları ile o güne dek egemenliğin sürdürülüş biçimini oluşturan siyasal ittifak arasında bir boşluk ya da uyumsuzluk meydana gelmişti. Bu uyumsuzluk Brezilya tarihinde popülizmin ölüm fermanını ilan eden ve '80'lere dek sürecek olan askerî

"Yeni Bir Tarihin ve Coğrafyanın Şarkısı"

Şili'de askeri darbe, Sosyalist Başkan Salvador Allende'nin hemen ardından şarkıcı Victor Jara'yı öldürdü. Siyasal partilerin yasaklanmasını, "Yeni Şili Şarkısı" *(Nueva Cansion Chilena) hareketinin artık gelenekselleşmiş* çalgılarının, şarkılarının yasaklanması izledi. 11 Eylül'deki darbenin kısa bir süre sonra, cuntanın denetimindeki Santiago televizyonunda bir Amerikan filminin ses bandının üzerine Victor Jara'nın *La Plegaria a un Labrador* (Bir İşçiye Dua) şarkısını koydu, bir teknisyen hayatını tehlikeye atarak. Cuntaya karşı en anlamlı direniş hareketi bu oldu. Yeni Şili Şarkısı hiçbir yorum gerektirmeden, kendi başına bir direniş olmuştu.

Latin Amerika müziğinden söz ederken üç kültürün (İnka, Akdeniz ve Afrika) eşi bulunmaz bir kaynaşmasından da söz etmek zorundayız. Bu kaynaşma 20. yüzyıl müziğine çeşitli biçimlerde yansıdı. Brezilya Sambası, Arjantin Tangosu (özellikle 1970'lerin sonlarından başlayan "Yeni Tango" dalgası) ve Yeni Şili Şarkısı, son zamanlarda sıkça sözü edilmeye başlanan "Dünya Müziği" anlayışının öncüleri sayılabilir. Emperyalizm çağı, kültürler arasındaki mesafeleri azalttı, apayrı temeller üzerinde yükselen yapıları hiç beklenmedik biçimlerde birbirinin karşısına çıkardı. Cebelütarığı geçen arabın udu, luta, oradan da gitara dönüştü, Atlantiği aştı ve İnka köylüsünün "Quena"sı ile yanyana çalınmaya başladı.

1960'larda Şili'li müzisyenler, ülkelerinin folklorunu araştırmaya başladılar. Bu araştırma Şili ile sınırlı kalmayarak Peru'ya, tüm And dağları bölgesine yayıldı. İspanyol ve Portekizlilerin Orta ve Güney Amerika'yı ellerinde tuttukları dört yüzyıl boyunca, kültürel yapıya etkileri sınırlı olmuştu. İnka ve Aztek kökenli "kızılderililer", bir yandan kendi geleneklerini saklı tutmak için büyük bir çaba gösterirken, diğer yandan da sömürgeci kültürün ögelerini "asimile etmekle" uğraştılar. Bu yüzden, İnka kültürünü ve müziğini araştıran Şili'li folklorcular gitar ve mandolinden türeme en az dört müzik aleti keşfettiler (Quatro, Tiple, Charango, Guitarron). Bunların hepsi de Güney Amerika'ya özgüydü.

Peru ve Şili geleneksel müziğini ilk araştıran ve bu *müziği çağdaş bir biçimde yorumlayan, Şilili şarkıcı* Violeta Parra oldu. Onyıllar boyunca And dağlarında çeşitli köyleri gezen, malzeme toplayan ve bu malzemeyi bir müze zihniyetiyle kaydetmekle yetinmeyen, yeniden yorumlayan Violeta Parra, 1960'lar ve 1970'lerde Şili müzisyenleri için bir efsane oldu. "Yeni Şarkı" hareketinin tartışmasız atasıydı Parra. Onunla eşzamanlı olarak aynı kültürel değerleri önce ülkesinin kentlerine, daha sonra da dünyaya tanıtan bir başka müzisyen de Atahualpa Yupanqui idi. Bir İnka olan Yapanqui'nin adı, Avrupa'lı istilacılara karşı direnen ilk İnka kralı olan "Atahualpa"nın adıyla aynıydı: Bu da Yeni şarkı'nın kültürel sömürgeciliğe karşı bir direniş hareketi olmasının simgesiydi.

1960'ların ortasında başlayarak, Yeni Şarkı hareketi, Şili'deki sosyalist toplumsal hareketin kültürel ifadesi oldu. Yeni Şarkı, *Unidad Popular*'ın (Halk Birliği) müziği haline geldi. Bu dönemde oluşan Llapu, Quilapayun, Inti Illimani gibi gruplar, gitarın yanısıra nefesli İnka çalgılarını ve Afrika kökenli vurmalı çalgıları biraraya *getirerek yeni bir ses elde etmeye çalıştılar. Ama bu* grupların çoğunun temelinde "şarkı" vardı. İnsan sesi kullanımı, çoğu kez geleneksel biçimde, geleneksel şarkı kalıpları içindeydi. Ancak bu gelenek çok-sesli bir gelenekti ve çağdaş bir müzik türü haline gelmeye adaydı. Nitekim, daha 1969'da Yeni Şarkı hareketi etkilerini "Kuzeydeki Metropolde" hissettirmeye başlamıştı. Dönemin ünlü şarkıcısı Paul Simon, bu yıl da Peru'lu grup *Urubamba ile birlikte El Condor Pasa* adlı şarkısını yayınladı ve şarkı ABD ve Avrupa listelerinde "hit" haline geldi. Özellikle ABD emperyalizmine karşı mücadelenin simgesi olan Yeni Şarkı geriye dönerek emperyalist metropolü fethetmiş, Victor Jara'nın deyimiyle, "kültürel istilayı istila etmişti".

Victor Jara, daha Yeni Şarkı hareketine katılmadan önce önemli bir tiyatrocu ve konservatuvar eğitimi görmüş bir müzisyendi. Bir süre Violeta Parra'nın öğrencisi oldu ve bu dönemde geleneksel Güney Amerika müziğiyle tanıştı. İlk şarkısını 1959'da yayımladı. 1960'lar boyunca Cuncemèn ve Quilapayun gibi proje/gruplar kurdu. Jara, bir folklor araştırmacısı olmaktan öte, çağdaş bir müzisyendi. Kendisine temel aldığı müzik kültürünün zenginliğini, çağdaş bir müzikal yapı yaratmakta kullandı. Şarkıları zaman zaman tek gitar aşlığında ve sonderece sade, zaman zaman ise karmaşık, neredeyse atonal bir armonik yapıda oldu. Ama tüm şarkılarında bir yandan devrimci bir tutku, öte yandan da ince bir alaycılık sezilebilirdi.

Violeta Parra nasıl Yeni Şarkı hareketinin öncüsüyse, Victor Jara da 1960'ların başlarından 1973'e kadar tartışmasız önderi oldu. 1960'ların ilk yarısında Güney Amerika'da, daha sonra ise ABD ve Avrupa'da turneler düzenleyerek Şili Yeni Şarkısı'nın uluslararası alanda tanıtımını gerçekleştirdi. Bir yandan halk dansı grupları örgütlerken öte yandan da modern bale müzikleri yapıyordu. Otantik Güney Amerika müzik aletlerini inceliyor, bu aletlerin her tür armonik müziğin çalınabileceği şekilde geliştirilmesi için çalışıyordu. Kaval benzeri bir bambu flüt olan Quena, bu dönemde tampere Batı Avrupa müziği de çalabilecek biçimde değiştirildi.

Jara'nın Otantik Güney Amerika müziğine yaklaşımı bağnaz bir "folklorculuk" biçiminde olmadı. Bu müziğin sömürgeciliğe karşı direnişte siyasal bir öneme sahip olduğunu biliyor, ancak ortodoksluktan da uzak duruyordu. Bu konuda sloganı "kültürel istilayı istila etmek"-ti. ABD ve Avrupa'dan gelen Jazz ve Rock benzeri müzik akımlarının Şili gençleri üzerindeki etkisini biliyor, ancak bu akımları "kültür emperyalizmi" diye bir yana bırakmak yerine, "içeriden fethetmeyi" tercih ediyordu. 1971'de *El Derecho de Vivir In Paz* (Barış İçinde Yaşama Hakkı) albümünü doldururken bu konuda bir denemeye girişti. Albüme adını veren şarkı, Vietnam direnişine bir övgüydü. Bu şarkıyı Şili'nin önde gelen pop gruplarından Los Blops eşliğinde doldurdu. Bas gitar, davul, elektro gitar ve org kullandı. Aynı albümdeki *Abre la Ventana* (Aç Pencereni) şarkısı da aynı grupla birlikte yapılmıştı.

Şili'deki Pravda *muhabiri Vladimir Çernişev, Victor Jara'nın son anlarını 13 Ekim 1973'de şöyle anlatıyordu: "Victor Jara dudaklarında bir şarkıyla öldü. Onu yanından hiç ayırmadığı refakatçısıyla, gitarıyla birlikte stadyuma getirdiler. Ve şarkı söylemeye başladı. Öbür tutuklular, gardiyanların ateş açma tehdidine rağmen melodiye eşlik etmeye başladılar. Sonra bir subayın emri üzerine askerler Victor'un ellerini kırdılar. Artık gitar çalamıyordu, ama zayıf bir sesle şarkı söylemeye devam etti. Bir dipçikle kafatasını parçaladılar ve diğer tutuklulara ibret olsun diye cesedini tribünlerin önüne astılar." Jara, öldürülmeden önce stadyumda yazıp bestelediği ve daha sonra serbest bırakılan bir tutuklu tarafından dışarıya ulaştırılan, "son mesajı" olarak dünyanın çeşitli yerlerinde Şili'yle dayanışma toplantılarında okunan "Şili Stadyumu" adlı şarkısında şöyle diyordu: Beş bin kişiyiz burada / Şehrin bu ufak kıyısında / Beş bin kişiyiz / Kimbilir kaç kişidir / Bütün şehirlerde ve bütün ülkede / Tohum eken ve fabrika işleten / Yalnız burada on bin el/ ...l Ne zor şarkı söylemek / Şarkı dehşetinki olunca / Yaşadığım dehşet / Öldüğüm dehşet / Kendimi böylesi bir kalabalık / Ve bu şarkımı çığlıkların ve / Sessizliğin noktaladığı böyle çok / Sonsuzluk anı içinde bulmak / Gördüğümü hiç görmemiştim / Hissetmiş ve hissetmekte olduğum / Yeni bir anın doğumu olacak.*

43 Latin Amerika'da Devrim ve Karşı Devrim

1970'e gelindiğinde, Yeni Şili Şarkısı bir yandan siyasal olarak açıkça safını seçmiş, Unidad Popular'ın ve Allende'nin yanında yerini almış, öte yandan da Şili'ye özgü bir hareket olmaktan uzaklaşmıştı. Inti Illimani'nin o dönem şarkılarından biri olan *La Segunda Independencia* (İkinci Bağımsızlık), "Bir Amerikalıyım ben/Ülkem önemli değil" diyor ve tüm Orta ve Güney Amerika'yı "Kuzeyin gölgesine karşı" tek bir ulus olarak birleşmeye çağırıyordu. Jara, Allende'nin seçim kampanyalarında aktif rol oynuyordu; *El Pueblo Unido Jamas Sera Vencido* (Birleşen Halk Yenilmez) Unidad Popular'ın marşı haline gelmişti. 11 Eylül 1973 darbesi geldiğinde hedefi Unidad Popular olduğu kadar Yeni Şarkı hareketiydi de.

Darbenin ertesi günü tutuklanan Jare, onbinlerce kişiyle birlikte Santiago stadyumuna kapatıldı. Bir gün sonra gitar çalmasını engellemek için ellerini kırdılar, bir gün sonra da yargısız, sorgusuz herkesin önünde kurşuna dizdiler. O aırada Şili dışında bulunan Inti Illimani, Quilapayun gibi gruplar ölümden kurtuldular, ancak onbeş yılı aşan bir aüre aürgünde yaşamak zorunda kaldılar. Yeni Şarkı hareketi sona ermediyse de köklerinden koparıldı. Cunta bu hareketin kökünü kazımakta o kadar kararlıydı ki, yalnızca şarkılarını değil, enstrümanlarını bile yasakladı. Sürgündeki gruplar folklorik köklerini terkettiler, ama bu alandaki çalışmalar zaten büyük ölçüde tamamlanmıştı. Inti ve Quilapayun, Avrupa'da çalışmalarını sürdürdüler: Hem müziklerini ve siyasal davalarını Avrupa kamuoyuna tanıttılar, hem de Avrupa müziğinden etkilenerek Yeni Şarkı hareketini yeni bir aşamaya ulaştırdılar. 1989'da, Şili'ye dönmeye başladıklarında, 1973'de kovuldukları zamankinden oldukça daha gelişkin bir müzik vardı ellerinde. Victor Jara'nın son şarkılarından biri olan *Manifiesto*'da (Manifesto) söylediği gibi:

Orada, her şeyin sona erdiği
Ve her şeyin başladığı yerde
Yürekli olan şarkı
Her zaman yeni kalacak

BÜLENT SOMAY

diktatörlüğün 1964 darbesiyle iktidara çıkışını hazırlayan temeli oluşturdu.

Goulart, ABD'nin Küba'daki Fidel Castro yönetimine karşı geliştirdiği müdahale politikasına karşı çıktığı gibi, kitle desteğini artırmak için toprak reformu ve bazı yabancı petrol rafinelerini millileştirme yolunda kararlar alınca karşısındaki güçlerin tepkisi daha da arttı. Bazı eyalet valileri ve kuvvet komutanlarının verdikleri muhtıra sonucunda, askerî darbeye boyun eğen Goulart ülkeyi terk ederek Uruguay'a sürgüne gitti.

Brezilya Solu Yol Ayrımında

1960'a doğru Brezilya'da KP dışında sol çevreler de ortaya çıkmaya başlamıştı. Ülkenin kuzey doğusunda *Ligas Camponesas* (Köylü Birlikleri) diye anılan bir hareket gelişti. Avukat Francisco Juliao önderliğinde gelişen harekete geniş köylü çevreleri katıldığı gibi öğrenci ve aydınlar arasından da geniş destek geliyordu. Bu dönemde popülist hareket içinde de radikalleşen bir sol kanat oluştu. *Köylü Birlikleri* Pernambouc eyaletinde, ilk kez bir ilerici adayın, Miguel Arraes'in vali seçilmesini sağladılar. Güneyde Rio Grande do Sul'da başka bir yönetici, *Emekçi Partisi* sol kanadından Lionel Brizolla *grupos dos onze* adıyla anılan anti-emperyalist propaganda yapan gruplar oluşturdu.

Bu yıllarda oluşan hareketlerden biri de *Açao Popular* (Halk Hareketi) denen, Katolik hareketten kopma, kilise hiyerarşisi ile bağlarını koparan öğrenci ve aydın gruplarıydı. Bunlar, kır sendikaları aracılığı ile kitleleri örgütlemeyi, halk kültür merkezlerini canlandırarak hem ulusal çapta bir okuma-yazma kampanyası açmayı, hem de siyasal eğitim programı uygulamayı amaçlamaktaydılar. Hareket ilk bildirgesinde, ulusal nitelikte bir burjuvazi olduğu görüşüne karşı çıkarak burjuvazinin hızla emperyalizm ile bütünleştiğini savunuyordu.

Bu arada *Politica Operaria* (İşçi Siyaseti - POLOP) denen bir grup da devrimci Marksizmi benimsediğini açıklıyor, KP'nin temel tezlerini eleştiriyordu.

Brezilya solu içinde yükselmekte olan bir diğer tartışma ise, Hruşçov'un yürüttüğü Stalin eleştirileri ve *Sovyet* ve *Çin* KP'leri arasındaki tartışmaların Brezilya'ya yansıması idi. Parti içinde Sovyetlerde gelişen Stalin karşıtı politikalardan hoşlanmayan çevreler, buna ve ülke içinde KP'nin izlediği "popülizm kuyrukçusu" politikaya duydukları tepkiyi *PCB*'nin V Kongresi'nde dile getirdiler. Öte yandan Küba Devrimi de Brezilya'da önemli bir coşku yaratmıştı. Bu tartışmalar sonucunda Merkez Komitesi'nde bir grup koparak kıtanın Maocu eğilimdeki ilk partisi *PC do B*'yı oluştururlar. Bu grup partinin soğuk savaş yıllarında izlediği saldırı politikasına dönülmesini istiyordu. Buradan da *Çin* KP'sinin "devrimci" sratejisine geçildi. Maocu parti "dört sınıfın blok"unu, halk savaşı kanalıyla devrimci bir halk iktidarı kurulmasını, kentlerin kırlardan kuşatılmasını savunuyordu. Görev, anti-emperyalist ve anti-latifundiacı bir devrimin gerçekleştirilmesiydi. Sovyet yanlıları gibi onlar da devrimin ana karakterinin "sosyalist" olmadığı, "ulusal burjuvazi" ile ittifak kurulması gerektiği konularında hemfikirdi. Ama hegemonya proletaryada olacaktı ve silahlı mücadele zorunluydu. 1960'larda Maocu parti silahlı eyleme girmeyi reddetti ve Marighela'nın *ALN*'sini ya da *MR-8* gibi Castrocu gerilla gruplarının eylemlerini, gerçek halk savaşını kendilerinin başlatacağı gerekçesi ile eleştirdi. Parti 1971-73 arasında Amazon bölgesinde bir köylü gerilla eylemini başlattıysa da, bu hareket Brezilya ordusu tarafından ezildi.

Latin Amerika *KP*'leri arasında Küba Devrimi'nden sonra en ağır siyasal bunalımı yaşayan *Brezilya KP*'si oldu. 1964 askerî darbesi bu bunalımı daha da yoğunlaştırdı. *Brezilya* KP'si Goulart'ın popülist rejimine bütünüyle angaje durumdaydı. Brezilya ordusunun "demokratik-ulusalcı" kesimlerine büyük güven beslediği için, 1964 darbesinden sonra KP, büyük bir şaşkınlık içine düştü. 1954 darbesinden sonra izledikleri "kuyrukçu" politikadan dolayı özeleştiri yapan *Guatemala KP*'sinin tersine, *Brezilya KP*'si Mayıs 1965'de aldığı bir karar ile, parti içindeki "sekter ve aşırı sol eğilimleri" eleştirdi. Bu eğilimler 1962-1964 arasında yarattıkları ürküntü ile, "ulusal burjuvazinin önemli bir bölümünün birlik cephesinden uzak kalmasına" neden olmuşlardı.

Askerî cuntaya karşı etkili ilk protestoları koyan *Halk Hareketi* oldu. 1966-68 arasında öğrenciler sokak gösterileri ve fakülte işgalleri ile muhalefetlerini dile getirdiler. Ancak 13 Ocak 1968'de gerçekleştirilen yeni askerî darbe sonrasında yoğunlaşan olağanüstü şiddet ve baskı, kitlesel protesto olanaklarını tüketti. Artık silahlı direniş dışında bir yol kalmamış gibi görünüyordu.

Şehir Gerillası Yükseliyor

Elli yaşını aştıktan sonra Brezilya'da silahlı mücadeleyi başlatan Carlos Marighela, klasik KP'li bir geçmişten sonra yaptığı bu atılım ile, Latin Amerika devrimciliğinin en değişik kişiliklerinden biri olduğunu kanıtladı. 1911'de Bahia'da doğan Marighela'nın soyunda İtalyanlar ve siyahlar vardı. Daha 18 yaşında partili olan Marighela, 1937'de Sao Paulo'daki parti eyalet komitesinin yöneticiliğini üstlenmişti. 1946'da afla cezaevinden çıkan Marighela, seçimlerde

partisinin adayı olarak, Bahia eyaletinden Federal Meclise temsilci olarak seçilmişti. 1952'de Merkez Komiteye giren Marighela, 1960 sonrasında da Küba Devrimi'ne parti içinde en büyük dayanışmayı gösteren yöneticilerden biri olmuştu. *Brezilya* KP'sinin Havana'da *Latin Amerika Dayanışma Örgütü* (OLAS)· Konferansına temsilci göndermeme kararına, Marighela, "artık Merkez Komite'yi devrimci bir otorite olarak kabul etmiyorum" diyerek uymadı. Marighela, "KP'nin yönetimi çok ağır, canlılık kazanması da mümkün değil, çünkü burjuva ideolojisi tarafından yozlaştırılmıştır. Devrim için bir şeyler yapması mümkün değildir. Toplantı düzenlemekten başka bir şey yapmayan bu edebiyat akademisinden artık ayrılmak istiyorum" diyordu. Marighela'ya göre, "devrimci güçleri kırsal bölgeye yığmanın zamanı gelmiş"ti. "Latin Amerika'da Marksist-Leninist bir proleter önderliğin görevi, yalnızca kentlerde değil, kırlarda da hazırlıklı olmak"tı. Ona göre, Brezilyalı devrimcileri birleştirmenin ve halk iktidarını kurmanın da tek yolu gerilla mücadelesinden geçiyordu. Çünkü, "en az uzlaşma gerektiren ve en bürokratik olmayan mücadele yöntemi gerilla mücadelesi" idi.

Marighela 1967 sonlarında Brezilya'ya geri döndü. Şubat 1968'de, MK'nın aldığı "keyfi ihraç" kararlarına karşı Sao Paulo örgütünde büyük bir tepki gelişti ve neredeyse örgütün tamamı, "pasifist çizgi"ye karşı çıkarak partiden ayrıldı. Ayrılan grubun silahlı mücadeleye katılma çağrısı bütün partide ve aynı zamanda ülkede büyük yankı uyandırdı. Daha önce de parti önderlerinden Amazonas ve Grabois partiden ayrılarak Çin eğilimli *PC do B*'yi kurmuş; Mario Alves *Devrimci Komünist Partisi*'nin başını çekmişti. Ama her iki hareket de gerekli desteği sağlayıp gelişememişti. Marighela'nın kopuşunun çok daha büyük etkileri oldu.

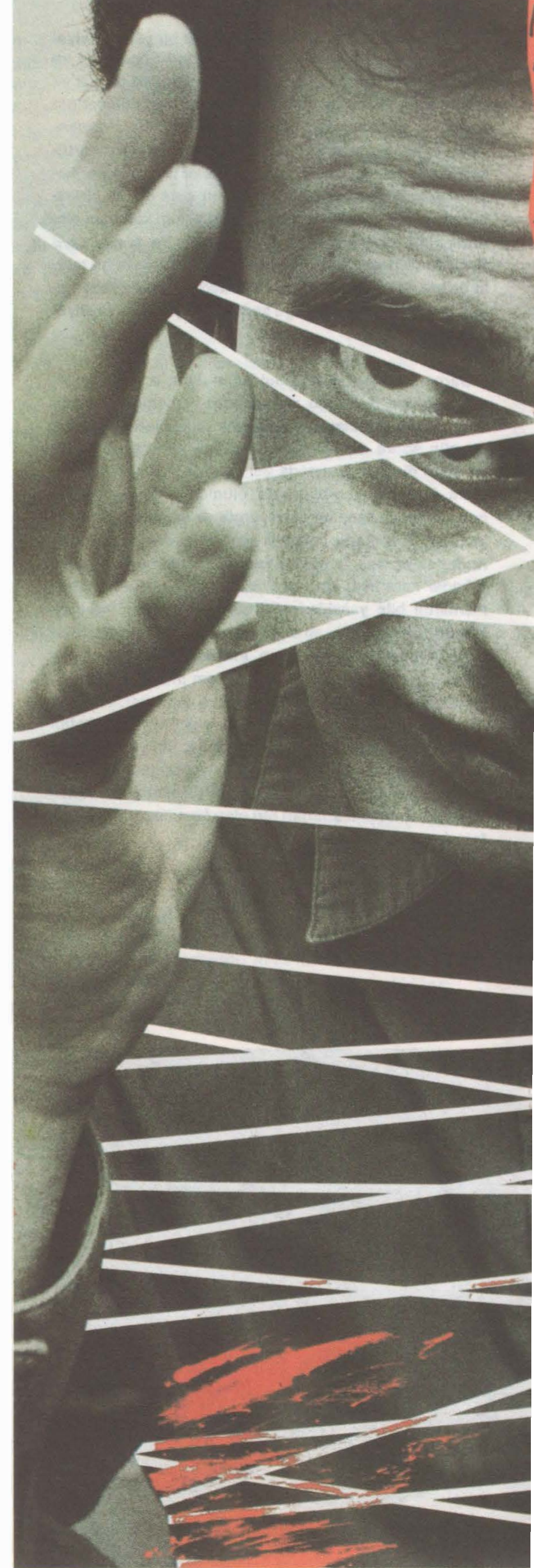
Partiden kopan grup hazırladıkları *Pronunciamento*'da (Bildirge), fokoculuk ile hareketleri arasında önemli bir ayrım çizgisi de çekmişlerdi. Parti bürokrasisi yıkılmalı idi. Gerekli olan, kalabalık olmayan, sağlıklı, esnek ve hareket kabiliyeti olan bir yeraltı örgütü idi. Tartışma toplantılarında zaman yitirilmemeli, belirli günlük eylemleri yerine getirecek, öncü bir örgüt yaratılmalı idi. Yeni bir parti örgütü yaratılması fikrine ise, karşı çıkılıyordu.

Marighela'nın kafasında gerek kırlarda gerekse kentlerde son derece büyük bir hareketlilik kabiliyetine sahip bir gerilla örgütü yaratmak yatıyordu. Bu hareketlilik temeli üstünde, Eylül 1968'den Ekim 1969'a kadar 100 kadar siyasal nitelikte banka soygunu gerçekleştirilmişti. Rio Jeneiro, Sao Paulo ve Belo Horizonte'de bankalara, kışlalara, askerî yapılara ve Amerikalı danışman ve uzmanların evlerine karşı düzenlenen saldırılar arttı. Şehir gerillası bütün çarpıcılığı ile başlamıştı. Gerillanın faaliyet alanı ise, federasyonun en sanayileşmiş üç eyaletinin başkentleri arasındaki sanayi üçgeniydi.

Gerçekleştirilen banka soygunları, gerilla bildirilerinde "soygun" olarak değil, "kamulaştırma" olarak adlandırılıyordu. *ALN*'nin eylemleri, diğer özerk gruplara da cesaret verdi. Eylemleri gittikçe daha yankı uyandıran, seçme ve siyasal açıdan belirgin hedeflere yöneldi. Örneğin *CIA* ajanı Amerikalı Charles Chandler, Sao Paulo'da evinden çıkarken öldürüldü; ordu yerleşim birimleri, kışlalar, Amerikan ticaret kurumları bombalandı; bazı radyo istasyonları işgal edilerek, buralardan radyo yayınları yapıldı; Rio merkez cezaevi basılarak, buradaki siyasal tutuklular kaçırıldı. Ve nihayet ülkenin çeşitli cezaevlerinde yatan farklı gruplardan militanları kurtarmak amacıyla, ABD elçisi Burke Elbrick gün ortasında kaçırıldı. Polis tarafından aranan bazı gerillalar ise, iki kez Boeing 707 uçaklarını kaçırarak, Küba'ya indirebildiler.

Kendisi de gençliğinde uzun bir silahlı mücadele deneyimine sahip olan *PC* önderi Prestes'e göre, Marighela, izlenecek yollar konusunda yanlışa düşmüş bir yurtseverdi. Marighela, Brezilya'nın kentlerindeki geniş insan denizi içinde sürekli yer değiştirerek, gerilla hareketini toparlamaya ve yönlendirmeye çalışıyordu. Gerçekten de daha o günlerde nüfusu 8 milyona ulaşan Sao Paulo ya da 5 milyonluk Rio kentlerinde cuntanın mutlak bir denetim sağlaması gerçekten güçtü. Ama Marighela ile doğrudan bağlantı içindeki iki rahipten birinin poliste çözülmesi sonucunda, ipucu yakalayan polis, Sao Paulo kentinde, Carlos Marighela'nın geleceği bir randevuyu saptar. Çok çeşitli halk kesimlerinden insanların kılığına giren polisler pusu düzenler. Marighela randevu yerine geldiğinde 80 dolayında polis tabanca ve otomatik tüfekleri ile ateşe başlar. 4 Kasım 1969 akşamı, Marighela devrimci yaşamını tamamladığında tam 58 yaşındadır.

1968 darbesi, özellikle gazetecileri, öğrencileri, aydınları, ilerici din adamlarını, sendikacıları vb. sindirmeyi hedef alırken, 31 Ağustos 1969'da üçüncü askerî darbe gerçekleştirildi. Cumhurbaşkanı Costa e Silva'nın hastalığından yararlanılarak, yönetimi Emilio Medici başkanlığında askerî bir üçlü aldı. 27 Eylül'de ünlü "Ulusal Güvenlik" yasası benimsendi. Bu yasaya dayanılarak, devlet başkanına ülkeyi kararnamelerle yönetme ve bütün temel hakları askıya alma yetkisi tanındı, olağanüstü her türlü yetki tanındı. Parlamento ve eyalet meclisleri de kapatılarak muhalefet tam anlamıyla etkisizleştirildi. Eski politikacıların siyasal hakları ellerinden alındığı gibi, tüm siyasal partiler de kapatıldı. Kısacası askerî rejimler açısından Brezilya hızla bir "model ülke" olmaya dönüşürken ve kapılarını dünyadaki bütün baskı rejimlerinin özel harp, siyasal polis, istihbarat uzmanlarına eğitim amacıyla açarken, bu devlet terörü altında oluşturulan Brezilya'nın "ekonomik mucizesi" de, karma ekonomiden ve ithal ikameci üretim sisteminden neo liberal uygulamalara geçiş gösteren bağımlı kapitalist ülkelere örnek olarak gösteriliyordu.

1980'ler, Arjantinli, Brezilyalı ve son döneminde de Şilili çok sayıda Latin Amerikalı için yurda dönüş yılları oldu. Örneğin yukarıdaki İnsan Hakları afişinin yaratıcısı 1955 doğumlu Rico Lins, 1979-85 arasını Paris'te geçirmiş, burada Hachette, Gallimard gibi yayınevlerine yaptığı kitap kapakları ve çocuk kitabı illüstrasyonlarıyla ün kazanmıştı. Rio de Janeiro'ya ancak 1985'de yeniden dönebilen Lins, burada yukarıdaki afişler de görüldüğü gibi demokrasi

mücadelesine yeniden katkıda bulunmaya başladı. İnsanları ülkelerini terketmeye zorlayan baskı rejiminin hüsrana uğrattığı umutlar, kuşkusuz, hiçbir yerde Şili'deki kadar diri ve büyük değildi. Çünkü burada 1973'te yitirilen yalnızca, sınırlı bir katılım olanağı sağlayan siyasal demokrasi değil, toplumsal bir devrim umuduydu. O kadar ki, bu umut, darbeden 6 yıl sonra 1979'da çocukların yaptığı ve sağda bir örneği görülen resimlere bile yansıdı.

Brezilya Mucizesi ve Sonrası

1970'lerde bütün dünyada nam salan Brezilya'nın ünlü "ekonomik mucizesi"nin temelinde, ekonominin zor kullanılarak 1964 darbesi sonrasında yeniden örgütlenmesi ve 1962-67 konjonktürel çöküşü yatmaktadır. Askerî yönetim, sömürü oranında inanılmaz bir artış sağlamıştı. Buna küçük sermaye birimlerini iflasa sürükleyen bir sermaye yoğunlaşması eşlik ediyordu. 1964 öncesinde devletin ekonomide oynadığı rolün, özel girişimin gelişimini engellediğine inanıldığı halde, askerî rejim altında da devlet müdahalesi artarak sürdü. Ancak farklı bir yönde. Devlet girişimi, özel şirketler ile çok uluslu şirketler arasında oluşturulan ve "sacayağı" denilen sistem, ekonomide yatırımları yönlendirirken, yabancı şirketlerle kurulan ortaklıklarda, devlet girişimlerinin payı on yıl içinde özel girişimi aştı. 1974'te Brezilya'nın 20 en büyük şirketinden 19'u, 100 en büyük şirketinden ise 40'ı devletin denetimi altındaydı ve bunların yönetim kurullarında askerler ağır basmakta idi. 1974'te dünya kapitalizm bunalımı ile birlikte Brezilya modeli de tıkanmaya başladı. 1980'de Brezilya 60 milyor dolara ulaşan dış borçları ile dünya rekorları kırıyordu. Bu arada Brezilya'da, ithal ikameci sanayileşme modeli de terkedilmişti.

Brezilya Usulü *Abertura* (Açılış)

Brezilya'da askerî rejim önce iki partili güdümlü bir siyasal sistem oturtmaya çalıştı. 1945'te Vargas tarafından kurulan ve daha sonra Joao Goulart ve Leonel Brizola tarafından yönetilen *Partido Trabalhista Brasileiro* (Brezilya Emek Partisi - PTB) de kapatılan eski partiler arasındaydı. *PTB*, emekçi kesimler arasında geniş bir oy tabanına sahip olmakla birlikte, kitleler arasında organik, siyasal ya da programatik bir yapılanması bulunmayan parlamenter bir aygıttan başka bir şey değildi. Bu popülist parti, karizmatik burjuva önderlerin yönetimi altında belirli çapta ulusalcı bir program yürütmeye çalışıyordu; "sarı" sendika ağalarının yolsuzluğa düşkün bürokrasisi de bu aygıtta önemli yönetici işleve sahipti.

Askerî rejimde iktidar partisi işlevini *Alianca Renovadora Nacional* (Ulusal Yenilenme İttifakı - ARENA) partisi üstlendi. Rejimin sadık muhalefeti rolünü ise *Movimento Democratico Brasilerio* (Brezilya Demokratik Hareketi - MDB) üstlenmişti. Her ikisi de 1966'da oluşturulan bu partilere dayalı sistem, güdümlülüğüne karşın yürümedi. *ARENA*'nın seçimleri kazanması için kırsal seçim bölgelerinin ağırlığını çoğaltan değişiklikler yapıldı. 1974, 1976 ve 1978 seçimleri, hep askerî rejimin eleştiri konusu yapıldığı birer referandum havasına dönüşmüştü. Güdümlü bir parti olmasına karşın, *MDB* etrafında askerlere karşı bir çeşit cepheleşme meydana gelmişti. Bu arada muhalefet çevrelerine ve insan hakları savunucularına karşı eyleme geçen yarı askerî terör komandoları oluşturuldu. Bunların saldırıları ile, güdümlü muhalefetin sol çevrelerin etkisi altına girmesi engellenmeye çalışılıyordu. Bütün bunlara karşın 1976 yerel seçimlerinde "muhalefet" partisi ülkenin en büyük 15 kentinden 10'unda yerel iktidarı ele geçirdi. Seçim sonuçları iptal edilerek, *ARENA* lehine yasalar yeniden değiştirildiği halde, sistem yürümeyince 1979'da siyasal partilerin kurulması serbest bırakıldı. 1977'den itibaren kitlesel bir muhalefet yükseldi; gecekondu halkı, öğrenciler, işçiler, kamu çalışanları,

yoksul köylüler birbiri ardınca hareketlendiler. Yürütülen af kampanyaları sonucunda sınırlı bir af ilan edilerek, ülke dışındaki sürgünlerin dönmesine olanak sağlandı.

Askerî rejim güdümlü partilere de son vererek siyasal partilerin yeniden kurulmasına izin verirken, seçim ittifaklarını yasaklayarak, muhalefet cephesini parçalamayı amaçlıyordu. Ayrıca partiler bütün seçim bölgelerinde aday göstermek zorunda idiler. İktidar partisi konumundaki *Partido Democratico Social* (Demokratik Sosyal Parti - PDS) eski *ARENA*'nın devamı idi. 1982 seçimlerinde bu parti yüzde 39, muhalefet partileri ise yüzde 61 oy almasına karşın, merkezî iktidar askerî rejim yanlılarının elinde kaldı. Ama 1982 seçimlerinin yine de büyük önemi vardı. 1964'den bu yana her iki yılda askerlerin yaptırdığı göstermelik seçimlere karşın, ilk kez bütün Brezilya halkı, belediye başkanları, belediye meclisi üyeleri, eyalet yasama meclisleri, temsilciler meclisi ve senato için halk doğrudan oy kullanma olanağına sahip oldu. Askerler 1965'te partileri kapatırlarken, devlet başkanı ve eyalet valilerini ve büyük kent başkanlarını doğrudan halkın seçmesi uygulamasına son vermiş, atamacı bir sistem getirmişti. 1982'de eyalet valilerinin doğrudan halk tarafından seçilmesinden sonra, 1984'de devlet başkanının da halk tarafından seçilmesi için geniş bir kampanya başlatıldı. Çeşitli kentlerde milyonlarca insan gösterilere katıldığı halde, seçim sisteminin kırsal bölgeleri kayıran yapısı dolayısıyla meclis çoğunluğunu hâlâ elinde tutan *PDS*'nin oyları ile, bu konuda yapılan anayasa değişikliği önerisi reddedildi.

1979'daki düzenlemeler sırasında oluşan diğer partiler ise şunlardı: Merkez-sağda yeralan *Partido Popular* (Halk Partisi - PP); *MDB* içinde yeralan *Hıristiyan Demokratlar, Sosyal*

Şili'nin dünyaca ünlü şairi Pablo Neruda, '70 seçimlerinde Komünist Parti*'den aday olmasına karşın, üniversite yıllarından beri dostu olduğu Allende lehine başkanlık yarışından çekildi... Uzun yıllar boyunca elçilik ve büyükelçilik görevinde bulunan Neruda, 11 Eylül darbesini hasta yatağında, radyodan öğrendi. O sırada evi askerler tarafından sarılıyordu... Bir hafta sonra hastaneye kaldırılan Neruda için Şili'de olup bitenler tam bir şoktu; ateş içinde "onu katlediyorlar" diye sayıklıyordu... Meksika elçisi özel uçağıyla ünlü şairi Şili'den aldırmak istiyordu ama, Neruda'nın durumu giderek kötüleşti: 23 Eylül akşamı öldüğünde, onun Şili halkı üzerindeki büyük etkisinden yararlanmak isteyen Pinochet, 12 gün önce "kızıl cüzzamı" ezmek için darbeyi yaptıklarını açıkladığı aynı radyoda üzüntüsünü dile getirecekti... Neruda'nın edebi ve siyasi kişiliği, ölümünden sonra da etkisini korudu. Şiirinde olduğu gibi: "Biz halkız, yeniden doğarız ölümlerde!"*

Latin "Popülizm"i

Latin Amerika bağlamında, "popülizm" bir düşünce akımı olarak oldukça eski. 1960'larda, Üçüncü Dünya ülkelerinde yaygınlık kazanan ideolojik söylem ile önemli benzerlikler içeren bir söylemi 1920'lerden başlayarak Latin Amerika'da bulmak olanaklı. En kapsamlı ifadesini Perulu siyaset adamı Haya de la Torre'de bulan bu söylem, tıpkı Rus popülistlerinde ve "Afrika Sosyalizmi"nde olduğu gibi pre-kapitalist (aynı zamanda sömürge öncesi döneme ait) değerler sistemine dönülmesini savunmaktaydı. Orta ve Güney Amerika'nın Latin olmayan yerli halklarına özgü değerlerin, ileriye dönük gelişmiş toplumlar yaratmada temel alınacağı söylenmekteydi. Anti-emperyalist bir retorik ve geleneksel-ulusal anlamda "kıtasal" -Afrikalılık ya da "yerli-Amerikalılık"- değerlerin ulusal bir bilinç yaratmada kullanılması ortak noktalar olmakla birlikte, Latin "popülizm"i ile Üçüncü Dünya "popülizm"i arasında önemli farklılıklar da saptanabilir. Örneğin, kapitalizmi reddederek Afrika'ya özgü bir "sosyalizm" uygulamasını hedef alan Nyerere "popülizm"ine karşılık, Haya de la Torre işçilerin, köylülerin ve "orta sınıflar"ın ittifakını temel alan bir "devlet kapitalizmi"ni hedef göstermektedir. Verilecek anti-emperyalist mücadele, bu üçlü ittifaka dayanan bir siyasal parti aracılığı ile yürütülecektir. Pratikte, Tanzanya örneği birçok az gelişmiş ülkeye özgü "sosyalizm" denemelerinin devlet kapitalizminden başka bir sonuç vermediği düşünülse de, söylemler arasındaki bu fark önemlidir. Ayrıca sınıfsız bir toplum hedefi yerine sınıflar arası bir ittifaktan söz edilmektedir. Bu da, büyük ölçüde, 1920'lerdeki Latin Amerika toplumları ile 1960'lardaki Afrika toplumları arasında sınıfsal yapı farklılığının sonucudur.

Peru bağlamında, Haya de la Torre'nin 1924'te kurduğu partinin isminden ötürü "Aprismo" olarak nitelenen bu ideolojik söyleme göre, "orta sınıflar"ın -küçük burjuvazi ve beyaz yakalılar kastedilmekte- bu ittifaka dahil edilmesi "özel sektörcü" kapitalizmin gelişmesinin önlenmesi için gerekliydi. "Devlet kapitalizmi" emperyalizmin boyunduruğundan kurtulmak için gerekli sayılırken, "özel sektörcü" kapitalizmin emperyalist sömürünün devamı anlamında geleceği vurgulanıyordu. Latin Amerika'nın "orta sınıflar"ının, tarihsel gelişme süreçlerinin özgüllüğünden ötürü, gelişmiş batılı ülkeler orta sınıflarından farklı niteliklere sahip oldukları iddia edilmekteydi. Buna göre, bu sınıfların emperyalizmin boyunduruğundan kurtulmakta önemli çıkarları vardı. Öte yandan, sanayileşmenin henüz gündeme gelmemiş olmasına karşın, Peri, Meksika, Venezuella gibi Latin Amerika ülkelerinde, dünya pazarı için üretim yapan plantasyonlarda ve madenlerde çalışanlar küçümsenmeyecek bir ücretli işgücü oluşturulmaktaydılar. Emperyalizmle işbirliği halindeki -kısaca "oligarşi" olarak nitelenen- büyük toprak sahibi-tüccar sermaye ikilisine karşı verilecek mücadele, Haya de la Torre'ye göre, bir "halk cephesi"nin kurulmasını gerekli kılıyordu. Bu noktada Üçüncü Dünya "popülizm"i ile Latin "popülizm"i arasındaki bir koşutluğun altını çizmek gerekir. Kurulması amaçlanan "halk cephesi"nin belirgin işlevlerinden biri, işçi sınıfının bağımsız örgütlenmesini önlemektedir aynı zamanda. Bu bağlamda, "popülizm"in tanımlayıcı unsurlarından biri, içinde bulunan kapitalist gelişme aşamasında bağımsız olarak, işçi sınıfının siyasal iktidar mücadelesi yapmayı amaçlar biçimde örgütlenmesini ve mobilizasyonununu engellemeyi öngörmesidir.

Latin Amerika'da ortaya çıkan "popülist" hareketlerin bu ortak özelliğine karşın kendi içlerinde ilginç bir farklılaşma da söz konusudur. Peru, Bolivya, Venezuella gibi ülkelerde, "popülist" hareketler genellikle siyasal iktidarı elinde tutan "oligarşiler"e karşı gelişmiş ve iktidar mücadelesinde çeşitli başarısızlıklara karşın varlıklarını uzun süre koruyabilmiştir. Brezilya ve Arjantin gibi ülkelerde ise, "popülist" hareketler, bizzat siyasal iktidarlar aracılığı ile geliştirilmiş ve iktidar bloku içi mücadelelerin yönlendirilmesinde etkili bir rol oynamıştır.

Latin Amerika bağlamında "popülizm"in, salt bu niteliklere sahip bir düşünce akımını, ideolojik söylemi ya da toplumsal hareketleri tanımlayıcı bir kavram olduğu düşünülmemelidir.

Popülizm, 1929 Dünya Bunalımı'ndan 1960'lara hatta 1970'lere kadar uzanan bir süreçte oluştuğu varsayılan özgül bir siyasal biçimlenmenin ve bu biçimlenme çerçevesinde izlenen işçi sınıfı lehine bölüşüm politikaları ile ithal ikameci sanayileşmeye dayalı yeni bir sermaye birikim modeli arasındaki ilişkiler bütününün simgesel ifadesi olarak da kullanılmıştır. Böylelikle, popülizme toplumların tarihsel gelişme süreçlerini kavramakta bir "dönemleme" aracı olarak yepyeni analitik bir işlev yüklenmiştir. Ne var ki, ithal ikameci sanayileşme ile popülizm arasında var olduğu düşünülen birlikteliği, Latin Amerika somutunda doğrulayan örneklerin sayısı fazla değildir. Örneğin, Arjantin'de ithal ikameci sanayileşmenin ilk aşamasının büyük ölçüde tamamlandığı 1930'larda, oligarşinin hegemonyası kırılmadığı gibi, üçlü ittifak benzeri oluşumlar da görülmemiştir. İşçi sınıfına yönelik bölüşüm politikalarında da bu dönemde Arjantin'de gündeme gelmemiştir. Öte yandan, muhalif bir ideolojik söylem ve siyasal hareket olarak popülizmin daha 1920'lerde ortaya çıktığı Peru'da 1929 Bunalımı ne "popülist" bir siyasal biçimlenmeye ne de ithal ikameci bir sanayileşmeye yol açmıştır. "Popülist" siyasal ittifakların ithal ikamecilikle birlikte gözlenebildiği örneklerde bile, bölüşüm politikaları işçi sınıfı lehine ve tutarlı olarak uygulanmamıştır. Örneğin Meksika'da Cardenas'ın iktidar döneminin (1934-1940) ertesinde değişen iktidar bloku içi güç dengeleri "popülist" bölüşüm politikalarını gereksiz kılmıştır. Gerçek ücretlerin düzenli olarak düştüğü II. Dünya Savaşı yılları ithal ikameci sanayileşmenin ivme kazandığı bir dönemdi. Popülizmin "dönemleme" aracı olarak kullanılmasında temel oluşturan Brezilya'ya gelince.

1930'da Getulio Vargas'ın iktidara gelmesine yol açan askerî darbeden 1964 askerî darbesine kadar geçen dönem, genellikle, Brezilya'da "popülist" dönem olarak olarak nitelenir. Bu dönemin bazı özgül siyasal oluşumları nedeniyle popülizm, Bonapartizm ve korporatizm gibi kavramlarla birlikte düşünülmeye başlanmıştır. Oligarşinin iktidar bloku içinde hegemonyasını yitirdiği ve hiçbir sınıfın hegemonyasını kuracak güçte olmadığı bir ortamda, Vargas iktidarının "Bonapartist" bir nitelik kazandığı söylenebilir. Ne var ki bu "Bonapartist" rejimin dayandığı siyasal ittifakın oluşma biçimi gözden kaçırılmamalıdır. 1930-1937 dönemi, Brezilya'da sınıf mücadelelerinin sertleştiği bir dönemdi. Vargas yönetiminin özgüllüklerinden biri ise ithal ikamecilik çerçevesinde hızlanan proleterleşme sürecinin siyasal sonuçlarını denetim altında tutmak için geliştirdiği kurumsal yapılardı. Keskinleşen siyasal kutuplaşmanın toplumsal düzeni tehdit etmeye başladığı gerekçesiyle "aşırı" sağ ve sol örgütlenmelerin üstüne gidilmiş, işçi sınıfının bağımsız sendikal örgütlenmeleri dağıtılmış, işçi sınıfını temsil etme savını taşıyan siyasal partiler de kapatılmıştır. 1937'de kabul edilen anayasa ile devlet yeniden örgütleniyor ve sendikaların bağımsızlığı ortadan kaldırılarak bunlar devletin vesayeti altına sokuluyordu. *Estado Novo* (Yeni Devlet) olarak adlandırılan bu düzenlemelerle, bir bakıma, sendikalar devlet kurumlarına dönüştürülmekteydiler. Dahası bu örgütlenmeler, siyasal iktidarın amaçları doğrultusunda, kitlelerin güdümlü mobilizasyonunda önemli işlevler yüklenmekteydiler. Bu nitelikleri nedeniyle "korporatist" sınıfına hak kazanan Vargas yönetiminin dayandığı siyasal ittifakın, iktidar

43 Latin Amerika'da Devrim ve Karşı Devrim

Demokratlar ve bazı sol gruplar, bu kez *PMDB* içinde buluştular, yani *Partido do Movimento Democratico Brasileiro* (Brezilya Demokratik Hareket Partisi); Vargas'ın *PTB* geleneğini sürdürmeye çalışan ve sürgünden dönen eski Rio Grande do Sul valisi Brizola, eski partilerin adlarının kullanılması yasaklandığı için, bu toparlanma girişiminin adı *Partido Democratico Trabalhista* (Demokratik Emekçi Partisi - PDT) olacaktı; en ilginç girişim ise, doğrudan işçi hareketi tabanı üstünde, birçok sol grubun katılımı ile oluşturulmaya çalışılan *Partido dos Trabalhadores* (İşçi Partisi - PT) deneyimi idi. Seçime katılan sağ popülist eğilimli bir diğer parti de *Partido Trabalhista Brasilleiro* (Brezilya Emek Partisi) idi.

1982 seçimlerinde ana muhalefet partisi önemli 9 eyaletin valiliğini birçok engele karşın ele geçirdi. Brizola ise *PDT* adayı olarak yıllar sonra yeniden Rio de Janeiro'da vali seçilmişti. Ama sivil ve askerî bürokrasi elini işlerden hâlâ çekmemişti. Çünkü yeni valilerin hepsi mali açıdan federal hükümete bağımlı durumdaydılar.

Ocak 1985'de yapılacak başkanlık seçimleri öncesinde *PDS* bölünmüş, bu bölünmeden *Frente Liberal* doğmuştu. Daha 1981'de *PP* de kendini dağıtarak *PMDB*'ye katılmıştı. *FL*'nin başını çeken Jose Sarney daha Temmuz 1984'e kadar askerlerin desteklediği *PDS*'nin sekreterliğini yürütmüş, ana muhalefet partisi *PMDB* ile yapılan büyük bir uzlaşma sonucunda, başkan yardımcılığı için aday olmuştu. Ama *PMDB*'nin başkan adayı Tancredo Neves seçimi kazandığı halde birden ölünce, bu koltuğa Jose Sarney oturacaktı. 1986'da yapılan Ulusal Kongre seçimlerini de *PMDB* kazandı. Sarney bir yandan siyasal liberalleşme uygulamasını sürdürürken, öte yandan da Cruzado Planı denen ekonomik önlemler paketi uygulanmaya

bloku ile çalışan sınıflar arasındaki bir dengenin ürünü olmadığı açıktır. Aksine Vargas yönetiminin çelişen sınıfların siyasal düzeyde yenilgiye uğratılmasıyla durumunu güçlendirdiği söylenebilir. Bu nedenle, 1930-1945 dönemi, Brezilya'da bir "pasif devrim"in gerçekleştiği dönem olarak da değerlendirilmiştir. Zaten "Bonapartizm" kavramına temel olan tarihsel örneğin de, benzer bir biçimde işçi sınıfının yenilgiye uğratıldığı, ama burjuvazinin kendi öz siyasal temsilcileri (siyasal partileri) aracılığı ile iktidarını sürdüremediği, bu nedenle iktidarını sürdürebilmek için adeta sınıflar üstü bir konuma sahip görünen bir otoriteye rıza gösterdiği bir konjonktürü yansıttığı anımsanmalıdır. Dolayısıyla, Vargas yönetiminin dayandığı söylenen siyasal ittifak, iki ayrı boyutta değerlendirilmelidir. Bir boyutu ile iktidar bloku içindeki hegemonya bunalımını yansıtan bu ittifak, diğer boyutu ile iktidar blokunun çelişen sınıflar üzerindeki egemenliğini sürdürme aracıdır. Toplumsal sınıflar arasında genel bir denge durumundan söz edilemeyecek bu koşullarda, ancak iktidar bloku ile çalışan sınıflar arasında, "Bonapartist" devletin örgütlediği bir ittifaktan söz etmek mümkündür.

1945 askerî darbesi ile, *Estado Novo* (Yeni Devlet) sona ermiş ve yeni bir anayasanın kabulü ile "demokrasi"ye geçildiği varsayılmıştır. Ne var ki, yeni anayasada da, rejimin "korporatist" nitelikleri korunmuş ve iktidar bloku içindeki hegemonya bunalımı aşılmadığı için, *Estado Novo*'nun örgütlediği siyasal ittifak varlığını sürdürmüştür. İthal ikameci sanayileşmenin girdiği darboğazlar görece demokratik bir ortamda, siyasal iktidarın bu ittifakın çeşitli kanatlarının taleplerini karşılaşmakta giderek zorlanmasına neden olmuştur. Bu kez seçimle iktidara gelen Vargas'ın trajik intiharı, yaşanılan siyasal bunalımların dramatik bir simgesi gibidir. Rejimin meşruiyeti, siyasal ittifakın çeşitli kanatlarını tatmin etmeye dayandığı için, bu sağlanamadığı ölçüde zayıflamaktadır. Zaten söz konusu olan, örgütlenme özgürlüğünü kısıtlaması ve sendikaları devletin vesayeti altında tutması nedeniyle demokratik niteliği ciddi olarak zedelenmiş bir siyasal rejimdir. Ama öte yandan da, iktidar blokundan gelen baskılar karşısında, siyasal iktidarların kitlelerin mobilizasyonunun hızlandırıcı girişimleri söz konusudur. Bir yandan da, *Estado Novo*'dan beri örgütlenmemiş bulunan tarım kesimi çalışanları, örgütlenmeye başlanmıştır. Siyasal hareketliliğin artması, iktidar blokuna dahil kesimleri giderek tedirgin etmekle beraber, sendikal örgütlenmelerin ve güdümlü kitle mobilizasyonunun, devletin simgelediği kurulu düzene karşı bir nitelik kazandığını iddia etmek de güçtü. Konumuz açısından vurgulanması gereken, demokratik nitelikleri tartışma konusu da olsa, 1945-1964 döneminde siyasal rejimin, "Bonapartist" niteliklerini de önemli ölçüde kaybetmiş olduğudur. Bu nedenle, 1937-1964 dönemini tek bir devlet biçimi ile tanımlamak daha çok "korporatizm" temelinde yapılabilir. Ne var ki, "korporatizm" 1964 sonrasında da devam eden bir özelliğidir Brezilya'nın. Bu durumda iki seçenek arasında bir tercih yapmak gerekmektedir. Birincisi, "Bonapartizm" ve "korporatizm" temelinde tanımlandığı ölçüde, 1930-1945 dönemini "popülist" olarak nitelemek. İkincisi ise 1945-1964 dönemini, Brezilya'ya özgü görece demokratik (aynı zamanda korporatist) bir siyasal biçimlenmeyi ifade etmek için "popülist" olarak tanımlamak. Ama mümkün olmayan, 1930-1964 dönemini tek bir siyasal biçimlenmeyi nitelemek amacıyla "popülist" olarak tanımlamaktır. Söz konusu biçimlenme, devlet biçimi olarak da algılansa, siyasal rejim olarak da algılansa bu değişmemektedir.

Brezilya ve Meksika'dan sonra sanayileşme sürecinde en fazla mesafe alınmış Latin Amerika ülkesi olan Arjantin'de ise ithal ikameciliğin ilk aşamasının, büyük ölçüde "popülizm"in gündeme gelmesine gerek duyulmadan yaşandığını belirtmiştik. İlginç olan, Arjantin'de "popülizm"in "Peronizm" olarak ifade edilmesidir. Böyle olunca, 1943'te askerî bir darbe ile iktidara gelip, sonra iki kez seçim kazanarak iktidarını sürdüren Peron'un devrilmesi ile "popülizm"in sona erdiği düşünülebilir. Bu ise "popülizm"in gerek ekonomik gerek siyasal boyutları açısından bir "dönemleme" aracı olarak düşünülemeyeceğinin bir kanıtını oluşturmaktadır. Zira, Peron'un 1955'de devrilmesinden sonra Arjantin'de ithal ikamecilik hızlı bir gelişme göstermiştir. Öte yandan, Peron'un iktidarının temelini oluşturduğu söylenen sanayi burjuvazisi - sanayi işçileri ittifakının, giderek şiddetlenen bir sınıf çatışmasına dönüşmesi için Peron'un devrilmesini beklemek bile gerekmemiştir. İktidar blokunun oligarşik kanadı ile sanayi burjuvazi kanadı arasında uzun süreli bir çıkar birliği sağlanamadığı gibi, sanayicilerle örgütlü çalışan kesimler arasında da zaman zaman sağlanan uzlaşmalar fazla uzun ömürlü olmamıştır. Ekonomik düzeyde mücadelenin sertleşmesi, siyasal düzeyde de sık sık bunalımlar yaşanmasında etken olmuştur. Gerek iktidar bloku içinde, gerekse toplumsal formasyonun bütününde hegemonya bunalımı sürdükçe, siyasal rejim değişiklikleri kısa aralıklarla birbirini izlemiştir. Peronist dönemi hiçbir sınıfın hegemonya kuramaması sonucu oluşan "Bonapartist" bir devlet biçimi olarak görmekse, Brezilya'da *Estado Novo* dönemini tartışırken değindiğimize benzer sorunları gündeme getirmektedir. Belki de tartışılması gereken, ama bu yazının kapsamını aşan temel soru "Bonapartizm"i hem demokratik hem de demokratik olmayan biçimlenmeleri kapsayabilen bir kavram olarak düşünmenin mümkün olup olmadığıdır. Bunun mümkün olduğunun kabul edilmesi halinde, kavramın orijinal içeriğinden oldukça farklı bir içerik kazanacağına da kuşku yoktur.

Öte yandan, Peron'un "korporatist" bir kuramsal yapı kurma denemesi, sendikaların örgütsel bağımsızlıklarını tamamen yitirmemeleri nedeniyle, Brezilya'dakine kıyasla başarısız olmuştur. Buna karşın, belki de bu nedenle, "Peronizm" özellikle Peron devrildikten sonra sendikal hareketin giderek sahip çıktığı bir ideolojik söylemdir artık. Devletin vesayet ve güdümünde olmayan bu hareket, her zaman için, Arjantin siyasal yaşamında ağırlıklı bir rol oynamak şansına, "Peronizm"in yasadışı sayıldığı dönemler de dahil, sahip olmuştur. Özetle, Arjantin'de, Brezilya'dan farklı olarak, devamlılık gösteren bir "korporatist" yapının varlığından söz etmek de mümkün değildir. Tüm bu etkenler göz önüne alındığında, "popülizm"in Arjantin için ister ekonomik boyutlu, ister siyasal boyutlu bir "dönemleme" aracı olarak işlevsel olmadığı, sanırız açıklığa kavuşmaktadır.

Popülizmin, bir dönemleme aracı olarak kullanılmasının reddedilmesi, kitlelerin devletin güdümünde örgütlenerek mobilize edilmesini ve siyasal karar alma süreçlerini etkilemesini amaçlayan ideolojik söylem ve hareketlerin popülist olarak nitelenmesini engellemez. Bu durumda, popülist olarak nitelenen söylem ya da hareketin hangi sınıf ya da kesimlerin amaçlarına hizmet ettiğinin saptanması önemlidir. Örneğin, Peronizmin iktidar bloku içindeki bir hegemonya mücadelesini yansıttığı gibi, çalışan sınıfların iktidar blokuna yönelik husumetlerini de yansıttığı söylenebilir. Ne var ki, belirli bir dönemde, çalışan sınıflara belirli kazanımlar sağladığı gözlenebilirse de, bir başka dönemde üstelik daha çok sendikal harekete özgü bir söyleme dönüştüğü halde, kitlelerin iktidar blokuna yönelik taleplerinin mevcut toplumsal düzen çerçevesinde karşılanabilmesine yaradığı da gözden kaçırılamaz.

Bu tür ideolojik söylem ve hareketlere günümüzde de çeşitli Latin Amerika toplumlarında rastlanabilmektedir. Ama açıktır ki, Latin Amerika bağlamında tanımlandığı biçimiyle popülizm, 19. yüzyıl Rusyası'nda ortaya çıkan ve aynı adla anılan düşünce akımından çok farklı bir olguyu ifade etmektedir. Diğer bir deyişle, her ikisinin de "popülist" olarak nitelenmesi, Narodizm ile Peronizm'in ortak bir paydası olduğu anlamına gelmez.

GALİP YALMAN

başlandı. Siyasal açılma bağlamında *PC* dahil birçok partinin yasallaşması kabul edildi. Brezilya tarihinde ilk kez okuma-yazma bilmeyenlere de oy kullanma hakkı tanındı. Ekonomik önlemler bağlamında ise yeni bir para birimi benimsenerek, paralardan sıfır atıldı. Enflasyonla mücadele amacı ile de fiyat ve ücretler donduruldu. 1987'de ise dış borç bunalımı yoğunlaşınca, dış borç faiz ödemeleri durduruldu. *IMF* ile ilişkiler kritik bir hal aldı. Çeşitli bağlamlarda bir model olarak sunulan Brezilya'nın ünlü *aberturası* bugün kapitalist bir çerçeve içerisinde nasıl aşılacağı kolay kestirilmeyen bir tıkanmaya ulaşmış gibi görünüyor.

Arjantin

20. yüzyılın başında Arjantin işçi sınıfı, büyük ölçüde gerek Avrupa'dan beraberlerinde getirmiş oldukları örgütlenme geleneklerinin, gerekse zanaatkârlık alışkanlıklarının hafızalarında diri olduğu kişilerden oluşuyordu. Bu dönemde işçi hareketine egemen olan başlıca iki akım, özellikle Georges Sorel'in düşüncelerinin izini taşıyan bir anarşizm ile sosyalizmdi. Ancak 1910'ların ikinci yarısında bir yandan anarşizm, giderek siyasal düzeydeki bütün talep ve mücadele biçimlerine sırt çeviren bir sendikalizme doğru evrilirken, sosyalizm de uluslararası hareketteki bölünmeye bağlı olarak *Partido Socialista* (PS) ile *Partido Communista* (PC) arasında bölündü. Ancak 1930 darbesi işçi sınıfının bütün siyasal ve sendikal temsilcilerinin faaliyetlerine büyük bir darbe vurdu. 1930'da kurulan *Confederacion General de los Trabajodores* (Genel İşçi Konfederasyonu - CGT), ilk kongresini ancak 1936'da yapabildi. Ancak hemen ardından, sendikalist eğilimin *Union Sindical Argentina* (Arjantin Sendikal Birliği - USA) adı altında örgütlenmesiyle işçi hareketi bir kere daha bölündü. Ancak bu dönemde, işçi sınıfının bütünü içersinde, örgütlü kesimdeki bölünmeden çok daha ciddi bir ayrışma ve bölünme süreci yaşanıyordu. 1933-39 arasında Arjantin ekonomisi yılda ortalama yüzde 8'lik bir hızla büyüdü ve sanayideki işgücü oranı yüzde 50 oranında arttı. Bu işgücü talebi, Avrupa'dan gelen yeni bir göçmen dalgasıyla değil, iç bölgelerde yeni toprakların tarıma açılmasının yerlerinden ettiği, melez *gaucho* (kovboy, çoban) ve köylülerle karşılandı. *Cabecitas rubias* (sarışın kafacıklar) diye anılan Avrupa asıllı işçilerin aksine *cabecitas negras* (siyah kafacıklar) diye anılan bu melezler, sendikal örgütlenme geleneklerine sahip olamadıkları gibi, siyasal önderliklerin Avrupa merkezci önyargıları sonucunda da dışlanıyorlardı. Örneğin sosyalistlerin yayın organlarından *La Vanguardia* (Öncü) daha 19. yüzyılın sonunda, "kendi başına daha yüksek bir toplum biçimine yönelme yeteneğinden yoksun olan *criollo* unsuru Avrupalı unsur içinde eritilmelidir" diye yazmıştı; bu perspektif, *PS* tarafından hiç terkedilmediği gibi, bölünmeden sonra *PC* tarafından da olduğu gibi devralındı. Bu yüzden, 1940'lara gelindiğinde, Arjantin'de ve özellikle Buenos Aires çevresinde, örgütsüz büyük bir işçi kesimi yaşıyordu.

17 Ekim ve Sonrası

Savaş sırasında Arjantin'de oligarşiyi meşgul eden yegâne konu, savaşan taraflardan birini seçmek değildi. Emperyalistler arası rekabet, burjuvazinin yeni gelişmekte olan ve geleneksel oligarşiden nisbeten bağımsız bir kesimine, iktisadi bağımsızlığın mümkün olduğu umudunu diri tutma imkânını veriyordu. Diğer yandan giderek artan işçi eylemlilikleri, oligarşinin tercihleri farklı yönlerde olan kesimlerinin savaşın seyri süresince aralarındaki ittifakı korumakta güçlük çekmesi, ülkenin, göstermelik de olsa, bir parlamenter rejim çerçevesinde yönetilmesini giderek güçleştiriyordu. 1943'te orduda subayların kurmuş olduğu bir gizli örgüt hükûmeti devirerek yönetime el koydu. Darbeciler arasında o güne kadar sürdürülmekte olanlardan farklı bir siyasal perspektifi olan tek albay, Avrupa'ya yaptığı gezi sırasında, "Yankee kapitalizminden ve Sovyet komünizmden farklı, üçüncü bir yol" olarak nitelediği İtalyan faşizminden çok etkilenmiş olan Juan Peron'du. Peron yeni yönetimde, diğerlerinin önemsiz bir mevki olarak gördükleri Çalışma Bakanlığı'nı üstlendi ve hemen, daha sonraki yıllarda da Peronizmin temel ilkesi olacak olan, işçileri kapitalist sisteme entegre etmeye hizmet edecek politikalarını uygulamaya koydu. Ücretleri yükseltmekle kalmadı; kiraları dondurdu, işverenleri işçilere ücretli izin vermekle yükümlü kıldı; iş mahkemeleri kurdurdu. İlk kez Peron'un döneminde sendikaların varlığı resmen tanındı ve siyaset yapma hakları kabul edildi. Bir yandan da, o güne kadar yarı-feodal bir bağlamda çalışan geleneksel *peon*lara "tarım işçisi" statüsü ve örgütlenme hakkı tanıyan Peron böylelikle, *cabecitas negras* ile o güne kadar hiçbir siyasal önderliğin kuramamış olduğu bir ilişkiyi kurmuş oldu.

Bu arada *PS*'nin ve Peron'u, "kapitalist gericiliğin temsilcisi" olarak yorumlayan ve politikalarını "baskıcı, gerici ve faşistoid" diye niteleyen *PC*'nin de muhalefeti Peron'u işçi sınıfı içinde neredeyse rakipsiz bir konuma getiriyordu. Kuşkusuz bu yalnızca, işçici politikalarla ve ikna yoluyla elde edilmiş bir sonuç değildi; bir yandan da sosyalist ve komünist işçi önderleri tutuklanıyor, sendikalardaki yerlerine bir "normalleştirme" programı çerçevesinde Peronist önderler getiriliyordu. Ancak Peron'un muhalifleri içinde en güçlüsü sol muhalefet değildi. Amerikan büyükelçisi Braden, Mayıs 1945'te Arjantin'e ayak basar basmaz *Demokratik Birlik* adı altında bir cephe kurmuş olan muhalefet partilerini örgütlemeye, onlar adına mitingler düzenlemeye, eyaletleri gezmeye başladı. *PC* ve *PS* de, demokrasi mücadelesi

Arjantin'de "kayıp"ların resimlerini maske yaparak gösteri yapanlar. Kısa bir süre için bu "kayıp"lar arasına karşın ve 1976'da tutuklanan Alicia Partnoy tutukluluk sonrasını şöyle anlatıyor: "Darbe sonrası okula gitmek tehlikeli olmaya başlamıştı. Yüksek rütbeli bir subay kimliğimi isteyebilir, "aranan" eylemciler listesinde adım var mı diye bakabilir ve üstümü arayabilirdi. Okula gitmeyi kestim ve daha militan olmaya karar verdim. Kızım Ruth dokuz aylıktı. Kendi korkularıma verdiğim yanıt, kendiçocuğumun geleceği adına daha iyi bir toplum için çalışmam gerektiği oldu. Kaybolma hakkında bir çok şey öğrendim. Bir kişinin kaçırılmasını işkence ve gizli tutukluluk izliyordu, bu da ordunun tutuklunun ellerinde olduğunu inkar etmesine olanak sağlıyordu. Çok geçmeden kendimin de kaybolanlardan biri olacağını bilmiyordum. 12 Ocak 1977'de öğle vakti, Kanada Sokağı 240/2, Bahia Blanca adresimdeki evimden üniformalı asker ve subaylarca gözaltına alındım; dakikalar sonra aynı askeri personel kocamı da işyerinden aldı. 5. Ordu Birliği'nin merkezine, oradan da ordunun alay eder gibi La Escuelita (Okulcuk) dediği bir toplama kampına götürüldüm. Kızımız Ruth'a ne olduğunu bilmiyorduk. Bu andan itibaren, sonraki beş ay boyunca kocamla ben kaybolanlar listesinde iki isim daha olduk. Ellerim kelepçeli ve gözlerim bağlı olduğu halde ordu arabasına bindim ve başımı eğerek evin cephesindeki A.A.A. (Alianza Anticomunista Argentina - Arjantin Antikomünist İttifakı) harflerini okuyabildim, bu ittifak, ordunun hiçbir ilişkisi olmadığını iddia ettiği bir özel örgütün adıydı." Terör Arjantin'de o kadar ayrım gözetmez bir biçimde uygulanmıştı ki, sonunun simgesi haline gelen Alfonsin, popüler kültürde, genellikle şakrıcı, futbolcu gibi "kahramanlara" özgü olan bir karizma kazanmıştı. Yanda, bir büfenin duvarında dinî önderlerin ve Maradona'nın yanında yerini almış Alfonsin görülüyor.

adına Braden'ın faaliyetlerini destekliyordu. Haziran ortasında 319 işveren örgütü, "zinde kuvvetleri" rejime el koymaya çağıran bir manifesto yayınladı. Kriz Ekim'de doruk noktasına ulaştı. 10 Ekim'de Peron bir işçi gösterisinde yaptığı ve radyodan da yayınlanan bir konuşmasında "işçi sınıfının kurtuluşu onun kendi eseri olacaktır" diye bağırdı ve 13 Ekim'de askerî yönetim tarafından tutuklandı. Ancak Peron'un bir süredir ilişkide olduğu ve bir süre sonra evleneceği Eva Duarte, sendika örgütleriyle yakın bir işbirliği içersinde çalışarak büyük bir işçi gösterisi düzenledi. Ancak çağrı sendikalı ilişkilerin çok ötesine ulaştı. 17 Ekim günü yalnız Buenos Aires'de, sol ve radikal basının ayaktakımı, baldırı çıplaklar, lümpenler diye andığı, *PC*'nin Arjantin toplumunda hiçbir sınıfı temsil etmediğini iddia ettiği 300 binden fazla işçi Plaza del Mayo'da toplandı. Peronizmin kendisine önemli bir dayanak olarak gördüğü güvenlik güçleri müdahale etmediler; ordunun bir kesimi de Peron'a düşman değildi. Çok hızlı süren bir görüşmeler trafiğinden sonra Peron serbest bırakıldı ve Şubat 1946'da seçimlere gidilmesine karar verildi.

Seçim kampanyasını "Braden'e karşı Peron" sloganı üzerinden sürdüren Peron, Arjantin tarihinin en hilesiz seçimlerinden biri olan 1946 seçiminde yalnızca devlet başkanlığını kazanmakla kalmadı, Meclis, Senato ve valilik seçimlerinin büyük bir çoğunluğunu da Peronistler kazandı. Böylesine geniş bir meşruiyet zemini üzerinde iktidara gelen Peron, hızla korporatist bir anlayışla tasarlanmış "örgütlü toplum" idealini inşa etmeye başladı. Bir yandan işçi ücretleri yükselirken, diğer yandan da *CGT* Peronist Parti ile örgütsel bir ilişkiye girdi. Eva Peron'un erkeklerinkine paralel, devasa kadınlar partisi de bir devlet örgütü niteliğini kazandı. Diğer yandan serbest pazarın işlevini örgütlü çıkar grupları arasındaki dayanışma ve pazarlığa devretme eğilimi, *Instituto Argentino de Promocion y Intercambio*'nun (Arjantin Dış Ticaret ve Teşvik Enstitüsü - IAPI) kurulması ve dış ticaret tekelinin bu enstitüye verilmesi sonucunu doğurdu.

Sol Peronizm

1955 darbesi siyasal istikrarla sonuçlanmadı; 3 yıl boyunca generallerin birbirlerine karşı yaptığı saray darbeleri birbirlerini izledi. Bu dönem içersinde, bir süre için Peron'un temsilciliğini yapan John William Cooke, bildiriler basan, Peron'un mesaj ve konuşmalarını yayan ilk "taktik yeraltı komandoları"nı kurdu; 1955-1957 arasında şehirlerde 5 binden fazla bombalı eylem yapıldı. 1956'da ordu içinden bir grup subayın, bazı sendika önderleri ile birlikte kalkıştıkları Peronist darbe bastırıldı ve ardından *CGT* içinde "62"ler diye bilinen, Peronist ve küçük bir kısmı da komünistler tarafından yönlendirilen sendikalar "normalleştirildi". Ancak Peron'un kendisinin rejimle pazarlık yapmaya alıştırmış olduğu sendikal önderliğin yerini daha radikal ve genç bir grup aldı ve işçi mücadelesi daha da derinleşti. Sonunda generallerin rejimi, 1958 başında seçim yapılacağını ilan etti ve darbenin başlıca destekçisi olan *Radikal Parti*'nin adayı, Frondizi, yurtdışındaki Peron'la bir uzlaşmaya vardı. Frondizi'nin genel bir af ilan edeceği, halkın geçim standardını yükselteceği, *CGT* ve sendikaların normal faaliyetlerine izin verileceği, Peronist partinin yasallaşması ve iki yıl içinde yeni bir anayasa oluşturacak yeni Kurucu Meclis için seçim yapılması gibi vaadlerine karşılık Peron, halkı onu desteklemeye çağırdı.

Frondizi büyük bir çoğunlukla seçildiyse de, Peronist saflarda ilk kalıcı çatlak belirmişti. Frondizi'ye oy veren seçmenlerin beşte biri kadarı, Peron-Frondizi anlaşmasını kabul etmediklerini açıklayan Peronist komandoların boş oy çağrısına uymuştu. Haklı çıkan Peronist komandolar olacaktı; daha 1958 sona ermeden Frondizi'nin Amerika ile imzaladığı petrol anlaşmasına Peronist önderler bir genel grev çağrısı ile karşılık verince geniş çaplı bir tutuklama kampanyası başladı. Ocak 1959'da Lissandro del Torre'de başlayan ve dayanışma grevleriyle hızla yaygınlaşan grev, panzerler ve 3 bin silahlı polis tarafından bastırıldı. Bu olay, bir anlamda, büyük burjuvazinin sivil bir rejim aracılığıyla kendi egemenliğini sürdüremeyeceğinin bir işaretiydi. 1966'da General Ongania'yı başa geçiren darbeden önce iki askerî ara rejim ve iki başkanlık dönemi yaşandıysa da, baskıcılık bakımından aralarında dikkate değer farklar olmadı. Bu Peronizm'in bir kanadının gerilla eylemlerine yöneldiği dönem oldu.

Gerillalar

Ocak 1959'daki grevlerin yapıldığı işçi semtlerinde yaşanan halk ayaklanmasında Cooke'un taktik komandoları da büyük bir rol oynamış ancak yenilgiyi önleyememişlerdi. *Ulusal Peronist Komandol*ar bu başarısızlığı "savaşa hazır ve halka karşı sorumlu bir devrimci siyasal önderliğin yokluğu"yla açıkladılar ve genç Peronist kadroların önemli bir bölümü bu eksikliği gidermenin yolunu araştırmaya koyuldular. Bu çabalarında başlıca esin kaynakları Küba Devrimi oldu. İlk kır gerillası Keçua dilinde "Kaplan adamlar" anlamına gelen *Uturuncos* adıyla 1959 içinde kuruldu ve Aralık 1959'da Commandante Puma başkanlığında 20 kişilik bir grup, Frias adlı küçük bir kasabada yönetim binasına saldırdı. Ancak *Uturuncos* ile merkezî Peronist aygıtlar arasında bir ilişki kurulamadı ve 1960 sonunda örgüt dağıldı. Gerek kadrolar gerekse ideolojik yönelim bakımından doğrudan doğruya Che tarafından yönlendiren ikinci deneyin merkezi ise Bolivya'nın Arjantin sınırıydı. 1963'te burada kurulan *Ejercito guerillero del Pueblo*'dan (Halk Gerilla Ordusu - EGP) Arjantin sınırını geçtikten sonra bir daha haber alınamadı.

Peronizmin Arjantin'deki ideolojik hegemonyası o kadar güçlüydü ki, yalnızca *Fococu* gruplar değil, *Palabra Obrera* (İşçilerin Sözü) gibi *IV. Enternasyonal*'e bağlı Troçkist bir grupla *PS*'den ayrılan küçük bir grubun birlikte kurduğu *Partido Revolucionario de los Trobajadores*' (Devrimci İşçi Partisi - PRT) bile, kırda sürdürmekte oldukları gerilla faaliyetlerinin amacını "Peron'un dönüşü" olarak tanımlıyor, Peronizm'e eleştirel destek verdiklerini ifade ediyordu. Diğer kır gerillası grupların aksine *PRT* sendikalar içinde de mücadele ediyor, buralarda işçileri bombalama ve sabotaj gibi eylemlerle üretimi aksatmaya teşvik ediyorlardı. 1968, bütün gerilla grupları için olduğu gibi *PRT* için de bir dönüm yılı oldu. Bu yıl Troçkist önder Nahuel Moreno önderliğindeki grup, silahlı mücadeleyi reddederek *PRT*'den uzaklaştı ve yeni önderlik partideki *Fococu* eğilimleri eleştirerek, işçilerin kendiliğinden devrimci bir ayaklanma gerçekleştiremeyeceğini iddia etti. Ancak bu tahlil, neredeyse yapılır yapılmaz *Cordobazzo* diye bilinen Arjantin 1968'i tarafından yanlışlandı. 1968 baharında *CGT*'nın, Peronist söylemini korumakla birlikte, giderek askerî diktatörlük ile işbirliği yapmaya alışmış önderliğine karşı Peron'un da desteğini alan radikal bir grup ayaklanarak *Confederacion General de los Trobajadores Argentinos*'u (CGTA) kurdu. Mayıs ayında ise ülkenin ikinci büyük şehri olan ve en büyük Ünversitesi'nin bulunduğu Cordoba'da başlayan büyük öğrenci gösterilerine kısa zamanda *CGTA* önderliğindeki işçiler de katıldı. 29-30 Mayıs günlerinde sopa, demir çubuk ve molotof kokteylleriyle silahlanmış binlerce işçi ve öğrenci, barikatlar kurarak, Cordoba şehir meydanını işgal etti. Üzerlerine yollanan 3 bin askerle aralarında çıkan çatışmada 20 kişi öldü. Cordobazzo, münferit bir olay olarak kalmadı; 1969-71 arasında, öğrenci ve işçi direnişleri Arjantin ölçeğinde yaygınlaşırken, yalnızca Cordoba 19 benzeri olaya sahne oldu. Bu olaylara bağlı olarak da, gerilla faaliyetlerinin merkezi kırdan kente kaydı. Gerek öğrenci ve işçi ayaklanmalarının gerekse kent gerillasının, Arjantin bağlamında en şaşırtıcı yönü, Peron ve Peronizm'den hızla kopmaları oldu. Cordoboza'da işçi ve öğrenciler kendi taleplerini Peron ve Peronizmle ilişkilendirmemişlerdi. Gerilla hareketi ise giderek Peronist bir söylemden Marksist Leninist bir söyleme doğru kayıyordu. Örneğin *Fuerzas Armadas Revolucionarias* (Silahlı Devrim Güçleri - FAR) Peronizm'in "Arjantin işçi sınıfının dünya deneyiminin temel ifadesi" olduğunu kabul etmekle birlikte, kendisini Peronist olarak tanımlamaktan kaçınıyordu. Programı kapitalist düzenin aşılmasını içeren ve 1973'e gelindiğinde gerilla grupları içinde en güçlüsü haline gelmiş olan *Monteneros*'un kökleri ise, Peronizm'den çok yerel Katolik Kilise taban örgütleri ve ideojisindeydi. Bu bakımdan Juan Peron'un 1973'te Arjantin'e geri dönmesi, Peronizm'in yeniden ihdası olmaktan çok, askerî diktatörlüğün kendisini meşrulaştırmak için başvurmuş olduğu bir önlemdi. Peron'un döner dönmez sola karşı girişmiş olduğu vahşi bastırma opersayonunu o 1974'te öldükten sonra, ikinci karısı Isabel Peron da sürdürdü. Ancak derinleşen dünya krizi koşullarında, dışa bağımlı askerî sınai kompleks, iktidarını sivil bir rejim altında sürdürebilmesini mümkün kılacak müttefikler bulamıyordu. 1976'da yeni bir darbeyle Isabel Peron devrildi. Daha Peron döneminde ordu, bir devlet ordusu olma görünüşünü dahi yitirmiş, büyük sermayedarların ya da devlet içesindeki yüksek bürokratların kurdukları özel terör örgütlerinden ayırdedilmez olmuştu. 1976-82 dönemi içersinde 30 binden fazla insanın bu terör örgütleri tarafından öldürüldüğü tahmin ediliyor. Askerî rejim, 1978'te Arjantin'in dünya futbol kupasını kazanmasını, askerî rejim çevresinde kaynaşmış güçlü ulus imajı yaratmak için elinden geldiğince sömürdü. Yine aynı amaçla 1982'de İngiltere'ye karşı girişilen Malvinas savaşı ise, askerî rejimin sonunu getirdi ve geniş bir ulusal uzlaşma temelinde seçilen başkan Raoul Alfonsin'i başa geçirerek, diğer çoğu Latin Amerika ülkesinin daha sonra deneyeceği arayışı, burjuvazinin iktidarını silahlı değil sivil bir rejim altında süreklileştirme arayışını başlattı.

Raul Alfonsin, askeri yönetim döneminin sorumlularını güvence altına alan yasayı yürürlükten kaldırdıktan sonra aralarında Videla, Viola ve Galtieri'nin de olduğu cunta önderlerini mahkeme önüne çıkartarak cezalandırılmalarını sağlamıştı. Ancak bir müddet sonra ordu içinden gelen hoşnutsuzluğu hafifletmek ve "toplumsal barışı yeniden sağlamak" amacıyla işkencecileri içeren bir af ilan etti. 1987'de bu af kanununu protesto ederken görülen "kayıp" anneleri hem cunta döneminde "kaybolan" 30 bin Arjantinlinin sorumlularının cezalandırılmaması halinde toplumsal barışın değil sağlanması, ciddi biçimde bozulacağını dile getirmişler, hem de cunta döneminde yapılan korkunç işkence yöntemlerini bir kez daha gözler önüne sermişlerdi.

PERON, JUAN (1895-1974)

8 Ekim 1895'te Buenos Aires'e bağlı Lobos adlı küçük bir kasabada doğan Perón'un Fransız ve İtalyan kökler de taşıyan ailesi İspanyol kökenliydi ve birkaç kuşaktan beri Arjantin'de yaşıyordu. İlkokulu, Buenos Aires'te büyükannesinin yanında, kiliseye bağlı bir okulda okudu. Orta öğrenimini politeknikte gördü. 1911'de aile mesleği olan askerliği seçerek askerî akademiye başladı. Derslerinde pek başarılı olmayan 1.90 boyundaki Perón, eskrim şampiyonu ve boks ile kayakta isim yapabilecek kadar başarılıydı.

1915'te piyade teğmeni olarak mezun oldu. 1924'te yüzbaşılığa terfi etti. Askerî stratejiye ilişkin yazdıkları onu, kısa zamanda askeri kuramcılar arasına soktu; 1920'de astsubay okulunda, 1930'da Harp Akademisi'nde dersler vermeye başladı. 1929'da kurmay diploması aldı.. Aynı yıl ilk eşi Aurelia Tizon'la evlendi. Faşist eğilimli General Uriburu'nun 1930 darbesini destekledi. Ertesi yıl binbaşı oldu ve Bolivya ile Arjantin arasındaki sınırların yeniden düzenlenmesi çalışmalarına katıldı. 1933'te, Genel Kurmay Başkanı Guillermo Mohr ile birlikte Rus-Japon Savaşı'na ilişkin üç ciltlik bir kitap yayınladı. 1936'da Şili'de ataşemiliter olarak görev yaptı. 1939'da İtalya'da ataşelik yaptığı sırada faşizmin ve Nazizmin yükselişine önce tanık, daha sonra da hayran oldu; özellikle Mussolini'nin korporatif devlet konusundaki görüşlerine ilgi duyan Perón, İtalya'da çeşitli birliklerin komutasına katıldı. Perón, 1943'de I. Tümen Kurmay Başkanlığı'na getirildi. Aynı yıl, sivil hayata yeniden son vermek isteyen ve daha liberal görünen askerî grubun içinde yer aldı; muhafazakar başkan Ramon Castillo'yu deviren 4 Haziran'daki General Rawson darbesinin hemen ardından. Aslında 43 darbesini biçimleyenlerden olmasına rağmen, çalışma ve sosyal yardım kurumunda sekreterlik gibi alt bir mevkide görev aldı. Şubat 1944'te savaş bakanı ve Haziran'da da başbakan yardımcısı oldu. *Komünist Partisi* de dahil olmak üzere her türden partinin yeniden kurulmasına izin verilmesi, üniversiteye özerklik tanınması, Arjantin'in Birleşmiş Milletlere kabulünü ve Almanya'ya savaş açılmasını sağlamak gibi birçok yeni kararların tek mimarı sayılıyordu. Ancak, ordu içinde bir grup, Eva Duarte adında bir aktrist ile yaşamaya başlayan ve giderek daha bağımsız bir rol üstlenen Perón'u bertaraf etmek istiyorlardı: Perón'dan cesaret alan kitlelerin Eylül ayında sokağa dökülmesinden sonra, 9 Ekim 1945'te bütün görevlerinden alınarak tutuklandı. Kitle gösterileri ve Eva Duarte'nin önderliğinde başlayan genel grev sonucunda, 17 Ekim'de serbest bırakılan Perón, aynı yılın sonunda öylesine güçlü ve popüler bir politikacı haline gelmişti ki, ordu desteğini de arkasına aldı... Ve Şubat 1946'da Perón oyların yüzde 46'sını alarak başkan oldu. Bu arada birkaç yıl içinde kendisiyle olan ilişkisi yüzünden Arjantin

43 Latin Amerika'da Devrim ve Karşı Devrim

siyasal hayatının ünlü simalarından biri haline gelen Eva Duarte ile evlenmişti. En az Juan Perón kadar ilginç bir kişiliğe sahip olan karısı Eva Perón da iktidarı fiilen onunla paylaşıyor, Arjantin Perón ve çevresindeki bir avuç kişi tarafından yönlendiriliyordu.

1949'da yazdığı "Örgütlü Toplum" adlı kitabında "adaletçilik" ideolojisini resmileştirmeye çalışan Perón, kadınların da ilk kez oy kullanacağı 1951 seçimleri için karısı Eva Perón'u başkan yardımcılığına aday göstermişse de, ordunun sert tepkisi üzerine bu adaylığı geri almak zorunda kaldı. Kasım ayında yapılan seçimlerde büyük başarı kazanarak yeniden iktidara geldi. Ertesi yıl, Eva Perón'un kanserden ölümü ve devasa törenlerle kaldırılan cenazesi, peronizmin en önemli öğelerinden biri olan "Evita" efsanesinin doğuşunu müjdeliyordu... 1954-55'de dinle devleti birbirinden ayırmaya çalışırken kiliseyle karşı karşıya gelen Perón, daha sonra da işçi direnişiyle karşılaştı. Aynı yıl, Deniz ve Kara Kuvvetlerinden bir kesimin başlattığı ayaklanma, sekiz gün süren çarpışmalarla başarıya ulaşınca Paraguay'a kaçtı. 1971'e kadar askerî rejimlerle yönetilen Arjantin'de peronist hareket sık sık ağırlığını hissettirdi; bu tarihte, üç kişilik bir cuntanın başındaki general Lanusse, "Büyük Ulusal Antlaşma" planı uyarınca siyasal partilerin faaliyetlerine izin vermiş ve 1973'te seçim vaadinde bulunmuştu. 17 Kasım 1972'de Arjantin'e dönen Perón, "yaşlandığı için iktidarda gözü olmadığını", "sadece ülkesinin mutluluğu için çalışacağını" söylüyordu ama, aday olarak belirlediği peronist Campora'nın, seçildiği takdirde çok güç bir durumda kalacağını biliyor, hesaplarını buna göre yapıyordu. Kısa bir süre sonra sürgünde yıllarını geçirdiği Madrit'e geri döndü; Arjantin'e kesin olarak bir "kurtarıcı" gibi dönmek istiyordu. Demokrasiye geçiş planı çerçevesinde yapılan seçimlerde iktidara gelen Campora, pek çok siyasal eğilimi barındıran peronist kitleleri yönlendirmeyi başaramayınca, Perón'un arzusu gerçekleşti: 20 Haziran 1973'te Arjantin'e döndüğünde 1 milyonu aşkın bir kitle tarafından karşılandı... İlk işi, peronist siyasal kadrolardan sol kanadı bertaraf etmek oldu; 23 Eylül 1973'te yapılan seçimlerde ise, 18 yıl sonra tekrar devlet başkanı oluyordu... Üstelik, başkan yardımcısı olarak kendine üçüncü eşi İsabelle Perón'u seçmişti

Perón'un ancak 2 yıl süren bu ikinci iktidarı, peronizmin diriltilemeyeceğini gösterdi. 1 Temmuz 1974'te Buenos Aires'te öldüğünde, yerine geçen karısı İsabelle Perón, peronizmi sağ politikalarla ayakta tutmayı denediyse de, 1976'daki darbe, bu girişimi yarıda kesti. Oldukça amorf bir yapısı olan peronizm, Arjantin'de Juan Perón, Eva Perón ve İsabelle Perón'un kişilikleriyle varlık bulan köklü bir gelenek olmaya devam ediyor hâlâ.

Şili'de '60'larda bir radikal öğrenci hareketi olarak ortaya çıkan MIR (Devrimci Sol Hareket), *daha sonra maden ve tarım işçileri arasında da destek görmeye başladı.* Unidad Popular'*ın dışında kalan örgüt, '70 seçimlerinde Allende'nin seçilmesini sağlamak üzere bir süre eylemlerine ara verdi;* Halk Birliği'*nin üç yıllık iktidarı sırasında ise, kent ve kırsal kesimdeki proletaryanın alt tabakaları, topraksız köylüler, gecekondu sakinleri gibi toplumsal gruplarla ilişkiye geçerek, tabandan başlayan bir örgütlenmeyi ve kitle seferberliğini savundu. Bu dönem boyunca,* MIR'*ı maceracılıkla suçlayan* Komünist Parti'*yle çatışan örgüt, yaygınlaşan halk seferberliğinin büyük burjuvaziyi tehdit eder hale gelişi üzerine yasaklanması söz konusu oldu, ancak Allende bu girişimi engelledi.* MIR, *70-73 arasında, özellikle* Unidad Popular'*ın ekonomik programından yeterince yararlanamayan ve rejimin sosyal politikasıyla bütünleşemeyen toplumsal gruplara hitap etmişti; darbe sonrasında ise, silahlı propagandayı yöntem olarak seçmesi ve darbenin sonuçlarını yeterince değerlendiremeyişi, örgütün toplumdan tecrit olmasına, devlet baskısı altında giderek erimesine yol açtı.* MIR, *silahlı mücadele gibi radikal yöntemlerine rağmen, ideolojik açıdan aynı radikalliği taşımamakta, siyasal çözümlemeleri çok daha "sağ" bir nitelik göstermektedir.*

Şili

Şili, bir halk iktidarının Güney Amerika'da bile parlamenter rejimin sınırları içinde mümkün olabileceğine ilk ve tek örnektir. Ama aynı zamanda, ABD'nin gölgesindeki Latin Amerika'da, anti-emperyalist hiçbir rejim değişikliğinin dış müdahale ihtimalini tümüyle bertaraf etmeksizin varlığını sürdüremeyeceğinin de trajik bir örneğidir. Marksist Allende'nin 4 Eylül 1970'de *Unidad Popular* (Halk Birliği) adlı sol koalisyon tarafından başkanlığa seçilişi, 11 Eylül 1973 sabahı gerçekleştirilen ve aralarında devlet başkanı Salvador Allende'nin de bulunduğu en az 35.000 Şili'linin öldürülmesiyle başarıya ulaşan "Amerikan darbesi" ve hemen ardından başlayan General Pinochet'nin kanlı diktası, ülkeyi dünya kamuoyunda sürekli bir ilgi odağı haline getirmiştir. Üstelik, beklenenin tersine, ülkedeki katı dikta rejimi, geniş çaptaki muhalefetin bölünmüşlüğünden de yararlanarak kendini koruyabilmiş; demokratik bir geleneğe sahip olan Şili, '80'li yılların başında birer ikişer demokrasiye geçen Güney Amerika ülkeleri arasında, Paraguay'la birlikte sayılı diktatoryal rejimlerden birisi olarak kalmıştır.

Liberal Cumhuriyet Dönemi

Bağımsızlıktan sonraki yeni statüko, Şili'de devlet ile kilise arasında ikinci dereceden, ama yönetici sınıfı ikiye ayıracak kadar önemli çelişkileri ortaya çıkarmıştı: Devletin kiliseyi kontrol edemeyeceğini savunan muhafazakâr kanat ile, din kurumlarının ayrıcalıklarının tümüyle kaldırılmasını isteyen milliyetçiler arasındaki mücadele, her iki taraftan da otoriter yönetimin uzlaşmacı çözümleriyle tatmin olmayanların biraraya gelerek liberal kanadı oluşturmasıyla sonuçlandı. 1860 sonrası dönem, Şili'de "liberal cumhuriyet" dönemi olarak bilinir; 1855'ten sonra devlet başkanı Montt'un sert yönetimine karşı gelişen Liberal-Muhafazakâr ittifakı, kilisenin gücüne karşı savaşmayı sürdüren radikallerin de katılımıyla güçlendi. 1861'de seçilen José Joaquín Pérez bu ittifak sayesinde iktidarını sürdürebildi. Lâiklik mücadelesi, Şili'nin kültürel açıdan da dış dünyaya açılmasını sağladı. Artık Şili oligarşisinin önde gelen genç üyeleri sık sık Avrupa'ya yolculuklar yapıyor ve birtakım yeni politik, edebî ya da bilimsel fikirlerle geri dönüyorlardı. Özellikle İngiltere ile yakın ekonomik ilişkilerin artması, irili ufaklı reformları hazırlayan sebepler arasındaydı. Şili'nin en yakın müttefiki haline gelen İngiltere, kamu hizmetleri, limanların modernleştirilmesi ve demiryolu yapımı için gerekli finans desteğini sağlıyor, karşılığında hatırı sayılır ayrıcalıklar ediniyordu. İhraç ettiği önemli miktardaki gümüş ve kömürün yanısıra, 1860-70 arasında dünyanın en büyük bakır üreticisi konumuna gelen Şili'de, ödemeler dengesindeki açık giderek büyüyordu. Bu açığı kapatmak için Bolivya ve Peru sınırındaki nitrat madenlerini kullanmayı deneyen Şili hükûmeti, iyi tanımlanmamış sınırlar yüzünden bu iki ülkeyle savaşa girdi. 1879'da başlayan

1973 Şili Darbesi ve ardından binlerce kişinin vahşice öldürülmesi, dünyanın çeşitli ülkelerinde büyük bir protesto dalgasının yükselmesine yol açtı. Çeşitli ülkelerde Şili'yle dayanışma komiteleri kuruldu, uluslararası konferanslar düzenlendi, yürüyüşler ve gösteriler yapıldı. Buenos Aires'de yapılan ve 20 bin kişinin katıldığı gösteride, ABD emperyalizmi ve Şili oligarşisi protesto edildi. Paris, Londra ve Havana'da düzenlenen ve yüzbinlerce kişinin katıldığı gösterilerde Şili'de süren terör, işkence ve cinayetler kınandı. Belçika, Fransa ve İtalya'da sendikalar çalışanları Şili halkıyla dayanışmalarını göstermek için sempati grevlerine katılmaya çağırdılar ve bu çağrılara milyonlarca işçi ve memur uydu. Sovyetler Birliği, Çekoslovakya, Polonya, Macaristan, Bulgaristan, Demokratik Almanya Cumhuriyeti, Kore Halk Cumhuriyeti, Moğolistan Halk Cumhuriyeti, Yugoslavya ve Kongo Halk Cumhuriyeti Şili'yle diplomatik ilişkilerini kestiler. İsveç, Danimarka, Finlandiya, Belçika ve Hollanda, Şili'ye yaptıkları ekonomik yardıma son verdiler. Cuntaya karşı imza kampanyaları, çeşitli ulusal ve uluslararası örgüt ve kuruluşların protestoları birbirini izledi. Çeşitli ülkelere sığınan Şilililer, bunların arasında Salvador Allende'nin karısı Hortensia Allende ve kızları, Komünist Parti, Sosyalist Parti, Radikal Parti, MIR *gibi sol örgütlerin üyeleri Şili'yle dayanışma kampanyalarının önde gelen isimleri oldular. Solda, Şili'yle uluslararası dayanışmanın örneklerinden Şilili ressam ve grafiker Jose Balmes'in 1975'de Paris'de yaptığı ve Şili'deki toplama kamplarını konu alan bir film afişi görülüyor. Filmin adı Rosa Luxemburg'un son yazısında dediği gibi "Vardım, varım, var olacağım". Sağdaki afiş ise bir İspanyol grafikere, Juan Llopis'e ait ve 1974'de yapılmış.*

ve beş yıl süren Pasifik savaşında Peru ve Bolivya'yı bozguna uğratan Şili, Bolivya sınırındaki Antofagasta ve Peru sınırındaki Tarapaca ile Arica bölgelerini ilhak etti. Ne var ki savaş Şili ekonomisini zayıflatmıştı, José Manuel Balmaceda hükümeti (1896-91), devletin nitrat madenlerinde daha fazla hak sahibi olması için birtakım kararları uygulamaya koymuştu ama, oligarşinin bütün katmanları zayıf bir merkezî yönetimden yanaydılar; kısa süren bir iç savaşa dönüşen bu çatışma, Balmaceda'nın Başkanlık sarayında intihar edişiyle sona erdi.

Parlamentarizm

Balmaceda'yı düşüren koalisyon, başkanlık sisteminden parlamenter demokrasiye geçişi arzulayan kesimlerin biraraya gelmesiyle oluşmuştu. 1891'den itibaren yürürlüğe giren parlamenter demokrasi, aslında genişleme yolundaki Şili oligarşisinin ülkedeki politik ve ekonomik hayata daha fazla nüfuz edebilmesini sağlıyordu; güçlü başkanlık kurumunun denetimden çıkabilme ihtimaline karşılık, parlamenter rejimde hükümeti ve meclisi her an için kontrol altında tutabilmek ve bu kurumlar içinde fiilen görev alabilmek mümkündü. Bu tarihten 1920'lere kadarki süreç, alt ve orta sınıfların genişlemesini, bu yeni oluşumları temsil edecek yeni siyasal partilerin de doğuşunu hazırlamıştır. Devlet bürokrasisinin ve demiryolu sanayiinin gelişmesi, özellikle kentlerde, toprak sahibi olan oligarşiden göreceli bağımsız ve siyasal bilince sahip yeni toplumsal grupların ortaya çıkmasına sebep oldu: Nitrat madenlerinde ve özellikle Santiago'da yoğunlaşan büyük ölçekli kamu işletmelerinde gelişen proletaryanın ücret artışı için yaptığı ilk grevler bu döneme rastlıyordu. 1888'de liberal kanattan kopanların kurduğu, ideolojik taban olarak evrimci bir sosyalizme dayanan *Radikal Parti* kısa sürede gelişen orta sınıfın sözcüsü haline geldi, *Demokratik Parti* ise bir yıl önce, zanaatkârların ve kentli proletaryanın sözcüsü olarak kurulmuştu ve *Radikal Parti*'den tek farkı kamu eğitimine verdiği önemdi. 1897'de kurulan anarşist grup ise, işçi denetiminde üretim modelini savunuyordu; 1901'de siyasal parti kimliğine kavuşan bu hareket çok kısa ömürlü oldu, ne var ki, süregiden grevler ve maden işçilerinin hoşnutsuzluğu çok geçmeden yeni bir *Sosyalist Parti*'nin doğuşunu hazırladı. Uluslararası sınıf mücadelesini savunan bu yeni parti 1912'de kuruldu ve maden bölgelerinde hızla gelişti. Yönetici sınıfların Şili'nin toplumsal ve ekonomik problemlerini çözmekte yetersiz kalışı ve genellikle de bu sorunları ihmal etmeleri, ülkede sol partilerin hızla radikalleşmesine yol açan etmenlerden biri oldu. 1916'dan sonra, İngiltere'nin yanısıra ABD de yeni bir borç kaynağı haline geldiyse de, alınan borçlar, kâr getirecek üretici yatırımlar için değil; ya eski borçları kapatmak, ya da devletin artan giderlerini karşılamak üzere kullanıldı, Şili ürettiğinden fazla tüketmeye başlamıştı. Bu durumun doğal sonucu enflasyon ve paranın dolar ile İngiliz sterlini karşısında değer kaybetmesi oldu. Tarım üretimi tüketimle başa baş gidiyor, büyük toprak sahipleri üretimi arttıracak teknikleri uygulayamıyorlardı. Sermaye birikiminin yetersizliği ve serbest girişimciliğin teşvik edilememesi, endüstriyel gelişmenin önünde duran başlıca engellerdi.

1920-38 arasındaki dönemde orta sınıftaki hoşnutsuzluk, kendileri de birer orta sınıf üyesi olan askerlere de sıçradı, bu dönem boyunca "sol" cuntacılık ve faşist hareketler Şili siyasetinde kendini ağırlıklı olarak hissettirdi. 5 Eylül 1924'te pek çok reform yasası sırada beklerken, mecliste senatörlerin maaş artışının görüşülmesi üzerine, ordu hükümete bir ültimatom verdi: Üç gün içinde 16 sosyal reform yasası parlamentodan geçti. İstifa eden hükümet başkanı Arturo Alessendri Palma'ya ordu, iktidarı bir yıl sonra iade etti. 1925'te iktidara dönen Alessendri, yeni bir anayasa oluşturarak parlamenter demokrasiden tekrar

43 Latin Amerika'da Devrim ve Karşı Devrim

Şili'de bakır madenlerinin millileştirilmesinin parlamentoda oybirliğiyle kabu edildiği 11 Temmuz 1971, Unidad Popular hükümeti tarafından "ulusal onur günü" olarak ilan edilmişti. Ancak, onur günü kararı, ABD'nin ekonomik ambargoyla birlikte, ülkeye müdahale sürecini başlatan en önemli faktör oldu. Gerçi, Pinochet darbesinden sonra açıklanan belgelerde, ABD yönetiminin daha Allende başkan seçildiği günlerde, Şili büyükelçisini ülkede bir darbe olasılığını araştırmakla görevlendirdiği anlaşılacaktı; üstelik 1972'de, ABD'nin Şili'de darbe hazırlığı içinde olduğu ve bu hazırlıklarda ülkedeki yatırımlarının devletleştirilmesinden korkan ITT'nin rolü, belgelerle birlikte basına yansımıştı. Böyle bir ihtimalın varlığı, kuşkusuz Unidad Popular iktidarınca da biliniyordu .ama, Şili ordusunun 'demokrasiye müdahale etmeme geleneği, yanıltıcı bir güven kaynağı olmaya devam ediyordu... Öte yandan, ABD ambargosuyla yaratılan ve büyütülen bunalım, Şili'de sağ kesimin ekonomik savaşıyla daha da ağırlaştı. Orta sınıfla giderek bağları kopmaya yüz tutan Allende hükümetine karşı başlatılan bu ekonomik savaşın en iyi bilinen örneklerinden biri de, kamyoncular grevidir. Ekim 1972'de, ülkenin güney ucunda az nüfuslu, yolu ve altyapısı yetersiz olan Aysen eyaletinde, yük kamyonlarının sahipleri, hükümetin bölgedeki karayolu ulaşımını millileştirmeye yeltendiği bahanesiyle çalışmayı kestiler. Hükümet, Aysen eyaletinde gerçekten de ulusal taşıma girişimini öngören bir tasarı bulunmaktaysa da, var olan özel girişimlere dokunulmayacağını bildirdi ama, taşımacılar bu konuda Ulusal Kamyoncular Birliği'ne başvurdular ve Birlik bütün ülkenin tüm taşımacılarına grev çağrısında bulundu. Aşağıda fotoğrafı görülen kamyoncuların dört hafta süren boykotu, daha sonra küçük esnaf ve serbest meslek erbabına da sıçradı, bakır madenlerindeki teknik personel de bir süre işi bıraktı. Grevcilerin amacı, herhangi bir tasarıyı ya da hükümet kararını geri aldırmak değil; bizzat iktidarı düşürmekti. ABD, Unidad Popular iktidarını barışçı yoldan düşürmek için muhalefetin kampanyalarına yaptığı parasal desteği, bu boykotlar sırasında en üst düzeye çıkarmıştı. O kadar ki, CIA'nin kamyoncular grevini desteklemek için ülkeye soktuğu, karaborsada 5 kat fazlasına bozdurulabilen 8.8 milyon dolar tutarındaki para, iki ülkenin nüfus oranları göz önüne alındığında, reel olarak Nixon'ın seçim kampanyasında harcadığı paranın 20 katı ediyordu! Darbenin eşiğinde, Temmuz 1973'te tekrar greve giden kamyoncuların eylemi, bütün bu desteğe rağmen, başlatılan halk seferberliği yüzünden başarısızlığa uğradı. İşçilerin çabası sayesinde sürdürülen üretim, ekonomik iktidarın denetimi konusunda bir halk deneyi örneği haline geldi...

başkanlık sistemine dönüşü gerçekleştirdi. Sonraki on yıl, Şili'de politik elitlerin baştan aşağı değiştiği bunalım yılları oldu. 1927-31 arasındaki Carlos Ibanez del Campo'nun dikta rejimi sırasında ciddi bir reform hareketi başladı; nitrat madenleri büyük oranda devletleştirildi, yeni sanayiler kuruldu, kamu eğitimine yatırımlar hızlandırıldı. Ancak bu reformların, hâlâ en önemli politik güç olan oligarşinin ekonomik etkinliğine hiçbir etkisi olmadı.

1929 ekonomik bunalımı, nitrat ve bakır ihracatı büyük oranda düşen Şili'yi ekonomik açıdan sarstı. Bunalımın ağırlığını hissettirmesi ve orta sınıfların ne olursa olsun bir çözüm bulunması isteğiyle geleneksel siyasal kadro Juan Esteban Montero Rodriguez başkanlığında iktidara geldiyse de, krizi aşmak için yapılacak çok fazla şey olmadığından kısa sürede, seçimler sonucunda yönetimi Alessendri'ye bırakmak zorunda kaldılar. Alessendri'nin ikinci hükümeti (1932-38), siyasal açıdan eskiye dönüşü simgeliyordu. Egemen sınıfların eski güçlerine tekrar kavuştuğu bu dönem boyunca hükümet madencilik sektörünü canlandırmaya, devlet gelirlerini artırmaya, işsizliği azaltmak için kamu yatırımlarına öncelik vermeye ve bir merkez bankası kurmaya çalıştı. Toplumsal huzursuzluk 1938'e gelindiğinde bir ölçüde hafiflemişti.

Şili'de Demokratik Geleneğin Doğuşu

Radikallerin adayı Pedro Aguirre Cerda'nın *Sosyalist, Komünist* ve *Radikal Partiler'den oluşan* sol koalisyon (Halk Cephesi) sayesinde 1938'deki başkanlık seçimlerini kazanması, proletarya tarafından da desteklenen orta sınıfın zaferiydi. Seçimlere katılma oranının yüksekliği, halkın politize oluşunun en büyük göstergesiydi. Bu tarih aynı zamanda, Latin Amerika'da istisnaî bir örnek olarak Şili demokratik geleneğinin doğuşunu müjdeliyordu: Karşılıklı uzlaşma ile "son çare olarak askerleri çağırmama" konusunda anlaşan sivil güçler, 1973'teki kanlı darbeye kadar ülkede ordu etkisinden yalıtılmış bir parlamenter rejimin tesisini sağladılar. Cerda'nın programında öncelikle sınaî üretimi artırmak ve tarım reformu yer alıyordu. Ancak Cerda'nın ve onun ardından iktidara gelen radikal Juan Antonio Ríos'un reformları biraz da II. Dünya Savaşı süresince artan dış sorunlar yüzünden başarıya ulaşamadı. Savaş ertesinde, bakıra uluslararası talebin artmasına paralel olarak Şili'de işçi ve memurların reel ücretleri arttı, sanayi üretimi ivme kazandı ve kamu eğitimi bu sayede yaygınlaştırılabildi. 1946-52 arasında -yine *Radikal Parti*'den- başkan Gabriel Gonzáles Videla'nın 1946'dan 48'e kadarki ilk kabinesinde iki komünist bakan yer alıyordu ama, Videla uluslararası soğuk savaş ve Şili'nin *iç sorunları yüzünden giderek sağa kaydı; ikinci kabinesi Liberaller ve Muhafazakârların* desteğiyle ayakta duruyordu. 1948'de yürürlüğe giren "demokrasiyi savunma" kanunu, *Komünist Partisi*'ni yasa dışı ilan etti, partinin liderleri de tutuklandı. 1930'lardaki buhran sırasında ABD'yle kurulan ilişkiler yine bu sıralarda geliştirildi, 1950'de Şili'deki ABD yatırımları, bakır sanayii ağırlıklı olmak üzere toplam 540 milyon dolara ulaşmıştı. Teknik ve akademik eleman yardımı da iki ülke arasındaki bağın kuvvetlenmesini sağlıyordu. Ondört yıllık *Radikal Parti* iktidarı, sınaî gelişime rağmen, reformların başarısızlığı yüzünden liberallerin ve muhafazakârların güçlenmesine yol açmıştı. Ekonomik gelişme kentleşmeyle at başı gidiyordu ama, gelir dağılımındaki bozukluk düzeltilememiş, orta sınıfın etkinliği arttıysa da yoksullar daha da yoksullaşmıştı. Bütün bunlar 1952 seçimlerinde eski diktatör General Carlos Ibánez del Campo'nun iktidara gelişini bir ölçüde açıklamaktadır. 1949'da kadınlara oy hakkı tanınmasıyla seçmen sayısı 600 binlerden 1 milyona çıkmış, bu da seçmen kitlesinin eğilimini önemli ölçüde değiştirmişti. Ayrıca Ibánez sosyalistlerden dikta yanlılarına ve kazanılmış haklarını korumaya çalışan orta sınıfa kadar çok heterojen bir kitle tarafından destekleniyordu. Ibánez disiplinli bir yönetim içinde reformlar vaat etmişti, ancak sağ partilerin desteğine dayandığından ne o, ne de 6 yıl sonra iktidara gelen Jorge Alessendri Rodriguez, Şili'nin sosyo-ekonomik yapısında herhangi bir değişim yaratabildi. Bu arada ülkede yeni politik oluşumlar şekilleniyordu. Sağ ve merkez-sağ partilerin oy kaybına paralel olarak sosyalistlerin popülerliği artmıştı, *Komünist Partisi* tekrar yasallığını kazandığı 1958'de toplam oyların yüzde 11.7'sini elde etmişti. Şili'de eski muhafazakâr yapılanmalar çözüldükçe *Hıristiyan Demokratlar* en büyük sağ güç olarak beliriyordu. 1964'te sol tehlikesine karşı birleşen sağ partilerin, Küba'nın bir alternatifini yaratmayı deneyen ABD tarafından da büyük destek görmeleri üzerine, yüzde 56'lık bir oy oranıyla başkanlık seçimini kazanan *Hıristiyan Demokrat Parti*'nin adayı Eduardo Frei Montalva, "Özgürlük içinde Devrim" sloganıyla reformlara girişerek ithal ikâmeci sanayi modeline bir son vermeyi denedi. Bu reformlar sırasında -özellikle toprak reformunda- sol partilerden büyük destek gördü ama, sanayiin gelişmesi için dış yatırımlara açılma politikası, La Piranas (Pirana Balıkları) adı takılan güçlü bir sanayi ve finans burjuvazisi yarattı. Bu yeni zümrenin, tarım reformuna karşı olan eski oligarşik kesimle mücadelesi ve bu sınıfla yönetim arasındaki ilişkilerde ortak çıkarlar açısından ortaya çıkan belirsizlik, Allende'nin *Unidad Popular*'ına iktidar kapılarını açan bir faktör oldu. Ayrıca Şili'de sol gelenek gerçek bir Rönesans yaşıyordu; 1964-70 döneminde politik hayata katılan yeni kitlelerin önünde, Frei döneminde kronikleşmiş ekonomik bunalıma *karşı artık alternatif bir güç, yeni bir program vardı. Ve 1970 seçimleri sonunda, Sosyalist, Komünist* ve *Radikal Partiler*'den oluşan, partilerinden ayrılan *Hıristiyan Demokrat*'ların da desteklediği sosyalist Salvadore Allende Gossens başkanlığa geldi..

Unidad Popular İktidarı

Partido Communista da Chile (Şili Komünist Partisi - PCC), 1921'de Luis Emilio Recabarren'in

kurduğu *Sosyalist İşçi Partisi*'nin devamıydı. Özellikle sendikal faaliyetlerde bulunan *PCC*, '20'li yıllardan itibaren birçok kez yasadışı ilan edilmesine rağmen işçiler arasında kök salmayı ve örgütlenmeyi başarabilmişti. 1933'te birçok sosyalist, devrimci parti, eğilim ve grubun birleşmesiyle kurulan *Sosyalist Parti* ise, 1959'dan sonra *Castroculuk*'tan etkilenmişti ve partide *Movimiento de Izquierda Revolucionaria*'ya (Devrimci Sol Hareket - MIR) sempati besleyen hatırı sayılır bir grup bulunuyordu. '60'lı yıllarda Küba devriminin etkisiyle bütün kıtada giderek radikalleşen öğrenci hareketinin sözcüsü olarak ortaya çıkan ve silahlı mücadele yanlısı olmayan *MIR*, Latin Amerika'daki öteki Castrocu hareketlerden önemli farklılıklar taşıyordu. İrili ufaklı radikal partilerle birlikte bütün bu kesimleri bünyesinde birleştiren *MIR*, *Unidad Popular*'a dahil değildi ama, 1970 seçimlerinden önce Allende lehine eylemlerini durdurmuştu *Unidad Popular*'ın programı, *Hıristiyan Demokrat*'ların başlayıp bitiremediği bütün reformların yapılmasını, toprak reformunu, bakır madenleri ve sanayiin millîleştirilmesini, eğitim ve sağlık alanında halkçı düzenlemeleri öngörüyor, Şili siyasal hayatında 1938'de başlayan ve askerî müdahalelere son veren halk cepheleri döneminden beri umutla beklenen, ancak bir türlü gerçekleşemeyen hedeflere erişmeyi vaat ediyordu. Allende seçimleri *Hıristiyan Demokrat* adayı Alessendri'ye karşı az bir üstünlükle kazandı ve bu partiden "anayasal güvence statüsü" taviziyle aldığı destekle başkan oldu. Böylelikle, *Unidad Popular* iktidarının daha ilk günlerinde Allende'nin manevra alanı daralmış oluyordu. *Unidad Popular*, sosyalizme "geçiş"te, işçi sınıfı ile köylülüğün ve öteki orta sınıfların ittifakını kurmak amacıyla kendi içine bu toplumsal kesimlerin temsilcilerini de katmıştı: Cephe içindeki Radikal ve Sosyal Demokrat Partiler ile Bağımsız Halk Eylemi (API), küçük sanayicilerden, işadamlarından, meslek sahiplerinden ve devlet memurlarından oluşan geniş bir toplumsal orta katmanı temsil ediyordu. Bu partilerin koalisyon içinde önemli bir siyasi ağırlığı yoktu ama, bu kesimlerin çıkarları bizzat *Unidad Popular* programında dile getirilmiş, daha doğrusu program bu kesimlerle uzlaşma temelinde inşa edilmişti. Programın öngördüğü "yeni ekonomi" ya da "geçiş ekonomisi", devlet sektörü ile özel sektörün birlikte faaliyet gösterdiği bir karma ekonomiydi. Devlet gerekli malî ve teknik olanakları yaratarak özel sektörün "ülke ekonomisi içindeki önemli işlevini yerine getirmesine" yardım edecek, bu arada başta bakır sanayii olmak üzere bazı kilit konumdaki tekelci sektörlerin devletleştirilmesi yoluyla devletin denetiminde bir ekonomiye ulaşılarak sosyalist ekonominin altyapısı hazırlanmış olacaktı. *Unidad Popular*'ın programı, 1971 boyunca öngörüldüğü şekilde gerçekleştirilebildi: 1972 ortalarına gelindiğinde, devletleştirmeler ve tarım reformunun hızlandırılması sonucunda işsizlik büyük ölçüde yok edilmiş, sanayideki kapasite kullanımı yüzde 75'ten yüzde 90-100'lere yükselmişti, enflasyon yüzde 8'lere indirilmişti, başta işçiler olmak üzere halkın alım gücü yükseltiliyordu. Asgari ücret yüzde 35 artırılmıştı. Bütün bu gelişmeler, aynı zamanda küçük üreticinin, orta çaptaki tüccarların ve sanayicinin kârlarında hızlı bir artışa yol açtı. *Unidad Popular* İttifakı öylesine güçlenmişti ki, Nisan 1971'deki yerel seçimlerde oyların yüzde 49.75'ini alarak büyük bir zafer elde etti. Solun toplam oyları artık yüzde 50'yi aşıyordu...

Ekonomik Abluka

Bankaların kamulaştırılmasından sonra sıra bakır madenlerine gelince, hükûmet ABD ile doğrudan çatışmak zorunda kaldı. ABD'nin bakır fiyatlarını düşürmesi ve kredileri iptal ederek ekonomik abluka uygulaması, Şili'deki sağ muhalefetin de ekonomik savaşı mücadele yöntemi olarak seçmesi, ülkede çok kısa bir süre içinde ekonomik bunalımın doğmasına yol açtı: Devlet aygıtında çalışanların dörtte üçü iktidara karşıydı. Böylece 1972'nin ortalarında durum tamamen değişmişti: Enflasyon bir anda yükselirken ülkeyi sağ basın, TV ve dış kaynaklar tarafından körüklenen spekülasyon ve karaborsa kapladı. Halk piyasadan daha çok mal talep ediyordu; ama öte yandan mevcut sanayiin kapasitesi sınırlarını zorlamaya başlamıştı, artık yeni kapasitelerin yaratılması gerekiyordu. Bu klasik arz-talep dengesizliği ortamında büyüklü küçüklü tüm mülk sahipleri kârlarını koruyabilmek için kârlılık oranı en yüksek sektörlere, yani karaborsa ve spekülasyona yöneldi. Ekonomik bunalım karşısında hükûmetin yeni yatırım sermayesi bulmaktaki yetersizliği, orta sınıflarla ittifak adına yeni millileştirmelere ve devletleştirmelere yönelmeyişi, bunalımın daha da derinleşmesine sebep oldu. Unidad Popular hükûmeti kapitalist bir ekonomik çerçeveyi tamamen dağıtmak yerine, sorunu siyasal yollarla aşmayı denedi; düşünebildiği ilk siyasal tedbir ise, burjuvaziye "özel mülkiyetin kutsallığına" dokunulmayacağına dair güvence üstüne güvence vermekti. Öyle ki, *Unidad Popular*, Nisan 71'deki seçim zaferini bile, halkoylamasıyla kabul edilecek yeni bir anayasayla devletin dönüştürülmesi yolunda kullanmayı kabul etmedi. Bunun yerine Nisan ve Haziran 72'deki kabine değişiklikleriyle ve *Hıristiyan Demokrat*'larla girişilen diyalogla, kötüye gidişin durdurulabileceği düşünüldü. Ama ne komutanların kabineye alınması, ne burjuva mülkiyetini garantiye alan "Millas Planı", ne de 1973 boyunca *Hıristiyan Demokrat*'larla sürdürülen ve Frei tarafından çıkmaza sokulan görüşmeler durumu değiştirdi: İktisadî bunalım, küçük ve orta burjuvaziyi her geçen gün büyük burjuvazinin yanına itiyordu. Hükûmetin artık bir saat bile işbaşında kalmasını istemeyen burjuvazi ise, hiçbir şekilde *Unidad Popular* iktidarı ile ittifak yapmayı düşünmüyordu. İktidar olamayan hükûmet, burjuvazi ve küçük burjuvazi ile ittifak kurmak adına bu sınıfların siyasal gölgeleri olan partilerle işbirliğine girerek kendi elini ayağını bağlıyordu. *Unidad Popular*'ın silahlı kuvvetler karşısındaki siyasetini de, cephenin içindeki hakim kesimler olan komünistler ile merkezci sosyalistlerin tavrı belirliyordu. Bu partiler, Şili ordusunun anayasaya ve yasal hükûmetlere bağlı olduğuna inanıyorlar ve komutanların kabineye alınmasını da, ordu içindeki yurtsever ve anayasalcı kesimlerin güçlendirilmesine ve desteklenmesine yönelik bir taktik olarak benimsiyorlardı. Aslında ordu

Şili'de "Barışçıl Geçiş" Çıkmazı

Şili deneyi özellikle Moskova yönelimli resmî komünizmin Avrupa komünizmi aşamasından geçtikten sonra bugünkü sosyal demokratik konumuna yerleşmesiyle sonuçlanan evrimi içinde çok önemli bir evreyi oluşturmakta. 20. yüzyılın başlarında komünizm, şiddetli iç tartışmalardan ve ayrışmalardan geçtikten sonra ve özellikle de 1917 Rus Devrimi'nin itkisiyle bir hedefler ve taktikler sistemine kavuşmuştu. Kendi içinde tutarlı bir bütünlük gösteren bu sistemin temel ilkeleri ise *III. Enternasyonal*'in ilk birkaç kongresinde net biçimde ifade

edilmişti. Hedef, dünya ölçeğinde sınıfsız topluma geçişi sağlayacak devrimci işçi devletinin kurulması, buna yönelik izlenecek tüm taktiklere temel sağlayacak olan stratejik yöneliş ise dünya devrimi idi. Ama bir süre sonra ilkin, strateji ve taktikler değiştirilmeye başlandı; gerçi hedef hâlâ aynıydı ama uygulanacak olan temel taktik (halk cepheleri), bu hedefin belirsiz bir geleceğe ertelenmesini gerektiriyordu. Evrimin bu aşaması oldukça uzun sürdü ama sonunda bu kez hedefin kendisi de uygulamakta olan taktiklere uyduruldu ve nihayet dünya sosyalizmi projesi tümden rafa kaldırılarak "evrensel demokrasi" programına ulaşıldı. Bugün ise, var olan işçi devletlerinde bile geri dönüşün yolları aranmakta.

İşte 1970-73 Şili trajedisi, resmî komünizmin bu basitleştirilmiş öyküsünün ikinci perdesini, bu perdenin belki de son sahnesini oluşturuyor. Devrimci taktiklerin terk

43 Latin Amerika'da Devrim ve Karşı Devrim

edilerek sosyalizmin inşasını burjuva yasallığına bağlayan anlayışın uygulanma örneklerine Şili'den önce başka ülkelerde de rastlanmıştı. 1936-38'de Fransa'daki *Halk Cephesi* deneyi ilk akla gelenlerden biri. Gerçi Leon Blum önderliğinde sosyalist, komünist ve radikal partilerden oluşan *Fransız Halk Cephesi* hükümetinin sonu, Allende önderliğinde sosyalist, komünist, radikal, sosyal demokrat ve halkçı partilerden oluşan *Halk Birliği* hükümetininki gibi olmamış, yani bir darbeyle devrilmemişti, ama tıpkı *Halk Birliği* hükümeti gibi *Halk Cephesi* hükümeti de sosyalizmin burjuva yasallığı çerçevesinde inşası adına adım adım burjuva devletinin altında ezilmiş, kendisini iktidara getiren işçi ve halk kitlelerinin siyasal ve toplumsal seferberliğini frenleyerek toplumsal coşkuyu söndürmüş ve nihayet Şili'de olduğu gibi orduya gerek kalmadan siyaset sahnesinden silinip gitmişti. Şili'deki *Halk Cephesi* uygulamasının sonuçlarının trajikliği açısından benzetilebileceği, hatta on milyonlarca insanın ölümüne yol açan II. Dünya Savaşı'nın bir provası olması bakımından ondan çok daha çarpıcı ve trajik olan örnek ise 1936-39 İspanyol devrimidir. Burada da gene benzer bir *Halk Cephesi* hükümeti, sosyalizmin inşası adına bir demokratik burjuva cumhuriyetinin koruyucusu rolünü üstlendiği andan başlayarak kendisini devasa bir işçi-köylü devriminin karşısında bulmuş, bu ikilem karşısında ısrarla birincisine sarılmış ve nihayet kanlı bir askerî darbeyle değil, ama bir milyon insanın öldüğü korkunç bir iç savaş sonucunda faşizme yenilmişti.

11 Eylül sabahı Şili halkı, Salvador Allende'nin sesini son kez radyodan duydu. Hâlâ hükümetin elinde bulunan iki radyo vericisinden askerler yayını kesene kadar Şili halkına hitaben üç konuşma yapan Allende, aynı gün öğleye doğru başkanlık sarayına yapılan saldırıda silahı elinde ölecekti: "Size seslenmek için bir daha elime fırsat geçeceğini sanmıyorum. Acı konuşmayacağım ama, sözlerimin, Şili askeri olarak and içenlere, bu andı tutmadıkları için ahlâkî bir ceza olmasını dilerim. (...) Bana gösterdiğiniz bağlılık ve duyduğunuz güven için hepinize teşekkür ederim. Her zaman yanınızda olacağım, en azından anılarım yanınızda olacak. Şili'ye ve onun geleceğine inanıyorum. Bizden sonrakiler, bu karanlık ve acı günü yenmesini bileceklerdir. Sizler, çok geçmeden özgür insanların, daha iyi bir toplum kurmak için yürüyeceği yolları açacağına inanın! Yaşasın Şili!"

Şüphesiz bu örnekleri anımsatırken resmî komünizmin halk cephesi çizgisinin yol açtığı yenilgilerin ve felaketlerin tek nedeninin yalnızca "barışçıl geçiş" siyasetinin kendi iç çelişkileri ve çıkmazları olduğunu söylemek istemiyorum. Her önemli tarihsel olay, ancak bir bütün olarak dünya koşullarının bir ürünüdür. Bu özellikle çağımızda böyle. Dünya dengeleri, büyük güçlerin uluslararası planları, dünya kapitalizminin tarihsel ve konjonktürel koşulları vb. dikkate alınmadan yapılacak bir çözümleme yetersiz olacaktır. Bu doğru. Ama öte yandan halk cephesi taktiklerinin ve barışçıl geçiş düşüncesinin bu somut dünya koşullarının bir ürünü olduğu da doğru. Aksi takdirde yalnızca Allende'nin değil, tüm diğer Şilili komünist ve sosyalist önderlerin de Fransız ve İspanyol deneylerinden haberdar olmadıkları, hiçbirinin bu devasa olayları incelemedikleri varsayılmış olur, ki bu da hiç inandırıcı bir açıklama olmaz. Nitekim bugün klasik halk cephesi taktiklerine rastlamıyorsak ve bunun yerine daha da geniş "ulusal demokratik mutabakat" çağrılarıyla karşılaşıyorsak, bunun nedeni uygulayıcılarının bu taktiklerin felaketli sonuçlarını kavramış olmaları değil, yeni dünya durumunun dayattığı zorunluluklardır. O halde Şili'deki uygulanış biçimiyle halk cephesi taktiklerinin açmazlarının ve yetersizliklerinin incelenmesi ve saptanması, komünizmin resmi kanadının, yani Stalinizmin bu evresinin daha iyi kavranmasına da yardımcı olacaktır.

Şili'de Allende hükümetinin tüm sorumluluğu *Şili Komünist Partisi*'ne (CCP) yüklenebilir mi? Bu soruya esas olarak evet yanıtını vermek gerekiyor, çünkü yalnızca *Halk Birliği*'nin oluşmasına önayak olması bakımından değil, cephenin programının da büyük ölçüde onun programıyla örtüşmesi bakımından da *CCP*'nin cephe üzerindeki ağırlığı ve yönlendiriciliği belirleyiciydi. Öte yandan *Sosyalist Parti* (SP), tıpkı Fransa'da ve İspanya'da olduğu gibi iki kanada bölünmüştü; Allende'nin önderliğindeki parti merkezi komünistler ile hemen hemen aynı çizgideydi, buna karşılık partinin Troçkistleri de içeren sol kanadı, halk iktidarının tabana doğru yayılmasını ve burjuva yasallığının dışına taşınmasını talep eden daha radikal bir siyasetin takipçisiydi. *Halk Birliği*'nin reformist ve "kurumsalcı" uygulamalarına karşı muhalefet edenlerin arasında, cephenin içinde yer alan *Birleşik Halk Eylemi Hareketi* (MAPU) ve *Hıristiyan Sol* ile cephenin dışında kalıp zaman zaman ona eleştirisel destek sunan *Devrimci Sol Hareket*'in (MIR) de bulunduğunu belirtmek gerekir.

Şili'de Allende önderliğinde uygulamaya konulan 'sosyalizme barışçıl geçiş siyaseti', daha 1956'da *CCP*'nin 10. Kongresi sırasında "Şili tipi sosyalizm" ve "siyasi-kurumsal yol" başlıkları altında formüle edilmişti. Seçimle işbaşına gelen hükümetin uygulamaya koyduğu bu programın temel zaafları, hatta bizzat hükümetin düşürülmesine yol açan yanlış öngörüleri başlıca üç noktada, sınıf ittifakı planı, silahlı kuvvetlere yönelik tavır ve kurumsal aygıtın yeni devletin kullanımı konularında yoğunlaşıyordu.

Halk Birliği hükümetinin emperyalizm karşısındaki konumuna gelince: Allende hükümetinin çokuluslu şirketlere ve yerli tekelcilere güvence vermesi yetmiyordu. 1970'li yılların başı, dünya kapitalist sisteminin yeniden bir evrensel biçimlenmeye yöneldiği dönemde. Emperyalizmin yönlendiriciliği altındaki dünya ekonomisinin yeni işbölümü ulusal devletlere önemli görevler yüklüyordu. Artık "ulusal burjuvaziler" ile çokuluslu şirketlerin ticari ve karşılıklı işbirliği anlaşmaları yapma dönemi geride kalmıştı. Aşırı derecede uluslararasılaşan ve her düzeyde tam bir entegrasyona giden dünya kapitalist ekonomisi, tüm ulusal devletlerin ekonomilerini yeni uluslararası işbölümü çerçevesinde yönlendirmelerini talep ediyordu. Tüm mali, ticari, sınai ve teknolojik yapılar tam entegrasyon doğrultusunda yönlendirilmeliydi. Bu açıdan ABD emperyalizmi için, örneğin yalnızca *ITT*'nin ticari çıkarları değil, ama daha önemlisi tüm Güney Amerika'nın bu yeni düzen içine çekilmesi önemliydi.

Allende hükümeti ise "ulusal gelişmeci", "kalkınmacı" programıyla bu yapılanmaya uymuyordu. Üstelik öteki yoksul Güney Amerika ülkeleri için yeni bir model oluşturma tehlikesini taşıyordu. Burjuva yasallığı içinde bile olsa bağımsızlık, demokrasi ve adalet söylemi, emperyalist plana karşı halk direncini ifade ediyordu, öte yandan *Halk Birliği* hükümeti, kapitalist dünya ekonomisi içinde beğımsız bir ulusal kapitalist adacığın bulunabileceğine hâlâ inanıyor, emperyalizmden tam bağımsızlığın ancak dünya kapitalist sisteminden gerçek bir kopuşla elde edilebileceğini göremiyordu. Bu da halk cepheleri yanılgısının bir başka açmazıydı.

Bütün bunlar göz önünde tutulduğunda, Allende'nin Şili deneyini, Caballero'nun İspanyası'ndan çok Blum-Thorez ikilisinin Fransa örneğine yaklaştıran birkaç etmenden söz edilebilir. İspanya'da *Halk Cephesi* hükümeti, anarşist *İberik Anarşist Federasyonu* (FAI), *Sol Sosyalistler* ve sol merkezci *Birleşik Marksist İşçi Partisi* (POUM) önderliğindeki bir işçi-köylü devrimini tam anlamıyla ezerek işbaşında kalmış, ama tam da bu nedenden ötürü faşist Franco orduları karşısında bozguna uğramıştı. Oysa Şili'deki *Halk Birliği*, tıpkı 1936-38 arasında Fransa'daki *Halk Cephesi* hükümeti gibi alternatif bir devrimci önderliğin tehdidi altında değildi. Gerçi Şilili emekçi kitleler içinde potansiyel bir devrimci öncü yok değildi; *Sol Sosyalistler*, *MAPU* ve *MIR* böyle bir öncünün bileşenlerini oluşturuyordu. Ne var ki bu akımlar ve partiler ne yeterince güçlüydüler, ne de açık seçik devrimci bir program etrafında kendilerini *Halk Birliği*'nden ayrıştırabilmişlerdi. Tüm ülkeye egemen olan birlik sloganları bu akımları ve partileri de etkiliyordu ve sonuçta bunların *Halk Birliği*'ne, tabiî aslında *Komünist Parti*'ye eleştirisel destek sunmaktan öteye ciddi bir adım atamamalarına yol açıyordu. Oysa gerçek birlik Şili işçi sınıfının coşkusu, girişimi ve cesareti etrafında ve burjuva yasallığını kırıp atan bir devrim projesi doğrultusunda gerçekleşebilirdi.

Şili halkının 1972 sonlarından başlayarak kurmaya giriştiği ikinci iktidar odaklarının yaygınlaşıp merkezileşmesini ve böylece bir işçi iktidarının temel organları haline gelmesini engelleyen etmenlerden biri de, bunu hedefleyen bir programa dayalı devrimci bir önderliğin bulunmayışı idi. İkili iktidar durumunun ülkeyi saramayışının nedenleri arasında şüphesiz *Halk Birliği* hükümetinin "barışçıl geçiş" adına kendi üzerine dayattığı burjuva yasallığı da vardı. Hükümet, denetleyemediği bir dinamiğin kendi taktik planını zedelemesinden çekiniyordu, bu nedenle de kitle seferberliğine kuşkuyla yaklaşıyordu ve bunu desteklemiyordu. Bunun yerine, tıpkı Blum hükümeti gibi uyuşmazlıkların burjuvaziyle uzlaşma yoluyla ve barışçıl biçimde çözümlenmesini istiyordu. Ama uzlaşmanın maddi temellerinin yok olduğu bir ortamda bu umutsuz bir çabaydı. Ama öte yandan alternatif halk iktidarı hükümetin bu uzlaşmacılığının ve kararsızlığın üstesinden gelebilecek kadar güçlü değildi ve en önemlisi buna öncülük edecek bir siyasal önderlikten yoksundu.

Belki son bir kıyaslama daha yapılabilir. İspanya'da *Halk Cephesi*, devrimin şiddetiyle parçalanmış bir burjuva devletinin yeniden inşası ve güçlendirilmesi görevini üstlenmişti. Allende hükümeti ise, gene Fransa'daki *Halk Cephesi* hükümeti gibi oldukça birleşik ve güçlü bir devlet aygıtıyla sosyalizmi kurma yoluna çıktı. Thorez gibi Allende de hiçbir zaman bu baskı aygıtını kırıp dağıtmayı, yerine bir başka mekanizmayı geçirmeyi düşünmedi. Bu nedenle de bu aygıtın ağırlığı altında ezildi. Şilili komünistler burjuva devletin bekası savunulduğu sürece, oligarşinin yüz yılı aşkın çabaları sonucunda kurulan bu aygıtın birkaç yıl içinde yeni bir programın, yeni bir toplumsal sistemin, yeni bir dünya görüşünün savunucusu durumuna geleceğini düşünüyorlardı. Bunun umarsız bir ütopya olduğu, Şili devriminin korkunç yenilgisiyle bir kez daha açığa çıktı.

MUHİTTİN KARKIN

içinde, burjuva yasallığını savunan "anayasalcılar" yani reformistler ile burjuva devletinin bekası adına burjuva demokratik yasallığın dışına çıkmaya hazır "darbeciler" arasında gerçekten de bir bölünme vardı. Ne var ki, talep ettikleri "toplumsal barış" yerini kargaşaya, iç savaş sürecine ve siyasal kutuplaşmaya bırakırken, ordu içindeki reformistlerin de giderek etkinliklerini yitirmeleri kaçınılmazdı. En azından burjuva yasallığının korunması için bile, orduda yeni yeni bir bölünme yaratılması gerekiyordu. Haziran 1973'teki Santiago Panzer Birliğinin darbe girişiminden sonra bile "İç Savaşa Hayır!" sloganıyla hareket eden *Komünist Parti*, yayın organı *El Siglo*'da orduyu övmeyi ve "toplumsal barış"ı sadakatle savunmayı sürdürdü. Sol-kanat sosyalistlerin ve *MIR*'ın ordu içindeki darbeci komutanlara karşı itaatsizlik çağrısı ise çok geç kalmış, üstelik hükûmet tarafından yasaklanmıştı. Başlangıçtan beri *Unidad Popular*'ın salt üst örgütlere dayalı birliğini yetersiz bularak kitlelerin devrimci inisiyatifinin kırılmaması gerektiğini savunan ve iktidarın tek güvencesinin tabandan geliştirilebilecek örgütlenmeler olduğunu vurgulayan *MIR*'a karşı *Komünist Partisi* çok sert tavır almış, örgütü maceracı olmakla suçlamıştı. *Unidad Popular*'ın iktidarını süreklileştirmeye yönelik herhangi bir planı yoktu, çünkü programlaştırdığı "kurumsal yasallık" ile kendisini burjuva devlet düzeninin içinde tanımlamıştı. Şili'deki kitle seferberliğini kışkırtan *Unidad Popular* değil, burjuva saldırısı oldu. Sanayicilerin, dükkân sahiplerinin, tüccarların, kamyoncuların Ekim 1972'de başlattıkları hükümet aleyhtarı gösteri ve boykotlar, işçi sınıfı içinde büyük bir hareketliliğe yol açtı. Fabrikalar, dükkânlar, devlet daireleri ve çiftlikler işgal edilerek boykotçu sahipleri kovuldu, karşı-devrimci yöneticileri işten atıldı ve bizzat işçiler yönetimi ele alarak üretimi sürdürmeye giriştiler. Tam anlamıyla işçi sınıfının kendini savunma seferberliği olarak tanımlanabilecek bu hareketin içinden gerçek bir halk iktidarının organları doğmaya başladı: Fabrika örgütlenmelerini, mahalle meclislerini, kadın örgütlerini ve benzeri yerel demokratik güçleri birleştiren *comandos comunales* (belediye komiteleri), burjuva devleti karşısında halkın yarattığı ikinci iktidar odakları, ya da bu odakların ilk çekirdek biçimleri olarak hızla yaygınlaşıyor; neredeyse kendiliğinden ortaya çıkan *cordones industriales* (sanayi konseyleri) gibi bir öz-örgütlenme ile kenetlenen işçi sınıfı, bir yandan burjuvazinin iktisadî saldırısına direnirken, bir yandan da olası bir darbe girişimine karşı işçi direnişinin ön hazırlıklarını yapıyordu. Halkın tabandan örgütlenmesinde çok geç kalındığını ileri süren *MIR* kitle seferberliğinde etkin rol oynamış, örgütün bu nedenle ordu tarafından yasaklanmasını da Allende engellemişti. İşçi sınıfının ve yoksul halk kitlelerinin bir "meşru müdafaa" seferberliği içinde gerçekleştirdiği bu örgütlenmeler dahilinde, *Unidad Popular* partilerinin militanları da yoğun ve coşkulu bir şekilde çalışıyorlardı. Ne var ki, *Komünist* ve *Sosyalist Parti*'nin önder kadrosu, burjuva düzeninin sınırları içinde kalmaya kararlıydı; öyle ki, öz-örgütlenmelere karşı takındıkları tutum, ordunun darbeci kanadı ve burjuvaziyle yaptıkları pazarlıklarda bu komite ve konseylerin ağırlığından yararlanmakla sınırlı kaldı. Kitle seferberliğinin potansiyel gücünü burjuvazi daha iyi kavramıştı; bu halk hareketinin kendisi için yarattığı tehlikeyi de. Yasallığı ve demokratik düzeni ancak kapitalist sistemin sürekliliğini sağladıkları sürece anlamlı bulan burjuvazi için asıl tehdit unsuru; taviz üstüne taviz vererek *Hıristiyan Demokrat*'ları da hükümete katmaya çalışan Allende hükümeti değil, ülkede giderek ikili bir iktidar yapısı oluşturmaya başlayan kitle seferberliğiydi. Bu seferberlik, *Unidad Popular* hükümetinin denetimi dışına taşmış, hükümet tarafından da önlenemeyecek boyutlara erişmişti. Şili burjuvazisinin demokratikliği ve silahlı kuvvetlerin anayasaya sadakati konusundaki yanılsamalar, Eylül 1973'te acı bir şekilde son bulacaktı...

Giderek şiddet eylemlerine yönelen sağ muhalefet, ekonomik engellemelerden sonra, açık sabotajlara başlamış, faşist örgütlerin suikastleri yaygınlaşmıştı. Parlamentoda sert bir tutum izleyen Allende, çıkabilecek bir iç savaşın kaybedileceği düşüncesiyle sağ teröre etkili bir karşılık vermekten kaçınıyordu. Şili'de bütün istikrarsızlıklara ve bunalıma rağmen, *Unidad Popular* iktidarı oy kazanmaya devam etti: 4 Mart 1973'te yapılan seçimlerde *Unidad Popular* sekiz sandalye daha kazanmıştı. Cunta liderleri daha sonraki açıklamalarında, darbe kararını seçim günü aldıklarını açıkladılar... Orduyu yatıştırmak konusunda çok önemli bir faktör olan General Pratts'ın baskılara dayanamayıp istifa edişinden sonra, Parlamento çoğunluğu hükümete baskılarını artırdı. *Hıristiyan Demokrat* lider Frei "anayasal düzenin yeniden kurulması" için orduyu açık açık göreve çağırıyordu. Ancak darbeden bir hafta önce, 4 Eylül 1973'te Santiago caddelerinde hükümeti destekleyen 800 bin kişinin mitingi, anayasal sınırlar içinde kalındığı takdirde iktidarın en büyük güvencesiydi. Anayasal sınırlar içinde kalınmadı: Şili ordusu, ABD tröstleri tarafından örgütlenen darbeyle kendi geleneğine de ihanet etti ve 11 Eylül sabahı, her yıl tekrarlanan eğitim tatbikatını paravan olarak kullanarak, Pinochet komutasında iktidara el koydu. Darbede Amerikan desteği çok açıktı; kısa süre içinde binlerce kişi öldürüldü, binlerce tutuklu stadyumlara dolduruldu, 1 milyonu aşkın 'politik göçmen' başka ülkelere iltica etmek zorunda kaldı... Aynı gün, devlet başkanı Salvador Allende de Modena Sarayında elinde silah, darbecilere karşı çarpışırken öldürülmüş, Şili deneyi acımasızca ezilmişti...

Pinochet Diktası

Yirminci yüzyılın en kanlı darbelerinden birinin gerçekleştirildiği Şili'de parlamento kapatıldıktan sonra, "Marksist kanseri kazımak" için askerî rejim halka karşı neredeyse açık bir savaş başlattı. 1973'ten itibaren uygulanan monetarist ekonomi-politika, ilk iki yıl içinde işçi hareketinin tümüyle ezilmesi sayesinde artı-değer oranlarında gözle görülür artışa sırtını dayamıştı. Yine de malî sermaye iktidar bloğu içinde önemli bir baskı unsuru olduğu halde, tümüyle kendi çıkarlarına uygun bir politikayı yürürlüğe koyamadı. Nisan 75 ve Temmuz

ALLENDE, (GOSSENS) SALVADOR *(1908-1973)*

Şili'nin ilk Marksist başkanı olan Salvador Allende, 26 Haziran 1908'de Şili'nin en büyük liman kenti Valparaiso'da varlıklı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Annesi koyu bir katolik, babası ise özgürlükçü ve mason bir avukattı. "Kızıl Allende" olarak anılan büyükdedesi de, O'Higgins'in yanında bağımsızlık mücadelesine katılmış, doktorluğunun yanısıra parlamento üyeliği yapmış, ve 19. yüzyıl Şili'sinde dine karşı lâiklik savaşı vermişti. Bir anlamda büyükdedesinin yolunu izleyen Allende, aile geleneğine uyarak doktorluğu meslek olarak seçti. Yüksek öğrenimine başlamadan önce, askerliğini yapmış; bu sırada bir haksızlığı eleştirdiği için hapis cezası da almıştı. 1926'da hem üniversitede tıp eğitimine başladı, hem de aktif politikaya: Başkent Santiago'daki *Şili Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrenci Derneği* Başkanı, *Üniversite Konseyi* üyesi ve *Öğrenci Federasyonu* ikinci başkanıydı. Bu arada, hayatını da kazanmak zorundaydı; çalışmaya başladı. Bir aralık siyasal faaliyetlerinden ötürü okuldan uzaklaştırıldı. Ünlü şair Pablo Neruda ile arkadaşlığı da bu yıllara dayanmaktadır. 1932 yılında üniversiteden mezun olan Allende, ailesinin politik ünü dolayısıyla sık sık iş değiştirmek zorunda kaldı, sonunda morgta çalışması, Şili'nin toplumsal durumu üzerine radikal görüşler edinmesine yol açacaktı...

Başarılı bir "sosyal tıp" uzmanı olan Allende, *Şili Tıplılar Birliği* adlı meslek örgütünü kurdu, ama asıl uğraş alanı yine aktif politikaydı: 1933 yılında kuruluş çalışmalarına katıldığı *Sosyalist Parti*'den 1937'de milletvekili olarak parlamentoya girdi. Henüz 29 yaşındaydı, bu tarihten ölümüne kadar her zaman Temsilciler Meclisi'nde ya da senatoda fiilen görev yaptı. 1938'de önce *Sosyalist Parti* genel sekreter yardımcısı, sonra da Cerda'nın *Halk Cephesi* hükümetinde Sağlık Bakanı oldu, 2.5 yıl süren bakanlığı sırasında Şili'de ilk ciddi sosyal sağlık hizmetleri ağını oluşturdu. 1942'de yine *Halk Cephesi'nden seçilen Juan Antonio Rios ile anlaşamayan Allende, seçimlerden iki ay sonra istifa etti. Başkanlık seçimlerine ilk kez 1952'de Sosyalist Parti, Komünist Parti* ve *Demokratik Parti*'nin adayı olarak katıldı. Seçimler sol ittifak açısından kesin bir yenilgiyle sonuçlandı; Allende en az oyu alan aday olmuştu. 1958'deki İkinci adaylığında, Muhafazakârlarla Liberal-

76'da uygulanan "şok politikası" bu durumu değiştirdi; bir yıl içinde askerî diktatörlüğün uluslararası tekellere ve *IMF*'e bağımlılığı artmış, geleneksel sanayi burjuvazisinin etkinliği azaltılmıştı. 1976-77'de 1975'te yaşanan krizden sonra ekonominin yeniden canlanmasını sağlayan önlemler yürürlüğe girmiş, 1978'den başlayarak rayına oturtulan Friedman modeli neo-liberal ekonomi-politika, bu yıllarda bir ölçüde başarıya ulaşmış ve askerî rejimin haklı bir gerekçesi olarak gösterilmeye çalışılmışsa da, 1981'deki kriz Şili ekonomisini iflasın eşiğine getirmiştir. Şili'deki askerî diktatorya, geçen yüzyılın sonlarına dek ülkede hüküm süren otokratik devlet aygıtını yeniden kurmayı denemekte, ancak sivil burjuva iktidarın emrinde olan 19. yüzyıl ordusunun tersine, Pinochet'nin kendisi bir despot olarak hüküm sürmeye çalışmaktadır. Ülkede dikta karşıtı muhalefet, '73 sonrası etkili bir politik güç olarak kendini ortaya koyamamıştır. Bunun bir nedeni, tüm sol partilerin önder çekirdeğinin ülke dışında bulunmasıdır. Şili'deki örgütlenmeyi eski kadrolardan bağımsız yürütecek yeni bir önderlik oluşturulamadığından, kitle örgütlenmeleri eskiye oranla partilerden büyük ölçüde bağımsız yürütülmektedir, ayrıca sol partiler çeşitli bölünmelerde kendini gösteren ideolojik bir bunalım dönemi geçirdikleri için, devlet aygıtının değiştirilişine paralel olarak başlatılan 'ideolojik saldırı'ya güçlü bir karşılık verememişlerdir... O kadar ki, güncel koşullar, "görevlerini yapıp gidecekleri" beklentisiyle askerî darbeye davetiye çıkaran *Hıristiyan Demokrat*'ları, toplumsal muhalefetin radikal ucu haline getirmiştir. Çünkü *Hıristiyan Demokrat Parti*, sol örgütlenmelere oranla baskıdan çok daha az etkilenmiş, bir süre faaliyetlerine ara verildiyse de, yasaklanmamıştır. Darbeden en çok etkilenen örgüt olan *Sosyalist Parti* ile varlığını sürdürmeyi hâlâ başaran *Komünist Parti*, bir yandan kendi içlerindeki bölünmüşlükleri aşmaya çalışırlarken, öte yandan da *Hıristiyan Demokrat*'larla bir demokratik ittifaka yönelmektedirler. Darbeden hemen sonra cunta yönetimine karşı silahlı saldırıya geçen ve '73 sonrası silahlı mücadeleyi benimseyen *MIR* bile, bu ittifakın gerekliliğini kabullenerek dikta devrildikten sonra "geniş tabanlı demokratik bir geçiş hükümeti" kurulmasını önermiştir. Bu arada, iktidarının ilk yıllarında kendi ifadesiyle "Şili'de kendisinden habersiz tek bir yaprağın oynayamayacağı" bir despotizm kuran Pinochet'nin otoritesi giderek azalmaktadır. İktidarının ilk yıllarında yaptırdığı düzmece halkoylamasında yüzde 90 oy oranıyla kendisini 1978'e kadar devlet başkanı ilan eden Pinochet, 1988'deki referandumda sandıktan net bir "hayır" mesajı çıkınca ilkin bir darbe ve sıkıyönetim dönemine daha girişmeyi denediyse de, bu, iç ve dış baskılar karşısında artık imkânsız hale gelmişti: 14 Aralık 1989'da başkanlık seçimlerinin yapılmasına karar verildi. Kendi adayının seçilme şansının hemen hemen sıfır olduğunu gören Pinochet, siyasal iktidarın arkasındaki ağırlığını koruyabilmek için Silahlı Kuvvetler Başkomutanı olarak görevde kalmayı istemekteyse de, gün geçtikçe canlanan ve tekrar politize olmaya başlayan Şili kamuoyunda Pinochet döneminin artık sona erdiği fikri son derece yaygındır.

Pinochet rejimi, 11 Eylül'deki kanlı darbeden sonra, ülkede tam anlamıyla bir "insan avı"na çıktı. Öldürülen, kaçırılan, işkenceden geçen ve ancak stadyumlara doldurulabilen binlerce tutuklu, "politikasız", nötr bir toplum yaratmak için uygulanan bir baskı ve dehşet politikasının kurbanlarıydı. "İnsan haklarının komünistler tarafından yapılan en başarılı propaganda olduğunu" iddia eden Pinochet için bütün bu vahşet, "Marksist kanser"i kökünden kazıyacak bir operasyon olmaktan öte gitmiyordu... Santiago'daki Ulusal Stad, darbenin ilk yılı içinde, tribünlerine seyirci yerine "siyasal suçlu"ların doldurulduğu devasa bir hapisane olarak kullanıldı... Nüfusu on milyon olan ülkede, sadece darbe sırasında 350 bini aşkın kişi öldürülmüştü. İleriki yıllarda toplumsal muhalefetin her öne çıkışında, aynı devlet terörü; sıkıyönetimler, toplu tutuklamalar, katliamlarla biten mahalle baskınları ve sürgünler eşliğinde gündeme gelecekti...

lerin başken edayı Alessendri'ye karşı az bir farkla kaybetti. 1964 aeçimlerinde ise *Hıristiyan Demokrat* aday Frei karşıaında kesin bir yenilgiye uğradı. 1969'a kadar senato üyeal olan Allende'nin dördüncü kez aday olmeaı, *Sosyalist Parti* içindeki deha ılımlı bir aday arayan bazı gruplarca istenmiyordu.

1967'den itibaren artan grevler, göateriler ve fabrika işgelleri ile kendini göateren canlı bir toplumaal muhalefet gelişiyordu; politik açıdan 'yıprenmış' bir adayın iktidar fırsatını harcamasını istemiyorlerdı. Gerçekte, deha önce üç kez seçim kaybeden Allende'nin kendisi de seçileceğini pek düşünmüyordu. Bu nedenlerle, 70 seçimleri öncesinde *Sosyalist Parti* adaylığını bile burun farkıyla kazanebildi. *Komünist Parti*, ünlü şair Peblo Neruda'yı aday olarak belirlemişti, *Halk Birliği*'nin öteki partileri içinde, daha ılımlı bir aday areyışı aürerken, Allende birliği toparlamayı başardı ve dördüncü kez aday oldu. 1970 aeçimlerinde Halk Birliği'nin adayı Allende % 36.3 oyla başkanlık seçimini kazandı. Allende'nin ilk birbuçuk yıllık iktidarı, gelir dağılımı ve toplumsal reformlar açıaından çok parlak geçtiyse de, ABD'nin ambargoau ve sağ terör yüzünden tırmanan olaylar, ordunun kanlı derbealyle aone erdi. Allende, 11 Eylül sabahı, birliklerin harekete geçtiğini öğrenince, yakın çevresiyle birlikte başkanlık sareyına giderek, *Unidad Popular* hükümetini gerekirse elinde silehle savunacağını açıkladı. Radyodan yayın kealilene kadar halka hitaben bir 'aon konuşma' yapan Allende, Başkenlık sarayına roketler ve tanklarla hücuma geçen birliklere karşı, yanındaki kırk kişiyle umuteuz bir savunma yaptı. İki-üç saat aüren çetışmadan sonra ordu birlikleri saraya girdiler, Allende elinde silehı çarpışırken öldü. Vurulup düştüğünde bile üzerine kurşun yağmaya devam ediyordu. Soylu, dürüat ve onuruna bir tutku derecesinde düşkün olen, Şili'nin Markaiat devlet başkenı, seçimle geldiği Le Mondena'de, emperyeliat güçlere karşı başlettığı demokratik saveşta, savunduğu ilkelere bağlı kalarak sonune kader çerpışmıştı. Trajik olen, siyesal hayatı boyunca, iktidere sahip olduğu dönemde bile keba kuvvete prim vermeyen bir önderin başlettığı demokratik devrimin, en vehşi şekilde, kanla baatırılışıydı.

Doğu Avrupa'da İşçi Muhalefeti

II. Dünya Savaşı'nın ardından *Kızılordu*'nun girdiği Doğu Avrupa ülkelerinde kurulan halk demokrasilerinin üzerinde yükseldiği siyasal ve ekonomik sistemler, 1953'de Stalin'in ölümüyle birlikte görünürde sahip oldukları istikrarı kaybettiler. Stalin'in adıyla anılan bir sosyalizm anlayışının ve bu anlayışın biçimlendirdiği bütün bir siyasal, ekonomik ve toplumsal sistemin, onun ölümüyle değiştirilebilir olduğu görüşü, o ana kadar frenlenen hareketlerin, maddi koşulların da oluşması ile, bir toplumsal muhalefet biçiminde ortaya çıkmasına yol açtı. Genelde bir bütün olarak ele alınmalarına rağmen, Doğu Avrupa'daki halk demokrasilerinde ortaya çıkan muhalefet hareketleri, hem tek tek ülkelerin farklı özgün koşulları, hem de hareketlerin içinde yer aldıkları tarihsel bağlam açısından farklı özellikler taşıdılar.

Doğu Avrupa ülkelerinde savaşın sonunda genel olarak güçsüz bir konumda olan *Komünist Partiler*'in *Kızılordu*'nun zaferiyle, dışardan bir etkinin sayesinde en güçlü parti pozisyonuna getirilmeleri ve faşizmle işbirliği yapmamış burjuva ve köylü partileriyle kurulan koalisyon hükümetlerinde egemen parti olarak yer almalarıyla başlayan süreç, genel olarak demokratik hakların, taban örgütlenmelerinin etkinliğinin adım adım ortadan kaldırılmasıyla, parti içi muhalefete karşı alınan tavrın tasfiyelere, göstermelik davalar sonucunda verilen ölüm cezalarına, tutuklamalara varmasıyla devam etti. 1949-1953 yılları arasında halk demokrasilerinde uygulanan ekonomik politikalar, önemli ölçüde Sovyetler Birliği'ndeki ekonomik politikalara benzer özellikler taşıdı. Bu yıllarda ağırlık, ağır sanayi yatırımlarının artırılmasına, askeri harcamalara ve silah sanayine verildi. Özellikle ağır sanayiye yapılan yatırımlar büyük boyutlara ulaştı ve askeri harcamalar katlanarak arttı. Bu gelişmeler, ancak diğer alanlardaki yatırımların kısıtlanması ile mümkün olabildi. Bu dönemde tüketim malları sektörü, ağır sanayinin gerisinde kalınca halkın günlük ihtiyaçlarının karşılanmasında darboğazlar yaşanmaya, pek çok mal giderek bulunamamaya başladı. Bu süre içinde işçilerin gerçek ücretlerinin yükselmemesi, hatta düşmesi; önem verilen sektörlerdeki işçi ücretleriyle diğer sektörlerdeki ücretler arasında önemli farkların doğması, yaşam standartlarında herhangi bir iyileştirme gerçekleştirilmeden işçiler üzerinde üretimin artırılmasına yönelik baskıların artması, işçilerin memnuniyetsizliklerini artırdı ve işletme yönetimleriyle çatışmalara ve grevlere yol açtı.

İlk büyük patlama, içinde bulunulan krizden çıkmanın yolunu üretim normlarını artırmakta bulan *SED* yönetimine karşı Doğu Berlinli işçilerin 1953 ayaklanması oldu. Aynı yıl Çekoslovakya'da işçiler çeşitli şehirlerde greve gittiler, gösteriler düzenlediler, protestolar bazı bölgelerde yerel düzeyde ayaklanmalara dönüştü. Derinleşen toplumsal ve ekonomik kriz ve artan muhalefet, 1953'den itibaren yine Sovyetler Birliği'nin yönlendirmesiyle Doğu Avrupa ülkelerinde uygulanan politikalarda bir değişime gidilmesini sağladı. İhmal edilen tüketim malları sektörüne daha fazla ağırlık verilmesi, halkın yaşam standardının yükseltilmesi ve demokratikleşme yönünde bir takım adımlar atılması şeklinde özetlenebilecek bu uygulama değişiklikleri, ya da "yeni yönelim" 1955'de bir tıkanma noktasına gelerek terkedildiğinde, yeni bir muhalefet dalgası kendini gösterdi. 1956 Macaristan ayaklanmasının doruk noktasını oluşturduğu bu yeni dalga, kitlelerin demokrasi taleplerinin, işçilerin kendilerine sunulandan farklı bir sosyalizm isteklerinin dile geldiği ve çeşitli farklılaşmalarla bugüne kadar gelen bir sürecin başlangıcı oldu. Polonya ve Çekoslovakya'da yaşananlar bu sürecin diğer uğraklarını oluşturdular. Bütün özgünlüklerine ve bundan kaynaklanan farklılıklarına rağmen bu süreçte yaşanan toplumsal ayaklanmalar ve muhalefetler karşılarında devlet, parti ve ordu bürokrasisini buldular. Bürokrasi ile çatışma böylelikle bu sürecin esas önemli ortak özelliğini oluşturdu. Bir diğer ortak özelliği ise muhalefet hareketlerinin ileri sürdükleri taleplerin ve önerilerin, siyasal sistemin temellerini yerinden oynatmayacak olanlarının muhalefetin ezilmesinden sonra yaşanan "normalleşme" dönemlerinde uygulanması oldu. Böylelikle üreten-yöneten toplumsal işbölümünün yıkılmadığı ve yöneten bürokrasinin statükosunun korunduğu bu siyasal rejimlerde, işçi muhalefetlerinin ortaya çıkmasına yol açan aksaklıklar ve bozukluklar yöneten bürokrasi tarafından ıslah ediliyordu.

Demokratik Almanya Cumhuriyeti

II. Dünya Savaşı sonrasında *Nazi*leri destekleyen ve onlarla işbirliği yapan fabrika sahipleri, toprak sahipleri ve bankacılar Federal Almanya'ya kaçtılar. Sahipsiz kalan bu işletmeler ve topraklar *Kızılordu*'ya ait oldu. Değişik sektörlerdeki işçiler sürdürdükleri anti-kapitalist mücadele süresinde üretim birimleri zemininde işçilerin temsilcilerinden oluşan işçi örgütlenmeleri oluşturdular. Bu fabrika konseyleri, sahipsiz kalan işletmeleri yeniden işler hale sokmaya çalışırken, fabrikalardaki üretim ve yönetim sorunları üzerine de karar verebiliyorlardı. Tüketim mallarının dağılımı ve bölüşümü konseyler tarafından gerçekleştiriliyordu. Mart 1947'de fabrika konseyleri 14 bin işletmeyi kapsar duruma geldi. Konseylerin kurulduğu işletmelerdeki işçi sayısı, Doğu Alman işçi sınıfının yüzde 70'ini oluşturuyordu. Bir anlamda üretimde işçi kontrolü gerçekleşmişti.

Nazilerin baskı ve terörü altında uzun yıllar yaşamış olan Alman halkı, II. Dünya Savaşı sonrasında bu dönemden kurtulmanın sevincini yaşamaya başladı. Kızılordu'nun Almanya'nın doğu bölgesine girişi kitleler tarafından büyük coşkuyla karşılandı. Doğu Almanya'da kapitalistlerin ve büyük toprak sahiplerinin tasfiye edilmeleri ise özgürleşme mücadelesinde kitlelere yeni bir toplumun kuruluşu için umut veren bir nitelikteydi. İşçilerin üretim birimlerinde oluşturdukları özyönetim organları bu mücadelenin önemli bir noktasını oluşturuyordu. Ancak Doğu Almanya'da oluşturulmaya çalışılan ve halk demokrasisi olarak adlandırılan toplumsal şekillenme bu umutlar üzerinde önemli tahribatlar yaratmaya başladı. İktidar partisinin işçilerin çalışma ve yaşam koşullarını olumsuz yönde etkileyen kararları, bu hakları korumak için işçilerin harekete geçmelerini de sağladı. İşçiler 1953'deki parti kararlarına karşı direndiler. SED'nin yayın organları, işçilerin partiye karşı çıktıklarını yazıyordu. 29 Mayıs 1953'de Freiheit (Özgürlük) adlı parti yayın organında yayınlanan bir fabrika işçisinin mektubunda şöyle deniyordu: "Yoldaşlar, bugün aramızda birşeyler olmaktadır. Bunlar işçiler için ayıp şeylerdir. Karl-Marx'ın ölümünden 70 yıl sonra biz hâlâ en acil ihtiyaçlar üzerinde tartışma yapmak zorunda kalıyoruz. Eğer Marx bunları duysaydı, herhalde mezarında ters dönerdi." Bir başka işçi ise "parti yöneticilerinin ne kadar prim aldıklarını ve bu alınan primler karşılığında ne ürettiklerini" soruyordu. Neues Deutschland (Yeni Almanya) Berlin'de üretim normlarının artırılmasına karşı işçilerin direnişlere başladıklarını yazıyordu. 14 Haziran'da inşaat işçileri üretim normlarının yükseltilmesini kabul etmediklerini açıkladılar. Berlin'de çok sayıda işletme grev yapmaya başladı. İnşaat işçileri üretim normlarının yükseltilmesinden en çok zarar görenlerdi. Çünkü bununla birlikte inşaat işçilerinin ücretleri yüzde 10-50 arasında azaltılıyordu. 10 Haziran'da SED tarafından alınacak önlemler açıklandı. Bu açıklamadan sonra Berlin'de inşaat işçileri açık işçi toplantıları düzenleme girişimlerinde bulundular. İşçi toplantılarında, SED'nin uygulamalarının "kapitalistlerin işine yaradığı" söyleniyordu. İşçi toplantısındaki delegeler, "kapitalistlere hediyeler veriyorsunuz, ama bizi sömürüyorsunuz" diye bağırıyorlardı. Grevler esnasında iki işçi önderi tutuklanınca Doğu Berlin'de genel grev başladı. İşçi temsilcilerinden oluşan grev komitesi seçildi. 16 Haziran'da binlerce işçi yürüyüş yaparak parlamento binası önünde toplandı. Artık doğu Avrupa ülkelerindeki varolan siyasal şekillenmelere karşı ilk kitlesel muhalefet hareketi yükseliyordu. Partiden yanıt bekleyen işçilerle bazı bakanlar konuşmayı denediler. Maden sanayisinden sorumlu olan Selbmann, partinin işçilerin talepleri doğrultusunda hareket edeceğini işçilere iletiyordu. Fakat işçiler garanti istiyorlardı. Selbmann kendisinin de işçilikten geldiğini belirtiyor ve bu garantiyi kendisinin verdiğini açıklıyordu. İşçiler ise "sen kendini unuttun. Sen artık işçi değilsin. Artık bir işçi hainisin. Gerçek komünistler biziz, siz değilsiniz" diye karşılık veriyorlardı. Berlin'in Brandenburg kapısında yürüyüşe geçen göstericiler ellerinde Alman bayraklarını sallayarak protestolarını dile getiriyorlardı.

44 Doğu Avrupa'da İşçi Muhalefeti

İşletmelerdeki bu işçi örgütlenmeleri, hem SSCB'deki mevcut siyasal rejimin karşıtı bir şekillenmeyi oluşturuyorlardı, hem de *Alman Komünist Partisi*'nin hedefleri ile tam bir uyum içinde değillerdi. 11 Haziran 1945'de *Alman Komünist Partisi*'nin savaş sonrası kuruluş bildirgesinde hedeflenen şöyle ifade edilmişti: "Almanya'nın Sovyet sistemine geçişinin yanlış olacağı düşüncesindeyiz. Çünkü Almanya'nın içinde bulunduğu gelişme koşulları buna izin vermemektedir. Şu anda Alman halkının çıkarları için başka bir yolun seçilmesi öne çıkıyor. Bu yol, anti-faşist demokratik bir rejimin, halk için tüm hakların, özgürlüklerin olduğu parlamenter demokratik cumhuriyetin kurulmasıdır." *KPD*'nin parlamenter demokratik cumhuriyetin kuruluşu ile hedeflediği, 1848'de Almanya'da başlamış olan burjuva demokratik devrimin tamamlanmasıydı. *KPD*'nin bu hedefi, II. Dünya Savaşı sonrası *Komintern*'e üye partilerin geliştirdikleri halk demokrasisi anlayışının bir sonucuydu. Halk demokrasisi, sosyalizmi hedeflemeyen bir parlamenter sistem olacaktı.

Temsili demokrasiye dayanan böyle bir parlamenter sistem ile, doğrudan demokrasiye dayanan konseyler bir arada bulunamazlardı. Konseylerin varlığı, parlamenter sistemin gerçekleşmesinin önündeki en büyük engeldi. Her ne kadar Doğu Almanya'daki fabrika konseyleri siyasal alana ilişkin işlevlere ve hedeflere sahip olmasalar da, üretim birimleri düzeyindeki bu örgütlenmeler işçilerin doğrudan denetim ve yönetim özelliklerini geliştirme eğilimi taşımaları nedeniyle parti iktidarı ve parlamenter sistem ile çatışma potansiyelleri taşıyorlardı. Bu nedenle konseylerin denetim altına alınması ve işçi kontrolünün ortadan kaldırılması gerekliydi. Bunun için atılan ilk adım, *KPD*'nin *SPD* ile birleştirilmesiyle kurulan *SED*'nin siyasal arenaya çıkışı oldu.

Yapılan ilk Halk Kongresi seçimlerinden sonra parlamenter bir sistemin temeli atıldı. *SED*, kendisi dışındaki bütün burjuva ve küçük burjuva partilerle bir mutabakat oluşturdu. Siyasal alanda bu mutabakatın sonucu olarak doğan resmî partiler bloku, geleneksel kurumları

1950 sonunda Sovyet genelkurmayı tarafından tüm Doğu Avrupa ülkeleri için hazırlanan hızlandırılmış ordu inşası projesi, bu ülkelerin tüm siyasal mercileri tarafından onaylandı. Bu proje 1951-1953 arasında asker ve subay kadrolarının önemli ölçüde artırılmasını, askeri eğitimin hızlandırılmasını ve silah üretiminin yükseltilmesini öngörüyordu. Projenin uygulanmaya başlaması ile bütçelerde savunma harcamalarına ayrılan paylarında ciddi bir artış görülmeye başladı. Resmi verilere göre Çekoslovakya'da 1949'da 8,3 milyar Kron olan bu harcamalar 1952'de 22,4 milyara çıktı. Macaristan'da bu oran aynı yıllar arasında 1,8 milyar Florin'den 5,9 milyara yükseldi. Polonya'da 1951'de 3,7 milyar Ziloti olan harcamalar, bir yıl sonra 6,7 milyara yükseliyordu. Sovyetler Birliği'nde ise bu sayılar 79,2 milyar Ruble'den 108,6 milyara çıkıyordu. II. Dünya Savaşı öncesinde bir silah sanayisine sahip olan Çekoslovakya sadece yeni üretim birimleri kurmakla kalmıyor, aynı zamanda eskilerini de geliştiriyor ve kullanıyordu. Polonya ve Macaristan ise kendi silah sanayilerini büyük bir yatırım kapasitesini harcayarak kurmaya başladılar. Bu ülkelerde o yıllarda ekonomide yaşanan ciddi ve köklü sorunların önemli bir temelini bu eğilim oluşturdu. 1951-1953 arasında adeta yarı askeri bir ekonomik işleyiş hakim oldu ve bu durum plan hedeflerinin gerçekleşmemesine ve yaşam düzeyinin hedeflenenin altına düşmesine yol açtı. Hızlı sanayileşme, silah sanayisinin inşası ve ordu için harcanan yüksek meblağlar ekonominin güçlerini ve olanaklarını aştı ve ancak diğer sektörlerin aleyhine geliştiği ölçüde gerçekleştirilebilir oldu. Silah sanayisinin ve ordu yatırımlarının ekonomi üzerinde yarattığı bu yükler kaçınılmaz olarak işçi sınıfının şekillenmesine ve gündelik yaşama da yansıyordu. Kurulan profesyonel ordular toplumsal işbölümündeki üreten-yöneten ayrımına bir de rejimi kollayanları ekliyordu. Bu ordular daha sonraki yıllarda gelişen işçi muhalefetlerine karşı kullanıldı. Genel olarak Kızılordu modeline göre örgütlenen bu orduların içinde Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nin Ulusal Halk Ordusu tarihsel olarak en köklü ve eski geleneklere sahipti. Bu ordu eski Prusya ordusunun iç ilişkilerinden, resmi geçitlerdeki davranışlara, yürüyüş biçimlerine kadar tüm geleneklerini ve ritüellerini büyük ölçüde kendi içinde yeniden üretmeyi becerebildi.

kullanarak üretim birimlerindeki işçi örgütlenmelerinin hareket alanlarını daraltmaya, onların içlerini boşaltarak onları işlevsiz hale getirmeye başladı. Fabrikalara müdürler atandı; konseylerin onayı olmadan fabrika yöneticileri değiştirilmeye başlandı; fabrika konseylerinin ortadan kaldırdığı parça başı ücret yeniden egemen oldu ve bu örgütlenmelere alternatif sendikalar kuruldu. 25 Kasım 1948'de alınan bir karar ile fabrika konseylerinin yerine sendikalar geçirildi.

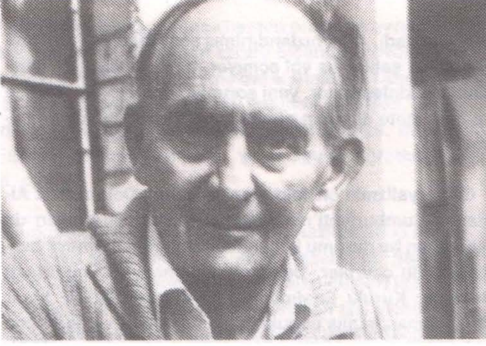
1950 seçimleri öncesinde, *SED* dışındaki burjuva partilerini tam anlamıyla dekorlaştıran *Nationale Front* (Millî Cephe) oluşturuldu. *SED* tarafından kurdurulan *NDPD ile Demokratische Bauernpartei Deutshlands*'ın (Alman Demokratik Köylü Partisi - DBD zaten itiraz etmeden katıldıkları, *CDU* ve *LDP*'nin de parti yöneticilerine yönelik baskılardan sonra uymaya mecbur kaldıkları *Millî Cephe*, bütün partileri biraraya getiriyor ve seçimlere tek listeyle gidilmesini öngörüyordu. Buna göre, *SED*'ye yüzde 25; *SED* denetimindeki kitle örgütlerine yüzde 30; *CDU* ve *LDP*'ye yüzde 15'er; *NDPD* ve *DBD*'ye yüzde 7.5'ar kontenjan ayrılmıştı.

Bolşevikleşme/Stalinizasyon

Temmuz 1950'de yapılan 3. *SED* Kongresi, partinin *SBKP* modeline göre yeniden örgütlenmesine ("Bolşevikleştirilmesine") ivme getirdi. Partinin ve Stalin'in putlaştırılma ölçüsünde yüceltilmesi bu Kongre'yle başladı. Buna koşut olarak, *SED* yönetimi ve genel sekreter Walter Ulbricht tarafından da bir kült oluşturulmaya başlandı. Eski komünistlerden Paul Merker gibi önemli bir ismi ve etrafındakileri tasfiye eden Ulbricht parti üzerindeki egemenliğini mutlaklaştırmaya başladı. Parti aygıtı müthiş genişlemeye başladı ve kitlesel denebilecek bir parti bürokrasisi türedi. 1950'de, resmî istatistiklere göre, partide ve partiye bağlı kitle örgütlerinde görevli memurların sayısı 110 bini buluyordu. Temmuz 1952'de yapılan *SED* 2. Parti Konferansı'nda, partinin ve Stalin'in yüceltilmesi doruğa ulaştı. Ulbricht, Konferansın kapanış konuşmasını şu sözlerle bitiriyordu: "Çok yaşasın bilge öğretmenimiz, tüm dünyada barış ve ilerleme bayrağının sancaktarı yüce Stalin! Zafer bizim olacaktır, çünkü önderimiz yüce Stalin'dir."

1953'de Stalin'in ölümünden sonra *SED* yönetimi uzun bir süre şaşkınlık geçirecek, ancak bütün Doğu Avrupa'da bir süre dalgalanan anti-Stalinizm, en az Demokratik Almanya Cumhuriyeti'ni etkileyecekti. Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nde, diğer halk demokrasilerinin aksine, 2. Dünya Savaşı'ndaki anti-faşist direniş sırasında iyice bilenmiş olan millî bilinç ve ulusal bağımsızlık motiflerinin resmî ideolojiye eklemlenmesinin koşulları yoktu. Demokratik Almanya Cumhuriyeti'ni ayrı bir devlet olarak meşrulaştıran, ulusal kimliğini belirleyen motif, "Almanlık" olamazdı; çünkü Almanlar kapitalist ve sosyalist iki devlete bölünmüşlerdi. *SED*, yıllar boyunca Almanya'ların birleşmesini kararlılıkla savunmakla ve Alman tarihini "sosyalist Almanya"nın geçmişi olarak sahiplenmekle birlikte, kendi varlığını ağırlıkla ideolojik olarak açıklamak zorundaydı. Devletin resmî ideolojisi olan Marksizm-Leninizm'in enternasyonalist karakteriyle çelişen bu zorunluluk, *SED* söyleminde Partiyi ve Stalin'in yüceltilmesinin; bir bakıma 1950'lerin 2. yarısında diğer halk demokrasilerinde Stalin döneminin bütün *KP*'leri *SBKP*'ye ve SSCB'ye tabîleştiren uygulamasına tepki olarak yükselen "sosyalist milliyetçiliğin" ikamesi olarak, son derece abartılı biçimler almasına yol açmıştır.

44 Doğu Avrupa'da İşçi Muhalefeti

HAVEMANN, ROBERT (1910-1982)

Önceleri felsefe hocalığı, daha sonra da sol burjuva *bir gazetede yazarlık yapan babası daha öğrenim* gördüğü bir sırada, 1910'da dünyaya gelen oğlu Robert Havemann'ın annesi ressamdı. Çocukluk yıllarında doğa bilimlerine ilgi duymaya başladı. Ailesiyle birlikte önce Bielefeld'e, sonra Hannover'e taşınan Havemann, 1929'da kimya öğrenimi görmek üzere Münih'e döndü. Ailesinin, Münih'te edindiği yahudi arkadaşların ve hocaların üzerindeki etkisi o yıllarda yaygınlaşmakta olan antisemitizme nefretle bakmasını beraberinde getirdi. O zamana kadar politikayla pek yakından ilgilenmemiş olan Havemann, öğreniminin ikinci yarısını tamamlamak için geldiği Berlin'de tanıştığı kız arkadaşı ve çevresinin de etkisiyle kısa sürede komünist harekete katıldı. 1932'de *KPD* üyesi oldu, *Komintern* savunma aygıtında görev aldı. 1933'te, Reichstag yangınından sonra, evinde bir Bulgar'ı barındırdığı gerekçesiyle sorgu yargıcı önüne çıkartıldı.*Nazi*'lerin iktidara el koymasından ve parti aygıtıyla irtibatının kesilmesinden sonra, hem *KPD* hem de *SPD* içinde çalışarak bu iki partinin birleşmesini hedefleyen *Yeniden Başlamak* adlı direniş grubunda siyasal etkinliğini sürdürdü. Savaş sırasında, bu gruptan ayrılmş bir dizi insanın çalışma kamplarındaki yabancı işçilerle oluşturduğu *Avrupa Birliği* grubunda yer aldı. İhbar sonucu üyelerin çoğu 5 ve 6 Eylül 1943'te yakalandılar. Diğer arkadaşları Mayıs 1944'de öldürülmesine rağmen, nüfuz sahibi eski dostları Havemann'ın hapishanede ordu adına kimyasal araştırmalar yapmasına önayak olarak, *Kızılordu* tarafından kurtarıldığı Mayıs 1945'e kadar hayatta kalmasını sağladılar

Havemann, 1935'te doktorasını, 1943'te ise doçentlik tezini yazmış, ancak *Nazi* yönetimindeki bir üniversitede ders vermeyi reddetmişti. Savaştan sonra, hidrojen bombası yapımı konusunda yazdığı bir makaleden ötürü Amerikan işgal yönetimi tarafından ajanlıkla suçlanarak mesleki çalışmalardan men edildi.Kısa bir süre sonra da Batı Berlin'i terkederek Doğu Berlin civarında bir kasabaya yerleşti. 1950-1964 arası Humboldt Üniversitesi'nde profesörlük, 1950 - 1963 arası *Volkskammer* (Halk Meclisi) üyeliği yapan Havemann, 1953 olaylarında partinin yanında yer aldı. XX. Kongre ertesinde açıktan açığa Stalinizm'e tavır takınmaya başlamasıyla birlikte parti ve meslek örgütlenmeleriyle arasındaki ilişki gerginleşmeye başladı. Demokratik Almanya Cumhuriyeti vatandaşlığından 1976 yılında çıkartılan Wolf Biermann ile dostluk ilişkileri bardağı taşıran son damlalardan biri oldu. Kasım 1976'dan itibaren ev hapsi cezası*na çarptırıldı. 9 Nisan 1982'de Doğu Berlin'de öldü.*

Bu dönemde Havemann'ın görüşleri, komünist-sosyal demokrat bölünmesinin ortadan kaldırılmasını, Batı Avrupa'da tüm ilerici güçlerin katılacağı sosyalizm için geniş bir cephe kurulmasını öngören Avrupa Komünizmi düşüncesi doğrultusunda gelişti. Rus Devrimi'nin modern sosyalist devrimler için bir model oluşturamayacağı görüşünde olan Havemann, ülkesindeki ekonomik yapıyı devlet tekelciliği olarak nitelendirmekteydi. Ona göre komünizm, zorunlu çalışma süresinin asgari bir düzeye indirilmesi, böylece insanların artan boş zamanlarında kültürel etkinliklere ve dünyayı tanımaya yönelmeleriyle mümkündür.

İşçi Mücadelelerine Doğru

Mayıs 1952'de yapılan *SED*'nin 2. Parti Konferansı'nda "sosyalizmin kuruluşunun temellerinin atılması ve bu kuruluşun hızlandırılması" kararı alındı. *SED*'ye göre "devrimin anti-faşist aşaması tamamlanmış ve sosyalist aşamaya geçiş" başlamıştı. Bu karar "üretici güçlerin geliştirilmesi" ilkesiyle ve 1955'de üretimin, 1950'deki düzeyinin yüzde 190'ına çıkarılması hedefiyle bütünleşti. Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nin üzerinde kurulduğu bölgede, 2. Dünya Savaşı öncesinde Almanya'nın sanayi üretiminin yaklaşık yüzde 25'i gerçekleştiriliyordu. Ancak Doğu Almanya'daki sanayinin gelişmişlik yapısı çok dengesizdi. Demir-çelik ve demir işlemeye dayalı sanayi dünya ölçeğinde en gelişkin düzeydeyken, tüketime yönelik sektörler başta olmak üzere diğer sanayiler göreli olarak çok geri kalmıştı ve bölge doğal zenginlikler bakımından fakirdi. SSCB, doğu Almanya'daki işgal yönetimi sırasında, gelişkin ağır sanayi işletmelerinin (toplam işletmelerin yüzde 25'i) Sovyet mülkiyetinde olduğunu ilan ederek, üretimi bu dengesizliği keskinleştirecek şekilde geliştirmişti. 1950'den sonra, beş yıl boyunca Sovyet ekonomisini rehabilite etmek için çalıştırılan bu işletmelerin *VEB*ler (Halk Mülkiyetinde İşletmeler) olarak Demokratik Almanya'ya devredilmesi bu durumu değiştirmedi.

Devletleştirme önlemlerinin hızlandırılması ile birlikte ekonominin bütün sektörleri devletin denetimi altına alındı. Küçük üreticilerin ve köylülerin mülklerine el konuldu. Küçük üreticilerin büyük bir kısmı Batı'ya kaçtı. 1952'de kaçanların sayısı 149 bin 778, 1953'de ise 184 bin 793 oldu. 1949 ile 1955 arasında Federal Almanya'ya 1,4 milyon civarında insan göç etti. Tüketim mallarında kıtlık başladı. Ortaya çıkan bu kriz, *SED* iktidarının "yeni bir plan" hazırlamasına neden oldu. Gerçekleştirilmesi istenen planda şunlara yer verilmişti: "1) Tüketim malları yatırımları kısıtlanacak ve ağır sanayiye yönelik yatırımlara ağırlık verilecek; 2) Özel işletmeler üzerindeki baskılar kaldırılacak; 3) Mülkleri ellerinden alınmış köylülere bunlar yeniden geri verilecek; 4) Marksist-Leninist ideoloji ile okulların politize edilmesinden vazgeçilecek; 5) Genel bir af çıkarılacak; 6) Kiliselere karşı mücadele durdurulacak ve kilisenin özgürlüğü tanınacak"

Haziran Ayaklanması

Bu süreçte üretim normu yüzde 10 yükseltildi. İşçi ücretleri de bu yeni normlara göre tespit ediliyordu. 28 Mayıs 1953'den itibaren üretimin gönüllü olarak artırılması kampanyası başlatıldı. İşçiler bu kampanyaya karşı direndiler. Berlin'de çok sayıda işletme grev yapmaya başladı. İnşaat işçileri üretim normlarının yükseltilmesinden en çok zarar görenlerdi. Çünkü bununla birlikte inşaat işçilerinin ücretleri yüzde 10-50 arasında azaltılıyordu. 8 Haziran'da işçi temsilcileri *SED*'ye bir rapor gönderdiler. Rapor, üretim normlarının artırılmamasını talep ediyordu. İktidar partisi bu rapora hiçbir şekilde yanıt vermedi. 10 Haziran'da *SED* tarafından alınacak önlemler açıklandı. Bu açıklamadan sonra Berlin'de inşaat işçileri açık işçi toplantıları düzenleme girişiminde bulundular. İşçi toplantılarında, *SED*'nin uygulamaları sert biçimlerde eleştiriliyordu.

Grevler esnasında iki işçi önderinin tutuklanması ile Doğu Berlin'de genel grev başladı. İşçi temsilcilerinden oluşan grev komitesi seçildi. 16 Haziran'da binlerce işçi yürüyüş yaparak parlamento binası önünde toplandı. Burada grev komitesinin hazırladığı şu talepler öne sürüldü: "1) Üretim normu yüzde 10 düşürülsün; 2) Temel gıda maddelerinin fiyatları yüzde 40 düşürülsün; 3) Hata yapan yöneticiler istifa etsin; 4) Bonn hükümetinin kararı beklenmeden her iki Almanya'nın birleştirilmesi girişiminde bulunulsun. İki Almanya'nın birleşmesini önleyen bütün engeller kaldırılsın. Her iki Almanya'nın genel ve özgür seçimler aracılığıyla birleşmesi sağlansın ve bu seçimlerde işçilerin zaferi güvence altına alınsın".

Doğu Berlin'deki işçi grevleri giderek diğer şehirleri de kapsar bir duruma geldi. Birçok şehirde dayanışma grevleri ve yürüyüşleri yapıldı. Magdeburg, Halle ve Erfurt'ta grev komiteleri kuruldu. Ayrıca şehir çapındaki eylemlerin yaygınlaştırılabilmesi amacıyla komisyonlar kuruldu. Merseburg'da grevci işçiler yerel bir radyoyu işgal ettiler ve bu radyo aracılığıyla direnişlerin ve grevlerin nasıl örgütleneceğine dair bilgiler verdiler. Bu şehirde 25 kişilik merkezi grev komitesi seçildi. Henningsdorf'daki demiryolu işçileri hükümetin istifasını istiyorlar ve işçi temsilcilerinden oluşacak yeni bir hükümetin kurulmasını öneriyorlardı. Doğu Berlin'de başlayıp yaygınlaşan grevler ve direnişler büyüklü küçüklü 272 yerleşim biriminde sürüyordu. Kurulan komiteler fabrika müdürlerinin işine son veriyor ve yönetimi kendi ellerine alıyorlardı. İşçiler polis merkezlerini ve parti lokallerini de işgale başlamışlardı. Artık iç savaşa doğru bir gelişme kaçınılmaz olmuştu.

SED iktidarı işçilerin yükselen mücadeleleri karşısında çözülme noktasına geldi. Bu mücadeleleri bastırabilecek tek güç Sovyet askeri birlikleri idi. Doğu Berlin'de sıkıyönetim ilan edildi. *SED*'nin Merkez Komitesi üyeleri aileleri ile birlikte koruma altına alındı. İşçiler Sovyet askerleri ile çatışmadan yana değillerdi. Grev komiteleri, Sovyet askeri birliklerinin yetkililerine çağrılar yaparak, işçilere karşı önlem alınmamasını istiyorlardı. Buna rağmen 17 Haziran sabahı işçilere karşı silahlı saldırıya girişildi. Doğu Berlin'de sıkıyönetime rağmen, onbinlerce işçi 17 ve 18 Haziran günlerinde yürüyüşler düzenledi. Genel grev çağrısından sonra işçilerin yaklaşık yüzde 50'si işbaşı yapmadı. Leipzig'de Sovyet askeri birliklerinin saldırılarını protesto etmek için yürüyüş yapan işçilere karşı ateş açıldı. Bunun sonucu 68 kişi öldü ve yüzlerce

1953 Olaylarının Karakteri

17 Haziran 1953'de, bir önceki gün Berlin şantiyelerinde yaşanan işi bırakma eylemi, 200 civarında yerleşim birimindeki işletme ve atölyelerde yaşandı. İşçiler özellikle Nisan/Mayıs 1953'den beri yaşam koşullarını gittikçe ağırlaştıran hükümet kararlarının geri alınması amacıyla gösteriler düzenlediler.

Hükümet 1953 baharında Demokratik Almanya Cumhuriyeti'ndeki (DAC) sosyalist yapıyı planlanandan daha çabuk oturtmak ve bunun için kaynak yaratmak amacıyla bir dizi önlem aldı. Bu önlemler, iktisadi ve idari alanda uygulanacak olan sıkı bir kemer sıkma politikasına, sanayide daha hızlı bir büyüme temposuna ve daha yüksek bir birikim oranına ulaşmayı öngörüyordu. Özel girişimcilere, esnaf ve tüccarlara uygulanan vergiler yükseltilirken, temel ihtiyaç maddeleriyle bazı sanayi mallarının fiyatları yükseltildi. Demiryolu ve diğer taşımacılık alanlarında zam yapıldı, büyük çiftçilerin devlete karşı olan vergi yükümlülükleri artırıldı.

Bu durum ve o ana kadar çok küçük ölçüde teknik yapısı kurulmuş çalışma normlarının yönetimin öngördüğü biçimde en az yüzde on kadar yükseltilmesi, işçi sınıfının büyük bölümünün yaşam koşullarının kötüleşmesine ve aile gelirlerinin azalmasına neden oldu. Bu koşullar diğerlerinin yanında Haziran 1953 olaylarında ifadesini bulan bir huzursuzluk ve güvensizlik yarattı. 16 ve 17 Haziran 1953'de işi bırakma eylemleri başladı. Bu eylemlere 8 milyon çalışandan yaklaşık 300 bini katıldı. Sanayi işletmeleri, tarım ekonomisi, bilimsel ve kültürel kuruluşlar ve toplumsal yaşamın diğer alanları çalışanlarının yüzde doksanından fazlası, kısmen siyasal taşkınlık karakteri taşıyan bu eylemlerden hemen hemen hiç etkilenmemişti. Ancak daha 11 Haziran 1953'de Bakanlar Kurulu, *SED* Merkez Komitesi Politbüro'nun 9 Haziran tarihli önerisi doğrultusunda, bu yanlış kararların geri alınmasını onaylamıştı. Dolayısıyla, bu düzeltmeden beş gün sonra yaşanan uyuşmazlığın kaynağını, iç siyasal faktörlerden ziyade dış faktörlerde aramak gerekir. Bu çelişki nasıl açıklanabilir ve bu noktaya nasıl gelindi?

Demokratik Almanya Cumhuriyeti, 1950'li yılların başlarında sosyalizmin temellerinin kurulmasında önemli adımlar atmıştı. Temmuz 1952'de *SED* 2. Konferansı Alman topraklarında toplumsal gelişimi sürekli kılmak için, bu süreci planlı olarak sürdürme kararı almıştı. Ancak Demokratik Almanya emperyalist sisteme bir sınır çizgisi teşkil ettiğinden, bu sürecin koşulları öteki sosyalist ülkelerininkiyle karşılaştırılamazdı.

Sosyalist Demokratik Almanya Cumhuriyeti 1945 öncesi aynı devlet çatısını paylaştığı Federal Almanya Cumhuriyeti ile karşı karşıyaydı. Ancak Federal Almanya'da batılı müttefiklerin bilinçli teşvik ve destekleriyle emperyalizmin eski iktisadi ve siyasal ilişkileri yeniden yerleştirilmiş, eski tekelci güçler yeniden diriltilmişlerdi. İki devlet arasında eskiden beri varolan iktisadi bağımlılığı ve hem ailevi hem de geçmişe ait ulusal ve kültürel ortaklıklar gibi ilişkileri kullanan bu güçler, son derece bilinçli ve amaçlı olarak, ortak sınırın olanaklarını kullanarak Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nin toplumsal yaşamı üzerine etki yapmaya çalıştılar.

Emperyalist güçler, Potsdam Antlaşması'na bağlı kalınarak Almanya'nın doğusunda gerçekleştirilen antifaşist, demokratik dönüşüm yoluyla bir işçi ve köylü devletinin kurulmasını, dolayısıyla hükmedecekleri alanların bir bölümünün elden gitmiş olmasını hazmedemiyorlardı. Kendilerinin neden olduğu bir bölünmenin ardından emperyalist güçler, Demokratik Almanya Cumhuriyeti topraklarını yeniden kendi nüfuz alanlarına katmak için, ısrarlı ancak ümitsiz bir mücadele sürdürüyorlardı. Alman emperyalizmi "liberalleşme politikası" ve sosyalizmin Orta Avrupa'dan "geri püskürtülmesi" yoluyla Kore Savaşı'nda kaybettiği prestiji yeniden kazanmak için uğraşan Amerikan emperyalizminin stratejik anlayışını destekliyordu. Amaç, durumu bir savaşın eşiğine getirecek bir askeri baskı, hem güdümlü iktisadi savaş ve ideolojik saptırmalar, hem de karşı devrimci güçlerin sosyalist ülkelerde harekete geçirilmesi aracılığıyla, sosyalist dünya sistemini önemli ölçüde zayıflatmak ve sonunda ortadan kaldırmaktı. ABD'nin hegemonyası altındaki emperyalist dünya sisteminin egemenliği yeniden kurulmalıydı. Bu amaca ulaşmak için, dış tahriklerin yarattığı "Almanlararası ihtilaf" olarak adlandırılan uyuşmazlık sonucunda, "günün birinde" Demokratik Almanya Cumhuriyeti dünya sisteminden "sökülüp alınmalı" ve Federal Almanya Cumhuriyeti'ne "katılmalıydı". İki Alman devletinin oluşmasıyla ortaya çıkan statükonun, 50'li yıllar başlarında henüz uluslararası hukuk kapsamında bağlayıcılık kazanmamış olması, bu politikaya kolaylık sağlıyordu. Ancak, Demokratik Almanya Cumhuriyeti, sosyalist dönüşüm yolunda ilerlediği, diğer sosyalist ülkelerle daha sıkı ilişkiler içine girdiği, dünya kamuoyu iki Alman devletinin varlığını kabullendiği oranda, bu planları rayına oturtmak güçleşiyordu.

Emperyalizmin en saldırgan çevreleri bilinçli olarak bu "günün birini" hazırlıyorlardı. Federal Almanya Cumhuriyeti'nde varolan Bütün Almanya Sorunları Bakanlığı ve Batı Berlin'de kurulu "Yeniden Birleşme İçin Araştırma Konseyi", "Sovyet sınırlarına sevk tedbirleri için detaylı bir acil program" üzerinde çalışıyordu. Demokratik Almanya Cumhuriyeti'ne karşı sürdürülen ekonomik savaş şiddetlendi. Zaten azalmış olan ticaret hacmi, Federal Almanya Cumhuriyeti tarafından 1951'in ilk yarısında 200 milyon marktan 1952'nin ikinci yarısında 9 milyon marka indirildi ve zaman zaman tamamen durma noktasına geldi. Sermaye ve hammaddelerin kaçırılarak, teknoloji hırsızlığı, sabotajlar ve bilim adamlarının sistematik biçimde ayartılmasıyla Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nin "kanı tümüyle akıtılmalı" ve ekonomi dağılmanın eşiğine getirilmeliydi. Gerçekten de bu yolla Demokratik Almanya Cumhuriyeti'ndeki planlı üretim budanmış, halkın ihtiyaçlarının sürekli temin edilmesi ve gerekli toplumsal tedbirlerin gerçekleştirilmesi büyük ölçüde aksamıştı. Ayrıca Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nin siyasal çöküşünü sağlamak için iktisadi ve idari organlara, partiler ve kitle örgütlerine ajanların sızması ve yeraltı örgütlerinin inşaası sözkonusuydu. İdeolojik saptırma için dev bir mekanizma kurulmuştu. Buna birinci derecede ABD tarafından Batı Berlin'de kurulmuş olan "Özgür Avrupa" ve "RİAS Berlin" vericileri hizmet ediyordu. "Özgür dünyanın vitrini" olarak sosyalizme karşı donatılan Batı Berlin, "nehrin yatağını değiştirme" ve "soğuk savaşın cephe şehri" işlevini görüyordu. Bu gerçeklerin ışığı altında *SED*, varolan güç ve araçları, özellikle sosyalist devletin egemenliğinin güçlenmesi, Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nin büyük telafi ihtiyacı duyduğu hammadde ve ağır sanayi alanında yeni fabrikaların kurulması, tarımda ve ülke savunmasında sosyalist sektörün gelişmesi için seferber etmeye karar verdi. Bu kararlaştırılan öncelikli alanlar nedeniyle, tüketim maddeleri sanayinin gelişme hızı yavaşladı. Emekçilerin yaşam koşulları öngörülen ölçüde iyileştirilemedi. *SED* kuvvetlerin toplanması ve alabildiğine hızlı bir tempo ile ortaya çıkan gelişme sorunlarının ve emperyalizmin baskılarının göğüslenmesi gerektiğini ileri sürdü. Başlangıçta işçi sınıfının çoğunluğu *SED*'nin bu çağrısını izledi. Bunun belirtileri ise aktivist*ler ve rekabet hareketlerinin sürekli yaygınlaşması, yeni* metodlar ve teknolojinin gerektirdiği normlarla çalışanlardaki artıştı. Ancak tutumlu olma politikası çerçevesinde alınan tedbirler, hoşnutsuzluk ve huzursuzluk yarattı. Öncelikle normların yönetim tarafından yükseltilmesi, işçilerin sabrını bir hayli zorladı. Gittikçe daha çok sayıda işçi çabalarının ne anlama geldiğini sorgulamaya başladı. Artık hızlandırılmış sosyalist inşa politikası umulan şahlanışa yol açmıyor, tersine, varolan çelişkileri keskinleştiriyor, yeni sorunlar yaratıyordu. Partiye ve hükümete duyulan güven hatırı sayılır ölçüde sarsılmıştı.

Emperyalizmin en saldırgan çevreleri, Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nin yönetici güçleri tarafından da farkedilen bu durumu kullanmak için fırsat aramaya başladılar. Bu çevreler, Demokratik Almanya Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu tarafından 11 Haziran 1953'de karar altına alınan yanlış uygulamaları düzeltme ve geri alma girişimlerinin geniş ölçekli yorumu yapılmadan ve *SED*'nin "yeni rota" adlı yeni politikası etkinlik kazanmadan harekete geçtiler. RİAS vericisinin yönetim ve koordinasyonu altında, kurgusu dışarıda yapılan "günün birini" sahneye koymak için, Batı Berlin'li emperyalistler, provokatör ve sabotajcıları harekete geçirdiler. Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nde yasadışı olarak faaliyet gösteren yıkıcı grupların tümü eyleme geçti. Toplumsal taleplerinin karşılanması için fabrikaları terkeden işçiler, kendilerini, işçi hareketinin bayrak ve simgelerini lekeleyen, kamu hizmetlerine zarar veren, dükkanları yağmalayan, görevlerini kötüye kullanan, öldürmekten çekinmeyen ve demokratik örgütlerle sosyalist devlet aygıtlarını tahrip eden karşı devrimci saflarda buldular. *SED* Merkez Komitesi genel sekreteri Erick Honecker o anı *Yaşamımdan* adlı özyaşam öyküsünde şöyle anlatıyor: "İşçiler karşı devrimci provokatörlerin faşistler

Yeni rejimin yarattığı hayal kırıklığı Doğu Berlinli işçilerin iktisadi talepleriyle birleştiğinde, ayaklanmanın kazandığı siyasal boyut, Sovyet tanklarının müdahalesi karşısında işçilerin çetin direnişine yol açmıştı.

gibi kırıp döktüğünü görünce hemen onlardan ayrıldılar. Birçok fabrika ve işletmede kararlı biçimde provokatörlerin karşısına dikildiler. Demokratik Almanya Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri ile ülkede bulunan *Kızılordu*, karşı devrimcilere karşı birlikte müdahale kararı aldı. Bu karar, darbe girişimini önleyen ve bozguna uğratan bir adım oldu."

Demokratik Almanya Cumhuriyeti, Haziran 1953 olaylarında iç ve dış düşmanlara karşı başarılı bir şekilde kendisini ortaya koymuştur. Emperyalist güçler, iç siyasal sorunlara ve zorluklara karşı yükselen işçi protestolarını, dışarıdan yönetilen karşı devrimci bir darbe girişimi aracılığıyla müdahaleci amaçlarını gerçekleştirmek için kullanmışlardır. Arzuları Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nin sosyalist kazanımlarını ortadan kaldırmaktı. Demokratik Almanya Cumhuriyeti ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin Silahlı Kuvvetlerinin enerjik müdahalesi sayesinde bu girişim engellenerek boşa çıkartıldı. Karşı devrimci hareketlerin tehlikeli tırmanışının önü alındı, emperyalist ve müdahaleci arzular için gerekli zemin ortadan kaldırıldı ve dünya barışı Avrupa'nın kalbinin hassas bir noktasında korunmuş oldu. Haziran 1953'de karşı devrim, böylece, Demokratik Almanya Cumhuriyeti topraklarında önemli bir yenilgi aldı.

JOSEF GABERT
DEMOKRATİK ALMANYA CUMHURİYETİ
SED MARKSİZM-LENİNİZM ENSTİTÜSÜ

kişi yaralandı. Çatışmalar sürerken, sanayi merkezlerindeki grevler de *Kızılordu*'nun müdahalesi ile kırılıyordu. Temmuz başına kadar süren çatışmalar, işçi ayaklanmasının geri çekilmesi ile sonuçlandı.

Normalleşme Dönemi

Haziran 1953 ayaklanmasının bastırılması, *SED* ve diğer partiler arasındaki ilişkilerin daha da güçlenmesinin gerekliliğini gösterdi. Mevcut iktidar blokunun bütünlük içinde hareket etmesi toplum üzerindeki otoritenin başlıca koşullarından biriydi. Halk Kongresi seçimlerine katılım, bütün partilerin *Ulusal Cephe* olarak adlandırdıkları listenin onaylanması şekline dönüştü. *Ulusal Cephe* listesinde bütün partilere belirli oranlarda temsilcilik hakkı tanındı. Partiler *SED*'nin önderliğini kabul ediyorlar ve böylece siyasal yaşamlarını sürdürebiliyorlardı. Aşağıdan yükselen işçi hareketi kurulmuş olan siyasal sistemin varlığını tehdit etmişti. *Ulusal Cephe* içinde bütünleşmek, bu tehlikeye karşı koruyan bir faktör olabilirdi. Diğer yandan ise *SED*, işçileri yeniden kurulmuş olan siyasal sistemle bütünleştirmenin yollarını aramaya başladı. Bunun için atılan adımların başında "İşçi ayaklanmasına neden olan olayların suçlusu partidir" gibi açıklamalar geliyordu. 1953-63 arasında işçi direnişleri işe gelmeme, iş değiştirme ve iş disiplinine uymama biçiminde ortaya çıktı.

Yeni Dönem ve Ekonomik Politikalar

1958'de yüzde 12 olan büyüme oranı, 1959'da yüzde 11'e, 1960'da yüzde 6'ya ve 1961'de yüzde 4'e düştü. Demokratik Alman ekonomisindeki bu bunalım, 1929 sonrasında Sovyetler Birliği'nde egemen olan Stalin'in sanayileşme modelinin uygulanmasının bir sonucu oldu. Bu yöntemlerin durgunluğa ittiği ekonomik sistemin yeniden düzenlenmesi zorunlu bir hale geldi. Ocak 1963'deki 6. Parti Kongresi'nde *Neues Ökonomisches System* (Yeni Ekonomik Sistem - NÖS) kabul edildi. *NÖS* ile birlikte üretim birimlerine kısmi özerklik tanındı. Meta-para ilişkilerinin geliştirilmesi hedeflendi. Devlet planlamasından, ekonomik özyönetime geçiş için adımlar atıldı. İşletmeler arasındaki ilişkiler plan aracılığıyla değil, piyasanın kurallarına göre oluşturulacaktı. İşletmeler kâr elde etmeyi üretimin başlıca hedefi olarak göreceklerdi. *NÖS*, Doğu Avrupa'da daha sonraları "piyasa sosyalizmi" olarak adlandırılacak olan bir ekonomik sistemin başlangıcı oldu. *SED* tarafından üretilen yeni toplum projesine göre sosyalist toplum komünist toplumun ilk biçimi değildi, aksine kendine özgü işleyiş yasaları olan bağımsız bir toplumsal şekillenme idi. Böyle bir proje Stalin'in 1952'de yazdığı *Sosyalizmin Ekonomik Sorunları* adlı kitabında geliştirdiği sosyalist toplum modelinin daha geliştirilmiş biçimi idi.

NÖS'ün ortaya çıkardığı "piyasa sosyalizmi"nin özellikleri ise 1967'de 7. Parti Kongresi'nde tespit edildi. *Ökonomisches System des Sozialismus* (Sosyalizmin Ekonomik Sistemi - ÖSS) adı altında yeni önlemler alınmaya başlandı. Fiyat reformları yapıldı ve bu reformlarla değer yasasının etki alanı genişletildi. Bankalara kısmî özerklik tanındı. İşletmelerin dünya pazarında doğrudan ilişkiler kurabilmeleri benimsendi.

Ancak piyasaya yöneliş pek uzun sürmedi. Çünkü 1968 Çekoslovakya olaylarından sonra *SED*' iktidarı, "piyasa sosyalizmi"nin savunucularını karşı devrimcilikle suçlamaya başladı. Aşağıdan gelen bir kitle hareketinin Demokratik Almanya'da da ortaya çıkabileceğinden çekiniliyordu. *SED* piyasa yöntemlerinden vazgeçmeliydi. *SED*'nin ideologları uyguladıkları ekonomi politikalarının başarısız olduğunu ileri sürerek, eski ekonomik sistemin tek alternatif yol olduğunu açıkladılar. 1971'de kabul edilen Beş Yıllık Plan ile piyasaya yöneliş tamamen durduruldu ve devlet planlamasının egemen olduğu ekonomik sisteme yeniden geri dönüldü. Bu yıldan itibaren *SED*, piyasaya yönelimi savunan bütün komünist partilerine karşı uzlaşmaz biçimde karşı çıkmaya başladı. *SED*'nin bu uzlaşmaz tutumu, daha sonraki yıllarda Sovyetler Birliği'nde başlayacak olan Perestroyka ve Glasnost politikalarıyla çatışmanın temelini oluşturacaktı.

Macaristan Halk Cumhuriyeti

Doğu Avrupa'daki tüm diğer halk demokrasilerinde olduğu gibi Macaristan'da da 1953, parti ve ülke yönetiminde, ekonomide, bir dizi değişikliğe gidilen yıl oldu. Matyas Rakosi yönetimi, 1953'e gelindiğinde artık tüm kredilerini tüketmişti. Ekonomide yaşanan bunalım işçilerin olduğu gibi, tüm halkın rejimden memnuniyetsizliğinin doruk noktasına çıkmasına neden olmuştu. Macaristan'da işçilerin gerçek ücretleri 1952'de, 1949'daki düzeyin ancak yüzde 82'sine ulaşıyordu. Ücretlerdeki bu düşüşten en çok etkilenen işçiler, "gözde" olmayan sanayi sektörlerinde, yani hafif sanayi ve tüketim malları sanayisinde ve tarımda çalışanlardı. Büyük ölçüde köylülerin muhalefetine rağmen kurulan tarım kooperatiflerinde üretim son derece verimsizdi; tarım üretimi 1952'de savaş öncesi düzeyin ancak yüzde 79'una ulaşıyordu. *Allamvedelmi Halosag* (Siyasal Polis Teşkilatı - AVH) aracılığıyla yürütülen baskı ve tutuklamalar, çeşitli anti-demokratik uygulamalar ve siyasi davalar sürmekteydi.

Rakosi, "yeni rota"yı parti ileri gelenlerine söyle açıklıyordu: "... partimiz ve özellikle parti yönetimimiz çalışmalarında ciddi hatalar yapmıştır... Bu hataların bir kısmı parti çalışmamızın yanlış uygulanmasından kaynaklanmıştır... En önemli hatamız, ağır sanayimizin ve üretim

"Zavallı B.B."

Bertolt Brecht, 20. yüzyılın sanat ve kültür tarihinde üzerinde en çok konuşulan, en az anlaşılan ve en çok patırtı kopartılan figürlerden biri olarak yer alıyor. "Sosyalist Gerçekçilik" akımı, yaşadığı süre içinde Brecht'e şiddetle sahip çıkmıştı. Doğu Berlin'de adı bir meydana verildi, kurduğu tiyatro hâlâ onun oyunlarını sahneliyor. "Kapitalist dünya"da da oyunları ders kitaplarına, tiyatroların repertuarlarına tartışmasız biçimde girdi. Bir dönemin çoğu yenilikçi tiyatro/edebiyat akımları istisnasız Brecht ve "epik" tiyatro kuramından bir biçimde etkilenmişti. Daha yakın dönemlerde ise Brecht'i eleştirmek, "epik" tiyatronun geçersiz olduğunu iddia etmek "yenilikçi" olmanın kıstası sayılır oldu. Brecht'in adı ve kuramı çevresinde oluşan bunca tartışmaya rağmen, Brecht'in kendisinin pek fazla tanınıp anlaşılmış olduğu söylenemez. Brecht üzerine yapılan tartışmaların çoğu, onu çeşitli özelliklerine göre parçalamak, bu parçaları da birbiriyle kıyaslamak temelinde gerçekleşir. Kimi eleştirmenler onu iyi bir oyun yazarı, ama kötü bir tiyatro kuramcısı olarak görürler. Kimilerine göre ise hakikat bunun tam tersidir. Kimileri Brecht'in tiyatro alanında bir deha, ama kötü bir şair olduğunu iddia eder. Kimilerine göre ise Brecht belki iyi bir sanatçı, ama yaşam tarzı açısından kötü bir sosyalist, hatta tam bir oportünisttir. Bu kıyaslamalar bir insanı, bir 20. yüzyıl insanı olan Brecht'in bütününü gözden kaçırır çoğunlukla. Brecht olumlu ve olumsuz yanlarıyla, dehası ve çalmacılığıyla, sosyalizme olan inancı ve korkaklığıyla 20. yüzyıl sosyalist aydınının mükemmel bir prototipidir.

Berthold Brecht 1898'de Karaormanlarda Augsburg'da doğdu. Çok genç yaşta soyluluk çağrışımları taşıyan Berthold adını Bertold olarak değiştirdi ve 1956'da Doğu Berlin'de ölene kadar soylulukla bir ilişkisi olmadı. Marksist olmadan önceki günlerinden başlayarak, sosyalizme olan inancını eleştirel bir mesafeden sürdürdüğü son dönemlerine kadar, daima işçiler için yazdı. Gitar ve klarnet çaldığı, deri ceketler giyip pis kokan purolar içtiği gençlik günlerinde de, Doğu Berlin'de kendi tiyatrosunu yöneten dünyaca tanınmış bir yazar olduğu günlerde de sıradan bir insan gibi yaşamayı, sıradan insanların arasında yaşamayı seçti. 40'ın üzerinde oyun, 100'lerce şiir ve tiyatro kuramı üzerine çağ açan birkaç cilt kitap yazdıktan sonra, ölümüne yakın bir dostuyla sohbet ederken kendisini "hep huzursuz bir insan" olarak tanımlamıştı.

Brecht ilk gençliğinde I. Dünya Savaşı'nı, Alman Devrimi'ni bu devrimin "sosyal demokrasi" tarafından acımasızca bastırılışını içinden olmasa da yakından izledi. 1920'lerde bir sanatçı adayı olarak Berlin'e geldiğinde bulduğu şehir, 20. yüzyılın belki de en derin karmaşasını, canlılığını ve zenginliğini bünyesinde barındıran bir şehirdi. Devrimin yıkıntıları üzerinde kurulmuş bir "kültürel demokrasi" idi Berlin. Weimar Almanya'sının denetimsiz liberalizmi, kültürel aşırılıkları, "yenik" bir kültürün kendini tahribe, kendine saldırıya yönelen sinik edebiyatı; Sovyet Devrimi'nden güç alan bir sosyalist ütopyacılığa karışıyor, "seçkinler" arasında hüküm süren bir kültürel karmaşa ve zenginlik ise, bir dip dalgası olarak gelişmekte olan Nazizmin etkisini her an yapısında hissediyordu. Brecht 1933'e kadar bu Berlin'de yaşadı. *Baal* ve *Gece Vakti Davullar* adlı oyunlarında bir dışavurumcu olarak başladığı tiyatro yaşamını giderek "Marksist" bir yazar olarak sürdürdü.

Beş Paralık Opera, *Mahagonny Kentinin Yükselişi ve Düşüşü* ve *Mutlu Son* müzikal oyunlarında dönemin bir başka "uyumsuz dahisi" olan Kurt Weill ile işbirliği yapan Brecht, sağlığında sahnelenmeyecek olan *Mezbahaların Kutsal Kızı Johanna* adlı bir çağdaş Jeanne d'Arc oyunu yazdığında, Marx'ın *Kapital*'iyle olan yeni tanışıklığını belgeliyordu. 1930'lar Brecht'in "imanlı" bir komünist olarak başladığı yıllardı. Kendi verdiği adla "öğretici oyunlar" (Lehrstücke), Brecht için 1930'ların ilk yıllarının en önemli ürünleriydi. Bu oyunlardan biri, Brecht'in bir sosyalist düşünür olarak gelişiminde en önemli yeri tutar. Japon *No* tiyatrosunu araştıran Brecht, *Heyet Diyen* adıyla bir *No* oyunu uyarlaması yapmıştı. Daha sonra bu oyunu *Tedbir* adlı başka bir oyuna temel olarak kullandı. *Tedbir*, Çin Devrimi'ne katılmak için görevli olan SSCB'den giden bir grup komünistin macerasını anlatıyordu. Bu grubun içinden biri "tutarlı olarak yanlış ve zararlı davranışlar"da bulunduğu için görevi tehlikeye düşürüyor, sonunda arkadaşları tarafından yargılanarak *kendi rızasıyla* öldürülüyordu. *Tedbir*, Brecht için "doğru parti çizgisinin dışına düşen bireyin" nihai yargılanması, bireysel ifade/örgüt iradesi sorununun kesin çözümüydü. 1931'de yazılan oyun, tam da bu irade çelişkisini yaşamakta olan Avrupa entelejansiyasının çaresizlik sonucu kendisinden büyük bir iradeye teslim olmasının belgesi sayılır.

Almanya'nın öncü sanatçılarından John Heartfield'in 1951'de Brecht'in 100 Şiir'i için yaptığı kitap kapağı.

1933'ü izleyen yıllarda, aynı mantık yürütmeyle birçok Alman aydınının, bu kez Nazi iradesine teslim olduğunu gören Brecht, daha sonraları *Tedbir*'deki tartışmasız onaylayıcı çizgisinden uzaklaştı. Bu yıllar Brecht ve onun gibi birçok sosyalist aydın için sürgün, güvensizlik ve terkedilmişlik yıllarıydı. Yakın arkadaşı Walter Benjamin'i sonunda intihara sürükleyen bu dönemi Brecht kaçarak geçirdi. Nitekim, Benjamin İspanya sınırında ölümü beklerken, Brecht ABD'ye gitmenin yolunu bulmuştu. Almanya'yı terketmesiyle ABD'ye gitmesi arasındaki dönem, bir oyun yazarı olarak Brecht'in en verimli dönemini oluşturur. Artık "öğretici oyunlar"ı bırakmıştı. *Üçüncü Reich'ın Dehşet ve Sefaleti*'nden *Kafkas Tebeşir Dairesi*'ne, *Galilei'nin Yaşamı*'ndan *Komün Günleri*'ne hemen hemen tüm önemli oyunları bu dönemin tarihini taşır.

Aynı dönemde, günümüzde hâlâ "epik tiyatro" diye anılan tiyatro kuramını da mükemmelleştiriyordu. "Epik Tiyatro" ifadesi, Brecht'in tiyatrosunun *anlatıcı* (Narrative) özelliğini vurgulamak için seçtiği bir ilk addı. Daha sonraları bunu "Diyalektik Tiyatro" ifadesi ile değiştirecekti. Adı ne olursa olsun, Brecht tiyatrosu, Brecht'in kuramsal olarak türettiği "Yadırgatma Etkisi" (Verfermdungseffect) üzerine kuruluydu. Bu etki çoğu çağdaş tiyatro kuramcısının sandığının aksine, bir teknik oyunlar bütününden, oyuncunun canlardırdığı karakterin dışına çıkıp seyirciye doğrudan doğruya seslenmesinden, tiyatronun tiyatro, dekorun dekor, oyunun ise oyun olduğunun vurgulanmasından ibaret değildir. Öyle olsaydı, Shakespeare'den Gerçeküstücülere, birçok tiyatro akımının da "Diyalektik Tiyatro" kapsamına alınması gerekirdi. Brecht tiyatrosu tümüyle, gerçeklikte *değişmez, sabit* ve *ebedi* kabul edilen şeylerin sahne üzerinde yadırgatılarak *değişebilir, tarihsel* ve *geçici* olarak gösterilmesi temeline dayanır. "Epik tiyatro teknikleri" olarak bilinen birçok kural ise, bu amaca yönelik olarak uygulanabilecek yöntemlerin Brecht tarafından bulunmuş olan bazılarıdır. Bu kuralların kendileri de (Brecht'in izinden gidecek olursak) değişebilir, tarihsel ve geçicidir. Yadırgatma etkisinin bu biçimde formüle edilmesiyle, Brecht için "tartışmasız doğrular" ve "iman" dönemi de kapandı. Ancak sadece tiyatronun ve sanatın değil, tüm dünyanın istisnasız bir eleştirellikle kavranmasını getiren böyle bir dünya görüşü, Brecht'i derin bir yalnızlığın içine itti. Kendisinin Avrupa boyunca fellik fellik kaçtığı Nazizmle saldırmazlık paktı imzalayan bir sosyalist devlete "Evet demek", sanatsal üretimi "diyalektik materyalist" sanatsal kurallara uyumluluğuyla sınırlayan bir resmî sanat anlayışına kendi iradesini tabi kılmak, artık mümkün değildi. Öte yandan, zaten düşmanı olan bir kapitalist dünyanın karşısında, tek müttefiklerini de böyle bir eleştirellikle terkettiğinde, sosyalist birey kendisini yalnızlığa, bunun sonucu olarak da eylemsizliğe mahkum etmiş oluyordu. Çağdışı Avrupa aydınlarını parçalayan, çözümsüzlüğe, fiziksel ya da entelektüel intihara iten bu açmazdan Brecht, uzun süredir araştırdığı Uzak Doğu felsefesine sarılarak çıkmayı seçti.

II. Dünya Savaşı boyunca ve savaşı izleyen yıllarda, Koastler, Orwell, Gide gibi aydınları kapitalist dünyayla uzlaşmaya, Benjamin'i intihara ve Bloch ve Lucacs'ı Stalinizme biat etmeye sürükleyen bu süreç, Brecht'i bilgece bir opontünizme götürdü. Canını kurtarmak için kuramından feragat eden Galileo gibi, Brecht de eleştirelliğini gizli tutmayı ve sarkastik ifadelerle sınırlamayı seçti. McCarthy duruşmalarında sorgucularına işbirliği yapıyormuş gibi görünerek tek bir dişe dokunur cevap vermemesi, ama bu yolla da sınırdışı edilmekten kurtulması, Brecht'in oportünizminin en açık örneğiydi. Savaş bittiğinde, kendisine kapılarını ve tiyatrolarını açan Doğu Almanya'ya gitmeye kolayca karar veremedi. Bu dönemde Avusturya'nın vatandaşlığı için başvuru yaptı, kitaplarının Almanca yayın hakkını Batı Alman bir yayınevine sattı. Bu yolla sansür sınırlamasından kurtulmayı amaçlıyordu. Sonunda Doğu Berlin'e yerleşti ve kendisine tahsis edilen *Berliner Ensemble*'da oyunlarını sahnelemeye başladı. Ancak bu dönemde yazdığı tek bir önemli oyundan bile sözedilemez. Yaptığı en önemli kuramsal çalışma, sahnelediği oyunların yönetim notlarını derleyerek birer "model kitabı" haline getirmek ve tiyatro yöntemi hakkında somut bir belge bırakmak oldu.

Me-Ti'nin Özdeyişler Kitabı'ndaki Me-Ti, Brecht'in kendisi için seçtiği bilgece, eleştirel ancak radikalliği saklı tutulan yaşam biçiminin en iyi ifadesi oldu. 1953 Doğu Berlin ayaklanmasında yöneticileri "bu halkı feshedip yerine bir yenisini seçmeye" davet eden Brecht, artık bir kahraman değil, bir anti-kahraman, "kralın soytarısı" olmayı seçmiş bir aydın kuşağının temsilcisiydi. Bu "soytarılığı seçme" tavrının ardında gizli olan trajik kişilik ise ancak tek tük yazdığı kısa şiirlerde ortaya çıkıyordu: "Yol kıyısında oturmuşum/Şoförün lastiği değiştirmesini seyrediyorum/ Ne geldiğim yeri seviyorum/ Ne de gideceğim yeri/ Öyleyse neden sabırsızlıkla bekliyorum/ Şoförün lastiği değiştirmesini?"

Son dönemlerinde artık herşeyi metaforlarla açıklamayı adet haline getiren Brecht'in bu şiiri, yüzyılımızın tüm bir aydın kuşağının sorunlarının, açmazlarının, çalkantılarının, çocukca ya da trajik hatalarının da ifadesi. İçinde yaşadığı dünyaya başkaldıran, ancak 1930-1950 arasında kalan dönem boyunca kendisine vadedilen gelecek modeline olan inancını ve bağlılığını da yitiren bir aydın kuşağının, *gene de* sadece varolmaya, varkalmaya devam edebilmek için sabırsızca mücadeleyi sürdürmesi, Brecht'in tüm bir yaşam öyküsünün kısa özeti aslında.

BÜLENT SOMAY

27 Haziran 1956'da, Petöfi Kulübü'nün düzenlediği kamuya açık bir toplantıda, yazar Tibor Dery, şu konuşmayı yaptı: "Ülkemizde, 1948'den son zamanlara kadar gerçeği karartma eğilimi varoldu. Bu süreç belli bir tarzda hâlâ sürüyor, fakat umuyorum ki uzun bir süre daha sürmeyecek. Siyasal ifadeleri severek kullanmıyorum, ancak açık olması bakımından şunu söylemek isterim: Bu dönem edebiyatımızın Stalinist çağıydı...Yanlışların sistemin kendisinden -ideolojiden- kaynaklanıp kaynaklanmadığını incelemek yerine, eleştirilerimizi bireylere yöneltiğimiz sürece, ehvenişer mantığından kurtulamayız. Kendimizi şimdiki yöneticilerimizden kurtarabileceğimizden yola çıkıyorum. Ancak korkarım, topal yarış atlarının ardından topal eşekler gelecektir..Parti tutumunu her değiştirdiğinde -ki bu arka arkaya birçok kez olabilmektedir- Merkez Komitesi'nin, diğer parti çalışanlarının ve sıradan parti üyelerinin görevi, partinin o anki çizgisini temsil etmek ve savunmaktır. Bu çizgiyle uyuşmadıkları takdirde bile! Bundan hangi sonuç çıkar, yoldaşlar? Sevgili arkadaşlar, burada yapısal bir yanlışa, halkla en ufak bir ilgisi bulunmayan bir şeye parmak bastığımı görmüyor musunuz? Yanlışları, yöneticilerimize iktidarlarını kötüye kullanma olanağı tanımakla kalmayıp bizi de birbirimize hakettiğimiz biçimde insanca davranmaktan alıkoyan bizim sosyalist sistemimizde aramalıyız. Burada sözkonusu olan yanlışlar, tamamiyle gereksiz bir ölçüde bireyin haklarını kısıtlayan ve aynı biçimde gereksiz bir tarzda yükünü ağırlaştıran yapısal yanlışlardır..." Tibor Dery gibi yazar, sanatçı ve aydınların sistemi eleştiren konuşmaları Petöfi Kulübü'nün toplantılarında büyük bir kalabalık tarafından coşkuyla karşılanıyordu. 23 Ekim günü, Bem anıtının önüne gitmeden önce, göstericiler şair Petöfi'nin anıtı önünde toplandılar ve Petöfi'nin "Macarlar Uyanın" adlı şiiri okundu (altta). Tibor Dery ise, 20 Nisan 1957'de tutuklandı ve "devlet güvenliğine zarar verici davranışlarda bulunduğu" gerekçesiyle 9 yıl hapse mahkum edildi.

malları sanayimizin gelişmesinin çok hızlı bir biçimde gerçekleştirilmesinde; planlamada ülkemizin ekonomik kaynaklarını ve gerçek olanaklarını gözönünde bulundurmamamızda yatmaktadır..." Ağırlığın ağır sanayiden tüketim malları sanayisine kaydırılmasına, halkın ve işçilerin yaşam düzeyinin yükseltilmesine, tarımsal üretimin artırılmasına, demokratikleşme ve partiyle kitleler arasındaki kopukluğun aşılmasına dayanan "yeni rota", halk tarafından son derece olumlu karşılandı; öyle ki, sosyalizmin yeni bir aşamasına geçildiğinden söz edilmeye başlandı.

"Yeni rota", esas olarak Nagy hükümeti tarafından uygulanmaya kondu ve yukarıdan aşağıya doğru yayılan bu reformlar parti kadrolarında bir değişikliği de beraberinde getirmedi. Yeni uygulamalar çeşitli nedenlerden dolayı bazı aksaklıklara da neden olunca, başlangıçtan beri tüm gelişmeleri belli bir hoşnutsuzluk ve şüpheyle izleyen partinin önde gelen kadroları arasında Nagy'a karşı muhalefet artmaya başladı. 1949'dan beri izlenen sanayi politikasının tersine çevrilerek yatırımlarda ağırlığın bu sefer de tüketim malları sektörüne kaydırılması, ağır sanayide üretim aksaklıklarına yol açtı. Tüketim malları üretimi yeterince artırılamadı ve çeşitli malların arzında görülen darlık aşılamadı. Köylülerin tarım kooperatiflerini kitlesel bir biçimde terketmeleri tarımsal üretimde sıkıntılara yol açtı. Nagy'a karşı parti içinden ilk ciddi saldırı 1954 sonbaharında geldi. Yeni politikaların uygulanmasında hükümetin geri adımlar atması isteniyordu.

Halkın büyük ölçüde desteklemiş olduğu "yeni rota"dan geriye dönüş, yaşanan iki yılın deneyimlerinin Macaristan halkı üzerinde bırakmış olduğu izlerin de devreye girdiği yeni bir süreci başlattı. Rakosi'nin etkinliği ve gücünün yeniden arttığı ölçüde, Macaristan için iki ayrı çizginin varolduğu, bunlardan birini, baskı, ekonomik sıkıntı ve despotizmi Rakosi'nin; (görece de olsa) refah, demokrasi ve ileriye dönük umutlar taşıyan çizgiyi de Nagy'ın temsil ettiği görüşü yaygınlaşmaya başladı. Rakosi'ye karşı, içinde öğrencilerden işçilere, komünistlerden liberallere kadar toplumun çeşitli kesimlerinin ve çeşitli görüşlerin temsilcilerinin yer aldığı bir muhalefet oluşmaya başladı ve Rakosi yönetimi, bu muhalefete karşı yeniden tasfiyeler, yasaklamalar ve sonunda tutuklamalarla cevap vermeye başladı. Ekim 1955'de Imre Nagy *MDP*'den ihraç edildi.

SBKP XX. Kongresi'nin Etkileri

SBKP'nin XX. Kongresi, Macaristan'da yeniden güçlenmeye başlayan Rakosi'nin konumunun sorgulanmaya başlaması için yeni bir dönüm noktası oldu. Rakosi'nin Kongre üzerine partiye sunduğu rapor - ki bu raporda *MDP*'nin kişi kültünü daha 1953'den beri ortadan kaldırma çabası içine girmiş olduğu ve emperyalist ajanların çabalarıyla gerçekleştirilen siyasal davaların kurbanlarının itibarlarının iade edildiği iddia ediliyordu - Rakosi'ye karşı muhalefetin parti sınırlarını da aşarak tüm toplumda yaygınlaşıp güçlenmesine yol açan bir ivme oldu. Parti içinde ve dışında Rakosi'nin çekilmesi talebi yükselmeye başladı. Rakosi'nin kendisine yönelen eleştirileri hafifletmek amacıyla siyasal davalar ve kişi kültü konusunda yaptığı özeleştiri kendisine karşı oluşan güven bunalımının aşılmasını sağlayamadı. Rakosi karşıtı muhalefet, Mart 1956'da Budapeşte'de *Petöfi Klubü*'nün kurulmasıyla yeni bir güç odağı kazandı.

18 Temmuz 1956'da Rakosi'nin çekildiği ve yerine Parti Sekreterliği'ne en yakın yardımcısı Ernö Gerö'nün getirildiği açıklandı. Yıllarca tutuklu kalmış ve itibarı yeni iade edilmiş olan Janos Kadar da *Politbüro* üyeliğine getirildi. Rakosi'nin yerine Gerö'nün getirilmiş olması ve partinin önde gelen kadrolarında önemli bir değişiklik olmaması, aslında parti politikasında köklü bir değişiklik yapılmayacağı anlamına geliyordu. Ağustos ve Eylül boyunca *MDP* yönetimine karşı muhalefet, daha fazla demokrasi ve taban örgütlenmeleri üzerinde yükselecek farklı bir sosyalizm talebi *Yazarlar Birliği*'nin dergilerinden, *Petöfi Klubü*'nün toplantılarına, fabrikalardan parti içindeki Rakosi ve Gerö çizgisi karşıtlarına kadar çeşitli çevre ve forumlarda dile getiriliyordu. Eylül sonuna doğru Poznan'da ayaklanan işçilere karşı açılan davaların hafif cezalarla sonuçlandığı haberi Macar işçi ve aydınlarını kendi mücadele ve taleplerini güçlendirerek sürdürme konusunda cesaretlendirdi. 6 Ekim'de, 1948'de Tito yanlısı olmakla suçlanarak idam edilen ve birkaç ay önce Rakosi tarafından aklandığı ilan edilen eski dışişleri bakanı Rajk'ın cenazesi için düzenlenen devlet töreni sessiz bir kitlesel gösteriye dönüştü. 200 bin kişinin, Rajk'ın ve onunla birlikte idam edilen üç partilinin tabutlarının önünden geçerek saygı duruşunda bulunduğu törende, kısa süre sonra gerçekleşecek ve daha hiç kimsenin tahmin bile edemediği ayaklanmada trajik roller üstlenecek iki kişi, Imre Nagy ve Janos Kadar da hazır bulundu. Eylül'de ve Ekim başlarında işçi muhalefeti de sesini daha güçlü bir biçimde yükselmeye başladı. İşçi muhalefeti en çok, Buda ile Peşte arasında fabrikaların yoğunlaştığı, Tuna üzerindeki Czepel adasında güçlüydü. Talepler, daha çok fabrikalarda özyönetim organlarının kurulması ve işçi kontrolünün sağlanması üzerinde yoğunlaşıyordu. Ekim başında *MDP* artan muhalefet karşısında bir geri adım atarak Nagy'ın yeniden parti üyeliğine alınmasını kabul etti.

Beklenmeyen Devrim

22 Ekim iki ayrı gelişmeye sahne oldu. Budapeşte Teknik Üniversitesi öğrencileri, ülke politikasına ilişkin 16 talep içeren bir bildirge hazırladılar. Talepler tüm Sovyet birliklerinin derhal Macaristan'ı terketmesi, Imre Nagy başkanlığında yeni bir hükümet kurulması, serbest

seçimler, siyasal partilere yeniden izin verilmesi, işçi ve köylülerin yaşam koşullarında köklü değişiklikler yapılması gibi noktaları içeriyordu. Aynı gün, *Yazarlar Birliği*, 23 Ekim'de Polonya ile dayanışma yürüyüşü yapma kararı aldı. Yürüyüş 1848/49 Macar Devrimi'nin Polonya kökenli bir kahramanı olan General Josef Bem'in anıtında son bulacaktı. 23 Ekim'deki yürüyüşe çoğunluğu gençler ve öğrencilerden oluşan, ama içlerinde işçilerin de yer aldığı büyük bir kalabalık katıldı. Bem anıtının önüne gelindiğinde, *Yazarlar Birliği* başkanı Peter Veres, yedi noktayı içeren taleplerini okudu. Talepler oldukça ılımlıydı ve aslında radikal devrimci bir nitelik taşımıyorlardı: 1) Sosyalizmin temel ilkeleri üzerinde yükselen bağımsız bir ülke politikası. 2) Sovyetler Birliği ve halk demokrasileri arasındaki ilişkilerde eşitliğin sağlanması. 3) Ulusal eşitlik temelinde ekonomik anlaşmaların yeniden düzenlenmesi. 4) İşletmelerin işçiler ve uzmanlar tarafından yönetilmesi. 5) Köylülere kendi kaderlerini kendilerinin tayin hakkının tanınması. 6) Rakosi kliğinin partiden uzaklaştırılması, Nagy'ın hükümete alınması, tüm karşı devrimci çabalara karşı kararlı bir mücadele sürdürülmesi. 7) İşçi sınıfının her alanda siyasal olarak temsili, parlamento ve tüm özerk yönetim organlarının seçimlerinde serbest ve gizli oy hakkı.

Bem anıtının önünden ayrılan göstericiler sayıları giderek artarak bu sefer de parlamento binasının önünde toplandılar. Akşam saatlerine doğru parlamentonun önünde 200 ile 300 bin arasında gösterici vardı. Göstericiler ısrarla Nagy'ı çağırıyorlar ve konuşmasını istiyorlardı. Parti yöneticileri tarafından evinden alınarak parlamento binasına getirilen Nagy, göstericileri yatıştırmak amacıyla binanın balkonundan kısa bir konuşma yaptı. Artık gösterinin dağılmasının beklendiği bir anda, o sabah Yugoslavya'ya yaptığı ziyaretten geri dönen Genel Sekreter Gerö'nün, yaptığı radyo konuşmasından ne öğrencilerin ne de yazarların taleplerini gözönünde bulundurmaya niyetli olmadığının anlaşılması, üstelik öğrencileri ve yazarları karşı devrimcilikle suçlaması tansiyonu yükseltti. Öğrencilerin taleplerinin radyodan yayınlanmasını sağlamak amacıyla radyo binasına gideceklerini öğrenen kalabalık bu sefer de orada toplanmaya başladı. Radyo binasının önünü silahlı siyasal polis güçleri tutmuşlardı. *AVH*'nın silahsız göstericilere ateş açmasıyla her şey artık geri dönülemeyecek bir noktaya geldi. *AVH*'ya yardım etmeleri amacıyla gönderilen askerlerin çoğu silahsız göstericilerden yana tavır alarak pek çok yerde silahlarını onlara vermesiyle, silahlanmaya başlayan halkla *AVH* arasında silahlı mücadele başladı. Gelişmelerden telefonla haberdar edilen Budapeşte'nin sanayi bölgelerindeki işçiler, silah fabrikalarına ve kışlalara girerek silah ele geçirdiler ve kamyonlarla radyo binasının önüne gelerek mücadeleye katıldılar. Göstericiler 24 Ekim sabahı parti gazetesi *Szabad Nep*'in bürolarını işgal ettiler. Aynı anda Sovyet birlikleri de Budapeşte'ye girerek ayaklanan halka karşı *AVH*'nın yanında silahlı saldırıyı başlattılar. Artık mücadele tüm Budapeşte'de halkla Sovyet birlikleri ve *AVH* arasında sürüyordu.

24 Ekim sabahı Macaristan halkı yeni bir gelişmeden daha haberdar edildi. Parti genel sekreteri Gerö, Andras Hegedüs'ün yerine Imre Nagy'ın hükümet başkanlığına getirildiğini açıkladı. Nagy'ın, halka silahlı mücadeleyi bırakması yönündeki çağrısı ve o gün öğlen saatlerine kadar silahlarını bırakanların herhangi bir şekilde cezalandırılmayacaklarını taahhüt etmesi etkisiz kaldı. Macaristan'da yaşanan ve Nagy'ın kavrayamadığı gerçek, olayların başıbozuk bir güruhun silahlara sarılarak ortalığı karıştırması değil, işçileri ve bütün bir halkı kapsayan bir ayaklanmanın, bir devrimin başlangıcı olduğuydu, nitekim kimse Nagy'ın çağrısına uymadı. 25 Ekim'de Gerö'nün kendisi görevinden uzaklaştırıldı ve yerine Janos Kadar geldi. 27 Ekim'de Nagy yeni hükümeti kurduğunu açıkladı. Hükümette, *MDP* üyesi olmayan bakanlar da yer alıyorlardı. *Parti Merkez Komitesi*, Sovyetler Birliği ile birliklerini derhal Macaristan'dan çekmesi talebiyle görüşmelere başlanacağını açıkladı. 28 Ekim'de Nagy, ayaklanmacıların taleplerini kabul ederek silahlı çatışmaların durdurulmasını istedi. 29 Ekim'de *AVH*'nın tasfiye edildiği, 30 Ekim'de tek parti sisteminin kaldırıldığı açıklandı. Yeni hükümetin göreve başlamasıyla, o ana kadar sürmekte olan silahlı çatışmalar da büyük ölçüde sona erdi; Budapeşte'nin pek çok yeri Sovyet tanklarına karşı tüfekleri ve molotof kokteylleriyle karşı çıkan halkın mücadelesinin izlerini taşıyordu; sokaklar bir savaş alanına dönmüştü. 30 Ekim'de Sovyet birlikleri Budapeşte'den çekilmeye başladılar.

Devrim ve İşçi Konseyleri

İşçiler, Macar Devrimi'nde ancak ayaklanmanın başlamasından sonra belirleyici bir rol oynamaya başladılar. Bir yandan silahlanıp sokaklarda *AVH*'ya ve Sovyet birliklerine karşı mücadele ederken, diğer yandan da devrim ve işçi konseyleri kurarak, üretimin sosyalist örgütlenmesini ve siyasal iktidara ortak olmayı hedeflediler. 23 Ekim 1956'yı izleyen günlerde, ülkenin her yerinde çeşitli konseyler kuruldu. Bunların bir kısmı köy, şehir ve bölge temelinde, ayrıca orduda, öğrenciler ve aydınlar arasında, bazı hükümet kurumlarında kurulan *devrim konseyleri* ya da *devrim komiteleriydi*. Fabrikalarda ise *işçi konseyleri* kuruldu.

24 Ekim'den itibaren bazen hiç şiddet kullanılmadan, bazen de *AHV* güçleriyle girilen silahlı çatışmaların ardından ülkenin çeşitli bölgeleri devrim konseylerinin kontrolü altına girdi. Bu konseyler, kuruldukları yerlerde devlet kurumlarının artık tamamen kontrolünden çıkmış olan yerel düzeydeki işlerin örgütlenmesini üstlendiler. Devrim konseyleri, bazı yerlerde üyeleri toplantılarda gizli oyla seçilerek, bazı yerlerde de işçi, köylü veya çeşitli meslek gruplarının temsilcileri tarafından seçilerek kuruldular. Konseylerde toplumun hemen tüm kesimlerinin temsilcileri yer aldı. 26 Ekim'den itibaren devrim konseyleriyle Nagy hükümeti arasında

23 Ekim'de parlamento binasının önünden ayrılan göstericilerin bir kısmı, Stalin anıtını yıkmak amacıyla oraya yöneldiler. Anıtın çevresinde yaşananlar, çektikleri sıkıntıların kaynağını Stalin'de gören bir kitlenin, artık onu tutacak bir şey kalmadığı anda yıllardan beri birikmiş nefretinin nasıl boşaldığının bir göstergesi oldu. Anıtın yıkılmasını, o sırada orada bulunan göstericilerden Istvan Tollas daha sonra şöyle anlatıyordu: "Konvoyumuz Stalin meydanına vardı... Aynı anda her yandan kalın çelik halatlar getiren traktör ve kamyonlar geldiler... Alanda itiş kakış büyük bir insan kalabalığı toplanmıştı. Ansızın bir yandan nedenini anlayamadığım kahkahalar yükseldi. Kalabalığın içinden geçerek o yana vardığımda Stalin'in göğsüne üzerinde "Ey Rus, kaçarsan beni de birlikte götürmeyi unutma!" yazılı bir levha iliştirilmiş olduğunu gördüm. Bu söz Stalin'in babacan bir edayla gülümseyen yüz ifadesiyle tam bir uyum içindeydi. Fakat kalabalığın büyük bir bölümü duyduğu öfke nedeniyle bu mizahı anlayışla karşılayacak durumda değildi, her yandan 'Haydi! Alaşağı edelim onu!' sözleri yankılanıyordu. Merdivenler dayayarak genç insanlar heykele tırmandılar. Çelik halatları kendilerine çekerek Stalin'in boynuna doladılar. Boynuna dolanmış çelik halatlarla bu Stalin görüntüsü içimizde büyük bir sevinç oluşturdu... Fakat dev figür yerinden oynamadı ve yüzündeki gülümsemeyle bizi alaya alıyor gibiydi...Çelik halatlar devirme denemesi sırasında birer birer koptular. Bekleyen insanların sabrı taşmaya başlıyordu. O an beraberlerinde kaynak aletleri getiren iki genç işçi bir kamyonla geldiler. Kalabalığın sevinç çığlıkları arasında bronz figürü çizmelerinin üzerinden kesmeye başladılar. Sonra yeni halatlarla yeniden çekilmeye başlandı ve (saatime baktım), tam 21.35'de Stalin'in heykeli üzerinde bulunduğu yüksek podesten aşağı düştü. Bu düşüşle birlikte, bir anda yıllarca üzerimizde bir yük olarak taşıdığımız baskı yüreğimizi terketti...

44 Doğu Avrupa'da İşçi Muhalefeti

Kasım 1956'da Tuna üzerindeki köprüleri tutarak Sovyet araçlarını engellemeye çalışan silahlı halk. Stalinist yönetime karşı, Ekim başına kadar birbirinden kısmen bağımsız kanallardan gelişmiş olan parti-içi muhalefetle, öğrenci ve işçi muhalefetini birleştiren en önemli temalardan biri, bir önceki dönemin "tek adamı" Rakosi'ye karşı duyulan derin nefretti. Matyas Rakosi, bütün Doğu Avrupa'da yerel komünist önderler yerine Stalin tarafından yerleştirilen kadrolar için, baskıcı önlemlere başvurmakta en aceleci davrananı, iktidarın bölünmezliği ilkesine en sıkı sıkıya sarılanı idi. Örneğin 1949'da Titocu diye suçladığı eski dışişleri bakanı Laszlo Rajk'ı düzmece bir duruşma sonucu idam ettirerek, Doğu Avrupa'da 1930'ların Moskova duruşmalarına benzer uygulamalara öncülük etmişti. Stalin'in ölümünden sonra Hruşçov-Malenkov-Molotov troikası kolektif önderlik ilkesini Doğu Avrupa ülkelerine dayatmaya başlayınca, buna en uzun süre direnen Rakosi olmuştu. O kadar ki, aynı zamanda hem parti Genel Sekreterliği ve Başbakanlık mevkilerini elinde tutan Rakosi'den, Mayıs 1953'te Moskova'da Başbakanlık mevkiine yeni bir ad önermesi istendiğinde, yalnızca bunu yapmamakla kalmamış, önerilen her ada itiraz ederek parti içindeki yegâne güvenilir insanın kendisi olduğunda ısrar etmişti. Malenkov sonradan "şaşkına döndük" diye anacaktı bu olayı. Ancak Berlin ayaklanmasından tedirgin olan Sovyet önderleri, hem Rakosi hem de muhalifi Imre Nagy'ın katıldığı bir toplantıda iradelerini son derecede sert bir dille ifade ettikten sonra, Rakosi 28 Haziran 1953'te Başbakanlık görevini Nagy'a devretti. Ancak ne bu önlem, ne de 1956 başında Rajk'ın itibarının sessizce iade edilmesi, anti-Stalinistlerin Rakosi'ye duydukları öfkeyi yatıştırabilmekten uzaktı; örneğin 30 Mart 1956'da Sandor Lukacsi adlı genç bir edebiyat eleştirmeni "elleri Rajk'ın kanı ile kırmızı bir Yahuda" diye niteliyordu. Parti-içi muhalefetle, kitlesel öğrenci ve işçi muhalefetinin ilk kez biraraya gelmesi de 6 Ekim 1953'te Rajk için yapılan cenaze töreninde oldu. Büyük bir düzen içinde sürdürülen cenaze töreninde 300 bin kişilik Kortejin başında Imre Nagy yürüyordu. Böylelikle Nagy önderliğindeki parti-içi muhalefet ilk kez, kitlesel bir tabanı kontrol edebildiğini kanıtlamış oluyordu. Ancak bu geçici bir görüntü olarak kalacaktı. 24 Ekim'de Nagy'ın başbakan olmasıyla sonuçlanan ayaklanmada, işçiler hâlâ Nagy ve Petöfi çevresi aydınlarıyla birlikte davranıyordu. Ama Polonya'da Gomulka'nın aksine Nagy ayaklanmayı yatıştıramadı. Radyodan kitlelere "Kazandınız! Şimdi n'olur artık durun.." demesi işe yaramadı.

sürekli görüşmeler yapılmaya başlandı. Konseyler, kuruldukları bölgelerin halkını temsilen Nagy yönetimine Sovyet birliklerinin Macaristan'dan çekilmesi, derhal serbest seçimlere gidilmesi, *Varşova Paktı*'ndan çıkılması, *AHV*'nın kapatılması gibi talepler iletiyor ve bu taleplerini Nagy'ı desteklemenin koşulu olarak ileri sürüyorlardı. Nagy, devrim konseylerinin baskısıyla, 1 Kasım'da Macaristan'ın *Varşova Paktı*'ndan çıktığını ve tarafsızlığını ilan etmek zorunda kaldı.

Fabrikalarda kurulan işçi konseylerinin özellikleri farklıydı. İşçilerin kendi özyönetim organlarını kurmalarının temelinde yatan nedenlerin başında geleneksel işçi örgütleri olan sendikalardan duyulan memnuniyetsizlik geliyordu. Sendikalar, 1947'den beri giderek daha çok hükümetin ve partinin politikalarını işçilere dayatmanın birer aracı haline geldiler. Sendikaların temel işlevi, işçilerin dışında tespit edilen üretim normlarını, çalışma koşullarını, ücret politikalarını işçilere iletmek ve kabul ettirmekten ibaretti. İşçiler yıllardan beri Rakosi rejiminin kendilerine dayattığı ve çalışma koşullarını dayanılmaz kılan "sosyalist Taylorizm"den bıkmışlardı. Fabrikalarda varolan işyeri konseylerinin yalnızca göstermelik bir işlevi vardı; konsey başkanları ve üyeleri parti üyelerinden ve siyasal açıdan "güvenilir" işçilerden seçiliyor, seçimler tek bir adayın gösterilmesiyle ve açık oyla yapılıyordu.

Ayaklanmanın başlamasının hemen ardından, 24 Ekim sabahı önce Budapeşte'nin sanayi bölgelerinde genel grev başladı ve ülkenin diğer sanayi bölgelerine, Miskolc, Györ, Szolnok, Pecs ve Debrecen'e yayıldı. Yine 24 Ekim'den itibaren fabrikalarda, madenlerde, çeşitli iş yerlerinde işçiler, işçi konseyleri kurmaya başladılar. Genel grev, dayanılmaz bir tempo içinde sürdürülen yabancılaştırıcı üretim koşullarından bir anda kurtulan işçiler tarafından adeta bir bayram gibi yaşandı. Mücadelenin, yeni fikir üretiminin, hararetli tartışmaların odak noktasını oluşturduğu son derece üretken bir süreç yaşanmaya başladı. İşçi konseyleri, yaklaşık Ekim sonuna kadar daha çok birer grev ve ayaklanma merkezi olma niteliği taşıdılar. Konseylerin kuruluşu kendiliğinden oldu, fakat süreç içinde çeşitli konseyler kendi aralarında bir iletişim ve koordinasyon ağı kurmaya çalıştılar. Kısa süre içinde tüm Macaristan'da yüzlerce işçi konseyi oluştu.

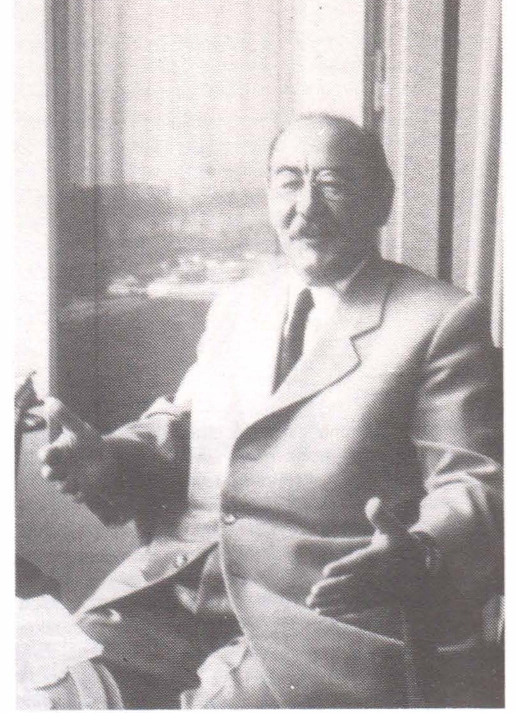
İşçi ve devrim konseylerinin kurulması ile birlikte Macaristan'da bir ikili iktidar durumu yaşanmaya başlandı. Devrimi izleyen günlerde ülkedeki gerçek güç konseylerdi. Konseyler genel grev silahını da kullanarak taleplerini partiye ve Nagy hükümetine dayatabiliyorlardı. Konseylerin kurulmaya başladığı ilk andan itibaren sendikalar, *MDP* ve Nagy hükümeti, konseylerin kuruluşunu meşru saydığını ilan etti, parti ve sendikalar işçi konseylerinin seçiminde söz sahibi olmaya çalıştılar. Bütün çabalar, işçi konseylerinin faaliyetlerinin ekonomik düzeyle sınırlı kalması, onların siyasal kararların dışında tutulmaya çalışılması yönündeydi.

Konseyler, siyasal partilerin ve kendileri dışında bir hükümetin varlığını sorgulamadılar. En önemli siyasal talepleri, Macaristan'ın bağımsızlığının sağlanması, siyasal partilerin örgütlenmesine izin verilmesi ve özgür seçimlere gidilmesi, özgür basın ve fikir özgürlüğü başta olmak üzere demokratik hakların tesis edilmesiydi. Konseyler, fiili olarak varolan ikili iktidarın, üretimde sosyalist mülkiyetin ve özyönetimin, konseylerin siyasal kararlara katılımının siyasal parti temsilcilerinden seçilecek bir hükümetin varlığıyla birarada yürüyebileceğini öngörüyorlardı. Bu durumun bir sonucu olarak da "tüm iktidar konseylere" talebi, konseyler tarafından ileri sürülmedi; ancak Sovyet birliklerinin Kasım başındaki ikinci müdahalesinin ardından, bir çeşit konsey hükümetinin, bir ulusal işçi konseyinin kurulması talebi yer yer dile getirilmekle birlikte, bu tüm konseyleri kapsayan bir talep şekline dönüşmedi.

İşgal ve Devrim'in Yenilgisi

Ateşkesin sağlanmasından ve Nagy hükümetinin Macaristan'ın tarafsızlığını ve Varşova Paktı'ndan çıktığını ilan etmesinden sonra işçi konseylerinin büyük bir bölümü genel grevi sona erdirmeye ve 5 Kasım'da fabrika ve işyerlerinde üretimi yeniden başlatmaya karar verdiler. 1 Kasım akşamı *MDP* genel sekreteri Kadar bir radyo konuşması yaparak partinin örgütlenmesinde yeniliklere gidileceğini ve yeniden oluşturulacak partinin *Magyar Szocialista Munkaspart* (Macar Sosyalist İşçi Partisi - MSZMP) adını taşıyacağını açıkladı. Sovyet birliklerinin Macaristan'ı terketmeleri konusunda Sovyet komutanlarıyla Nagy hükümeti delegasyonunun son görüşmeleri sürdürdüğü sırada, Macaristan'a doğru yeni Sovyet birliklerinin yola çıkmış olduğu konusunda söylentiler yayılmaya başlamıştı. 3 Kasım akşamı, Budapeşte yakınlarında görüşmeler sürerken, Macar delegasyonu *Kızılordu* komutanları tarafından tutuklandı. Aynı akşam, Kadar'ın yeni bir hükümet kurduğu haberini alan Nagy hükümeti, Sovyet birliklerine karşı silahlı mücadele başlatma kararı aldı. 4 Kasım sabahı, Kadar yaptığı radyo konuşmasında, Macaristan'da gerici ve karşı devrimci güçlerin sosyalizmi yıkmayı, kapitalistleri ve büyük toprak sahiplerini yeniden iktidara getirmeyi hedeflediklerini, bu nedenle yeni bir hükümet kurulduğunu ve Sovyet birliklerini karşı devrimci güçleri yenilgiye uğratabilmek için yardıma çağırdıklarını açıklıyordu.

Sovyetler Birliği'nin Macaristan'daki gelişmelere müdahale etmeye karar vermesine yol açan en son gelişme şüphesiz Nagy hükümetinin *Varşova Paktı*'ndan çıkıldığını açıklaması ve Macaristan'ın tarafsızlığının korunabilmesi için *Birleşmiş Milletler*'e destek çağrısında bulunması

NAGY, IMRE (1896-1958)

7 Haziran 1896'da Kaposvar'da doğan Imre Nagy, bir köylü ailesinin oğluydu. Siyasal yaşantısı *Sosyal Demokrat Parti* içinde başladı. I. Dünya Savaşı sırasında Çarlık Ordusu'nca esir alınarak savaş tutsağı olarak Rusya'ya götürüldü. Bu dönem boyunca *Bolşeviklerin* sürdürdüğü propagandadan etkilendi ve Ekim Devrimi sonrasında *Kızılordu* saflarında iç savaşa katıldı. 1919 Macaristan ayaklanmasından sonra kurulan Bela Kun önderliğinde devrimci hükümette görev alan Imre Nagy, Devrim'in ezilmesinden sonra SSCB'ye sığındı. Moskova'da Tarım Bilimleri Enstitüsü'nde çalışmaya başladı. 1944'e kadar Moskova'da kalan Nagy, II. Dünya Savaşı sonunda *Kızılordu* ile birlikte Macaristan'a geri döndü ve kurulan Macaristan hükümetlerinde 1944-1945 yıllarında tarım, 1945-1946'da içişleri bakanı olarak görev yaptı. 1947'de *Ulusal Meclis* başkanlığına getirildiyse de, tarım politikalarındaki görüşlerinden ötürü, 1949'da *Macaristan İşçi Partisi*'den çıkarıldı. Bir müddet sonra yeniden partiye kabul edildi.

Stalin'in ölümünden sonra Temmuz 1953'de Rakosi'nin yerine başbakanlığa getirilen Imre Nagy, Rakosi döneminde tarımda kolektifleştirme konusunda ciddi hatalar yapıldığını ileri sürerek, köylülerin kolektif çiftliklere zorla sokulmasına ve ağır sanayiin tarım aleyhine gelişmesi için zorlamalar yapılmasına karşı çıktı ve tüketim malları üretiminin artırılacağını ve siyasal tutuklular için af çıkartılacağını açıkladı. Bu doğrultuda aldığı önlemler nedeniyle Nisan 1955'de hükümetteki görevine son verilen Imre Nagy, aynı yıl partinin Merkez Komitesi'nden, Nisan 1956'da da partiden ihraç edildi.

23 Ekim 1956'da öğrencilerin Budapeşte'de düzenlediği gösterilerin işçilerin de katıldığı bir ayaklanmaya dönüşmesinden sonra, küçük mülk sahipleri ve köylülerin siyasal temsilcileriyle *Sosyal Demokratlar*dan oluşan ve *Katolik Birliği*'nin dışarıdan desteklediği bir koalisyon hükümetinin başına getirilen Imre Nagy, 1 Kasım 1956'da Macaristan'ın Varşova Paktı'ndan çekildiğini açıkladı ve Birleşmiş Milletler'in Macaristan'ı tarafsız bir ülke olarak tanımasını istedi. Bunun üzerine bir süre önce Macaristan'dan çekilmiş bulunan Sovyet birlikleri 3 Kasım 1956'da ülkeye girerek denetimi ele geçirdi. Önce Yugoslavya büyükelçiliğine sığınan Imre Nagy, dışarıya çıkmaya çalışırken tutuklandı ve diğer ayaklanma önderleriyle birlikte 16 Haziran 1958'de idam edildi.

Savaş sonrası adım adım inşa edilen bürokratik toplum yapısına karşı doğrudan üreticilerin mücadelesi sürdü. Macaristan'da işçi konseyleri bu mücadeleler içersinde ortaya çıktı. İşçi konseyleri 31 Ekim'de Budapeşte çapında bir konferans düzenlediler ve işçi konseylerinin görev ve haklarını içeren bir karar metni çıkardılar. Bu metinde şunlara yer verildi: 1. Fabrikalar işçilere aittir. İşçiler devlete üretim ve kârın bir kısmını temel alarak hesaplanan bir vergi öderler. 2. Fabrikanın en yüksek kontrol organı, işçiler tarafından demokratik yöntemlerle seçilen işçi konseyidir. 3. İşçi konseyi 3 ila 9 üyeden oluşan bir yönetim kurulu seçer. Yönetim kurulu konseyin yürütme makamı olarak hareket eder ve konsey tarafından alınmış kararları ve görevleri uygulamaya koyar. 4. İşyeri yöneticisi, ücreti fabrika tarafından ödenerek çalıştırılır. Yönetici ve diğer yönetici pozisyonundaki kişiler işçi konseyi tarafından seçilirler. 5. İşyeri yöneticisi fabrikaya ilişkin tüm konularda işçi konseyine karşı sorumludur. 6. İşçi konseyi şu haklara sahiptir: a. İşyerini ilgilendiren tüm konularda izni ve onayı alınır. b. Temel ücret kademeleri ve bunların tespitinde kullanılacak yöntemler hakkında karar verir. c. Yabancılarla yapılacak tüm anlaşmalar konusunda karar verir. 7. İşyerinde çalışan tüm işçilerin işe alınması ve işten çıkarılması konularında doğacak tüm anlaşmazlıklarda karar hakkı işçi konseyine aittir. 8. İşçi konseyi tüm bilançoları görmek ve kârların kullanımına karar vermek hakkına sahiptir. 9. İşçi konseyi işyerindeki tüm sosyal konular hakkında karar verir. İşçi konseylerinin bu karar metni bürokratikleşmeye karşı ve üretimin sosyalist örgütlenmesi hedefine yönelik atılmış ileri bir adımdı. Ancak bu anti-bürokratik önlemler üretim birimleriyle sınırlıydı. Bürokratik sistem buna da izin vermedi. Sovyet Kızılordusu'nun müdahalesiyle bu hareket geri püskürtüldü ve yok edildi. Kızılordu, zaten bürokratik toplum yapısını koruyan bir örgütlenme biçimine sahipti. Ekim Devrimi'den hemen sonra alınan önlemlerle rütbeler kaldırılmış, selam verme yasaklanmış, askerî törenlere son verilmiş ve ast-üst ayrımına dayalı ordu örgütlenmesi tasfiye edilmişti. Macaristan'a müdahale eden Kızılordu ise tamamen farklıydı. Askerî törenlere alışmış, rütbelerin egemenliğine boyun eğmiş ve ast-üst ayrımının sürdüğü bir ordu idi. Böyle bir ordu, parçası olduğu bürokratik sistemin koruyucusu olarak harekete geçmek zorundaydı. Sandor Pinczenelyi tarafından yapılmış olan alttaki afiş, Sovyet Kızılordusu'na karşı Macar halkının mücadelesini canlandırıyor. "Kızıl Askerler, İleri!" alt yazılı sağdaki afişte ise, 1919'da Macaristan Konseyler Cumhuriyeti'ni savunan devrimci milisler görülüyor.

oldu. Macar halkının Macaristan'ın bağımsızlığının sağlanabilmesinin tek yolu olarak gördüğü tarafsızlığın ilanına, Nagy artık daha fazla direnememişti. Yalnızca Sovyetler Birliği'nde değil, tüm diğer halk demokrasilerinde de 1 Kasım'dan itibaren Macaristan'daki gelişmelere karşı farklı bir hava esmeye başladı. Bu ülkelerde iktidarda olanlar, Macaristan'da konseylerle Nagy hükümeti arasında varolan ikili iktidarı, eski siyasal partilerin yeniden örgütlenmesine izin verilmesinin; tarafsızlık ilanını sosyalizmin yıkılmasının ve tüm sosyalist bloğun emperyalistlerce saldırıya uğratılmasının zeminini hazırlayıcı gelişmeler olarak değerlendirdiler. Hem Sovyetler Birliği'nin, hem de diğer halk demokrasilerinin basın organlarında 2 Kasım'dan itibaren, Macaristan'da karşı devrimin ilerlemekte olduğundan söz edilmeye başlandı.

4 Kasım sabahı Budapeşte ve bütün diğer büyük şehir sakinleri Sovyet birliklerinin açtıkları ateşin gürültüsüyle uyandılar. 24 Ekim'de kurulmuş olan sokak barikatları yeniden kuruldu, Macaristan halkı yeniden savaşmaya başladı. Macarlar tüm ülkedeki 6 binden fazla Sovyet tankına karşı silah açısından çok güçsüzdüler, Sovyet birliklerinin yüzlerce kişinin ölümüne yol açarak Budapeşte'yi ele geçirmeleri fazla sürmedi. Macar halkıyla Sovyet birlikleri arasındaki çatışmalar yer yer daha sonraki günlerde de devam etti. Czepel, Dunapentele, Ujpest, Kõbanya gibi işçi bölgeleri direnişin en uzun sürdürüldüğü yerler oldular. Sovyet işgalinin başlangıcından itibaren tüm Macaristan, Sovyetler Birliği, diğer halk demokrasileri ve batıdaki Sovyetler Birliği yanlısı parti ve çevrelerde sürdürülen resmi propaganda, Macaristan'daki sosyalist sistemi karşı devrimcilerin saldırısından kurtarmak için mücadele edildiği şeklindeydi. İşgalin başlangıcından yaklaşık bir hafta kadar sonra, yenilen Macar halkının elinden şehrin çeşitli yerlerine bu propagandayla alay eden afişler asmaktan başka bir şey gelmiyordu: "Eski kapitalist sistemi destekleyen bir zamanların soyluları, toprak ve fabrika sahipleri, kardinalleri ve generalleri fabrika işçisi ve köylü kılığına girerek yurtsever hükümetimize ve Rus dostlarımıza karşı propaganda yapıyorlar." "Neyse ki ülkede yedi namuslu adam bulundu. Hepsi de hükümette oturuyorlar."

Macar Devrimi'ne karşı Batı'daki Sovyetler Birliği yanlısı çevrelerde, "sosyalist blok"da ve Kadar yönetiminin kurulmasından sonra Macaristan'da karşı ileri sürülen en önemli suçlama, karşı devrimcilerin ve faşistlerin hareketin yönlendiricisi olduklarıydı. Oysa kuruldukları andan itibaren devrimin taşıyıcısı pozisyonuna gelen konseylerin taleplerinde ülkede kapitalizmin yeniden inşa edilmesini istediklerine dair hiç bir belirti yoktu. Tam tersine, işçiler Sovyetler Birliği'nin tüm halk demokrasilerine dayattığından farklı bir sosyalist sistem istiyordu. Karşı devrimcilik iddialarının en önemli dayanağı, ayaklanmanın çeşitli anlarında sokaklarda rastlanan linç olayları oldu. Linç olayları, ayaklanma halindeki kitlelerin, daha çok *AVH* üyelerine karşı birikmiş kinlerinin zaptedilemez hale gelmesinin sonucu oldular. Devrime katılan ve ondan yana tavır alan aydınlar, bu olaylara son verilmesi için çağrılarda bulundular. Daha sonraki resmi verilere göre, ayaklanmanın başlangıcından itibaren ayaklanmacılar tarafından öldürülenlerin sayısı 234'tü. Bunların 164'ü devletin silahlı güçlerinden (85 *AVH* üyesi, 40 asker, 27 polis ve 12 sınır koruma görevlisi) oluşuyordu ve bu sayıya yalnızca linç olayları sonucunda öldürülenler değil, karşılıklı silahlı çatışmalarda ölenler de dahildi. Yine Macar resmi kaynaklarına göre, ayaklanmacılar arasında öldürülenlerin sayısı 2.700'dü. Ayaklanmacılar arasında Macaristan'da yeniden kapitalizme dönülmesini isteyenler de şüphesiz vardı, fakat ne bunlar, ne de ayaklanmanın ilk günlerinde diğer siyasal tutuklularla birlikte özgürlüğüne kavuşturulan ve özel mülkiyetin yeniden tesis edilmesini savunan Kardinal Mindszenty, devrim boyunca belirleyici bir rol oynadılar. Köylülerin

Halk Demokrasilerinde Yeni Bir Yol Deneyi: Yugoslavya ve Özyönetim

1948'de Tito-Stalin arasındaki anlaşmazlıklar bir kopuşa yol açtıktan ve Yugoslavya *Kominform*'dan çıkarıldıktan sonra, Sovyetler Birliği yanlısı blok içinde yeni kurulan Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti yalnız kaldı. II. Dünya Savaşı'nın ardından kurulan halk demokrasilerinin komünist partilerinin önderleri içinde belki de en inançlı Stalin yandaşlarından biri olan ve bağımsızlık savaşının zaferle sonuçlanmasını izleyen ilk yıllarda, Yugoslavya'da Stalinci anlayışa uygun bir sistem oluşturan Tito ve diğer parti önderleri, kendilerini sosyalizme ihanet etmiş oldukları iddialarıyla karşı karşıya bulduklarında, Stalinci modelden farklı bir sosyalizm kurmaya karar verdiler. Sovyetler Birliği ve onun denetimindeki ülkeler tarafından ekonomik ambargo ve ideolojik bombardıman altında tutulan *Yugoslavya Komünist Partisi* yöneticileri, faşizme karşı verilmiş başarılı bir bağımsızlık savaşının ardından bağımsız bir yol izlemeye kalkacak kadar kendilerine güveniyorlardı. Zaferin getirdiği devrimci coşku henüz sürüyordu, Tito ve *Yugoslavya Komünist Partisi*, bağımsızlık savaşının kahramanları olarak halk arasında büyük desteğe sahiptiler. Böylece hem kendine güvenin, hem de kenara sıkıştırılmış olmanın başka bir çare bırakmamış olmasının sonucu olarak yeni yollar aranmaya başlandı. Parti yöneticilerine göre Yugoslavya, Sovyetler Birliği'nden farklı, Marksizm-Leninizm'in ilkelerine uygun, daha demokratik bir sosyalizm anlayışına yönelmeli, artık çeşitli ülkelerdeki halklar ve işçi sınıfları için bir örnek teşkil etme özelliğini kaybetmiş olan Stalin dönemi Sovyetler Birliği karşısında yeni bir alternatif oluşturmalıydı. 1940'lı yılların sonlarında, bir yandan parti içindeki üst kadrolar, tutulacak yeni yolun niteliği üzerinde tartışırlar, çeşitli görüşler ileri sürerlerken, diğer yandan da ülkede tek parti iktidarını pekiştirmek için uğraşıyorlardı. 1950'de ekonomide özyönetimin yerleştirilmesine karar verildikten sonra, farklı eğilimlerin varlığının sürmekte olduğunu kanıtlayan uygulamalar birbirini izledi. Tüm diğer halk demokrasilerinde olduğu gibi tarımda Sovyet modeline uygun bir biçimde kolektifleştirme sürerken, fabrikalarda işçi konseyleri kurulmaya başladı; bir yandan üretim birimlerinin özerkliği ve kendi kendilerini yönetmeleri savunulurken, diğer yandan en katı biçimde plan ekonomisi uygulanmaya devam etti. Eğitim ve hukuk alanında demokratikleşmeye yönelik önlemler alınırken, Yugoslavya'da da Sovyetler Birliği ve Stalin yanlıları takibata uğradılar. Yugoslavya'da uygulanmaya geçilen özyönetim modeli sağlam bir teorik temellendirmeye dayanmıyordu, bütünlüklü bir program içinde ele alınmadı. Bu nedenle de süreç içinde sürekli bir ileri bir geri adımlar atıldı, tek parti sistemi, sosyalizmin kuruluşunda devletin belirleyici rolü, kültür alanında devletin ideolojik kontrolü gibi prensiplerden vazgeçmeye ise hiç yanaşılmadı.

Yugoslavya'da üretim alanında özyönetime resmen 27 Haziran 1950'de çıkarılan bir yasayla geçildi. Yasanın işçilere getirdiği haklar son derece kısıtlıydı, işçi konseylerine tanınan en önemli hak, işletme gelirinin küçük bir bölümünün kullanımına karar vermekten ibaretti. Özyönetime geçişin esas başlangıç noktasını, 1952-53 yıllarında yapılan değişiklikler oluşturdu. Bu yıllarda, işletmelere elde ettikleri gelirin büyük bir bölümü üzerinde tasarruf hakkı tanındı. Buna karşılık devletin ekonominin yönlendirilmesindeki belirleyici rolü değişmedi; fiyatları saptayan, tek tek ekonomik sektörlerin rolünü belirleyen devletti. Dış ticaret ve merkezî planlama devlet tekelinde olmaya devam etti. Buna karşılık 1950-55 arası, ekonomide bir dizi yenileşmenin de başlangıcına sahne oldu. Zanaatkârların kendi atölyelerini açmalarına ve tarım kooperatiflerinin dağıtılmalarına izin verildi. Demokratikleşme yönünde atılan adımların başında da devlet güvenlik kurumu ve savcıların yetkilerinin azaltılması geldi. Ekonomik alanda sanayileşmeye ağırlık verildi ve Sovyetler Birliği'yle ilişkilerin kesilmesinden sonra batıya açılan Yugoslavya'ya sağlanan faizsiz kredilerin de önemli ölçüdeki etkisiyle 60'lı yıllara kadar çok yüksek büyüme oranları elde edildi.

1950'de özyönetim uygulaması başladıktan sonra on yıl kadar bir süre içinde temel örgütlenme prensipleri değişmedi. Özyönetim modeline göre, bir işletmede çalışan tüm işçi ve memurlar *radni kolektif*'ini (iş kollektifi oluşturuyorlardı. 15 ila 120 üyeden oluşan *radnicki soviet* (işçi konseyi) bu kolektif tarafından seçiliyordu. İşçi konseylerinin görev süresi önceleri bir yıldı, sonra bu süre iki yıla çıkarıldı. İşçi konseyinin yanısıra, işletmede varolan ikinci önemli kurum, yönetim kuruluydu. Bir yürütme kurulu işlevini gören bu kurulun 3 ila 11 arası üyesi oluyordu ve üyelerin dörtte üçü üretimde çalışan işçilerden oluşmak zorundaydı. Her işletmede en üst kademedeki yürütme mercini oluşturan müdürler de otomatikman yönetim kurulu üyesi oluyorlardı. Yönetim kurulu üyeleri arka arkaya en fazla iki kere seçilebiliyorlardı.

Özyönetim uygulamasına geçilmesini izleyen yıllarda, üzerinde en çok tartışılan noktaların başında işletme müdürlerinin konumu geldi. Müdürler, başlangıçta hükümet kurumları tarafından atanıyorlardı. 1952'de bir değişikliğe gidilerek, müdürlerin yerel yönetimler tarafından atanması uygulamasına gidildi. 1953'den itibaren de işletme müdürlükleri için kamuya açık yarışma sistemi getirildi ve müdürleri yerel yönetimlerin üçte iki çoğunluğa sahip olduğu bir seçici kurul seçmeye başladı. Daha sonra ise, işletme müdürleri seçici kurulun adaylar arasında yaptığı bir listeden işçi konseyleri tarafından seçilmeye başlandı. İşletmelerde teknik yönetim, yönetici pozisyonundaki memurlar tarafından gerçekleştiriliyordu ve işletme müdürleri geleneksel yönetim hiyerarşisinin tepesiyle bir özyönetim kurumu olan işçi konseyleri arasında bağlantıyı sağlıyordu.

1958'de her firma, küçük ekonomik birimlere bölündü. Aynı yıl işletmelere gelir dağıtımında daha geniş özerklik tanındı. Ekonomik birimlerin, giderlerin saptanması ve ayarlanması konusunda daha dikkatli davranacakları ve ürünlerin kalitesine ve makinaların kullanımına ve bakımına daha çok özen göstereceklerı umuluyordu. Daha sonra ekonomik birimler büyütüldü ve iş birimleri oluşturuldu. İş birimlerinin böylece üretimin belli bir aşamasının tümünü kapsayacak düzeye gelmesi sağlanmaya çalışıldı. Gelir dağıtımı, işe alma ve işten çıkarma, iş belirleme ve iş sorumlusu saptama gibi belirli özyönetim hakları iş birimlerine dağıtıldı. 1956'da merkezî işçi konseyinin yanısıra bir işletmede daha fazla sayıda işçi konseyi kurulması prensibi getirildi. Özyönetim kurumlarının giderek artmasının (çeşitli işçi konseyleri, yönetim kurulları, iş birimleri ve çeşitli komisyon ve komiteler) yol açtığı bölünme, pratikte özyönetim uygulamasının verimliliğini azalttı. Ortaya çıkan krizin çözülebilmesi amacıyla, 1969'da bir anayasa değişikliği yapıldı ve işletmelere yönetim kurulunu dağıtma ve alternatif örgütlenme modelleri deneme yetkisi tanındı. 1974 Anayasası ve 1976'da çıkarılan Birleşik Emek Yasası'yla yeni bir özyönetim organı, *Birleşik Emek Temel Örgütü* yaratıldı. En küçük özyönetim birimleri olarak tanımlanan *Birleşik Emek Temel Örgütleri*, açıklanan tüm işçilerin özyönetime katılımını sağlamak hedefi yerine, iş birimlerinin sayısız birimlere bölünmesine ve özel çıkarların ön plana çıkmasına neden oldular. İşçilerin özyönetimin işleyişinden duydukları memnuniyetsizlik, 1958'den beri yeniden görülmeye başlayan grevlerin artmasıyla kendini ifade etmeye başladı. 1976'da yapılan bir araştırmaya göre, işçilerin yüzde 64'ü işletme politikasına katılma konusunda hiçbir güce sahip olmadığına inanıyordu; bu oran 1977'de yüzde 82'ye çıktı.

Üretimde varlığını korumaya devam eden işbölümü, tüm işletme çalışanlarının eşit oranda yönetime katılmasını engelleyen en önemli faktör oldu. Mesleki açıdan daha vasıflı çalışanların etkisi büyükken, vasıfsız işçilerin yönetime katılmaları hiç mümkün olmuyordu. Teknik raporlar uzmanlar tarafından hazırlanıyor, bu raporlar üzerinde tartışmaların yapılacağı işçi konseyi toplantılarında, teknik konularda bilgiye ve bu bilgiyi edinebilecek koşullara (zaman, eğitim vb.) sahip olmayan işçilerin genellikle bir söz hakkı olmuyordu. Üretimde özyönetim uygulamaları başladıktan sonra, işletmelerin özerk birimler olarak davranabilmesinin koşulu olarak bir pazar ve rekabet sisteminin getirilmesi görüşü de hâkim olmuştu. Kârlılık ve rantabilitenin işletmeler için en önemli kriter haline gelmesiyle, yönetime katılımda vasıflı ve vasıfsız işçiler arasındaki eşitsizlik de büyüdü. Daha 1956'da işçi konseylerinin yüzde 70'i, yönetim kurullarının yüzde 74'ü vasıflı işçilerden oluşuyordu. Bir diğer gelişme de, müdürlerin ve teknik yöneticilerin pozisyonunun giderek güçlenmesi oldu.

Devletin ekonominin yönlendirilmesindeki rolü, özyönetimin tarihsel gelişmesi boyunca tam bir açıklıkla tarif edilmedi. Bir devlet ve parti aygıtı kararıyla uygulamaya konan özyönetim, zaten özünden koparılmış ve tersyüz edilmişti; devlet ve parti aygıtına bir seçenek olarak değil, onların bir tamamlayıcısı olarak düşünülmüştü. Gerçi özyönetim düşüncesinin yeni geliştirilmeye başladığı sıralarda, devletin sönmesi düşüncesinden, partinin özyönetim koşullarında kendini yenilemesi ve değişmesinin gerekliliğinden söz ediliyordu, fakat bu düşünceler süreç içinde giderek yumuşatıldı. Sonuç, *Yugoslavya Komünist Partisi*'nin adının *Yugoslavya Komünistler Birliği* olarak değiştirilmesi ve "hâkim parti" yerine partinin "yönlendirici rolü"nden bahsedilmeye başlanmasıyla sınırlı kaldı. Herhangi bir siyasal hakka sahip olmayan özyönetim organlarının da devletin ne ölçüde ve nasıl ortadan kalkacağı konusunda belirleyici bir rol oynamaları, iktidar mekanizmalarının tasarruflarına herhangi bir şekilde müdahale edebilmeleri söz konusu değildi.

Yugoslavya'da özyönetim, kendini işçi sınıfı adına kararlar almaya yetkili ve bununla yükümlü sayan bir kadronun tercihi sonucu ve onun öngördüğü sınırlarla belirlenmiş bir uygulama oldu. Tüm toplumsal hayatı kapsayacak bir model olmak özelliğine hiçbir zaman sahip olmadı; özyönetim organlarının siyasal-toplumsal

örgütler haline gelmesine izin verilmedi. Yugoslavya'da işçi konseyleri, toplumun kendini yeniden örgütlemesinin, toplumsal bir değişimin taşıyıcıları olmadılar. Bürokrasi, kendi iktidarını elden bırakmayı düşünmüyordu; bu nedenle tek parti yönetimi ve partinin monolitik yapısı korundu. Özyönetim organları, dış politika, iç politika, ordu, sosyal politikalar gibi alanların tamamen dışında kalırken, ekonomik alanda da makro düzeydeki kararlar, yatırım politikaları, milli gelir dağılımı gibi kararlar parti ve devlet aygıtının tekelinde kalmaya devam etti. Buna rağmen, özyönetimin Yugoslav işçilerine hiç bir şey kazandırmamış olduğunu söylemek doğru olmaz. 1950'den itibaren izlenen yeni yol, hem Yugoslav işçilerine, hem de Yugoslavya halkına, Stalin dönemi halk demokrasilerinden görece daha demokratik, baskının daha az yoğun olduğu bir ülkede yaşama imkânını sağladı. Yugoslavya fabrikalarında işçiler, diğer halk demokrasilerindeki işçilerden daha fazla hakka sahiptiler, yaşam düzeyleri daha yüksekti. Fakat, ne Yugoslavya'daki işçilere kurdurulan yetkileri baştan belirlenmiş konseylerin 1905 ve 1917'de Rusya'da, 1919'da Almanya'da, 1956'da Macaristan'da işçilerin kendi inisiyatifleriyle kurdukları konseylerle bir benzerliği vardı, ne de Yugoslav işçileri özyönetim sayesinde özgür üreticilere dönüşebildiler. Yugoslav deneyinin en önemli özelliği, halk demokrasilerinde sosyalizmin yukardan reformlar yoluyla ne ölçüde gerçekleştirilebilirliğinin özgün tarihsel koşulları açısından diğerlerinden oldukça farklı bir örnek oluşturmasıydı.

FÜGEN UĞUR

1954'te SSCB ile Yugoslavya arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi tartışılmaya başlamıştı bile. O yıl Prag'da toplanan Komünist Partiler toplantısında Hruşçov, İtalyan Komünist Partisi delegesi d'Onofrio'ya, Stalin'in Yugoslavya'yla ilgili kararı hakkında "İhtiyarın o sıralarda kafası artık pek iyi çalışmıyordu" demişti. 27 Mayıs 1955'te Hruşçov, Başbakan Miyokan ve Başbakan yardımcısı Bulganin'den oluşan Sovyet heyeti Belgrad'a ulaştı. Haziran 1955'te yayınlanan ortak bildirge şunları ilan ediyordu: "Farklı sosyalist sistemlerin iç örgütlenmelerine ilişkin konular ve sosyalist kalkınmanın farklı biçimleri, her ülkenin kendi sorumluluğunda olduğundan, karşılıklı saygı ve iktisadi, siyasi ya da ideolojik, ne gerekçeden olursa olsun, ülkelerin birbirlerinin içişlerine müdahale etmemeleri ilkesine sadık kalınmalı. Askerî blokların uluslararası gerginliği ve savaş tehlikesini artırdığı ve ulusların kendilerine olan güvenini azalttığı kaydedilmeli."

talepleri ise, daha önceki Nagy hükûmeti sırasında da görüldüğü gibi, tarım kooperatiflerine karşı tepkilerini dile getiriyordu ve zorla kolektifleştirmenin bir sonucuydu. Köylüler topraklarının geri verilmesini ve küçük üretimin desteklenmesini, kooperatiflerin devlet tarafından değil, köylülerin kendileri istedikleri takdirde kurulup desteklenmesini istiyorlardı. Buna karşılık Macar Devrimi'nin belirleyici gücü köylüler değil işçiler oldular.

Kadar Yönetimi ve İşçi Konseylerinin Sonu

Sovyet işgalinin ardından ülkede ayakta ve işler durumda kalan yegane siyasal organlar işçi konseyleri oldular. Genel grev devam ediyordu ve grevin sona erdirilmesini isteyen Kadar yönetimi ve Sovyet işgal güçleri, konseylerin varlığını kabul etmek ve onlarla görüşmeler yapmak durumunda kaldılar. İşgalden sonra da yeni işçi konseyleri kurulmaya devam etti. İşçi konseyleri, grevin sona erdirilmesi için Kadar yönetimine, Sovyet birliklerinin derhal Macaristan'ı terketmeleri, Kadar hükûmeti üyelerinin içinde yer almayacağı yeni bir koalisyon hükûmeti kurulması ve Nagy'ın bu hükûmete katılması, en kısa zamanda tüm demokratik partilerin katılacağı bir seçime gidilmesi, Macaristan'ın tarafsızlığının sağlanması, işçi konseylerinin statüsünün korunması gibi noktalar içeren talepler ileri sürdüler. 13 ve 14 Kasım'da çeşitli işçi konseylerinin delegeleri bir araya gelerek *Budapeşte Merkezi İşçi Konseyi*'ni kurdular. Konseyler, Kadar yönetimine karşı daha güçlü ve birlik içinde ortaya çıkabilmek için merkezî bir organa sahip olma gereğini duymuşlardı. Fabrika temelinde örgütlenen tek tek işçi konseylerinin siyasal talepleri hayata geçirebilmek için yeterli olmadıkları, hattâ üretim temelinde konseylerin varlığı ve yetkilerini bile sürekli garanti altında tutamayacakları, bunun için merkezî bir örgütlenmeye gerek olduğu görüşü ancak bu zaman hakim olabildi. Kadar, işçi konseylerinin fabrikalarda yönetim konusundaki yetkilerini tanıyacağını ve diğer taleplerini adım adım yerine getireceğini açıkladı, bir merkezi ulusal işçi konseyi kurularak bu konseyin hükûmet üzerinde denetim yetkisine sahip olması talebini ise Macaristan'da zaten bir işçi ve köylü hükûmeti kurulmuş olduğu (Kadar hükûmeti kendini böyle adlandırıyordu) ve dolayısıyla böyle bir kurumun gereksizliği gerekçesiyle reddetti.

Kadar yönetiminin konseylerle yaptığı görüşmelerde, bir oyalama taktiği izlediği, vakit kazanmaya çalıştığı ve konseyleri siyasal karar mekanizmalarının tümüyle dışında tutmak niyetinde olduğu anlaşılıyordu; buna rağmen *Budapeşte Merkezi İşçi Konseyi* işçileri 19 Kasım'da yeniden işbaşı yapmaya çağırma kararı verdi. Kararın verildiği anda, Kadar yönetimi de işçi konseylerine karşı saldırılarını başlattı. Önce konseylerin kuruluş ve yetkilerine ilişkin kısıtlayıcı önlemler getirildi, bakanlıklara işyerlerine müdürler atama yetkisi tanındı. Bu kısıtlamaları tartışmak üzere 21 Kasım'da yapılması kararlaştırılan bir konsey toplantısı yasaklanınca, *Budapeşte Merkezi İşçi Konseyi* 48 saatlik genel greve gitme kararı aldı. Kadar'ın konseylere karşı yeniden geri adımlar atması üzerine 23 Kasım'da genel greve son verildi. Kasım sonundan itibaren, Kadar yönetimi ülkede kurulmuş olan tüm işçi ve devrim konseylerine karşı giderek şiddetlenen bir savaş açtı. Önce çeşitli konseylerin önde gelenleri, sonra da önderlik konumuna sahip olmayan basit üyeleri tutuklanmaya başladı. İşçilerin bu durumu protesto etmek için ülkenin çeşitli yerlerinde düzenledikleri gösterilerde göstericilere ateş açıldı, pek çok kişi öldü ve yaralandı. 9 Kasım'da *Budapeşte Merkezi İşçi Konseyi*'nin 11 Kasım'da başlayacak yeni bir 48 saatlik genel grev kararı üzerine tüm bölgesel ve merkezi konseyler yasaklandı. Genel greve tüm ülkede uyulması ve tüm hayatın felç olmasına rağmen konsey hareketinin yenilgisi artık durdurulamaz bir hale gelmişti. Aralık ortasında, grevlere katılanlara ölüm cezası verileceği açıklandı. Varlıklarına izin verilen fabrika düzeyindeki işçi konseylerinin hareket ve yetki alanları adım adım kısıtlandı. Pek çok işçi konseyi, Ocak 1957'de artık çalışamaz hale geldiği gerekçesiyle kendi kendini iptal ettiğini açıkladı. Eylül 1957'de hâlâ varlığını sürdüren işçi konseylerinin yerine sendikalar önderliğinde çalışmalarını sürdürecek olan *işyeri konseyleri*'nin getirildiği ilan edildi. Konseylerin varlığına 17 Kasım 1957'de resmi bir açıklamayla tamamen son verildi.

Normalleşme ve Kadarizm

Sovyet askeri birliklerinin Macaristan'ı işgali ve Kadar yönetimin iktidara gelmesini izleyen ilk yıllar, 1957-59 arası, tutuklamalar, ölüm cezaları, çeşitli baskı yöntemleriyle dolu, 1956 ayaklanmacılarını sindirme yılları oldu. 1960'dan itibaren yeni bir süreç başladı. Kadar, 1956 ayaklanmasına benzer bir gelişmeye yeniden izin vermeyecek bir sistem kurmak istiyordu. Bunu da, Rakosi rejiminin baskı yöntemlerini yeniden yerleştirerek değil, "toplumsal barış"ı sağlayarak, sistemi "liberal"leştirerek gerçekleştirmeyi tercih etti. Önce devrime katılanların bazıları affedildi, kendi konumlarını ve yaptıklarını eleştirenlerin bu davranışları teşvik edildi ve ödüllendirildi. Tüm bu tek tek aflar giderek yaygınlaştırılarak 1963'de bir genel af ilan edilmesiyle noktalandı.

1960'larda Macaristan'da yerleştirilmeye başlanan sistem, yukardan reformlar yoluyla, tarımda kooperatifler sistemini gevşetmek, küçük özel girişimciliğe izin vermek ve teşvik etmek, tüketim malları üretimine ağırlık vererek günlük ihtiyaç malları arzını çoğaltmak, kültürel alanda aydınlara, yazarlara daha geniş özgürlükler tanımak gibi özellikler içerdi. Sovyetler

Birliği, Macaristan'da ekonominin yeniden örgütlenmesini büyük yardımlarla destekledi. *Macar Sosyalist İşçi Partisi Merkez Komitesi*'nin Mayıs 1966'da aldığı, ekonomik mekanizmanın reformu kararı, merkezi planlamanın gevşetilmesi yolunda alınacak önlemlerin başlangıcı oldu.

1 Ocak 1968'den itibaren de "Yeni Ekonomik Mekanizma" uygulanmaya kondu. Bu yeni mekanizmaya göre, tek tek işletmeler artık merkezi planlama kurumlarından bağımsız hareket edebilecekler, üretim programlarını özerk bir biçimde pazar koşullarına göre ve diğer ekonomik birimlerle anlaşmalar yaparak oluşturabilecekler, işletmelerin yapmayı hedeflediği kâr, alınacak kararlarda en önemli kriter olacaktı. "Yeni Ekonomik Mekanizma", işletmelerin devlet mülkiyetinde kalmasını ve devletin iktisadi politikasını bir bütün olarak belirleyen bir planın da varolmaya devam etmesini öngörüyordu. Devlet, bu plan çerçevesinde dolaylı (bütçe politikası, para ve kredi politikası, döviz ve dış ticaret politikası, ücret ayarlamaları ve iş gücünün yönlendirilmesi) ve dolaysız (fiyat ayarlamaları ve belli alanlardaki yatırımların devlet tekelinde olması) gibi yöntemlerle piyasa koşullarına müdahale edebilecekti. İşyerlerinde işçiler sendikalar aracılığıyla örgütlenecekler, işyeri yöneticileri ise devlet (bakanlıklar) tarafından atanacaktı. Bu reformlarla, Macaristan'da "sosyalist piyasa ekonomisi" diye adlandırılan bir ekonomik sistemin yerleştirilmesinin koşulları oluşturuldu. Bunlar aynı zamanda 80'li yılların Sovyetler Birliği, Çin ve Doğu Avrupa ülkelerinde gündeme gelen reform politikalarının öncüllerini ve ilk denemelerini içeriyorlardı.

Radikal bir biçimde piyasaya yöneliş, II. Dünya Savaşı sonrası Macaristan'da oluşmuş olan ekonomik ve siyasal yapının da değişme sürecini hızlandırıyordu. Ekonomik alanda piyasanın ilkeleri egemen oldukça, bunun siyasal üstyapıya yansıması da ortaya çıkıyordu. Bunun sonucunda göstermelik biçimde varolan çok partili sistemin dönüştürülmesi ve bu sistemin, piyasanın gelişmesine uygun biçimde reforme edilmesi için çalışmalar yapılmasının koşulları Macaristan'da kendini dayattı.

Çekoslovakya Sosyalist Cumhuriyeti

1948 ilkbaharı ile birlikte Çekoslovakya'da Sovyet modeli örnek alınmaya başlandı. Dış siyasal etkilerin ağır bastığı ve iç siyasal etkilerin de önemli ölçüde bu yönde gelişme gösterdiği bir süreç yaşandı. *KPC*'nin iktidarının tekelleşmesine yönelik tasarı, gerek iç gerekse dış faktörlerin karşılıklı etkisiyle bu süreci hızlandırdı. Şubat-Haziran 1948 arasındaki üç ay içinde *Komünist Parti* tüm iktidar kurumlarına ve burjuva toplumunun ana örgütlenmelerine tam olarak egemen oldu ve bunları kendi partisinin birer organı haline getirmeyi başardı.

KPC yönetimi Şubat 1948'de komünist olmayan bakanların istifalarını iktidarın yenilenmesi doğrultusunda bir başlangıç anı olarak kullanmaya karar verdi ve *Ulusal Cephe'nin Eylem Kurulları* adı altında yeni iktidar organlarının oluşturulması çağrısını yaptı. Bunun üzerine küçüklü büyüklü yerleşim birimlerinde, devlet dairelerinde, okullarda, kitle örgütlerinde ve komünist olmayan partilerde bu tür kurullar oluşturulmaya başlandı. Kısa zamanda oluşan bu kurulların çoğunluğunda komünistler önderliğe ve üyelerin üçte ikisinden çoğuna sahiptiler. Bu kurulların esas ve hatta tek görevleri kamu yaşamını "gerici ve düşman unsurlardan temizlemek"ti. Hedef, bu temizliğin sonucunda kamuya ait olan tüm örgütlenmelerin ve kurumların yönetimlerinde komünistlerin çoğunluğu sağlamaları, komünist olmayan partilerin yönetimlerinin de *Komünist Partisi*'nin iktidar tekelini reddetmeyecek olan kişilerden oluşmasını sağlamaktı. "Temizlik" kurumların ve örgütlerin tüm kademelerinde aynı anda gerçekleşti.

Komünist Partisi dışındaki partilerin aygıtları işlevsiz hale gelecek şekilde temizleniyordu. *Halkçı Sosyalist Parti*'nin Şubat 1948'den önceki 593 bin kişilik üye listesi, Mart 1950'de sadece 14 bin 844 kişiden oluşuyordu. *Halk Partisi*'de benzer oranlarda üye kaybediyor, 400 bin kişiden geriye 20 bin üye kalıyordu. 380 bin *Sosyal Demokrat*'tan sadece 167 bini *Komünist Partisi*'ne gidiyor, Slovakların *Demokrat Partisi*'nden ise 300 bin üyeden geriye sadece birkaç yüz kişi kalıyordu.

Gelişme Stratejileri ve Sonuçları

Stalin döneminin etkisi ve yönelimine göre resmi doktrin, üretim ilişkilerinin değişimini, üretim araçlarının merkezîleştirilmiş devlet iktidarına devredilmesi olarak ele alır. Geri kalmış üretim alanlarında ise tarım, zanaat ve diğer küçük üretimde geçici ve alt bir mülkiyet biçimi olarak kooperatifler öngörülür. Bu model Çekoslovak komünistlerinin de devraldıkları ve uygulamaya çalıştıkları örneği oluşturdu. Buna bağlı olarak mülkiyet biçimleri dört ayrı alanda değiştirildi: Sanayide ve diğer alanlarda ulusallaştırmanın sürdürülmesi; tarım sektöründe toprak reformunun uygulanması; küçük üretimde özel mülkiyetin tasfiye edilmesi; tarımda kolektifleştirme.

1930'lardaki ekonomik durum yüksek derecede gelişmiş, daha çok tüketime yönelik ihraç sanayisinin yerine kısmî olarak yeniden düzenleyerek yatırım malları sanayisinin geliştirilmesini öngörüyordu. Ayrıca Slovakya'nın hızlandırılmış bir sanayileşme ve geri kalmış alanların modernleştirilmesi hedefi de yatırım malları sanayisinin geliştirilmesini öne çıkarıyordu. Bu durum ise hiç bir biçimde Sovyet sermaye birikimi modelinin taklit edilmesini içermiyordu. Araştırma ve teknoloji yoğun üretim programları, malzeme ve yatırım yoğun projelere göre önceliğe sahip olmalıydı. Ancak tüm bu eğilimler önemli ölçüde reddedildi.

Komünist Partisi'nin hazırlamış olduğu 1949-1953 arasındaki Birinci Beş Yıllık Plan ağır sanayiye öncelik vermekteydi. Bu hedefler genel olarak Sovyetler Birliği'nin tasarıları ile uyuşuyordu. Aralık 1948'de Sovyetler Birliği ile Çekoslovakya arasında imzalanan ve 1952'ye kadar geçerli olan ticaret anlaşması, ekonominin, özellikle imalat sanayiinin, Sovyet ekonomisinin ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi sonucunu oluşturdu. Birinci Beş Yıllık Plan'ın gelişme eğilimi Çekoslovakya'nın 50'li ve 60'lı yılların başlangıcındaki yönünü belirledi. Büyüme ve hedefler açısından zaman zaman bazı kaymalar ve küçük değişiklikler olsa bile Sovyet tipi ekstansif sanayileşme modeli genel olarak geçerliliğini korudu.

Üretilen ulusal gelir 1949-1953 arasında ortalama olarak yılda yüzde 9,7 arttı. Aynı dönemde sanayi üretimindeki artış yüzde 14,1, metal işleyen sanayide ise yüzde 26,2 oldu. Üretim araçları imalatı sanayii yılda yüzde 17 artarken, tüketim malları sanayii yüzde 10,7 büyüyordu. Büyüme dinamiği 1949-1952 arasında, 1955'de ve 1957-1960 arasında özellikle güçlü idi. Gelişme sanayide, özellikle de üretim araçları imalatında ve inşaat sektöründe yaşandı. Tarımsal üretim ise ciddi sorunlar ve dalgalanmalar yaşadıktan sonra ancak 1964'de, 1936'nın üretim hacmine ulaştı. Kişi başına düşen tüketim oranı 1948-1966 arasında ciddi biçimde geriledi. Buna karşılık yatırım oranında yüksek bir artış yaşandı.

Merkezî Planlama Sistemi

Sovyetler Birliği'nde gerçekleştirilmiş olan merkezî yönetim ve planlama sistemi, diğer Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Çekoslovakya'da da uygulandı. Üstlenilmesi 1952'de tamamlanan bu modeldeki hiyerarşik yönetim aygıtı yukardan aşağıya doğru bir karar mekanizmasına sahipti. Piramidin en üstünde *Komünist Partisi Merkez Komitesi* bulunuyordu.

Sovyet birliklerinin Çekoslovakya'yı işgali, halkın KPC ile o ana kadar hiç gerçekleşmemiş bir ölçüde dayanışma göstermeye başlamasına neden oldu. Çekoslovakya halkı, işgalin ilk günündeki bazı barikat çatışmaları dışında gösterdiği sivil direnişte genel olarak şiddete başvurmadı. En çok kullanılan direniş yöntemlerinden biri oturma grevleriydi. Bir görgü tanığı 21 Ağustos'ta gerçekleşen böyle bir oturma grevini şöyle anlatıyordu: "Çarşamba öğleden önce binlerce kişinin Wenzel Meydanı'nda oturduğunu gördüm. Aşağıdan meydana doğru tanklar yaklaşıyordu, giderek daha yakına geldiler.Çekler oturmaya devam ettiler, bayraklar sallıyorlardı. Bir an nefesim kesildi, tanklar çok yaklaşmışlardı ve tek bir Çek bile yerinden kalkmadı. Orada yolun üzerinde oturuyorlar ve koro halinde 'Yaşasın Dubçek!' diye bağırıyorlardı. Ve tanklar en ön sırada oturanların üç metre berisinde durdular." Çekoslovakya halkı sivil direniş konusunda çok yaratıcıydı; yaygın direniş yöntemlerinden biri de tüm sokak adlarının yazılı olduğu tabelaları kaldırmak, böylece Sovyet askerlerinin yollarını kaybetmelerini sağlamak oldu. Aşağıda işgal günlerinde sokaklara asılan duvar afişlerinden biri görülüyor. Afişi yapanlar, Sovyet birliklerinin Çekoslovakya'yı işgalinin Lenin'in ilkeleri ve sosyalizm anlayışıyla bağdaşmadığını ifade etmek istiyorlardı.

Tüm karar düzeylerinde tek kişi yönetimi geçerli idi. 1946-1948 arasındaki "ekonomide demokrasi" olarak adlandırılan üretim birimi temelindeki işçi veya işyeri konseyi örgütlenmeleri geçerliliklerini korumuyordu. İşyeri konseyleri ve sendikalar parti örgütlerinin ve işyeri yönetimlerinin bağlama kayışları görevini görüyorlardı. Siyasal sistem bir bürokrat kesiminin toplum üzerindeki egemenliği ile şekilleniyordu.

Siyasal Yapının Şekillenmesi

İktidara gelen *Komünist Partisi* "sosyalizmin inşasının ilk etabı" veya "sosyalizmin temellerinin inşası" ifadeleri ile yeni dönemin faaliyetlerini de belirliyordu. Bu süreçte ekonomik uygulamalar ve planda olduğu gibi siyasal adımlarda da yine Stalin döneminin malzemelerinden faydalanılıyordu. O nedenle bu dönemin içinde aynı zamanda siyasal bir kıyım mekanizması varoluyordu. Bu kıyımın çapı ve sertliği ise ulusal ve uluslararası gelişmelerin etkisi altında şekilleniyordu.

1948-1954 arasındaki siyasal kıyımın başlangıcı yeni rejimin Haziran 1948'de yaşamaya başladığı ilk ciddi kriz oldu. Komünistlerin iktidara gelmelerine karşı olanlar ve onların kıyım girişimlerinden rahatsız olanlar, hoşnutsuzluklarını açıkça dile getirmeye başladılar. Bunun ötesinde komünistlerin iktidara gelmesi sürecine aktif olarak katılmış olanlar, ki bunlar iktidarın desteklerini yitirmek istemediği kesimlerdi, hoşnutsuzluklarını dile getirmeye başladılar. Esas olarak ekonomik güçlüklerden kaynaklanan bu durum işçileri hareketlendiriyordu. Ayrıca kendi toplumsal durumlarının düzelmesini bekleyen aktif komünist militanların hayal kırıklıklarından ve sabırsızlıklarından kaynaklanan bir sorun da sözkonusu idi.

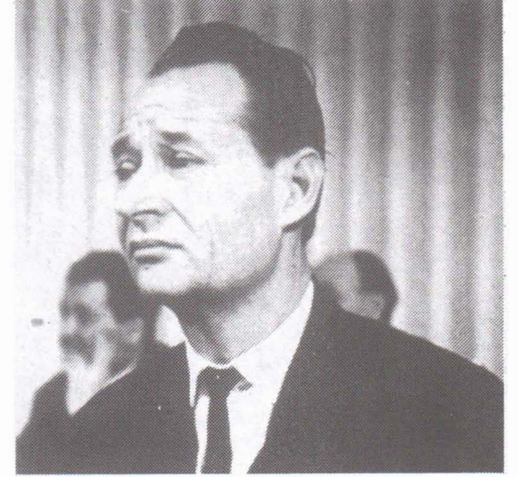
Komünist Partisi yönetimi Eylül 1948'de "gericiliğe karşı", "sert yönelim" politikasını uygulamaya başladı. 1948 yazından itibaren Sovyetler Birliği-Yugoslavya çelişkisi nedeni ile Stalin'in "sosyalizmde sınıf mücadelesi artar" tezi yaygınlık kazandı. Bu teze göre iktidardaki *Komünist Partilerin* görevi "düşmanlar"ın saldırılarını karşılamak, sınıf mücadelesini körüklemek ve sertleştirmekti. Bu teze göre sosyalizmin inşası ilerledikçe, ona karşı düşmanlıklar da artardı. Bu teori ve onun gereği olan uygulamalar, diğer Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, Çekoslovakya'da da siyasal ve ekonomik sorunların çözülmesinde devlet ve parti mekanizmasının esas aracı haline geldi. Bu politikaların önemli bir parçasını *Tabor Nucenych Praci* (Zorla Çalıştırma Kampları-TNP) ve mahkemesiz verilen hapis cezaları oluşturuyordu. Ordu içinde de *TNP* benzeri olan *Pomocny Technicky Prapor* (Teknik Yardımcı Bölükleri-PTP) kuruldu.

Toplumdaki yeni şekillenme orta sınıflarda- gelen bireylerin yaşamlarında da önemli değişikliklere yol açtı. 1948 sonbaharına kadar devlet ve ekonominin çeşitli kademelerinde çalışan memurların *Komünist Partisi*'ne girmeleri ile bu aygıtların egemenlik altına alınabilecekleri düşünülüyordu. 1 Ocak 1948'de 93 bin 800 memur ve öğretmen *Komünist Parti* üyesi idi. Bir yıl sonra bu sayı 311 bin 271'e çıktı. Ancak aynı dönemde işçilerin yönetici aygıtların bileşimi ve çalışmaları ile ilgili hoşnutsuzlukları, alt kademe komünist partililerin bekledikleri toplumsal yükselişi elde edememiş olmanın yarattığı sorunlar iktidara meslekî ve toplumsal olarak sağlam bir temel üzerine oturma gerekliliğini gösterdi. Böylelikle yönetim aygıtının sınırlandırılması ve *Komünist Partisi*'ne bağlı bir entelejansiya programı doğdu. 1948 ve 1949'da bu program pek başarılı olamadı. Planlanan 65 bin memurdan sadece üçte biri üretime giderken, *Ulusal Kurullar* 69 bin memuru üretime gönderiyordu. 1951'de sanayinin askerî ve uluslararası planlar nedeniyle duyduğu işgücü ihtiyacı karşısında başlatılan 77 bin memurun üretime gönderilmesi kampanyası 51 bin kişi ile sonuçlandı. 1953-1954'de ise bu kez işçi kadroların devlet ve yönetim kademelerine doğru bir akışı gerçekleşti. Parti organları tarafından seçilen işçiler, kısa dönemli kurslarda eğitimlerini tamaladıktan sonra görevlerine başlıyorlardı. 1949-1953 arasında kol emeğinden kafa emeğini gerektiren mesleklere 200-300 bin işçi geçti. İşçi kadroları böylelikle iktidarın toplumsal temelini oluşturdular.

Siyasal Davalar

1949-1954 arasındaki siyasal davalar Çekoslovakya'nın 60'lı yıllardaki gelişmelerini önemli ölçüde etkiledi. Bunların önemli bir kısmı, özellikle Sovyetler Birliği'nde Stalin döneminde yapıldığı gibi kurgulanmış ve hazırlanmış hatta kimi zaman da kışkırtılmış olan olayların sonuçlarının görüldüğü davalardı. Devlet Mahkemesi Kasım 1948 ile Ocak 1953 arasında 27 bin kişiyi mahkum etti. 1953'de 6 bin 600, 1954'de ise 4 bin 496 kişi suçlu bulundu. Prag'daki en üst mahkemenin 1968'de yaptığı açıklamaya göre, 1948 sonrasında 83 bin kişi siyasal davalarda çeşitli cezalara çarptırıldılar. Siyasal tutukluların önemli bir bölümü cezalarını çekmek üzere çalışma kamplarına gönderildiler.

Rejimin oluşturulması sürecinde iktidarda olanların tüm siyasal niyetleri, hedefleri ve eylemleri, bunlara uygun olan siyasal davalarla birlikte yürüdü. Kamuoyu oluşturmak ve "düşmanlar"ı teşhir ederek vatandaşları uyarmak özelliği taşıyan büyük davalar açık; önemli şahsiyetleri

DUBCEK, ALEXANDER (1921-...)

27 Keaım 1921'de Slovekya'nın Uhroveç köyünde doğan Alexander Dubcek'in babası Stefan I. Dünya Savaşı öncesinde ABD'ye göç etmiş ve ancak Alexander'in doğumundan üç ay önce ülkesine dönmüş bir marangozdu. Bu dönemde *Çekoslovakya Sosyal Damokrat Partisi* iç mücadeleler sonucu parçalanmış ve 1921'de sol kanat kendisini *Komintern*'e bağlı *Komünisticka Strana Ceskoslovenska* (Çekoslovakya Komünist Partisi-KSC) adı altında yeniden örgütlemiş ve Stefan Dubcek bu partinin ilk üyeleri arasında yer almıştı. *Komünist Partisi*'nin SSCB ekonomisinin inşaasına yardımcı olmak amacıyla kalifiye işçi gruplarının Sovyetler'e gönderilmeai kararına uyan Dubcek ailesi Kırgızistan'a vardığında Alexander henüz 4 yaşındaydı. 12 yaşına kadar burada yaşayan Alexander ilk öğrenimini daha sonra Kırgızistan'ın başkenti olacak Pişpek'te (sonraki adı Frunze), ortaöğrenimini ise 1933'de ailealyle birlikte gittiği Moskova yakınlarındaki Gorki'de tamamladı. Aynı yıl Sovyet hükümati tüm yabancı işçilerden ya Sovyet vatandaşlığına geçmelerin ya da ülkeyi terk etmelerini istediğinden Dubcek ailesi ülkealne dönmeye karar verdi.

Alexander Dubcek ülkeye döndükten aonra Dubnica'deki Skoda fabrikasında kilitçi ustası olarak çalışmaya beşladı. 1939'da kardeşi Julius ve babası Stefan'la birlikte *Komünisticka strana Slovenska*'ya (Slovakya Komünist Partisi-KSS) girdi. *Naziler*in ülkeyi işgal etmesinden sonra direniş hareketine katılan Alexander, Ağustos 1944'de partizanlardan kurulu olan Jan Ziska Tugayı'na katıldı. Ocak 1945'de *Naziler*le giriştiği çatışmada yaralanan Alexander, bu çatışmada kardeşi Julius'u yitirdi.

Kurtuluştan sonra Trençin'e yerleşen Alaxander Dubcek bir fabrikada kilit ustası olarak çalışmaya başladı. *Komünist Parti*'nin bölge örgütünde aktif bir üye olarak görev yapan Dubcek bu dönemde geniş bir siyasal tecrübe kazandı. *Komünist Partisi, Çek Ulusal Sosyalistleri, Çek Katolik Halk Partisi, Sosyal Demokrat Parti ve Slovakya Demokrat Partisi*'nden oluşan *Ulusal Cephe* hükümeti içinde Haziran 1947'de ABD'nin Çekoslovakya'nın da Marahall Planı'na katılmaaı istamini komünistlerin önce kabul edip, sonra Stalin'in itirazları doğrultusunda reddetmealyle ilk ciddi bunalım meydana geldi. Şubat 1948'de İçişleri Bakanı komünist Voclav, bir grup güvenlik görevliaini bazı haberleri kendiainden aaklamakla auçlayarak işten çıkartıp yerlerine partilileri aldığında *Çek Ulusal Sosyalistleri, Halk Partisi ve Slovakya Demokrat Peartisi, Komünist Partisi*'ni hegemonyacılıkla suçlayarak hükümetten ayrıldı.

Dubcek 1949'da işçiliği bırakarak parti memurluğuna başladı ve 1951'de *Slovakya Komünist Partisi* Merkez Komiteai aday üyeliğini aaçıldı. Aynı yıl *Çekoslovakya Ulusal Meclisi*'ne temalici olarak aeçilmeyi başaran Dubcek, bu arada Komenaky Üniveralteal'nde hukuk öğrenimine başladı. 1953'de partinin Banska Byatrica bölge

Prag'ın işgali sırasında, bu eşitsiz askerî koşullarda kan dökülmesine yol açabilecek gereksiz provokasyonlardan kaçınmaya azami özeni gösteren direnişçiler, son derecede özgün bazı mücadele biçimleri geliştirdiler. Bu yöntemlerden biri o günlerde yayınlanan gazetelerde şöyle anlatıyor: "Perşembe gecesi, birçok sokak levhasının üzerinin boyandığını gördük, ana yolların ve oto yollarının üzerindeki yön işaretlerinin de... Prag sokakları adlarını kaybettiler. (...) Prag'ın ad ve numaraları öldü. Davetsiz misafirler için Prag ölü bir şehir oldu. Burada doğmamış ve burada yaşamayan herkes, bir milyon sakini ile adsız bir şehir bulacaktır artık. Prag, tanklara, işgal birliklerine, makineli tüfeklere karşı kendini savunuyor ve kan dökmeden, masum insanların tutuklanmasına yardımcı olan işbirlikçilere karşı çıkarak... Bundan dolayı hepimiz aşağıdaki sloganın gereklerini yerine getirelim: "Postacı sizi bulacaktır, ama kötülük yapanlar bulamayacaklar. Yaşasın Prag ve onun örneğini takip etmekte olan diğer şehirler!".

komitesi sekreterliğine getirildiğinde, bu dönem parti içinde hızla işleyen tasfiye hareketleri karşısında sessiz kalmayı tercih etti. 1955-1958 arası Moskova'daki Sosyal Bilimler Akademisi'nde eğitim gören Dubcek, buradan aldığı diploma sayesinde dönüşünde Bratislava bölge sekreterliğine, 1960'da hem Çekoslovakya hem de Slovakya *Komünist Partisi* Merkez Komitesi'ne, 1962'de *Slovakya Komünist Partisi* Merkez Komitesi sekreterliğine ve her iki partinin yürütme kurulu üyeliğine, 1963'de *Slovakya Komünist Partisi* 1. sekreterliğine ve nihayet 1964'de *Slovakya Meclisi*'ne seçilerek parti içinde yükselmeye devam etti. Bu yıllarda liberalleşme yanlısı aydınlarla ilişki kuran Dubcek, piyasa ekonomisinin gelişmesi için iktisadi politikalar ve ifade özgürlüğünün sınırlarının genişletilmesini savunarak, muhalif grupları örgütlemeyi başardı.

1963'den başlayarak başta profesör Ota Şik olmak üzere reform yanlısı birçok Çek ve Slovak tarafından ileri sürülen, üretimin tüm ayrıntılarına dek planlandığı ve ağır sanayii tarafından belirlendiği, "Sosyalist Blok" ülkeleriyle kârlılığın gözetilmediği ilişkilerin kurulduğu merkezileştirilmiş bir sistemden, verimliliğin rekabet ve teknolojik gelişme ile artırıldığı, iç ve dış tüketicilerin ihtiyaçları göz önünde tutularak, gerçekçi bir fiyat sisteminin uygulandığı bir sosyalist ekonomiye geçiş önerisi 1966'daki 13. Kongre'de kabul edildikten sonra, bu politikaların uygulanmasına ve ifade özgürlüğünün tanınmasına ilişkin parti içinde meydana gelen kutuplaşma, Ocak 1968'de Dubcek'in *Çekoslovakya Komünist Partisi* 1. sekreteri seçilmesiyle reform yanlıları lehine sonuçlanmış oldu.

İktisadi reformların yanısıra, sosyalist demokrasinin ve kitlelerin karar alma sürecine doğrudan katılmasının, partinin kültürel hayata müdahalesinin ortadan kaldırılmasının savunusunu yapan Dubcek, Çekoslovakya'daki gelişmelerin kendi nüfuz alanını tehdit etmesi olarak değerlendiren Varşova Paktı'na bağlı Sovyet, Polonya, Doğu Alman, Bulgar ve Macar ordularının 20 Ağustos gecesi sınırı geçerek Prag'a girmesinden sonra reform yanlısı parti yöneticileriyle birlikte Moskova'ya götürüldü. Sovyet yöneticileriyle yaptığı uzun görüşmelerden sonra Prag'a döndüğü 27 Ağustos'da yaptığı radyo konuşmasında halkı Varşova Paktı ordularıyla işbirliğine çağıran Dubcek, bu uzlaşmacı tutumuyla işçilerin güven ve desteğini bir anda yitirdi. Kendiliğinden patlayan grev ve gösterilere yeni baskı yasaları çıkartarak cevap veren ve parti içindeki en tutkulu reform yanlılarının tasfiyesine göz yumarak her geçen gün işçi sınıfının ve Çek aydınlarının gözünden düşen Dubçek, Sovyetlerin de kendisini güvenilmez bulması sonucu 17 Nisan 1969'da parti 1. sekreterliğinden alınarak Ocak 1970'de Ankara büyükelçiliğine atandıysa da Haziran'da geri çağrılarak partiden atıldı. Bu tarihten itibaren sıradan bir Çekoslovak vatandaşı olarak yaşantısını sürdürmaye devam adiyor.

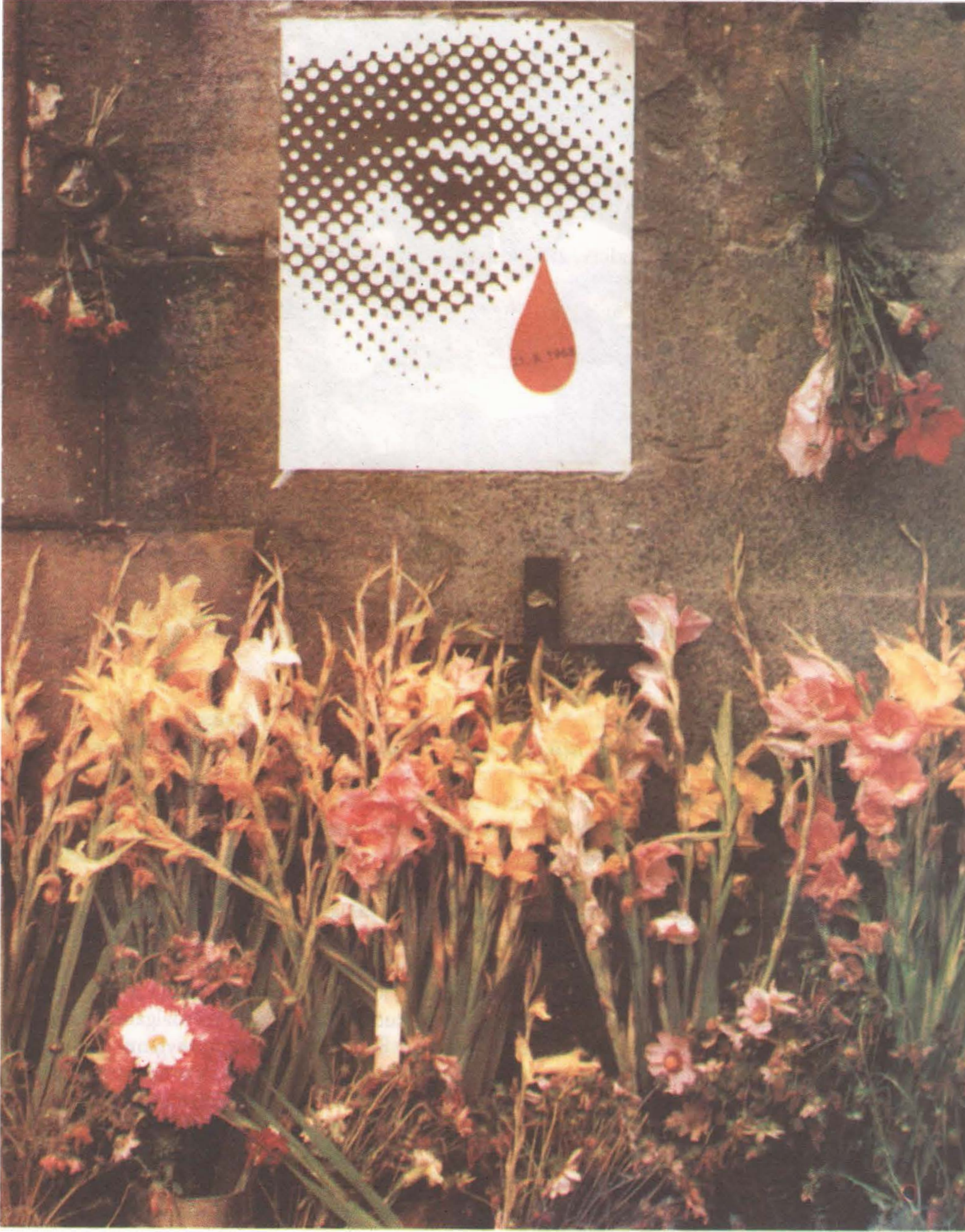
kamu yaşamından silmek istendiğinde açılan davalar da gizli olarak ikiye ayrılıyorladı.

Kısa zamanda Sovyet danışmanların da yardımı ile siyasal davaların üretim teknolojisi istikrar kazandı. Siyasal davalar önce komünist olmayan muhalefeti kapsadı. *Halk Partisi, Halkçı Sosyalist Parti, Sosyal Demokrat Parti*'ye yönelen davalardan sonra, *Komünist Partisi*'nin kendi saflarında da yargılamalar başladı. 1952-1954 arasında 278 üst düzeydeki *Komünist Parti* militanını kapsayan davalar görüldü. Buna benzer davalar yaklaşık aynı yıllarda diğer Doğu Avrupa ülkelerinde de yaşanıyordu. 1949-1950'de Macaristan'da Rajk, Bulgaristan'da Kostoff ve Arnavutluk'ta da Dzodze 'nin yargılandıkları ve esas olarak Stalin döneminin politikalarına tabi olma sürecinin bir parçası olan ilk dava dalgasının ardından 1951'de ikinci dalga yaşandı. Çekoslovakya *Komünist Partisi* Genel Sekreteri Rudolf Slansky'de bu dalganın sanıkları arasındaydı. Moskova'dan gelen devlet ve parti aygıtının, ekonomi ve askerî aygıtın üst kademelerinde kozmopolitlerin bulunduğuna dair eleştiriler ve milliyetçilik, siyonizm, sosyal demokratlık, Titoculuk, Troçkizm, revizyonizm, kozmopolitlik vs. gibi suçlamalar bu sürecin başlangıcını oluşturdu. Bu eleştirinin ardından başlayan tutuklamalar ve dava gittikçe anti-semit bir özellik de kazandı. Stalin ve onun etkisiyle Gottwald bu siyasal davalardan bağımsız sosyalizm yoluna ilişkin her olasılığı baş göstermeden yok etmek için yararlanmayı tasarlıyorlardı. Parti önderliğini bir darbe ile devirip iktidarı ele geçirme suçlaması ile karşılaşan ve idam edilen Slansky, Clementis, Geminder, Sling, Frank, Frejka, Andre Simone ve diğer 11 sanıktan hiçbiri esas olarak Stalin ve Gottwald'ın çizgisine karşı çıkmamışlardı. Bunlar "Yugoslav revizyonizmi"ne karşı başlatılan saldırılara göz yummuşlar ve Sovyetler Birliği'ni model olarak kabullenmişlerdi. Bu kişilerin kimi *Komintern* ve parti tarihini pek fazla bildiklerinden; kimi savaş sırasında kapitalist ülkelere sığındıklarından ve dolayısıyla dünya konusundaki bilgileri ve ufukları genişlemiş olduğundan; kimi uluslararası çevrelerle çok fazla ilişkili olduklarından ve güya ulusal gerçeklikten uzaklaşmış olduklarından sanık kürsüsüne çıktılar. Bir diğer deyişle bu kimselerin hepsi şu ya da bu ölçüde bağımsız düşündüklerini dışa vurmuş oldukları için, günün birinde Stalin'in söylediklerinden ve yaptıklarından sapmalara alet olabilecekleri varsayımı ile şüpheliler arasına girdiler. Stalin, bir Tito'nun daha ortaya çıkmasına yol açabilecek olan her şeyi önleme konusunda kararlıydı. Geçmişleri, Marksizm bilgileri ve özel görevleri başarma yetenekleri ne kadar iyi olursa olsun, kitlelerden kopuk ama disiplinli olan sıradan görevliler ve aparatçikler için tehdit olabilecek tüm partililerin işbaşından uzaklaştırılması bundan kaynaklanıyordu.

İki Toplumsal Bunalımın Arası

Doğu Avrupa ülkelerinde 1953'de yaşanan bunalım Çekoslovakya'da, Macaristan ve Polonya'da olduğu gibi bir kitlesel patlamaya dönüşmedi. Haziran 1953'de devlete bağlı olan sendika yönetimi gerçekleştirilen para reformu nedeni ile yaşam düzeyleri düşen işçilerin buna karşı grev yapmaları halinde izinlerinin kısalacağı, çocuk paralarının yüzde 50 düşürüleceği, hastalık ödeneklerinin yüzde 30 azaltılacağı, işyerlerinde öğle yemeklerinde kantin için ödenen paranın verilmeyeceği ve ücretlerin geçici bir süre için düşürüleceği yönünde bir karar aldı. Resmi verilere göre o yıl 32 bin 300 işçi greve çıktı.

1953-1957 arasındaki bunalım dönemi geleceğin siyasal uygulamalarının kapsamını ve biçimini

"Varşova Paktı üyesi beş ülkenin işgal günü olarak 20 Ağustos'u seçmelerinin nedenlerinden biri de KPC'nin 14. Parti Kongresi'ni engellemekti. KPC üyeleri, işgalin olduğu gece Parti Kongresi'nin toplanabilmesi için gerekli adımları atmaya başladılar. Prag Şehir Komitesi sekreteri Dubçek'e diğer Prezidyum üyelerine 1. 14. Parti Kongresi delegelerinin toplanmasını; 2. Bir genel grevin hazırlanmasını; 3. Tüm dünya ülkelerinin komünist partilerine bir çağrı hazırlanmasını içeren bir öneri sundu. Önerinin kabulu üzerine 21 Ağustos günü tüm radyo istasyonlarında bu bildiri okundu. 22 Ağustos günü Prag'ın en büyük sanayi işletmesi olan CKD'de Praglı işçilerin koruması altında olağanüstü Parti Kongresi toplandı. Böylelikle bir ülkede iktidarda olan bir komünist partisi, kardeş ülkelerin ordularının işgali altında yasadışı kongre yapmak zorunda kaldı. Bu kongrenin bir başka ilginçliği ise Parti Prezidyum üyeleri olan Dubçek, Cernik, Smirkovsky, Kriegel, Spacek ve Simon'un Sovyetler Birliği'ne götürülmüş olmaları nedeniyle Parti Kongresi'nin yönetici bir organ olmaksızın toplanmasıydı. Kongrenin ilk günü gelmesi gereken 1540 delegeden 1182'sinin hazır bulunması sonucunda o ana kadar delegelerin fikir alışverişinde bulunmalarıyla geçen toplantısı olağanüstü Parti Kongresi'ne dönüştürüldü. 22 Ağustos'ta tüm dünya komünist partilerine yönelik olarak yapılan açıklamada Çekoslovakya'da bir karşı devrim olmadığı bir kez daha ifade edildi. Askeri işgalin parti ve devlet organlarının bilgisi dışında ve ulusal bağımsızlığın zedelenmesiyle gerçekleştiği anlatıldı. Parti Kongresi, partinin tüm tutuklu temsilcilerinin serbest bırakılmasını, işgal ordularının derhal geri çekilmesini talep etti ve bunların desteklenmesi için bir saatlik bir genel grev çağırısı yaptı. Kongre'de seçilen yeni Merkez Komitesi, daha sonraki günlerde hükümet, meclis ve sendikalar tarafından onaylandı. Ancak bu kararlar Moskova'dan dönen Husak'ın itirazıyla geri alındı, çünkü bu Parti Kongresi'nin yasallığı Sovyetler Birliği ve diğer işgal ülkeleri tarafından tanınmıyordu. Taleplerden biri bu kongrenin iptaliydi. KPC ileri gelenleri, geniş bir kitlesel desteğin de verdiği cesaretle (sağda altta) Parti Kongresi'nin işgal koşullarında yapılabilmesinin hazırlıklarıyla uğraşırken, sokaklarda da Çekoslovakya halkı yer yer işgal güçlerinin tank ve taşıt araçlarını ateşe veriyordu (sağda). "Sosyalizme evet, işgale hayır!" sloganı 20 Ağustos 1968'den sonra da duvar afişlerinde ve bildirilerde sık sık ortaya çıkmaya devam etti. İşgalin ardından gelen normalleştirme döneminde yaşanan baskılarla sesi kısılan sosyalist muhalefet ve atomize olan işçi hareketi kendini ifade etmenin ve şekillendirmenin olanaklarına sahip olamadı. 1 Ocak 1977'de Çekoslovakya'nın çeşitli şehirlerinden, farklı mesleklerden kişiler Charta 77 ismiyle Çekoslovakya'da insan haklarının çiğnendiğini anlatan 1 numaralı bildiriyle kamuoyuna yöneldiler. "Charta 77 serbest, gayrıresmi ve açık bir topluluktur. Farklı görüşleri, farklı dinleri ve farklı meslekleri olan bu insanları birleştiren ülkelerindeki ve dünyadaki insan haklarına verdikleri önemdir... Charta 77 bir örgüt değildir, tüzüğü yoktur. Sürekli organları ve örgütsel disipline sahip bir üyeliği yoktur. Charta 77'ye onun görüşlerine çalışmalarına katılan ve onu destekleyen herkes katılabilir." Charta 77, kendini siyasi bir örgüt olarak görmemesine ve siyasi taleplerle ortaya çıkmamasına rağmen, kısa sürede Çekoslovakya bürokrasisinin tepkilerini üzerine çekti. Grubun içinde yer alanlar, sık sık tutuklamalar ve hapis cezalarıyla karşı karşıya kaldılar. Ancak işgale karşı direnenler unutulmadı. Solda, işgal sırasında ölenlerin mezarına konmuş çiçekler ve 21 Ağustos 1968'in anısına yapılmış bir afiş görülüyor.

belirledi. 1948-1953 arasında siyasal alanda yaşananların sonuçları varolan yönetime karşı dönmeye başladı. Geçmiş siyasal davaların ilk yumuşak revizyonu 1955-1957 arasında gerçekleşti. Bu davaların açılmasını sağlamış olan komisyonlar bu kez yaklaşık 7 bin davayı gözden geçirdi ve bunların yüzde 97'sinin haklı sonuçlar olduğu kararına vardı.

Stalin'in ölümü bu süreci önemli ölçüde etkiledi. Hruşçov'un gizli raporunu okumasının ertesinde yaşananlar bir çelişkiyi barındırıyordu. Stalin döneminde tüm bu ülkelerin yönetimleri sadık müttefikler olarak tüm uygulamaları Sovyetler Birliği ve Stalin'in talepleri doğrultusunda gerçekleştirdiler. Hruşçov kendi iktidarını sağlamlaştırmanın ve sürdürebilmenin yolu olarak Stalin kültünü yıkmayı gerekli görürken, Doğu Avrupa yönetimleri kendi otoritelerini Stalin'in otoritesinden türettikleri ölçüde bu kültü yıkmanın kendi durumlarını da sarsacağını hatta yıkacağını biliyorlardı. Slansky'nin öldürülmesinden sonra *Parti*'deki ilk adam olan Novotny, geçmişin üzerine sünger çekmenin daha makul bir yol olacağını düşünüyordu.

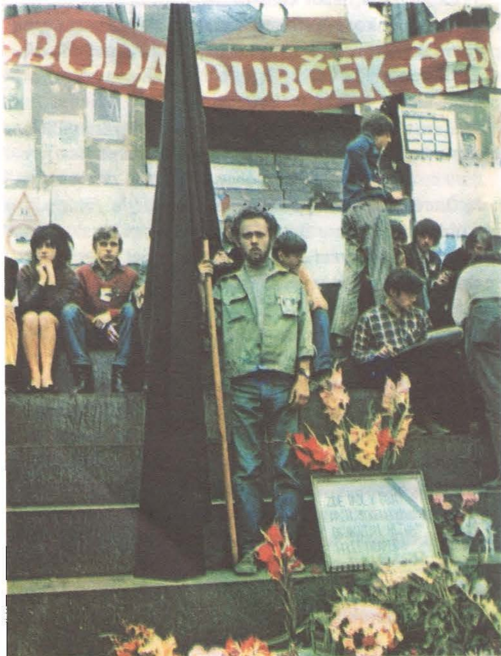
Ancak ilk muhalefet işaretleri yine partinin içinden gelmeye başladı. Çünkü komünist olmayan muhalefetin, ardından parti içinde düşman olarak lanse edilenlerin tasfiye edilmesinden sonra ekonomik durum düzelmemiş, parti kitlelerden daha da uzaklaşmıştı. Parti aygıtına birçok işçi kadrosunun gelmesine rağmen, işçi sınıfının ülke yönetimine katılımı sözkonusu değildi.

Mart 1956'da *Komünist Partisi Merkez Komitesi* toplantısında Novotny, Hruşçov'un açıklamalarını ele alarak ve sorunu esas olarak son derece sınırlı bir çerçevede tutarak sorunların kişi kültü yaratmaktan kaynaklandığını ve sosyalizm ile bir ilişkisi olmadığını ve Çekoslovakya'da hiç bir zaman kişi kültü yaratılmadığını anlattı. Geçmişte olanların yükünü Slansky'nin üzerine yıkmaya çalışan bu konuşma sonunda sorunların ortadan kalkması için devlet güvenliği ile

44 Doğu Avrupa'da İşçi Muhalefeti

ilgili bazı üst düzey yöneticilerinin görevden alınmasının ve yine bazı davaların rehabilite edilmesinin yeterli olacağını savundu. Ancak sorunların bu denli kolaylıkla geçiştirilemeyeceği ortaya çıktı. Hruşçov'un gizli konuşmasının ilk bilgileri ortalığa yayılmaya başladı ve parti içindeki hoşnutsuzlukları ve soruları cevaplayamayan parti yönetimi zor durumda kaldı. Bunun üzerine gizli konuşma Çekçeye çevrildi ve üyelere dağıtıldı. Partililer arasında ciddi bir şok, şaşkınlık ve öfke yaratan bu konuşmanın ertesinde yaşanmış olanların nedenlerine ilişkin birçok soru ortaya atıldı. Prag parti örgütlerinin olağanüstü kongre talepleri her tarafa yayılmaya başlayınca yönetim bu talebi dış casusluk örgütlerinin kışkırtması ve karşı devrimcilik olarak nitelendirdi. Ardından *Parti* örgütlerine karşı girişilen baskı ve yıldırma politikası, bazılarının partiden temizlenmesi ile bu talep geri alındı ve ardından tüm liberalleşme eğilimlerine son verildi, dava rehabilitasyonları durduruldu, disiplin ve ideolojik tutuculuk hakim oldu.

İlk muhalefet dalgası arkasında bir şeyler bıraktı. *Parti* örgütleri içinde ilk kez bir iç tartışma yaşandı, yeni fikirler geliştirildi, üyeler gelişmeleri sorgulamaya başladılar, monolitik yapı çatladı. Bu gelişmeler 1949-1953 arasındaki yargılamalarda mahkum edilip salıverilenlerin raporları ile şiddetlendi. XII. Kongre'de Kolder başkanlığında bir komisyon davaları araştırmakla görevlendirildi.

Prag Baharı'nın İlk İzleri

1955-1957 arasında kurulmuş olan Rudolf Barak önderliğindeki komisyon siyasal davalardaki kararların yanlış ve yasadışı yöntemlerle alınan itiraflarla oluşturulduğunu saptadı, ancak bu kararların iptalini değil, haksız cezalandırılmış olanların cezalarının kaldırılmasını veya hapiste bulunanların afla salınmasını önerdi. Ancak bu rapor *Parti* içinde bile açıklanmadı. Nisan 1963'te yayınlanan ve Merkez Komitesi'ne sunulan Kolder raporunda ise siyasal davaların düzenleniş biçimleri, uygulanışları, düzmece iddialar, Sovyet danışmanların ve Stalin'in oynadıkları rol ortaya serildi. Artık tüm ülkede başka bir rüzgar esmeye başladı. Prag Baharı'nın ilk adımları o dönemde parti içinde atıldı.

Ancak Sovyetler Birliği'nin tepkisi üzerine muhafazakar bürokratlar denetimi ele geçirdiler ve *NATO* gizli servislerinin bir komplosunun varlığı ileri sürülerek *Parti* içinde temizlik yapıldı.

Ancak muhalefet grupları biraraya gelmeye ve tartışmaları genişletmeye başladılar. Çeşitli çevreler oluştu. Öte yanda 60'larda görülen büyüme hızındaki ciddi düşüş bir ekonomik bunalıma yol açtı. 1962'de yüzde 1 olan büyüme, 1963'de yüzde 3, 1964'de ise yüzde sıfır oldu. 1963'de yönetim ekonomik reformların yapılmasına karar verdi. Bu reformun ana çizgisi işletme müdürlerine daha geniş özerklik sağlanması, üretimdeki yoğunlaşmanın azaltılması, tüketim malları piyasasına yönelinmesi ve ekonomik yapının daha dinamik hale getirilmesi idi.

Ekonomik bunalıma karşı Ota Şik çevresindeki bir grup ekonomik reform programı hazırlayarak partiye sundu. Bunun dışında Zdenek Mlynar'ın ve Radovan Richta'nın başında bulunduğu iki ayrı komisyon daha kuruldu. Önderlik resmî görüşten ayrılan bu komisyonların çalışmalarını hoşgörüyor, teşvik bile ediyordu. Tartışılan konular bir yanda sosyalist bir toplumda siyasal sistemin gelişimini, öte yanda ise bilimsel ve teknolojik devrimin sistem üzerindeki etkilerini ele alıyordu.

Ekonomik reformlara destek bulma ihtiyacı *Parti*'yi işçi katılımını artırmaya itti. 1966'da yapılan XIII. Kongre'de kurulan bir komisyonun önerisine göre işletmeler düzeyinde ortak karar almanın koşulları oluşturulacaktı. Bunun gerçekleştirileceği yapıda seçilmiş işçi delegeleri, fabrika dışı uzmanlar ve devletin temsilcileri eşit olarak yer alacaklardı. Bu karar 1968'de işçi konseylerinin kurulmasının ilham kaynağı olacaktı.

Parti içinde gelişmekte olan muhalefet 1967'de kendini daha fazla şekillendirmenin adımlarını atıyordu. Çeşitli çevrelerde ve komisyonlarda yapılan tartışmalar dalga dalga yayılma eğilimi gösteriyordu. Merkez Komitesi'nin Ekim 1967'de yaptığı toplantının gündeminde ekonomik reformlar ve Çekler ile Slovaklar arasındaki sorunlar vardı. Slovaklar Prag yönetiminin milliyetçiliğinden ve merkeziyetçiliğinden rahatsızlık duyuyorlardı. 9,4 milyonluk Çek nüfusuna karşı, 4,2 milyon Slovak azınlık vardı. Novotny'nin uygulamaları tüm Slovak azınlığı Çek muhalefeti ile ittifaka itti. Slovak muhalefeti esas olarak Novotny'nin şahsını hedef alıyor ve Slovaklara eşit haklar verilmesini talep ediyordu. Çek muhalefetinin tersine demokratikleşme Slovaklar için ikincil planda idi. Anlaşmazlıklar ve çelişkiler üyeler arasında, önderlik içinde

İşgal boyunca Prag sakinleri ile Sovyet işgalciler arasında dramatik olaylar yaşandı. Bunlardan biri Parti *yayın organı* Rude Pravo*'nun 27 Ağustos tarihli sayısında anlatılıyor: Tankın üzerinde oturan 19 yaşlarındaki genç çekinmeden beni selamladı. "Kolya*

1968 Reformu ve Sonuçları

1968 "Prag Baharı", sovyet tipi bir iktisadi ve toplumsal düzende girişilecek reformun sınırlarını ve şansını belirgin bir hale getirmiştir. Sovyetlerin nüfuz alanı altında bulunan diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında, Çekoslovakya'da reform ihtimali bazı özellikleri bakımından çok daha uygun bir zemine sahipti. Sınai gelişmin erişmiş olduğu olgunluk derecesi, burjuva-liberal ticaretin halen zihinlerden silinmemiş olması, *Komünist Parti* içindeki özgürlük taraftarlarının etkisi, tüm bunlar, kurulu hükümet sisteminde yaşanan acı deneyimlerin üstüne yapılanarak radikal bir reform hareketinin ortaya çıkmasını sağladılar. Bu hareketin etkililiği, parti içindeki reformcu kanadın başlattığı itirazların gittikçe artan ölçüde halka yayılması ile güçlendi. Böylece belirli ölçüde "aşağıdan" ve "yukarıdan" güçlerin birlikte etkisi söz konusuydu.

***İktisadi* faktörler sistem değiştirmeye yönelik bir reformun ortaya çıkmasında büyük önem taşıyorlardı. 1948'den itibaren uygulanmaya başlayan güdümlü merkeziyetçi iktisadi sistem, zayıflıklarını 1960'ların başında hissedilir şekilde göstermişti. Nitekim, ülkenin neostalinist siyasal iktidarı da bir reformun gerekliliğini kabul etmişti. İktisadi bunalımın toplumsal sonuçları gözönüne alındığında, merkeziyetçi bir nitelik taşıyan güdümlü iktisadi yapının sürdürülmesi, Çekoslovak toplumundaki siyasal istikrarı büyük ölçüde tehdit ederdi. Ancak başlatıldıktan kısa bir süre sonra, iktisadi reform *siyasal* sınırlarına dayandı. İktisadi reform toplumsal reformu zorunlu kıldı. Dubcek önderliğinde toplanan yeni yönetimin seçilmesiyle Novotny yönetiminde konulan iç siyasal sınırlar delindi. Ancak 21 Ağustos 1968'de Varşova Paktı birliklerinin *dış siyasal* koşullar nedeniyle ülkeye girerek reforma cebren son vermeleri, engelleri iyice aşılmaz hale getirdi.**

Bu yazıda iktisadi reform taslağının oluşum tarihi ve ana hatları sergilenecek, reformun şiddetle bastırılmasının nedenleri üzerinde durulacaktır.

1962-1964 arasında Çekoslovak ekonomik politikası *bunalıma* girdi. Savaş sonrası dönemde görülen yüksek büyüme hızı sona ermiş, halkın yaşam standardı tehdit edici ölçüde kötüleşmiş, 1960'ların ilk yarısı için yapılan 3. Beş Yıllık Plan tamamiyle başarısız kalmıştı. Bu son derece başarısız iktisadi gelişme iki ana nedene dayanıyordu: Yanlış bir büyüme stratejisi ve sistemden kaynaklanan verim hataları. Her iki durumda da Stalinist sanayileşme modelinin tamamen farklı türden bir iktisadi yapıya aktarılması söz konusuydu: Örneğin sınai gelişmenin erişmiş olduğu seviye, ülkenin büyüklüğü, farklı dış ticaret bağımlılığı bakımından, vb.

Ağır sanayiin tek yönlü öncelliğini ve teknolojik bakımdan ileri ülkeler ile iktisadi ilişkilerde uzaklaşma yaşanmasını içeren *güdümlü büyüme* politikası ancak 1960'ların başında biriken büyük ekonomik kayıplarla sürdürülebildi. İkinci sorun, oldukça yıkıcı bir etkisi olan *aşırı merkeziyetçi planlama sisteminin* işlevsel yetersizliklerindeydi. Çünkü bu sistemde kaynakların (hammadde, yatırım ya da işgücü) tutumlu işletilmesinin, tüketicinin tüketim malları ve işletmelerin üretim araçları talebine esnek bir tarzda uyum sağlanması gibi, hiçbir rolü söz konusu değildi. Bu tür aksaklıklar sadece iktisadi sonuçları zedelemekle kalmayıp, aynı zamanda bir ülkenin yurttaşlarının toplumsal durumlarında önemli ölçüde kötüleşmeye yol açmaları şaşılacak bir şey değildir.

Tehdit edici boyutlara ulaşan iktisadi bunalım, Novotny yönetimindeki siyasal iktidarı, kendi konumunu da korumayı sağlayacak bir çıkış yolu aramaya itti. Bu nedenle iktisadi bir reform taslağı üzerinde çalışmak üzere Prog. Ota Şik yönetiminde bir grup eleştirel iktisatçı biraraya geldi. Uzman grubun 1964 sonunda sunduğu taslağın "ılımlı" bir versiyonu, 1964-1965 döneminde parti kurulları tarafından onaylandı. Ota Şik çevresindeki ekonomik reformcular yoğun bir tartışma süreci boyunca merkeziyetçi planlama uygulamasını terketmek gereği konusunda ısrar ettiler ve sonunda, 1967 başında, devletin dolaylı kontrol mekanizması görevini üstlendiği pazar ekonomisine dayalı bir plan ortaya çıktı. Ama, ancak Ocak 1968'de Novotny'nin yerine Dubcek'in geçmesiyle karar sürecinin demokratikleşmesi sonucu "saf" ekonomik reform taslağı tamamlanabildi. Reform taslağının oluşum tarihi başlık olarak "Planlamanın Merkeziyetçilikten Uzaklaşması"ndan (1965) yola çıkarak, "Denetimli Pazar Ekonomisi" (1967) üzerinden "Prag Baharı"nın ekonomik demokrasi içeren reform modeline varan bir yol olarak tanımlanabilir. Şu anda, 1968'de bitirilmiş biçimiyle taslağın ana hatlarını tek tek betimlemek gerekiyor. Üç nokta bu taslağın önemli karakteristiklerini oluşturuyor.

1) Ekonomide halen kolektif mülkiyet başattır (devlet işletmeleri ve kooperatifler), ancak mülkiyet hakkı artık parti ve devletin elinde değil, "emekçiler"in elinde olacak.

2) Emre dayalı planlama yerine "dolaylı" yönlendirme biçimleri getiren iktisadi bir *çerçeve planlaması.*

3) Öncelikle iktisadi politikanın araçlarıyla yönlendirilen girişimler "pazar özneleri" görevini görecekler. Bu *ekonomik demokrasi içeren plan-modelini* kısaca tanıtmak için bazı açıklamalar yapmak gerek.

Mülkiyet Hakkı Sorunu Üzerine

Prag parti ve yönetim belgelerinde, "yapılanmış toplumsal mülkiyet"ten, büyük devlet işletmelerinden kooperatiflere, küçük işletmelere kadar emekçilerin akla gelebilecek her türlü girişimini seferber edecek bir "mülkiyet türleri skalası"ndan sözediliyordu. Daha önceki gibi yine egemen olan devlet işletmeleri ("Ulusal İşletmeler") artık özyönetime sahip olmalıydılar: Emekçi konseyleri yöneticiyi belirlemeli ve yatırım politikasının temel sorunlarında (yıllık planlar ve bilançolar, işletmeleri birleştirme gerektiği durumlarda işletmeyi kapama, vb)

44 Doğu Avrupa'da İşçi Muhalefeti

burada ne işin var?" "Emir aldık. Dost olarak geldik buraya." "Dost olarak geldiniz, ama ateş ediyorsunuz." "Ben ateş etmedim. Bizi buraya gönderdiler." Kolya, herkesin aynı soruyu sorması üzerine sonunda tabancayı kendine çevirdi ve tetiği çekti.

ve Merkez Komitesi'nde aynı şekilde ortaya çıktı. Ancak muhalefetin ortak bir platformu yaratılamadı. Buna rağmen ortak talepler şekillenmeye başladı. *Parti* içi ilişkilerin demokratikleşmesi, merkezî iktidarın sınırlanması, alt kademe birimlerinin yönetimi daha fazla denetleme olanaklarına sahip olması, kitlelerden uzaklaşmasının aşılması ve Novotny yönetiminin eleştirilmesi gibi talepler ortaklaşmaya başladı.

Parti'nin ve devletin en yüksek iki makamı olan Genel Sekreterlik ile Cumhurbaşkanlığını işgal ettiği için bu taleplerin oluşturulmasında esas engelin Novotny olduğuna karar verildi. Bu muhalefet Merkez Komitesi'nde oluşturduğu üçte birlik bir güç ile Novotny'nin görevden uzaklaştırılmasında önemli bir rol oynadı. Muhalefet en yüksek iki görevin biraraya toplanmasının yanlış olduğunu saptayarak bu yönde bir önerge verdi. 5 Ocak 1968'de Novotny Genel Sekreterlik'ten alındı ve yerine Alexander Dubçek getirildi. Bunun ardından ise Novotny karşıtları üçe bölündü: Bir yanda bürokrat merkezîyetçi yapı yerine Dubçek'in deyişi ile "güler yüzlü sosyalizm"den yana olup sosyalist demokrasinin yapısal olarak yerleşeceği bir süreci hedefleyenler, diğer yanda *Parti*'nin konumuna dokunmayacak, toplumun şekillenmesinde değişikliklere yol açmayacak olan reformlarla yetinilmesini isteyenler ve bunların karşısında hiçbir reformdan yana olmayan, *Parti*'nin ve varolan yapının güçlendirilmesini isteyenler.

İşçiler Hareketleniyor

Parti içi yönetim değişikliği toplum içinde de kendini gösterdi. Her tarafta bir özgür tartışma, eleştiri, sorgulama ve değişim rüzgarı esmeye başladı. Bu aynı zamanda Prag Baharı'nın da fiili başlangıcını oluşturuyordu. O ana kadar özellikle aydınlar ve *Parti* bürokrasisinin üst kademelerinde süren tartışmalar, 1968'in ilk günlerinden itibaren işçiler arasında da yaşanmaya başladı. Mart'ta işçiler bağımsız örgütlenmelerini yaratma yönünde önemli adımlar atmaya başladılar. Ülkenin tek sendikası durumunda olan *Devrimci Sendika Hareketi* (ROH) şubelerinde yapılan işçi toplantılarında alınan, işçilerin kaybedilmiş haklarına ve bu örgütlenmenin anti demokratik işleyişine ilişkin kararlar, en muhafazakar organlardan biri olan *Merkez Emek Konseyi*'ne (URO) gönderilmeye başlandı. İşçiler kitlesel toplantılar, iş durdurmalar ve kısmî grevler yaparak fabrikaların kontrolünü paylaşma ve ücret taleplerini şekillendiriyorlardı.

söz sahibi olmalıdırlar. Öte yandan yönetime de, işletmeyle ilgili kararlar konusunda geniş bir hareket alanı tanınmıştı. Kooperatifler özerk ve demokratik yönetime sahip toplumsal işletmeler olarak yeniden düzenlenmişti. Özel küçük esnafa gelince, bu mülkiyet biçimi daha sınırlı olarak yeniden kabul görmüştü (her halükarda Macaristan, Polonya ya da Çin'de görülen yeni gelişme eğilimleri ile karşılaştırılamaz).

Ekonomi Politiğin Planlanması

Plan hedeflerinin ağırlığı, güdümlü ve "ekstansif" kalkınma stratejisinden (çok yüksek büyüme hızı, yüksek yatırım kotaları, aşırı ölçüde kaynak kullanımı) bilimsel-teknik bir ilerlemenin üzerine kurulmuş "entansif" bir kalkınma yolunun izlenmesine kaymıştı. Tasarlanan hedeflerde artık "birikim" değil, "tükekim" ön sırada yeralıyordu. Dış dünyaya daha geniş bir açılım yeni gelişim kaynaklarının ortaya çıkmasını sağlamalıydı. Artık işletmelerin hedefleri sayısız envanter sonucu elde edilen rakamlar gibi detaylı yollarla önceden belirlenmeyecekti. Emre dayalı pratiklerin ilke olarak ortadan kalkması gerektiğinden, çerçeve planlamasına yeni i'levler düşüyordu. Bunlardan biri gösterge işleviydi. Milli hasılanın artma oranı, onun, oluşum ve kullanım dallarındaki işkollarına, tüketime, yatırımlara, ihracata dağılımına, altyapı alanlarının (ulaşım, eğitim, sağlık, vb) gelişimine göre yapısı gibi global boyutlara indirgenmiş plan hedefleri, işletmeler için bir yön bulma cetveli olarak düşünülüyordu. Öte yandan, öngörülen hedefler, ekonomi politikası araçları toplamının ("ekonomik denetim mekanizmalarının") okurtulmasının temelini oluşturmalıydılar ve bu anlamda *dolaylı* bir yönetim işlevini görmeliydiler. Bu yazının çerçevesi dışına çıkmak istemiyorsak, bu noktada araçları tek tek inceleyemeyiz. Ancak taslağı belirginleştirmek amacıyla belirtmek gerekir ki, (doğrudan ve dolaylı) yatırım politikasının görece büyük bir önem taşıdığı, gelir, vergi ve harç, fiyat, para, kredi ve kambiyo politikaları gibi ekonomi politikası araçlarının -batının pazar ekonomileriyle karşılaştırıldığında oldukça yoğun- bir kullanımıydı sözkonusu olan.

Pazar Ekonomisine Dayalı Tek Yönetim

Pazar ekonomisine dayalı yönetimin avantajlarının işlemesi isteniyorsa, Çekoslovak reformcu iktisatçılarına göre üç koşul yerine getirilmeliydi: Arz rekabetinin, serbest fiyatların varolması ve işletmelerin verimliliği hedef almaları. Bu anlamda reform taslağının pazar ekonomisine dayalı çekirdeği, kuramsal bakımdan yanlış anlaşılmaya mahal vermiyordu; ancak somut uygulamada bir takım sorunlarla karşılaşıldı. İdari yöntemlerle oluşmuş iş kolları tekellerinin parçalanması başlangıçta yeteri kadar enerjik bir tarzda ilerletilemedi ve buna tekabül eden adımların zorunluluğunun farkına varılıp gerekli hazırlıklar yapıldığında da, dış kaynaklı şiddete dayalı müdahale -diğer durumlarda olduğu gibi- reformun kaderini belirledi. Birçok mal türünün bulunamamasından ötürü ortaya çıkan kıtlık, fiyatların oluşumundaki genel bir liberalleşmeyi önlüyordu. Böylece üç çeşit fiyat kategorisinin kombinasyonunun seçilmesi zorunlu bir hal alıyordu: Bunlar devletçe konulan serbest fiyatlar, sınır fiyatları ve ancak üçüncü sırada serbest pazar fiyatlarıydı. Verimlilik ilkesine gelince, seçilen "brüt gelir", işletmeler tarafından değer yaratımı modeli oldu: İşletme, değeri (kâr artı ücret) maksimize etmek zorundadır. Bu tür bir yapıyı, Sik ve diğer Doğu Avrupalı reform yanlısı iktisatçılar, bugün, ekonomi sistemindeki kâr üzerine kurulan yapılanmadan daha az elverişli bulmaktadırlar.

Çekoslovak iktisadi reformunun yaratıcıları, taslaklarına tamamlanmış gözüyle bakmıyorlardı. Bir dizi görüşün tartışılmasına devam edildi. 1968 boyunca işkollarındaki devlet tekellerinin özelleştirme olmaksızın parçalanması gibi bazı önemli taleplerde bulunuldu, ancak bunlar siyasal kurullar tarafından henüz onaylanmıyordu (bunların işgalden sonra haydi haydi onaylanmadığı açıktır). Sonuç olarak Ota Şik çevresindeki reformcuların tasarladıkları reform modelini açık, yani daha sonra edinilecek deneyimlere göre üzerinde düzeltmeler, tamamlamalar ve değişiklikler yapılacak bir model olarak gördükleri saptanmalıdır.

Son olarak, reformun zorbaca kesintiye uğratılmasına yol açan nedenlerin neler olduğuna eğilinmelidir. Kesin olan, ilk reform adımlarının atılmasından sonra elde edilen ekonomik sonuçların elverişli bir tablo sunmasıdır. 1966-1968'de iyiye gidişi açıkça görülüyordu. Milli gelir yıllık ortalama yüzde 7 oranında, özel tüketim yüzde 6.5 oranında, yatırım hacmi ise yaklaşık yüzde 7 oranında artmıştı. Bu elverişli ekonomik gelişme, Sovyet blokunda bulunan bir ülkede ilk kez bir komünist iktidarın, yani Alexander Dubcek yönetimindeki *Çekoslovakya Komünist Partisi*'nin bütün dünyanın gözleri önünde geniş halk kitleleri tarafından desteklenmesinin ne tek ne de belirleyici nedeniydi. Demek ki, reformların kesintiye uğramasının nedeni, kesinlikle reform hareketlerinin ülke içinde başarısızlığı olarak gösterilemez.

Reformları çökerten, Brejnev yönetimindeki Sovyet iktidarının harekete geçirdiği tanklardı. Brejnev ve yoldaşlarını reform sürecine zorbaca bir son hazırlamaya götüren etkenler nelerdi? Eğer Macaristan'ın ve Çekoslovakya'nın o zamanki durumları karşılaştırılırsa, bu soruyu yanıtlamak oldukça kolay. Her iki ülkede de - Macaristan'da 1.1.1968'de, Çekoslovakya'da biraz daha önce- Sovyet tipi merkezi planlamaya radikal bir sırt çevirme anlamına gelen pazar ekonomisine dayalı reform taslakları hazırlanmıştı. Aralarındaki fark zaten ekonomik alanda değildi. Kadar yönetimindeki Macar parti yönetimi reform sürecinin siyasal bakımdan demokratikleşmesine izin vermemişti. Prag'ın aksine Budapeşte'de parti ve devlet tarafından atanan memur ve müdürlerin karar yetkilerini kısıtlayacak işçi konseyleri kurulmamıştı. *Komünist Parti* organlarının "partinin yönlendirici rolü" şları altında yerleşik hale gelmiş, ekonomik alandaki ve kültür ve bilim gibi öteki toplumsal alanlardaki egemenliği yine Çekoslovakya'nın aksine sorgulanmıyordu. Dubcek yönetiminde başgösteren sosyalist bir çoğulculuk eğilimleri, Kadar yönetiminde hiç yoktu. Bu yüzden sonuç son derece açıktır. "İnsancıl bir çehreye sahip sosyalizm"in zorla sona erdirilmesi, 1968 Çekoslovakya reformcularının ekonomik değil, sadece *siyasal girişimleri*ne bağlanmalıdır.

JİRİ KOSTA

Komünist Partisi Merkez Komitesi 5 Nisan'da yaptığı toplantıda yeni bir Eylem Programı'nı kabul etti. Buna göre "Komünist Partisi öncü rolünü toplumun üzerinde egemen olarak değil, onun özgür ve ilerici sosyalist gelişmesine kendini adamış bir şekilde hizmet ederek gerçekleştirir. Parti otoritesini dayatamaz, bunun parti faaliyeti yoluyla tekrar tekrar kazanılması gerekir"di. Sovyet önderliği bu programı sapmış olmakla suçladı ve ona karşı mücadele açtı. Bu arada Gustav Husak Başbakan vekili oldu. 4 Mayıs'da Dubçek, başbakan Cernik ve meclis başkanı Smirkovski'nin de dahil olduğu bir heyet Moskova'ya giderek *SBKP* önderleri ile görüştüler. Sovyet liderleri gelişmelerden duydukları hoşnutsuzluğu dile getirdiler. Çekoslovak heyeti ise ekonomik yardım isteğinde bulundu. Ancak Çekoslovak ekonomisindeki tüketim malları üretimine doğru bir kayışa muhalafetini ifade eden *SBKP* önderleri toplantıda anlaşma sağlanamaması üzerine ekonomik yardımı da vermeyeceklerdi.

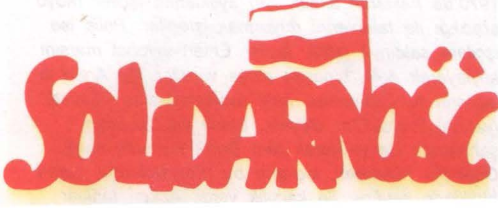
İşçi Konseyleri

Parti'nin Eylem Programı üretim birimlerinde kurulacak olan konseyleri destekliyor, ancak içeriğini ve biçimini belirsiz olarak bırakıyordu. İşçi, hükûmet ve teknik uzman temsilcilerinin eşit olarak yer alacağı konseyler yerine, işçiler tarafından doğrudan seçilmiş konseyler önerisi fabrikalardan gelmeye başladı. Prag'ın en büyük fabrikalarından olan CKD ve makine üreten Skoda Pilsen bu gelişmenin başını çekiyordu. 15 Mayıs'tan sonra işletmelerle ilgili bir yasa tasarısının komisyonda görüşülmeye başlanması üzerine fabrikalarda yönetimlerin hatalı yöntemlerini protesto eden grevler patlak verdi. Haziran başında CKD ve Skoda Pilsen'de konseyler kurulmaya başlandı. Hükûmetin yayınladığı ve işletmelere demokrasinin girmesine ilişkin ilkeler, konseylerin fabrika müdürlerini atamalarını kabul etmesine rağmen, ekonomik politikada son sözü söylemelerini onaylamıyordu.

Haziran'da *Varşova Paktı* birlikleri manevra bahanesiyle Çekoslovakya'ya girdi. Ancak Dubçek'in normalleşme vaadi ile geri çekildiler. 20 Ağustos'ta ise birlikler tekrardan Çekoslovakya'ya girdi. Çok az bir silahlı direnişle karşılaşıldı. Dubçek, Cernik ve Smirkovski tutuklanarak

1979'da bağımsız sendika kurma girişimleri hızlandığında, Polonya'daki iktidar ile Kilise arasındaki yakınlaşma açıkça ortaya çıktı. Papa'nın ziyaretine izin verilmesi bunun bir ifadesiydi. Hükûmet, Papa'nın ziyaretinin "Polonyalıların yurtsever birliğine hizmet edeceği"ni açıkladı. Papa'nın ziyaretinden sonra Kilise, işçi mücadeleleri içinde etkinliğini ortaya koymaya başladı. Gdansk'ta Lenin tersanesinde başlayan protestolar, 7 kişilik bir grev komitesinin oluşumuna vardı. Komiteyi oluşturanlardan üçü Kilise mensubuydu. Bunlar Katolik Kilisesi'nin hükûmetle uzlaşmaya dayalı politikasının savunucusuydular. İşçi mücadelesinin radikalleşmesi istenilmiyor ve "ulusal birlik" için girişimlerde bulunuyordu. Bu amaçla Kilise mensupları grevleri ziyaret ediyorlar, grevci işçilerle dertleşiyorlardı. Kilise'nin hedefi olan "ulusal birlik" Lech Walesa tarafından da gündeme getirilmişti. Walesa 16 Aralık 1980'de şu açıklamayı yaptı: "Anayurdumuzu tehlikeye sokacak eylemlerde bulunulmamalıdır. Ülkemizin her şeyden önce barışa ihtiyacı vardır". Kilise, halkın devlete karşı mücadele etmemesi gerektiğini, aksine ülkenin içinde bulunduğu bunalımın aşılabilmesi için devlet organlarına yardımcı olunmasını, grevlerin yaygınlaştırılmamasını istiyordu. Resimde Gdansk'ta Lenin tersanesinde Kilise mensuplarının grevcilerle yaptıkları bir görüşme görülüyor.

Moskova'ya gönderildi. İşgalden 6 gün sonra ülkeye dönen Dubçek Sovyet birliklerinin, durum normalleşinceye kadar kalacaklarını açıkladı.

Kitleler Sovyet birlikleriyle işbirliği yapmama şeklinde tavır aldılar. Sürekli işgali kınayıcı açıklamalar, gösteriler yapılıyor, el afişleri, bildiriler dağıtılıyordu. İşgalin ertesinde işçi konseyleri hareketi hızlandı. Eylül'de 19 konsey varken, Ekim'de 143 yeni konsey faaliyete başlıyor, 1969 yılbaşına kadar bunlara ek olarak 117 konseyin kurulması planlanıyordu. Ekim sonlarına doğru hükümet bu deneyimin daha fazla yaygınlaştırılmaması gerektiğini açıkladı.

Ocak 1969'da yaklaşık 120 konsey faaliyet gösteriyor, bunlar tarım dışı işgücünün altıda biri olan yaklaşık 800 bin işçiyi temsil ediyorlardı. Konseyler genel olarak fabrika üst yönetiminin seçilmesini ve fabrikanın diğer işletmelerle birleşmesini veya işletmenin küçük birimlere bölünmesini belirleme haklarını sahip çıkıyorlardı. Bazı konseyler fabrikaların işleyişinde son sözün kendilerine ait olması gerektiğini savunurken, bazıları da son sözü yönetime bırakıp tartışma ve değerlendirme yapılmasını savunuyordu. Sendika ve *Parti*'nin yerel şubeleriyle, fabrika tabanından herkes aday gösterme hakkına sahipti. Konseylerin bileşimi de ilginçti. Tüm üyelerin üçte ikisiyle -beşte dördü fabrika çalışanlarından oluşuyordu. Kadınlar tüm konsey üyeliklerinin yüzde 4'ünden azına seçildiler. Üyelerin yüzde 70'i 35-49 yaş grubundandı. Üyelerin yarısından fazlası *Komünist Partisi* üyesiydi. Tüm konsey üyelerinin yüzde 70'inden fazlası teknik eleman ve orta kademe yöneticisiydi. Kol ekemekçileri ise tüm üyelerin dörtte birini oluşturuyordu.

Konseyler süreç içinde işletmenin mevcut ekonomik durumu ve yakın geçmişi hakkında bilgilenmek, yönetimin işletmenin geleceği ile ilgili planları tartışmak, işletmenin diğer işletmelerle olan bağlarını tartışmak, işletmenin ilgili bakanlıklarla üretim anlaşmalarını ele almak, üst ekonomik organlara temsilciler seçmek gibi konularda faaliyet gösteriyorlardı. Ancak bu konseylerin başından beri esas zaafları kendilerini tamamen üretim birimleri düzeyinde hapsetmiş olmaları ve bunun dışındaki sorunlara ilişkin, siyasal alana ilişkin hiçbir perspektife sahip olmamalarıydı. Böylelikle işçi hareketi kendisini ekonomik özyönetimle sınırlamış oldu. Ekonomide özyönetim talebi ile yetinmek, mevcut siyasal yapıyı sorgulamadan bu yapıdan meşruiyet beklemek Çekoslovak işçi hareketini ciddi yanlışlara sürükledi.

Normalleşme Dönemi

17 Nisan'da Dubçek Parti Sekreterliği görevinden alındı ve yerine Sovyetler birliği'nde planlanan ve yönetilen bir saray darbesi ile Husak getirildi. İşletmelere ilişkin tasarının onaylanması rafa kaldırıldı. İşçi hareketi bu gelişmeyi protesto etmeye çalıştıysa da muhalefetin koordinasyonsuz ve örgütsüzlüğü etkili olmalarını engelledi. Mayıs sonunda Cernik sanayide özyönetimin "iktidar sorununu ortaya çıkaracağı" gerekçesi ile reddedildiğini açıkladı. Hükümet adım adım muhalefet güçlerine karşı girişimlerde bulunmaya başladı.

Sovyet işgalinin ardından yaşanan kitlesel temizlik sadece normalleştirme döneminin bir ürünü değil, aynı zamanda bu dönemin bir koşulu hatta bir anlamda içeriğiydi. Normalleştirme döneminin resmi politikası, *Parti*'nin iktidar tekelini yeniden sağlaması idi. Prag Baharı sürecinin özelliği, iktidar tekelinin geleneksel biçiminin reforme edilmesi idi ve bu süreç işgal ile kesildi. İşgal sonrasında olması gereken ve Sovyetlerin de hedeflediği eski biçimin yeniden sağlanması idi. Ancak Moskova'nın da bir an evvel gerçekleşmesini istediği bu durum bazı nedenlerle kesintiye uğruyordu. Bu sürecin esas faili olması gereken *Komünist Partisi* bu konuda bir bütünlüğe sahip değildi ve bölünmüştü.

Komünist Partisi'nin tüm organları ve örgütlenmeleri içinde Nisan 1969'a kadar normalleştirme sürecinin içeriği ve niteliği tartışıldı. Toplumsal yaşamın tüm alanlarında normalleştirme dönemi boyunca son derece kapsamlı tasfiyeler ve temizlikler yaşandı. Bu kitlesel temizlik 1969-1971 arasında iktidar tekelinin tekrardan sağlamlaşmasının biçimini oluşturdu. Onbinlerce kişi siyasal görüşleri ve faaliyetleri nedeniyle işlerinden oldular. Çeşitli düzeylerdeki parlamentolarda ve bakanlıkların tüm düzeylerinde değişimler yaşandı. Devletin çeşitli kademelerinde ve aygıtlarında da kapsamlı bir temizlik hareketi yaşandı. Üniversiteler, kültür ve araştırma alanları, fabrikalar, sendikalar da bu temizlik kampanyası ile karşı karşıya kaldılar. Yüzbinlerce *Parti* üyesi tasfiye edildi, tüm muhalifler ciddi bir baskı dalgası ile karşı karşıya kaldılar. Dubçek'in "güler yüzlü sosyalizmi" yerine Husak'ın "tüyleri diken diken eden sosyalizmi" geçti. 1980'lere gelindiğinde 1968 işgalinden sonra oluşmuş olan siyasal, ekonomik ve toplumsal yapının her türlü esneklikten uzak özelliği Sovyetler Birliği'nde yaşanmaya başlanan süreçle çatışma nedeni olacaktı.

Prag Baharı adıyla anılan ve bir sürecin siyasal, ekonomik ve toplumsal şekillenmesinin yol açtığı gelişmeler, resmî sosyalizmin, Marksizmi içine düşürdüğü bunalımın bir kez daha dışa vurulduğu momentlerden biriydi. Sosyalizmin sorunları fikri düzeyin ötesinde, fiilen işçi ve tüm çalışan kitleler tarafından sokaklarda, fabrikalarda ve tüm üretim birimlerinde ortaya konulduğu ölçüde, bunların çözülmesinin de koşulları yaratılabilir. Prag Baharı, bürokratik sistemlerin sorunlarının açığa çıkması açısından, dünya tarihsel süreçteki önemli bir örneği oluşturdu.

1970'de haklarını almak için ayaklanan işçiler radyo aracılığı ile taleplerini duyurmak istediler. Polis ise işçilere saldırıya geçti. İşçiler Enternasyonal *marşını söyleyerek polis binasını ateşe verdiler. 14 Aralık'ta işçilerin bu protestosu halk ayaklanmasına dönüştü. (yanda) Protestolar Gdynia, Eblay ve Szczecin şehirlerine de yayılarak tüm Baltık kıyılarını sardı. Gomulka hükümeti, işçilerin bu protestolarına askeri birliklerin saldırısı ile karşılık verdi. Askeri tanklar protestoların olduğu şehirleri kuşattılar ve askerî milislerin yaptığı operasyonlarda çok sayıda işçi katledildi. Saldırıya rağmen protestolar diğer şehirlere de yayıldı. Bütün işçi eylemlerinde siyasal nitelikli talepler formüle edildi. İşçi konseyleri için özgür seçimler ve sendikaların bağımsızlığı talep edildi. İşçiler işçi komiteleri oluşturuyorlardı. Özellikle Baltık tersanelerinde ortaya çıkan bu işçi komiteleri işletmelerin yönetimini ele geçiriyorlardı. Şubat 1971'de işçi mücadelesi diğer sektörlere de sıçradı. 11 Şubat 1971'de 10 bin tekstil işçisi fiyat artışlarının geri alınması için grev başlattı. 15 Şubat'ta Gierek hükümeti geri adım atmak zorunda kaldı. Fiyatlar 1966'nın düzeyine indirildi ve iki yıl donduruldu. Aynı gün Szczecin'de işçi temsilcilerinin bölge konferansı yapıldı. Bu konferansta bağımsız sendika kurulması kararı alındı. Hükümetin geri adım atmasına rağmen grevler ve protestolar bitmedi. İşçi komiteleri işçi mücadelelerinin bir kazancı olarak faaliyetlerine devam ettiler ve birçok şehirde siyasal etkinliklerini sürdürdüler. 1970'deki işçi eylemlerinin en önemli özelliği fabrika işgallerine dayanmalarıydı. Bunlar işçilerin bağımsız inisiyatiflerinin sonucu şekillenmişti. İşçiler partiyi de doğrudan biçimde karşılarına aldılar.* PBİP *işçiler arasındaki desteğini giderek kaybetti. Fabrikaların yanısıra parti binaları da işgal edildi. İşçilerin gözünde bürokratik iktidar artık* PBİP *ile özdeşti. Bu iktidara karşı uzlaşmaz tutum içinde olan işçiler, parti üyeliğinden de istifa etmeye başladılar. 1970-1971 yıllarında binlerce işçi partiyi terketti. 1970-1974 arasında 60 bin işçi partiden ayrıldı.*

Polonya Halk Cumhuriyeti

Nazi işgalinin kırılışı, Polonya'nın özgürleşmesi için atılan önemli bir adım oldu. Bu sürede en büyük pay Sovyet *Kızılordusu*'na aitti. Haziran 1945'te *Ulusal Birlik Hükümeti* oluşturuldu. Bu hükümet Polonya halkı tarafından seçilmediği için halkın iradesini de yansıtmıyordu. *Ulusal Birlik Hükümeti* döneminde öncelikle devletleştirilmiş işletmelerin yönetimi doğrudan hükümete bağlandı. Bu yönetim atanmış işletme müdürü, ekonomi sorunlarından sorumlu hükümetin bölge temsilcisi ve bir işçi delegesinden oluşan üçlü bir komiteye devredildi. Siyasal alanda halk adına davranan bir hükümetin yanısıra, ekonomik alanda da üreticiler adına üretimin yönetimini ve kontrolünü yönlendiren bir yapı ikame edildi.

3 Ocak 1946'da devletleştirme başladı, Temmuz 1946'da ise toprak reformu yapıldı. Bu reform, topraksız köylülere toprak dağıtımını hedefliyordu. Eylül 1946'da Üç Yıllık Kalkınma Planı hazırlandı. Ocak 1947'de ise ilk parlamento seçimleri yapıldı. Bu seçimlerden sonra geleneksel resmi kurumların adım adım geliştirilmesi süreci yaşanmaya başladı. *PİP*, ülke içinde siyasal yaşamı kendi tekeli altına almak amacındaydı. İşçi sınıfı içinde *PSP*'nin etkinliği daha fazlaydı. Bu nedenle *PİP*'nin *PSP* ile birleşmesi, *PİP*'nin amacına ulaşmasını sağlayabilirdi. 1948'de bu iki partinin birleşmesiyle *Polonya Birleşik İşçi Partisi-PBİP* ortaya çıktı. 1949'da bütün partilerin katıldığı *Ulusal Birlik Cephesi* kuruldu.

Ulusal Birlik Cephesi'nin kurulması Polonya'daki siyasal sistemin çerçevesini de çizmiş oluyordu. *Cephe* içinde anlaşma komisyonları oluşturulmuştu. Bu komisyonlarda *PBİP*'nin onayı olmadan hiçbir karar kabul edilmiyordu. *Cephe* içindeki partiler *PBİP*'nin destekleyicileri durumundaydılar. Parlamento Polonya'daki siyasal sistemin çerçevesini de çizmiş oluyordu. *Cephe* içinde anlaşma komisyonları oluşturulmuştu. Bu komisyonlarda *PBİP*'nin onayı olmadan hiçbir karar kabul edilmiyordu. *Cephe* içindeki partiler *PBİP*'nin destekleyicileri durumundaydılar. Parlamento seçimlerinde ise partiler bağımsız bir şekilde seçim propagandası yapamıyorlardı. Anlaşma komisyonlarının tespit ettiği adaylardan oluşan birleşik bir liste ile seçimlere giriliyordu. Bu biçimde şekillenen siyasal rejimin işleyişi, şöyle ifade ediliyordu: "Partiler sisteminin dayandığı ilkelere göre 1) PBİP işçi sınıfının tek siyasal temsilcisidir; 2) PBİP köylülerin, aydınların ve bütün emekçilerin siyasal temsilcisidir; 3) Sosyalist inşanın programı bütün partiler tarafından kabul edilir; 4) PBİP'in öncü rolü ittifak halinde olan bütün partiler tarafından benimsenir. Bu ilkeler partiler arasındaki rekabeti de ortadan kaldırır."

Polonya'daki siyasal gelişmeler diğer Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Sovyetler Birliği'nin dış politikalarına göre belirleniyordu. 1948 sonrasında Soğuk Savaş döneminin başlaması ile artık sorun, Batı dünyasına karşı SSCB'nin egemenliği altında bir blok oluşturmaktı. II. Dünya Savaşı sonrası Gomulka, parlamenter sisteme dayalı bir ulusal sosyalizm anlayışını geliştirmişti. Halk demokrasisi böyle bir sistem olarak ifade ediliyordu. Ancak Soğuk Savaş'la birlikte artık herşey değişiyordu. Artık hedef Doğu Avrupa'da sosyalizmi inşa etmekti ve halk demokrasisi bunun aracı olacaktı. Gomulka ise Polonya'ya özgü yolu savunanalardan biriydi. Haziran 1948'den itibaren Gomulka yanlılarına karşı kampanya başlatıldı. 1948 sonunda *PBİP Merkez Komitesi*'nin kabul ettiği bir kararda Gomulka'nın anti-Leninist görüşlere sahip olduğu belirtiliyor ve Polonya halkının geleceğinin tehlikede olduğu vurgulanıyordu.

Aslında çatışmanın kaynağını, Gomulka'nın *Kominform* tarafından Doğu Avrupa'da başlatılan

GOMULKA, WLADISLAW (1905-1982)

6 Şubat 1905'de Krosno yakınlarındaki Bialobrzegi'de doğan Wladislaw Gomulka'nın babası ABD'de uzun yıllar maden işçiliği yapmış bir sosyalistti. Gomulka, parlak bir öğrenci olmasına rağmen ekonomik güçlükler nedeniyle çilingirlik yapmaya başlayarak öğrenimini yarıda bıraktı. 16 yaşındayken *Polonya Sosyalist Partisi'*nin gençlik örgütü *Sila*'ya üye oldu. Rosa Luxemburg ve arkadaşları partiden ayrıldıkları için ılımlıların yönetimindeki parti çizgisine karşı Gomulka'nın itirazları giderek arttığından ve sonunda yöneticileri "işçi sınıfına ihanetle" suçladığından 1921'de partiden atıldı.

Daha sonra *Kimya İşçileri Sendikası*'nda çalışmaya başlayan Gomulka, 1926'da yasadışı *Polonya Komünist Partisi*'ne üye oldu. Aynı yıl *Samopomoc Cholopska* adlı derginin 1 Mayıs ekini dağıtırken tutuklandı ve birkaç ay hapisanede kaldı. 1930'da *Kimya İşçileri Sendikası*'nın sekreterliğine getirildi. 1932'de Lodz'daki bir grev sırasında polisle işçiler arasında çıkan bir çatışmada becağından yaralı olarak yakalanıp 4 yıl hapse mahkum edildiyse de sağlık nedenleriyle 1934'de serbest bırakıldı. Tutukluluk sonrası Moskova'ya giderek Lenin Akademisi'nde 2 yıl süreyle eğitim gördüğünden, dönüşte yeniden tutuklandı ve 7 yıla mahkum oldu.

Polonya'nın Almanlar tarafından işgali sonrası ortaya çıkan kargaşalıktan yararlanarak hapisaneden kaçarak direnişe katıldı. 1942'de *Polonya İşçi Partisi*'nin Varşova II sekreterliğine, Kasım 1943'da de parti genel sekreterliğine getirildi. Kurtuluş sonrası oluşan Geçici Ulusal Birlik Hükümeti'nde ve 1947'de ilan edilen Polonya Halk Cumhuriyeti'nde başbakan yardımcılığı görevini üstlendi. 1948'de *Polonya İşçi Partisi* ile *Polonya Sosyalist Partisi*'nin birleştirilmesi çalışmaları sırasında Sovyetler Birliği'yle bağların korunması ama Polonya işçi hareketinin bağımsız çizgisinin sürdürülmesi gerektiğini savunması nedeniyle Stalin tarafından aşırı milliyetçi ve "Titocu" eğilimler taşımakla suçlandıgından parti sekreterliğinden uzaklaştırıldı. Ocak 1949'da hükümattan, Kasım'da da *Polonya Birleşik İşçi Partisi*'nden çıkartılan Gomulka, Temmuz 1951'de tutuklandı ve Nisan 1955'e kadar hapisanede kaldı.

Ocak 1968'de ünlü şair Adam Mickiewicz'in *Atalar* adlı oyunu yasaklanınca Varşova'da başlayan işçi ayaklanması diğer kentlere de sıçradı. Zor kullanılarak bastırılan ayaklanma sonrası geniş tutuklamalara girişen Gomulka aynı yıl Çekoslovakya'ya karşı girişilen askerî müdahaleyi destekledi. Aralık 1970'da Gdansk tersane işçilerinin ayaklanmasının başka fabrikalardan işçilerin de katılımıyla güçlenmesi ve bir kürlü bastırılamayışı sonunda Gomulka kısmi felç geçirdi ve görme yeteneğini yarı yarıya yitirdi. "Sağlık nedenleriyle" parti sekreterliğinden alınan Gomulka, 1 Eylül 1982'de Varşova'da ölene dek aktif politikanın dışında kaldı.

kolektifleştirme önlemlerini Polonya'da uygulamak için adımlar atmaması oluşturuyordu. Eylül 1948'de Gomulka *Politbüro*'dan çıkarıldı ve Kasım 1949'da ise partiden ihraç edildi. 1950 sonlarında kitlesel tutuklamalar başladı. Ağustos 1951'de Gomulka yandaşlarına karşı casusluk ve ihanet suçlamaları ile davalar açıldı. Açılan bu davalar Polonya'daki "Titocuların ve milliyetçilerin temizlenmesi" adı altında sürdürülüyordu. 1951 mahkemeleri Polonya'da hem siyasal tasfiyelerin gerçekleşmesini sağladı, hem de toplumun bütün kesimleri üzerinde baskıların oluşturulmasına uygun ortam hazırladı.

Ekonomik Gelişme Modeli

Polonya'da üretim araçları üzerindeki devlet mülkiyetinin ve tarımda kolektifleştirmenin sağlanmasıyla "sosyalizmin kuruluşu"na geçildiği açıklandı. "Sosyalizmin kuruluşu" aşamasında sorun artık üretimin hızlı bir biçimde artırılması ve sanayileşme sürecinin buna uygun biçimde gerçekleştirilmesiydi. Bunun örneğini ise 1929 sonrası SSCB'deki kalkınma projeleri oluşturuyordu. Polonya'daki hızlı sanayileşme süreci bu modelin gereği olarak iki faktör tarafından belirlendi: 1) Ağır sanayiye öncelik vermek ve tüketim malları sektörüne olan yatırımları kısmak; 2) Ülke ekonomisinin ağırlığını oluşturan tarım sektöründeki köylüleri zor yoluyla kolektifleştirmeye yöneltmek ve ağır sanayi için gerekli kaynak birikimini tarım sektöründen sağlamak.

Ağır sanayiye yönelik kalkınma projesi 1950'li yıllarda ekonomik büyümenin gerçekleşmesini sağladı. Ulusal gelir 1950-70 arasında 3.7 kat arttı. 1950-78 arasında elektrik üretimi 30, çelik üretimi 18, kömür üretimi 4, çimento üretimi 20, gübre üretimi 35, şeker üretimi 4, et üretimi 4 ve otomobil üretimi 300 kat arttı. Üretimdeki bu büyüme dengesizdi. Bu dengesizlik kendisini üretim malları ve tüketim malları sektöründe gösteriyordu. Toplam üretim 1950 için 100 kabul edildiğinde, 1955'de 212'ye, 1960'da 338'e, 1965'de 508'e ve 1970'te 759'a yükselmişti. Üretim malları sektöründeki üretim 1955'te 250'ye, 1960'da 385'e, 1965'de 614'e ve 1970'te 958'e çıkmıştı. Buna karşılık tüketim malları sektöründeki üretim 1955'de 192'ye, 1960'da 291'e, 1965'de 399'a ve 1970'te 549'a ulaşmıştı. Sektör I ve sektör II'nin toplam üretim içindeki payları 1950'de aynı düzeydeydi. Sektör I'in payı yüzde 52.6 ve sektör II'ninki ise yüzde 47.4 idi. Fakat bu oranlar arasındaki denge ağır sanayiye öncelik verilmesiyle bozuldu. 1970'e gelindiğinde sektör I'in payı yüzde 66.3 iken, sektör II'ninki yüzde 35.7'ye geriledi. Bunun sonucu üretim malları sektöründeki artış 7.6 ve tüketim malları sektöründeki artış 5.5 misli oldu. Ekonomideki bu büyüme Polonya toplumunun yapısını dönüşüme uğrattı. 1946'da şehir nüfusu 7 milyon 517 bin iken, bu nüfus 1974'de 18 milyon 213 bine çıktı. Kırsal nüfus ise 16 milyon 109 binden, 15 milyon 423 bine düştü. 1946'da toplam nüfusun yüzde 68.2'sini oluşturan tarım kesimi, 1974'te yüzde 45.9'a indi. Şehir nüfusunun oranı ise yüzde 31.8'den yüzde 54.1 düzeyine ulaştı. Bu gelişmelerin yanısıra sanayide çalışanların sayısı 1950'de 2 milyon 107 bin iken, 1975'te 5 milyon 94 bine ulaştı. Tarım sektörü dışında çalışanlar 1950'de bütün çalışanların yüzde 47'sini oluştururken, bu oran 1975'te yüzde 70'e çıktı. Tarım sektöründe çalışanların oranı ise yüzde 53'den yüzde 31'e indi.

İşçi Haklarına Saldırılar

Ağır sanayiye öncelik veren ekonomik gelişme, işçilerin üretim sürecinde çeşitli direnişlerini de gündeme getirdi. 1928-38 arasında ülkenin kilit sektörlerinde üretim faaliyeti gösteren işletmeler Taylorist yöntemlere uygulamaya çalışmışlardı. Bu tür girişimler Polonyalı işçilerin kitlesel direnişleriyle karşılaştı. Bu direnişler, Polonya'da Taylorizme yaşam hakkı tanımadı. Bu kez "sosyalizmi inşa etme"yi hedefleyenler tarafından Taylorizm üretim sürecine sokulmaya çalışılıyordu. İşçiler bu girişimlere karşı mücadele ettiler. İşçilerin bu direnişlerini ortadan kaldırabilmek amacıyla, Mayıs 1950'de "sosyalist iş disiplini" adı altında çıkarılan yasaya göre, işe gelmeyenler cezalandırılacaktı. Bu yasa başarıya ulaşamayınca 1 Nisan 1952'de yeni bir yasa kabul edildi. Buna göre, işe yirmi dakika geç gelen işçinin ücretinin yüzde 20'si kesilecekti. Bu yaptırımları kabul etmeyenler ise altı ay hapis cezasına çarptırılacaklardı. Ayrıca işçiler arasındaki kolektif davranışı ortadan kaldırmak amacıyla "sosyalist yarışmalar" düzenleniyor, planda öngörülen üretim hedefini aşan işçilere "emek kahramanlığı madalyası" veriliyordu. "Sosyalist yarışma" olarak ifade edilen emek seferberliğine katılan işçi sayısı 1948'de bir milyondu. Bu seferberlik, 1950'ye gelindiğinde bütün işçilerin yüzde 70'ini kapsayan bir duruma geldi. Plan hedefini aşan işçiler daha yüksek ücret kategorisine alındılar ve primlerle ödüllendirildiler. İşçi sağlığı konusunda yeni teoriler geliştirildi. Bu konuda 1951'de *Macar Bilimler Akademisi*'nin görüşleri benimsendi. Araştırma sonuçlarına göre fazla üreten işçi az üreten işçiden daha sağlıklı idi. Fazla üreten işçinin az üreten işçiden daha az yorulduğu belirtiliyor, işçilerin sağlıklı olabilmeleri için çok üretmelerinin gerekli olduğu savunuluyordu. Bunların aksini iddia edenlerin ise Amerikan ajanı olduğu söyleniyordu. Geliştirilen bütün teoriler üretimin artırılmasına hizmet ediyordu ve bunlara göre işçi insan değil makine idi.

1956: Toplumsal Patlamaların Başlangıcı

PBİP Polonya halkı içindeki desteğini kaybetmeye başladı. Halkın en temel ihtiyaç maddeleri karşılanamıyor, yüksek düzeydeki enflasyon nedeni ile gerçek ücretler sürekli olarak

LiBERTÉ
EGALiTÉ
FRATERNiTÉ
SOLiDARiTÉ

Askeri yönetimin iş başına gelmesiyle birlikte Solidarnosc *üzerindeki baskılar had safhaya vardı.* Solidarnosc *bu baskılar karşısında önemli ölçüde etkisizleşmiş görüntüsü veriyordu. Hemen herkes "Solidarnosc'un 10 milyon işçisi nerede" sorusunu soruyordu. Resmi iktidar,* Solidarnosc'un *yok olduğunun propagandasını yapıyordu. Bu iddialara rağmen* Solidarnosc *yaşıyor ve mücadele ediyordu. Gizlilik koşullarında örgütlenen sendika üretim birimlerinde sağlam bir ilişkiler ağına sahipti. Bu ilişkiler, illegal olan* Geçici Koordinasyon Komisyonu *aracılığıyla sağlanmıştı. Gizlilik koşulları* Solidarnosc'un *yalıtılmasını sağlamamış, askeri yönetimin sendikayı ortadan kaldırma girişimi başarıya ulaşmamıştı. Askeri yönetim bunun üzerine daha sert önlemlere başvurdu. Bunun için ilk adım,* Solidarnosc'un *önderleri olan Andrzej Gwiazda, Marian Jurczyk, Karol Modzelewski, Andrzej Rozplochowski, Jan Rulewski, Grzegonz Palka ve Seweryn Jaworski'nin sıkıyönetim ilanından hemen sonra tutuklanmalarıyla atıldı. Anna Walentynowicz Varşova'daki bir hapisahnenin psikiyatri bölümüne gönderildi. Polny şehrinde* Solidarnosc'un *il. başkanı sıkıyönetim altında sendikal faaliyet göstermekten ötürü 4 yıl ağır hapis cezasına çarptırıldı.* Koordinasyon Komitesi *üyesi Wlatyslaw Frasynluk zincire bağlanarak hücreye atıldı. 23190 kişi çalışma kamplarına gönderildi.* Solidarnosc *önderliğine karşı girişilen bu baskılar destekçilerini sindirmeyi hedefliyordu. Ancak sendikanın çağrısıyla grevler, protestolar ve yürüyüşler düzenlendi ve dayanışma kampanyaları açıldı. 1981-1983 arası tutuklanan* Solidarnosc *önderlerine çeşitli hapis cezaları verilmesine rağmen, işçiler general Jaruzelski'yi odağına alan bir protesto kampanyası başlattılar. 1 mayıs 1983 gösterilerine üstte görülen pankartlarla katılan işçiler generalin göğsünde taşıdığı madalyaları tutuklattığı işçi önderleri sayesinde elde ettiğini ortaya koyarak baskı rejiminde bile suskun kalmayacaklarını gösterdiler. Waltemar Swierzy'nin hazırladığı diğer afiş ise 1789 Fransız Devrimi'nin "eşitlik, özgürlük ve kardeşlik" sloganlarının yanına "dayanışma" sloganını da eklenerek tarihi bir süreklilik kurma çabası güdüyor.*

düşüyordu. Bu arada *SBKP* 20. Kongresi'nin etkileriyle de *PBİP* içindeki tartışmalar yoğunlaştı. Parti yayın organlarında ve çeşitli gazetelerde, partinin yüksek mevkilerinde bulunan görevlilere karşı eleştiri kampanyaları açıldı. Stalin döneminin Polonya'da ortaya ç kardığı sonuçlar tartışılıyordu. *PBİP* içindeki bu tartışmalar kısa sürede toplumun bütün alanlarına yayıldı. Her yerde tasfiye edilen muhaliflerin rehabilitasyonu talep ediliyor, genel af çıkarılması ve basın özgürlüğü isteniyordu. Uygulanan ekonomik politikaların değiştirilmesi ve çalışanların ekonomik ve siyasal yaşama aktif biçimde katılmalarını sağlayacak kurumların oluşturulması için mücadele ediliyordu. *PBİP* süren bu tartışmalar üzerindeki kontrolünü tamamen kaybetti. Parti ve devlet görevlileri aşağıdan gelen baskılara boyun eğmeye başladılar.

Nisan 1956'da siyasal yaşamın demokratikleşmesinin sağlanacağına ve ekonomik reformların yapılacağına dair sözler verildi. *PBİP* kamuoyunda süren tartışmalarda gündeme gelen taleplere sahip çıkmaya çalışıyordu. Mayıs 1956'da af çıkarıldı ve 35 bin tutuklu serbest bırakıldı. Bunların 5847'si siyasal tutuklu değildi. Siyasal tutukluların hiçbirisi rehabilite edilmedi. Polonya'daki gelişmeler *SBKP*'yi huzursuz ediyordu. Yukarıdan aşağıya reformların başlatıcısı olan Hruşçov, Polonya'daki gelişmelerin tedirgin edici olduğunu vurguluyordu. 1 Mayıs 1956'da Hruşçov, Polonya'da "Batı'daki özgürlükler"in istendiğini söylüyor ve bu girişimlere karşı mücadele çağrısı yapıyordu. Hruşçov'un istediği SSCB'de olduğu gibi reformların partinin denetimi altında sürdürülmesiydi. Hruşçov'un eleştirisi Polonya'ya bir Sovyet müdahalesinin olabileceği izlenimini veriyordu. Aynı günlerde Poznan'da *ZISPO* lokomotif işletmelerindeki işçiler, üretim normlarının artırılmasına karşı direnişe geçtiler. Üretim normları geri alınmayınca 27 Haziran 1956'da işçiler topluca iş bıraktılar. 28 Haziran'da binlerce işçi taleplerinin kabul edilmesi için yürüyüş düzenledi. Poznan'daki diğer işletmelerin işçileri de dayanışma amacıyla bu yürüyüşe katıldılar. Devlet polisinin binası önünde açılan ateş sonucu bir çocuk öldürüldü. İşçilerin yürüyüşü bu olaydan sonra bölgesel isyana dönüştü. İşçiler silah depolarını işgal ettiler. Askerler işçiler üzerine ateş açmayı reddettiler. İşçi ayaklanması ordunun özel timleri tarafından kanlı biçimde bastırıldı. Sonuç 53 ölü ve 323 yaralı idi. Poznan katliamı *PBİP* üzerinde bölünmeye varabilecek düzeyde etki yaptı. Parti önderliğinin ilk açıklaması, katliamın yabancı ajanlar ve düşmanlar tarafından gerçekleştirildiği yönündeydi. 18 Temmuz'da toplanan *Merkez Komitesi* 7. Plenumu'nun gündeminde Poznan olayları vardı. Kabul edilen kararda, emperyalist ajanların Polonya'daki huzursuzluklardan yararlandıkları, devlet ve parti kurumlarının zayıflıklarından yararlanarak işçileri rejime karşı kışkırttıkları yer alıyordu.

7. Plenum'un programında 1956-60 arasındaki Beş Yıllık Plan'da gerçek ücretlerin yüzde 30 artırılması hedeflendi. Demokratikleşme sürecinde, çalışanların fabrika yönetimine

44 Doğu Avrupa'da İşçi Muhalefeti

II. Dünya Savaşı sonrası Polonya'da egemen olan rejim ile Katolik Kilisesi arasındaki mevcut uzlaşma, 1944-1948 arasında Halk Demokrasisi politikalarıyla desteklendi. 1950'de PBİP ile kilise arasında imzalanan anlaşmayla PBİP, dinsel özgürlüğü benimsiyor ve resmi okullarda din derslerinin okutulmasından yana oluyordu. Ancak Soğuk Savaş döneminin başlamasıyla PBİP ve kilise arasındaki mutabakat da bozuldu. Kilise üzerindeki baskılar artırıldı ve kilisenin mülkü kısmen devletleştirildi. 1956 sonunda ayaklanan halkı yatıştırma çalışmaları kilisenin devlet tarafından ödüllendirilmesine yol açtı. Kilise üzerindeki baskılar kaldırıldı ve memurlarının seçiminde inisiyatif tekrar kiliseye bırakıldı. Polonya halkının mücadelesinin yükseldiği dönemlerde kilise sürekli olarak şu ya da bu biçimde mevcut iktidarın uygulamalarına destek veriyor, hükümet ise, buna karşılık kilisenin gücünü artıracak olanaklar sunuyordu. 1970'lerin sonunda Katolik Kilisesi'nin mal varlığı II. Dünya Savaşı sonrası düzeyine ulaşmıştı. Savaş öncesine kıyasla kilise sayısı üç katına çıktı; rahip sayısı 20 bine, rahibe ve keşiş sayısı ise -savaş öncesine göre üç kat artarak- 30 bine ulaştı. Hükümetin resmi politikalarıyla da desteklenen kilise ideolojik bir boşluğu dolduran bir güç durumuna geliyordu. 1956, 1968 ve 1970'deki ayaklanmalarda da etkili olamadılar. Böylece, Polonya'da toplumsal sistemin yarattığı bunalım, kilisenin bir alternatif olarak ön plana geçişinin olanaklarını yarattı. Bu durum, 1970'lerin sonuna gelindiğinde kendini açıkça belli ediyordu. İlk işçi ayaklanmasının patlak verdiği 1956'da ise kilise bir alternatif olarak ortaya çıkamamış, bu ayaklanma sırasında serbest bırakılan Kardinal ulusal kahraman ilan edilmemişti. O tarihte halk kitlelerinin umudu "ulusal sosyalist" Gomulka idi. Ayaklanmanın başını çeken ve büyük destek gören Po Prostu dergisi Katolik kilisesinin değil, devrimci Marksizmin propagandasını yapıyordu. Gomulka'nın iflası ve devrimci Marksist eğilimlerin tasfiyesi kilisenin etkili olabilmesinin zeminini hazırlamış oldu. Giderek gelişen bu etki, 1970'lerin sonunda egemen hale geldi. Bütün bunlara rağmen Polonya'lı işçiler arasında yapılan bir araştırma şöyle bir sonuç çıkarıyordu: "Dini inançla kilise hiyerarşisine bağlanmak birbirlerinden tamamen farklıdır. Bir Polonyalı işçiye inançlı bir Katolik olup olmadığı sorulduğunda alınacak yanıt her zaman 'evet, elbette' ise de, sık sık kiliseye gidip gitmediği sorulduğunda verilecek karşılık bambaşkadır." Bir başka araştırmada ise şu sonuç görülüyordu: "Polonya'daki durum insanların kiliseye bağlı olduğu izlenimini veriyorsa da, bu hiçbir şekilde inanca dayalı bir eylemin sonucu değildir. Bütün öteki yollar kapatıldığı için, egemen rejimin politikalarına muhalif olan insanlar bunu legal bir şekilde ancak bu yolla ifade edebilmektedirler."

katılabilmeleri, mahalli organların etkilerinin artırılması, demokratik hakların genişletilmesi ve tabandan gelen eleştirilerin dikkate alınması için adımlar atılacaktı. Bu hedefler istenilen ilgiyi görmedi. Çünkü programda öngörülen önlemler hiçbir şekilde Polonya'da II. Dünya Savaşı sonrası oluşmuş olan siyasal yapının değiştirilmesine yönelik değildi.

Bu arada işçilerin toplumsal muhalefetin başını çekmeye başlamaları parti içindeki kutuplaşmayı da hızlandırdı. Ochab önderliğindeki eğilim, demokratikleşmeden yana tavır alıyordu. Natolin eğilimi ise anti-Sovyetik gelişmelere dikkati çekerek, demokratikleşmeye sıcak bakmıyordu. Bu eğilim geçmişin değerlendirilmesine karşı çıkıyor ve rejimi eleştiren aydınlar hareketine karşı işçilerin kullanılmasını amaçlıyordu. Parti önderliği içindeki bu iki grubun çatışması partinin bütün örgütlerine yayıldı.

İki grubun çatışması sürerken geliştirilen ekonomik modele göre işletme düzeyinde özyönetim öngörülüyordu. Hükümet ve parti önderliği ekonomi uzmanlarının bu projesini benimsedi. Aslında bu projeden önce işçi özyönetim talebi ve işçi konseylerinin kurulması girişimleri üretim birimleri düzeyinde yaygınlaşmıştı. 30 Eylül 1956'da Varşova'daki Fiat Polski otomobil fabrikasında ve WFU motor fabrikasında özyönetim girişimi başlatıldı ve bununla ilgili bir program da yayınlandı. İşçi konseylerinin etkinlik kurduğu işletmelerin sayısı hızla arttı. İşçi konseylerine dayalı yönetim düşüncesi sadece fabrikalarla sınırlı kalmadı, aynı şekilde devlet dairelerinde de böyle bir yönetim hedeflendi. Ekim 1956'da Polonya'nın büyük fabrikalarının çoğunda işçi konseyleri faaliyete geçmişti. Buralarda işçi konseyleri yöneticilerin görevine son veriyorlar ve fabrikanın yönetimini üstleniyorlardı. Bazı fabrikalar ise işçiler tarafından işgal ediliyor ve üretimin sürdürülmesi ve kontrolü resmi organlardan bağımsız biçimde gerçekleştiriliyordu.

Gomulka'nın Dönüşü

Polonya'nın geleceği ile ilgili önlemlerin tartışılması amacıyla *PBİP Merkez Komitesi*'nin 19-20 Ekim'de 8. Plenumu yapıldı. Daha önce "milliyetçi" ve "sağ sapma" olmakla suçlanan ve yargılanarak hapse atılan Gomulka, ulusal kahraman durumuna gelmişti. *PBİP* de Gomulka'yı yeniden partiye almak ve halkın partiye karşı tepkilerini eritmek istiyordu. Gomulka'nın yeniden partiye ve *Merkez Komitesi*'ne alınması *SBKP*'yi tedirgin etti. 8. Plenum'un başladığı 19 Ekim'de Hruşçov başkanlığında bir Sovyet heyeti aniden Varşova'ya geldi. Hruşçov, Gomulka'nın *Politbüro*'ya seçilmesine engel olmak istiyordu. Hruşçov'un ani ziyareti Polonya halkı arasında anti-Sovyetik protestoların yaygınlaşmasına uygun bir zemin hazırladı. Hruşçov'un tehditleri *PBİP* önderliğinin geri adım atmasını sağlayamadı. Aksine parti önderliği *Kızılordu*'nun müdahalesine karşı halkı ve orduyu silahlanmaya çağırdı.

Parti'nin 8. Plenumu'nda zafer Gomulka'ya ait oldu. Önderliği eline alan Gomulka temizliklere başladı. Bakanlar değiştirildi ve özellikle orduda önemli ölçüde tasfiyeler gerçekleştirildi. Daha önce tasfiye edilmiş olan muhaliflerin rehabilite edilme süreci hızlandırıldı. Poznan işçi ayaklanmasına katılan tutuklu işçiler serbest bırakıldı. Kilise mensuplarıyla ilişkiler normalleştirildi. Köylülerin zor yoluyla kolektifleştirilmeleri için alınan önlemler geri çekildi. İşçi konseyleri resmî olarak kabul edildi. Gomulka, *PBİP*'nin birlik içinde davranabilmesinin olanaklarını yarattı. Tabandan gelen hareketleri ve direnişleri *PBİP*'nin kontrolü altına alma yolunu seçti. 1957'ye girildiğinde işçi konseyleri hareketi önemli ölçüde güçlenmişti. Gomulka ise işçi konseylerini geleneksel sosyal demokrat anlayışa uygun biçimde, sadece fabrika yönetimine katılan organlar olarak görüyordu. İşçi konseyleri 1957'de kendi aralarında bir koordinasyon sağladılar ve bir ulusal kongre yapmayı amaçladılar. Gomulka yönetimi işçi konseylerinin bu kongre ile birlikte tehlikeli bir noktaya geleceklerini anladı ve yapılacak kongre "anarşist ütopyacılık"la suçlanarak yasaklandı.

Gomulka döneminde halk kitlelerinin beklentileri gerçekleşmedi. *PBİP*'nin geleneksel ekonomik politikaları sürdürüldü ve ağır sanayiye öncelik veren ekonomik kalkınma modeli devam etti. 1956-57'de doğmuş olan özyönetim organları üretimin artırılmasına yardımcı olan örgütlere dönüştürüldü. Ekonomik bunalım derinleştikçe demokratikleşme süreci de kesintiye uğratıldı. Dolayısıyla toplumsal mücadelelerin sonucu kazanılmış birçok hak kaybedildi. Gomulka yönetimi, SSCB'nin desteği olmadan uzun süre işbaşında kalamayacağının bilincindeydi. 1960'larda halkın Gomulka'ya verdiği destek azaldı.

Gierek Dönemi

Gomulka hükümeti, ortaya çıkan muhalefetlere karşı saldırmakla kalmıyor, halkın satın alma gücünü düşüren önlemlere de başvuruyordu. 12 Aralık 1970'de gıda maddelerinin fiyatları yüzde 30 oranında artırıldı. Bu fiyat artışlarını protesto için Gdansk'da Lenin tersanesinde 3 bin işçi 13 Aralık'da toplantı yaptı. Sendikalar fiyat artışlarını protesto etmeyi reddedince işçiler greve başladılar. Grevleri bastırmada başarısız olan Gomulka *PBİP Merkez Komitesi* tarafından görevinden alındı ve yerine Gierek getirildi. Bu değişiklik grevleri ve fabrika işgallerini sona erdiremedi. Eylemler genişleyerek sürdü. İşçilerin temsilcileri ile görüşmeler yapan Gierek fiyat artışlarını dondurma vaadi vererek grevlerin ve işgallerin sona erdirilmesini sağladı.

Gierek hükümetinden beklenen verdiği demeçlere uygun olarak davranmasıydı. Halkın satın alma gücünün yükseltilmesi amaçlanıyordu. Tüketim malları sektörüne yapılan yatırımlara öncelik verilecekti. 1970'lerin ilk yarısına kadar bu hedefler doğrultusunda önlemler alındı. Büyük oranlı ekonomik büyüme sağlandı. Gerçek ücretler geçmiş döneme göre arttı. Fakat 70'li yılların ikinci yarısında toplumsal üretimde düşüş başladı ve gerçek ücretler hızla azalma eğilimi gösterdi. Gierek'in ekonomik politikası Batı'dan alınan kredilerle sürdürülüyordu. Bu kredilerle yatırım malları ithal ediliyor ve bunlar Polonya'da yeni bir sanayileşme sürecinin başlatılması için kullanılıyordu. O güne kadar egemen olan ekstansif büyümeden, entansif büyümeye geçiş için hazırlıklar yapılıyordu. Gierek hükümeti, 70'li yılların ikinci yarısında sanayi malları ihraç ederek Batı'dan alınan kredilerin faizlerini ödemeyi umuyordu. Ancak Polonya sanayisi modern üretim tekniklerinin kullanımı için uygun değildi. Batı'dan ithal edilen yatırım malları, önceden planlanmayan malların da ithalini zorunlu hale getiriyordu.

Batı'daki çalışma koşullarının aktarılması ise mümkün değildi. Polonyalı işçiler önceden belirlenen üretim normlarına karşı mücadele ediyorlardı. Ekonominin modernleşmesi amacıyla ağır sanayi yeniden ön plana çıkarıldı. Önemli yatırımlar büyük sanayi projelerine yapıldı. Böylece Gierek iktidarı geleneksel sanayileşme modelini devam ettirdi.

1960-70 arasında tarım ürünlerinin, gıda maddelerinin, tekstil sektörünün, bakırın ve enerji kaynaklarının ihracattaki payı yüzde 54.3'ten yüzde 40.4'e düştü. 1971-75 arasında ise yüzde 40.4'ten yüzde 43.1'e yükseldi. Aynı dönemde kimya ve elektrik sanayinin payı hiç değişmeden kaldı. İhracatın yönelimi radikal biçimde değişti. 1970'de ihracatın yüzde 70'i *COMECON* ülkelerine yapılırken, bu oran 1975'de yüzde 50'ye kadar geriledi. 1972/73'de tarım mallarının ihracatı genişledi. Bunun sonucu iç pazarda bu malların kıtlığı başgösterdi. Halkın tarım mallarına olan ihtiyacının karşılanmasının yolu bu malların ihracatının azaltılmasıydı. Ancak Gierek hükümeti bu yola başvurmadan tarım ürünleri ithal etmeyi tercih etti. 1970-79 arasında tahıl üretiminin tarımdaki payı yüzde 13.2'den yüzde 7.6'ya indi. 1979'da 3 milyon ton et ithal edildi. 1972'ye kadar tarım ürünleri ithal ve ihracatında fazlalık elde eden Polonya, bu yıldan itibaren açık vermeye başladı. Bu açık, dış borcun sürekli biçimde artmasına neden oldu. On yıl içinde Polonya, Gierek hükümetinin bu ekonomik politikalarının sonucu dünyanın en borçlu ülkelerinden biri haline geldi. Ekonomik bunalımın bütün yükü çalışanların üzerine yükleniyordu.

1976: İşçi Mücadelelerinde Yeni Bir Dönem

Hükümetin başvurduğu tasarruf önlemlerinin en serti 1975 sonunda gerçekleştirildi. Çok yüksek oranda fiyat artışları kabul edildi. İşçiler bu fiyat artışlarına karşı greve çıktılar. Radom'da binlerce işçi yürüyüş yaparak, parti binasını işgal etti. İşçiler yine *Enternasyonal* marşını söylüyorlardı. Yürüyüş daha önceki yıllarda olduğu gibi ayaklanmaya dönüştü. İşçilerle polis birlikleri arasında barikat savaşı başladı. Bu çatışmalarda 17 işçi öldürüldü. Ursus'da traktör fabrikasının yönetimi grevci işçileri tutuklatınca burada da ayaklanma başladı. İşçiler Varşova-Paris demiryolunu işgal ettiler. Polis birlikleri yeniden silahlı saldırıya giriştiler. İşçi ayaklanmalarının yaygınlaşması üzerine hükümet fiyat artışlarını geriye aldı. İşçi mücadeleleri geri çekilince iktidar saldırıya geçti. Sadece Radom'da iki bin olmak üzere, binlerce işçi tutuklandı. Tutuklanan işçiler hızlı mahkemelerde yargılanıp hapse atılıyorlardı.

KOR'un Kuruluşu

1976'daki işçi direnişlerini bastırabilmek için Gierek hükümetinin işçiler üzerindeki baskıları artırması, aydınların olaylar karşısındaki duyarlılığını uyandırdı. Varşova'da Eylül 1976'da aydınlar bir araya gelerek *İşçileri Savunma Komitesi (KOR)* adında bir örgütlenme oluşturdular. Öldürülen işçilerin ailelerine yardım toplanıyor ve toplumsal olaylar üzerine işçilere bilgiler veriliyordu. *KOR* kurucularının daha önceki faaliyetlerinden doğdu. *KOR*'un önderlerinden Jacek Kuron, Karol Modzelewski ile birlikte 1964'de *Polonya Birleşik İşçi Partisi'ne Açık Mektup* adıyla sistemi eleştiren bir açıklama yaptı. 1968'de öğrenci direnişlerinin Gomulka hükümeti tarafından baskıyla sona erdirilmesi, *KOR* kurucuları için bir dönüm noktasını oluşturdu. Bu saldırılardan sonra Kuron ve Modzelewski de tutuklandı ve 3.5 yıl hapis cezasına çarptırıldılar. Öğrenci önderlerinin 1968 olaylarından çıkardıkları dersler şöyle idi: 1. Öğrenciler ve aydınlarla sınırlı kalan bir hareketin başarıya ulaşma şansı yoktur. Polonya'da dönüşümü gerçekleştirebilecek güç işçilerdedir; 2. Başarılı ve etkili bir eylem önceden hazırlık yapılarak gerçekleştirilebilir. Buna uygun bir örgütlenme oluşturulmalıdır.

1968'de çıkarılan bu dersler 1970 ve 1976'daki olaylarla da doğrulandı. İşçilerin mücadelesini desteklemek ve bu mücadeleyle bütünleşmek amacıyla 23 Eylül 1976'da *KOR*'un kuruluşu duyuruldu ve *KOR*'un yürüttüğü ilk faaliyet başarıyla sonuçlandı. *KOR*'un işçilerle kurduğu ilişkilerin bir sonucu olarak 1977'de yayınlanan *Robotnik* (İşçi) adındaki gazete, bağımsız ve özgür bir sendika için önemli bir rol oynuyordu. 1979'da *İşçi Hakları Beyannamesi* yayınlandı. Bu *Beyanname* büyük şehirlerin büyük fabrikalarının işçileri tarafından imzalandı ve bağımsız sendika için komiteler kuruldu. *KOR*, örgütlenme faaliyetlerinde anti-bürokratik yapılar oluşturmayı amaçladı: Üreten-yöneten ayrımını aşan ve işçilerin üretim sürecine egemen olmasını sağlayacak özyönetim organlarının kurulması *KOR*'un ilk hedefleri arasındaydı.

Polonya'dan tipik bir görüntü: Mağazalar önünde oluşan kuyruklar. Stalin 1930'da "Sovyetler Birliği'nde kitlelerin efektif talebindeki artış, üretimdeki artışı daima geçer ve onu ileri iter... İç pazarın büyümesi sanayinin büyümesini aşar ve sanayiyi kesintiz bir genişlemeye zorlar" demişti. 1950'lerin sonuna kadar resmî görüş olarak benimsenen bu ilke, sosyalist bir ekonomide talebin arzı daima aşması gerektiği şeklinde yorumlandı ve fiiliyatta, tüketim malları için gereken normal stok maliyetinden tassarruf etmek amacıyla eksik tüketim malı üretimi pratiğine büründü. Dahası, bu dönemde tüketim malları üretimi bir "tampon sektör" olarak görülmüş, hızlı sanayileşme koşulların, iktisadi planların uygulanmasında ortaya çıkan tıkanıklıklar ağır sanayi yatırımlarını etkilemeye başlar başlamaz, bu tıkanıklıklar tüketime tahsis edilen kaynakların öncelikli alanlara kaydırılmasıyla telafi edilmiştir. 1950'lerin sonunda ekonomi artık "yeterli" miktarda tüketim malı üretebilecek olgunluğa ulaştıysa da, geçmişteki planlama pratiği içersinde tüketici tercihlerini ve talep yapısını yansıtabilecek faktörlerin kaale alınmaması bir alışkanlık haline gelmiş olduğundan, kuyruklar sorunu çözülemediği gibi, buna bir de satılamayan stoklar sorunu eklendi. Bu ise, geleneksel planlama pratiğine yönelik, öncülüğünü Oskar Lange ve Michal Kalecki gibi Polonya'lı iktisatçıların yaptıkları yoğun bir teorik eleştiri kampanyanın başlamasına yol açtı. Bu kampanyanın ilk ifadesi Polonya'daki İktisat Konseyi*'nin 1957'de kabul ettiği ve sistematik bir reform modeli içeren* 1957 Tezleri *idi. Bu tezler bu dönemde ancak kısmen uygulanabildiyse de, 1960'ların ortasında yalnızca Polonya'da değil diğer bütün Doğu Avrupa ülkeleri ve SSCB'de benimsenen reform paketlerinin neredeyse bütün ipuçlarını taşıyorlardı. Bütün bu reform paketlerinin ortak bazı özellikleri arasında şunlar sayılabilir: Merkezî planların ayrıntılılık derecesinin azalması, işletmelerin başarı göstergesi olarak kâr ya da kâr haddi gibi unsurların benimsenmesi, primlerin kâra bağlanması ve şahsi gelirler içinde tuttukları yerin artması ve kârın daha yüksek bir oranının işletmelerin tasarrufuna bırakılması ve dolayısıyla kârlardan finanse edilen işletme yatırımlarının artması. 1980'lerin başında yaşanacak çok daha köklü alt üst oluşun öncüsü sayılabilecek reformlar, üretimin tüketim malları talebine yönelmesini öngörmekteydiyse de, "sosyalist" diye nitelenen bir ekonomi için oldukça vahim sayılabilecek bazı riskler de içeriyorlardı. Bunların arasında, kârın daha büyük bir oranının işletmelere bırakılmasının sonucu olarak, işletmeler arasında tekelleşmeye izin verecek boyutta farklılıkların ortaya çıkması ya da primlerin kâra bağlanmasına bağlı olarak da, geleneksel olarak kapitalizme özgü olduğu farzedilen tamahkârlık gibi psikolojik özelliklerin, insan doğasının gereği gibiymişcesine yorumlanmaya başlanması sayılabilir.*

44 Doğu Avrupa'da İşçi Muhalefeti

Resimde görülen türden kanlı çatışmaların yaşandığı Aralık 1970'deki olaylardan sonra Gomulka'nın yerine parti önderliğine getirilen Edward Gierek, 25 Ocak 1971'de Polonya Komünist Partisi'nden bir grupla birlikte Szczecin limanındaki Adolf Warski tersanesine giderek burada grev yapmakta olan işçilerle görüştü. 9 saat süren görüşmeler işçiler tarafından gizlice banda alınarak daha sonra ülke dışına çıkarılmış ve Fransa'da yayınlanmıştır. Grev komitesi tarafından kaleme alınmış olan talepler okunduktan sonra, söz alan Gierek toplantının ilk konuşmasında işçilerin taleplerinin haklılığını kabul etti: "Yoldaşlar, cevap vermeden önce, sizden biraz sabır ve anlayış rica ediyorum. Szczecin'de ve hatta tüm ülkede durumun dayanılmaz olduğunun farkındayım. Durum dayanılmaz bir hal almıştır. Niçin? (...) Her şeyden önce, bireylerin kabahatinden doğan sebepler var. Şunu söylemek gerekir ki, Gomulka yoldaş... eee, evet, çok uzun süre sınırsız güven beslediğimiz Gomulka yoldaş, doğru olmayan kararlar verdi. Kendisine en ufak bir şey söylemek mümkün değildi. "Siz hiçbir şey bilmezsiniz; bir tek ben bilirim" derdi hep. Siz işçilere o zamanlar hükümet ile Parti'nin tam bir birlik halinde olduğu söylenirdi. Oysa gerçek böyle değildi. Bir muhalefet vardı. Ama hiçbir şey yapamadık. Elde ettiğimiz az bir şey de daha başında bürokrasi tarafından sabote edildi. (...) İşte size Silezya'daki madenci arkadaşlarımla konuştuğum gibi konuşuyorum. Diyorum ki: yardım edin bize! Bana yardım edin! İyi niyetimden kuşku duyamazsınız. Bana Parti'nin önderliği önerildiği zaman ilkin reddetmeyi düşündüm. Ne de olsa 58 yaşındayım. İki üç yıl içinde emekli olacağım. Fransa ile Belçika'dan emeklilik hakkım bile var, çünkü oralarda 18 yıl çalıştım. Boşverebilirdim, değil mi? Ben de sizin gibi bir işçiyim. Maden yataklarında tam 18 yıl çalıştım! Yüksek mevkilerde akrabam yok. Yakınlarım madenlerde köle gibi çalışıyor, tıpkı benim gibi. Evet, dediğim gibi, reddetme eğilimim güçlüydü. Ama eğer öyle yapsaydım çok korkunç bir şey olacaktı. Yoldaşlar, bir kan denizi olacaktı! Şimdi diyeceksiniz ki: Kan denizi gene oldu, pek çok ölüm gene oldu. Sovyetler Birliği'ne saldırmaktan (bu türden lafların dolaştığını biliyorum) vazgeçin. Çünkü bakın, Brejnev yoldaş bu krizin doruğunda Gomulka yoldaşa bizzat telefon etti, krizin baskıyla değil politik olarak çözülmesini istedi. (...) Taleplerinize gelince. Elimizden geleni yapacağız. Parti yenileştirilecek. Ama besin maddeleri fiyatlarını düşürme konusunda gerçekçi davranmalıyız. Söylüyorum, 12 Aralık öncesi fiyatlara dönmenin yolu yok! (Kaynaşma, salonda bağrışlar: "Var!", "Niye yok?") Yoldaşlar, doğruya doğru, bu mümkün değil. Fakat bütün seçilmiş organlar demokratik bir biçimde yeniden oluşturulacaklardır, buna evet! (Alkış) Öyle ki bu organlar partili, partisiz herkese açık olsun. Grev komitesi üyelerine bile. Niye olmasın! (Alkış, seslenmeler) (...) Yo! bizden demokrasi istemeyin... yani, hani derler ya, dost düşman farkı gözetmeden! Son madde polisle ilgili. Grev eylemi yüzünden tutuklanan varsa elbet derhal serbest bırakılmalıdır. Hırsızlar, yağmacılar ve dolandırıcılar hariç. Onlar cezalandırılır. Ama sadece onlar." Cevaben ilk sözü alan işçi temsilcisinin sözleri, Gierek'in yatıştırma çabalarının genel olarak nasıl karşılandığı hakkında bir ipucu verecek nitelikte: "Güzel! Güvenliğim garanti altında mı? Anlarsınız, işçi olduğumdan iyi konuşmasını, sorunları sunmasını bilmem... ama, Gierek yoldaş, buradaki cesetleri artık sayamaz olduk, çünkü sokakta kaçımızın toplandığını kestirmek güç. (Salonda bağırmalar) Sayı çok fazla değil, ama insanlar düşüyor, kurşunlar vınlıyordu. Kurşunlar... bu kurşunlar nasıl satın alınmıştı? Alınterimizle kazanılmış para ile. İşte buna dayanmak çok zor (...) Soruyorum: Bu milis ne işe yarar? Şerefli insanları dövmeye ve parazitleri himayeye mi? (...) Yok, biz kundakçılarla talancıları korumuyoruz, çünkü yıkılan her şeyi kendi paramızla inşa edeceğiz. Bu kesin. Maliye biz çalışanlardan borç alıyor... sanırım bu milis yöntemleri değiştirilmek zorunda. Önderler de değiştirilmeli, o aristokrasi her şeyi çalıp götürecek! (Salonda coşkun alkış) Eğer idarecilerimizi gerçekten kendimiz seçeceksek, rahat koltuklara yapışmış herkesten kurtulmalıyız! Bu adamlar öylesine uzun süredir oturuyorlar ki pantolonlarının arkası terden küf tutmuş... Yaramaz bunlar!"

Solidarnosc'un Doğuşu ve Mücadelesi

Radom ve Ursus'ta işçi ayaklanmalarından bir yıl sonra Rybnice ve Yukarı Silezya'da maden işçileri iş gününün uzatılmasına karşı protesto eylemlerinde bulundular. 1978'in ikinci yarısında başlayan büyük grev dalgasının temel nedenleri: ücretlerin azaltılmış, üretim normlarının yükseltilmiş, Cumartesi günlerinin iş günü olarak kabul ettirilmesi girişimleri ve ek çalışma süresinin yürürlüğe konmak istenmiş olmasıydı. Grev hareketi 1979'da da bütün hızıyla devam etti. Özellikle Gdansk'ta, Lenin Tersanesi'ndeki işçi mücadelesi bütün bu hareket içinde merkezi bir rol oynuyordu. Bu işletmede planlanan 20 işçinin işten çıkarılması olayına karşı işçiler direnişe başladılar. Genel bir toplantıda beş kişiden oluşan bir işçi komisyonu seçildi. Bu beş kişiden biri Lech Walesa idi. Mücadele başarıyla sonuçlandı ve işçilerden hiçbiri işten çıkartılamadı.

Aynı yılın sonunda kadın işçi Anna Walentynowicz'in işten çıkartılması, işgal eyleminin doğmasına neden oldu. 1980'e girildiğinde grevler bütün Polonya'ya yayılmıştı, grev hareketleri Ağustos 1980'de işçilerin zaferi ile sonuçlanacaktı. İşçilerin talebi, fiyat artışlarına uygun olarak ücretlerin yükseltilmesiydi. 16-19 Temmuz 1980'de Lubnin'de başlayan genel grev, ay sonunda ülke çapında bir hareket haline geldi. 14 Ağustos ise, Gdansk'taki Lenin Tersanesi için tarihsel bir olaya sahne oldu: İşçiler işletmeyi işgal ettiler. 18 gün boyunca süren işgal sırasında hiçbir işçi işletmeyi terk etmedi; Lenin tersanesi giderek Polonya işçi sınıfının mücadele merkezi haline geliyordu. Grev kısa süre içinde Gdansk, Sopot ve Gdynia'ya yayıldı. Lenin Tersanesi'ndeki taleplerin başında Anna Walentynowicz'in yeniden işe alınması, 2000 Zloti ücret artışı, 1970'de katledilen işçilerin anısına bir anıt dikilmesi, özel satış mağazalarının kapatılması ve bütün politik tutukluların serbest bırakılması geliyordu. İşletme yönetiminin, ücretlere 1500 Zloti zam yapılacağına söz vermesinden sonra grev konseyi grevi durdurma kararı aldı. Ama, bu karara uymayan tersane işçilerinin grevi sürdürme talebine uyarak kısa bir süre için de grevi sürdürme çağrısı yaptı. Bu çağrıyla birlikte grevdeki işletmelerin grev komitelerinden oluşan bir bölgesel grev komitesi oluşturuldu. Ağustos içinde bölgesel grev komitesi 400 işletmeyi kapsıyordu. Her yerde işçi toplantılarında seçilen grev komiteleri, bölgesel grev komitesine delege yolluyordu. Kararlar genel işçi toplantılarında bütün işçilerin katılımıyla veriliyordu. 23 Ağustos, *Solidarnosc* adındaki grev gazetesinin ilk kez çıktığı gün oldu. Merkezi grev komitesi de bütün Polonyalı işçilerin temsilcisi durumundaki işçi konseyine dönüşmeye başladı. Gierek hükümeti bu gelişmeler karşısında grev komitelerine,

KOR'a ve grevci işçilere karşı saldırıya geçme hazırlıkları içindeydi. Grev komiteleri "karşı devrimcilikle" suçlanıyor, *KOR* huzursuzluğun hazırlayıcısı olan illegal bir örgütlenme olarak değerlendiriliyordu. Çok sayıda *KOR* üyesi tutuklandı. *PBİP*, bu tür önlemlerle Polonya'da bağımsız bir sendika kurma girişimlerini ortadan kaldırmayı planlıyordu. Bu arada, bu planı başarısızlığa uğratacak bir başka grev hareketi yükselmekteydi; Yukarı Silezya'da maden işçileri, Güney'deki grevcileri desteklemek amacıyla dayanışma grevinin hazırlıkları içindeydiler. 28 Ağustos'ta başlayan maden işçileri grevi, iki gün içinde 300 bine ulaşan işçi katılımıyla önemli bir hareket haline geldi. Bu bölgede de merkezî grev komitesi seçildi.

PBİP Merkez Komitesi'nin 5-6 Eylül'de yaptığı toplantıda Gierek'in yerine Stanislaw Kania Genel Sekreterliğe getirildi. Bu değişiklik, bazı şehirlerdeki grev komiteleriyle anlaşma imzalayabilmenin ön koşullarını hazırladı. Bu anlaşmaların imzalanmasının yanısıra, ülke çapında bağımsız bir sendika kurulması üzerine tartışmalar sürdürülmekteydi. *PBİP*, Gdansk anlaşmasının bütün işçiler için geçerli olduğunu ileri sürerek, bağımsız sendika kurma girişimlerini engellemek istiyordu. Buna rağmen 17 Eylül'de Gdansk'ta 500 delegenin yaptığı toplantıda bağımsız bir sendika kurma konusunda anlaşmaya varıldı ve 22 Eylül'de *Solidarnosc* adındaki bağımsız sendikanın kuruluşu ilan edildi. Polonya'daki toplumsal çatışma artık devlet ile *Solidarnosc* arasındaki mücadeleye dönüştü. *Solidarnosc*'un elde ettiği kazanımlar işçilerin ve köylülerin de radikalleşmesinin olanaklarını yaratıyordu.

Askerî Yönetime Doğru

Solidarnosc'un başarıları Şubat 1981'de hükümet değişikliğine yol açtı. Milli Savunma Bakanı Jaruzelski general üniformalı Başbakan oldu. Jaruzelski hükümeti önce grevlerin 90 gün boyunca durdurulması çağrısı yaptı. *Solidarnosc* yönetimi prensip olarak böyle bir çağrıyı kabul ettiğini açıkladı, ama bölgesel işçi grevleri devam ediyordu. Bu grevlerin sürdüğü yerlerde devlet güçleri işçileri tahrik edici eylemlerde bulunuyorlardı. *Solidarnosc* üyelerinin işten atılmaları sağlanıyor ve faaliyetlerine engel olunuyordu. *Solidarnosc* 27 Mart 1981'de, bu tür saldırıları protesto etmek amacıyla ülke çapında dört saatlik genel grev çağrısında bulundu ve polis baskısının durdurulmaması halinde süresiz genel gereve gidileceğini ilan etti.

6 Eylül 1981'de yapılan *Solidarnosc* I.Kongresi'nde işçi özyönetimi için mücadele birinci görev olarak kabul edildi. Yaklaşık 10 milyon işçiyi temsil eden 892 delegenin katıldığı Kongre, aynı zamanda Doğu Avrupa ülkelerindeki işçilere de mücadele çağrısında bulundu ve bağımsız sendikalar için ortak bir mücadele sürdürülmesinin gerekliliği açıklandı. *Solidarnosc*'un ilk Kongresi, aşağıdan yükselen inisiyatiflerin tam anlamıyla koordinasyonunu gerçekleştirme yolunda atılmış ileri bir adımdı ve farklı siyasal eğilimlerin mücadele ettiği bir Kongre

1978 başında Gdansk'taki Lenin Tersanesi'nde başlayan grev kısa bir süre içinde diğer fabrika ve işletmelere yayıldı. 1978-1979'da yüz binlerce işçi bu grevlere katıldı. İşçi grevlerinin yanısıra küçük köylülerin eylemleri de bu yıllarda yükselmeye başladı. Kırsal kesimde süren köylü mücadeleleri sonunda köylü örgütleri kuruldu. Köylüleri mücadeleye iten nedenlerden biri 1977'de parlamento tarafından kabul edilen yeni emeklilik yasasıydı. Bu yasaya göre emekli olan köylüler işledikleri toprağı devlete geri vereceklerdi. Ayrıca köylüler 25 yıl boyunca emeklilik fonuna düzenli ödeme yapmaları koşuluyla emekli olabileceklerdi. Öngörülen emeklilik maaşı ise 1500 Zloti'ydi. Bu miktar işçilerinkinden 500 Zloti daha düşüktü. Bu kararlara karşı ilk köylü protestoları 1978 ortasında Lubnin'de düzenlendi. Bölgedeki köylüler devlete süt satmayı durdurarak Köylü Öz Savunma Komiteleri kurdular. Bu örnek diğer bölgelerdeki köylülere örnek teşkil etti ve her yanda benzer komiteler ortaya çıktı. Öte yandan 1977'de KOR ile kurulan ilişkiler sayesinde köylülerin yalıtılmışlığı kırılmaya çalışıldı. Güvenlik güçleri köylülerin üzerine yürüdüler ve bölgenin dış dünya ile ilişkisini kestiler. Yabancı gazetecilerin bölgeye girmesi yasaklandı. Köylülerin taleplerini parlamentoya iletmek amacıyla seçtikleri delegeler tutuklandı. Bunun üzerine köylüler hiç bir gıda maddesini satmamaya karar verip depoları işgal ettiler. Polis tutukladığı köylü delegeleri serbest bırakmak zorunda kaldı. 1980'e girildiğinde köylüler, miras ve özel mülkiyet hakkının genişletilmesi, gübre fiyatlarının düşürülmesi gibi taleplerin yanısıra sendika kurma hakkının da tanınmasını istemeye başlamışlardı. Köylüler, Gdansk tersane işçilerinin dayanışma taleplerini reddetmesine rağmen bağımsız bir sendika kurarak siyasal bir güç haline gelmeyi başardılar. Altta görüldüğü gibi önderleri polis tarafından dövülerek tutuklanmış Bydgoszcz Kırsal Solidarnosc üyeleri polisi kınayan pankartlarla protesto gösterileri düzenleyerek genel muhalefet hareketinin örgütlü bir parçası haline gelmeyi başardılar.

44 Doğu Avrupa'da İşçi Muhalefeti

Aralık 1981 darbesinden sonra Mart 1982'de Jaruzelski ve Brejnev Moskova'da. Polonya'nın ötedenberi Sovyetler için kritik bir askerî önemi vardı. SSCB ile Polonya arasındaki bu yakın ilişki sembolik düzeydeki ifadesini örneğin, NATO'ya karşı kurulan askerî paktın Varşova Paktı diye adlandırılmasında ya da Brejnev'in kendi adıyla anılan ve "sosyalizmin kazanımlarını korumak için sosyalist devletlerin kardeş ülkelerin içişlerine müdahale etmesi"ni meşrulaştırarak Çekoslovakya işgaline zemin hazırlayan doktrinini Varşova'da açıklamasında buldu. Bugün Varşova Paktı ordularını oluşturan 51 tümenden 15'i (yüzde 29.5'u) Polonya tümenleridir. Dahası Polonya ordusunda albay rütbesinin ötesine geçmek, ancak SSCB'deki askerî akademilerden birinde uzunca bir eğitim görmekle mümkün olabilmektedir. Ancak bütün bunlardan hareketle ordunun Sovyetler Birliği'nin Polonya içindeki ajanı olduğu düşünülmemeli. 1956 olaylarından sonra ordu içinde de "milliyetçi" denebilecek bir reorganizasyon gerçekleştirildi. O zamana kadarki hükümetler içinde hep en önemli adamlardan biri olagelmiş, savunma bakanı Mareşal Rokossowski görevden alındı; o zamana kadar bütün ordu kademelerinde etkileri hissedilen Sovyet danışmanları, en üst düzeydekiler dışında, geri çağrıldı. Ordudaki bu milliyetçi eğilim ürünlerini 1960'larda verdi. 1960'lar boyunca General Moczar önderliğinde "partizanlar" hareketi diye bilinen bir hareket, yalnızca orduyu değil bütün kamu hayatını "yabancı" unsurlardan temizlemek için, özellikle Yahudileri hedef alan ama Sovyet etkisine de karşı çıkan bir kampanya başlattı. Bu kampanya 1967-68 içersinde 14 generalle 200 albayın tasfiye edilmesini sağladıysa da, orduya damgasını vurmayı başaramadı. Aradan geçen süre içinde yeni bir asker tipi yetişmişti. Örneğin 1958-74 arasında fiziki bilimlerde ya da mühendislik dallarında üniversite eğitimi görmüş subayların oranı yüzde 17'den 40'a çıkmış, aynı süre içinde askerî okulların müfredatında siyasal eğitime ayrılan pay son derecede azalmıştı. 1968'de tasfiye edilen subayların yerini Moczar'ın adamları değil, Sovyet yanlısı olmakla birlikte siyasetle ilişkileri mesafeli olan bu subaylar almış, savunma bakanlığına da onların temsilcisi sayılabilecek General Jaruzelski getirilmişti. Aynı yıl ordunun bu iki kesimi arasındaki farklılık ciddi bir sürtüşmeye de dönüştü. Mart 1968'de, siyasal komiserlerin etkisine çok daha açık olan güvenlik milisleri, Cracow'da olaylar çıkaran bir öğrenci yurduna karşı harekete geçtiğinde, modern paraşütçü tümeninin "kırmızı bereliler"i öğrencilerin yanında yer aldı. Yine 1970'te geçici askerlik hizmetini yapmakta olan grupların grev yapan işçilere karşı kullanılmak istenmesi, orduyu bir ayaklanmanın eşiğine getirdi. Bu ve benzeri olaylar, sivil siyasal iktidarın göstermiş olduğu basiretsizlik, orduda kendini Parti'den bağımsız tanımlama eğilimini giderek güçlendirdi. General Jaruzelski ile ilgili rivayetlerden biri, 1976'da yine grevci işçilere karşı askerler kullanılmak istendiğinde, "Polonyalı askerlerin Polonyalı işçilere ateş etmeyeceği"ni söylemiş olmasıdır. Kuşkusuz, 1970'ten beri bütçede orduya ayrılan payın azalmakta olması da bu süreci hızlandırmış olmalı. Bütün bu faktörlerden ötürü 1980'e varıldığında, yalnızca orduda değil Politbüro'da da reformcu eğilimleri de olan bir kesim, Polonya'da komünist rejimi ıslah ederek kurtarabilecek yegâne öznenin ordu olduğuna inanmaya başlamıştı. Bu kesim için ordu müdahalesinin yegâne alternatifi Sovyet askerî birliklerini müdahale etmeye çağırmak olabilirdi.

niteliğine kavuştu. Çok sayıdaki eğilimin varlığına rağmen, temel olarak üç farklı gruplanma bulunuyordu: Birinci gruptakiler, taban örgütlenmelerine dayalı bir faaliyet sürdürülen Lodz, Wroclaw ve Lubnin gibi şehirlerden gelen, doğrudan demokrasinin egemen olmasını hedefleyen, işçi özyönetimi üzerine olan tartışmanın eksenini oluşturan delegelerdi. İkinci grup, Lech Walesa önderliğini benimsemiş delegelerden oluşuyordu. Gerçekleştirilecek reformlarla sistemin dönüştürülmesini amaçlayan ve evrimci bir yol benimseyen bu grubun stratejisi, hükümetle yapılacak anlaşmalara dayanıyordu. Üçüncü grup *Bağımsız Polonya'nın Konfederasyonu-KPN* adında bir örgütlenmenin siyasal çizgisini izliyordu. Resmi iktidarın *Solidarnosc*'a karşı açtığı kampanyalarda, aşırı milliyetçi görüşlere sahip ve kapitalizm için mücadele eden bir örgütlenme olan *KPN*'nin önemli bir faktör olduğu söyleniyordu. Böylece *Solidarnosc*, kapitalizme geri dönülmesini savunan bir örgütlenme olarak gösteriliyordu. 1. Kongre'ye katılan 892 delegenin sadece yüzde 4'ü *KPN*'nin çizgisini savundu. Kongre'deki tartışmalar üzerinde belirleyici role sahip olanlar, Walesa'yı destekleyenler ve sosyalist sola mensup kişilerdi. Sosyalist solun işçi özyönetimi üzerine sunduğu tezler küçük değişikliklerle kabul edildi. *Solidarnosc*'un yapılanmasının değiştirilmesiyle ilgili sert tartışmalarda, sol grup katı merkezî bir yapının oluşturulmamasından yanaydı. Walesa, mevcut yapının değiştirilmesinin kabul edilmesi durumunda Kongre'yi terk edeceğini açıkladı. Tartışmaların sonucunda güçlü bir merkezî yapıdan yana olan Walesa ve yandaşları çoğunluğu kazandılar.

Solidarnosc'un 1. Kongresi milyonlarca Polonyalı için bir umut durumuna gelmişti. İktidar bu Kongre'nin sona ermesinden sonra toplumu terörize etme faaliyetini artırdı. Bürokrasinin iktidarı karşısında Polonya halkının bu örgütlü gücü ancak ordu ve polis güçlerinin harekete geçirilmesiyle geriletilebilirdi. İktidarın başvurduğu yöntem de bu oldu, 13 Aralık 1981'de ordu yönetime el koydu ve bütün ülkede sıkıyönetim ilan edildi, *Solidarnosc* yasaklandı ve bütün büroları kapatıldı, önderleri birer ikişer tutuklanarak hükümeti devirme girişimlerinden ötürü yargılandılar ve çeşitli cezalara çarptırıldılar. Binlerce *Solidarnosc* üyesi hakkında soruşturma açıldı; bağımsız basın faaliyeti sürdüren gazete ve dergilerin yayınları durduruldu. İşçilerin mücadeleler sonucu kazandıkları bütün ekonomik ve demokratik haklar ortadan kaldırıldı. Askerî yönetim aracılığıyla bütün toplum susturulmaya çalışıldı. Askerî yönetimin bu baskıları *Solidarnosc*'un legal biçimde süren faaliyetlerini durdurabildi. Buna karşılık, illegal biçimde örgütlenme dönemi başlatıldı. Bu koşullarda merkezî yapı, otonom (özerk) birimlere bölünerek yeniden örgütlenmeye girişildi. Her otonom birim faaliyet sürdürdüğü alanda örgütlenecekti. Hedeflenen, halkın askerî yönetime karşı genel direnişinin örgütlenmesiydi. İllegal koşullarda bulunulmasına rağmen, çıkarılan yayınlar ve bildirilerle kitlelere ekonomik ve siyasal olaylar hakkında bilgiler veriliyor, her duruma ilişkin politikalar öneriliyor, fiyat artışlarına karşı grev çağrıları yapılıyordu. Politik tutukluların serbest bırakılması ve ailelere yardım için kampanyalar açılıyordu. Tek tek fabrikalarda daralmış da olsa süren örgütlülük kendini korumaya ve gelişmelere müdahale etmeye çalışıyordu.

Askerî yönetimin işbaşına gelmesinden sonra sürdürülen bu çalışmalar kısa süre içinde sonuçlarını vermeye başladı. Askerî yönetim ülkenin hiçbir sorununu çözemedi. Ekonomik bunalım daha da derinleşti. Enflasyon giderek arttı ve fiyat artışları patlama noktasına geldi. Dış borç rekor düzeye ulaştı. Ekonomik büyüme durdu ve bütçe açığı giderek büyük boyutlara ulaştı. İktidarın bu bunalımı aşabilmesi, muhalefetle bir mutabakat oluşturmasına bağlı hale geldi. İktidarın bu yoldaki girişimleri *Solidarnosc*'un yeniden legalize olmasının olanaklarını yaratıyordu. İktidar ile *Solidarnosc* arasında süren görüşmelerden sonra Polonya'nın geleceği üzerine anlaşmaya varıldı. Bu anlaşmaya uygun olarak atılan adımlar, *Solidarnosc*'un iktidara ortak olmasının zeminini de inşa edecekti.

1968

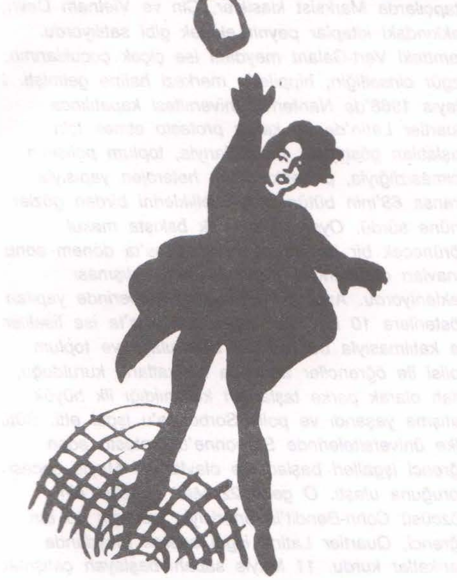
1966-1970 döneminde dünya kapitalist sisteminin metropolleri, yaygınlığı ve kapsamı bakımından 20. yüzyılda karşılaştıkları en büyük toplumsal muhalefet dalgasıyla karşı karşıya kaldı. Toplumsal mücadele ivmesinin uluslararası düzeyde doruğu olan Fransa Mayıs '68'i kastedilerek 1968'le simgelenen 1966-1970 döneminin anti-kapitalist, düzen karşıtı içeriğine damgasını vuran siyasal-ideolojik söylem ve eylem; geleneksel işçi sınıfı hareketinin ve partilerinin dışındaki bir muhalefet alanından kaynaklandı. Bu alan, anarşizan/anti-otoriter radikal öğrenci hareketinin belirleyiciliğindeki, parlamento dışı muhalefetin alanıydı. Parlamentoyla simgelenen yerleşik kapitalist siyaset ve egemenlik sistemiyle beraber, II. Dünya Savaşı'ndan sonra onunla bütünleşen yerleşik komünist ve sosyalist partilere, onların resmileştirdiği Marksizm yorumuna da meydan okuyan bu muhalefet; yeni bir sosyalizm kimliğini tanımlamaya yöneldi. Bu kimliğin ideolojik içeriği ve diriliği; sosyalizmin teorik ve tarihsel kaynaklarına yeniden yönelişin, kapitalizmin II. Dünya Savaşı sonrasındaki yeniden yapılanması üzerine üretilen eleştirel teorik bilgilerin, ayrıca, esinlendiği/güdülendiği anti-emperyalist kurtuluş mücadelelerinin uluslararası sosyalist harekete getirdiği dinamizmle belirlendi. Sosyalizmle buluşan radikal öğrenci hareketi, böylece *II.* ve *III. Enternasyonal* geleneğine bağlı partilerin teorik-siyasal dogmatikliğini/muhafazakârlığını sorguladı. Muhafazakârlaşmanın temel etmenlerinden birini oluşturan ulusçu perspektifi sarstı; sosyalist enternasyonalizmin unsurlarını kitlesel bir seferberlikle yeniden canlandırdı.

'68 hareketinin kapitalist düzene karşı harekete geçirdiği büyük muhalefet potansiyeli, bütünlüklü bir siyasal program ve perspektifle tamamlanamadı; seferber ettiği emekçi kitleleri üzerindeki ideolojik hegemonyasını sürekli kılamadı. Bu hegemonyayla birlikte, organik bir toplumsal varlığa dönüşmesi de; '68 hareketinin öznelliğinin ve kapitalizmin massedici-baskıcı mekanizmalarından başka, yerleşik sosyalist/komünist partilerin etkisiyle de engellendi. Sonuçta, 1969/70'de ABD ve İtalya'da son ataklarını gerçekleştiren '68 toplumsal muhalefet dalgası,

Kapitalizmin II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan istikrar ve büyüme evresi, dünyanın çok farklı yerlerinde, kapitalist bir bölüşüm ilkesince belirlenmiş bir dünya sistemine eklemlenmiş olarak yaşamakla birlikte, gündelik hayatları kapitalist üretim tarzının belirlediği toplumsal ilişkilere zorlanmamış, birbirlerinden çok farklı, heterojen nüfusları mülksüzleştirdi. Fransa'da, İtalya'da, Türkiye'de, Arjantin'de kapitalizmin tarıma nüfuz etme derecesi derinleştikçe, kırdan kente göç devasa boyutlara ulaştı, milyonlarca köylü onları birer ücret kölesi durumuna indirgeyen, makinalaştıran fabrika disiplini ile tanıştılar. Diğer yandan, o zamana kadar nisbeten kendi belirleyebildikleri üretim koşullarında çalışabilen, bu anlamda "üretim araçlarını" tamamen yitirmemiş kafa emekçileri, hizmetler sektörünün yaygınlaşması, tekellerin bilgi sanayilerine daha çok ilgi göstermesi ve entelektüel melekelerin giderek birer meta olarak değerlendirilmeye başlanmasıyla birlikte, ilk kez proleterleşme olasılığı ile yüzyüze geldiler. 1968'deki öğrenci olaylarını daha önceki ve sonrakilerden ayıran önemli faktörlerden biri de, 1968'de öğrencilerin, edinmiş oldukları kültürel ve entelektüel mirasın sezdirdiği dünyayla, onlara dayatılan hayat arasındaki uçuruma isyan ederken, aynı zamanda da toplumun geniş kesimlerinin, aydınların, memurların kendilerinin hissettikleri bir hayatî probleme tercüman olmuş olabilmeleriydi. Sağdaki afişte "güzellik sokaktadır" deniyor. 1968'de bütün dünyada, öğrencilerin isyanı ile, öncülüğünü birinci kuşak işçilerin yaptığı kol emekçilerinin isyanı bir an için sokakta buluştu. Ancak Avrupa'da KP'lerin ihaneti, Arjantin, Türkiye gibi ülkelerde Marksist geleneğin deneyimsizliği bu buluşmanın kalıcı bir devrimci perspektife dönüşmesini engelledi.

siyasal bir devrime yönelemeden yatıştı. Ancak, ektiği toplumsal-kültürel devrim tohumları, kalıcı ve öğretici izler bırakacaktı.

1966-1970: Toplumsal Mücadelelerin Dinamikleri

1966-1970 dönemi, dünya kapitalist sisteminin II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan istikrarlı gelişme modelinin tıkanmaya başladığı dönemdir. Emperyalist sistem içinde II. Dünya Savaşı öncesinde İngiltere'nin yitirdiği merkezî konuma fiilen yerleşmeye başlamış olan ABD odaklı uluslararası sermaye; 1950'lerde yeni bir yapılanmaya öncülük etmişti. Emperyalizmin ilkel tahakküm biçimi olan sömürgecilik tedricen tasfiye edildi; emperyalizm kendisini, kapitalist üretim ilişkilerini dünyanın her köşesinde kurumlaştırarak yeniden üretmeye yöneldi. ABD sermayesi bu amaçla ve muazzam büyüyen ekonomik kapasitesini değerlendirme güdüsüyle hem Batı emperyalizminin denetimindeki eski sömürgelere, hem de savaşta yıkılan Batı Avrupa'ya büyük sermaye aktarımı yaparak dünya pazarını güçlendirdi, uluslararasılaştırarak geliştirdi ve bütünleştirdi. ABD parası dolar, bu bütünleşmenin aracı ve unsuru olarak, serbestçe alınıp satılan "evrensel" para birimi oldu. '50'lerde büyük refah artışı (millî gelir İtalya, Fransa, F.Almanya'da üç; ABD ve İngiltere'de iki katına çıktı) getiren bu yeni emperyalist model, '60'larda, Japonya ve Batı Avrupa odaklı sermaye güçlerinin gelişip ABD sermayesinin rakipsizliğini ortadan kaldırması, dolayısıyla üretim ve pazar bunalımlarının doğması; ayrıca, bu ortamda, doların ticareti-ekonomiyi uluslararasılaştırıcı işlevinin, enflasyonu, tıkanmaların, uluslararası etkisini katlayan sonuçlar yaratması ise, istikrarını yitirdi. Bunun metropollerde 1965-1967 döneminde kendini göstermeye başlayan ilk etkisi, ekonominin durgunlaşması oldu. Batı Avrupa'da 1961-1965 döneminde 1.4 milyon olan işsiz sayısı, 1966-1970 döneminde 1.8 milyonu geçerek, 1951-1955 döneminden beri ilk kez yeniden artmaya başladı. Yeni emperyalist yapılanmadaki tıkanıklığın işçi sınıfına dönük olumsuz ekonomik etkileri; sınıfsal, ırksal (ABD), dinsel (İrlanda), bölgesel (İtalya) vs. eşitsizliklerin baskısını da artırarak, emekçi sınıfların kendiliğinden tepkilerine zemin oluşturdu.

1960'ların ortasında dünya kapitalist sisteminin istikrarı salt ekonomik bakımdan değil, ideolojik, etik ve siyasal bakımından da bozuldu; ABD'nin vesayetçi ve tehditkâr askerî-

ekonomik gücü ile sağladığı *Pax Americana* (Amerikan Barışı) sarsılmaya başladı. ABD, Soğuk Savaş'ın anti-komünizmiyle birlikte, başta Batı Avrupa olmak üzere bütün dünyada "hürriyetçi parlamentarizm"in, "demokrasi"nin egemen ideoloji hale gelmesine öncülük etmişti. Sağlam bir burjuva parlamentarizm geleneğine sahip olmayan Federal Almanya ve Batı Avrupa komünist partilerinin çoğuna bile "paylaştırılan" bu burjuva demokrasisi söylemi; artan refah ve tüketim imkânlarına bağlı olarak gelişen "pazar toplumu"yla beraber, simgeleriyle, ahlâkıyla, kültürüyle bir bütün olarak *American way of life*'ı (Amerikan tarzı hayat) da bütün "hür dünyaya" içselleştirmeye yönelmişti. Amerika'nın şahikası olarak algılandığı bu kültür ve toplum modeli; ABD'nin 1965'deki müdahalesiyle Vietnam'da başlattığı emperyalist savaşla, hızla saygınlığını ve meşruiyetini yitirmeye başladı. Bu savaş, ABD'nin bayraktarlığını yaptığı "hür dünya" özgürlükçülüğünün demagojik niteliğini ortaya koydu. Vietnam savaşından, yaygınlaşan ve gelişen kitle iletişim araçlarına yansıyan vahşet görüntüleri, ABD'nin ideolojik vasisi ve simgesi olduğu yerleşik "demokrasi"nin yedeklediği baskı ve şiddet aygıtını görünür kıldı. Vietnam savaşına ve anti-demokratik kurumlaşmalara karşı çıkan öğrenci hareketinin (özellikle ABD'de) karşı karşıya kaldığı devlet terörü; muhalefeti sertleştirdi ve modern kapitalist devletin katılımcı-demokratik görüntüsünün altındaki otoriter-baskıcı özü ortaya çıkardı. Amerikan esinli II. Savaş sonrası yeni "hürriyetçi demokrasi", yurttaşı devlet otoritesine kayıtsızca boyun eğmeye zorlayan veçhesiyle siyasal meşruiyetini yitirirken; bireyi tüketiciye indirgeyen yapısıyla *American way of life* da kültürel-ideolojik olarak meşruiyetini yitirmekteydi.

Gençliğin ve Öğrenciliğin Devrimci Potansiyeli

Kapitalizmin bir "refah ve tüketim toplumu" olma veçhesiyle en kapsamlı ve radikal bir şekilde hesaplaşmaya giren kesim; bu veçhenin ayrı bir toplumsal kategori haline getirmiş olduğu gençlikti. Kapitalizm II. Dünya Savaşı sonrasında gerçekleştirdiği büyüme ve artırdığı refah ile, özellikle metropollerde, bebek ölümlerinin azalmasıyla nüfus içindeki payı artan genç insanların bir ekonomik pratiğe bağlanmadan, sınıfsal-toplumsal bakımdan "ara kategori" olarak geçirdikleri zaman diliminin genişlemesine imkân verdi. Ekonomik-toplumsal işleyişin karmaşıklaşması ve üretici güçlerdeki gelişme çerçevesinde emek gücünün kazanması gereken niteliklere bağlı olarak (yüksek) eğitim yaygınlaştı/kitleselleşti. 1950-1964 arasında üniversiteli öğrenci sayısı ABD'de ve Almanya'da iki kat, Fransa'da üç kat, İngiltere ve İtalya'da yaklaşık yüzde 50 arttı. Ekonomik olarak da, "salt tüketici" konumunda olan gençliğin oluşturduğu piyasanın vaadettiği potansiyel çok büyüktü.

11 Mayıs sabahı Quartier Latin'de barikatlar. 1960'lara kadar Quartier Latin daha çok bohem anılar barındıran, nezih bir kültür merkezi olarak tanınırdı. Ancak 1960'larla birlikte semt her yönüyle serpilmekte olan bir devrimci kültürü barındırdığının işaretlerini vermeye başlamıştı. Dükkanlar Ho Chi Minh, Marx, Stalin, Mao ve Guevara'nın afişleriyle süsleniyor, kitapçılarda Marksist klasikler, Çin ve Vietnam Devrimi hakkındaki kitaplar peynir ekmek gibi satılıyordu. Semtteki Vert-Galant meydanı ise çiçek çocuklarının, özgür cinselliğin, hippilerin merkezi haline gelmişti. 2 Mayıs 1968'de Nanterre Üniversitesi kapatılınca Quartier Latin'de bu kararı protesto etmek için başlatılan gösteriler, barikatlarıyla, toplum polisinin acımasızlığıyla, protestocuların heterojen yapısıyla Fransa 68'inin bütün tipik özelliklerini birden gözler önüne sürdü. Oysa rejimin, ilk bakışta makul görünecek bir hesabı vardı; 6 Mayıs'ta dönem sonu sınavları olduğundan herkesin ders çalışması bekleniyordu. Ama 4 ve 5 Mayıs günlerinde yapılan gösterilere 10 bin kişi katıldı. 6 Mayıs'ta ise liselilerin de katılmasıyla bu sayı 35 bine ulaştı ve toplum polisi ile öğrenciler arasında barikatların kurulduğu, silah olarak parke taşlarının kullanıldığı ilk büyük çatışma yaşandı ve polis Sorbonne'u işgal etti. Bütün ülke üniversitelerinde Sorbonne'u protesto eden öğrenci işgalleri başladı ve olaylar 10 Mayıs gecesi doruğuna ulaştı. O gece 22 Mart Hareketi'nin sözcüsü Cohn-Bendit'in önerisiyle yaklaşık 15 bin öğrenci, Quartier Latin'i işgal ederek meydanda barikatlar kurdu. 11 Mayıs sabahı başlayan çatışmada, toplum polisi gaz bombaları kullandı, Kızılhaç görevlilerine ve yaralı taşıyan ambülanslara saldırdı. Olaylar radyodan naklen yayınlanıyor, bu ise gençlere duyulan sempatinin daha da artmasına yol açıyordu.

45 1968

Beyaz/devlet terörüne karşı oluşan Black Panther Party for Self-Defense *(Kara Panter Özsavunma Partisi), siyah hareketinde ilk kez karşı şiddeti örgütledi. Üstte görüldüğü gibi sert çehreli ve kendinden emin tavırlarla, ikinci sınıf muamelesine tabi tutulan siyahların öfkesini dile getiren Panterler'in öne çıkardığı şiddet, siyah getto hayatının sefaletine karşı gençlik içinde özyardımı ve beyaz teröre karşı özsavunmayı örgütleyen Malcolm X önderliğindeki* Black Muslims *(Siyah Müslümanlar) hareketince başlangıçta reddedilmiş ve bunun yerine siyah kültür ve siyah "bilinç"in kazanılması geçirilmişti. Afrika'daki antiemperyalist kurtuluş mücadeleleri, Fanon'un "sömürgeleştirilmişlikten kurtarıcı şiddet" önermesinin süzgecinden geçerek, emperyalist beyaz düzene karşı radikal-devrimci mücadele fikrini beslemişti.*

Müzik, giyim, eğlence vb. her alanı kapsayan, özel olarak gençliğe dönük (bir ticari-kültürel alan, bir "gençlik kültürü") oluştu; kapitalizm, üretici faaliyete geçme yaşamını kitlesel olarak yükselttiği gençlerin bu konumunu yeni bir kâr potansiyeline dönüştürdü. Ancak, savaş sonrası gençlik, bu konumla barışıklığını çok fazla sürdüremedi. İlkin, dünya savaşının acılarını, yoksunluklarını yaşamamış ve gözlerini refaha açmış olan bu yeni kuşak; hatırlayıp kıyas ederek bugününe şükretmesini, mevcutla yetinmesini sağlayacak bir bunalım dönemi deneyimine sahip değildi: Bu özelliği, kültürel, toplumsal, giderek siyasal taleplerini ortaya koyarken kendi kendisini kısıtlayıcı, yetinmeci bir tutuma kapılmamasını, radikal, maksimalist (azamîci) bir eğilime yönelmesini getirecekti. İkincisi; *American way of life*'ın insanî mutluluğu, tatmini ve erdemleri, tüketim imkânlarına, tüketim normlarına indirgeyen ahlâkı-ideolojisi; bu ideolojinin gizle(yeme)diği birörnekleşmiş, otomatikleşmiş hayat, vazettiğinin aksine, yaratıcı bireysel-insanî inisiyatifleri engelleyen yapısıyla, gençlik için köklü bir bunalım kaynağı olmaya başladı. Radikal gençlik grupları, kendilerine sunulan burjuva hayat tarzının tekdüzeliğiyle alay etmeye, bu hayattan koparak marjinal alt-kültürlere yönelmeye başladılar. ABD'de *Beatnik-Hippi* çizgisiyle yaygınlaşan bu kültürel anti-kapitalist protesto; 1967/68'de bütün metropollerde sosyalist öğrenci hareketi tarafından da devralınarak siyasallaştırılacaktı.

Gençliğin, 1950'lerde ve 1960'larda kapitalizmin metropollerindeki konumunun, sistemin bütününün ve emeğin yeniden üretimi bakımından önemli nesnel ve sınıfsal çelişkileri besleyen niteliği, aslen, eğitim alanında ortaya çıktı. Bunun kökeninde, eğitimin ve bilimin/bilginin üretim ve yeniden üretim süreçlerinin, kapitalizmin bütün olarak geçirdiği dönüşüme koşut olarak aldığı yeni biçimler vardı. Üretimin rasyonelleşmesi ve iş bölümünün yetkinleşmesi, emek gücünün giderek daha vasıflı olmasını koşulluyordu. Sanayideki seri üretimde vasıfsız işçilerin yerini, birtakım teknik becerilere sahip vasıflı işçiler alırken, mimarlık, mühendislik vb. zanaatkârca yönleri de olan, yaratıcılığı içeren ve göreli ekonomik-toplumsal "serbest"liğe imkân veren meslekler giderek kendi içinde bölünüp uzmanlaşarak sanayinin seri üretim ritmine bağlanıyor; bilimsel araştırmalar, vs. faaliyetler ekonomik verimlilik gereklerine giderek daha doğrudan bağımlı hale geliyordu. Bu doğrultuda bilimsel-üniversite eğitimi de yeniden örgütlendi. 1960'ların ikinci yarısında Fransız Eğitim Bakanı olan Fouchet, kendi adıyla anılan üniversite reformlarının amacını "Üniversitenin sanayileşmesi" olarak tanımlamıştı. Bu tanımlama, kapitalizme özgü işbölümünün üretim denetimi ve rasyonelleştirmenin bilginin üretilme/edinilme sürecine de hakim kılındığını ortaya koyar.

Öğrenciler, üniversitenin sunduğu bilimsel-meslekî bilginin bütünü üzerindeki denetimlerini, o anlamda bilgiye sahipliklerini yitirmekte; yani kendi özgül alanlarında "proleterleşmekteydiler". Öğrencilerin/aydınların toplumdaki nesnel konumları ve itibarları da, buna koşut olarak, aşağı doğru sınıf atlama yönünde değişmekteydi. ABD gibi gelişmiş metropollerde üniversite gençliği, henüz deklase edici yönleri açığa çıkmayan bu "proleterleşme"nin, bilgiyle donanan özne olarak kendilerini ve bilgiyi/bilimi (kapitalist) sanayi emrinde araçsallaştıran, fragmanlaştıran, atomize eden etkilerine tepki duydular. Üniversitede geleneksel akademik otoritenin hiyerarşik ilişkilerin hakim olduğu Kıta Avrupası'nda, alttan alta gelişen "üniversitenin sanayileşmesi" sürecinin yol açtığı tepkiler; bilginin/bilimin içerdiği ve vazettiği özgürleştirici potansiyelle çelişen bu otoriteryanizme ve oradan çıkarak kapitalist siyasal-toplumsal egemenliğin otoriteryanizmine karşı tepkiyle bütünleşti.

Ekonomik üretim sürecinin, daha gelişkin metropollere göre daha geç rasyonelleştiği ülkelerde, (İtalya ve Fransa gibi), sanayideki işçiler de öğrencilerinkine benzer bir dönüşümün sancısını yaşadılar: Hem teknik olarak daha donanımlı, daha vasıflı (daha hızlı, vs.) olmaları gerekiyordu, hem de bunun karşılığında imtiyazları, ücretleri, hakları vs. azalıyor, yerleri kolayca doldurulabilir hale geliyorlardı. İşçi sınıfı ile öğrenci hareketi arasındaki en yoğun ilişkinin, bu dönüşümün çok hızlı yaşandığı İtalya'da kurulmuş olması tesadüf değildir.

Doğrudan Demokrasi ve Özne Sorunu

'68'de gündeme gelen radikal anti-kapitalist tepkiler, geleneksel işçi sınıfı hareketiyle, sosyalist ve komünist partilerde ifadesini bulamadı. Batı Avrupa'daki bütün *KP*'ler, *Pax Americana* ve "refah toplumu" ideali ile uyum içindeydiler. Bu uyum, *KP*'lerin parlamenter demokrasinin yerleşik kurumlarına, düzenine olan teslimiyetlerini bütünlüyordu. Radikal anti-kapitalist öğrenci ve işçi hareketi, çoğunlukla yerleşik *KP*'leri de *establishment*'ın (düzen) bir parçası olarak değerlendirdi. Hedefteki *establishment*'ın *KP*'leri de en belirgin bir şekilde içeren önemli bir özelliği, "demokrasi" söyleminin demagojikliği olarak teşhis edilmekteydi. Siyasallaşma sürecine üniversitedeki otoriteye, bilginin/bilimin kompartmanlaştırılıp araçsallaştırılmasına karşı çıkarak başlayan öğrenci hareketi; mücadele ettiği bürokratik-hiyerarşik otoriter yapının aynısını *KP*'lerde de görüyordu. Üniversitenin ve siyasal sistemin, bireye/yurttaşa/tabana siyasal inisiyatif vermeyen, onun iradesini vesayetçi kurumların dolayımına tabi kılan vekâletçi yapısı, *KP*'lerin siyasal eyleminde de yeniden üretiliyordu. *Establishment*'ın bu yerinden oynatılmaz, nüfuz edilmez iktidarına, karar ve uygulama mekanizmalarının ulaşılmazlığına karşı; zaten dahil olunabilecek ciddi bir sosyalist muhalefetin bulunmadığı ABD'den başlayarak, "doğrudan eylem" yöntemi yayıldı. "Doğrudan eylem" perspektifi, vekâleti reddediyor; devrimci-eylemci öznenin siyasal iradesini ve inisiyatifini dolaysızlaştırıyordu. Vietnam, Latin Amerika ve diğer anti-emperyalist kurtuluş mücadeleleri, "doğrudan eylem"ciler için önemli bir manevî destek odağıydı. Öğrenci hareketi sosyalizme yaklaştıkça, bu yönelim, sistematik bir parlamenter demokrasi/burjuva demokrasisi reddiyesiyle bütünleşti ve devrimci Konsey/Sovyet deneyimlerinden esinle en azından ilk evrelerinde anarşizan etmenin ağırlıklı olduğu bir "doğrudan demokrasi" söylemi gelişti. Üniversiteye veya başka özgül alanlara ilişkin reform taleplerinin gerçekleştirilmesine birtakım kurumların/mercilerin vekil edilmesine ve bu dolayım içinde ertelenmesine karşı başlayan tepki; siyasallaşma sürecinde, vekâlete ve erteleyiciliğe-dolayımcılığa karşı mutlak reddiyeye dönüştü. Radikalleşen hareketin ortaya koyduğu bütün

Student for a Democratic Society *(Demokratik Toplum İçin Öğrenci Birliği - SDS) üyeleri 1967'de Pentagon önünde. ABD'nin Vietnam'a müdahalesi üzerine başlayan savaş karşıtı hareket, radikal demokratlardan şiddet karşıtı barışçılara, Marksistlere ve hippilere kadar farklı ideolojik konumlarda bulunan yüzbinlerce insanı kapsıyordu. Siyasal-ideolojik ortak paydası olmayan, ad hoc (belirli bir olayla ilgili olarak) oluşan bu birliktelik içinde, harekete siyasal bir yön verme kaygısını en fazla taşıyan ve görece bütünlüklü bir yapısı olan en önemli kitlesel güç, SDS idi. Ancak SDS de, 1967/1968 dönümünde ideolojik-siyasal bir netliğe sahip bulunmuyordu. SDS'nin* Yeni Sol *fraksiyonu, siyasal perspektifini, "yeni işçi sınıfı" tahliline dayandırıyordu. Buna göre, kapitalizmin güncel gelişme evresinde, geleneksel (mavi yakalı) sanayi proletaryası giderek marjinalleşiyor; buna karşın yüksek ve üniversite eğitimli beyaz yakalı işçilerden ve teknokratik-bürokratik entelejansiyadan oluşan yeni işçi sınıfının ağırlığı artıyordu. Bu nedenle,öğrenci hareketini sınıf mücadelesinin asli sayılan alanlarına tabi kılmak ve böylece talileştirmek yanlıştı; öğrenci hareketi geleneksel proletaryaya, siyahlara, vb. destek saikiyle değil, bizzat kendi toplumsal konumuna ilişkin dinamiğiyle, eylemiyle, kapitalist düzene en büyük darbeyi indirecek bir imkanı ifade ediyordu. Üniversiteyi, kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretiminin kilit noktası; müstakbel "yeni işçi sınıfı"nı, yani öğrencileri de devrimci özne olarak saptayan bu tasarım, öğrenci sendikalarının örgütlenmesi önerisi ile birlikte SDS'nin 1967 Kongresi'nde benimsendi.* Yeni Sol'un Student Power *(Öğrenci Gücü) sloganında ifadesini bulan bu yaklaşım, yurttaş hakları hareketinden gelen, Amerika'nın "tarihi özgürlükçü potansiyeline" inen, radikal-demokrat eğilimli klasik SDS mensuplarınca da desteklenmişti. SDS içinde azınlıkta kalan çizgi,* Progressive Labour Party'*nin (İlerici İşçi Partisi - PLP) çizgisiydi.* PLP, SBKP-ÇKP *kutuplaşmasında, ÇKP'nin tutumunu benimseyerek tüm Amerika'da üye sayısı 15 bini ancak bulan* Communist Party of USA'*dan (ABD Komünist Partisi - ABDKP) ayrılanların 1962'de kurduğu partiydi.* PLP'*nin birçok üyesi, 1966'da tüzüğündeki komünistlerin üye olmasını yasaklayan hükmün kalkması üzerine SDS'ye girmişti. SDS'deki PLP yanlısı fraksiyon, imtiyazlı bir tabaka olarak gördüğü öğrencilerin mücadelesinin ancak işçi sınıfı hareketinin destekçisi/müttefiki olarak işlev görebileceğini savunuyor ve SDS'nin teach-in, sit-in geleneğinin work-in'lere (işi bırakma) dönüştürülerek fabrikalara taşınmasını öneriyordu.* PLP, *genel sınıf mücadelesine eklemlenmelerini savunduğu siyahların mevcut örgütlerinde olduğu gibi, kategorik olarak bağımsız örgütlenmelerine de karşı çıktığı için; siyahların ve birçok beyaz öğrencinin tepkisini çekmekteydi. Öte yandan, ABD'nin Vietnam dayanışmasını, SDS'nin pek uzaklaşamadığı ahlaki/barışçı konumunu aşarak, Amerikan emperyalizminin bütünlüklü bir değerlendirilmesiyle geliştiren parspektifi, SDS saflarında etkili oldu. Ne var ki, PLP de, ÇKP'nin değerlendirmesine koşut olarak, Vietnam antiemperyalist mücadelesinin özgül dinamiklerini ve kimliğini gölgede bırakan bir bakış geliştirecekti. PLP gibi SDS içinde yeralmasa da, öğrenci hareketine müdahaleyi önemseyen bir başka Marksist parti ise 4. Enternasyonal'e bağlı* Socialist Workers Party'*ydi (Sosyalist İşçi Partisi - SWP). Öğrenci hareketini işçi hareketine yardımcı bir hareket olarak gören* SWP, *gene de öğrenci hareketinin özgül dinamiklerini dikkate almaktan geri kalmadı. Ağustos 1964'de, ABD Kongresi'nin Vietnam'a müdahale için başkan Johnson'a yetki verdiği açıklanır açıklanmaz, "Vietnam'dan derhal çekilin" kampanyası başlatmış olmasının getirdiği saygınlık, 1965'de üye sayısı sadece 2500 olan SWP'nin gençlik içinde güçlenmesini sağladı. Ancak gerek* PLP, *gerek* SWP, *savaş karşıtı harekete ve öğrenci hareketine ilişkin özgül, bütünlüklü bir programa sahip değildi. Bu bakımdan nesnel etkileri, öğrenci (giderek siyah) hareketi içinde Marksizmin popülerleşmesini sağlamakla; öznel kazanımları ise 1969-1970 öğrenci hareketinin tükenişinden sonra SDS'den kendi saflarına kadro devşirmekle sınırlı kaldı.*

"Her şeyi, Hemen Şimdi!"

1960'lar, Avrupa ve ABD çapında yaygın bir toplumsal devrim hareketine sahne oldu. Bu devrimin tek eksiği "iktidar" hedefine yönelmemiş olması, bu yüzden de "yeni bir rejim"le sonuçlanmamasıydı. Öte yandan, toplumsal ve kültürel alanlardaki kazanımları, yirminci yüzyıldaki siyasal devrimlerin, radikal iktidar değişikliklerinin toplumsal ve kültürel kazanımlarından daha geride değildi. Ne var ki, bu değişiklikler ve kazanımlar kurumlaşamadıkları için 1970'lerin sonlarından 1980'lerin ortalarına kadar uzanan bir süreç içinde ya yavaşça geri alındılar, ya da "evcil hale getirildiler". Ancak bu haliyle bile "1960'ların devrimci hareketi", 19. yüzyıl kökenli toplumsal devrim hareketlerine (sosyalizm ve anarşizme) o güne dek mücadele alanı olarak görmedikleri boyutlarda bir hareketliliğin kaçınılmaz olduğunu, bir daha unutamayacakları bir biçimde gösterdi.

"1960'ların devrimci hareketi" derken, Beatles'dan Janis Joplin'e, Andy Warhol'dan Allen Ginsberg ve Ferlinghetti'ye, Abbie Hoffman ve Jerry Rubin'den Guy Debord ve "Kızıl Dany"ye kadar uzanan çok geniş ve genellikle birbirine benzemeyen kişi ve eğilimleri kapsayan bir yelpazeden sözetmek gerekiyor. Bu yelpazeyi daha iyi tanıyabilmek için parçalamak gerekirse, önce ABD ve Avrupa hareketlerini temel farklılıkları üzerinden birbirinden ayırabiliriz. Bunun dışında, kültür ve sanat alanındaki radikal yönelişleri ayrı bir başlık altında, feminzmin yeniden canlanışı ve "cinsel devrim"i de ayrı bir başlık altında ele almak gerekir.

AVRUPA VE ABD

1960'larda Avrupa'da yükselen hareket, genellikle bir "öğrenci hareketi" olarak adlandırıldı. Bu açıdan ABD'deki hareketle arasında önemli bir fark olduğu söylenemez. İkisi de, bu hareketlerin "sonradan teorisyeni" Herbert Marcuse'nin iddia ettiği gibi, yeni bir toplumsal/devrimci *özne* arayışına tekabül ediyorlardı. Ancak, ABD'deki hareket kaçınılmaz olarak anti-militarist bir bazdan hareket ederken, Avrupa'daki hareket bu kadar somut bir talebe sahip değildi. Bu nedenle, örneğin Fransa'daki hareketin doruk noktası Sorbonne işgali olurken, ABD'deki hareketin doruk noktası "Pentagon kuşatması" oldu. İkinci bir önemli fark, yoğun bir siyasal mücadele tarihine sahip olan Avrupa'da hareketin kendisini anarşist ya da "situationniste" söylemlerde ifade etmesi mümkün olurken, siyasal/ideolojik tarihi oldukça köksüz olan ABD'de, "hippie/yippie" yarı-ideolojileri oluşuyor, bunlar da gerçek anlamda kapsamlı birer ideolojik söylem oluşturamadan sönüp gidiyorlardı. Bu farklılığın uzun vadeli etkisi, Yeşilci/Alternatif hareketin 1980'lerde Avrupa'da gelişme olanağı bulması, ama 1960'ların "hippie/yippie" hareketlerinin köklü bir iz bırakamadığı ABD'de böyle bir gelişmenin gözlemlenmemesidir.

Başka bir farklılık, ABD'deki hareketin esas gövdesinin ("hippie" hareketinin) daha ziyade Gandhi'ci bir *sivil itaatsizlik* olması, radikal eylemlerin dar bir "yippie" grubuyla sınırlı kalmasıdır. Abbie Hoffmann ve Jerry Rubin gibi önderleri olan bu sınırlı hareket, 1967-1968'lerde Wall Street borsasını basıp para yakmak, Chicago'daki *Demokrat Parti* kongresini düzen aleyhtarı bir kitle hareketine dönüştürmeye çalışmak gibi eylemleriyle öne çıktı. Oysa daha büyük bir çoğunluğu oluşturan "hippie"ler, askere gitmemek, istedikleri gibi giyinmek, istedikleri gibi uyuşturucu kullanmak ve "kimsenin kendilerine karışmaması"ndan fazla bir şey istemiyorlardı. 1960'ların gündeme getirdiği deyimle, *kurulu düzen*'i devirmek değil, onun dışında kalmak istiyorlardı.

Avrupa'daki öğrenci hareketi ise, daha ziyade Fransız devrimci geleneğini kendine temel alarak, basit öğrenci talepleri görüntüsünde yola çıktığı halde, sonunda "kurulu düzen"i cepheden karşısına almış, "son burjuvayı son bürokratın barsaklarıyla asma" hedefini dile getirmeye başlamıştı. Bu anlamıyla, Avrupa'da 1960'lar, artık kurumlaşmış, resmileşmiş sosyalist/komünist hareketlere karşı da bir tepkiydi. ABD'de ise etkili ve köklü bir tarihe sahip bir sosyalist/komünist hareketin bulunmaması, hareketin bu tepkisel yanını da güdük bıraktı.

İki hareketin de ortak yanı, üçüncü dünyaya bir yöneliş, üçüncü dünyadaki kurtuluş hareketlerinin yüceltilmesiydi. 1960'ların kahramanlarının başında tartışmasız "Che" geliyordu. Onun gibi Mao ve Ho Chi Minh de, posterlere geçip popüler alt-kültürün birer parçası oldular. "Resmi" sosyalizm ise 1968 Çekoslovakya işgali ile birlikte 1960'ların radikal hareketi karşısındaki bütün itibarını yitirdi. 1968 Şikago olayları sırasında "yippie"ler, Çekoslovakya halkıyla olan dayanışmalarını dile getirmek için Şikago'ya "Çekago" adını vermişlerdi (Chicago ve Czechoslovakia kelimelerinden *Czechago* kelimesini türettiler).

WOODSTOCK ULUSU

Günümüzde artık yerleşik hale gelen terimle "Rock", 1960'ların başlarında doğdu. İngiliz ve İrlanda halk müziği, Rock'n Roll, Rhythm and Blues, Amerikan folk müziği bu türün doğup gelişmesinde kaynaklık etti. Başlangıçta Bob Dylan ve Beatles'dan bahsetmek mümkün. Dylan, Woody Guthrie ve Pete Seeger gibi isimlerde simgelenen Amerikan "muhalif" folk müziğinin genç bir temsilcisiydi. 1962'de aynı protest gelenek içinde ortaya çıktığında, birdenbire kendisini tüm bir kuşağın isyanının temsilcisi olarak buluverdi. Kısa bir süre sonra bu "politik" yükü taşımayı reddederek önce müzik türünü, sonra da politik tavrını değiştirdi. Beatles ise tersine "aşk şarkıları" söyleyen Liverpool'lu bir grup iken, müzikal yenilikçiliklerinin bir sonucu olarak giderek "politize" olan bir çizgi izledi. Bu çizginin sonucu, üyelerinden John Lennon'ın 1970'lerdeki solo çalışmalarında izlenebilir. Beatles ile neredeyse eşzamanlı olarak ortaya çıkan Rolling Stones ise daha baştan bir "sokak çocuğu isyancılığına" sahipti. Beatles ve Stones hem üsluplarındaki hem de müzikal tavırlarındaki bu zıtlık ile modern İngiliz müziğinin ortak atası oldular.

ABD'de ise rock müzik, sözlerinde neler söylendiğinden bağımsız olarak, bir ifade biçimi olarak kısa sürede bir toplumsal harekete dönüştü. Bu yıllarda "rock" uyuşturucu kullanımı ile neredeyse eşanlamlı olmaya başlamıştı. İngiliz şair Samuel Coleridge'den başlayıp, romancı Aldous Huxley üzerinden 1960'lara ulaşan bir gelenek, uyuşturucu kullanımının kişideki çağdaş toplum yapısı tarafından köreltilmiş olan "algı kapıları"nı açtığını, bu nedenle de "özgürleşme"ye yolaçacağını düşünüyordu. Ginsberg ve Ferlinghetti gibi 1950'lerin "beat" kuşağı şairleri, Jack Kerouac gibi romancılar, bu "özgürleşme"yi, geleneksel uzakdoğu düşüncesine dönüşle birleştirdiler. "Zen" Budizm ABD gençliği içinde yaygınlık kazandı. Rock müzisyenleri ve dinleyicileri bu akımın içinde yer alıyorlardı. Bu dönemin "şehitleri" de uyuşturucuya verilen kurbanlar oldu.

Elektrikli gitarı yeni bir biçimde kullanmasıyla ünlü olan ve hâlâ da benzerinin pek bulunmadığı düşünülen Jimi Hendrix, Kris Kristofferson'un "Özgürlük kaybedecek bir şeyi kalmamış olmaktır" sözünü meşhur eden kadın şarkıcı Janis Joplin, eroine verilen ilk kurbanlardı. The Doors grubunun şarkıcısı, sahnede masturbasyon yoluyla "show" yapan Jim Morrison banyosunda boğularak öldü. Rock müzik, bir yaşam tarzı olarak "kurulu düzen"e karşı bir seçenek oluşturmaya başlamıştı. Bu yaşam tarzı ilk ve son büyük ifadesini Woodstock festivalinde buldu. Yüzbinlerce gencin katıldığı, yağmura rağmen açık havada günlerce süren Woodstock festivali, 1960'ların özetlenmesiydi bir anlamda. Uyuşturucu kullanılmasının, sevişmenin, dansetmenin tamamen serbestçe yaşandığı, her anın müzikle dolu olduğu üç gün boyunca, Woodstock'a gelen yüzbinler, Amerika'nın hiç görmediği türden bir yaşam tarzının habercileriydiler. Ancak, Woodstock bir kez daha tekrarlanamadı. 1970'lerin başlamasıyla birlikte "rock" müzik plak endüstrisinin çarkları arasına alındı, evcilleştirildi ve kurulu düzenin parçası haline geldi. Woodstock'tan geriye Abbie Hoffmann'ın *Woodstock Ulusu* kitabında Woodstock'ı yaratanları ABD kurulu düzenini simgeleyen "Domuzlar Ulusu" karşısında yeni bir ulus, "Woodstock Ulusu" olarak nitelemesi kaldı.

CİNSEL DEVRİM VE FEMİNİZM

1960'lara kadar en radikal toplumsal muhalefet hareketleri bile, "cinsel sorun" üzerine konuşmaktan kaçınmış, bir "kadın sorunu"nun varlığını kabul edenler ise, bunu kadının ekonomik ezilmişliğine indirgemişti. Kadın mücadelesi, kadın için ekonomik ve politik haklar talebiyle sınırlanmış, kadının aileden, cinsel yaşamın ise devlet ve toplum baskısından özgürleşmesi talebi dile getirilmemişti. 1960'larda feminizm bir toplumsal hareket olarak yeniden doğarken, yanısıra "cinsel devrim"i de getirdi. Kadınlar artık yalnızca "eşit işe eşit ücret" ve oy hakkı istemiyorlardı (çoğu ülkede bu talepler zaten tümüyle ya da kısmen gerçekleştirilmişti). Germaine Greer'in *Hadım Edilmiş Dişi*, Kate Millet'in *Cinsel Politika*, Betty Friedan'ın *Kadın Gizemi* kitapları, Simone de Beauvoir'ın 1949'da yayımladığı *İkinci Cins* ile birlikte, tüm bir toplum düzenine, "erkek egemenliğine" isyanı, aile düzeninden özgürleşme talebini dile getiriyordu.

1960'ların feminist söyleminde "kurulu düzen", erkek egemenliği anlamına gelir olmuştu. Feminist hareket uzunca bir süre dönemin genel radikal hareketi içinde yer alıp, bu hareketin "cinsel özgürlük" talebinin bir veçhesini oluşturduktan sonra, "bağımsız örgütlenme" talebiyle kendi örgütünü ve söylemini oluşturdu.

1960'lar, ya ABD'de olduğu gibi neredeyse sıfırdan başlayarak, ya da Avrupa'da olduğu gibi kurumlaşmış toplumsal muhalefet hareketlerine de isyan ederek kendi söylemini ve ilişki biçimlerini oluşturan bir toplumsal hareketin ortaya çıkışı dönemidir. Bu toplumsal hareket, Althusser'in ifadesiyle, varolan sosyalist ve komünist hareketlerde "neyin süremeyecek olduğunu" gösterdi, ancak kendisini açık seçik bir seçenek olarak ortaya koymayı da başaramadı. Hareketin en yüksek noktasını oluşturan 1968'den tam on yıl sonra, bu yeni hareketlilik biçiminden hiçbir iz kalmamış gibi görünüyordu. Ancak Avrupa'da 1980'lerin başlarında ortaya çıkan Yeşilci/Alternatif hareketler, 1960'ların bir dip dalgası olarak bu on yıl boyunca sürmüş olduğunu kanıtlıyor. Radikalizmin ve düzen karşıtlığının en açık biçimde ifadesi 1960'larda gerçekleşmişti. 1980'lerin alternatif hareketi, oluşmasından kısa bir süre sonra gerek söylem gerekse eylem açısından 1960'lar radikalizminden geriye düştü, ancak bu geri adım, 1980'lerin hareketinin yirmi yıl öncesine göre çok daha geniş toplumsal kesimlere yayılması ile dengelendi. 1960'ların ABD'de yeniden doğuşunun biçimleri ise henüz görülemedi, ancak böyle bir yeniden doğuşun ABD için de kaçınılmaz olduğu öngörülebilir.

BÜLENT SOMAY

devrimci/dönüşümcü taleplerin "hemen şimdi ve bizzat" gerçekleş(tiril)mesi gerektiği düşüncesi yerleşti. Bu düşünce, global düzeyde "şimdi (hemen) devrim" şiarında uç verdi. Çin Kültür Devrimi'nin uyandırdığı coşku ve sempatinin de katkısıyla, toplumsal sistemin bütün alanlarında, bütün toplumsal pratiklerde de şimdiden alternatif-devrimci ilişkileri kurmaya, geleceğin toplumunu şimdiden inşa etmeye dönük bir karşı kültür/kültür devrimi perspektifi üretildi. Bu düşünceye koşut olarak, devrim(ler)i gerçekleştirecek özne de her türlü dolayım içeren yüklemden arındırıldı. Devrimi isteyen ve onu yapmaya girişen öznenin kendisini devrimci özne kılacağı düşüncesine dayanan, sınırsız bir öznelcilik evrildi. II. Dünya Savaşı sonrası radikal anarşizan akımların (en önemlisi *Internationale Situationniste*), varoluşçuluğun, özellikle de Frankfurt Okulu ve Herbert Marcuse'nin yazıları, bu eğilimin teorik donanımını oluşturdu. Marcuse'nin ve bir ölçüde de Frantz Fanon'un, *establishment*'ın işçi sınıfını tamamen kendisine bağlayarak ehlileştirdiği, dolayısıyla devrimci bir atılımın ancak bu düzenle bağı çok zayıf olan ara kategoriler (başta öğrenciler) ve marjinaller (lümpen proletarya; azınlıklar...) tarafından başarılabileceği yönündeki saptamaları, '68 hareketinin öznelci ivmesini teorize ederken en fazla başvurduğu kaynaklardı.

Siyasal vekâleti/dolayımı mutlak olarak reddetmeye dönük bu eğilimi, '68 hareketinin yükseliş evresindeki aslî gücü ve saiki idi. Bütünlüklü bir siyasal perspektifi, organik bir sınıfsal-toplumsal örgütlenmeyi üretemediği ölçüde; bu güç, onun temel zaafına dönüşecekti.

ABD

'50'lerde ABD gençliği (aslında genel olarak bütün "reşit" halk) birçok eleştirel-muhalif yazar tarafından *Silent Generation* (Suskun Kuşak) olarak anılmıştır. Gerçekten, II. Dünya Savaşı'ndan, sonra, bir yandan savaşın zorluklarının üzerine gelen büyük refah artışının "şükrettirici", yatıştırıcı etkisiyle; diğer yandan McCarthy'ciliğin anti-komünist devlet terörüyle, ABD'de hiçbir toplumsal muhalefet çizgisi kitleselleşemedi, ciddi bir güce erişemedi. 1950'de çıkan *Internal Security Act* (İç Güvenlik Yasası) ve 1954'de çıkan *Communist Control Act* (Komünizmi Denetim Yasası), "komünist" olarak tanımlanan örgüt, dernek ve siyasal-toplumsal faaliyetleri kriminalize etmekteydi. II. Dünya Savaşı sonrasının gerilim ortamında, "bütün hür dünyanın komünizmin tehdidi altında olduğu" iddiası, McCarthy'nin yönetiminde toplumsal bir fobi olarak yaygınlaştırıldı. 1959'da Hruşçov'un ABD'yi ziyaretiyle "komünizm-hür dünya" ilişkileri normalleşmeye başlayana dek, toplumsal muhalefet potansiyeli, bu Soğuk Savaş atmosferi içinde boğuldu. Öte yandan, emperyalist sistem içinde merkezi bir konum edinen ABD kapitalizminin kaydettiği muazzam büyüme, refah düzeyinde ciddi bir gelişmeye imkân sağlayarak; geniş emekçi kitlelerin temel ekonomik sıkıntılarını büyük ölçüde gidermişti. Siyahlar ve diğer "2. sınıf" işçilerle işçi sınıfının refahtan görece yüksek pay alan fraksiyonları giderek daha fazla ayrışacaktır.

Suskunluğun ve müthiş bir apolitikleşmenin yaşandığı '50'lerde, ABD'de yükselen önemli bir protestocu ses, *Beatnikler*in sesiydi. *Beatnik*, öncülerinden Jack Kerouac'ın tanımladığı gibi hem "kutsanmış" (beatific), hem de '50'lerin baskıcı ve "boş" havasından dolayı "yenik" (beaten) anlamlarını yansıtan bir sözcüktü. '50'lerin ABD'sini canlı bir şekilde aktaran eleştirel edebiyatçı John Dos Passos'un yazdığı gibi, "hayat salt toplumsal güvencelerden ve huzurdan ibaret olamazdı ve bu gençler bunu biliyordu." *Beatnik* akımı, daha yüksek "alım gücü" için rekabeti, çalışmayı ahlâkıyla, kitle ileşitim araçlarıyla teşvik eden, insanî değerleri/mutluluğu tüketim standartlarına indirgeyen, bir yandan da yoğun bir siyasal baskıyı kurumlaştıran otoriter refah toplumuna karşı radikal bir kültürel tepki akımı olarak ortaya çıktı. *Beat Generation* (Yenik Kuşak), San Fransisco ve New York'un Greenwich Village'ında, *American way of life*'ın sunduğu otomatiğe bağlanmış kariyer ve hayat zincirine karşı, nonkonformist (uyumculuğu reddeden) edebiyat geleneğine başvurarak, bu toplumla bağlarını koparmaya yönelen bir bohem alt kültürü içinde '60'larda ortaya çıkan birçok *Rock* şarkıcısı ve topluluğu, salt görsel olarak cinselliği dışavurmaya çağırmalarıyla değil, müziklerinin/sözlerinin nonkonformist içeriğiyle de, *Beat Generation*'un izinden giderek muhalif karşı-kültürü ve ideolojisini popülerleştirdiler. İçe yönelmeyi derinleştirmek için uyuşturucu kullanımını yaygınlaştıran; cinsellikte ve her alanda sınırsız bireysel özgürlüğü, insanın gövdesiyle, doğayla barışık yaşamasını vazeden *Hippi*lerle, *Beat*'in temelini attığı alt-kültür alanı kitleselleşti. Yerleşik hayat tarzına katılmayı reddeden *Beat*'in bu "kültürel grevi", '60'lardaki radikal toplumsal muhalefeti de etkileyecekti.

1960'da *Demokrat Parti* ve Başkan Kennedy'nin iktidara gelmesinden sonra, ABD'nin siyasal kültüründe kısmî bir yumuşama oldu. Seçim konuşmalarında "Amerika'ya ilk gelen göçmen kolonilerinin dayanışmalı yaşantısı"ndan, "Amerikalılara özgü canlılık, yaratıcılık ve özgür kişiliğin yeniden tesisi"nden ve "Amerika'nın yeniden doğuşu"ndan söz ederek "hür dünya" liberalizmini McCarthy gibi salt negatif (anti-komünist) veçhesiyle değil, pozitif veçhesiyle tanımlayan Kennedy, savaş sonrası kapitalist yeniden yapılanmanın kurumlaşmasının sisteme verdiği güveni temsil ediyordu. Kennedy politikası, Küba Devrimi'ne karşı anti-komünist Soğuk Savaş saldırganlığını yeniden tırmandırıp sıcak savaş eşiğine getirmesine ve vaadettiği "yurttaşlık hakları"nı vermemesine karşın, iç siyasal ortamda önemli bir yumuşamayı sağladı. 1963'de öldürülmesinden sonra Başkanlığa gelen Johnson döneminde de bu çizgi sürecekti.

M.L. King Jr. ve Sivil Haklar Hareketi

Amerikan sivil haklar hareketinin liderleri hakkında düşünülmeye başlandığında ilk akla gelen Rev. Dr. Martin Luther King Jr.'dır. Bu, Dr. King'in kesinlikle hareketin en meşhur ve en etkili figürü, sözcüsü, sembolü ve son olarak da şehiti olmasından ötürü doğru ve uygundur. Son senelerde Dr. King'in karakteri ve dönemi hakkında çok zengin ve detaylı çalışmalar yapılmıştır. Fakat elbette bir hareket liderinden daha fazla birşeydir ve hareketle lideri arasındaki ilişki diyalektik bir ilişkidir. Her biri diğerinden ayrı anlaşılamaz. Dahası, tüm siyasi hareketler gibi bu hareketin de farklı strateji ve taktikleri olan farklı ve çelişen grup ve liderlerden müteşekkildi; ve ancak tarihin zorlamasıyla soyut olarak tek bir hareket gibi tanımlamamız mümkün olmuştur. M.L. King Jr. tek lider olmaktan uzaktı ve yönettiği *Southern Christian Leadership Conference* (SCLC), hareketin örgütsel çekirdeğini oluşturan örgütlerden sadece biriydi. Dolayısıyla onu ve hareketi anlamak için, onun, diğer liderle ve mücadelenin gerçek ruhunu oluşturan kitlelerle ilişkisinin ne olduğunu sormamız gerekir.

Hareketin uzun süre üyesi olmam nedeniyle Dr. King'i küçük planlama toplantılarından büyük toplantılara kadar birçok düzeyde görme fırsatım oldu. Ayrıca bugün hareket hakkında ders veren birisi olarak akademik ve analitik literatürü irdelemek zorundayım. Bunun sonucu olarak da metin, onun ezici karizmatik karakteri ile objektif tarihi rolü arasında denge kurma çabası ortaya çıktı.

Konuya biraz tarihle girmemiz gerekiyor. Tam olarak sivil haklar hareketinin, ırk ayrımı ve eşitsizliğine kitlesel eylem ve sivil itaatsizlik yoluyla hemen son verilmesi doğrultusundaki militan talebin, Alabama Montgomery'deki ayrımcı otobüs sistemine karşı Aralık 1955'den Aralık 1956'ya kadar süren kitlesel boykotla başladığı söylenebilir. Bu sıralarda 26 yaşındaki Martin King, Montgomery'deki siyah orta sınıfa ait bir kilisenin rahibiydi ancak, sadece bir senedir orada oturan ve hiçbir şekilde hareketin başlatıcısı veya esas örgütçüsü olmayan birisiydi. Hareket, Montgomery'de uzun süredir mücadele içersinde olan ve üst düzeyde eğitim görmüş, entelektüel, "siyah" burjuva profesyonele ihtiyacı olmayan insanlarca başlatılmıştı. Fakat King, kendisini harekete tümüyle adadı ve Montgomery protestosunun sözcüsü olmasına neden olacak şekilde, değerli üç katkıda bulundu. Alabama'nın (ve Amerika'nın) acı çeken ve hoşnutsuz siyah toplumunu toparlayıp, onları sonucu ne olursa olsun mücadeleye devam etmek konusunda yönlendirebiliyordu. İkincisi, bu içsel bakışın dışında, durumu daha geniş bir topluluğa, dünyaya, temeldeki eşitsizliği, değişimin gerekliliğini gösterecek şekilde anlatabiliyordu; bu da hareket için politik, mali ve kişisel destek yaratıyordu. Son olarak da King şahıs olarak öylesine mütevazi, çalışkan ve uzlaşmaya açık birisiydi ki, başka durumlarda derinlemesine hiziplere ayrılmış grup ve liderleri pratik koalisyonlarda bir araya getirebiliyordu. İnsanları harekete geçirmekteki yeteneği, halkla ilişkilerdeki hüneri ve insanlar arasındaki etkili çalışması gibi King'in karakterinin bu üç boyutu onun önderlik işlevini yerine getirebilmesini sağlamıştır.

Montgomery otobüs boykotu, sonuçta ancak yasal yoldan başarı kazanmakla birlikte, şiddete dayanmayan kitlesel sivil itaatsizliğin bir protesto silahı olarak etkili kullanımını öne çıkardı. King ülke çapında siyah ve beyaz dinleyicilere hitap ederek bu tür politik hareketin ulusal baş sözcüsü haline geldi. Güneydeki siyah kolej öğrencileri 1960'da ayrımcı lokantalar ve kanun hizmetleri karşısında gir-otur (sit-in) eylemlerine başlayana kadar *SCLC* benzer hareketlere öncülük etmekte pek gelişme göstermedi. Öğrenciler Dr. King'i direnişin öncü

bir sembolü olarak görmekle beraber oldukça bağımsız hareket ediyorlardı ve *SCLC*'nin "gençlik kanadı" olmayı kesinlikle istemiyorlardı. Dr. King de gayet akıllıca davranarak bu konuda onları zorlamadı. O ve *SCLC* öğrencilere moral ve idari destek verdiler ama hareketin ayrı bir parçası olarak kaldılar. Bu noktada idari çelişmeden daha karmaşık şeyler vardı. King'in sadece 30 yaşında olmasına ve öğrencilerin güvenilir danışmanlarının çok daha yaşlı olmalarına rağmen kısmen bir kuşak çatışmasıydı. Kısmen de basit rekabetti; öğrenciler King'in basınla olan ilişkisini ve imkan yaratma yeteneğini kıskanıyorlardı. Ama aynı zamanda ve daha da önemli olarak militanlıktaki farklılıktı. Öğrenciler daha ezici, daha kitlesel, daha çok cepheli bir mücadeleyi zorluyorlardı. Ayrıca liberal beyazların görüşünün ne kadar önemli olduğunun değerlendirilmesi ve bu noktada nasıl destek kazanılacağı konusunda da farklılık vardı. Öğrenciler, King'in kuzeydeki konuşmalarını, kendi ilgilerinin odağı haline gelen Güneydeki karşı çıkışa, kapı kapı yapılan zor politik organizasyona engel olarak görüyorlardı. Washington'a ve beyaz liberal elitlere ulaşabilmesine de güvenmiyorlardı. Böylece sivil haklar hareketinde, strateji ve taktikler konusunda derin bir gerginlik hızla oluştu. Bir tarafta *Renkli İnsanların Gelişimi İçin Ulusal Birlik* (NAACP) ve *Ulusal Şehir Birliği* gibi, dayanışma içindeki siyah orta sınıfın oluşturduğu, stratejik olarak dikkatli hatta pasif, ilişkiler ve yasal çalışmaya ağırlık veren, liberal kapitalist ideolojiye sahip daha eski siyah mücadele örgütleri vardı. Diğer tarafta ise orta sınıf niteliği daha az olan, kapitalizme daha az bağlı her türlü uzlaşmayı derin bir şüpheyle karşılayan ve giderek daha devrimci hale gelen şiddete karşı *Öğrenci Koordinasyon Komitesi* ile dayanışma ve görüş yönünden kabaca aynı nitelikteki *Irksal Eşitlik Kongresi* vardı. Ortada da Dr. King ve *SCLC* duruyordu. 1963 itibarıyla "hareketin" ortak bir strateji ve ideolojiden çok ortak bir baskı tarafından bir araya getirilen bu geniş spekturumlu görüşleri kapsadığı söylenebilir.

O dönemden bende iz bırakmış olan bir hatıra, protesto faaliyetlerinin çeşitli merkezlerinde sürdürülmekte olan strateji toplantılarına dair... Tipik olarak öğrenciler ortalığı karıştıran yerel bir kitle hareketi yaratıyorlardı. Ancak uyuşmazlık derinleştikçe yerel liderlikler Dr. King ve *SCLC*'nin yardımını arıyorlardı ve daha muhafazakâr danışmanlarının şüpheciliklerine rağmen King yerel mücadeleye katılmaya hazır olarak geliyordu; kişisel cesaret ve bağlılığı hayır demesini engelliyordu. Bu durumda öğrenci örgütçüleri kendilerini bir ikilemle karşı karşıya buluyorlardı. Gelişine karşı çıkıyorlar ancak bir kez gelince eylemlerinin dönüştürücü olacağını ve katılımın ulusal ilgiyi garanti edeceğini biliyorlardı. Bu ulusal ilgi de, kısmen King'in kuzey gezilerinde siyahların şikayetlerini anlatmaktaki farkedilir yeteneğine dayanıyordu. Halbuki kendilerinin günün zor gereklerini yerine getirdiklerini düşünenler bu gezilerden gocunuyorlardı. Bu uyuşmazlık ve stratejik farklılıklar zaman zaman birleşik bir liderliğin ortaya çıkmasını engelledi ama bununla birlikte, Dr. King'in barışçı tavrı ve farklı görüşlere olan saygısı dolasıyla yine de ortak iş yapma konusunda bir konsensus oluşmasını mümkün kılıyordu. Bu koalisyon Ağustos 1963'deki Washington Yürüyüşü ile en üst noktaya ulaştı. Ve bu olay King'in hareket içindeki rolünü özetlemektedir. Yardımcılarının planlama safhasında bulunmalarına rağmen o hareketin örgütleyicisi değildi. Öğrenci hareketinin başkanı John Lewis'in militan retoriklı konuşmasının, birlik kaygısıyla yumuşatılmasında kritik bir rol oynamıştı. Sonuç olarak King, yürüyüş için toplanan 250 bin kişiyi çarpan ve siyah mücadele retoriğinin en önemlilerinden biri olan konuşmasını yaptı. Burda King'in rolünü açıkça görebiliriz: Öncü değil kolaylaştırıcı, sembolik lider ve son olarak baş sözcü. Yürüyüş kitleselliği, kamuyla ilişkilerindeki başarısı nedeniyle birçok yeni yasanın kabulünü zorlamasının yanında, bir bütün olarak hareket ve özellikle Dr. King için bir zaferdi.

Ancak Washington Yürüyüşü aynı zamanda, Dr. King'in oluşturulmasında çok önemli olduğu bu tür hareketin ve King'in katkılarının sınırlarını da gösteriyordu. Zira onun yaklaşımı her zaman görünüş olarak ütopik ancak kendi somut talepleriyle sınırlı moral kampanyalar niteliğindeydi. Yürüyüş bu tür talepleri etkin kılmıştı. Yasa kabul edilmişti (Kennedy'in Kasım 1963'teki ölümünden sonra olmasına rağmen): Resmi ve yasal ırk ayrımı ve siyahların politik güçsüzlüğü sona ermişti; ve buna rağmen birçoklarının objektif yaşam koşulları hâlâ değişmemişti. King'in buna tepkisi, takibeden bir kaç sene içersinde hem stratejik hem ideolojik olarak sola kaymak oldu. Siyahlara yönelik baskıyı iktidarın ekonomik yapısına bağlayan bir sınıf analiziyle birlikte -'67'lerde- ülkedeki sömürgeci ve yeni sömürgeci baskılardan, yoksulluk ve Vietnam savaşı arasındaki bağlantılardan açıkca sözetmeye başladı. Kendisini destekleyen elit liberal görüşün büyük çoğunluğu savaştan yanayken Vietnam Savaşı'na karşı olduğunu açıkça beyan etti. Ve Amerikan politik sisteminde reform yapma hayallerinden giderek uzaklaştı.

Buna bağlı olarak diğer zenci önderler ve kitlelerle olan ilişkisi de değişti. Bir taraftan, gelişmenin daha zor olmasına bağlı olarak, kuzey ve güneydeki birçok yerel hareket ve durum yardımını istiyordu. King, giderek radikalleşen görüşü ve gerçek bir değişim sağlama konusundaki ümitsizliğiyle kendisine dönük talepler arasında kötü bir şekilde sıkışmıştı. Ve giderek diğer zenci önderlerden soyutlandı. Öğrenci önderlerinin eleştirel görüşünü paylaşmaya doğru ilerleyinceye kadar onlar, King'in hiçbir zaman paylaşmadığı bireysel eylem veya siyah ırkçılık çizgisine kaydılar. Daha tutucu olan zenci önderler kendilerini onun gelişen görüşlerinden uzak tutarak daha dar kapsamlı sivil haklar görüşü ile sınırladılar. Böylece öldürüldüğü 1968'e gelindiğinde ne hareket ne de Dr. King aynıydı. İnsanların vicdanına hitabetme yeteneği, kitlesel sivil itaatsizlik ve basının hoşgörülü ilgisi gibi o ana kadar hareketin başarılı olmasını temin eden stratejiler, ikinci turdaki hedefleri elde etmekte etkili olamayacaktı. Ancak King hızla yeni yönelişlere, örneğin parti oluşturmaya kalkıştığında, daha önceki hareketlerin kendisine kazandırdığı yasallığın çoğunu kaybedeceğini sanıyordu. Dr. King'le ilgili tüm yorumcular onüç sene boyunca hareketin sembolü olmasının onda yarattığı gerilimi belirtmişlerdir. Bu gerilim son aylarda iyice anlaşılır olmuştu. Ancak inanıyorum ki, bu gerilimin nihai faktörü, siyah Amerikalı kitlenin kendisinden bekledikleri ile gerçekten yapılabileceğine inandığı şeyler arasındaki farkı giderek artan şekilde algılamasıydı. Ölmeseydi ne olacağı konusunda spekülasyonda bulunmak anlamsız ancak çekici bir şeydir. Şekillendirdiği ve kendisini şekillendiren hareket bitip, açıklanmış hedeflerinin çoğuna ulaşılmıştı. Ancak bunun ortasından ulusal bir yasallık ve giderek radikalleşen görüşleriyle King çıkmıştı. Bunları eyleme dönüştürebilir miydi? Bu girişimi yapacak mıydı? Veya toplumun hiçbir birey tarafından kontrol edilemeyen büyük ölçekli güçleri onu çoktan temelden devre dışı bırakmış mıydı? Bunları elbet bilmiyoruz. Ancak öldüğünde emekli olmak için çok erken bir yaşta, 39 yaşındaydı.

Dr. King'i düşündüğümde aklıma üç görüntü geliyor. İlk ve en erken olanı 1962'lerde King evindeyken olanı. Birşey bırakmak için uğramış ve King'i yerde çocuklarıyla oynarken bulmuştuk. Hafızam yanıltmıyorsa çocukları at gibi sırtına almıştı ve hepsi çok iyi vakit geçiriyor gibi görünüyorlardı. Gevşemiş ve mutluydu ve ciddi, toplumsal "maske"sini sadece biz programdan söz etmek zorunda kaldığımızda taktı. King tarihin kendisine verdiği toplumsal rolü hiç reddetmedi ancak onun bir orta sınıf cemaatinin sevilen saygıdeğer rahibi olarak kaldığında da aynı derecede mutlu olacağına ilk inanan da sadece ben değilim. İkinci görüntü 1965 civarında Baltimor'daki bir strateji toplantısına aittir. Uzun bir mali kampanya gezisinden yeni dönmüştü; çok yorgundu, tartıştığımız detaylar üzerinde dikkatini zorlukla topluyordu. Ancak biz toplantının yapıldığı kilisenin rahip evinde otururken Dr. King'in orda olduğu duyulmuş ve kilise giderek dolmuştu. Konuşmasını duymaya gelmişlerdi. Ve böylece içinin derinliklerinde bir yerden konuşma gücü bulan Dr. King onlara bir saat civarında bir konuşma yaptı. Hazırlıksız olması veya bizim söyleyeceklerini defalarca duymuş olmamız önemsizdi. Detaylarla ilgili yorucu çalışma, kimin neyi yapacağı tartışmaları, Dr. King'le cemaati arasındaki sevginin gücünü bir kez daha yaşarken, bilincimizden uçup gitmişti. Son olarak da ölümüne duyulan tepki. O zaman New York'taydım ve kendimin ve yanımdakilerin tepkisini hâlâ oldukça net hatırlıyorum. Ortalıkta bilinçsizce dolaşıyor, dikkatimizi toplayamıyor, içerde duramıyor, dışarda yapacak birşey bulamıyorduk. Son olarak kızgınlık: onu kimin öldürdüğü önemli değildi, ulus öldürmüştü. Ve sonra kızgınlığın arkasında ülke ve dünyamız için duyulan korku. Korku çünkü, kendisine doğruları söyleyen ve doğrulara göre hareket edenleri öldüren bir toplum, bu doğruları dinlemekten başka herşeyi yapabilir.

JIM MONSONIS

15 Ocak 1929'da doğan ve üniversite giriş sınavlarında üstün başarı gösterdiğinden sınıf atlayarak genç yaşta parlak bir zeka olduğunu kanıtlayan Martin Luther King, 4 Nisan 1968'de bir süikast sonucu öldürüldüğünde cenazesine katılan büyük kalabalık, adeta, beyaz ve zencilerin birarada yeraldığı Özgür Amerika Hareketi'nin ulaşacağı kitleselliğin habercisi olmuştu.

'60'ların ilk yarısında toplumsal muhalefet, öğrenci hareketi, yurttaşlık hakları hareketi ve siyah hareketi ekseninde gelişmeye başlamıştı.

SDS ve "Yeni Sol"

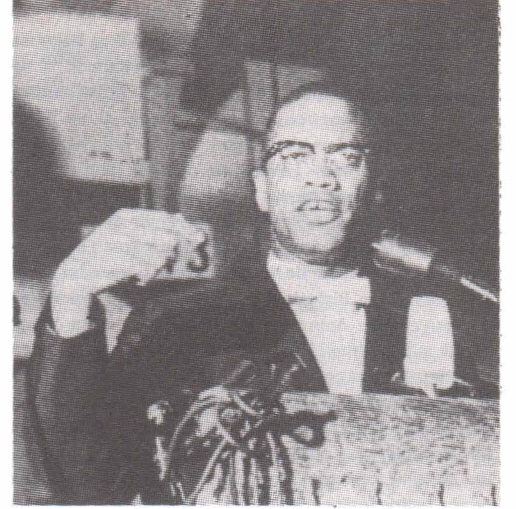
ABD'de 1960'larda toplumsal muhalefetin ve sosyalist hareketin odağını oluşturan *Students for a democratic Society* (Demokratik Toplum İçin Öğrenci Birliği - SDS), sosyalist eğilimli yazarlar Clarence Darrow, Upton Sinclair ve Jack London tarafından 1905'de kurulan *League for Industrial Democracy*'e (Endüstriyel Demokrasi Birliği - SLID) dayanıyordu. Fabiancılığa yakın bir çizgiyi izleyen bu birlik, 1938'de Hitler-Stalin Paktı'nın etkisiyle, temel ilkelerini "faşizme, Moskova komünizmine ve. her türlü otoriteryanizme karşıtlık" olarak belirlemişti.

1960'da, Michigan Üniversitesi'nden bir grup öğrencinin müdahelesiyle, *SLID, SDS* adını aldı ve o zamana dek hiçbir varlık göstermeyen bu küçük birlik, canlanmaya başladı. 1960/61 döneminde McCarthy'ciliğe karşı "insan ve yurttaş hakları hareketi" örgütlemeye çalışan *SDS*, öz programına 1962 kongresinde kabul edilen *Port Huron Bildirisi*'yle kavuştu. *Yeni Sol Manifestosu* adıyla da sunulan bu bildiri, Detroitli bir işçi ailesinden gelen, geleceğin ünlü öğrenci önderi Tom Hayden tarafından kaleme alındı. "MacCarthyist paranoid anti-komünizmle mücadele"yi öncelikli görev olarak vazeden *Port Huron Bildirisi*, "her bireyin kendi hayatıyla ilgili tüm kararlara katılma hakkını öngören katılımcı demokrasi"yi savunuyordu. "Katılımcı demokrasi" şiarı, hareket radikalleştikçe "doğrudan demokrasi"ye dönüşecekti. *Port Huron Bildirisi*, "Yeni Sol'un toplumsal reformların motoru olabilmek için yalnızca ağrıyan midelere dayanmaması" gerektiğini ortaya koyarak, ABD'de zaten marjinalize edilmiş olan sosyalist ve genel olarak sol politikanın ekonomist-sendikalist mirasını da sorguladı.

"Yeni" *SDS*'in ilk kapsamlı siyasal kampanyası, yurttaşlık hakları hareketi çerçevesinde gelişti. 1964'de, güneyde ırkçılık karşıtı yurttaşlık hakları hareketi ekseninde; ABD'de iktidarı dönüşümlü olarak devralan iki partiden siyasal bakımdan daha liberali olan *Demokrat Parti*'yle ve bu partiye bağlı sendikalarla bağlantı kurmak amacıyla, 1964'de *Mississippi Freedom Democratic Party*'i (Mississippi Özgürlük-Demokrasi Partisi - MFDP) kurdu. *MFDP*'nin Ağustos 1964'deki *Demokrat Parti* Kongresi'ne yönelik kampanyası etkili olmayınca, *SDS Demokrat Parti* ve resmî siyasal düzenle her türlü ilişkiyi bir yana bıraktı. '60'ların ortalarına gelinirken *SDS*'in eylemini ve programını belirleyen hedef, her toplumsal pratik alanında, mevcut kurumlara alternatif, katılımcı (zamanla değişen söylemle doğrudan demokrasiye dayalı) karşı-örgütler kurmaktı. Bu hedefin gerçekleştirilmesi için elbette fazla uğraşılan alan, *SDS*'in "anayurdu" olan üniversite oldu. 1961'de "Özgür Okullar", 1963'de "Özgür Üniversite" tasarısı ortaya atıldı. Özgür Üniversite'nin esası, öğrencilerin bilimin edinilmesi pasif konumunu eğitimdeki alıcı-verici ilişkisinin ve resmî müfredatı reddedip kendi kendilerini eğitmelerine dayalıydı. 1965'de hareketin yaygınlaşması ve üniversite işgallerinden sonra, 50 kadar hücre örgütlenerek, Özgür Üniversite tasarısı sistematikleştirilecekti. Öğrencilerin kendi kendilerine Marksizm, emperyalizm, Vietnam, Reich'cı psikoloji, dans ve vücut boyama dersleri vs. "okuttuğu" Özgür Üniversite nüveleri, 1967'den sonra devlet terörünün tırmanması ve buna karşı hareketin sertleşmesiyle dağılacaktı.

SNCC ve *Kara Güç*

'60'ların ilk yarısında ABD'de toplumsal muhalefetin en önemli unsurlarından biri, siyahların ırkçı baskılara ve eşitsizliğe karşı yürüttüğü yurttaş hakları hareketiydi. Ocak 1957'de kurulan *Southern Christian Leadership Conference* (Güneyli Hıristiyan Önderler Konferansı - SCLC) ve önderi rahip Martin Luther King, Jr., siyahların beyazlarla eşit hakları kullanabilmeleri mücadelesini yükseltiyordu. Bu harekete, Protestan Hıristiyan ideolojiyle desteklenen "civil disobedience" (sivil itaatsizlik) ilkesi hâkimdi. Amaçlanan toplumun temeli olarak sunulan "insan sevgisi", hareketin önderlerine göre, kesinlikle şiddeti reddetmeyi gerektiriyordu. *Students Nonviolent Coordinating Committee* (Öğrenci Şiddet-Dışı Koordinasyon Komitesi - SNCC) 1960'da bu hareketin etkin bir kolu olarak örgütlendi. *SCLC* ve *SNCC*, sonradan bütün dünyada '68 hareketinin kendine özgü eylem biçimlerinden biri olan "go-in" (içeri girme) ve "sit-in" (oturma) eylemlerini geliştirdi. Go-in'lerde, birkaç siyah, "sadece beyazlara" hizmet veren dükkânlara, kuruluşlara girip "bu yasakları tartışmak istiyor"; sit-in'lerde, gene siyahlara yasak olan yerlerde saatlerce, hatta günboyu oturuyorlardı. Bu örgütlü kararlılık gösterisi eylemi, ırkçı-ayrımcı Jim Crow yasalarının egemen olduğu güney eyaletlerinde siyahlar arasında hızla yayıldı. Kaale alınmamak, dayak ve ırkçı şiddete rağmen kitleselleşen "sivil ittatsizlik" sonucunda, siyahlar birçok eyalette eşit haklar elde etmeye başladılar. *SNCC, SDS*'i de çok etkiledi. 1964'de, *SNCC* ile işbirliği yapan *SDS*'den birçok beyaz öğrenci, ırkçı baskının en yoğun olduğu eyalette düzenlenen "Mississippi Özgürlük Yazı" kampanyasında çalıştı. *SDS* bu deneyimden de, başta sit-in ve go-in olmak üzere, çok şey aldı. Fakat *SDS*'in "beyazlığı", Kuzeyliliği ve söyleminin yabancılığı, siyah muhalefetle tam anlamıyla bütünleşmesini engelledi ve *SNCC*'yle işbirliği programı 1965'de sona erdirildi. Bu arada *SCLC* ve M. Luther King, Jr.'un 1963'den başkent Washington'a 300 bin kişilik bir protesto yürüyüşünü gerçekleştiren ve bütün eyaletlere yayılan gücü; 6 Ağustos 1965'de, Başkan Lyndon Johnson'un, güneyli siyahlara başta seçme-seçilme hakkı olmak üzere birçok hakkı tanımasını sağlayacaktı.

MALCOLM X (1925-1965)

Amerika'da Müslüman siyah radikalizminin simge ismi Malcolm X, 19 Mayıs 1925'de Nebraska'da Omaha kentinde doğdu. Aile soyadı Little'dır. Irkçı *Ku-Klux-Klan* terörünün ve siyahlara karşı ayrımcılığın yoğun olduğu bu eyalette 15 yaşına kadar kalan Malcolm, 1940'da okulu bırakarak Massachusetts eyaletinin başkenti Boston'a gitti. Amacı Nebraska'nın siyahları ikinci sınıf kariyerlere ve hayata mahkum eden atmosferinden kurtulmaktı. Boston'da marjinal işlerde çalıştı. Bilardo salonlarında temizleyicilik, ayakkabı boyacılığı, pastanede garsonluk yaptı. 1941'de Boston'da da arzuladığı kişisel "özgürlüğü" sağlama imkanları bulamaması üzerine, New York'a giderek yoksul siyahların yaşadığı Harlem'e yerleşti. Sandviççilik, ayakkabı boyacılığı gibi işlerde çalıştıktan sonra bir süre demiryollarında işçilik yaptı. Harlem'de siyah caz sanatçılarıyla, siyahların devam ettiği kulüplerdeki yasadışı alt-kültür çevreleriyle girdiği ilişkiler içinde Amerikan toplumunda siyahların ikinci sınıflaştırılmasına karşı duyduğu tepki, beyaz ırkçılığa ve egemenliğine karşı şiddetli bir nefrete dönüştü. Bu arada uyuşturucu madde satıcılığı ve ufak çaplı hırsızlık yapan Harlemli siyah çetelerle ilişkisini yoğunlaştırdı. 1945'de Boston'a giderek bir hırsızlık şebekesi örgütledi. 1946'da yakalanarak hapsedildi.

Malcolm Little, Charlestown hapisanesinde tanıştığı bazı siyah Müslümanlardan etkilenerek İslâmiyet'i benimsedi. Hapis yıllarında çok yoğun bir okuma faaliyetine girişti; Özellikle Afrika'nın tarihiyle ilgilendiği okuma çalışmalarından iki temel sonuç çıkardı: Siyahlar (Afrikalılar) köleleştirilmelerinden önce yüzyıllardır köklü ve zengin bir kültürel birikim yaratmışlardı; onları esir eden sömürgeci beyaz emperyalizm, bu kültürü yok edip kendi törelerini "üstün uygarlık değerleri" olarak dayatmıştı. Bu düşünceler, Malcolm Little'ın siyasal söyleminde zaman zaman siyah-ırkçı tepkilerini de besleyen etkiler yarattı. Ancak onun için belirleyici motif, etnosentrizme ve sömürgeciliğe/emperyalizme karşı isyan oldu. Emperyalizmin öznesini, sınıfsal ayrımlar yapmadan, "beyaz ırk" olarak tanımlamak eğilimindeydi. Malcolm, hapiste yazışmaya başladığı Elijah Muhammed'in *Black Muslims* (Siyah Müslümanlar) cemaatine girdi.

Malcolm bu cemaate girdikten bir süre sonra, Malcolm X adını aldı. Cemaatin birçok militan üyesi de, Tanrıya ve davaya adanmışlıkları karşısında bireyciliklerinin önemsizliğini dışavurmak için, soyadlarını bırakarak X soyadını alacaktı. Malcolm X 1952'de tahliye olduktan sonra bir süre işçilik yaptı. *Black Muslims* hareketini sanayileşmiş metropoliten kuzey kentlerinin gettolarındaki siyahlar arasında geliştirmek gerektiği düşüncesini ortaya attı. Bu gettolarda marjinal işlerde çalışan veya yasadışı küçük vurgunlarla yaşayan asi genç-

Beatles sahnede. 1960'da hepsi 20 yaşın altında olan beş işçi çocuğu, Beatles adını alarak o sıralarda sayıları hızla artmakta olan Rock gruplarına bir yenisini eklediler. Ancak nisbeten yoksul işçi gençlerin devam ettiği birahanelerde iş bulan ve hatta buralarda iş bulmakta bile güçlük çeken Beatles, bu yüzden Hamburg'dan bir iş teklifi alınca seve seve kabul etti. Hamburg'un Avrupa çapında ünlü sefahat merkezi Reperbahn'da çalışırken, Beatles üyeleri, "exi" diye andıkları egzistansiyalist iki Üniversite öğrencisinin şahsında, ilk kez "yüksek kültür"ün temsilcileriyle tanıştılar. Deri ceket ve pantalonlardan oluşan ilk dönem Beatles'ın "resmî" giysisini sözkonusu öğrencilerden devraldılar. Ancak Hamburg dönemi yalnızca dış görünüşleri değil yaptıkları müzik açısından da bir dönüm noktası oldu. Döndükten sonra 7 Aralık 1960'da Litherland belediye salonunda verdikleri konser dinleyecilerin Beatles müziğini bir kitlesel gösteriye dönüştürdükleri konserlerin ilki oldu.

lerle kolayca ilişki kurabilen Malcolm X, birkaç sene içinde, hiyerarşik, dar ve disiplinli bir örgüt olan *Black Muslims*'in üye sayısının 40 bini bulmasını sağladı. Böylece ağırlıkla siyah orta sınıflar ve entelejensiyanın öncülüğünde yürüyen güneyli siyah insan hakları hareketinden farklı olarak; kuzeyde, proleter ve lümpen proleter getto cemaatlerine dayanan radikal bir siyah hareketi doğmaya başladı. Malcolm X, gettoların yasadışı şiddet potansiyelini, militan Müslüman bir siyah hareketine kanalize etmeye çalışırken, alt-kültür hayatının yerleşik ahlaka karşı mutlak reddiyesinin yerine siyah ırkın kültürel-tarihsel zenginliğini yeniden üretmeye dönük İslâmî cemaat dayanışmasını koymayı hedefliyordu. Hıristiyan beyaz Amerika'ya karşı başka bir dini benimseyerek Afrika'daki Müslüman uluslarla kendisini ortak bir kimliğe bağlı düşünmek, siyah gençliğin tepkilerini radikal bir bütünlük içinde ifade etmeleri için elverişli bir zemin sunuyordu. 1959'da üç ay için Afrika'ya gittikten sonra, Afrika ülkelerindeki bağımsızlıkçı akımların etkisiyle, söyleminde antiemperyalist unsurların ağırlığı artmaya başladı. 1960'ların başında, artık bütün Amerika'da tanınan ve kamuoyunda, "Amerika'nın en öfkeli adamı" olarak anılan biri olmuştu. 1964 başında, dünya şampiyonu ünlü boksör Cassius Clay'in Müslüman olarak Muhammed Ali Clay adını almasını sağlaması popülaritesini daha da artırdı.

Malcolm X, Mart 1964'de İslâm'ı tahrif ettiğini ve müridlerinin zihnini uyuşturduğunu savunduğu Elijah Muhammed ve *Black Muslims*'den ayrıldı. Hac'a gitti. El-Hacc Malik El-Şahbaz adını aldı. Hac gezisi dolayısıyla Afrika ve Orta Doğu ülkelerinde inceleme ve temaslarda bulundu. Kongo ve Tanzanya ulusal kurtuluş mücadelelerinin yanısıra, Vietnam'ın antiemperyalist mücadelesini Amerika'da ilk olarak destekleyenlerden biri oldu. Bu arada, *Organisation of Afro-American Union* (Afro-Amerikan Birliği Örgütü - OAAU) adında yeni bir örgüt kurdu. Bu örgütle dinî bir ayrım yapmadan, 22 milyon siyah Amerikalının ekonomik, siyasal ve toplumsal mücadelesini anti ırkçı ve antiemperyalist bir temelde birleştirmeyi hedefliyordu. Malcolm X, *OAAU*'u son derece yoğun bir propaganda trafiği içinde güçlendirmeye çalışırken, *Black Muslims*'in kendisine yönelik tepkileri de sertleşmekteydi. 13 Şubat 1965'de evine yapılan bombalı saldırıdan kurtulduktan kısa süre sonra, 21 Şubat'ta bir kapalı salon toplantısında konuşma yaparken öldürüldü. Cenazesi Harlem'de çok büyük bir törenle kaldırıldı. Malcolm X, Amerika'da esas misyonu olarak gördüğü İslâmî hareketi geliştirme hedefi bakımından kalıcı ve büyük çaplı bir başarı kazanamadı ama siyahların tarihsel-kültürel kimliklerini ve miraslarını öne çıkartarak, başta *Black Power* (Kara Güç) olmak üzere dünya radikal siyah hareketlerinin fikrî öncüsü oldu.

Ancak güneyli ırkçı beyazların *SCLC* ve *SNCC*'ye karşı terörist tepkisi de şiddetlenerek artıyordu. 1964 "Mississippi Özgürlük Yazı" bu terörün doruğu olmuş, çok sayıda siyah ağır yaralanmış, siyah Protestan kiliseleri ateşe verilmiş; Haziran 1964'de kaçırılan iki beyaz ve bir siyah yurttaş hakları eylemcisinin cesetleri, Ağustos'ta, dayak ve kurşunlarla delik deşik edilmiş olarak bulunmuştu. Güneydeki ırkçı beyaz terörü, *SCLC/SNCC*'nin "şiddetsizlik" ilkesine siyahlar arasındaki bağlılığı sarsan tek etken olmadı. Eşitsizliğin yasal düzeyde varolmadığı, siyahların yoksul banliyölerde, gettolarda ekonomik baskı ve sömürü altında yaşadığı Kuzey kentlerinde; 1964'de başlayarak kendiliğinden-ekonomik isyanlar patlak verdi. Polisin sert tepkisi, iki yıl içinde bu isyanlarda yaklaşık 300 siyahın ölümüne yolaçtı. Kuzeydeki yeni radikal hareketten kaynaklanan bu yönelim, sonuçta *SNCC*'ye de yansıyacak; 1966'da örgütün genel sekreterliğine gelen Stokely Carmichael önderliğindeki yönetim kadrosu, *Black Power* (Kara Güç) programını benimseyecekti. *Kara Güç*, siyahların diaspora'da (anayurdundan çıkıp dünyaya dağılmış olarak) yaşayan seçkin, üstün bir ırk olduğunu savunuyordu; bu halkın birleşip özüne dönerek ve şiddet dahil bütün yöntemleri kullanarak bağımsızlığı için mücadele etmesinin gerektiğini ortaya koyuyordu. Beyazları mutlak olarak düşmanlaştırarak, "beyaz tüccarları gettolardan kovun ve kendi ekonominizi kurun" çağrısı yapan *Kara Güç*'le, tepkisel bir karşı-ırkçı yönelim kazanan siyah muhalefet, *SDS* ve genel toplumsal muhalefetten ayrışmaya başladı.

SDS, "Mississippi Yazı"nda ve *SNCC* ile ilişkilerinde edindiği deneyimleri, üniversite alanına taşımaya başladı. ABD üniversitelerinin, binlerce öğrencinin birarada kapalı devre bir hayat yaşadığı kampüs sistemi, öğrenci hareketi için son derece elverişli bir faaliyet zemini sağlıyordu. ABD üniversitelerinde, siyahların eşitlik mücadelesine destek için sit-in'ler yayılmaya başladı. *SDS*, derslerde profesörleri ırkçı baskıları ve diğer güncel siyasal sorunları tartışmaya zorlamaya veya kürsüye bizzat hâkim olarak tartışma açmaya dönük teach-in (dersi kesme) eylemlerini geliştirdi. Sit-in, teach-in ve diğer eylemlerin en yoğun olduğu üniversite, Berkeley idi. Berkeley, hem Amerikan işçi, siyah ve öğrenci hareketinin geleneksel olarak canlı olduğu

bir merkez olan Koliforniya'daydı; hem de alt ve orta sınıflara açık, yeni (sanayileşmiş) üniversite mantığına uygun yapısı ve 27 bin kişilik öğrenci kitlesiyle, ABD üniversite sisteminin zayıf halkalarından birisiydi. *SDS*'in mücadelesini radikalleştiren ve gücünü artıran "Özgür Konuşma Hareketi"nin Berkeley'de doğmuş olması tesadüf değildir.

Vietnam ve Tırmanan Mücadele: 1965-1967

8 Mart 1965'de Vietnam'a ilk Amerikan askerî birliğinin çıkması üzerine, ABD'nin anti-emperyalist savaşına karşı mücadele, *SDS*'in ve toplumsal muhalefetin odağına yerleşti. 7 Nisan 1965'de *SDS*'in Washington'da düzenlendiği 25 bin kişilik protesto gösterisinden başlayarak, bütün üniversitelerde Vietnam teach-in'leri, sit-in'leri yapılmaya başladı. 22 Mayıs 1965'de Berkeley'de 35 bin kişinin katıldığı ve 36 saat süren bir teach-in gerçekleştirildi. 1966'da *SDS*, protesto hareketine "yaptırımcı" bir boyut getirerek "hiçbir öğrencinin askere gitmemesini sağlamayı" amaçlayan "We Won't Go!" (Gitmeyeceğiz) kampanyasını başlattı. Vietnam savaşına karşı protesto, yalnızca öğrencileri değil, değişik kesimlerden, hareketlerden yüzbinlerce insanı seferber etti. Hippiler ve Beatnik kökenli gençik alt-kültürleri savaş karşıtı hareket içinde önemli bir yoğunluk oluşturuyorlardı. Bu alt-kültür, cinsel ve genel olarak bireyselliğe tanıdığı sınırsız özgürlük ve yerleşik düzenin ahlâkına karşı geliştirdiği köklü ve şenlikli reddiye ile, *SDS*'i de etkiledi ve öğrenci hareketi içinde anarşizan etmenlerin güç kazanmasını sağladı. Radikal siyah hareketi ise, Vietnam'a savaşmaya götürülen askerlerin çoğunlukla siyah gençlerden devşirildiğini ve bunun görmezden gelindiğini savunarak savaş karşıtı hareketi eleştirdi; *Kara Panterler* ve ona yakın gruplar, barış hareketinin şiddeti ve savaşı kategorik olarak reddeden hümanist söylemini de benimsemiyorlardı.

1967 yazında, ABD Kongresi'nin, öğrencilerin askerlikten muafiyetini kaldırması ve Vietnam'a savaşmaya gönderilme tehdidinin yakınlaşması, öğrenci hareketinin mücadelesini tırmandırdı. Toplu celp kâğıdı yakma eylemleri düzenlendi. 1967 sonbaharında, Kuzey kentlerindeki siyah gettolarında başgösteren ve şiddetle bastırılan yeni isyanlardan da ibret alan bazı *SDS* içi gruplar, daha etkin ve aktif bir mücadeleyi savunarak, Celbi Durdurma Haftası'nı örgütlediler. 17 Ekim'de Madison kendinde, Vietnam'da kullanılan napalmleri üreten *Dow* kimya tröstünün merkezine yürüyen öğrencilerle polis arasında, o zamana kadar görülmeyen türden sert bir çatışma oldu. "Kanlı Salı" olarak anılan aynı gün, Kaliforniya'da, Oakland'da askerlik şubesine saldıran öğrenciler de polisle çatıştı. Bu arada *SDS*'e bağlı grupların örgütleyici çalışması ve Hippi alt-kültürünün barışçı nonkonformizminin yayılmasıyla, erler arasında da savaş karşıtı direniş odakları oluşmaya başlamıştı. 21 Ekim 1967, birleşik savaş karşıtı hareketin doruk günlerinden biri oldu. *SDS* tabanının ve hippilerin ağırlıklı olduğu 50 bine yakın genç, ABD Savunma Bakanlığı binasını (Pentagon) kuşattı. Hippiler, "Pentagon'daki şeytanı kovmaya" yönelik ayinler yaptılar, binayı koruyan askerlerin tüfeklerinin namlularına çiçekler soktular. Bu arada *SDS*'lilerden oluşan bir grup, *Vietkong* bayrağıyla Pentagon'a girmeye çalıştı. Kalabalık ertesi sabaha kadar Pentagon'un çevresinden ayrılmadı; yediyüze yakın insan tutuklandı.

1968: Rejimin İstikrarına Darbe ve Rejimin Karşı Darbesi

1968'in ilk aylarında, ABD'de rejim bir dizi darbe aldı ve ciddi bir istikrarsızlık bunalımı doğdu. Ocak'ta *Vietnam Kurtuluş Ordusu* karşısında Amerikan birliklerinin uğradığı yenilgilerden sonra, savaşın ABD ekonomisinin dengelerinde meydana getirdiği bozukluklar da etkisini göstermeye ve dolar değer yitirmeye başladı. 31 Mart'ta Başkan Johnson'ın savaş karşıtı muhalefet karşısında tutunamayarak Başkan adaylığından çekilmesi, iktidar adına yenilgi tablosunu tamamlıyordu. Ardından, Nisan ve Haziran'da gerçekleşen iki siyasal suikast; toplumsal muhalefeti bir yandan şiddetlendirirken, diğer yandan giderek dağılmasını hızlandıracak ve devlet terörü tırmanacaktı.

4 Nisan 1968'de siyahların şiddet karşıtı karizmatik önderi Martin Luther King, Jr. öldürüldü. *Kara Güç* önderi Carmichael, derhal şu açıklamayı yaptı: "Beyaz Amerika Dr. King'i öldürerek bize savaş ilan etti! Evlerinize gidin ve tüfeklerinizi kapın!" Yalnızca siyah hareketin militanları değil, yüzü aşkın Amerikan kentinde yaşayan onbinlerce siyah, infial halinde ayaklandı. Nüfusunun yüzde 70'i siyah olan Washington'da ayaklanan siyah kitleler, Beyaz Saray'a ancak iki blok kala büyük bir polis kuvvetiyle durdurulabildiler. Yüzlerce bina kundaklandı; ertesi sabah dünyanın en büyük kapitalist metropolünün başkenti, yakılmış, yıkılmış, binlerce askerin "işgalinde"; tam bir savaş sonrası görünümüne sahipti. Nisan olayları sırasında ABD'de onlarca siyah öldü; gerilim ve şiddet tırmandı. Beyaz öğrenci ve barış hareketi de, hem bu tırmanmadan kaçınılmaz şekilde etkilenerek, hem de siyahların radikalleşmesinden ibretlik sonuçlar çıkararak, sertleşmeye başladı. Nisan sonundaki Columbia Üniversitesi ayaklanması, siyah ve beyaz muhalefeti yanyana getirdi. Ayaklanma, 23 Nisan'da, siyahlarla *SDS*'in, üniversitenin yeni yapılan beden eğitimi salonuna siyahların alınmayacağı kararını protesto etmesiyle başladı. Üniversite işgal edildi. Polis tarafından şiddetle bastırılan bir haftalık işgal sırasında, muhalefetin fraksiyonlarının çoğulluğu ve ayrışması da ortaya çıktı. Hareketin ana gücü durumundaki *SDS*'de anarşizan alt-kültürlere yakın gruplar, *PLP* fraksiyonu, *Yeni Sol* ve radikal siyah hareketinden esinlenen devrimci fraksiyonlar, orta ve bütünlüklü bir siyasal perspektif üret(e)meden yanyana bulunuyorlardı.

5 Haziran 1968'de, görece geniş bir yurttaş hakları programı ve Vietnam savaşını bitirmeyi

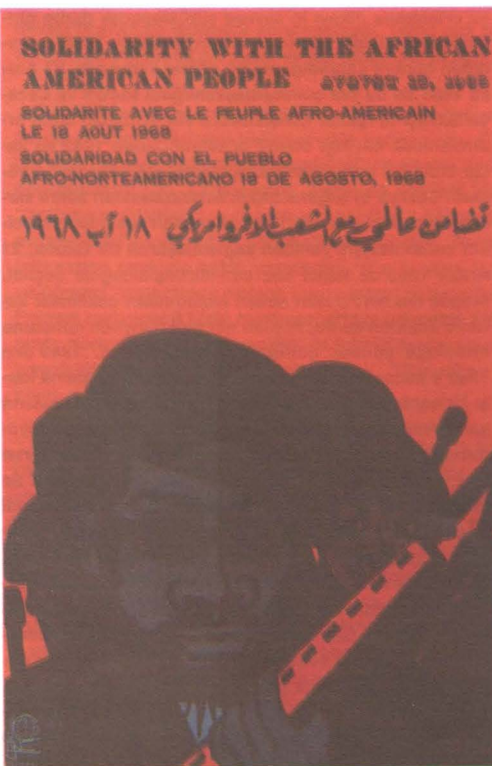

Mayıs 1968'in üniversite kantinlerini süsleyen anonim afişlerinden biri: "Şiddete şiddetle karşılık vermek". Fransız Ulusal Öğrenci Birliği*'nin 6 Mayıs'da polisin Sorbonne Üniversitesi'ni işgal etmesini protesto amacıyla düzenlediği ve hükümetin yasadışı ilan ettiği gösteri* Cumhuriyet Güvenlik Birlikleri *tarafından dağıtılıp 500'e yakın gösterici yaralandığında Paris'li öğrenciler arasında yaygınlaşan karşı koyma eğilimi kendisini yazılı veya görsel biçimde ifade etmeye başladı. Öğrencileri karşı koyma fikrine yaklaştıran bir başka ve somut gelişme de, bütün Mayıs olayları boyunca saldırılarını sürdürecek olan faşist grupların varlığıydı. Her türlü muhalefet hareketine saldırıda bulunan faşist çeteler, iktidar koalisyonunda yer alabilmek için geniş bir antikomünist cephe yaratmanın yolunun faşist terörden geçtiğini düşünüyorlardı. Ancak faşist gruplar arasında çelişkiler de vardı. Güney'de askerler arasında belirli bir gücü olan* Organisation de l'Armée Secrète *(Gizli Ordu Örgütü - OAS) ırkçı-şoven ve sömürgeci bir ideolojiye sahipken, küçük burjuvazi ve bürokrasinin bazı kesimlerinde etkin olan* Milli Onarım *monarşist eğilimler taşıyordu. Vichy geleneğini izleyen* Cumhuriyetçi İttifak *korporatist ve "klasik" faşist, eylem ve söylemini fanatik bir antikomünizm üzerine kuran* Occident *(Batı) ise aşırı şiddet yanlısıydı.* OAS *ve* Occcident, *diğer gruplardan "meşruiyetçiliğe" saplanmamalarıyla da ayrılıyorlardı.*

Afrika'dan koparılıp getirildiklerinden bu yana kendi içindeki dayanışmayla kültürlerini koruyabilen siyahlar kendilerinin ve yakınlarının kölelikten kurtulmaları için ilginç dayanışma biçimlerini sergilediler. Thomas Jefferson'ın hizmetçisi kırk yılı aşkın bir süre çalıştı ve on bin dolar kazandı. Bu parayla 19 "ırkdaşının" özgür olmasını sağladı. Dayanışma ve ayakta kalabilmenin biçimi çok değişik ortaklıklar yaratabiliyordu. Afrika'dan geldiğinde belki de haberleşmek amacıyla kullanır düşüncesiyle davulu elinden alınan siyah adama bırakılan yegane izin "şarkı söyleyebilme" izniydi. Afrikalı Amerikalının kendi kültürel mirasını koruyabileceği, bir anlamda da kendine özgü kültürü geliştirebileceği tek alan müzikti. Bu dönemdeki müziksel üretim herhangi bir enstrüman kullanımı olmaksızın söylenen şarkılardan, plantasyonlarda söylenen 'field-holler' ya da 'field-cry' (tarla ağıtı) denilen "iş şarkıları"ndan ibaretti. "İş şarkıları"yla dile gelen kültürel oluşum daha sonra, 1900'lerin başından itibaren bir türlü ele avuca sığmayan, "canlandırmak" "neşelendirmek" gibi anlamlara gelen cazı yarattı. Acılarını, düşürüldükleri toplumsal konumları/konumsuzlukları şarkılarla dile getirebildiler. Beyaz adamın elinde kırbaç/ Beyaz adamın elinde tetik/ Ve İsa ile İncil elinde/ Köle kılındı siyah adam böylece... Cazın nasıl bir alana yayıldığını yine şarkıların sözleri anlatıyor. Charlie kumarbaz/ Sadie de orospu/ Çal o şeyi/ Caz'ı/ Lordlar ve Leydiler için çal/ Dükler ve Kontesler için/ Orospular ve Jigololar için... Siyah tepkiselliğinin daha geniş bir alana yayılmasında, siyah örgütlenmelerin artmasında caz ve aşağılanan siyah sanatı giderek mücadele içinde, birlikteliği ve kendini ifade edebilmenin en etkin yolunu oluşturdular. Yanda, Chicago'daki siyah gettoların birindeki Siyah Güç hareketinin bir duvar resmi. Resimde siyah kahramanlar ve siyah kültürünün yarattığı güzellikler sergileniyor. 1960'ların ortalarında siyah başkaldırının yükselmesi, dünyanın gözünün siyah harekete dönmesine ve dayanışmanın tüm dünyaya yayılmasına neden oldu: "Afrikalı Amerikalılarla Dayanışma" başlıklı bu afiş (altta) 1968'de Küba'da yapılmış.

vaadeden *Demokrat Parti* Başkan adayı Robert F. Kennedy'nin, İsrail yanlısı çizgisini protesto eden bir Ürdünlü tarafından vurulması; gerilimi denetlenemez biçimde artıracaktı. Rejimin kendi kuralları içinde yumuşama/reforme edilme imkânını temsil eden Kennedy'nin ölümü, sistem-içi muhalefetten sonuç umanların umutlarını tüketti. Tepkisel, dağınık, çok merkezli bir radikalleşme, sertleşme dalgası patlak verdi. Hippiler ve diğer anarşizan-liberter alt-kültürler içindeki radikal unsurlar siyasallaşmaya başladı. California Üniversitesi'nde bir grup hippi, *People's Park* (Halkın Parkı) adıyla anonim hayat mekânı olarak örgütledikleri bir yeşil alanın otopark yapılması projesine karşı polisle çatışırken bir ölü verdiler. Aynı yıl, ülkenin Güneybatısında, Meksika kökenli Amerikalılar, kendi ulusal-kültürel kimliklerini öne çıkaran *Chicano* hareketi içinde siyasallaştılar. *Kara Panterler*'i model alan *Brown Berets* (Kahverengi Bereliler), devlete karşı bombalama, vs. şiddet eylemleri düzenledi. *Chicano* hareketi, 1969'da Denver'deki kongresinde, bir anti-emperyalist ulusal kurtuluş programı benimseyecekti. 1968'de, feminist hareket de bağımsız perspektifini geliştirmeye başladı. Kasım 1968'de başlayan San Fransisco *State College* (Devlet Koleji) ayaklanması, radikal muhalefetteki ayrışmaları bir kez daha ortaya koydu. 26 bin kişilik üniversitede 6 Kasım'da başlayan boykotun üç "başı" vardı: *Chicano*'ların oluşturduğu *Third World Liberation Front* (Üçüncü Dünya Kurtuluş Cephesi - TWLF), *PLP* denetimindeki *SDS* şubesi ve *Kara Panterler*'e yakın siyah öğrenci derneği, Nisan'a kadar süren boykotun yenilgi süreci, radikal muhalefetin ivmesinin gerilediğini ortaya koydu. Muhalefetin siyah, Latin, vs. azınlık unsurları milliyetçi-bağımsızlıkçı perspektiflerini, beyaz hareket içindeki gruplar da kendi fraksiyon politikalarını/hesaplarını genel sürecin önüne koydukları için; çoğullaşma verimsiz, hareketi bölücü bir mecraya girmişti. Bu süreç içinde, hâlâ şiddete karşı bir çerçeve benimseyen geniş kitlelerle bağlar kopmaya, ikna mekanizmaları tükenmeye; buna bağlı olarak kamuoyunun savaş karşıtı hareket çerçevesinde verdiği (en azından pasif) destek de sona ermeye başladı. Birçok *SDS*'li, 1968 sonbaharında,

görece demokrat *Demokrat Parti* senatör adaylarını seçtirmek için seferber oldu.

5 Kasım 1968'de *Cumhuriyetçi Parti*'den Başkan seçilen Nixon'un devlet terörünü ciddi ölçüde tırmandırması, muhalefetin ayrışma ve dağılma sürecini hızlandırdı. *Central Intelligence Service* (Merkezî İstihbarat Servisi - CIA) ve *Federal Bureau of Investigation* (Federal Araştırma Bürosu - FBI) radikal örgütlerin içine sızarak onları içten çökertecek operasyonlar hazırladılar; polis sertleşti ve silah kullanmaya başladı. Nixon, bir yandan da seçmen yaşını 21'den 18'e indirerek, şiyah ve başka renkli azınlıkların yasal statülerini düzelterek, Vietnam'daki Amerikan birliklerini tedricen çekmeye başlayarak; muhalefete katılan geniş kitleleri yavaş yavaş pasifize etmeyi başardı. Yeni Başkan, yenilgiyle sonuçlandığı açığa çıkmış olan Vietnam müdahalesini, radikal toplumsal muhalefetin bir kazanımına dönüştürmeden sona erdirmeye dönük bir strateji izlemekteydi.

Savaş Karşıtı Hareketin Son Atağı ve Bölünen Muhalefetin Tükenişi

1969/1970 döneminde, savaş karşıtı hareket, ABD emperyalizminin izlediği politikanın dalgalanmalarına bağlı olarak, iki kere kabardıktan sonra tamamen yatışacaktı. Ağustos 1969'da, anarşizan-liberter alt-kültür akımının örgütlediği Woodstock rock konserinde onbinlerce genç toplandı. 15 Ekim 1969'da, milyonlarca insan ülkenin bütün kentlerinde barışçı yürüyüşler yaptı; Kasım 1969'da Washington'da 750 bin kişilik rekor bir barışçı gösteri düzenlendi. Son olarak, Nisan 1970 sonunda, Nixon Vietnamlı gerillaları ezmek için Kampuçya içlerine askerî operasyon düzenlediğinde, bütün üniversitelerde, o zamana kadar görülmedik ölçüde büyük protestolar gerçekleştirildi. Öğrenciler New York borsasının bulunduğu Wall Street'i üç gün işgal etti. Vietnam savaşında 50 bin Amerikalı genç ölmüş; 300 bini yaralı ve çoğu ruhsal dengesini yitirmiş olarak geri dönmüş; 100 bin genç kaybolmuş, yakalanmış veya başka ülkelere kaçmıştı. 1969/1970'deki son kabarma, bu tabloya karşı siyasal bir hedefle/taleple birleşmeyen kendiliğinden bir "yeter artık!" tepkisiydi. Muhalefetin radikal unsurları, bu kabarmada örgütleyici, etkin bir konumda değildi; 1969/70 kitlesel hareketleri, şiddet karşıtı muhalefet geleneğinin izindeydiler. 1971 baharında Nixon'un Vietnam'dan kesin olarak çekilineceğini açıklamasıyla, bu kitlesel inisiyatif, hedefine ulaşmış olmanın huzuruyla yatıştı. Muhalefetin radikal unsurları ise, bir süre kamuoyunda büyük yankılar yaratan eylemleri gerçekleştirdikten sonra marjinalleştiler.

Haziran 1969'da Chicago'da yapılan Kongrede, *SDS* de kendi içinde kesin olarak bölünmüştü. 1968/1969 kampüs ayaklanmalarında gücünü artıran *PLP*, bu Kongreye *SDS*'i tamamen ele geçirme hedefiyle gelmişti. Ancak anarşizan-liberter alt-kültürler ve siyah hareketi karşısındaki sekter tavrı ve Kuzey Vietnam Devrimi'ni lanetlemesi; Maocu olmayan *SDS* tabanını *PLP*'ye karşı birleştirdi. Sonuçta, *PLP* fraksiyonu *SDS*'den tasfiye edildi. Ancak "kalan" *SDS* de kendi içinde bölündü. En önemli iki çizgi, *Revolutionary Youth Movement* (Devrimci Gençlik Hareketi - RYM) içinden çıktı. *RYM I*, Bob Dylan'ın ünlü şarkısının nakaratı "the answer's blowing in the wind"den (cevabı esen rüzgârda) esinlenerek, siyasal bakışını "you don't need a weatherman to know which way the wind blows" (rüzgârın ne yandan estiğini anlamak için havayı koklayan birine -weatherman'e- ihtiyacınız yok) meseliyle özetledi ve *Weatherman* adını aldı. 1969 sonunda illegale geçen *Weatherman*, kendini sunuşundan da anlaşılabileceği gibi, *Yeni Sol*'un siyasal vekâleti-temsiliyeti reddeden yaklaşımını uçlaştırıyordu. Bu bakış, *Weatherman*'ın programından çok pratiğinde, eyleminde ifadesini buldu. Bernhardine Dorn'un sözcülüğünü üstlendiği hareket, "doğrudan eylem" geleneğini silahlı kılıp profesyonelleştirerek, düzene karşı devrimci teröre girişti. Ulusal-emperyalist çelişkilerin, kapitalist sistemin bütünü açısından, metropoldeki sınıf çelişkilerinden daha önemli olduğunu savunan "üçüncü dünyacı" bir perspektifi benimseyen *Weatherman*, "Bring the war home" (Savaşı buraya -ülkeye-taşımak) şiarıyla hareket etti. Anti-emperyalist kurtuluş mücadelelerine metropolde düzene darbe vurarak destek vermeye yönelik bu stratejisiyle *Weatherman*, Batı Avrupa'da '70'lerin başında örgütlenen *Kızıl Tugaylar* (İtalya) ve *Kızılordu Fraksiyonu*'nun (Almanya) atası sayılabilir. *Weatherman*, bazı etkili eylemler gerçekleştirdikten sonra, birçok üyesi öldürülüp yakalanarak ezilecekti.

RYM II ise, kendisine yakın yerel üniversite gruplarıyla ve bazı siyah gruplarıyla işbirliği yaparak, işçi sınıfı gençliği içinde örgütlenmeye yöneldi. İşçi ve işsiz mahalle gençliğini, gençlik çetelerini devrimci hedeflere örgütlemek için, *Young Patriots*'u (Genç Yurtseverler) oluşturdular. Ancak *RYM II*; dev işletmelerdeki beyaz işçilerin gelişkin ekonomik imkânlarıyla sistemle bütünleştiği, Güney Kaliforniya gibi bazı bölgelerde daha olumsuz şartlar altında çalışan işçilerin örgütlenme geleneğinin zayıf olduğu, en önemlisi siyah, Latin vb. eşitsiz koşullarda çalıştırılan renklilerle azınlıkların tepkilerinin ırksal-milliyetçi görünümler aldığı, kısacası işçi sınıfı içindeki fraksiyonlaşmanın çok parçalı olduğu Amerika'da gerçekleştirmek istediği "saf proleter" strateji ile, tıpkı *PLP* ve *SWP* gibi, fazla ilerleme sağlayamadı.

Fransa

Fransa'da işçi sınıfı hareketi ve *Parti Communiste Français* (Fransız Komünist Partisi - PCF), II. Dünya Savaşı'ndan oldukça güçlü ve saygın çıkmıştı. *Kızılordu*'nun Avrupa'yı faşizmden kurtarıcı misyonuyla birleşen direnişçi geçmişinden gelen saygınlığı, partiye savaş sonrası

DE GAULLE, CHARLES (1890-1970)

22 Kasım 1890'da Lille'de doğan De Geulle, yukarı orta sınıftan, Katolik, yurtsever ve milliyetçi bir ailenin oğluydu. Küçük yaşta ilgi duyduğu askerlik mesleğine 1913'de Saint-Cyr Askeri Akademisi'ni bitirerek teğmen rütbesiyle başladı. Öz güveni yüksek, üstün cesaretli bir subay olarak sivrilen De Gaulle, I. Dünya Savaşı sırasında Verdun'de çarpışırken üç kez yaralandı. Savaş sonrası Saint-Cyr Askeri Akademisi'na girerek strateji ve taktik konularında 2 yıl süreyle eğitim gördükten sonra 1925'de Mareşal Pétain tarafından Yüksek Savaş Konseyi üyeliğine getirildi. 1927-1929, 1936-1938 arası Ren bölgealndeki işgal ordusunda binbaşı rütbesiyle görev yapan De Gaulle, bu dönemde yazarlık denemelerinde bulundu. *Düşman Saflarında Çözülme* (1924), *Kılıcın Keskin Kenarı* (1932) ve *Meslek Ordusuna Doğru* (1934) kitaplarından sonra 1938'de yazdığı *Fransa ve Ordusu*'nu kendi adıyla yayınlamak istemesi nedeniyle Pétain'le arası açıldı. Pétain'in Almanlarla ateşkes imzalamasından sonra Londra'ya giderek direniş çağrısında bulunan Da Gaulle'ün böylece başlayan siyasal hayatı, kurtuluş sonrası kurulan koalisyon hükümetinde başbakan olmasıyla aürdü. Ancak koalisyon hükümetini oluşturan partiler arasındaki sürtüşmeler nedeniyle 20 Ocak 1946'da görevinden istifa etti.

1955-1956 arasında evine çekilerek anılarını yazmaya başlayan De Gaulle, Cezayir Savaşı'nın yarattığı gerginlik ortamında ülkeyi iç sevaşa sürükleyecek darbe girişimlerinin etkisiz kılınması amacıyla Meyıs 1956'da yeniden göreve çağrıldığında bu görevi kabul etti. 21 Aralık 1958'de bu kez cumhurbaşkanlığına aeçildi ve Cezayir Savaşı'nı içerde karışıklıklara yol açmadan sona erdirebilecek tek kişi olarak gözüktüğünden 1962'ye kader ciddi bir muhalefetle karşılaşmaksızın Franaa'yı yönetti. Cezayir'in bağımsızlığını kazanmasından sonra sarsılan durumunu Kasım 1982'de yepilen aeçimleri partisinin kazanmasıyla yeniden sağlamlaştıran De Gaulle, 21 Aralık 1965'de ikinci kez cumhurbaşkanlığına aeçildi. Frenaa'nın *NATO*'nun askeri kanadından çekilmeal kararını aldıktan sonra, Franaa'nın tüm dünyada nüfuzunu artırmaya yönelik politikalara ağırlık verdi. 1940'dan 1968'e kadar Fransız toplumunu ortak bir düşmana karşı birleşmeye çağırmasından ve bu çağrıya Fransızların yanıt vermesinden aldığı güçle bir ulusal önder pozisyonunda yöneten De Gaulle, Mayıs 1968'de patlak veren işçi ve öğrenci gösterileri karşısında çaresizliğinin de etkisiyle görüşmeleri sürdürme politikaaını benimsedi ve 30 Meyıa 1968'de yaptığı radyo konuşmaaıyla çekilmeyeceğini söyleyip, güçlü olduğu kanısını yaratarak, geniş bir kitle deaţağını yeniden arkaaına almeyı başardı. Haziran 1968'de yapılan aeçimleri ezici bir çoğunlukla kazanan De Gaulle, Nisan 1969'da anayasada Senato'nun işleyişi ve bölgesel örgütlenme konularında değişiklik yapmak üzere gittiği referandumu kaybedince, cumhurbeşkanlığından istifa etti. Anılarını yazmak üzere çekildiği Colombey-lea-deux-Eglisea'de 9 Kasım 1970'de kalp krizinden öldü.

Mayıs 1968 ve Üçüncü Dünyada Gençlik Hareketleri

Mayıs 1968: Genel greve dönüşen öğrenci gösterileri mi? Felç olmuş ve çevresindeki acılardan birdenbire sıyrılmış Fransa mı? Sallandığı sanılan bir siyasal iktidar mı? Şiddetin sıradan, adaletsizlik ve keyfi yönetimin kural olduğu ve barışın, başkasına saygının yani "asgari yaşama koşulunun" hayal alanında olduğu sanılan bu anlaşılmaz dünyada, kendi yerini sorgulayan, "ihtiyarlara karşı değil, fakat kendini ihtiyarlatmak isteyenlere karşı" harekete geçmiş gençlik... Bu antiemperyalizm manzarası hakkında Üçüncü Dünya ne düşünüyor? Bu kadar doyumsuz tüketim toplumunun gençliği hangi Üçüncü Dünya'yla bağıntılıydı? Sanayileşmiş ülkeler kuzeyi kaybediyorlar ve güney ülkeleri öğrenci hareketleriyle karşı karşıya kalıyorlardı.

Croissance des Jeunes Nations (Genç Ulusların Büyümesi) dergisinin 1968 Temmuz-Ağustos sayısı Üçüncü Dünya basınının Fransa'daki olaylar karşısındaki ruh halini açıklıyordu. L.D.Fologo, *Fraternite Matin*'de (Sabah Kardeşliği) bilmem kaç günün eseri "yakılmış arabalar ve cam kırıkları yanında ellerini kollarını sallayan, bağırıp çağıran çılgınlar" görüyor ve bu gözü dönmüşlerin 8 milyon grevciyi nasıl peşlerinden sürüklediklerini anlamıyordu... Bütün umudunu "işleri düzenleyecek ve Fransızlara Fransa'nın gerçekten büyük ve güzel yüzünü göstermesine olanak tanıyacak ve olayların Afrika'ya yansımasını önleyerek düzeni yeniden sağlayacak olan general De Gaulle'e bağlıyordu.

Bu sadece "komşuda kesilen soğanın gözlerini yaşarttığını" söyleyen *Kamerun Çabası*'nın yayıncısının durumu değildi. Yayıncıya göre Fransa, Çin'deki Kültür Devrimi'nden esinlenmekteydi ve Parisli çok sayıda "yaygaracı", Kızıl Muhafızların bir Fransızca yayınını düşlemekteydi. Ve çok değillerse de, görece olarak, hocalar arasında olduğu kadar öğrenciler arasında da böyleleri vardı.

Madagaskar, Libya, Kongo ve Cezayir'deki Fransızca basının çoğu üniversite reformunun gerekliliğini kabul etmekte, fakat Fransa'da egemen olan başkaldırı havasından endişelenmekte ve özellikle büyük saygınlığı olan devlet başkanına güvenini korumaktaydı. Daha çok da altı gün savaşlarında Arapların yanını tuttuğundan beri...

Granma, olayları yorumlamaktan titizlikle kaçınıyor ve durumu ve gelişimini betimlemekle yetiniyordu. Bir tek ülke "öğrencilerin haklı mücadelesi"ne destek verir görünüyordu: Çin. 21 Mayıs'da, Pekin'de 500 bin kişi "antiemperyalistler"i ve "antirevizyonistler"i destekleme gösterisi yaptı ve *FKP* yöneticilerini yuhaladı. *Pekin Infomation* sevinçle şöyle yazıyordu: "Bu coşkun işçi ve öğrenci hareketinde sadece burjuvazinin dalkavuğu-Fransız revizyonist hizbi tamamen ortaya çıkmakla kalmadı, dönek Sovyet revizyonizmi de tekelci Fransız burjuvazisinin suç ortağı olarak açığa çıktı". "Sosyalizm" nihai zafere doğru yürüyordu...

Paris'de *Croissance*'ın başka bir sayısında, Michel Dumas, Üçüncü Dünya'nın tartışma ve dileklerde yer almayan bir konu olmadığını söylüyordu. İsyancıların çoğu için dünyanın iktisadi durumu büyük haksızlıktı ve azgelişmiş ülkeler ilk ulusal bağımsızlık dalgasından başlayarak yeni sömürgeciliğin uygulamaya koyduğu sömürünün temel kaynaklarının yağmasını kolaylaştıran eşitsiz mübadelenin kurbanları olmuşlardı. Vietnam'dan kurtulmayı başaramayan Amerikan emperyalizmi, devrimci basın tarafından durmadan aşağılandı. Bu hareket, Kuzey-Güney ilişkileri daha iyi olmayan gelişmiş kapitalist ülkelerin çoğunu ardından sürükledi.

On yıl önce, François Perroux tarafından kurulmuş olan, *Ekonomik ve Toplumsal Gelişmeleri Araştırma Enstitüsü* (I.E.D.E.S.) öğrenci hareketinin ilk uğrağı oldu: Müdür, *Öğrenciler ve Hocalar Kurulu*'ndan çıkartıldı. Enstitü, tarafsız olmaları istenen uzmanların teknik söylemlerini terkederek ve Üçüncü Dünya'nın siyasal çelişkilerinin anlaşılmasına yarayan bir sosyo-ekonomik öğrenimi yeğleyerek bir "antiemperyalist mücadele merkezi" olmalıydı.

I.E.D.E.S. öğrencilerinin bu tavrı, diye yazıyor Michel Dumas, örgütlü ya da örgütsüz çok sayıda öğrencide vardı (Paris Hukuk Fakültesi'nin Üçüncü Dünya Komisyonu, Sorbonne'un Üç Kıta Komitesi, vb.). Bu tavır, radikalizm ve temelde "ABD'nin emperyalist siyasetinden farklı olmayan" Fransız işbirlikçi siyasetinin mahkum edilmesiyle belirleniyordu. Bunu söyleyenler, dolayısıyla, ancak genelleştirilmiş bir devrimle sorunun çözüleceğine inanıyorlardı.

İşbirliği yapanlardan ve sendika militanlarından ya da hükümet dışı örgütlenmelerden oluşan daha pragmatik bir komisyon, ertesi yıl için, Üçüncü Dünya'nın sorunlarının dökümünü yapacak ve bunları çözümleyecek teknik, mali ve siyasal olanakları çözümleyecek "Gelişme İçin Kurucu Meclis"lerin zorunluluğunu göklere çıkarıyorlardı.

Personelle "sorumlu merciler" arasındaki ilişkilere yardımcı olmak üzere Devlet Sekreterliği'nde, bir "tepki grubu" oluşturuldu. Bu, Michel Debré'nin, Üçüncü Dünya'ya yardım için ayrılan kredilerin indirilmesinden dolayı doğan karışıklıkları sorumlu tutmasını önleyemedi.

Askeri baskı ve iktisadi bunalımın bu Üçüncü Dünya'sı, onu bütün özgürlük ve eşitlik ümitleriyle, sosyalist ütopyalarıyla şişiren batılı militanların bu Üçüncü Dünya'sı, halkın kendi kaderini tayin etmede özgür olduğu bu Üçüncü Dünya, burjuva toplumunu reddeden bu hayali Üçüncü Dünya, sürekli devrim mahalli, "yeni insanlar" cemaatinin yükseldiği alan olarak bu Üçüncü Dünya, onlar için gerçekten vardı.

Küba, Vietnam, Tanzanya, Filistin... Amerikan emperyalizmine karşı çıkışın güçlü, geleceğin parlak olduğu yerlerde, tablatıyla bir kaynak laboratuar olarak, Çin'de, birçok Batılı entelektüel, saklanmayan bir heyecan ve dokunaklı bir saflıkla "olağanüstü" bir kişiliğin ortaya çıktığını göreceklerdi: Kızıl uzman.

Batı ülkeleri üniversitelerinde olduğu gibi şiddetli bir gençlik hareketiyle Doğu ülkelerinde de, Türkiye ve Japonya'da da karşılaşıldı. "Mayıs ruhu"nun Üçüncü Dünya'ya yayılması daha yavaş oldu ve 68-69 boyunca bunun izlerine rastlandı. Öğrencilerin yöneticileri sınıf kökenliydiler ve tam da bu yüzden çok sayıda lise öğrencisi harekete geçti.

Afrika'da ise şunlar oldu: Eylül 1968'de Tunus'da 134 devrimci öğrenci on yıl hapse mahkûm oldu, Fas'ta üniversite ve liselerde karışıklıklar meydana geldi, Senegal'de burs talebiyle başlayan gösteriler hızla siyasallaştı, işçiler de öğrencilere katıldı ve sendika önderleri tutuklandı. Moritanya'da işçiler greve çıktı, ordunun müdahale etmesi sonucu 7 işçi öldü 27'si yaralandı. Fildişi Sahili'nde hükümet öğrenci hareketini denetim altında tutmak amacıyla destekler göründü ve parti gençlik kollarını seferber etti, Kongo'da liseli öğrenciler büyük gösteriler düzenlediler ancak Ekim 1968'de hareketin önderlerinden Pierre Mudela idam edildi. Ocak 1969'da ise bir başka önder Gaston N'golo idam edildi. Güney Afrika'da ırkçılığa karşı mücadeleye öğrenci hareketi de katıldı. Mısır'da 20 ve 21 Kasım'da öğrencilerle güvenlik güçleri arasında çıkan çatışmalarda 4 kişi öldü. İskenderiye'de ise 23, 24 ve 25 Kasım'da çıkan olaylarda 15 öğrenci öldü, 414'ü yaralandı. Dahomey'de lise öğrencileri devasa gösteriler düzenlediler. Etiyopya'da Mart 1969'da boykot nedeniyle Adis-Ababa Üniversitesi kapatıldı. Gine ve Madagaskar'da da öğrenciler arasında derin bir hoşnutsuzluk yayıldı ve boykotlar oldu. Latin Amerika'da, öğrenci hareketi daha kararlı ve daha iyi örgütlendi. Öğrenci hareketinin temel yönelimi demokrasiyi yerleştirmekti. Hareketin hedefi zengin ülkelerdeki gibi "tüketim toplumu"nu reddetmekle sınırlı değildi. Ferando Gabeira Cohn-Bendit'e şöyle demişti: "Regis Debray'ın *Devrim İçinde Devrim* kitabını biliyorduk ve Küba deneyinin romantik hayalinden çok etkilenmiştik". Latin Amerika uzun zamandır dinsel isyanlar yaşadı. Katolikler yoksullardan yanaydı ve Guevaracı efsane derin izler bırakmıştı... 24 Mayıs 1968'de Şili'de 4 bin öğrenci Felsefe Fakültesi'nin yeniden düzenlenmesine karşı çıkarak üniversiteyi işgal ettiler. Katolik Kilisesi öğrenci hareketini içtenlikle destekledi. Mart 1969'da 9 öğrenci polis tarafından öldürüldü. Aynı tarihlerde Bolivya'da 12 öğrenci önderi tutuklandı. Uruguay'da ise öğrencilerle polis arasında şiddetli çatışmalar oldu ve 12 Haziran'da sıkıyönetim ilan edildi. 13 Haziran'da memurlar süresiz greve başladılar. 20 Haziran'dan itibaren başkent sokaklarında barikatlar yükseldi. Arjantin'de La Plata Üniversitesi kapatıldı. Venezuela'da öğrencilerin desteklediği kara yolları işçilerinin grevi sırasında 4 kişi öldü, 200'den fazla kişi yaralandı. Hükümet olağanüstü hal ilan etmek zorunda kaldı. Peru'da ise *Öğrenciler Federasyonu* Fransız öğrencileriyle dayanışma amacıyla Lima, Cuzco ve Trujillo'da birçok miting düzenledi.

Brezilya'da öğrenciler "Kahrolsun Diktatörlük" sloganlarıyla yürüyüşler düzenlediler. Mareşal Costa a Silva "üniversite hareketinin ülkeyi Fransa'daki gibi bir karışıklığa sürüklemesine izin vermeyeceğini" açıkladı. Grevler bütün kentlere yayıldı. 19 Haziran'da Rio'da çıkan çatışmalarda 20 kişi yaralandı, 21'inde ise 4 kişi öldü. 24 Haziran'da Sao Paulo garnizonu komutanı general Lisboa "kilise, üniversite ve fabrikalarda karışıklık yaratanları ezeriz" diye uyarıda bulundu. 26 Haziran'da ise 100 binden fazla bir kalabalık "iktidar halka" sloganlarıyla yürüdü. Öğrenci önderi Vladimir Palmena "ulusal özellikleri dikkate alan bir devrim" öneriyordu. Başpiskopos Helder Camara 33 piskoposla birlikte hedefi "Brezilya'da yeni bir toplum kurmak" olan *Manevi ve Kurtarıcı Baskı Hareketi*'ni kurdu. Meksika'da 26 Temmuz'da öğrenciler üniversiteleri işgal ettiler. 2 Ekim'de ordu müdahale etmeye karar verdi, sonuç 100'den fazla ölü ve yaklaşık 300 yaralı oldu. Gerginliğin sürmesine rağmen 12-24 Ekim arasında Olimpiyatlar yapıldı.

Bu arada Hindistan, Pakistan, Tayland ve Laos'da da öğrenci hareketleri görüldü. Bu dönemde Amerikalılar Vietnam'da barış için pazarlık yapmaktaydı. Andrei Gromiko, ABD ile nükleer silahların sınırlandırılması için barış imzalamaya hazırdı. 8. Paul Kolombiya'da Katoliklerin uluslararası kutlama kongresine katıldı. Fransız paraşütçüleri Çad topraklarına indiler. 1988-69'un günlük gazete sayfaları yığınla olayı günü gününe aktardı. Aym dönem, başarısız darbeler, sınır savaşları, ikili anlaşmalar, suikastler, Papa'nın seyahatleri, yeraltı ve yerüstü muhalefet önderlerinin siyasal demeçleriyle doluydu. Bu yıllar barış ve kardeşlik hayalleriyle, daha iyi bir dünya umudunu taşıyordu.

Ancak bu yıllarda yepyeni bir şey, gençliğin o güne kadar bilinmeyen gücü ortaya çıktı. Ulusal kurtuluş mücadelelerine tabi gençlik hareketlerine oranla daha az septik ve dogmatik bir gençlik söz konusuydu artık. Fakat gene de bu gençlik zaman zaman sekter, hoşgörüsüz ve ukala olabildi. Ama bu durum, dünyanın bütün orta katmanlarını baştan çıkaran "rahat küçük burjuva"dan kopmanın mı bedeliydi? Artık daha büyük bir verimlilik, daha geniş bir özerklik ve daha yoğun bir manevi gerekliliik dönemi mi başlayacaktı? Diktatörlerin tanklarına karşı çıkmaktan başka ne yapılabilirdi ki? Yaşam her zaman dingin uzun bir nehir değildir.

THIERRY PAQUOT

yıllarda yüzbinlerce üye kazandırdı; *Section Française de l'Internationale Ouvrière* (İşçi Enternasyonali Fransız Seksiyonu - SFIO) ise 300 bini aşkın üyeden 100 bine düştü. Ancak *PCF* önderliğinin kendi içinde yıpratıcı tasfiyelere girişmesi ve politikasını tamamen savaş sonrası Sovyet diplomasisinin dengelerine göre tayin etmesi, partinin saygınlığını hızla yitirmesine yol açacaktı. *PCF*, savaştan sonra burjuva partileriyle koalisyon hükümetine katılarak, siyasal ve ekonomik istikrarı her şeyin üzerinde tutan bir çizgi izledi; Genel Sekreter Thorez, *PCF*'ye ve onun denetimindeki *Confédération Générale du Travail*'a (Genel İş Konfederasyonu - CGT) rağmen greve giden işçileri "lümpenlik, faşistlik, hainlik"le suçladı. 1947 ilkbaharında, ağır ekonomik ve siyasal baskılardan bunalan işçi sınıfı, *PCF*'nin de dahil olduğu hükümete isyan etti. 1947'de 3 milyon, 1948'de 6.5 milyon işçi greve gitti, 1919/1930 grevlerinden sonra ülkenin tarihinde en büyük grev dalgası yaşandı. 1947 yazında Marshall Planı'nın devreye girmesi ve Soğuk Savaş'ın başlamasıyla *PCF* de "muhalefete geçerek" grev dalgasını sahiplendi; hatta somut bir talep/hedef saptamamasına rağmen 1948'de grevlerin yayılmasını sağladı. Fransız işçi sınıfının eylem enerjisini sonuçsuzca tüketen bu grev dalgası, hem *PCF*'yi hem de *CGT*'yi yıprattı. 1947 sonunda, kıdemli *CGT* önderlerinden Jouhaux önderliğinde bir grup ayrılarak, *Force Ouvière*'i (İşçi Gücü - FO) kurdu. Başlarda daha radikal bir söyleme sahip olmakla birlikte, reformist bir sendikal pratiği yürüten *FO*, kamu ve belediye işçileri ile memurlar arasında güçlenebildi. '60'larda Troçkist hareket *FO* içinde belirli bir güce erişerek bu konfederasyonun bazı şubelerini radikalleştirecekti. Sonuçta *CGT*'nin 1947'de 5.5 milyon olan üye sayısı 1959'da 1 milyona; *PCF*'nin 1947'de 1 milyon olan üye sayısı ise 1959'da 225 bine düşecekti.

Fransa'da 1946'da kabul edilen Anayasayla girilen IV. Cumhuriyet dönemi, siyasal ve ekonomik bakımdan istikrarın sağlanamadığı bir dönemdi. Marshall yardımıyla yeniden inşa edilen ekonomi, büyümenin getirdiği enflasyonist baskının ağırlığını zorlukla taşırken; 1954'de Çin Hindi yenilgisi; ardından 1956'da başlayan Cezayir ulusal kurtuluş savaşı ve bu mücadeleyle başedebilmek için Fas ve Tunus'a bağımsızlık verilmesi ile, Fransa'nın sömürge sistemi çözülmeye başlamıştı. Ülkenin "klasik" bir emperyalist güç olma konumundan uzaklaşması, burjuvaziyi ve genel olarak sağ güçleri faşizan-şoven bir yönelime itiyordu. Sömürgelerdeki emperyalist savaşlarda, otoriter-şoven bir atmosfer içinde siyasallaşan subaylardan oluşan cuntanın müdahalesi ile, 1950'lerin başından beri *SFIO*'yu da içeren sağ ağırlıklı koalisyonlar rejimi ve IV. Cumhuriyet 1958'de sona erdirildi; General de Gaulle iktidara geldi ve 1962'de, Başkanlık sistemine dayalı V. Cumhuriyet rejimini başlattı. De Gaulle, Fransa'yı yeni emperyalist sistemin yapısı içinde de "büyük güç" yapma hedefine dayalı bir ekonomik politika izledi. Muhafazakâr-milliyetçi bir tasarımla, ülkeyi ABD'ye karşı her yönden "bağımsız" kılmak için askerî harcamalara ağırlık verildi, sıkı para politikası izlenerek altın rezervleri geliştirildi. Sanayide geniş çaplı bir rasyonalizasyona gidilerek, çalışma hızı artırıldı; haftalık çalışma süresi ise Batı Avrupa standardından (40 saat) uzundu (48 saat) ve ücretler gene Avrupa ölçülerine göre çok düşük düzeydeydi. Fransa ekonomisi 1958-1968 döneminde yüzde 51 oranında büyürken; yük, göreli olarak sürekli yoksullaşan emekçi sınıfların sırtına biniyordu. Hızlı tekelleşme ve geleneksel kent dokusunu/ilişkilerini yıkan modern kentleşme, zanaatkârları ve küçük burjuvaziyi ekonomik ve toplumsal-kültürel bakımdan sarsıyordu. Kapasiteleri 1950-1964 arasında tam üç kat artan ve sanayinin gereklerine göre hem eğitim temposu hızlanan, hem müfredatı işlevselleşen üniversitelerdeki geleneksel akademik otorite, de Gaulle rejiminin öğrenciler üzerindeki baskısını katmerleştiriyordu.

DEBUT

D'UNE LUTTE

PROLONGEE

1960'lar: Radikal Sosyalist Gençlik KP'den Kopuyor

Sekter söylemi ve parlamentarist stratejiyle Fransız toplumunun büyük alt üst oluşunun getirdiği dönüşümlere kayıtsız kalan *PCF*, '60'ların ortalarına gelinirken, anti-kapitalist muhalefetin dinamik unsurları nezdinde cazibesini büyük ölçüde yitirmişti. 1950'lerin ortalarında *SFIO* gibi *PCF*'nin de Cezayir savaşı konusunda sosyal-emperyalist bir tavır alması, bu aşınma sürecinde önemli bir uğraktı. 1960'da sosyalist eğilimli öğrenci örgütü *Union Nationale des Etudiants Français* (Fransız Ulusal Öğrenci Birliği - UNEF), resmen Cezayir ulusal kurtuluşunu destekleyen bir politikayı benimseyerek, radikal sosyalist muhalefetin dinamiğini ve nabzını yerleşik sol partilerin dışına taşıdı. 1957'de Paris'te radikal genç aydınlar tarafından kurulan *Internationale Situationniste* (*Situasyonist* -veya "Durumcu"- *Enternasyonal*), *SFIO* ve *PCF*'nin sosyalist/devrimci alandaki ideolojik-entelektüel tekeline etkili bir meydan okuma idi. Anarşizan bir söylemi gündeme getiren *Situasyonist Enternasyonal*, yerleşik kapitalist düzen kadar, sosyalizmin ve genel anti-kapitalist muhalefetin de bürokratik-hiyerarşik-kurumsal donukluğunu şiddetle sorguluyordu.

Sosyalist öğrenci hareketi, 1960'ların başında gene de *PCF* geleneğinden tamamen kopmamıştı. Cezayir kurtuluş mücadelesini destek kampanyasında militanlaşan öğrencilerin çoğunluğu, 1962'den sonra, *PCF*'ye yakın görece özerk bir kuruluş olan *Union des Etudiants Communistes*'de (Komünist Öğrenciler Birliği - UEC) yeralmıştı. Ancak *PCF* denetimindeki *UEC* yönetimi, burada muhalif çizgilerin gelişmesine fazla uzun süre tahammül etmedi. 1965'de Troçkist eğilimliler, 1966'da da Maocu kanat tasfiye edildi. Ancak 1966/67 döneminde *UEC* marjinalleşecek; Troçkistlerin kurduğu *Jeunesse Communiste Révolutionnaire* (Devrimci Komünist Gençlik - JCR) ve Maocuların kurduğu *Union de la Jeunesse Communiste - Marxiste-Léniniste* (Genç Komünistler Birliği-Marksist-Leninist - UJC-ML) sosyalist öğrenci tabanının esas güçleri

haline gelecekti. *ÇKP* yanlılarının kurduğu *Parti Communiste Marxiste-Léniniste* (Marksist-Leninist Komünist Partisi - PCML) de gençlik içinde etkinlik kazandı. *PCF* ve *UEC*'nin ABD Vietnam Devrimi'ne karşı savaş açınca soyut bir barış çağrısı yapmalarına karşın, *JCR* ile UJC-ML'nin Vietnam Devrimi'yle dayanışma komiteleri Comité Vietnam National (Ulusal Vietnam Komitesi - CVN) örgütleyerek, sokaklarda aktif propagandaya girişmeleri, güçlenmelerini sağlayan temel etken oldu. *JCR*'nin önemli bir atılımı da, Vietnam Komiteleri oluşturmak için örgütlendikleri liselerde, öğrencilerin söz ve karar haklarını savunan anti-otoriter bir devrimci lise hareketinin doğmasına öncülük etmek oldu. 1967 sonunda birçok lisede, *Comité d'Action Lycéen*'ler (Lise Eylem Komitesi - CAL) kurulmuştu.

Mayıs 1968 boyunca Fransa'nın bütün önemli kentlerindeki fabrikalarda yaşanan grev ve işgaller üstte görüldüğü gibi işçilerin geniş katılımıyla gerçekleşmişti. Öğrenci hareketiyle işçi hareketinin karşılıklı etki ve dayanışmasının örneklerinden biri olan soldaki afiş Mayıs 1968'i uzun bir mücadelenin başlangıcı olarak tanımlıyor. Mayıs hareketinin siyasal çeşitliliğinin bir parçası olan Maocu eğilimin siyasal yayın organı Vive La Révolution (Yaşasın Devrim) (altta), kapağına kızıl bayrak taşıyan işçiyle Mao'nun Kızıl Kitap'ını tutan bir öğrenciyi koyarak bu ittifaktan beklentilerini ortaya koyuyor.

1967 Grev Dalgası

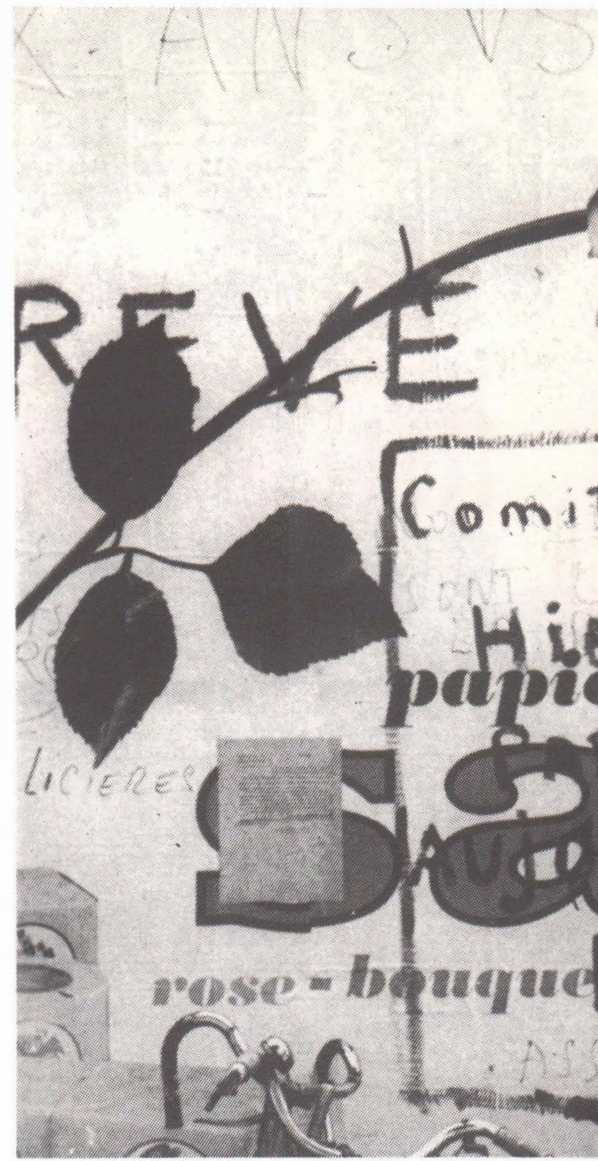
1967de Fransa'da, Mayıs 1968'deki büyük genel grevin eylem biçimlerinin ipuçlarının görüldüğü bir grev dalgası yaşandı. Grevlerin yoğunlaştığı yerler, yeni sanayileşen taşra kentlerinde, modern teknoloji ile çalışan işletmelerdi. Bu fabrikalardaki işçilerin büyük çoğunluğu, kente bir kuşak önce veya yeni gelmiş ailelerden genç işçilerdi. Genç işçiler için yapılmış olan konforsuz, sıkı denetim altındaki bekar yurtlarında kalıyor ve büyük kent normlarına göre yüzde yüze varan oranda daha düşük ücretlerle çalıştırılıyorlardı. Taylorist rasyonalizasyon-üretkenlik baskısı, karmaşık ve hızlı çalışma ritmi, başlıbaşına yıpratıcı bir gerilimin kaynağıydı.

1967'deki işçi eylemleri, önce *CGT* ve onunla eylem birliği yapan *Confédération Française Démocratique du Travail* (Fransız Demokratik İş Konfederasyonu - CFDT) denetiminde, ücret artışı ve iş kazalarına tazminat talepleriyle sınırlı, düzenli bir program içinde başladı. İstenen yüzde 4-5'lik ücret artışına ulaşılınca, *CGT* resmî adıyla "Ulusal Eylem Günleri"ni, birçok yerde işçilerin muhalefetine rağmen sona erdirdi. Ancak, birçok küçük kentteki büyük modern işletmelerde, işçiler eylemlerini kendiliğinden sürdürdüler ve geleneksel direniş biçimlerinin çerçevesini aştılar. 25 Şubat 1967'de, Besançon'daki Rhodia tekstil fabrikasında 3 bin işçi, çalışma temposunu protesto ederek fabrikayı işgal etti. Bir hafta sonra, Rhodia'nın Lyon'daki fabrikası da işgal edildi. Lorraine bölgesindeki 15 bin maden işçisi, işten çıkarmaların durdurulması için Nisan boyunca madenleri işgal ettiler. Bir süre sonra Rhodia'daki işgalcilerle polis arasında sert çatışmalar çıktı. Mans'da 8 bin işçi, kent merkezinde yarım saat polisle çatıştı. En büyük olay, Caen'deki Saviem fabrikasında oldu. Muhafazakâr sağın güçlü olduğu Normandiya'daki Caen kenti, büyük Saviem elektromekanik fabrikasının kurulmasıyla hızlı bir büyüme ve yapısal değişim sürecine girmişti. Kırsal kökenli genç işçilerin ağırlıklı olduğu işletmede, işçilerin yaşlarına ve teknik kalifikasyonlarına bağlı olarak sıkı bir hiyerarşi vardı. Ocak 1968'de, 4 bini aşkın genç işçi greve gidip kent merkezine yürüdüler, polisle çatıştılar. Ertesi gün, bu kez 7 bin işçi kente yürüdü ve yanlarında getirdikleri demir bilyeler ve çubuklarla polise sert bir şekilde karşı koydu. 36'sı polis 200 kişinin yaralandığı çatışmadan sonra, Caen'deki diğer işyerlerinden 15 bin işçi greve gidecek ve olaylar giderek bütün Atlas Okyanusu kıyısını saracaktı. *UJC-ML, PCML* ve *JCR*, 1967 ve 1968 başındaki eylemlere müdahale ederek işçi hareketiyle bağlarını geliştirdiler. *CGT*, bürokratik ve reformist tavrıyla bu eylemlerin gerisinde kalırken, *CFDT*'nin işçiler arasında saygınlığı artmıştı. 1968'e girilirken yaklaşık 600 bin üyesi olan Hıristiyan-Demokrat *CFDT* (*CGT*: 2 milyon, *FO*: 500 bin), II. Dünya Savaşı'ndan sonra anti-kapitalist ve "demokratik-sosyalist" bir yönelime girmiş, 1964 Kongresi'nde resmen laikleşmişti. *CFDT*, içine girdiği dinamik değişim süreci sayesinde, 1960'larda çalışmaya başlayan genç işçiler arasında güçlü bir konuma sahipti ve 1967'de *CGT*'nin aksine, radikal kendiliğinden eylemleri destekleyen bir tutum almıştı.

Nanterre ve 22 *Mart Hareketi*

1968'in ilkbaharına yaklaşılırken, *UJC-ML* ve *JCR*, Vietnam Devrimi'yle dayanışmaya dönük eylemlerini geliştiriyor, Paris'te ABD kurumlarına ve polise karşı şiddet kullanmaya başlıyorlardı. Ancak öğrenci hareketine esas ivmesini veren inisiyatif bu "klasik" Marksist-Leninist gençlik örgütlerinden değil, Nanterre Üniversitesinden doğan anarşizan öğrenci hareketinden kaynaklandı. Nanterre, Paris'in en yeni, en büyük (iki bini aşkın öğrenci), en modern ve Amerikan kampüs sistemine dayalı tek üniversitesiydi. Kuzey Afrikalı proleter ve işsizlerin yaşadığı gecekondulardan yüksek duvarlarla ayrılmış dev beton bloklardan oluşan Nanterre Üniversitesi, geleneksel akademik otoriteryanizmle, öğrencilerin toplumdan, "dışardaki" hayattan yalıtılmış olarak birarada yaşadığı kampüs sistemini yanyana getirerek, büyük bir gerilim potansiyeli üretti. 1967 başında, *JCR*'ye yakın küçük bir grupla Sitüasyonistlerin etkisinde kalan anarşist öğrenciler, kız ve erkek yurtları arasında ilişkinin engellenmesini ve gündelik hayat üzerindeki denetimi protesto için yurtları işgal ettiler. Nanterre'deki öğrenci hareketi, diğer üniversitelerden farklı olarak, üniversitedeki "solculuğa ve ahlâki yozluğa" tepki duyan faşist *Occident* (Batı) grubunun sürekli saldırılarıyla da yüzyüzeydi. 1967 sonunda gündeme gelen Fouchet eğitim reformu, Nanterre'deki çok yönlü radikalleşmeye yeni bir boyut getirdi. Milli Eğitim Bakanı Fouchet'nin "eğitimin sanayileştirilmesi" olarak açıkça adını koyduğu bu reform, üniversite müfredatlarının tamamen sanayinin gereklerine göre işlevselleştirilmesini, eğitim-sınav zincirinin de Taylorist denebilecek bir sistematikle rasyonalleştirilmesini öngörüyordu. 1967/68 döneminde, anarşist eğilimli öğrenciler, Fouchet Tasarısına karşı bir dizi boykot ve gösteri gerçekleştirdiler. Mart 1968'de, *American Express* şirketine taş atan Nanterre'li bir öğrencinin tutuklanması, Vietnam gösterilerinin yoğunlaşması

ve ABD'deki öğrenci hareketinin tırmanması, Nanterre'deki oluşumu siyasallaştırdı. Vietnam gösterilerine katılan altı arkadaşlarının tutuklanmasını protesto için 22 Mart'ta rektörlük binasını işgal eden Nanterre'li öğrenciler, Fransa'nın ilk üniversite işgalini gerçekleştirdiler. Aynı gün, "Che Guevara Anfisi" adı verilen bir anfide toplanan öğrenciler, kapsamlı bir eylem programı saptadılar. 29 Mart'ta bütün üniversite işgal edildi; polisin müdahalesiyle ertesi sabah boşaltıldı. Nanterre'deki eylemleri yönlendiren ve açıklamaları yapan önderlik mütecanis bir yapıda değildi. *JCR*'lileri ve birçok anarşist eğilimli grubu içeren ve geniş katılımlı toplantılarla karar alan kolektif bir yapıya sahipti. Bu ad hoc niteliği nedeniyle kendisini *Le Mouvent du 22 Mars* (22 Mart Hareketi) olarak tanımlamaktaydı. *22 Mart Hareketi*, Mayıs'taki öğrenci ayaklanmasının içeriğini ve söylemini belirleyen özgül siyasal bileşimin ifadesiydi.

Mayıs bunalımı Fransız toplumunda büyük bir iletişim arzusunun ortaya çıkışını ve geleneksel toplumun temellerini oluşturan bütün otoriter yapıların reddini açığa çıkardı. Mayıs 1968 kitlelerin kendilerini ifade etme biçimlerinde de büyük bir patlamaya tanık oldu

Mayıs '68 ve Barikatlar Gecesi

Nisan, Nanterre'nin ateşlediği sosyalist öğrenci hareketi ve faşist militan gruplar arasında Paris'te yoğunlaşan, ama taşraya da yayılan çatışmalarla geçti. Faşist-kolonyalist *Fédération Nationale des Etudiants Français* (Fransız Üniversite Öğrencileri Ulusal Federasyonu - FNHEF) anfileri basarak sosyalist öğrencilere saldırıyor; sistematik şiddet kullanan *Occident*, 2 Mayıs'ta Sorbonne Üniversitesi'ndeki *UNEF* bürosunu yakıyordu. 2 Mayıs'ta *22 Mart Hareketi* ile üniversiteye saldıran polis ve *Occident* arasındaki çatışmaların şiddetlenmesi üzerine Nanterre süresiz kapatıldı. Olayların gerisinde kalan *UNEF*'in 3 Mayıs'ta Sorbonne Üniversitesi'nde düzenlediği bir protesto toplantısını *Occident*'ın basacağı bilgisinin gelmesiyle ortamın gerginleşmesi üzerine, polis Sorbonne'u işgal etti ve bazı öğrencileri tutukladı. Polis ilk kez üniversite işgal ediyordu. Öğrenci muhalefeti ülke çapında tırmanmaya başladı. 6-9 Mayıs boyunca şiddetlenen ve kitleselleşen mücadele, ünlü 10 Mayıs "Barikatlar Gecesi"yle doruğa ulaşacaktı.

De Gaulle'ün iktidara gelişinin 10. yıldönümü olan 13 Mayıs'ta, hükümetin 10 Mayıs'ta vahşet boyutlarına ulaşan baskısını protesto etmek için, *CFDT* ve *CGT*'nin çağrısıyla bir günlük genel grev ilan edilerek gösteri çağrısı yapıldı. 13 Mayıs günü, "İşçi, Öğrenci, Öğretmen Beraberdir!" yazılı dev pankartın arkasında, Paris'te yaklaşık 800 bin-1 milyon kişilik bir kalabalık yürüdü. Bu muazzam yürüyüşün akşamı, hükümet, polisin Sorbonne'dan çekileceğini açıkladı. Aynı gece, Quartier Latin'i yeniden işgal eden öğrenciler, "Özgürlük Gecesi" ilan ederek, meydanı "halka açtılar" ve gece boyunca devrimci atılımı sürdürmek için üniversitede ve işçi sınıfına dönük olarak yapılması gerekenleri tartıştılar.

Mayıs '68: Kültürel Devrim mi, Kültürde Devrim mi?

Mayıs 1968 öğrançi hareketinin sadece toplumsal bunalımı geride bırakan siyasal bir bunalım olmayıp özellikle kültürel bir karşı çıkış olduğu tekrar tekrar söylendi. Solda olduğu gibi sağda da olaylar genellikle patlamadan sonra, bir reddin doğal belirtisi olarak algılandı; tüketim toplumunun, bu yavan ve yüzeysel, anlamaız ve kişiliksizleştirilmiş, yabancılaştırıcı ve alçaltıcı uygarlığın. 15 Mart 1968'de *Le Monde*'da çıkan Pierre Viansson-Ponté'nin makalesi bu yöndedir: "Bugünkü siyasal yaşantımızı belirleyen can sıkıntısıdır. Fransızların canları sıkılıyor". Yine de 20 yılda, sonuçları bütün halkı ilgilendiren, böylece sosyo-ekonomik çözümlemenin çizgilerini karmaşıklaştıran gelişmeler oldu: ortalama satın alma gücü ikiye katlandı, 1960'dan 1968'e yüksek öğrenim görenlerin sayısı iki katına çıktı, kentleşme hızlandı. Sanayi, çalışma hayatını alt üst ederek modernleşti, yığınsal üretim dolayısıyla donanım sermayeleri girişi demokratikleşti, vb. Toplumsal farklılıklar, o zamanlar, Henri Lefèvre'in "güdümlü bürokratik tüketim toplumunun" yararları diye adlandırdıklarının arkasında aldatıcı bir biçimde silikleştiler.

Davranışların böyle tek biçime sokulması kuskusuz tüketimi kolaylaştırdı fakat hiçbir zaman mutluluk getirmedi. Georges Pérec, *Les Choaes* (1965) adlı romanında ya da Jean-Lue Godard *Week-end* (1967) adlı filminde her türlü mal birikiminin saçmalığını gösterdiler. Ya zevk başka yerdeyse? Veya isteklerimizin doyumu "Güzel hayaller" (Simone de Beauvoir) üreticilerinin gözünden kaçmışsa? Ya rüyalarımız sayılamaz, ölçülemez, sınırlandırılamaz, satın alınamazsa? Veya Fransa üzerine yayılmış bu maddecilik dalgası, maneviyatın, varoluşun, anlamın, anlaşılmaz "zevk" duygusunun önemini açıklayan haklı bir geri çekilmeyi yaşıyorsa?

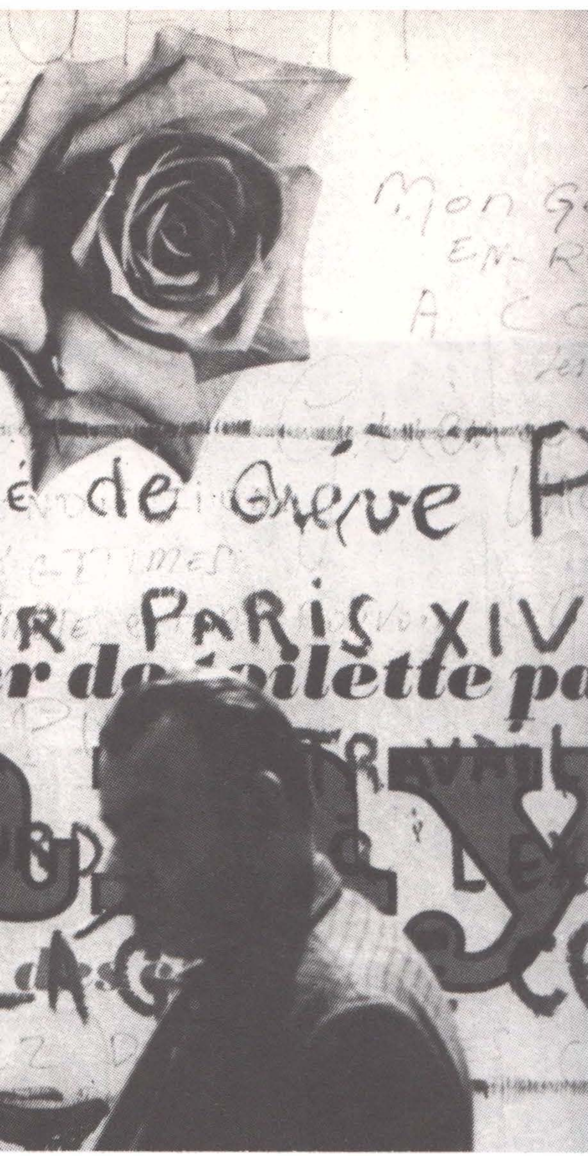
Mayıs 1968, bir kültür devrimi mi ya da bir kültürde devrim mi? Franaızların yüzde 38'i hiç okumazdı, yüzde 17'si sadece 100'den az kitaba sahipti, yüzde 7'si hiç konsere ve yüzde 50'si hiç tiyatroya ya da sinemaya gitmemişti. 1968'ler Fransa'sında geniş biçimde "kültür eksikliği" vardır. Kuşkusuz Michel Foucault'nun *Les Mots et les Choses*'u 1966'da hemen 40 bin sattı... Şüphesiz Louis Althusser'in *Kapital'i Okumak*'ı büyük bir yayıncılık başarısı ve Marx'ın okunmasını belirleyen etken oldu. Kuşkusuz, kuramsal düşünce,uzun zamandır yetenekli antropolog, C. Lévi-Strauss'un çalışmalarıyla birleşmiş ve insan bilimlerinin çeşitli kollarına açılabilmiş yapısalcılıkta tatmin buldu.

1968 öncesi aynı zamanda, yolculuğa başvurudur: uyuşturucularla ya da otostopla Asya yollarında yolculuk. Amerikalılar tarafından başlatılan ve bütün alt kültürü Avrupa tarihinin karmaşıklıklarından ve Vietnam savaşının reddinden oluşan bir yolculuk. Bob Dylan ve Hermann Hesse... Renkli ve belirsiz resimleri gittikçe daha sert bir rock ritminde değişen bir kaleydoskop. Doğu maneviyatçılığı fonu üzerinde Coca-Cola ile Guevara karışımı bir patlama...

Geriye dönelim: Haziran 1958'de Sitüasyonist Enternasyonal'in şubeleri tarafından yayımlanan merkez bildirisinin, önemli birkaç terimi açıklayan 1. sayısı çıkar: "Kurulan sitüasyon birleşik bir çevreye ve önemli bir takım olaylara göre kolektif bir örgütlenme tarafından somut ve bilinçli olarak kurulan yaşam anı (...) yön değiştirme: sitüasyonist bir resim ya da müzik olamaz fakat bu olanakların sitüasyonist bir kullanımı olabilir. (...) Kültür: Her tarihsel anda, gündelik yaşamın örgütlenmesi olanaklarının yansıma ve önbelirlenmesi; bir topluluğun, ekonomisi tarafından ona nesnel olarak verilmiş olan yaşam üzerinde etkili olan estetik, duygu ve yaşam biçimi bütünü." Başlangıçta epey mütevazi olan sitüasyonist harekete olan ilgi, bir kaç yıl sonra önemli bir okuyucu kitlesini etkileyecek biçimde iyice arttı. Böylece, örneğin Ekim 1967 bildirisi 5 bin nüshalık bir tiraja ulaştı ve M. Khayati tarafından kaleme alınan 1966 sonundaki *Strasbourg Bilim Enstitüsü*'nün "Öğrenci Çevresinde Sefalet" broşürü 200 bin adet basılarak bir çok dile çevrildi.

Guy Debord'un "Gösteri Toplumu", sitüasyonistler ya da başkaları tarafından ne kadar saptırılmış, çalıntı yapılmış, kullanılmış olursa olsun, yalnız kendi dönemini belirtmez, 1970'li yılların temel felsefe çalışması olarak kalır. 1968 öğrenciler araaında beceriksizce patlak verdiği ve yayıldığı zaman, sürrealistler ve özellikle J. Schuster, 5 Mayıs'da dağıtılan el ilanında bu hareketi ilk destekleyenler arasında yer aldılar. André Breton öleli zaten 4 yıl olmuştu ve "Sürrealist Devrim" artık gençlere heyecan vermiyordu. Yine de, başkaldırısına, kendiliğindenliğine, "yaşamı değiştirmek" isteğini ifade eden ve iktidara hayalciliği yerleştiren odur. Yazarlar sonradan işe koyulacak ve "değiştirmek" için hareketleneceklerdir. Birleşecekler ve bildiri çıkaracaklardı. Halkın davasını benimseyecekler ve hemen hemen hiçbir farkı olmayanı yazabildiklerini yanlışlıkla açıklayacaklardır. Claude Lévi-Strauss soğukça belirtir: "Mayıs olayları, bana yazısı olmayan toplulukların elde etmeyi çok iyi bildiklerini bile güvence altına almayı bilmeyen bir uygarlığın dağılmasına işaret olarak göründüler: yeni kuşakların özümlenmesi".

Bu olanaksız özümlenme çabucak, burjuva sanatın reddi biçimini alır. Çin'de "Kültür Devrimi" saati çalmıştır ve bu Quartier Latin'e tutarlı yoğunlukta yararlı bir

ve kendi günlük hayatının sessizliğinde yaşayan kitleler, adeta 1789'daki gibi söz söyleme haklarını sınırsızca kullanmanın tadını çıkardılar. Kendini ifade etmenin yaygın biçimlerinden birisi de Paris duvarlarının hemen hepsini kaplayan duvar yazıları ve afişlerdi.

"Kendiliğinden" Genel Grev

Öğrenci hareketi, 6 Mayıs'tan itibaren, işçi sınıfıyla bağını geliştirmeye çalışıyordu. Bu nedenle çeşitli kentlerde sendika önderleriyle öğrenci örgütleri arasında çekişmeler olmuştu. Hedeflenen eylem birliği, sınırlı, ekonomik bir temelde de olsa, ekonomik olarak görece azgelişmiş olan Batı Fransa'da gerçekleşmiş; *CGT, CFDT, FO* ve *UNEF*, 8 Mayıs'ta "Batı Yaşamak İstiyor" sloganıyla 150 bin kişilik bir yürüyüşü örgütlemişlerdi. Mayıs'ın ikinci yarısında, Fransa işçi sınıfı, ne sendikal önderliğince, ne de öğrenci hareketince örgütlenmeyen bir genel grevi kendiliğinden yürürlüğe koyduktan sonra; öğrenci hareketiyle işçi hareketi arasındaki bağ gelişecekti.

13 Mayıs'ta, Sitüasyonist harekete sempati duyan Nantes Üniversitesi öğrencileriyle uzun süredir ilişki içinde olan Sud Aviation işçileri greve giderek fabrika yöneticilerini bürolarına hapsettiler. Sud Aviation işçileri polisle çatışıp grevi sürdürürken, 14 Mayıs'ta gene Nantes'de Bouguenais işçileri fabrika kapılarını yöneticilerin üzerine lehimleyerek greve katıldılar. 15 Mayıs'ta, Cleon'daki Renault Fabrikası'nda da yöneticiler bürolarına hapsedildi, kızıl bayrak çekildi ve süresiz işgal başlatıldı. Caen'ı Billancourt'daki Renault ve Kuzey'deki başka büyük işletmeler izledi. Kuzeyden başlayan dalga bütün ülkeye yayıldı; grevcilerin sayısı 18 Mayıs'ta 2 milyonu, 20 Mayıs'ta 4 milyonu buldu, 22 Mayıs'ta 8 milyonu geçti. Bütün Fransa işçi sınıfı grevdeydi; postane, iletişim, ulaşım gibi temel kamu hizmetleri dahil, ülkedeki tüm hizmetler ve üretim tamamen durmuştu. *CGT, CFDT* ve *FO* bazı yerlerde öğrenci hareketinin ve yerel sendika şubelerinin katkısıyla ama genelinde fabrikalardaki işçilerin inisiyatifiyle patlayan genel grevi 17-18 Mayıs'ta sahiplenerek resmîleştirdiler. Ancak sendikaların 15-16 Mayıs'ta düzenlediği gösteriler ve yaptıkları açıklamalar, grev ve işgallerin nabzını yansıtamıyordu. Özellikle ilk günlerde fabrika işgallerini gerçekleştiren işçiler, geleneksel sendikal gelenekten çok; Cleon fabrikasında yöneticilerin "çalışma pratiğini öğrenmeleri için" montaj masasında çalışmaya zorlanması gibi uygulamalar ve 29 fabrikada gerçekleştirilen "yöneticileri hapsetme" eylemlerinde açıkça ortaya çıktığı gibi, öğrenci hareketinin anti-otoriter söyleminden/eyleminden esinleniyorlardı. Kentler ve mahallelerin gündelik ihtiyaçları, örgütlenmelerine öğrencilerin öncülük ettiği *Merkezî Grev Komiteleri*'nce karşılanıyordu.

24 Mayıs'ta, Cumhurbaşkanı de Gaulle'ün radyoda bir konuşma yapacağı açıklandı. İktidardan 20 Mayıs'tan beri ilk kez ses gelecekti. De Gaulle referandum önermenin ve iç savaşa karşı uyarmanın dışında hiçbir somut şey söylemeyince, Cumhurbaşkanı ve hükümetin ne

kaynak olarak gelir. Proletarya kalınarak *Fransız Komünist Partisi*'ne karşı çıkılabilir. Hiç olmazsa zamanın ideolojik resimciliği bu izlenimi bırakır. Godard'ın 1968'den önce az görülen "Çinli Kadın"ı, dokunaklı bir Çin kültürü öncülüğünün imgesi haline gelir. Sanat halkın hizmetine koyulmalıdır. Onun siyasal eğitimine fiilen katılmaktır. *Souffles* (Soluklar) dergisi Aralık 1974'de ısrarla şöyle diyordu: "Öteki gücü karanlıkta bırakırsa, sadece Amerikan emperyalizmini kınamakla uğraşan bir sanat ya da yazın bizim ne işimize yarar!." Derginin görüşlerini yaydığı bugün ortadan kalkmış '70'lerin Maocu örgütü bölündükten sonra, bir bölüm şu savı ileri sürdü: "Devrimci sanatçılar, komünist düşünceleri ve parti açıklamalarını sanat aracılığıyla canlı ve çekici bir biçimde halka ulaştıracaklardır" ve sağda olarak yorumlanan iki filmi *Portier de Nuit* (Gece Bekçisi) ve "Lecombe"u boykot etmeye çağıracaklardır. Troçkist basın, kendisi için edebiyatın "sağ" ya da "sol" değil, "iyi" ya da "kötü" olduğunu söyleyen Jean Cocteau'nun sözü üzerine düşünmeden, her kültür ürününe "proleter" ya da aşağılayıcı "burjuva" etiketini yapıştıracakdı. Aynı anda, aykırı bir düşünür, Herbert Marcuse, yaratılış ile devrim arasındaki ilişki üzerine kendi kendini sorgular: *Karşı Devrim ve Başkaldırı*'da (1972) şöyle yazar: "Sanat ve devrim arasındaki ilişki, bir zıtların birliği, çelişkili bir birliktir. Sanat kendi zorunluluğuna boyun eğer, sanatın kendi özgürlüğü vardır, devrimin özgürlüğü ve zorunluluğu sanatınkiyle aynı değildir. Sanat ve devrim, "dünyayı değiştirmek" için, kurtuluş için birleşirler. Fakat pratikte sanat, kendine özgü gerekliklerini yadsımaz, kendine özgü boyutu terketmez, hareketsiz kalır".

Tiyatroda iki etki görülür: Amerikan doğaçlaması (happening ve seyircinin katılımı) ve Brecht biçimi "ajitasyon propaganda". Devrimci bir tiyatro önce siyasal bir tiyatrodur. İdeoloji esin kaynağı haline gelir: değişik bir olay üzerine "güney ülkeleri" ve emperyalizme karşıt "toplumsal sınıflar" terimleriyle bütün bir çözümleme işlenir. 1968 sonrası tiyatrosu bu siyasallaşmayı yoğun biçimde yaşayacaktır. Bazıları için W. Gombrowicz'in "Operet"i antıcı metnin en iyi örneğidir. Başkaları için, Arabal ya da Rezvani, hareketin yeni klasikleridir. Çoğunluk için, siyasal tiyatro militanları "gerçek" konumlarıyla sahneye koyar. Sinemada G. Oury'nin *Beyin*'i, Costa Gavras'ın *Z*'si, Jean-Lue Godarol'un *Bir artı Bir*'i, N. Aillo'nun *Pierre et Paul*'ü, Michel Cournot'nun *Gauloises Bleues*'sü, P. Lapoujade'ın *Sokrat*'ı, R. Vadim'in *Barbarella*'sı oynar. Fakat zafer Lelouch ve Truffaut'nun (*Çalınmış Öpücükler*) olur. Yine de 1968'den 1980'e kadar sinema seyircisi azalır. Mimari de derin alt üst oluşlar yaşar. *Ulusal Güzel Sanatlar Okulu* 1969'da kapatılır ve toplum bilimlerine önemli konumlar sağlayan bir çok pedagoji ünitesi kurulur. Fakat estetik çabaların sonucu ancak bugün ölçülebilmektedir.

1968'i anımsatan etkileyici yapıtlar üretilmesine rağmen, roman, tam anlamıyla bu olaylara bağlı bir özgünlüğe sahip değildir. 1968 ve 1969'da Henry de Montherland *Oğlan Çocukları*'nı, François Mauriac *Bir Zamanların Yetişkini*'ni, Marguerite Yourcenar *Kara Yapıt*'ı, Félicien Marceau *Creezy*'yi, Naymond Queneau *İcare'ın Uçuşu*'nu, Christiane Rochefort *Park Yerinde İlkbahar*'ı, Patrick Modiano *Etoile Meydanı*'nı ve Albert Cohen *Tanrının Gözdesi*'ni yayımlarlar. *Mektuplar*'ın yazarı Jean Paulhan kargaşadan bir kaç ay sonra öldü. İlgiye değer tek roman, John Dos Passos'un yazınsal yöntemlerini kullanarak 22 Mart'ı betimleyen, o zamanlar Nanterre'de profesör olan Robert Merle'in *Camın Arkasında* romanıdır. Sonuçta yeni bir şey yok! Eylül 1968'de *L'Evénement* (Olay) dergisi en önemli ikisini, Raymond Aron'un *Bulunmaz Devrim* ve Michel Certeau'nun *Söz Almak*'ını hesaba katmaksızın, isyanın ilk baharına adanmış 106 yapıt sayıyordu. Yayın dünyası hareketleniyor, çeşitlilik artıyor, Marksizmin ve Anarşizmin klasikleri yeniden yayınlanıyordu. Çizgi roman türü inanılmaz bir gelişme gösterdi. Amatör dilbilimciler için durum pek parlak değildir: 1968 fırtınası bir üslup, bir retorik, bir "yazı" yaratmıştır denilebilir ama kelime yaratamamıştır: "goşist" kelimesi yeni değildir, "kendiliğindenci" fazla uzun ömürlü olmamıştır ve "marjinal" 1962 ya da 1963'den kalmadır.

Müzik ve şarkıda, 1960 başında ortaya çıkan anglosakson modası Fransız grupları arasında egemendir; Léo Ferré bir pop orkestrasıyla birleşmiştir, güdümlü şarkı her zamanki değişikliklerle gelişmektedir. (Georges Chelon, Michel Delphec, G. Moustaki, Glenmor, Anne Vanderlove, Gilles Dreux..., ne oldu?) Öncü müzik seçkinci kalır ve goşistlerce bilinmez; Donaueschingen festivalinde Gilbert Amy büyük orkestra için "şarkı"yı yaratır, Royan festivalinde ise Patrice Mastral'ın "Aydınlık Kitleler"i, André Boucourechliev'in "Archipel 2"si ve Iannis Xénakis'in "Nomos Gama"sı göze çarpar.

Böyle bir panorama gene de Mayıs ruhunun yaratıcılık üzerindeki etkisinin azlığını gösteriyor. Gerçi çalışmalar yıllardır gerçekleştirilme yolunda ve doğal olarak, bu olaylar olmasaydı da varolacaktı. Mayıs 1968 özellikle yaratmaktan çok, kültürde, günlük yaşam ve düşünme biçiminde bir devrimdir. Gerçek özgün bir üslup yoktur. Bu gerçeğe bağlayan ya da onu idealleştiren bir sanat yoktur. Hayır. Fakat ailesinden, eşinden, hemcinsinden başka biçimde yaşama, çocukları eğitme, başkasıyla ilişki kurma, günlük siyaset girişimleri. Dünyanın bir başka biçimde anlaşılması, yürekli bir atılım. En kötü ve en iyi için uzlaşmış bir kafa ve bir gövde mi? Uzak seslerden fon üzerinde, birbirinden iyice ayrılmış renklerle belirsiz bir rüya. Godard'dan: Canını seven kurtarsın.

THIERRY PAQUOT

yapacağını bilmediği ortaya çıktı. 24 Mayıs akşamı, bir haftadır süren sükûnet bozuldu, de Gaulle'ü protesto eden göstericilerle onlara müdahale eden polis ve *CRS* arasında çatışmalar oldu. Paris, Bordeaux, Lyon, Strasbourg ve Nantes'de saatlerce süren ve 2 kişinin ölümü, 500 kişinin yaralanmasıyla sonuçlanan çatışmalardan siyasal iktidar, otoritesini ve saygınlığını daha da yitirmiş olarak çıktı. Bunun üzerine, Başbakan Pompidou bir uzlaşma formülü ortaya atarak, işveren ve işçi sendikalarını masaya oturmaya çağırdı. 25-27 Mayıs arasında yürütülen görüşmelerde hükümet, II. Dünya Savaşı sonrasının en büyük asgarî ücret zammını kabul etti: Yüzde 35. Ücret dışı konuların görüşülmesi ise belirsiz bir tarihe erteleniyordu. *CGT*, gelinen noktadan memnundu. Ancak anlaşma önerisi, *PCF* ve *CGT* tarafından "Fransız işçi sınıfının öncü gücü" sayılan bir Billancourt-Renault Fabrikası'ndan başlayarak, hemen hemen bütün fabrikalarda yapılan oylamalarda reddedildi. *Grev Komiteleri*, bütün talepleri kabul edilene kadar greve devam kararı aldılar. 27 Mayıs'tan sonra grev, kimi yerlerde polisi bile etkilemeye başlayarak, o zamana dek çalışmayı sürdüren bazı devlet dairelerine yayılarak devam edecekti. Bu arada 200 bin kadar köylünün katıldığı gösterilerle, hükümete karşı protestolar kıra da yayılmıştı.

Örgütsel-İdeolojik Dağınıklık, Farklı Perspektifler

Mayıs'ın başından beri Paris ve başka birçok kentin sokaklarına hakim olan öğrenci hareketi ve işçi sınıfının tümünün katıldığı genel grev, devlet otoritesinin tamamen tükenmiş göründüğü günlerde bile, radikal devrimci sloganlarına rağmen, siyasal iktidarı almaya dönük bir programa ve stratejiye sahip değildi. Öğrenci hareketiyle bütünleşen genç işçilerin başını çektiği devrimci hareketiyle bütünleşen genç işçilerin başını çektiği devrimci fabrika inisiyatifleri dışında işçi hareketinin çoğunluğu nezdinde hâlâ belirli bir güce ve etkinliğe sahip olan sendikalar, Mayıs kalkışmasına sınırlı amaçlar yüklüyordu. *FO*, *JCR*'nin sızdığı bazı birimleri dışında zaten reformist-apolitik geleneğini sürdürmekteydi. En radikal tavrı alan *CFDT*, 8 Mayıs'tan itibaren öğrenci hareketiyle dayanışma içinde olduğunu açıklamış ve 27 Mayıs Anlaşmalarına baştan karşı çıkmıştı. *CFDT*, *UNEF* ve 22 Mart Hareketi'nin unsurlarıyla ilişkisini sürekli sıcak tutacak ve sistem içinde de olsa, işletmelerin özyönetimli ve özerk statüye kavuşturulması gibi radikal talepler öne sürecekti. En büyük konfederasyon olan komünist *CGT* ise, öğrenci hareketinin taleplerine başından itibaren karşı çıkmıştı. Küçük burjuva hareketi olarak gördüğü ve "işçi sınıfının işlerine karışmakla" suçladığı öğrencilerin işçilerle ilişki kurmalarını engellemeye çalışan *CGT*'nin Mayıs genel grevinin önüne koyduğu hedef, "halka dayalı demokratik bir hükümetin kurulması" idi. *CGT*, bunu da dolaylı bir hedef olarak tanımlıyor, işçi hareketinin kendisini ekonomik hak talepleriyle sınırlaması gerektiğini savunuyordu. *CGT*'nin stratejisi, her zamanki gibi *PCF*'nin tutumunun yansımasıydı. *PCF*, *22 Mayıs Hareketi*'ne "zengin çocuklarının yaptıkları boykotla işçi çocuklarının derslere girip sınavlarını vermelerini önledikleri" gerekçesiyle karşı çıkmıştı. 1960'ların başından beri, hem söylemiyle, hem örgütlenmesi ve stratejisiyle tamamen parlamentarizme angaje olan *PCF*, genel grevin radikalleşmesi halinde 1957'deki gibi ordunun devreye girerek rejimin açık diktatörlüğe dönüşmesinden çekiniyordu. Bu nedenle, grev(ler)in sendikalist çerçeveye indirgenmesini sağlamak için çaba gösterdi. Mendès-France'ın özyönetimi *Parti Socialiste Unifié*'si (Birleşik Sosyalist Parti - PSU), *UNEF* önderliğinde etkindi ve sistem için radikal demokratik reformlarla ilgileniyordu. *SFIO* ise Mayıs gelişmelerine yalnızca seyirci kalmıştı. Radikal Marksist örgütler ise harekete ulusal çapta müdahale edebilecek güç ve perspektife sahip değildi. *UJC-ML*, *PCML* ve *FER* başlangıçta, öğrenci hareketinin devrimci bir rol oynayabileceği düşüncesini reddederek küçük burjuva bir hareket olarak damgalanmışlardı. *UJC-ML* genel grev başlayınca "devrim durumu" tespiti yaptı ve fabrikalarla kırsal kesimde propagandaya başladı. Öğrenci hareketinin devrimci yönelimlerini başından itibaren olumlayarak üniversitelerde etkin olan *JCR* de, "devrimci durum"u devrime dönüştürme şiarıyla hareket ediyordu. İşçi sınıfının radikal işgalleri, grevleri gerçekleştiren unsurlarıyla, *JCR* ve *UJC-ML*'ye göre çok daha sıkı ilişki içinde olan radikal-anarşist öğrenci hareketi ise, hem merkezî bir örgütlenme ve programa sahip değildi; hem de önemli bir kesimi, siyasal iktidarı ele geçirmeye ilişkin klasik, merkezî bir stratejiyi kategorik olarak reddediyordu. *22 Mart Hareketi*'nin ideolojik hegemonyasındaki harekete hakim olan perspektif, işletmelerdeki/kurumlardaki geleneksel otorite-iktidar ilişkilerini yıkmayı, işbölümünü kaldırmayı, alternatif, devrimci üretim ilişkilerini hayata geçirmeyi öne alıyordu. Oysa, işçi sınıfının, ağırlıkla genç, "yeni" ve *CGT* geleneğine uzak işçilerden oluşan radikal unsurları dışında kalan çoğunluğu; Marksist filozof Louis Althusser'in '68 değerlendirmesinde yazacağı gibi, yalnızca ücret (en fazla) hükümet değişikliği istiyordu. Öğrenci hareketinin vazettiği kültürel-toplumsal devrim perspektifi; işçilerin çoğunun bildiği geleneksel siyasal ideolojik kavramlara, şemalara yabancıydı.

Haziran'a yaklaşılırken, genel greve devrimci yönelim vermek isteyen güçlerin etkisizliği veya ademi merkeziyetçiliği benimsemeleri, reformist güçlerin (başta *PCF* ve sendikalar) ise harekete bütünlüklü bir siyasal yön göstermeme yanlısı olmaları sonucunda; zaten kitle ileşitim araçları ve ulaşımın felç olmaları sonucunda; zaten kitle ileşitim araçları ve ulaşımın felç olmasıyla içlerine kapanan grevler arasında herhangi bir koordinasyon imkânı ortadan kalktı. Bütün *Grev Komiteleri* kendi ihtiyaçları ve yerel bilgileriyle kısıtlanmıştı; Paris'te de, genel grevin taşradaki boyutları ve radikal yönelimler bilinmiyordu. Bu durum, radikal yönelimler bilinmiyordu. Bu durum, radikalizmin tavsamasına yolaçtı. Birçok işletmede işverenlerle *Grev Komiteleri* masaya oturdu, kızıl bayraklar indirildi. Sorbonne'de toplanan, Paris'teki öğrenci hareketinin radikal

Çok yeni ve modern bir sanayileşmenin görüldüğü İtalya'da, işçi sınıfı arasında reformizmin etkinliğinin kurulamamasının yarattığı elverişli koşullar, işçi hareketinin öğrenci hareketiyle kaynaşmasını kolaylaştırmıştı. Öğrenci hareketi işçiler için hem örgütlenme hem de taleplerinin içeriği açısından bir örnek teşkil etmişti. 1968 ve 1969 boyunca İtalya'yı saran işçi hareketi varolan sendikalardan bağımsız yeni mücadele biçimleri ve örgütleri yaratmıştı. Fabrikalar ve işçi mahallelerinde kurulan taban örgütlenmeleri, geleneksel işçi örgütlerini radikal pozisyonlara doğru evrilmeye zorlamıştı. Farklı radikal eğilimler, İtalyan Komünist Partisi'nin sol kanadının oluşturduğu II Manifesto hareketinde buluştular. Bu hareketin önderlerinden Rossana Rossando, Komünist Parti'nin içine düştüğü bürokratizmi eleştirdikten sonra, kapitalizmi aşmak için birleştirilmesi gerekli güçlerin biraraya getirilmesi ve Sovyetlerle ABD arasında "barış içinde bir arada yaşama" politikasını bir kenara bırakarak varolan sisteme alternatif bir model arayışının zorunlu olduğunu yazmıştı. Üstte görüldüğü gibi İtalyan işçilerinin 1968 boyunca düzenlediği mitingler bu alternatif düzenin temel toplumsal gücünün işçi sınıfı olduğunu açığa çıkartmıştı. Üstte sağda görülen Fransız öğrencilerinin Saint-Michel'de düzenlediği gösteri, ancak Haziran'da hızı kesilen bir toplumsal alt üst oluşun ilk adımları olmuştu. ABD'de ise düzen karşıtı gösteriler arasında Vietnam Savaşı'nı protesto gösterileri (yanda) önemli bir yer tutmuştu.

unsurları, sürece müdahale etmek gerektiğini düşünmeye başlamışlardı. 27 Mayıs'ta *UNEF*'in çağrısıyla Paris'te bir stadda, 30 bin kişinin katıldığı bir kongre toplandı; ancak bir çözüm önerisi ortaya konulmadı. Radikal güçlerin inisiyatifsizleşmekte olduğunu gören *PCF*, "bir halk hükümetinde yeralmaya hazır olduğunu" belirtip *SFIO*'ya ittifak önerisi yaparak, "istikrarcı, sağduyulu" bir görünümle ortaya çıktı. Bir gün sonra, aynı çağrı *PSU*'ya da iletildi. 29 Mayıs'ta, Paris'te *CGT* önderliğinde büyük bir yürüyüş gerçekleştirildi. Bu yürüyüş, de Gaulle'ün de Başkanlık Sarayı'ndan aniden ayrıldığı haberiyle birleşince, burjuvazide ve burjuva partilerinde "komünist darbe" paniğinin doğmasına yolaçtıysa da; *PCF* ile *CGT*'nin, radikalizmin gerileyişini hazırlandırarak kitleler üzerinde inisiyatiflerini güçlendirmekten başka bir niyetleri yoktu.

De Gaulle'ün Karşı Atağı ve Genel Grevin Çözülüşü

30 Mayıs'a gelindiğinde, büyük burjuvazi ve burjuva partilerinin önderleri; ciddi bir "devrim" tehlikesinin artık söz konusu olmadığını görmekle birlikte, bunalımdan sol ağırlıklı (muhtemelen *PSU*'nun "devlet adamı" kişilikli önderi Mendès France'ın Başbakanlığında) bir hükümetle çıkarılacağını düşünüyorlardı. *PCF* de böylesi bir çözümü öngörüyordu ve çabasını sosyalist ağırlıklı bir koalisyonda yeralmaya yöneltmişti. Ancak, 29/30 Mayıs'ta ortadan kaybolduğu 24 saat içinde Almanya'ya uçarak NATO-Fransız garnizonunun ve genel olarak Fransız ordusunun sadakatinden emin olan de Gaulle; devrimci, sosyalist ve reformist-sosyalist güçlerin genel grev ve genel siyasal durum üzerindeki inisiyatiflerini yitirdiklerini, sürecin sonuçlarına ilişkin hiçbir tasarım ve program üretemediklerini kavramıştı. Vakit kaybetmeden karşı atağa geçti. 30 Mayıs'ta radyodan kendinden emin bir izlenim sunmayı başardığı 4 dakikalık bir söylevle halka hitap etti; görevinde kaldığını, parlamentonun dağıtıldığını, yeni genel seçimler yapılacağını, bütün silahlı kuvvetlerin "cumhuriyet komiseri" olarak tanımladığı valilerin emrinde olduğunu açıkladı. De Gaulle'ün "Vive le France!" (Yaşasın Fransa!) diye bitirdiği konuşmasının ardından, de Gaulle'cü partilerin ve faşist grupların seferber ettiği Katolik muhafazakârlar, faşistler, sömürgecilik dönemini özleyen eski orta sınıflardan oluşan 700 bin kişilik bir kalabalık Paris sokaklarına döküldü. Sonraki günlerde, faşist gruplar, sokaktaki etkinliklerini geliştirmeye başladılar. Mayıs'da ve 30 Mayıs'taki konuşmadan sonraki günlerde bu grupları sokak gücü olarak kullanan egemen blok, de Gaulle'ün 30 Mayıs konuşmasıyla rejimin Bonapartist momenti yükselmeye başlayınca, aralarındaki çelişkilerden yararlanarak bu grupların gücünü kıracaktı.

Devlet otoritesi bir yandan "sokağa" hakim olmaya başlarken, ekonomik işlerliğin restorasyonu için de önlemler hızlandırıldı. Ordunun devreye girmesiyle ulaşım, haberleşme, benzin dağıtımı vs. temel ihtiyaçlar karşılanmaya başlandı; kamu sektöründeki büyük işletmelerin hemen hepsinde işçiler 7 Haziran'a kadar işbaşı yaptılar. Hükümet "Herkes İşinin Başına" sloganını kullanıyordu. De Gaulle'ün konuşmasından sonra, korktuğu askerî-otoriter kurumlaşmanın gerçekleşmesinden korkan *PCF*, "ara dönemi" kazasız atlatıp genel seçimlerden iktidara ortak olacak bir "başarı"yla çıkmayı hedefledi ve uzlaşmacı bir tutum takındı. *CGT* ve peşinden kısmen *CFDT* dışında diğer sendikalar da bu tutuma uydular; işveren sendikalarıyla masaya otururken, işçilere polise "karşı koymama, şiddete başvurmama" çağrısı yaptılar. *UJC-ML*, *JCR* ve radikal öğrenci grupları ve bazı radikal yerel *Grev Komiteleri*, grevlerin sürdürülmesi için çaba harcadılar; ancak grevler, çoğu kez işçilerin sendikalarının kararına uymasıyla, kimi yerde

İtalya'da Kızıl İki Yıl

II. Dünya Savaşı sonrası İtalya'da gerçekleşen "ekonomik mucize", işçi sınıfının sırtından sağlanmıştı. 1951-61 döneminde sanayi üretiminin iki kat artmasına rağmen ücret artışları yüzde 18 düzeyinde kaldı. Bu ekonomik büyümenin sürekliliği uzun sürmedi. 1961-63'deki işçi mücadeleleri yeni bir dönemin başlangıcını oluşturdu. 1960'ların başında işçi mücadelelerinin kırılması ve işçilerin emek sürecine yeniden entegre edilmeleri zorunlu hale geldi.

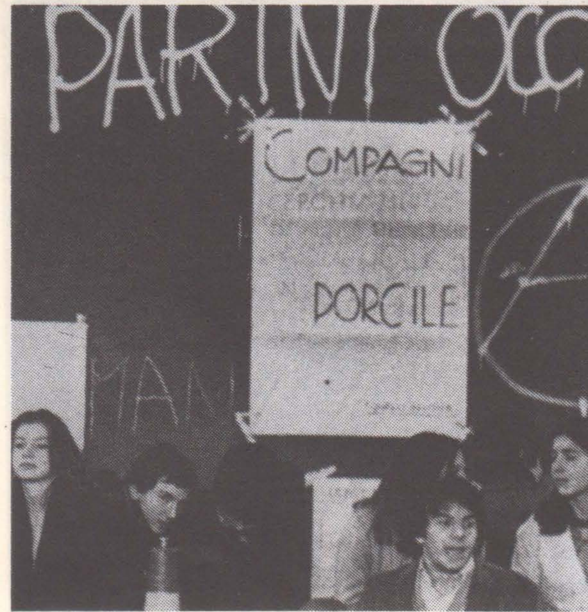
Yeni bir teknolojik atılım, üretim birimlerindeki ilişkileri radikal biçimde dönüştürmeyi kolaylaştırdı. Kalifiye emek basitleştirildi; bir işçinin kullandığı makine sayısı artırıldı; iş temposu yükseltildi; vardiya ve mesai sisteminin yoğunlaştırılmasıyla iş zamanı uzatıldı. Bu girişimlerin işçiler üzerindeki etkisi olumsuz oldu. İşçiler arasında suni olarak ücret farklılıkları oluşturuldu ve böylece sınıf dayanışmasının parçalanması amaçlandı. Vardiya ve mesai sisteminin yoğunlaştırılması, işçilerin sağlığı üzerinde olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına neden oldu. İş temposunun yükseltilmesi ve üretim normlarının artırılması, işi dayanılmaz hale getirdi. Bu yeni sömürü biçimlerine karşı İtalyan işçileri yeni mücadele biçimleri geliştirmeye başladılar. Artık mücadele sadece ücretlerin artırılması için sürdürülmüyordu. Kapitalist iş örgütlenmesine karşı doğrudan saldırıya geçilmişti. Bu saldırı, üretim birimlerinde sermayenin egemenliğini yıkmaya yönelmişti. Böyle bir mücadele, geleneksel sendikaların etkinliğini tehdit ediyor ve bu örgütlenmelerin mücadele anlayışını da aşıyordu. İtalyan işçileri, ücretlerin artırılması için sürdürülen mücadelelerin, üretim birimlerinde denetim ve kontrol mekanizmalarını oluşturmak için yürütülen mücadelelerden ayrılamayacağı bilincine ulaştılar. Bunun sonucu olarak ücretlerin durumunu doğrudan biçimde etkileyen çalışma koşulları mücadelelerin merkezi haline geldi. Sermayenin egemenliğini tehdit eden gelişmeler şu biçimde gelişmişti: Farklı ücret kategorileri işçiler tarafından reddedildi ve işçilerle teknik elemanların aynı statü içinde olmaları istendi. Fabrika hiyerarşisinin ortadan kaldırılması hedeflendi. Yeni geliştirilen üretim teknikleri üzerinde işçilerin kontrolü sağlanmaya çalışıldı. Akort işin kaldırılması ve montaj hattındaki makinelerin hızının tespit edilmesi üzerinde işçilerin kontrolü amaçlandı. Üretim birimlerindeki bu mücadeleler, bu alanların dışına da yayıldı. Özellikle işçi sağlığının korunması için yürütülen mücadelelerde, işçiler "işçi sağlığı üzerinde işçi denetimi" sloganını atıyorlardı. Bu mücadelenin amacı, fabrikalarda işçi sağlığını bozan faktörlerin işçiler tarafından belirlenmesinin sağlanmasıydı. Dolayısıyla sermayenin hizmetinde olan fabrika doktorlarının çalışmaları ortadan kaldırılıyordu. İşçiler kendi aralarında oluşturdukları "homojen işçi grupları" aracılığıyla işçi sağlığının korunmasını sağlıyorlardı. Bu girişim geleneksel iş tıbbını işçi tıbbına dönüştürecekti. Tabanda şekillenmeye başlayan işçi mücadeleleri hem İtalya'daki öğrenci hareketiyle, hem de Fransa'daki işçi hareketiyle dayanışma içindeydi. "Yaşasın öğrencilerin mücadelesi, yaşasın Fransız işçilerinin mücadelesi" sloganı sürekli biçimde tekrarlanıyordu. İtalyan toplumu bütünüyle sarsıntı içindeydi.

İtalyan işçilerinin yeni mücadele biçimlerinin gelişmesi, geleneksel işçi örgütlerinin engelleriyle de karşı karşıya gelmişti. Bu geleneksel örgütlerin başında *PCI* (İtalyan Komünist Partisi) ve sendikalar gelmekteydi. İtalya'da sendikalar II. Dünya Savaşı sonrası *PCI*, *PSI* (İtalyan Sosyalist Partisi) ve *DC* (Hıristiyan Demokratlar) tarafından birleşik biçimde kurulmuştu. Sendikalar, katı bir merkeziyetçi yapıya sahiptiler ve üretim birimlerinde güçlü biçimde örgütlenmemişlerdi. *PCI*, *PSI* ile birlikte sendikalar aracılığıyla işçiler üzerinde kontrol oluşturulabildi. Sendikalar, burjuvazi ile yapılan ittifaka uygun biçimde ulusal ekonominin yukarıdan aşağıya doğru yeniden inşa edilebilmesinin araçları haline dönüştürüldü. Geleneksel sosyal demokrasinin ekonomist anlayışı devam ettirilerek, *PCI* ile sendikalar arsında işbölümü gerçekleştirildi. Bu anlayışa göre, parti ve sendika dışında işçi örgütlenmesi olamazdı. *PCI* politikadan sorumlu olacak ve sendikalar ise ücretleri ilgilendiren sorunlardan sorumlu olacaktı. Bu biçimdeki işbölümü, taban örgütlenmelerine karşı bürokratik yapıların oluşmasının da temeli idi. İtalya'da gelişmeye başlayan işçi mücadeleleri ve bunun sonucu olarak şekillenen taban örgütlenmeleri, karşılarında *PCI* ve sendikaları buldular.

İşçilerin otonom mücadeleleri sendikalara karşı mücadeleler içerisinde şekillendi. İşçilerin sendikalara karşı muhalefeti iki nedenden ötürüydü. Birincisi, sendikaların, kapitalist verimlilik prensibine göre ücret artışları talep etmeleri eleştiriliyordu. Teknolojik gelişmenin nötr olmadığından hareket edilerek, bu eleştiri yöneltilmişti. Teknolojinin sınıfsal karakteri görülemediğinden, sendikalar teknolojik gelişmenin araçları durumuna gelmişlerdi. İkincisi, sendikaların mücadele biçimi sembolik grevlere dayanıyordu ve hiçbir şekilde üretimi hedeflemiyordu. Tabanda gelişen mücadeleler geleneksel sendikaların bu anlayışını aşmaya çalıştılar.

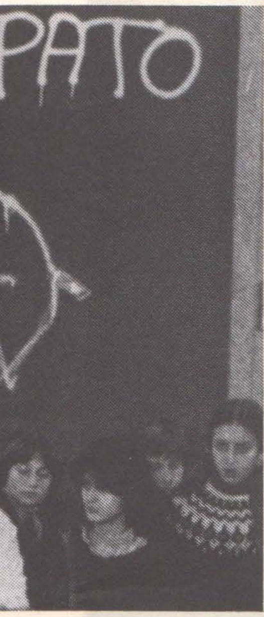
Sendikalar, sermayenin "modernleştirme" adı altında uygulamaya koyduğu yeni sömürü metotlarını destekliyordu. Bunun üzerine tabanın sendikalara yöneltti-ği eleştiriler artıyordu. İşçiler özyönetim organlarını oluşturma doğrultusunda adım attıkça, sendikaların grev hareketini kontrol altına alabilme girişimleri başarısızlığa uğruyordu. İşçilerin sorunları ile ilgili kararlar önce sendikaların merkezi organlarında alınıyor ve daha sonra işletmelerde işçilere benimsetilme yöntemi tercih ediliyordu. Fakat bunun için sendikalar, işçiler üzerinde denetim kurmalıydılar. Bunun yolu ise, işletmelerdeki bir bölümün işçilerini temsil eden *delegati di linea* (delegeler) sisteminin muhafaza edilmesiydi. Böyle bir sistemde bir delege, FİAT otomobil işletmesinde 250 işçiyi temsil etmekteydi. Sendika tarafından atanan bu delegeler, hiç bir şekilde işçiler tarafından seçilmiyor ve geri çağrılamıyorlardı. Bu sisteme karşı doğrudan biçimde *delegati di squadri* (işçi delegeleri) seçilmeye başlandı. Bu delegelerin bir araya gelmesiyle fabrika komiteleri oluşturuldu. Kurulan fabrika komiteleri ile sendikalar üzerinde baskı oluşturuldu. Bu biçimdeki baskılar, sendikaların bürokratik manevralarının gündeme gelmesini de sağlamıştı. İşçi mücadelelerinin manevraları arttıkça, işçilerin taban örgütlenmeleri olan fabrika komiteleri otonom örgütlenmelere dönüşüyordu. Kapitalist sisteme, partilere ve sendikalara karşı otonom işçi mücadelesinin propagandası yaygın biçimde yapıldı. Sendikaların eski komisyonlarının yerine işçiler, kendi örgütlenmelerini oluşturdular. Üretim birimlerinde seçilen delegelerin oluşturduğu komiteler giderek konseylere dönüştürüldü. Delegeler açık işçi toplantılarında doğrudan biçimde seçiliyorlar ve istenildiği anda geri çağrılabiliyorlardı. Mücadele biçimlerinin belirlenmesi genel işçi toplantısında gerçekleşiyordu. Bu komiteler, üretim birimlerinde üreten-yöneten ayrımına dayalı işbölümünü aşarak, bu alanlarda sermayenin egemenliğini yıkmanın zeminini oluşturacak örgütlenmelerdi. Bu komiteler aracılığı ile işçiler üretim sürecinin bütünü üzerinde bilgi sahibi olabiliyorlar ve üretimin örgütlenmesini bizzat kendi ellerine alıyorlardı. Bu örgütlenmeler 27 Temmuz 1969'da Torino'da işçi komitelerinin I. Ulusal Kongresi'ni topladılar. Bu kongreye Pirelli, Portomarghera, Saint Gobain, Farmitalia, Fatme ve FİAT gibi işletmelerin fabrika komiteleri katıldılar. Pirelli ve FİAT işletmelerindeki işçi mücadeleleri bir ölçüde İtalya'daki mücadelelerin öncüsü durumundaydı. Pirelli'deki mücadele Ekim-Kasım 1968'de yüksek bir düzeye çıkmıştı. Milano ve Torino'daki Pirelli işçileri üretim normlarını kendileri belirlemek istiyorlardı. Bu talep işletme yönetimi tarafından reddedilince, işçiler fabrika komiteleri oluşturdular. Ekim 1968'den başlayarak fabrika hiyerarşisini tamamen kaldırdılar ve üretim üzerinde işçi kontrolünü gerçekleştirdiler. Akort çalışma kaldırıldı ve fabrikanın bütün bölümlerindeki iş temposu azaltılarak bütün işçiler için aynı düzeye getirildi. Böylece Pirelli işçileri sermayenin teknolojik saldırılarına karşı başarılı biçimde bir savunma yaparak, üretimin kendi denetimleri altında örgütlenmesini sağladılar.

FİAT otomobil işletmesi 1969'da 171 bin işçisiyle bir orduya benziyordu. Fordist montaj hattında çalışan işçiler çok düşük ücret alıyorlardı. Çalışma koşulları kötüydü ve yapılan iş tamamen monoton bir özelliğe sahipti. FİAT'ta işe başlayan bir işçi kısa bir süre içinde burasını terkediyordu. FİAT işçilerinin fabrika dışı yaşam koşulları da kötü durumdaydı. 1968'de dünya pazarında FİAT'ın rekabet gücünün artırılması amacıyla üretim normları artırılmaya başlandı. Bu ise işçiler için daha uzun bir çalışma zamanı demekti. Sendikalar, sermayenin rasyonalizasyon önlemlerini destekleyen girişimlerde bulunuyorlardı. Sendikaların inisiyatifi altında gerçekleşen grevler, 1969'a girildiğinde artık durmak bilmiyordu. Sendikaların sermaye ile uzlaşma girişimleri FİAT işçilerinin bağımsız biçimde örgütlenmelerine neden oldu. Temmuz-Ağustos 1969 FİAT işçilerinin mücadelelerinin en yoğun olduğu dönemdir. Bu işçilerin yüksek siyasal bilinci FİAT işletmesini bütün İtalya'daki mücadelelerin merkezi haline getirdi. FİAT işçileri konsey düşüncesini de yeniden güncelleştirdiler. FİAT işçilerinin komiteleri, ekonomik mücadeleyle siyasal mücadele arasındaki ayrımı ortadan kaldırarak, genel grev örgütleme girişiminde de bulundular. 3 Temmuz'da Torino düzeyinde gerçekleştirilen genel grev, FİAT'ın işçi komitelerinin başarısının göstergesi oldu. "Bütün iktidar işçilere" ve "sürekli mücadele" sloganları mücadelenin sadece fabrika ile sınırlanmadığını, siyasi iktidar mücadelesinin de sürdürüldüğü ifade ediyordu. Devlet güçlerinin saldırılarına rağmen FİAT işçileri, öğrencilerin ve fabrika dışındaki toplumsal kesimlerin desteğini de almayı başardılar. FİAT'ın bu militan mücadelesi, İtalyan işçilerinin kapitalizme karşı sürdürdükleri mücadelenin sembolü haline gelecekti. Bu mücadeleler mahallelere de sıçramıştı. Devlet güçleriyle işçiler arasındaki çatışmaların barikat savaşlarına dönüştüğü de görüldü. Ancak bütün bu mücadeleler ulusal çapta bir koordinasyondan yoksundu. Genellikle şehir ve bölge temelinde sürüyordu. İşçilerin mücadelesi, halkın da mücadeleye katılmasını sağladı. Bazı bölgelerde işçiler, köylüler ve öğrenciler halk meclisleri oluşturdular. Bu meclisler gelecek halk iktidarının organları olarak değerlendirildiler. Bölgesel düzeyle sınırlı kaldıklarından dolayı bu meclisler uzun süre yaşayamadılar.

1968-69 İtalyan toplumunun her alanında ulusal düzeyde olmasa bile bölgesel düzeyde ikili iktidara benzeyen koşullar egemen duruma gelmişti. 1970-71'e gelindiğinde bu koşulların giderek ortadan kalktığı görüldü. Bir yandan sermayenin saldırıları, diğer yandan *PCI* ve diğer partilerin geriye çekilmesinin en önemli nedenlerinden birini oluşturdu. Taban örgütlenmelerini geliştirici yönde hareket eden gruplar ise belirleyici ölçüde etkinlik kuramadılar. Sendikalar ise sermayenın teknolojik saldırılarına destek veren politikalar ürettiler. Bu faktörler, sermayenin egemenliğinin yeniden sağlamlaştırılmasına olanak hazırladı.

Üretim birimlerinde emek sürecinin yeniden dönüşümü sağlanarak, işçi direnişleri kırıldı. Büyük işletmeler üretimi otonom birimlere aktardılar. Böylece bir bölümdeki grevin bütün işletmeyi etkilemesinin önüne geçildi. İşçilerin yeniden disipline edilmesi için gerekli araçlar yaratıldı. Binlerce öncü işçi işten çıkarıldı. Ordu ve polis güçleriyle işletmelerde işçiler üzerinde baskılar yoğunlaştırıldı. İşçi hareketinin geri çekilmesi, küçük burjuvazinin radikalleşmesini ön plana çıkardı. Faşistlerin güç toplayabilmesinin ortamı oluşmuş oldu. Faşistlerin saldırılarıyla da halk kitlelerinin direnişleri kırılmaya çalışıldı. Bütün bu saldırılar sonucunda İtalya'da iki yıl boyunca süren kızıl mücadele sönme noktasına geldi. Geleneksel resmî kurumların hegemonyasının yeniden oluşmasıyla da tamamen ortadan kalktı.

İtalya'da öğrencilerin demokratik ve özerk bir üniversite için sürdürdükleri mücadelelerden biri yaygın biçimde gerçekleştirilen işgallerdi. Milano Üniversitesi'nde böyle bir işgalden sonra, öğrenciler sorunlarını tartışırken görülüyor.

İtalya'daki kızıl iki yılın önemli özellikleri var. İtalyan işçileri taban örgütlenmelerinin sendika bürokrasisine karşı mücadelede belirleyici öneme sahip olduklarını göstermişlerdir. Üretim birimlerinde süren mücadelelerin kapitalist iş örgütlenmesine karşı yönelmesinin zorunluluğu ortaya koyulmuştur. Fabrika hiyerarşisinin parçalanması işçi sınıfının kurtuluşu yolunda atılması gereken ilk adımlardan biridir. Üretim sürecindeki teknolojik gelişmelerin sınıfsal bir niteliğe sahip olduğu gösterilmiş ve bu gelişmelere karşı mücadelenin özgürleşme mücadelesinin bir parçası olduğu kanıtlanmıştır. Bütün bunlara ek olarak İtalyan işçilerinin mücadeleleri, ulusal çapta bir koordinasyon sağlama doğrultusunda gelişerek iktidara doğru yönelmelerinin destekçisi olacak bir siyasal örgütlenmenin gerekliliğini de gösterdi. Fakat bu siyasal örgütlenmenin, ekonomist sosyalizm anlayışının bütün biçimlerinden arınmış bir anlayışa sahip olması gerektiği de ortaya çıktı.

AYDEMİR GÜÇ

ise polis ve grev kırıcıların müdahalesiyle birbiri ardına sona eriyordu. 7 Haziran'da, grevdeki işçilerin sayısı başlangıcın üçte birine, üç milyona düşmüştü. Devrimci hareket moral hegemonyasını yitirmiş ve tamamen dağılıp yerelleşmişti.

Haziran'ın ikinci yarısında, yöneticilerin hapsedildiği, polisle ve grev kırıcılarla ilk karşılaşmada işçilerin saldırıya geçtiği sert ve en son direnişler yaşandı. Ne var ki, 14 Haziran'da 1 milyona inmiş olan grevci sayısı, hızla düşmeye devam edecek ve Haziran sonunda Fransa'da birkaç yüz kişilik "olağan" grevler dışında üretimin yapılmadığı bir fabrika kalmayacaktı. Aynı yıl yapılan seçimlerde, de Gaulle'cü *Union des Démocrates pour la République* (Cumhuriyet İçin Demokratların Birliği - UDR), beş Fransız cumhuriyetinin tarihinde görülmemiş bir sonuç alarak milletvekilliklerinin dörtte üçünü kazandı. Bu sonuç, de Gaulle'ün, apolitik "sessiz çoğunluğu" ve devrimci Mayıs atılımının radikalleşmesi karşısında ürken küçük burjuvaziyi, hatta devrimci hareket(ler)in hedefsizliği, dağınıklığı içinde siyasal perspektifi muğlaklaşan işçi sınıfının önemli bir bölümünü; "iç savaş" korkusuna karşı devlet otoritesinin istikrarlı huzur ve güvenini sunarak kendine bağlayan Bonapartist atağının zaferini kesinleştiriyordu.

İtalya

II. Dünya Savaşı'ndaki anti-faşist mücadelesiyle gücünü ve saygınlığını artmış olan *Partito Communista Italiana* (İtalyan Komünist Partisi - PCI), 1945'den sonra, *Halk Cephesi* politikası izledi. Müttefik askerî güçlerinin ülkedeki varlığı ve partizanların silahsızlandırılmasının yanısıra, faşist geçmişi silmek için devlet yapısını demokratikleştirme kaygısı ve *SBKP* politikalarının etkisiyle, *PCI* 1944-1946'da sosyalistler ve burjuva demokrat partileriyle birlikte koalisyon hükümetinde yeraldı. *PCI*, bu yıllarda Güneydeki tarım işçilerinin ayaklanmalarının kanlı bir şekilde bastırılmasına gözyumarak; birçok fabrikada kurulan *Consigli di Gestione*'lerin (Yönetim Konseyleri) işlevini "verimliliği artırma amacıyla yönetime katılma"yla sınırlayarak, kapitalizmin ekonomik ve siyasal restorasyonuna katkıda bulundu. 1946'da yapılan seçimlerde oyların yüzde 35.2'sini alan (*PCI* yüzde 19, *PSI* yüzde 21) burjuva kitle partisi *Democrazia Cristiana* (Hıristiyan Demokratlar - DC), bu restorasyon sürecine, de Gasperi'nin önderliğinde, 1962'ye dek tek başına nezaret etti. Özellikle Marshall Planı'nın ve 1951-1953 reformlarının katkısıyla, İtalyan kapitalizmi modernleşerek güçlenmeye başladı. 100 bin kadar ailenin yararlanabildiği propagandif bir toprak reformu yapıldı, azgelişmiş Güney için özel bir kalkınma programı uygulamaya kondu; ihracat ve yatırım teşvikleri, vergi istisnaları ve özellikle konut alanında yoğunlaşan büyük kamu ihaleleri ile özel sermayenin palazlanması sağlandı. Bu arada kamu işletmelerinin yüzde 80'ini denetleyen ve 1960'ların sonunda Avrupa'nın en büyük 3. şirketi olan devlet holdingi *Instituto per la ricostruzione Industriale* (Sanayiyi Yeniden İnşa Kurumu - IRI), ekonomik hayat üzerinde devletin ve bürokrasinin büyük bir güce ve iktidara sahip olmasını getiriyordu. İtalya, 1951-1961 arasında büyük bir ekonomik gelişme kaydetti. Bu dönemde gayrısafi sanayi üretimi yüzde 116 artarken, 1951'de 4.5 milyon olan işçi sayısı da yüzde 31.7 oranında arttı. Böylece işçi sınıfı toplam nüfusun yüzde 20'si iken, yüzde 30'u haline geldi. Tarımda kapitalistleşmenin ve sanayileşmenin etkisiyle, proleterleşme ve kırlardan kentlere göç hız kazandı. Kuzeyde Torino-Milano-Cenova arasında en modern ve büyük sanayi işletmeleri yoğunlaşırken; feodal ilişkilerin izlerinin hâlâ varolduğu Güneyde bazı kentlerin sanayileşerek büyümesiyle geleneksel toplumsal doku değişme sürecine girdi. Güçsüzleşen *PSI* (1946 seçimlerinde yüzde 21, 1953'de yüzde 12.7, 1958'de yüzde 14.2) ve gelişemeyen *PCI* (1946: yüzde 19, 1953: yüzde 22.7, 1958: yüzde 22.7), İtalyan toplumunun geçirdiği hızlı dönüşüm karşısında özgül programlar, hedefler belirleyemediler. *PCI*, 1956 kongresinde, orta sınıfları da sosyalist devrimin itici güçleri arasında sayarak, "sosyalizme ulaşmada İtalya'ya özgü yol"u benimsedi.

1962/63: Bunalım, Grev Dalgası ve Yeni Kuşak İşçi Sınıfı

Hızlı kapitalist büyüme süreci, 1960'ların başındaki ekonomik tıkanmadan sonra, siyasal ve ekonomik çelişkilerini üretmeye başladı. 1961-1963 arasında sanayideki büyüme durdu, enflasyon artmaya başladı. Sanayinin üretim ve pazar bakımından sınırlarına ulaşması üzerine, sermaye tekelleşmeye, spekülasyona dönük malî operasyonlara kaymaya başladı. İşsizlik artıyor, ücretler göreli olarak düşüyordu. Güneye yapılan yatırım ve teşvikler kısıldı; böylece ülkenin tarihsel eşitsiz gelişme yapısı yeniden güçlendi. Burjuvazinin fraksiyonları arasındaki gerilimi artıran ve küçük burjuvazi, işçi ve köylülerin hoşnutsuzluğuna yol açan bunalım, *DC*'nin iktidarını sarsarak siyasal bunalımı doğurdu. *DC*, 1960'da neo-faşist harekete *Movimento Sociale Italiano* (İtalyan Toplumsal Hareketi - MSI) de dayanarak otoriter bir yapılanmaya yönelmesi üzerine Cenova, Torino ve feodal muhafazakâr yapıların çözülmekte olduğu Güney İtalya'da işçi sınıfının kendiliğinden büyük tepkisiyle karşılaştı ve sonuçta iktidarını *PSI* ile paylaşarak sürdürmek zorunda kaldı. İtalya'yı 1960'larda yönetecek olan Aldo Moro'nun Başbakanlığındaki *Centro Sinistra* (Orta-Sol) hükümetin oluştuğu yıl, ekonomik bunalım doruğuna ulaştı ve büyük bir grev dalgası kabardı. 1961'e dek yapılan grevlerle gerçekleşen "işgünü kaybı" hiçbir yıl 10 milyonu aşmamışken; 1962 grevleriyle 22.7 milyon işgünü "harcandı". Grev dalgası etkisini yitirmekle birlikte 1966'ya dek sürdü. Grev ve işi bırakmalarla "kaybolan" işgünü 1963'de 11.3, 1964'de 13, 1965'de 6.9, 1966'da 14.9 milyon oldu. Sendikalar, bu grevlerde yüksek ücret artışları sağladılar; ancak büyümesi duran ekonomi ve artan enflasyon, işçilerin hoşnutsuzluğunun bir türlü dinmemesini sağlayacak ve sendikaların reformist pratiğine tepkiler gelişmeye başlayacaktı.

1962'de başlayan grev dalgası, *PCI*'nin önemli bir zaafını ortaya çıkardı: Parti ve komünist sendika örgütlenmesi, eski ve artık küçük sayılan işletmelerle sınırlıydı. Kırdan kente yeni gelmiş genç işçilerin ağırlıkta olduğu, moder ve hızlı bir üretim akışının, Taylorist verimlilik denetiminin varolduğu yeni büyük işletmelerde işçilerin çoğunluğu ya sendikasızdı, ya da başta *Confederazione Italiana dei Sindicati Lavoratori* (İtalyan İşçi Sendikaları Konfederasyonu - CISL) olmak üzere, reformist sağ sendikalara üyeydi. Bu durumun en önemli örneği, Torino'daki dev Mirafiori-FİAT işletmesiydi. Çoğu Güney kökenli genç işçiler olmak üzere 180 bin kişinin çalıştığı FİAT, 10 kilometrekarelik üretim alanı ve çevresindeki 60 bin kişilik işçi barakalarıyla, Torino'nun içinde bir "işçi kenti" yaratmıştı. Hiyerarşik ve otoriter bir şekilde yönetilen, son derece incelmiş bir işbölümünün ve hızlı çalışma temposunun bulunduğu işletmede; işçilerin pek azı sendikalara üyeydi. Patron Agnelli işçiler arasında okunan tek magazin gazetesinin *Stampa* (Damga) sahibiydi ve 1957'de *CISL*'dan koparak kurulan sarı işyeri sendikası *Sindicato del'Automobile*'yi (Otomobil Sendikası - SIDA) da perde arkasından yönetiyordu. *CGIL* ve *PCI*'nin nüfuz edemediği FİAT ortamında, 1962 grevleri sırasında, Torino'da *Quaderni Rossi* (Kızıl Defterler) dergisini çıkarmaya başlayan ve *Yeni Sol*'un perspektifinden etkilenen bağımsız bir sosyalist grup, mevcut partilerden özerk bir işçi hareketi örgütleme hedefiyle, çok daha etkili olacaktı.

Mayıs dalgasının etkisini en çok gösterdiği ülkelerden biri olan İtalya'da Roma Üniversitesi'ni kızıl bayraklarla işgal eden öğrenciler (üstte), sonraki yıllarda Komünist Parti'den koparak radikal bir devrimci hareketin oluşmasında en önemli kadro kaynağı ve potansiyelini oluşturacaklardı. Aynı dönemde Fransa'daki öğrenci hareketinin afişlerinden altta görülen birisi, De Gaulle ve Mitterrand alternatiflerinin karşısına Halk İktidarını çıkartıyordu.

1967/68: Öğrenci Hareketinin Yükselişi ve Siyasallaşması

1966'da *PCI*, gene devlet yapısını demokratikleştirmeye yönelik bir programla, kitlesel desteğini geliştirmek için harekete geçti. *PSI* ile işbirliği yaparak, II. Dünya Savaşı'nın saygın anti-faşisti Saragat'ı Cumhurbaşkanlığına seçtirdi. *CISL* sol kanadına yönelerek, "Tarihsel Uzlaşma" stratejisinin ön-adımlarını attı.

1967'ye girilirken, grev dalgası yatışmış, bu kez radikal öğrenci hareketi yükselmeye başlamıştı. İtalyan üniversiteleri, '60'ların ortasında, Orta Sol Koalisyonun tasarladığı reformlarla "rasyonalleştirilerek" sanayinin ihtiyaçlarına daha birebir cevap verebilir hale getirilmeye çalışılıyordu. Öte yandan, işçilerin veya potansiyel işçilerin de devam ettiği gece veya meslek okullarının çoğalması ve öğrenci yığılması; üniversite(li)nin geleneksel saygınlığını azaltmaktaydı. Diğer Batı Avrupa ülkeleriyle karşılaştırılamayacak katı akademik hiyerarşi ve

Fransa'da öğrenci eylemleri eski değerleri tek tek yıkarak gelişti. Alttaki fotoğrafta görüldüğü gibi, Fransa'nın sembolü olan heykellerin kızıl bayraklarla süslenmesi bu yeniden yapılanmanın örneklerinden sadece bir tanesiydi. Özellikle 68 Mayıs ve Haziranı'nda geliştirilen eylem biçimleri sokaklara yayılan mücadelenin veya çatışmaların bizzat içinde ve o ana kadar görülmemiş biçimlerde sergileniyordu. Çok sık görülen şiddet eylemleriyse öğrencilerin kendi güçlerini görmelerini ve giderek yepyeni stratejiler keşfetmelerini de beraberinde getirdi. Kullanılan silahlar genellikle çöp tenekelerinin kapakları (kalkan), odun parçaları (gürz), polis saldırıları sırasında demir çubuklar yardımıyla sökülen kaldırım taşlarıydılar (mermi). 3 Mayıs'ta Paris'te Sorbonne civarında uygulanmaya başlayan barikatlar arkasında çatışma, daha sonra hemen hemen bütün Fransa'ya yayılacak ve uzun süre polis ve öğrencilerin karşılıklı yeni taktikler geliştirdikleri savaş alanlarına dönecekti: Öğrenci sayısının, polis sayısından fazla olduğu çatışmalarda, derhal barikat birimleri oluşturuluyor ve hemen kaldırım taşlarından ya da banklar, trafik lambaları, otomobiller, bahçelerin etrafında bulunan ahşap parmaklıklardan oluşturulan barikatların inşasına başlanıyordu. Çatışmalar önce iki tarafın yaklaşık 20 metre kadar mesafeden atışmasıyla başlıyordu. Polisler, göz yaşartıcı bomba kullanarak göstericileri geriletmeye çalışıyorlar, ve eğer başarılı olurlarsa coplarla dağılan öğrencilerin üzerlerine saldırıyorlardı. Öğrencilerin beklediği an, saldırıların barikatlardan birine gelene kadar sürmesi oluyordu. Barikata yaklaşıldığında öğrenciler karşı saldırıya geçiyor, küçük gruplar halindeki öğrenciler birliklerinden uzaklaşmış polisleri taş yağmuruna tutuyor ve taşları attıktan sonra tekrar barikatların gerisine dönüyorlardı. Polislerin birkaç saldırısından sonra eğer barikat ele geçirilmişse, öğrenciler bu kez yaklaşık 20 metre geride başka bir barikatta mevzilenmeye başlıyorlardı. Gerçi tüm çatışmalar polislerin bir sokağı tümüyle ele geçirmesiyle son buluyordu ama bunun faturası her iki taraf için de çok ağır oluyordu.

müfredatın kısıtlı-muhafazakâr içeriği, yerleşik ahlâkla birlikte, öğrenciler üzerinde büyük baskı oluşturuyordu. Sisteme uyumlu renksiz çizgileri nedeniyle *PSI* ve *PCI*'ya yönelmeyen radikal gençler, ABD'deki öğrenci hareketini, Vietnam ve diğer anti-emperyalist kurtuluş mücadelelerini, Çin Kültür Devrimi'ni ele alan *Yeni Sol* dergilere yöneldiler. Radikalleşme sürecinin ilk saiki, akademik baskılardan başlayarak tüm kurumları ve toplumsal yapıyı sorgulayan anti-otoriteryanizmdi. 1966'da bir öğrencinin neo-faşistlerce öldürüldüğü anti-faşist gösteriler ve Vietnam kurtuluş hareketiyle dayanışma kampanyaları; ayrıca *Yeni Sol* dergilerde akademik hiyerarşi ve otorite ile modern kapitalist üretim sürecindeki ilişkilerin koşutluğunun vurgulanması, hareketin anti-kapitalist kimliğinin netleşmesine zemin hazırladı.

1967 sonunda, üniversitenin demokratikleştirilmesini isteyen öğrenciler, Milano, Torino, Pisa, Cagliari, Napoli, Padova, Trento üniversitelerini işgal ettiler. Böylece üniversitelerin üçte biri işgal altına girdi. ABD, Fransa ve Batı Almanya'daki "doğrudan eylem" ve "doğrudan demokrasi" şiarlarından güç alan Yeni Sol grupların etkisiyle, öğrenci genel kurulları ve "öndersiz" yapılar oluşturuldu, emredici vekâlete dayalı doğrudan demokrasi ilkesi hayata geçirilmeye çalışıldı. Torino'da *Quaderni Rossi* ve diğer *Yeni Sol* dergileri izleyen öğrenci ve genç işçilerin oluşturduğu *Lotta Continua* (Mücadele Sürüyor) 8 Ocak 1968'de Torino'da, bütün üniversitelerin radikal öğrenci temsilcilerinin katılımıyla yapılan "Kongre"den itibaren, öğrenci hareketinin en güçlü önci grubu olarak öne çıkmaya başladı. Ancak hareket, ademî merkezî ve "öndersiz" yapısını korudu. 1968 yılbaşından sonra, polis işgallere sert bir şekilde müdahale ederek, birçok "kurtarılmış üniversite"yi boşalttı. Ancak kısmî işgaller, öğrencilerin dersleri keserek siyasal tartışma platformuna dönüşmüştü; eylemleri sürdü. Akademisyenler, *PCI* ve 1964'de *PSI*'dan ayrılan sol sosyalistlerin (Torino'da güçlü olan) partisi *Partito Socialista Italiano di Unitá Proletaria* (İtalyan Sosyalist Proleter Birlik Partisi - PSIUP), önce eylem yöntemlerini faşizanlıkla suçladıkları öğrenci hareketiyle daha sonra ilişki kurarak kadro ve destek kazanma stratejisini güttüler.

1968 ilkbaharında öğrenci hareketine polisin müdahalesinin sertleşmesiyle birlikte, mücadelenin şiddet dozu yükselmeye başladı. Bu süreç, 1 Mart'ta 50 kişinin yaralandığı Villa Giulia çatışmasıyla hızlandı. Bu arada öğrenci hareketi, başka toplumsal alanları/sınıfları da etkileyerek yayılıyordu. Öğrenci hareketi, ilk olarak kolaylıkla liselilerle ilişki kurdu; 1968'de yüzlerce lise işgali yaşandı. İtalya'da öğretmenlik de, çoğunlukla esas mesleklerinde dikiş tutturamayanların (bazen de) geçici olarak yaptığı, düşük gelirli bir statüye dönüşmüştü; dolayısıyla öğretmenlerin de kitlesel olarak radikalleşmesi zor olmadı.

Radikal öğrenci hareketi, *Yeni Sol*'un '68'deki evrensel perspektifini paylaşarak; kapitalist düzenin yeniden üretimindeki kilit işlevi ve kapitalist üretim ilişkilerinin ve çelişkilerinin eğitim-öğretim alanına da yansımış olması nedeniyle, öğrencilik konumunu nesnel olarak devrimci potansiyel içeren bir konum olarak görülüyordu. "Geleneksel" proletaryanın ise tüketim toplumu ve reformist örgütlenmeler tarafından konformistleştirildiği düşünülmekteydi. Gene de, özellikle 1968'in ikinci yarısında siyasal bir strateji belirleyemeyerek tıkandığı noktada, öğrenci hareketi işçi sınıfıyla devrimci bir ittifak kurmayı önemsedi. Meslek yüksekokulları ve akşam okullarında eğitim gören işçi veya müstakbel işçilerle ilişkiler kuruldu; sendikalar, kimi zaman parti aracılığıyla veya doğrudan fabrikalara gidilerek işçilerle bağlantı kurmaya çalışıldı. Bu faaliyetler bakımından, öğrenci hareketinde iki temel çizgi vardı. Her alanda anti-otoriter ilişkileri geliştirmeye çalışan Torino ve Milano merkezli *Lotta Continua*; işçi sınıfıyla ilişkisini bu genel perspektife tabî olarak düşünüyor ve işçilerle salt fabrikalarda değil, onlarla boş zaman ve hayat mekânlarında, mahallelerinde ilişki kurmanın daha devrimci imkânlar yaratacağını savunuyordu. Roma ve Pisa'daki öğrenci hareketinin ve genç işçilerin *Lotta Continua*'dan bir süre sonra oluşturduğu *Potere Operaio* (İşçi Gücü) grubu ise, örgütlenmeyi esasen işçi sınıfının klasik mücadele alanına taşımak gerektiğini savunuyordu Anarko-sendikalist bir eğilimi olan *Potere Operaio*, 1968/69 döneminde, kabulü imkânsız ücret taleplerini dayatarak siyasal bunalımı derinleştirme stratejisi izleyecekti. İşçi sınıfının ve bütün anti-kapitalist muhalefet hareketlerinin kendiliğinden hareketlerinin yaratıcılığını vurgulayan söylemleri örtüşen bu iki gruptan *Lotta Continua; Potere Operaio*'yu, anti-otoriter, anti-hiyerarşik ilişkileri örgütleme perspektifini ve güçlü oldukları Roma'nın bürokrasi ve küçük burjuva ağırlıklı yapısına yönelik stratejiler tasarlamayı ihmal etmekle eleştirecekti.

1967/1968: İşçi Hareketinde Yeni Yönelimler

'68 işçi ayaklanmasının ilk tipik belirtisi, Eylül-Aralık 1967'de Torino'nun Kuzeyindeki Ivrea kasabasında gerçekleşen Olivetti greviydi, 16 bin kişilik modern elektronik fabrikasında başta vasıflılıktan kaynaklanan imtiyazlarının korunması saikini içeren hareket, bütün fabrikanın greve katılmasından sonra rasyonelleşmenin bütün olumsuz sonuçlarına karşı bir harekete dönüştü. Olivetti işçileri on haftalık grev boyunca bir *İşçi Meclisi* oluşturdular, büyük gösterilerle hareketi kasabaya taşıdılar. 1968'de "yeni tip" işçi eylemleri artmaya başladı. Şubat başında Torino, Trento ve Milano'daki lastik fabrikalarındaki işçiler, 1965'de yıllık otomatik ücret artışı güvencesi karşılığında bu sektörde grev hakkından vazgeçmiş olan sendikaları protesto için üç günlük uyarı grevi yaptılar. Michelin lastik fabrikasının bulunduğu Torino'dan başlayarak, işçilerin yerleşik kurumlara karşı eylemini destekleyen öğrencilerle işçiler arasında bağlar kurulmaya başlandı. 7 Mart'ta hükümetin yaşlılık sigortasındaki iyileştirme tasarısını yetersiz bularak ve işçi sınıfındaki kıpırdanmayı farkettiği için şube örgütlerinin de görüşünü

'68 ve Devrimci Bir Özne Arayışı

"Refah Toplumu" doktrini, Aydınlanma'nın başlangıcından beri kapitalist sistem içinde köklenen eski bir geleneğin en son mirasçısı durumundaydı. Tüketim toplumunun taleplerine ancak kapitalist sistem içinde cevap verilebileceği öngörülüyordu ama; '70'lerde patlak veren ekonomik bunalımlardan çok önceleri, kapitalist sistemin meşrulaştırmaya çalıştığı ve refah toplumu çerçevesinde sunduğu değerlerin bizzat kendilerine karşı, kısmî ama güçlü bir başkaldırı boy gösterebildi. Bu başkaldırı, 1968 ortalarında, her birinin farklı ve özgül sorunlara sahip olduğu endüstrileşmiş batı ülkelerinde doruk noktasına ulaştı... Bir anda çok geniş boyutlara ulaşan bu meydan okumanın altında çok sayıda toplumsal/siyasal faktörler yatıyordu; ilginç olan, sistemin başarısızlıkları yüzünden değil, bizzat ilkeleri doğrultusunda hedeflediği "başarılar" sebebiyle eleştirilmesiydi. Marksizm, kapitalist sistemin bütününü, temel mantığı ve kaçınılmaz çöküşü itibariyle eleştirdikten ve kapitalist sistem 1917 Devrimi, dekolonizasyon sürecindeki ulusal kurtuluş hareketleriyle yıprandıktan sonra oluşan yeni konjonktürde, reel sosyalizmin uygulandığı ülkeler eleştiri dışı bırakılarak global bir bakış açısı oluşturmak olanaklı değildi. Görevi, kapitalist sistemi onunla yarışarak altetmek şeklinde tanımlanan "Dünya Sosyalizmi"-nin gelişmesine kendilerini angaje görmeyen düşünürler, bu yeni global bakış açısının önderleri olmaya adaydılar. 1968, bu olguya iyi bir örnek teşkil etmektedir: '68 ilkbaharındaki siyasal konjonktür, sadece kapitalist sistemin ve hegemonyasının değil, doğu ülkelerinin reel sosyalizminin de sorgulanmasını gerektiriyordu. Gerçekten de, 1956'daki Macaristan ve 1968 içindeki Çekoslovakya müdahaleleri, Sovyet-Çin uyuşmazlığı ve Stalinizmin yarattığı sorunlar, "Marksizm-Leninizm"e dayalı dünya çapında bir sosyalist birliğin sağlanmasını hedefleyen projeleri ciddi bir şekilde baltalıyordu.

'68'deki meydan okuma, şu ya da bu şekilde köylülükle ittifak kurmuş proletaryadan değil, çıkarları sistemle çok daha uyuşmak olarak görülen "fraksiyon" ve "gruplar"dan beklenmekteydi. Herşeyden önce, büyük kapitalist metropollerin aydınları, kapitalist-sosyalist eksen dışında, 1955 Bandung ve 1961 Belgrad Konferanslarında doğuşu müjdelenen yeni bir dünyanın, Üçüncü Dünya'nın kendi başına bir güç oluşturmaya başladığını gözlemliyorlardı. Küba bunalımı, metropollerin ve buralarda oluşacak muhalif hareketlerin artık bu türden bir gelişmeye karşı kayıtsız kalamayacaklarını açıkça göstermişti. Öncelikle Üçüncü Dünya'da ortaya çıkan yerel çatışmaları uluslararası bir hale getirmek yönünde yeni bir eğilim belirmişti: Bu eğilim, metropollerin sol kanat entelektüelleri ve radikal kesimlerince hiç değilse *commemorative* bir ilgi odağı haline getirilmişti. Frantz Fanon'un *Dünya'nın Lanetlileri* adlı kitabı her kanattan radikaller arasında, özellikle sömürgelerdeki bunalım yüzünden ağır bir sorumluluk havasının estiği Fransa'da son derece popülerleşti... Yine de, Üçüncü Dünya özgürlük hareketlerine dahil olan aydınlar arasında en popüler ve en etkin kişilik, Marksizme yakın felsefî konumu, çağdışı Marksistler tarafından uzun süre yadsınan, Jean Paul Sartre'dı. "Pravda Modeli" bir Marksizmin Batı dünyası için tehlikelerine dikkati çeken Maurice Marleau-Ponty'nin yanında Sartre, felsefenin şimdiye dek irdelediği sorunları aşan bir dünyada, aydının konumunu "sorumluluğu" önceden kurulmuş bir görev çerçevesinde sorgulanan bir özne olarak yeniden tanımlamaya çalışmıştı. Bireye, yeni dünyanın sorunlarına yönelerek kendisini yeniden biçimlendirme olanağını tanımaya çalışan Sartre, "sorumluluğu" bir boyun eğme edimi olmaktan çıkararak statükoya yönelik bir eleştiri zorunluluğu haline getirmeye çalıştı. Böylece Marksizm-Leninizmin zaman içinde geliştirmiş olduğu bireycilik karşıtı tavır, aydın tanımını Pravda modeline koşulsuz bağlanmakta bulan pratiğiyle birlikte eleştirilmekteydi. Ancak Sartre düşüncesinin bu entelektüalist kipi burada sunulduğu biçimiyle '68 "ruhunu" tam anlamıyla aydınlatmaz. Kapitalizm karşısındaki eleştirel tavrı eş ölçüde güçlü olan Marcuse'den farklı olarak Sartre kapitalizmin ve modern sanayi toplumunun gelişme "diyalektiği" içinde uzun dönemli öngörülerde bulunmaz. Herbert Marcuse, belki de Sartre'ın akademik felsefe karşısında içine düştüğünün iddia edildiği "yanılgı" ve "hatalar"dan belli bir ölçüde sakınmasını sağlayacak sağlam bir Alman felsefi geleneğinin mirasçısı ve temsilcisidir. Buna karşın 1968 öncesi dönemin ve ayaklanma günlerinin en etkili yazarı ve düşünürü durumundadır. Marcuse'nin geleneksel ve "hakiki" bir proletarya devrimi yoluyla kapitalist-sanayi sisteminin "kaçınılmaz çökertilmesi" doktrinine yönelik ciddi şüpheleri vardı... Refah ve tüketim toplumunu herşeye karşın yaratmış bulunan kapitalist sistem, çıkarları düzenle gitgide daha fazla örtüşmeye başlayan "asıl" sınıf (proletarya) tarafından kolay kolay çökertilemez. *Sovyet Marksizmi* adlı kitabında "reel sosyalist model"i benimsememe nedenlerini sayıp döker; sonrasında ise Marksist "devrimci proletarya" kavramının 'zırhından' (bu sınıf gittikçe daha etkili bir biçimde orta-sınıf değerlerini benimsemeye yönelmiştir) tüm gerçek devrimci motivasyonları, eğilim ve araçları söker alır. Diğer taraftan, kendisine yöneltilen "karamsarlık" eleştirilerini modern dünyada proletaryaya oranla çok daha "kısmetsiz" olan çok sayıda ve yeni yeni ortaya çıkmış gruplara "köktencilik" görevini yükleyerek yanıtlar. ABD siyahları, cinsel baskılara konu olan gruplar ve özellikle öğrenciler -Marcuse tarafından sisteme en az uyum gösterebilecek grup olarak tanımlanmaktadırlar- görevi yerine getirmeye, proletaryanın o "apaçık" başarısızlığı sonrasında ve nedeniyle çağrılmaktadırlar. Bu grupların aynı zamanda Marcuse'nin hitap ettiği dolaysız çevresi olmaları da ilginçtir. Leninist Bolşevik Parti modelinden farklı olarak aydınlar ve adı geçen öncüler "proletaryaya bilinç enjekte etmek" göreviyle sınırlamazlar kendilerini. Vietnam Savaşı'na yönelik öğrenci gösterileri Vietnam "davasına" katkıda bulunmaktan çok nüfusun bu yeni devrimci kesiminin ağırlığını koyması açısından önem taşımaktadır. Marcuse'nin '68'in "el kitabı" olarak adlandırılan *Tek Boyutlu İnsan* adlı eseri, eleştiri hedeflerini göstermekteki büyük başarısına karşın, devrimci eylem biçimleri için daha geliştirilmiş alternatif modeller sunmaz. Öteki bazı Frankfurt Ekolü düşünürlerinden farklı olarak da, kapitalizmin sunduğu akılcılık sistemini aşabilecek yeni bir eleştirel akılcılık çerçevesi oluşturmaya çalışmak peşinde de değildir. Bir anlamda Marcuse, "Refah Toplumu" doktrini çerçevesinde geliştirilen ve gerek Hayek gibi liberaller, gerekse Daniel Bell gibi "ideolojinin sonu" düşüncesine bağlanmış yazarların işaret ettikleri gözlemlere, tamamıyla zıt bir yönden de olsa ulaşmaktadır: Kapitalist dünyadaki antagonist sınıfsal kutuplaşmanın, buna bağlı olarak da işçi sınıfının kendiliğinden radikalizminin yumuşaması, orta-sınıfların yükselişi ve modern yaşamın tek-boyutluluğu...

Modern sanayi sisteminin (bu genişletme işin içine Marksist kavramlaştırmadakinden farklı olarak sosyalist ülkeleri de katmak için zorunlu olarak yapılır) çatlakları, şimdiye kadar kabul görmüş değerlerin üzerine, bu işi başarmaya en muktedir olanlar tarafından vurulacak balta darbeleriyle genişleyebilecektir: Bunlar "hoşgörü"nün sistemle yeniden bütünleşmelerine olanak verecek kadar, genişletilemediği gruplardır. Burada, klasik Marksist teorinin geliştirdiği stratejinin son kalıntıları da ortadan kaldırılır: Böyle bir radikalizm, tanım icabı "kendiliğinden" olacaktır. Hoşgörü ve normalleştirmeden, yani sistemin kendini korumak için geliştirmiş olduğu en önemli iki mekanizmadan, yalnız bu yolla kurtulunabilir. İlk bakışta, Sartre'ın ve Marcuse'nin '68 ilkbaharında olup bitenin öngörüsünü getiren kısmî teoriler geliştirmiş oldukları düşünülebilir. Bu bir ölçüde doğrudur. Siyahlar sorunu, Vietnam Savaşı aleyhtarlığının çoktandır önemli bir sorun oluşturduğu ABD'nin aksine, Fransa'da ve diğer Avrupa ülkelerinde '68 bahar patlaması öngörülemez bir biçimde ortaya çıkmıştı. Bunun

Rudi Dutschke radikal aydınların başlattığı direnişin bir sembolü idi. Arkadaşları ve karşıtları tarafından bu direnişin kalbi olarak değerlendiriliyordu. Direnen aydınların soyut görüşleri Ernst Bloch'a göre akademik aydınların temel özelliği idi. Fakat Dutschke'yi diğerlerinden ayıran bütün ilişkilerindeki sıcaklık ve dostluktu. Dutschke, oğlu Hesea Che ve Bloch arasındaki beraberlik ve sohbet Dutschke'nin bu özelliğini ifade ediyor.

için o tarihten birkaç hafta öncesinin gazetelerini okumak yeterlidir; her şey hareketlenmenin kendiliğinden niteliğini vurgular gibidir. Yine Marcuse'nin öngördüğü gibi "yeniden bütünleştirici" mekanizmalar görevlerini yapamaz duruma düşmüşler, üstelik en azından belli bir süre için hareketin kendiliğindenliği geleneksel muhalefet aygıtlarını ve kadrolarını aşmıştır. Özellikle Fransa'da *Fransız Komünist Partisi*'nin düzen partisi haline geldiği, *CGT* ve diğer bazı sendikal örgütlerin konformizmle suçlandıkları hatırlanabilir. Hareketin sona erişinden sonra bile uzun yıllar bu durum tartışma konusu olmaya devam etti.

Oysa olayların aniliği ve öngörülemez oluşu, onların tümüyle kendiliğinden olduğu, diğer bir deyişle toplumsal bakımdan örgütlenmiş, az çok sağlam gelenekler ve yapılaşmalardan tümüyle yoksun oldukları anlamına gelmez. Gerçi '68 ilkbaharının çıkışı kadar ani olan kendiliğinden sönüşünün, bir kuşağı eli böğründe bıraktığı, artık ağızlarda sakız olmuştur. Dahası, Marcuse'nin kitaplarındaki devrim öznesini, devrimci süreci hazırlayan gelişimin dışında arama eğiliminin Mayıs olayları tarafından doğrulandığı, olayların sonucunun, daha doğrusu sonuçsuzluğunun da Marcuse'ninkinden de derin bir karamsarlığı haklı çıkardığı düşünülebilir. Ancak böyle bir değerlendirme yüzeysel olacaktır: Bir kere, Marcuse'nin önemli ölçüde dışladığı, "geleneksel" devrimci sınıf, '68'de yalnızca öğrencilerin davetine icabet etmekle yetinmemiş, aksine, öz çıkarları doğrultusunda örgütlediği geniş kitleleri biraraya getirip harekete geçirerek '68'in belki de temel eksenini oluşturmuştur. Öta yandan '68 baharı, o zamana kadar siyasete mesafeli durmuş pek çok akedemisyen ve aydını siyaset mücadelesine çekmekle kalmamış, yıllarca sürecek siyasal davranış biçimleri yaratmış, en önemlisi, o ana kadar siyasal bir kisveyle karşımıza çıkmayan pek çok konuyu siyasal sorunlar haline dönüştürmüştür. Her şeyden önce, 'İsyan'ın öncü grupları taleplerini öne sürmeyi, kısmî biçimlerde ve daha düşük bir heyecan katsayısı ile devam ettirmişler, 70'ler boyunca bu talepleri ifade edecek daha düzenli ve oldukça etkili araçlara sahip olmuşlardı. Her şeyi kapsayan global teorilerin boş bıraktığı özel alanlar, kısmî teorilerine sahip olmuşlardır: Eğitim sisteminin öğrenciler için, fabrika-band sisteminin işçiler için, hapisane sisteminin rejimin tehdidine maruz kalanlar için taşıdığı anlamlar 70'lerin tartışma konuları olmuşlar, ciddi bir teorik önem kazanmışlardır. Aydının konumu ve devrimci öznenin kuruluşu üzerine tartışma 70'lerin başında da, '68'in belirlemiş olduğu çerçevede devam etti. Sartra'ın evrensel aydın tiplemesine karşı çıkan ve özellikle de '68 olaylarının, neredeyse *her şey*den sorumlu aydın nosyonuna gerek ve imkân kalmadığını gösterdiğini savunan Michel Foucault, daha önceden *aydın* olarak tanımlanmayan kesimlerin (teknisyenler, hekimler vb.) iktidar yapıları içinde teorik ve evrensel aydından çok daha etkili olabileceğini düşünüyordu. Ancak bu aydınlara, Sartre'ın evrensel aydına yüklediği misyonun yüklenemeyeceği de açıktır. Oysa '68 çerçevesi içinde yapılan aydının konumuna ilişkin tartışmalar, iktidar odaklarının nesnel bir tahlili olmaktan çok, '68 benzeri toplumsal patlama anlarında ya da devrim esnasında, aydınların kendileri için soracakları "ne yapmalı" sorusunun bir dışavurumuydu. Sorunu belki de şöyle bağlamak mümkün: '68 baharı gündelik hayatın nasıl yeşandığı açısından sonuçsuz kalmadı; '68'den ötürü sermayenin ve diğer iktidar odaklarının gücünü sınırlandıran, emekçilerin ve ara sınıfların hayatını zenginleştiren sayısız kazanımlar edinildi; devrimin yeniliği yerini karşı-devrime değil reformlara bıraktı. Ama diğer yandan devrim perspektifinin geri çekilmesiyle birlikte "ne yapmalı" sorusunun anlamı da değişti: '70'lerin dünyasında bu soru artık ahlâki ve varoluşsal bir bütünsellik taşıyan bir cevap değil, teknik bir çözüm önermediğinde bile verili dünyayı aşmaktan ziyade ıslaha yönelen bir cevap bekliyor.

MUSTAFA ASLANTUNALI-ULUS BAKER

alarak gerçekleştirdiği bir günlük genel grev, fabrikaların önünde grev gözcülüğü yapan öğrencilerle radikal işçiler arasında ülke çapında yeni ilişkilerin kurulmasına vesile oldu. Bu arada, dev FİAT fabrikasında da kıpırdanmalar başlamıştı. Az sayıdaki üyeye sahip olan çeşitli sendikaların fabrikada işçilerin taleplerini saptamak için Şubat'ta başlattıkları anket, başta işçilerin haftalık iş saatinin 48'den 40'a düşürülmesi olmak üzere birçok hak istediklerini ve Agnelli'nin "burnunu sürtecek" bir grevden yana olduklarını ortaya koydu. Bunun üzerine Agnelli'nin *SIDA*'sı dışında FİAT'da örgütlü sendikalar, 20 Mart'ta greve gidileceğini açıkladılar. *PSI*'ye yakın *Unione Italiana del Lavoro*'nun (İtalyan İçşiler Birliği - UIL) arabuluculuğuyla grevin başladıktan hemen sonra kesilmesi, işçilerin büyük tepkisine neden oldu ve 30 Mart'ta, birçok birimin işçileri iş bıraktı. *Lotta Continua*'dan öğrencilerle desteklenen işçiler, günlerce polisle çatıştılar. *PCI*'nin "işçilerin şiddete başvurmasını" kınaması ve sendikaların alelacele sözleşme imzalayarak yeni bir grevi gündemden kaldırması, işçilerin tepkisini büyüttü ve *Lotta Continua*'ya yaklaştırdı.

Nisan'da, Padova ile Venedik yakınlarındaki Valdagno kasabasında patlayan grev, '68'in İtalya'daki öncü ve simge grevlerinden biri oldu. Valdagno kasabasında, yıllardanberi, burayı geliştiren 9 bin işçilik tekstil işletmelerinin sahibi Marzotto ailesinin gölgesinde, muhafazakâr ve durgun bir gündelik hayat sürmekteydi. 9 bin işçi, 19 Nisan'da çalışma temposunu gayrinsanî ölçülerde hızlandıran "rasyonelleştirme"ye, keyfî işten çıkarmalara ve bütün bunlara damgasını vuran Valdagno ailesinin otoritesine karşı isyan ettiler. Bu isyan, hızla fabrika dışına taşarak bütün kasabayı kapladı; İşçiler Venedik'ten gelen öğrencilerle, zanaatkâr ve memurlarla, diğer küçük fabrikaların işçileriyle tartıştılar, mücadelelerine kattılar. Geleneksel yüzyüze ilişkilerin henüz dağılmamış nüvelerinin imkân verdiği, kasabanın toplumsal hayatını bütünüyle etkileyen bu kapsamlı eylem, bütün İtalya'da popülerleşti. Fabrikaların duvarlarında "burayı Valdagno yapalım!" yazıları görülemeye başlandı. Valdagno'nun etkisi, en somut olarak, '60'larda hızla büyüyen ve rekabet gücünü düşük ücretli kırsal kökenli genç işçi çalıştırarak sağlayan otoriter-paternalist aile işletmelerinin hakim olduğu Kuzeyli elektronik sanayiinde görüldü. 1968 ilkbaharında birçok işletmede binlerce örgütsüz işçi greve gitti ve işçi konseyleri oluşturdu.

Sonbahar 1968/İlkbahar 1969: İşçi Hareketi Kitleselleşiyor

1968'in sonbaharına gelinirken, işçi eylemleri, ilk kez kitlesel bir şekilde Güney'e de yansıdı. İtalya altı ücret bölgesine bölünmüştü: "Alt" kademedeki Güney bölgelerinde çalışanlar, aynı işi aynı süreyle yapan Kuzeyli işçilere göre daha az ücret alıyorlardı. Örneğin Ceserta'daki bir Philips işçisi, Milano'daki Philips işçisine göre yüzde 20 daha düşük ücret almaktaydı. 1 Ekim'de, Roma'nın güneyindeki tüm fabrikaları kapsayan bir grevle, Güneyli işçiler "eşit işe eşit ücret" mücadelesini başlattılar. Gene Ekim'de, her türlü güvenceden yoksun olarak, feodalizm kalıntısı paternalist-otoriter baskı altında çalışan Güneyli gündelikçi tarım işçileri de isyan ettiler. Polis ve carabinieri (jandarma) ile işçiler arasında sert karşılaşmalar oldu. Mücadelenin özellikle sertleştiği Sicilya'da birçok kent ve kasabada barikatlar kuruldu, uzun süreli çatışmalar yaşandı.

15 Kasım'da, *CGIL*'ın gene yaşlılık sigortası ile ilgili olarak ilan ettiği bir günlük genel grev, işçilerin, öğrencilerin, gündelikçi tarım işçilerinin ortak kitlesel gösterileriyle gerçekleştirildi. 5 gün sonra, *DC* azınlık hükümeti istifa etti. *Lotta Continua*, *Potere Operaio* bu arada işçilerle örgütsel birlikteliklerini geliştirmek için çabalarını yoğunlaştırıyordu. 2-7 Eylül'de Venedik'te, hareketi ulusal çerçevede bütünleştirmek ve işletmelerle sağlam bir bağ kurabilmenin yollarını tartışmak üzere bir öğrenci kongresi toplanmıştı. Torino'da öğrenciler ve *Lotta Continua*'nın üniversitede düzenlediği toplantılara işçiler de gelmeye başlamıştı; öğrenciler sürekli FİAT fabrikasının kapısında işçilerle toplantılar yapıyor, sohbet ediyorlardı. 3 Aralık'ta, gündelikçi tarım işçilerinin yatıştırılamayan isyanını bastırmaya çalışan polisin Sicilya'nın güneyindeki Avola'da iki işçiyi öldürmesi üzerine sendikaların 1968 içinde üçüncü kez gerçekleştirdiği bir günlük genel grevden sonra, eylemlere kitlesel olarak vasıflı işçiler katılmaya başladı. Milano'daki Snam-Progetti kimya sanayiinin 6 bin işçisi "aşırı bürokratikleşme ve işbölümüne yolaçan rasyonelleşmenin, işe ilişkin entelektüel kapasitelerini köreltiğini" söyleyerek greve gittiler. Trieste yakınlarındaki Monfalcone'deki Italcantieri tersanesinin kaynak işçileri de, tamamen rasyonelleşmenin kafa-kol emeğini ayrıştıran sonuçlarına karşı tepki göstererek greve gitti. Grev giderek 3.500 işçinin tamamını kapsadı ve 6 Şubat'ta kasaba meydanında bir miting yapan işçiler, belediye binasını işgal ettiler. İşçilere destek vermek üzere, Monfalcone ve Trieste'deki bütün lise ve üniversitelerde boykota gidildi. Valdagno'daki Marzotta işçileri de, isteklerine cevap verilmemesine tepki olarak belediyeyi işgal ettiler. Şubat 1969 sonunda, belediye işgalcisi Italcantieri ve Marzotto işçilerinin talepleri işverenlerce kabul edildi.

Şubat 1969'da ABD Başkanı Nixon'ın Roma'yı ziyaret edeceğinin açıklanması üzerine öğrenci hareketi, anti-emperyalist mücadele temelinde yeniden yükselmeye başladı. ABD Başkanı'nın geleceği gün olan 27 Şubat'ta öğrenciler, Roma'nın bütün ana cadde ve meydanlarında protesto gösterileri yaptılar, polisle çatıştılar; sonuçta, olayları helikopterden izleyen Nixon, ziyaretini "ertelemek" zorunda kaldı.

Mart 1969'da, İtalyan '68 işçi hareketinin sürükleyicisi olan Mirafiori-FİAT işçileri eyleme geçtiler. 13 Mart'ta 8 bin işçinin başlattığı kendiliğinden grevler giderek yayıldı ve tüm

fabrikayı kapsadı. İtalyan işçilerinin bir yıl önce geliştirdiği, bir birim işi yeniden başlatırken iş akış sürecinde onu izleyen birimin işi bırakmasıyla uygulanan "zincirleme grev" yöntemi ile, kilit önemdeki bir birimin işi bırakarak fiilen bütün üretim akışını engellemesine dayalı "satranç grevi" yöntemi Haziran sonuna kadar uygulandı; binlerce işçi, defalarca fabrika kompleksinin meydanlarında ve hangarlarında toplanarak "kongre" topladı. FİAT işçileri, bu grev mekanizmasını işletebilmek için, geleneksel meslek-vasıf-birim ölçülerine dayanmayan, gerçek iş akış sürecinin gereklerine tekabül eden informel bir örgütlenmeyi gerçekleştirdiler. Bu yapı, işçilerin üretim sürecinin bütünü üzerindeki denetimini ve bilgisini geliştirdi. Yaza girilirken, bu örgütlenme zincirine dayanan ve *assamblea Operia Unitaria* (Birleşik İşçi Meclisi - AOU) olarak tanımlanan 700-800 kişilik informel işçi delegasyonu, FİAT'ın gerçek hakimiydi. *AOU*'nun kurulmasında *Lotta Continua, Potere Operaio* ve görece küçük *Circolo Lenin* (Lenin Çevresi) kadrolarının fikrî ve örgütleyici katkısı büyüktü. En azından Torino ve FİAT ekseninde bu anarşizan örgütler, salt öğrenci hareketini ve genç radikal işçileri değil, "ortalama" işçileri de kavrayan bir yönelime girmeyi başarmışlardı. FİAT'da zaten zayıf olan örgütsel güçleri iyice yıpranan sendikalar, *AOU* ile patron Agnelli arasında arabuluculuk yaparak, Haziran sonunda imzalanan bir toplu iş sözleşmesiyle greve son verdiler. Ancak *AOU*, Temmuz'da da Torino'da kira fiyatlarına karşı *CGIL* tarafından yürütülen kampanyanın odaklarından biri olarak faaliyetini sürdürdü. Temmuz'da Torino'da "İşçi Öncüleri Ulusal Buluşması" gerçekleştirildi. *Potere Operaio, Circolo Lenin, Lotta Continua* ve *AOU* ile Pirelli ve Porto Marghera'daki gibi *İşçi-Öğrenci Komiteleri*'nden temsilciler, *PCI* ve *CGIL*'ın reformizmini mahküm ettiler; ancak büyük ölçüde işçilerin kendiliğinden inisiyatifiyle gelişen grev dalgasını siyasal bir hedef doğrultusunda ve ulusal çapta bütünleştirebilecek bir perspektifi ortaya koyamadılar. Bu arada, *PCI*'nin işçi sınıfının 1968/69 kalkışmasına kayıtsızlığını ve hükümet bunalımını fırsat bilerek parlamentarist iktidar arayışlarını odak almasını eleştiren Merkez Komite üyeleri Rossanda, Magri, Pintor, Natoli ve bazı aydınlarla milletvekilleri, Haziran'da *Il Manifesto* (Manifesto) dergisini çıkarmaya başlamışlardı. *PCI*'nin Fransadaki devrimci Mayıs atılımına ve Çin Kültür Devrimi'ne de kayıtsız kalmakla eleştiren *Il Manifesto*'cular; Kasım 1969'da partiden tasfiye edilince, salt ideolojik olarak değil, örgütsel olarak da parlamento dışı radikal muhalefet saflarına geçeceklerdi.

"Sıcak Sonbahar"

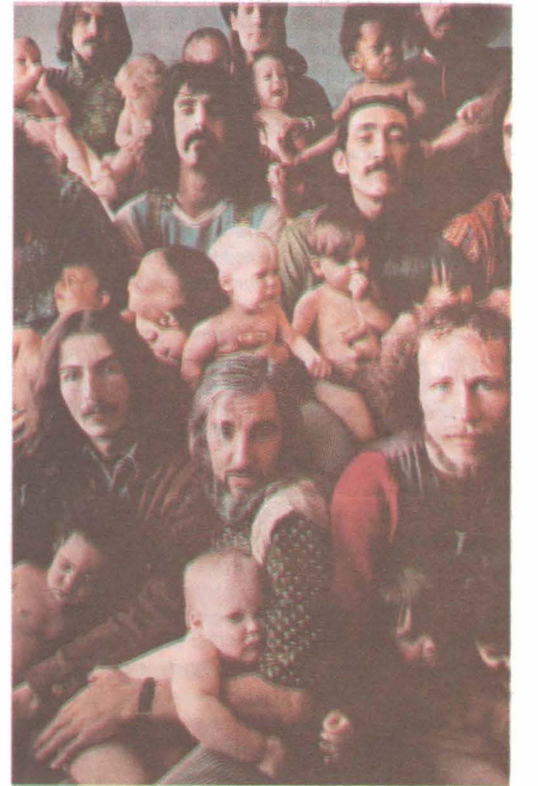
1969'un sonunda, toplam 4.5 milyon işçiyi ilgilendiren toplu sözleşme görüşmelerinin gündeme gelecek olması; işçi hareketinin 1968/69 ivmesi düşünüldüğünde, sonbaharın burjuvazi ve devlet açısından "sıcak" geçeceğini ortaya koyuyordu. 900 bin inşaat, 250 bin kimya sanayii ve (FİAT işçilerinin de dahil olduğu) 1.3 milyon metal işçisi, sonbaharın başlangıcından itibaren, yerel ve ulusal-sektörel düzeyde birkaç saatlik grevlerle, mücadelelerini tırmandırmaya başladılar. Özellikle "satranç grevleri" ve "zincirleme grevler", yasal anlamda "grevden sayılmamakla" beraber üretimi felcediyor; burjuvazide ve fabrika yönetimlerinde üretim süreci üzerindeki denetimi-iktidarı yitirdikleri duygusunun yerleşmesine yolaçıyordu.

Bu arada Güney'deki yeni gelişen kentlerde de sanayi ve tarım işçileri, bölgede yoğun olan işsizler arasında ayaklanma eğilimleri ortaya çıkmaktaydı. Güneydeki toplumsal mücadeleler, Kuzey'deki işçi sınıfı hareketinden kopuk, tecrit bir durumda tıkanırken; işçi sınıfının mücadelesi de kendi içinde son derece dağınıktı. Radikal-anarşizan gruplar, grev ve diğer eylemleri kendi içinde radikalleştirmeye ve (*Potero Operaio*'nun yaptığı gibi) kabul edilmez nitelikte yüksek ücret taleplerinin dayatılarak bunalımın derinleşmesini sağlamaya çalışmanın ötesinde bütünlüklü bir siyasal perspektif ortaya koymuyorlardı. *CGIL* ve diğer sendikalar ise, mücadelenin çerçevesini sendikal hedeflerle sınırlamaya gayret ediyor ve fabrikalardaki denetimlerini tamamen yitirmemek için mücadeleye geleneksel, ılımlı biçimler vermeye çabalıyorlardı. FİAT ve diğer metal işçilerinin çoğunluğu, (özellikle FİAT'da) yeni işten çıkarmaları engelleme ve ücretlerinin yükselmesi kaygılarıyla, sendikaların güdümüne girdi. Aralık'ta devlet terörünün artması da, bu sürece katkıda bulundu. 12 Aralık'ta Milano ve Roma'da neo-faşistlerce gerçekleştirilen ve 17 insanın ölüp 88'inin yaralanmasıyla sonuçlanan bombalı saldırıların sorumluluğu "radikal sol"un üstüne yıkılmasıyla başlatılan polis operasyonları, devlet terörünün ilk adımı oldu. 1969/1970 yılbaşına birkaç gün kala metal sektöründe toplu iş sözleşmelerinin imzalanmasıyla, işçi eylemleri gerilemeye ve tamamen sendikaların inisiyatifine girmeye başladı.

Radikalizmin Son Direnişi

İşçi sınıfının eylemliliği, radikal biçim ve içeriklerini yitirerek düşmesine karşın, 1970 ve 1971'de de yüksek bir düzeydeydi. 1969, katılan işçi sayısı (7.5 milyon) ve grevde geçen işgünü (37 milyon 800 bin gün) bakımından, İtalyan tarihinde işçi sınıfının en kitlesel ve etkili kalkışmasına sahne olmuştu. 1970'de grevlerde geçirilen işgünü 18.2 milyon, 1971'de 12.9 milyon oldu; bu rakamla, "istikrarlı" yılların ortalamalarının birbuçuk-iki kat üzerindeydi. 1970'de ağaç ve tekstil sanayiindeki toplusözleşme görüşmelerinin yanısıra, metal işçilerinin radikal unsurlarının öncülük ettiği direnişler, kitlesel mücadeleleri beraberinde getirdi. Ancak 1970 ilkbaharına girilirken FİAT'da ve diğer işletmelerdeki *İşçi Meclisleri, İşçi Konseyleri* ve *İşçi-Öğrenci Komiteleri* de kendi içinde bürokratikleşmeye başlamıştı. Eylem biçimleri de görece pasif görünümler almaya başladı: İşçiler sık sık viziteye çıktılar, işi yavaşlattılar. Bu arada *PCI*, "işletmelerdeki mücadeleyi reformlar için mücadeleye dönüştürme"

1969 sonunda tarım işçileri ve işsizler arasında da hoşnutsuzluk had safhaya vardı. Güney'deki radikalizmin odağı, Luciana bölgesi ile Sardinya'nın merkezindeki Orgosolo köyü idi. Potenza ve Matera vilayetlerinin yeraldığı Luciana'da büyük toprak sahibi eski feodallerin kapitalist işletmelerinde çalışan gündelikçi tarım işçileri yoğunlaşmıştı ve bu bölgedeki kentler, kırdan kente göç merkezi olmakla birlikte, sanayinin gelişmemiş olması nedeniyle düşük istihdam kapasitesine sahipti. Öğrenci, işsiz, tarım ve sanayi işçilerinin oluşturduğu bir Mücadele Komitesi *"iş ve sosyal hak" talebiyle hızla örgütlendi. Şubat 1970'de, İtalya'nın en geri kalmış bölgelerinden olan Luciana'nın yeraldığı Potenza eyaletinde 6 bin işçi bu Komite'nin çağrısıyla bir genel grev yapacaktı. Luciana ve Potenza hareketi, zayıf olduğu bu bölgede kendisini hedef alabilecek faşist bir tepki potansiyelinin uyanmasından ürken* İtalyan Komünist Partisi*'nin yoğun çabalarıyla yatıştırılacaktı. Kırsal bir bölgede bulunan Orgosolo'daki hareket ise daha kendiliğinden ve sert bir mecrada gelişti. Orgosolo halkının tepkisi, yoksul bölgede geleneksel olarak yaygın olan "haydutluğa ve hırsızlığa" karşı büyük toprak alanlarını "güvenlik bölgesi" ilan ederek, köylüleri süren ve bu toprakları işlemeyerek işsizliği artıran toprak sahiplerine yönelmişti. Köylüler yanda görüldüğü gibi işlenebilecek toprakların toprak sahiplerinden alınarak kendilerine devredilmesi için gösteriler yapıyorlar ve hatta kimi kez toprakları işgal ederek kentlerden gelen öğrencilerin aktif desteğiyle toprağı işliyorlardı. Mayıs 1969'da bölgenin askeri eğitim sahasına dönüştürüleceği açıklanınca, devlet ve ordu da tepkinin hedefi haline geldi. Yazın, liseli ve tatil için köylerine gelmiş üniversitelilerin öncülük ettiği Orgosolo'lular "güvenlik bölge"lerini traktör, kamyon, at arabası ve otomobillerle işgal ettiler. Ordu birlikleriyle silahsız da olsa kendiliğinden bir türlü gerilla yapılanmasına giren köylüler arasında çatışmalar meydana geldi. 14 Kasım 1969'da halk, Orgosolo belediye binasını işgal ederek, sürekli toplantı halinde olacak bir* Assamblea Popolare *(Halk Meclisi) oluşturdu.* Assamblea Popolare *"işçi,köylü ve öğrencilerin ortak mücadelesiyle toprak sahiplerinin mülksüzleştirilmelerini ve sonuçta bütün toplumda burjuvazinin iktidarına son verilmesini" savunan bir açıklama yaptı. Ancak Sardinya adasında tecrit olan Orgosolo mücadelesi, çok geçmeden ezilecekti.*

1968'in kültürel protesto çerçevesinin bir kanalını devrimci militanlık oluştururken öbür kanaldan da bütün yerleşik burjuva değerleri saldırgan bir biçimde sorgulayan, mazbut orta sınıf ahlakına gündelik yaşam düzeyinden bir eleştiri yönelten gruplar kendilerini daha çok müzik yoluyla ifade etmeye yöneldiler. Frank Zappa'nın Mothers of Invention (Yaratıcılığın Anaları) grubu bunlardan biri olarak Amerikan hayat tarzının ve Amerikan yurtseverliğinin yıkıcı bir eleştirisini elektronik müzikle dile getirirken, burjuva toplumunda masumiyetin metaforu olarak gördüğü bebeklerle toplumun bütün dokularına sinmiş kokuşmayı protesto ediyor.

sloganıyla, ivmesi düşmekte olan işçi eylemliliğinin siyasal rantını elde etme çabasına girdi. 8 Temmuz'da *PCI* ve *CGIL*'ın önderliğiyle bir genel grev çağrısı yapıldı. Ancak 7 Temmuz'da hükümetin istifası, işveren sendikalarıyla işçi sendikalarının anlaşması üzerine, grev iptal edildi. Çalışma süresinin kısaltılması gibi bazı reformlar üzerinde anlaşılmıştı. *PCI* ile *PSI*'nin benimsediği bu uzlaşma temelinde oluşan, Colombo Başbakanlığı'ndaki yeni Orta-Sol hükümet, işçi sınıfı ile öğrenci hareketinin radikal unsurları ve radikal-anarşizan örgütler üzerindeki devlet terörünü şiddetlendirdi; neo-faşist örgütlerin şiddet eylemlerine gözyumdu. Lokavtlar yoğunlaştı.

Bu baskı politikası, işçi sınıfının kitlesel tepkisine yolaçtı ve sendikalar 1970 sonbaharı ile 1971 ilkbaharı arasındaki dönemde işletmelerdeki inisiyatiflerini yeniden yitirdiler. 1968'den beri radikalizmin odağı olan Porto Marghera'da ve Venedik'te 22 Ekim'de genel grev yapıldı. Milano'daki büyük modern işletmelerdeki (Alfa Romeo, Candy, Borletti, Philips, Falk, Autobianchi) işçilerin mücadelesi, yeni bir odak haline geldi. Milano'daki hareket, ücretlerle değil, sosyal haklarla ilgiliydi: Sağlık ve vergi sistemleri ile konut sektöründe işçi sınıfı lehine reformlar talep ediliyordu. Özellikle kiraların yüksekliğine karşı mücadele radikalleşerek, 1971'in 2. yarısında bütün kentin toplumsal-siyasal gündemini belirleyecekti. 2 Haziran 1971'de, 40 işçi ailesinin blok apartmanların yeraldığı Trabaldi semtinde spekülasyon amacıyla boş tutulan bir apartman blokunu işgal etmesi, bu mücadeleye yeni bir boyut getirdi. Daha sonra 13 ailenin daha katıldığı ev işgalcileri, polis müdahalesiyle çıkartılınca belediyenin önünde gösteri yaptılar. Onlarla eylem birliğine yönelen *Lotta Continua* ve Milano Üniversitesi'ndeki öğrenci hareketi, 8 Haziran'da Mimarlık Fakültesi'ni işgal ederek barınaksız işçi ailelerinin ikametine açtı. 10 Haziran'da 5 bin polis fakülteyi basarak işçi ailelerini buradan da attılar. *Lotta Continua*'nın çağrısı üzerine, Milano'da 30 bin aile kiralarını ödemeyeceklerini duyurdular. *CIGL*'ın da devreye girerek Milano işçilerinin konut hakkı mücadelesine destek vermesinden sonra, 12 Haziran'da 30 bin kişilik bir protesto gösterisi

yapıldı. Sonuçta hükümet, işçilere 200 konut tahsis ettiğini açıklamak zorunda kaldı. *Lotta Continua,* bu eylemleri, "alternatif komünist ilişkileri ve gündelik hayatı bugünden örgütleme" amacına yönelik komünler kurmak üzere bir ev işgalleri hareketi örgütleyerek geliştirecekti.

1971 ilkbaharındaki son grevler ve direnişler, büyük ölçüde sendikaların sol kanatlarının inisiyatifindeydi; vasıflı işçilerle vasıfsızlar arasındaki ayrımların yeniden vurgulanmaya başlanması, "zincirleme" ve "satranç" grevlerinin bu ayrımın belirginleşmesine ve örgütlenmedeki bürokratikleşmeye bağlı olarak artık yapılmaması, bu son grev dalgasının fazla etkili olmamasını getirdi. FİAT'daki *AOU* başta olmak üzere radikal sol örgütlenmeler bölündüler ve marjinalleştiler. 1971'in ikinci yarısında İtalya yeniden "istikrara" kavuşmuştu.

Batı Almanya

Federal Almanya, II. Dünya Savaşı'ndan sonra toplumsal mücadeleler bakımından en durgun Batı Avrupa ülkesiydi. Savaşın yarattığı maddî yıkımın yanısıra; Alman toplumunun bir kısmı "yenilmiş" olmanın, bir kısmı da nasyonal sosyalizme senelerce boyun eğmiş ve hizmet etmiş olmanın getirdiği moral çöküntüyü yaşıyordu. Federal Şansölye Adenauer'in Başbakanlığında *Christlich-Demokratische Union* (Hıristiyan-Demokrat Birlik - CDU), Marshall yardımına dayanan hızlı bir ekonomik büyüme ve yeniden inşa süreci içinde, ülkeyi 1960'ların başına kadar yönetti. Hem Batılı emperyalist güçlerin ve ABD'nin etkisiyle; hem de Alman burjuvazisinin tercihi doğrultusunda, Almanya'nın 1945 öncesi tarihini unut(tur)maya dönük olarak "refah toplumu", "hür dünya" ve "parlamenter demokrasi"yi mitleştiren, kitlesel depolitizasyona dayalı, baskıcı bir siyasal kültür kurumlaştırıldı. Savaş öncesi nasyonal sosyalizm döneminin ve savaşın acılarını unutmayı yeğleyen işçi sınıfının çoğunluğu, hızlı ekonomik büyümenin sağladığı göreli refah koşullarında pasifize oldu. Almanya'da 1950 ile 1960 arasındaki grevlerde kaybolan toplam işgünü miktarı, 1922-1924 dönemindeki yıllardan herhangi birisinin miktarından düşüktü. "Kızıl eşittir kahverengi" şiarıyla, komünizmle faşizmi "totaliter rejimler" olarak özdeş sayan ABD kaynaklı resmî ideoloji, Almanya'da anti-komünist soğuk savaşın kalıcılaşmasını beraberinde getirdi. Marjinalleşmekte olan *Kommunistische Partei Deutschlands* (Alman Komünist Partisi - KPD) 1956'da yasaklandı. Oy oranı yaklaşık yüzde 30'dan aşağı düşmeyen kadim *Sozialdemokratische Partei Deutschlands* (Alman Sosyal Demokrat Partisi - SPD) da, 1951'de ölen karizmatik önderi Kurt Schumacher'in etkisiyle, kapitalizmin modern restorasyonuna ahlâki denebilecek bir çerçevede direndikten sonra; 1957'deki ünlü Bad Godesberg Kongresi'nde kendisini "sınıf değil kitle partisi" olarak yeniden tanımladı ve "Mümkün olduğu kadar çok rekabet-Zorunlu olduğu ölçüde Planlama", "Sosyal Piyasa Ekonomisi" şiarlarıyla, refah ve tüketim toplumu tasarımını kabullendi.

Öğrenci Hareketinin Radikalleşme Süreci

Almanya'da öğrenci hareketinde, 19. yüzyıldan beri, romantik-milliyetçi ideoloji hakim olmuş; Nasyonal Sosyalizm de kitleselleşme sürecinde üniversite gençliği üzerinde ideolojik hegemonyasını kurmuştu. Bu genel eğilim, 1950'lerin sonlarına kadar fazlaca değişmedi; Batı Alman üniversite geçliği, resmî "hürriyetçi demokrasi" doktrininin etkisi altında kaldı. 1946'da *SPD*'nin manevî çatısı altında, ama özerk olarak kurulan tek sol öğrenci örgütü *Sozialistische Deutsche Studentenbund* (Alman Sosyalist Öğrenci Birliği - SDS), eylemine anti-totaliteryanist bir çerçevede ve hümanist-barışçı bir ideolojiyle yön veriyordu. *SDS*, kendine yüklediği barışçı misyon çerçevesinde, *SPD*'nin "Demokratik Almanya ile Federal Almanya'nın yeniden birleşmesi" hedefinin en hararetli savunucusuydu ve bu amaçla, Demokratik Alman gençlik örgütü *Freie Demokratische Jugend* (Özgür Alman Gençliği - FDJ) ile sıkı ilişki içindeydi. *FDJ* ile olan bu ilişkiler ve D.Almanya'daki halk demokrasisi rejimini eleştirerek Federal Almanya'ya gelen muhalif sosyalist öğrencilerin özellikle Berlin Üniversitesi'nde yoğunlaşan siyasal-ideolojik etkisi; *SDS*'in anti-komünist bir kimlik edinmeyerek, uluslararası sosyalizmin sorunlarını "içerden" tartışmasına katkıda bulunmuştur. *SDS*, 1958'de Batı Almanya'da NATO'nun nükleer füze üstlerinin konuşlandırılması tasarısına karşı gelişen, parlamento-dışı anti-nükleer hareket içinde radikalleşmeye başladı. *SDS*, giderek NATO stratejileriyle uzlaşan ve "Alman ordusunun restorasyonu" fikrini benimseyen *SPD* yönetimine karşı çıkarak "Nükleer ölüme karşı mücadele" kampanyasını sürdürdü. Böylece, *SDS*, *SPD*'nin manevî otoritesine karşı koymaya başlamıştı. İngiltere'deki güçlü bir anti-nükleer ve barışçı hareket dolayısıyla ilişki kurulan *New Left* (Yeni Sol) literatürü de *SDS* içinde, Marksist teoriyi, sosyal demokrasinin ve "sosyalist sistem"in resmî yorumlarına bağlı kalmadan ele alma eğilimlerini güçlendirdi. Bu seyir, *SPD*'nin, *SDS*'in kendisini üniversite alanıyla sınırlaması doğrultusundaki uyarılarına uymaması ve Bad Godesberg Kongresi kararlarına katıldığını açıkça ifade etmemesi üzerine, 1960'da *SDS*'i fiilen dışlamasıyla sonuçlandı. 1961 kongresinde, "sosyalist entelejensiyanın teori-pratik ayrımını aşması gerektiğini" ortaya koyarak, 1952 kongresinde yaptıkları "eğitim/öğrenim ve bir emek sürecidir" tespitini devrimci-siyasal bir işlevle bütünleştiren *SDS*, yerleşik parlamentarist sistemle bağlarını koparararak sosyalist muhalefetin odağı haline gelmeye başladı.

1965-1968: Anti-Emperyalist ve Anti-Otoriter Mücadele

1965'den itibaren, *SDS*, enternasyonalist bir devrimci söylem ve eylemi benimsemeye başladı. Vietnam'ın ABD emperyalizmine karşı yürüttüğü devrimci savaş, Batı Almanya'da bu yönelimi,

DUTSCHKE, RUDI (1940-1979)

Rudi Dutschke, 7 Mart 1940'da Almanya'da Berlin yakınlarında, Schönfeld adlı bir köyde doğdu. Babası bir posta memuru, annesi ise ev kadınıydı. Çocukluğunun ilk yılları Nazi Almanyası'nın terörü ve savaş koşullarında geçti. Savaş Rudi ve ailesi için Sovyet askerlerinin Almanya'ya girmesiyle sona erdi. Yaşadığı toplumun çelişkileriyle ilk tanışması 13 yaşında bir öğrenciyken Doğu Berlin'de gerçekleşen 1953 ayaklanması sırasında oldu. Öğrencilik yıllarında, Protestan Kilisesi'nin *Gençlik Cemaati*'ne ve resmî gençlik örgütü *Freie Deutsche Jugend*'a (Özgür Alman Gençliği - FDJ) üyeydi. Rudi Dutschke'nin gençlik yıllarında en çok ilgilendiği konuların başında spor geliyordu. Okuduğu lisede, *FDJ* spor bölümü başkanlığını yapıyordu. Çeşitli spor dallarında, özellikle de sırıkla yüksek atlamada çok başarılıydı. Amacı, liseden sonra üniversiteye devam etmek ve spor gazeteciliği okuyarak spor muhabiri olmaktı. Kısa süre sonra bu hedefin önüne büyük bir engel dikildi; militarizme ve askerlik kurumuna karşı olduğu için *Ulusal Halk Ordusu*'nda "gönüllü askerî hizmet" yapmayı reddedince yüksek öğrenim yapma izni verilmedi. Ticaret dalında meslek eğitimi gördükten sonra Batı Berlin'e gidip gelerek orada yüksek öğrenim görebilmek için yeniden lise diploması aldı. 13 Ağustos 1961'de Berlin Duvarı inşa edilip Doğu'dan Batı'ya serbest geçişler engellenince Batı Berlin'de kalmaya karar verdi. Kasım 1961'de "Berlin Hür Üniversite"sinde sosyoloji okumaya başladı.

Rudi Dutschke'nin bundan sonraki gelişimini belirleyen en önemli olaylardan biri, kendisi gibi Doğu'dan gelmiş olan bir öğrenciyle, Bernd Rabaehl'la tanışması oldu. Rabaehl'in etkisiyle Marksizm'le ilgilenmeye, Marx ve Engels'in eserlerini okumaya başladı. Kısa süre sonra Dutschke ve Rabaehl, kendilerini *Subversive Aktion* (Yıkıcı Eylem) diye adlandıran bir grup gençle tanıştılar. Siyasal görüşlerini, varolan hayat tarzının tüm alanlarıyla radikal biçimde eleştirilmesi ve yeni bir hayat tarzı arayışı şeklinde özetleyen bu grupla birlikte davranmaya başladılar. Artık *Subversive Aktion*'un görüşleri, bir yandan *Situasyonist Enternasyonal*'in ütopist-eylemci devrim modeline, diğer yandan da başını Dutschke ve Rabehl'in çektiği "Berlin Okulu"nun Marksist tarihsel-ekonomik analizlerine dayanıyordu. Rudi Dutschke, siyasî faaliyetlerini, 1965'den itibaren *Sozialistischer Deutscher Studentenbund*'da (Alman Sosyalist Öğrenci Birliği - SDS) devam ettirmeye başladı.

Duyduğu devrimci heyecan, cana yakın kişiliği, analitik zekası ve hitap yeteneği gibi göze çarpan çeşitli özellikleri sayesinde Rudi Dutschke, kısa sürede giderek radikalleşmekte olan öğrenci hareketi içinde önder-

Sozialistische Deutsche Studentenbund'un (Alman Sosyalist Öğrenci Birliği - SDS) uluslararası devrimci kamuoyunda ününü ve saygınlığını artıran önemli bir girişimi, Batı Avrupa'dan onbir "gayrıresmi" sosyalist örgütün düzenlediği "Uluslararası Vietnam Kongresi"nin evsahipliğini yapmak oldu. Che Guevara'nın "Devrimcinin görevi devrim yapmaktır" sözlerinin yazılı olduğu dev bir pankart altında 17-18 Şubat 1968'de Berlin'de yapılan Kongre'de, çeşitli ülkelerden birçok sosyalist aydın ve politikacı, Vietnam ve dünya devriminin sorunlarını tartıştı. 1. Kongre'nin bittiği gün 15 bine yakın kişi, "Ho-Ho-Ho Cii Minh" sloganı ve Vietnam bayrağıyla Berlin sokaklarında yürüdü. Göstericiler Lenin, Che, Rosa L..mburg, Karl Liebknecht ve Ho Chi Minh'in posterlerini taşıdılar. Üç gün sonra işyerlerinin tatil edilerek memur ve işçilerin katılmaya zorlandıkları ve SDS ile Dutschke'nin Batı Berlin'den atılması doğrultusunda sloganların atıldığı resmi karşı yürüyüş, SDS'nin gerçekten kendini tanımladığı gibi "radikal bir küçük azınlık" olduğunu, ama düzenin de bu radikal azınlık karşısında telaşa kapılmaya başladığını gösterdi.

ilk pozisyonlarına doğru yükseldi. Temmuz 1965'de *SDS*'nin *Berlin Eyalet Komisyonu*'na seçildi.

Ekim 1965'de ise *SDS* Başkanlığı'nın siyasi komisyonu üyesiydi. Bu süre içinde düşünceleri Üçüncü Dünya ülkeleriyle kapitalist ülkeler arasındaki ilişkiler, Üçüncü Dünya ülkelerinde devrim perspektifleri, Batı Avrupa'da devrimci pratik ve günlük hayatın devrimcileştirilmesi etrafında yoğunlaşıyordu. Şubat 1966'da *SDS Berlin Eyalet Kongresi*'nde yaptığı konuşmada Frantz Fanon'un tezlerini anlattı ve Üçüncü Dünya ülkeleriyle ileri derecede sanayileşmiş Batı toplumları arasındaki bağlantıyı açıklamaya çalıştı.

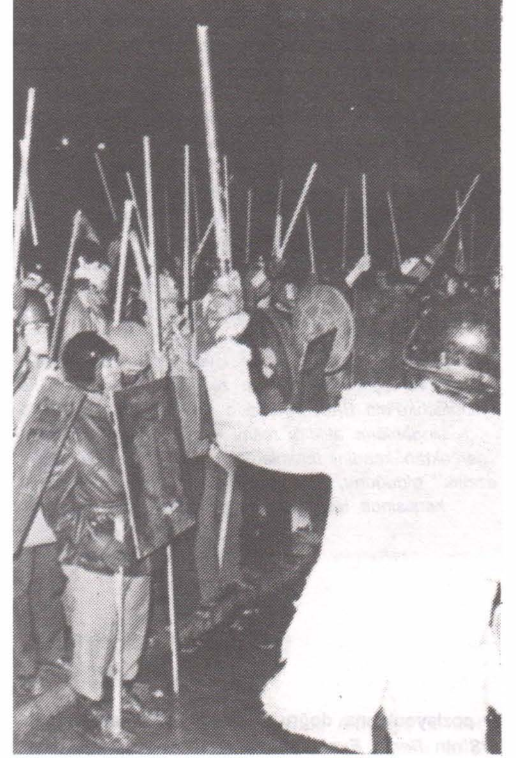
1966'da Rudi Dutschke Amerika'ya göç etmiş bir Alman ailenin kızı olan Gretchen Klotz'la evlendi. 1968'de doğan ilk çocuklarına Bolivya'da öldürülen Latin Amerikalı devrimci Che Guevara'nın anısına Hosea Che adını verdiler. 1967'de Almanya'da öğrenci hareketi tırmanışa geçerken Rudi Dutschke'da artık hareketin sembolü haline gelmişti. 1967, aynı zamanda İran Şahı'na karşı bir gösteride Benno Ohnesorg adlı öğrencinin polis tarafından öldürüldüğü ve tutucu Alman basınının, özellikle de Springer tröstüne ait gazetelerin yaptıkları yayınlarla halkı öğrencilere ve Rudi Dutschke'ye karşı kışkırtma kampanyası başlattıkları yıl oldu. 11 Nisan 1968'de Rudi Dutschke, Josef Bachmann adlı 23 yaşında faşist eğilimli genç bir işçi tarafından sokakta bisikletine binmek üzereyken tabancayla vuruldu ve ağır yaralandı. Suikast sonucunda, Dutschke, kısmen konuşma yeteneğini ve hafızasını kaybetti, ancak çeşitli ameliyatlar ve İtalya ve İngiltere'de geçen uzun tedavi dönemlerinden sonra iyileşmesi mümkün olabildi. 1971 baharında, "yıkıcı eylemlerde" bulunduğu iddiasıyla İngiltere'den sınırdışı edildi. Danimarka'daki Aarhus Üniversitesi'nin kendisine teklif ettiği öğretim üyeliğini kabul ederek buraya gitti. 1973'da "Berlin Hür Üniversite"sinde Lenin ve Lukacs üzerine yazdığı tezle doktorasını verdi; bu tezi daha sonra "Lenin'i Ayakları Üzerine Oturtmak İçin Deneme" adıyla yayınlandı. 1976'dan itibaren yeniden Batı Almanya'da siyasi tartışmalara aktif olarak katılmaya başladı. Çeşitli siyasal toplantılara, televizyonda yayınlanan tartışmalara katılıyor, yazılar yayınlıyor, sosyalist bir parti kurmanın gerekliliğinden söz ediyordu. Almanya'da yeşil hareketin güçlenmeye başlaması, Dutschke için yeniden kitleleri kapsayacak ve çeşitli görüş ve eğilimleri içinde barındıracak bir sosyalist hareketin oluşabileceği umutlarını canlandırdı. 1979 seçimlerinde Bremen'daki *Yeşil Liste*'yi destekledi. 24 Aralık 1979'da Aarhus'daki evinde, banyo yaparken, suikastin kalıcı sonuçlarından biri olan bayılma nöbetlerinden biri sonucunda öldü.

ABD'deki durumla karşılaştırılabilecek kadar derinden etkiledi. Vietnam'a yaptığı saldırı ve uyguladığı vahşet, ABD'nin hamîsi olduğu "liberal demokrasi"nin demagojik karakterini açıkça ortaya çıkarmıştı. Batı Alman gençliği, bu netleşmeden, diğer Avrupa ülkelerinin gençliğinden çok daha sarsıcı bir şekilde etkilendi. Çocukluklarını savaş sonrasının yıkım ortamı içinde, bu yıkımın sorumlusunun "Naziler" olduğunun bilgisiyle yetişen '65-'68 gençliğinin çoğunluğu için faşizm, resmî ideolojinin vazettiği gibi "savaş, saldırganlık, şiddet, işkence, özgürlükleri boğan totaliter baskıcılık..." anlamına geliyordu. *SDS*'in sosyal demokrat döneminde saldırgan fanatik biçimler almasa da, belirgin bir anti-Stalinizm ve anti-Sovyetizm olarak varolan popüler anti-komünist söylem; bu içeriğiyle faşizmle komünizmi özdeş sayıyordu. ABD Vietnam savaşında, Alman gençlerinin bildiği bütün faşizm/totaliteryanizm görüntülerini, verilerini sundu. Bu şok, Alman üniversite gençliğinin çoğunluğunda, ABD merkezli "hürriyetçi demokrasi" söylemine karşı, naif-hümanist olmakla başlayarak radikalleşen bir güvensizlik ve tepki yarattı. Marcuse'nin ve Frankfurt Okulu'nun diğer düşünürlerinin eserlerinin etkisiyle; bu noktada resmî faşizm-komünizm özdeşlemesinin karşısına, liberalizm-faşizm özdeşlemesini çıkaran *SDS*; emperyalist saldırganlığının istisnaî veya ulusal bir olay olmadığını; kapitalist sistemin siyasal-ekonomik yapısının koşulladığı ve bütün kapitalist ülkeler gibi Almanya'da da içselleşmiş bir sistematiğe dayandığını anlatarak, mevcut tepki potansiyelini siyasallaştırmaya yöneldi. Bu çaba, esasen (Batı) Berlin'de başarıya ulaştı. Berlin'de, öğrencilere belirli konularda yönetime katılma imkânı veren yapısı ve görece disiplinsiz atmosferi ile, Almanya'nın en demokratik akademik ortamını sunan büyük *Freie Universitaet* (Hür Üniversite - FU) vardı. Demokratik Almanya'nın ortasında, Batılı müttefik kuvvetlerin denetiminde bir "adacık" olan Berlin'in özel diplomatik statüsünden yararlanarak askerlik hizmetinden, Batı Almanya'ya uzaklığından yararlanarak aile baskısından kaçmak isteyen binlerce öğrenci; burada görece serbest bir ortamda yaşıyordu. Demokratik Almanya'dan Batı'ya "geçen" muhalif sosyalist öğrencilerin çoğunluğu da Berlin'de okuyordu; bunlardan Bernd Rabaehl ve özellikle Rudi Dutschke, Alman öğrenci hareketinin önder isimleri olacaklardı. Bu koşullarda daha canlı ve radikal bir yapıya sahip olan Berlin *SDS* örgütü, ayrıca, Berlin'de mücadelenin özellikle tırmandırılmasının gerektiğini, çünkü kentin emperyalizmin "hassas noktası" olduğunu savunuyorlardı. Gerçekten Batı Berlin, 1961'den beri bir duvarla ayrıldığı Doğu Berlin'in yanıbaşında, kapitalizmin sunduğu "refah ve özgürlüğün" reklam panosu gibiydi ve kentteki siyasal istikrarın bozulması, en az Federal Alman devleti kadar, kentte resmen askerî denetim yetkilerine sahip olan ABD'nin otoritesini sarsacaktı. Bu koşullarda, 1965-1967 arasında öğrenci hareketinin anti-emperyalist mücadelesi, Batı Berlin'de odaklaştı.

2 Haziran 1967'de, İran Şahı Rıza Pehlevî'nin Batı Berlin'i ziyaret etmesini protesto eden Danimarkalı *FU* öğrencisi Benno Ohnesorg'un polis tarafından öldürülmesi; geniş öğrenci kitlelerinin gözünde mevcut "demokrasi"nin baskıcı karakterini ortaya çıkararak öğrenci haraketine ivme kazandırdı. Ohnesorg'un cenaze törenine, 15 bin kişi katıldı. Bu, o zamana kadar Almanya'daki anti-emperyalist gösterilerde ulaşılmış en yüksek rakamdı. İlk kez, Berlin dışında gösteriler yapıldı. 2-7 Haziran arasında Tübingen'de 2 bin, Göttingen'de 6 bin, Marburg'da 1.500, Saarbrücken'de 3 bin, Giessen'de 2.500 kişi yürüyüş yaptı. Bu yürüyüşlere önderlik eden yerel *SDS* örgütlerinin çerçevesi Berlin-*SDS*'den dardı; çoğu, tepkilerinin hedefini iktidarın ve polisin anti-demokratik tutumuyla sınırlandırıyordu. Ancak bu sınırlı çerçeve ve diğer ülkelere kıyasla sınırlı kitlesellik bile; Almanya'nın II. Dünya Savaşı'ndan sonraki siyasal istikrarını sarsan büyük etkiler yaratmıştı. Springer tröstünün ağırlıklı olduğu burjuva bulvar basını, öğrencilerin eylemlerini "Nazilere benzemekle" damgalıyordu. Frankfurt Okulu'nun ikinci

kuşak düşünürlerinden Jürgen Habermas da, öğrenci hareketini, "eyleminin bütünlüklü siyasal sonuçlarını düşünmediği" ve "sınırsız öznelciliğe" kapıldığı için, faşizan eğilimlere sahip olmakla eleştirdi.

9 haziran 1967'de Hannover'de 7 bin kişilik rekor katılımla toplanan *SDS* Kongresi, öğrencilere, "kapitalizmin psikolojik ve siyasal sömürü ve baskı biçimlerine karşı" mücadeleyi yaygınlaştırmaya çağırdı. 13 Haziran'da Berlin'de, "siyasal mercilerin ve polisin tavrına karşı" resmî izinle yapılan yürüyüşte 5 bini aşkın öğrenci yeraldı. Bu arada *SDS*, mevcut kapitalist kurumların alternatiflerini üretmeye girişme fikrini uygulamaya kendi özgül alanından başlayarak; *FU* içinde bir *Kritische Universitaet*'i (Eleştirel Üniversite) örgütledi. Eylül 1967'de Frankfurt'ta Vietnam bayrağı altında toplanan *SDS* olağan kongresinde, öğrenci hareketinin, sınıfsal-kitlesel bir anti-kapitalist muhalefetin örgütlenmesine nasıl katkıda bulunabileceği tartışıldı. Bu Kongrede, kapitalizmin modern yapılanması içinde herhangi bir özgül alanın/toplumsal pratiğin değil, bütün alanların aynı üretici güçler-üretim ilişkileri çelişkisini içerdiğini; dolayısıyla devrimci öznenin nesnel olarak ön-belirlenemeyeceğini, devrimin, devrimci öznenin iradesine bağlı olduğunu anlatan Rudi Dutschke, Çin Kültür Devrimi'nden esinlenerek, kapitalizmin baskıladığı bilinçlerin-iradelerin özgürleştirilmesine yönelik bir anti-otoriter mücadelenin yapılması gerektiğini savundu. Hem öğrenci hareketinin tecrit olmamasını sağlamak, hem de bu "kültür ve bilinç devrimi"nin imkânlarını geliştirme kaygısıyla, Eylül 1967 Kongresi'nden sonra, burjuvazinin medya üzerindeki egemenliğini cisimleştiren Springer tröstüne karşı bir kampanya başlatıldı. Hedef, devrimci bir "karşı kamuoyu" yaratmaktı. Bunun üzerine, burjuva basını ile öğrenci hareketi arasındaki mücadele sertleşti; Springer gazeteleri Dutschke'yi "1 numaralı halk düşmanı" olarak sunan provokatif bir kampanya başlattı.

Mayıs 1968'de patlak veren işçi ve öğrenci ayaklanması, karşısında sadece düzen kuvvetleri ve geleneksel yaşam tarzı ve ahlaki değerlerin gücünü değil, aynı zamanda aralarında üstte görüldüğü gibi sopalı militanlarının "bozguncularla" sonuna kadar mücadele yemini eden Occident (Batı) örgütünün de bulunduğu çok sayıda faşist örgütün silahlı saldırılarını da bulmuştu. Occident'in yanısıra Kralcılar tarafından kurulan Millî Onarım örgütünün hedefi Fransa'ya monarşiyi geri getirmekti. Özellikle subaylar arasında destekçileri mevcut olan örgüt, aynı zamanda Batı Fransa ve Paris'te de güçlüydü. Öte yandan Cumhuriyetçi İttifak örgütü, Nazilerle işbirliği yapan Vichy Hükümeti gibi korporatist sistemle örgütlenmiş, gelenekçi bir Fransa istiyordu. Başlıca destekçileri; zanaatkârlar, esnaflar ve üst kademedeki memurlar olan örgüt, Kasım 1968'de anti-komünist bir cephe oluşturulmasına katkıda bulunmuştu. Cezayir Savaşı'nın ünlü sağcı örgütü Gizli Ordu, üyelerinin büyük çoğunluğu hapsedilmiş veya sürgüne gönderilmiş olmasına rağmen, özellikle güney illerinde oldukça etkindi.

Dutschke'nin Vurulması, Muhalefetin Şiddetlenmesi ve Düşüş

11 Nisan 1968 günü Rudi Dutsche, Springer gazetelerinde kendisini "1 numaralı halk düşmanı Kızıl Rudi" olarak sunan haberlerden tahrik olan faşist eğilimli genç bir işçi tarafından vuruldu; uzun süre komada kaldıktan sonra aylarca yatalaklığa mahkûm olacaktı. Dutschke'ye yapılan suikast ve burjuva basınının "suikastın başarısızlığına hayıflanan" mektuplar yayınlamaya başlaması; öğrenci hareketinin patlamasına yol açtı. Berlinli öğrencilerin öfkesi Springer tröstüne yöneldi: Springer binası basıldı ve birkaç makine tahrip edildi. 11 Nisan'ı izleyen beş gün içinde, Almanya'nın 27 kentinde, hergün onbinlerce insanın katıldığı Springer karşıtı gösteriler yapıldı, polis bine yakın göstericiyi gözaltına aldı. Mayıs'ta Paris'ten gelen haberlerin de coşturucu etkisiyle, öğrenci hareketi kitleselleşmeye ve sokağa "yerleşmeye" başladı. 1 Mayıs'ta *SDS* Berlin'de 30 bin kişi topladı; 11 mayıs günü, ülkede durumun gerginleşmesi üzerine çıkarılacağı açıklanan olağanüstü hal yasalarına karşı başkent Bonn'da 60 bin kişi yürüdü. 25 kentteki üniversitede boykotlar, işgaller gerçekleştirildi. Olağanüstü hal yasa tasarısına karşı muhalefete, bazı sendikalardan genç işçi kitleleri de katılmaktaydı. Ülkenin en büyük sendikası *Industriegewerkschaft Metall* (Metal Sanayii Sendikası - IG Metall) da bu kampanyaya destek verdi. 27 Mayıs'ta Frankfurt'ta 12 bin, Hamburg'da 8 bin işçi ve öğrenci, sendikaları ve *SPD*'nin tutumunu eleştiren gösteriler yaptı. Ancak bütün bunlar, 28 Mayıs'ta, *SPD* milletvekillerinin de çoğunluğunun oyuyla Olağanüstü Hal Yasaları'nın parlamentoda kabulünü engelleyemedi. Almanya'da '68'in en şiddetli çatışması, 4 Kasım 1968'de Berlin'de gerçekleşti. 1960'ların ortasından beri *SDS*'in avukatlığını yürüten Horst Mahler'in, 11 Nisan akşamı Springer binasına yapılan saldırıda yeraldığı için çok büyük bir para cezasına çarptırılmasını protesto eden bin öğrenci kendilerini engellemek isteyen polise kaldırım taşları atarak karşı koydu: 130 polis, 21 öğrenci yaralandı. Bu arada devletin "legal terörü" karşısında öğrenci hareketi, karşı-şiddetin gerekli olup olmadığını tartışmaya başlamıştı. Varılan formül, "kişilere karşı şiddete hayır, şeylere karşı şiddete evet" idi. Kapsamlı ve radikal karşı-şiddetten yana olanlar da vardı; bu unsurlar, '70'lerde faaliyet gösterecek olan *Rote Armee Fraktion*'un (Kızıl Ordu Fraksiyonu) nüvesini oluşturdular.

İngiltere

İngiltere II. Dünya Savaşı sonrasının ilk beş yıllık dönemini, *Labour Party*'nin (İşçi Partisi) sol reformist denebilecek yönetimi altında geçirdi. *Labour*, 1945 seçimlerinde, tarihinin o zamana kadarki en yüksek oy oranına ulaşarak (yüzde 47.8) tek başına iktidar oldu. Attlee hükûmeti radikal reformlar yaptı: *Bank of England* (İngiltere Bankası), kömür madenleri ve demir-çelik sanayii kamulaştırıldı; *Education Bill* (Eğitim Yasası) ile, öğretimin oligarşik yapısı büyük ölçüde yıkılarak işçi sınıfın çocuklarına "fırsat eşitliği" tanındı; sağlık hizmetleri sosyalleştirildi. 1945-1951 *Labour* iktidarı, dış politikada da, Büyük Britanya'nın geleneksel sömürgeci teamüllerine uymayan adımlar attı. Ancak burjuvazinin sert tepkisi ve orta sınıfların desteğinin azalmasına karşı, işçi sınıfının siyasal inisiyatifini geliştirmeye dönük atak bir politika izleyen *Labour*, ABD'nin baskısı ve savaş sonrası, ekonomik sıkıntıların yolaçtığı tıkanıklıklar sonucunda; 1948'den itibaren, ABD'nin patronajındaki uluslararası kapitalist blokun politikasına uyum sağlamaya başladı. 1951'de iktidara gelen *Muhafazakâr Parti*, demir-çelik kamulaştırmalarını iptal etmekle başlayarak, bu uyumu pekiştiren bir politikayı kurumlaştıracaktı.

Independent Labour Party (Bağımsız İşçi Partisi) ve *British Communist Party*'nin (Britanya

Avrupa '68'i: Mağlup Hangi Yolda Galip Sayılabilir?

Son iki yüzyıl içerisinde insanlık, global ölçekte dönüştürücülük iddiası taşıyan iki ana dalga ile yüzyüze geldi: Burjuva ve sosyalist devrim dalgaları. İkisinin en önemli ortak özelliklerinden biri, birey ve onun gündelik yaşamı ile bunun içine yerleşmiş olduğu ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel bütünlük arasında, siyaset ve eylem boyutu belirgin ilişkilerin kurulabilmesiydi.

Soru şu: Siyaset ve eylem boyutunun belirginliği, aynı zamanda, potansiyel olarak varolanla fiilen gerçekleşen arasında sürekli bir boşluk yaratan etmen değil midir? Günümüzde bu sorunun yanıtı daha çok ikinci dalga, yani sosyalist devrimler bağlamında düşünülüp araştırılıyor. Giderek daha açık biçimlerde söylenmeye başlanan, 1917 ve *Komintern*'le başlayıp günümüze uzanan belirli bir geleneğin, ikinci dalganın gerçek potansiyelini yansıtamadığı, olsa olsa onun bir varyasyonu sayılması gerektiğidir. Bu, ayrı bir tartışma konusu. Ancak, aynı yaklaşım biçimi bir önceki dalgaya taşınıp, benzer türde bir boşluğun burjuva devrimleri bağlamında da söz konusu olduğu söylenemez mi?

"Burjuva devrimler döneminin kapandığı", "burjuvazinin bir sınıf olarak devrimci barutunu yitirdiği" türünden, doğru ve siyasal açıdan gerçekçi saptamaların, önemli bazı sınıfsal ve toplumsal "ayrıntı"ları gizleyebildiği zaman zaman görülüyor. Burjuva devrimlerinin üzerinden yüzyıllar geçmiş olması, kurulu burjuva düzenleri hedef alan her hareketin, her eylemin doğrudan doğruya burjuva kategorilerin dışında ele alınmasına, bunların tümünün şu ya da bu ölçüde sosyalizme "yakıştırılmasına" yolaçıyor.

Çok da uzak sayılamayacak bir geçmişte, Avrupa'yı saran '68 dalgasının yukarıda özetlenmeye çalışılan çerçeve içerisinde değerlendirilmesi anlamlı olabilecektir. Daha açık bir söyleyişle Avrupa '68'ini, şu ya da bu nedenle hep birlikte ele alındığı "sosyalizm" kategorisinin biraz daha dışına taşıyıp, burjuva devrimleri bağlamında bir "soluk bakiyesi" biçiminde değerlendirmek mümkündür.

Yanlış anlaşılmaması için bazı ekler yapmak gerekir. Söylenmek istenen, '68'i temsil eden yığınların düzen dışı söylem ve özlemlerden büsbütün uzakta, salt burjuva kategoriler içinde hareketlendikleri değildir elbette. Ne var ki bu hareketliliğin belirli bir *tarihsel süreklilik* içerisinde daha anlamlı biçimde yerli yerine oturtulabileceği asıl alan, burjuva devrimleri alanıdır. Hareketliliğin özde bu alana oturması, onun anti-burjuva söyleminin bir yanılsama ya da sahtekârlıktan ibaret olduğu, sınıfsız ve sömürüsüz bir dünya hedefiyle hiç mi hiç ilgilenmediği anlamına gelmez. Tersine böyleydi ve böyle olması da tarihselliğin en doğal uzantılarından biri sayılmalıdır.

Tarihsel sonuçları ve bu sonuçların "son tahlildeki" sınıfsal anlamını vurgulayan yaklaşımların, söz konusu tarihsel süreçlerin tam tamına içinde yer alıp günümüze dek uzanan önemli gerçeklerin gözardı edilmesine yol açabiliyor. Örneğin Avrupa'daki burjuva devrimlerinin, dökülen kanlar, yıkılan saraylar ve savrulan taçlarla, aynı zamanda orta ve alt sınıfların da malı olduğunu kim inkar edebilir? Bu kesimler arasında özel olarak işçi sınıfının, sosyalizm aracılığıyla, güncel bir eylem modeli ile geleceğe yönelik bir iktidar kurgusuna sahip kılındığı söylenebilir. Ancak aynı şey, burjuva devrimlerin omurgasını oluşturan orta sınıflar için söylenemez. Bir başka deyişle Avrupa orta sınıfları, geçen iki yüzyıl içinde burjuvazi ve işçi sınıfı ile kıyaslandığında siyasal eylem, iktidar ilişkileri ve iktidar olgularına en çok yabancılaşmış kesimi oluşturmuşlardır.

Avrupa '68'inin en çok sorguladığı kavram ya da olgulardan birinin, hemen hemen her bağlamdaki iktidar ve iktidar ilişkileri olması, bu açıdan bakıldığında rastlantı sayılamaz. Önce evrensel bir geçerlilik yakıştırılan "saf" burjuva değerlerin, temsili demokrasinin, sosyal demokrasinin, faşizmin "kitle anlayışı"nın ve nihayet soğuk savaş koşullandırmalarının tasallutuna uğrayan, ama bu arada hep "araç" olan, hep "kullanılan" ve gerçek egemenlik ilişkilerinde bir "nesne" olmaktan öteye geçemeyen orta sınıf değerleri '68'de, ayrılmak için bir soğuk su banyosu yapmıştır. Elbette, iktidar ve iktidar kavramları soyutlandıkları oranda, sorguya çekilenlerin arasına sosyalizm ve o güne kadar olan sosyalizm anlayışları da katılmıştır.

Burada hiç kuşkusuz, bazı ayrıntılardan, ayrıntıların da ötesinde Avrupa '68'ine taşıdığı o özel rengi veren çok önemli etmenlerden soyutlanmış bir çözümleme yapılmaya çalışılıyor. Yoksa, soğuk savaşın giderek soluklaşması, Üçüncü Dünya'da hızla esmeye başlayan devrim rüzgârları, mevcut sosyalizm pratiklerinin getirdiği sorgulayıcı eğilimler; bunların tümü de '68'i belirleyen ve yabana atılması mümkün olmayan olgulardır. Gene de eğer toplumsal süreçlerin irdelenmesinde "özeinme" diye bir gereklilik varsa, bunun, çok önemli de olsalar az önce sayılan olgulardan önce (ama daha sonra onlarla birlikte) baştan bu yana sözü edilen burjuva devrimlerin "soluk bakiyesi" kavramı çerçevesinde yapılması daha doğru olacaktır.

Avrupa '68'inin özde burjuva bir matrise oturması, onun sosyalist düşünce ve pratik açısından taşıdığı anlamı ve sosyalizmle olan bağlantılarını en küçük biçimde gölgelememelidir. Her ikisi de içerdikleri tüm boyutlarla birlikte birer bütün olarak alınıp karşılaştırıldıklarında, sosyalist devrimler sürecinin, burjuva devrimler sürecine göre her boyutta eşit düzeyde ayrışmış mekanik bir "antitez" oluşturmadığı görülecektir. Hatta kimi boyutlar ele alındığında daha doğru olan, "mekanik bir antitez" olmak şöyle dursun sosyalizmin kimi özgün burjuva dinamiklerin doğal ve mantıki uzantısı biçiminde görülmesidir.

Avrupa '68'i kendi başına, kendi hedef ve perspektiflerinin arılığı içinde ele alındığında, kısa sürede yenilgiye uğramış bir harekettir. Ancak, yaratılan mitos doğrultusunda '68'i ilk aşamada başarıya ulaşamamış gerçek ve "en devrimci" almaşık olarak allayıp pullamak ne ölçüde yanlışsa, yenilgiden ve bu yenilginin kimi alanlarda biraz soysuzca yaşanmasından kalkarak onu büsbütün çöplüğe atmak da o kadar yanlış olacaktır. Gerçekte '68, belirli bir "yol"da galip sayılması halen mümkün bir mağlubiyettir.

Burada kastedilen, '68'in içerdiği dinamiklerin sosyalist düşünce ve pratik bağlamında değerlendirilmesidir. '68, '68 olarak kendi başına "ölçülebilir" bir başarıya ulaşamazdı ve esasen bu doğrultudaki ölçütlere de peşinen yabancı kılmıştı kendini. Ne var ki sosyalist düşünce ve pratiğin, özellikle bugünün koşullarında, kendini Avrupa '68'inin özgün, soysuzlaşmamış ve siyasal eylem-iktidar boyutunu dışlamayan yönleriyle zenginleştirilmesi mümkündür. Bu aynı zamanda '68'in bir tür a postoriori şansıdır.

Özetle, günümüzdeki asıl sorun, sosyalizmin entelektüel alanı da kapsayan yeni bir egemenlik denemesine girişmesidir. Böyle bir egemenlik girişimi için sosyalizmin nelere gereksinimi var? Daha önce yabancı ve uzak kaldığı nelere yeniden dönmek zorundadır? Bu soruların yanıtlanmasında Avrupa '68'i bugün de önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Kuşkusuz, kapsayıcı olmaya çalıştığı kadar geçici olmayı da bilmesiyle. Dünyayı değiştirmenin yolu günümüzde de makro ölçeklerden başlıyor. Evet, orada bitmiyor, ama orada başlıyor. Bir de sosyalizm "imkânsızı isteyecek kadar gerçekçi olma" lüksüne sahip değildir.

Bunlara özen göstererek başlatılacak bir aranış, Avrupa '68'inde de pek çok şey bulabilecektir. Ve Avrupa '68'ini "bu yolda" galip saymak o zaman mümkün olacaktır.

METİN ÇULHAOĞLU

1968 Fransız öğrenci hareketi önderleri Alain Geismar (solda), Jacgues Sauvageot ve Daniel Cohn-Bendit (sağda), 13 Mayıs'ta Sorbonne Üniversitesi'nde düzenlenen forumda birlikte görülüyor.

Komünist Partisi) marjinalliği aşamadığı İngiltere'de, kendisini *Labour* içinde ifadeye zorlanan toplumsal muhalefet potansiyeli, ilk olarak 1950'lerin sonlarında nükleer savaş tehlikesine karşı başlayan *Campaign for Nuclear Disarmement* (Nükleer Silahsızlanma Kampanyası - CND) ile *Labour*'un dışında örgütlenmeye başladı. *CND*, şenlikli protesto yürüyüşleri ve 1960'dan sonra doğrudan anti-militarist eyleme yönelen radikalleşmesi ile, öğrenci gençlik nezdinde etkili oldu. Bu arada, kendisini "Stalinizmin bittiği yer ile sosyal demokrat reformizmin başladığı yer arasında" tanımlayan *New Left* (Yeni Sol) akımı, Marksizmin kaynaklarına yeniden yönelerek, yeni bir radikal düşünsel odak olmaya başladı. 60'ların başında, *New Left* akımı, *Labour*'ın Bevan önderliğindeki sol kanadıyla iyi ilişki içindeydi. Ancak Ekim 1964'de iktidara gelen, Harold Wilson Başbakanlığındaki *Labour* hükümetinin "2. bir Attlee dönemi" bile yaşatmayarak; bütün metropolleri etkileyen 1962-1963 bunalımını aşmaya dönük, ücretleri kısmaya ve "sıkı para"ya dönük bir politika izlemeye başlaması, *New Left*'i *Labour*'dan kopardı. *Labour*'a bağlı *Trade Unions Congress* (Sendikalar Kongresi - TUC) de Wilson'ın programını onayladı. 1964-1966 döneminde, radikal işçilerin öncülüğüyle, *Labour* ve *TUC*'a karşı birkaç saatlik veya bir günlük çok sayıda kendiliğinden grev ("wild strikes"-vahşî grevler) gerçekleşti. 1960'ların ortalarında ayrıca büyük İngiliz rock topluluğu *Beatles*'ın doğuşuna koşut olarak, ABD'deki kadar güçlü olmasa da giderek yaygınlaşan bir nonkonformist (varolan hayat tarzına uyumu reddeden) gençlik alt-kültürü oluşmaya başlamıştı.

İngiltere'nin Kısa Süren '68'i

1960'ların ortalarında *New Left*, etkinliği üniversite öğrencileri ve aydınlarla sınırlı olmakla birlikte; en kapsamlı sosyalist muhalefet odağıydı ve başta Almanya olmak üzere, Kıta Avrupa'sındaki öğrenci hareketlerini de düşünsel olarak etkilemekteydi. *New Left* etkisindeki öğrenci hareketi, 1965 sonlarında ABD'nin Vietnam devrimine karşı açtığı savaşı ve *Labour* hükümetinin Rodezya'daki ırkçı rejime destek vermesine karşı protesto gösterileriyle radikalleşmeye başladı. 1966'da İngiltere'deki Üçüncü Dünyalı öğrencilerin harçlarının yükseltilmesi ve *Labour* hükümetinin gemi işçileri grevini şiddet kullanarak bastırması, öğrenci hareketini resmî siyasal çerçeveden tamamen kopardı. 1966 boyunca 100 bini aşkın öğrencinin katıldığı gösteriler, yürüyüşler, boykotlar, toplantılar yapıldı. *SocSoc* olarak tanımlanan *Socialist Societies* (Sosyalist Dernekler) çok sayıda öğrenci derneği kuruldu; yıl sonunda bunların birçoğu, *Radical Students Association*'ı (Radikal Öğrenci Birliği - RSA) oluşturdu. 1966'da, *Vietnam Solidarity Campaign*'ı (Vietnam Dayanışma Kampanyası - VCS) örgütleyen Troçkistler de öğrenci hareketindeki etkinliklerini artırdılar. Mart 1967'de, İngiltere'de ilk üniversite işgali gerçekleşti: Çoğunluğunun yabancıların (Üçüncü Dünyalı) oluşturduğu 3 bin öğrenci, iki önderlerinin okuldan uzaklaştırılmasını protesto ederek *London School of Economics*'i (Londra Ekonomi Okulu - LSE) 9 gün işgal etti.

1968 ilkbaharında öğrenci hareketi, Fransa, İtalya ve Almanya'dan gelen haberlerin coşkusuyla

Altta, Hamburg Üniversitesi öğrencilerinin her karar öncesi yaptıkları forumlardan biri. Mayıs 1968 öğrenci hareketinin temel özelliklerinden birisi de karar alma sürecinin öğrencilerin tamamının katılımıyla gerçekleştirilmesiydi. Bir tür "doğrudan demokrasi" deneyi olan bu uygulama, bir yandan öğrencileri bir ortaklığın parçası haline getiriyor, diğer yandan da içinde yaşadıkları toplumda bulamadıkları demokratik ilişkilerin mümkün olabileceğini kanıtlıyordu. Geniş öğrenci kitlesinin eğitimin içeriğine yönelttiği eleştiriler ve yönetime katılma talebinin her geçen gün yoğunlaşması, bu toplantıların kısa sürede siyasallaşması sonucunu doğurdu. Üniversite özerkliği, bilim ve eleştirellik, harçların azaltılması vb. gibi tartışma konuları kısa sürede yerini düzenin kokuşmuşluğu, yeni bir dünya ve yaşam tarzı temalarına bıraktı. Ancak taleplerin siyasallaşması kadar, hatta belki de ondan daha fazla, taban damokrasisi uygulaması düzen güçlerini paniğe sevketmeye yetmişti. General De Gaulle'ün "doğrudan katılım" uygulamalarını "kargaşalık" olarak tanımlamasına öğrenciler, üstte görülen ve üzerinde "kargaşalık, o'dur" yazılı De Gaulle karikatürüyla karşılık vermişlerdi.

Internationale Situationniste'*in 1958'de yayınlanan 1. sayısı bir sözlük içeriyordu. Burada "çalıp değiştirme" anlamına gelen* détournement *kelimesi şöyle tanımlanıyordu: "Daha önce kullanılan estetik öğelerin çalınıp değiştirilmesi... Geçmişteki ve bugünkü sanat üretiminin, daha üstün bir ortam yaratmak üzere iç içe geçirilmesi. Bu anlamda, sitüasyonist resim ya da müzikten değil, yalnızca bunların sitüasyonist kullanımından söz edilebilir. Daha basit anlamıyla, eski kültürün çalınıp değiştirilmesi, bu alanların yıpranıp önemini kaybetmesini kanıtlayan bir propaganda biçimidir."* Sitüasyonizm *1968 üzerinde özellikle* 22 Mart Hareketi *aracılığıyla etkili oldu. Ancak "olaylardan oluşan bir oyun ve birleştirici bir iklimin ortaklaşa örgütlenmesiyle , bilinç ve somut olarak kurulmuş bir hayat ânı" olarak tasarlanan durumların yaratılması ve bunun için örgütlenme çabası olarak tanımlanan* sitüasyonizm'*in, 1968 için, bu kısmî etkiyi aşan bir önemi vardı: Kendileri Dadacılardan ve gerçeküstücülerden etkilenmiş olan sitüasyonistler, daha önce* Brecht'*in epik tiyatrosunda somutluk kazanmış, biçimci* Prag Okulu *tarafından teorize edilmiş olan "yabancılaştırma etkisi"nin kitlesel mücadele içersinde taşıyabileceği siyasal önemi sezmişlerdi. No tiyatrosunun ifadesiz maskelerine kanla ifade kazandıran protestocular (üstte),* Internationale Situationniste'*in hiçbir sayısını okumamış da olsalar, sitüasyonistlerin sistematize etmeye çalıştıkları sezgiyi paylaşıyorlardı.*

atağa geçti. 17 Mart'ta öğrencilerin ağırlıkta olduğu 20 bin kişilik İngiltere'de parlamento dışı muhalefetin geleneksizliğine göre, kalabalık sayılabilecek bir topluluk *VSC*'nin Vietnam karşıtı gösterisinde biraraya geldi. Amerikan elçiliğine doğru yürüyüşe geçen toplulukla polis arasında, saatler süren bir çatışma gerçekleşti. 17 Mart'ta, *CND* ile gelişmeye başlayan parlamento-dışı muhalefet, ilk kez şiddete başvuruyordu. Mayıs'ta, laboratuvarlarından kimyasal-biyolojik silahlar üzerine araştırma yapılan Essex Üniversitesi, işgal edildi. Ardından, sanat okullarında yapılan uzmanlaşmaya-meslekleşmeye dönük reformların yaratıcılığı öldürdüğünü savunan Londra Hornsey Sanat Koleji öğrencileri, okulu altı hafta süreyle işgal etti. Otuz kadar sanat koleji Hornsey'i izledi.

ABD ve Avrupa'dan farklı olarak, İngiltere'de öğrenci mücadelesinin akademik-demokratik boyutu, sanat kolejleri hareketiyle sınırlı kaldı. Haziran 1968'de, büyük ölçüde Almanya'daki *SDS* örnek alınarak, *Revolutionary Socialist Students Federation* (Devrimci Sosyalist Öğrenci Federasyonu - RSSF) kuruldu. *Labour* doğrultusundaki *National Union of Students* (Ulusal öğrenci Birliği - NUS) da radikalleşmeye başlamıştı. Ekim 1968'de Londra'da Vietnam devrimini desteklemek için 100 bin kişinin katılımıyla gerçekleşen gösteri, *RSSF*'i oluşturan radikal öğrencilere umut verdi. Ancak Almanya, Fransa ve ABD'de devlet terörünün ters tepen etkilerini kavrayan İngiliz hükümeti ve polisi, 1968 sonbaharında hesaplı bir taktik izleyerek hareketi tecrit etmeyi başardı. Gösterilere genellikle müdahele edilmezken, baskılar salt *VSC* ve radikalizmin en güçlü olduğu *LSE*'ye yöneltildi. Öğrenci hareketinin son çıkışı, Ocak 1969 sonunda, *LSE* öğrencilerinden radikal bir grubun, üniversitenin işgalini önlemek için yaptırılan çelik kapıları sökmesi oldu. Bu eylem de uzun vadeli sonuçlar üretemedi. Öğrenci hareketi, radikal ve parlamento-dışı muhalefet geleneğinin bulunmadığı ülke koşullarında, üniversite alanıyla sınırlı kaldı ve bu alan içinde de hegemonyasını çabuk yitirdi.

Bu arada, 30 Eylül 1968'de, *TUC* Kongresi'nin, ilk kez *Labour* hükümetinin ekonomik politikasını mahkûm eden bir karar alması; işçi sınıfı içinde hoşnutsuzluğun gelişmekte olduğunun göstergesiydi. Nitekim bu süreç, 1970/1971'de, İngiltere'nin 1926 genel grevinden beri en büyük grev dalgasıyla çalkalanmasına varacaktı. Ancak *New Left* akımı ve öğrenci hareketi, bu hoşnutsuzluğu siyasallaştıracak organik ilişkileri kısa tarihleri içinde kuramamış olmanın zaafını taşıyorlardı. Tıkanan radikalizm, *RSSF*'in bütün enerjisini Kuzey İrlanda'da yükselen *People's Democracy* (Halkın Demokrasisi) hareketiyle dayanışmaya hasretmesini getirecekti.

İrlanda: *Halkın Demokrasisi* Hareketi

Kuzey İrlanda'da *Irish Republican Army* (İrlanda Cumhuriyet Ordusu - IRA), 1956 ve 1962'de yediği askerî darbelerin yıkımından kurtulmaya çalışırken; siyasal kanadı *Sinn Fein*, öğrenci hareketi içindeki sosyalist grupların öncülük ettiği yurttaşlık hakları hareketini desteklemekteydi. Öğrenci hareketinin öncülüğüyle, 1967'de, ABD'deki siyahların deneyimini örnek alarak İrlandalı Katolik azınlığın yurttaşlık haklarından eşit ve etkin bir şekilde yararlanabilmesini sağlamaya yönelik, şiddetsiz bir mücadeleyi yürütmek üzere *Northern Ireland Civil Rights Association* (Kuzey İrlanda Yurttaşlık Hakları Birliği - NICRA) kuruldu. 5 Ekim 1968'de Derry'de ikibin kişinin katılımıyla gerçekleştirdiği barışçı gösteriye saldıran İngiliz polisinin 70 kişiyi yaralaması, *NICRA*'yı radikalleştirdi. 8 Ekim'de, Katolik ve Protestan öğrenciler arasında eşitliği güvenceleyen bir statü sayesinde hareketin Protestanları da kavrayarak yaygınlaştığı Queen's Üniversitesi'nden üçbin öğrenci, Derry olaylarını protesto için başkent Belfast'ta yürüdü.

Üniversitede birkaç gün süren toplantılar yapan öğrencilerin hareketi, bir süre sonra, *People's Democracy* (Halkın Demokrasisi - PD) adını alacaktı. *PD*, sınırlı, demokratik bir talepler listesini savunmaktaydı: Sloganları "bir aile, bir ev, herkese iş"ti. Ekim sonunda, 70 kadar *PD* üyesi Kuzey İrlanda parlamentosunu basarak, milletvekilleriyle yurttaşlık hakları üzerine tartıştı. Ardından, *PD*, yılbaşında Belfast'tan Derry'e barışçı bir protesto yürüyüşü kararı aldı.

Baskılar karşısında *PD* bir süre sonra bu karardan vazgeçti; ancak Queen's Üniversitesi'nden 70 kadar öğrenci, bu eylemi gerçekleştirmek üzere 1969 yılbaşında yola çıktı. 75 millik yürüyüşün 4. gününde, polis destekli faşizan Protestan çeteler, yürüyüşçülere saldırarak birçoğunu ağır yaraladı. Aynı gece, polis Derry'nin Katolik gettosuna saldırdı, halk barikatlar kurarak saldırıya direndi. *PD*, bu olaydan sonra demokratik azınlık baskı grubu niteliğinden uzaklaşarak, sosyalist bir kimliğe yönelmeye başladı. Ağustos 1969'da 21 yaşındaki Bernadette Devin'in Kuzey İrlanda'dan İngiltere parlamentosuna seçilmesi, *PD*'nin en büyük başarısı oldu. *PD*, bağımsız bir örgüt olarak kitleselleşemedi ve varlığını uzun süre devam ettiremedi. Ancak 1968/69'da birkaç ay içinde gerçekleştirdiği barışçı eylemler, ülkede siyasal gerilimi tırmandırdı ve 1970 yazında Protestanlar ve İngiliz asker-polis birlikleri ile İrlandalı Katolik azınlık arasında altı kişinin ölümüyle sonuçlanan çatışmalar yaşandı. *PD* ayrıca kısa deneyimiyle, İrlanda Cumhuriyetçilerinin yerleşik politikalarının etkisizliğini sergiledi ve *IRA*'nın da siyasal stratejilerini yeniden gözden geçirmesini getiren bir tartışma sürecine katkıda bulundu.

Alternatif Hareket ve Yeşiller

1970'ler Batı'nın kapitalist metropollerinde radikal anti-kapitalist muhalefetin ve sosyalist hareketin geleneksel kanallarının tıkandığı; 1965-1968 döneminde ortaya çıkan yeni radikal ve sosyalist muhalefetin de düzen içinde etkisizleştirildiği veya marjinalize edildiği yıllardı. Bu eğilimin '80'lerde de sürdüğü söylenebilir. Buna karşılık bu yıllarda, Batı'nın kapitalist toplumlarında yeni bir çelişki alanı ve bu çelişki alanından kaynaklanan yeni toplumsal muhalefet potansiyelleri kendini ortaya koymaya başladı. Bu çelişki alanı, ekolojik alan, yani insan/toplum-doğa ilişki bütünlüğünün alanıydı. '70'lerin başlarında, ekolojik çelişkiler, kapitalizmin kendini yeniden üretmesinin fizikî koşulları bakımından ifade ettikleri tehdit öne çık(arıl)arak, burjuva bir sorunsal içinde gündeme gelmeye başladılar. '70'lerin ikinci yarısında yoğunlaşmaya başlayarak, "ekoloji ve çevre sorunu" gündeminin yaygınlaşması ve kitleselleşmesiyle, bu sorunlara/çelişkilere dönük ilgi giderek anti-kapitalist bir boyut kazanmaya başladı. Bu noktada, sosyalizmin ve sosyalist hareketle bu güncelleşen çelişki alanından hareketle oluşan muhalefet potansiyellerinin örgütsel-organik düzeyde ve daha çok da ideolojik-siyasal düzeyde gerilimli bir süreç içinde gerçekleşen buluşmaları gündeme gelmeye başladı. Kendisini genellikle "Yeşil" olarak tanımlayan bu yeni toplumsal muhalefet hareketliliği, bir yandan sosyalizmin yerleşik siyasal-ideolojik programlarına (kimi durumda felsefî düzeye dek uzanan) yönelik kapsamlı bir sorgulamayı, bazı durumlarda meydan okumayı ortaya koyarken; bu hareketin deneyimleri sosyalist hareket içinde yeni radikal yönelimlerin oluşmasına katkıda bulundu. Sosyalist hareketle (ve sosyalist hareketin onunla) kurduğu ilişkinin ülkelere, dönemlere ve ana hareket içindeki değişik unsurların eğilimlerine göre farklılaştığı yeşil hareket; esasen '68 dalgasıyla ortaya çıkan yeni radikal muhalefet ve siyasal biçimlerinin ve toplumsal devrime bağlanan siyasal dönüşümlerin çeşitli özgül alanlarda, "bugünden" gerçekleştirilmeye çalışılması anlayışının sürdürücülüğünü de üstlendi. Sonuç olarak, bütün boyutlarıyla yeşil hareket, '70 ve '80'lerde metropoliten kapitalist düzene karşı çıkan kapsamlı bir muhalefet potansiyelini geliştirirken; sosyalist hareketin köklü iç tartışmalarını, iktidar-siyaset perspektif ve strateji arayışlarını verimli bir düzeyde canlandıran bir tür "barbar akını" etkisinde bulundu.

Yeşil Hareketin Tarihsel, Düşünsel ve Maddî Öncülleri

Sanayi devriminin insan/toplum-doğa ilişkisinde getirdiği büyük dönüşümler ve kapitalizmin doğayı korkulan bir büyük "varlık" olmaktan çıkarıp bütünüyle hâkim olunabilecek, değiştirilebilecek, kullanılabilecek bir "maddî temel" haline getirmesi sonucunda, 19. yüzyılda "teknolojik gelişme"ye olan büyük inanç ve "insanın doğa üstündeki zaferi" teması, egemen ideolojinin hegemonik unsurlarıydı. 1873'de Alman doğabilimci Ernst Haeckel tarafından ilk kez canlı organizmaların doğal çevre(leri)yle ilişkilerini ifade etmek anlamında kullanılan kavram üzerine bina edilen ekoloji, onyıllar boyunca, herhangi bir siyasal-ideolojik eleştirel kullanıma girmeden, "nesnel" bir bilim dalının adı oldu. Kentsel hayatın ağırlığının artmaya başlaması, "bakir" doğanın hızla ortadan kalkması, kırlara, doğaya dönük nostaljik ve duygusal bir sevgiye, ilgiye kaynaklık etmekle birlikte; bu sevgi ve ilgi, çoğu kez aristokrasinin restorasyon özlemleriyle örtüşen marjinal bir sınıfsal elitle sınırlıydı. Aydınlanmanın rasyonalizmini sorgulayan Alman romantiklerinin ise, kapitalizmin doğaya, doğa-insan/toplum ilişkisine etkilerine ilişkin daha kapsamlı bir eleştirinin esinini ürettikleri söylenebilir. 19. yüzyıl sonunda ve 20. yüzyıl başında, kapitalist sanayileşmenin, doğayla ilişkiyi kentsel hayatın tamamen dışına süren dönüşümleri; özellikle sanayileşmenin daha geç, buna karşılık hızlı bir şekilde devreye girdiği Almanya'da, romantik gelenekten esinlenen yaygın bir "doğaya yöneliş" akımı ortaya çıktı. Küçük burjuva kitleleri ve özellikle gençliği kavrayan oldukça popüler bir niteliği olan bu akımın en önemli iki kanadı, *Lebensreform* (Hayatta Reform) ve *Wandervögel* (Gezgin Kuşlar) hareketleriydi. *Lebensreform*, yerleşik tıp ve sağlık normlarına karşı çıkarak, doğayla ve insanın kendi bedeniyle yeniden "doğal" ilişkinin kurulmasını savundu; sağlıklı beslenme, çıplaklığı keşfetme vb. önerileri gündeme getirdi. Özellikle I. Dünya Savaşı'nı izleyen toplumsal bunalım döneminde kitleselleşen *Wandervögel* hareketi, ağırlıkla küçük burjuva gençlerin babaevinin ve okulun baskısından uzaklaşma saiklerinden yararlanarak, uzun kır gezileriyle, insanın doğayla ilişkisinin dolaysızlaşması, organikleşmesi düşüncesini yaydı. Ayrıca, kentteki hayatın bütünsel işleyişinin kavranmasını giderek güçleştiren karmaşıklığı, Almanya'nın yanısıra birçok ülkede, "kıra kaçış" eğilimlerini ortaya çıkarmaktaydı. Almanya'da, kentsel hayata alternatif olarak geleneksel köy cemaat hayatını yeniden örgütlemeyi tasarlayan kıra kaçış hareketini, nasyonal sosyalistler "gerçek gençlik hareketi" olarak selamlamışlardı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalizmin uluslararası düzeyde yeniden yapılanmasına paralel gelişen hızlı büyüme süreci, doğanın tahribini büyük boyutlara vardırırken; Batı'nın metropollerinde nüfusun büyük çoğunluğunun yaşadığı kentlerin yapısında da büyük değişikliklere yol açtı. Yeşil alanların gittikçe azaldığı kentlerin, kapitalizmin üretim ve yönetim aygıtına yataklık etmenin ötesinde, bizzat kapitalizmin yeniden üretim sürecinin gerçekleştiği işletme birimleri olma işlevleri belirginleşti.

1971'de Kuzeybatı Alman Elektrik işletmelerinin Elbe nehri kıyısında küçük bir kasaba olan Brokdorf'u da içeren bir bölgede nükleer santral inşa etme önerisi üzerine Bürgerinitiative *(Yurttaş Girişimi) adı altında kurulan ve Brokdorf'ta nükleeer santral yapımına karşı çıkan yerel örgütlenmeler doğdu. Bölgede oluşmuş olan* Yurttaş Girişimi *30 Kasım 1976'da bir gösteri yürüyüşü düzenledi. 30-40 bin kişinin katıldığı yürüyüş polisin aldığı önlemlerin aşıldığı çatışmalı bir gösteri oldu. Böylelikle daha sonraki yıllarda sürekli bir mücadele alanı haline gelen ve nükleer santrallere karşı mücadelenin ve kültürün adeta bir simgesi olan Brokdorf olayları başlamış oldu. Bu dönemde çıkan "Atom santralı? Hayır teşekkürler" sloganı daha sonraki yıllarda Avrupa çapında popüler bir ifade haline geldi. Hedef "yarın radyoaktif olmaktansa, bugün aktif olmak" ifadesi ile ele alınıyordu. Devlet güçleri tarafından nükleer santrallere karşı mücadele edenler toplum düşmanı olarak damgalanıyorlar ve bunlara karşı bir devlet kampanyası sürdürülüyordu. Böylesi mücadelelerin içinde gelişmeye başlayan* yurttaş girişimleri *ve örgütlenmeleri taban örgütlenmelerinin ilk adımları oldular. Bu kitle girişimi, mücadelesi ve hareketliliği üzerinde yükselen* Yeşil Parti, *esas olarak o dönemdeki bütün sertliği, militanlığı ve devlet güçlerinin baskısını yansıtan sokak mücadelelerinin (altta) bir ürünü oldu. Bu dönemde kurulmuş olan* yurttaş girişimleri *protestolarını parlamenter düzeylerde de dile getirebilmek için oluşturdukları listelerle belediye seçimlerine, daha sonra eyalet parlamentosu seçimlerine ve son olarak da Federal Parlamento seçimlerine katıldılar. Yukarıda siyah kelebeği sembolü olarak kullanan* Bunte Liste*'nin (Renkli Liste) "Kendinizi Koruyun!" sloganı ile seçimlere katıldığını gösteren bir pul görülüyor. Listeyi oluşturan örgütlenmenin adı ise* Demokrasi ve Çevrenin Korunması İçin Girişim *adını taşıyor.*

'80'lerin ilk yarısında Federal Almanya'da yaşanan ev işgalleri varolan konut bunalımının da bir işareti oldu. Batı Berlin, ev işgallerinin en yoğun ve canlı yaşandığı yer oldu. Konut sorunlarının yoğun olarak Batı Berlin'de yaşanmasının nedenlerinden birini bu şehirde belli bölgelerdeki evlerin önemli bir kısmının savaş sonrası koşullarını yansıtıyor olmasıydı. Yıkık dökük haldeki bu evlerin bir kısmı belediyeye aitti ve bunlar restore edilmek üzere boş tutuluyordu. Ev sahipleri ise evlerini komisyoncular aracılığıyla büyük firmalara satıyorlar, konut spekülasyonu yapan bu firmalar yıkık dökük haldeki evleri restore edip, modernleştirerek yüksek meblağlar karşılığında kiraya veriyorlardı. Bu evlerde çoğunlukla sosyal yardım, bir kısmı ise işsizlik parası alarak yaşamaya çabalayanlar, öğrenciler, çok çocuklu aileler, yabancılar, emekliler, yaşlılar için evlerinden çıkarılmak veya ev kiralarının artması son derece ciddi yaşamsal sorunlar yaratıyordu. Federal Almanya'nın çeşitli şehirlerindeki konut sorunu ilginç boyutlara ulaşmıştı. Bavyera'nın başkenti Münih'de '80'lerde yaklaşık 70 bin yeni konut ihtiyacı olduğu saptandı. Stuttgart'ta 40 bin ev arayan kaydedilmişti. Berlin'de ise konut arayan 69 bin kişinin 18 bini için sosyal konut acil bir ihtiyaçtı ve buna rağmen 7 bin ev boş duruyordu. Hamburg'da ise sosyal konut için listelere kaydolmuş olan 41 bin kişi vardı. Bu sorunlar karşısında Berlin'li gençlerin ilk yanıtı, boş duran veya boşaltılması hedeflenen evlerin işgal edilmesi oldu. Böylelikle esas olarak spekülatörlere karşı başlatılan bu mücadele, polis ve ev işgalcilerini karşı karşıya getirdi. "Hakkın haksızlık olduğu yerde, direnmek görevdir" anlayışı ile mücadeleye başlayan ev işgalcileri, işgal ettikleri evleri kendi olanakları ile düzenliyorlar, yıkık dökükleri tamir ediyorlar, boyuyorlar ve yaşanacak bir hale getiriyorlardı. Ev işgallerinin sembolü haline gelmiş olan evlerden biri de Hamburg'da Hafenstrasse'de idi (üstte). Burada 100 kişinin üstünde, esas olarak genç işsizler, toplumun kenarına itilmiş olanlar ve alternatif bir yaşam tarzı hedefleyenler yaşıyordu. "Boşaltma veya dayak halinde elimizdeki taşlar kanatlanır" sloganı ile hareket eden ev işgalcileri sık sık polisle sokak çatışmalarına girdiler.

Kapitalist işbölümü, kentlerin yapısına da yansıdı: Barınma, eğlenme/dinlenme, çalışma vs. işlevlerinin birbirlerinden mekânsal düzeyde (ayrı mahalleler halinde) ayrışması keskinleşti. İşçi sınıfının yanısıra küçük burjuvazinin aşağı kesimleri, farklı insanî ilişkileri/faaliyetleri biraraya getiren cemaat ilişkilerinin tamamen ortadan kalkarak hayat çevresinin barınmaya indirgendiği, insanî-toplumsal iletişimin imkânlarını mekânsal olarak kısıtlayan dev apartman bloklarına "yığıldılar". Elektrik, su vb. gibi asgarî sayılan konforların (elbette kapitalist rasyonellerini buldukları için) kitleselleşmesini sağladığı için 1950'ler ve 1960'lar boyunca yaygın bir ideolojik eleştiriyle karşılaşmayan yeni kapitalist kent yapısı, yabancılaştırıcı, atomize edici etkileriyle kapsamlı bir hoşnutsuzluğun maddî temeli haline gelecekti.

1970'ler: Enerji Bunalımı ve Burjuva Ekolojizmin Çıkışı

Kapitalizmin II. Dünya Savaşı sonrasındaki hızlı büyümesinin insan/toplum-doğa ilişkilerinde yolaçtığı tahribat yaygın bir toplumsal muhalefete yol açmadan önce, ekolojist bir eleştiri, kapitalizmin *içinden* geldi. Elbette bu (öz) eleştiri, bu tahribatın insanî-toplumsal boyutlarını içermeyen, salt ekolojik dengenin bozulmasının ve doğal kaynakların tahribinin kapitalizmin kendisini yeniden üretmesinin fizikî koşulları bakımından gündeme getirdiği tehlikeye işaret etmekten ibaretti. Volkswagen, Rockefeller, Ford, Fiat gibi büyük uluslararası sermaye kuruluşlarının finanse ettiği bilimsel araştırma kurumu *Roma Klübü*'nün 1972'de yayınladığı rapor, bu (öz) eleştirinin ilk bütünlüklü örneğiydi. Ekolojik çelişkileri burjuva söylem içinde gündeme getiren bu rapor, Batı kamuoyunda büyük yankı yarattı. Özellikle 1970'lerin başlarında Arap ülkelerinin anti-emperyalist bir çıkış yaparak petrol ihracatlarını kısıtlamalarıyla kapitalist metropollerin gündemine gelen ve giderek, salt böyle arızî bir duruma bağlı olmadığı anlaşılmaya başlanan enerji (açığı) bunalımı, bir grup bilimadamının *Roma Klübü*'ne sunduğu *Limits to Growth* (Büyümenin Sınırları) başlıklı raporun tezlerinin yaygınlaşmasına zemin hazırladı. *Roma Klübü*'ne rapor, mevcut ekonomik büyüme eğiliminin aynen sürmesi halinde, insanlığın varlığını sürdürmesini sağlayabilecek maddî koşulları 2100'de tamamen yitireceğini, bu nedenle doğal kaynakların kullanımının ve nüfus artışının kesinlikle kısıtlanarak denetim altına alınması gerektiğini vazediyordu. "Sıfır büyüme" gibi radikal bir çözümü gündeme getirerek, kapitalizmin evrensel gelişme dinamiğinin/mantığının tarihsel "son"unu öneren Rapor, bu müfrit önerisiyle kamuoyunda büyük infial uyandırırken, sosyalist bilimadamlarının eleştirisiyle karşılandı. Eleştiriler, raporun kapitalist metropollerle sömürülen çevre ülkeler arasındaki gelir dağılımı eşitsizliğini ("azgelişmiş" ülkelerin, dünya nüfusunun yüzde 60'ını oluşturan halkı, dünyada üretilen gelirin yalnızca yüzde 10'unu alabilmekteydi) görmezlikten gelmesi; "bunalımın" mevcut kapitalist üretim tarzından kaynaklanan niteliğini görmezlikten gelerek rakamsal-teknokratik çözüm önerilerinin alanına sıkışması ve buna bağlı

olarak nüfus kısıtlamasına ağırlık vererek Yeni-Malthus'cu bir ideolojinin yaygınlaşmasına malzeme hazırlaması üzerinde yoğunlaşmaktaydı. *Roma Klübü* '70'lerin ikinci yarısında yayınladığı Tokyo Raporu ile uyarılarını sürdürürken; '80'lerin başında ABD'de Başkan Carter'ın uzmanlara hazırlattığı, ancak Başkanlık süresi dolduğu için resmîleş(e)meyen *Global 2000* raporu da bu izleği sürdüren popüler bir etki yaratacaktı. Böylelikle burjuva söylem içinde, doğal kaynakların azaldığına, "mevcut ekonomik sistemin" yaklaşan sınırlarına işaret eden tartışmalar yoğunlaşırken; yeşil hareketin temellerini oluşturan radikal tepkiler de şekillenmeye başladı. Nükleer enerjiye karşı oluşan muhalefet hareketi, bu tepkilerin ateşleyicisi ve odağı oldu.

Anti-Nükleer Hareket ve Barış Hareketi

1950'lerde İngiltere'de oluşan *Campaign for Nuclear Disarmement* (Nükleer Silahsızlanma Kampanyası), '60'ların başında soğuk savaşın son etkilerinin de ortadan kalkmaya başlamasıyla birlikte marjinalleşene kadar, etrafında önemli bir parlamento-dışı muhalefet potansiyeli oluşturmuştu. Nükleer enerjinin barışçı kullanımına karşı ise herhangi bir tepki hareketi gelişmemişti. Bunda, nükleer enerjinin "sonsuz" bir enerji kaynağı olmasının vaadettiği büyük ekonomik potansiyelin yanısıra; nükleer enerjinin fazla yaygın kullanılmıyor olmasının da payı vardı. Nükleer enerji kullanımının yaygınlaşmasının muhtemel toplumsal-siyasal sonuçları ve bu teknolojinin tehlikeliliği yaygın olarak bilinmiyordu. 1970'lerde ise, özellikle petrol bunalımının etkisiyle nükleer enerji yatırımları artmaya, her ülkede çok sayıda nükleer reaktörler kurulmaya başlandı. Nükleer enerjinin ulusal enerji kaynakları içindeki payı, 1977'de İsveç'de yüzde 9.6'ya, İsviçre'de yüzde 7.9'a, Belçika'da yüzde 5.4'e, İngiltere'de yüzde 4'e, ABD'de yüzde 3.7'ye, Federal Almanya'da yüzde 3.1'e, Fransa'da yüzde 2.7'ye, İspanya'da yüzde 2.4'e çıktı. Kapitalist metropollerde bu oranın 1985'de yüzde 16'ya, 1990'da yüzde 23'e, 2000'de yüzde 32-39'a çıkması planlanmaktaydı. Büyük yatırım gerektiren ve dolayısıyla büyük uluslararası sermaye gruplarının denetiminde olan nükleer enerji, başka hiçbir sektörle, ürünle karşılaştırılamayacak kadar da kârlı bir yatırım alanıydı.

Nükleer enerjinin yaygınlaşmasına koşut olarak, nükleer enerjiye karşı tepkiler de ortaya çıkmaya başladı. İlk tepkiler, doğal olarak, bu teknolojinin tehlikelerine ilişkindi. Nükleer reaktörlerde meydana gelebilecek kazaların, kilometrekarelerce alanda canlı varlıkların yaşamasını imkânsız hale getirici etkileri, Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombaları "sayesinde" kamuoyunda biliniyordu (1986'da Çernobil faciası bu bilgiyi daha da yaygınlaştıracaktı). Şirket ve hükümet yetkilileri ne kadar nükleer reaktörlerin azamî güvenlik önlemleri düşünülerek inşa edildiğinden söz ederlerse etsinler, kaza anında ortaya çıkabilecek felaketin çapı; üstelik nükleer enerjinin yaygınlaşmasıyla birlike bu riskin çoğalması, tepkilerin tamamen bastırılmasını önlüyordu. Ayrıca, nükleer enerjinin kitlesel kullanımına geçilmesine bağlı olarak, yeraltında veya radyasyon sızdırmaz depolarda saklanması gereken nükleer çöp ve atık miktarı da büyük boyutlara ulaşıyor; nükleer enerjinin-üretiminde ortaya çıkan (ekonomik kullanılabilirliği de olmayan) büyük ısının dünya ve atmosferin dengesini bozucu etkileri, kaza olmasa da, bu teknolojinin orta ve uzun vadede yeryüzünde hayatın temellerini tehdit ettiğini ortaya çıkarıyordu.

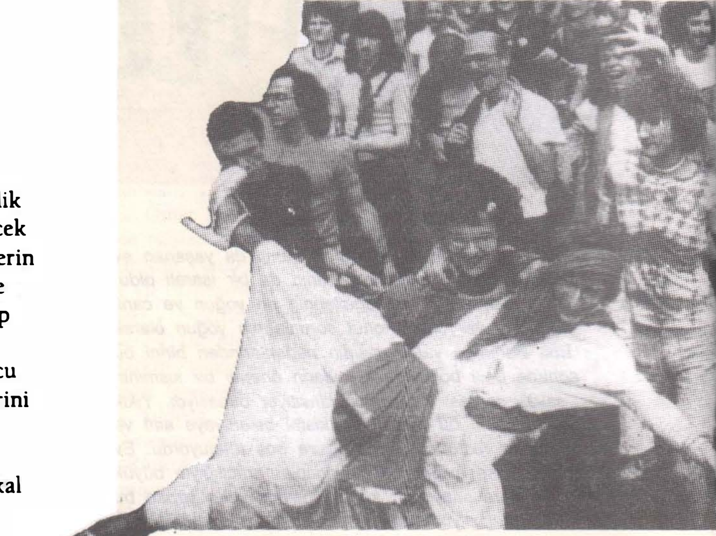
Nükleer enerjinin beraberinde getirdiği toplumsal ve siyasal etkiler, daha kapsamlı ve radikal bir eleştirinin gündeme gelmesini koşulladı. Radikal anti-nükleer eleştiri, bu teknolojinin "tarafsız", "nesnel" bir teknik tercih değil, siyasal bir tercih olduğu tespitinden hareket ediyordu. Nükleer enerjinin karmaşıklığından dolayı denetiminin-yönetiminin dar uzman gruplarının denetimine girmesini getiren ve siyasal-toplumsal kararları "uzmanlara" havale eden bir söylemi geliştiren otoriter-teknokratik sonuçları; teknoloji yönetiminin merkezîleşmesiyle birlikte sıkı güvenlik zorunluluğuna dayanan askerîleşmenin devlet yapısının ve siyasal-toplumsal sistemin nüfuz edilemezliğini artırması, bu eleştirinin özellikle üzerine gittiği noktalardı. Böylelikle anti-nükleer tepkiler, anti-kapitalist bir radikal içerik kazanmaya başladı. Nükleer enerji tartışması, kapitalizmin anti-demokratik ve verili ekonomik yapının yeniden üretilmesi uğruna insanlığın varoluş temellerini sarsabilecek "çözüm"leri bile uygulamaya koyabilen "irrasyonel" yapısının sorgulanmasına varan bir eleştiri silsilesinin başlangıç düğümü haline geldi. Buradan çıkarak, kapitalist ekonomik büyüme mantığının mutlaklaştırılması ve insanî-toplumsal gelişmeyi üretim ve millî gelir artışıyla ölçen yaklaşım sorgulanmaya başlandı. 1970'lerde Avrupa'da, marjinal *İsveç Komünist Partisi* dışında bütün *KP*'lerin "üretici güçlerin gelişmesi" mülahazasıyla nükleer enerjiyi savunması; radikal sosyalist unsurların "sosyalist sistem"e yönelik eleştirilerini tırmandırırken, yükselen anti-nükleer hareketin mevcut *KP*'lerin dışında gelişmesini ve özgün siyasal yapılar, biçimler yaratmasını beraberinde getirdi. Anti-nükleer hareket, bütün Avrupa'da yeşil partilerin/örgütlerin oluşma sürecinin ana ivmesini oluşturdu.

1970'lerin sonlarında, Avrupa'da nükleer silahlanmaya karşı gelişen muhalefet, anti-nükleer hareketi 1950'lerdeki nükleer savaş karşıtı barış hareketinin mecrasıyla bütünleştirdi. Nükleer silahlanmaya karşı barış hareketi, SSCB'nin 1977'de Doğu Avrupa'da konuşlandırdığı *SS-20* füzelerine karşı *NATO*'nun "önlem olarak" nükleer başlıklı *Cruise Missiles* ve *Pershing* füzelerini Batı Avrupa'da yerleştirmeye yönelmesi üzerine başladı. 1978'de Manchester belediyesi meclisi, İngiltere'ye *Cruise Missiles* füzelerinin yerleştirilmesini protesto ederek, "kendi kentlerinin bu uygulamanın dışında tutulmasını" istedi ve Manchester'i "nükleer silahlardan arındırılmış bölge" ilan etti. Bu sembolik kampanya hızla yaygınlaştı, İngiltere'de 200 kent ve kasaba, Japonya'da

Yeni Toplumsal Hareket Biçimleri

Toplumsal hareketlerin kendilerini ifade ettikleri örgütlenme biçimlerinin, kaynağı büyük ölçüde belirsiz bir sorgulanma dönemine girdikleri tüm gözlemciler tarafından kabul ediliyor. Bu sorgulama Batı'yı olduğu kadar Doğu'yu ve Güney'i de içerdiğinden genel bir özellik taşıyor.

Yüzyıl ya da daha uzun bir zamandan beri, toplumda varolan değişik akımların belirli bir siyasal pratik mantığında ifadesini bulan örgütlenme biçimlerine alışılmıştı. Gelişmiş kapitalist toplumlarda bu örgütlenme iki temel eksen etrafında oluşuyordu. Bunlardan ilki, sanayi işçilerinin örgütlenmesini (sosyalist ve komünist işçi partileri ve sendikaları) haklı gösteren sınıf mücadelesidir ki, bu model kimi zaman diğer emekçi sınıflardan (köylü, çiftçi veya esnafların parti sendikaları) esinleniyordu. İkincisi, reformist sol-muhafazakâr sağ karşıtlığını haklı gösteren siyasal ideoloji ekseniydi. "Sınıf mücadelesine" ve seçim değişikliklerine, giderek resmen son veren parti-devlet tekeli anlamını değiştirmiş olsa bile, komünist iktidarlar, biçimlerini korudukları bu tarihten doğdular. Asya ve Afrika'da geçen yüzyılın

tarihi, toplumsal hareketin ulusal bağımsızlık mücadelesi biçimine büründüğü bir tarih oldu. Burada, çeşitli toplumsal sınıfları ve etnik grupları geniş ve disiplinli bir hareket içinde (genellikle az ya da çok karizmatik bir önderin arkasında) birleştirmeyi amaçlayan ve tek amaca etkin biçimde yönelen parti tipi, model olarak alındı. Bağımsızlığın sonucu olan iktidarlar büyük ölçüde bu mirasla yoğruldular, parti-devletler meşruiyetlerini ulusal bağımsızlık hedefini gerçekleştirerek elde ettiler.

Bu uygulamalar, bilimsel bir toplum teorisi görüntüsü altında rasyonalize edilmişti. Aydınlanma ideolojisi ise bu rasyonalizasyondan, bir değerler (hümanist özgürlük değerleri) karışımı ve bunların etkinliğini (ekonomik aygıta hükmeden bireylerin rekabeti) sağlayan bilimsel teoriler üretiyordu. Marksizm de dahil olmak üzere sosyalizm hareketi, Aydınlanmacıların değerlerinin mirasını devralmış ve aynı zamanda, eylemini sınıf mücadelesi eksenine yerleştirerek, bu değerleri taşıyan burjuva toplumunu -devrim veya reform yoluyla- aşmaya çalışarak, bu toplumun iki yüzlülüğünü sergilemişti. Ulusal kurtuluş hareketlerinin kendileri, hareketi yöneten sınıf veya katmanların çıkarlarına göre değişen ölçülerde, birinden veya diğerinden etkileniyorlardı.

Bunların sonucunda, siyasal rasyonalite düşüncesiyle bu uygulamalar eşitlenmiş oldu. Ancak önceki dö-

nemde, Avrupa'da ve başka yerlerde, toplumsal hareketin, aralarında dinlerin de bulunduğu farklı araçlarla kendisini ifade ettiği, ayrıca istikrarlı gibi görünen Batı Avrupa'da bile, bu rasyonalitenin şiddetli bir toplumsal bunalım karşısında ne kadar hassaslaşacağı unutuluyordu: '30'ların bunalımı, geniş yığınları "irrasyonel" bir ırkçılık ve canice bir çılgınlık bayraklarının arkasında sürükleyebilmiştir.

Bugün, dünyanın üç parçasında da -Doğu, Batı ve Güney- bu örgütlenme biçimlerinin kapsadığı toplumsal hayatı yönlendiren modellerin tarihi etkinliklerini yitirdikleri görülüyor.

Batı'daki konsensüs'ün ulaştığı genişlik, sol-sağ kutuplaşmasının ve sosyalist hareketin tarihi içeriğini sınırlamıştır. Sistemin kendiliğinden cevabı, siyasal yaşamın "Amerikanlılaştırılması", yani, içinde, varolan toplum projesinden farklı global bir toplum projesi ideolojik kaygısı olmaksızın iktidar parçalarını denetlemek için birbiriyle çatışan kısmi çıkarların (üretim, bölge ve değişik gruplar sektörleri) ortaya çıktığı "lobi"lerin örgütlenmesidir. Doğu'da sivil toplum, toplumdaki gerçek çelişkiler diyalektiğine bir yer açmak için, parti-devlet kabuğunu kırmaya can atıyor. Üçüncü Dünya'da ise, kazanılmış bağımsızlık üzerine kurulu meşruiyet, yeni neslin belleğinde iyice aşılmış durumda bulunuyor.

1970'lerin ortalarında geleneksel değer yargılarına rağmen kendi yaşam tarzlarını açıkça savunmaya ve varolan toplumda bile yaşama haklarını korumaya kararlı marjinal gruplar arasında yanda görüldüğü gibi zaman zaman düzenledikleri gösterilerle hatırı sayılır bir örgütlenme düzeyine yükselmeyi başaran eşcinseller de vardı.

Her durumda, iktidarın söylemlerinin hep geçmişe yönelik olması dikkat çekici. Batı'da, seçimlerde aday olanlar, varolan en iyi toplumu inşa ettiklerini ve bu kurulu sistem içinde (bazı detaylarla birlikte) sadece, şunun ya da bunun yapılması gerektiğini söylüyorlar. Doğu'da, iktidarda olanlar "sosyalizmi inşa ettik, şimdi gerekli olan, bu çerçevede etkinliğimizi artırmaktır" diyorlar. Güney'dekiler ise "Ulusu inşaa ettik ve ekonomik gelişmeyi başlattık, gerekli olan bu çabayı sürdürmektir" diye tekrarlıyorlar. Dolayısıyla bütün bu cephelerde, güncel gerçekliğin mantığından kopuk bir toplum projesine yer yok.

Bu koşullarda karşılanmayan toplumsal gereksinmelerin, kendilerini başka örgütlenme biçimlerinde ifade etmeye çalışmalarına şaşırmak mümkün mü? Daha şimdiden bu yeni biçimlerin ortaya çıktığı görülüyor: feminist hareket, çevreci hareket, yerel (il ve mahalle) topluluklarin savunma hareketleri, etnik veya dini topluluklaların hareketleri... Bunların rasyonalizesyonları tarihsel açıdan kapsamlı bir ideoloji olmaları bakımından ele alınırsa belki henüz nüve halinde ama, şimdiden bazı noktaları oldukça belirgin: bugüne kadar hemen hiç konuşulmamış yepyeni kavramları (cinselliğin eleştirisi veya çevrecilik gibi) kullanmaları, veya doğrudan "modern" dünya tarafından sessizce geçiştirilen geçmişin mirasına başvurmaları, dini ve özellikle fundamantalist akımların rönesansı, ancak bu gereksinmeyle açıklanabilir.

Bu yeni toplumsal ifade biçimleri, çağdaş dünyamızdan çok farklı bir geleceğin tohumları değil de nedir? Bu yeni biçimler yoksa geçici bir bunalımın yarattığı ve her şey düzene girdikten sonra sönüp gidecek olan sabun köpükleri mi? Birinci varsayımda, bu yeni (veya geçmişin mirası ile beslendiğinde yenilenmiş) ifade biçimlerinin gelişimi gelecekte insanlığın ilerlemesini mi sağlayacak, yoksa, tam tersine, barbarlığa geri dönüşün manifestosu mu olacak? Zekası ve kötümserliği ile tanınan Malraux'nun, 20. yüzyılın, dinlerin yüzyılı olacağını söylerken kastettiği, bu yüzyılın, hoşgörülü inancın yenilenmesinin değil, şiddetli fanatik çatışmaların yaşandığı bir yüzyıl olacağıydı. '30 ve '40'larda, Nazi barbarlığı, çağımızın bir hoşgörüsüzlük çağı olacağını düşündürmüştü. Ama, faşizmin yenilgisi umutları yeniden canlandırdı: kabus bitmişti, olanlar sadece bir kazaydı.

Şüphesiz I. Wallerstein'ın şu görüşünü paylaşmamak mümkün değil: "eski örgütlenmeler" (sendikalar, halkçı partiler, işçi partileri, ulusal kurtuluş hareketleri) iktidarı, yabancı emperyalistler ve burjuvazinin tekelinden söküp almak için mücadele ediyorlar. Amaçlarının tümünü olmasa bile ve değişik ölçülerde -reform veya devrim, görüşmeler veya savaş yoluyla- gerçekleştirdiler: koruyucu Devlet, ekonomik gelişme ve güç, ulusal saygınlık ve onur...

Bu açıdan bakıldığında, daha dün, gerçeklikte varolan sistemle çatıştıkları ölçüde sistem dışı olan bu hareketler, bugün giderek muhafazakârlaşan, "tavizkar", "sistemci", kendi uygulamalarının "ötesine" gidilmesinden, hele onlarsız ilerlenmesinden hiç hoşlanmayan yapılara dönüşmüşlerdir.

Dolayısıyla, eski ve yeni toplumsal güçlerin içinde veya karşısında mücadele ettiği bu "sistem" neyin nesidir?

Batı'da ve Üçüncü Dünya'da bu sistem kapitalist olarak nitelemekte tereddüt edilecek mi? Bu sistem pekala kapitalisttir ve bugüne kadar, "dünya sistemi olarak gerçekten varolan kapitalizm"in sınırlarını aşmamış, yani merkez-çevre kutuplaşmasının üstesinden gelmemiştir. Dolayısıyla bu sistem, "gelişme"nin olduğu ya da olmadığı Üçüncü Dünya ülkelerindeki geniş halk kitleleri için dayanılmaz olmaya devam ediyor. Çünkü, bu sistem, geniş yığınlar için, gecekonduların sefaleti, tüketimden yoksunluk, kültürel çöküntü, rüşvet yiyen diktatörlerin böbürlenmesi ve kimi zaman da sadece açlık anlamına geliyor. Ama Batı'da bile, kapitalizmin bu gelişmiş ve ileri merkezlerde sağladığı toplumsal refaha rağmen, huzursuzluk, sistemin kapasitesinin sınırlarını zorluyor. Doğu ülkelerindeki uygulamalar Marksizmden esinlenmiş bir sosyalizm imajına genellikle uymasalar da, bu sistemleri kapitalist diye tanımlamak bize doğru görünmüyor. Buralarda, kimilerinin sosyalist, kimilerinin de kapitalist özlemlerinden kaynaklanan çıkar çatışmalarının karışıklığı içinde, varolan toplumsal güçler başka bir şeye can atıyorlar.

"Gerçekte varolan kapitalizm" halkların gelişiminin önünde bir engel olarak duruyor. Üçüncü Dünya toplumlarının önünde, ulusal halkçı bir dönüşüme alternatif olabilecek bir seçenek yok. "Sosyalist" denilen devrimlerle başlatılan bu dönüşüm, gündemindeki hedeflere ulaşamamış durumda.

"Yeni" hareketlerin, meydan okudukları gerçekliğin alternatif olabilmede ilerleme sağlayıp sağlayamayacaklarını bugünden söylemek zor.

Bu hareketlerden bazıları bize çıkmazdalarmış gibi görünüyor. Radikal dinci akımların canlanmaları veya etnik grupların içe kapanmalarında bu böyle. Bunalımın çözümü değil, belirtileri ve düşkırıklığının istisnai ürünleri olan bu akımlar, meydan okudukları gerçekliğe karşı güçsüzlüklerini gösterdikleri ölçüde önemlerini yitirmek zorunda kalacaklar. Bu kuşkusuz, -Malraux'nun kötümserliğinin aksine- "haklı kazanmalı" diyen bir iyimserliğin ifadesi.

Başkaları, buna karşılık, kendi yerlerini, varolan kapitalizmin aşamayacağı çelişkileri, "kapitalizmin ötesine geçerek" ve bu yönde atılan ilk adımlardan ders çıkartarak çözümleyecek bir toplum projesinin yeniden üretiminde bulabilirler.

Bundan dolayı, "yeni hareketler" (veya eskileri), kendilerini her zaman, salt devletin ele geçirilmesi alanında tanımlamıyorlar, elde edilecek toplumsal iktidara ilişkin de farklı bir anlayışa sahip görünüyorlar. Çünkü, yeğlenen, "iktidar için veya başka bir şey için (ne?) savaşmak" değil, hangi anlayışla iktidar olunduğu ve ne için savaşıldığıdır. "Geleneksel" egemen güç (güç = devlet) anlayışıyla oluşturulmuş örgütlenme biçimleri, halklar bu muhafazakar devletin rengini farkına varmaya başlayınca, meşruiyetlerinin büyük bölümünü kaçınılmaz biçimde kaybediyorlar.

Buna karşın, iktidarın çok sesli toplumsal içeriğinde ısrar eden ve gelişmeyi buna bağlayan örgütlenme biçimleri giderek artan başarılar elde edebilirler. Bu kategoride, Hindistan'da Rajni Kothari tarafından Gandici kültüre dayanarak geliştirilen "partizan olmayan politika" verimli biçimde ortaya çıkabilir. Aynı şekilde, Pablo Gonzales Casanova'nın, içinde "yeni" hareketlerin temel niteliğini gördüğü Latin Amerika'daki otorite karşıtlığı, devletin otoriterliğini reddetme, partide, önderlikte otoriterliği reddetme, ideolojide doktriner ifadelerin reddi, için de söylenebilir. Burada kıtanın tarihsel oluşumunun tüm ağır mirasına karşı bir tepki söz konusudur ve hiç şüphe yok ki bu tepki ilerici bir tepkidir. Yine ve aynı temel gerekçe ile Batı'da, otokrasinin en azından bazı temellerine saldırıyı hedefleyen Feminizm de, aynı mantıkla farklı bir toplumsal iktidar mantığından kaynaklanıyor. Bir bakıma Batı, toplumsal özgürlük konusundaki yeni gelişmelerin öncüsüdür. Bu gelişmelerin "kapitalizm ötesinde" yeni öngörüler içerip içermediği veya bu sistem tarafından emilebilirliği yeni bir tartışma konusudur. En azından orta vadede, merkezi bir kapitalist konumun sağladığı avantajların büyüklüğü, bu hareketlerin, toplumun kapitalist yönetiminin temellerini sarsamayacağını gösteriyor.

Dolayısıyla, "yeni hareketler"in geleceği halen belirsiz durumda. İşte tam da bu nedenle, bugün varolan bunalım içinde ortadan kalkmaları ihtimal dahilindedir.

Frank ve Fuentes'in düşüncelerini abartıp, bunlar arasında örtük olanı belirgin hale getirirsek, toplumsal hareketlerin "etkinliğini" değerlendirme ölçütlerinin döneme göre değiştiğini görürüz. Refah dönemlerinde hareketler, merkezi örgütlülük biçimlerine kolayca bürünüyorlar. Bunun nedeni, kuralları bilinen bir sistem içinde oynamalarıdır. Dolayısıyla, konjonktüre göre, bazı hedeflerini (örneğin ücret artışı) gerçekleştirebilirler. Buna karşılık, yapısal bunalım dönemleri yeni "uluslararası" ve "iç" dengelerin sonucu olan "yeni düzen"in oyun kurallarını tartışma konusu yaptığı halde, kendisinin de netleşmediği bir belirsizlik durumu ile tanımlanır. Toplumsal bunalım, ideolojilerin, siyasal pratiklerin ve dolayısıyla örgütlenme biçimlerinin zorunlu olarak bunalıma girmesi sonucunu doğurmayacak mı? Ama, yeni ideolojik güçlerin netleştiği, yeni toplumsal projelerin çerçevelerinin çizildiği, çok tanınmış bir alıntıyla söylemek gerekirse, "yığınları fethederek maddi güç haline geldiği" dönemler, tam da bu dönemler değil midir?

SAMIR AMIN

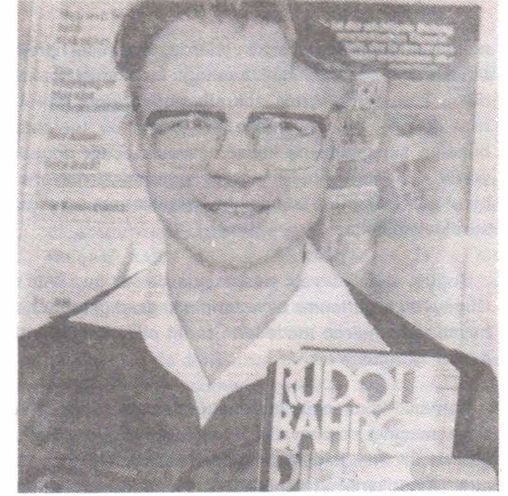
2 kent, ABD başkenti Washington'ın iki banliyö belediyesi, Avrupa'da da yüzlerce kent, kasaba ve köy meclisleri, etkili kampanyalar sonucunda "nükleer silahlardan arındırılmış bölge" olduklarını ilan ettiler. Reagan'ın Başkan seçilmesinden sonra ABD'nin Batı Avrupa'yı kapsayan *NATO* nükleer programını genişletmesi ve 108 adet uzun menzilli nükleer *Pershing-2* füzesinin "yaşlı kıtaya" yerleştirilmesine karar verilmesinden sonra, barış hareketi hızla kitleselleşti. Avrupa'nın açıkça nükleer "şemsiye"nin tehdidi altına girecek olması, nükleer savaş tehlikesinin dünyanın başka yerlerini (veya "insanlığı") ilgilendiren bir tehlike olarak sorunsallaştırılmasından çok daha canlı bir muhalefet potansiyelinin doğmasına yolaçtı. Bu kez tehditle karşı karşıya olanın bizzat Avrupa olduğunu belirtmek için, II. Dünya Savaşı'nın sonunda atom bombasının atıldığı Hiroşima'ya atfen Euroshima (Avroşima) terimi kullanılıyordu. Füzelerin Batı Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde konuşlandırıldığı 1983'de ve 1984'de, yüzbinlerce insanın katıldığı kitlesel gösteriler, yürüyüşler, işgaller gerçekleştirildi. Bu eylemler *NATO*'nun nükleer silahlanma programını etkileyememekle birlikte; bu silahlanma programını kimi durumda benimseyen, çoğunlukla da etkin bir karşıkoyuşu gerçekleştiremeyen sosyal demokrat ve sosyalist-komünist partilerin geniş kitlelerce de dahil sayıldığı yerleşik partilerin dışındaki radikal toplumsal muhalefetin güçlenmesine katkıda bulundu. Bu muhalefet potansiyeli, çoğunlukla yeşil harekete kanalize oldu.

'68 Geleneğinin Etkisi

Yeşil hareketin kitlesel tabanı, anti-nükleer hareket ve barış hareketi ekseninde oluştu. Ancak, hareketin başka bileşenleri de vardı. Almanya'da oluşan *Bürgerinitiativen* (Yurttaş İnisiyatifleri) bünyesinde, yeşil harekete yönelen kitlesel bir potansiyel birikti. Amerika'daki örnekleri izleyerek kurulan kır komünleri ve ortak yaşama cemaatleri, yeşil hareketin radikal bileşenleri arasında yer aldılar. 1980'de ağırlıkla Almanya olmak üzere Hollanda ve İsviçre'nin birçok kentindeki işgal patlamasıyla kendini gösteren "ev işgalleri hareketi" de, radikal yönelimleriyle yeşil hareketi etkiledi. Ev işgalleri hareketi, modern blok apartmanlardan daha insanî bir gündelik hayata imkân sağlayan eski evlerin tahribi, spekülasyon amacıyla boş tutulması veya genel olarak konutların yol, işletme merkezî vs. ticari amaçlı kullanımlara yer açmak için yıkılmasına karşı çıkıyordu. Çoğunlukla gençler tarafından gerçekleştirilen ev işgalleri, sadece korunmak istenen evlerin "zaptedilmesiyle" bitmiyor, ev ve çevresinde dayanışmalı, kolektif alternatif hayat tarzının gerçekleştirilmesine çalışılıyordu. Bu hareketin ilk örnekleri, 1970'lerin başlarında ortaya çıkmaya başlamıştı. Rotterdam'da (Hollanda), yüzde 70'i işçilerden oluşan 16 bin kişilik eski Het Oude Westem mahallesi sakinleri, oturdukları evlerin dev apartman blokları yapmak üzere yıkılmasına yürüyüşlerle, mitinglerle karşı çıkarak, mahallenin kendi bütünlüğü içinde korunmasını sağlamayı başarmışlardı. 1971'de Kopenhag'da Christianhafen mahallesinin bir "ada"sına el koyan bin kadar genç Danimarkalı, burada *"Serbest Christiana Cumhuriyeti"*'ni ilan ederek alternatif bir hayat tarzını gerçekleştirmeye yönelmişlerdi. Herkes kendi evini kendi yapıyor, otomobil yerine bisiklet kullanıyor ve toplumsal işbölümünün yerleştirdiği kafa-kol, vücut-kafa "kopuklukları" aşılmaya çalışılıyordu. Almanya'da, "alternatif gündelik hayat" deneyimleri, 1970'lerin başından itibaren özellikle Berlin'de yoğunlaşan ortak yaşama cemaatleri ile oluşturulmaya çalışılmaktaydı. Kapitalist kentin, insanları kapalı birimler halinde birbirlerinden tecrit eden yapısına karşı direnmeyi amaçlayan bu hayat tarzı, ev işgalleri hareketinin tabanını oluşturdu. Berlin'de yüz kadar gencin, terkedilmiş *UFA* film stüdyolarının alanını sahiplenmesiyle kurulan "Kültür, Spor ve Zenaat Atölyesi" ile, bu hareket kent içinde Christiana benzeri bir "kurtarılmış ada"ya sahip oldu. Almanya'da ev işgalleri hareketi, 1980'ler boyunca devletin sert müdahalesi karşısında radikal mücadelesini sürdürdü.

Ortak yaşama cemaatleri hareketinin tabanının önemli bölümü, 1968 öğrenci hareketine katılmış olanlardı; genel olarak da bütün Avrupa'da anti-nükleer hareket, barış hareketi ve sonra bunları bütünleştiren yeşil hareketin öncü unsurları, '68 öğrenci hareketini yaşamış veya en azından bu geleneği sürdürmeyi amaçlayan sosyalist ve anarşizan gençlerden meydana gelmekteydi. Kapitalizmin koşulladığı gündelik hayat tarzına karşı tepki, alternatif, özgürleştirici bir hayat tarzının nüvelerinin oluşturulmaya çalışılması; bütün çözümleri devrim sonrasına ertelemeden, mevcut toplumsal düzenin çeşitli özgül alanlarında alternatif kurumlar, alternatif üretim, faaliyet ve toplumsallaşma tarzlarının yaratılması saikleri, '68'den yeşil harekete taşınan temel saiklerdi. Bu saikler, özellikli anti-nükleer hareket temelinde kitlesel bir öz-savunma tepkisi olarak ortaya çıkan toplumsal muhalefetin bütünlüklü bir siyasallaşmaya yönelmesinde belirleyici oldular. Gene 1968 hareketinden kaynaklanan ve mevcut düzene karşı kendiliğinden şiddetle tepki göstermenin yaratıcılığına, bilinci özgürleştirici etkilerine önem veren kendiliğindenci anarşist gruplar da, özellikle devletin anti-nükleer harekete sert müdahaleleri gündeme geldiği zaman bu hareketin devlet terörüne karşı radikalleşmesinde etkili oldular. Sonuç olarak, yeşil hareket, '68 geleneğinin izini sürenler için kapsamlı ve kitlesel bir siyasallaşma imkânını ifade ederken, yeşil hareketi de bu geleneğin dolayımıyla sosyalist yönelimlerin etki alanına soktu. '68 hareketinin mevcut siyasal biçimleri, kurumları reddeden doğrudan demokrasici/doğrudan eylemci karakteri de yeşil harekete yansıdı. '70'ler ve '80'ler boyunca Avrupa'da yerleşik parlamentarizme karşı en etkili ve eylemli eleştiri, en kapsamlı alternatif siyasal örgütlenme deneyimleri, yeşil hareket çerçevesinde yaratılmaya çalışıldı.

Yeşil hareketin gücü ve '68 hareketinin taşıyıcılarının dolayımıyla sosyalizmle buluşma düzeyi, ülkelere göre farklı görünümler aldı. Yeşiller en büyük güce, güçlü bir komünist parti geleneğinin bulunmadığı ve '68 hareketinin yeşil hareketle en canlı ve verimli şekilde bütünleştiği Federal Almanya'da eriştiler. Diğer Avrupa ülkelerinde ise, yeşil harekette naif ve burjuva ideolojinin etkileri, Almanya'daki ölçüde silin(e)medi; hareketin radikal unsurları (biraz

BAHRO, RUDOLF (1935-...)

Yeşil-sosyalist düşünür Rudolf Bahro, 18 Kasım 1935'de Bad Flinsberg'de (Orta Almanya) doğdu. II. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra, ailesi, Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nde kaldı. Bahro, Berlin Humbolt Üniversitesi'nde felsefe okudu. *Sozialistische Einigkeitspartei Deutschland*'ın (Alman Sosyalist Birlik Partisi-SED) gençlik örgütündeyken, Demokratik Almanya'da tarımın tamamen kolektifleştirilmesine yönelik çalışmalarda görev aldı. 1962-1965'de, bilim adamlarının ve öğretim üyelerinin örgütlendiği sendikanın merkez yönetiminde bulundu. 1965-1967'de, genç entelejansiya ve öğrencilere yönelik bir dergi olan *Forum*'un yayın yönetmen vekilliğini üstlendi. Yugoslavya, Çin ve Çekoslovakya'daki sosyalist deneyimleri aktarmaya, tartışmaya dönük bir yayın politikası izlediği için, dergi yönetmenliğinden uzaklaştırılarak, sanayinin rasyonalleştirilmesiyle ilgili ekonomik-teknokratik bir göreve atandı. Bahro, Sovyetler Birliği'nin 1968'de Çekoslovakya'ya müdahale etmesini protesto etmek için, *SED*'den ayrılmaya karar vererek istifa dilekçesini yazdı; ancak salt istifanın ötesinde, mevcut sosyalist sistemin kapsamlı bir eleştirisini yapmaksızın böyle bir istifanın işlevsiz olacağını düşünerek, istifa mektubunu kendisine sakladı. Bir yandan sanayinin rasyonalleştirilmesiyle ilgili görevinde çalışırken, bir yandan da el altından mevcut sosyalist toplumların yapısal eleştirisini yapan *Die Alternative- Zur Kritik das Real Existierenden Sozialismus* (Alternatif-Mevcut Reed Sosyalizmin Eleştirisi) adlı kitabını yazmakla meşguldü. Bitirdiği *Alternative*'in bir bölümünün, Federal Alman haber dergisi *Der Spiegel*'de (Ayna) yayınlanması üzerine, 23 Ağustos 1977'de "casusluk" iddiasıyla tutuklandı. 30 Haziran 1978'de 8 yıl hapise mahkum edildi.

***Alternative*, bütün dünyadaki sosyalist düşünürlerde büyük yankı uyandırdı. Kitabı, literatürde ve 1978'de Berlin'de düzenlenen Bahro Kongresi'nde; Doğu Avrupa'daki reel sosyalist rejimlerin tartışılmasına yönelik büyük bir ivme yarattı. Bu arada, uluslararası sosyalist hareket, Bahro'nun serbest bırakılmasını sağlamak için kampanya yürütmekteydi. Bu etkin ve yaygın kampanya sonucunda, Ekim 1979'da serbest bırakılarak Federal Almanya'ya geçmesine izin verildi. Bahro, Federal Almanya'da derhal pratik politikayla uğraşmaya başladı. Parlamento dışındaki sosyalist sol için yeni bir soluk, muhtemel bir birleşik partinin öncü girişimcilerinden biri olacağı düşünülmekteydi. Ancak Bahro, küçük sosyalist örgütler ve partilerle ilgilenirken, yükselmekte olan yeşil hareketin potenalyellerini farketti ve siyasal faaliyetinin ağırlığını Yeşiller'e kaydırdı. Yeşil hareketin, 1968 dalgasının radikal ve kültürel bir alternatif oluşturma deneyimlerini/bilincini siyasal bir bütünlük içinde organikleştirebileceğini düşünüyordu. Bahro'nun siyasal ve ideolojik müdahalesi, Yeşil hareketi 1980'lerin ortalarına kadar derinden etkiledi. Bahro, Yeşiller'in partileşmesinden sonraki ilk kongreleri olan Ocak 1980 Karlsru-**

Federal Alman parlamentosuna seçilen Yeşiller, parlamento dışında olduğu gibi içinde de yeni bir siyasal kültürün ve partilerarası ilişkinin adımlarını attılar. Yerleşik burjuva partilerinin alışkın olmadıkları davranışlarda bulunan Yeşiller, bu tutumları ile parlamentoya girdikleri ilk dönemlerde sokakta gerçekleşen eylemlerin kürsüdeki sözcüsü olmayı hedeflediler. Çalışma masalarının üstüne saksı içinde çiçekler koyan, bisikletlerini park edecek yer talep eden, parlamento kantininde o güne dek olmayan ve alternatif hareketin önem verdiği yulaf veya çavdar ezmesi gibi yiyecekleri getirten, kravat takmayan ve takım elbise giymeyen Yeşiller, bu tutumları ile bir renkliliği, canlılığı ve protesto kültürünü yansıtıyorlardı. 4 Mayıs 1983'de Nikaragua'da bir Alman'ın kontralar tarafından öldürülmesini protesto eden Yeşiller'in "Bay Kohl! ABD'nin Nikaragua'da desteklenmesi, Albrecht Pflaums'un ölümünde suç ortaklığı anlamına gelir!" yazılı bir pankartı Nikaragua görüşmeleri sırasında açmaları farklı bir örneği oluşturuyordu.

he Kongresi'nde "ekolojik sol" kanat adına, "Almanya'ya özgü bir tarihsel uzlaşma" formülünü savundu. Bu toplumsal uzlaşmanın ona göre İtalya'dan temel farkı, İtalya'da *KP* sağ (Hıristiyan-Demokrat) partileri muhatap alarak pazarlık yaparken, Yeşiller'in geleneksel sol-sağ şemasının tıkanıklıklarını aşan ve kapsamlı çevre sorunsalına dayanarak geniş kitleleri aktifleştiren yeni söylemleriyle sağ partilerin tabanına yönelecek olmasıydı. Bahro, bu düşüncesi doğrultusunda, uzun süre Yeşiller'in içindeki Hıristiyan-Demokrat, muhafazakar unsurları yürüyerek, yeni bir popüler hegemonya söyleminin inşaasında değerlendirmeleri gerektiğini savundu; geleneksel "sol"un alanına sıkışmamak için, sosyal demokrasiyle işbirliğini kategorik olarak reddetti. 1982'den itibaren yükselen barış hareketinde de yer alarak, askeri blokların karşılıklı ve koşulsuz ilgasını savundu. İki Almanya'nın blok bağlarından kurtularak birleşmelerinin, barışçı bir süreçte geç kapitalist ve reel sosyalist sistemlerin çökmesinde kilit rol oynayacağını öne sürdü.

Bahro, 1983'den itibaren, materyalizmi ve rasyonalizmi reddeden yeni bir düşünsel yönelime girmeye başladı. 1983 yazında Amerika gezisinde bir süre aralarında bulunduğu mistik (ve yarı ticari) Baghwan tarikatının meditasyonla zihinsel aşkınlaşmaya yönelik altkültüründen çok etkilendi. Akıl ve bilincin, insanın zihinsel kapasitesinin sadece belirli bir bölümünü oluşturduğunu; duygu, sezgi, vb. bilinç ötesi alanın varlığının kabul edilmesi gerektiğini anlatmaya başladı. Bu bağlamda, ekonomizme yönelik eleştirisini radikalleştirdi. Bizzat sanayinin ve kapitalizmin sıçrattığı, neanel ve insani bakımdan vazgeçilmez ihtiyaçlar sayılan tüketim normlarının, uygarlık ürünlerinin sorgulanmasına yöneldi. Yeşiller'in reel politik zeminle bütünleşme düzeylerinin oldukça artması üzerine 1985 Hagen Kongresi'nde Parti'den istifa etti.

"İmhacı" bir niteliğe büründüğünü savunduğu sanayi uygarlığının aşılması için, insanların ruhani psişik dönüşümünü öne alan bir kültür devrimi tasarımı ortaya koydu. Siyasal hedefini artık sosyalizm olarak değil, ekolojik barış toplumu olarak tanımlıyordu. Bununla beraber, Sovyetler Birliği'nde Gorbaçov'un önderliğinde başlayan perestroyka-glasnost sürecini, reel sosyalizmin aşılmasına dönük devrimci bir atılım olarak coşkuyla karşıladı; *Alternative*'de ortaya koyduğu çerçevenin, yenilikçi politikanın gündemiyle örtüştüğünü savundu. 1980'lerin ortalarından itibaren siyasal etkinliğini yitirerek, sadece "egzantrik" bir düşünür olmaya yönelen Bahro, kendisini 1980'lerin ikinci yarısından beri sosyalizm alanının dışında tanımlamaaına rağmen, *Alternative* dergisinin yanısıra, 1980-1985 döneminde sosyalist politika geleneğinin, Yeşil harekete kaynaklık eden yeni toplumsal çelişkilerin ışığında sorgulanmasına dönük zengin bir tartışma gündeme sunmuş olmasıyla önemlidir.

da güçlü sosyalist, komünist örgütsel geleneklerin engelleyici etkisiyle) öncü ve etkin konumlara gelemediler.

Federal Almanya: *Yeşil Parti*'nin Yükselişi

Almanya'daki *Die Grünen* (Yeşiller) partisi, kısa sürede eriştiği büyük güçle, bütün dünyada yeşil hareketin simgesi haline geldi. *Yeşiller*, çok bileşenli bir toplumsal hareketler yelpazesinin üzerinde oluştu ve oluşum süreci muhalefetin yönelimi konusunda kapsamlı siyasal, ideolojik tartışmalara vesile oldu. Yeşil hareketin çıkış saikini oluşturan ekolojik sorunsala ilişkin burjuva ve radikal, sosyalist yaklaşımlar, *Yeşiller*'in oluşum sürecinde çarpıştı. 1980'lerin ikinci yarısında ise, tartışmalar, partinin yerleşik parlamentarizmle ve dolayısıyla düzenle eklemlenme tehlikesi üzerinde yoğunlaşacaktı. Dolayısıyla Almanya'daki yeşil hareket, salt toplumsal muhalefeti bütünleştirmekteki başarısıyla değil, sosyalizmin sorunlarıyla büyük ölçüde örtüşen iç siyasal tartışmalarıyla da önem taşıyor.

Yurttaş İnisiyatifleri

Federal Almanya'da yeşil hareketin anti-nükleer hareket, barış hareketi ve çoğunlukla '68 hareketi kökenli radikal, anarşizan gruplar dışındaki önemli bir özgün bileşenini, *Bürgerinitiativen* (Yurttaş İnisiyatifleri) oluşturdu. *Yurttaş İnisiyatifi*, belirli bir yerel sorunla ilgili şikayeti olan ve bu şikayete neden olan sorunu çözmek için biraraya gelen hemşehri/yurttaş topluluğunun meydana getirdiği informel bir kolektivite idi. '60'larda tek tük ortaya çıkmaya başlayan ve başlangıçta *Sozialdemokratische Partei Deutschlands*'ın (Alman Sosyal Demokrat Partisi - SPD) seçim komitesi işlevini gören *Yurttaş İnisiyatifleri (Yİ)* 1970'lerde kentsel sorunların çoğalmasına, nükleer enerji sorununun güncelleşmesine bağlı olarak hızla artmaya ve radikalleşmeye başladılar. Yeşil alanları genişletmek için, işlek bir caddenin mahallelerinde meydana getirdiği gürültüye karşı, bir çocuk bahçesi yapılması için, blok apartman inşaatlarına karşı vb. nedenlerle çok sayıda *Yİ* oluştu. Yerel hükümetlerin, belediyelerin teknokratlarınca hazırlanan imar ve inşaat planlarına karşı alternatif plan taslakları hazırlayarak siyasal-blokları yapılması üzerine yıkılmasına yürüyüşlerle, mitinglerle karşı çıkarak, mahallenin kendi Zehlendorf mahallesinin merkezî bir meydanının yayalardan arındırılarak yolun genişletilmesi projesine karşı çıkan ve alternatif taslaklar hazırlayan Zehlendorf *Kent Merkezini Koruma Yİ*, önerilerinin kabul edilmemesi üzerine; Mayıs 1975'de *Bağımsız Yurttaşlar Seçmen Birliği* olarak yerel seçimlere katıldı ve oyların yüzde 12.9'unu alarak belediye meclisinde bir temsilcilik kazandı. Bu başarı, *Yİ* hareketinde önemli bir aşamaya işaret ediyordu: *Yİ*'leri, siyasal partilerin tekelinde olan siyaset (siyasal temsil) alanında hak iddia etmeye başlamışlardı. *Yİ*'leri içinde aydınlanma ideolojisinin vazettiği uyanık, hesap soran ve gerçeği anlayabilecek/bilebilecek donanıma salt varoluşuyla sahip olduğu varsayılan yurttaş-birey kimliği yeniden doğuyor; ve yerleşik "parlamenter demokrasi"nin "katılım geçirmez" baskıcı aygıtı karşısındaki etkisizliğini, güçsüzlüğünü görerek, doğrudan demokrasi söylemi doğrultusunda radikalleşiyordu. 1978'de Almanya'da yüzbinlerce insanı biraraya getiren 38 bin kadar *Yİ*'nin oluşturduğu örgütlenme ağı, en azından mevcut parlamenter düzenin işleyişini sağlayan parti mekanizmalarını reddeden ve kendi siyasal katılım kanallarını bizzat örgütlemeye yönelen bir muhalefet potansiyelini ifade ediyordu.

Militarizm ve Silahlanma

Militarizm kavramı önce Avrupa'da, daha sonra Sovyetler Birliği, ABD ve Üçüncü Dünya ülkeleriyle ilgili olarak, yeni çağda ve yakın zamanlarda artış gösteren silahlanmayı eleştirmekte kullanılmaktadır. İlk olarak Napoléon Savaşları sırasında kullanıldığı kanıtlanan militarizm kavramı, 19. yüzyılın ikinci yarısında beliren, bugüne kadar gelen üç yaklaşımda geniş anlam kazandı.

19. yüzyılın liberalizmi, toplumu sivil ve askeri olmak üzere iki ayrı alana bölünmüş olarak görüyordu. Liberaller, askerî alanda sürekli ordunun yerleşik hale gelmesiyle, askerî kanadın sivil alan üzerinde haksız bir nüfuz kurmasına yönelik bir eğilimin süregeleceğinden korkuyorlardı. Yakın zamanda, örneğin paramiliter personelin varlığı, böylesi eğilimlerin sürdüğü yönünde bir gösterge olarak öne sürülmektedir. Liberal eleştirmenlerin gözünde militarist bir toplum, askerî değer yargılarının, siyasal kararların alınmasındaki yöntemlerin ve tümüyle siyasal biçimin askerî anlayışlar tarafından belirlendiği bir toplumdur.

Daha ilk dönemlerinden başlayarak, işçi hareketi antimilitarist eğilimler geliştirdi. Sosyal demokrasi ilk programına, Prusya ordu sisteminin bertaraf edilmesi konusuna önemli bir yer ayırdı (Eisenach Programı - 1869):"4. sürekli ordu yerine halk ordusunun geçirilmesi." Sosyalist geleneğin militarizm eleştirisi, liberal toplumun askerî ve sivil alanlara bölünmüşlüğü düşüncesinin yanlış bir değerlendirme olduğu ve militarizmin tüm toplumun (yanlış yönde) gelişiminin bir belirtisi olarak anlaşılması gerektiği noktasından yola çıkmaktadır. Liebknecht (1906), eleştirisini militarizmi tüm sınıflı toplumların geçirdiği bir safha olarak belirlemeye kadar vardırır. Askerî üretimin sorunlarıyla silahlı kuvvetlerin toplumdaki rolü arasındaki bağlantıyı ilk kez açık bir biçimde kuran Rosa Luxemburg'dur (1913). Özet olarak, sosyalist geleneğin, militarizmi kapitalist toplum yapılarının en önemli tekellerinden biri ve kapitalist üretim tarzının zorunlu bir sonucu olarak gördüğünü söyleyebiliriz.

Son olarak, kiliselerin siyasal konumuna bağlı olarak, Batı Avrupa'daki askerî sistemlere eleştirel yaklaşan bir çizgi daha vardır. Örneğin, Wasserburg ve Pachtler gibi kiliseye yakın yazarlar, özellikle Bismarck'ın Alman İmparatorluğu'ndaki kültür savaşında olduğu gibi, toplumsal yaşamın devletleştirilmesini eleştiriyorlardı. O zamandan başlayarak, bugün dünya kiliseler konseyinin bir "militarizmle mücadele programı" projesinde son bulan, kilise yönelimli militarizm eleştirisinin bir gelişim çizgisi izlenebilir.

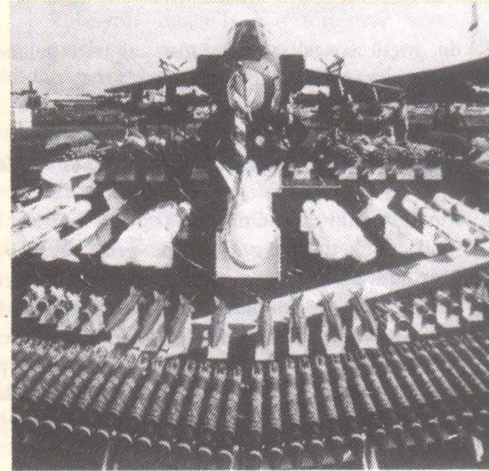
Militarizm eleştirisinin farklı kökenleri, fenomenin çözümlenmesine ayrı ayrı katkılarda bulunmaktadır. Esas olarak şu ayrımlar yapılmalıdır: a) Militarizmin tecellileri b) Neden olan etkenler c) İşlevleri.

Bu noktada, Üçüncü Dünya militarizmini sanayileşmiş ülkelerdeki militarizmden, Sovyetler Birliği'ndeki "kızıl militarizm"i de kapitalist Batı ülkelerindeki militarizmden ayırt etmek gerekir. Sonuç olarak Batı'da olası güncel bir militarizm eleştirisinin, modern silahlanmayla olan ilgisi nedeniyle geleneksel Prusya militarizmiyle fazla bağlantılı olmadığı, görüş birliğine varılan noktalardır. Bu, evrensel bir fenomen olarak militarizmin birbirleriyle bağlantılı ögelerinin nasıl belirlenebileceği sorusunu gündeme getiriyor. Sorun, böylesi ülke gruplarındaki militarist gelişimin ortak noktalarının nasıl belirlenebileceği ve dünyanın değişik bölgelerine özgü askerîleşme yollarının nasıl belirleneceği üzerinde yoğunlaşıyor. Militarizmin tecellileri ve nedensel faktörleri sanayi ülkeleri ve Üçüncü Dünya arasında büyük farklılıklar taşısa da, tüm "militarizm"lerin işlevleri ortak noktaları oluşturuyor.

Diğer bir ayrılaştırma da yararlı görülüyor: Askerîleşme sürecini militarizmden ayırmak gerekir. Askerîleşme süreci nicel olarak bilinen göstergelerle belirlenebilir. Militarizm fenomeninin kendisi kesinlikle askerîleşme süreciyle bağlantılıdır, ancak bu sürecin zorunlu olarak militarizme varması gerekmez. Özellikle Üçüncü Dünya ülkelerindeki militarizm tartışmalarında, "askerîleşme" ve "militarizm" deyimleri arasındaki kesin ayrımın yararı kanıtlanmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında anti-Hitlerci koalisyonu oluşturan devletler yoğun bir askerîleşme yaşanmış, Üçüncü Dünya ülkelerinin ulusal bağımsızlık mücadelelerindeki hareketler büyük ölçüde militarize olmuştur. Militarizm ya da militarist gelişmeden, askerîleşme olayı ancak otonom bir sürece dönüştüğünde söz edilebilir.

a) Tecelliler

1) Avrupa militarizmi: Alman İmparatorluğu'nda I. Dünya Savaşı öncesi yaşanan Wilhelm militarizmi, liberal, sosyalist ve kilise kesiminden yükselen eleştirilere neden olmuştur. Vagts'ın ünlü betimlemesine göre militarizm, "askerî kurum ve biçimleri sivil yaşam biçiminden daha üstün tutan ve askerî anlayış, eylem ve karar yöntemlerini sivil yaşama taşıyan tüm düşünce ve değer sistemleri ve de duygusal yapılardır".

Silahlanma yarışı, nükleer silahların ortaya çıkışından bu yana çok daha farklı, çok daha tehlikeli ve anlamsız bir görünüme bürünmüştü: I. Dünya Savaşı'nda ölen her 50 askere karşı, 1 sivil hayatını kaybetmişti; II. Dünya Savaşı'nda bu oran eşitlendi.

2) Kızıl militarizm: Kızıl militarizm deyimi, genç Sovyetler Birliği'nin iç siyasal tartışmalarında önemli bir rol oynadı; bugün bu kavram Sovyet politikasının dışarıdan eleştirisine hizmet ediyor. Troçki'nin yarattığı "silahlı kuvvetler" sorununu iki aşamada yanıtlama kavramı, ilk olarak karşı devrimle mücadele için, Çar'ın subaylarından oluşan geleneksel bir ordu oluşturmayı; zaferden sonra ise sınır birliklerinden bir milisi partinin yönetimi altında etkin kılmayı içeriyor. Ancak bu düşünce, içinde özellikle Tuhaşavskiy'in bulunduğu "askerî muhalefet" tarafından 1918-1919'da "kızıl militarizm" olarak eleştirildi. Lenin'in ölümünün ardından devlet yönetimini ele alan Troika üyesi Zinovyev, sosyalist militarizmi savunuyordu. Buna göre amaç, ordunun toplum içinde tamamiyle erimesiydi. Sonunda Stalin, "kızıl militarizm" formülünü, bunun kızıl orduyu teknokratik, çarpık bir gelişmeye yönlendireceği savıyla, Tuhaşevskiy'a karşı bir polemik yaratarak kullandı. "Kızıl militarizm" kavramı Sovyet yazarları tarafından son zamanlarda, Çin'le olan görüş ayrılıklarını ortaya koyarken kullanılıyor (bazı Sovyet yazarları Çin "toplumsal militarizmi"nden bahsediyorlar, bu da Çin tarafından kullanılan Sovyet "sosyal emperyalizmi" kavramına atıfta bulunuyor).

3) Üçüncü Dünya'da militarizm: Uzman komisyonların çalışmalarının sonucunda 1975'de Nairobi'de yapılan *Dünya Kiliseler Konseyi*, bir program kabul etti. Özellikle Üçüncü Dünya'daki gelişme ile ilgili olan "Anti-Militarizm Programı", genel modernleşme tartışmalarının genel ilkelerinden önemli ölçüde sapan bir dizi eleştirel durum, incelemelerini etkiledi. Bu bağlamda özellikle öne çıkan Thee, Üçüncü Dünya'daki militarizmin tecellilerini şu şekilde toparlıyor: "Ulusal ve uluslararası sorunlarda silahlanma yarışı, silahlı kuvvetlerin rolünün artması gibi belirtiler... şiddet kullanımının siyasal güç ve egemenlik aracı olması ile, silahlı kuvvetlerin sivil meslekler üzerindeki etkisinin artması için kullanılan bir araç olması".

b) Etkenler

"Yeni Dünya Ekonomik Düzeni" kavramına bağlı olarak son zamanlarda, özellikle Üçüncü Dünya ülkelerindeki askerîleşmenin global yapı faktörlerinin "Dünya askerî düzeni" kavramı ile çerçevelenmesi önerildi. Şu ana kadar analitik olarak beraber ele alınmış olan, birbirinden farklı, yapısal, tek tek faktörler artık, karşılıklı etkileşim içinde işleyen sistematik yapılar olarak ele alınıyor.

İlk olarak tarihsel veriler söz konusu. Bütün sömürge rejimleri şiddete dayanan rejimlerdi. Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın yağmalanması sömürge ordularının süngüleri olmaksızın imkansızdı. Sömürge orduları çekip gittiğinde, arkalarında, ekonomik varlıklarının temelinin servetlerin şiddete dayanılarak sömürülmesinin damgasını vurmuş olduğu toplumlar bıraktılar.

İkinci olarak; II. Dünya Savaşı'nın ardından ABD'nin, Sovyetler Birliği'ni ve onun etki alanını çevreleyen ülkelere yaptığı askerî yatırımlar, yoğun bir silahlanma itkisini de beraberinde getirdi. Böylece askerî kuvvetler bulunduran ülkelerde şu ana kadar hemen hemen hiç bir sivil gelişimin erişemediği bir konuma sahip oldular.

Üçüncü olarak; 1960'larda yaşanan gelişme stratejilerindeki bunalım, planlama ve devlet işlerinin askerî organlara daha sık devredilmesine neden oldu. Bu, askerî organların devlet organları arasında en az sorunla işleyen araçlar olarak görülmesinden kaynaklanıyordu. Bu ise, zorlama bir gelişim sürecinin siyasal olarak nasıl şekilleneceğine, yani temel bir sorunsala temas ediyordu. Mutlaka askerî olmasa da, otoriter yönetim kurumları askerî emir sistemine benzer şekilde yapılanıyor, bu da Batı demokrasisinin ithal kurumlarından daha başarılı bir gelecek vaadediyordu.

Dördüncü faktör, 1970'lerde petrol fiyatlarının artması olarak gösterilebilir. Bu bazı ülkelerde kamu gelirlerindeki artışın silah alımına aktarılmasını sağlamıştır. Sivil alternatifler pratik nedenler dolayısıyla uzun vadeli olmak durumundaydılar, böylece askerî güçler beklenmedik bir ek teşvik elde ettiler.

Beşinci faktör, sanayi devlerinin etkin desteği olmaksızın askerî gücün rolünün bir çok ülkede artış sağlayamayacağıydı. İşgücünün kuvvetli düzen güçleri tarafından disipline sokulması ve askerî ya da otoriter bir yönetim sırasında dahi yatırım yapacak güvenilir ortakların hazır bulunması, ülkedeki siyasal yaşamın grevsiz ve büyük siyasal ayrılıklar olmaksızın süregitmesi dünya çapındaki iktisadi işletmeler açısından da birçok avantaj yaratıyordu.

Altıncı faktör olarak (belki de diğerleri kadar bağımsız olmasa da) ideolojiler söz konusu. Geçerli olan ideolojiler, militarizme olan eğilimi önemli ölçüde teşvik ediyorlar. Basit dost-düşman klişesi ve "haklı olarak" şiddet kullanılması görüşü Üçüncü Dünya'da militarizmin yaygınlaşmasına neden oluyor.

c) Militarizmin İşlevleri

Siyasal yönetim: Zorlama bir toplumsal değişim için çaba gösterilen toplumlarda, sivil kurumların gelişme ve yayılmalarının, militarizm tarafından önemli ölçüde etkilendiği belirlenmektedir. İki durum bu önemli etkileri gösteriyor: Katılımcı siyasal süreçler (yatay siyasal iletişim) yerine, otoriter karar mekanizmalarının (dikey iletişim) oldukça fazla olması ve aynı zamanda kararların yürütülmesinde zorlayıcı araçların tercih edilmesi.

Teknolojik alan: Bir ülkedeki teknolojik birikimin ölçüsü ve türü, ülkenin gelişimyolu ve sanayileşme temposunda önemli rol oynar. Askerî teknoloji, teknolojik olarak gelişmemiş toplumlarda etkin olabilmektedir. Bunun nedenleri, Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi, silah üretiminin toplam üretim içinde önemli bir yeri olması ve Üçüncü Dünya ülkelerinde ise ithalat olanakları ve sanayileşme stratejileri yaratmasıdır (parasının değeri sabit olmayan ülkelerdeki pazarlara yayılan ve ücret maliyeti avantajını kullanan çokuluslu şirketler tarafından yapılan silah üretimi). Kural olarak, teknolojik birikimde askerî ve sivil güçler birbirlerine alternatif oluşturuyorlar. Sektörlerarası teknoloji transferi (spin-off) sanayi ülkelerine göre çok daha zayıf kalıyor. Bunun nedeni ise, yeterince farklılaşmamış olar sivil sektörün bu tür içtepileri yönlendirecek durumda olmaması.

Kişisel kaynaklar alanı: Militarizmin görünürdeki etkisi ayrıca kalifiye personelin harekete geçirilmesinde yatıyor (sınırlı araçlarla personel toplanması ve eğitilmesi gibi).

Eski militarizm tartışmaları militarizmin tırmanması konusunda tekniğin önemi üzerine kurulmuştu: "Militarizmin tehlikeleri, son zamanlarda modern yaşamın rasyonelleşmesi, teknikleşmesi ve uzmanlaşması temeli üzerinde ölçülemez boyutlara yükselmiştir" (Herzfeld Bergbahn). Ritter ise bunu bir oyun olarak yorumluyor; "askerî-teknik zorunlulukların devlet adamlarının isteklerinden çok daha ağır bastığı, endişe verici bir oyun". Son olarak İngiliz tarihçi E. P. Thompson, "Externism" tezinde, bu konuyu ele alıyor. Thompson burada, protoganistlerin, tahrip yeteneğini azami bir düzeye vardırmak için giriştikleri gözü dönmüş teknoloji yarışı üzerinde duruyor.

Doğu ve Batı arasındaki tüm farklara karşın, militarist gelişimin uyuşan ögelerini üç temel başlık altında toplamak mümkün:

a) Savaşın mekanikleşmesi için baskı; Ordunun gelecek hareketlerinin temeli olarak sanayii alınıyor. b) Sınai üretimin genel kurmay tarafından yönlendirilmesi gibi bir durum ortaya çıkıyor; askerî alanda özel sektörün üretim ilkeleri uzun zamandır geçerli değil. c) Askerî üstünlüğün ve teknik gelişmenin saptanması için gösterilen çabaların artmasına karşın, erişilen ilerlemelerin ölçüsü gittikçe azalıyor. Diğer askerî-teknik yeniliklerin askerî yararları, ekonomik olarak hızla azalıyor.

Sınai üretim ve orduda, işlev ve aygıt biçim değiştirmesi gözleniyor; her ikisinin de kendi alanlarında çoktan gelişmiş olduğu askerî-sınai bir sendrom ortaya çıkıyor. Kaldor, toplumların tahlilinde, askerîleşme süreciyle sanayileşme sürecinin birleştirilmesini öneriyor; buna göre, kapitalizmin eleştirisi statik olarak sürdürülemez: "Silahlar sistemi kavramı şiddetin hareket alanını önemli biçimde kısıtlıyor. İhtiyatlı olarak söylemek gerekinse, şiddetin biçimlenmesi, sınai oluşumların yansımasıdır. Mekanize şiddet kullanımı üzerinde yoğunlaşmış olan sınai ordular artık dış savaşlara hizmet etmiyorlar. Silahlar sistemi kavramının asıl anlamı siyasal bakımdan şudur: Bu teknikleşme, ya da daha açıkçası, bir toplumda ağır basan teknikleşme evrelerine bağlanmayı sağlamaktadır".

ULRICH ALBRECHT

Frankfurt hava alanına yeni bir pist eklenmesini protesto gösterisini dağıtan güvenlik kuvvetleri. Frankfurt'un batısında yeni bir pist projesi, onbeş yıl süren bir mahkeme sonucunda onaylandıktan ve proje sahibi şirket işyeri yaratacağı gerekçesiyle Hessen eyalet yönetiminin politik desteğini sağladıktan sonra, havaalanı yapımına karşı geniş bir muhalefet kampanyası başlatıldı. Yeni havaalanı yapımına karşı çıkanlar, uçuş trafiğinin yaratacağı gürültü ve hava kirliliği ile doğal yapının dengesinin bozulacağını (üç milyon civarında ağacın kesilmesi gerekiyordu) savunuyorlar ve inşaatın engellenmesini sağlayacak tek yolun halk oylaması uygulamasını getirecek bir yasa tasarısının kabul ettirilmesinden geçtiğini düşünüyorlardı. Buna ilişkin 200 bini aşkın imzalı bir dilekçenin eyalet yönetimine sunulmasının hemen ardından, polisin ani bir baskınla 1980 sonbaharındaki ilk ağaç kıyımı üzerine direnişçilerin kurduğu orman köyünü boşaltması, taleplere verilen bir yanıt olarak algılandı. Haberin çevreye yayılmasından sonra, şehrin her yanından ve çeşitli bölgelerden gelen insanlar bedenleriyle polise karşı direnmek üzere ormanda toplandılar. Bu arada, bazı yurttaş insiyatiflerinin de bu doğrultuda kararlar almasıyla, otoyollarda barikatlar kurularak şehir ve havaalanı trafiğinin felce uğratılması gibi eylemler de yapıldı. Polisin direnişçileri ihtarda bulunmadan cop zoruyla dağıtmaya kalkışması sonucu, bazılarının deyimiyle, savaştan bu yana en şiddetli polis-vatandaş çatışması gerçekleşti. Yüzlerce kişinin yaralandığı olayların tırmandırılışı konusunda iki taraf da birbirini suçluyor, direnişçilerin sözcüleri devlet düşmanı ilan ediliyordu.

Anti-Nükleer Hareket

Bütün Avrupa'da olduğu gibi Almanya'da da yeşil hareketin kitleselleşmesinin ve radikalleşmesinin ana mecrasını oluşturan anti-nükleer hareket, *Yİ*'leri hareketinin siyasallaşmasında sıçratıcı bir rol oynadı. Anti-nükleer hareketin ilk büyük çıkışı, Whyl'de gerçekleşti. 1973'de, burada bir nükleer reaktörün kurulacağının açıklanması üzerine, Whyl kasabasında *Nükleer Reaktörün Kurulmasına Karşı Yİ* oluşturulmuştu. 1974'ün sonbaharında. reaktörün yapılacağı alanda ağaçların testerelerle kesilmeye başlanması üzerine, *Yİ*'nin çağrısıyla alan, aralarında traktörlü çiftçilerin de olduğu yöre halkı tarafından işgal edildi. Whyl *Yİ*, reaktörün yapımına karşı federal mahkemesinde dava açtı ve davayı kazandı. Ancak yapımcı şirket de (üst) mahkemeye başvurdu. Federal mahkeme, sonraları, Whyl'den başlayarak eyalet mahkemelerinin "anti-nükleer" kararlarını bozmakla tanınacaktı. Whyl'deki başarıdan sonra, Ekim 1975'de Grundmemmingen nükleer reaktöründe çalışan iki işçinin sızıntı sonucu ölmesi, nükleer enerji tartışmasını hızla yaygınlaştırdı.

1976'da Brokdorf çatışması, anti-nükleer hareketle devlet arasındaki ilişkinin sertleşmesinin başlangıcını oluşturdu. Ülkenin kuzeyinde, Elbe kıyısındaki Brokdorf kasabasında bir nükleer reaktörün inşa edilmesi daha 1971'de planlanmış, 1973'de kasabada yapılan bir oylamada nüfusun yüzde 75'i reaktörü istemediğini belirtmişti. Ancak 1974'de eyalet meclisi reaktörün yapımını onayladı. Devlet ve yapımcı firma, Brokdorf'a çeşitli yatırımlar yaparak halkın desteğini kazanma çabasına girdiler. *Aşağı Elbe Çevre Koruma Yİ*, bu rüşvetler üzerine tepkisini daha da sertleştirdi. 26 Kasım 1976 gecesi, polis koruması altında kasabaya gelen firmanın inşaat alanını dikenli tellerle çevreleyip buldozerlerini faaliyete geçirmesi, *Yİ*'nin ve kasabalıların büyük tepkisine yol açtı. Hemen o gece alana müdahale etmeye çalışan birkaç bin kişi, polis tarafından coplanarak ve basınçlı su sıkılarak püskürtüldü. *Aşağı Elbe Çevre Koruma Yİ*'nin çağrısı üzerine, 30 Kasım'da 40 bini aşkın insan devletle sermayenin ortak gerçekleştirdiği Brokdorf baskınına karşı yürüdü. Yürüyüşçüler arasında, Almanya'nın her yerinden gelen kendiliğindenci anarşizan gruplardan ve küçük sosyalist örgütlerden de unsurlar vardı. Bu radikal unsurların başını çekmesiyle binlerce gösterici polis kordonunu ve dikenli telleri aşarak inşaat alanını işgal edince, polis sert bir şekilde müdahale ederek alanı yeniden zaptetti.

1977 başında, Grohnde'de daha şiddetli bir çatışma yaşandı. Nükleer reaktör yapımını engellemek isteyen 15 bin kişiyle 4 bin kişilik polis kuvveti çarpıştı. Göstericiler, bu kez polisin basınçlı suyuna, copuna, gözyaşartıcı bombasına karşı hazırlıklıydılar: Baltalar, büyük tahta sopalar, demir bilyeler kullandılar. Yüzlerce kişi yaralandı, birçok gösterici tutuklandı,

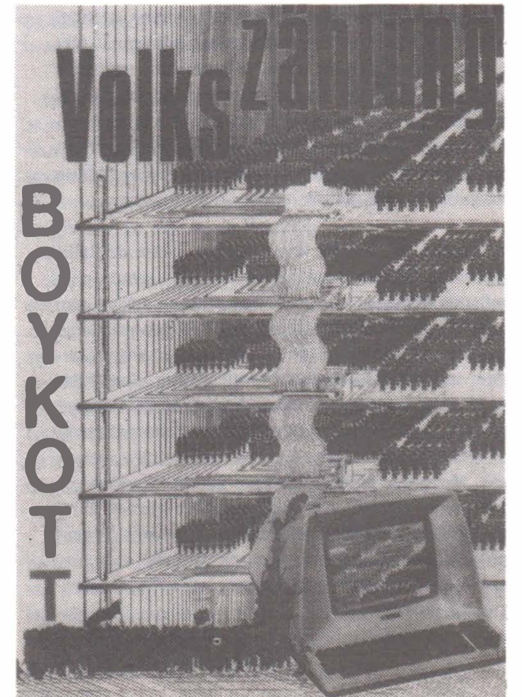
Mayıs 87'de Federal Almanya'da devlet tarafından yapılmak istenen nüfus sayımı (Volkszaehlung), yurttaşların yaygın ve ciddi protestolarına ve eylemlerine neden oldu. Çeşitli örgütlenmeler aracılığıyla ve sivil itaatsizlik çerçevesinde gelişen boykot hareketi sayımın verilerini kullanılmaz hale getirdi. Çalışma, yaşam koşulları, gelir vb. konulardaki 33 soruyu içeren sayım formları bilgisayarlar tarafından okunacak ve depolanacak biçimde hazırlanmıştı. Tek tek yurttaşlar hakkında değişik devlet dairelerinde dağınık olarak bulunan bilgilerin önemli bir kısmının bir yerde merkezi olarak depolanabilir olması ve bu bilgilerin korunmasının yeterince garanti altına alınmaması boykotçuların ana kaygılarını oluşturuyordu. "Devlete güvenin, kendinizi saydırın!" sloganının karşısına "sağduyu boykot eder" sloganı çıktı. Bu durum karşısında ise boykot edenlerin 10 bin Marka kadar olan para cezalarına çarptırılacakları tehdidi yükseldi. Devletin bu tutumuna karşı boykotçular ise boykot edenlerin sayılarını elden geldiğince artırarak, bu cezaları verecek olan mahkemelere çok fazla yüklenerek işlemez hale getirmeyi hedefliyorlardı. Orwell'ın 1984 romanındaki devlet yapısının gerçekleştirilmeye çalışıldığını ileri süren ve boykot İnisiyatifleri içinde örgütlenmeye başlayanlar çok çeşitli araçlarla propaganda yapıyorlardı. Soru formlarını getirenleri evden içeri sokmamak, posta ile gönderilen formları yanlış doldurmak, hiç doldurmamak, ya da bilgisayarın okumasını bozacak biçimde doldurmak, formları yırtıp atmak veya yakmak gibi önerilerin varolduğu bu boykot hareketi "şeffaf toplum, güçlü devlet" eğilimine karşı süren bir mücadelenin ifadesiydi. Aynı günlerde uygulanması planlanan bir diğer girişim ise bilgisayarlar tarafından okunabilen, taklit edilmesinin mümkün olmadığı iddia edilen ve her yurttaşı numaralandıran yeni kimlikler idi. Bu sayede özellikle son derece küçük bilgisayarlarla sokakta giderken bile bir yurttaşın kimliği üzerinden onun hakkındaki tüm bilgileri edinmek mümkündü. Nüfus sayımını boykot eden hareket, sürdürdüğü mücadelede kısmî başarılar kazandı ve tasarlananları birer birer işlemez hale getirdi. Ancak buna rağmen sonuç olarak bilgilerin önemli bir kısmına çok önceden sahip olan devlet, bunları bir biçimde biraraya getirip, tek tek şeffaf bireyler yaratma girişimini tamamlayabilirdi. O takdirde, alttaki çizimde de görüldüğü gibi itaat eden ve bir fabrikadan çıkarılmış gibi kesimi aynı olan bireylerden oluşan bir toplumsal ilişkiler ağı oluşturulabilirdi. Yeşil hareketin duyarlı olduğu konulardan birisi hava kirliliğiydi. Özellikle sanayi bölgelerinde yaşayanlar kapalı kış günlerinde nefes bile almakta -resimde görüldüğü gibi- zorlanıyorlar ve kalp hastaları sokağa çıkmaktan kaçınıyorlardı.

bunlardan onbiri bir yıl civarında hapis cezalarına çarptırıldılar. Grohnde'den sonra, devletin ve burjuva basınının, "komünistlerin anti-nükleer gösterileri yeni eylem alanı olarak kullandıkları" doğrultusundaki propagandası iyice yoğunlaştı. Oysa örneğin Grohnde'de çatışanların arasında, öfkeli çiftçilerle "sıradan" yurttaşların sayısı hiç de az değildi. Yİ'leri, devletin ve basının saldırgan kampanyası karşısında bir ölçüde gerilemekle beraber muhalif konumlarını korudular. Eylül 1977'de, Kuzey Ren-Vestfalya eyaletinde yapımı planlanan Kalkar nükleer reaktörüne karşı yapılacak olan yürüyüş öncesinde *SPD*'li içişleri bakanının "bütün yurttaşları saldırgan gruplara karşı uyaran" provokatif bir bildiri yayınlamasına, 49 yerel *Yİ*, bakanı ve yerel hükümeti "iç savaş havası ve devlet terörü yaratmakla" suçlayan bir duyuruyla karşılık verdiler. Polisin engellemelerine ve provokasyonlarına rağmen yürüyüşe 50 bin kişi katıldı.

1974-1977 döneminde grafiği hızla yükselen anti-nükleer hareket çerçevesinde, Yİ'ler bir yandan devlet terörünün baskısıyla geriler, öte yandan radikal sosyalist ve anarşist gruplarla girdikleri ilişkinin mesafesini ayarlamaya çalışırken; devletin ve şirketlerin uzlaşmaz tutumu karşısında daha güçlü, etkin ve bütünlüklü bir muhalefeti örgütleme sorunuyla karşı karşıyaydılar. Whyl'de veya herhangi bir somut yerde "nükleer reaktöre hayır!" sloganının yerini önce "Brokdorf'da ve haryerde nükleer reaktöre hayır!" sloganını, sonra da nükleer enerjiyi dayatan siyasal-teknokratik otoritenin kapsamlılığını ima eden "Brokdorf heryerdedir!" sloganının alması, böylesi bir siyasallaşma sancısının ifadesiydi. Anti-nükleer hareketin tabanındaki en büyük örgütlü gücü oluşturan Yİ'leri, başlangıçtaki "partiler üstü" hatta "siyaset üstü" imajlarını değiştirip, kendi siyasal platformlarını oluşturmaya yöneldiler. 1977/78 döneminde, Brokdorf ve Whyl'in bulunduğu Aşağı Saksonya'da, Hamburg'da, Berlin'de ve Frankfurt'un bulunduğu Hessen eyaletinde "alternatif liste" veya "yeşil liste" başlığı altında yerel partiler kuruldu. Bu partiler, yerleşik bürokratik-merkezî parti modeline göre değil, *Yİ* geleneğinin izinden giderek "seçmen inisiyatifi" motifine göre örgütleniyorlardı.

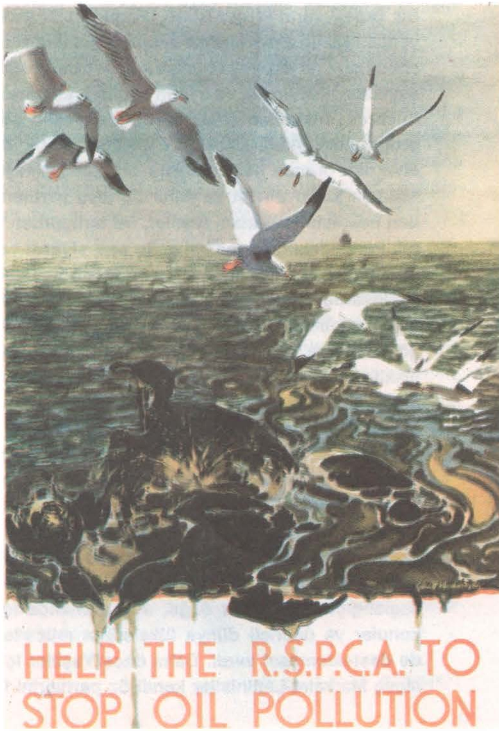
Muhafazakârlardan Eko-Sosyalistlere Yeşil Hareketin Siyasal Yelpazesi

Kurulan yeşil partilerde, çok farklı siyasal eğilimler temsil ediliyordu. Sağcı, hatta faşizan yeşil örgütler de kuruldu; ancak bunlar hareketi toparlayacak ana akım niteliğini kazanamadılar. Tarımsal küçük üretimin varlığını koruduğu Schleswig-Holstein ve Aşağı Saksonya'da, çiftçilerin ve köylülerin ağırlıklı olduğu, "kapitalizmin ekolojinin denetimine alınması" yaklaşımını benimseyen, hümanizmi doğacı ve Hıristiyan motiflerle birleştiren ideolojik yaklaşımlar ağır basıyordu. Bu akımların romantik kapitalizm eleştirisi, yeşil hareketin platformuna katkıda bulundu. Mayıs 1977'de Aşağı Saksonya'da kurulan *Grüne Liste für Umweltschutz* (Çevre Koruması İçin Yeşil Liste - GLU) 1978 eyalet seçimlerinde yüzde 5 barajını aşamamasına rağmen (yüzde 3.9), birçok belediye meclisinde temsilcilik kazandı. Schleswig-Holstein'daki *Grüne Liste Schleswig-Holstein* (Schleswig-Holstein Yeşil Liste - GLSH) da 1979 yerel seçimlerinde yüzde 2.4'de kalırken, bazı belediye meclislerinde temsilcilik kazanmayı başardı. Bu iki parti, Hıristiyan-Demokrat tabanda yeşil harekete yönelebilecek bir erime olduğunun işaretini vermişti. 1978'de, eski *Christlich-Demokratische Union*'lu (Hıristiyan-Demokrat Birlik CDU) politikacı Gruhl, Almanya sathındaki ilk yeşil örgütü kurarak bu işareti belirginleştirdi. *Grüne Aktion Zukunft* (Gelecek İçin Yeşil Eylem - GAZ). *GAZ* da güçlenemedi ve bir süre sonra dağıldı.

Yandaki fotoğrafta görülen Çekoslovakya sınırları içindeki orman, asit yağmurları nedeniyle çürüyüp, yok olmuştur... Son otuz yıl içinde gündeme gelen asit yağmurlarının tahribatı, sadece Çekoslovakya'daki ormanlarla sınırlı kalmadı: Bu yağışlar, Avrupa ve Amerika'da yüzlerce ormanın yok olmasına neden olurken, gelişmiş ülkelerdeki sanayi kuruluşlarıyla politikacıların duyarsızlığı ve günübirlik çözümlerle yetinmeleri, yağışların hemen hemen bütün dünyaya yağması tehtidini de gündeme getirdi. Örneğin, Almanya'da 1970'lerin sonlarına doğru, "kirliliğin ülkeye adil bir şekilde dağılımı"nı sağlamak amacıyla SPD'nin geliştirdiği "yüksek baca" politikası yüzünden çevre kirliliğinin ve asitli yağışların hangi ülkeleri etkileyeceği tamamen rüzgarın yön ve şiddetinin insafına bırakılmış görünüyor... Asitli yağışlar (yağmur ve sis), kükürt dioksit ile azot oksidin atmosfere yayılmasıyla meydana gelir. Otomobil, kömür ya da petrol gibi fosil yakıtlar kullanan elektrik santralları ve fabrikaların yaydığı gazlar, bulutlardaki su buharı ile birleşerek sülfürik asit ve nitrik asit oluştururlar. Asitli yağışlar sadece ormanları yoketmekle kalmadı, akarsu ve göllerin kirlenmesi ve bu alanların birçok canlı için hayatlarını idame ettikleri ortamlar olmaktan çıkması sonucunu doğurdu, deniz kıyılarında bile toplu halde ölümlerin en önemli nedeni haline geldi. Royal Society for the Preventatin of Curelty to Animals *(Havyanlara Yönelik Vahşeti Engelleme Derneği) tarafından yapılmış ve "Petrol Kirliliğini Durdurmak için R.S.P.C.A'ya Yardım!" başlıklı bu afiş (altta), kirliliğin su kuşları üzerindeki etkisini gösteriyor. Asit yağmurlarının insanlar üzerindeki etkisi de, solunum güçlüğü ve akciğer hastalıklarından kansere kadar uzanan pek çok tehlikeyi beraberinde getiriyor. Ekolojik denge içinde herhangi bir tahribatın 'sınırlı' kalması söz konusu olmadığından, asit yağmurlarıyla yok olan ormanlar, pek çok bölgede iklimin değişmesi ile başlayan çevresel bozukluklara yol açtı. Bu tür yağışların yarattığı tahribattan sadece canlılar nasibini almadı; yıllanmış sanat eserleri de tahribat dolayısıyla ya tamamen yok oldular ya da artık sadece birer kalıntı halini aldılar: Akropolis, Münih'teki bronz heykeller, New York'ta birçok anıt veya Potidam'daki Saussouci şatosununun bahçesindeki mermer heykeller bunlardan sadece birkaçıdır.*

Yeşil hareketi bütünleştirmeyi başaran ana akım, *Yİ* hareketi içinde radikalleşen küçük burjuva unsurların, radikal sosyalist ve anarşizan grupların ve *SPD* tabanından koparak yeşil harekete yönelen unsurların biraraya geldiği *Sol Yeşil* örgütlerce oluşturuldu. Bu örgütler, Hessen, Hamburg ve Berlin'de kurulan yeşil örgütlerdi. Hessen'deki *Grüne Liste Hessen* (Hessen Yeşil Liste - GLH), ağırlıkla, 1978/79'da Frankfurt havaalanına bir ek pist yapılması projesine karşı örgütlenen muhalefete dayanmaktaydı. Havaalanı pistine karşı, ev kadını derneklerinden kilise temsilcilerine, *SPD* gençlik örgütüne, anarşist ve sosyalist gruplara ve *Yİ*'lerine kadar geniş bir ittifak oluşmuştu. Binlerce insanın oturduğu bölgenin uçak gürültüsüne boğulmasına, çok sayıda ağacın kesilmesine ve bütün bunların ötesinde, orada yaşayan insanların iradesini kaale almayan siyasal-teknokratik otoriteye karşı oluşan muhalefet kampanyası içinde, 200 bini aşkın imza toplandı. 1979'da ve 1980'de inşaat yapılması planlanan alanda sert çatışmalar oldu. Ekim 1980'de, ülkede Grohnde'den beri en sert çatışma oldu, 800 kişi yaralandı.

Sol kanat yeşillerin güç ve düşünsel zenginlik bakımından en önemli örgütlerinden biri, Hamburg'daki *Bunte Liste* (Renkli -veya Rengârenk- Liste - BL) idi. 1977'de "Kendimizi seçelim" sloganıyla ortaya çıkan *BL* içinde, feministler, eşcinsel grupları, hapishanelerde oluşan *Mahkûm İnisiyatifleri*, radikal *Yİ*'leri ve radikal sosyalist gruplar ağırlıklıydı. Özellikle 1968 hareketinin çöküşünden sonra Maocu bir devrim perspektifini benimsemiş bulunmakla beraber sosyalizmin bütün güncel tartışmalarına açık bir yapısı olan *Kommunistische Bund* (Komünist Birlik - KB); yeşil hareketin sunduğu siyasallaşma kitleselleşme ve doğrudan demokrasinin kurumlarını/geleneğini örgütleme imkânını önemsiyordu. 1980'lere doğru *KB*'den koparak *BL*'ye katılan kalabalık bir fraksiyon ve önderleri (Jürgen Reents, Thomas Ebbermann, Otto Schilly), yeşil hareketin açılımlarının sosyalist bir perspektif içinde yorumlanmasında büyük pay sahibi olacaktı. Berlin'de de yeşil hareket, Hamburg'a benzer bir yapıda oluştu. Ekim 1978'de 300 kadar *Yİ* tarafından kurulan *Alternative Liste*'nin (Alternatif Liste - AL) ideolojik-siyasal söyleminin ve programının belirlenmesinde, öğrenci hareketiyle bağları güçlü bir Maocu örgüt olan *Kommunistische Partei Deutschlands/Marxistisch-Leninistisch* (Alman Komünist Partisi/Marksist-Leninist - KPD/ML) ve anarşizan alternatif hareket etkindi. Ağırlıkla '68 hareketi kökenli ortak yaşama cemaatleri mensuplarından oluşan ve (örneğin kimyasal karışımlar kullanmadan "sağlıklı, biyolojik" ekmek üreten fırınlar gibi) kapitalist kâr mekanizmasının ikinci plana attığı insanî etmenleri öne çıkaran alternatif işletmeler kurarak; *Yİ*'leriyle de ilişkiye girerek trafik düzeninden çocuk oyun alanlarına, kentsel çevreyle ilgili her konuya ilişkin alternatif projeler üreterek kent hayatını siyasallaştırmaya çalışan alternatif hareket, *AL*'nin esas gücünü ve söyleminin/eyleminin özünü oluşturdu.

Yeşiller ve Radikal Sol

Yeşil Parti kurma tartışmaları ve nihayet partinin kuruluşu '70'lerin ikinci yarısında "parlamento dışı sol" çerçevesinde yer alan gelişmelerin bir sonucudur. Bu dönemde, Batı Almanya'da parlamento dışı radikal solun içinde bulunduğu durum şöyle özetlenebilir: 1968 "isyanı" başka ülkelerde olduğu gibi Batı Almanya'da da çeşitli siyasal örgüt ve partilerin doğmasına neden olmuştu. Bu örgütler arasında silahlı mücadeleyi seçen ve yeraltına geçen *RAF* (Kızılordu) ve Maocu görüşleri benimseyen *KPD/ML* ve *KBW* gibi "Marksist-Leninist" gruplar vardı. Ayrıca *KPD* güçlenmeye başlamıştı. *Kızılordu* 77 yaşındaki Alman işadamı Schleyer'i kaçırdıktan sonra yediği darbeler sonucu dağılma noktasına gelmiş, Stammheim hapisanesine kapatılmış önderleri intihar süsü verilerek öldürüldükten sonra ise iyice güçten düşmüştü. "Alman sonbaharı" olarak adlandırılan bu olaylar, Almanya'nın sol çevrelerinde, iktidarın "Auschwitz yaratıcılarının elinde" olduğu kanısını yaratmış, büyük bir demoralizasyona yol açan bu hava, *Kızılordu*'nun hızla sempatizanlarını yitirmesine yol açmıştı.Diğer yandan fabrikaları temel örgütlenme alanı olarak seçmiş "K gruppen" (K grupları) olarak tanınan *KPD* ve benzeri partiler, *SPD* iktidarının *DGB* (Alman Sendikalar Birliği) ile birlikte uyguladığı "Sozialpartnerschaft" (sosyal ortaklık politikası:"hepimiz aynı gemideyiz") politikasından ötürü gittikçe alan kaybetmişlerdi. Ortaya çıkan bu muhalefet boşluğu '70'lerin sonuna doğru yeni bir hareket tarafından dolduruldu: çevre ve barış hareketi. Hareketin ayrıntılarına ilişkin farklı yaklaşımların varlığına rağmen, hareketin genel özelliği konusunda solun değerlendirmesi hemen hemen aynıydı. Buna göre bu hareketin çekirdeğini küçük ve orta burjuvazi oluşturuyordu ve hareketin hızla kitleselleşmesine insanların etraflarındaki bazı gelişmelerden duyduğu korku ve endişe esas rolü oynuyordu. Kitleleri harekete geçiren ana dürtüler giderek artan orandaki hava kirliliği, nehirlerin kirlenmesi, yeşil alanların azalması, sürekli bir tehdit unsuru olan nükleer santraller ve nükleer silahların varlığıydı.

Sol, bu tesbitlerden hareketle, kapitalizm sonrası toplumlarda sistem içi çelişkilerin, üretim alanından ziyade yeniden üretim alanında kendisini gösterdiği sonucuna varmıştı. Solun her kesimi yeni gelişmekte olan hareketlerin içinde yer alarak, kitlelerin hoşnutsuz olduğu çelişkilerin, içinde yaşanılan sistemin içinde kalınarak çözülemeyeceğinin ve bu çelişkilerin aslında kapitalizmin gelişmesinin zorunlu bir sonucu olduğunun propagandasını yapmaya karar verdi. Ancak bu kolayca yapılabilecek bir iş değildi. Bir yandan yeniden üretim alanında ortaya çıkan bu çelişkiler tek bir sınıfı değil, bütün toplumu etkiliyordu, diğer yandan işçi sınıfı, gerçekleştirilmesine karşı çıkılan bazı projelerden vazgeçilmesi durumunda işlerini kaybedecekleri söylenerek hareketten uzak tutulmaya çalışılmıştı. Hareketin tabanı, kendi geçim kaynağı ve bazı dev yatırımların engellenmesi arasında hiç bir çelişki görmeyen öğretmen, esnaf, çiftçi gibi kesimlerden oluşuyordu.

Harekete katılıp ona antikapitalist bir nitelik kazandırmaya çalışan bütün radikal sol gruplar o güne kadar görülmemiş bir eylem birliğini gerçekleştirdiler. "K grupları", anarşistler, otonom çevreler ve *Kızılordu* sempatizanları, hareketi politize etmek amacıyla seferber oldular. Eylem birliğine sadece *DKP* Doğu Bloku'nun da nükleer politikasına karşı çıkıldığı gerekçesiyle katılmadı.

Dev yatırım projelerini engellemek amacıyla girişilen işgal, oturma, vb. gibi eylemler, polisin sert tepkisiyle karşılaştı. Polisin işgalcilere karşı zor uygulaması, su sıkması, cop ve göz yaşartıcı gaz kullanması teorik olarak farklı pozisyonlara savrulmuş ve biraraya gelmeye zorlanan grupların eylem birliğini kolaylaştırmıştı. Hareketin "burjuva" kanadı, "polisten dayak yemek için terörist olmak gerekmez" şiarıyla militan sol gruplarla işbirliği yapmaya yöneldi. Devlet güçleriyle girişilen çatışma ortamı, hareketin izleyicilerinde sistem karşıtı bir ideolojiyi yaratmaktan henüz oldukça uzaktı. Bir çoğu memur olan insanlar, hafta sonları bir nükleer santral veya bir havalimanı inşaasını engelleme teşebbüsünde bulunan ve bu teşebbüsleri nedeniyle polisle çatışan kendileri değillermiş gibi hafta boyunca devlet işlerinde itaatkarca ve sessizce çalışıyorlardı.

Hareketin giderek yaygınlaşması üzerine "harekete siyasal bir yapı kazandırılması" fikri gelişti. Bu fikrin esas taşıyıcısı birbirine karşıt düşünceler taşıyan iki grup oldu. Bunlardan birincisi partileşmenin siyasal faaliyetin vazgeçilmez bir unsuru olduğunu düşünen ve merkezi kadrolarının çoğunluğunun *Yeşil Parti* kurucusu olan Maocu *KBW*'ydi. Bir parti kurma fikrini savunan ikinci grup, kapitalist sistemden bütünüyle umudunu kesmemiş ve sistemin reformlar yoluyla islah edilebileceğini savunan küçük burjuva örgütlerdi. Parti kuruluşuna karşı çıkan *Kızılordu* sempatizanları ve silahlı mücadeleyi savunan anarşist, liberter, otonom çevrelerle Marksist-Leninist partiler oldu. Adı geçen gruplar kurulması düşünülen partiye, hareketin içinde sosyalist veya en azından antikapitalist bilinç yaygınlaşmadığından burjuva eğilimlerin egemen olacağı gerekçesiyle karşı çıkıyorlardı. Ayrıca parti içindeki sosyalistler parlamentoda "deplasmanda oynayacaklardı". Bir de, belki de en önemlisi, böylesine heterojen bir hareketi partileşmeye zorlamak, hareketi bölmeye çalışmakla eş anlamlıydı. Gerçekten de Almanya'da "bir nokta hareket" olarak adlandırılan hareketin somut bir nükleer santral ya da başka bir dev projeye karşı çıkmasının dışında, belirli bir politikası ve içindeki grupların üzerinde anlaştığı ortak bir platform yoktu. Bir parti programında zorunlu olarak yer alması gereken toplumun siyasi ve ekonomik yapısıyla ilgili tespitler, ya radikal solu ya da burjuva öğeleri hareketin dışına fırlatacaktı.

Partileşmeye yöneltilen ikinci eleştiri ise özellikle otonom ve silahlı mücadeleye yakın grupların ileri sürdüğü, hareketin örgütsel yapısının niteliğiydi. Bu gruplar, hareketi, sistemi toptan değiştirmeye aday olarak görmemekle birlikte, yerel düzeyde, "aşağıdan" örgütlenmede alternatif bir toplum ilişkilerinin ve projesinin temel taşlarını gördüler. Her alanı kapsayan ve kendiliğinden de olsa tabandan gelen bir örgütlenme, var olan düzenin karşısına çıkartılabilecek bir örnek, siyasal katılımın mümkün olan en geniş alana yayılmasıyla demokratik bir örnek oluşturabilirdi.

Devleti temsil eden güçlerin zor kullanımı, ilk kaz siyasal bir gösteriye içtenlikle katılan kişilerde bir nevi bir "güven bunalımı" yaratmıştı. O güne kadar "kendilerini koruyan güç olarak" algıladıkları polislerden dayak yediklerinde, kendi seçtikleri hükümetin bu tavırlara karşı çıkmayışı büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştı. *Yeşil Parti* kurmak isteyenler arasında kitlelerde uyanmış bulunan güvensizlik ve hayal kırıklığı duygularını kurulu düzen dışında bir çözüme kanalize etme yerine, bu kuşkuların dağıtılması ve sorunların ancak parlamentodaki başka bir partinin iktidara gelmesiyle çözüleceğine inandırma çabalarına girişmek eğilimi güçlüydü: "oyunuzu diğer partilere değil, bize verin". Böylece yeni şekillenmekte olan hareket daha baştan, içinde taşıdığı muhalefet potansiyelini sınırlamış ve ancak reformist bir çerçeveye doğru evrilmeye aday olmuştu.

Parti kuruluşuna karşı yöneltilen bir başka eleştiri ise, eleştirinin polisin kullandığı şiddetin biçimine yöneltilmesi, bu karşı çıkışın Federal Almanya Anayasası'nda yer alan "devletin şiddet kullanma tekeline" kadar genişletilmemesiydi. Ancak bu konudaki tartışmalar parti kuruluncaya kadar hiç bir zaman "dışarıya" aksettirilmedi. Ancak, parti kurulduktan ve parlamentoya girdikten sonra, şiddet konusunda net bir tavır takınılması gerekti. Parti şiddet uygulamalarına sahip çıkmadığı gibi, her türlü şiddeti kınama ve reddetme eğilimine girdi. Bu da partiyi birisi "legal", diğeri "illegal" iki fraksiyona böldü.

Düzen basını tarafından streetfighters *(sokak savaşçıları),* Chaoten *(kaotikler) diye adlandırılan* Otonomlar, *bir gösteri sırasında Amerikan elçiliğini taşlarken. Barışçı gösterilere, rejime karşı bir tehdit unsuru içermediği için karşı çıkmakla birlikte* Otonomların, *sokak çatışmalarını önemsemelerinin asıl gerekçesi, sağladığı özgürlük imkânıydı.*

Parti, önceki dönemin dev yatırımların gerçekleşmesi taleplerine sırt çevirerek, sadece bu projelerin sonuçları ve yan etkilerine karşı çıkmayı tercih etti. Bir örnek vermek gerekirse, Frankfurt hava limanına yeni bir pistin eklenmesine karşı çıkmaktansa, civardaki çocukların rahat uyuyabilmesi için geceleri yapılan uçuş sayısının azaltılması ve uygun saatlere alınmasını savunuyordu. Parlamentodaki güçler dengesini gözeterek, programına aldığı taleplerin kısmen ve bu dengenin elverdiği oranda sağlanmasını ön plana almıştı. 1981-1982'ye kadar devlet ve diğer burjuva partileri tarafından hainlikle suçlanan Yeşiller, bu tarihlerden başlayarak kendi dışındaki radikal solla açık siyasal çatışmaya giriştiler. Federal Almanya'nın değişik bölgelerinde gerçekleştirilen işgal eylemlerinde tutuklanan militanlara sahip çıkılmaması ve "devlet güçlerine karşı direniş gösterenlere" partinin eleştiri ve kınama yöneltmesi, ilişkileri daha da sertleştirdi. Böylece hareketin güçten düşmesi süreci başladı. 1983'de başlayarak hareket, gerçekleştirilen dev gösterilere rağmen birçok nükleer santralin yapımının engellenememesi sonucu gerileme dönemine girdi. Geniş kitleler hareketin saflarını düş kırıklıklarıyla terk ettiler. Bu mücadelelerde kapitalist sistemin zayıflatılması potansiyeli gören sol gruplar, yerel konseyler ve inisiyatifler örgütleyerek, mücadeleye devam ettiler. Artık hareketin gündeminde sadece başlangıçtaki hedefler değil, aynı zamanda iç siyasal konular ve üçüncü dünya ülkelerinin mücadelelerinin de desteklenmesi vardı. Daha önce Yeşiller içinde yer almış Marksist-Leninistler kendi öz partilerini inşaa et-

46 Yeşiller ve Alternatif Hareket

me çabasına giriştiler. Bu çabalar *Marksistisch Leninistische Partei Deutschlands*'ın (Almanya Marksist-Leninist Partisi) kurulmasıyla sonuçlandı. Bir müddet sonra da *Arbeiterbund für den Wiederaufbau der KPD-ML* kuruldu.

Bu dönem Orta ve Güney Amerika ülkeleriyle dayanışma komitelerinin yaygınlaştığı bir dönem oldu. Aralarında geniş çaplı bir ilişki olmayan ve her biri kendi içine kapalı faaliyet gösteren bu komiteler, emperyalizme karşı silahlı mücadele yürüten örgütlere para ve silah yardımı örgütlemeye çalıştılarsa da, yeşil hareketi içinde geniş kitlesel destek bulamayıp marjinal bir konuma itildiler.

Yeşil hareketinin çözülüşü sürüyor ve parti artık oylarını düzene başkaldıran çevrelerden değil, düzen içi güçlerden alıyordu. Hesap vereceği kitle desteğinde meydana gelen bu niteliksel değişim, partiyi daha da sağ politikalara sevketti. Partinin oy oranı az da olsa artıyordu ama, parti artık "sol" bir parti değil, büyük düzen partilerinden hoşnutsuz, kendi partilerine "ders vermek" isteyen, reformist seçmenlerin partisi haline gelmişti. Sovyetler Birliği'ne yöneltiği sert eleştiriler, antikomünizmin en önemli göstergelerinden biri olan Sovyet düşmanlığının yaygın olduğu Federal Almanya'da sempati toplamasını sağlamıştı.

Parlamento dışı sol, bütün bu gelişmelerden sonra, Yeşillere karşı yürüttüğü "maskesini düşürme" politikasından, bu partinin yeterince kendi kimliğini ortaya koyduğu gerekçesiyle vazgeçti. Ancak, yerel komitelerde örgütlenmiş radikal sol, bu partiyle oldukça pragmatik bir ilişkiyi sürdürmeyi tercih etti. Artık politika, varlığını sürdürebilmek için, siyasal tartışmalardan kaçınarak, Yeşillerden mümkün olan her türlü maddi ve manevi desteği ve yardımı sağlamaktı. Yeşilleri reformist olarak tanımlayan radikal solcular, El Salvador'daki silahlı mücadeleye her türlü yardımı sağlamayı, Türkiye'deki insan hakları sorunlarını parlamentoya getirmeyi önemli gördüklerinden, *Yeşil Parti*'nin olanaklarını ve Alman kamuoyundaki etkisini "kullanmayı" meşru bir yol olarak görüyorlardı. Bu parti artık radikal sol açısından "sağılacak bir inek"ti.

1989'da ise *Kızılordu* sempatizanları da bu politikayı benimsediler. Çok uzun zamandır hapisanede bulunan *Kızılordu* üyeleri, tek bir hapisanede bir araya getirilmeleri amacıyla bir açlık grevine giriştiklerinde, dışardaki sempatizanlar, grevi desteklemek için geniş bir kampanya başlattılar. Yeşiller'e başvuruldu ve bu konuda yardım talep edildi. Ancak verilecek desteğin siyasal gerekçesinin sadece insancıl boyutla sınırlandırılmasını kabul etmeyen *Kızılordu* sempatizanları, Yeşiller'in binalarından kovuldu ve kurulmak istenen ilişki sağlanamamış oldu. Böylece kitle desteğinden yoksun radikal solun, Yeşiller'e çok zayıf bir pozisyondan yaklaşma girişiminin başarısızlığa uğramasının en önemli nedenlerinden birisi, radikallerin, bu parti içinde her geçen gün keskinleşen "Fundi-Realo" tartışmalarında kullanılacak bir nesne olma gerçeğiydi.

Böylece '80'lerin ikinci yarısında, radikal sol-Yeşiller ilişkileri, radikal solun genel olarak perspektifsizlik ve programsızlık zaafını ortaya koydu. Radikaller, toplumu dönüştürmeyi hedefleyen somut politikalar üretme yerine, kısa vadeli pragmatik stratejilere yöneldiklerinden, hem bu hedeflerine ulaşamadılar, hem de kendi bağımsız kimliklerini kazanmayı ertelemiş oldular. Yeşiller'e "Realo"ların egemen olmasıyla partiden kopan sol kanat ve radikallerin bugün başlatmış oldukları yeni bir parti ve program tartışmaları, Yeşiller'i kendilerini daha net biçimde tanımlamaya zorlarken, radikal solu da, uzun yıllardır edindiği reformist alışkanlıklarından sıyrılarak, kitlelere ulaşabilmenin ve onları sosyalist bir toplum projesi etrafında örgütleyebilmenin yollarını aramaya sevkedecektir.

LISSY SCHMIDT

1979'da Craxi'nin Sosyalist Partisi *hükümetinin önerisiyle, İtalyan parlamentosu, 230'a karşı 328 oyla 112* cruise missile'*ın İtalya'da konuşlandırılmasına karar verdi. 1981'de ise yeni üssün yeri Sicilya'daki 28 bin nüfuslu Comiso kasabası olarak belirlendi. Bunun üzerine Comiso belediye meclisi yaptığı olağanüstü bir toplantıda Roma hükümetinin kararına karşı çıkan bir karar aldı. Ancak kasabanın* Sosyalist Parti'*li belediye başkanının Roma'ya gitmesi ve Amerikalıların bölgeye yapacakları yatırımın 300 milyon doları tutacağının öğrenilmesi üzerine ve kasabadaki seçmenlerin yüzde 43'ünün desteğine sahip olan* Komünist Parti'*nin muhalefetine rağmen şehir meclisi kararını geri aldı. Bunun üzerine* Komünist Parti'*nin başlattığı imza kampanyasına şehirdeki 18 bin kayıtlı seçmenden 13 bini imza verdi. 1984 yazında Milano'dan yola çıkarak Comiso'ya yürüyen ve bütün Avrupa'dan militanların katıldığı Barış Yürüyüşü'ne Sicilya'da son derece sınırlı sayıda insan katıldı. Bu koşullarda gerçekleştirilen oturma eylemine yapılan polis müdahalesi sonucunda 130 kişi yaralandı. Resimde çatışma çıkmadan önce polislerle göstericiler arasındaki bir karşılaşma görülüyor.*

Bremen'de hareketin farklı siyasal bileşenlerini pragmatik bir bütünlük içinde biraraya getiren *Bremen Grüne Liste* (Bremen Yeşil Liste - BGL), yeşil hareketin ilk büyük seçim başarısını gerçekleştirdi: 1979 eyalet seçimlerinde yüzde 5.1 oranında oy alarak eyalet meclisine temsilci soktu. '68 öğrenci hareketinin önderi Rudi Dutschke'nin de yeraldığı ve birçok tecrübeli sosyalist veya *SPD* kökenli politikacıyı bünyesinde barındıran *BGL*, görece çabuk bürokratikleşip pragmatik bir söylem benimseyerek, radikalizmini yitirecekti.

Ulusal Partinin Kuruluşu ve İdeolojik Tartışmalar

Bu birikim, 1979'da ulusal düzeyde partileşme tartışmasını gündeme getirdi. Mart'ta yapılan Avrupa Parlamentosu seçimlerine *GAZ, GLSH* ve *GLU*'nun başı çekmesiyle, yeni sağ yeşil bir önderlik altında oluşturulan *Sonstige Politische Vereinigung* (Oteki Siyasal Birlik) adlı sembolik örgütlenmeyle katılan *Yeşil Liste*, Almanya çapında oyların yüzde 3.2'sini topladı. Bu seçimden sonra, sol yeşil örgütler ve *Yİ*'ler düzeyinde de ulusal düzeyde partileşme arayışı hızlandı. 3-4 Kasım 1979'da, Offenbach'da ulusal bir *Yeşil Parti*'nin kuruluş kongresi toplandı: *Die Grünen* (Yeşiller) Partisi kuruldu. *Öteki Siyasal Birlik*'in Avrupa Parlamentosu seçik kampanyasında kullandığı "ekolojik, toplumsal, taban demokrasisine dayalı, şiddetsiz" ilkeleri, partinin temel şiarları olarak benimsendi. "Geleneksel sağ-sol yelpazesini aşmayı" vazeden naif bir söylem bu kongreye hâkimdi. Hareketin popüler sözcülerinden biri olarak sivril(til)meye başlanan Petra Kelly, *Yeşiller*'in anti-bürokratik, anti-hiyerarşik yapısını vurgulamak için, "parti olmayan bir parti" olması gerektiğini savundu. Ocak 1980'de yapılan Karlsruhe toplantısında, kapitalizmin ıslahını ve denetimini yeterli görenlerle kapitalizmin yıkılmasını veya "sönmesinin sağlanmasını" gerekli bulanlar arasındaki ayrışma keskinleşti. Bu ayrışma, 21-23 Mart 1980'de Saarbrücken'de yapılan parti programı tartışmasına yansıdı. Kongrede saptanan programın temel hedefleri, sağ *Yeşiller*'in gerileyişinin ifadesiydi: Askerî blokların derhal çözülmesi; *NATO*'nun orta menzilli füzelerinin yerleştirilmesinin ve üretiminin reddi; her türlü faşist ve ırkçı rejimle işbirliğinin reddi; Üçüncü Dünya halklarıyla dayanışma; haftalık iş saatlerinin düşürülmesi ve işsizliği azaltıcı yatırımlara öncelik verilmesi; büyük holdinglerin tasfiyesi; işletmelerde özyönetime geçilmesi. 1980 sonunda 18 bin üyeye ulaşan parti, Ekim 1980'deki Almanya genel seçiminden, yüzde 1.8 gibi hayal kırıklığı yaratan bir oy oranıyla yetinerek çıktı. Ancak 1980'den sonra eyalet ve belediye seçimlerinde, yerel özerkliklerini ulusal partiye karşı koruyan *Yeşil* örgütler, büyük seçim başarıları kazandılar. Aşağı Saksonya'da yüzde 6.5, Berlin'de yüzde 7.2 oy alarak yerel meclislere girdiler. bu arada Hessen ve Hamburg'da, *Yeşiller* ile *SPD* arasındaki ittifak tartışmaları, partinin siyasal gündemini uzun süre meşgul

etti. Frankfurt havaalanına ek pist yapılmasına karşı muhalefet içinde oluşan *GLH*, 1982 eyalet seçimlerinde yüzde 8 oy alarak yerel meclise girince, *Yeşiller* kilit parti durumuna geldi. O zamana kadar onları kaale almayan *SPD*, tabanında *Yeşiller'e* dönük erimeyi de gözönüne alarak, işbirliği ihtimalini gözetmeye başladı. Hamburg'da da adlarını *Grüne-Alternatif ve Liste* (Yeşil-Alternatif Liste - GAL) olarak değiştirmiş olan *Yeşiller*, Haziran 1982'de yüzde 7.7 oy alarak yerel meclise girince; *SPD*, kalesi olan bu kent-eyalette çoğunluğu yitirerek bu yeni partiyle pazarlığa oturmak zorunda kaldı. *GAL*, bu görüşmeleri, *SPD*'yi teşhir ve propaganda amacıyla değerlendirdi. Görüşmeler tıkanınca Ekim'de yeniden seçime gidildi ve *SPD* oylarını artırarak Hamburg'da yeniden iktidar olabildi.

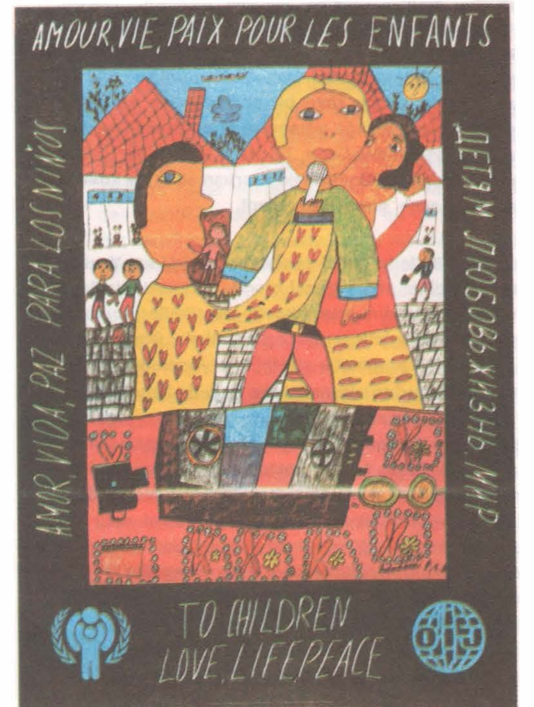
Kasım 1982 Hagen ve Ocak 1983 Sindelfingen kongrelerinde, *Yeşiller* içinde "ekolojik-sosyalist" çizgi ağırlığını artırmayı sürdürdü. Sindelfingen'de kabul edilen ekonomik program, *CDU*'lu Maliye bakanı Stoltenberg tarafından, "*Yeşiller*'in bu korkunç programı, Marksist radikalizm açısından Çin komünistlerini bile geride bırakıyor" diye yorumlamıştı. Program "kapitalizmin büyüme hesaplarına tabî olmamak, ekolojik olarak tahammül edilebilir nitelikteki yatırımlara öncelik vermek, mülkiyet ilişkilerini kökten değiştirmek, nükleer enerjiyi terketmek" gibi temel unsurlara dayanıyordu. Bu arada, *NATO*'nun Batı Avrupa ve Almanya'ya nükleer başlıklı füzeler yerleştireceğinin ortaya çıkmasıyla tırmanan barış hareketi, *Yeşiller*'in gücünü ve etkisini artırmasına katkıda bulundu. Büyük barışçı kitle gösterileri, fiilen *Yeşiller*'in mitinglerine dönüştü: Nükleer silahlanmaya koşulsuzca karşı çıkan tek parti olan *Yeşiller*, özellikle gençlik nezdinde büyük itibar kazandı.

Ulusal Parlamentoya Giriş ve Parlamentarizmle Bütünleşme Süreci

Yeşiller, Mart 1983 genel seçimlerinde oyların yüzde 5.6'sını alarak Federal Meclis'e girdi. Böylece, 1950'lerden beri ilk kez *SPD, CDU* ve Liberal *Freie Demokratische Partei*'ın (Hür Demokrat Parti - FDP) dışında bir parti Federal Meclis'e girmiş oluyordu; üstelik bu parti, rejim karşıtı bir söylemi benimseyen bir partiydi. *Yeşiller*, parlamentoda başlangıçta Nikaragua'yı destekleyen pankart açmak, oturumlara kravatsız katılmak, parlamentonun formalitelerine hiçbir konuda uymamak gibi provokatif eylemlere ağırlık verdiler. Sonraları, programları doğrultusunda siyasal propagandayı amaçlayan, kimi zaman da somut sonuç almaya dönük yasa önerileri vermeye başladılar. Bu arada, partinin parlamentarizmin karşısına taban demokrasisini çıkaran temel ideolojik tezlerinden biri de tartışma konusu olmaya başladı. Partideki radikal sosyalist ve anarşizan unsurların meydana getirdiği fundamentalistler, parlamentonun salt propaganda kürsüsü olarak kullanılabileceğini, parlamentoyu aslîleştirecek siyasal tavırlardan, ittifak arayışlarından kategorik olarak kaçınmak gerektiğini savunuyorlardı. Reel-politikacı kanat ise, aslolanın *Yeşiller*'in hedeflerini gerçekleştirmeleri olduğunu söyleyerek, parlamenter, reformist yöntemlerin bu yolla kullanılmasının meşru olduğu kanısındaydı. 1983'den sonraki yıllarda, *Yeşiller*'in gündemini bu iki kanadın çekişmesi belirledi. Milletvekillerinin yasama yılının bürokratikleşmeyi önlemeyi amaçlayan rotasyon ilkesinin, birçok milletvekilinin karşı çıkması nedeniyle daha 1983'ün sonunda işlemez hale gelmesi, parlamenter mekanizmanın reel politikacılar lehine işleyen etkisini gösteren en belirgin örneklerden biriydi.

Bu bağlamda, *SPD* ile *Yeşiller*'in ittifakı tartışması da alevlendi. Uzun yıllar sonra sağ karşısında muhalefete düşen *SPD* içinde, "ekolojist" ve "ekolojik-sosyalist" bir kanat oluşmaya başlamıştı. Bu kanadın temsilcileri, *SPD*'nin ekonomik büyümeyi ve pazar mekanizmalarını sorgulamaksızın kabul eden çizgisini değiştirmesi, nükleer enerjiye ve askerî bloklara daha açıkça karşı çıkmasını savunuyorlardı. *Yeşiller* içinde de reel politikacı kanadın önemli bir kesimi, bazı reformları gerçekleştirebilmek için, böylesi olumlu değişme belirtilerinin de görüldüğü *SPD* ile işbirliği yapılabileceğini savunmaktaydı. Fundamentalistler ise, *Yeşiller*'in bütünleştirdiği yeni radikal toplumsal muhalefet akımlarını kavrayabilmekten başka hiçbir kaygısı olmayan *SPD* ile ittifakı, düzenle işbirliğinin bir varyasyonu olarak görerek tamamen reddediyorlardı. 1985'in ilk yarısında yapılan Saarland ve Kuzey Ren-Vestfalya eyalet seçimlerinde *Yeşiller*'in barajları aşamaması ve *SPD*'nin (Üstelik Saarland'da "yeşilci" bir söylemle) oylarını büyük oranda artırması, reel politikacı kanadın gücünü artırdı. 1985 Hagen kongresinde "parlamenter ve siyasal düzene salt muhalefet saikiyle katılma" anlayışının terkedilmesinin kabulü, reel politikacıların yükselişini resmîleştirdi. Ekim 1985'de Hessen eyaletinde, *SPD*'nin iktidarını sürdürebilmek için *Yeşiller*'le ittifaka yanaşması, bir anda *SPD-Yeşiller* ittifakı tartışmasına reel politikacılar lehine pratik bir boyut getirdi: Eski anarşist Joschka Fischer, yeni kurulan çevre bakanlığına getirilerek dünyanın ilk yeşil partili bakanı oldu. '68 öğrenci hareketinin Fransa'daki önderlerinden Daniel Cohn-Bendit, Fischer'in en yakın danışman ve yardımcısıydı. Fischer, blucin, spor ayakkabısı giyerek ve anti-nükleer gösterilere katılarak "alternatif anti-bürokratik bakan" imajını ayakta tutmaya çalışırken; büyük kimya tröstü *Hoechst*'ün atıklarını Main nehrine akıtmasını önledi, bütün sanayi şirketleriyle, ekolojik önlemler almalarını sağlamak için mücadeleye girdi. Fischer, faaliyetini yasakladığı Alkem nükleer santral kompleksine, *SPD* ağırlıklı yerel hükümetle işbirliği yapan federal (ulusal) hükümetin çalışma onayı vermesi üzerine, Şubat 1987'de bakanlıktan istifa edecek ve *SPD-Yeşiller* ittifakının ilk örneği çökecekti.

Yeşiller, tabandaki parlamento-dışı muhalefet unsurlarının zayıflamasına karşın, sunduğu görece radikal imaj ve söylemle, Ocak 1987 genel seçimlerinde oy oranını yüzde 9.4'e (milletvekili

46 Yeşiller ve Alternatif Hareket

'80'lerde barış hareketi, NATO'nun aldığı koşullu silahlanma kararına karşı tepkilerin yükselmesiyle doruk noktasına ulaştı. Bu karar, SSCB SS 20 füzelerini Doğu Avrupa'dan çekmediği taktirde, Amerikan Cruise Missiles ve Pershing II füzelerinin Batı Avrupa ülkelerine yerleştirilmesini öngörüyordu. Konumu itibarıyle bu durumdan etkilenen ülkelerin başında gelen Federal Almanya'da kitleler, olası bir nükleer savaşın kendilerini doğrudan tehdit ettiğini öne sürerek buna karşı çıktılar. Değişik görüşlerden insanlar bir araya gelerek tüm eyaletlerde gösteri yürüyüşleri düzenlediler. 1981'de yüzbinlerce insanın katıldığı başkent Bonn'daki gösteride, şehrin Hofgarten meydanı adeta bir bayram yerine dönüştü (sağda). Çeşitli mücadele biçimlerini gündemine alan barış hareketi diğer ülkelerde de gündelik politikanın eksenini oluşturuyordu. İtalya'da da barış komiteleri kuruluyor, geceler düzenleniyor, gösteri yürüyüşleri yapılıyor, her iki pakta bağlı ülkelerde aynı anda silahsızlanma talebi öne çıkartılıyordu (üstte). Varşova Paktı'na bağlı ülkelerde ise, resmi politika tarafından yönlendirilen barış kampanyaları gündeme getirildi. Ancak talepler yalnızca kapitalist ülkelerdeki silahlanmanın engellenmesi yönündeydi. Devlet eliyle yürütülen bu kampanyalar, fabrikalardan okullara kadar toplumun her alanına yayıldı. Tüm çabalarına karşın barış hareketi, silahlanmanın önüne geçemedi. Çekoslovak sanatçı Pavla Svobodova'nı 1979'da yaptığı afiş (solda), "Çocuklar için aşk, hayat, barış" başlığını taşıyor.

sayısını 44'e) çıkarmayı başardı. Bu seçimlerden sonra da, *SPD* ile ittifak tartışması *Yeşiller*'in gündemini uzun süre işgal etti. Bu arada partinin giderek yerleşikleşmesine koşut olarak, fundamentalist kanat da artık "daha" radikal bir vurguyu temsil etmeye yöneliyordu. 1990'lara yaklaşılırken, *Yeşiller* parlamento-dışı muhalefetin parlamenter düzeydeki temsilcisi olma konumundan parlamentarizm lehine uzaklaşırken; ekolojik sorunsal ve yeşil hareketin sosyalizmle ilişki imkânlarının düşünsel ve siyasal düzeyde tartışılması bakımından canlılıklarını bir ölçüde koruyor.

Fransa

Fransa'da yeşil hareket, '70'lerin başında iki mecradan akarak gelişmeye başladı. 1970'de kurulan *Amis de le terre*'in (Dünyanın Dostları) ilk örgütsel örneği olduğu ve aydınların, bilimadamlarının öncülük ettiği ekolojist akım, *Roma Klübü*'nün "insanlıkçı" söylemini büyük ölçüde paylaşan, esasen halkı-kamuoyunu "aydınlatmayı" hedefleyen bir yapıya sahipti. Bu dernek ve benzeri doğrultuda oluşan bir dizi küçük örgütün katılımıyla oluşan *Mouvement Ecologique* (Ekolojik Hareket), 1974 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde René Dumont'u aday gösterdi. Dumont oyların yüzde 1.32'sini alabildi. Ancak bu seçimlerden sonra ekolojist adaylar katıldıkları seçimlerde oldukça başarılı oldular ve 30 bölgede belediye meclislerine girmeyi başardılar. Çevre sorunlarının yoğun olduğu ve nükleer enerjinin tartışma gündeminde yer kapladığı kesimlerde, oy oranları oldukça yükseldi: Paris yüzde 10.1, Chambery yüzde 19.5, Mulhouse yüzde 13.1, Grenoble yüzde 9.1, Lyon yüzde 8.6.

Yeşil hareketin diğer mecrasını, radikal anti-nükleer hareket ve sosyalist-anarşist eğilimli grupların eylemleri oluşturmaktaydı. '68 öğrenci hareketinin kadrolarınca sürüklenen ve '68'in "kültür devrimi" perspektifini ve doğrudan eylem geleneğini sürdüren iki radikal dergi, bu akımın ilk odağı oldular: *Combat Non-Violent* (Şiddetsiz Mücadele) ve *La Gueule Ouverte* (Açık Ağız). Bu iki dergi çevresinde oluşan hareketlilik, radikal anti-nükleer hareketin de odağı oldu. *Gueule Ouverte*, Temmuz 1971'de Bugey nükleer santralinin inşa edileceği alanda 40 günlük bir oturma grevi gerçekleştirdi. Bugey eylemiyle yükselmeye başlayan anti-nükleer hareket, anarşizan grupların protestoyu eğlenceyle birleştirmeyi hedefleyen şenlikçi alt-kültürel üslubuyla içiçe geçerek gelişmesini sürdürdü. Bu arada, 1973'de, Larzac'taki bir askerî bölgenin genişletilmesine karşı çoğunluğunu köylülerin oluşturduğu binlerce kişinin seferber olduğu anti-militarist protesto, tarım alanlarının korunmasını savunan bir kampanya içinde çevreci-yeşil hareketin popülerleşmesine katkıda bulundu. 1976/77'de, Malville'deki nükleer reaktör inşa tasarısına karşı gelişen muhalefet, Fransa'da anti-nükleer hareketin en yüksek momentini oluşturdu. Haziran 1976'da, inşaat alanı yaklaşık 20 bin gösterici tarafından bir süre işgal edildi, Temmuz'da beş kilometre uzunluğunda bir otomobil ve traktör zinciri, bölgedeki otoyolda büyük bir protesto gösterisi gerçekleştirildi. 31 Temmuz 1977'deki gösteri ise, Malville'e yönelik protesto dalgasının doruğunu oluşturdu. Almanya'dan gelen anti-nükleer hareket mensuplarının da aralarında bulunduğu yaklaşık 60 bin göstericinin oluşturduğu dört yürüyüş kolunun birleşmesini önlemeye çalışan polisle çıkan çatışmada, Vitale Michalon adlı gösterici öldü; *Kızıl Haç* ekiplerinin müdahalesi engellendi, çok sayıda insan yaralandı. Malville çatışması ve devlet terörünün yarattığı korku, anti-nükleer hareketin gerilemesine yol açacaktı.

1978 genel seçimlerine, yeşil hareket iki kanat halinde girdi. Anti-komünist muhafazakâr *Environnement* (İmdat Çevre - SOS) hareketiyle birleşen *Mouvement Ecologiste, Ecologie '78* (Ekoloji '78) adıyla bir seçim birliği oluşturdu. *Ecologie '78*, seçime katıldığı bölgelerde oyların yüzde 4.4'ünü aldı; aynı oranı, *Europe Ecologique* (Ekolojik Avrupa) adı altında girdiği 1979 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde de tutturacaktı. 1977'de '68 kökenlilerden ekolojist, feminist ve yerel özerklik yanlısı unsurlardan oluşan *Mouvement pour une alternative non violente* (Şiddetsiz Alternatif Hareketi) ile birleşen *Front Autogestionnaire* (Özyönetimci Cephe), 1978 seçimlerinde bir de sol yeşil aday listesinin çıkmasını sağladı. *Front Autogestionnaire*, tabanını yitirmeye başlayan Mendes-France'cı *Parti Socialiste Unifié*'nin (Birleşik Sosyalist Parti - PSU) girişimiyle kurulmuştu ve yeni toplumsal muhalefet potansiyelini kavramayı hedefliyordu. Seçimlerin ikinci turunda sosyalist ve komünist partilerin oluşturduğu birleşik cepheyi destekleyen bu hareket uzun süreli etkinlik kazanamadı. 1979'da, bu sol kanadın temsil ettiği potansiyel, *Mouvement d'Ecologie Politique*'de (Ekolojik-Siyasal Hareket - MEP) biraraya geldi. 1981'de, *Amis de la terre, MEP* ve *Mouvement Ecologique, Les Verts-La Confederation Ecologiste*'i (Yeşiller-Ekolojik Federasyon) oluşturdular; *Mouvement Ecologique*'nin hegemonyasında oluşan bu federasyon, 1984'de *Les Verts-Parti Ecologiste* (Yeşiller-Ekolojik Parti) adıyla partileşti. Parti, yerel özellik ve özerklikleri gözeten, hiyerarşik olmayan bir yapıda örgütlendi. "Nükleer tehlikeden uzak, barış içinde yaşama", "temiz bir dünya", "ne sağ, ne sol" gibi naif-hümanist bir söylemle, radikalizmden, temsili parlamenter demokrasiyi sorgulamaktan uzak ve canlı bir taban inisiyatifine dayanmayan bir parti olan *Yeşiller-Ekolojik Parti*, ideolojik ayrım yapmadan bütün siyasal partilerle işbirliğine hazır, pragmatist bir üslûba sahip. 1988 Cumhurbaşkanlığında *Yeşiller-Ekolojik Parti*'nin adayı Antoine Waechter'in oyların yüzde 5'ini alması, partinin çoğunlukla kentli gençlere dayanan tabanının etkili bir azınlık haline gelebileceğini gösterdi.

İngiltere

İngiltere, yeşil hareketin uluslararası düzeydeki bileşenlerinden olan barış hareketinin II. Dünya Savaşı sonrasındaki "anavatanı" idi. '50'lerin sonunda ortaya çıkan ve *Labour*'ın (İşçi Partisi) desteğini alan *Campaign for Nuclear Disarmement* (Nükleer Silahsızlanma Kampanyası - CND), kıta Avrupasını da etkileyen canlı bir dinamik yaratmıştı. '60'ların ikinci yarısında etkinliğini yitiren *CND*'nin "savaş için değil, barış için atom enerjisi" sloganıyla, nükleer enerjinin barışçı kullanımını sorgulamayan bir yapıda olması; ülkede anti-nükleer hareketin doğuşunu güçleştirdi ve geciktirdi. İlk önemli anti-nükleer eylem, 1975'de, Windscale nükleer reaktörünün genişletilmesi projesine karşı gerçekleşti. Nisan'da binlerce insan fabrikanın önünde gösteri yaptı. Nisan 1978'de, Londra'da onbin insan Windscale'in genişletilmesine karşı yürüdü. 6 Mayıs 1978'de, 3 bin insan İskoçya'daki reaktörün genişletileceği inşaat alanını iki günlüğüne işgal etti. Çok sayıda yerel anti-nükleer eylem komitesinin varlığına rağmen bunların verimli bir koordinasyonu örgütleyememeleri, anti-nükleer hareketin radikal potansiyelinin ülke çapında etkinlik sağlamasını engelliyordu. Bunun da etkisiyle, İngiltere'de yeşil hareketin siyasal örgütlenmesini, 1970'de kurulan *Friends of the Earth*'e (Dünyanın Dostları) dayanan sağ yeşil unsurlar gerçekleştirdi. 1974'de kurulan *United Kingdom-Ecology Party* (Birleşik Krallık-Ekoloji Partisi - EP) soyut bir kaynak tasarrufu-doğa koruma ahlâkı vazederken, işçi ücretlerinin düşürülmesini de tasarrufçu yaklaşımının parçası olarak savunabiliyordu. 1983'de *Green Party* (Yeşil Parti) adını alan örgüt, ciddî bir güce erişemedi; 1987 genel seçimlerinde aldığı oy 90 bin dolayında kaldı. Buna karşılık, '70'lerin sonlarına doğru, bir kısmı özerk, bir kısmı *Labour* ve sendikalar tabanına dayanan, sol ve sosyalist yeşil örgütlenme nüveleri oluşmaya başladı. Özellikle *Socialist Environement and Resource Association* (Sosyalist Çevre ve Doğal Kaynaklar Birliği - SERA), 1980'lerde *Labour* ve sendikalar içinde, az üyeli ama çok etkin bir "hizip" haline gelecekti. Bu arada, işçi sınıfı içinde de kapitalist büyümeci mantığı sorgulayan arayışlar görülmeye başlanmıştı 13 bin işçinin çalıştığı çok uluslu Lucas Aerospace'in sendika işyeri temsilcileri, 1978'de "işsizliğe ve nükleer enerji gibi masraflı ve tehlikeli enerji kaynaklarına karşı" alternatif bir işletme planı hazırladılar. Benzeri çalışmalar (çoğu kez *SERA*'nın çabasıyla) başka işletmelerde de ortaya çıkmaya başladı. Bu eğilimler, *Yeşil Parti*'ye de yansıdı. Parti içinde, "kapitalist üretim tarzının anarşik yapısının sorgulanması" gerektiğini savunan sol kanat ortaya çıktı. Mart 1988'deki parti kongresinde, *Yeşil Parti*'nin sola ve sosyalistlere yönelik birleşik cephe çağrısında bulunması sol kanadın güçlendiğinin en önemli göstergesiydi.

Göreli azgelişmişlikleri nedeniyle, uzun süre nükleer enerjinin getireceği imkânları önemseyen serbest İrlanda sosyalist ve radikal demokrat hareketinde de, '70'lerin ortalarında anti-nükleer bir tepki oluşmaya başladı. 1973'de, işçi partisi *Sinn Feinin*, kilise temsilcilerinin, kadın ve çiftçi örgütlerinin katılımıyla, güçlü bir *Nuclear Safethy Committee* (Nükleer Güvenlik Komitesi) kuruldu.

İskandinavya

İskandinavya'da yeşil anti-nükleer hareket, (nükleer enerjiye karşı olan *İsveç KP* dışında)

1990'larda Yeşil Politikanın Muhtemel Eğilimleri

Albert Einstein bir zamanlar "Atomun parçalanması, insanların düşünce tarzı hariç herşeyi değiştirdi" demişti. Yeşil hareket insanların düşünce tarzının değişmesine yardım etmeyi umuyor. Ekoloji, uygun teknoloji ve anti nükleer hareketler konusunda önemli sözcülerden Murray Bookchin şöyle diyor: "İnsanlık, teknolojideki yaratıcı başarılarına rağmen tek yanlılığın uzun tarihi ve her zaman içinde tahribat potansiyeli taşıyan bir sosyal konumdan geçmiştir. Zamanımızın büyük projesi diğer gözümüzü de açmak olmalıdır: Dışa açık olarak ve tümüyle görmek, duymak, eski hikmetten devralınmış insanlık ve doğa arasındaki ayrılığı aşmak."

Yeşil Partiler, yeşil rengi umudun ve yeni "düşüncenin" sembolü olarak kullanıyorlar ve mevcut ekonomik sistemi desteklenebilir "ekolojik politikalarla" değiştirmeye çalışıyorlar. Yeşil bakış açısı şiddet karşıt-

lığını, anti-merkeziyetçiliği ve feminist felsefeyle bağlamlanmış ekolojik prensipleri sosyo-ekonomik planlamanın tüm alanlarında bütünleştirmeye çalışıyor. Avrupalı bazı Yeşil Partiler büyük başarılar kazandılar, mesela Federal Almanya'daki, Hollanda'daki, Belçika'daki Yeşil Partiler ve sosyal Demokrat ya da Sosyalist politikaların düştüğü veya gittikçe hayal kırıklığına uğradığı her ülkede giderek gelişen Yeşil Partiler var.

Avrupa'daki Yeşil Politikaların 1990'larda muhtemel eğilimleri ne olabilir? Yeşil Partilerin programlarından büyük tavizler vermemeleri gerektiğine inanıyorum. Çünkü, böylesi tavizler onları ya siyasal bakımdan "ehven-i şer" hale getirecek ya da bizim zaten reddettiğimiz iktisadi kalkınmanın kendi içinde bir hedef olarak benimsendiği mevcut iktisadi ve siyasal sisteme giderek daha fazla bütünleştirecektir. Ekolojist ve şiddet karşıtı Yeşil Partiler yaşam ve ölüm sorularıyla ilgilenirken kendi konumlarını tehlikeye atmamalıdırlar. Örneğin "bir parça kanser" olamaz, "küçük bir parça ölüm" veya "küçük bir parça tahribat" olamaz. Tüm Yeşil Partiler temel programlarında, tüm canlıların yaşamı ve ölümü

konusuna etik, ahlaki ve saygı temelinde yer vermeliler. Daha düşük ve emniyetli düzeylerde radyoaktivite, daha düşük düzeylerde dioxin aramakla başlarsak hiçbir işe yaramaz; -çünkü hepimiz biliyoruz ki herhangi bir tip veya düzeyde radyoaktivite veya dioxin tehlikeli olabilir, tehlikelidir ve zarar verebilir. Ayrıca hükümetteki sosyal demokrat güçlere katılmanın yukardan aşağıya büyük bir sosyal değişim getirebileceğini iddia edenleri eleştiriyorum. Ekolojik politikaların eleştirici tüketicilerle, ekolojik fikirli işçilerle, çevrecilerle, mecburi askerliğe direnenlerle, ekolojik politikalara gerçekten inananlarla birlikte, halka yakın, halk düzeyinde kişilerle oluşturulabileceğine inanıyorum. Aslında iki yolda da yürümeliyiz: Kendi kendine yardımlaşma ağıyla toplumun ıslah edilmesi olan "parlamento dışı" yol ve sokakların sesini ve halk hareketinin sesiyle bir araya getiren parlamento yolu. Yeşil olmayan veya ekolojist olmayan hükümetlerde bir veya iki Yeşil bakanın bizlerin istediği değişiklikleri yapabileceğine inanmıyorum. Ancak yeni bir tip güç yaratabileceğimize inanıyorum, bu insanların üstünde bir güç değil, insanların birbirleriyle tabanda paylaşabilecekleri bir güç, onları bizzat kendi yaşamlarının, işlerinin ve yaşam koşullarının uzmanı olmayı öğrenmede güçlü ve güvenli yapabilen bir güç.

Doğanın tahribi, doğal kaynakların tüketilmesi, yeni olgular değildir. İnsanlar, binlerce yıldır çevreyi değiştirmekte, "doğaya egemen olmakta" ve doğal kaynakları kendi amaçları için kullanmaktadır. Ancak, teknolojinin bugünkü boyutlara erişmediği dönemlerde, çevre sorunu bugünkü görünümüyle ön plana çıkmamıştı. 20. yüzyılda ise, kentsel bölgelerde hava kirliliği ile başlayan çevresel sorunlar, düşüncesizce kullanılan teknolojinin dünya çapında tehlikelere yol açabildiğini gösterdi. Küçük ölçekli teknolojinin yarattığı tahribata göre doğanın dengesinde oluşan küçük değişmeler, günümüzde, ağır sanayiin ve nükleer santrallerin dünyasında büyük boyutlara erişerek hayati sorunlar yaratıyor.

'90'larda, bazı Yeşil Partiler yaşamayacak olsalar bile yeşil düşünce, yeşil felsefe ve ekolojik düşüncenin var olmayı sürdüreceğine inanıyorum. Ayrıca, Yeni Dönem politikaların da kalıcı olduğuna inanıyorum; çünkü, Yeni Dönem felsefesi temel problemimizin toplumumuzun ölçeği ile ilgili olduğunu ima ediyor. İnsan ölçeği çok güzel, ancak şu anda sahip olduğumuz hemen hemen herşey çok büyük, çok hızlı ve çok fazla güçlü. Yeni Dönem politikalarında geleceğin küçük ölçekliliğe, çalışma yoğunlukluğuna, yumuşaklığa, ekolojiye ve uygun teknolojilere dayandığına inanıyorum. Kapitalist ve devlet-soayalizmi toplumlarında çok fazla yabancılaşma var ve aslında ekolojik politikalar kapitalizmin insanlıktan uzak biçimiyle birlikte devlet sosyalizminin yabancılaştırmasını da reddeder ve üçüncü bir yol arar. *Küçük Olan Güzeldir* adlı kitabın yazarı E.F. Schumacher şöyle diyor: "Problemlerimizin kaynağı eninde sonunda, hepimizin içindeki açgözlülüğün, kıskançlık ve nefretin şiddetidir." Bu probremlerin çoğu patriarkal tutumlarla bağlantılıdır. Patriarka, erkeklerin kadınların ne rol oynayacağına veya oynayamayacağına karar verdikleri, kadınların her yerde erkeklerin altında sınıflandırıldığı bir iktidar sistemidir (Adrianne Rich). Cins ayrımcılığı, ırkçılık gibi problemlerden kurtulmaya çabaladığımızda, kişisel olanın politik, politik olanın da kişisel olduğu açıkça ortaya çıkar. Patriarkal tutumlar, değerler ve inançlar kapitalizmde de, devlet sosyalizminde de ve hatta dünyanın her yerinde bulunabilir. Patriarkal tutumlar, bizlerin gerçek sevgi duymamızı, gerçek duygusallığımızı nerdeyse imkansız kılar. 1990'larda ve ilerisinde bu patriarkal tutumlardan kurtulmak çabasını sürdürmek, en önemli eğilimlerden biri olacak.

Ayrıca *monolitik bir üretim tarzından* da kurtulmalıyız. Iven Illich, esas olarak her kurumun sonunda hizmet etmek için kurulduğu amaca ihanet attiğini doğru bir şekilde ortaya koymuştur. Örneğin, taşımacılıkta çok hızlı araçların yaratılması şehirlerin içinde daha büyük mesafelerin yaratılmasına neden oldu. Ve sonunda eskisinden daha fazla zaman harcayarak işe gider olduk. Ve monolitik üretim tarzının sorunlarına ek olarak, bizi, tüketici, işveren, işçi, yönetim ve emek gibi, her biri yalnızca kendi çıkarını güden ve birbirlerine karşıt rollere mahkum edecek şekilde tanımlanan "meslekler ekonomisi"nin sorunları sayılabilir. Bu zamana kadar monolitik teknoloji toplumumuzu öylesine hakimiyeti altına aldı ki, çoğumuz başka teknolojilerin de olduğunu, bazı şeyleri yapmanın daha başka, daha insanca yolları olduğunun farkında bile değiliz. Nükleer güç bunun örneklerinden biri. Ünlü fizikçi Amory Lovins, "Nükleer şiddet ve zorlamayı kırmak, bazı medeni özgürlüklerin kaldırılmasını gerekli kılar; artıkların jeolojik ve toplumsal kazalardan korunacak şekilde uzun bir süre için saklanması, ancak katı bir hiyerarşik çerçeve ve teknokratları toplumsal çalkantıdan tecrit eden bir homojen yapı içersinde mümkün olabilir; ve nükleer tehlikeler konusunda zorunlu olan, tartışmalı, bilinmeyen politik kararlar alabilmek için hükümetler, genel olarak demokratik mekanizmalardansa seçkinci bir teknokrasiyi tercih edebilirler" diyor. Rabert Jungk bu durumu insani ve medeni hakları azaltan ve bizleri nükleer rehineler yapan "Atom Devleti" olarak adlandırmaktadır. Savunma güvenlik sistemlerimiz de tümüyle monolitik kurumlara bağımlı. Hepimiz sınai-askeri kompleksi biliyoruz. Saymour Melman'ın ileri sürdüğü "savaş ekonomisine böylesi güç veren kapitalizmin doğasında, herhangi bir iktisadi kaçınılmazlık yatmamaktadır. Bu bir politik seçimdir" görüşü de doğrudur. Bu anda 500 büyük sanayi şirketi yaklaşık, 1 trilyon dolarlık şirket mevduatını kontrol ediyor (ABD'de). Ve 600 büyük çok uluslu şirket de 1980 sonlarında dünya üretiminin yüzde 40'ını kontrol edecek. Şirket yöneticileri artık ne kadar para yapabilecekleri ile değil, öncelikle kendi *güç* ve *imtiyaz*larını en iyi şekilde nasıl büyütebilecekleri ile ilgileniyorlar. Tüm bu monolitik tarz ve eğilimlerin ortak sonucu, israf, bizde yol açtıkları aşırı bağımlılık ve kendi gayrı-tabiilikleri oluyor.

Yeşil politikaların eğilimlerinin Yeni Dönem ekonomisinin *hayata yönelik davranışlarının* ayırdedici olduğu eğilimleriyle aynı olacağını umuyorum. Bu aynı zamanda, yerel ve bölgesel kendine güven geliştirilmesi, "meslek ekonomisi"ne, belki de garanti edilmiş temel bir geçimlik ücret ya da temel mal ve hizmetlere ulaşımın herkes için garanti edilmesi biçimini alacak bir alternatif sağlanması anlamına geliyor. Paylaşımdaki dünyasal işbirliği yeni yüzyıl ekonomisinde ilerletilmeli. Daha şimdiden yeni tür bir hizmet ekonomisinde yeşil eğilimlerin hakim olmaya başladığı gözlenebiliyor. Bugünden birçok alanda sosyal olarak gerekli milyonlarca iş yaratılabilir: mesela, yeniden orman yetiştirme, akıl hastalıkları ile alkoliklerle ilgilenme, çocuk bakımı, halk sağlığı alternatif üretim, mesela Üçüncü Dünya'ya sağlık hizmetleri sağlama gibi. Ve 1990'larda ortaya çıkacak olası eğilim ise "zanaatler ekonomisi" olacak. Çünkü, E. F. Schumacher'e göre, bütün kadın ve erkekler, ellerini ve beyinlerini yaratıcı, faydalı, üretken biçimde kullanmaktan aldıkları zevk kadar başka hiçbir şeyden zevk almazlar. Bu işlerin çoğu fabrikalardan ziyade insan ölçeğinde atölyelerde olacak. Ben de yumuşak, seyyar enerji sistemlerini düşünüyorum, narin teknolojiler, herkes için hayata yönelik üretken işler. Ancak 1990'ların Yeşil politikalarının eğilimlerini tanımlarken vurgulanması gereken en önemli unsurlar, samimi katılım fikri, gerçekten merkezi olmamak kavramı, kontrolün mülkiyattan ayrışması ve istihdam özgürlüğü olmalı.

Hepimizin içinde olan kesin bir eğilim var ki ilk adımı kendimiz atmalıyız, -eleştirel tüketiciler olarak, mesela Güney Afrika'dan ürün satın almaya son vererek veya çok uluslu şirketlere karşı tüketici kampanyaları oluşturarak. Birçok insan yediği yiyecekten şikayetçi ve daha biyolojik yöntemlerle üretilmiş, besin değerlerinden arındırılmamış lezzetli yiyecekler arayışındaı Ve birçok insan daha sağlıklı vücutlara, kendi bakımını yapmaya dönmemiz gerektiğini anlamaya ve her çeşit ilaç ve uyuşturucu kullanımına karşı çıkmaya başlıyor. Bunlarla birlikte "sigara bırakma" kampanyaları gittikçe artıyor. Ve alternatif bir toplum kurma konusunda ve eve yönelik yiyecek, enerji kaynakları, toplum endüstrisini geliştirme, toplumsal kredi birlikleri (*Ökobank-projekt in der Bundesrepublik*) veya ekolojik bankalar kurma konularında güç kazanan eğilimler var. 1990'larda Yeşillerin muhtemel eğilimleri ulaşımda, enerji sistemlerinde, konut yapımında, tarımda, sağlık sorunlarında radikal değişiklikler için artan talepler olacak. Yeşil politikanın önemli unsurları, öz örgütlenme, özgürlük, çeşitlilik içinde birlik ilkesi, kendiliğindencilik ve hiyerarşik olmayan ilişkiler olacak. Militarizme karşı dünya çapındaki hareketler, nükleer gücün askeri ya da sivil amaçlı her tür kullanımına karşı olmak, kimyasal caydırıcı düşünceye karşı olmak, monolitik üretime karşı olmak- bütün bunlar bana 1990'larda Yeşil politikanın daha egemen olacağı, sadece Yeşil Partiler içinde yaralmakla kalmayıp, tüm kurulu diğer parti ve kurumlara da sızacağı umudunu veriyor. Halktan gelen sendika üyelerinin alternatif üretim projeleri de beni umutlandırıyor. Bu noktada, 1970'lerin Avustralya'sından kaynaklanan *Green Ban* hareketinin değerli fikirlerini düşünüyorum, Mike Cooley tarafından yapılanları, Lucas Aerospace'de çalışmış olanları ve alternatif üretim konusunda *Avrupa Sendikalar Konfederasyonu*'nun çalışmalarını... Barış patlak verirse silah endüstrisinde çalışan toplam işçilerin yüzde 6-7'sini oluşturan işçileri ne yapacağız? Burada yeşil ve ekolojik politikalarla gerçekte ne demek istediğimizi küçük çapta ispatlayabiliyoruz. Sonuçta ekolojik toplum gerçek anlamda özgür olan toplumdur. Ekolojik ilkelere dayalı gerçek anlamda özgür olan bir toplum insanlığın doğa ile olan ilişkisine de aracılık edebilir. Ve böylece bizler insani ölçülerde, anlaşılabilir ölçekte yeni teknolojiler ve enerjiler bulmalıyız. Bu, küçük, güneş ve rüzgarla çalışan fabrikaları, yaşayan bahçeleri, bir merkezden idare edilmeyen mahalli doğal kaynakların kullanımını içerir. Gerçek anlamda özgür bir toplum lateği ve umudu sadece Avrupa'daki arkadaşlarımızın umudu değil. Doğu Avrupa'daki birçok beğimaız ekolojik gruplarla, Latin Amerika'daki kilise ile, diğer Amerika ile Pasifik, Ortadoğu ve birçok yerde halk kaynaklı gruplarla paylaştığımız bir umut.

Murray Bookchin'in *Özgürlüğün Ekolojisi* adlı kitabında yazdığı gibi "senelerce önce Mayıs/Haziran'da Fransız öğrenciler 1968 ayaklanmasında alternatiflerin arasındaki mutlak zıtlığı sloganlarında mükemmel bir şekilde ifade ediyorlardı: "Pratik olun! İmkansızı yapın". Bu talebe gelecek yüzyılı karşılayan kuşak daha ciddi bir uyarı ekleyebilir: "Eğer imkansızı yapmazsak, tasavvur dahi edilemeyecek şeylerle yüzyüze kalırız."

Ekolojik yeşil politika bizim dünya gezegeninde varlığımızı onurla ve özgürce sürdürmemizi sağlayabilecek yegâne yoldur.

PETRA KELLY

yerleşik sosyal demokrat, sosyalist, komünist partilerin kapitalist ekonomik büyüme mantığının "nesnelliğiyle" uzlaşmış olmaları nedeniyle, genellikle sağ bir önderlik altında oluştu; çok da etkili olamadı.

1970'lerin sonunda dünyada nükleer enerjinin toplam enerji üretimi içinde en büyük paya sahip bulunduğu (yüzde 9.6) "sosyal refah cenneti" İsveç'te anti-nükleer hareket, '70'lerin başında küçük çaplı kampanyalarla oluşmaya başladı. 1976 ilkbaharında devreye sokulan Baerseback 2 nükleer santralinin açılmaması için yürüyüş yapan 10 bin İsveçli, 1950'lerde atom bombasına karşı yapılan yürüyüşlerden sonra en kitlesel anti-nükleer gösteriyi gerçekleştirmiş oldular. Aynı yıl yapılan seçimlerde, nükleer enerji konusu kampanya tartışmalarının odağını oluşturdu. Nükleer enerjiye açıkça karşı çıkan *Merkez Partisi*, özellikle genç seçmenlerden aldığı oylarla, Olaf Palme önderliğindeki *Sosyal Demokrat Parti*'nin 40 yıldır süren iktidarına son verdi. Ancak *Merkez Partisi*'nin anti-nükleer bir programı uygulamaya koymamasıyla, seçim kampanyasının demagojik niteliği açığa çıkınca, anti-nükleer hareket radikalleşti. Eylül 1977'de Baerseback 2'ye karşı bu kez 15 bin kişi yürüdü. Gösteriler 1978 boyunca sürdü. Ekim 1978'de, anti-nükleer ve "yeşilci" bir söylemle iktidara gelmiş olan *Merkez Partisi* gene anti-nükleer hareketin baskısıyla istifa etmek zorunda kaldı. Anti-nükleer hareketin Norveç'teki sözcüsü, köylü-çiftçi tabanına dayanan *Merkez Partisi*; Finlandiya'daki (bazı anti-nükleer eylem komitelerinin dışında) taşıyıcısı ise, İsveççe konuşan azınlığı temsil eden *Halk Partisi*. Dolayısıyla, bu iki ülkede de yeşil ve anti-nükleer hareketin radikal olmayan, burjuva ideolojisinin egemenliğinde bir seyir izliyor.

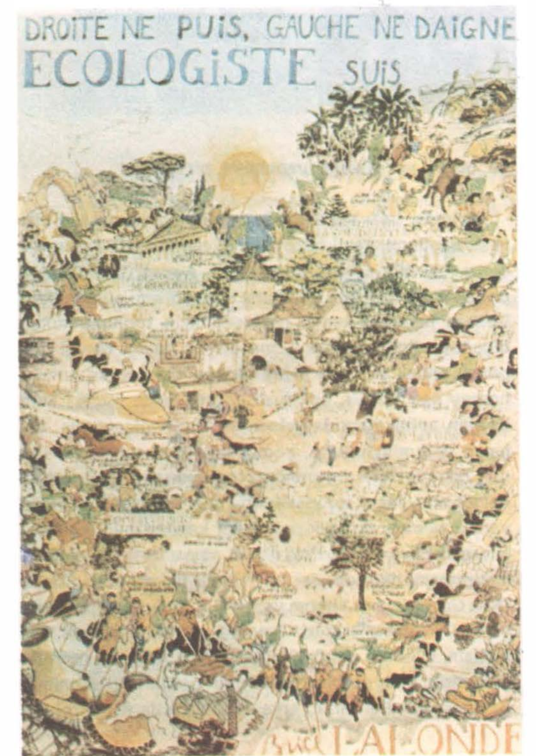
Danimarka'da anti-nükleer hareket, radikal demokrat ve sosyalist bilimadamlarının, aydınların öncülüğüyle kurulan *Organisation til Oplysing om Atomkraft*'ın (Nükleer Enerji Hakkında Aydınlatma Örgütü - OOA) önderliğinde, '70'lerin ikinci yarısında büyük bir gelişme gösterdi ve İskandinavya'nın en radikal anti-nükleer hareketi konumuna geldi. "Nükleer enerji mi?- Hayır, istemez!" yazılı, gülümseyen bir güneşin resmedildiği ve '70'lerde bütün Avrupa'ya yayılan ünlü amblem, ilk olarak 1975'de *OOA* tarafından kullanılmıştı. *OOA*, 1977-1978'de, yoğun nüfuslu Aarhus ve başkent Kopenhag kentlerinin yakınlarında yeni nükleer reaktör kurma tasarısına karşı, 30-40 bin kişi gibi, İskandinavya ölçeğinde çok büyük sayılacak kitlelerin katıldığı mitingler örgütledi.

Belçika, Hollanda ve Avusturya

Belçika, Federal Almanya'dan sonra (İtalya'da *Radikal Parti*'nin çıkışı gerçekleşmeden önce), yeşil hareketin parlamento ve seçimler düzeyinde belirli bir güce erişebilen tek ülkeydi. Fransa'daki *Yeşiller-Ekolojik Parti*'nin izinden giden yeşil gruplar, 1977'de ilk olarak yerel seçimlere katıldılar; başarılı olamadılar. Ancak zamanla güçlendiler ve Kasım 1981'de Belçika parlamentosuna 9 temsilci soktular; 1982'deki yerel seçimlerde 120 temsilcilik elde ettiler.

Hollanda'da çevre sorunlarını, ekolojik sorunsalı önemseyen bilimadamları ve akademik çevreler, '70'lerin başından itibaren güçlü baskı grupları oluşturmaya yönelmişlerdi. Yeşil hareket denebilecek bir eylemliliğin doğması ise, gene anti-nükleer tepkilerden hız aldı. 1973'de Hollanda parlamentosunun, Almanya'da inşa edilen Kalkar nükleer reaktörüne yüzde 15 payla ortak olmaya ve bu maliyeti, elektrik ücretlerini yüzde 3 oranında artırarak karşılamayı kararlaştırması üzerine; ekonomik tepkilerden de beslenen, ancak kısa sürede anti-nükleer kimliği öne çıkan bir muhalefet başladı. Bilimadamlarının inisiyatifiyle kurulan *Stroomgroepen Stop Kalkar* (Kalkar Nükleer Enerji Santralini Durdurma Grupları - SSK) ve eylem komitelerinin ulusal koordinasyonunu sağlayan *Landelijk Energie Komitee* (Ulusal Enerji Komitesi - LEK), eylemlerini uluslararası düzeye sıçratarak Alman anti-nükleer hareketiyle ortak anti-Kalkar eylemler düzenlediler. 1977 ve 1978'de Hollanda ve Almanya'da onbinlerce kişinin katılımıyla gerçekleştirilen gösteriler, Avrupa'nın en kapsamlı enternasyonalist anti-nükleer eylemleri oldu. 1977'de, sosyalist eğilimli sendikal örgütler de, *LEK* ve *SSK*'nin kampanyasına destek vererek nükleer enerjiye karşı çıkmaya başladılar.

Avusturya'da çok güçlü olamayan yeşil hareketin en büyük ve Avrupa çapında etkili olan başarısı, 1978'deki halkoylamasında çoğunluğun bir nükleer reaktörünün işletmeye sokulmaması doğrultusunda oy kullanması oldu. Halkoylamasının yapılmasına yolaçan inisiyatif, aslında muhafazakâr *Volkspartei*'dan (Halk Partisi - VP) kaynaklandı. *VP*'nin Zwentendorf nükleer reaktörünün işletmeye açılmasına, gelişen anti-nükleer hareketin tabanından destek bulmayı umduğu için parlamentoda karşı çıkması üzerine, iktidardaki *Sozialistische Partei Österreichs*'ın (Avusturya Sosyalist Partisi - SPÖ) karizmatik önderi Kreisky, Avusturya tarihinde ilk kez halkoylamasına gitmeye karar verdi. *VP*, dayandığı burjuvazinin büyük tepkisi karşısında, salt *SPÖ* hükümetini düşürme kaygısıyla, halkoylamasında Zwentendorf'a "hayır" denmesini cılız bir şekilde önermekle yetindi. Esas "hayır" kampanyasını, parlamento dışı anti-nükleer komiteler yürüttü. Bu arada bir de *Nükleer Enerjiye Karşı Sosyalistler* grubunun oluşması, *SPÖ* için manevî bakımdan yıkım oldu. *SPÖ* ve sendikaların yoğun "Zwentendorf'a evet" kampanyası ve paradoksal bir şekilde, büyük sermayenin kampanyaya 50 milyon şiline yakın para akıtarak "evet" oyu verilmesini desteklemesine rağmen, yaklaşık 500 bin insan "Zwentendorf'a hayır" kampanyasına etkin olarak katıldı. 5 Kasım 1978'de, halkoylamasına katılanların yüzde 50.4'ünün oyuyla, Zwentendorf reaktörünün işletmeye sokulması reddedildi.

Fransız ekolojistlerinin sağdaki afişi, nüvesini Ekim 1971'de Kanada'nın kuzey açıklarında Fransa'nın sürdürdüğü nükleer denemeleri engellemek için küçük bir balıkçı teknesiyle nükleer denemenin yapılacağı sulara giren 3 Amerikalıyla 9 Kanadalının oluşturduğu Greenpeace (Yeşil Barış) örgütünden esinlenmişe benziyor. Adı geçen balıkçı teknesi harekatıyla, nükleer denemenin en azından ertelenmesini sağlayan grubun, bundan sonraki eylemleri, 1972 ve 1973'de Fransız Polinezyasındaki nükleer denemelere karşı gerçekleştirildi. Vega adlı tekneleriyle deneme alanına girerek nükleer patlamaların yapılmasını engelleyen bir grup barış yanlısı, Fransa'nın 1975'de bölgedeki nükleer denemelerinden vazgeçtiğini açıklamasıyla ilk büyük başarısını kazanmış oldu. 1975 yazında Kanada'da Vancouver kentinde ilk Greenpeace bürosu açılarak; anti-nükleer eylem grubu kalıcı bir uluslararası örgüte dönüştürüldü. Aynı yıl, Atlantik Okyanusu'nun kuzeyinde yoğun avlar sonucu sayılarının tükenmesi gündeme gelen balinaları kurtarmak için gemileriyle av gemilerine müdahale ederek, örgütün dünya çapında tanınmasını sağlayan gönüllüler, 1970'lerin ikinci yarısında Japonya, Fransa, Avustralya, Yeni Zelanda ve Çekoslovakya'da ilişki grupları kurmayı başardılar. Fransız çevrecilerin 1978 tarihli afişi (solda), ise şu sloganları taşıyor; "Sağ muktedir değil, sol tenezzül etmez, ben ekolojistim". Nükleer silahlanmaya karşı Londra'da düzenlenen yürüyüş (üstte), İngiliz barış hareketinin en güçlü kampanyalarından biriydi.

İspanya

İspanya'da yeşil hareket, anti-nükleer mücadele temelinde gelişirken, Bask kurtuluş mücadelesiyle de örtüşen boyutlar kazandı. Ülkede, daha 1960'ların sonunda, ekolojist gruplar oluşmaya başlamıştı. '70'lerde, Almanya'dakine benzer alternatif bakkallar, işletmeler kurulmaya başlanacaktı. Madrid'de 1970'de kurulan belli başlı ekolojist gruplardan birinin kurucusu, *İspanya Komünist Partisi* merkez komitesi üyesi ünlü ekonomist Ramon Tamames'ti. Bu örnek, İspanya'da yeşil hareketin radikal anti-kapitalist yönelimlere açık olduğunun belirtilerinden biri sayılabilir.

'70'lerin başında Katalonya'da birçok ekolojik örgütün katılımıyla kurulan *Comite-antinuclear de Cataluna* (Katalonya Anti-Nükleer Komitesi - CANC) örgütsel düzeyde dar yerel çerçeveyi aşan ilk yapı oldu. Haziran 1977'de kurulan *Federacion del Movimiento Ecologista* (Ekolojist Hareket Federasyonu - FME), ulusal düzeydeki koordinasyon örgütü olarak faaliyet göstermeye başladı. Ancak yerel örgütler özerkliklerini korudular. *FME*, '80'lerde *İspanya Yeşiller Konfederasyonu*'na dönüşecekti.

FME'nin kuruluşu, ülkede anti-nükleer tepkilerin kitleselleşmesiyle koşuttu. *FME*, Kasım 1977'de, Alcala de Henares'den Guadalajara'ya 36 kilometrelik bir kitlesel protesto yürüyüşü çağrısı yaptı. Madrid Valiliğinin bu yürüyüşü yasaklaması üzerine, bu kez başkentte büyük bir protesto yürüşüyü yapıldı. Anti-nükleer hareketin en büyük gelişmeyi gösterdiği yer ise, Bask ülkesiydi. Tepkiler, Bilbao kenti yakınında yapımı planlanan Lemoniz nükleer santraline karşı yoğunlaşmaktaydı. Bilbao'nun, hızla plansız, dağınık bir sanayileşme süreci yaşadığı için Avrupa'nın çevre kirliliğinin en yoğun olduğu kentlerinden biri olması, tepkilerin temel saiklerinden biriydi. Bu saik, merkezi İspanya hükümetinin Bask ülkesinin ekonomik, siyasal, toplumsal yapısını önemli ölçüde etkileyecek (nükleer santral yapımı gibi) uygulamaları Bask halkının iradesini, söz hakkını gözetmeden yürürlüğe koymasına karşı tepkiyle birleşerek, özerklikçi-bağımsızlıkçı bir etmenle de kısa sürede bütünleştiler. Kesin bağımsızlık yanlısı Bask kurtuluş örgütü *ETA*, çok geçmeden, Lemoniz reaktörüne karşı oluşan muhalefet hareketi nezdinde etkin olmaya başladı.

1977 yazında Bilbao'da Lemoniz santraline karşı yapılan yürüyüşe 150 bin Basklı katıldı. 1978'de tepkiler artarak sürdü. Uzlaşmacı-özerklikçi *Partido Nacionalista Vasco* (Bask Milliyetçi Partisi - PNV), Şubat 1978'de, Lemoniz nükleer santralı hakkında referandum yapılmasını önerdi. Bilbao ve Munguia'da binlerce kişinin katıldığı gösteriler sürerken, *ETA*, Lemoniz nükleer santralinin yapımcısı Iberduero şirketine karşı silahlı mücadeleye başlayacağını duyurdu. 1 Mart'ta Iberduero'nun merkezinde 10 bomba patladı; aynı gün Bilbao sokakları "goma-2 para Lemoniz - *ETA*" (Lemoniz'e dinamit - *ETA*) yazılı afişlerle kaplandı. 12 Mart'ta 60 bin kişinin katılımıyla gerçekleşen büyük anti-Lemoniz gösteride, "ez, ez, ez zentral nuklearrik ez" (hayır, hayır, nükleer santrale hayır" ve "*ETA*, Lemoniz, goma-2" (*ETA*, Lemoniz, dinamit) sloganları atıldı. Üç gün sonra Lemoniz nükleer santralinin inşaatında patlayan bomba, iki işçinin ölümüne, birçoğunun yaralanmasına yolaçtı. *ETA*'nın silahlı

mücadelesi, 21 Eylül 1982'de Lemoniz nükleer santralinin işletmeye açılmadan İspanya meclisinin kararıyla kapanmasına kadar sürdü; 282 bombalı saldırıda, 3'ü *ETA* militanı olmak üzere toplam 13 kişi öldü. Bask'ta mücadelenin kazandığı şiddet boyutu, İspanya'da yeşil hareketi oluşturan çok sayıdaki yerel örgüt arasında köklü tartışmalara yol açtı; ulusal düzeyde merkezîleşmeyi güçleştiren kapsamlı ayrılmalar oluştu.

İtalya

İtalya'da yeşil hareket, oldukça canlı ve zengin bir gelişme seyri izledi. 1970'lerin başında, '68 öğrenci hareketinden anarşizan unsurların öncülüğünde, parlamento dışı muhalefet geleneğini sürdürme saikiyle oluşturulan *Partito Radicale* (Radikal Parti - PR), geniş anti-kapitalist programının yelpazesi içinde ekolojist unsurlara da yer veriyordu. İtalya'da da 1970'lerde, Almanya'dakine benzer bir şekilde, oturma cemaatlerinde, ev işgallerinde, alternatif işletmelerde soluk almayı sürdüren karşı-kültür geleneği, *PR*'nin dinamizmini besliyordu. *PR*, parlamento dışı radikal muhalefetin temsilcisi olarak girdiği 1976 seçimlerinde oyların yüzde 1.1'ini toplayarak parlamentoda dört temsilcilik elde etti. 1976'dan sonra *PR*'nin ekolojik-yeşil etmenlere verdiği ağırlık artmaya başladı. Bu arada sendikalarda da anti-büyümeci, ekolojist bir işçi muhalefetinin nüvelerini oluşturmayı başardılar. *PR*'nin önemli bir başarısı, muhafazakârlığın İtalya'da *KP*'nin de açıktan tavır almaya yanaşamadığı bir tabusu olan kürtaj konusunda radikal bir tavır alarak, öncülük ettiği bir referandumla kürtajın yasallaştırılmasını sağlamak oldu.

1980'lerde, *PR*'nin içinden gelişen ekolojist hareket, bağımsızlaşmaya yöneldi. Roma başta olmak üzere, birçok büyük kentin belediye meclislerine seçilmeyi başaran *Yeşiller*, 1987 seçimlerinde oyların yüzde 2.5'unu alarak, 13 milletvekilliği kazandılar. 1988'de yapılan referandumda yürüttükleri kampanyayla, hükümetin nükleer yatırım programının reddedilmesini sağladılar. Sosyalist hareket gibi, gelişmiş ve sanayileşmiş kuzeyde daha güçlü olan (oy oranları kuzeyde yüzde 4.5, güneyde yüzde 1.7) *Yeşiller*, Almanya ve Avusturya'daki yeşil hareketle sıkı bir işbirliği içindeler ve *İtalyan Sosyalist* ve *Komünist Partileri*'ni oldukça kapsamlı şekilde etkileyen bir ideolojik-siyasal odak niteliği taşıyorlar.

ABD

Radikal çevre hareketinin bazı bileşenleri ve ekolojik alt-kültür oluşturma çabalarının ilk örnekleri, 1970'lerin başında ABD'de görülmüştü. Hippi ve öğrenci hareketinden gelen ve Vietnam Savaşı'na karşı muhalefet hareketinin sönmesi üzerine yenilmişlik psikolojisi içinde yeni açılım imkânları arayan unsurların önemli bir bölümü, ekolojik deneyimlere yöneldi. Bir kısmı ikinci kuşağını bile yaratacak ölçüde uzun süre devam eden "alternatif hayat" komünleri kuruldu. Kapitalizmin fiziken de "dışına" çıkma kaygısıyla, her türlü tüketimi reddeden, "doğal" beslenme, giyinme, yaşama yolunu tutturmayı savunan marjinal

Bireyleri tecritten kurtarmak, burjuva toplumundaki yaşama bir alternatif olmak, giderek yeni toplumun yeni insanını yaratmak hedefine bağlı olarak, sakinlerinin yeni gereksinimler ve yeni fantaziler geliştirmesi amacıyla ilk kez 1967'de Berlin'de oluşturulan komünler önceleri yalnızca öğrenci gençliğin rağbet ettiği yapılardı. Daha sonra yine Berlin'de işçi gençlik arasında da uygulama alanı bulan bu ortak yaşam birimleri, kurumlarda ve üretim birimlerinde sürdürülecek mücadele doğrultusunda politik örgütlenmeye hizmet etme işlevini de üstlenmişlerdi. Bu yapı içersinde bireyler, gündelik yaşamlarını yeniden şekillendirerek burjuva toplumun normlarını aşacak ve politik müdahalede bulunabilmek için gereken psikolojik yapıya ulaşacaktı. Bu bağlamda, burjuva ahlâğının aşılması, cinsiyetler arası yakınlaşma, kişinin kendine yabancılaşmasının ortadan kaldırılması, yani yalnız yaşarken önemsemediği sorunların üzerine gitmesi, karakterin gizlenmesi ve duyguların (nefret ve saldırganlık da dahil olmak üzere) bastırılmasına ihtiyaç duyulmadan doğrudan ve kendiliğinden ifade edilmesi gündeme geliyordu. Ancak komünün, diğer insanlarla ilişki kurma konusunda bir deney alanı olması beklenirken, geliştirilen yaşam tarzı, özellikle bastırılmış duygu ve arzuların açığa çıkartılması çabalarının yoğunluğu dış dünyaya yabancılaşma tehlikesini de beraberinde getiriyordu. Doğrudan politik işlevi güncelliğini yitirse de, gündelik yaşam açısından getirdiği kolaylıklar nedeniyle ortak yaşama geleneği sonraki kuşaklar tarafından devralındı. Ev işlerinin kolektif yürütülmesi sonucu kişinin kendine daha fazla zaman ayırabilmesi, bireylerin günlük ihtiyaçlarını böylesi yapılar içersinde daha az harcamayla karşılayabilmeleri, korku ve sorunların paylaşılması ve böylelikle kişinin kendine güvenini kazanabilmesi gibi yararlar ortak yaşama cemaatlerinin oluşturulmasına yol açtı. Bunlar, kuşaklar arası kopukluğu ve hiyerarşiyi kırmaya yönelen genç ve yaşlı insanlar ve kendilerini bulma doğrultusunda adımlar atmaya yönelen kadınlar örneklerinde olduğu gibi çeşitli biçimlerde şekillendiler.

46 Yeşiller ve Alternatif Hareket

Atom enerjisinden barışçıl amaçlar doğrultusunda yararlanma şiarını öne sürerek atom santralleri inşasına kalkışan siyasi ve ekonomik çevreler, yaptıklarının sorumluluğunu üstlenebilecek bir izlenim yaratma çabalarına karşın, bir kaza ihtimalinden yola çıkan kuşkuların doğmasını engelleyemediler. "Zararsız" olarak tesbit edilmiş radyoaktif ışın dozunun, 1902'den 1959'a kadar 14705 misli aşağıya çekilmesi böylesi gelişmelerin yansımalarıdır. Ancak bu arada yapılan araştırmalar en düşük dozun dahi insan sağlığını tehlikeye sokabilecek derecede zararlı olduğunu göstermiştir. Doz tesbitlerinde kullanılan yöntem, ışın yüklenmesinin uzun süreli etkilerinin ortaya çıkaracağı tahribatları gözardı ederek "zararsız" bir doz tesbitine varabilmektedir. Bir diğer etken de, biyolog ve doktorlara söz verilmesi gereken bir alanda, fizikçilerin ön planda olmasıdır. Bu görevi yerine getiren uluslararası komisyon böylelikle atom fiziği lehine ve insan sağlığına karşı kararlar alabilmektedir. Işın yüklenmesinin ortaya çıkardığı hastalığın tezahürü, seyri ve çapı ışının dozu, türü ve bireyin ışına karşı duyarlığından bağımlıdır. Hastalığın meydana getirdiği bedensel bozukluklar arasında kandaki alyuvar ve akyuvar sayısının değişikliğe uğraması, damar duvarlarının tahribatı ve kanın dışarıya sızması, kanın pıhtılaşma özelliğinin bozulması, her türden enfeksiyona karşı direncin azalması, saç dökülmesi vb. sayılabilir. Işın yüklenmesine maruz kalındıktan üç, dört ay sonra ise sürekli kuvvetten düşme ve zayıflama dönemi başlar. Bu dönemde, çoğu kişide tedavisi mümkün olmayan mide boşluğunda sıvı birikmesi meydana gelir ve genellikle ölüme yol açar. Diğer yandan, ışın yüklenmesi, ana karnında henüz oluşum aşamasındaki yaşamı da büyük zararlara uğratmaktadır. Doğan çocuklarda görülen bozukluklar arasında en yaygın olanları gelişmenin durması sonucu aşırı derecede küçük bir kafatası, körlük, küçük göz yuvarlağı, gözkapağında ve iriste yarık, merceklerin net bir biçimde görevlerini yapmamaları, gözkapağı kenarlarının aşırı bir büyüme sonucu yataklarının dışına taşması, şaşılık, zeka bakımından gelişmemişlik, omurilikte çatlaklardır. Bunların yanısıra başka argümanlar da "zararsız" bir ışın dozu tesbitinin, insan sağlığını merkeze koymayan bir bakış açısının ürünü olduğunu gösterir. Herşeyden önce, ışın yüklenmeleri bölgeden bölgeye değiştiğine göre, atom santralleri civarındaki tehlike oranı tüm diğer yöre ortalamalarının kat kat üstünde olacaktır. İkinci olarak, radyoaktif ışınların doğrudan ya da yerden yansıyarak insanı dışarıdan etkilemesinin yanısıra, teneffüs edilen hava ve alınan besinler yoluyla bedenine girmiş radyoaktif maddelerin içeriden etkileri de sözkonusudur. İnsanın bir beslenme zincirinin son halkası olduğu düşünülürse, bitkisel ve hayvani besinlerde birikmiş radyoaktif madde miktarının yaratacağı tehlike dolayısıyla getirilen doz tahdidinin anlamsızlığı ortaya çıkar. Bedensel bozukluklar, kan kanseri başta olmak üzere diğer tür kanser hastalıkları, birden fazla kuşak için tehlike arzeden genetik bozukluklar ve doğada oluşabilecek tahribatlar atom santrallerine karşı muhalefetin argümanlarını oluşturuyordu. '70'lerden itibaren gelişen ve yeni biçimlere bürünen tepkiler karşısında politikacıların tutumu, esas olarak halka yanlış bilgi verilmesi şeklinde tecelli ediyordu. Bir arıza ya da kazanın matematik hesaplarda düşük görünen ihtimali, 25 Nisan 1986 geceyarısı meydana gelen Çernobil kazasıyla birlikte anlamsızlaştı. Böylece, önceden varolan tepkilerin haklılığı kanıtlanırken, kazanın insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri karşısında tıbbın içine düştüğü aciz durum, bu konudaki duyarlığın da yaygınlaşmasını getiriyordu.

gruplar/komünler oluştu. Kır gerillası/kent gerillası kavramlarından esinle, doğanın ve çevrenin korunması için şiddet eylemlerine, adam kaçırmaya, silahlı propagandaya dayanan "ökorilla" (ekolojik gerilla) taktikleri uygulayan gruplar bile vardı. Otomobile karşı bisikleti savunmak, sınırlı doğal kaynakları korumak için kâğıt kullanımını kısıtlama kampanyaları düzenlemek gibi "yeni" hedeflere ağırlık veren bu marjinal hareketler, kapsamlı bir perspektifi ortaya koyamamakla birlikte, Avrupa'ya da yayılan etkiler yarattılar. ABD'de sermaye ve devlet de naif görünen bu tepkilerin popülerleşme potansiyelini görerek, 1970'lerin başından itibaren "ekolojist" kampanyalar düzenlemeye, kendisi hakkında "doğasever" bir imaj çizmeye özen göstermeye çalışacaktı.

Askerî ve sivil olarak dünyanın en büyük nükleer güç odağı konumundaki ABD'de anti-nükleer tepkiler 1970'lerde gündeme geldi; ancak güçlenme imkânı bulamadılar. Böylesi tepkiler, genellikle, şirketleri/hükûmeti nükleer güvenlik önlemlerini artırmaya itmek için yürütülen lobici örgütlenmelerle sınırlı kaldı. Bazı büyük kentlerde ve Kaliforniya'da görece gelişme imkânı bulan radikal anti-nükleer hareket de merkezî bir güç oluşturamadı. 1976'da, 7 eyalette nükleer enerji yatırım programlarının referanduma sunulması, 19 eyaletin küçük anti-nükleer gruplarını ortak bir kampanya için harekete geçirdi. Nükleer sanayiye büyük yatırım yapan *General Electric, Westinghouse* gibi dev şirketlerin 2.5 milyon dolara yakın para harcayarak yürüttüğü "nükleer enerjiye evet" kampanyası karşısında, referanduma katılanların ancak yaklaşık yüzde 30'unun "hayır" oyu vermesi sağlanabildi. Amerikan anti-nükleer hareketinin en radikal eylemi, Nisan 1977'de radikal bir yerel grubun New England eyaletindeki Seabrook nükleer santral inşaat alanını işgal etmesi oldu. Mayıs'ta, daha büyük bir kitleyle yenilenmek istenen işgale polis sert bir şekilde müdahale ederek 1.500'e yakın kişiyi gözaltına aldı. Göstericiler kefalet bedellerini ödemeyi reddederek haftalarca hapiste kaldılar. Seabrook olayının kamuoyunda uyandırdığı yankı, Amerikan siyasal kültürüne has bir tür moda oluşumu içinde, anti-nükleer hareketin saman alevi gibi parlayıp sönen bir popülerleşme evresi yaşamasını sağladı. Aralık 1977'de Chicago'da, 200 yerel anti-nükleer örgütün biraraya gelmesiyle federatif nitelikte *Mobilization for Survival* (Kurtuluş İçin Seferberlik) kampanyası başlatıldı. Bu kampanya çerçevesinde, bir süre, ABD'de parlamento dışı muhalefetin '70'lerdeki durgun durumu içinde önemlice sayılabilecek birtakım yürüyüşler, gösteriler gerçekleştirilebildi.

Anti-nükleer hareket içinde, zaten başından beri varolan anti-militarist ve barışçı etmen, '70'lerin sonunda, Avrupa'ya nükleer füzelerin yerleştirilmesinin simgelediği gibi nükleer silahlanma yarışının tırmanması ise öne çıkmaya başladı. Siyah ve kadın hareketlerinin, kiliseden radikal demokrat unsurların girişimleriyle, nükleer silahlanmanın durdurulmasına yönelik *Freeze Campaign* ("Dondurun!" Kampanyası) örgütlendi. 1982'de, Cumhuriyetçi senatör Hatfield ve Demokrat senatör Kennedy *Freeze Campaign*'e destek verdiler ve Reagan'ın "nükleer denge ABD aleyhine olduğu için füze üretimi geliştirilmelidir" tezine karşı çıktılar. Senatörlerin kampanyayı desteklemeye başlamasından sonra, 1 milyon kadar *Freeze*'ci imza toplandı, büyük kitlesel gösteriler gerçekleştirildi. Ancak ABD'de anti-nükleer hareket ve barış hareketi kimi durumda Avrupa'da olabildiği gibi bütünlüklü, siyasal bir perspektif ortaya koyamadılar ve siyasal gündemi kalıcı olarak etkileyebilecek mekanizmaları geliştiremediler.

Kadınların Kurtuluş Hareketi

Kadın hakları mücadelesinin başlangıcı, Fransız Devrimi'yle yükselen eşitlik ve özgürlük dalgasına rastlar. Fransız Devrimi sırasında kadınlar kitlesel olarak yapılan gösterilere katıldılar, siyasal kulüpler kurdular ve siyasal yazıların yer aldığı gazeteler çıkardılar. Fakat devrimin önderleri, kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmasından yana değillerdi ve kadınlar için devrimle başlayan bu özgürlük ortamı uzun ömürlü olmadı. 1793'de kadınların örgütlenme özgürlüklerine son verildi, tüm kadın kulüplerinin faaliyetleri yasaklandı, kadınlar "genel oy hakkı"nın dışında bırakıldılar. Aynı yıl, 1791'de Kadın Hakları Deklerasyonu'nu kaleme alan Olympe de Gouges, yazdığı bir yazıdan dolayı tutuklandı ve giyotine gönderildi.

Kadın hareketinin yeniden güç kazanması 1830 ve 1848 devrimleri sırasında oldu. Fransa'da kadınlar Temmuz 1830'da "şanlı üç gün" boyunca süren ayaklanmaya aktif olarak katıldılar, barikat kuranların, cephane hazırlayanların ve ellerinde silahlarıyla mücadele edenlerin arasında yer aldılar. 1932'de Parisli kadın işçiler "Kadınlara Çağrı" başlığıyla bir bildiri yayınladılar. Bildiride şöyle deniyordu: "Bütün halkların özgürlük adına ayaklandıkları ve proleterlerin kurtuluşlarını talep ettikleri bir çağda, bu büyük toplumsal özgürlük hareketinin karşısında biz kadınlar pasif mi kalmalıyız? Kaderimiz hiç bir şey talep etmemizi gerektirmeyecek kadar mutlu bir kader mi? Şimdiye kadar kadar kadın sömürüldü ve zulme uğradı. Bu zulüm, bu sömürü sona ermelidir. Biz de erkekler gibi özgür doğuyoruz, ve insanlığın yarısı öbür yarısına tâbi olma haksızlığına uğratılamaz." 1832'den itibaren, Saint-Simoncu çevreden işçi kadınlar, *La Femme Libre* (Özgür Kadın) adlı bir dergi çıkarmaya başladılar. Derginin adı bir kaç kez değiştirilerek sonunda *Tribune des Femmes* (Kadınların Kürsüsü) oldu. Derginin yazarları, ev işinin ve sanayinin yeniden örgütlenmesi yoluyla kadınlar ve halk için özgürlük talep ediyorlardı. Kadınların kurtuluşunun ancak kadınların mücadelesiyle sağlanabileceği görüşündeydiler, aynı zamanda da sosyalist düşünceden yanaydılar. Saint-Simonculuk'un yanısıra, FourierciliktEn de etkilenmişlerdi. Fourier, ütopyacı sosyalistler arasında, kadın sorununa en önemli yeri verendi. Onun için kadının ezilmesinin ve özgürlüğünün derecesi, bir toplumun gelişme düzeyinin en önemli göstergesiydi. Fourier şöyle diyordu: "Genel olarak şu tez ileri sürülebilir: Toplumsal ilerleme kadının kurtuluşu yolunda atılan adımlara paralel yürür; aynı şekilde kadının özgürlüğünün azalması toplum düzeninin çöküşüne tekabül eder.. Kadın haklarının geliştirilmesi tüm toplumsal ilerlemenin genel ilkesidir." İnsanlığın yarısı, diğer yarısı tarafından baskı altında tutulursa, bunun etkisi kendini erkekler üzerinde de gösterir: Kadınları ezerek kendi kendilerini zincire vurmuş olurlar. Fourier'in özel mülkiyetin varolmaya devam edeceği, sermaye, emek ve yeteneğin kooperatifler içinde birleştirileceği yeni toplum projesinde, kadınlar da erkeklerle eşit haklara sahip olacaklar, cinsel ve duygusal

Avrupa resim geleneğinde, insan gövdesinin resmedilmesi, kendine özgü töre ve kurallarla koşullandırılmış, "nü" diye anılan özel bir biçime dönüştü. Ancak kadın gövdesi "nü" kalıbı içersinde de özel bir yer tutuyordu. John Berger, "nü" kalıbının kadına ilişkin önyargılarını şöyle betimliyor: "Avrupa dışındaki sanat geleneklerinde -Hint, İran, Afrika ve Amerika yerlilerinin sanatında- çıplaklık hiçbir zaman edilgen değildir. Bu geleneklerde, bir yapıtın konusu cinsel çekicilikse, yapıt iki kişi arasındaki etkin cinsel sevişmeyi gösterir. Kadın da erkek gibi etkindir. Şimdi artık Avrupa geleneğindeki nü ile çıplaklık arasındaki farkı görebiliriz. (...) Nü bir sanat biçimidir. (...) Bu, bir ölçüde doğrudur - ama "bir nü"yü görme biçimi yalnız sanatta olmaz: Nü fotoğraflar, nü pozlar, nü hareketler de vardır. Doğru olan nü'nün her zaman töreleştirildiğidir- bu töreleri koyan da belli bir sanat geleneğidir. Bu törelerin anlamı nedir? Nü neyi gösterir? Çıplak olmak insanın kendisi olmasıdır. Nü olmaksa başkalarına çıplak görünmektir; insanın kendisi olarak algılanmamasıdır. Çıplak vücudun nü olabilmesi için bir nesne olarak görülmesi gerekir. (Vücudun nesne olarak görülmesi nesne olarak kullanılmasına yol açar.)" Kuşkusuz Batı resim geleneği, bu geleneğe içkin olan töreleri sorgulayan, eleştiri konusu eden sayısız ("belki yüz kadar") resim de üretti. Manet'nin Kırda Kahvaltı'sı bunlardan biriydi. O güne kadar ancak belli bazı dekorlar içersinde resmedilmesi uygun görülmüş olan nü'nün, çok farklı, burjuva sıradanlığını temsil etmek üzere biçimlenmiş kurallar uyarınca resmedilmiş bir manzara resminin ortasına yerleştirilmesi zamanında büyük bir skandal yaratmıştı. Manet'in resmindeki kadın, yalnızca kırdaki ahbapları tarafından seyredilmekle kalmaz; seyirciye yönelmiş bakışı alegorik de olsa yine bir nesne, ancak seyirlik olarak varolabilen bir nesne durumuna indirgenmiş olduğunu ilan eder. Manet'nin çağında çıplaklıkla nü'lüğün karıştırılması mümkündü; kadının çıplaklaştırılması onun indirgenmesinin en önemli araçlarından biri olabiliyordu. 20. yüzyılın ikinci yarısında, çıplaklıkla, kadını kışkırtıcı bir nesneye dönüştüren nü'lük arasındaki ilişki daha da çatallı bir nitelik kazandı; nesnelliğinin vurgulanması için kadının 'soyulması' yetersiz kalır; bir zamanlar Rubens'in bir yaşantısını mümkün kılmış bir ânı kalıcılaştırmak, neredeyse bir berekete duyulan şükranı ifade etmek üzere resmetmiş olduğu gövdelere giydirilmiş, iç çamaşırları onları bir kez daha seyirli olmaya iade eder (üstte).

"Kadın sorunu", "kadın hakları", "cinsel özgürlük", kimi zaman farklı adlar altında, kimi zaman içiçe geçerek Batı kamuoyunu, kapitalizmin geçici ve yüzeysel istikrar dönemlerine karşın sürekli bir bunalım içinde olduğu '20'ler, '30'lar ve '40'lar boyunca meşgul etti. Ancak, kendi içinde bir sürekliliği olan bu "uzun dönem" içersinde de bazı evreler ayırdetmek mümkün. I. Dünya Savaşının sona ermesini izleyen ve genellikle "Caz Çağı" diye anılan göreli büyüme döneminde, özellikle de Amerika'da, hızla tamamen büyük sermayenin kontrolü altına girmeye başlamış olan kitle iletişim araçlarında vurgu, "cinsel özgürlük" üzerindeydi; giderek modayla kışkırtılan ve kitlesel tüketimin hizmetine sunulan bir cinsel özgürlük üzerinde... Ancak '20'lere ilerledikçe, bu şekilde süslenmiş bir cinsel özgürlüğün tanındığı kadınların çok açık olarak sınıfsal terimlerle sınırlandırılmış olduğu, giderek gizlenemez bir hal almaya başladı. Sağdaki karikatürde, yabancısı oldukları bir hayatın sıradan şiddet olaylarını, açgözlü denebilecek bir ilgiyle okumakta olan, Caz Çağı döneminin tipik "koket" giysileri içindeki kadınları görülüyor. Ancak '40'larda, özellikle ABD'nin savaşa girmesiyle birlikte kadının kitle iletişim araçları için anlamı değişti. Artık, eksik olan işgücü açığını kapatmanın bir aracı haline gelmişti. II. Dünya Savaşı boyunca kadınlar, yalnızca hükümet afişleriyle değil, popüler dergilerin kapakları aracılığıyla (altta) fabrika işlerinde ya da o zamana kadar "erkek işi" olarak addedilmiş işlerde çalışmaya teşvik edildiler. Sözkonusu propagandanın, savaşın sona ermesinden sonra beklenmedik etkileri oldu. Savaş sırasında işe çağrılıp da, savaştan sonra "yuvaya dönme"ye teşvik edilmiş olan, ancak bu arada keni işgüçlerinin yaratıcı potansiyelini keşfetmiş olan kadınlar, 50'lerin baskıcı refah ortamında, muhalif bir kadın hareketinin oluşturulmasına önayak olamadılarsa da, bir direncin izlerinin 60'ların ve daha sonrasının çok daha militan kadın hareketine taşınmasına aracılık ettiler.

ihtiyaçlarının belirleyeceği özgürce ilişkilere girecekler ve toplumsal hayatın her alanında yer alacaklardı.

Kadınlar 1848 Devrimi'ne de aktif olarak katıldılar. 1789'daki kadın kulüplerini örnek alan kadın kulüpleri kuruldu. Bu kulüpler, aldıkları şiddetli tepkilere rağmen talepleri etrafında daha fazla kadını birleştirmek için mücadele ettiler; kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınması için çalıştılar.

Aynı yıllarda ABD'de de, kadınlar siyahların kurtuluş mücadelesinden etkilenerek kadın hakları mücadelesini başlattılar. 1848'de New York'da ilk kadın hakları konvansiyonu toplandı. Mücadelenin eksenini kadınlar için oy hakkı talebi oluşturdu ve 1869'dan itibaren belli başlı iki örgüt, *National Woman Suffrage Association* (Ulusal Kadın Oy Hakkı Birliği - NWSA) ve *American Woman Suffrage Association* (Amerikan Kadın Oy Hakkı Birliği - AWSA) tarafından yürütüldü. Daha radikal bir mücadele çizgisini savunan *NWSA* ve taşrada örgütlenen ve daha tutucu ve ılımlı bir çizgi izleyen *AWSA* 1890'da birleşerek *National American Woman's Suffrage Association*'ı (Amerikan Ulusal Kadın Oy Hakkı Birliği - NAWSA) kurdular. Örgütün ikinci başkanı Susan B. Anthony'nin hazırladığı ve onun adıyla anılan kadınlara oy hakkı tanınmasını öngören anayasa değişikliği taslağı uzun bir mücadele döneminden sonra, 1920'de kabul edilecekti. ABD'deki kadın hakları hareketi, daha çok burjuva kökenli kadınlar tarafından ve işçi hareketinden kopuk olarak yürütüldü.

İngiltere'de kadınlara oy hakkı mücadelesinin başlangıcını, 1865'de parlamentoya seçilmiş olan John Stuart Mill'in 1867'de sunduğu, kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesini öngören anayasa değişikliği taslağı oluşturdu. Taslak 73'e karşı 194 oyla reddedildi ama, özellikle kadınlar arasında bu konuda duyarlılık sağlanması bakımından önemli bir adım oldu. Bu tarihte başlayan ve 1918'de 30 yaşın üzerinde ve mülk sahibi kadınlara oy hakkının tanınmasıyla sona erdirilen mücadeleye, Emmeline Pankhurst ve kızları Christabel ve Sylvia'nın 1903'de kurdukları *Women's Social and Political Union*'un (Toplumsal ve Siyasal Kadın Birliği - WSPU) militan çizgisi damgasını vurdu. Burjuva kadınların yürüttüğü mücadele (yalnızca Sylvia Pankhurst sosyalist bir çizgi savunarak kadın işçileri örgütlemeye çalıştı ve 1914'de *WSPU*'dan atıldı) İngiltere'de başka hiçbir ülkede olmadığı ölçüde sertleşti ve insan hayatına zarar vermemek ilkesine sadık kalma koşuluyla çeşitli şiddet yöntemlerine başvurdu.

Sosyalistler ve Kadın Hareketi

1848'e kadar sosyalistler, genel olarak kadınların özgürlük ve eşitlik mücadelesiyle dayanışma

Yeni Kadın Hareketi ve Sosyalizm

İnsan haklarının ilanından 200 yıl sonra, kadınların bunlardan mahrum bırakılması, insana dair olana erkekler tarafından el konulması hâlâ yakıcı güncelliğini koruyor. Tüm insanlar eşittir! Kadınlar eşit değil, başkalar, bundan da azlar. Bu kaderi bir dizi başka grup ve sınıfla paylaşıyorlar. Sınıfların eşitsizliğine, yani eşitlik deklarasyonundaki lafıza karşı, onun anlamına atıfta bulunarak mücadele etmek sosyalist hareketin içeriğidir. Bu anlamda "kadın sorunu" sosyalist hedeflere dahil görünmektedir. Ancak işçi hareketi tarihi gündeminde, kadın hakları, "özgürlük" ve kurtuluş talepleri uğruna mücadele öyle mütevazi bir yer tutmuştur ki, - sırf güç ve zaman yetersizliğinden bile olsa - sık sık gündemden silinmiştir. Böylece kadın hareketi haklı olarak, işçi hareketi tarihinin ve siyasetinin bir eleştirisi olarak da ortaya çıktı. Bu iki hareket arasındaki gerginliklerle dolu ilişki, en yoğun ve en güncel biçimde, eşitlik politikası konusundaki tartışmanın aktarılmasıyla özetlenebilir.

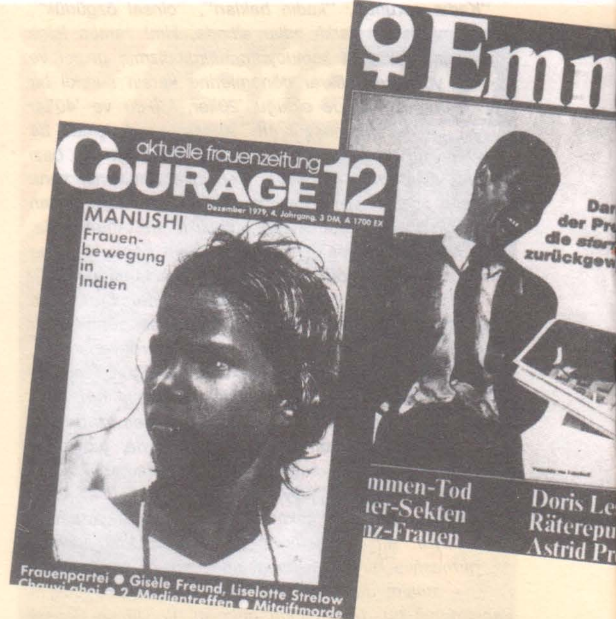
'60'ların sonunda, '70'lerin başında tarihsel ve sosyo-ekonomik bakımdan oldukça farklı ülkelerde tüm kesimlerden kadınlar bir araya gelerek kürtaj yasasına karşı protestolarda bulundular, kendi bedenleri üzerindeki tasarruf hakkını talep ettiler. Mücadeleler baştan itibaren işbölümü, mülkiyet, sömürü ve egemenlik gibi "büyük" toplumsal sorunlarla bağlantılıydı. Kendiliğinden devlete karşı ve kültüreldiler. Protestolar öncelikle, erkekler tarafından yönlendirilen sol politikanın yapılarında da gündelik bir alışkanlık haline gelmiş bir olgu olan, egemenliğin normal karşılanmasına yönelikti. Feminist siyasetin deneyimlere bağlılığı, herşeyden önce ve dikkat çekici bir biçimde siyasi açıdan bilinen ve denenmiş momentlerle aynı zamanda gündelik momentlerin de dile getirilmesinde ortaya çıktı. Bu bağlamı vurgulamak gerek, çünkü kadın hareketlerinin güçsüzleşmesi ve çöküşünde bu boyutların sonradan birbirinden ayrılmalarının tayin edici bir payı oldu. Sosyo-ekonomik öncüllerdeki - özellikle Avrupa'daki kuzey-güney farkı bağlamında - eşitsizlik ve ardzamanlılığın yanısıra, hareketlerin başlangıcı için ortak bir koşul vardı: Ekonomik büyümenin ve elektronik yönlendirilen üretim araçlarının ilk yayılmasının, refah devletine ilişkin unsurların yerleştirilmesinin ve hükümetlerdee sosyal demokrat çoğunlukların bulunmasının belirlediği bir dönemin sonuna rastlaması. Kadın hareketinin yükselişi, aynı zamanda öncelikle kadınların yer aldığı özel alanları devletin daha hissedilir bir biçimde düzenlemesi ve denetlemesiyle de bağlantılı olarak, üretim ve yönetimde reform ve dönüşüm, daha fazla sosyal güvenlik ve tüketim deneyimlerinden oluşan bir arka plana sahipti. Bu deneyimler belki zincirler içinde özgürleşme olarak adlandırılabilir. Kadınların toplumdaki gerçek hareket ve gelişim imkanlarıyla direniş davranışları arasında çok gerilimli ve belirlenmesi zor bir ilişki söz konusu. Ya da diğer bir deyişle, direnişin de gelişebilmek için zaman ve mekana ihtiyacı vardır. Ne refahın mutlak yokluğu ne de aşırı derecede varlığı toplumsal hareketlerin oluşması için verimli bir zemin olabilir. Özgürlük havası en azından hissedilebilmelidir, hareket alanının reel darlığının yarattığı memnuniyetsizliğin kolektif bir güce ulaşabilmesi için, imkânların sezilebilir ve daha iyi bir toplum için kullanılacak malzeme tasarlanabilir olmalıdır. Böylece, sosyal demokrat reform politikası, tüm çelişkili darkafalılığıyla birlikte radikal bir değişim için verimli bir zemin olabilir.

'70'lerin sonunda ve '80'lerin başında, neredeyse tüm ülkelerde ekonomik durum kötüye giderken sağ hükümetler iktidarı devraldılar. Toplumsal kazanımların yok edilmesi, hane bütçelerinin ve burada özellikle kadınların yükünün artırılması, özelleştirme ve eski kadın erdemlerinin yüceltilmesi gibi, Batı'daki muhafazakar hükümetlerin politikalarının karakteristik özellikleri gündeme geldi. Ve garip bir şekilde, bu tamamiyle karşıt yöndeki politikaların da kadın hareketini içerme ve felce uğratma potansiyeline sahip oldukları görüldü. Sosyal demokrasilerin ve muhafazakarların politikaları bu noktada birbirine karşıt yönlerden hareketle aynı sonuca ulaşıyor görünüyorlar: hareketlerin depolitizasyonu.

Son yıllardaki, cinsiyetlerin tüm kamusal pozisyonlarda eşit oranda temsil edilmesini sağlamak için kotalar koyma talebi konusunda kadın grupları içinde sürdürülen tartışmalar, kadın hareketine başlangıçtan beri açıktan açığa eşlik etmiş önemli bir boyut etrafında döndü: Cinsiyetlerin eşitlik sorunu ve bunun tersi - farklılıkta, başkalıkta ısrar etme. Kadın sorununun toplumsal bir sorun, eşit olmayan ücret sorunu, eşitsiz mesleki şans sorunu vb. olarak ele alındığı yerde, kadınlar, toplumsal eşitlik için mücadele ediyorlar. Burada siyasal araçlar -genellikle devlete yöneltilen- taleplerdir. Hedef, kadınlara ve erkeklere eşit muamele yapılan bir toplum gibi görünüyor, değişmiş bir toplum değil. Açıkça belli ki bu ifade anlamsız: Cinsiyetlere eşit muamele yapılan bir toplum değişmiş bir toplumdur. Bunu kavramak için, genel olarak bu toplumdaki cinsiyet ilişkileri ve egemenliğin yeniden üretilmesinin arasındaki bağlantının, yani sermayenin yeniden üretilmesi, sömürü ve kadınların bir cinsiyet olarak ezilmesi arasındaki bağlantının da analizini yapmak gerekiyor.

Kadın hareketinin '70'lerin başındaki başlangıcına bakış, bu bağlantılar hakkında bir tür sezgisel bilginin varlığını gösteriyor. Yeni kadın hareketinin eylemleri, radikal karakterlerini sistematik olarak eşitlik taleplerinden vazgeçmelerine borçlu değildirler. Onlar daha ziyade bu talepleri beklenmedik bir tarzda kadının ezilmesinin gündelik boyutlarıyla birleştirdiler. Kuramların ve eylemlerin merkezine beden politikası (ve onun gündelik deneyimleri) ve toplumun yeniden üretilmesinin arasındaki bağlantı kondu. Ve bu bağlantı, eşitlik mi, farklılık mı; reform mu, devrim mi sorusunun ileriye itilmesini beraberinde getirdi. Avrupa kadın hareketlerinin sonraki gelişme süreci içinde, geleneksel sosyalist örgütlerdeki kadınlar dar görüşlü bir tarzda eşit ücret, eşit iş ve toplumsal denge taleplerinde ısrar ettikçe, geriye kalan hızla büyüyen hareketin içindeki beden sorunu etrafında oluşan grup ve eylemler de o denli hızla gelişti. Yeni kurulmuş olan bağ koparıldı. Tek bir nokta üzerinde yoğunlaşan çok sayıdaki grup ve eylem bazı başarılar elde edebildi, aynı şekilde örgütler içinde yer alan kadınlar da eşitlik politikalarında küçük başarılar elde ettiler. Kadın hareketlerinde işbölümü çoğaldıkça çoğaldı. Tüm dünya değişik tek tek kadın grupları tarafından ele alınacak çeşitli parçalara bölündü. Böylelikle yalnızca hareketin sosyalist perspektifi değil, kitlesel karakteri de kayboldu. Ve ancak bu andan itibaren eşitlik ve farklılık tartışmaları gündeme geldi. Tarihin ironisi şu ki, sosyalist kadınlar eşitlik politikası yürütmekle ve böylece dar kafalı reformculukla suçlanırken, toplumsal bütünlüğü değişim stratejilerinden çıkarmış yeni hareketten bir dizi grup, ezilen kadınlığın tamamıyle başkalığı adına devrimci kurtuluş politikalarını temsil ediyor görünmeye başladılar.

Son 20 yıldaki kadın hareketi içinde ve onun etrafında yürütülen çeşitli tartışmalardan, kadının ezilmesini sınıf sorununa, ücretli emek sorununa, kapitalist sömürüye maletme yönündeki doğrudan denemelerin yetersiz kaldığını görebiliriz. Kadının ezilmesi kapitalizmden eskiye dayanır. Diğer taraftan yalnızca erkeklerin iktidarına yöneltilen açıklama denemeleri de, gündelik yaşama, deneyime daha yakın bir alanda hareket etmelerine karşın, ikna edici olamamaktadırlar. Marx'ın deyişiyle ifade etmek gerekirse, merkezi sorun yaşamın üretimi ve türün yeniden üretimidir. Tarihsel olarak "kadın cinsinin dünya çapındaki yenilgisi" ve bununla birlikte yaşamın üretiminde insanlar arasında kapitalizmin oluşumunun çok

öncesinden başlayan ve onun ötesine uzanan egemenlik ilişkileri kanıtlanabilir. Bunun içinde cereyan ettiği biçimler -evlilik, aile- bundan dolayı kadın hareketinin önemli mücadele noktalarıdır ve birkaç istisna dışında erkek işçi hareketinin sağlamlaştırılmaları için mücadele ettiği, kapitalist sömürüye karşı direnişin kaleleridir.

Kapitalist toplumlarda genel düzenleyici ilke kârdır. Kâr, ne üretileceğini ve bununla hangi emeğin "üretken" olduğunu ve ödeneceğini düzenler. Böylelikle rakipler tesbit edilmiştir: Sermayeye karşı onun amaçları doğrultusunda sömürdüğü ücretli işçiler. Peki, çok zaman gerektirdiğinden ve rasyonelleştirilmeleri mümkün olmadığı için bir kâr getirmeyen, ama insanlığın ve dünyanın devamı için hayati öneme sahip tüm diğer işler, değişimin dışında bırakılması amacıyla ücret ödenmeyen sevgi, karşılığını ödeyemeyecek durumda olanların (yaşlıların, hastaların, sakatların, çocukların) bakımı gibi alanlar ne olacak? Bu etkinlikler toplumsal emeğin bütününden ayrılmakta ve bunu yapmaya uygun bir insan grubuna verilmektedir: Kadınlara. Bu uygunluk erkeklerin, kadınların yeniden üretim gücünü sahiplenmesinin ve kullanmasının tarihinden kaynaklanan marjinalleşme, ezilme ve baskıya uğratılmayla ilintilidir. İdeolojik açıdan haklı gösterilmesi ise bu toplumsal ilişkinin doğallaştırılmasında yatmaktadır. Artık kadınlara ihtimamkâr, şefkatli olma, sevgi verme özellikleri atfedilmektedir. Bu kültürel-sembolik alana aktarılmış baskı ilişkisi, tüm maddi gerekçelerine karşın, kültürel alanda da netleştirilmelidir. İnsan olarak kurtulmak için kadınlar, kendi doğalarına karşı mücadele etmek durumundadırlar. Aleksandra Kollantay bunu kadınların sevgiyle olan ilişkileri için talep etmişti: "Yeni kadın yalnızca dış zincirlere karşı ayaklanmaz; o sevgi hapishanesinin kendisini protesto eder, günümüze özgü kötürümleşmiş psikolojinin sevenlere dayattığı zincirlerden korkar."

İşlerliğe sahip bir patriyarkanın varlığından yola çıkılırsa, kadınların siyaset alanına girmekte neden bu kadar büyük güçlükler çektiklerini anlamak o kadar zor değildir. Sözkonusu olan yalnızca, 20. yüzyıla kadar kadınlara verilmeyen seçme ve seçilme hakkı değildi: Bundan onyıllarca sonra da -1989'a kadar- parlamentolar erkek figürleri sergileri olmaya devam ediyorlar. Politika bir meslektir, geçim için yapılır ve böylece erkeklerin yetki alanına girmektedir. Kadınları bundan uzak tutmak, büyük ideolojik zahmetlerle gerçekleştirilen kültürel bir eylemdir. (Bu yüzden yeni kadın hareketinin başlangıcında ortaya çıkan -özel olan politiktir- sloganı egemenlik ilişkilerinin tersyüz edilmesini içeriyordu.) Politikayı yalnızca erkeklere tahsis etmek, toplumu olduğu gibi muhafaza etmek isteyenlere yarar sağlamaktadır, öyle ki, burada da sermaye ile erkek egemenliğinin birbirlerini karşılıklı güçlendirdiğinden bahsedebiliriz.

1976 ve 1977'de çıkmaya başlayan haftalık kadın dergileri Courage *(Cesaret),* Emma*, alternatif gazete ve dergilerin hayal bile edemeyecekleri tirajlara ulaştılar.* Emma *yayınına 200 binlik bir baskıyla başladı;* Courage*, en parlak döneminde 80 bin adet sattı. Giderek daha siyasi bir çizgiye yönelen* Courage*, kadın hareketi içinde siyasi konulara ilginin azalmasının bir sonucu olarak 1984'te yayınına son verdi... Emma'yı çıkaranlardan ve Almanya'nın en tanınmış feministlerinden Alice Shwarzer*

Tüm toplumdaki işbölümünü yeniden gözden geçirmenin ve bu işbölümünün başka türlü örgütlenmesinin zamanı gelmiştir. Çalışma süresinin kısaltılması şeklindeki pragmatik talep, tüm çalışmanın bütün toplum üyelerine yeniden paylaştırılmasının en azından tartışılabileceği bir çıkış noktası olabilir. Böylece - kadın hareketinden de öğrenerek- kadına malediIen alanları tüm toplumsal çalışmanın bir parçası olarak görmek, ağırlığını belirlemek ve bilinçli bir tarzda stratejimize katmak mümkün olabilir. İkinci bir adım, tüm işyerlerinin, sosyal konumların ve politik alanların kadınlarla erkekler arasında eşit pay edilmesi olabilir. Bu masum ve reformcu görünen, cinsiyetlerin topluma eşit katılımı talebi, egemenliği sağlamlaştıran tüm doğal anlayışları temellerinden yoksun bırakır ve bu nedenle , ekonomik, politik ve kültürel bakımdan erkek egemenliğinin temelerini ortadan kaldırmaya yönelik bir toplumsal dönüşümün ön koşuludur.

Sosyalist-feminist ya da daha doğrusu Marksist-feminist adı altında insanlığın büyük sorunlarının ele alınmasındaki doğallık, "feminist" takısının cüretkar bir iddia olup olmadığı konusunda kuşkular uyandırabilir. Bu kavram yaklaşık onyıl önce, bir mücadele kavramı olarak ortaya çıktığında tepkiyle karşılandı. Bunu kendilerine maledenler, hem Marksizmi hem de kendilerini gülünç duruma düşürmekle suçlanıyorlardı. Bu her yandan engellenmeye çalışılan bilim ve politikanın kısa tarihi, Marksizmin feminist eleştirisinin Marksizmin varolan yorumunun bir eleştirisi olduğunu gösterdi. Marx'a dayandırılan mücadelelerin ücretli emek ve sermayeye karşı verilen mücadelelere indirgenmesi, dikkatin tek çıkış noktalı tek bir egemenliğe yöneltilmesi, yaşamın üretiminin ve kültür ve ideoloji alanlarında cereyan eden kadının ezilmesinin gözardı edilmesi erkek bir işçi hareketi geleneğinin, yani erkek egemen bir Marksizmin eseridir. Fakat bu arada, Marx'ın ortaya koyduğu insanların kendi başlarına toplumsallaşması, yaşam etkinliklerini ortak ve egemenlik ilişkilerine dayanmadan düzenlemeleri sorunu, özellikle kadınlar için, hâlâ güncel bir araştırma ve politika sorunu olarak kalmaktadır. Kadınların bakış açısını dahil ederek varolan Marksizm'e daha fazla diyalektik taşımak mümkün olabilir. Kapitalizm ve partiyarka arasındaki egemenlik bağlantısı, pratik politikaya tercüme edilmek için, somut olarak yaşamın tüm alanlarında ortaya çıkarılmalıdır. Bireysel yeniden üretim alanında elde edilen deneyimlerin, toplum yapısının büyük sorunlarıyla eşzamanlı dile getirilişi, eşitlik sorunlarını yalnızca eşit haklar perspektifinden dışarı taşırarak özgür bir topluma taşıyacaktır. Bu, bireysel deneyimleri kamu alanına çekecek ve onların başka bir toplum düşüne katılmasını sağlayacaktır.

FRIGGA HAUG

içindeydiler. Proudhon, kadın kurtuluş mücadelesine şiddetle karşı çıkan ilk sosyalist oldu. Proudhon'a göre, kadınlar evlerinde oturmalı, kocaları ve çocuklarına mutlu bir hayat sağlamak için uğraşmalıydılar. İyi bir ev kadını, anne ve eş olabilmek için harcamaları gereken çaba, zaten kadınlara toplumsal hayata ve üretime katılmak için zaman bırakmazdı. Özellikle Fransa'da güç kazanan Proudhonculuk'a karşı 1848'de çıkmaya başlayan *L'Opinion des Femmes* (Kadınların Görüşü) adlı dergide yayınlanan yazılarla sert bir tartışma yürütüldü. 19. yüzyılın ikinci yarısında, işçi hareketinin kadın hareketine ve kadın haklarına bakışı ve feminizme karşı tutumu açık bir biçimde tarif edilmiş değildi. Daha çok burjuva kadınlar, sufrajetler tarafından eşitlikçi taleplerle yürütülen mücadeleler, taşıdıkları sınıfsal karakter ve doğrudan üretim süreciyle ilintili olmadıkları gerekçesiyle tepkiyle karşılandı. Almanya'daki Lassallecılık'ın etkisi altındaki işçi hareketi, kadınların üretimde yer almasını dahi reddediyordu. 1867'de *Allgemeiner Deutscher Arbeiterverein*'ın bir kararında şöyle deniyordu: "Kadınların büyük sanayi işliklerinde çalıştırılması zamanımızın en öfke uyandırıcı uygulamalarından biridir. Öfke uyandırıcıdır, çünkü bu yolla işçi sınıfının maddi durumu daha iyiye değil daha kötüye gitmektedir ve işçiler ailenin yıkılmasıyla kendilerine kalan manevi değerlerin sonuncusunu da kaybederek sefil bir duruma düşürülmektedirler... Bu duruma yalnızca sermayenin iktidarının ortadan kaldırılmasıyla son verilebilir." Alman sosyalistleri içindeki Marksist kanadın temsilcilerinden Wilhelm Liebknecht ve August Bebel ise Lassallecılardan farklı bir bakış açısına sahiptiler. Liebknecht ve Bebel, 1875'de Gotha'da kurulan *Allgemeine Sozialdemokratische Arbeiterpartei*'ın (Genel Sosyal Demokrat İşçi Partisi) programına kadınlar için oy hakkının alınmamasını eleştirdiler; ama "cinsiyet farkı gözetmeden 20 yaşın üzerindeki tüm Reich vatandaşlarına genel, eşit, gizli ve doğrudan oy hakkı ve özel ve kamu hayatında kadınların hukuki olarak erkeklerden dezavantajlı bir konuma getiren tüm yasaların kaldırılması" talepleri ilk olarak 1891'deki Erfurt Kongresi'nde parti programına alındı. Aynı kongrede, redaksiyonunu Clara Zetkin'in üstlendiği bir kadın gazetesinin çıkarılması da karara bağlandı. Gazetenin adı, Alman sosyalist hareketinin kadın sorununa bakışını da yansıtıyordu: *Gleichheit* (Eşitlik). *SPD*'nin 1914'de savaş kredilerinden yana oy kullanması ve ardından bölünerek *USPD*'nin oluşmasından sonra, *USPD*'nin içinde yer alan Clara Zetkin'in 1917'de derginin redaksiyonundan uzaklaştırılmasına kadar, *Gleichheit*, kurtuluşları ancak sosyalist bir devrimle gerçekleşebilecek işçi kadınları sınıf mücadelesi saflarına kazanabilmek amacıyla eğitmeyi asıl görevi olarak tanımladı.

Alman Marksistleri arasında kadın sorununa en büyük önemi verenlerin başında gelen Bebel 1875'de yayınladığı *Kadın ve Sosyalizm* başlıklı kitabında şöyle diyordu: "Kadınlarla erkekler arasında kadınların aleyhine varolan elle tutulabilir hukuki eşitsizlik, ileri kadınlar arasında, kanunları değiştirmek yoluyla eşitlik sağlamak için siyasal haklar talebini ortaya çıkardı. Bu, işçi sınıfını siyasal iktidarı ele geçirmek üzere ajitasyona yönelten düşüncenin aynısıdır. İşçi sınıfı için doğru ve haklı olan, kadınlar için yanlış ve haksız olamaz." Kadınların erkeklerle eşitliğini, sınıf mücadelesine katılmalarının gerekliliğini savunan sosyalist kanadın, *I. Enternasyonal* içinde başaramadığı, ancak *II. Enternasyonal* içinde gerçekleşebildi. *II. Enternasyonal*'in 1891'deki Kongresinde, genel kararların arasına, tek tek ülkelerdeki sosyalist partilere, kadınlara sivil hukuk ve siyaset alanlarında erkeklerle eşit haklar sağlanmasını talep etme yönünde çağrı yapılması kararı alındı. Bu kararla birlikte 1891, Marksizm'le feminizm arasındaki ilişkinin tarihsel gelişmesi açısından bir dönüm noktası oluşturdu ve işçi hareketi içinde Marksist bir kadın hareketi gelişmeye başladı. Sosyalist hareket içinde, kadınların üretim süreci içinde yer almalarını, proleterleşmelerini reddeden görüşler etkisini tamamen kaybetti. 1899 Kongresi'nde *II. Enternasyonal*, Clara Zetkin'in savunduğu, kadınların üretime katılmalarının sosyalist hareketin gelişimi açısından yararlı olduğu ve kadın işçilerin örgütlenmesine özellikle önem verilmesi gerektiği şeklindeki görüşlerini kabul etti. Diğer yandan sosyalist kadın hareketi, kendini burjuva kadın hareketinden ayrıştırmak, bu akımla arasındaki çizgileri kesin bir biçimde çizmek için çaba gösterdi.

İlkesel düzeyde kadınlara oy hakkının tanınması, *II. Enternasyonal*'in 1907 Stuttgart Kongresi'nde gerçekleşti. Aynı yıl yine Stuttgart'ta toplanan *I. Enternasyonal Sosyalist Kadınlar Kongresi*, bir *Kadın Enternasyonali*'nin kurulmasını ve örgütün başkanlığına Clara Zetkin'in getirilmesini kabul etti. 1910'da toplanan *II. Kadın Enternasyonali*'nin aldığı kararların arasında, 1857'de New York'lu kadın işçilerin kitlesel biçimde greve gittikleri gün olan 8 Mart tarihinin uluslararası kadın günü olarak kabul edilmesi de vardı.

19. yüzyılın sonlarından itibaren, işçi hareketi içinde kadınlara, özellikle de kadın işçilere verilen önem arttı. Sosyalistler, kadın işçilerin, devrimci mücadele içinde merkezî bir öneme sahip olduklarının ve sömürülenlerin sömürülenleri olarak onların katılmadıkları bir devrim mücadelesinin hiçbir zaman başarıya ulaşamayacağının propagandasını yaptılar. Aynı şekilde kadınların kendi hakları için verdikleri mücadele de ancak işçi kadınların katılımıyla başarıya ulaşabilirdi, çünkü ancak onlar bu mücadeleyi belirleyici alan olan ekonomik alanda sürdürebilirlerdi. Daha sonra, '60'larda yeniden başlayacak olan kadın hareketi sırasında radikal feministler, sosyalistlerin bu tespitini reddedecekler, belirleyici olanın ekonomik alan olmadığını savunacaklardı.

Sosyalistler, kadınların kurtuluşunun ancak proleteryanın önderliğinde gerçekleşecek bir devrimin ardından mümkün olabileceğini savunuyorlardı. Kadınlar, işçi sınıfı partilerinin içinde örgütlenmeliydiler. Bağımsız kadın örgütleri kurmaları ve bu örgütlerle proleteryanın

mücadelesinden ayrı bir kadın mücadelesi sürdürmeleri genel olarak kabul gören bir görüş değildi. 1917 Rus Devrimi, kadınların durumunun iyileştirilmesi, örneğin çocuk bakımının toplumsal düzeyde örgütlenmesi yönünde gösterilen çabalara, çıkarılan tüm kadın haklarını koruyan yasalara rağmen, kadınların gerçek anlamda kurtuluşunun devrimin ardından kendiliğinden gerçekleşmeyeceğinin kanıtı oldu. Hem sosyalizm, hem de kadınların özgürleşmesi için kararlı bir mücadele sürdüren Alexandra Kollontay, ekonomik ve hukuksal alanda getirilen iyileştirmelerin yetersizliğini vurgulayarak aynı zamanda bir ahlâk devrimine de gerek olduğunu, evlilik kurumunun, kadın-erkek ilişkilerinin de kökten değişmesinin, kadınların cinsel açıdan da özgürleşmesinin önemini vurguladı. Tüm bu konularda geniş bir tartışma ortamının yaratılması gerektiğini savunan Kollontay'ın bu görüşleri etkinlik kazanamadı. Stalin döneminde ise, "ailenin kutsallığı" ideolojisi yeniden üretilmeye ve öne çıkarılmaya başlandı; kadınların duygusal ve cinsel ilişkilerinde özgürleşmesinden ise artık söz edilmiyordu.

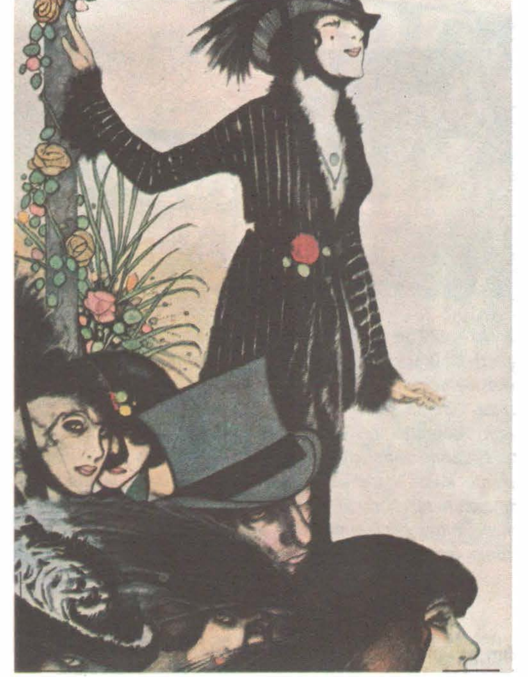
'60'lar ve Yeni Kadın Hareketi

Yeni kadın hareketi, '60'ların ortalarından itibaren daha çok sanayileşmiş ülkelerde ve bu ülkelerin de kentsel bölgelerinde başladı. Hareketin içinde yer alan kadınların büyük çoğunluğu, ortalamaya oranla iyi eğitim görmüş "orta sınıf"lardan geliyordu. Bu yıllarda, kadın hareketinin geliştiği ülkelerin hemen hemen tümünde kadınlar çalışan nüfusun üçte birinden biraz fazlasını oluşturuyorlardı (ABD'de yüzde 42'sini). Çalışan kadınların aldıkları ücretler, erkeklerin ücretlerinin yarısıyla üçte ikisi arasında oynuyordu. Bu durum bu ülkelerin hepsinde kadınlarla erkeklerin eşit olduklarının kanunlarla belirlenmiş olmasına rağmen böyleydi. Çalışan kadınların büyük çoğunluğu vasıfsız işlerde çalışıyorlardı. "Eşit işe eşit ücret" prensibinin kanunlarla ve uluslararası anlaşmalara atılan imzalarla kabul edilmiş olmasına rağmen, eşitsizlik heryerde açıkça uygulanmaktaydı. Yine eğitimde herkese eşit fırsat tanındığının açıklanmasına karşılık, üniversite öğrencilerinin genellikle yüzde yirmibeşinden azı kadın öğrencilerdi (Bu oran yine kural dışı bir durum olarak ABD'de yüzde 40'ı aşıyordu). Ailelerde erkekler çocukların velisi idiler ve kadının geliri erkeğin gelirine ekleniyordu. Evlilik boyunca ve boşandıktan sonra erkeklerin kadınların geçimini temin etmesi zorunluluğunu getiren kanunlar ise kadının erkeğe bağımlılığının altını çizer nitelikteydiler. II. Dünya Savaşı'nı izleyen yeniden inşa yıllarının ardından batılı ülkelerde oluşmakta olan "refah ve tüketim toplumları" kadını "gerçek tüketici" olarak keşfetmişler, reklamcılığın her alanında "güzel ve bakımlı" kadınlar, yeni tüketici modeli olarak sunulmaya başlamıştı. Kadının gerçek mesleğinin, ailesinin bakımı, günlük ihtiyaçlarının karşılanması, mutluluğu, iyiliği vb. için çalışmak olduğu her yanda vurgulanıyordu. Kürtajın yasal olduğu ülkelerde bile, kadınların bu haktan yararlanabilmeleri için, kendilerini alçaltıcı açıklamalarda bulunmaları (mesela ruhsal sağlıklarının bir çocuğun sorumluluğunu yüklenmeye uygun olmadığını kanıtlamaları) gerekiyordu.

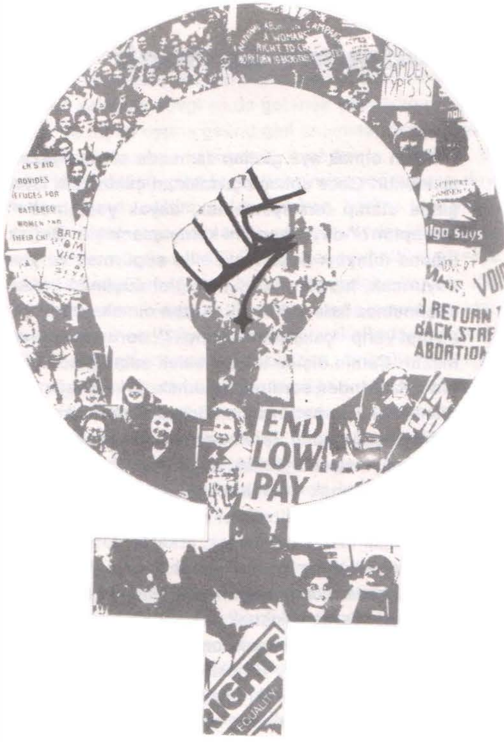
Tüm bu nesnel koşullar, kadınların örgütlenerek bu durumun değiştirilmesi için mücadeleye girişmesinin temelini oluşturuyordu. Fakat kadınların harekete geçmesinin asıl dinamiği, '68 gençlik ve öğrenci hareketi oldu. Geniş bir biçimde hareketin içinde yer alan kadınlar, en önemli özelliklerinin başında anti-otoriterliği, geleneksel iktidar ve hiyerarşik örgütlenme biçimlerini eleştirmesi gelen, yeni bir toplum projesi yaratma hedefiyle ortaya çıkan '68 hareketinin içinde bile kendilerinin ikincil durumda kalmaya devam ettiklerini, yeni oluşan örgütler içinde de erkeklerin baskısı altında bulunduklarını farkedince, kendi durumlarını değiştirebilmek için kendileri örgütlenmeye yöneldiler.

Kadın hareketi, teorik düzeyde her türlü her türlü egemenliği reddediyordu. Bu teorik tutum. pratiğe de yansıtılmaya çalışıldı ve önderlerin yaratılmasını engellemek için kollektif çalışma yöntemleri geliştirilmeye çalışıldı. Pek çok yerde örgütsel işler, dışa, örneğin basına demeç verme, tartışma toplantılarına katılma gibi işler için rotasyon prensibi getirildi. Bazı kadın gruplarında kadınlar kollektif bir biçimde makaleler ve kitaplar yazmaya yöneldiler. Kadın hareketi, bu kollektif çalışma biçimlerini yerleştirerek, hem her gün içinde yaşamak durumunda bulunulan hiyerarşik yapılanmayı kendi içinde kırmak, hem de erkeklerin baskısı altında yaşamaktan kurtulup benzer baskı biçimlerini bu sefer kendi içinde oluşturmamak için çaba gösterdi.

Kadın hareketinin en yaygın örgütlenme biçimi küçük gruplar oldu. En az beş-altı, en çok da 20-25 kadından oluşan bu gruplar, hareketin içinde hakim olan görüşe göre, kadınların kendi aralarındaki dayanışmayı güçlendirmeye, kişisel ilişkiler kurmaya en uygun örgütlenme biçimleriydiler. Kişisel alandan, yani her kadının kendi hayatında yaşadığı, karşı karşıya kaldığı baskı biçimlerinin dile getirilmesinden, bu baskı biçimlerinin analiz edilmesi ve ortadan kaldırılması için stratejilerin oluşturulmasına, yani siyasal alana geçişin ve bu iki alanın sürekli birbiriyle ilişki içinde bulunabilmesinin imkânları sağlanmaya çalışıldı. Kadınların geleneksel toplum yapısı içinde birinden birine yatkın oldukları iki ekstremden kurtulmaları sağlanmalıydı: Yani ne kadınlar toplumsal hayattan ve siyasetten dışlanmış bireyler olarak saatlerce yalnızca kendileri ve gündelik hayatları üzerine konuşmakla yetinmeliydiler, ne de erkekler gibi davranmaya yönelip kendilerini, kendi kişisel durumları ve deneyimlerini dışlayarak yalnızca öznel durum üzerine fikir yürütmeliydiler. Hareketin içinde

Korsesini çıkarıp atarak özgürleşen Yeni Kadın'ı hicveden bir karikatür. 20. yüzyılın başındaki kadın hareketinin, modern kadını, "doğal" erdemlerinden ya da tarih boyunca edinmiş olduğu manevi hasletlerden yoksun bırakarak, "suni bir varlık" haline dönüştüreceği endişesi, yalnızca erkekler ve anti-feminist kadınlar tarafından değil, kendilerini kadın kurtuluş hareketi içinde gören bazı kadınlar tarafından da dile getiriliyordu. Örneğin bir zamanlar Bolşevik sempatizanı olmuş olan, Amerikalı anarşist Emma Goldmann yüzyıl başında "Kadının Kurtuluşunun Trajedisi" üzerine yazdığı yazıda şöyle diyordu: "Bugüne değin elde edilen sonuçlarkadını tecrit etti ve kadını, ona çok gerekli olan o mutluluk pınarından yoksun bıraktı. Sadece görünüşte gerçekleşen kurtuluş modern kadını suni bir varlık haline getirdi; hani şu Fransız fidanlıklarında yetişen arabesk tarzda, piramit, tekerlek, çelenk şeklindeki ağaçları ve fidanları hatırlatıyor insana; kadının iç dünyasının ifadesiyle ilgili olmayan biçimlerle karşı karşıyayız. Böyle fidanlıkta yetişmiş kadınlara her yerde rastlamak mümkün, özellikle de entelektüel sayılan çevrelerde. (...) Kadın kurtuluşuyla ne elde etti? Birkaç eyalette eşit oy hakkı. Birçok iyi niyetli kişinin savunduğu gibi politik hayatımızı kötülüklerden arındırdı mı bu? Elbette hayır. (...) Kurtuluş, kadına erkekle ekonomik eşitlik sağladı; artık kadın kendi mesleğini ve işini seçebiliyor ama geçmiş ve halihazırdaki eğitimi ona erkekle rekabet edebilecek donanımı vermediğinden, çoğunlukla piyasa şartlarına ayak uydurabilmek için müthiş bir enerji harcıyor, canlılığını tüketiyor ve sinirlerini yıpratıyor. (...) Kalabalık işçi kızlar ve kadınlar kitlesi için ev ortamının sınırlılığı ve baskısının yerini fabrikanın, atölyenin, mağazanın, büronun baskı ve sınırlılığı alınca ne kadar bağımsızlık sağlanmış oluyor? Üstelik bir de buna, ağır bir işgününün sonunda "evim, güzel evim" diye düşünen birçok kadın için, soğuk, kederli, dağınık ve çekici olmayan bir eve gitmenin yükü ekleniyor. Ne muazzam bağımsızlık! Tezgâhın arkasında, dikiş veya yazı makinesinin başında "bağımsızlık"larından bıkmış usanmış yüzlerce kızın ilk evlilik teklifinin üstüne atlamasına şaşmamalı. (...) Kadının bağımsızlığının ve kurtuluşunun kavranışındaki sığlık; sosyal statüsü farklı birine aşık olmaktan duyulan endişe; aşkın özgürlüğü ve bağımsızlığı yok edeceği korkusu; aşk ya da annelik sevincinin kadını mesleğinden geri bırakacağı dehşeti; bütün bunlar özgür modern kadını zorunlu bir rahibeliğe itiyor, hayatın netlik sağlayan acıları, derin, baştan çıkarıcı sevinçleri kadına değmeden, onun ruhunu kavramadan önünden geçip gidiyor."

yer alan kadınlar, "tipik kadınca" davranışlarla, "kopya edilmiş erkekçe" davranışlar arasında yeni bir yol bulma durumunda olduklarını düşünüyorlardı.

Çeşitli ülkelerdeki kadın hareketleri, genellikle benzer eylem biçimleri geliştirdiler. Eylemler ve kampanyalar, kadınların mazur bırakıldıkları ekonomik, hukuki ve cinsel baskıya karşı yöneldiler. Kadının yeniden üretim alanındaki rolü sorgulandı, çocuk bakımı ve eğitim sistemine ilişkin talepler de önemli bir yer tuttu. Taleplerin önemli bir kısmı eşitlikçiydi, eşit iş, eşit ücret, meslek hayatında eşit şans gibi talepler önde geliyordu. Cinsel baskıya karşı taleplerin eksenini serbest ve ücretsiz kürtaj ve doğum kontrolü oluşturdu. Bir kısım kampanyalar, kadına cinsel nesne olarak bakılmasını protesto etmeye yönelikti. Kadın vücudunun bir meta haline getirilmesine karşı "vücudum bana aittir" sloganı geliştirildi.

Kadın hareketi içinde süreç içinde belirginleşen iki ana eğilim, sosyalist feminizm ve radikal feminizm, kadın sorununun kökenlerinin tespiti, örgütlenme ve kadınların kurtuluş perspektifleri açısından birbirlerinden farklılaştılar. Buna rağmen kendi içlerinde de bu eğilimlerin teorik bakışları, eylemleri ve talepleri çeşitli ülkelerde birbirinden farklı özelliklere sahipti. Örneğin kendilerini sosyalist ve Marksist olarak tanımlayan bazı feminist gruplar, ev işine ücret ödenmesi talebini hareketin merkezine oturturlarken, yine başka sosyalist feminist gruplar bu talebi, ev işini kurumlaştıracağı ve kadınların evlerinin içine hapsolma ve toplumsal hayatın dışında kalma durumlarını hiç bir şekilde değiştirmeyeceği, hattâ güçlendireceği gerekçesiyle reddettiler.

Radikal Feminizm

ABD'de oluşan kadın hareketi içinde güçlü bir eğilim haline gelen radikal feministler, yeni bir cinsiyetçi toplum teorisi oluşturmaya çalıştılar. Radikal feministlere göre, kadınların ezilmesi, tüm diğer baskı biçimlerinden önce varolmuş, ilk ve birincil baskı biçimiydi. Tarihteki ilk iş bölümü kadınlar ve erkekler arasındaki iş bölümüydü ve erkeklerin kadınlar üzerindeki iktidarı ilk iktidar biçiminin temeli olmuştu. Radikal feministlerle sosyalist feministler arasındaki en önemli ayrım, Marksizme bakışları oldu. Radikal feministlere göre, Marksist teori, kadınların ezilmesini baskıyı analiz edemezdi, çünkü üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetten yola çıkarak kadınların durumunu açıklamak mümkün değildi. Ekonomiden değil, farklı cinsiyetlerin varlığından yola çıkarak yeni bir gerçeklik düzeyinden hareketle bir analize gidilebilirdi. Bazı radikal feministler, örneğin Shulamith Firestone, kendi teorilerinin Marksizmi dışlamadığını, Marksizm'den daha ileri giderek onu da içerdiğini ve aştığını iddia ettiler. Firestone'a göre, kadınlarla erkekler arasındaki en önemli fark kadınların doğurganlığıydı ve bu durum erkekler tarafından kadınları baskı altında tutmak için kullanılmıştı. Kadınlar, yalnızca tüm batı kültürünü değil, tüm kültürü, hattâ doğayı sorgulamak zorundaydı. Feminist devrim, yalnızca spesifik tarihsel bir toplum biçimine, kapitalizme karşı değil, tüm doğaya karşı gerçekleşecekti. Nasıl sosyalist devrim için ezilen sınıfın, proleteryanın ayaklanması gerekiyorsa, feminist devrim için de ezilen cinsin, yani kadınların ayaklanması gerekiyordu. Kadınlar doğurganlık yükünden kurtulmalıydılar, bunun için de teknolojinin suni doğumu gerçekleştirmeyi mümkün kılacak biçimde geliştirilmesi talebini ileri sürmeliydiler. Ancak böylece tarihte ilk kez aile gereksizleşecek, böylece kadınlar biyolojik kaderlerinden kurtulacaklar ve kadınlarla erkekler arasındaki bu en önemli biyolojik fark ortadan kalkacaktı.

Radikal feministler için erkek şovenizmini yaratan en önemli etkenlerin başında psikoloji

Savaşın ilanı, kadın hareketinde ayrışmaları ve bir anlamda netleşmeleri de beraberinde getirdi; 8 Mart 1908'de Avrupa'nın hemen hemen tüm ülkelerinde kadın emekçilerin eşit işe eşit ücret ve oy hakkı taleplerini ve savaşa karşı olduklarını ilan eden büyük gösteriler düzenleyen sosyalist kadınlarla, savaştan yana tavır alan burjuva feministleri kesin olarak karşı karşıya kaldılar. Savaşın ilanıyla birlikte İngiltere'de WSPU, *hükümetin savaş hazırlıklarını destekleyerek, cephane fabrikaları ve silahlı kuvvetlere kadın işçi ve eleman temini için bir seferberlik başlattı.* WSPU, *1915 Haziran'ında Lloyd George'dan 2000 paund'luk bir para yardımı alarak* TUC*'un ücret düzeyini yüksek tutabilmek için kadın işçilerin işe alınmasına karşı çıkan politikasını protesto eden gösteriler düzenler ve "Hizmet Etme Hakkı İstiyoruz!" sloganını mücadelelerinin şiarı haline getirirken, sosyalist kadınlar aynı yıl İsveç'te emperyalist savaşa karşı çıkan Barış Konferansları düzenliyorlardı. Fotograftaki (yanda) Amerikalı delegeler 1915'de İsveç'te yapılan* Uluslararası Kadın Barış Konferansı*'na katılmaya gidiyorlar. Üstte çağdaş kadın kurtuluş hareketinin, neredeyse evrensel olarak benimsenmiş amblemi. Bu amblem biyolojik özellikler temelinde tanımlanmış olan cinsel kimlikle kadın hareketi arasındaki sorunlu ilişkinin çarpıcı bir ifadesidir de aynı zamanda. Amblemde yeralan kadınlık işareti geleneksel olarak tıp ve diğer biyolojik bilimlerde "dişi"liğe işaret etmek için kullanılır. Kadın hareketi ise, bir yandan bu "dişi"liğin haklarını savunurken, aynı zamanda bu tanımın kendisine de karşı çıkmakta, biyolojik kategorilerin kültürel eşitsizlikleri örtmek ya da meşrulaştırmak için kullanılmasına karşı çıkmaktadır.*

geliyordu. 1970'de yayınlanan *New York Radikal Feminist Manifesto*'da şöyle deniyordu: "... Erkek şovenizminin anlam ve amacının her şeyden önce psikolojik açıdan kendini tatmin olduğu kanısındayız; bu şovenizmin ekonomik koşullara bağlı temelleri ancak ikinci sırada gelmektedir... Bu nedenle de kapitalizmin veya herhangi bir başka ekonomik sistemin kadınların ezilmesinin nedeni olduğuna inanmıyoruz. Aynı şekilde kadınların ezilmesinin sadece ekonomik temelde gerçekleşecek herhangi bir devrim sayesinde ortadan kaldırılabileceğine de inanmıyoruz. Erkeğin kadın üzerinde iktidar kurması ve onu mahfetmesi, acı vermek amacını taşımaz, duyduğu iktidar ihtiyacından dolayı kadının kişiliğini parçalar, onu kendine tâbi ve itaatkar kılar..." Özet olarak radikal feminizm, kadınları baskı altında tutanın herhangi bir toplumsal sınıf veya üretim biçimi değil, erkekler olduğunu ve tarih boyunca ortaya çıkmış bütün toplum biçimlerinin cinsiyetçi olduğunu savunuyordu. Kendilerini sosyalist olarak tanımlayan ülkelerde kadınların durumunun hiç de iç açıcı olmamasının da kanıtladığı gibi, sosyalizm kadınlar için önemli bir kazanım getiremezdi.

Sosyalist Feminizm

Sosyalist feministler, Marksizmin kadınların durumunu açıklamak ve çözüm yollları önermekte yetersiz kaldığı, fakat tarihsel materyalizmin kadınların durumunun analizi için doğru yöntem olduğu görüşündeydiler. Kadın hareketi için, sınıflı toplum teorisi ve sosyalist devrimin gerekliliği geçerliğini korumaktaydı. Sosyalist feministler, radikal feministler gibi kadınların kapitalizm öncesi toplumlarda da baskı altında olduklarını, tarihsel süreç boyunca bu baskının biçiminin değişmiş olduğunu savunuyorlardı. Fakat erkeklere karşı mücadele, kadınların tüm mücadele perspektiflerini oluşturamaz ve kadınların kurtuluşu tek başına bir kadın hareketiyle sağlanamazdı; sosyalist hareketle birlikte yürümek zorundaydı. Radikal feministlerden farklı olarak sosyalist feministler, kadınlar arasındaki sınıf farklılıklarının önem taşıdığından, bir burjuva kadının yaşadığı baskının, bir işçi kadının altında yaşadığı baskıdan farklı olduğundan yola çıkıyorlardı. Kadınlar, ait oldukları toplumsal sınıftan daha özgür olamazlardı ve kadınların kurtuluşu, kapitalist sistem içinde mümkün olmayacağı için de feministler anti-kapitalist ve sosyalist olmak zorundaydılar. Sosyalist feministlerin, sosyalist teoriye getirdikleri en önemli eleştiri, esas olarak üretim süreciyle ilgilenmiş ve onu incelemiş olması, buna karşılık yeniden üretim alanını, teorinin ve pratiğin ilgi alanı dışında bırakmış olmasıydı. Sosyalist feministler, sosyalist devrimin, kadınların kurtuluşu için gerekli koşul olduğunu, fakat yeterli olmadığını savundular. Kapitalist toplum içinde, kadınların örgütlenmesini ve durumlarını iyileştirici gelişmeleri sağlamak, devrimden sonra da kadınların durumunun gerçekten radikal biçimde değişmesine yönelik mücadele sürdürmek için bağımsız kadın örgütlenmeleri varlıklarını korumalı ve sosyalizm mücadelesinin de içinde yer almalıydılar.

İtalya'da Kadın Hareketi

İtalyan kadın hareketi, diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, öğrenci ve gençlik hareketinin içinden doğdu ve başka hiçbir yerde olmadığı kadar güçlü bir hareket haline geldi. İlk bağımsız kadın grubu, 1967'de kurulan *Demistificazione Autoritarismo Partiarcal* (Ataerkil Otoriterliğin Açığa Çıkarılması - DEMAU) oldu. Öğrenci hareketi içinde yer alan pekçok kadın, solun kadınlara bakışının, onların üretim süreci içinde aldıkları yerle sınırlı olduğu, kadınların yeniden üretim sürecindeki yerlerinin incelenmediği görüşünde birleşti. Siyasal partiler (özellikle sol partiler) ve sendikalar içinde yer alan kadınlar, bu kurumlar içindeki konumlarını sorgulamaya başladılar. Bu kurumların geleneksel yapılarının, kadın olarak özneleşmelerine izni vermediği düşünen pek çok kadın kitleler halinde partilerden istifa ettiler.

Yeni oluşmaya başlayan kadın hareketi içinde gittikçe daha fazla kadının savunduğu bir görüş de, sınıf kavramının kadınları burjuva kadınlar ve proleter kadınlar olarak ikiye böldüğü şeklindeydi. Aile içinde durmadan yeniden üretilen iş bölümü, kadınların toplum içindeki ikincil rollerini belirliyor ve böylece bir "kadın kastı" yaratılıyordu. Kadınların yeni bir tarihsel kimlik edinebilmelerinin tek yolu, kollektif bir biçimde toplum içindeki ortak durumlarının bilincine varmalarından geçiyordu; bunun için de kadınların "ezilmişliklerinin bireysel gettosunu terketmeleri, kendi yaşam koşullarını kendilerinin belirlemeleri ve bağımsız olarak örgütlenmeleri" gerekiyordu. Kadınlar, üzerlerindeki baskıyı toplumsal ve bu nedenle de siyasal bir sorun olarak gördüklerini açıkladılar. "Özel olan politiktir" sloganı, kadınlarla erkeklerin birarada yer aldıkları örgütlenmeleri terkeden feministlerin sloganı oldu. Kadınlar, bireyler olarak yaşadıkları baskıyı birbirlerine anlatmak ve analiz etmek amacıyla küçük gruplar kurdular. Bir anda yaygınlaşan bu gruplar ve "feminist kollektifler" sürekli bileşimi değişen, dağılan, yeniden oluşan örgütlenmeler olarak belirgin bir siyasal yön kazanamadılar. Fakat kadın hareketi içinde iki farklı eğilim belirginleşmeye başladı. Bunlardan biri, *Rivolta Femminile* (Kadınların Başkaldırısı), 1970'den itibaren kendini "erkek dünyasıyla" antagonist bir çelişki içinde gördüğünü açıkladı. Bu eğilim, kadınlar için işçi hareketi ve Marksist teorinin bir alternatif olmadığı, çünkü sınıf mücadelesinin bir iktidar mücadelesi olduğu ve iktidarın da "erkek düşüncesinin en temel unsurlarından biri"ni oluşturduğu görüşündeydi. *Rivolta Femminile*'ye göre "kadın sorunu insanlığın köklü değişiminin aracı ve amacıdır. Bir geleceğe ihtiyacı yoktur. Proletarya, burjuvazi, kabile, klan, ırk, yaş, kültür ayrımı yapmaz. Ne yukardan, ne de tabandan gelir. Ne yönetilir, ne örgütlenir, ne yaygınlaştırılır ne de propagandası yapılır. Yeni bir sözdür, yeni bir özneyi dile getirir ve yaygınlaştırılması yaşanan

Kadınları Sevmek

Kadın olmak aya gidilen zamanda okuma yazma bilmemektir. Gece sokağa çıkmaktan çekinmek, laf atıldığında utanıp tersleyememek, dayak yediğinde "yine ne yaptım?" deyip kendini koruyamamaktır. Boğaz tokluğuna dünyayı doyurmak, silip süpürmek ve yeniden doyurmak, hergün ne pişireceğini düşünüp başka şey düşünemez hale gelmektir. Kadın olmak günde 24 saat hizmet verip "çalışıyor musunuz?" sorusuna cevap aramaktır. Canını dişine takıp meslek edindiğinde yine bütün evişlerinden sorumlu tutulmak, evkadınlığından sıyrılamamak, ne patrona ne kocaya yaranmaktır. Doğurduğu çocuğa adını verememek, erkek doğurana kadar doğurmaya mecbur olmak, doğuramadığında horlanmaktır. Kadın olmak erkeklerden az beslenmek, az sevilmek, yaşlandığında bunları sağlığıyla ödemektir. Kadın olmak insandan sayılmamak, erkeklerden 150 yıl sonra oy verebildiğinde oyunu kendi için kullanamamaktır. İstediği kadar çocuk doğurmaya kalktığında "cadı" denip meydanlarda yakılmak, kovuşturulmayı göze almaktır. Bedeninden utanmak, onu tanımamak, sevmemek, yük gibi taşımaktır. Erkeklere haz ve çocuk vermek için yaratıldığına inandırılmaktır. Kadın olmak kocasının bakıcılığını, sekreterliğini, menajerliğini boğaz tokluğuna yapmayı doğal bulmaktır. Dünyayı taşıyıp seyretmek zorunda kalmaktır. Siyasal örgütlerde çalışmaya yeltense başkalarını kurtarmak için bildiri basıp çay pişirmeye razı olmaktır. Yaşamının vermek olduğunu sanıp, hayatta kalmak için türlü cambazlıklar icad etmek, bunun için ayrıca horlanmaktır. Kadın olmak her türlü gaspın prototipi olmak, adı küfürle eş tutulmaktır.

Feminizm bu köleliğe son vermeye çalışır. Kadınların durumunu kökünden değiştirmek için verilen bireysel ve kolektif çabaların tümüdür, feminizm. Feministler dışında hiçbir özgürleştirici söylem kadınların özgül konumuyla doğrudan ilgilenmedi, ezilmelerini tarif etmedi, ezenin adını koymadı. Erkekleri özgürleştiren, vatandaşlık konumuna getiren Aydınlanma ve özellikle Fransız Devrimi yüzyıllardır süregelen eşitsizliği doğa kavramıyla meşrulaştırdı, Napoléon Kanunuyla yasallaştırdı: Kadınlar reşit değildir, vesayet altında tutulması gereken sorumsuz varlıklardır: Oy veremezler. Deliler, çocuklar gibi... Kadınlar bu şekilde kamu alanından dışlandılar, bilgi sermaye biriktirmeleri engellendi. Bu süreç içinde özel alan icad edildi, kadınlar özel alana sürüldü. Sosyalizm, insanlığın kurtuluşunu işçi sınıfının kurtuluşuna bağladı, kadınların ezilmişliğini de toplumsal üretime katılmamalarıyla açıkladı. Kadınlar yığınsal olarak üretime(?) katıldıklarında sorun kalmayacaktı. Cinslerarası işbölümü, kadınlık, analık, sorgulanmadı. Ezilmenin doğal olduğu anlayışı değişmedi.

Feminizm, kadınların durumunun doğal değil toplumsal olduğunu kabul ettirdi. Yüzyılın başında, feministler mücadelelerini genel politika alanında sürdürmüşlerdi: Oy hakkı, yasal eşitlik talepleri gibi.. '70'lerin *Kadınların Kurtuluş Hareketi* ise kadınların görünmeyen, adı konmayan, dolayısıyla da yok sayılmış ezilmişliklerini görünür kıldı, baskının biçimlerini, sonuçlarını araştırdı ve en önemlisi kadınları boyunduruk altında tutan düzenin adını koydu: *Patriyarka*. Ve onu betimlemeye, mekanizmalarını anlamaya girişti. Feminizm kadınların durumunu iyileştirmeye çalışmakla kalmaz; en temel, en yaygın, en eski, dolayısıyla da en köklü egemenlik ilişkisi olan cinsler arasındaki iktidar ilişkisini açık ederek insanların tümünü kapsayan kölelik ilişkisini kökünden sarsar.

Kadınların binlerce yıldır süren sömürü, ezilme, horlanma, dışlanmadan silkinip, yeni bir bilinç geliştirmesi, dünyayı kendi çıkarları doğrultusunda kavramaya başlaması son derece zor ve acılı bir süreç. Bildiğimiz, inandığımız her şeyin bizi uyutmak için uydurulduğunu anla-

mak vakit alıyor. Birlikte yaşamak için "yaratıldığımızı" sandığımız erkeklerin bizi baskı altında tutmalarının gerisinde yalnızca sevgi ya da gelenek yatmadığını kavramak, ne biçim oyuna gelindiğini anlamak, her şeyi yeni baştan düşünmeye kalkışmak, feminizmle mümkün. Ve tabiî ki, ürkütücü, çünkü atasözlerinden sağduyuya, devletten, hukuk, eğitim gibi kurumlara, herkes bize karşı. Çünkü hiçbir egemen sınıf, zümre ya da ülke erkek cinsi kadar yaygın değil. Çünkü her şeyi altüst etmeye çalışırken yaslanacak tarihimiz, değerlerimiz yok. Kadınların tarihini keşfetmek, tarihe kadın açısından bakmak yeni bir olay. Oysa kurtuluş hareketlerinin olmazsa olmaz şartı gönderme yapılabilecek, övünülecek özgür bir geçmişe, direnebilmiş bir kimliğe sahip olunduğunu sanmak değil midir? Efsanevi de olsa, boyunduruk altına alınmanın öncesinin varlığı, yenik düşmüşlüğün tarihsel olduğunun, değişebilirliğinin garantisi değil mi? Nitekim yeni feminist hareket tarih kadar antropolojik araştırmalara da çok önem verdi.

'70'lerin feministleri solcu örgütlerde cinsiyetlerinden dolayı ezildiklerini anlayan kadınlardır çoğunlukla. Bir yandan politikanın alanını genişletirken bir yandan da geleneksel biçimleri sorgulamak, farklı politika biçimleri aramak bu kadınlar için özellikle vazgeçilmez oldu. Feminizm erkekleri hareketten dışlayarak, ezilmeye karşı mücadeleyi ezilenlerin elinden almamaya çalışarak, öncü ve temsilci kabul etmeyerek geleneksel politika yapma biçimlerinde kopuş yarattı. Küçük gruplar, bilinç yükseltme grupları Kadınların Kurtuluşu Hareketi'nin temel örgütlenme biçimini oluşturdu. "Toplu olarak kendinden hareket etmek", kadınların ezilmelerini tahlil etmenin tek yoluydu. Kendi ezilmişliğinden sözetmek ezilmişliğin etkilerini sınırlamanın, değişmenin, giderek farklı politikalar üretmenin ilk adımını oluşturdu. Bilinç yükseltme gruplarının zamanla dönüştüğü proje grupları -kahveden sığınağa, yayınevinden erkek mesleklerini öğretmeye gibi- patriyarka içinde çeşitli direniş alanları yarattı. Küçük gruplarda herkesin söz hakkı, karara katılması daha kolay olduysa da biçimsel örgütlenme yapılarının sistematik reddi kadınları "yapısızlığın despotluğu"na teslim etti. İlişkiler zorlaştı, sürekliliği sağlamak mesele oldu. Böyle bir durumu önleyecek gelenek, bilgi yoktu. Daha önceki feministlerin verdikleri mücadeleler hep gizlenmiş, unutturulmuştu. Her başkaldıran nesil kendini ilk ve tek sandı.

Örgütlerine erkekleri almayarak örtük de olsa egemen cinsle hesaplaşan bir sufrajet tutuklanırken.

Özel alanın politikasını yapmanın ve geliştirilen yöntemlerin yarattığı bu türden güçlükler dışında feminist kadınları kadınlık durumuna özgü zorluklar da bekler:

• Ne kadar feminist olursa olsun bu kadınların arkasında onların bakımını ücretsiz görecek kimse olmaması bakımından sorumlu oldukları bir ya da birkaç çocukları olması, kadınların politika yapmaya yeterli vakit ayıramamalarıyla sonuçlanır.

• Erkek egemen düzene karşı çıkmak, isyankâr kadınların karşı cinsle özel ilişkilerini zorlar. Erkekler ne kadar iyi niyetli olurlarsa olsunlar, genellikle hakkını arayan, her şeyi sorgulayan kadınlardan uzun zaman hazzetmezler ve er veya geç feminist kadınların duygusal birliktelikleri bunalıma girer, kadınlar yıpranır.

Kadınların hepsi ezilse de feminist bilinç geliştirmelerinin karşısına nesnel, özel, ideolojik, tarihsel bir yığın engel dikilir:

• Kadınların büyük çoğunluğu geçimlerini ev kadınlığı yaparak sağlarlar ve ev dışında ücretli çalışmalarına izin verildiğinde aldıkları ücretler, iş bulabildikleri alanlar tek başına geçinmelerine olanak vermez. Boşanmak, sahipsiz kalmak geçim sıkıntısı, açlık demektir. Kendilerine bırakılan azıcık alanın sınırlarını zorladıklarında şiddetle karşılaşırlar. Bu şartlarda daha iyi bir yaşam biçimi hayal etmeleri bile zorlaşır. Feminist fikirlerden çekinirler.

• Ezilen her toplumsal grup gibi kadınlar da azınlık psikolojisi geliştirir, egemen unsurun değerlerini benimserler. Egemen unsurun arasına karışabilmek her azınlık grup gibi kadınlara da birtakım haklar getirir. Ancak birkaç ezilenin egemen unsurun arasına karışmış olması aradaki egemenlik ilişkisini sona erdirmediği gibi aldatıcı bir bilincin yerleşmesine de neden olur. Bu bilinç aldatıcıdır çünkü ezilenlerin ezilmesinde toptan bir değişme olmamıştır, ezilmenin nesnel şartları sürmektedir. Böylece ezilenlerin bir kısmı ezilmişliğini reddeder, isyanı yaşamaz, isyan edenlerle aradaki ilişkiyi kavrayamaz, "benim meselem değil" diyebilir. Özgürleşmiş kadınlar da hemcinslerini sevmezler, aşağılarlar. Çeşitli beceriler geliştirip cinslerine ait yazgıyı hafifletmeye çalışırlar. Kimi kadınların toplumda erkeklere ayrılan yerlere gelmeyi başarması bu kadınları hemcinslerinden ayırır. Bu istisnai kadınları da mücadeleye çekmek zordur. Hayatları yaşadıklarını inkâr ve çeşitli sınırları yüceltmekle geçer. Erkek kadın eşitliğini var sanırlar, bundan yararlanamadığını gördükleri kadınları suçlarlar, kaderlerinden sorumlu tutarlar.

• Cinsiyet ayırımı dışındaki etmenlerin neden olduğu ezilmelere karşı ulusal, sınıfsal boyutta mücadele eden kadınlara politik bilinçleri en gelişmiş, en dinamik unsurlar olarak bakmak gerekir. Ancak onların da bilinci kendileri, cinsleri için bir bilinç değildir. Feministleştikleri takdirde mücadelenin yaygınlaşmasını kolaylaştırabilirler ama aksi takdirde yavaşlatabilir ya da saptırabilirler de. Nitekim ulusların ya da işçi sınıfının kurtuluşu için mücadele eden bu kadınlara kadınlık durumunun sınıfları ve ulusları kesen bir durum olduğunu anlatmak neredeyse imkânsızdır. Burjuva kadınlardan söz ederler, kadınların ancak burjuva karısı olabileceğini, kadın burjuvaların son derece ender olduğunu bilmezden gelirler, "burjuva kadınları"'nı baş düşman ilan etmeye kadar giderler.. Ayrıca tüm dünyayı kurtarma iddiasıyla politikleşmiş bu kadınlara cinsel baskı, ırza geçme, kürtaj, dayak gibi kadınlara özgü sorunlar politika dışı gözükür, çünkü bu sorunlar kamusal değildir, dünyayı kurtarmaya yetmez.

Kadınların özgürleşmesinden yana olduklarında bu kadınlar tahlillerinde cinsiyet farkına dayalı eşitsizlikleri ataerkillikten gelen baskı ve gelenekler, ideolojik kalıntılar olarak tanımlarlar. Bu tahlilde gözardı edilen, görmezden gelmek istenen iki cins arasındaki çıkar çelişkisidir. İki cins arasında çıkar çelişkisi olabileceğini düşünmek bağımsız bir toplumsal mücadele alanı açmak demektir: Bu zor olduğu kadar tehlikelidir de. Sınıfsal çıkar üstüne inşa edilen mücadeleyi bölmek, zayıflatmak gibi önemli bir tehlike sözkonusu. Bunu da kendi sosyalist açılarından haklı olarak göze alamazlar.

• Azınlık psikolojisi etkisini toplumsal mücadele içinde yer alan kadınlarda da gösterir: kendi ezilmişliklerini inkâr pahasına, maruz kaldıkları cinsiyetçiliği görmezden gelmeye çalışırlar: Yalnızca emekçi kadınlar ezilmektedir, baş ve tek sorumlu kapitalizmdir, orta sınıf kadınları kamu yerlerinde görünmüyorlarsa "iç zincirlerinin" gücündendir! İç zincir tahlili maddeci olmadığı gibi birçok işlevi de yüklenir: Kadınlar ezilmeye razı oluyorlarsa tembelliklerinden ya da şımarık olduklarındandır, kapitalizm dışında onları ezen bir düzen yoktur, düşman içimizdedir. Kadınların ezilmesi kapitalizme yarar, erkeklere değil. Böylece kadınlık durumunun maddeci bir tahlilini yapmaya gerek de kalmaz. Çünkü maddeci feminist tahlil kendinden önceki maddeci tahlilleri allak bullak etti: toplumsal işbölümü, üretim, sömürü gibi kavramlara yeni tanımlar getirdi, toplumsal cins kavramını yerleştirdi. Bu kavramlar sosyalistlerin bilgilerini sorgular, onlarla çelişir yok saymak uygundur.

Maddeci feminist bir tahlil kadınların durumunu üretimdeki yerlerine bakarak anlamayı gerektirir. Kadınların emeğine baba ailesinde ve evlilikte, kan bağları ve evlilik anlaşması yoluyla, yani kapitalizm dışı bir üretim ilişkisinde elkonur. Bütün kadınların ezilmişliğinin ortak paydası, cins olarak, aile emekçisi olmaya yazgılı doğmalarıdır. Aile emekçiliği köleliğe benzer, çünkü işveren değiştirmek sözkonusu değildir, yeni işveren-kocayı seçmek bile ailenin işidir. Kadınlar erkekler arasında mal gibi değiştokuş edilirler. Kadınların emekgüçleri özgürleşmemiştir, ailelerine aittir. Kadınların emeklerinin karşılığı harcanan emeğin cins ve miktarına değil, kadınların kime ait olduğuna bağlıdır. Kimi kadının kafesi altından kimisininki çamurdan olur bu yüzden. Emeğinin karşılığını geçim olarak almak özgürleştirici değildir, ücret almaya benzemez. Ücretsiz aile işçisi olarak tarlada, tezgahta, bakkal dükkânında verilen emek "aile"ye yarar, kadının konumunu değiştirmez, aile reisi tarafından gasp edilir. Kapitalist üretim ilişkisine ancak kocasının izniyle girebilen kadınlar da her şeyden önce evkadını sayılırlar: meslekleri ne olursa olsun ücretli çalışması geçici olacak, aile bütçesine katkı olacak kadar kazanacak ve bütün evişlerini aşkından yapacaktır. Kadınların emek piyasasındaki yerlerini *köle* olma nitelikleri belirler: Kadınların yığıldıkları iş kollarında ücretler düşer, o meslek saygınlığını yitirir. Böylece piyasayla evlilik kurumu arasında kadınları evkölesi olarak tutmaya yarayan ikili bir mekanizma gelişir: Bir yandan piyasanın kadınlara özgü şartları kadınları ücretli çalışmaktan caydırır eve dönmeye iterken öte yandan, evlilik kontratının gereklerini yerine getirdikçe kadınlar, evişleri dışında ücretli bir işe girme olanaklarını büsbütün kaybederler. Evlilik uzun sürdükçe kadının piyasa değeri düşer evliliğe mahkûmiyeti artar. Maddeci feministler pir aşkına çalıştırılmaya *sömürü* derler.

Feminist olmak, *toplumsal cins bilinci* geliştirmek, perspektif değiştirmektir: Dünyaya ve kadınlara kadın açısından bakmak, görülen her şeyin kadınların gaspedilmiş emekleri sayesinde erkeklerin ellerinde biriktiğini düşünmeye alışmak, en ötekiler gibi olmayan erkeğin bile bu düzenin nimetlerinden yararlandığını anlamak, erkeklerin dünyaya bakışımızı biçimlendirecek kadar içimize sindiklerini, hayal gücümüze elkoyduklarını görmektir. Bütün bunlardan kurtulmak için sürekli tetikte bulunmak gerektiğini, kendi fikirlerimize bile güven olmadığını, en beklenmedik anda düzenden yana olabileceğimizi akılda tutmaya çalışmaktır.

Feminist olmak kadınları sevmektir: Kadınları keşfetmek, ortaya çıkarmak, anlamak, tanımak. Azınlık psikolojisinden sıyrılıp ezilen bir cinse alt olmanın gerektirdiği isyan ve dayanışmayı yüklenmektir.

STELLA OVADİA

andır." *Rivolta Femminile*, kadının kurtuluşunun aracını, yeni özgün bir cinsellik arayışında ve erkeklerle cinsel ilişkinin reddinde görüyordu. Lezbiyenliği kadınların kurtuluşunun başlangıcı ve siyasal bir alternatif olarak tanımlayan grup, kadın cinselliği üzerine ileri sürdüğü görüşlerle kadın hareketini etkilemesine rağmen, siyasal eğilim olarak fazla yandaş bulamadı.

Movimento di Liberazione della Donna (Kadın Kurtuluş Hareketi - MLD) ise, teorisi ve pratiğiyle tamamen farklı bir örgütlenmeydi. *MLD*, 1970'de *Partito Radicale*'nin (Radikal Parti) inisiyatifiyle kurulmuştu ve siyasal ve mali açıdan partiye bağlıydı; buna karşılık İtalya çapında partiden ayrı bir örgütlenmeye sahipti. *MLD*nin çizgisi, genel olarak eşitlikçi bir çizgi oldu; sadece yarı otonomdu ve kadın hareketinin tercihleriyle, partinin tercihlerinin çelişkiye düştüğü anlarda partiden yana tavır almayı tercih etti. Öğrenci ve işçi hareketinin ardından oluşmuş olan yeni sol örgütlerden biri olan *Potere Operaio*'dan (İşçi Gücü) ayrılan bir grup feministin kurduğu *Lotta Femminista* (Feminist Mücadele), sosyalist (Marksist) feminizmin temsilcilerinden oldu. *Lotta Femminista*, kadınların kurtuluşunun antikapitalist bir devrimle birlikte düşünülmesinin gerekliliğinden yola çıkıyor, buna karşılık bağımsız örgütlenerek, kadınların devrim sürecine bağımsız katılımının sağlanmasını savunuyordu. Grup, kadınların ezilmesinin maddi temelinin, evde ücret almadan yapmak zorunda kaldıkları ev işinde görüyordu. Buradan yola çıkarak, kadınlara ev işi karşılığında ücret ödenmesi talebini ileri sürdü. *Lotta Femminista*, küçük gruplarda yürütülen feminist çalışmanın, sonuç olarak bireysel ve özel bir niteliğe sahip olduğu görüşündeydi. Bu nedenle dışa dönük siyasal faaliyet yürütmeyi savunarak mahallelerde proleter kadınlarla çalışmalar başlattı. 1974'de gerçekleştirilen "ev işine ücret" kampanyası, aynı zamanda grup içinde bu konuya ilişkin görüş ayrılıklarının ortaya çıkmasına yol açtı ve bölünmeyle sonuçlandı. Bir bölünme daha 1974'de gerçekleşti ve *MLD*'den ayrılan bir grup feminist *Movimento di Liberazione della Donna Autonomo*'yu (Otonom Kadın Kurtuluş Hareketi - MLDA) kurdular. *MLDA* için de en önemli sorunların başında, kadın hareketinin işçi hareketiyle ilişkisi geliyordu. Kadınların aile içinde yaptıkları ev işi, baskı altında tutulmalarının ve ezilmelerinin temel nedeniydi ve bu nedenle ev işinin toplumsallaştırılması gerekiyordu. Sermayenin zorlamasıyla kadınların erkekler tarafından sömürüldüğü gerçeği bağımsız bir kadın hareketini zorunlu kılıyordu ve bağımsız bir kadın hareketi işçi hareketiyle bir çelişki oluşturmuyor, tam tersine onun gerçek birliğini sağlamak işlevini görüyordu.

1976'da doruk noktasına ulaşan kürtajın yasallaştırılması kampanyası, feminist hareketin dışa dönük faaliyetlerinin merkezini oluşturdu. Bu kampanya sırasında, tüm siyasal partiler ve kamuoyu, feminist hareketi bir güç olarak algıladılar ve onun meşruluğunu kabul ettiler. Kürtajın yasallaşması hareketinin, gücünü ve dinamiğini kaybetmesi ve 1978'de kadınların kürtaj konusunda özgür iradelerinin kabulünü reddeden bir kürtaj yasasının çıkmasıyla devam eden süreç, aynı zamanda kadın hareketinin yavaş yavaş siyasal alanı terketmesine ve daha çok yerel ve kültürel bir hareket niteliğine bürünmesine sahne oldu.

İngiltere'de Kadın Hareketi

İngiliz kadın hareketi, 1967 sonunda, öğrenci ve işçi hareketinin, ABD'de güçlenmekte olan kadın hareketinin ve teorilerini psikolojik bir temele oturtmaya çalışan çeşitli siyasal grupların etkisiyle doğdu. İlk kadın örgütlenmeleri, geleneksel sol grup ve örgütler içinde oluşturulan kadın fraksiyonları oldu, daha sonra otonom kadın grupları oluştu. ABD'de olduğu gibi temel örgütlenme biçimi küçük gruplardı. Mart 1970'de tüm İngiltere çapında kadın gruplarının bir araya geldiği ulusal bir konferans yapıldı. Konferansın sonucunda da her gruptan iki temsilcinin yer aldığı *National Coordinating Commitee* (Ulusal Koordinasyon Komitesi - NCC) kuruldu. *NCC*, hareketi herhangi bir şekilde temsil yetkisine sahip değildi ve bir programı da yoktu. Yalnızca içinde yer alan bütün grupların ortak eylemlerini yürütmekle yetkiliydi. En önemli görevi, yılda üç ila dört ulusal konferans hazırlamak ve örgütlemekti. 1970'de yapılan kongreye katılan kadınlar, dört talep tespit ettiler: 1. Doğum kontrol araçlarına her kadının serbestçe ulaşabilmesinin sağlanması ve serbest kürtaj; 2. Ücretsiz ve herkesin yararlanabileceği bir şekilde örgütlenmiş çocuk bakımı; 3. Eğitimde ve meslek hayatında eşit şans; 4. Eşit ücret. 1974'de bu taleplere kadınların hukuki ve mali bağımsızlığının sağlanmasını ve lezbiyenlerin farklı muameleye maruz bırakılmasının engellenmesini içeren iki talep daha eklendi. *NCC*'nin düzenlediği konferansların sonuncusu 1978'de yapıldı ve burada alınan bazı kararlar (kadın hareketinin talepleri arasına tecavüze ve kadınlara uygulanan şiddete karşı çıkan bir talebin de eklenmesi) çeşitli gruplar arasında şiddetli tartışmalara yol açınca bu tarihten sonra başka ulusal kadın kongresi toplanmadı.

İngiltere'de de kadın özgürlük hareketinin içindeki en önemli ayrışma ve en sert tartışmalar radikal feministlerle sosyalist feministler arasında gerçekleşti. Tartışma konularının başında erkeklerle ve sol örgütlerle eylem birliği yapılıp yapılmaması geliyordu. Örneğin 1979'da *Trade Union Congress*'in (Sendika Kongresi) kürtaj hakkı için düzenlediği yürüyüş sosyalist feministler tarafından çok olumlu bir dayanışma gösterisi olarak değerlendirilirken, radikal feministler bu eylemi erkeklerin kadın hareketine kendi damgalarını vurma çabası olarak eleştirdiler. Aynı şekilde 1978'deki Ulusal Kongre'de çıkan kadınlara karşı şiddet ve pornografi konusundaki tartışmalarda, radikal feministlerin büyük çoğunluğu pornografinin yasaklanmasından yana tavır alırken, sosyalist feministlerin çoğunluğunun tavrı pornografiyi protesto etmek, ama genel olarak devlet tarafından sansür uygulamasına karşı çıkılarak bu tutumu pornografi konusunda

PANKHURST, EMMELİNE (1858-1928)

İsmi kadınların oy hakkını kazanmak için verdiği mücadeleyle, yani süfrajet hareketiyle bütünleşen Emmeline Pankhurst 14 Temmuz 1858'de Manchester'de doğdu. Babası, servetini kendi çabasıyla elde etmiş bir pamuk eğirme ve çivitleme fabrikatörü, annesi ise 1840'larda Tahıl Yasaları'na karşı başgösteren ajitasyona katılmış, siyasetle ilgili bir kadındı. Emmeline ilk öğrenimini bir kızlar okulunda gördükten sonra, 13 yaşında babasıyla birlikte Paris'e gidip Ecole Normale'e kayıt oldu. 1970 Fransa-Prusya savaşı sonrasında Almanların Paris'i işgal etmeleri, Emmeline'in Alman düşmanlığının temelini oluşturdu. Okulu bitirdikten sonra evlenme yaşına gelmiş olmasına rağmen, babası, evlilik için "drahoma" istendiğini duyunca "kızını hiçbir erkeğe satmayacağını" söyleyerek onu Mahcheater'e geri getirdi. Emmeline 1879'da kendisinden oldukça yaşlı olmasına rağmen, inanmış bir cumhuriyetçi ve Lordlar Kamaraaı'nın kaldırılmasını ve toprağın kamulaştırılmasını savunan avukat Richard Pankhurst'le evlendi. Richard sosyalist eğilimlerinin yanısıra 1868'de Manchester'de ilk sufrajet derneklerinden birisinin kuruluşuna önayak olmuş bir kadın hakları savunucusuydu.

İlk çocukları Christabel 1880'de, Sylvia 1882'de, genç yaşta ölen oğulları Henry Francis 1884'de, Adela 1885'de ve küçük oğulları Harry 1889'da doğdu. Çocuklar ilk ve hepsini hayat boyu belirleyecek olan asıl eğitimlerini evde, evin günün bütün önemli siyasal konularının tartışmasının yapıldığı ortamında aldılar. Önce Manchester'de, daha sonra gittikleri Londra'daki evlerine gelenler arasında, yakın aile dostu olan *Bağımsız İşçi Partisi*'nin kurucusu Keir Hardie'nin dışında, Louise Michel, William Morris, Ton Mann, Grant Allan, Errico Malatesta, Wilhelm Liebknecht ve Marx'ın kızı Elenor da vardı. 1889'da *Kadınlar Oy Hakkı Birliği*'ni kuran Emmeline, bu örgütün çalışmaları sonucunda 1894'de evli kadınlara yerel yönetimlerde seçme ve seçilme hakkının tanınmasından sonra, Manchester Belediyesi'ne bağlı Yoksul Yasası Dairesi'nde çalışmaya başladı. Bu görevi sırasında, işçi sınıfının, özellikle de en düşük ücretli işlerde çalışan kadınların, hele evli olmayan çocuklu kadınların durumlarını yakından tanıma fırsatı bulan Emmeline, aralarında kızı Christabel'in de de bulunduğu bir grup kadınla *Women's Social and Political Union*'ı (Kadınların Toplumsal ve Siyasal Birliği-WSPU) kurdu. Heyecanlı, çok iyi bir hatip, ama otoriter, sufrajet hareketi diktatoryal yöntemlerle idare eden ve hırslı bir kadın olan Emmeline Pankhurst, hareketin merkezinin Londra'ya taşınmasından sonra, kısmen hareketin strte-

Çeşitli toplumsal kesimlerden kadınları birleştiren en önemli taleplerin başında boşanma hakkı geliyordu. Geleneksel bir Katolik ülke olan İtalya'da boşanmak yasal açıdan mümkün değildi. 1974'de yapılan bir referandumla yeni boşanma yasası kabul edildi. Tüm sol partilerin boşanma hakkından yana tavır aldıkları kampanya ve sonuçta çoğunluğun boşanma yasasından yana oy kullanması, henüz başlangıç aşamasında olan feminist harekete önemli bir ivme kazandırdı. Kadınların bir sonraki talebi, serbest ve ücretsiz kürtaj oldu. Onbinlerce İtalyan kadını bu talep etrafında birleşti. Fotoğrafta, boşanmanın yasallaşması için gösteri yapan İtalyan kadınları görülüyor.

da sürdürmek şeklinde oldu. Feministler arasında çıkan diğer bir tartışma da, siyah kadınların ve ulusal kurtuluş mücadelelerini destekleyen (veya İrlandalıların kurtuluş mücadelesine katılan) kadınların, kadın özgürlük hareketine getirdikleri Avrupa merkezcilik suçlamasıydı. '80'lerin başından itibaren siyah kadınlar ayrı örgütlenmeye ve feministler arasında önemli bir akım oluşturmaya başladılar.

Fransa'da Kadın Hareketi

Fransa'da kadın özgürlük hareketinin (*Mouvement de Liberation des Femmes* - MLF) başlangıcını öğrenci hareketinin içinden gelen kadınların Paris'te kurdukları küçük gruplar oluşturdu. Hareketin içindeki tartışmalar, işçi ve öğrenci hareketiyle kadın sorunları arasındaki ilişkiler etrafında yoğunlaştı. Bu grupların bir araya geldikleri toplantılarda tartışılan konulardan biri de kadın hareketinin nasıl örgütleneceği ve ne gibi stratejiler izleyeceği sorunu idi. Bu tartışmalar, hareketin henüz bir kitlesellik kazanmadığı başlangıç yıllarında oldukça soyut bir düzeyde kaldı. Hareketin kitleselleşmesine ise, kürtaj ve doğum kontrol araçları konusu yol açtı. Kadınların kendi vücutları üzerindeki tasarruf haklarını kazanmak ve başkalarının kendileri hakkında karar vermesine artık bir son vermek amacıyla başlattıkları kürtajın yasallaşması mücadelesi, bir anda kadınların kitlesel bir biçimde bu mücadelenin talepleri etrafında birleşmelerini beraberinde getirdi. '60'ların sonunda başlayan bu mücadeleye en büyük ivmeyi kazandıran gelişme, Nisan 1971'de "343 Kadının Manifestosu" diye adlandırılan metnin *Le Monde* gazetesinde yayınlanması oldu. Kamuoyunda tanınmış kadınlar, bu metni imzalayarak, Fransa'da yıllardan beri gizli ve gizli yapılmak zorunda olduğu için de çeşitli tehlikeleri beraberinde getiren bir operasyon olan kürtajı kendilerinin de yaptırdıklarını açıkladılar. Kürtajın yasallaşması mücadelesi kısa zamanda kitleselleşti, kadın örgütlerine kısa süre içinde onbinlerce kadından destek mektupları geldi. Feminist hareket, kürtaj sorunundan yola çıkarak, kadınların baskı altında bulunduğu tüm alanları ve durumları sorgulamaya başladı.

Genellikle diğer ülkelerde de olduğu gibi, Fransa'da da kadın hareketi, izlenecek stratejiler ve hareketin perspektifleri konusunda çeşitli görüşlerin aynı anda varolduğu bir hareket oldu. Bir kısım kadın grupları, siyasal alandan tamamen çekilmeyi ve kadınlar için yeni alanlar, yeni ütopyalar yaratabilmek için çeşitli örgütlenme biçimleri denemeyi savundular. Bir diğer görüş, çeşitli toplumsal güçler gibi kadınların da bir örgüt, örneğin bir kadın partisi etrafında birleşerek tüm toplumsal mücadelelere katılmasını ve tüm kadınların ortak çıkarlarını temsil etmesini savunuyordu. Üçüncü bir görüş de kitlesel bir hareket temelinde yükselecek otonom bir kadın örgütlenmesi oluşturarak, her türlü toplumsal mücadelenin içine kadınların bakış açısını taşımaktı. Kadın mücadelesi içinde en çok tartışılan konuların arasında, kadınların siyasete bakışları ve siyasal mücadeleyle ilişkileri geliyordu. Bir kısım feministler belli siyaset biçimlerini erkekçe oldukları, özel hayatla kamu hayatını birbirinden kesin çizgilerle ayırdıkları için reddettiler. Kadınlar, erkeklerden farklı oluşlarını da içerecek yeni bir siyaset biçimi yaratmalıydılar. Geleneksel solun, en başta da *Fransız Komünist Partisi*'nin kadınların

jisi etkili yüksek sınıf kadınlarıyla yakınlaşmayı gerektirdiğinden, kısmen de bu, kendi eğilimlerine daha yatkın olduğundan giderek muhafazakarlaştı. Birliğin bu aşamada kullandığı mücadele yöntemleri arasında parlamentoya yürüyüşler düzenlenmesi, seçim gösterilerinde olay çıkarılması ve hükümet temsilcilerinin soru yağmuruna tutularak zor duruma düşürülmesi yer alıyordu. Emmeline, mücadelesinin önünde en büyük engel olarak gördüğü *Liberal Parti*'ye karşı şiddetli bir muhalefet yürütmek amacıyla, bu partinin toplantılarında karışıklık yarattığından 1908-1909'da üç kez tutuklandı. Emmeline'in önderliğindeki *WSPU*, 1912'den sonra alış veriş merkezlerindeki vitrin camlarının taşlanması, posta kutularındaki mektupların yakılması, müzelerdeki sanat yapıtlarının tahrip edilmesi, boş binaların ateşe verilmesi gibi şiddet eylemlerine girişti. Aslında örgütü doğrudan eyleme yönelten en önemli gelişmelerden birisi çok daha önce gerçekleşmişti. Daha 12 Mayıs 1904'de Emmeline Pankhurst ve başka bazı oy hakkı derneklerinden kadınlar, *İşçi Partisi*'ne bağlı, Lancashireli dokuma işçileriyle kadın kooperatiflerinden 400 kadar temsilciyle birlikte parlamento önünde toplanmışlar ve mecliste kadınlara oy hakkı verilmesi görüşmelerinin yapılması nedeniyle slogan atmaya başladıklarından polis tarafından dağıtılmışlardı. Bu olay, örgütü devletle çatışma dönemine sokmuştu. Böylesi etkinlikler nedeniyle 1912'de tutuklanan Pankhurst, siyasal tutuklu sayılması için kadın hareketinin tutuklu diğer üyeleriyle birlikte açlık grevine gitti.

Ancak I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden sonra, kadınların savaş sanayinde çalıştırılması için açılan "sivil seferberliğe" bütün gücüyle katılarak sosyal şoven bir tavrı benimsedi. Savaş sırasında Amerika'ya giderek Amerikalıları Almanya'ya karşı savaşa girmeye ikna etmeye çalıştı. Savaş sonrasında, savaşın yarattığı yeni durum ve "genel oy" ilkesine dayalı bir seçim yasası hazırlanması gereği sonucu 1918'de kabul edilen yasayla, 30 yaşından büyük, ev sahibi, ev sahibiyle evli, 5 Sterlin gelir getiren işlerde çalışan ya da üniversite mezunu kadınlara oy hakkı tanındı. Savaş sonrasında bir süre ABD, Kanada ve Bermuda'da yaşayan Emmeline, 1926'da İngiltere'ye döndükten sonra *Muhafazakar Parti* tarafından Avam Kamarası'na aday gösterildiyse de, seçilemeden 14 Haziran 1928'de Londra'da öldü. Ölümünden birkaç hafta önce çıkarılan yeni bir yasayla, 1918'de konmuş kısıtlamalar kaldırılarak kadınlara da, erkeklerle eşit seçme ve seçilme hakkı tanındı.

Marksizm ve Feminizm: Yöntem ve İdeoloji

Marksizm ile feminizmin birbiriyle bağdaşıp bağdaşamayacağı, ya da birbirine indirgenip indirgenemeyeceği tartışması '60'larda feminizmin ikinci dalgasının ortaya çıkmasıyla birlikte yeniden ve farklı bir düzeyde başladı. Yüzyıl başı Marksistleri kadınların kurtuluşunun teorik, ideolojik ve politik çerçevesini kurmak için Marksizmin ve işçi sınıfı hareketinin yeterli kaynaklara sahip olduğunu savunmuşlar ("Marksistler ve Kadın", Arşiv (derl. Nail Satlıgan), *11. Tez*, Sayı 9), "burjuva feministleri"yle ilişkilerini kesin bir biçimde koparmışlardı. Ancak, yeni-feminizmin radikalliği '60'ların Marksistlerinin en azından bir bölümünü farklı bir yaklaşımı benimsemeye itti ve giderek Marksist bir feminizmin oluşturulmasına yönelik, yöntemsel-politik-ideolojik bir tartışma süreci başladı. Ne var ki, aradan on yılı aşkın bir süre geçtiğinde, ABD'li feminist Heidi Hartmann sorunun hâlâ doyurucu bir çözüme kavuşmadığını bir yazısının başlığında çarpıcı bir biçimde dile getiriyordu: "Marksizm ile Feminizmin Mutsuz Evliliği" (1979). Ancak Hartmann'ın mesajı kesin bir çözümsüzlüğün tescili anlamını taşımıyordu. Tersine, yazının başlığının ikinci yarısı "Daha İleri Bir Birliğe Doğru" idi.

Bu birliğin, ya da sentezin çerçevesini oluşturmak için Marksizmi ve feminizmi ilkin yöntem düzleminde sonra da ideolojik-politik düzlemde ele almak gerekir. Bu, kesinlikle bu düzlemlerin birbirinden kopartılmasını önermek anlamına gelmez. Yöntem tartışması, böyle bir birliğin neden gerekli ve olanaklı olduğuna ilişkin öncülleri ortaya koymamızı sağlayacağı için belli bir öncelik taşır. Aslında bu, ideolojik-politik düzlemde belirli tezler ileri sürmeden önce feminizmin ve Marksizmin çıkış noktalarının çelişip çelişmediğine bakmak anlamına gelir.

YÖNTEM SORUNLARI

Feminizmin, özellikle de yeni-feminizmin, hareket noktası bir cins olarak kadınların erkekler karşısında tâbi bir konumları olduğu, yani bütün kadınların bütün erkekler tarafından ezildiği saptamasıdır. Kısacası, herhangi bir feminist kuram *bütün* kadınların ezilmişliğinin en derindeki *ortak* kaynağını açıklamak zorundadır. Bu, nasıl olup da, bütün dünyada her sınıftan kadının, bilinen yazılı tarihin büyük bölümünde, erkekler tarafından ezildiği sorusunu cevaplandırmak demektir. Başka bir deyişle, kapitalizmin çok öncelerinden bu yana varlığını sürdüren ve sınıfsal konumları ne olursa olsun bütün kadınları boyunduruğu altında tutan cinsiyetçi sistemi kuramsal olarak temellendirmek.

Feminizm kadınları birleştiren bu ortak ezilmişliği nesnel bir 'durum' olmaktan çıkarıp ortak bir bilince dönüştürecek bir slogan ortaya çıkmıştır: Özel olan politiktir! Bu sloganın işlevi, kadınların özel yaşamlarında tek başlarına ve kişiselmiş gibi yaşadıkları sorunların bir cinsiyete ait olmaktan kaynaklandığını açığa çıkartmaktır. Bu, sınıf aidiyetinden farklı ve bütün kadınlarca paylaşılan bir toplumsal kimliğin adının konmasıdır.

Böylece, feminizmin ilk öncülü, sınıfları bir uçtan öbür uca kesen bir toplumsal grup kimliğini erkek egemenliğinin karşısına yerleştirir. Marksist bir feminizm kuramının mümkün olması için de bu özgül egemenlik ilişkisinin sınıf egemenliği içinde eritilmemesi ilk koşuldur. *Sınıfları* ve sınıf mücadelesini tarihin temel belirleyicisi olarak gören Marksizmle *cinsiyete* dayalı egemenliğin sorgulanmasını bağdaştıran/eklemleyen bir kuram nasıl olanaklı olabilir?

Marksizmin yönteminde sınıflardan daha temel olan ve *sınıfları da açıklayan* bir kategori vardır: Emek kategorisi. Tarihsel maddecilik insanların toplumsal konumlarının ve bu konumların ifade ettiği egemenlik ilişkisinin açıklanması için her şeyden önce insanların üretim faaliyetine bakılması gerektiğini öne sürer. Sınıfları da belirleyen zaten bu üretim faaliyeti içinde birbirleriyle kurdukları üretim ilişkileridir.

İşte bu noktada, kadınları bütün üretim tarzlarında (en azından yazılı tarihin büyük bölümünde) erkeklerin karşısına yerleştiren bir özgül faaliyet çıkar ortaya: Kadınların aile içinde sürdürdükleri üretim faaliyeti, aile ilişkileri içinde harcadıkları emek. Kapitalist üretim ilişkilerinin hâkim olduğu durumlarda bu üretim faaliyeti, ailenin bütün fertlerinin yaşamlarını sürdürmeleri, kendilerini yeniden-üretmeleri için kadının harcadığı karşılıksız emektir. Öte yandan, yeniden-üretim alanının sorumluluğunu ücret karşılığı başka kadınlara (bakıcı, hizmetçi) bırakmış olan ve ev dışında herhangi bir işte çalışmayan burjuva kadınlara eve kapatıldıkları için emeklerini harcama özgürlüğüne sahip değildirler. Kendi emekleri üzerinde tasarruf hakları yoktur; emeklerinin denetimi kocalarının ellerindedir. Bu da aile içinde kadının emeğine *elkonmasının* bir biçimidir. Kapitalizmöncesi ilişkilerin varlığını sürdürdüğü durumlarda ise, kadın *aile dolayımıyla* toplumsal üretime katılır. Ailenin aynı zamanda üretim birimi de olduğu çeşitli toplumsal düzenlemelerde (toprağa bağlı büyük aile, küçük toprak sahibi aile, esnaf aile vb.) kadının emeği aile reisi erkek tarafından denetlenir. Aile üyeliğinin dolaysız sonucu olarak erkek tarafından kadının emeğine elkonur.

Aile ilişkileri içinde kadının emeğine şu ya da bu biçimde elkonması cinsiyetçi işbölümünün gerçek *içeriğidir*. Tarihsel *kökenleri* ne olursa olsun, aile içindeki bu elkoyma, kadının aile dışındaki ve sermaye (ya da feodal bey) karşısındaki ikincil konumunun, güvencesiz, düşük ücretli işlere mahkûm olmasının temelini oluşturur. Maddeci bir feminist kuramın bütün kadınların ezilmesini açıklayan genel öncülü böyle kapsayıcı bir 'elkoyma' kavramıdır. Bu kavram erkek egemenliğini *maddi* bir temele yerleştirir ve cinsiyetçilikten bütün erkeklerin *çıkarı* olduğunu ortaya koyar.

Ancak, Marksizmin salt 'maddecilik'ten farkı ve ona üstünlüğü *tarihsel* maddecilik olmasıdır. Marx'a göre, insanların genel üretim faaliyetlerinin belirleyiciliği farklı tarih dönemlerinde farklı toplumsal biçimler altında ortaya çıkar. Başka türlü söyleyecek olursak, kadınların aile içinde harcadıkları emek, farklı toplumsal ilişkiler içinde yer alan aile biçimlerine göre nitelik değiştirir. Bütün kadınların emeğine aile içinde elkonması, kadınlarla erkekler arasında tarih-aşırı, değişmeyen, tek bir sömürü ilişkisi olduğu sonucuna varmak için yeterli değildir. Tarlada çalışan kadının kocası tarafından elkonan emeği ile fabrika işçisi kadının kocası tarafından elkonan ev emeği ve ev dışında çalışmayan kentli kadının ev emeği *aynı* sömürü kavramı ile ifade edilemez. Bütün kadınların paylaştığı *ortak* ezilmişliği karşılayacak tek bir *soyutlamaya* varıp, onu kadınların toplumsal konumunu dönüştürecek 'Aşil topuğu' olarak belirlemek olanaksızdır. Kısacası, kadınların kurtuluşları için yıkmayı hedefleyecekleri tek bir 'ekonomik' ilişki, 'ekonomik' bir merkezi odak yoktur. Herhangi bir odak varsa, o da ailedir.

Tarihsel maddeci bir yöntemle kadınların ezilmişliğini açıklamaya çalışan feminist bir kuram toplumsal bütünün, örneğin kapitalist toplumsal formasyonun, bir iç düzenlenişi olduğunu, bu bütünün emek-sermaye çelişkisi temelinde yükselen karmaşık, belirli bir *belirlenim hiyerarşisine* tâbi bir bütün olduğunu gözönünde tutmak zorundadır. Toplumsal bir ilişki biçimi olan erkek egemenliği, bu bütün içinde sermaye egemenliğinin *yanısıra* değil, onunla *eklemlenmiş* olarak yer alır. Bu yöntemsel yaklaşımın zorunlu bir uzantısı ise şudur: Kadınların emeğine erkekler tarafından elkonmasına son verilmesi için, kapitalist toplumsal formasyonun temelinin, yani sermaye ilişkisinin ortadan kalkması gerekli ama yetersiz bir koşuldur.

İDEOLOJİK-POLİTİK DÜZLEM

Bütün kadınların ortak ezilmişliğinin Marksizme kuramsal bir öncül olarak dışarıdan 'zerk edilmesi' ve Marksizmin bu yolla 'zenginleştirilmesi' yöntem düzeyinde belki olanaklı olurdu, ama ideoloji-politik düzlemde böyle bir 'katkı' yeterli olamaz. Erkek egemenliği feodalizmin kalıntısı, burjuva ideolojisinin uzantısı olan ya da bilinçsizlik, cehalet sonucu ortaya çıkan bir anlayış olmadığına ve erkekler bu ilişkide taraf olmaktan bir çıkar sağladığına göre, kadınların kurtuluş mücadelesi 'en Marksist' erkeklerin egemenliğini de hedef alan bir mücadeledir. Öte yandan, ezilen bir toplumsal grup

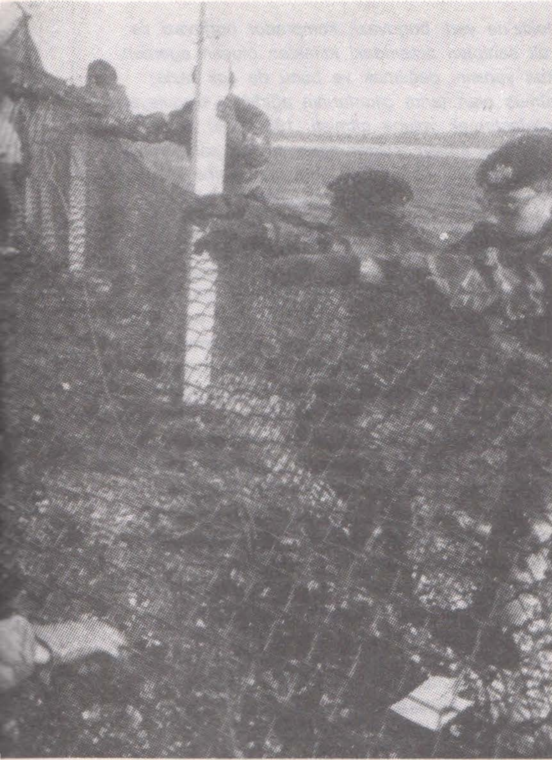

Avrupa barış hareketinde önemli bir yeri olan Greenham Common, 1981 Eylül'ünden itibaren özellikle silahlanmaya karşı kadın mücadelesine sahne olan yerlerden de biridir. İlk Cruise Missiles füzelerinin buralardaki üsse yerleştirilmesinden sonra da, kadınlar çeşitli biçimlerde mücadelelerini sürdürdüler. Buluş, inat ve yürekliliklerlyle kısa zamanda, İngiliz nüfusunun yüzde 94'üne hem kendilerini hem de füzelerin varlığını duyurmayı başardılar. Defalarca hapis ve para cezalarına çarptırılan, çadırları ellerinden alınmasına rağmen

olarak kadınların bu mücadele içinde geliştirdikleri ve kullandıkları düşünceler bütünü olan feminizm erkek egemenliğine karşı çıkışın *ideolojisidir*. Sınıfsal olmayışı ve bütünsel bir toplum projesi önerisi getirmeyişi feminizmin bir ideoloji olmasını engellemez; sistematik bir egemenlik biçimine -cinsiyetçi sisteme- karşı verilen bir *mücadele süreci* içinde geliştirilmiş olması bir ideoloji statüsüne sahip olması için yeterlidir. Bu iki önerme bir araya getirildiğinde, Marksizmin bütün insanların kurtuluşunu amaçlayan bir dünya görüşü olmasının, onun feminist ideolojiyi *kapsayan* bir ideoloji olması için yeterli bir neden oluşturmadığı ortaya çıkar. Feminizm Marksizmin öncülleriyle çelişmese de -ki çelişmez- kendi özgül varlığının ideolojik ve politik temelleri vardır.

Marksizm sınıfsız ve bütün insanlığın kurtulduğu bir toplum projesi sunar. Ancak yine Marksizm çok-yönlü,

kurtulmuş bireylerden oluşan bu topluma varmak için sınıf mücadelesini zorunlu bir evre olarak ileri sürer. Başka türlü söyleyecek olursak, varılacak hedef ile katedilecek yol arasında şöyle bir farklılık vardır: Bu iki sürecin belirleyenleri apayrıdır. *Kurtulmuş* bireylerin 'tarih-öncesi', *sınıf aidiyetinin belirlediği* bireylerin mücadelesinden oluşur. Benzer bir diyalektik kadınların kurtuluşu mücadelesinde de sözkonusudur. Erkekler açısından belli bir yabancılaşmışlık anlamına da gelen erkek egemenliğinin yıkılması için, yani tüm insanlığın kurtuluşuna ulaşmak için, özgül bir egemenliğe tâbi olan kadınların kendi tâbiyetleri temelinde ve kendi ideolojileri ile bir mücadele vermeleri gerekir. Aslında, Marksizmi ütopyacı sosyalizmden ayıran önemli bir farklılık, 'somutun diyalektiği' denebilecek bu anlayıştır. Devletsiz-sınıfsız bir toplumun kuruluşunu devletin ve sınıfların *soyut* olarak yadsınmasına/olumsuzlanmasına

yılmayan kadınlar, 25 ile 50 arasında değişen bir sayıda üs yakınındaki bir yeşil alanda kurdukları çadırlarda yaşıyorlardı. Mücadelelerinin bu kadar uzun süreli olmasını, bir anlamda da aralarında erkeklerin bulunmamasına, dolayısıyla iç çatışmaların yaşanmamasına bağlayan kadınlar kendilerine örnek olarak süfrajetleri görüyorlardı. Çeşitli eylemler içinde kadınlar bir çok kereler de üssü çevreleyen tel örgüleri de sökmeye kalkıştılar (üstte). Kendileriyle konuşmaları komutanları tarafından yasaklanan askerler de bunu engellemeye çalışıyorlardı.

bağlamaz Marksizm. Tersine, sınıf çelişkisinin çözülmesi, bu çelişkinin kutupları arasında somut, tarihsel bir mücadele sürecinin yaşanmasıyla mümkün olur.

Kadınların kurtuluşu genel bir 'insanlığın kurtuluşu' hedefine terk edilemez. Erkek egemenliğinin ortadan kalkması için bu soyut evrensel hedefin tarih içinde somutluk kazanması gerekir. Bu somutluğu da ancak kadınların, özgül bir egemenlik biçimi olan erkek egemenliğine karşı verecekleri mücadelenin ideolojik perspektifi sağlar. Ne var ki, sözü edilen bu perspektif sınıfsız toplum projesinden kopuk olmadığı ölçüde arı bir feminizm değil, Marksist (sosyalist) feminist bir perspektiftir.

GÜLNUR SAVRAN

özgürleşmesinin yolunu ev dışında çalışmalarında ve üretime katılmalarında gören ve kadınların ayrı örgütlenmelerini gereksiz bulan tavrı feministler tarafından eleştirildi. Yine kadınların yeniden-üretim sürecindeki rolü ve ev işinin kadınların ezilmesinde oynadığı rol, feministlerin teorik çalışmaları içinde merkezî bir konuma sahip oldu. Radikal feministler, patriyarkal sömürünün, yani kadınların ev işi yoluyla erkekler tarafından sömürülmelerinin, kadınlar evleri dışında ücretli olarak çalışıyor olsalar bile temel sömürü biçimi olduğunu savundular. Bu görüşe göre, kadınlar patriyarkal sınıf tarafından sömürülen bir sınıf oluşturuyorlardı ve birleşmeleri halinde tüm toplumu dönüştürecek bir güç haline gelebilirlerdi.

Federal Almanya'da Kadın Hareketi

'68 öğrenci hareketinin deneyimleri, hareket içinde yer almış olan kadınların kendilerini erkeklerin karşısında ikincil bir konuma düşürülmüş hissetmeleri sonucunda '60'ların sonunda Federal Almanya'da da yeni bir kadın hareketi doğmaya başladı. Kadın hareketi başlangıçta öğrenci hareketinden kopuk ve bağımsız bir örgütlenmeye sahip değildi. Çeşitli sol siyasal gruplara yakın, bu grupların üyesi kadınlar, kadın birlikleri kurdular ve başlangıçta daha çok teorik çalışmaya yöneldiler. Kendilerini sosyalist olarak tanımlayan bu kadınların büyük bir kısmının amacı, toplumsal hayatın tüm alanlarına yönelik geniş araştırmalar yapmak, Marksizmle feminizmin ilişkisini yeniden kurmaya çalışmaktı. Hareketin yaygınlaşmasına, değişik kesimlerden kadınları arasına katmaya başlamasına ve basın için ilgi çekici bir olgu haline gelmesine neden olan, aynı Fransa'da olduğu gibi kürtajın yasallaştırılması mücadelesi oldu. 1971'de, Fransa'da kadınların kürtaj yaptırdıklarını açıklayan metinlerinin yayınlanmasının hemen ardından benzer bir eylem Almanya'da da gerçekleştirildi. Tanınmış kadınların imzalarının yayınlanmasının hemen ardından yüzbin kadar kadın daha kendi kendilerini ihbar ettiler. Ceza kanununun kürtajı yasaklayan 218. maddesine karşı başlatılan bu kampanya, kadın hareketi içinde yeni bir tartışmanın da başlangıcı oldu. Örgütlenme sorunu ve kadınların erkeklerden ayrı bağımsız kadın örgütleri kurmasının gerekliliği konusunda başlayan tartışmalar, otonom bir hareketin gerekliliğini savunan feministlerle kendilerini hâlâ sosyalist olarak tanımlayanlar arasında bir ayrışmayı da beraberinde getirdi.

Kürtaja karşı kampanyanın başlangıcını izleyen yıllarda, otonom kadın hareketi süratle gelişmeye başladı. Büyük şehirlerden küçük yerleşim birimlerine kadar ülkenin her yerinde kadın grupları kuruldu, kadın kitapçıları, kadın kahveleri açıldı, üyeleri sadece kadınlardan oluşan birlikte yaşama cemaatleri kurulmaya başladı. 1975'de, kocaları ya da birlikte yaşadıkları erkekler tarafından kendilerine şiddet uygulanan kadınların sığınabilecekleri kadın evlerinin ilki kuruldu. Geniş çaplı bir feminist yayın faaliyeti başladı, çıkmaya başlayan feminist dergilerin yanısıra çeşitli yayınevleri de kadın sorununa yönelik yayınlar için ayrı bölümler oluşturdular. Feminist sağlık merkezleri kurulmaya başlandı. Kadın sorunu, toplumsal hayatın çeşitli alanlarına sızmayı, buralarda izlerini bırakmayı başardı. Otonom hareketin etkileri, geleneksel partilerde ve sendika vb. örgütlerde de kendini gösterdi ve buralarda kadın komiteleri, kadın çalışma grupları vb. kurulmaya ve güçlendirilmeye başladı. Kadın hareketinin, '70'lerin başında kürtaja karşı kampanyalarla kitlesellik kazandığı ve güçlendiği diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, Federal Almanya'da da hareket '80'lerle birlikte militanlığını yitirmeye başladı.

ABD'de Kadın Hareketi

ABD'deki kadın hareketi, *Black Power* hareketi gibi '60'ların başında gelişen geniş bir reform hareketinden doğdu. Kadın hareketi, gelişimi boyunca eşitlikçi liberal gruplardan sosyalist feministlere ve radikal feministlere kadar uzanan bir çizgi izledi. 1967'de kurulan ve liberal kadın hareketinin temsilcisi olan *National Organization of Women* (Ulusal Kadın Örgütü - NOW) tüm kadın grupları içinde en geniş örgütlenmeye sahip olanı oldu. 1970'lerde *NOW* izlediği reformcu çizgiden dolayı artık ne kendisi, ne de diğer kadın örgütleri tarafından kadın hareketinin bir parçası olarak nitelendirilmiyordu.

ABD'deki kadın hareketini Avrupa'daki hareketlerden ayıran önemli noktalardan biri, burada hareketin oluşumunu ve gelişimini etkileyen bir işçi hareketi ve sosyalist hareket olmayışıydı. ABD'de sosyalist feministlerle, radikal feministler arasındaki ayrışma, daha çok öğrenci örgütleri ve savaş karşıtı gruplar içinde yer alan ve bu gruplarla birlikte bir siyasal faaliyet yürütmeyi gerekli gören öğrenci kadınlarla, feminist devrimin birincil amaç olduğunu savunan ve tüm diğer örgütlenmelerin kadınları baskı altında tuttuklarını söyleyerek onların içinde yer almayı reddeden kadınlar arasında oldu.

ABD'deki kadın hareketinin içinde yer alan kadınların büyük çoğunluğu, Avrupa'da olduğu gibi orta sınıftan geliyorlardı. Hareketin oluşmasında *Black Power* hareketi önemli bir rol oynamıştı. Kendilerini emperyalizmin ve kapitalizmin vatanında ezilen bir halk olarak tanımlayan siyahlardan etkilenen kadınlar, benzer bir anlayıştan yola çıkarak kadınların durumunun analizine girişmişlerdi. Buna rağmen kadın hareketinin içine önemli ölçüde siyah kadın kazanmak mümkün olmadı. ABD'deki kadın hareketi de büyük ölçüde küçük gruplar şeklinde örgütlendi. Bazı gruplar ise, daha sıkı örgütsel bir yapı oluşturdular, üye kayıt ettiler ve merkezî bir biçimde eylemlerini, diğer pratik ve teorik faaliyetlerini planladılar.

Avrupa'da Diktatörlüklerin Çöküşü

'70'lerde Avrupa'nın güneyinde yer alan Portekiz, İspanya ve Yunanistan'daki gerici diktatörlükler yerlerini parlamenter rejimlere bırakarak ortadan kalktılar ve bütün batı Avrupa'da parlamenter bir rejimle yönetilmeyen hiç bir ülke kalmadı. Her birinin ortaya çıkış koşulları ve biçimlenişleri farklı özellikler gösterse de, bunların ortak yanları dünyanın bu bölgesindeki sonuncu uzun süreli diktatoryal rejimler olmalarıydı. Önce, 1928'den 1968'e kadar Salazar yönetiminde, 1968'den beri de Caetano yönetiminde sürmekte olan Portekiz'deki diktatörlük Nisan 1974'de devrildi. Üç ay sonra da Yunanistan da 1967'de gelen Albaylar Cuntası iktidarı terk etmek zorunda kaldı. Bu iki ülkeyi İspanya izledi. 1975 sonunda, ülkede iktidarı 36 yıl boyunca tutmuş olan son diktatörün, Franco'nun ölümüyle Avrupa'daki son diktatörlüğün de sonu gelmiş oldu.

Bulundukları coğrafi alan ve bu alandan genel olarak dünya kamuoyuna sunulmaya çalışılan mesaj itibariyle bu ülkelerdeki diktatörlüklerin daha uzun zaman varlıklarını sürdürmeye devam etmelerinin koşullarında bu dönemde önemli değişiklikler oldu. Genel olarak Avrupa'da estirilen demokratik rejimler havasına karşılık, Akdeniz kıyılarındaki Avrupa'nın bu görece daha az gelişmiş ülkelerinde yıllardır demokrasi yaşanmıyordu. Oysa biraz kıyıda kalmışlıklarına rağmen ekonomik, kültürel ve toplumsal yapıları açısından Avrupa'nın bir parçası olan bu ülkelerde, Yunanistan dışında, çok uzun yıllardır ayakta durmakta olan diktatörlüklerin bir başka biçime dönüşmeleri ve Avrupa entegrasyonu sürecinin doğası gereği siyasal bakımdan genel olarak Avrupa standartlarına uygun bir hale gelmeleri gerekiyordu.

Dış etkinin yanısıra, bu ülkelerde varolan egemenlik ilişkilerinin sürdürülmesi için artık eski biçimlere ihtiyaç duyulmuyordu. Dış etkilerin iç yansımaları, ülkedeki egemen sınıflar bloku içindeki ayrışmaların hızlanmasını etkiledi. İktidar blokları içinde yaşanan hegemonya istikrarsızlığının sonucunda değişik burjuva fraksiyonlarının devlet aygıtında organik olarak temsil edilmelerinin bir aracı olan diktatoryal rejimler işlevsizleşmeye yüz tuttu. Öte yandan bu süreç ile birlikte gelişmekte olan sınıf mücadelesinin şekillenmesinin yaratmakta olduğu sorunlar ise özellikle Portekiz ve İspanya'da geçişin mümkün olduğunca çabuk, yumuşak ve egemenlik ilişkilerini zedelemeksizin olabilmesini gerekli kılıyordu. Bu etkilerin ağırlıkları ile, farklı dönemler ve olaylar yaşanmasına rağmen üç Akdeniz ülkesinde de birbiri peşisıra gerçekleşen rejim değişiklikleri ile askeri ve faşist diktatörlüklerden parlamenter temsili sisteme adım atıldı.

Diktatörlüklerin sona ermesiyle diğer Batı Avrupa ülkelerinin Portekiz, İspanya ve Yunanistan ile varolan ekonomik ilişkilerini geliştirmemeleri için ortada bir neden kalmadı. Üç ülkenin de Avrupa Ekonomik Topluluğu'na alınması yönünde adımlar atıldı ve bu ülkeler hem bu sürece hem de İspanya ve Portekiz örneklerinde görüldüğü gibi Batı Avrupa'nın ve ABD'nin askeri faaliyetlerine dahil edildiler.

Bu ülkelerin siyasal rejimlerinde meydana gelen değişmelerin doğası hakkında birçok farklı belirlemeden söz edilebilir. Bunlardan birine göre, İspanya, Yunanistan ve Portekiz bu diktatoryal rejimler altında sanki bir kuluçka evresi yaşadıktan sonra bağımsız bir sanayileşme temeli oluşturmaları sonucunda, doğrusal bir gelişme ile egemen parlamenter devletler halini almışlardır. Oysa bu gelişmeci ideolojinin tezlerinin aksine bu ülkeler emperyalist uluslararası işbölümü süreci içinde düşük teknolojilere dayalı bir sanayileşme ile sınırlı bir gelişme göstermişler, düşük emek üretkenliğine dayalı bu sanayileşmenin yarattığı vasıflı ve vasıfsız işçiler arasındaki bölünme sonucunda vasıfsız işçiler uluslararası emek gücü pazarına çekilerek emperyalist merkezlere ihraç edilmiş, vasıflı emeğin yeniden üretim ve eğitim maliyetleri bu bağımlı ülkelere bırakılarak gerektiğinde emilmek üzere bir rezerv halinde bırakılmıştır. Üretimden elde edilen artı değerden doğan kârlar ise büyük ölçüde merkezlere transfer edilmiştir.

İktisadi yapının bu "dışarıdan" belirlenmişliğinden hareket eden bazı gözlemciler, siyasal rejimlerde meydana gelen değişiklikleri de doğrudan doğruya "dış" dinamiklere bağlama eğilimi göstermişlerdir. Bu "dış" etken teorileri arasında en göze çarpanlardan biri, ABD ve Avrupa arasındaki çelişmeleri, diktatoryal rejimlerden yana olan ABD karşısında parlamenter rejimlerden yana olan Avrupa arasındaki bir mücadeleye dayandırma görüşüdür. Oysa yakından bir bakış, ABD'nin bütün bu geçiş süreçleri sırasında birçok farklı ve çelişik stratejiler izlediğini, Başkanlığın, Dışişlerinin, CIA ve Pentagon'un çoğu kere birbirleriyle çelişen etkilerinin içeride cuntalar ve diktatörlükler arasındaki güç ilişkilerini sarsıntıya uğratarak ilerlediğini, beri yandan doğrudan doğruya diktatörlüklerin kendilerinin Ortak Pazar içinde ilişki ve dayanaklar aramaya çalıştıklarını ve çoğu zamanda bunları bulduklarını gösterebilir. Bu ülkelerin Ortak Pazar'a diktatörlükler sürdüğü müddetçe alınmamış olmalarının en önemli nedenlerinden biri, büyük ölçüde tarımsal ihraç ürünleri üreten bu ülkelerin Ortak Pazar'a üye olmaları halinde Avrupa tarımının tüm dengesinin etkilenecek olmasıydı. ABD ile Avrupa arasındaki antagonistik olmayan çelişkilerin asıl etkisi sermayenin uluslararasılaşması sürecinin doğası gereği, farklı emperyalist sermaye grupları arasında kutuplaşan güç blokunda yaratılan kopuşmalar sonucunda rejimlerin istikrarını sarsmak ve çoğulcu bir yapıya imkan sağlamak oldu.

Portekiz'de yerli burjuvazi, komprador burjuvazi ile toprak sahipleri arasındaki ittifaktan oluşan egemen blokun yapısını dağıtmak ve bunu da çok fazla büyümüş olan tarım çıkarlarının ağırlığını sorgulayarak gerçekleştirmek yoluna gitmişti. 1950-1960 arası uygulamaya konan istikrar planı, toprak sahiplerinin siyasal ağırlığını komprador burjuvazi lehine bir ölçüde azaltmayı başarmıştı. Toprak sahiplerinin siyasal ağırlığı zaten yavaş ilerleyen ekonomik ilerlemeyi önemli ölçüde engelliyordu. Sanayileşmenin, bağımlı kapitalist gelişme içinde daha da keskinleşen tarım-sanayi çelişkisi yüzünden kırsal bölgede büyük bir yıkım pahasına gelişmekten başka çaresi yoktu. Tüm bu etmenler toprak sahiplerinin sanayi sermayesi, başka bir deyişle yerli burjuvazi ile olan çelişkilerini, genel olarak bankacılık sermayesinde yoğunlaşmış bulunan komprador burjuvazi ile olan çelişkilerinden çok daha fazla sertleştiriyordu. Sanayileşme ile birlikte kırsal kesimde küçük köylü mülkiyetinin aşırı derecede parsellenmesi, yani bölünmesi bir yandan kentlere doğru göçü hızlandırırken, diğer yandan köylülerin, kırsal kesimdeki proleterleşmeye, sanayileşmenin bu aşamasında tipik bir belirti olan sanayi ürünleriyle tarım ürünleri arasındaki fiyat uçurumunun giderek büyümesine karşı ve fabrika kurulması için tarım arazilerinin istimlâkına karşı mücadelelerinin yükselmesine de yol açı. Altta görüldüğü gibi toprak taleplerini düzenledikleri gösterilerde dile getiren köylüler, göç ettikleri kentlerin çevrelerini kuşatan gecekondu mahallelerinin yarım günlük ya da yasa dışı işlerde çalışarak hayatlarını kıt kanaat sürdüren sakinleri haline geldiklerinde, varolan rejime karşı muhalefetin en önemli dayanaklarından biri oldular.

48 Avrupa'da Diktatörlüklerin Çöküşü

1970'lerde işçi komisyonları *toplumun diğer kesimlerine karşı uygulanan baskılara karşı da mücadele etmeye başladılar. Siyasi tutuklular ile dayanışma, idamlara ve işkencelere karşı mücadele, öğrencilerin ve köylülerin taleplerini desteklemek için grevler örgütleniyordu.* PCE'*ye yakın olan sendikal çevreler uzun süre karşı çıktıktan sonra* işçi komisyonları'*nı onayladılar ve kurdukları gizli sendikal örgütlenmeyi 1964'de dağıtarak* işçi komisyonları'*nda çalışmaya başladılar ve bu harekete egemen olmayı hedeflediler.* İspanya Komünist Partisi, *bu örgütlenmelerin siyasal mücadeleden ayrı tutulmasına özen göstererek bu hareketin alanını sınırlamayı hedeflemekten geri durmadı. Oysa* işçi komisyonları'*nın çoğunluğu Franco'yu devirerek sosyalist bir iktidarı kurmaktan yana olduklarını açıklıyorlar böylelikle ekonomik talepler doğrultusundaki mücadele ile siyasal hedeflerini birleştiriyorlardı.* PCE *ve diğer sol gruplar ve partiler eylemlerini ve görüşlerini* işçi komisyonları'na kabul ettirmeye çabaladılar. PCE'*ye göre bu tür işçi örgütlenmeleri politik alanda faaliyet gösteren partinin denetimi altında olmalıydı. O nedenle de bu örgütlenmeler* PCE *tarafından yeni sendikaları oluşturacak organlar olarak değerlendirildi. Taban inisiyatifi ile planlanan ve sürdürülen eylemlerin yerine, yukarıdan aşağıya benimsetilmeye çalışılan eylemler geçmeye başladı. Benzer bir tartışma da* PSOE'*nin etkisi altında olan gizli* UGT *sendikası içinde 1972'ye kadar sürdü. '60'ların sonunda işçi sınıfının öğrenci hareketiyle birleşerek yükselen muhalefeti üzerine Franco diktatörlüğü* işçi komisyonları'*nı yasakladı. Üreten-yöneten toplumsal işbölümünün aşılmasının temel organları olan ve doğrudan üretim birimlerinde gelişen bu işçi örgütlenmeleri kendilerini ekonomik veya siyasal alanla sınırlamayıp, her ikisini de içeren bir mücadeleyi sürdürmeleri ile geleneksel* II. Enternasyonal'*in anlayışına karşı bir mücadele eksenini fiilen oluşturmuş oldular. Ancak gerek bunların koordinasyonunun yeterince sağlanamaması gerekse* PCE *veya* PSOE *gibi partilerin geri işçilere hitap ederek bu komisyonların faaliyetlerini denetim altına almayı beçermeleri öncü işçilerin etkilerinin azalmasına yolaçtı.* İşçi komisyonları *Franco'nun ölümünden ve diktatörlükten yumuşak bir biçimde parlamenter rejime geçilmesinden sonra* PCE'*nin yasal sendikaları haline dönüştüler. Böylelikle mücadele esnasında işçi hareketinin iç dinamiği ile kurulmuş olan bu doğrudan örgütlenmeler, taşıdıkları dönüştürücü ve faaliyet içinde değiştirici özelliklerini yitirdiler ve yöneten-yönetilen ayrımını fiilen aşamamış olan geleneksel partilerin müdahaleleri ve katkıları ile düzen içinde bir tür uzlaşma kurumları olmaktan kurtulamadılar.*

Avrupa yönündeki değişimin temel dinamiğinin ise birinci olarak içeride ezilen sınıfların direnişlerinin ve İspanya ile Portekiz sözkonusu olduğunda ayrıca sömürgelerdeki kurtuluş hareketlerinin kalıcı mevziler kazanarak rejimlerin askeri ve bürokratik aygıtlarını yıpratmaları ve ihtilafa düşürmeleri, ikinci olarak Avrupa ülkelerindeki demokratik ve halkçı hareketlerin ve genel olarak kamuoyunun diktatörlüklere karşı mücadele eden İspanya, Portekiz ve Yunanistan halkları ile çok yakın bir dayanışma içinde bulunması olduğu söylenebilir. Böylelikle, İspanya, Yunanistan ve Portekiz'de halk kitlelerinin nefretle andıkları diktatörlükler son bulmuştur ama burjuva egemenliğinin yeni bir biçimi olarak parlamenter rejimler bu ülkelerde kapitalizmin kendisini yeniden üretmesinin daha elverişli bir biçimi olarak yeni onay mekanizmalarını egemenlik sistemine ekleyerek, gerçek kurtuluşun biçimi ve sürecine ilişkin yeni soruların ve mücadelelerin yolunu da açmış bulunmaktadır.

İspanya

1939'da ordunun önderliği altında tüm siyasal iktidarı ele geçiren İspanya'nın gerici güçlerinin ortak siyasal çıkarları olmadığı gibi ortak bir ideolojileri de yoktu. Büyük toprak sahipleri ve finans aristokrasisi, kilise, muhafazakar askerler gibi geleneksel kesimler Monarşi, devlet ve toplumda hiyerarşi, devlet ve kilisenin birliği yönünde davranıyorlardı. *Karlistlerin, Falanjistlerin* ve diğer grupların egemenliklerinin sürmesinin yolu, gericiliğin tüm fraksiyonlarının ortak bir paydada buluşmaları ve bunların onayladıkları bir otoritenin varlığı ile mümkündü. Franco, karşıtlıkları ortadan kaldıran veya dengeleyen bir merci olarak siyasal güçlerin istikrarının bir garantisi oldu. Büyük toprak sahipliği ile sanayi arasındaki ekonomik gerilimler ve karşıtlıklar arka planı üzerinde gerici güçlerin koalisyonunu oluşturan ve adeta uzlaşmaz olan çıkar karşıtlıklarını tüm ekonominin çıkarları açısından dengelemeye çalışan bir devlet doğdu. Bu devletin başında olan Franco'nun görevi ise siyasal ve ekonomik statükoyu sağlamakdı.

Franco diktatörlüğü İç Savaş sonrasında son derece ciddi ekonomik sorunlarla karşı karşıya kaldı. Savaşın yarattığı tahribat ve örneğin Hitler Almanyası'nın yardım karşılığında İspanya'nın yeraltı ve yerüstü kaynaklarını sömürme talepleri ulusal bir sanayileşme eğilimini öne çıkardı. II. Savaş'ın yarattığı yıkım ve 1929 bunalımı ardından parçalanmış olan dünya pazarı, Franco rejiminin 50'li yılların ortalarına kadar süren otarşik politikalarını belirledi.

Tarımda alınan kararlar büyük toprak sahiplerinin çıkarları doğrultusundaydı. Kırsal kesimdeki işsizlik ucuz işgücü yaratıyor, ancak kırsal kesim proletaryasının şehirlere akması serbest dolaşımın kısıtlanması ile engelleniyor ve tarım emekçileri büyük toprak sahiplerine daha bağımlı hale geliyordu. Sanayileşme politikası ise esas olarak üretimi yeniden canlandırmaya yönelikti. Devlet uygun koşullarda finansman olanakları yaratıyor, yatırımları yönlendiriyor ve denetliyor, ücretleri ayarlıyor, hatta sermaye için yeterince rantabl olmayan alanlarda yatırım yaparak sanayileşmeyi teşvik ediyordu. Sanayi üretimindeki büyüme hızı 1950-1957 arasında yılda ortalama yüzde 8, tüm ekonomideki büyüme hızı ise yüzde 4,4 oldu. Hammadde üreten sanayi kollarındaki fiyat uygulamaları, yanlış yatırımlar, mali politikalar ve istihdam politikaları emek üretkenliğini artırmanın önünde ciddi engeller oluşturuyor ve bu alanda ciddi düşüşler yaşanıyordu.

Ekonominin içine düşmüş olduğu sorunlar köklü bir bunalım yarattı. Mali bunalım, enflasyon ve işçi grevleri rejimin ekonomik politikalarında değişiklik yapılması sonucunu doğurdu. 1950'ler sonundaki istikrar planının ilk sonuçları 60'lı yılların başlarında görüldü. Bu yıllardaki ekonomik gelişmenin niteliğini gerek sanayi gerekse tarımdaki yükselen talepler ile iç pazarda düşen arz arasındaki çelişki oluşturdu. 1964, 65 ve 66'da ulusal gelirdeki yıllık ortalama artış yüzde 7,5-7,8 arasındaydı. Ancak bütçe açığı 1963'de 50 milyar peseta'dan, 1966'da 140 milyara çıktı. 1966 sonunda derin bir ekonomik bunalım yaşanmaya başladı ve üretimdeki düşüşle birlikte işsizlikte bir yükselme görüldü. Bunalıma karşı uygulanmaya çalışılan parasal ve vergilere ilişkin önlemler rejim içindeki çıkar çatışmaları ve yapısal sorunlar nedeniyle başarısızlığa uğradı. Rejimin sınırları içinde kalınarak yapılabilecek tek şey ücretlerin 1967'de bir yıl için dondurulmasıydı. 1962'de gelişen işçi mücadelelerinin sonucunda devletin ücret dayatmasının yıkılmasından sonra ilk kez böylesi bir önleme başvuruldu. 1968-1971 arasındaki bunalım döneminde ücretler düşük, çalışma saatleri ise yüksekti. 1971-1972'de bir beyaz yakalı haftada 48 saat, bir mavi yakalı ise 58 saat çalışıyordu. Düşük ücretler fazla mesaiyi bir kural haline getirdi. Bu gelişmeler işçi mücadelelerinin ve örgütlenmelerinin yükselmesine ve şekillenmesine yol açtı.

İşçi Hareketinin Gelişimi

Franco'nun zaferi sonrasında İspanyol işçi hareketi büyük bir saldırı ile karşı karşıya kaldı. İşçi sınıfı ekonomik ve siyasal örgütlenmelerini yitirdi. Sendikalar dağıtıldı, tüm haklar yitirildi ve işçi sınıfı hızla atomize edildi. İşçi örgütlenmelerinin tek tük varlıklarını sürdürdükleri ve kadrolarını koruyabildikleri yerlerde ise varolan bölünmüşlük örgütlü bir direnişin başlatılmasını engelledi. Ücretler ve çalışma koşulları devlet tarafından belirlendi, toplu sözleşmeler ortadan kaldırıldı, tek tek işyerlerinde işçiler ile ücret pazarlığı yapılması yasaklandı. İşçi sınıfının yaşadığı parçalanma ve şekilsizleşme süreci II. Dünya Savaşı sonrasına kadar sürdü. Savaşta faşizmin yenilmesi İspanya'daki direniş hareketlerini olumlu

biçimde etkiledi. İlk olarak 1 Mayıs 1947'de Basklı direnişçiler ve gizli sendikalar Bask ülkesinde daha yüksek ücretler için işçilerin dörtte üçünün katıldığı bir genel grev çağrısında bulundular. 1951'den sonraki sanayinin gelişimi direnişin esas olarak üretim birimlerine kaymasına yol açtı. 1951'in ilkbaharında fiyatların yükselmesine karşı çeşitli mücadeleler gelişti. Toplu taşımacılığın pahalılaşmasına karşı Barselona'da 12 gün süren boykot bu kararın geri alınmasını sağlarken, aynı zamanda Franco rejimine karşı ilk başarının da elde edilmesini sağladı. Nisan'da yine Bask ülkesindeki genel greve 200 bin işçi katıldı. Bir ay sonra Madrid'de bütün kamu taşıtları, kahveler, restoranlar ve kamuya açık toplantılar boykot edildi.

'50'lerin ortalarında işsiz kırsal kesim nüfusu şehirlere akmaya başladı. Bu yeni işçi sınıfı İç Savaş dönemindeki işçi sınıfının mücadele deneyine ve bilincine sahip değildi. 1954-1955'deki fiyat artışları o ana kadar olan en büyük greve yol açtı. Pamplona'da başlayan, Katalonya'ya yayılan ve tüm kuzeyi felç eden bu hareketin merkezinde metal ve tekstil sanayii vardı. Resmî devlet sendikaları aşılarak talepler oluşturuldu. Diktatörlük bu mücadelede geri adım atarak 1956'da ücretleri yüzde 27 artırdı. Böylelikle ilk kez diktatörlüğe karşı duyulan çaresizlik duygusu yıkılmış oldu. 1956-1957'deki başarılar devlet ücret sistemini deldi. Diktatörlüğün yeni uygulamasına göre büyük fabrikalarda, o işletmedeki veya bölgedeki devlet sendikasının hazırlayacağı ve sadece o üretim birimini bağlayan kolektif sözleşmeler imzalanacaktı. Kolektif sözleşmeler ile diktatörlüğün hedeflediği, işçi temsilcileri aracılığıyla devletin ekonomi ve ücret politikalarına işçilerin desteğini sağlamak ve yine onların aracılığı ile grev tehlikesini azaltmaktı. Devlet sendikaları kolektif sözleşme uygulamalarıyla hükümetin liberalleşmiş ekonomi politikasına bir araç olmayı sürdürdüler. Bu durum ise *Comisiones Obreras*'ın (İşçi Komisyonları-CCOO) doğmasının zeminini oluşturdu.

İşçi Komisyonları'nın Doğuşu

1961'in ikinci yarısından sonra ekonomik yükselme ile birlikte toplumsal çatışmalarda da bir artış görüldü. Kasım 1961'de Bask ülkesinin Guipuzcoa şehrinde demiryolları malzemesi üreten CAF fabrikasında kolektif sözleşmenin sonuçlanmasının uzaması üzerine işçiler direnişe geçtiler. Grev sırasında gerek polis gerekse devlet sendikası ile büyük çatışmalar yaşandı. İşçiler ilk olarak 1956'daki büyük Bask grevinde tek tük ortaya çıkmış olan ve kendi doğrudan temsilcilerinden oluşan *işçi komisyonları*'nı kurdular. Bunun ardından en önemli grev dalgası İspanyol işçi hareketinin geleneksel ve tarihsel öncülerinden olan Asturya maden işçilerinden geldi. İspanya'nın savaş sonrasında kömür ithalatı ve üretimi açısından yaşadığı dönüşüm nedeniyle 1959'a kadar bu sektörde büyük baskılar ve son derece güç koşullar altında çalışan işçi sayısında istikrarlı bir yükselme yaşandı. 1960'dan sonra ise petrolün ve suyun enerji kaynağı olarak daha yoğun kullanılmaya başlanması ile birlikte kömür madenlerinde çalışan işçi sayısında düşüş yaşandı. Bu sektörde 1959'da 50 bin, 1962'de 43 bin 700, 1964'de 40 bin, 1974'de ise 30 bin işçi çalışıyordu. Madenlerin yerel olarak dağılmışlıkları ve her birinde az sayıda işçi çalışması güçlü bir grev dalgası için olumsuz koşullardı. 1962'deki grev dalgasının nedenini çelik işletmelerindeki ücret artışının aynının talep edilmesi oluşturdu. Görüşmeler sürerken devlet sendikaları üretim normlarının yükseltilmesini kararlaştırdılar. Nisan'da 7 işçinin yeterli çalışma performansını göstermemelerinden ötürü işten atılmaları ise grevin başlaması için son kıvılcımı oluşturdu. Diğer sektörlerin işçilerine de yayılan grev dalgası ay ortasında 77 bin işçiyi kapladı. Kısa sürede tüm İspanya'ya yayılan grevler, henüz birliğini kuramamış olan İspanyol işçi hareketinin dayanışma duygusunu ve eğilimini geliştirdi. Tüm ülkede üretim aksamaya başlarken grevci işçi sayısı da 400 bine ulaştı. Sermaye sınıfının ve diktatörlüğün olağanüstü hal ilan etmesi, polis, ordu ve *Falanjistler*'in ortak baskıları sonuç vermeyince, işçilerin ücret artışı talepleri istendiği oranda olmasa da kabul edildi. Böylelikle devletin ücretleri dondurma politikaları *de facto* yıkıldı ve işçi mücadelelerinin önü açıldı. Bu mücadele sürecinin İspanya işçi hareketi açısından en önemli özelliğini *işçi komisyonları*'nın kurulması oluşturdu. Asturya, *işçi komisyonları*'nın ilk olarak en fazla sayıda ortaya çıktığı bölge oldu.

İspanya'da varolan devlet sendikaları işçilerin örgütlenme ve birlikler oluşturmalarının önündeki engeller ve ekonomik ve siyasal olarak baskı altında tutulmalarının araçları olarak cisimleşiyorlar, o nedenle de işçi hareketinin saldırı noktalarından birini oluşturuyorlardı. İlkbahar grevlerindeki işçilerin birliği, hareketin örgütlenmesinin yeni biçimlerini oluşturdu. İşyerlerinde doğrudan işçiler tarafından seçilen ve işçilerin taleplerini yönetime ve patronlara ileten bu yeni örgütlenmeler *işçi komisyonları* oldular. Baskı koşulları nedeniyle çoğu zaman seçimler olmadan da gerçekleşen bu örgütlenmelerin başını üretim birimlerindeki öncü işçiler çekiyorlardı. *İşçi komisyonları* hareketinin en önemli özelliği işçilerin birliğini sağlanması, bunu geliştirmesi ve gündelik işyeri mücadelesinde doğrudan işçi temsilciliğini gerçekleştirmesi idi. Mücadelelerin gelişmesi ile birlikte bu örgütlenmeler de artmaya başladı. 1962'de Asturya'da 50'den fazla üretim biriminde *işçi komisyonları* kuruldu. Sürekli örgütler haline henüz gelmemiş olan *işçi komisyonları* görevlerini yerine getirdikten sonra dağılıyorlardı. Doğrudan üretim birimlerindeki işçilerden elde edilen destek ve güç sayesinde patronların *işçi komisyonları* ile yasaları aşarak pazarlığa oturmaları sağlandı.

Diğer şehirlerde ve bölgelerdeki *işçi komisyonlarının* gelişimi ise farklı oldu. Asturya'da geçerli olan yüksek taban katılımı ve inisiyatifi diğer bölgelerde aynı oranda gerçekleşmedi. Bu grevlerdeki sıçrayışla birlikte işçi hareketi yeni örgütsel biçimler altında yeniden şekillenmeye

Euzkadi ta Askasatuna

Avrupa'da ilk büyük ticaret imparatorluklarından birini kurmuş olmasına, Engizisyon'a ve kraliyeti çevreleyen görkeme karşın, İspanya monarşisi, modern anlamda, sözgelimi İngiltere ya da Fransa'nınkine benzer, mutlakiyetçi bir devlet yapısı kuramadı. Örneğin 19. yüzyılın başına kadar, İspanya kralının Bask ülkesi diye bilinen Euzkadi'nin eyaletlerinden biri olan Vizcaya'da otoritesini kullanabilmek için, önce yörenin merkezi Guernica'daki meşe ağacının önünde bir sadakat yemini etmesi gerekiyordu. Yerel özerkliğini yitirmeden İspanya İmparatorluğu'na dahil olan Euzkadi'de iktisadi hayat büyük bir dinamizm kazanmıştı. Konumu sayesinde, Yeni Dünya'nın sağladığı imkânlardan yararlanarak bir ilk sermaye birikiminin gerçekleşmesi için son derecede elverişli bir ortam oluşturuyordu. Kıyıda ticaretle uğraşan maceracılar burjuvalaşırken, özellikle Navarra ve Alava gibi iç bölgelerde, geçimlik tarım üzerine kurulmuş geleneksel hayat tarzı varlığını korudu. Bu ise kırla kent arasında, özellikle Madrid'le ilişkilerin ne olması gerektiği konusunda, ilk kez Napoléon savaşlarının ardından çıkan ayaklanmalar sırasında açık bir kutuplaşmaya dönüşen bir ayrışmanın doğmasına yol açtı. Bu ayaklanmalarda, Euzkadi kırının merkezi olan Navarra'da ayrılıkçı ve bölgeci talepler şidetle savunulurken, kıyı şeridindeki şehirler liberal ve merkeziyetçi Madrid hükümetinin yanında savaşıyorlardı. 1876'da sözkonusu ayaklanmaların sona ermesi, Euzkadi'nin iktisadi içine kapalılığına da son verdi. Sanayi geniş bir iç pezarın imkânlarından ve İspanya'nın koruyucu gümrük vergilerinden yararlanırken İngiliz sermayesi de bölgeye girmeye başladı. 19. yüzyılın sonunda Bask ülkesinde büyük ölçüde dönem Avrupasına egemen olan liberal ve milliyetçi akımlardan etkilenmiş yeni bir siyasal parti kuruldu: *Partido Nacionalista Vasco* (Bask Milliyetçi Partisi - PNV). Ancak iç savaş sırasında güçler ayrışması ayrılıkçı ayaklanmalar sırasındaki kutuplaşmayı tekrarladı; kır Franco'ya destek verirken *PNV* önderliğindeki kıyı şeridi, Euzkadi'nin özerkliğini ilan eden Cumhuriyetçi Madrid hükümetinin yanında savaştı. Ama cumhuriyetçi güçlerden tecrit edilmiş olan Euzkadi, Francocu güçlerin eline düşen ilk eyaletlerden biri oldu. Özerk eyaletin yeni hükümeti 1937 yazında Paris'e kaçtı ve II. Dünya Savaşı beşlayınca bir yandan Fransız direnişine destek veren *gernika* birliklerini örgütlerken, bir yandan da yeraltında yeniden kurulan *PVN*'nin önderliğinde Euzkadi'deki direnişi başlattı. Savaştan sonra Euzkadi, rejime karşı ilk kitlesel direnişlerin görüldüğü eyaletlerden biri oldu. 1947'deki Bilbao genel grevi hızla bütün bölgeye yayıldı ve işçilerin yüzde 25'i işi bıraktı. Ancak grev İspanya'da bir yankı bulmadı ve son derecede sert bir biçimde bastırıldı. 1951'de Barcelona'daki taşıma işçilerinin başlattığı grevler dalgası hızla İspanya egemenliğindeki bütün topraklara yayıldı. Euzkadi kıyı şeridindeki 250 bin işçi iki günlük bir greve gitti ve hiç beklenmedik bir şekilde grev dalgası iç bölgelere sıçradı. İlk kez toplumsal hoşnutsuzluk geleneksel kır-kent çelişkisini kesen bir nitelik kazanıyordu. Ancak *PNV*'nin ve sürgündeki hükümetin muhalefetinin en önemli dayanağı, ABD, Britanya ve Fransa'nın, Franco rejimine düşmesini ya da demokratikleşmesini sağlayacak ölçüde baskı uygulayacakları vaadiydi. 1951'de ABD İspanya hükümeti ile bir üs anlaşması imzaladıktan sonra Amerikan yardımları başladı. İspanya'nın "ekonomik mucizesi" başlamıştı; 1960'larda İspanya, Avrupa'nın en hızlı kalkınan ekonomisi haline geldi. Bu kalkınma hızını mümkün kılan, devlet aygıtının biri bölgesel, biri sınıfsal iki toplumsal katmanı aşırı bir sömürüye tâbî tutmakta kullanılmasıydı. Bir yandan, sınai yatırımlar hızla arttırılırken ücretler düşük tutuluyor, diğer yandan aınai yatırımlar Euzkadi, Katalonya gibi zaten sanayileşmiş bölgelere yapılırken, okul, yol, hastane gibi kamu yatırımları, yarımadanın feodal güneyine akıtılıyordu. 1952'de ilk kez tamamen 'içerden' bir inisiyatifin ürünü olan bir muhalefet

başladı. Bir grup genç, *Ekin* (Yapmak) dergisini çıkarmaya başladılar. *Ekin*ciler cumhuriyetçi rejimin yeniden kurulmasıyla yetinmeyip taleplerinin arasına resmî dilin Bask dili olduğu bağımsız bir Bask devletini de katmakla *PNV*'nin perspektifinden ayrılıyorlardıysa da, ulusal kahraman olarak gördükleri önderler ile ilişkilerini bir süre korudular. Ancak 31 Temmuz 1959'da *Ekin* grubu, ikna ettiği bazı *PNV* militanlarıyla birlikte yeni bir örgüt kurduğunu ilan etti: *Euzkadi ta Askatasuna* (Euzkadi ve Özgürlük - ETA).

ETA tarihi boyunca üç temel eğilimi sanki sürekli olarak kendi bünyesinde yeniden üretti. Bu eğilimlerden en eskisi ve *PNV* mirası ile yakın ilişkisi olanı, Bask ulusunu doğrudan doğruya dilden hareketle tanımlayan "kültüralist" eğilimdi. Troçkizan "işçici eğilim" ise, İspanyol işçilerin Baskılı işçilerin doğal müttefiki olduğunu, onların yalnızca İspanya oligarşisi değil Amerika ve Britanya oligarşisi ve kendi burjuvazisi tarafından da sömürüldükleri tezini temel alıyor,İspanyol ve Baskılı işçilerin birlikte gerçekleştirecekleri bir sosyalist devrim hedefliyordu. Üçüncü eğilimse "üçüncü dünyacılık"tı. Mao'nun görüşlerinden olduğu kadar Fanon'dan, Cezayir ve Vietnam deneyimlerinden esinlenmiş olan bu eğilim, Euzkadi'yi bir "iç sömürge" olarak tanımlıyor ve kurtuluş için devrimci bir savaş öngörüyordu.

ETA'nın tarihinde hep çok önemli bir yer tutan genel kurullardan 1964'te toplanan üçüncüsünde, örgütün amacını betimlemek için geçmişte kullanılan "yurtsever direniş" gibi kavramlar terkedilmiş ve ""toplumsal" ve "ulusal" olan, kapitalizmin anayurdumuzdaki gelişmesinin yarattığı aynı gerçekliğin soyutlamalarıdır" gibi, "üçüncü dünyacı" ifadeler benimsenmişti. 1965'te toplanan 4. genel kurulda benimsenen stratejiye göre ise, *ETA* güvenlik güçlerine karşı silahlı bir mücadele yürüterek onların baskıcı karakterlerini daha da açık bir biçimde gözler önüne sermelerini sağlayabilir, böylelikle de devrimci bir durumun nesnel koşullarını yaratabilirdi. Hernekadar 4. genel kurulda 30 kişilik bir kır gerilla grubu yaratılmış, izleyen aylarda da ilk banka soygunu gerçekleştirilmiştiyse de, *ETA* bu stratejisini ciddi bir ölçekte fiiliyata geçirmeden ilk önemli bölünmesini yaşadı. 1966'nın sonundaki 5. genel kurulun birinci oturumunda, kültüralistler tarafından, ulusal mücadeleyi İspanyol sosyalist devrimcilerinin mücadelesine "satmak"la, üçüncü dünyacılar tarafındansa kısmî reformlara verdikleri önemden ve bekle-görcü politikalarından ötürü reformizmle ve "sosyal şovenizm"le eleştirilen "işçici eğilim" örgütten atıldı. "İşçici eğilim"i tasfiye etmiş olan iki eğilim kendi aralarındaki hesaplaşmayı sürdürdüler. Tamamen "üçüncü dünyacılar"ın egemen oldukları ikinci oturumda Euzkadi'de çalışan diğer işçilerin "mücadeleye ancak Bask halkının sosyokültürel özelliklerini edindikleri", yani Bask dilini öğrendikleri takdirde katılabilecekleri karara bağlandı. Ancak dil ve kültüre verilen bu önem "kültüralist"ler için yeterli değildi. 5. genel kuruldan hemen sonra örgütten ayrıldıklarını ilan ettiler ve silahlı mücadeleyi ilkece reddeden çalışmalarını milliyetçi, sosyal demokrat ve anti Marksist bir doğrultuda sürdürdüler.

ETA ise var gücüyle 4. genel kurulda benimsenen stratejiyi hayata geçirmeye koyuldu. Özellikle sivil muhafızların gösterdiği tepki vahşiydi. 1 Mayıs gösterilerinde halkın üstüne ateş açıldı; *ETA* üyesi olduğundan kuşkulanılan 16 yaşında bir çocuk öldürüldü. Haziran 1968'de bir sivil muhafızı öldürdüğünden kuşkulanılan bir *ETA* militanı arabadan alınıp oracıkta kurşuna dizilince, haftalar boyunca, yasaklanmış olduğu halde, bütün Euzkadi'de, onun anısına ayinler düzenlendi.

Ancak *ETA*'nın ilk infazı, bu ilk dönemin sona ermesine yol açtı. Seçilen şahıs Manzanas adlı sadist bir hapisane yöneticisiydi. İnfazın ardından neredeyse bütün Euzkadi'de olağanüstü hal ilan edildi ve 6 aylık bir operasyon sonucunda *ETA* örgütü neredeyse tamamen çökertildi. Ama 1967-68'deki hareketlilik sırasında beklenenin ötesinde bir kitlesellik kazanmıştı; çeşitli sendikalarla ilişki kurulmuş, bu arada ilk kez çok sayıda Bask olmayan işçi örgütle temasa geçmişti. Bu koşulların muhasebesini yapan 6. genel kurul, kendi içinde eski "işçici eğilim"i yeniden üreterek, yurtdışına kaçmış ve 5. genel kurulun ilkelerine sadık önderlerin şiddetli tepkisini çekti. Ancak "işçici eğilim"in *ETA-VI* üzerinde kurduğu hegemonya kısa ömürlü oldu. İşçilerin gündelik mücadelesindeki temkinlilikleriyle milliyetçilerin radikal talepleri arasındaki bağı kurmak mümkün olmadı. Özellikle 1971'de yaşanan bir olay tipikti: *ETA-VI* başlama aşamasında olan bir toplu sözleşmeye destek vermek üzere bütün siyasal mahkûmları açlık grevine çağırdı. Çağrıya mahkûmların çoğu uydu; ancak toplu sözleşme görüşmeleri ertelenince, işçiler her şey normalmiş gibi işbaşı yaptılar. Geçmişteki İspanyolculuk" ve "pasifizm" suçlamaları bu kez *ETA-VI*'ya yöneltildi ve kadrolar gruplar halinde ayrılmaya ve *ETA-V*'e katılmaya başladılar. *ETA-VI*'nın yönetici kadrolarının büyük bir bölümü de İspanyol Troçkist örgütle birleşerek, "İspanyolculuk" eleştirisini kadroların gözünde doğrulamış oldular. Ancak *ETA-V* de kendi çelişkilerinden de yoksun değildi. Kendisini *ETA-VI*'dan ayrıştırmak için, silahlı mücadele vurgusunu her türlü tahlilin ve hatta kitleleri örgütlemenin önüne koymaya başlamıştı. Ancak tam da *ETA-VI* karşısındaki başarısı, devrimci mücadeleyi öncünün askerî mücadelesine indirgeyen perspektifine sadık kalmasını engelledi. 1972 sonunda, tam *ETA-VI*'dan kadro göçünün başladığı sırada, *ETA-V* her biri kitleselleşme eğilimi gösteren üç cephe örgütlemişti: Asker, kültür ve işçi cepheleri. Çoğunluğun işçi cephesinden kaynaklanan kadrolar askerî mücadelenin politik bir strateji ile koordine edilmesini talep ediyordu. Asker cephesi ise kitle örgütlenmesi için koşulların henüz olgun olmadığını öne sürüyor, öncü savaşın merkeziliğinde ısrar ediyordu. Bu anlaşmazlıktan *ETA*'nın '80'lerde de varlığını koruyacak, *ETA (p-m)* (politico-militar) ve *ETA (m)* (milis) ayrışması doğdu.

ETA, hizmetinde olduğu sermaye birikimi mantığına göre kurulmuş bir hayatın ilkeleri tarafından bile kavranamayacak bir baskı iklimi olan Franco rejimine karşı başkaldırı olarak doğmuştu. Gerçi geçmişin ayrılıkçı ayaklanmalarının aksine, hem beslendiği entelektüel malzeme, hem yöneldiği hedefler, hem de tepkisini ifade ettiği hayat tarzı açısından modern bir hareketti; ancak diğer yandan meşruiyetinin önemli bir bölümünü, hâlâ varlığını koruyan geleneksel cemaat ilişkilerinden alıyordu. Eylemleri arasında ortalama 8 ay bulunan *ETA* militanları, bu süre içinde kasabalarına geri dönüyor, akrabalarından, çocukluk arkadaşlarından oluşan ilişkiler ağı içersinde gündelik hayatlarını sürdürüyorlardı-çoğunlukla bir militan olduklarını, hiç değilse yakın çevrelerinden, gizleme gereğini de duymadan... Bu yüzden, *ETA*'nın bir terör örgütü olduğu propagandası bölgede hiçbir zaman tutmadı.

'80'lerin Bask ülkesinin Güney Fransa'daki bölgesi, gizlenilen ve eylemlerin planlandığı bir yer olarak güvenliğini yitiriyordu. İspanya yönetiminin baskısıyla, Fransız hükümeti ETA üzerindeki baskılarını şiddetlendirdi. Yapılan operasyonlarda yakalananlar arasında "Txomin" kod adlı Domingo Iturbe Abasolo da bulunuyordu. Fransız yönetimi bunları İspanya'ya iade etmek yerine denizaşırı ülkelere sürmeyi yeğliyordu.

Ancak Franco'nun ölümünü izleyen geçiş süreci, faşizan devletin zorbalığının yerini sivil toplumun çok daha ,görünmez iktidar mekanizmalarına bırakması, *ETA*'yı hazırlıksız olduğu bir konjonktürle karşı karşıya bıraktı. Bu konjonktür bundan böyle *ETA*'yı Avrupa'nın diğer devrimci örgütlerinin sorunsalına daha yaklaştırdı. Gerçi geçişin, özellikle güvenlik aygıtlarındaki kadroların yenilenmesinin yavaşlığının halkta sabırsızlığa yol açtığı 1976-80'de örgüt yeni koşullara uyum gösterebiliyor gibi görünüyordu. Örneğin *ETA*'nın kurulmasına önayak olduğu yasal cephe partisi *Herri Battasuna* (Popüler Birlik - HB) 1980 eyalet meclisi seçimlerinde oyların yüzde 26'dan fazlasını aldı. Ancak diğer yandan *ETA*'nın şiddet eylemlerinin yöneldiği hedefler çeşitlenmeye, güvenlik güçleri mensuplarının yanısıra taksi şoföleri, garaj tamircileri ve işçiler de öldürülmeye başladı. 1979'da *ETA*'dan ayrılan ve anarşizan bir örgütlenme anlayışına sahip *Commandos Autonomos* (Otonom Komandolar) bir kahveyi tarayıp bir *PSOE* üyesi ve bir işçiyi öldürünce, bütün sol sendikalar *ETA* şiddetine karşı bir kitle gösterisi düzenlediler. 1980'de yaptığı bir çağrıya komünistlerden merkez sağdaki Bask milliyetçilerine kadar bütün siyasal oluşumlar karşılık verek yine kitlesel bir gösteride *ETA*'nın şiddetini kınadılar; San Sebastian ve Bilbao'daki üniversiteler bir günlük protesto boykotu ilan ettiler. Bir zamanlar akıldışı bir baskı rejimine karşı verdiği devrimci mücadele süreci içerisinde, halkının en derin özlemlerini dile getirdiğine inanan örgüt, liberalleşme süreci içersinde, bu özlemlerin bireysel ya da örgütsel birer yanılsamaya dönüşmesi tehlikesi ile karşı karşıya kalıyordu.

ve parçalanmışlığını aşmaya başladı. Bask ülkesindeki *işçi komisyonları* 1963'te birleşerek merkezileştiler. Madrid'te ise 427 büyük ve 5590 küçük işletmede *işçi komisyonları* faaliyet sürdürüyordu. Bu örgütlenmelerde çalışan işçi sayısı 115 bine ulaştı. 1966'da tüm İspanya'da *işçi komisyonları* ciddi bir yükseliş gösterdi. Birçok bölgede işyeri ve işkolu düzeyindeki mücadeleleri koordine etme olanağı ortaya çıktı. 1966'da Madrid *işçi komisyonları* bir program hazırladılar ve kendilerini işçi sınıfının bağımsız, demokratik ve birleşik hareketi olarak tanımladılar.

1964-1967 arasında işçi mücadelelerinde bir radikalleşme yaşandı. Fabrikalara gelmeme şeklindeki grevler, fabrika içinde grevler ve iş yavaşlatmalar basit protestoların, imza metinlerinin vb.'lerinin önüne geçti. Resmî verilere göre 1963-1966 arasında işçi mücadelelerinde sayısal bir düşüş yaşandı. 1967 yükseliş (1966'nın üç katı kadar), 1968 ise düşüş yılı oldu. 1969 ve 1970'de yaşanan yükseliş, 1971 ve 1972'de düştü, ancak o güne kadarki ortalamanın üstünde kaldı. 1974 ise savaş sonrasının en fazla grevinin yaşandığı yıl oldu. Coğrafi açıdan Asturya'nın Oviedo, Bask ülkesinin Vizcaya ve Guipuzcoa gibi şehirlerinde ve Barselona ile Madrid gibi sanayi bölgelerinde mücadeleler bin kişiden fazla işçi çalıştıran büyük işletmelerde özellikle yoğun yaşandı.

Franco Diktatörlüğü'nden Yumuşak Çıkış

İşçi mücadelelerinin ülke çapındaki koordinasyon düzeyi 70'li yıllarda yükseldi. İşçi hareketi yerel biçimlerini aşmaya ve daha önceleri gelişmediği bölgelere de yayılmaya başladı. Kitlevi işçi grevleri proleter olmayan kesimlerin de eylemlere katılmasına yol açtı. Devlet güçleri ile girişilen çatışmalar sonrasında tüm ülkede dayanışma eylemleri gerçekleşti. 1975'de diktatör Franco'nun ölümünden sonra 22 Kasım 1975'de İspanya Prensi, I. Juan Carlos adını alarak İspanya Meclisi önünde kral ilan edildi. Siyasal sürecin önemli bir noktasını başbakan Adolfo Suárez'in kapalı kapılar ardında yüksek üzeyli otuz askerle, onlara siyasal reform projesini sunmak ve açıklamak için yaptığı görüşme oluşturdu. Ordudan istenen destek komünist partilerin yasallaşması konusu dışında olumlu yanıt aldı. Kırk yıldan fazla bir süredir ilk defa televizyondan ülkeye seslenen bir yönetici, halk egemenliği, siyasal partiler, siyasal demokrasi, anayasal meclis gibi kavramları kullanıyordu. 11 Eylül 1976'da Enformasyon bakanı basına siyasal reformun nihai metnini sundu. Francocuların, temel yasaların devamlılığı, değişmezliği ve dönüşmezliği ilkelerinin tam tersi olarak, "kuralların halkın çoğunluğunun isteğiyle açık ve işlevsel bir biçimde reforma uğradıkları anda demokratik bir içerik kazanacakları" tezi savunuldu. Eski *Falanjist* Adolfo Suarez'in başbakan olarak yönettiği adım adım reformlar süreci ile Franco diktatörlüğünden, burjuva parlamenter rejime yumuşak bir geçiş yapılmaya başlandı. *Sosyalistler* ve *Hıristiyan Demokratlar* yaz sonunda Suarez'in programını kabul ettiler. AF. siyasal partilerin ve sendikaların yasallaşmaları karşılığında, muhalefetin halk ve kitle hareketlerini bırakması, Monarşiyi ve Francocu geçmişi kabul etmesi koşulları vardı.

İlk Seçimler ve Uzlaşma

15 Haziran 1977'deki seçimlerden sonra Franco diktatörlüğü kurumsal olarak aşıldı, toplumsal uzlaşma zafer kazandı. Franco yanlısı blok içinde giderek artmış olan bölünmeler sonucunda bu blok bir değişim yaşıyordu. Adolfo Suarez'in çevresinde, Francosuz Francoculuğun yürütülmesinin imkansız olduğunu düşünen evrimci bir kesim toplandı. Diktatör Franco'nun tanımıyla, rejimin belkemiği olan ordu içindeki ittifak da çökmeye başlamıştı. Bir kesim geçmişe olan özlemlerini ifade ediyor, bir başka kesim ise siyasal reformlara bunların monarşiyi dışlamaması nedeniyle katılıyordu. Bu reform projesinin gerçekleşmesinin koşulu olan demokratik muhalefetin bu sürece katılması ise, bu tarafın da bölünmesi ve kendi tarihini önemli ölçüde terkederek, diktatörlük dönemini bir şekilde meşrulaştıracak olan adımı atması ile gerçekleşti.

Monarşinin niteliğinin siyasal sorgulama konusu edilmemesi ve her türlü kopuşcu projenin engellenmesi, oluşturulmuş olan mutabakatın temeli idi. Böylelikle geçmişin kurumları yıkılırken, yeni dönemin kurumları da yükseliyordu. Ortadan kalkan kurumların görevlileri, örneğin devlet sendikalarının bürokrasisi, devlet aygıtının diğer alanlarına dağıtılıyordu. Bu süreç demokratik muhalefetin işbirlikçi kesiminin yardımıyla, Francocu liberal Adolfo Suarez tarafından sağ populist bir çizgide gerçekleştirildi. Franco diktatörlüğünden burjuva parlamenter düzene yumuşak geçiş oldukça başarılı olarak şekillendirildi. Geçiş süreci öncelikle 1977 seçimlerinde oyuna katılan radikal solu çözdü. Ardından kendi başdöndürücü yollarının kurbanı olan resmî *Komünist Partisi*'ni dağıttı. Geçiş döneminin esas partisini oluşturan Suarez'i, bu dönemin iç çelişkileri, ordu ve büyük finans çevrelerinin bu partiyi tam olarak desteklememeleri öğüttü. Geriye 80'li yıllarda iktidar olacak olan ve işçi sınıfı ile geleneksel bağlarını bu dolayım üzerinden sarsacak olan *PSOE* kaldı. Böylelikle 40 yıllık bir diktatörlüğün ardında bıraktığı tüm izler, ulusal ve toplumsal uzlaşma ile bir tür bellek kaybının sonucunda görülmez olan yeni bir tarihin ilk on yılı yaşanıyordu. Bu tarihin izlerinin gerçekten silinmiş olup olmadığı ise İspanyol toplumunun kendi tarihiyle hesaplaşacağı ilk fırsatta görülecekti ve yine başka ülkelerin ve toplumların tarihsel süreçlerinin edindirdiği bir deneyime göre böylesi bir gelişmenin yaşanabileceği ihtimali geçerliliğini korumaktadır.

Askerlerin, diktatörlüğe son veren 25 Nisan 1974 harekâtı, halk arasında büyük coşkuyla karşılandı. Sokaklara dökülen kitlelerin amacı, Portekiz'de kapitalizmi yıkmak, ya da MFA yönetiminin uygulamalarını yeterince radikal bulmadıkları için ona karşı çıkmak değildi. Tam tersine, yeni kazandıkları özgürlükleri kutluyor, MFA tarafından gerçekleştirileceğine inandıkları, sömürgelerdeki savaşların sona erdirilmesi, oralarda savaşan askerlerin artık Portekiz'e geri dönmeleri, devlet aygıtlarının ve işyerlerinin faşistlerden temizlenmesi, ücret artışları gibi talepleri dile getiriyorlardı. İşçiler ve mahalle sakinleri tarafından kurulan taban örgütlenmeleri, işçi komisyonları ve mahalle komiteleri, daha sonra ortaya çıktılar. 1975 yazında iyice yaygınlaşan ve yerleşen bu örgütlenmelerin iktidardaki MFA yönetimi tarafından da desteklenmeleri ve teşvik edilmeleri sonucunda, Portekiz bir anda Batı Avrupa solunun yeni umudu haline geldi. Avrupa'nın çeşitli yerlerinden Portekiz'e gelen solcular, tarım kooperatiflerini, devlet işletmelerini, kışlaları ziyaret ediyorlar, ülkelerine döndüklerinde, Portekiz'de bir "komünist askerî diktatörlük" kurulduğu şeklinde resmî propagandaya karşı çıkmak için çeşitli toplantılar düzenliyor, sergiler açıyorlar, yazılar yazıyorlardı. Oysa Portekiz'de yaşanan süreçte sosyalizmin inşasından pek de kolay sözedilemeyeceğinin en önemli göstergelerinin başında, tüm bu taban örgütlenmelerinin, en başta da işçi komisyonları ve konseylerinin merkezi bir koordinasyondan yoksun olmaları, atomize bir şekilde varlıklarını sürdürmeleri geliyordu. Portekiz'de gerçek anlamda bir ikili iktidar söz konusu değildi. 25 Kasım 1975'den sonra bu taban örgütlenmelerinin etkisiz hale getirilmeleri ve dağıtılmaları da o ölçüde kolay oldu.

48 Avrupa'da Diktatörlüklerin Çöküşü

Portekiz

Portekiz'de 5 Ekim 1910'da ilan edilen cumhuriyet, az gelişmiş bir sanayinin, uzun çalışma süresi ve düşük ücretlerin yol açtığı işçi muhalefetinin, tarımda düşük üretimin başlıca göstergelerini oluşturduğu toplumsal ve ekonomik bunalıma bir çözüm sunmaktan uzak kaldı. Beklenen darbeyi küçük bir ordu komutanı, General de Costa gerçekleştirdi. Yanına General Carmona ve 1925'te bastırılan bir ayaklanmanın lideri olan komutan Mendos Cabeçadas'ı da alarak üçlü cuntayı oluşturdu ve kısa bir süre sonra da bu üçlü cunta tarafından bir Milli Hükümet atandı. Bu hükümette, Maliye Bakanlığı görevini kabul eden Antonio Salazar, kendisine harcamalar konusunda tam yetki verilmeyince istifa etti. Ancak iç ve dış borçlar konusuna Salazar'ın halefinin çözüm getiremeyeceği anlaşılınca, kısa süreli çözümlerden vazgeçilerek, cunta hükümetine yeniden Salazar'ın alınması kararlaştırıldı. 30 Temmuz 1930'da Salazar, bundan böyle ülkenin tek yasal siyasal örgütü olacak *Uniao Nacional*'in (Milli İttifak) Manifestosu'nu açıkladı. Aynı yılda başbakanlık görevini de üstlenerek, Marcelo Caetano gibi arkadaşlarının da yardımıyla milli devlet yerine "korporatizm"i uygulamaya koymaya karar verdi. İlk adım olarak Caetano'ya hazırlattığı *Estado Novo*'yu (Yeni Anayasa) belirli seçmenlerin iştirakine izin verilen bir seçimle onaylattı. Bu anayasanın bir hedefi de, Portekiz'in sömürgelerinde istikrarlı bir düzeni yerleştirmekti. *Milli İttifak*, hükümetin bürokratik işlerini denetleyen hiyerarşik bir örgüt haline getirildi, ayrıca diğer faşist partilerde olduğu gibi, kısa sürede pasif yığınları da saflarına alarak sivil bir polis örgütü oluşturulmasına önayak olması sağlandı.

Salazar, bütün bu örgüt çalışmalarının yanısıra, *Legiao Portuguesa* (Portekiz Lejyonu) gibi aşırı sağ silahlı militanları barındıran para-militer hücreler kurdu. Dış politikada da Portekiz, Avrupa'nın diğer ülkelerindeki faşist hareketleri destekliyordu. Örneğin İspanya'ya 20 bin kişilik bir Portekiz Lejyonu gönderildi, İspanya'dan Portekiz'e kaçmak isteyen cumhuriyetçiler

Politeknik Olayı

ZAMANSIZ BİR ÖZVERİ Mİ, YOKSA BÜYÜK SİYASAL ANLAMI OLAN KALICI BİR SİMGE Mİ?

Hükümet darbesinin gerçekleştirildiği 21 Nisan 1967 sabahı için uzun yıllar bir dizi mekanizma çalışmış, olaylar ve durumların nedensel bağlantılarından oluşan bir zincirin halkaları birbirini izlemiştir.

Albayların gerçekleştirdiği "kansız" ve olgun meyve kıvamındaki hükümet darbesine ilişkin ortada pek çok ve olağanüstü sorumluluklar bulunduğu halde, biz burada olayların izlediği hukuksal seyri çözümlemek, sorumlu aramak ya da herhangi bir kimseye sorumluluk yükleme yönüne gitmeyeceğiz.

Biz, sadece 22 Nisan 1967'den 16 Kasım 1973'e kadar olan dönem içindeki halk hareketinin niteliğine biraz değinmek istiyoruz.

Taktik hatalar bir yana, Nisan 1967'den önce güçlü, tehlikeli ve iyimser bir eyleme hazırlanmış olan bütün bir halk; 21 Nisan sonrasında kendini yorgun, çaresizbaşsız ve ilintileri kopmuş bir halde Cunta'nın yön belirlemeyi çarpıtan kısırlaştırma taktiklerinin insafına sığınır bir durumda bulmuştur. Bu da onu yenilklik ve umutsuzluklarla dolu bir yazgı gibi etkileyerek çökertmiş ve yüzeysel yapay refahların ve sportif heyecanların tuzağına sürüklemiştir.

Onun sözcüleri ve siyasal öncüleri olan ve bu kimliklerini korudukları varsayılan kuruluşlar da diktatörlük, emperyalizm ve tekelleşmeye karşı verilecek cephesel bir savaşımın zorunluluğu önünde yedi yıl süreyle sorumluluk ve yükümlülüklerinin yüceliğini kavrayarak dar kafalı siyasetlerini aşmayı başaramamışlardır. Bu siyasal kuruluşların herbirini ayrı ayrı ele almayacağız. Ancak, münferit olaylar dışında, genellikle ilerici güçleri çevresinde toplayarak bunları sistemli ve doğru bir yığınlaşmaya götürecek minimum bir siyasal program oluşturulması için sorumlu ve içtenlikli çabaların harcandığı da görülmemektedir.

Örgütlenememenin ve kargaşanın yarattığı ilgisizlik ve eylemsizlik havası içinde 1972'lere kadar geldik. Belirleyici ve önemli bir yıldır bu 1972. Çünkü siyasal kuruluşların tavandan kurmayı başaramadıkları yapılaşmanın temelleri o zaman atılmaya başlamıştır. İçlerinde ilkel biçimde yönlendirme, yoğurulma ve yığınlaşmaya gidilebilecek mekânlar oluşturulmuştur. Bu fırsata sahip çıkabilecek sosyal topluluk üniversitelilerdi. Nitekim, onlar da bunu sahiplenmeyi başardılar. Burada artık, öğrenci hareketinin göz kamaştırıcı eserlerini vermesi beklenen olağanüstü önemli katalitik etkinlikler başlamaktadır. Böylelikle de öğrenci hareketinin bütün parlak sonuçlarıyla birlikte kesin ve başarılı bir yığınlaşma, siyasallaşma ve boy ölçüşmeye yönelişin hareket noktası olan 1972 yazına gelinmiş olunmaktadır. İşte, diktatörlüğe karşı açılan tek ve etkin biçimdeki bir savaşımın yığınsal hareketinin oluşturulması için ilk çaba böyle başlamıştır.

Bununla beraber, ortada sonuçları kesin ve kaçınılmaz olan iki de doğal faktör bulunmaktadır.

Bunlardan ilki, siyasal kuruluşların üretici sınıfları yığınlar halinde örgütsel kesitlere yerleştirmek, politize etmek, harekete geçirmek ve öğrenci hareketleriyle bağlantılarını sağlamak gibi başta gelen rollerini yerine getirmemiş olmalarıdır. Biz burada, bu durumun beceriksizlik ve ihmallerinin nedenlerini inceleyecek değiliz. Ancak bu, kaderciliğe dayanan bir başarısızlıktı.

İkincisi ise; doğasındaki kendine özgü yapısı, kuruluşlarının öncülükçü katılımı ve doğal yayıcılarının savaşımcılığı sayesinde hızla gelişen öğrenci hareketi, tek yönlü ve hidrosefal bir biçimde kademeleşmiştir. Bu öğrenci hareketi, olayların akışı içinde ta başından öncülüğe soyunmuş ve bu katalitik rolünü, ne yazık ki, kendi sonuna kadar sürdürmüştür. Öğrenci hareketine doğası itibariyle oynayamayacağı bir rolün yüklendiği görülmektedir. Bilindiği üzere, öğrenci kesimi herhangi toplumsal bir sınıf değildir. Dolayısıyla üstleneceği rolün kaçınılmaz sonuçları da beraberinde gelecektir. Çalışan halk katmanlarıyla bağlantısı bulunmayan ve eşgüdüm içinde olmayan bir öğrenci hareketi bütünleştirici çözümlere ulaşamaz. Tam tersine, çıkmazlara saplanır. Tabiî bu da yararlıdır.

Şimdi Politeknik Olayı'na, Kasım 1973'de geliyoruz. Neydi bu Politeknik Olayı?

Politeknik Olayı kimsenin eseri değildi. Sadece, yetersiz olmakla beraber, artık olgunlaşmış bulunan öğrenci hareketi tarafından tutuşturulmuş halka ait korkunç ve içten geldiğince bir patlamaydı. Bu olay, aşağıdaki beş temel faktörün etkisi altında bir halk ayaklanması boyutu kazanmıştır:

— Öğrencilerin deneyim ve savaşım gücü,

— Markezinis hükümetinin üretmekte olduğu özgürlük düşüyle oluşan hava,

— Ekonomik ve sosyopolitik durumun acıklılığı ve hayat pahalılığı,

— Polisin garip hoşgörüsü.

Ancak, bu olayları izleyen kaçınılmaz durumun karakteristiklerine de bir göz atmak gerekmektedir:

Sık sık umutsuzluk dolu eleştirilerde bulunan halkın önceleri çekingen, sonraları ise kararlı olmakla beraber, her dönemde eylemlere örgütsüz bir biçimde katılımı. Öyle ki, bir zamanlar eleştirilerle yetinen bu halkın, sonunda roman anlatımlarını geride bırakan çılgınlık ya da kahramanlık derecesindeki atılımları engellenemez olmuştur.

Özellikle başlangıçta, bazı öğrencilerin "ya hep ya da hiç" veya "ya şimdi ya da hiçbir zaman" gibi ideolojik şaşkınlık ve kararsızlıklarını açığa vuran doğaötesi ve yanlış çizgideki aşırı sloganlar atmaları yerine; siyasal değerlendirmelerde bulunup siyasal tercihler belirtmek suretiyle hem örgütlü ve hem de gerçekçi bir tabiye belirleyip çıkışa ulaşılması. Kaldı ki, programlanmamış ve örgütlenmemiş yığınların aşırı sloganları kötü sonuçlar da doğurabilir. Nitekim, bu sloganların belirli bir ölçüde kötülüğü de görülmemiş değildir.

Daha başlangıçta politize edilmiş ve çok ilerici bir yüksek öğrenim gençliği haraketiyle geniş halk yığını arasında hissedilir bir uzaklık bulunması. Bununla beraber, bu geniş halk yığını, politik ve ekonomik çıkarlarının savunulmasında yaşamsal gereksinimlerini bir geçim sorunu haline getirmek suretiyle başlatılan kavgada ilerici öğrenci hareketine oldukça yaklaşmıştır.

Birinin ya da yabancı siyasal öncülerden birilerinin yedeğinde olması gereken belirgin bir katılımsızlık.

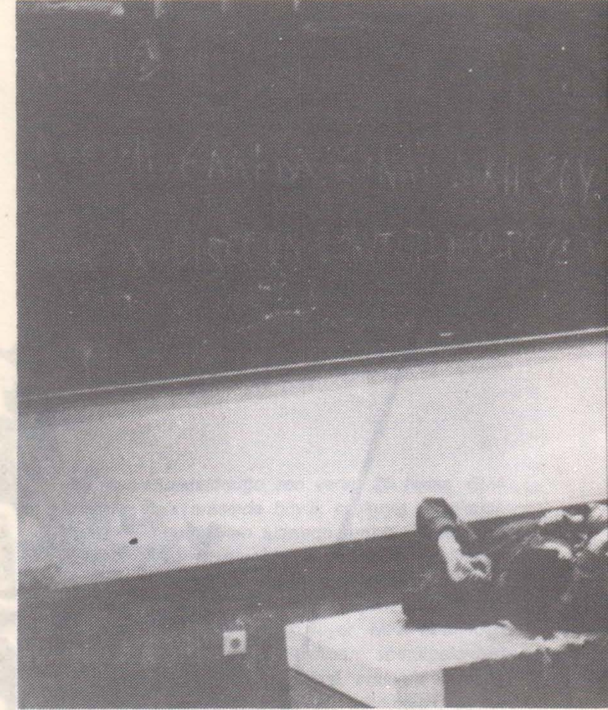
Değişik siyasal ve ideolojik görüşler. Bazan çatışan, bazan da hiçbir yere varamayan bu görüşler, sonuç olarak eylem üzerinde savaşımcı bir birlik yaratmışlardır.

Yüksek öğrenim gençliği dışında kalan ve öğrencilerle işçilerden oluşan kümelerin rollerinin belirgin ve öncü olmaması. Çünkü, bu kümeler kendileri bile ne yapmaları gerektiğini üniversitelilerden öğrenmeye çalışıyor ve tamamiyle yersiz ve aşırı tutum ve davranışlar içine girerek arkadaşlarının sınıfsal duygularını kendi münferit eylemleri aşamasına çıkararak etkiliyorlardı.

İsteklerin açık seçik analizi yapılmaksızın ve perspektiflerle gerçek öneriler arasında bağıntı kurulmaksızın basit ve de her zaman başarılı olmayan bir slogancılığın kullanılması, kavram kargaşasını yaygınlaştırıyor, doğuştan güçsüzlükleri daha da yoğunlaştırıyordu. Bu koşullar altında ise Cunta'nın devrilme olasılığının bulunup bulunmadığı, Politeknik'in boşaltılıp boşaltılmaması, hükümet baskısına nasıl karşı konulacağı ve olayların nasıl biçimlenebileceği gibi ilke sorular bile uygulamada yanıtlanamıyordu.

Radyo istasyonunun ve sloganların pek çoğunun ahenksizliğinden anlaşıldığına göre, bütün bunlar, politize edilmiş; ancak örgütlenmediği ve halk yığınlarıyla eşgüdüm içinde hareket etmekten aciz olduğu için pekçok kurban vererek öğrenci eylemini çıkmaz bir yola sapmaya mahkûm eden aşılmaz güçsüzlüklerden başka neyi ifade ediyor?

Kasım olaylarının yorumuyla ilgili olarak ortaya çeşitli

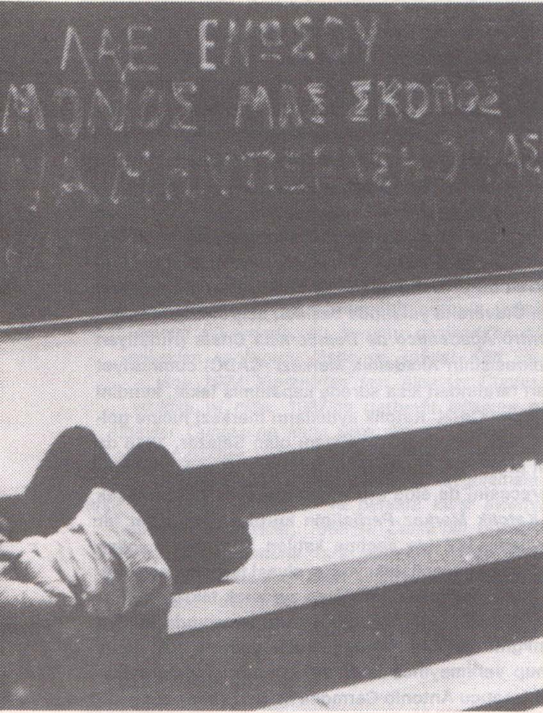
Tam da Albaylar cuntasının istikrar kazanıyor gibi göründüğü 1970'lerin başında, rejime karşı başlatılan ilk sivil direniş, üniversite öğrencilerinden geldi. Atina Üniversitesi'nde Hukuk Fakültesi öğrencileri okullarını işgal ettiler. İşgal son derecede sert bir biçimde bastırılmakla kalmadı; rejim boykotlara katılan öğrencilerin tecillerinin iptal edileceğine dair yeni bir karar çıkarttı. Ancak bunlar öğrenci gençliğin direnişini sindirmedi. 1974'teki referandumdan sonra Papadopulos, güdümlü bir demokrasiye geçişi mümkün kılmak için öngördüğü reformları açıklayınca, Kasım başında öğrenciler George Papandreu için düzenlenen bir anma töreninde polisle çatıştılar ve daha sonra Atina'daki Politeknik kampusunu, Patras ve Selanik'teki bazı üniversite binalarını işgal ettiler. Başlangıçta Papadopulos'un yaratmak istediği yumuşama imgesini zedelememek isteyen polis, öğrencilere karşı şaşırtıcı bir anlayışlılıkla davrandı. Ama öğrenciler kurdukları gizli bir radyo istasyonu

teoriler atıldı. Bunların bir kısmı, taze deneyim ve anıların psikolojik tepkilerinden etkilenmişti. Öteki bölümü ise, süper ihtilalcilerin, mekanistik analizlerini, yalnız ve yalnız kendi kafalarında var olan klişelerin yüzyıllardır geçerliliğini koruduğunu doğrulamak üzere harekete geçmişti...

Şimdi artık; olgun, ancak siyasal açıdan geri kalmış bir halkı "normalleşme" süreci içinde hareketle yegâne olanağı kullanarak eğitmek, siyasal öncülüğün olgunluğuna bağlı bulunmaktadır.

Politeknik'te ölenlerin bizlere yüklediği görev ve onların özverilerinin anlamı, fraksiyon çatışmaları gibi lükslerden uzak olarak birlik ve savaşımı sürdürmektir. Aksi ise, onların anısına saygısızlıktır. Birinin kişiliğini empoze etmek için gücünü saymak istemesi, ötekinin particilik marifetini tekelinde tutmak için savaşım vermesi, bir üçüncüsünün ise katışıksız dogmatizminin ihtilâlciliği hakkında ninniler söylemesiyle birlik gerçekleşmez.

YORGO SEFERCIS

aracılığıyla diktatörlüğü devirecek bir öğrenci-işçi ittifakı çağrısı yapmaya başlayınca, Papadopulos Politeknik'e tanklarla askerî birlikleri gönderdi. Çıkan çatışmada en az 34 kişi öldü, binlerce kişi tutuklandı. Ülkede sıkıyönetim tekrar ilan edildi. Politeknik olayları, ordunun bir kanadını, ordunun egemenliğinin güdümlü de olsa bir demokrasiyle bağdaşmayacağına ikna ederek Papadopulos'un sonunu getirdi.
Öğrenci hareketinin bastırılmasının ardından cuntanın başına geçen tuğgeneral Gizikis döneminde bütün iktidar Yunanistan gizli askerî istihbarat örgütünün başındaki Yoannidis'in eline geçti. Görünüşte çok daha sert ve zalim bir önderlik altında bütünlüğe ulaşmış gibi görünen askerî diktatörlüğün içinde gerçekte son derece derin bir çatlağın oluşmaya başladığı ise, Türkiye'nin Kıbrıs'a askerî müdahaleye girişmesiyle birkaç ay sonra ortaya çıkacak ve Yoannidis'in orduyu denetim altında tutamadığı görülecekti. Politeknik olayları Yoannides'i iktidara getirdiği an nesnel olarak cuntayı da kendi içinden bölmüştü.

sınırdan geri çevrilerek ölüme gönderildi. "Savaşa girme, ticaret yap" sloganıyla savaşa girmeyen Portekiz'de başbakan, her zamanki olağan ikiyüzlülüğüyle, savaş sonrasında Hitler'i desteklememesinin haklılığının ortaya çıkmış olduğunu dile getirebiliyordu. Salazar, İngiltere'ye de zaferinden ötürü bir kutlama mesajı göndermeyi ihmal etmedi. Savaş sonrasında, yoksulluğun, sefaletin, açlığın ve hastalıkların kol gezdiği bir ülke olma konumunu sürdüren Portekiz'de Salazar'ın, ilkini 1953-58, ikincisini 1959-64 yılları arasında uygulamaya koyduğu kalkınma planları iktisadi gerilemeyi biraz olsun durdurabildiyse de, işçi ve köylülerin sorunlarını çözmekten oldukça uzaktı. Buna eklenen sömürgeler sorunu siyasal huzursuzluğun artmasına yol açtı. Ayrıca hükümetin, başkanlık seçimleri için kendi gösterdiği adayların karşısına çıkanlanlara "halk düşmanı" muamelesi yapması, umudunu serbest seçimlere bağlamış pasif yığınları da siyasal mücadelenin içine çekmeye başlıyordu.

26 Eylül 1968'de işbaşına gelen yeni başbakan Caetano, kendi döneminde Salazarist rejimin temel ilkelerini olduğu gibi korudu, düzmece seçimler geleneğini sürdürdü. Bu dönemde, Portekiz ekonomisi yabancı sermaye sayesinde, 1970'de yüzde 27'ye varan yüksek büyüme oranları kaydetti. Toplumsal yaşamın diğer alanlarında da değişiklikler yaşanmasına rağmen, ordu içerisinde rejime muhalif güçlerin sayısı giderek artmaktaydı. Nihayet Temmuz 1973'de *Movimento das Forças Armadas* (Silahlı Kuvvetler Hareketi - *MFA*) adında gizli bir örgüt kuruldu. 1974'de "ultra-Salazarist" beş birlik dışında bütün hava, deniz ve kara kuvvetleri harekete geçmeye hazırdı.

Karanfil Devrimi

25 Nisan 1974'te, gün boyu süren uzun askerî operasyonların sonucunda, Antonio Salazar'ın 1928'den beri kademeli olarak oturtmuş olduğu ve 1968'den beri Marcelo Caetano'nun yönetiminde sürmekte olan diktatörlük sona erdi. Avrupa'nın bu en eski diktatörlüğünün sona ermesine yol açan harekat, *MFA* içinde yer alan 200 kadar subay tarafından planlanıp gerçekleştirilmişti. Yeni oluşturulan askerî cuntanın başkanlığına, Portekiz'deki yabancı sermayeyle ve *NATO*'yla iyi ilişkileriyle bilinen General Spinola getirildi. Portekiz halkı, darbeci askerleri kurtarıcıları olarak, daha sonra olaylara adını verecek olarak kırmızı karanfillerle karşıladılar. Askerlerin silahlarına takılan karanfillerden dolayı, 25 Nisan 1974, *revoluçao dos cravos* (Karanfil Devrimi) olarak anıldı.

Portekiz, 1974'e gelindiğinde yalnızca Avrupa'nın en eski diktatörlüğü değil, aynı zamanda en eski sömürgeci gücüydü de. "Denizaşırı eyaletler" olarak adlandırılan Afrika'daki sömürgeleri Gine-Bissau, Sao Tome, Angola ve Mozambik'de ulusal kurtuluş mücadeleleri sürmekteydi ve durum sömürgeci Portekiz için giderek umutsuzlaşmaktaydı. Portekiz, bir yandan Avrupa'nın en büyük sömürgecisi niteliğini taşırken, diğer yandan da Avrupa'nın en yoksul ülkelerinden biriydi. 1974'de Portekizlilerin büyük çoğunluğu neredeyse sefaletin eşiğindeydi. Kişi başına ortama yıllık gelir 640 dolarla Avrupa'nın en düşüğüydü ve halkın yüzde 80'i ulusal gelirin yarısından azını paylaşmaktaydı. Vergiler 1960'dan beri dört katına çıkmıştı. Kentlerde, düşük ücretler beslenme yetersizliğine neden olmaktaydı ve konutlar son derece yetersizdi: Lizbon'da halkın yüzde 10'u gecekondularda yaşamaktaydı. Sağlık hizmetleri çok yetersizdi, çocuk ölümleri çok yüksekti (yüzde 44.8) ve 15 yaşından yukarı kırsal kesim halkının en az yüzde 30'u okuma yazma bilmiyordu. En can alıcı toplumsal sorunların başında tarım sorunu geliyordu. Çalışan nüfusun yüzde 31'i tarım alanında faaliyet gösteriyordu. Bir yandan ülkenin kuzeyinde çok küçük işletmelere (4 hektara kadar), öte yandan güneyde çok geniş büyük arazilere rastlanmaktaydı. Toprak sahiplerinin yüzde 81'i ekilebilir toprakların yüzde 14'ünü paylaşırken, 113 büyük toprak sahibi bir hektardan daha az toprağı olan 314 bin küçük toprak sahibinin 4 katı, 505 bin hektar toprağı ellerinde bulundurmaktaydı. Afrika'da sürmekte olan savaş, ülkede çekilmekte olan sefaleti artırmaktaydı ve işçilerin yanısıra, şehirlerdeki orta tabakalar da bu durumdan paylarını almaya başlamışlardı.

Portekiz'de işçi hareketi, kökleri Salazar diktatörlüğü öncesine kadar uzanan, daha çok anarko-sendikalizmden etkilenmiş bir mücadele geleneğine sahipti. Bu hareket, diktatörlük boyunca ezilmeye çalışılmış, fakat köklerini kazımak mümkün olmamıştı. Salazar rejimi, işçilerin beş günlük çalışma haftası, işten çıkarılmaya karşı korunma, işyeri kurulları, çeşitli sosyal haklar, toplantı ve grev hakkı gibi haklarını teker teker ellerinden almış, bağımsız sendikaları yasaklamıştı. Buna rağmen işçiler, en yoğun baskı koşullarında bile grev yapmaktan geri durmamışlardı. Diktatörlüğün son yıllarında işçi sınıfı, Salazar'ın korumacı politikalarını terketmesi ve ülkenin kapılarını yabancı sermayeye açması üzerine sayısal olarak büyümüş, sanayide çalışanların tüm çalışan nüfusa oranı 1950'de yüzde 25'den 1970'de yüzde 35.8'e yükselmişti. Ülke nüfusunun sınıfsal yapısındaki bu değişiklikler ve yaşanan ekonomik bunalım sonucunda (fiyatlar 1969'la 1974 arasında iki misli artmıştı) diktatörlüğün son yıllarında, özellikle büyük şehirlerde işçi mücadelelerinde bir artış söz konusuydu.

MFA subaylarının programı üç ana noktadan oluşuyordu: Dekolonizasyon, demokratikleştirme, gelişme. Binbaşı Melo Antunes'in çevresinde toplanan subayların hazırladığı *MFA* programında yer alan demokratikleşme noktası, siyasal polisin ortadan kalkmasını, bütün siyasal suçluların affını, sansürün kaldırılmasını, seçimlere gidilmesini öngörüyordu. İlk seçim tarihi, devrimin

birinci yıldönümü olan 25 Nisan 1975 olarak saptanmıştı. *MFA*'nın iyi niyetli, fakat gerçekte muğlak kalan ve yeterince ayrıntılarına inilmemiş bu programının karşısına General Spinola gerçek bir tasarıyla çıktı. Tecrübesiyle ordunun, şiddetin sömürge sorunlarını çözemeyeceğini bilen Spinola, özerk duruma gelmiş eski sömürgelerden oluşan bir federasyonun, "Portekiz Birliği"nin kurulmasını savunuyordu. Spinola'nın tasarısı modernize edilmiş yeni-sömürgeci ve kapitalist bir Portekiz tasarısıydı ve yeni elde edilen barış içinde, diktatörlüğün korumacı yapılarını terkedip, kararlı bir biçimde modern kapitalist süreçler içinde yer almadan yaşayamayacağını anlayan Portekiz burjuvazisinin bir bölümünün sözcülüğünü yapıyordu. Kendisini geçici cumhurbaşkanı seçtirmeyi başaran Spinola, kazanmayı umduğu 1975 seçimlerini beklerken, dekolonizasyonu mümkün olduğunca engelleyerek planını hızla gerçekleştirmek istedi ve kendi programının uygulanmasını yakından izleyen *MFA* ile anlaşmazlığa düştü.

İşçi Komisyonları

25 Nisan'ı izleyen günlerde, devreye ne *MFA*'nın, ne de onu destekleyen Portekiz burjuvazisinin hesaba katmadığı bir faktör girdi: Kitleler harekete geçti. Ülkenin çeşitli yerlerinde kitlesel gösteriler düzenlendi, işçiler yıllardan beri kendilerine tanınmayan grev hakkını kullanmaya başladılar. Fabrikalar işgal edildi, işyerlerinde diktatörlük yandaşı olarak taninanlar ve muhbirler kovuldu. İşçiler ücret artışları, daha fazla tatil ve sosyal haklar talep ettiler. Yeni yönetim, işçilerin en acil taleplerini yerine getirdi, asgari ücretler yükseltildi, işsizlik sigortası ve sosyal sigorta uygulamalarına geçildi. Fakat, *MFA* yönetiminin işçilere sunabileceği bunlarla sınırlıydı. Kısa süre sonra, sermayeyi Portekiz dışına aktarmaya, işyerlerini azaltmaya başlayan burjuvaziye ve mesleklere göre örgütlenmeye devam eden ve giderek bürokratikleşerek işçilerin taleplerine cevap vermekten uzaklaşan sendikalara karşı mücadeleler yeniden başladı. Yeni mücadele örgütleri, kısa süre içinde yaygınlaşarak hemen hemen tüm sektörlerde oluşan işçi komisyonlarıydı.

İşçi mücadeleleri 1974 sonundan itibaren radikalleşerek yoğunlaştı. Mayıs 1974'de gerçekleştirilen ücret artışları, fiyatların artması sonucu yıl sonunda değersiz hale gelmiş, işçiler, Karanfil Devrimi'nin kendi yaşam koşullarında fazla bir değişiklik getirmediğinin farkına varmışlardı. Komisyonlar yaygınlaşmaya devam ediyorlar, pek çok fabrikada tüm çalışanların katıldığı toplantılarda demokratik yöntemlerle seçilerek oluşturuluyorlardı. 11 Mart 1975'de Spinolacı güçler tarafından gerçekleştirilen bir darbe girişiminin başarısız kalması, harekete yeni bir ivme kazandırdı. Hareketin taleplerine uygun olarak banka ve sigorta şirketlerinden başlayarak sanayinin büyük bir bölümü millileştirildi. İşçi komisyonları, işten çıkarmalara, sermayenin Portekiz dışına kaçırılmasına, yatırımların durdurulmasına karşı etkili bir biçimde mücadele edebilmek için işçi denetimini sağlayabilmek amacıyla yeni örgütlenme biçimleri üzerinde tartışmaya başladılar.

25 Nisan'dan sonra ortaya çıkan bir diğer taban örgütlenmesi biçimi de mahalle komisyonları oldu. Kitlelerin, insanca bir yaşamı sağlayacak konut, sağlık hizmetleri vb. talepleri, Temmuz 1974'den itibaren kurulmaya başlayan mahalle komisyonlarıyla örgütsel bir çerçeveye kavuşmuş oldu. Mahalle komisyonları, o mahallede ikamet edenlerin yaptıkları toplantılarda seçilen 10-20 üyeden oluşuyordu. Boş ya da sahipleri tarafından terkedilmiş evlerin işgali, yönetimine ve örgütlenmesine tüm mahalle sakinlerinin katıldığı çocuk yuvası vb. projelerin hayata geçirilmesi, kültürel etkinlikler, ortak talepler tespit edilerek yerel yönetimlere iletilmesi, mahalle komisyonlarının başlıca işlevleri haline geldi.

Marttaki darbe girişiminin ardından, *MFA* içinde de radikal, sosyalizm yanlısı kanat hâkim duruma gelmişti. Yeni kurulan "Yüksek Devrim Konseyi", en yüksek iktidar organı olarak tüm bankaların ve büyük sanayinin millileştirilmesine karar verdi, işyerlerinin işçiler tarafından denetlenmesini, güneydeki Alentejo bölgesinde topraklara tarım işçileri tarafından el konmasını yasallaştırdı. Millileştirme uygulamalarının ve işçi denetiminin anayasaya alınmasına karar verildi. Halk hareketini desteklemek, sağlamlaştırmak ve geliştirmek için "kültürel canlandırma" diye adlandırılan bir kampanya başlatıldı.

MFA'nın Bölünmesi ve "Normalleşme"

Siyasal partiler, ne kendi iktidarlarına ortak olabilecek taban örgütlenmeleriyle, ne de "kültürel canlandırma" kampanyaları ile mutabık değillerdi. Sağ partiler "sağduyu"ya, özellikle kuzeydeki küçük köylülerin tutucu ve "barışçı sağduyusu"na dayanmak istiyorlardı. Sol partiler ise, politize olmuş kitlelerin kendilerinden kaçarak partiye dönüşmüş ya da kendi öz partisini kurmuş bir *MFA*'ya gitmesinden endişe ediyorlardı. 1973'de Federal Almanya'da *SPD*'nin desteğiyle kurulmuş olan Mario Soares'in önderliğindeki *Sosyalist Parti*, *MFA*'nın eylemlerine ve önerilerine karşı çıkarken, Salazar diktatörlüğü süresince yıllar boyu tek muhalif güç olan *Komünist Parti* *MFA*'yı onaylıyordu. Gerçi işçi komisyonlarına karşı karşı aldığı tavrın en belirgin özelliği, bu örgütlenmeleri sendikal hareket içinde eritmek yönünde olmuştu; fakat diğer sol güçler ve *MFA*'yla birleşerek *Sosyalist Parti*'yi de bu birliğin içine katılmaya

SALAZAR, ANTONIO DE OLIVEIRA (1899-1970)

Portekizli devlet edemı, 40 yıl süren diktatörlüğü süresince ülkeyi baskı ve şiddetle yönetmiş diktatör Salazar, 28 Nisan 1899'da Santa Comba Dao köyünde doğdu. Gelenekael Katolik bir ailenin 5 çocuğundan tek erkek çocuğu olarak elle geleceğine yönelik tüm planların üzerinde yapıldığı bir çocuktu. Alleeinin beklentilerinin eksine hiç de beklendiği gibi başarılı bir çocuk olamadı. Bu nedenle önce yerel öğretmenlerin açtığı özel okulda daha sonra de Vissau'daki Katolik Okulu'nda okudu; bu okulda geleneklara bağlı, itaatkar bir öğrenci iken aniden, 1908'de papaz olmaktan vazgeçerek okulu bıraktı. Coimbra Üniversitesi'ne kabul edilmek için 2 yıl çalışarak bu üniversiteden 1914'de mezun oldu. Siyasi hayatı Üniversite yıllarında başladı; sekreterliğini yaptığı *Centro Academico de Democracia Crista* (Hırıstiyan Demokrasisinin Akademik Merkezi -CADC) cumhuriyet iktidarı tarafından kısa sürede kapatılmış fakat, kendini toparlayan *CADC* Katolik aydınların merkezi haline gelmişti. 1914'de ekonomi asistanı olan Salazar, 1918'da iktisat profasörü olduktan sonra, 1918'de hukuk doktoru derecesini de elde etti. Bu arada aynı yıl kurulacak olan *Katolik Merkez Partisi*'nin kuruluşunda etkin bir rol oynadı. 1921'de seçime katılan Parti'den meclise seçildi ancak, meclisteki yoğun siyasi tartışmalara duyduğu tepki nedeniyle meclisten ayrılarak tekrar üniversiteye döndü. 1926'da Üçlü Cunta zamanında maliye bakanlığına getirildi fakat, istediği yetkiler çok geniş bulunup verilmeyince istife etti. Cunta içindeki anlaşmazlık sonucu Antonio Carmona iktidarı yalnız ele geçirip, Salazar'ı yine fakat bu kez çok geniş yetkilerle maliye bakanlığına getirdi.

Maliye bakanı olduğu sırada askeri diktatörlüğün varlığından yararlanıp ücretleri düşürdü ve dış borçları ödemeye başladı. Giderek rejimin en güçlü adamı olmaya başlayan Salazar, başbakanlık görevini üstlendi ve yeni bir anayasa için hazırlık çalışmalarına başladı; kendisinin kaleme aldığı yeni anayasa, Mussolini İtalya'sını andıran otoriter ve korporatif bir diktatörlüğü Portekiz'de de başlatan ilk adımdı. 1936'da dışişleri ve savaş bakanlığını da üstlendi ve İtalya'dan Mussolini, İspanya'dan Franco ile yakın ilişkiler kurdu. II. Dünya Savaşı sırasında tarafsız kalmaya özen gösteren Salazar, savaşın müttefikler lehine dönmeye başlamasıyla, müttefik kuvvetlerinin Azor Adaları'ndaki hava ve deniz üslerinden yararlanmasına izin verdi. 1949'da Portekiz'in *NATO*'ya üye olmasını sağlayarak, ülkenin Birleşmiş Milletlere kabul edilmesi için önemli destek elde etti. Yoğun bir muhalefete rağmen şiddet ve baskı sayesinde ülkede "istikrarı" koruyabilmiş. Salazar, 1968'de yazlık evinde dinlenirken şezlongtan düşerek beyin sarsıntısı geçirdi ve iki yıl sonra, 1970'de öldü.

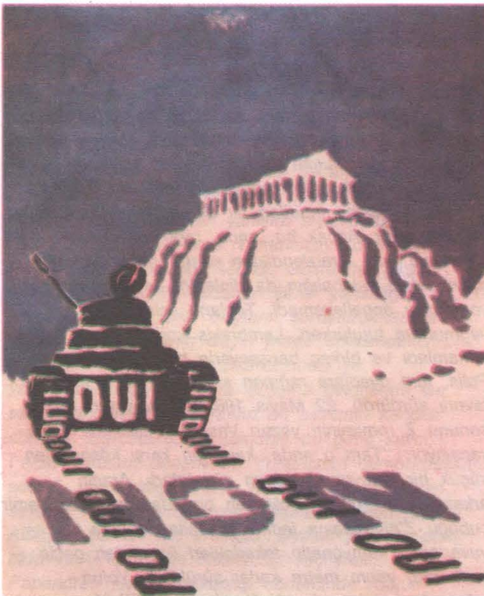

1974'de iki Akdeniz ülkesinde, Portekiz ve Yunanistan'da önemli siyasal değişiklikler yaşandı. Portekiz'de 1930'ların başında Salazar'la başlayan, 1960'ların sonunda Caetano ile devam eden diktatörlük dönemi, 1974'deki Karanfil Devrimi ile sona eriyordu. Yoğun kitle gösterilerinin ve diktatörlüğün yıkılmasının heyecanının coşkulu bir biçimde yaşandığı devrim günlerinde, bu durumu canlandıran afişler sokakları kaplıyordu (üstte ve sağda). Öte yandan yine 1974 Yunanistan'daki Albaylar Cuntası'nın yıkıldığı yıl oldu. 1967'de darbeyle işbaşına gelen Albaylar Cuntası'na karşı ülke dışına sürgüne gitmiş olan muhalifler yoğun bir mücadele sürdürüyorlardı. Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde Cunta'nın uygulamalarının arka planını açığa çıkaran ve bunlara karşı eylemlerini sürdüren muhalifler, 1968'de Cunta'nın düzenlediği anayasa referandumuna karşı seslerini yükseltiyorlardı. Fransa'da hazırlanmış olan afişte (altta) referanduma "evet" demenin tanklara, yani Cunta'ya "evet" demek olduğu anlatılıyordu.

zorlamak, böylece devrimin kazanımlarını sürekli kılmak istiyordu. 25 Nisan 1975 seçimlerinden *Sosyalist Parti* oyların yüzde 37.8'ini alarak en güçlü parti olarak çıktı. *Komünist Parti*, oyların yalnızca yüzde 12.5'i ile ancak üçüncü parti olabildi.

Seçimlerden kısa süre sonra, Temmuz 1975'de *MFA* bölündü. Yeni oluşan ılımlı kanat, artık *Sosyalist Parti*'nin taleplerinden yana tavır alıyor, millileştirmelerin durdurulmasını, sendikaların ve *Komünist Parti*'nin etkinliğinin azaltılmasını, Batı'nın daha fazla korkutulmamasını ve *Avrupa Topluluğu*'ndan alınması umulan kredilerin yolunun açılmasını savunuyordu. *MFA* içindeki bu gelişmeler, ülke içindeki sağ güçlere de cesaret verdi. İçinde Salazarcılardan sağ liberallare, *Sosyalist Parti*lilerden tutucu küçük köylülüğe kadar çeşitli kesimlerin yer aldığı vurucu birlikler oluştu. Kuzey Portekiz'de *Komünist Parti* merkezleri ve sendika büroları ateşe verildi, genel bir komünist avı başladı. Sağcılarla birlikte *Sosyalist Parti* de *MFA* içindeki sol kanadın temsilcisi kabul edilen başbakan Vasco Gonçalves'in geri çekilmesini talep etti. Gonçalves, hem *MFA* içindeki hem de dışardan gelen muhalefete karşı üç hafta boyunca hükümette kalarak sol çizgiyi korumaya çalıştı. Eylül başında çekilmek zorunda kaldı. Yeni kurulan geçici hükümette çoğunluk sosyal demokratlar ve liberallerden oluşuyordu ve derhal işçilerin kazanımlarını ve sosyal hakları geri almaya başladı; kredi umutlarıyla yabancı sermaye için çekici koşullar oluşturma çabası içine girdi. *MFA* içinde, eski devrimci çizgiyi savunmaya devam eden, karşı devrimci olarak değerlendirdiği kararları uygulamayı reddeden bir kanadın varlığını sürdürmesi, yeni hükümeti rahatsız eden konuların başında geliyordu. 25 Kasım 1975'de Lizbon'un 50 kilometre kadar kuzeyindeki Tancos'daki paraşütçü birliklerin ayaklanması, son darbeyi indirme fırsatını yarattı. Günlerdir subayları tarafından terkedilmiş ayaklanmacı askerler, özel bir komando grubu tarafından kısa sürede yenilgiye uğratıldılar. Başta *MFA*'nın sol kanat önderi Carvalho olmak üzere öncüleri ev hapsine kondular, bir kısmı yedeğe ayrıldı, ülke dışına kaçtı, bazıları da tutuklandı.

Nisan 1976'da yapılan seçimleri Soares'in başkanlığındaki *Sosyalist Parti* kazandı. 1976'dan itibaren, anayasada yeralan reformların tümü önce ekonomik önlemlerle, daha sonra da hukuki olarak ortadan kaldırıldı. Tarım alanında oluşmuş olan kolektif işletmelere devlet tarafından öncelikle verilen krediler kaldırıldı. Aynı şekilde millileştirilmiş sanayi dallarına devlet tarafından sağlanan kaynaklar kesildi. Devlet işletmelerinde işçi denetimi kaldırıldı. Yine 50'den daha az işçi çalıştıran işletmelerde işçi denetimi, 20'den daha az işçi çalıştıran işletmelerde işçi komisyonlarının kuruluşu yasaklandı.

27 Haziran 1976'da, Tancos olayının bastırılmasında belirleyici bir rol oynayan Ramalho Eanes, geçerli oyların yüzde 61.5'ini alarak cumhurbaşkanı seçildi. Portekiz halkının önemli bir kesimi seçimlerde oy kullanmayarak (kayıtlı seçmenlerin yüzde 24.5'i), kendisine sunulan yönetimle tam mutabık olmadığını ve kendisinden devrimin çalınmış olduğu duygusunu taşıdığını belli etti, fakat bu tek belirgin hoşnutsuzluk gösterisi oldu. Başlangıçta hedeflenen sürece, yani burjuvazi için de ayak bağı oluşturmaya başlamış olan diktatörlükten kurtulunarak, Batılı ölçüler içinde demokratik yöntemlerle bir kapitalist modernleşme sürecine artık girilmişti.

Yunanistan: İç Savaştan Askerî Diktatörlüğe

İç savaşın ardından toplumsal muhalefetin tasfiyesine ve siyasal gericiliğin hegemonyasına karşın parlamenter olmayan "güçlü" hükûmet zorlaması başarılı sonuç vermemiş, parlamenter kurumları olan bir rejim kurulmuştu. Şubat 1950'de sıkıyönetimin sona ermesinin ardından yapılan ilk seçimlerle, 1963'e kadar birbirini izleyecek erken seçimlerin değiştiremediği sürekli bir sağcı parlamenter hükûmetler dönemi açılmış oldu. Yunan sağı, Papagos ve Karamanlis'in başbakanlığında sürüp giden *Milli Radikal Birlik* hükûmetleri döneminde, iç savaşın yarattığı felaketlerin ürküntüsü belleklerinden silinmeyen, Yunanistan nüfusunun yaklaşık beşte dördünü oluşturan küçük burjuvazi ve köylülük üzerinde etkili bir hegemonya kuracak bütün aygıtları ele geçirdi ve bu kitlelerle nüfusun yalnızca yüzde 10'unu oluşturan, solun başlıca dayanağı olan işçi sınıfı arasında derin bir ideolojik ve siyasal uçurum yaratmayı başardı. Sosyalist sol, özellikle *Komünist Partisi* ise bütün bu dönem boyunca itibarından ve etkinliğinden çok şey yitirmiş olarak toplumsal ve siyasal hayatın kıyısına itildi. Sol güçlerin birliğini sağlamak üzere 1951'de oluşturulan *Demokratik Sol Birlik (EDA)* ve öteki solcu örgütlerin yönetimi büyük ölçüde, sürgündeki komitelerin etkisi altındaydı ve bunlar da giderek Yunanistan'ın toplumsal ve siyasal gerçekliğinden uzaklaşıyorlardı. İşçi sınıfının sayıca azlığı ve parçalanmışlığının da katkısıyla dönem boyunca solun toplam oy potansiyeli yüzde 10 ile 15 arasında kaldı.

İktidar Blokunda Parçalanma

Yunanistan'da iç savaş sonrası oluşan siyasal mekanizmada başlıca üç iktidar odağı yer alıyordu: Ordu, saray ve parlamento. Bu güçlerin büyük sermaye çevresinde birleştikleri ve ABD'nin giderek artan askerî ve mali destek ve kontrolü altında göreli bir istikrar kurdukları dönemde Papagos ve Karamanlis hükûmetleri iktidar tekelini elde tuttular. Öte yandan bu dönemde Yunanistan ekonomisi özellikle Papagos'un iktisat bakanı Markezenis'in aldığı önlemlerle dünya kapitalizmiyle hızla eklemlendi. Yunanistan ekonomisinin canlanmasını sağlayan bu önlemlerin toplumsal sonucu, bir yandan kırdan kente büyük bir nüfus akışı, öte yandan köylülerin yaşama koşullarında ciddi bir gerileme oldu. Toplumsal çelişkiler şiddetlendi ve iç savaşın sarsıntısı atlatılırken, toplumsal ruh hali de değişmeye başladı. Bu ortamda burjuvazinin temsili tabanını genişleterek iktidarı elde etmeyi amaçlayan *Merkez Birliği*'nin kuruluşu, iktidar bloğundaki çatlamanın başlangıcı oldu. Hoşnutsuz şehirli ve kasabalı yığınların taleplerinin sözcülüğünü üstlenen Yorgo Papandreu'nun muhalefeti iç savaş sonrasında ilk kez siyasal mücadelenin toplumsal bir temel edinmesine de yol açtı. 3 Kasım 1963'te yapılan seçimlerde *Merkez Birliği* (EK) oyların yüzde 42'sini alarak birinci parti oldu. İktidar bloğundaki bu parçalanmanın temelinde ise Yunanistan seçmeninin büyük çoğunluğunu oluşturan köylülüğün baskıdan kurtuldukça kendi sınıf çıkarlarını kavramakta gösterdiği büyük gelişme rol oynadı.

Kralın Darbesi

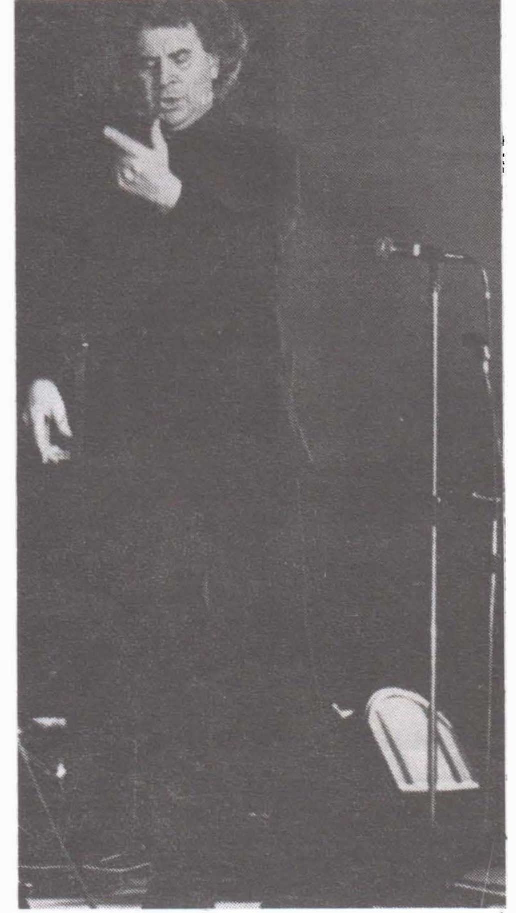
EDA'dan destek alarak hükûmetini oluşturan Yorgo Papandreu, iç savaş hükümlülerini serbest bırakan, bir eğitim reformunu yürürlüğe sokan ve ücretlerle maaşları yükselten yasaları çıkarttıktan sonra, yeniden seçime gitti. Kralın çaresizlik içinde çağırdığı yeni seçimler sonunda Papandreu'nun *EK* oyların yüzde 53'ünü alarak tek başına iktidara geçti. Gerek Kral, gerekse *NATO* ve Marshall planı ile Yunanistan üzerindeki askerî ve siyasal nüfuzu ele geçiren ABD giderek radikalleşen köylü seçmen tabanının denetlenebilmesi bakımından komünizm karşıtlığından şüphe etmedikleri Yorgo Papandreu'nun hükûmette bulunmasından memnun görünüyorlardı ama *EK*'in tabanı toplumsal taleplerini daha büyük bir güçle öne çıkardıkça da tekelci büyük burjuvazinin toplumsal egemenliği sarsıntıya uğramaya başlıyordu. Kral, *EK* iktidarının sürmesinden gittikçe daha çok tedirgin olmaya başlayan büyük burjuvazinin çıkarlarına uygun olarak ilk uygun fırsatta *Ek*'i bölmeyi hedefleyen bir saray darbesini yürürlüğe koydu. Yorgo Papandreu'nun Kralcı generalleri görevden almayı reddeden savunma bakanını azlederek kendisini savunma bakanlığına ataması talebini reddeden kral Paul, başbakanı 15 Şubat 1965'te istifa etmek zorunda bıraktı. Papandreu da parlamento dışından bir kitle muhalefeti geliştirmeye başladı.

Albayların "Prometheus"u *CIA*

Kral ve parlamento, Kralcı subaylar ve ordu alt kademesi, büyük burjuvazi ve parlamento arasındaki bütün iktidar ilişkilerinin derin bir kriz yaşadığı günlerde, *NATO*'nun güneydoğu kanadını felce uğratacak bir muhtemel "komünist ayaklanması"na karşı "Prometheus Planı" adıyla kodlanmış dosya Albaylar Cuntası'na yol gösterdi. Papandreu ile ülkeyi seçimlere götürecek yeni hükûmetin başındaki Kanellopulos arasında seçimlerin 28 Mayıs 1967'de yapılması için anlaşmaya varıldığı sıralarda Kralcı ordu üst kademesi muhtemel bir *EK* zaferine karşı müdahaleye hazırlanırken, alt kademedekiler Albay Papadopulos, Albay Makarezos ve Yarbay Pattakos *triumvira*'sının önderliğinde 21 Nisan 1967'de harekete geçerek kralı, parlamentoyu ve generalleri gafil avladılar.

Albaylar Cuntası

ABD'nin askerî çıkarları, büyük burjuvazinin eski hegemonya sistemine geri dönülmesi

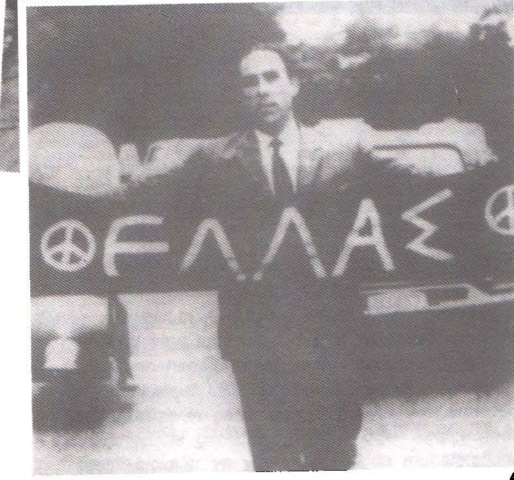

1

Karamanlis hükûmeti döneminde, devlet içinde kurumlaşmaya başlayan faşist güçlerin katliamları, devletin üst düzey yetkilileriyle aralarındaki işbirliği, iktidar ile muhalefet arasındaki sürtüşmeyi artırıyordu. 1963 başlarında Tütün Tekelcileri Merkezi*'nin bir gösterisi sırasında jandarma'nın bir köylüyü öldürmesi üzerine tüm ülkede düzenlenen düzinelerce mitingde binlerce kızgın insan ERE hükûmetine karşı seslerini yükseltiyordu. İşte böylesi bir siyasal ortamda,* Barış Derneği *kurucularından Grigoris Lambrakis (4), milletvekili sıfatından yararlanarak, işkence ve zulme karşı barışı savunabileceği bir platform yaratmak amacıyla, antik Yunan tanrılarının evi Olympos'a yürümeye karar veriyordu. Ertesi gün gazeteler, bu hümanist doktorun barış yürüyüşüne geniş yer ayırıyorlardı. Lambrakis, sağlıklı vücut yapısı ve güleryüzlülüğüyle tanınan, gerektiğinde proleter mahallelerini dolaşarak hastaları ücretsiz muayene eden bir EDA milletvekiliydi. Yürüyüşün üzerinden çok geçmeden,* Barış Derneği *üyelerinden Selanik'te düzenlenen "Silahsızlanmaya Çağrı" gecesinde konuşma yapmak üzere bir davet aldı. Selanik doğumlu olması nedeniyle de çağrıyı seve seve kabul etti. İki milletvekili arkadaşıyla Selanik'e vardıklarında önce bir otele yerleştiler, sonra birlikte otelin hemen karşısında bulunan toplantı salonuna doğru yola koyuldular. Meydanda toplanmış faşistlerden, polis ve jandarmalardan oluşan kalabalığı yarıp toplantı salonuna varmak onları epeyce terletti. Bu arada, Lambrakis başına indirilen bir demir çubuk darbesiyle yaralanıyordu. Ancak bu, onun, biraz dinlendikten ve başındaki kanı temizlendikten sonra, hoparlörlerden meydandaki kalabalığın da dinlediği konuşmasını yapmasını engelleyemedi. Toplantı salonu taş yağmuruna tutulurken, Lambrakis konuşmasını tamamladı ve birkaç barışseverle birlikte sokağa çıktı. Polis, tüm uyarılara rağmen saldırılara karşı kayıtsız tavrını sürdürdü. 22 Mayıs 1963'teki olayların trajik sonunu Z romanının yazarı Vassilis Vassilikos şöyle yansıtıyor: "Tam o anda, kavşağın karşı köşesinden küçük bir kamyonet yıldırım gibi fırladı. Aracın arkasında diz çöküp bekleyen bir adam elindeki demir çubuğu Z'nin başına indirdi. Z sallandı, yere yuvarlandı, kamyonetin tekerlekleri üzerinden geçip ezdi onu, yarım metre kadar sürükledi. Yolun ortasında kandan bir gölcük oluştu." "Z" Yunanca'da*

2

3

4

"zi" ya da "zei", yani "yaşıyor" ya da "ölümsüz" sözcüklerinin başharfidir. O yalnızca adı geçen romanın adı değil, aynı zamanda Costa Gavras'ın 1968'deki Albaylar Cuntası döneminde sürgünde yaşadığı Fransa'da Vassilikos'un romanından uyarladığı filmin de adıdır. Çevrilmesinin üzerinden 20 yıl geçmiş olmasına rağmen, Yunanistan'da gösterime girebilmek için Albaylar Cuntasının yıkılmasını beklemek zorunda kalan filmin müziklerini de Mikis Theodorakis (1) yaptı. Kültürel alan başta olmak üzere, Cunta'ya karşı direniş ve muhalefetini yıllarca sürgünde sürdüren Theodorakis de ancak 1974'te, cunta devrildikten sonra ülkesine dönebildi. Kültür alanındaki faaliyetlerinin yanısıra siyasal alanda da faal olan Mikis '80'lerde Yunanistan Komünist Partisi'nden milletvekili seçildi. Gösterime girdiği ülkelerde büyük ilgi kazanan filmin yansıttığı gerçeklikten tek farkı, olayların soruşturulmasıyla görevli genç savcının olayın perde arkasındaki sorumlularını da ortaya çıkarabilmesi ve yargılayabilmesiydi. Cunta işbaşına geldiğinde ise sanık sandalyesine oturtulan bu savcının kendisi olacaktı. Sarçetakis (3) adındaki bu genç savcı, PASOK iktidarı döneminde Yunanistan cumhurbaşkanı seçildi. Kültür yaşamından bir diğer muhalif olan sinema ve tiyatro oyuncusu Melina Mercuri (2) ise Albaylar Cuntası'nın ardından siyasal yaşama dahil oldu ve PASOK'dan milletvekili seçilerek Papandreu'nun başbakanlığı döneminde Kültür Bakanlığı yaptı.

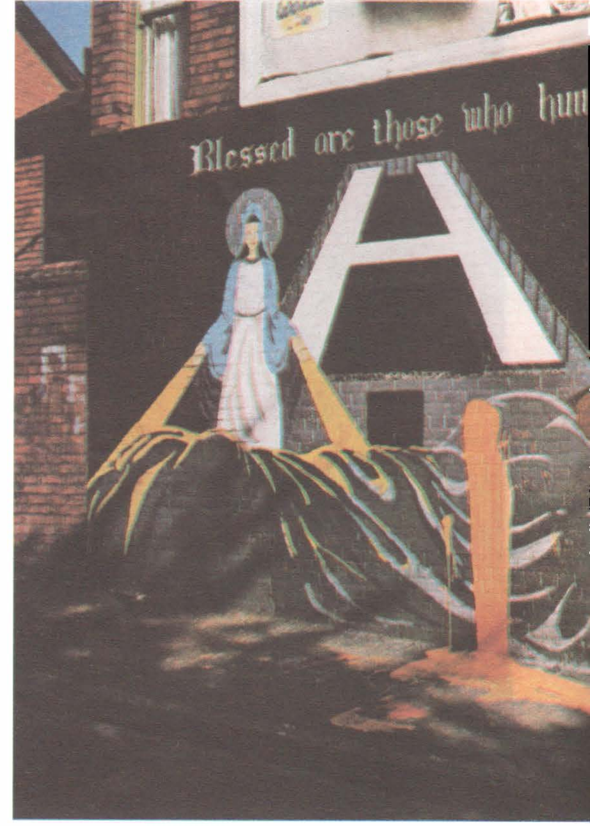
talebinin yanısıra darbeyi yapanların da kendi öz talepleri vardı. Her ne kadar "komünistlerin ülkeyi ele geçirmek üzere oldukları" haberleşme araçlarını eline geçirmiş olan Papadopulos tarafından yayılıyorduysa da, Albayların asıl korktukları bir *EK* zaferinin ardından sağcı ve faşist subayların temizlenmesi ihtimaliydi. Öte yandan ülkenin 1950'den beri artan zenginleşmesinden kendilerine bekledikleri ölçüde pay düşmemiş olması askerlerin bir başka şikâyet nedeniydi. 1951'de kişi başına 112 dolar olan ulusal gelir 1964'te yaklaşık beş kat artarak 500 dolar olmuş, sıkı vergi politikaları sonucunda fiyatlar nisbeten sabit kalmış, turizm gelirleri ödemeler dengesi açıklarını kapatmış, gelir dağılımı eşitsizliklerine karşın yaşama standartları düzenli olarak yükselmişti. Oysa bir Yunan generali bir Amerikan başçavuşu kadar maaş alıyordu ve darbeden sonra yapılan ilk iş askerlerin ücretlerini artırmak oldu. Kralın kendisine sadık subaylarla Cuntaya direnme girişimi çabucak boşa çıkarıldı. Öte yandan darbenin ilk dönemlerinde herhangi bir sivil direniş de görülmedi. Yunanistan'ın tarihindeki öteki darbelerden farklı olarak Albayların geçici bir askerî diktatörlükle siyasal hedeflerine ulaşır ulaşmaz iktidarı terketmeye niyetleri olmadığı anlaşıldı. Irkçılık, anti-parlamentarizm, antikomünizm, dinsel gericilik korporatizm ve popülizmin karışımından oluşan ideolojik payandalarıyla bir "Güçlü Devlet" peşinde koşan, Metaksas'ın tarihsel mirası üzerinde kalıcı bir diktatörlük girişimi Yunanistan'ın tüm canlı toplumsal ve siyasal güçlerine saldırmaya başladı. Muhalefetin önde gelenleri ve komünistler bir kere daha yakalanarak adalara hapse götürüldüler. Sistematik işkence muhalefeti pençesine aldı. Bürokrasi "sadık" olduğundan şüphe duyulan herkesten temizlendi. Ordunun yaklaşık altıda biri emekli edildi.

Papadopulos'un cunta içinde bütün işlevleri kendi elinde toparlayarak kurduğu egemenlik tarzı, kendi gerilimleri ve çelişkileriyle birlikte çöküşünün imkânlarını da içinde barındırıyordu. Büyük burjuvazinin çıkarlarını korumakla birlikte cunta geniş bir profesyonel politikacılar kitlesini saf dışı etmiş, burjuvazinin kitlesini siyasal hayatın dışına itmiş, farklı çıkarların iktidar bloku içinde temsilini neredeyse olanaksızlaştırmıştı. Burjuvazi içindeki çekişmelerde daha çok Niyarkos, Onassis gibi büyük armatörlerin, komprador denebilecek kesimlerin çıkarlarını kollayan cunta, imalata yönelmiş olan yerli burjuvazilerin yaşama alanlarını sürekli olarak daraltıyordu. Sistematik zulüm ve çalışanların aleyhine değişen gelir dağılımı, profesyonel politikacıların yanısıra aydınlar ve öğrencileri de ezilenlerin protestolarının sözcüsü haline getirdi. Cunta'nın sonunu getiren başlıca etmenlerden biri de öğrencilerin muhalefeti oldu. 1973 ve 1974'te giderek ivme kazanan öğrenci muhalefeti ve CIA'in adamı olmalarından başka herhangi bir değere sahip olmadıklarına inanılan askerî istihbarat elemanlarının muvazzaf subaylar üzerinde kurdukları egemenliğe karşı ordu içinde doğan muhalefet bir yandan Kraldan öte yandan eski sağcı ve liberal politikacılardan destek görmemeye başladı. Politeknik okulu öğrencilerinin askerî istihbaratın şefi Yoannidis'in manipülasyonları sonucunda kanla bastırılan direnişlerinin en belirgin ifadesi olduğu tepki ve gerilimlerin, Kıbrıs'ta *enosis*'i gerçekleştirerek bastırılabileceği düşüncesi Yunan ordusunu sonu gelmeyecek bir krizin içine attı. 1974'teki Sampson darbesini Atina'dan planlayan Albaylar, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi karşısında yenilgiye uğrayınca ordunun büyük bölümü Papadopulos'a karşı cephe aldı. Papadopulos istifaya zorlandı. Konstantin Karamanlis sürgünde bulunduğu Fransa'dan ülkenin başına geçmesi için çağrıldı ve rejimin tasfiyesi süreci başladı.

Diktatörlüğün Tasfiyesi ve *PASOK* İktidarı

Karamanlis'in *Yeni Demokrasi (ND)* partisinin oyların yüzde 54'ünü kazanarak çıktığı seçimler, iç savaş sonrasında Yunanistan'ın siyasal hayatında Komünistlerin legal olarak katıldıkları ilk oylama oldu. 1968'de SSCB'nin Çekoslovakya'ya müdahalesinin ardından *SBKP* çizgisindeki "Dış" ve Avrupa Komünizmi çizgisindeki "İç" olarak ikiye ayrılmış bulunan Komünistler'in geçici seçim ittifakı, eski *Demokratik Sol Birlik*'i de yanına alarak Birleşik Sol adıyla seçimlere katıldı ve oyların yüzde 10'uyla parlamentoda 8 sandalye ele geçirdi. Ancak değişen politikalarına karşın her ikisi de geleneksel siyasal ilişkilerin ürünü olan *ND* ve *KKE*'den başka bir üçüncü güç Yunanistan'da iç savaştan bu yana ortaya çıkan yeni güçleri ve yeni eğilimleri bünyesinde toplamayı başardı. Yorgo Papandreu'nun oğlu Andreas Papandreu önderliğindeki *Pan Hellenik Sosyalist Parti (PASOK)* kuruluşundan iki ay sonra girdiği seçimlerde oyların yüzde 14'ünü alarak 13 milletvekilliği kazandı. Karamanlis'in başbakanlığı dönemi, onun ağırdan aldığı Cunta döneminin unsurlarının devlet ve toplum yapısından temizlenmesi işinin halk kitlelerinin baskısı ile hızlandırılması dönemi oldu. Kendilerini bekleyen sondan kurtulabilmekten daha fazla bir toplumsal anlamı kalmamış olan birkaç darbe girişimi kolayca savuşturulduktan sonra gizli polisin, askerî istihbaratın ve Cuntanın önde gelenleri yargılandılar ve ağır cezalara çarptırıldılar. Yunanistan *NATO*'nun askerî kanadından çekildi, *Avrupa Ekonomik Topluluğu*'na üye oldu, modern kapitalist ilişkiler sisteminin gerektirdiği bir makyajdan sonra Yunan burjuvazisi, açık zorun yerini kitlelerin onayına dayanan bir hegemonyanın aldığı yeni bir siyasal yapı ile hükmünü sürdürmeye başladı. Kuşkusuz bu değişimin asıl motoru, Avrupa'da son elli yılda başka hiçbir halkın görmediği kadar ağır bir zulüm altında yaşamış olmasına karşın burjuvaziyi kendi talepleriyle uzlaşmak zorunda bırakan Yunanistan halkından başkası değildi. Yunanistan halkının değişim özlemlerinin kendisini şiddetle açığa vurduğu bu geçiş döneminin imkânlarını en iyi biçimde değerlendiren Papandreu'nun *PASOK*'u Albayların ve Karamanlis'in "sattığı" Kıbrıs meselesini ve tarihsel Türk düşmanlığını merkezine alan milliyetçi retoriği, tekelciliğe ve ABD egemenliğine karşı popülist söylemi, yenileşme arzularını dile getiren *Allagi* sloganı ile 1981 seçimlerini kazanarak Yunan sağını ilk kez bütünüyle siyasal sahnenin dışına sürüklemeyi başardı. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Lambrakis suikastını açığa çıkartan Sarcetakis'i o dönemin ve geçiş döneminin başbakanı Karamanlis'in karşısına koyan *PASOK*, bütün bir tarihsel dönemin kapanışını trajik bir biçimde ilan etmiş oldu.

Savaş Sonrası Sosyal Demokrasi

1950'ler ve 1960'lar (kimi ülke koşullarında kısmen '70'ler), Batı Avrupa'da sosyal demokrasinin altın yılları oldu. II. Dünya Savaşı sonrasında kapitalizmin yeniden yapılanmasına eşlik eden büyüme süreci, sosyal demokrat partilere Keynes esinli "sosyal politika"larını uygulamak için geniş bir manevra alanı bıraktı. Bu koşullar altında sosyal demokrasi, kapitalist devletle işçi sınıfı lehine ve kendi söylemi içinde uzun vadede "sosyalizmi" kurmaya dönük reformlar uğruna işbirliği yapan bir parti olmaktan, kapitalist devleti bizzat yöneten, işleten parti olma aşamasına geçti. Bu değişim, sosyal demokrat ideolojinin içeriğine yansıdı, bu partiler, ideolojik değişimlerinin yanısıra, iktidar olmanın verdiği özgüvenin de etkisiyle, enternasyonalist ve Marksist gelenekten kopuşlarını açıkça formüle ettiler. '70'lerin sonlarında dünya emperyalist sisteminin bunalımının derinleşmesiyle altın çağ bitti, sosyal demokrasi sermaye partileri karşısında geri çekildi. Bu gerileme, ideolojik ve siyasal bir bunalımı koşulladı. Sosyal demokrasi, sınıfsal, siyasal, ideolojik, teorik temellerini gözden geçirmeye zorlanırken; Marksizmi en azından teorik yöntem olarak yeniden kabullenmeyle, yeni sağın/yeni muhafazakârlığın siyasal-ekonomik programlarını uygulamaya vekâlet edebilen otoriter bir "devlet partisi" olma konumları arasında bocaladı. Ancak bu bocalama, '80'ler boyunca da, "sosyal demokrat altın çağ"ın nostaljisini, rehabilitasyon umudunu esas alan ekonomist bir mantığın mecrası dışına akabilecek radikal, devrimci yönelimlere yolaçmaktan uzak kalacaktı.

Sosyal Demokrasinin Altın Çağı ve '70'lerin Sonundaki Büyük Bunalımı

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, ABD'nin Marshall yardımıyla ivme kazanan ekonomik yeniden inşa süreci, Avrupa'da sosyal demokrat partilere, son derece elverişli bir siyaset zemini yarattı. Bu elverişliliği değerlendirmenin ilk örneklerini, 1945-1951 döneminde *İngiltere İşçi Partisi* ve iktidarını kalıcılaştıran *İsveç İşçi Partisi* verdiler. Esin kaynağı, tam istihdamı ve "gelir dağıtmayı", belirli bir enflasyon pahasına da olsa, ekonomik canlanmanın/büyümenin motoru sayan popüler veçhesiyle, Keynesyen iktisattı. Ne esin kaynağı, ne de bu esin kaynağından üretilen reçetelerin özü, sosyal demokrasiye özgü değildi. Dünya kapitalist sisteminin merkezi konumundaki ABD'de Roosevelt'in uyguladığı *New Deal* (Yeni Düzen) politikası, sonradan "İsveç modeli", "Alman modeli" olarak sistemleştirilen sosyal demokrat ekonomi-politikaların ilk örneği sayılabilir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında hızla gelişen tüketim malları sanayii başta olmak üzere, ekonominin gelişen sektörlerinin büyümesini sağlamak için iç pazarı genişletmek amacıyla, işçi sınıfının, marjinal kesimlerin (işsizler, muhtaçlar, vs.) alım gücünü artıracak bir politika izlemek, kamu harcamalarını artırmak; Batı Avrupa'da yalnızca sosyal demokrat değil, burjuva sağ partiler tarafından da izlenen bir programın temel unsurlarıydı. Sosyal demokrasinin, bu koşullarda "sosyal refah devleti"nin mimarı sayılmasının nedeni, Keynesyen bir programı işçi sınıfı ve alt orta sınıf kitleleri yararına sunabileceği imkânlarla bütünleştirerek formülleştirebilmesi; ve bu programın sınırlarını, sağlık, eğitim gibi

Sosyal demokrat partilerin çeşitli tarihsel dönemlerde çifte stardart örneği oluşturdukları sık sık yaşanılan bir olaydır. İngiliz Labour Party bu açıdan önemli bir örnektir. Genel olarak dünyada sömürgeciliğe ve işgale karşı çıkan bu parti, İngiltere ile Kuzey İrlanda arasındaki ilişki sözkonusu olduğunda tamamen farklı bir tutumu benimser ve hükümette olsa da olmasa da İngiliz askerlerinin fiilen Kuzey İrlanda'daki işgali, baskıyı ve terörü sürdürmelerine karşı çıkmaz. Kuzey İrlanda'da fiili işgale karşı mücadele eden IRA'nın tutuklu üyelerinin başlattıkları açlık grevlerinde 5 Mayıs 1981'de, Bobby Sands'in ölümünden sonra, İngiliz yönetimi, taleplerin kabul edilmesinin IRA eylemlerini meşrulaştıracağı gerekçesiyle katı tutumunu sürdürünce, ölümler ardarda gelmeye başladı. İngiliz yönetiminin katı tutumunu destekleyen tek ülke Türkiye idi. Sands, yüzyılımızda İngiliz sömürgeciliğine karşı aç kalarak direnme yolunu seçen ve bu yolda yaşamını yitiren Katoliklerin onüçüncüsüydü. Belfast'taki duvar resimleri açlık grevcilerini kahraman ilan ediyor, onları "Adalet uğruna açlığa katlanarak yaşamlarını ortaya koyanlar kutsanmıştır" ifadesiyle destekliyordu (üstte). Ölenlerin adlarının da anıldığı "Son Selam" başlıklı bir diğer duvar resmi ise IRA'lı savaşçıları, yitirdikleri yoldaşlarını geleneksel bir tarzda silah atışlarıyla son kez selamlarken gösteriyor (solda).

temel insanî ihtiyaçların karşılanmasını kamulaştıracak şekilde genişleten adımları atmasındandır. Ama bu genişleme, sosyal demokrat söylemde sınıfsal "eşitleşme"nin ölçüsü sayılan gelir dağılımında köklü değişimlere yolaçmış değildir: 1973 verileriyle, İngiltere'de *İşçi Partisi* iktidarı altında nüfusun yüzde 10'u millî servetin yüzde 67'sine, sosyal demokrasinin cenneti sayılan İsveç'te ise gene halkın yüzde 10'u milli servetin yüzde 40'ına sahiptir.

Sosyal Demokrat İdeolojinin Değişimi ve "Yeni Korporatizm"

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda, sosyal demokrat partiler ideolojik olarak Marksizmden, siyasal olarak da komünist partilerle ortak zeminleri paylaşmaktan, işbirliğinden uzaklaştılar. Soğuk savaş döneminde, burjuva rejimlerin anti-komünist işbirliğine zorlayan, komünist cenahın ideolojik söyleminin ise düşmanlaştıran etkileri karşısında bocalamaları ve çoğunlukla anti-komünizme yönelmeleri, bu sürecin negatif etmenidir. Sosyal demokrasinin (kimi durumda anti-komünist olmayabilse de) a-komünist (komünist olmayan), yönetimleri iktidar pratiklerinden kaynaklanan pozitif etmenlerle pekiştirmiştir. Sosyal demokrasi, bu iktidar pratiklerini "modelleştirerek", kendi siyasal-toplumsal programını, kapitalizmle komünizm arasında özgün bir "üçüncü yol" olarak tanımlamaya yönelecektir. 30 Ocak 1951'de Frankfurt'ta, *Sosyalist Enternasyonal*'in kurulması, Avrupa sosyal demokrasisinin kendisini yeni bir odak olarak ortaya koymasının simgesel göstergesi olmuştu. *Sosyalist Enternasyonal*'in kuruluş bildirgesindeki sözler, sosyal demokrat ideolojinin negatif ve pozitif unsurlarının ipuçlarını veriyordu: "Komünistler, sosyalist gelenekleri sahiplenme hakkına sahip olamazlar. Çünkü onlar bu geleneği, tanınmaz hale gelecek şekilde tahrif etmişlerdir. Dogmatizme dönüşen komünizm, yeni bir emperyalizm aygıtıdır. Özgürlük olmadan sosyalizm olmaz. Sosyalizm ancak demokrasiyle gerçekleştirilebilir, demokrasi ise ancak sosyalizmle tamamlanabilir." Sosyal demokrasinin kendisini mümkün bir "üçüncü yol" olarak kurgulaması, ekonomist bir temelde gerçekleşiyordu. Büyümeci bir konjonktür içinde sosyal refah devletinin işlevlerinin genişletilebildiğini gören sosyal demokrat ideologlar; ekonominin doğrusal gelişmesi içinde, üretim araçlarının toplumsallaştırılmasına atfedilen sonuçlara ulaşılabileceğini vazediyorlardı. Polemiğe girdikleri "komünizm"in perspektifini üretim araçlarının kamulaştırılması ve emekçi sınıfların siyasal iktidarı olarak gördükleri; üretim ilişkilerinin, üretim ilişkileri içinde üreticinin konumunun ve bizzat iktidar/siyaset ilişkilerinin dönüşümüne ilişkin bir tasarıma sahip olmadıkları (çoğu kez, polemikte oldukları *KP*'ler de böyle bir tasarıma sahip olmadığı) için; işçi örgütlerinin (sendikalar ve parti) ekonomik karar alma süreçlerinde giderek belirleyici olduğu, sefaletin ortadan kalktığı, maddî-manevî gelişme imkânlarının "eşitleşme"ye yöneldiği bir düzenin, gerçekten devrimi ikame eden reformlara imkân verdiği kanısındaydılar. Bu toplumsal ilerleme sürecinin olmazsa olmaz maddî ve ideolojik koşulunun ekonomik büyüme olması; özgürlük ve eşitlik imkânlarının bile maddî normlara/rakamlara indirgenmesi, sosyal demokrasinin devleti yönetme pratiği içinde edindiği teknokratik bürokratik söylemi uçlaştırdı. Bu durum, sosyal demokrasinin ekonomist pragmatizmini geliştirerek, Marksizmin teorik-ideolojik mirasından kopuşunu başlı başına hızlandıran bir işlev gördü.

Sosyal demokrasinin ekonomik-teknokratik bir söylem edinmesi, parlamentarizme salt araçsal değil, temsil ettiği işçi sınıfının ekonomik ve siyasal nüfuzunun gerçekleşebileceği merci olarak sıkısıkıya bağlanması, devlete verdiği anlamda da kapsamlı bir değişikliğe yol açtı. Bernstein'ın

Savaş sonrasında Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde sosyal demokrat veya düzenle uzlaşma halindeki komünist partilerin hedefledikleri veya yaratmaya çalıştıkları toplumsal uzlaşma modeli her zaman varolan kapitalist düzenin çerçevesine sığmıyor ve gerek işçi hareketi içinde gerekse toplumun diğer kesimlerinde çeşitli biçimler ve yöntemler altında muhalefetlerin doğmasını engelleyemiyordu. İşçi hareketi genel olarak sendikalarında ve geleneksel mücadele biçimlerinde kendini ifade ederken, toplumun diğer kesimlerinde özellikle '70-'80'lerde şehir gerillası biçiminde ortaya çıkan ve silahlı propagandayı esas mücadele yöntemi olarak tanımlayan gruplar gelişiyordu. Ülkenin güneyinden kuzeyine ve diğer Kuzey Avrupa ülkelerine yoğun göçün eşlik ettiği, '60'lardaki dramatik ekonomik büyümenin ardından, İtalya, 1968/69'lardan başlayarak emeğin sermayeye karşı militan bir mücadelesine sahne oldu. Geniş sol yelpaze içinde Renato Curcio çevresinde örgütlenen Brigate Rosse *(Kızıl Tugaylar) da vardı.* Brigate Rosse*'nin gerçekleştirdiği adam kaçırma, öldürme, "halk düşmanları"nı (hakimler, savcılar,sanayi kuruluşları yöneticileri v.s.) cezalandırma eylemleri arasında en önemlisi, 16 Mart 1978'de* Hıristiyan Demokrat Parti *lideri Aldo Moro'nun kaçırılmasıydı. Aldo Moro,* PCI*'nin "Tarihsel Uzlaşma" tezine yakınlık duyan Hıristiyan Demokratların başında geliyor ve kaçırıldığı sırada bu stratejiyle ilgili bir parlamento oturumuna gidiyordu. Hıristiyan Demokrat lider 55 gün tutsak kaldıktan, militanlar tarafından sorgulandıktan sonra öldürüldü. Bu olayda, başka çevrelerin (örneğin diğer Hıristiyan Demokrat ya da batılı istihbarat servisleri kökenli) çıkarlarının sözkonusu olup olmadığı bugüne kadar ortaya çıkarılamadı. '80'lerde birer birer yakalanan* Brigate Rosse *militanlarından bir kısmı, yaptıklarından pişmanlık duydukları ve polisle işbirliği yaptıkları takdirde af olanağına kavuşabiliyorlardı. Yandaki fotoğrafta 1979'da Roma'da,* PCI*'nin de katıldığı, Aldo Moro'nun ölüm yıldönümü gösterileri görülüyor.*

Avrupa Komünizmi

3 Haziran 1976'da *Fransız Komünist Partisi*'nin Pantin'de düzenlediği mitingde Enrico Berlinguer, halk önünde ilk defa Avrupa komünizmi kavramını kullandı. Kavram, daha 1975'deki tarihsel buluşmalarda (*İtalyan Komünist Partisi, İspanyol Komünist Partisi ve Fransız Komünist Partisi* arasında) açıkça dile getirilmeden ortaya çıkmıştı. 1976 Berlin Konferansı'nda Berlinguer tarafından açıkça ilan edilen Avrupa komünizmi, asıl Madrid Baharı (Mart 1977) sırasında benimsendi. Berlinguer, Carillo ve Marchais ortak bir "demokratik sosyalizm" arayışında ilk kez birleştiler.

Enrico Berlinguer

Santiago Carillo

George Marchais

Avrupa komünizminin gerçek kaynağı, 1968-69'da yaşanan, komünist politikalarda bir dönüm noktasına varılmasına, hattâ stratejilerin yenilenmesine yol açan çifte bunalımdı. Önce Stalinizmin bunalımı: Prag Baharı, sonra Avrupa komünizmi yanlısı partiler tarafından "onaylanmayan" Sovyet müdahalesi. Aynı zamanda Fransız Mayıs'ı ya da yaygınlaşan İtalyan Mayıs'ının, varolan komünist praksisleri tartışma konusu yapan ve Avrupa'nın önüne sosyalizm sorununu yeniden koyan işçi mücadeleleri ve yeni demokratik öznelerin (gençlik, feminizm, çevrecilik) ortaya çıkmasıyla belirginleşen kapitalizmin bunalımı. İtalyan komünistlerinin terminolojisiyle bulunmak istenen bir "üçüncü yol"du; varolan bloklar mantığını ve onların "modellerini" reddeden ve Togliatti'nin çok merkezciliğinde ve Gramsci'nin hegemonyasında hâlâ varolan, Sovyetik ve Leninist "model"le -Avrupa işçi sınıfı hareketinin Ruslaştırılması- Batı'da '20'lerde başarısızlığa uğrayan demokratik devrimin özgüllüğü arasındaki eski tarihsel çelişkiyi çözmeyi deneyen bir "üçüncü yol".

Bu koşullarda Avrupa komünizmi, başlangıçtan itibaren çelişkili bir tarihsel süreci kapsadı. Bu sürecin teorik ve siyasal sınırları kısa süre sonra içinde bulunduğu krizin ya da yeni dile getiriliş biçimleri (1977-1981) yoluyla ortaya çıkacaktı. Bu nedenle başından itibaren herkes öneminde birleştiyse de, yorumu ve geleceği konusunda derhal farklı düşünceler ortaya çıktı: Bazıları için komünist partilerin giderek "sosyal demokratlaşması"na yol açan üstü örtülü bir reformizmdi (E. Mandel'in bütün Troçkist eleştirilerle örtüşen *Avrupa Komünizmi'nin Eleştirisi*'ndeki tezi), diğerleri için ulusallaşarak "Stalinizmden arınmak" isteyen olanaksız bir komünizm ertelemesi (örneğin A. Krigel'in *Başka bir Komünizm?*'inde, Hachette, 1977) ya da Berlinguer'in *İtalyan Komünist Partisi*'nin 25. kongresinde dediği gibi *II.* ve *III. Enternasyonal*'den sonra oluşan yeni bir tarihsel evre oldu. Tarihsel iddia başlamıştı.

Avrupa komünizminin en önemli özelliklerinin başında komünist partilerin Moskova'dan giderek daha bağımsız olma istekleri geliyordu. Bu bağımsızlığın anlamı kendini Çekoslovakya'nın işgalinin onaylanmamasında, SSCB'de özgürlüklerin ve siyasal demokrasinin yokluğunu, siyasal sorunların çözümünde idari ve baskıcı yöntemler kullanılmasının (psikiyatri hastaneleri, tutuklamalar...) şiddetle eleştirilmesinde gösterdi. Her türlü yönetici partinin ve devletin, her türlü devlet tarafından sansüre uğratılmış sosyalizm anlayışının (parti-devlet-plan bileşimi) ve devrimci çıkarları Sovyet devletinin pratiğiyle bir tutan bir "proletarya enternasyonalizmi"nin reddi bu bağımsızlığın diğer göstergeleri oldu. 1976 Berlin Konferansı'nda, "proletarya enternasyonalizmi" (ve Marksizm-Leninizm) gibi "ortodoks" kavramlar terkedilerek yerine İtalyan delegasyonu tarafından önerilen "enternasyonal dayanışma" kabul edildiğinde, bu noktadan yola çıkılarak yalnızca varolan durum ve anlık güçler ilişkisi onaylanmış oldu.

Çünkü, bu eleştirel konumların ötesinde, sorgulanan Doğu ülkelerinin - sosyalist ya da değil - doğası ve çeşitli bileşenleriyle Stalinist "model"di: Devlet, parti ve planın birleştirilmesi, "reel sosyalizm"in bürokratik ve özgürlükleri öldüren yapısı, Sovyetler Birliği'nin büyük güç politikası, içsel Stalinizm. Egemen olan Avrupa komünizmi bu alanda, "işçi demokrasisinin olmamasına" ve "aşırı güçlü bir bürokrasiye" getirdiği eleştirilere - hattâ sosyalizmi reel sosyalizmle eşitlemeyi reddeden azınlık görüşlerine - rağmen çoğunlukla temkinli kaldı ve pek tutarlı olmadı. Özellikle yaşanan anda varolan Avrupa komünist açılımın henüz ünlü "deformasyon" kuramlarını aşamadığı Fransa'da bu geçerliydi: Ekonomik temel sosyalisttir, fakat üst yapı (henüz) demokratik değildir. (Deformasyon tezi *Fransız Komünist Partisi* tarafından *SSCB ve Bizde*, Paris 1978, savunuldu. R. Bahro tarafından *Alternatif*'de benzer bir perspektif ve Sol Avrupa komünizmi adına eleştirildi. Aynı teze, Jean Elleinstein'ın SSCB'ye ayrılmış eserlerinde, özellikle *SSCB Tarihi*'nde rastlanmaktadır.) Bu nedenle, *Fransız Komünist Partisi*'nin 23. Kongresi'nde Sol Birlik'in kopuşu sırasında sosyalizmin "olumlu global bir bilanço"su tezinin yeniden yürürlüğe konulmuş olmasına şaşmamak gerekir.

Bu çeşitli tavırlar, doğrudan ya da dolaylı bir biçimde gelişmiş kapitalist toplumların değişiminde ve sosyalizmin kurulmasında bütün bir Marksizm - daha da çok "Leninizm"- taslağını sorguluyordu. Bu nedenle Avrupa komünizmi öncelikle sosyalizme demokratik geçiş stratejisi alanında yer alıyordu. Siyasal alanda, Leninist devlet çözümlemelerinden koparak (sınıf egemenliği ve "proletarya diktatörlüğü"), çok partililik ve çoğulcu özgürlükler, demokratik iktidar değişikliği, devlet ve toplumun demokratikleşmesi (ulusallaştırmayla birlikte ya da onsuz), sendikaların özerkliği, parti ve devleti birbirinden ayırmayı ve sosyalizme tamamen "demokratik sorun"dan hareketle yaklaşmayı talep etti.

Avrupa komünizmi konusunda yorum farklılıkları var. Partiye yönelik "liberal yönetim" yorumunda Avrupa komünizmi öncelikle iktidara giden barışçı parlamenter yola biçilen değerin artırılması (seçilmiş kurulların önceliği) ve/veya yeni ekonomik ve toplumsal alanlara yayılması gereken kurumsal bir çerçeve olarak geçerlilik kazanıyor (eşitsizliklerin azaltılması, demokratik planlama). Bu nedenle de çoğulculuk, iktidar değişimi, seçim ittifakları ve bunların Avrupa'da komünist politikalara tercümelerinde ısrar ediliyor: Hıristiyan güçlerle ittifakların yolunu açan ve *Hıristiyan Demokratlarla* "ulusal dayanışma politikası" hedefleyen tarihsel uzlaşma; Franco sonrası İspanyol usulü demokratik dayanışma ya da Fransız sol birliği (1972-1977). Bütün bu durumlarda ulusal konumlardan kaynaklanan farklılıklara rağmen, toplumun demokratik-sosyalist dönüşümü artık herhangi bir "proletarya diktatörlüğü"ne, karşı güçleri ezen herhangi bir egemen sınıf iktidarına değil, komünist, sosyalist, sosyal-demokrat ve Hıristiyan güçlerle yeni ilişkilere açılan bir kurumsal çoğunlukçu ittifakın kurulmasına bağlanır.

Buna karşın, bir anlamda Gramsci'ye dayanan "sol Avrupa Komünizmi yanlısı" akımlar içinde (Trentin, Ingrao, Vacca, Poulantzas, Laclau...) ağırlık, devletçi olmayan bir geçişi mümkün kılmak için, yönetenler ve yönetilenler, kitleler ve iktidar arasındaki ilişkileri değiştiren bir "kitle demokrasisi"ne verilmektedir. Bundan dolayı temsili demokrasiyle üretimde ve toplumda taban demokrasisinin (konseyler, özyönetim) birbirine eklemlenmesinde ısrar edilmekte, buradan çıkarak da, tabandan başlayarak ve kesinlikle sosyo-politik olarak yenilenecek sendikaların merkezi rolü vurgulanmaktadır. Bundan dolayı cinsel baskıya, devlet baskısına ya da gelişme baskısına karşı çıkarak sosyalizme yaklaşımı yenileyen sınıfsal antagonizmalara indirgenemeyen toplumsal hareketlerin büyük itici gücünden söz edilmektedir. Kısacası, Avrupa komünizminin ve Gramsci'ye duyulan ilginin gelişmesiyle uluslararası yankı bulan tüm bu çalışmaların merkezinde eleştirel bir Lenin sonrası Marksizmin geliştirilmesi yer almaktadır.

Böyle bir çeşitlilik, farklı partileri de etkiledi. Böylece, İtalya'da Avrupa komünizmi projesi bir anlamda Gramsci ve Togliatti'nin geleneğine dayanabildi. Buna karşılık Fransa'da Avrupa komünizmi Stalinizm'den arınma konusunda bilinen "gecikme"den, her şeyden önce de uvriyetrist ve jakoben geleneklere aşılanmış olarak varlığını sürdürmeye devam eden Neostalinizm'den dolayı, talep edilen demokratik değerlerle tamamen çelişen "şaşırtıcı" biçimler aldı. *Fransız Komünist Partisi*, gerçek bir tartışma yürütmeden "proletarya diktatörlüğü"'nden vazgeçilmesine karar verdiğinde, daha kısa süren Avrupa komünizmi döneminde, solun kopmasından sonraki -kendisini 1981 seçimlerindeki başarısızlığına götüren- gerçek zayıf noktasını gözler önüne sermiş oldu: Stratejisi konusunda derine inen demokratik bir tartışmayı reddetmesi, her türlü eleştiriyi reddeden ve demokratikten çok bürokratik bir merkeziyetçilik uygulayan parti yönetiminde tek seslilik prensibinin sürmesi.

Reformist ve Neostalinist kanadın arasında kalan Avrupa komünizmi dayandığını ilan ettiği demokratik, tabana yönelik özyönetim stratejisini pratiğe geçirmedi. Açıkça, komünist partilerde, tarihsel ve stratejik bir kimlik bunalımına yol açtı ve kendini "Sovyet yanlısı" en sekter ve geri karşı saldırılarla karşı karşıya bıraktı. 26 Nisan 1981'deki seçimlerde görülmemiş bir oy azalmasıyla cezalandırılan *Fransız Komünist Partisi*'nin bunalımı, özellikle dramatik ve dikkat çekici oldu. Yüzde 16 oy oranıyla 1930'lardaki düzeyine döndü ve çok seçmen kaybetti. Kuşkusuz bu bunalım 180 derecelik bir dönüşe yol açan ve bütün stratejileri yıkan bir Avrupa komünizmiyle ilintilidir. 22. Kongre'ye damgasını vuran 1975-77 arasındaki Avrupa komünizmi açılımı (sol birlik stratejisi, SSCB ile araya bir mesafe koyma, proletarya diktatörlüğünden vazgeçilmesi), Afganistan'ın işgaline destek veren, "sosyalizmin olumlu global bilançosu"ndan sözeden (23. kongre) ve 1930'lu yılların stilinde bir anti-sosyalizmin egemen olduğu "prosovyetik dönem" izledi. François Mitterrand'ın *Fransız Komünist Partisi*'nin yardımıyla kazandığı zafer ve sonrasında komünistlerin hükümete katılmaları, uğranan başarısızlığın gerçek nedenleri üzerinde demokratik bir tartışma

49 Sosyal Demokrasi

yapılmadan yeni bir taktik değişikliğe yol açtı.

Avrupa komünizmi yanlısı politikalarını sürdürmelerine ve hattâ uluslararası alandaki konumlarını da güçlendirmelerine rağmen, *İspanya Komünist Partisi* ve *İtalya Komünist Partisi*'nın bunalımı da, biraz sulandırılmış olmakla birlikte aynı şekilde öğretici oldu. *Fransız Komünist Partisi*'nin Afganistan işgalinde Moskova'yı desteklediği sırada, *İtalyan Komünist Partisi* (ve *İspanyol Komünist Partisi*) işgali, ilkesel nedenlerden ve dünya siyasal güçlerini "büyük güçlerin" çatışmasına indirgemeyi reddeden, yeni, bloksuz bir enternasyonalizmi savunan çok merkezli bir anlayış adına onaylamıyordu. Bu partiler, gelişmelere tavır aldıkları ölçüde - Polonya'daki siyasal deneyle gösterilen dayanışma bu tavrı güçlendirdi - SSCB'nin "barış gücü" ve "detant öncüsü" olarak rolünü ilk kez sorgulamaya başladılar.

Halbuki, uluslararası alandaki bu "tutarlı" Avrupa komünist tavırlara rağmen, kapitalist bunalım ve *İtalyan Komünist Partisi* ve *İspanyol Komünist Partisi*'nin hükümet politikalarının başarısızlığı, sonuçlarını bir partiler bunalımında, saldırgan ve programatik olmaktan çok, savunmacı bir demokrasi anlayışına yönelinmesinde gösterdi (İspanya'da hükümet darbesi tehlikelerine ve İtalya'da terörizme karşı). Bu bakımdan *İspanyol Komünist Partisi*'nin son "geçiş kongresi" (Temmuz 1981) çok ilginçtir. Gerçi konumu ve prestiji zayıflayan Santiago Carillo (oyların sadece yüzde 68'ini aldı) Sovyet yanlısı olmakta kararlı çok küçük bir "Afganlı" azınlığa karşı Avrupa komünizmini ayakta tutabildi. Fakat ne pahasına? Ve her şeyden önce hangi Avrupa komünizmini? Partinin üçte birini oluşturan ve yönetimin "merkezci" yöntemlerine, yeni demokratik tartışma noktalarından koparılmış, partiyi uzlaşmayı örgütlemeye çalışan bir seçim makinası olarak kavrayan anlayışa karşı çıkan "yenilikçiler"in eleştirel belgesinin altını çizdiği gibi: "Avrupa komünizminin gelişmesi için yeni tip bir Marksist parti temel sorun haline gelmiştir ve bu sadece İspanya için geçerli değildir." Bu nedenle kongrede, kendi platformları temelinde azınlıklar için söz hakkı, azınlık akımların resmen tanınmasını ve *III. Enternasyonal* yöntemlerine son veren bir iç demokrasi talep ettiler. Bu yeni tip parti burjuva toplumunun yeni hareketlerine açık olacak ve yalnızca devlete ve otoriter yapılara dayanmış olmayacaktı ("Yenilikçiler"in Bildirisi).

Kısacası, Avrupa komünist partileri kendi içlerinde kurumsal değişikliklere gitmezlerse, Avrupa komünizminin sonunda Avrupa'daki komünist partilerin ve onların siyasal-programatik etkilerinin yavaş yavaş çökmesine yol açması tehlikesi söz konusudur. Fransız zaferinden beri tam bir gelişme içinde olan sosyalist Avrupa soluyla karşılaştırıldığında, SSCB'nin prestij kaybının ve "reel sosyalizm"in inandırıcılığını yitirmesinin kurbanı olan Avrupa komünizmi için bilanço, hattâ özeleştiri ve yeni bir yön alma zamanı gelmiş gibi görünüyor. Muhalefete döndükten ve Hıristiyan Demokratlarla "ulusal dayanışma" politikasını terkettikten sonra, İtalyan komünistleri kendi yanlışlarının karşısına çıkıyorlar: Dar demokrasi anlayışı, her türlü demokratik yaşamın zararına devleti "işgal" etmiş olan kokuşmuş Hıristiyan Demokratlarla tepeden yönetim, gençlikten kopuş, aydınlarla ilişkilerde bunalım vb. Burada Avrupa komünizmi, daha geniş bir Avrupa solu içinde kendine bir gelecek aramaktadır. Fakat, refah devletinin demokratik gelişme olanaklarına olduğu kadar yeni otoriterliğe ve liberal-muhafazakar korporatizme de (Reagan ya da Thatcher) gelişme zemini hazırlayan bunalımı karşısında hangi somut stratejiyle? Bu soruya verilecek cevap, muhtemelen, daha şimdiden hayal kurmaya yer bırakmayan bir tarihe sahip olan Avrupa komünizminin geleceği konusunda karar verecektir. Demokratik ve özyönetimci bir sosyalizm sorusu - sosyalizmin sorusu - artık ortaya atılmıştır ve bu sorudan kaçınılamaz.

CHRISTINE BUCI-GLUCKSMANN

tezleriyle şekillenmeye başlayan, Hilferding'in 1920'lerdeki siyasal-ekonomik tahlilleriyle somutluk kazanan "klasik" Alman reformizmi, devleti, sınıfsal uzlaşmanın ve sosyalizme dönük reformların hukukî çerçevesi/alanı olarak görürdü. "Yeni" sosyal demokrasi ise, devleti, yüklendiği Keynesyen iktisadi politika işlevleriyle; bizzat reformları gerçekleştirecek, reformların yapılabileceği zemini oluşturacak bir özne olarak kavramaya yöneldi. Bu durumda, işçi sınıfı için de devlet *dışsal* bir mücadele ve müdahale alanı olmaktan çıktı; içinde yeralınması, eklemlenilmesi yarar getirecek bir aygıt olarak tasarlandı. Kapitalizmin II. Dünya Savaşı'ndan sonraki yeniden yapılanmasında devlet gerçekten, sınıfsal çelişkilerin sistemin devamını güvenceleyecek şekilde dengelendiği bir "merci", bir "düzey" olmanın ötesine geçip sermaye fraksiyonlarının farklılaşan, çelişebilen çıkarlarını sistemin bütününün çıkarını gözeterek, sırasında aktif müdahalelerle dengeleyen "bütünsel kapitalist" bir öznellikle yüklenme eğilimine giriyordu. Sosyal demokrasi, bu bütünsel kapitalist aygıta, işçi sınıfının ekonomik çıkarlarını ek bir vektör olarak dahil etti; bu durum, devlet aygıtının daha verimli bir işlerlik kazanmasını sağlaması bakımından, kapitalist sistemin rasyonellerine uygundu. Sosyal demokrasi açısından devlet yapısının demokratikleştirilmesine, sistem açısından ise "bütünsel kapitalist aygıtın mükemmelleştirilmesine" tekabül eden bir çerçevede, devletin yapısında ve sendikal ilişkilerde önemli bir dönüşüm gerçekleştirildi. Sosyalist literatürde tripartizm (üç ayaklılık) olarak da tanımlanan bu yapılanma, sendikal ve siyasal ilişkilere korporatist bir nitelik kazandırdı. Sosyal demokrat partilerle sendikalar arasındaki ilişki, özellikle bu yapıların geleneksel olarak içiçe geçmiş oldukları ülkelerde, salt "işçi sınıfının ekonomik çıkarının azamîleştirilmesi" çerçevesinde işbirliği boyutuna indirgenmeye başladı. Bu durum, partilerin giderek daha fazla bürokratikleşmesini getirirken, sendikaların bürokratikleşmenin yanında son derece inisiyatifsizleşmelerine yolaçtı. Bütün işlevleri korporatist organlara devredilen sendikalara koşut olarak, işçi sınıfı alt-kültürü de yok olmaya başladı. Ekonomik büyümenin ve sosyal refah aygıtındaki gelişmenin sunduğu konforlarla insanî yeniden üretime ilişkin ihtiyaçların giderilmesinin yanısıra, ihtiyaçların içeriğinin ve karşılanma biçimlerinin tayininin de devletleştirilmesi, işçi sınıfı alt-kültürünün oluşumunu gerçekleştiren sınıfsal-toplumsal inisiyatifleri "gereksizleştirdi".

1970'ler, Ekonomik Bunalım ve Sosyal Demokrasinin Bunalımı

Sosyal demokrasinin mimarı ve kiracısı olduğu sosyal refah devletinin varlığını güvenceleyen ekonomik büyümenin duraklayabileceğine dair sinyaller, 1960'ların sonlarında algılanmaya başlanmıştı. 1970'lerde bu sinyallerin ciddileşmesi ve dünya kapitalist sistemindeki bunalım, sosyal refah politikalarıyla birlikte sosyal demokrasinin hızla gerileyişini beraberinde getirecekti.

1960'lardaki ilk sinyaller, "klasik" Keynesyen derslerde tam istihdamın ve "canlı" ekonominin

IRA'nın (İrlanda Cumhuriyet Ordusu) önde gelen isimlerinden Robert ("Bobby") Sands (1954-1981) (solda), ilki Aralık 1980'de, ikincisi Mart 1981'de başlatılan açlık grevlerinin önderliğini yaptı. Açlık grevleri; 1) Hapishane üniforması yerine mahkumların kendi giysilerini giyme hakkı, 2) Hapishane işlerini yapmayı reddetme hakkı, 3) Eğitim etkinlikleri düzenleme, haftada bir mektup gönderme ve bir ziyaretçi kabul etme hakkı, 4) Şartlı tahliye hakkının yeniden tanınması, 5) Diğer tutuklularla serbestçe görüşme hakkı talepleri çerçevesinde gündeme gelmişti. Bu arada, açlık grevi sırasında, Sands'in 32 binin üzerinde oyla parlamento üyeliğine seçilmesi, hükümeti mahkumların seçilme hakkını da ellerinden almaya götürdü. Silahlı mücadelenin Federal Almanya'daki en önemli temsilcisi, Ulrike Meinhof (ortada) ve Andreas Baader (sağda) ile Gudrun Ensslin çevresinde örgütlenen Rote Armee Fraktion *(Kızıl Ordu Fraksiyonu-RAF) öğrenci hareketinin içinden çıkmıştı. 1968'de adını duyurmaya başlayan örgüt, 1972'de Frankfurt ve Heidelberg'teki Amerikan garnizonlarının ve Hamburg'ta Springer basın tekeline ait bir binanın bombalanması olaylarının ardından önderlerinin tutuklanmasından sonra da eylemlerini sürdürdü. Tutuklular hapishane koşullarına karşı açlık grevine başlarken,* Şosyal Demokrat Parti *ve* Liberal Demokrat Parti *iktidar koalisyonu da RAF davalarının görülmesini kolaylaştırmak ve çabuklaştırmak için gereken ceza yasası değişikliklerini yapıyordu. 21 Mayıs 1975'te Baader-Meinhof davasına başlandı. 9 Mayıs 1976'da Meinhof'un, diğer önderlerle birlikte kaldığı Stammheim hapishanesinin özel olarak inşa edilmiş bölümünde ölümü üzerine, tutukluların serbest bırakılmasını sağlamak amacıyla bir dizi eylem gerçekleştirildi. Savcı Buback'ın, işveren sendikası başkanı Hans Martin Schleyer'in öldürülmesi, Lufthansa hava yollarına ait bir uçağın Mallorca seferi sırasında Modagişu'ya kaçırılması bunların başlıcalarıydı. Yolcuların, 18 Ekim 1977'de, hava korsanlarının dördünden üçünün öldürülmesiyle,* GSG 9 *adlı özel timler tarafından kurtarılmasından birkaç saat geçtikten sonra, Baader, Ensslin ve Raspe'nin hücrelerinde kendilerini asarak intihar ettikleri haberi duyuruldu. Ölü bulunduğu bildirilen Irmgard Möller'de bıçak yaralarına rastlanmıştı.*

bedeli olarak göze alınan enflasyonun zaman zaman beklentilerden fazla yükselmesi ve kimi ulusal ekonomilerde büyümenin yavaşlamasıyla görülmüştü. 1970'lerin başında gündeme gelen ve 1973'de doruğa varan enerji bunalımı, huzursuzlukları panik boyutuna vardırdı. Sosyal demokrat partiler bunalımın yapısal nedenlerini deşifre etmeye yönelmeden, tıkanmayı (başta enerji olmak üzere) kaynaklardaki darlıkla açıkladılar. Petrol üreticisi Üçüncü Dünya ülkelerinin kapitalist metropollere yeniden petrol vermeye başlamasından sonra, 1976-1977 döneminde bunalımın aşıldığı düşünülebildi; ancak '70'lerin sonlarında dünya ekonomik sistemindeki tıkanma, İngiliz Marksist Hobsbawm'ın saptadığı gibi, kapitalizmin 1930'lardan beri en ağır bunalımını yaşadığını ortaya koydu. Büyüme durmak zorundaydı, çünkü iç ve uluslararası pazarlar tıkanmış, özellikle yatırım malları üreten sanayilerde üretim fazlaları ortaya çıkmıştı. 1970'lerin ortalarından itibaren, ABD'den başlayarak sermaye ve hükümetler planlı ve bilinçli daralma, durgunlaşma eğilimine girdiler. Hem enflasyonun tırmanması, hem de "bir miktar" enflasyon bedeli karşılığında gerçekleşeceği vazedilen ekonomik büyümenin durması, istihdamın da hızla gerilemesi (ABD ve Batı Avrupa'da işsiz sayısı 1975'de 15 milyon, 1979'da 18 milyon, 1980'de 23 milyona çıkacaktı), Keynesyen ekonomi-politiği çözümsüz kılıyordu. Keynesyen politikaların uygulanabilirliği, Marksist iktisatçı Andre Gunder Frank'ın vurguladığı gibi, devletin veya uluslararası bir metropoliten merkezin düzenleyici işlev görebildiği bir sistemi varsayıyordu. Kapitalist sistemin uluslararası niteliği, bunalım derinleştikçe, ulusal düzeyde düzenleyici olabilen devletlerin inisiyatifini kısıtlıyor; uluslararası düzeyde düzenleyici rol oynayabilecek ABD merkezli sermaye ise, Ernest Mandel'in saptadığı gibi, '70'lerin ikinci yarısında rekabet gücünü yitirerek bu potansiyelini yitiriyordu. Yeniden büyümeyi sağlayabilecek bir işlerliğin sağlanabilmesi, uluslararası sermaye içinde yeni üretici güçlerin/teknolojilerin, yeni pazar ve birikim yapılanmalarının, dolayısıyla yeni üstünlük ve güç dengelerinin oluşmasını gerektiriyordu. Sermaye açısından, hem bu geçişi sağlamak, hem de geçiş sürecinde tırmanması kaçınılmaz olan uluslararası rekabete dayanabilmek, sermaye üzerindeki yüksek vergilendirme politikasıyla, yüksek sosyal harcamalarıyla sosyal refah devletinin en azından tatil edilmesini zorunlu kılmaktaydı. Metropoliten devlet, 1950'lerden beri büründüğü aktif bütünsel kapitalist yapısı içinde, bu yeniden yapılanmada yalnızca sosyal harcamaları kısarak pasif ve negatif bir rol değil, sermaye birikiminin ve yatırımların yönlendirilmesindeki imkânlarıyla aktif, pozitif bir rol oynamak durumundaydı.

Burjuva sağ partilerin bu bunalım karşısında ekonomik-politika veya siyasal çözüm üretemedikleri ülkelerde (kimi durumda iktidar geleneğine de sahip olmadan) hükümet sorumluluğunu üstlenmek durumunda kalan sosyal demokrat partilerin ilk refleksi, ABD/İngiltere kökenli yeni sağın/yeni muhafazakârlığın ve monetarizmin çözümlerini uygulamak oldu. Partiler içinde ağır basan sağ ve merkez kanatlar, sosyal demokrat politikanın idamesinin zorunlu koşulu saydıkları büyüme ivmesini yeniden yakalamak için, geçici olduğunu düşündükleri önlemler aldılar; sosyal devlet harcamalarını kısmaya, sübvansiyonları azaltıp işsizliğin artmasına gözyummaya yöneldiler. Ancak '70'lerin sonlarında, sosyal demokrasinin egemen sınıflar ve "sistem" karşısındaki pazarlık ve temsiliyet gücünün dayanağını oluşturan, kendileri de karşılığında partiden bunun rantını isteyen sendikalarla sosyal demokrat partiler arasındaki ilişki zayıflamaya başladı. Bir yandan, sosyal devletin "alt gelir grupları"nı sübvanse eden yapısı içinde göreli üstünlüklerini yitiren vasıflı işçi kesimleri yeniden muhafazakârlığın liyakatçı-kariyerist söyleminden etkilenerek sosyal demokrasiyi terkederken; öte yandan, işsizliğin artması ve korporatist mekanizmalarla sağlanan gelişmelerin gene aynı mekanizmalarla geriye götürülmesine tepki duyan işçiler, sendikaları radikal tavırlara

1971'de PSF'nin genel sekreterliğine, radikal demokratik hareket içinde yeralırken, 1960'ların ortalarında De Gaulle rejimine karşı ortak sol kampanya içinde popülist bir söylem benimseyen Mitterand seçildi. PSF'de, aralarında Mitterand'ın dengeyi sağladığı üç ana eğilim vardı: PSU'dan ayrılarak "yuvaya" dönmüş olan, modernist adem-i merkeziyetçi, özyönetimci bir sosyalizm söylemi benimseyen (sonradan aldıkları adla) La Deuxieme Gauche *(İkinci Sol) kanat; İskandinav ve Almanya-Avusturya sosyal demokrasisinin deneyimlerini önemseyen teknokrat-ekonomist sağ kanat; Marksist ve Leninist mirası en azından söylem ve "yöntem" düzeyinde benimseyen* Centre d'Etude, de Recherche et d'Education Socialiste *(Sosyalist İnceleme, Araştırma ve Eğitim Merkezi - CERES) odaklı sol kanat. PSF, bu kanatları ve Michel Rocard, Gilles Martinet, Jacques Juliard (İkinci Sol), Pierre Mauroy*

(sağ kanat), *Jean Pierre Chevenement* (CERES) *gibi parlak entellektüel simalarıyla, zengin ve donanımlı bir kadroya da sahipti.* PSF, *ilk önemli hamlesini, "anti-komünizmin sol için en büyük tehdit" olduğunu savunan* CERES'*in hararetle desteklidiği bir adım atıp,* Fransız Komünist Partisi *ile "ortak program" oluşturarak yaptı. İtalya'da ise,* PCI *farklı bir yol izledi ve "tarihsel uzlaşma" politikalarıyla* Hıristiyan Demokratlarla anlaşma yolunu aramayı tercih etti. "Birlikte öyle çok şey yaptık ki" ifadesini propaganda afişlerinde kullanan Mitterand, 1789 Fransız Devrimi, 1830 Lyon ayaklanması, 1871 Paris Komünü, II. Enternasyonal'*in önderlerinden Jean Jaures'yi, 2. Dünya Savaşı sonrasındaki* Halk Cephesi'*ni kendi geleneği içinde ele alarak, kendi yaptıklarını da böylesine bir tarihsel bağlam içine oturtmak istiyordu (üstte). Yanda, 1976'da* PCI'*nin Roma'da yaptığı bir gösteri görülüyor.*

İngiltere'de Labour Party'*nin (İşçi Partisi) 1945-1951 iktidar dönemi, İsveç'le birlikte, kıta Avrupası'ndaki sosyal demokrat partiler için temel esin kaynaklarından biri oldu. Muhalefette olduğu 1951-64 döneminde, eşitlik ve "gelişmenin" zorunlu koşulunu ekonomik büyüme olarak gören ekonomist ve modernleşmeci bir söylem edindi. '64'te yeniden iktidara gelen* Labour, *muhafazakâr yapısı belirgin olan İngiliz siyasal toplumsal kültürünü modernleştirici uygulamalara ağırlık verdi:* Labour, *bu iktidar döneminde ekonominin/sermayenin yeniden üretiminin genel-bütünsel çıkarını gözetme anlamında daha rasyonel bir çizgi izledi. İngiltere'de işçi sınıfının alt-kültürel varlığının unsurlarını hâlâ muhafaza etmesi ve ayrımlaştırıcı "sınıf" kimliğinin "doğal" bir hayatiyete sahip olması da, bu ülkede sınıfsal uzlaşma zemininin fazla formalleştirilmesini engelliyordu. Bütün bunların etkisiyle, 1964-1970 döneminde* Labour-TUC *ilişkisi son derece gerilimli gelişti.* LP, *1970 seçimlerinde yenilgiye uğradı fakat,* Muhafazakâr Parti'*nin 1973-74 dünya bunalımı karşısında çaresiz kalarak yıpranması üzerine, 1974'te tekrar iktidara geldi. Callaghan başbakanlığındaki hükümetin soldan ve sağdan aldığı tepkiler, '70'lerin sonlarında yoğunlaşmaya başladı. Mayıs 1979 seçimlerinde 1935'den beri en ağır yenilgisini alarak iktidarı* Muhafazakâr Parti'*ye bıraktı. Thatcher başkanlığındaki bu dönem '80'lerin ortasına doğru, baştan beri İngiltere'de militan potansiyeli koruyan maden işçilerinin büyük grevleriyle sarsıntılara uğradıysa da* Yeni Liberalizm *uygulanmaya devam ediyor. Fotoğrafta, 1984-5 grevleri sırasında, önderleri Arthur Scargill'in portresini taşıyan maden işçileri bir yürüyüş sırasında görülüyor.*

zorluyorlardı. İşsizliğin artması ve korporatist yapılar içinde hantallaşmalarından gelen etkisizlikleri nedeniyle, sendikaların üye sayısında hızlı bir düşüş de görülmekteydi. Sonuçta, sosyal demokrasinin sınıfsal-siyasal temsil gücü, kapitalizmin istikrarlı büyümesi çıkmaza girdiği anda yıpranmaya başlamıştı. Bunların yanında, ekonomik üretim ilişkileri alanının dışından kaynaklanan yeni toplumsal hareketlerin (feminist hareket, yeşil hareket, anti-nükleer hareket...) sağladığı radikal açılımlar, sosyal demokrat hareketin hem tabanını, hem de popülaritesini eritmekteydi. Kurumlaştırdıkları korporatist siyaset pratiğini otoriter-teknokratist bir üslup içinde yeni sağın programlarıyla bütünleştirmeye çalışan parti içi merkez-sağ çoğunluklarına karşı; yeni toplumsal hareketlerle eklemlenmeyi savunan ve bu çerçevede Marksist sosyalist literatürü yeniden farkeden bir tür "yeni sol" çizgiyle, devlet güdümlü "sosyal" politikayı kapsamlı kamulaştırmalarla radikalleştirme yanlısı devletçi sol çizginin oluşturduğu muhalif kanatlar ortaya çıktı.

Batı Avrupa'da sosyal demokrasi ideolojik ve siyasal olarak mütecanis bir yapıya sahip değildir. Ağırlıkla İskandinavya, oradaki pratiklerele benzerlikler gösteren Almanya, Avusturya ve parti-sendika-devlet ilişkilerinde korporatist etmeni görece az organik bir niteliğe büründüğü İngiltere'deki partiler sosyal demokrasinin klasik biçimleri olarak anılabilir. Bu öbek içinde, korporatist ilişkilerin organikleşme düzeyinin yanısıra, ideolojik bakımdan da ayrımlar vardır. Almanya ve Avusturya'daki sosyal demokrat partiler, Marksist geçmişleriyle reddiyeci de olsa canlı yönleri hâlâ kalabilen bir hesaplaşma ilişkisi içindedirler; İsveç ve İngiltere'de ise kayda değer bir Marksist geçmişin "yükü" yoktur. Fransa ve İtalya'daki sosyalist partiler, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, uzun süre marjinalleşme riskiyle ve zorlukla ayakta kalabilen bir politika izledikten sonra; artık arkaikleşen *II. Enternasyonal* politikalarından ve söyleminden uzaklaşarak, yukarıda "klasik" olarak tanımlanan yeni sosyal demokrat partilere benzemeye, benzedikçe de güçlenmeye başlamışlardır. 1980'lerde yeni sağın ideolojik belirleyiciliğindeki dünya konjonktüründe iktidar olan *Fransız Sosyalist Partisi* özelinde bu süreç çok hızlı ve ilginç bir seyir izlemiştir.

Güney Avrupa'da, İspanya ve Yunanistan'da ise "sosyalizm" adını anti-monarşist, anti-faşist radikal demokratik reformları, kültürel-toplumsal modernleşmeyi ve "sosyal adaletçi" sınıfsal-siyasal uzlaşma zemini oluşturmak misyonuyla, bu misyon çerçevesi radikal bir söylemle

birleştiren sosyal demokrat nitelikli partiler; '80'lerin koşullarında, faşizan-otoriter rejimden burjuva demokratik rejimlere "yumuşak" geçişi sağlarken, yeni liberalizmin rasyonelleriyle uyumlu ekonomi politikalar izlediler.

"İsveç Modeli"

1889'da, Alman sosyal demokrasisinin Lasalle'cı kanadının ideolojik geleneğinden etkilenerek kurulan *SAP*, başından itibaren uzlaşmacı, reformist bir yaklaşıma sahip olmuştu. 1920'de, *Çiftçi Birlik Partisi*'yle koalisyon yaparak, (Almanya'da I. Dünya Savaşı sonrasındaki özgün oluşumlar bir yana bırakılırsa), Avrupa'da iktidara gelen ilk sosyal demokrat parti oldu. Ancak *SAP*'ın üretim araçlarının kamulaştırılması doğrultusundaki ısrarı, bu iktidara dayanak oluşturan sınıfsal uzlaşmanın altı ay içinde çökmesine yol açtı. Özellikle ağaç sanayiindeki üstünlüğüyle hızlı bir sanayileşme sürecine giren İsveç, 1920-1932'lerde, dünya ekonomik bunalımı yansımasıyla ağır ekonomik bunalım ve kitlesel işsizlikle karşı karşıya kaldı. 1932'de dünya bunalımının en ağır evresi geride kalırken, *SAP*, ekonomik gelişmeyi ve toplumsal-siyasal yapıyı istikrara kavuşturma iddiasıyla iktidara geldi. Dünya bunalımından olumsuz yönde etkilenen ve korumacı devlet politikalarını talep eden köylülüğün temsilcisi *Çiftçi Birlik Partisi*, *SAP*'ın iktidarını mümkün kılan desteği sağlıyordu. Keynesyen tezleri ve önerileri uyarlayan *SAP* ideologu Ernst Wigforss'un çerçevesini çizdiği istihdamcı, kamusal yatırımları teşvik eden bir sosyal politikalar paketi uygulamaya kondu. İşsizlik sigortası, konut yapımını teşvik fonları (1934), çocuklu ailelere ve göçmen işçilere ekonomik yardım (1937), iki haftalık tatil hakkı (1938) yürürlüğe sokuldu, emekli maaşları artırıldı (1935), kır emekçilerinin mesaileri yasayla belirlendi (1936). Sanayi sermayesi kayırılarak, diğer sermaye, rant, veraset vergileri artırıldı. Bu önlemler, *Çiftçi Birlik Partisi*'yle kurulan ittifakın yanısıra, daha geniş zeminli bir sınıfsal uzlaşmaya dayandırıldı. İki yıl süren müzakerelerden sonra 1938'de *Svenska Arbetsi givarföreningen* (İsveç İşverenler Birliği - SAF) ile *Landsorganisationen i Sverige* (İsveç - Sendikalar- Ulusal Birliği - LO) arasında Stockholm'ün sayfiyesi Saltsjöbaden'de imzalanan kapsamlı anlaşma, sendikal düzeyde bu uzlaşmanın temelini oluşturdu. Hızla tekelleşerek İsveç sanayi üretiminin üçte ikisini gerçekleştirir hale gelen büyük holdinglerin *(Volvo, Atlas Copco, Ericsson, Elektrolux, SKF, Sandvik)* denetimindeki *SAF*'la son derece disiplinli ve merkezî bir örgütlenme olan *LO*'nun global düzeyde verdikleri kararlar "tabanları" için bağlayıcı olduğundan, Saltsjöbaden'de temeli atılan sınıfsal uzlaşma geleneği, gerçekten çatışmasız bir sendikal ve siyasal hayatı güvencelemiş oluyordu. Periyodik *LO-SAF* görüşmelerinde alınan kararlar parlamentoda onaylanınca yasa gücü kazanacak kadar tayin ediciydi.

II. Dünya Savaşı'ndan, Avrupa'nın diğer ülkelerine göre son derece az yıpranmış olarak çıkan ülkede, *Komünist Partisi*'nin anti-faşist dalgadan yararlanarak 1942 seçimlerinde yüzde 10.3 oy alarak geçici bir yükselme yaşaması dışında, *SAP*'ın hegemonyası sürdü. 1946'da parti ve hükümet başkanlığını Per Albin Hansson'dan devralan Tage Erlander önderliğindeki sosyal demokrasi, savaş sonrası konjonktürü, yeni bir kamusal genişleme programıyla değerlendirdi. Eğitim, sağlık hizmetlerinde ve kiralarda geniş çaplı devlet sübvansiyonu devreye sokuldu. Wigforss'un etkisiyle, 1950'de, sanayi sermayesini de kapsama dahil eden yeni vergi reformları yapıldı. Bu arada ekonomik gelişmeye bağlı olarak beyaz yakalı işçillerle memurların sayısının, geleneksel olarak sosyal demokrasiye yakın mavi yakalı sanayi işçileri aleyhine artmasından tedirgin olan *SAP*, 1950'lerde, gene *Çiftçi Birlik Partisi*'yle ittifak yaptı. Bu parti de *SAP* gibi, kırdan kente göçün yoğunlaşmasıyla, "taban kayması" sorunundan muzdaripti. 1960'larda, tarımın hızla sanayileşmesi sonucunda *Çiftçi Birlik Partisi* etkinliğini yitirmeye başladı. Buna karşılık, işçi sınıfı içinde ücret ötesinde radikal talepler ortaya koyan radikal hareketlenmeler ortaya çıktı. Bu değişim, *SAP*'ın '60'lardaki iktidar ortağının artık *Çiftçi Birlik Partisi* değil, oy oranı yüzde 5 civarında olan *KP* olmasında yansıdı. Bu durum aynı zamanda, *SAP*'ın mutlak çoğunluğu oluşturacak güce yaklaştığının ifadesiydi. Nitekim 1968 seçimlerinde *SAP*, *KP*'nin bölünmesinden de yararlanarak, oyların yüzde 50.2'sini almayı başaracaktı. '60'larda *SAP*'ın kitlesel desteğini geliştiren etkenler, reformların kapsamları genişleyerek sürmesi ve dış politikada izlediği çizgiydi. '60'larda konut yapımı, bütün nüfusun barınma ihtiyacını karşılayacak şekilde geliştirildi; sosyal sigorta sistemi bütün çalışanları kapsayacak hale geldi; çalışma süresi haftada 40 saate indi; çalışanların yıllık izin hakkı 4 haftaya çıktı; eğitim tamamen kamulaştırıldı. '70'lerin başında İsveç, kişi başına düşen gelir hesabıyla dünyanın en müreffeh ülkesi durumundaydı. İsveç, 1960'ların başlarından itibaren, anti-emperyalist ulusal kurtuluş mücadelelerini maddi ve diplomatik düzeyde açıkça destekledi; Vietnam'a saldıran ABD'ye karşı diplomatik ilişkilerin ciddi ölçüde bozulması pahasına sert tavır aldı. İsveç, 1961'den beri, ulusal bütçesinin yüzde 1'i oranında parayı, karşılıksız ve koşulsuz olarak azgelişmiş Üçüncü Dünya ülkelerine gönderiyordu. İsveç, uluslararası diplomaside bağımsızlık mücadelelerini ve Üçüncü Dünya ülkelerinin gelişmesini destekleyen, barışçı bir tavrı benimseyerek emperyalizmin ilkel ve saldırgan biçimlerine karşı çıkarken, İsveç holdingleri, dünya pazarında büyük emperyalist güçler haline geliyorlardı.

SAP, gücünün doruğunda girdiği 1970'lerda, işçi sınıfı içindeki radikal eğilimler, giderek derinleşen dünya ekonomik bunalım ve uzlaştırılması oldukça zor olan bu iki gelişmenin oluşturduğu gerilim alanının baskısı altında kaldı. *SAP*, ekonomide ve sendikal düzeyde devletin müdahalesini artırarak bunalımın "İsveç modeli"ni tehdit eden etkilerini törpülemeye çalıştı. 1974'de, geleneksel *LO-SAF* ilişkilerine müdahale ederek, Saltsjöbaden'den beri süren sınıfsal uzlaşmanın kapsamını genişletti: 1 Mayıs 1974 anlaşmasının en önemli yönü, işçilerin

BERLİNGUER, ENRİCO (1922-1984)

Avrupa Komünizmi savunucularından İtalyan siyaset adamı Enrico Berlinguer, 25 Mayıs 1922'de Sardunya'nın Sassari kentinde, uzun yıllar sosyalist harekatla süren ilişkisi nedeniyle "saygınlığı" yıpranmış aristokrat bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Siyasete yakınlığı çok küçük yaşlarda başladı; henüz 8 yaşındayken, yaşadığı küçük Stingo kasabasında, belediyenin temizlik işlerini yeterince iyi yürütememesini protesto eden bir toplantıya katıldı. 15 yaşındayken, Mussolini'nin faşist yönetimine karşı mücadele eden gruplarla ilişki kurdu. 1943'te, *İtalyan Komünist Partisi*'ne resmen üye oldu ve kısa bir süre sonra, Sassari Gençlik Kolu'nun sekreterliğine getirildi. Ocak 1944'te anti-faşist direniş hareketleri düzenlemek suçuyla bir süre tutuklandı. Aynı yıl önce *Uluslararası Komünist Gençlik Teşkilatı* üyesi olup daha sonra *Genç Komünistler Federasyonu*'nun ulusal sekreterliğine seçilen Berlinguer 1945'te *PCI* Merkez Komitesi üyeliğine, 1946'da ise *Genç Komünistler Federasyonu*'nun genel sekreterliğine getirildi. 1958'de inançlı bir Katolik olan Letizia ile evlendi. Bu evlilikten dört çocuğu oldu. Karısı aynı zamanda Berlinguer'in hayatı boyunca sürecek olan Kiliseyle bağını kurmada kendisine çok yardımcı oluyordu.

19 Mayıs 1968'da Roma'dan milletvekili seçilmesinin ardından 12. *PCI* Kongresi'nde genel sekreter yardımcılığına, 1972'da Milano'da yapılan 13. Kongre'de ise genel sekreterliğe getirildi. Ve bu görevi ölene kadar sürdürdü. 1973'te "Avrupa Komünizmi" denen siyasal akımın temsilcilerinden olan Berlinguer'in siyasi hayatının en önemli tezlerinden biri olup, daha sonra *PCI*'ye '70'lerin başından itibaren *Fransız ve İspanyol Komünist Parti*'lerinden ayıran "tarihsel uzlaşma" tezini ilk kez Partinin yayın organı *Rinascita*'daki (Yeniden Doğuş) bir makalesinde dile getirdi. Geniş halk yığınlarıyla

işten çıkarılmasını güçleştirmesi, tazminatları büyük ölçüde artırmasıydı. İşçi sınıfı içindeki radikal unsurlar ve partinin sol kanadı ise, "İsveç modeli"nin muhafazasıyla yetinmeye yatkın değildi. 1969'da, kuzeydeki Kiruna bölgesindeki kömür madenlerinde birkaç ay süren grev, Saltsjöbaden'den beri gerçekleşen ilk büyük grevdi ve bu radikal yönelimlerin ilk işareti olmuştu. 1970'de, bunu makina yapım sanayiindeki kendiliğinden grev dalgası izledi. İşçi sınıfında, sendikaların bürokratik yapısına ve *SAP*'la paylaştıkları büyümeci-ekonomist ideolojiye karşı tepkiler ortaya çıkmaya başlamıştı. Buna bağlı olarak, katılımcı talepler arttı; sendikalar da ayak uydurmaya çalıştılar. 1974'de yürürlüğe konan bir yasayla, sendika işyeri temsilcilerine, "işçinin hayatı veya sağlığıyla ilgili acil durum veya tehlike" durumunda, bulundukları fabrikalarda üretimi durdurma yetkisi verildi. İşyeri temsilcileri, işletmelerde üretim planlamasına katılma yetkisi de aldılar. *LO*'nun 1971 kongresinde, partinin ve sendikanın sol kanadından Rudolf Meidner'in gündeme getirdiği ve kendi adıyla anılan bir tasarı, bütün bu radikal zorlamalardan ve kazanımlardan fazla tartışma yarattı ve sermayeyle *SAP* arasındaki tarihsel uzlaşmanın yıkılmasa da ilk kez sarsılmasına yol açtı. Meidner'in "Ücretliler Fonu" Planı, birkaç on yıllık süre içinde, aşamalı olarak, bütün özel şirketlerin hisselerinin çoğunluğunun, oluşturulacak bu fon kanalıyla sendikaların mülkiyetine geçmesini öngörüyordu. İsveç sermayesinin bütün fraksiyonları *Meidner Planı*'nı dehşetle karşıladılar. Sol kanat, *Meidner Planı*'nı *SAP*'ın 1976 seçim programına dahil etmeyi başarınca, *SAF*, "Fon sosyalizmi tehdidine karşı mücadele" ilan etti. 1976'da, üç sağ partiden oluşan burjuva blok, *SAP*'ın karşısına, *Meidner Planı*'na ve 1 Mayıs 1975 Anlaşmasının getirdiği kısıtlamalara muhalefetini, "İsveç modeli"nin bürokratik-korporatist yapısına karşı "bireysel özgürlüklerin, inisiyatiflerin" teşvikini öngören bir söylemle çıktı. Bütün ihtiyaçların devlet ve korporatist yapılar aracılığıyla karşılandığı, toplumsal faaliyetlerin devlet ve korporatist yapılar dolayımıyla yürütüldüğü ülkede; sağın "Kendine güven!" sloganı etkili oldu. Bu söylem, 1970'lerin sonunda İngiltere'de Thatcher'ın, ABD'de Reagan'ın kullanacağı yeni sağ söylemin, rakibin 44 yıllık iktidarda bulunan güçlü *SAP* olduğu koşullardaki ilk versiyonuydu. Bu söylem, vergi yüklerinin azalmasını, göreli üstünlüklerinin artmasını isteyen vasıflı işçi kesiminde de yankı buldu. *SAP*, yalnızca burjuva sağ partilerin saldırılarıyla yıpranmadı. '70'lerin ikinci yarısında kabaran anti-nükleer ve yeşil hareket, sağın *SAP*'la tamamen paylaştığı büyümeci-ekonomist ideolojiye karşı eleştiriyi gündeme getirdi. Ancak yeşil hareketin ideolojik ve siyasal olgunluktan uzak olması, bu eleştirinin de, burjuva blokun önderi Thorbjörn Falldin tarafından demagojik bir şekilde kullanılabilmesine zemin hazırladı. Bütün bu bileşenlerin etkisiyle, Ekim 1976'da yapılan seçimlerle, *SAP* 44 yıl sonra iktidarı bırakmak zorunda kaldı.

Ne var ki, "İsveç modeli" *SAP*'ın iktidardan gitmesiyle yıkılmadı. Bu modelin sınıfsal-siyasal temelini oluşturan Saltsjöbaden geleneğinin sürmekte olması, bunun ilk nedeniydi. İsveç sermayesi, sınıfsal uzlaşma ortamının getirdiği istikrardan vazgeçme niyetinde değildi. *SAF-LO* işbirliği sürdü. *SAF-LO* görüşmeleriyle 1977'de yürürlüğe sokulan "Kararlara Katılma Yasası", sendika temsilcilerinin, işletmelerde, işten çıkarmalar dahil emek gücüne ilişkin her türlü

kurulan canlı bağlar olmaksızın komünist bir iktidarın ayakta kalma şansının bulunmadığına ilişkin bu tez bir uzlaşma siyasetini içermekteydi. 1976 seçimlerinde bu "tez" doğrultusunda Hıristiyan Demokratlar'la koalisyon hükümeti kurmayı teklif eden *PCI*'nın çabaları boşa çıktı. Sosyalizme geçişin birden fazla yolu olduğunu düşünen Berlinguer için *PCI*'nın izlemesi gereken yol Rusya'da Ekim Devrimi'nin ve öteki sosyalist ülkelerin izlediği yol değildi; İtalya'da sosyalizme geçiş, demokratik yapı aracılığıyla ve çok partili sistem içersinde gerçekleşecekti.

Dış politikada Berlinguer, SSCB'nin 1968 Çekoslovakya, 1979 Afganistan ve 1980 Polonya olaylarındaki tutumunu eleştirdi, İtalya'nın *NATO* üyeliğini onayladı. Avrupa özelinde ise demokratik, ilerici ve barışçı bir Avrupa Topluluğu'nun sosyalizme geçiş sürecinde yararlı olacağına inanmakta, *PCI*'nın *EEC* ve Avrupa Parlamentosu gibi kuruluşlara katılarak, bunların demokratik bir biçimde gelişmesine katkıda bulunmasını savunmaktaydı. 8 Haziran 1984 günü Padua'da yürütülen seçim kampanyasının bir parçası olarak yaptığı konuşma sırasında fenalaşarak dört gün süren bir komaya giren ve aynı kentte *PCI*'nın Gramsci, Togliatti ve Longo'dan sonra beyin kanamasından ölen dördüncü lideri olan Berlinguer, ölümünden sonra zafara ulaşabildi. 18 Haziran gecesi açıklanan seçim sonuçlarına göre *PCI* tarihinde ilk kez, Hıristiyan Demokratların aldığı oyları aşarak en büyük parti oldu.

"Görevinizi yapın, kapı kapı dolaşarak düşüncelerinizi anlatın." Bu sözler Avrupa Parlamentosu için yürütülen seçim kampanyası sırasında "üzgün çehreli" Berlinguer'in Padua'da yaptığı konuşmanın son sözleriydi.

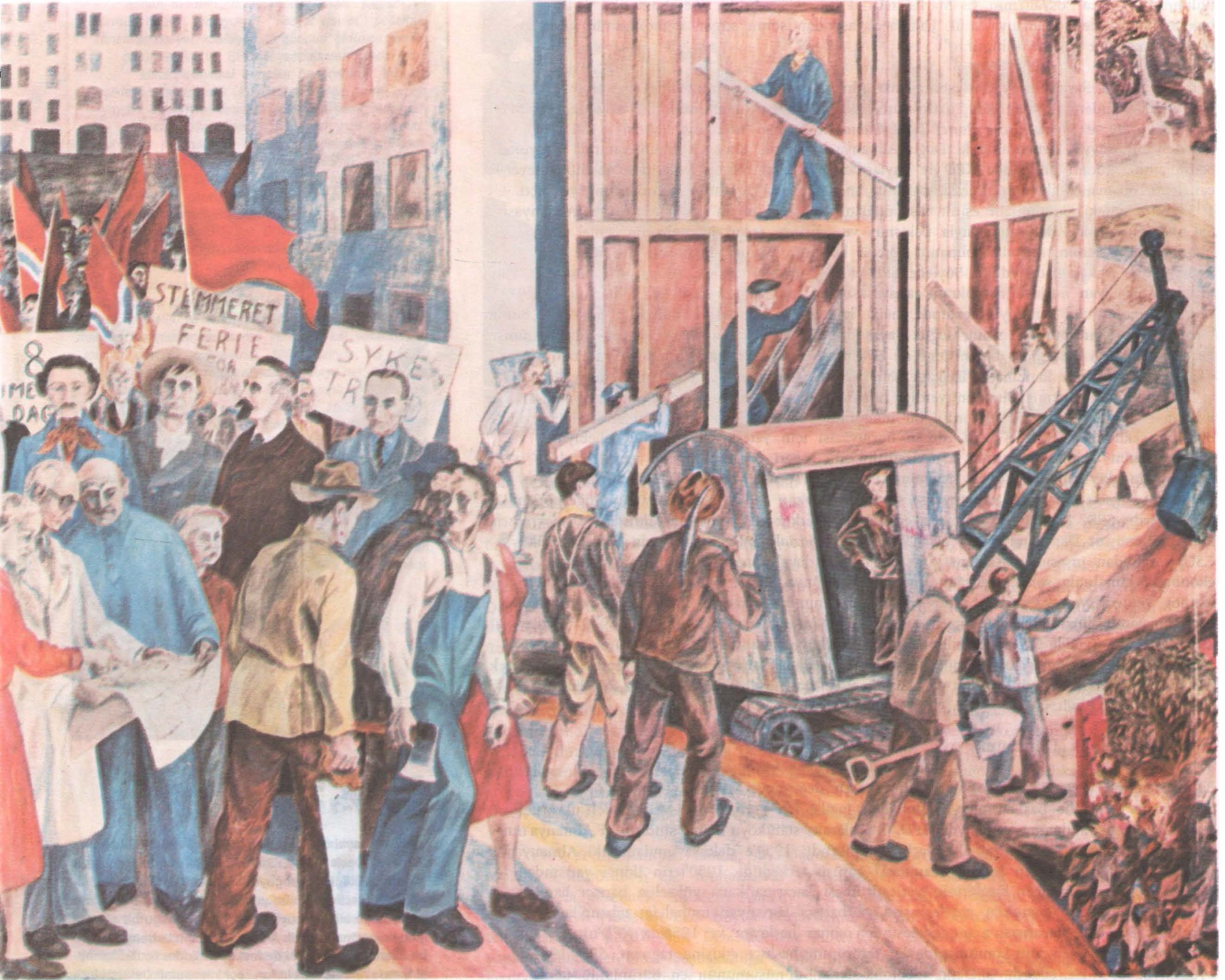
İktidarın, hayatı kendisi ve başkaları için çekilmez kılınmaması için uğraşan Olof Palme, her zaman savunduğu "enternasyonalist ahlak" kaygusuyla hareket ederek 1975'te Franco diktatörlüğü altındaki İspanyollarla dayanışmasını da sokaklarda, Franco döneminin kurbanları için para toplayarak gösterdi.

karara katılmalarını öngörüyordu. Ancak bu yasa, burjuva blok hükümetinin baskısı ve sendikaların "uzlaşma ortamını bozmamak için" bu yetkilerini çoğunlukla salt ilk işten çıkarılacakları belirlemek üzere kullanmaları nedeniyle etkin bir silaha dönüşemedi. 1978'de ise, *SAF* ile *LO*, "Çalışma Çevresi Yasası"nın yürürlüğe girmesini sağladılar. Bu yas da, çalışma koşullarının sağlıklılığının devlet ve sendika yetkililerince denetlenmesini sıkılaştırıyordu. Dünya ekonomik bunalımının derinleşmesi karşısında manevra alanları daralan burjuva partileri, *SAP*'ın 44 yılda oturttuğu sistemin esasını değiştirecek uyumlu bir bütünlüğe sahip olmamanın da sıkıntısını yaşadılar. 1980'lere girerken, burjuva blok karşısındaki muhalefet tırmanmaya başladı. 1980'de, büyük bir kendiliğinden grev dalgası koptu. İsveç tarihinin en kapsamlı grev ve lokavtları yaşandı. Burjuva blokun nükleer enerji kullanımını tedricen sınırlamaya ilişkin vaadlerini yerine getirmemesi üzerine protesto gösterilerine başlayan anti-nükleer hareket; Avrupa'ya *NATO* tarafından nükleer başlıklı füzeler yerleştirilmesine karşı uluslararası bir kampanyaya öncülük eden Olof Palme'nin mesajına karşılık vererek, *SAP*'a yakınlaştı. *SAP*, nükleer enerjiyi tedricen, 2010'da tamamen tasfiye edilecek şekilde devreden çıkaracağını vaadederek, yeşil hareketin kesin desteğini aldı. *SAP*, 1982 seçimleri öncesinde, 1980 grevleriyle sarsılmış görünen sınıfsal uzlaşmanın yeniden sağlamlaştırılmasından başlayarak, "İsveç modeli"nin rehabilitasyonunu öneren bir kampanya yürüttü. Yeni sağ söylemle polemiğe girildi, işsizliğe ve eşitsizliklere karşı "dayanışma" sloganı öne çıkarıldı. Sonuçta, halkın çoğunluğu "model"in restorasyonuna oy verdi; *SAP*, *Komünist Partisi*'nin desteğiyle, altı sene aradan sonra iktidara yerleşti.

Ancak, keskinleşen uluslararası rekabetteki göreli üstünlüklerini yitirmemeye çalışan İsveç

Oslo Belediye Binası duvar resmi. Age Storstein tarafından yapılmış bu duvar resmi, Norveç toplumunun 19. yüzyıldan 20. yüzyıla doğru evrimini canlandırıyor. 19. yüzyılda İsveç'in güdümünde olan Norveç'in sosyal demokrasisinin deneyimi, "İsveç modeli"yle benzerlikler arzeder. II. Enternasyonal *geleneğini izleyen* Arbeiderpartiet *(İşçi Partisi - AP), 1929'dan beri, 1966-1971 arasındaki kısa bir kesinti dışında, ülkede sürekli iktidar olmuştur. AP, II. Dünya Savaşı'ndan sonra* NATO*'nun kuruluşunda yeralarak, Batı kapitalizmiyle siyasal düzeyde bütünleşmiştir. Öte yandan,* AP, SAP*'dan farklı olarak burjuva sağ partilerle ilkesel olarak ittifaka yanaşmadı; parti önderi Reiulf Steen* SBKP *ile,* SAP *önderliğinin kimi zaman tepkisini doğuracak ölçüde iyi ilişkiler geliştirdi. AP'ın bu "iki yüzlülüğünde", içindeki güçlü sol kanadın payı vardı. Petrol üreticisi ülke olmanın ekonomik rahatlığına dayanan AP, İsveç'tekine benzer bir sınıfsal uzlaşma temeli üzerinde, gelişkin bir sosyal refah aygıtı inşa etti. Devlet/parti-sendika ve sermaye arasındaki korporatist iletişim, '70'lerin ikinci yarısında, sosyal devlet uygulamalarının frenlenmesine ve ücret artışlarının sınırlanmasına dönük bir sağ bunalım politikasının uygulanmasına imkân verdi. Parti içinde, bu politika çerçevesinde ideolojik tartışmalar*

yoğunlaştı. Sol kanat "İsveç modeli"nin dayandığı korporatist ideolojik etmenleri ve bürokratikleşmeyi eleştirirken, Steen önderliğindeki parti merkezi Avrupa Komünizmi'nin ideolojik çerçevesine yakınlaştı. **Danimarka Sosyal Demokrat Partisi (SDP)** *ise, Marksist kökenli olmakla birlikte, '20'lerden itibaren işçi sınıfının yanısıra köylü-çiftçi, memur ve küçük burjuva tabanına dayanan bir kitle partisine dönüştü. '68 dalgasının etkisiyle tabanındaki radikal unsurların uzaklaşmasıyla güç yitiren SDP, '70'lerde de, dünya ekonomik bunalımının etkisiyle sertleşen burjuva sağ muhalefetin baskısıyla karşılaştı. Aşırı vergilendirmeye ve sosyal refah devletinin genişlemesine karşı, bireyci bir söylemle ortaya çıkan neo-liberal muhalefet, SDP'yi geriletti. Danimarka sosyal demokrasisi, İsveç'deki gibi korporatist sendikal yapıların bu ülkede olmayışı nedeniyle, 1975-1985 döneminde, sermayenin baskısıyla sendikaların direncini dengelemekte ciddi güçlüklerle karşılaştı. 1978/79 döneminde sağ partilerle kurulan ve sosyal harcamaları kısıtlayan koalisyon, sendikaların tepkisi sonucunda yıkıldı. Ancak dünyanın kişi başına düşen gelir bakımından en zengin beş ülkesinden biri olan Danimarka'da da SDP'nin dayandığı sınıfsal uzlaşma zemini ayakta kalmayı sürdürüyor.*

büyük sermayesi, "model"in üstelik sağlamlaştırılarak restore edilmesine direnç gösterdi. 1983'de bütün işletmelerin tedricen sendikaların mülkiyet yönetimine geçmesini öngören *Meidner Planı*'nın gündeme gelmesi, *SAF*'ı *LO*'ya ve hükûmete karşı sertleştirdi. Ekim 1983'de, *SAF*'ın çağrısıyla, İsveç tarihinin en büyük sağcı gösterisi gerçekleşti: 75 bin kişi Meidner'in "Ücretliler Fonu" yasa tasarısına karşı yürüdü. Sonuçta yasa yumuşatılarak çıktı: Ücret artışlarından yapılacak kesintilerin, işletmelerin hisselerini satın almak üzere merkezî bir sendikalar Fon'unda toplanacağı saptandı; böylece işletmelerin sendikaların eline geçmesi, imkânsızlaştırılmasa da güçleştirilmiş ve çok uzun vadeye ertelenmiş oluyordu. *SAF*, 1983'den sonra, Saltsjöbaden geleneğinde de değişiklikler yapılmasını istemeye; görüşmelerin, anlaşmaların merkezî düzeyden özel şartların dayatılabileceği, belirli sektörlerde göreli üstünlükler sağlayabilecek tavizlerin koparılabileceği kısmî, sektörel düzeye kaydırılmasını talep etmeye başladı. *LO*, emek süreçlerinin "Amerikanlaştırılması" veya "Japonlaştırılması" olarak tanımladığı bu taleplere karşı kampanya başlattı. '80'lerin ortalarından itibaren dünya ekonomisindeki canlanmanın yansımasıyla, gerilimler azalacak, "İsveç modeli" yeniden uyumlu, istikrarlı işleyişine kavuşacaktı.

Almanya: "Birleşik Eylem"

Sozialdemokratische Partei Deutschlands'ın (Alman Sosyal Demokrat Partisi - SPD), Avrupa'nın en eski işçi sınıfı partisi olması; son derece merkezî, disiplinli, büyük bir örgüte sahip

bulunması; ayrıca sosyalizmin ve Marksizmin tarihindeki ağırlıklı (ve dramatik) yeri bakımından, Federal Almanya'da II. Dünya Savaşı'ndan sonra sosyal demokrasinin yaşadığı oluşum, özel bir öneme sahiptir.

SPD, II. Dünya Savaşı'nın yıkımı sonrasında Almanya'nın Batılı müttefikler işgalindeki Batı kesiminde yeniden örgütlenirken, uzun süre, ideolojik tutarlılıktan uzak bir evre geçirdi. *SPD* sol kanadının ve *Komunitische Partei Deutschlands*'ın (Alman Komünist Partisi - KPD) "kalelerinin" Sovyet denetimindeki Doğu Almanya'da kalmış olması; bunun yanında Nasyonal Sosyalizmin iktidarı öncesinde *KPD*'yle paylaşılan (ve izleri direniş yıllarında da silinemeyen) çatışmalı, düşmanca ilişkinin mirası, partinin anti-komünist tutumunu korumasına yol açtı. 1933 öncesindeki "komünizm eşittir faşizm eşittir totaliteryanizm" denklemi, Nazi Almanyası-SSCB Saldırmazlık Paktı referansıyla pekişmiş ve partinin resmî ideolojisinin temel taşı olmuştu. Marksizmin, sosyalist olmanın gerekli koşulu olmadığı düşüncesi de, *SPD* önderliğince açıkça ifade edildi. Böylece *SPD, KPD*'ye uzak durarak, Almanya'yı kapitalist Batı ittifakına bağlayan burjuva demokratik anayasasının yapılmasında aktif yer aldı. Ancak SPD, sermaye ve burjuva kamuoyu nezdinde, hâlâ "komünizan" şaibesini muhafaza ediyordu. Bunun bir nedeni Alman burjuvazisinin, soğuk savaş döneminde iyice katılaşacak olan anti-komünist hezeyan geleneği ise; diğer bir nedeni de *SPD*'nin her şeye rağmen sunduğu radikal görüntüydü. Partinin karizmatik başkanı Kurt Schumacher, Nazi zindanlarında on yıl kalmış ve bir kolunu kaybetmiş olmanın verdiği bilenmişlikte kararlı ve tavizsiz bir anti-faşist mücadele geleneğini temsil ediyordu; bu imaj bile, Nasyonal Sosyalizm iktidarını dolaylı da olsa bir şekilde desteklemiş olan Alman burjuvazisi için yeterli bir ürküntü sebebiydi. Schumacher'in üretim araçlarının kamulaştırılmasını asgarî program olarak vazeden; ABD egemenliğindeki kapitalist dünya sistemine askerî *(NATO)* ve ekonomik (Marshall Planı) bağlanmaya karşı çıkan anti-emperyalist söylemi, *SPD*'nin radikal görüntüsünün diğer önemli unsurlarıydı. *SPD*, Marshall yardımının gelmesiyle merkez-sağ koalisyon *Christlich Demokratische Partei* (Hıristiyan Demokrat Parti - CDU), *Christlich-Soziale Union* (Hıristiyan Sosyal Birlik - CSU) tarafından inşasına başlanan, kitle tüketimine dayalı pazar ekonomisinin mutlaka ekonomik bunalımla sonuçlanacağını umuyor; II. Dünya Savaşı öncesindeki gibi güçlü bir ideolog ve teorisyen kadrosuna sahip bulunmamasının da etkisiyle, kapitalizmin yeniden yapılanmasının dinamiklerini kavrayamıyordu. *SPD*, bu tutarsız görünümüyle, 1949 (yüzde 29.2) ve 1953 (yüzde 28.8) seçimlerinde ağır yenilgiye uğradı. *KPD* ise 1949'da yüzde 5.7, 1953'de yüzde 2.2 oy alarak marjinal kalmıştı. Bu arada, kapitalizmin ve pazarın genişleyerek toplumsal yeniden-üretimin ritmini değiştirdikçe ve ticarileştirdikçe, işçi sınıfı alt kültürü de parçalanmaya başladı.

SPD'nin İdeolojik Dönüşümü

Bunun üzerine *SPD*, '50'lerin ortalarından itibaren değişmeye yöneldi. 1954'de, ölen Schumacher'in yerine başkan olan Ollenhauer, *İngiliz İşçi Partisi* ve "İsveç modeli"ni örnek alarak yeniden yapılanma yanlısıydı. *SPD*, ilk olarak, statükoyu içine sindirdi: F.Almanya'nın *NATO*'ya katılması "barışçı" mülahazalarla benimsendi; 1954'e dek savunulan, "iki Almanya'nın yeniden birleştirilmesi için çaba harcanması" görüşü terkedildi. 1950'lerin ikinci yarısında, ülkeye *NATO*'nun nükleer füzelerinin yerleştirilmesi kararına karşı yükselen barışçı hareket çerçevesinde, radikal demokrat entelejensiya ve barışçı Hıristiyan muhalefet tabanıyla iletişim kuruldu. SSCB'nin Macaristan'a müdahalesinden sonra başlayan ve 1956'da *KPD*'nin kapatılmasına yolaçan anti-komünist devlet terörünün baskıcı etkisine rağmen, *SPD* 1957'de oyunu yüzde 31.8'e çıkardı. *SPD*'nin ideolojik-siyasal dönüşümünün en bütünlüklü uğrağı, 1959'da Bad Godesberg'de yapılan parti kongresinde kabul edilen yeni parti programıdır. Godesberg programını dayatan önderler, paradoksal bir şekilde, parti üst yönetiminin komünist ve *SPD* dışı radikal sosyalist hareketlerden gelen "yaşlı kurt"ları, Willi Eichler ve Herbert Wehner'di. Sosyalizmin düşünsel mirasını "Hıristiyan etiğine, hümanizme ve klasik felsefeye" dayandıran programın ünlü sloganı, "Mümkün olduğu kadar rekabet -Ancak zorunlu olduğu ölçüde planlama!" idi. Böylece kapitalist özel teşebbüsün aslîliği onanırken; "sosyalizm"in gerçekleşmesi, partinin temel şiarları olarak benimsenen "özgürlük, eşitlik ve dayanışma"nın, ekonomik büyüme ve sosyal refah artışı sayesinde doğrusal gelişmesine bağlanıyordu. 1961 seçimlerine, Godesberg programı ile "sınıf partisi" kimliğini "kitle partisi" kimliğiyle değiştirmiş olarak ve Alman sosyal demokrasisinin geleneksel (artık dogmatik sayılan) mirasından çok, II. Dünya Savaşı ve sonrasında gözlemlediği "İsveç modeli"nin esinleriyle politika yapan Willy Brandt'ı başbakan adayı göstererek giren *SPD*, oylarını yüzde 36.2'ye çıkardı. Tırmanma 1965 seçimlerinde de sürdü (yüzde 39.3). 1966'da, ülke nüfusunun yaklaşık üçte birini barındıran ve geleneksel olarak Hıristiyan Demokrat partilere güç veren büyük bir Katolik işçi kitlesinin yaşadığı Kuzey Ren-Vestfalya eyaletinde *SPD*'nin ilk kez yerel iktidarı ele geçirmesi; partinin yerleşik üye ve seçmen tabanının sınırlarını zorladığının önemli bir işareti oldu.

SPD'nin, Godesberg programıyla gerçekleştirdiği ideolojik dönüşümünü siyasal pratiğe uygulaması bakımından belirleyici olan deneyim, 1966'da *CDU/CSU*'nun federal meclisteki çoğunluğunu yitirmesi üzerine oluşturulan *CDU/CSU-SPD* koalisyonu oldu. Koyu muhafazakâr maliye bakanı Strauss ve eski Nazi başbakan Kiesinger'le aynı çatı altında hükümet sorumluluğu paylaşmak, *SPD*'nin siyasal uzlaşma esnekliğini geliştirdi. *SPD*, 1966-1968 döneminde, yükselen öğrenci hareketi ve parlamento dışı muhalefet karşısında; "ikinci bir Weimar/ikinci bir Nazi diktatörlüğü" kâbusunu engelleme saikiyle, hükümet ortağıyla birlikte

PALME, OLOF (1927-1985)

İsveç sosyal demokrasinin önderi Sven Olof Joschim Palme 31 Ocak 1927'de Stockholm'de doğdu. 3 çocuklu ailenin en küçük çocuğuydu. Babası Gunnar, İsveç sigortacılık tarihinde isim yapmış Sven Todor Palme'nin oğluydu ve ailenin büyük pay sahibi olduğu bir sigorta şirketinin yöneticisiydi. Annesi Elisabeth Lettonyalı soylu bir ailenin kızıydı. Olof dedasi Sven Todor ile babaannesi Hanna'nın Stockholm'un seçkinler semti Östermalm'daki evinde büyüdü. Düzen, tasarruf ve sorumluluk gibi burjuva değerlerinin egemen olduğu bir ortamda durgun ve sessiz bir çocukluk geçirdi. Önce Beshow özel okuluna daha sonra da 10 yaşındayken Sigtuna yatılı okuluna gönderildi. Tarih ve dil dışındaki derslere kayıtsız kaldı. Meraklı kişiliği ekonomik bağımsızlık arayışı, mezuniyetinin hemen ardından Olof Palme'yi gazeteciliğe çekti. Savaştan sonra Ohio eyeletindeki tanınmış Kanyon College'de bir yıl okumak üzere bura kazanınca ABD'yi gezip tanıma fırsatını elde etti. Ünlü edebiyat eleştirmeni John Crowe Ransom'un çalıştığı bu okulda Liberal-Sosyalist düşüncelerden oldukça etkilendi. Mezuniyetinden sonra üç ay süren ABD yolculuğu onda derin izlenimler bıraktı. 1948'de İsveç'e dönerek Stockholm Üniversitesi Hukuk bölümüne girdi. 1949 başlarında *İsveç Öğrenci Birlikleri Federasyonu*'nun dış ilişkiler bürosunda görev aldı. Delege ve gözlemci sıfatıyla Almanya, İngiltere ve Çekoslovakya'ya gitti. Özellikle Çekoslovakya gezisi birkaç yönden yaşamını ve düşüncelerini etkiledi. 1952'de *İsveç Öğrenci Birliği Federasyonu* başkanlığına getirildi. Bu dönemde Güney Afrika'daki ırk ayrımına karşı para toplanıldı, Afrikalı ve Asyalı öğrencilere bura verilmesi için baskı yapıldı. 1951'de Hukuk Fakültesini bitirdi. 1953'de Genel Kurmay Haberalma Dairesinde sekreter olarak çalışmaya başladı.

Parlak ve karizmatik kişiliği, bilgisi ve zekası *İsveç*

"Alman modeli", İsveç modeli kadar sağlam ve oturmuş değildi; dolayısıyla "sosyal devlet" politikası Hıristiyan-sosyal koalisyon tarafından oldukça geriye götürülebildi ve SPD ile sendikalar içinde ciddi ideolojik-siyasal bunalım başgösterdi. Yıllardır yerleşikleşen teknokratik, büyümeci söylem parti içinde yaygın eleştiriyle karşılaştı; özellikle yeşil hareketin başarısı gözönüne alınarak, bu yeni toplumsal muhalefet potansiyelini ve ekolojik çelişkileri dikkate alma gereği tartışılmaya başlandı. 1985/86'da Hessen eyaletinde SPD ile Yeşiller partisi kısa ömürlü de olsa koalisyon ortaklığına gittiler. Uzun süre partinin genel sekreterliğini yürüten Peter Glotz'un başını çektiği bir grup, SPD'nin Büyük Koalisyon'la girdiği devletçi-bürokratist yöneliminden kopması için, işçi sınıfı alt kültürünün unsurlarının yeniden canlandırılmasını savundu. Bu arada, Birleşik Eylem sürecinde iç dinamizmlerini yitirmiş olan sendikalarda da, devletin ve korporatist ilişkilerin kayırıcılığından mahrum kalmalarından sonra yeni, radikal yönelimlerin ipuçları görülmeye başlandı. 1984 yazında, 35 saatlik iş haftası talebi etrafında Almanya'nın II. Dünya Savaşı sonrasındaki en büyük çaplı grev dalgası gerçekleşti: Bu talep ilk önce 1978/79'da çelik işçilerinin grevinde dile gelmişti (yanda). Bu grev dalgası çerçevesinde, üretim sürecinin örgütlenme biçimlerini de gündeme getirebilen, ücret ötesi taleplerin ortaya konulduğu görüldü. Ancak sendikal ve siyasal düzeyde bütün bu arayışlar, partinin Kanatlarının oluşumunu belirlerken; SPD merkezi, "kitle partisi" olmanın gereğini yerine getirerek, '70'lerin "sosyal devlet" çizgisinin restorasyonundan öte açılımlara imza atmadı.

son derece otoriter ve baskıcı bir tutum aldı. Mayıs 1968'de, öğrenci önderi Dutschke'ye düzenlenen suikastten sonra yükselen parlamento dışı muhafeleti bastırmak için çıkarılan "Olağanüstü Hal Yasaları"nda *SPD*'nin de imzası vardı. Bu politika, özellikle partinin gençlik örgütü *Jungsozialisten* (Genç Sosyalistler - Jusos) tarafından tepkiyle karşılanıyordu. Büyük Koalisyon döneminde *SPD*'nin *CDU/CSU* çizgisinden ayrılan iki özgül politikası vardı. Biri, Wehner destekli dışişleri bakanı Brandt'ın yürüttüğü *Ostpolitik*'ti (Doğu Politikası). Brandt, Demokratik Almanya başta olmak üzere, sosyalist blok ülkeleriyle Federal Almanya'nın ilişkilerinin yumuşamasına yönelik önemli adımlar atarak, ülkenin siyasal kültürünün üzerindeki ağır anti-komünist perdenin aralanmasına katkıda bulundu. İkinci ve "Alman modeli"nin temelini oluşturacak olan politika, ekonomi bakanı Karl Schiller'in öncülüğüyle gerçekleşen *Konzentrierte Aktion* (Birleşik Eylem) idi. *Birleşik Eylem*'le tıpkı İsveç'deki gibi, işveren örgütleri, devlet ve *SPD*'yle büyük ölçüde bütünleşmiş *Deutsche Gewerkschaftsbund*'un (Alman Sendikalar Birliği - DGB) arasında geniş kapsamlı ve merkezî toplu pazarlıklarla, sendikal düzeyde sıkı işbirliğine gitmelerini sağlayan bir ilişki-iletişim mekanizması kurumlaştırıldı. İktisadi yapının bütünlüğünün gereklerini gözeten ve sendikal uyuşmazlıkları greve ulaşmadan, yukarıdan aşağıya doğru ve işverenlerle tek tek sendikaları bağlayıcı şekilde çözen bu korporatist "Eylem", büyük sermayenin onayını kazandı.

SPD, 1969 seçim kampanyasında, savaş sonrası doğan genç kuşakların, ülkenin siyasal toplumsal kültürünün katı muhafazakâr yapısına olan (ve '68'de uç veren) tepkisini massetme kaygısını da gözeterek, "Modern Almanya'yı biz yaratacağız" sloganını kullandı ve oy oranını yüzde 42.7'ye yükseltti. Laik büyük burjuvazinin ve liberal küçük burjuvazi/bürokrasinin temsilcisi olan küçük *Freie Demokratische Partei* (Hür Demokratik Parti - FDP) ile koalisyon yaparak hükümet oldu. Başbakanlığa, Willy Brandt geldi. Brandt başbakanlığındaki 1. *SPD/FDP* koalisyonu, sosyalist blokla yumuşama politikasını somut sonuçlara, anlaşmalara vardırırken; bir yandan da *SPD*'nin önemle vurguladı "sosyal devletin inşası" doğrultusunda adımlar atıldı. Devlet bütçesinde eğitim, sağlık, vb. "sosyal" harcamaların payı artırıldı. Parti içinde, Helmut Schmidt önderliğindeki sağ kanat, büyümeci-ekonomist ve teknokratik söylemiyle öne çıkmaya başladı. '68 öğrenci hareketinin dağılmasından sonra önemlice bir kesimi *SPD*'ye yönelen genç sosyalistler ve '68'de radikalleşen *Jusos* tarafından desteklenen sol kanatçı gündeme getirilen "daha kapsamlı" siyasal reformların, ekonomik gelişmeye ve sosyal refahın artmasına bağlı olduğu vazediliyordu. *SPD* yönetimi, bir yandan "yeni kuşağı" temsil eden sol muhalefetle tamamen ters düşmemeye çalışarak, örneğin 1919'da sosyal demokratların yönetimindeki polis tarafından öldürülen Karl Liebknecht ile Rosa Luxemburg'u "parti tarihinin onurlu simaları" olarak "rehabilite" ediyordu. Öte yandan, siyasal radikalleşmeyi ve siyasetin ağırlığının parlamento/Birleşik Eylem alanının dışına kaymasını önlemek için, baskıcı önlemler alınmaktaydı. 1972'de çıkarılan, "komünistlerin ve aşırı uçların" devlet hizmetinde görev almasını engelleyen *Radikalenerlass* (Radikaller Kararnamesi) bu politikanın en belirgin örneğidir. *SPD*, devletin baskı aygıtını da "aşırı uçlara ve terörizme karşı" olağanüstü geliştirdi. Federal polisin ve siyasal polisin bütçesi 1969-1971 döneminde iki katına çıktı; eskiden yalnızca sınırlarda görev yapan *Bundesgrenzschutz*'un (Federal Sınır Koruma) faaliyet alanı ve kadrosu, ülke içinde anti-terör komando işlevi görecek şekilde genişletildi; 1975'de, kısa sürede 230 bini aşkın yurttaşın fişleneceği, iç güvenlik amaçlı bir bilgisayar ağı oluşturulacaktı.

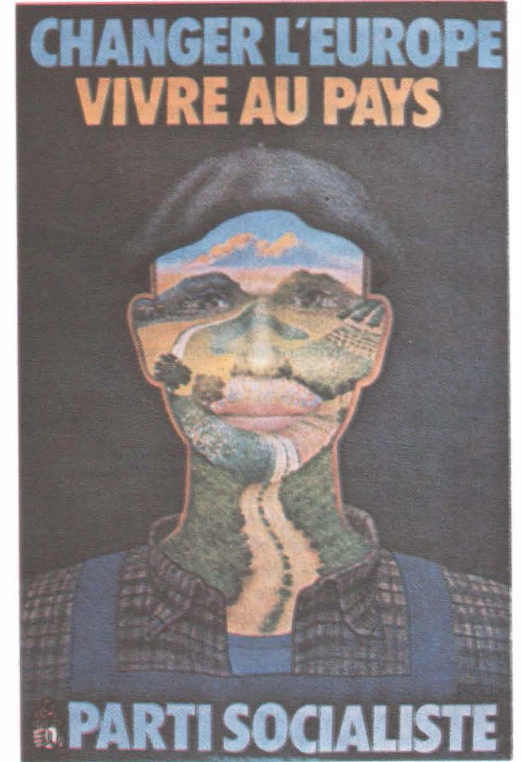
Koalisyon Ortaklığından Muhalefete

Bütün bunlara rağmen, sosyal demokrasi dışında güçlü bir radikal sosyalist örgütlenmenin yokluğu nedeniyle gençlik hareketinin kitlesel olarak *SPD*'ye akması ile, *SPD* 1973'de "tarihî"

Sosyal Demokrat İşçi Partisi yöneticilerinden bazılarının ilgisini çekmişti. 20 Eylül 1953'te Olof Palme, Başbakan Erlander'in özel kalem müdürü oldu. 1956'da soylu bir ailenin kızı olan Lisbeth Beck-Friis'le ikinci evliliğini yaptı ve bu evlilikten 3 oğlu oldu. 1957'de Jönköping bölgesinden milletvekili seçilerek Parlamentoya girdi. "Güçlü Toplum" politikası doğrultusunda, birçok alanda 1960'ların başından itibaren uygulamaya konacak olan reformların hazırlanmasında ön saflarda yer aldı. Hazırlık çalışmalarına katıldığı ve yer yer büyük bölümlerini bizzat kaleme aldığı reform tasarıları, konut sektörü, sosyal yardım sektörü ve eğitim gibi farklı alanları içeriyordu. "Çantasız Bakanlık" dönemini 1965'ten itibaren ulaştırma ve haberleşme bakanlığı dönemi izledi. Palme'nin 1969'da yapılan Kongre'de *Sosyal Demokrat İşçi Partisi* liderliğine ve dolayısıyla İsveç başbakanlığına seçilmesi Erlander'le 16 yıllık çok yakın beraberliğine ve İsveç politikasına büyük ölçüde ağırlığını koymuş olmasına rağmen şaşkınlıkla karşılandı. 1976-82 döneminde hükümet bunalımları ve sağ kanat partilerinin oluşturduğu koalisyonlar birbirini kovaladı. 1982 seçimlerine yoğun bir kampanye ile giren Sosyal Demokratlar, bu kampanya sırasında özellikle Olof Palme'nin neo-liberalizme karşı konuşmaları ile puan topladılar ve yeniden iktidara geldiler. 1982 seçim kampanyası Palme'nin en istekli en hırslı mücadelelerinden biri oldu. Sosyal Demokratlar 1985'te yapılan seçimler sonunda iktidarda kaldılar. 1982'de saptanmış olan politikada önemli bir değişiklik yapılmadı. Palme'ye göre, "İsveç doğru yoldaydı. Gerekli olan zamandı."

Olof Palme seçimlerden 4 ay sonra 28 Şubat gecesi, sinemaden evine dönerken Stockholm'ün caddelerinden birinde henüz bilinmeyen bir nedenle bilinmeyen bir kişi tarafından öldürüldü.

seçim zaferini kazandı: Oyların yüzde 45.8'ini alarak ve bu kez *FDP*'yle daha az tavizle koalisyona giderek iktidarını güçlenerek korudu. *SPD* yönetimi, bir dahaki seçimde tek başına iktidar olarak, "İsveç modeli"ni tam anlamıyla tekrarlama umudunu açıkça ifade etmekteydi. Ancak *SPD*, çok geçmeden yıpranmaya başladı. Enerji bunalımının ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri, bütün programı ekonomik büyümenin istikrarı üzerine kurulmuş olan *SPD*'yi inisiyatifsiz bir durumda bırakırken; 1974 ilkbaharında Herbert Wehner denetimindeki ve *Ulaşım İşçileri Sendikası*, *Birleşik Eylem* uzlaşmasının çerçevesini aşan ücret talebiyle greve gitti. Ardından, başbakanlık bürosunda görev yapan Guillaume adlı uzmanın Demokratik Almanya Cumhuriyeti casusu olduğu ortaya çıktı ve Brandt başbakanlıktan istifa etmek zorunda kaldı. Yerine sağ teknokratik çizginin temsilcisi Helmut Schmidt başbakan oldu. 1975 Parti Kongresi'nde sosyalizmin inşasına dönük katılımcı, özyönetimci projeler üretilmesini savunan sol umhalefetin ve Erhard Eppler önderliğinde, büyümeci ideolojiyi eleştiren ekolojik-yeşil muhalefetin mücadelesine rağmen, resmî politikada Schmidt'in çizgisi sürdü. Bu arada partide bir tür işbölümü oluştu. Parti başkanlığına getirilen Brandt, parti çerçevesinde derinlikli teorik tartışmalara ve radikal yönelimlerin çarpışmasına cevaz verirken; Schmidt yönetimindeki hükûmet politikası, nesnel, teknik, neredeyse politika-dışı bir düzeyde yürüyordu. Sosyal demokrat söylemde "sosyal devlet"in diğer adı, *Leistungsgesellschaft* (Verim toplumu) olmuştu; *Birleşik Eylem*'de, "sınıfsal uzlaşmayı" sağlaması yönü kadar, ulusal/toplumsal verimin rasyonel bir şekilde artmasına katkıda bulunması bakımından meşrulaştırılıyordu. Schmidt, denetimli bir Keynesyen politika ile, enflasyon ve işsizlik artışını dizginlemeyi ve Alman sanayiinin göreli üstünlüklerini geliştirerek uluslararası rekabette ağır basmasını sağlamayı başardı. *SPD*, 1976 seçimlerine Schmidt'in ekonomik bunalımı atlatmayı sağlayan bu "uzman" ve "iş bilen" kimliğini öne çıkararak; "Almanya modelinin inşasına devam!" sloganıyla girdi. Oyları yüzde 42.6'ya düşmesine rağmen, 3. *SPD/FDP* koalisyonuyla iktidarını sürdürdü. Bu dönemde *SPD*'nin hem soldaki, hem sağdaki toplumsal destekleri aşınmaya devam etti. Büyük sermayenin *SPD*'yle ciddi olarak zıdlaşmasına yol açan siyasal girişim, 1977'de, İsveç'tekinden çok daha dar kapsamlı bir "İşletmelerde Yönetime Katılma" yasasının yürürlüğe konması oldu. Sonradan *Kızıl Ordu Fraksiyonu* tarafından öldürülen Hans Martin Schleyer yönetimindeki Alman işveren sendikaları, bu yasaya karşı çıkarak geçici olarak *Birleşik Eylem*'den çekildiler; Ruhr'daki kömür işçileri de bunun üzerine 35 saatlik iş haftası talebiyle greve gittiler. Yönetime Katılma Yasası, Şubat 1979'da Federal Anayasa Mahkemesi kararıyla yürürlüğe girdi; ancak sermayeyle sosyal demokrasi arasındaki uyumun bozulduğu ortaya çıkmıştı. *SPD*, '70'lerin ikinci yarısında yükselen yeşil hareketin dinamiklerini kavrayamayarak; bu yeni anti-kapitalist muhalefet potansiyelini ve yeni gençliği massetme şansını da kaçırmıştı. (Bakınız: *Yeşil Hareket*.) Bu koşullarda *SPD* 1980 seçimlerinde *CDU/CSU*'nun, başbakan adayı Strauss'un faşizan muhafazakâr kimliğinin tepki toplayarak beklenen oranda oy alamaması sayesinde (yüzde 42.9 oyla) iktidarda kalabildi. Ancak 4. "sosyal-liberal" koalisyonun hareket alanı, iyiden iyiye daralmıştı. ABD Başkanı Reagan'ın dayatmasıyla, *NATO*'nun Avrupa'ya (ve Almanya'ya) nükleer başlıklı füzeler yerleştireceğinin gündeme gelmesi üzerine doğan toplumsal muhalefeti değerlendiren *SPD*'nin, 1980 kampanyasında "Almanya'nın güvenliği için" sloganın kullanması, 1976'daki oy oranını koruyabilmesinde etkili olmuştu. Schmidt, *NATO*'nun nükleer silahlanma planları karşısındaki 1980'den sonra izlediği teslimiyetçi politikasıyla, bu desteği de heba etti. Parti başkanı Brandt'ın 1982'de, yeşil ve anti-nükleer hareketle yakınlaşmayı savunan bir söylemi benimsemesi, Schmidt'in tutumunun doğurduğu tepkiyi ve politikasının militarist sonuçlarını ortadan kaldırmaya yetmedi. *Birleşik Eylem*'in korporatist yapısı içinde sendikaların taleplerini dizginleyerek yürüttüğü "kemer sıkmacı" politikaya rağmen, ağırlaşan dünya ekonomik bunalımı karşısında "sosyal devlet"in tasfiyesinde daha radikal adımlar atılmasını isteyen burjuvazinin *SPD*'den tamamen kopuşu, *FDP*'nin koalisyonu süresinden evvel bozmasında yansıdı. Mart 1983'de yapılan erken seçimlerde *SPD*'nin oyları yüzde 38.2'ye düştü; sosyal-liberal koalisyon yerini Hıristiyan-sosyal *(CDU/CSU-FDP)* koalisyona bıraktı.

Altta, 20 yıldır sosyalist hareket içinde bulunan Felipe Gonzales 1982 yılındaki seçim kampanyaları sırasında. Sözkonusu kampanya sırasında Felipe'nin ve başkanı olduğu PSOE'nin en önemli temalarından biri barıştı. Üstteki PSOE afişi "Avrupa'yı barış yoluyla dönüştürme" çağrısı yapıyordu. Sözkonusu barış programının başlıca unsurlarından biri NATO'dan çekilmekti; fakat Gonzalez, bir yandan barış şiarları atarken diğer yandan da 1986'da yapılan refarandumda İspanyolların büyük bir çoğunluğunu, NATO'da kalınması konusunda ikna edebildi.

Avusturya: "Sosyal Ortaklık"

Avusturya'da *Sozialistische Partei Österreichs* (Avusturya Sosyalist Partisi - SPÖ) ve ona yakın *Österreichische Gewerkschaftsbund* (Avusturya Sendikalar Birliği - ÖGB) I. Dünya Savaşı'ndan sonra olduğu gibi II. Dünya Savaşı'ndan sonra da; ülkede burjuva demokratik-parlamenter düzenin oturtulması gayesiyle hareket ettiler ve Hıristiyan-demokrat *Österreichische Volkspartei* (Avusturya Halk Partisi - ÖVP) ile ittifak oluşturdular. 1945'den 1966'ya kadar süren bu Büyük Koalisyon sırasında *SPÖ*, ülkenin bağımsız bir cumhuriyet olarak ayakta tutulması misyonu uğruna, *ÖVP*'li eski Nazilerin bulunduğu kabinelerde yeralmayı bile içine sindirdi. Partinin sol kanadının muhalefetine rağmen; geleneksel önderler kuşağından geriye kalan son isim olan, sağ kanadın ideologu (ve devlet başkanı) Karl Renner'in ağırlığı ve savaştan yıpranmış ülkede bütün radikal güçlerin elini bağlayan siyasal takatsizlik, uzlaşmacı yaklaşımın sistemleşmesini getirdi. II. Dünya Savaşı'nın bitiminde, Sovyetler Birliği'nin de desteğiyle geçici olarak biraz güçlenebilen *Kommunistische Partei Österreichs* (Avusturya Komünist Partisi - KPÖ) ile yapılan birkaç aylık ittifaktan sonra, *SPÖ*, anti-komünist bir tutum benimsedi. *SPÖ*'nün Büyük Koalisyon döneminde gerçekleşmesini sağladığı iki temel politika oldu: İlki, Avusturya'nın *NATO*'ya girmeyerek tarafsız kalmasını sağlamaktı. Bu tarafsızlık tercihi gibi, İsveç sosyal demokrasisinden esinlenilerek uygulanmaya başlayan ikinci politika ise, *Wirtschafts-und Sozialpartnerschaft* (İktisadî ve Sosyal Ortaklık - WuSP) yönelimiydi. 1957'den itibaren, *WuSP* çerçevesinde, *ÖGB* ile işveren temsilcilerinin eşit sayıda temsil edildikleri ve

hükümetin de katıldığı bir komisyon, ücret ve emek gücüne ilişkin geniş kapsamlı düzenleme yetkisine sahip oldu. *SPÖ*'nün sağ kanadıyla, özellikle Renner'in izinden giderek yükselen Bruno Kreisky ile iyi ilişki içinde olan *ÖGB*, savaştan sonra ülke ekonomisinin yeniden inşası ve faşizmin (ve "her türlü totaliteryanizmin") hortlamasına izin vermeyecek sağlam bir parlamenter demokratik düzenin oturtulması hedefi doğrultusunda uzlaşmacı bir çizgi izlemişti. "Sosyal Ortaklık"la oluşturulan korporatist mercilerde *ÖGB*'nin güçlü bir şekilde temsili, sendika ve *SPÖ* yönetimi açısından bu "sorumlu" tavrın ödülü, sermaye açısından ise ülke sanayiinin gelişmesi açısından rasyonel bir işbirliği anlamına geliyordu. Bu yönelim, Partinin resmî ideolojisinde de karşılığını buldu. Otto Bauer'in I. Dünya Savaşı sonrasındaki siyasal ortamı (ve o dönem kurulan Büyük Koalisyon'u) açıklamak için ortaya koyduğu "sınıfsal güçler arasında denge durumu"na ilişkin "burjuva devlet aygıtının proletaryanın bilincini ve gücünü geliştirmek için kullanılabileceği" tezleri (Bakınız: *Avusturya Devrimi ve Austro-Marksizm; Avrupa'da Sosyalist Devrimler*) ebedîleştirildi. "Sınıflar arasında denge"nin daima varolacağı ve zaten bunun gerekli, istenir bir durum olduğu varsayımıyla, devlet, kalıcı bir sınıfsal uzlaşmanın mercii ve aygıtı olarak saptandı.

SPÖ, *ÖGB* başkanı Ohla'nın birtakım yolsuzluklarının ortaya çıkmasının da getirdiği itibar kaybının etkisiyle, 1966 seçimlerinden gerileyerek çıktı ve muhalefete çekildi. Muhalefette, partinin uzlaşmacı-reformist kimliği daha da pekişti. 1967'de Kreisky'nin Parti başkanlığına seçilmesi, bu eğilime ivme kazandırdı. Kreisky, "yeni reformizmin eski refrormizmden farkının", bölüşümde ve genel anlamda eşitliğin sağlanmasının, üretimin artırılmasına bağlı bulunduğunu kavramak olduğunu ifade ederek; sosyalizmin, kapitalizmi sosyal refah devleti aracılığıyla denetleyerek, "üretim araçlarının kullanım/tasarruf yetkisini koşulsuzca kapitalistlere bırakmayarak" gerçekleştirilebileceğini savunuyordu. Kreisky'nin başkanlığında *SPÖ*, Almanya'da *SPD*'ninkinden çok daha katı bir anti-komünist tavır aldı ve Katolik Kilisesi ile kurduğu ilişkiler sonucunda, kiliseden sosyalist olmanın Hıristiyanlıkla bağdaşabileceği doğrultusunda bir açıklama "kopardı". Bu açıklama, *SPÖ*'nün gelişmesi açısından önemliydi; çünkü geleneksel olarak büyük kentlere dayanan parti, ülkenin taşrasında sanayinin gelişmesine ve işçi sınıfının ağırlığının artmasına rağmen, Hıristiyanlığın belirleyici toplumsal-ideolojik etkisi nedeniyle güçlenemiyordu. *SPÖ*, 1960'ların ikinci yarısında pekiştirdiği yeni kimliğiyle, 1970 seçimlerinden birinci parti olarak çıktı. *SPÖ*, bir süre önce *ÖVP*'den ayrılan (eski Nazilerin de bulunduğu) orta sınıf partisi *Freiheitliche Partei Österreichs* (Avusturya Hürriyet Partisi - FPÖ) ile koalisyon hükümeti kurdu. Ekim 1971'de gidilen erken seçimlerde ise salt çoğunluğu elde ederek tek başına iktidar oldu.

'70'ler, Avusturya'da sosyal demokrasinin iktidarında geçti; burjuva blok, "*Kreiskyland*" (Kreisky ülkesi) sloganını kullanıyordu. 1973/74'de enerji bunalımı nedeniyle enflasyonun ani yükselmesi bile sınıfsal-siyasal uyum havasını bozmadı; *SPÖ* 1975 seçimlerinde salt çoğunluğunu korudu. Bu yıllarda, medenî hukukta muhafazakâr mirası tasfiye eden kapsamlı reformlar gerçekleştirildi; eğitim ve sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilme düzeyi yükseltildi, çalışma yasasında işçiler lehine kapsamlı düzenlemeler yapıldı; "Sosyal Ortaklık" çerçevesinde ücretlerde önemli artışlar sağlandı. Kreisky, uluslararası politikada da etkin bir çizgi izledi: ABD merkezli kapitalist metropollere karşı Üçüncü Dünya ülkelerinin "hukukunu savunan" bir söylem geliştirdi: (Nikaragua ve El Salvador'da ABD politikasını en açıkça eleştiren Avrupalı sosyal demokrat parti *SPÖ* olacaktı); *FKÖ*'yü Batı Avrupa'da ilk tanıyan ülke de Avusturya oldu. Kreisky, ABD ile SSCB arasında siyasal-askerî yumuşamadan yana aktif tavır aldı.

SPÖ, '70'lerin sonlarında gerileme sürecine girdi. *WuSP*'un *SPÖ*'nün iktidarı döneminde iyice tahkim edilmesiyle, sendikaların ağırlığı artan korporatist ilişkiler içinde tamamen

EK (Milli Birlik) önderi Georgios Papandreu'nun oğlu ve partinin sol kanat önderi Andreas Papandreu 1968'de sürgünde bulunduğu Batı Avrupa'da, Panhellenik Kurtuluş Hareketi'ni (PHK) örgütledi. Papandreu, PHK'de, 1967 darbesi ile Yunanistan'daki hegemonyası açığa çıkan ABD'ye karşı anti-emparyalist bir söyleme ağırlık verdi. 1970'lerin başından itibaren yerli burjuvazi nezdinde de güvenilirliğini yitiren askerî cuntanın 1973'de "denetimli" bir demokrasiye dönüş için yaptığı seçim çağrısını reddeden Papandreu, bu kararlı tutumuyla işçi sınıfı ve küçük burjuvazinin radikal unsurlarının sempatisini kazandı. Kıbrıs'taki ENOSİS'ci (Yunanistan'la birleşme yanlısı) darbenin ardından Türkiye'nin adaya askerî müdahalesiyle, hedeflediği "ulusal zafer" atmosferini de yaratamayan cunta, 1974 yazında iktidarını fiilen yitirdi. Ağustos'ta ülkeye dönen Papandreu, PHK'yi Panhelenik Sosyalist Parti'ye (PASOK) dönüştürdü. PASOK, esas desteğini, kentsel ve Yunanistan'da oldukça yaygın ve güçlü olan kırsal küçük burjuvaziden alan popülist bir parti niteliğindeydi. Eylül 1974'de yapılan seçimlerde yeniden örgütlenen EK'de yer almayı reddeden Papandreu, böylece sol popülizmi sağ popülizmden ayrıştırmayı hedeflerken; iç savaşın yıkıcı mirasının süren etkileriyle hâlâ çok bölünmüş olan komünist hareketten de uzak duruyordu. PASOK, 1974 seçimlerinde yalnızca yüzde 14 oranında oy alabildi. 1974'den sonra PASOK, ABD'deki başkanlık seçimi kampanyalarının, "aday"ın karizmasını öne çıkaran, reklamatif ve ad hoc (belirli bir hedef doğrultusunda biraraya gelen) siyasal biçimini parlamenter siyasal düzeye ve popüler söyleme uyarlayarak örgütlenmesini geliştirdi. Kasım 1977 seçimlerinde, oy oranını yüzde 25.3'e çıkardı. PASOK'un propagandasının odağında, gene anti-emperyalist motifler vardı: 1976'da 700 milyon dolarlık askerî yardım karşılığında ABD üslerine izin verilmesine karşı çıktı, dış ticaretin bağımsızlaştırılmasını savundu. Bu bağımsızlıkçılık, enternasyonalist bir anti-emperyalizm anlayışına değil, Türkiye'yle ilişkiler konusunda şoven tonlar da arzedebilen milliyetçi bir söyleme dayanıyordu. 1978'de (Türkiye'nin NATO Güneydoğu kanadı dönem başkanlığını üstlenmesi üzerine) ABD üslerinin kaldırılmasını savunarak, 1980'de Yunanistan'ın NATO'nun askerî kanadına dönüşüne karşı çıkarak milliyetçi/anti-emperyalist radikalizm dozajını artıran ve ekonomik bunalımın belirleyici olduğu siyasal ortamda Papandreu'nun ekonomist akademik kariyerini öne çıkaran PASOK Ekim 1981 seçimlerinde oyların yüzde 48'ini alarak iktidar oldu. Papandreu hükümeti, ilk aşamada, vaadettiği temel demokratik reformları gerçekleştirdi: Ülke dışındaki sürgünlerin dönüşüne izin verdi, başta ordu olmak üzere, bütün devlet kurumlarındaki cunta kalıntısı faşizan unsurları tasfiye etti, sansürü kaldırdı, kilisenin elindeki işlenmeyen topraklar kamulaştırıldı, medeni kanun demokratikleştirildi, seçmen yaşı 20'den 18'e indirildi. Dış politikada, FKÖ, SSCB ve Küba'yla ilişkilerini geliştirirken; ABD ve NATO'yla ilişkileri konusunda, seçim öncesinde vaadettiği programdan geri gitti. NATO'yla görece mesafeli bir ilişki kurmakla birlikte; ABD ve NATO nezdinde, Yunanistan-Türkiye dengesinde ülkesinin göreli üstünlüğünü gözeten bir pazarlık gücünü hep elinde bulundurmaya çalıştı. 1983'de vaadinin aksine, ABD üslerinin süresini uzatan bir anlaşma imzaladı. Ekonomide ise, 1980'lerin ilk yarısında bir ölçüde popülist politikaları zorladıktan sonra 1985'den itibaren IMF'in önerileri doğrultusunda hareket etmeye başladı, ücretleri dondurdu. Bu politikası, Papandreu'nun Bonapartist etmenlerle yüklenmeye başlayan karizmatik önderliğini kurumlaştırması ve birtakım yolsuzlukların ortaya çıkması sonucunda iyice yıpranan ve işçi sınıfından aldığı oyları KP ve radikal sol partilere kaptıran PASOK, 1989'daki seçimlerde yenilgiye uğrayarak iktidardan düştü. PASOK'un bunalımı, işçi sınıfı ile ilişkisini organikleştirememeyerek, sol popülist karakteri ile "Vasik" sosyal demokrasi arasında sallantılı konumundan kurtulamayışı olarak tanımlanabilir. Fotoğrafta, 8 Ekim 1981 seçimlerinin galibi PASOK taraftarlarının kutlamaları görülüyor.

bürokratikleşmesi, parti içinde sol kanadın eleştirilerinin yoğunlaşmasına yol açıyordu. '70'lerin ortalarından itibaren gelişmeye başlayan yeni toplumsal hareketler (başta yeşil hareket ve feminizm), karşısında baskıcı-parlamentarist bir tavır alan parti, genç ve sol tabanda desteğini hızla yitirdi. 1978'de, Zwentendorf nükleer santralinin işletmeye sokulup sokulmayacağını belirlemek üzere yapılan referandumda Kreisky'nin "evet" sonucu çıkmaması halinde istifa edeceğini açıklamasına rağmen "hayır" oylarının daha fazla çıkması, bu yıpranmanın en belirgin ifadesi oldu. Kreisky istifa etmedi; üstelik *SPÖ* 1979 seçimlerinde de salt çoğunluğunu korudu. Ancak 1983 seçimlerinde beklenen gerileme gerçekleşti: *SPÖ*'nün iktidar olabilmek için *FPÖ* desteğine muhtaç olması üzerine Kreisky başbakanlıktan istifa etti. *SPÖ*'lü Sinowatz'ın başbakanlığında *SPÖ-FPÖ* koalisyonu kuruldu. Bu yıllarda, dünya ekonomik bunalımının ve yeni sağın yükselişinin sınıfsal-siyasal mücadelelerde uluslararası düzeyde yarattığı gerilim, sendikal düzeyde korporatist etmenin, siyasal düzeyde uzlaşma etmeninin ağır bastığı Avusturya'ya, gecikerek de olsa yansıdı. Bu gerilim, 1986'da Devlet başkanlığı seçiminde doruğa ulaştı. *ÖVP*'nin, eski bir Nazi olduğu saptanan Kurt Waldheim'ı devlet başkanlığına aday göstermesi ve Waldheim hakkındaki iddialara Nazi geçmişini yalanlayarak değil, dönemin Nazi işbirlikçisi kukla Avusturya hükümetini meşrulaştırmaya çalışarak karşılık vermesi, *SPÖ*'nün II. Dünya Savaşı'nın bitiminden beri ilk defa Avusturya burjuvazisinin ve muhafazakâr güçlerinin faşist geçmişiyle ideolojik-siyasal hesaplaşmaya girmesine yol açtı. Polemikler, gösteriler ve kampanyalarla siyasal gerilim hayli tırmandı. Waldheim, 1945'den beri ilk kez *SPÖ-ÖVP* uzlaşması olmadan seçilen bir devlet başkanı olarak göreve başlarken, ülkedeki "tarihsel uzlaşma" ilk kez ciddi bir sarsıntı geçirmiş oluyordu.

Fransa: Yeni Liberalizmin Dünyasında Sosyalist İktidar

Fransa'da II. Dünya Savaşı'ndan sonra, *II. Enternasyonal* geleneğini sürdüren *Section Française de l'Internationale Ouvrière* (İşçi Enternasyonali Fransa Seksiyonu - SFIO), 1945 ve 1946 seçimlerinde oyların yüzde 20'ye yakınını almasına karşın (1945: yüzde 18.5, 1946: yüzde 17), soğuk savaş ideolojisine gösterdiği kayıtsız şartsız teslimiyetin tabanındaki olumsuz etkisi nedeniyle hızla güç yitirdi. Bir süre sonra, partiden kopan sol kanat, *Parti Socialiste Unifié*'yi (Birleşik Sosyalist Parti - PSU) kurdu. 1962 seçimlerinin sonuçları, Fransa'da solun dağınıklığını ortaya koyuyordu: *Parti Communiste Française* (Fransız Komünist Partisi - PCF) oyların yüzde 21.8'ini, *SFIO* yüzde 12.6'sını, *PSU* yüzde 2.4'ünü almıştı. *SFIO* ve *PSU*, ağırlıklı bir siyasal güç haline gelmek sorununun yanısıra, ideolojik bunalımla karşı karşıyaydılar. Gerek örgütsel yapıları, gerek düşünsel geçmişleri dolayısıyla İskandinav ve Alman-Avusturya sosyal demokrasisine benzemeyen ve köklü gelenekleri nedeniyle bu deneyimleri model almaya da yanaşmayan bu partiler; *PCF* ile burjuva partileri arasındaki alanda dururken, ayırdedici özgül bir programatiği ortaya koy(a)mamanın açmazını yaşıyorlardı. *SFIO*'nun 1965 kongresinde, II. Dünya Savaşı öncesinin "eski" sosyal demokrasisinin izlerini taşıyan sol kanadın ağırlığını koymasıyla *SFIO*, De Gaulle rejimine karşı *PCF* ile işbirliği ilkesini benimseyerek yeni bir yönelime girdi. Aynı yıl yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde *PCF*, *SFIO* ve *PSU* ile 1950'lerden itibaren çeşitli yapılar oluşturan radikal demokrat örgütler, bu sonunculardan *Toplumsal Eylem Merkezi*'nin başkanı François Mitterand'ı ortak aday gösterdiler. *PCF* ile sosyalist partilerin yakınlaşması süreci, 1965 cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra da devam etti. Bir yandan *SFIO*'nun sol kanadı *PCF*'ye yaklaşırken; ülkede kapitalizmin hızla modernleşmesi nedeniyle, daha çok *SFIO*'da toplanan beyaz yakalı işçilerle, teknikerlerle ilişkiyi siyasal bakımdan önemseyen *PCF*'nin de bu partiden daha az uzak durmasına yolaçmaktaydı.

SFIO, 1968 parlamento ve 1969 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ağır yenilgiler yaşadıktan sonra, ideolojik-siyasal yenilenme hamlesine girdi. Temmuz 1969'da yapılan kongrede, parti *II. Enternasyonal* geleneğinden sembolik düzeyde koparak, *Parti Socialiste Française* (Fransız Sosyalist Partisi - PSF) adını aldı. Ancak gerçek yenileşme, Mayıs 1971'de yapılan ünlü Epinay kongresinde gerçekleşti. 1978'e kadar olan seçimlerin ikinci turların da *PCF* ile *PSF*, birbirlerine görece güçlü oldukları yerlerde destek vererek ittifak yaptılar. Ancak ilk tur seçimlerde alınan oylar, bu süreçte *PSF*'nin II. Dünya Savaşı sonrasında ilk kez *PCF*'yi geçtiğini gösterdi. 1973'de her iki parti yüzde 20 civarında iken; 1978'de *PCF* aşağı yukarı aynı düzeyde kalmış *PSF* ise yüzde 25'e ulaşmıştı. Bu süreci gören *PCF*, 1977'de ortaklığı bozdu. 1978'de, yeni toplumsal hareketlerle yakın ilişkiyi ve radikal ekonomik-siyasal adem-i merkezîleşmeyi savunan *Confédération Française Démocratique du Travail* (Fransız Demokratik İş Konfederasyonu - CFDT) destekli *İkinci Sol* önderi Rocard ile sağ kanat önderi Mauroy'un parti yönetimini ele geçirmek için harekete geçmeleri üzerine *CERES*'le ittifak yapan Mitterand, bu ittifakın gereği olarak radikal sol bir yönelime girdi: Ocak 1980'de, radikal anti-emperyalist ve pro-Sovyet tezler de içeren bir *"Sosyalist Proje"* ilan edildi. *Sosyalist Proje*, "millîleştirme, adem-i merkezîyetçilik ve planlama" yoluyla "eşitlikçi bir kapitalist topluma geçiş"i öngörüyordu. Oldukça kapsamlı bir kamulaştırma uygulamasını vaadeden ve burjuva basınca "Leninist" olarak tanımlanan bu programın siyasal-ideolojik çerçevesi, Fransa'nın yaşayan önemli Marksist düşünürlerinden Henri Lefebre tarafından "Kuzey Avrupa sosyal demokrasisinin Fransa'da yeniden yaratılması" olarak yorumlanıyordu.

PSF, Mayıs 1981'deki Cumhurbaşkanlığı seçimlerine, aday Mitterand tarafından "geleceğin kentli uygarlığının" nesnel verileri olarak teknokratik bir eklemlenme içinde sunulan bu *Sosyalist*

Yeni Liberalizm

Klasik literatürde "metropol" tabir edilen ülkelerde özellikle 1980'lerin başlarından itibaren büyük bir güç ve ivme kazanarak bu ülkelerin siyasal ve toplumsal yapılarında köklü ve kurumsal değişikliklere yol açan, bunun yanında gelişmekte olan/az gelişmiş ülkeler ve bu referans çerçevesinde herhangi bir kategoriye yerleştirilmesinde güçlük çekilen (kapitalizm dışında mütalaa edilebilecek bir gelişme/sanayileşme modelini benimsemiş) ülkelerin de orta ve uzun dönemli stratejilerini tümüyle gözden geçirmelerini zorunlu kılan "ideoloji" ve bu ideolojinin siyasal pratiğinin neo-liberalizm olarak tanımlanmış olması, aslında sırtını *The City* ve *Wall Street*'e dayamış bulunan uluslararası medyanın (*The Economist, Financial Times, Time, Newsweek* ve benzerleri...) kolay okunabilme kaygısından kaynaklanan klişeciliğinin bir sonucudur. Her şeyden önce, seçim kampanyası sırasında, üstelik bir de Walter Mondale'i aşırı sola kayıyor olmakla suçlayabilen bir zihniyetin liberalizmle ilişkisi kanımca nicelik ve nitelik olarak rahmetli Joseph McCarthy'nin hümanizmle ilişkisinden bir karış öteye geçemez. (Kaldı ki McCarthy/hümanizm ilişkisi ile tırnak içerisinde neo-liberal pratik arasında yapılabilecek benzetme ve karşılaştırmalar kuşkusuz bu örnekle sınırlı değildir.) Ancak bu yazı esas olarak neo-liberal etiketli ideolojinin liberalizmin soyağacındaki yerini değil, bu ideolojinin siyasal pratiğini ve sonuçlarını kısaca değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla terim seçimindeki yanlışlığa ilişkin bu kısa notun bununla sınırlı tutulması ve bu çerçevede neo-liberalizmin, salt tartışmanın sürdürülebilmesi açısından herhangi bir nesneye verilen herhangi bir ad olarak kabul edilmesi yararlı olacaktır.

Neo-liberal ideolojiye ilişkin değerlendirmelerde düşülen temel yanılgılardan biri, bu ideolojinin (ya da dünya görüşünün) kökenleri araştırılırken ya çok gerilere gidilerek Adam Smith, David Ricardo, John Stuart Mill, Henry David Thoreau, (ve hatta kemiklerini sızlatarak) Thomas Jefferson ve Thomas Paine'e kadar uzanan bir soyağacının bir dalından diğerine sıçramak (ki bizzat Ronald Reagan, özellikle "Hür Dünya" retoriğini bu çerçeveye oturtmaya özen göstermiştir), ya da tam tersine neo-liberalizmin tarihini Amerika Birleşik Devletleri'nde Ronald Reagan ve Birleşik Krallık'ta Margaret Thatcher'ın siyaset sahnesine çıktıkları günden başlatmaktır. Kuşkusuz neo-liberal ideologlar, Adam Smith ya da Thomas Jefferson'dan yerinde ve zamanında yapılacak bazı alıntıların piyasaya sundukları mamulü daha yenilir, yutulur hale getirmeye yardımcı olacağının farkındadırlar ve bu yolla normatif bir iktisat anlayışını bizzat tarihin yerine ikame edebilmek için ellerinden geleni ardına koymamaktadırlar. Ve yine kuşkusuz, Ronald Reagan ve Margaret Thatcher, spot ışıklarının da üzerlerine çevrilmiş olmasından yararlanarak neo-liberalizmin ete kemiğe bürünmüş simgeleri haline gelmeyi başarmışlardır. Ancak neo-liberalizmin tarihsel gelişimi içerisinde, bu gelişimi yönlendirme açısından en az Reagan ve Thatcher kadar önemli iki siyasal kişiyi (kişiliği demeye dilim varmıyor) unutmamak gerekir: Joseph McCarthy ve Richard M.Nixon.

Joseph McCarthy, bilindiği gibi, *U.S. Chamber of Commerce* (A.B.D. Ticaret Odası), Adalet Bakanlığı, *FBI*, *House Committe on Un-American Activities* (Temsilciler Meclisi Amerikan Aleyhtarı Faaliyetler Komitesi), Ku Klux Klan gibi saygıdeğer Amerikan kuruluşlarının II. Dünya Savaşı sonrasında yolun solundan yürümeyi tercih edenler ve solaklar da dahil olmak üzere solcu kabul ettikleri herkese karşı açtıkları topyekûn savaşın "sancak gemisi" olma görevini üstlenmiş saygıdeğer bir politikacı idi. "McCarthyizm" olarak anılan çılgınlık döneminde aralarında Dış İşleri Bakanı Acheson'ın da bulunduğu yüzbinlerce Amerikalı solculukla suçlanarak fişlenmiş, Savun-

ma Bakanı Marshall da dahil olmak üzere yüzbinlercesinin de Amerikan aleyhtarı faaliyetlerde bulunduğu iddia edilmişti. Her ne kadar Joseph McCarthy'nin duracağı yeri bilememesi nedeniyle daha sonra yolları ayrıldıysa da gerek Richard M.Nixon'ın, gerekse Ronald Reagan'ın siyasal kariyerlerindeki ilk ve belki de en önemli derslerini McCarthy'den almış oldukları bir gerçektir.

Richard M.Nixon'ın siyasal kariyeri de aslında bir anlamda nerede durması gerektiğini bilememesi nedeniyle sona ermiştir. Ancak Nixon'ın Amerikan kamuoyunda neredeyse bir ahlakî şok yaratan bir skandal sonucunda istifa etmek zorunda kalmış olması bile Nixonizm'in (ki küçük harfle yazılması tavsiye edilir) Amerikan siyasal yaşamındaki etkinliğini ortadan kaldıramamıştır. Reagan döneminde de Vietnam'da savaşan askerlerle birlikte Nixon'ın itibarı da fiilen iade edilmiş bulunmaktadır. Aslında bunda şaşırtıcı bir şey yoktur, çünkü gerek ideolojik olarak gerekse siyasal pratik açısından

1980'de Londra'da, giderek artan işsizliği protesto etmek için yapılan gösteride "Çalışmak İstiyoruz, Hemen Şimdi!" ve "Thatcher'a İşsizlik Sigortası Verin!" sloganları kullanılıyordu.

McCarthy-Nixon-Reagan çizgisi bir süreklilik arzetmektedir. Kanımca bu üç kişi arasındaki en önemli farklılık, McCarthy ve Nixon'ın aşırı antipatik olmalarına karşın Reagan'ın Amerikan kamuoyunu İrangate ile bir ilişkisi bulunmadığına inandırabilecek kadar sempatik olmayı başarabilmesidir. Bunun dışında benzerlikler dehşet vericidir. McCarthy döneminde neler olduğu yukarda kısaca özetlenmişti. Nixon'ın başkanlığı döneminde ise telefon dinleme, fişleme gibi birlik ve bütünlüğü korumaya yönelik faaliyetler adamakıllı yaygınlaşmış, gizli operasyonlar tezgahlamak üzere Beyaz Saray'da bir "özel soruşturma dairesi" oluşturulmuş, Domuzlar Körfezi'nden emekli ajanların yönettiği bu daire istenmeyen ifadeler verebilecek kişileri tehditle korkutmak, diplomatik belgeleri tahrif etmek, savaşa karşı düzenlenen gösterilere yönelik provokasyon grupları oluşturmak gibi görev ve sorumluluklar üstlenmişti. Reagan döneminde ise *CIA*, devlet protokolünde en ön sıralarda yer almaya başlamış (ki Reagan açısından Yüksek Mahkeme'den önce geldiğini söylemek sanırım abartma olmayacaktır), ülke içindeki ufak işleri *FBI* üstlendiğinden kabına sığamayan istihbarat elemanları birçok ülkenin kaderini değiştirmeye yönelik projelere el atmışlardır. Gerek Nixon, gerekse Reagan dönemlerinde, SSCB ve genel olarak "sosyalist ülkeler"le olan ilişkilerde bir yumuşama gündeme gelmesine rağmen (ki Reagan dönemindeki yumuşama ortamının daha gözle görülür nitelikte olduğunu belirtmeden geçmemekte yarar vardır) silahlanma harcamalarında en ufak bir kısıntı gündeme gelmemiş, tam tersine silahlanmaya aktarılan fonlar reel olarak ve önemli ölçüde artmış, özellikle Reagan döneminde akıl almaz boyutlara ulaşmıştır. Bunun yanında hem Nixon hem de Reagan sosyal amaçlı kamu harcamalarını kısabilmek için büyük çaba göstermişler, özellikle sağlık ve eğitim hizmetlerinin kalitesi her iki başkan döneminde de gerilemiştir.

Margaret Thatcher, "neo-liberal" cemaat içerisinde genellikle Ronald Reagan'ın özel kalem müdürü olarak kabul edilmiş olmakla birlikte (ki kendisi de bu izlenimi değiştirmek için bir çaba göstermemiştir denilebilir) aslında Birleşik Krallık'ta sınıflar arası müesses ilişki ve dengeleri sonuna kadar zorlayan kararlı tutumuyla kanımca en azından bu ülkenin siyasal tarihi özelinde çok daha özgün bir katkıda bulunmuştur. Thatcher'ın Reagan'a oranla çok daha militan bir neo-liberal olduğunu söylemek bir abartma olarak kabul edilmemelidir çünkü Reganizm'in karşısına 'sol' ve 'liberal' muhalefet (gerçekten saygıdeğer bazı akademik çevrelerin ve sendikacıların dışında) olarak Walter Mondale, Gary Hart, haydi haydi rahip Jesse Jackson'dan başka kimse çıkmazken, Margaret Thatcher aynı politikaları güçlü ve organize bir sınıf hareketine karşı, üstelik de popüler kalmayı başararak uygulayabilmiştir. E.J. Hobsbawm'ın deyişi ile, Birleşik Krallığın tarihinde, "Ülkenin yöneticileri, bunalımlar başedilemeyecek denli tehlikeli olma noktasına geldiklerinde, ipin ucunu kaçırmanın maliyetini hiçbir zaman gözardı etmediler, Yöneticilerin en büyük siyasal etkinliğe sahip kesimi, modern Britanya'nın temel siyasal gerçeğini, bu ülkenin işçi sınıfı çoğunluğunun mutlak muhalefeti karşısında yönetilemeyeceği ve bu çoğunluğun önemli bir kısmıyla uzlaşmanın küçük maliyetinin her zaman göze alınabileceğini hemen hiç unutmadılar..." Thatcherizm'in anlaşılabilmesi için bu değerlendirme iki açıdan önemlidir: Margaret Thatcher uyguladığı politikalarla hem işçi sınıfının ssyisal çoğunluğunu siyasal azınlığa dönüştürmeyi başarmış, (ki 1979 ve 1983 seçimlerinde *İşçi Partisi*'nden *Muhafazakâr Parti*'ye önemli bir oy kayması gözlenmiştir), hem de 1984'deki kömür işçileri grevi örneğinde görüldüğü gibi gerekli gördüğünde "bunalımlar başedilemeyecek denli tehlikeli olma noktasına geldiklerinde" dahi gerilemeyerek İngiliz siyasal yaşamındaki "consensus" geleneğinden bir kopuşu temsil etmiştir.

"Neo-liberal" ideologların her türlü uluslararası forumda ısrarla vurguladıkları uluslararası ticaretin liberalleşmesinin bu ticarî ilişkilerde yer alan bütün ülkelerin refah düzeylerinin artmasına yol açacağı yolundaki tezlerinin samimiyeti ve inandırıcılığı hayli kuşkulu olmakla birlikte bu ve buna benzer görüşler "neo-liberal" retoriğin temel propaganda malzemesini oluşturduğundan kısaca ele almakta yarar görüyorum. Kanımca "neo-liberallerin" serbest ticaret ya da ticaretin liberalleştirilmesinden anladıkları ile 18. ve 19. yüzyıllarda Britanya İmparatorluğu'nu yönetenlerin serbest ticaret anlayışı arasında önemli bir fark yoktur. Yani: "Başkalarının ihraç pazarlarını ele geçirebilen ve hatta tüm dünyadaki ihraç pazarlarının büyük bir bölümünün üzerinde kısa sürede tekelci bir egemenlik kurabilen bir ülke kendi sanayicileri için sanayi devrimini gerçekleştirmeyi mümkün ve bazen de fiilen zorunlu kılacak ölçüde ihraç sanayilerini genişletebiliyordu. İşte Britanya'nın 18. yüzyılda başardığı şey buydu... Bu noktada Sanayi Devrimi'nin doğuşundaki üçüncü etkene, hükümete gelmekteyiz. Bu noktada Britanya'nın potansiyel rakiplerine göre üstünlüğü oldukça belirgindir. Britanya bazı ülkelerden (Fransa gibi) farklı olarak bütün dış politikasını ekonomik hedeflere bağlı kılmaya hazırdır..." (E.J. Hobsbawm) Her ne kadar iki dünya savaşı sonrasında oluşan dengeler ABD ve Birleşik Krallık'ın neo-liberalizmin yükseliş döneminde keyfî bir 'gambot politikası' izlemelerini bir ölçüde engellediyse de, her iki ülkenin de fırsat bulduklarında bu tür maceralardan kaçınmayacakları yaşanan olaylarla kanıtlanmıştır: Grenada, Beyrut, Falklands ve benzerleri...

Çok özet olarak belirtmek gerekirse, neo-liberalizmin 'serbest ticaret' doktrini, 'klasik' pazar paylaşım yöntemlerinin uygulama olanaklarının sınırlı olduğu günümüz dünyasında, petrol şoku ve üçüncü dünyanın borç bunalımının derinleşmesi gibi gelişmelerin de katkısıyla, (ki yukarda da değindiğimiz gibi bu unsurlar gelişmekte olan/az gelişmiş ülkelerin hemen tümünün kalkınma stratejilerini ve temel önceliklerini yeniden gözden geçirmelerini ve bir çoğunun da yüzseksen derecelik bir dönüş yapmasını zorunlu kılmıştır...) daha sofistike ve gerek uluslararası kamuoyu, gerekse bizzat bu politikaların dayatıldığı ülkelerin insanları açısından 'daha kolay kabul edilebilir' pazar paylaşım politikalarının uygulanması için gerekli felsefî zemini yaratmaktan başka hiçbir amaca hizmet etmemektedir.

Ancak burada sorulması gereken soru şudur: Bütün bunlara rağmen neo-liberal ideoloji nasıl olup da bu denli popüler olabilmiş, bu denli büyük bir güç kazanabilmiş, Reagan ve Thatcher gibi liderler nasıl olup da geleneksel muhaliflerini fiilen safdışı bırakarak ülkelerinin ve dünyanın kaderi üzerinde bu denli etkili olabilmişlerdir?.. Kanımca bu soruya verilebilecek yanıtlardan biri de, neo-liberal politikacı ve ideologların özellikle '70'lerden itibaren gözlenmeye başlanan iktisadî ve toplumsal değişiklikleri, özellikle de 'iktisadî gelişme' kavramının kazandığı yeni boyutu, yani klasik anlamda 'sanayileşme' ile iktisadî gelişmenin, en azından birçok insan açısından artık 'özdeş' kabul edilmediğini (sezgisel olarak da olsa) muhaliflerinden daha erken algılamış olmalarıdır. Şöyle ki, klasik anlamda sanayileşmenin sınırlarına çok önceden varmış olan ve uzunca bir süredir de bu sınırları zorlamakta olan ülkelerin iktisadî yapılarında 1950'lerde önemli bir değişim gözlenmiş, örneğin "1956'da Amerika Birleşik Devletleri, tarım dışı sektörde istihdam edilen işgücünün yüzde 50'sinden fazlasının artık mavi yakalı ya da el emeğiyle geçinen işçi" olmaktan çıktığı ilk büyük güç haline gelmiştir. "Mavi yakalı işçilerin sayısı, beyaz yakalı denilen-perakende ticaret, idarî işler, iletişim, araştırma, eğitim ve hizmetler sektöründeki diğer kategorilerde çalışanların sayısının altında kalmıştır..." (Alvin Toffler) Ve bu eğilim, tarım sektörünün göreli öneminin giderek azaldığı diğer ülkelerde de giderek güçlenmiş, özellikle '70'lerle birlikte iletişim ve bilişim teknolojisinde ortaya çıkan hızlı gelişmeler, bunların finans sektörü üzerindeki etkileri vb. nedenlerle salt hizmetler sektörünün göreli ağırlığı artmakla kalmamış, bizzat klasik sanayi sektörünün üretim teknikleri ve istihdam yapısında da büyük değişmeler gözlenmiştir. Ve ne yazık ki neo-liberal ideologlar ve politikacılar, bu değişimin siyasal çağrışımlarını algılamakta daha erken davranmışlar, ve sonraları bu gelişmelerin yarattığı siyasal potansiyeli bütünüyle kavradıklarında bütün popüler propagandalarını bu çerçeveye oturtmakta tereddüt etmemişlerdir. Neo-liberalizmin muhalifleri (örneğin *İngiliz İşçi Partisi*) ise, belki geleneksel tabanlarını yitirmek kaygısıyla, muhafazakâr bir politika izlemeyi tercih etmişler, bu değişimi Büyük Bunalım yıllarının maden ve metalürji işçisi perspektifinden değerlendirmekte ısrarlı davranmışlar, muhalif politika literatüründe artık "sanayisizleşme" gibi kavramların da dahil edildiğini görmezlikten gelmişlerdir. Kaldı ki, örneğin Reagan ve Thatcher'ın kamu harcamalarının kısılmasının zorunlu olduğu yolundaki saptamalarına karşı çıkarken (ki aslında her ikisi de tam tersini yapmışlardır, kastettikleri yalnızca sağlık ve eğitim gibi *belli* kamu harcamalarının kısılmasıdır) Keynesgil arazinin dışına çıkmamayı tercih etmiş ve bu nedenle de sürekli "artan kamu harcamaları-artan enflasyon" ikileminde tıkanıp kalmışlardır.

Özetle söylemek gerekirse '80'li yıllarda insanlık bir daha geri gelmemek üzere bir on yıl daha yitirmiştir.

UĞUR UZBAY

Proje'yle; bir yandanda "Amerikan ve Japon emperyalizminin, uluslararası kapitalizmin vahşi işleyişi"ne karşı "teknolojik atılım", "iç pazarın yeniden fethi" gibi hedeflerle, Fransa'da "ortalama" seçmende yaygın olan şoven duygulara hitap ederek; Mitterand'ın ismi etrafında da "güçlü adam" imajını oluşturmayı ihmal etmeyerek girdi. İkinci turda, PCF seçmeninin desteğiyle, oyların yüzde 52'sini alan Mitterand, Fransa'nın ilk sosyalist cumhurbaşkanı oldu. Haziran'da Mitterand'ın parlamentoyu feshederek yapılmasını sağladığı erken seçimlerde de *PCF* ve *PSF* üstünlük sağladılar; 4 *PCF*'li bakanın katılımıyla, sosyalist bir hükümet kuruldu. *PSF* iktidarı, Keynesyen bir ekonomi politikayı hiç düşünmedi. Dünya ekonomik bunalımının koşullarında, ülkede paylaş(tır)ılabilecek gelir fazlasının yaratılmasının, Fransa sanayisinin uluslararası emperyalist rekabette güçlü bir konum edinmesi gerektiği kabulünden hareketle; enformatik gibi, dünya kapitalist sistemi içinde hegemonik niteliğe sahip olabilecek modern teknolojilere dayalı sanayileri teşvik etmeye öncelik veriyorlardı. Kamulaştırma programı da, "ideal bütünsel kapitalist" olarak, devletin elinde bu yönlendirmeyi yapabilecek gücün yoğunlaşmasını sağlamayı amaçlamaktaydı. Maliye bakanlığını üstlenen, partinin teknokratik sağ kanadından Delors, monetarist politikalara da açık olduklarını vurgulayarak, ücretlerin de teknolojik-sinai gelişme şiarının gereklerine bağımlı olduğunu ifade etmişti. Nitekim, Fransız sermayesinin temsilî isimlerinden Yvon Gattaz da 1982 başında, "hedeflere ulaşmak için kullanılacak araçlara ilişkin görüş ayrılıkları dışında, cumhurbaşkanının politikasını onayladıklarını" açıkladı.

PSF, kamulaştırma programının bir bölümünü uygulayabildi. Şubat 1982'de 2 sanayi grubu, 2 malî şirket, 36 banka kamulaştırıldı. Böylece, sanayinin toplam cirosunun üçte biri, banka mevduat ve kredilerinin dörtte üçü devletin denetimine geçmiş oldu. Sermayenin fazla büyük tepkisiyle karşılaşmayan kamulaştırma programı bedel ödenerek yürütüldüğü için (*PCF-PSF* 1982 ortak programı ise bedelsiz kamulaştırmayı öngörmüştü), ilk aşamasında tıkandı. Bu arada 1982'de çıkarılan bir yasayla, kamulaştırılan işletmelerde, devlet ve işçi temsilcilerinin yeralacağı ortak yönetim organları oluşturulmasına girişildi. *PSF* yönetimince, bütün sanayi içinde model olacağı umulan bu uygulama; *PSF* hükümetinin kendisini açıkça destekleyen *CFDT* ve daha tereddütle destek veren komünist *Confédération Générale du Travail* (Genel İş Konfederasyonu - CGT) ile, korporatist ilişkiler geliştirme yöneliminin en önemli adımı idi. "Sanayideki gelişmeyi ulusal uzlaşma ile sürdürme" (Delors) ve "patronlar ve işçiler arasında iyi bir toplumsal ilişkiler sistemi kurma" (Rocard), *PSF*'nin İskandinav ve Almanya-Avusturya sosyal demokrasileri ile paylaştığı amaçlarıydı. *PSF*'nin "klasik" anlamda sosyal demokratlaşma sürecini, iktidar pratiği içinde tamamladığı düşünülebilir.

PSF, iktidarı döneminde, toplumsal alanda önemli reformlar yapmayı başardı. Ölüm cezası kaldırıldı, idare ve adalet sisteminde reformlar gerçekleştirildi, yerel yönetimlerin yetkileri artırıldı. İktidarın ilk döneminde, Keynesyen reçetelere sınırlı ölçüde de olsa başvurulup istihdam yaratıcı ve ücret artırmaya dönük kamu harcamalarına yer verildiyse de, 1983'den itibaren Delors'un ağırlığıyla bu uygulamalar dizginlendi. Bu arada, işçi sınıfının radikal unsurlarının tepkisinin yanısıra, özellikle orta sınıflar ve küçük sermayenin anti-*PSF* bir konuma geçmesiyle, Temmuz 1984 yerel seçimlerinde *PSF* de *PCF* de büyük yenilgiye uğradılar. Mauroy'un yerine bu kez Febius'un başkanlığında kurulan yeni hükümet, enflasyonu düşürmeye dönük monetarist bir politika izlemeye başladı. *PCF* bu hükümeti desteklemeyerek bakanlarını çekti. Mart 1986 parlamento seçimlerinde ise çoğunluğu burjuva blokun elde etmesi üzerine, sosyalist cumhurbaşkanı Mitterand, -çok da zorluk çekmeden- sağ bir hükümetle işbirliği yapmak zorunda kalacaktı.

İtalya: *PSI*'nin Sosyal Demokratlaşma Süreci ve Artan İnisiyatifi

İtalya'da, kökü *II. Enternasyonal* geleneğine dayanan *Partito Socialista Italiano* (İtalyan Sosyalist Partisi - PSI), Fransa'dakine benzer bir şekilde, *Partito Communista Italiano* (İtalyan Komünist Partisi- PCI) ve *Democrazia Cristiana* (Hıristiyan Demokratlar - DC) ile arasındaki ideolojik-siyasal ilişkiyi ve mesafeyi tayin etmeye çalışarak, uzun süre kimlik bunalımı yaşadı. Faşizm ve savaş döneminde güçlü bir direniş geleneğine sahip bulunmayan *PSI*, II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızla güç yitirdi ve yüzde 10'larda dolaşan bir parti haline geldi. 1950'lerin ortalarına dek, ülkede burjuva demokrasisinin kurumlaşması çerçevesinde *PCI* ile yaptıkları işbirliğini, 1956'da Macaristan'ın SSCB tarafından işgali üzerine sona erdirdiler. Bu arada 1947, Sarragat önderliğindeki sağ azınlığın komünistlerle işbirliğini eleştirerek partiden ayrılıp *Partito Socialista Democratico Italiano*'yu (İtalyan Sosyal Demokrat Partisi - PSDI) kurması, *PSI*'yi yıpratan bir başka etken olmuştu. 1964'de, *PSI*, genel burjuva demokrasisinin muhtemel bir faşizm veya otoriter rejim tehlikesi karşısında ayakta kalması amacıyla, *DC* ağırlıklı koalisyon hükümetine katılınca; bu kez partinin sol kanadı koparak *Partito Socialista di Unità Proletaria*'yı (Sosyalist Proleter Birlik Partisi - PSIUP) kurdu. 1966'da, *PSDI* ile *PSI*, *Partito Socialista Unità* (Birleşik Sosyalist Partisi - PSU) adı altında birleştiler. *PSDI*, birleşmenin koşulu olarak, komünistlerle her türlü işbirliğinin reddedilmesini ortaya koymuştu; ancak *PSU*'nun *PSI* kökenli unsurları, gerek sosyalistlerle komünistlerin birarada bulunduğu *Confederazione Generale Italiana del Lavoro*'da (İtalya Genel İş Konfederasyonu - CGIL), gerekse yerel yönetimlerde işbirliğini sürdürdüler. Temmuz 1969'da, gene komünistlerle işbirliği konusunda çıkan bir anlaşmazlık üzerine, eski *PSDI*'nin sağ çoğunluğu ayrılarak *PSDI*'yi yeniden kurdu; *PSU* da yeniden *PSI* adını aldı.

KREİSKY, BRUNO (1911-...)

13 yıl başbakanlık görevinde bulunan Avusturyalı siyaset ve devlet adamı Kreisky, 12 Ocak 1911'de Viyanalı bir fabrikatörün oğlu olarak doğdu. İlk ve orta öğrenimini Viyana'de tamamladıktan sonra Viyana Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. Daha orta öğrenimi sırasında sosyalist mücadeleye katılan Kreisky önce *Sosyalist İşçi Gençliği* örgütüne, 15 yaşında ise *Avusturya Sosyal Demokrat Partisi*'ne üye oldu. 1934'te siyasi görüşleri ve Otto Bauer'in diktatörlüğe karşı ayaklanma çağrısının Parti yönetimince desteklenmemesi üzerine, yönetimin pasifliğini eleştirerek Parti'den koptu. *Devrimci Sosyalistler* grubunu kurup, yeraltına geçtikten sonra tutuklanarak, 18 yıl hapis cezasına mahkûm edildi. Ancak kısa bir süre sonra serbest bırakıldı. Avusturya'nın Mart 1938'de Almanlar tarafından işgal edilmesiyle Kreisky bu kez Yahudiliği de gözönüne alınarak ikinci kez tutuklandı. *Gestapo*'nun elinden kaçmayı başararak İsveç'e sığındı. Bu ülkede sosyal demokratların yığınlar üzerindeki etkisi ve kazandığı zaferler, Kreisky'yi de etkiledi ve Austromarksizmden kopmasına yol açtı. Kreisky 1942 yazında Alman işgali altındaki ülkelerin sosyal demokratlarının katıldığı, *Küçük Enternasyonal*'de Willy Brandt ve Norveçli sosyal demokratlarla tanışma imkanı buldu.

1945'te Nazilerin Avusturya'yı terk etmesinden sonra Viyana'ya dönen Kreisky, 1956'da ilk kez *Sosyalist Parti*'den milletvekili seçildi ve 1959'da dışişleri bakanı oldu. 1966'ya kadar bu görevi sürdüren Kreisky, 1 Şubat 1967'de *Sosyalist Parti* başkanlığına seçildi. Bu göreve geldikten sonra Kilise ile Parti arasındaki anlaşmazlığı ortadan kaldırmak için yoğun çaba gösterdi, 1969'da Parti'nin proletarya diktatörlüğünü kınayan bir bildiri yayınlamasını sağladı. Kreisky, 10 Ekim 1971'de yapılen erken seçim sonunde *Sosyalist Parti*'nin salt çoğunluğu elde etmesiyle başbakan oldu. Politikacılar için vergi ayrıcalıklarının kaldırılması, siyasal partilerin siyasal eğitim veren kurumlara para yardımı yapılması yoluyla desteklenmesi gibi yasalar çıkarttı. 1972'de kürtajı serbest bırakma yasa teklifi Kreisky'nin de desteğiyle parlementodan geçirildi. 11 Nisan 1975'te ise asistan ve öğrencilere üniversite yönetimine katılma hakkı veren teklif yasalaştırıldı.

Yahudi kökenli olmasına rağmen Filistin sorununda Filistinlilerden yana tavır alan Kreisky *FKÖ*'nün Avrupa'da ilk olarak Avusturya'da temsilcilik aşamasını sağladı. 1982-1983'de Reagan'ın El Salvador'daki rejime ve Nikaragua'daki kontralara sağladığı desteğe karşı çıkması Kreisky'yi dünya çapında bir lider konumuna getirdi. Ancak, *Sosyalist Parti*'nin parlementoda mutlak çoğunluğu yitirmesi üzerine önceden verdiği sözü tutarak başbakanlıktan istifa etti. Yine aynı Parti'den Fred Sinovatz başbakan oldu.

II. Enternasyonal *geleneğini izleyen Batı Avrupa sosyal demokrat partileri, 30 Ocak 1951'de, yeni bir enternasyonal örgütlenme kurdular:* Sosyalist Enternasyonal (SE). *Sosyalizmi burjuva demokrasisinin imkân verdiği "sosyal refah devleti"nin doğrusal gelişiminin sonucu olarak kavrayan bir temelde ve anti-komünist niteliğinin altı çizilerek kurulan* SE*; partilerin kendi ulusal politikalarıyla ilgili hiçbir yaptırım ve yönelim saptama yetkisine sahip olmadan, enternasyonalist değil, diplomatik bir misyonla kurulmuştu.* SE'in *başkanlığını, kuruluşundan 1963'e kadar* SPD *başkanı Ollenhauer, 1963'den 1976'ya kadar* SPÖ *önderlerinden Pittermann yürüttü.* SE *1976'daki Cenevre kongresinde, başkanlığına* SPD *önderi Willy Brandt'ın gelmesiyle, sembolik bir diplomatik organ olmaktan çıkarak; uluslararası politikada etkin bir lobi olmaya yöneldi. Brandt'ın öncüsü olduğu bu atılım öncelikle, sosyal demokrasinin Batı Avrupa'da gerek siyasal iktidar düzeyinde ciddi bir deneyim ve güç birikimi oluşturması, gerekse bu deneyimlere dayanarak işçi sınıfı hareketi içinde komünist ve radikal sosyalist odaklar karşısında -Batı Avrupa çerçevesinde düşünüldüğünde- hegemonik bir konuma gelmesi ile mümkün olmuştu. Konjonktürel olarak da, 1973/74 enerji bunalımının ardından 1975/76'da dünya ekonomisinde yeniden istikrarlı bir büyüme umudunun belirmesi; İngiltere, Almanya, Avusturya, İsveç, Norveç ve Danimarka'da iktidar olan sosyal demokrat partilerin, çıkarlarını bölgesel düzeyde ortaklaştıracak ekonomik-siyasal stratejiler oluşturma arayışı için umut vermekteydi. Brandt,* SE *için üç temel hedef belirledi: Dünya çapında sağlam bir barış için çaba gösterilmesi; Kuzey-Güney ilişkilerinin, yani Üçüncü Dünya'yla ilişkilerin geliştirilmesi; bütün dünyada insan hakları ihlallerinin önüne geçilmesi için tavır alınması. Böylece, tamamen Batı Avrupa'nın metropol ülkelerinin yönetimindeki* SE*, kıta-aşırı bir faaliyet alanını tanımlamış oluyordu. Nitekim, 1978 kongresi Vancouver'da (Kanada), 1980 kongresi Madrid'de, 1983 kongresi Sydney'de (Avustralya) yapılacaktı. 1970'lerin sonlarına gelinirken,* SE*'de üye parti sayısı 47'ye, gözlemci üye parti sayısı 15'e yükselmişti. Üye partiler arasında Latin Amerika'dan 9, Asya'dan 5, Afrika'dan 3 parti vardı. Gözlemci üye partiler arasında, merkezleri zaten Batı Avrupa başkentlerinde bulunan,* Avrupa Orta Doğusu Sosyalist Birlik *üyesi Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya, Polonya, Yugoslavya, Estonya, Letonya, Litvanya'nın marjinal mülteci Sosyal Demokrat Partileri de bulunuyordu.* SPD'nin *denetimindeki* Friedrich Ebert Vakfı, *güçlü malî imkânlarıyla, dünyanın her yerinde sosyal demokrat partiler için, maddî ve bilgi donanımı bakımından önemli bir destek odağı olarak,* SE'nin *faaliyetini tamamlıyordu.* SE'nin *karizmatik önderleri Brandt, Palme ve Kreisky, '70'lerin ikinci yarısında özellikle Ortadoğu'da* FKÖ'nün, *Orta Amerika'da Sandinistlerin anti-emperyalist mücadelesini destekleyerek, ırkçı, faşist, askerî-otoriter rejim uygulamalarına karşı çıkarak, ABD ile SSCB arasında bir tür "hakemlik" misyonuyla silahsızlanmacı, barışçı çözümleri gerçekleştirmeye çalışarak belirli bir diplomatik etkinlik üretebildiler. 1980'de SE'nin özellikle Üçüncü Dünya'yla yakınlaşmaya ve azgelişmiş ülkeleri kalkındırmaya dönük çabalarını daha üst düzeye sıçratma arayışını, Kreisky'nin "Üçüncü Dünya'ya yönelik Marshall Planı" önerisi ortaya koydu. Kreisky'nin uluslararası diplomatik forumlarda uzun süre savunduğu bu öneri Marksist ekonomist Andre Gunder Frank'ın saptadığı gibi, ABD'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra görece verimsiz sanayilerini de ortaya kaydırarak Batı Avrupa'da yeni bir pazar ve ekonomik genişleme imkânı yaratmaya dönük stratejisini, ekonomik olarak tıkanan Batı Avrupa metropolleri ile Üçüncü Dünya ülkeleri arasındaki ilişkiye uyarlama arayışının ifadesiydi. Bu öneri, keskinleşen emperyalist rekabet ortamında yankı bulmadı. 1980'lere girerken Federal Almanya ve İngiltere (hatta bir süre için İsveç) gibi temel kalelerini yitiren ve iktidarda kaldığı ülkelerde de ideolojik-siyasal olarak gerileyen sosyal demokrasi; SE'i de etkin bir diplomatik aygıt olarak kullanma imkânlarını da büyük ölçüde yitirdi. Fotoğrafta,* Belçika Sosyalist Partisi'*nin* Enternasyonal'*in kuruluşunun 100. yıldönümünü kutlamak için düzenlediği gösteri görülüyor.*

Bu karmaşık örgütsel ayrışmalar, beraberinde *PSI*'da ideolojik netleşmeyi getirmekten de uzak kaldı. *PSI*, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde koruduğu geleneksel merkezî, disiplinli yapısından da uzaklaşarak, pragmatist bir kitle partisi haline gelmişti. Eskisi gibi kuzeyli işçi sınıfına değil, daha çok vasıflı işçilere ve kentli orta sınıflara dayanıyordu. *PSI*, İtalya siyasetinde, sınıfsal-siyasal "denge unsuru" olma misyonuna dayanarak varoluyordu. 1964'den itibaren *DC* ağırlıklı hemen her hükümette önemsiz bir-iki bakanlıkla yer alıyordu. *PSI* kökenli *PSDI*'li Sarragat ve '70'lerin sonunda *PSI*'li Pertini, "denge" ve "uzlaşma"yı temsil eden kişilikleriyle cumhurbaşkanı seçilmişlerdi. 1976'da partinin başkanlığına gelen Bettino Craxi, *PSI*'nin etki alanından daha fazla uzaklaşarak, "Batılı" anlamda sosyal demokrat bir partiye benzeyen, rasyonalist, büyümeci bir söylemi benimsemesine önderlik etti. Craxi, "liberal çoğulculuktan sosyalist çoğulculuğa geçerken ekonomik çoğulculuğun sağlamlaştırılması" gerektiğinden söz ederken; sosyalizmi burjuva demokrasisinin ve karma ekonominin doğrusal gelişmesinde gören klasik sosyal demokrat bakış açısını yansıtıyordu. 1983 seçimlerinde *PSI* uzun süredir ilk defa yüzde 10'dan fazla oy aldı (yüzde 11.5). *DC*'nin fazla güç yitirmesi nedeniyle, gene karmaşık parlamenter "denge" mülahazalarıyla, Craxi İtalya'nın ilk "sosyalist" başbakanı olarak göreve başladı. Craxi, dünya ekonomik bunalımının baskısı karşısında popülist-Keynesyen politikaları devre dışı bırakarak, sıkı para politikası uygulamaya çalıştı. Bu şekilde ulusal sermayenin desteğini sürekli kılarken, dış politikada da Sicilya'ya *NATO* füzelerinin yerleştirilmesine cevaz verecek uzlaşmacı bir çizgi izledi. Craxi hükümeti, *PSI*'nin "farkını", devlet yönetiminin modernleştiren, rasyonelleştiren (İtalya'da bütçe ilk kez bu hükümet döneminde vaktinde hazırlandı!) teknokratik-bürokratik yetenekleriyle, gelişmeci bir söylem içinde ortaya koymaya çalıştı. 1983'de kiliseyle uzlaşılarak Katolikliğin "devlet dinî" olmaktan çıkarılması, *PSI* hükümetinin önemli başarılarından biri oldu. Bu arada, 1983'den itibaren, hükümet sendikalarla işveren örgütleri arasındaki toplu pazarlıklara da etkin bir şekilde müdahale etmeye başladı. Böylece "Kuzey Avrupa tipi" denilen korporatist sendikal ilişki biçiminin İtalya'ya uyarlanması için ilk adımlar atılmış oldu. 1987 seçimlerine kadar (yaklaşık dört yıl) hükümeti yöneterek İtalya'da savaş sonrasının en istikrarlı başkanlarından biri olan Craxi'nin başkanlığındaki *PSI*; yeni liberal ekonomik reçeteleri uygulamaktan kaçınmayan bu iktidar pratiğini "işbilirlik" ve "gerçekçilik" motifleriyle sunarak, ciddi bir bunalım yaşayan *PCI* üzerinde de etkili olmayı başardı.

İspanya: "Klasik" Sosyal Demokrasiye Doğru "Değişim"

Partido Socialista Obrero Espanol (İspanyol Sosyalist İşçi Partisi - PSOE), Franco döneminde gerek ülke içi direnişte, gerek sürgündeki siyasal örgütlenmede son derece etkisiz ve marjinal bir parti durumuna gelmişti. *Partido Communista de Espana* (İspanya Komünist Partisi - PCE) önderi Santiago Carillo, "*PSOE*'nin yüzyıllık geçmişini, 40 yıllık bu tatille harcadığını" söylemiştir. Ancak Franco döneminin son yıllarda, ülkedeki siyasallaşmanın gelişmesine bağlı olarak, genç ve dinamik unsurların parti yönetimine ağırlığını koyması, *PSOE*'yi dirileştirmeye başladı. 1974'de, ülke dışında yapılan son kongrede genel sekreterliğe gelen Felipe Gonzales ve yönetimde etkin bir yere gelen Alfonso Guerra, bu kuşağın temsilcileriydi. *PSOE*'ye yakın *Union General de Trabajadores* (Genel İşçi Birliği - UGT) sendikasının güçlenmesi de, partinin

Avrupa'nın Siyasal Birleşmesi

Avrupa'nın birleştirilmesi fikrinin uzun bir tarihsel geçmişi vardır. Avrupa'yı birleştiren Roma İmparatorluğu, sınırları içindeki ülkelere "Roma Barışı" vadederek onları elinde tutmayı denerken, Roma Cermen imparatorluğu yine aynı Avrupa'yı din gücü ile bir araya getirmeye çalışmıştır. 11. yüzyılın ikinci yarısında başlayan Haçlı Seferleri de Avrupa ülkelerini bir devlet yapısı içinde birleştirmediyse de, onbinlerce Avrupalı'yı beraberinde sürüklemiştir. Öte yandan Birleşik Avrupa din baskısından kurtuluşun bir aracı olarak da görülmüş, Fransız siyaset yazarı Pierre Dubois, Katolik kilisesinin baskılarını giderebilmek için Ortaçağ'da bir Avrupa konfederasyonu kurulmasından bahsetmiştir.

17. yüzyıla gelindiğinde, IV. Henri'nin bakanı Fransız devlet adamı Maximillien De Bethune Sully'nin, Avrupa'da barış için görünüşte Türklere, fakat aslında, Habsburglara karşı 15 devletin katıldığı bir Avrupa Cumhuriyeti'nin kurulmasını önerdiğini görmekteyiz. Yine 17. yüzyılda Avrupa Birliği somut bir görüş olarak, Amerikalı yazar William Penn tarafından ortaya atılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun temsilcilerini de içerecek bir Avrupa Parlamentosu öneren Penn, bu Parlamento'nun Avrupa'daki askerî güçlerin kullanımı hakkında çoğunluk usulüyle kararlar almasını istemiştir. Penn'e göre, Avrupa'da sağlanacak barış, ortak bir ekonominin ve kültürün de gelişmesine yardımcı olacaktır.

19. yüzyılda da Avrupa barışı için Avrupa'nın birleşmesinin gerekli olduğu yolunda görüşler oluşturulmaya devam edilmiştir. Proudhon, bir sonraki yüzyılı haber veren görüşlerinde, Avrupa'nın bir konfederasyon ya da federasyon yolu ile birleşmemesi halinde büyük bir felaketle karşılaşılacağını belirtmiş ve ölümünden 50 yıl sonra yaşanan I. Dünya Savaşı adeta onun bu sözlerini doğrulamıştır.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra ise, Fransız siyaset adamı ve Yazarı Edouard Herrior, birlik konusunu ele alıp çeşitli olasılıklar üzerinde dururken, Avusturyalı diplomat ve yazar kont Richard Nicolous Coundenhove - Kalergi, 1923'de yayınladığı *Paneuropa* adlı eserinde Avrupa Federasyonu fikrini somut bir plan olarak savunmuştur. Kalergi, ünlü kişilerin himayesinde *Paneuropa - Union* adlı bir dernek de kurarak, bunun başkanlığına Fransız Dışişleri Bakanı Aristide Briand'ın getirilmesini sağlamıştır. Bu dönemde Avrupa İktisadî Birliği ve Gümrük Birliği gibi Avrupa Birliği'ne yönelik ilginç hareketler ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında en ilginci, A. Briand'ın 1929'da Milletler Cemiyeti'nin genel kuruluna sunduğu ve Avrupa devletlerinden oluşan bir federasyon önerdiği muhtıradır. Bu muhtıra, proje haline getirilmek üzere komisyona havale edilmişse de, yeni siyasal koşullar bu projenin hazırlanmasını engellemiştir.

II. Dünya Savaşı bitiminde Avrupa Birliği hareketini güçlü bir şekilde yeniden ortaya çıkaran en önemli adımlardan biri Winston Churchill tarafından atılmıştır. Churchill, 1946'da Zürich Üniversitesi'nde, Almanya ve Fransa'nın barışması ve Avrupa Birliği'nin kurulması konularına değinmiştir.

Churchill'in konuşmasını izleyen yıllar, Avrupa'nın birleştirilmesi yolundaki çabaların en fazla yoğunluk kazandığı dönemdir. Bunun bir nedeni, birleşmenin artık Avrupalılarca barışın tek güvencesi olarak algılanmasıdır. Ancak, Avrupa'yı böyle bir fikre iten neden, sadece bir siyasal barış arzusu değil, aynı zamanda iki Dünya Savaşı'nın Avrupa'da yol açtığı ekonomik hasardır da. Avrupalıları bu düşüncelere sürükleyen bir diğer neden ise, Birleşik Batı Avrupa'nın Amerika Birleşik Devletleri için daha az bir yük, komünizme karşı daha güvenli bir engel teşkil edeceğine dair görüştür. Bu dönemin dikkate değer bir özelliği, Avrupa'da bir siyasal güç haline gelmenin yolunun Avrupa'nın bütünleşmesinden geçtiğine inanan Fransa'nın Avrupa'nın birleştirilmesi çabalarına öncülük etmesidir.

Avrupa'nın birleştirilmesi hareketi, uluslararasındaki özel hukuka ilişkin birtakım bileşimlerden, Avrupa Konseyi gibi kamu hukuku alanındaki siyasal birleşimlere doğru yol açmıştır.

5 Mayıs 1949'da Avrupalı 10 devletin (Belçika, İngiltere, Fransa, Danimarka, Fransa, Hollanda, İrlanda, İsveç, İtalya, Lüksemburg) katılmasıyla kurulan ve iktisadî, teknik ve siyasal alanlarda, ileri düzeyde bir işbirliğine dayalı büyük bir siyasal birliğin kurulması amacına yönelik olan, *Avrupa Federasyonu* için elverişli siyasal koşullar yaratması beklenen, Avrupa Konseyi'nin, daha kuruluşunda, İngiltere'nin ulusal egemenlik haklarının kullanılmasının kuruluşlara devredilmesini kesinlikle reddetmesi önemli bir çelişki yaratmıştır.

Bu yüzden de önce sadece iktisadî alanda gerçekleştirilmesi öngörülen bütünleşme Konsey için uzak bir ülke olarak kalmıştır. Ancak, Avrupa'nın bütünleşmesi konusundaki gereksinme giderek ağırlık kazandığı için bu gereksinmeyi karşılayacak başka kuruluşlara yönelinmiştir. Bu yoldaki en önemli çabalardan biri, Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman'a aittir. Schuman 1950'de Almanya'ya yaptığı çağırıda, sanayi hammaddesinin (özellikle kömürün) paylaşımının yarattığı sorunların Fransa ile Almanya arasında sık sık zor kullanılmasına neden olan siyasal anlaşmazlıklara yol açtığına değinerek, bunun ancak, siyasal ve iktasadî dayanışmayı içeren bir Avrupa Birliği kurulmasıyla önlenebileceği görüşünü ileri sürmüştür. Schuman'ın esas felsefesi, barışta olduğu gibi savaşta da temel sanayilerin hem üretiminin hem de kullanımının uluslar üstü bir duruma bırakılmasının onların savaş aracı olarak kullanılmasını önleyeceğiydi.

18 Nisan 1951'de Paris Antlaşması ile kurulan *Avrupa Kömür Çelik Topluluğu*'nun gerisinde de bu siyasal amaç yatmaktaydı. Federal Almanya Cumhuriyeti, Belçika, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda tarafından kurulan *Avrupa Kömür Çelik Topluluğu*'ndaki icra ve karar organı olarak gösterilen "Yüksek Otorite" bu topluluğa uluslar üstü bir karakter ve fonksiyon yüklemiştir. Altı üye ülkenin ekonomisi üzerinde doğrudan ve kesin etki yapacak kararlar, bunların temsilcilerinden (Özel Bakanlar Konseyi'nden) bir noktada bağımsız olarak alınmaktaydı.

Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nun kurulmasını *Avrupa Savunma Topluluğu* girişimi izlemiştir. Kore Savaşı'yla birlikte, ABD, Federal Almanya'dan müttefik bir güç olarak yararlanmak için, onun silahlandırılmasını gündeme getirmiş, ancak Almanya'nın tek başına hareket edebilecek bir askerî güce tekrar kavuşması olasılığı Fransa olmak üzere diğer Avrupa ülkelerini kuşku ve kaygıya sürüklemiştir. Bu ortamda Fransız hükümeti başkanı Pleuen, ortak bir Avrupa Savunma gücü projesi geliştirmeye yönelmiştir. *Avrupa Savunma Topluluğu, Avrupa Kömür Çelik Topluluğu* üyelerince kurulacak ve F.Almanya'nın askerî güçleri, kurulacak uluslar üstü nitelikleri bu topluluk içerisinde diğer üye devletlerin askerî güçleriyle bütünleştirilecek bir Uluslarüstü Savunma Bakanlığı'na bağlanacaktı. *Avrupa Savunma Topluluğu*'nun 38. maddesi bu topluluğun Geçici Meclisi'nin kuruluşundan ve bazı görevlerinden bahsederken, bu görevlerden biri olarak; "federasyon ya da konfederasyon yöntemleri içinde, güçler ayrımına saygılı ve bu kurula uygun bir işbirliği sisteminin ne olabileceği" konusunda araştırma yapılmasından söz etmekte ve böylece bir Avrupa Siyasal Topluluğu hedefini de öne çıkarmaktaydı. Sonuçta *Avrupa Kömür Çelik Topluluğu*'dan ve *Avrupa Konseyi*'nden alınan üyelerce kurulan "ad hoc" meclis bir Siyasal Birlik Antlaşması hazırladıysa da, *Avrupa Savunma Topluluğu Antlaşması*'nın 1952'de Fransa'nın karşı çıkışıyla reddedilmesi sonucu, bu antlaşma da otomatikman reddedilmiş oldu. Fransız ordusunun yabancı siyasal güçlerin söz sahibi olduğu bir makamın emrine verilmesinin ulusal egemenliğe aykırı olduğunu savunan De Gaullecülerin itirazları, Avrupa'nın bütünleştirilmesine karşı takınılan ulusçu akımların da ne denli güçlü olduğuna işaret etmekteydi.

Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nun kurulmasından sonra, 1957'de *Avrupa Ekonomik Topluluğu* ve *Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu*'nun oluşturulmasıyla, Avrupa ekonomik bütünleşmesi hız kazanmıştır. Bu toplulukların kurucu antlaşması olan Roma Antlaşması'na bakılırsa, burada da siyasal bütünleşme anlamına gelebilecek ifadeler kullanıldığı görülür. Antlaşmanın önsözünde bir siyasal işbirliğinden ziyade "birlik"ten sözedilmesi, üye devletlerin bu birliği kurmaya kararlı olduğunun belirtilmesi, bu antlaşmayla Avrupa ülkelerini bölen anlaşmazlıkların, engellerin ortadan kaldırılacağının, yani bir siyasal barışın vurgulanması ve Avrupa ülkelerinin sosyal ve siyasal gelişmenin ortak bir eylemle güvence altına alınması amacının açıklanması, ekonomik bütünleşmeyi izleyecek bir siyasal bütünleşmenin hazırlanmasının hedef haline getirildiğini göstermektedir. Ancak, bu hedef hiçbir zaman *Avrupa Siyasal Birliği* projesindeki kadar açık ve somut değildir. Ayrıca, *Avrupa Ekonomik Topluluğu*'ndan ve *Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu*'ndan, *Avrupa Kömür Çelik Topluluğu*'ndaki "Yüksek Otorite" niteliğindeki komisyonlar geri plana atılmak suretiyle, bu gibi topluluğa hiç değilse görünüşte uluslarüstü bir karakter kazandırmaktan kaçınılmıştır.

Öte yandan, *AKÇT, AAET* ve *AET*'nu "Avrupa Toplulukları" adı altında birleştiren 1965 tarihli birleştirme antlaşması üzerine 1967'de hazırlanan tam birleşme projesi üzerinde görüşen Avrupa Parlamentosu, 15 Ma-

dirilmesine ivme vermekteydi. *PSOE*, üretim araçlarını ve bölüşümü toplumsallaştırmaya dayalı radikal programı ve söylemi, kravatsız, blucinli genç önderliğinin "düzen dışı" görünümü ile *PCE*'nin kitleler nezdindeki radikalizm tekelini kırmayı başardı ve Franco'nun ölümünden sonra yapılan ilk seçimlerde (1977) yüzde 29,5 oyla ikinci parti olmayı başardı. (*PCE* yüzde 9.2'de kaldı).

Francocu bürokrasinin parlamenter düzenle uzlaşmaya yatkın "ılımlı" kesimleri ve burjuvazinin çıkarları çatışabilen değişik fraksiyonlarının oluşturduğu "hassas" bir ittifaka dayanan demokrat Suárez önderliğindeki hükümetin, ülkede burjuva demokrasisinin temel mekanizmalarını "yumuşak" bir geçişle kurumlaştırdığı 1977-1981 döneminde, *PSOE* kendi içinde kapsamlı bir dönüşüm geçirdi. Bu dönüşümde, partinin Batı Avrupa/İskandinav modelini benimsemesini isteyen *Sosyalist Enternasyonal* ve özellikle *SPD* önderliğinin payı büyüktü. *SPD*'nin *Friedrich Ebert Vakfı*, *PSOE*'ye büyük para ve "eğitim" yardımı yaparak, öncü kadrolarının formasyonunu bu doğrultuda etkilemeye çalıştı. 1977 seçimlerinde de, radikal söylemine rağmen iç savaşı ve Franco dönemini intikamcı bir yaklaşımla ele almayarak, "geleceğe dönük" bir yaklaşımla siyasal-sınıfsal kutuplaşmayı dizginlemeye büyük önem vermiş olan *PSOE*, 1977'den nesnel ve bütünlüklü bir uzlaşmacı programa yöneldi. 1979 kongresinde, bu yönelimi temsil eden ve "Marksizmin doğmalaştırılmasına son verilerek, geniş kitlelere açık" bir görünüm kazanmasını savunan Felipe Gonzales, Alfonso Guerra önderliğindeki Marksist kanadın yönetimdeki etkinliğini sona erdirmeyi başardı. 1979 seçimlerine parti içi tartışmanın yoğunluğu altında giren *PSOE*, istikrarcı-"işbilir" bir imaj sunmaya çalışarak yürüttüğü kampanya sonucunda, yüzde 30.5 oyla ikinci parti konumunda kaldı (*PCE* de küçük bir artışla yüzde 10.6'ya çıktı). Suárez'in dayandığı siyasal-sınıfsal ittifakın bileşenlerine ayrılmaya başladığı 1979-1982 döneminde *PSOE* ideolojik-siyasal dönüşümünü tamamladı. Bu dönemde askerî darbe söylentilerinin, 1981'de Yarbay Tejere girişiminin yenilgiye uğratılmasına rağmen gündeme gelmesi, *PSOE*'nin istikrarcı söyleminin etkililiğinin artmasına katkıda bulundu. *PSOE*, Suárez yönetimindeki burjuva ittifakın dağılarak erken seçime gidilen 1982'de, istikrarcı uzlaşmacı bir söylemle ve "Değişim" sloganıyla etkin bir kampanya yürüttü. 1974'de üretim araçlarının kamulaştırılmasını vazeden programın yerini, özel sektörün karma ekonomik yapıdaki yerini güvenceleyen, İspanya'nın kesinlikle *Avrupa Ekonomik Topluluğu*'na (AET) girmesini savunan modernleşmeci kalkınmacı bir program almıştı. Dünya ekonomik bunalımının daha da ağırlaştığı sorunlar karşısında, ekonomik modernleşmeyi uluslararası kapitalist işbölümü çerçevesindeki yeniden yapılanmaya eklemlemeyi isteyen büyük sanayi sermayesi bu programa açık destek veriyordu. Felipe Gonzales, 1982 seçim kampanyasında, Olof Palme'nin sözlerini referans gösterip "zenginliği değil yoksulluğu ortadan kaldırmak gerektiğini" söyleyerek, Batı Avrupa sosyal demokrasisiyle bütünleşme niyetini de açığa vurdu. Burjuvazinin yanısıra kilise ve orduya karşı da radikal çıkışlar yapılamayarak, din etkisindeki toplumsal kültürü ve orduyu rasyonelize etmek gerektiğini savunan programatik, teknokratça vaadler dile getirildi. Bu arada anti-emperyalist motifler de ihmal edilmeyerek, ABD ve *NATO* karşıtı bir söylemle birlikte, İspanya'dan *NATO*'da kalıp kalmamasını belirlemek için referandum yapılacağı açıklandı. *PSOE*, *PCE*'nin yüzde 3.9'a düşerek büyük yenilgiye uğradığı 1982 seçimlerinden, oyların yüzde 46'sını alarak, zaferle çıktı.

Felipe Gonzales hükümeti, ilk olarak ağırlığını, vaadettiği toplumsal-kültürel reformları gerçekleştirmeye verdi. Eğitimde kilisenin müfredat üzerindeki etkisi ve özel okullarıyla kurduğu hegemonya geriletildi; 400 şirket ve 20 bankasıyla İspanya'nın en büyük holdingi olan, kilise denetimindeki *Rumasa* kamulaştırıldı. Ordu (sivil) savunma bakanlığının kesin denetimine bağlandı. Franco döneminden kalan çok sayıda general tasfiye edildi ve gelişen askerî teknolojinin gereklerini özümseyen "modern" komutanların desteğiyle silah donanımı ve işleyiş rasyonelleştirilirken, ordu mevcudu düşürüldü. Bu arada ordunun siyasal yönetime potansiyel müdahale gerekçelerinden olabilecek Bask sorununda da uzlaşma yolu, Bask ülkesinin bağımsızlığına karşı mücadele eden *Euskadi Ta Askatasuna*'ya (Bask ülkesine Özgürlük) karşı devlet terörünün sistemleştirilmesiyle bulundu. *PSOE* hükümeti sınırlı özerklik önlemleriyle, Bask'taki toplumsal muhalefeti de yatıştırmayı başardı. *PSOE*, sanayi ve banka sermayesiyle yakın ilişki içinde olan maliye bakanı Miguel Boyer'in inisiyatifiyle, burjuvazinin "modern" fraksiyonlarıyla arasındaki uzlaşma zeminini sağlamlaştırdı. *Rumasa* holdingi kamulaştırılmasının "istisnaî" niteliği vurgulanırken, bünyesindeki bazı verimli şirketlerin özel sektöre devredilmesinin yanısıra; devlet aygıtının çatışmalara yol açmadan rasyonelleştirilmesinde sağladığı başarı, büyük sermayenin *PSOE* hükümetine olan desteğini kalıcılaştırdı. Burjuva demokrasisinin sağlamlaştırılması Franco döneminin anılarını hâlâ belleklerinde taşıyan işçi sınıfının ve küçük burjuvazinin geniş kesimlerinde, *PSOE*'ye desteğin sürmesini sağladı. İspanya'nın *AET*'na girmesiyle hız kazanan "Batılılaşma" ve "Avrupalılaşma"nın muhafazakâr kültürün hegemonyasını kıran dinamikleri, onyıllardır kilisenin ağır kültürel baskısı altında bunalan ülkede *PSOE* için başlıbaşına önemli bir destek kaynağı oldu. *PSOE* hükümeti, Batı bloku tarafından İspanya'ya *AET*'ye girmenin koşulu olarak sunulan *NATO* üyeliği konusunda da geri adım atarak; söz verdiği referandumu gerçekleştirmesine rağmen, *NATO*'da kalma doğrultusunda yoğun bir kampanyaya öncülük etti ve "*NATO*'ya evet" sonucunun çıkmasını sağladı. Büyük ölçüde benimsenen Batı Avrupa sosyal demokrasi modelinden farklı olarak, karar alma süreçlerine yapısal olarak "bağlanmaları" sağlanmayan işçi sendikalarının; ücret artışlarının kısıtlanmasına karşı 1984 ve 1988'de yaygın grevlere öncülük etmelerine ve işsizliğin artmasını engelle(ye)memesine rağmen, *PSOE*, modernist bir "işbilir" kimliğinin etkileyiciliğiyle, geniş kitle desteğini 1980'lerin sonlarına dek sürdürdü.

yıs 1968 tarihli oturumunda şu hususları kararlaştırmıştır:

1. *AET* antlaşmasına enerji kaynakları ve araştırma faaliyetlerine ilişkin hükümler de eklenmek suretiyle, üç topluluğu bir topluluk halinde birleştirip kaynaştıracak bir tek antlaşma yapılması,

2. Üç antlaşmada aynı ad altında farklı rejimlere tabi olan işlemlerin tek tipe indirilmesi,

3. Parlamentonun doğrudan, genel seçimle oluşturulması,

4. Topluluğun yürütme gücünün yetki devri yoluyla kuvvetlendirilmesi,

5. Kararların çoğunlukla alınması sistemine daha geniş ölçüde yer verilmesi.

Ancak, Avrupa Parlamentosu'nun, 1965 tarihli antlaşmasının 32. maddesine dayanarak aldığı bu kararlar tümüyle gerçekleştirildiği takdirde Avrupa Toplulukları bir Avrupa Federal Devleti'ne dönüştürülmüş olacaktır ki, bu yol henüz açık değildir.

Avrupa Topluluklarına üye ülkeler arasında imzalanan "Tek Belge" de siyasal işbirliği esaslarını ilk kez yazılı bir metin olarak ortaya koymasına rağmen, "siyasal bütünleşme" kavramı yerine "siyasal işbirliği"nden söz edilmesi, üyeler arasında 1992'de gerçekleştirilmesine çalışılan tam iktisadi bütünleşmenin bir siyasal bütünleşme ile tamamlanıp tamamlanmayacağı konusunda ortak bir görüşe ulaşılmadığını göstermektedir. Ayrıca, siyasal bütünleşmeden ne anlaşıldığı, yeni bir "federasyon" mu yoksa bir "konfederasyon" üzerinde mi durulacağı da tartışmalıdır.

GÜL TEZEL

Avrupa Ekonomik Topluluğu*'na üye ülkeler arasında sık sık çıkan sorunlar genellikle tarım alanındaki sübvansiyonlara yönelik oluyordu. Tek tek ülkelerdeki çiftçilerin süt, hububat ve et olarak ürün fazlaları* AET *tarafından satın alınıyordu. Ancak bu alandaki ürün fazlaları öyle bir noktaya ulaştı ki sonunda* AET*'nin tüm depoları tereyağı, et gibi ürünlerle doldu ve bunlar tüketilemeden bozulma tehlikesi ile karşı karşıya kaldılar. Afrika'da insanların açlıktan öldükleri bir dönemde yiyeceklerin ziyan edilmelerinin ötesinde bir başka sorunu ise bunları üreten çiftçiler yaşıyorlardı. Çünkü fazla ürünün karşılığının* AET *kasalarından ödenememesi ürünlerin çiftçilerin elinde kalmasına yol açıyordu. Huzursuzlukların oluşmasına yol açan bu durum karşısında her ülkenin maliye bakanı ilk olarak kendi ülkesindeki çiftçilerin fazla ürünlerini satın alma eğilimini gösteriyordu. Bu ise* AET *kasalarına akan paraların azalmasına yol açıyordu. '80'lerin ortasında* AET *bütçesinin yaklaşık üçte ikisi tarıma gidiyordu. Avrupa'da çiftçilerin çalışan nüfusun sadece yüzde 7,7'sini oluşturduğu ve* AET*'nin gayrî safi hasılasının sadece yüzde 4,2'sini ürettikleri gözönünde bulundurulursa bu durumun yarattığı eşitsizliğin boyutları da anlaşılacaktır. 1980 ortalarında tarım 37 milyar markla sübvanse edilirken, informatik ve yeni teknolojilere sadece 20 milyon mark kalıyordu. Bu ise teknoloji ve haberleşme alanında Japonya ve ABD ile rekabet etmek isteyen* AET*'nin malî kaynaklarını yanlış yere aktarması anlamına geliyordu. Bu açıdan* AET*'nin hedeflediği tarım sübvansiyonunu azaltmak, diğer alanlardaki sübvansiyonu ise artırmaktı. Tüm bu olanlar tek tek ülkelerdeki çiftçilerin hükümetlerini protesto etmelerine yol açmaktadır. Ürettiği sütü ya da şarabı yollara dökerek protestolarını ifade eden İtalyan çiftçileri, gümrük kapılarını tıkayarak trafik akışını engelleyen Belçikalı çiftçiler ve başbakanlarının kuklasını sembolik olarak tutuşturan Fransız çiftçileri bu protesto hareketinin başını çekiyorlardı.*

Filistin Devrimi

1948'de İsrail devletinin kurulmasıyla artık diplomat ve uzmanların konusu olmaktan çıkarak bütün dünya kamuoyunun ilgisini üzerinde toplayan Filistin, daha o zaman bile "geleneksel" bir toplum değildi. Bugün artık "Ortadoğu devrimci çemberinin merkezi" diye nitelenmesi daha güç görünüyor da olsa, 40 yılı aşkın bir süredir dünya kapitalist sistemini kontrol eden güçlerin kendisine dayattığı tâbî konuma direnmekte olan Filistin halkı, sözgelimi bu bağlamda sık sık karşılaştırıldığı Çin Hindi halklarının aksine, anti emperyalist mücadele için seferber edeceği köklü geleneklerden yoksundu; bu gelenekler bölgeye çok daha önceden nüfuz etmiş olan kapitalizm tarafından çözülmüş, Filistin halkı, hiç değilse yüz yıldan beri, dünya kapitalizminin dönemsel gereklerine göre alt üst olan dünyasını sürekli olarak yeniden kurmaya alışmıştı. Bu anlamda 1947'de başlayan sıcak savaş döneminden önce de, Filistin halkı kendisini kapitalizmle mücadele içerisinde şekillendiren bir halktı.

Eski Filistin

Filistin'de geleneksel düzen, aşiretler, ulema ve Osmanlı bürokrasisi arasında kurulmuş bir dengeye dayanıyordu. Aşiret yapısı, yalnızca Filistin yöresinde sayıları zaten çok fazla olmayan göçebeler arasında değil köylerde de varlığını sürdürüyordu. İstanbul tarafından tayin edilen valiler tarafından tesbit edilen vergi yükümlülükleri, aşiret şeyhlerinin yardımıyla köylerin büyüklüğü temelinde hesaplanıyordu. Verginin bilfiil toplanması ise, çoğu zaman şeyhle aynı kişi olan mültezime bırakılıyor ve böylelikle iltizam sistemi ile aşiret yapısı içiçe geçmiş oluyordu.

Devletin denetimi aşiretler arasındaki rekabetin, genellikle, silahlı çatışmaya dönüşmesini önleyecek kadar güçlüydü. Şeyhlerin en önemli görevlerinden biri, resmî *Şari'a al-Muhammadiyya*'ya (Muhammed'in Şeriatı) kıyasla yerel törelerin izlerini çok daha fazla taşıyan *Şari'a al-Halil*'e (Halil İbrahim Şeriatı) göre köy hayatı içersinde ortaya çıkan anlaşmazlıkları çözüme bağlamaktı. Asayişin bu şekilde şeyhler ve devlet tarafından temin edildiği, köylülerin askere alınmadığı, angaryanın bulunmadığı ve vergi yükümlülüklerinin görece düşük olduğu bu koşullarda Filistin kırı, tahıl tarımının yanısıra barındırdığı sebze bahçeleri, çömlekçiler, değirmen ve fırınlar, sabun ve susam ve zeytin yağı imalathaneleri ve hamamlarıyla çok zengin ve müreffeh bir görünüm kazanmıştı. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında koşullar hızla değişmeye başladı. 1858'de çıkarılan Toprak ve Kadastro yasaları, iltizamları misarla devredilebilir kılıyordu. 1867'de ise yabancıların toprak sahibi olabilmeleri yasallaştırıldı. Son olarak, 1869'da Mecelle devlet mülkiyetinde olan *mirî* toprakların, özel mülkiyete konu olabilecek *mülk*lere dönüştürülebilmesini yasallaştırınca, geçmişte çoğunlukla aşiret ya da köy tarafından seçilen şeyhlerin, bir toprak sahipleri sınıfına dönüşmesinin önündeki bütün engeller kalkmış oluyordu. Şehirlerin de sınıfsal kompozisyonunu değiştiren bu büyük dönüşüm 1870'lerde büyük ölçüde tamamlandı; 1850'de kısmen merkezî devletin denetiminin zayıflamasının sonucu olarak çıkmış olan aşiretler arası iç savaş 1874'te sona erdiğinde, artık büyük çoğunluğu şehirlerde yaşayan şeyhler mülklerini sahip oldukları köylerin sayısı ile ifade ediyorlardı.

Bu yeni zenginlerin, şehirlerdeki Müslüman cemaat içersindeki iktidarlarını paylaşmak zorunda oldukları en önemli kesim, ulemaydı. *Aşraf* (*şarifin* çoğulu) diye anılan ve çoğunluğu peygamberin soyunda geldiğini iddia eden Filistin ve özellikle Kudüs uleması, ulemanın Dar ül İslam'ın diğer şehirlerinde olduğundan daha da ayrıcalıklı bir konumdaydı. Bunun nedeni yalnızca Kudüs'ün kutsal bir şehir olması değildi; Arap alemindeki çoğu yerin aksine Filistin'de töre mirasın bütün varisler arasında eşit olarak pay edilmesini öngörüyordu. Mülkünün bu şekilde bölünmesini engellemek isteyen toprak sahiplerinin önemli bir bölümü, topraklarını, işletmelerinde, yasal olarak loncalar halinde örgütlenmiş *aşrafın* hizmetlerine başvurmak ve onlara belli bir gelir ödemek zorunda oldukları vakıflara dönüştürüyorlar, bu ise özel mülkiyetin yaygınlaşmasıyla birlikte, geleneksel bir korporasyon olan *aşrafın* gücünün azalacağına artmasına yol açıyordu. Ancak bu dönemde bir bütün olarak Müslüman cemaatın şehirlerdeki Hıristiyan azınlıkla arasında olan güç dengesinde önemli bir değişme gerçekleşiyordu. *Aşraf* ve şeyhlerin yeni servetlerini üretken yatırımlarını dönüştürmektense gösterişli tüketimde sarfetmelerinin başlıca nedenlerinden biri, mevcut hukuki çerçevenin, azınlıklarla rekabet etmelerine imkân tanımamasıydı. Tanzimatla birlikte hukuki eşitlik elde etmiş olan Hıristiyan ve Yahudi azınlıklar, yabancı konsolosluklardan elde ettikleri beratlarla, sözkonusu ülkeye tanınan kapitülasyonlardan yararlanabiliyor, gümrük dahil bütün vergilerden büyük ölçüde kurtuluyorlardı. Özellikle azınlıkların iç ticaretle uğraşması üzerindeki yasak kalkınca, şehirdeki şeyhlerle toprakları arasındaki ilişkinin kurulması da, büyük ölçüde, mali sermayeyi (tefeci ya da banka sermayesini) kontrol eden azınlıklar tarafından gerçekleştirilmeye başladı. Özellikle ihracata yönelik narenciye üreten büyük plantasyonlar kurulması ve toprağın bir spekülasyon konusu haline gelmesiyle, köylülük üzerindeki 1897'de yüzde 12.5 olan vergi yükü, 1900'lerde kimi yerlerde yüzde 50'ye yaklaşmış, vergi borcu artık net değil brüt ürün üzerinden hesaplanmaya başlamıştı. Bu koşullardaki toprağını satmayan köylü bile borç kölesi haline geliyordu. Köylülüğün proleterleşmesi bir kuşak içersinde tamamlanmıştı.

Bugün dünyada yaşamakta olan tahminen 5 milyondan fazla Filistinlinin 1.6 milyondan fazlası, anayurtları olarak bildikleri İsrail işgali altındaki topraklarda yaşıyor. 1948'de İsrail Devleti'nin ilan edilmesini önceleyen süreç içersinde "resmî" İsrail ordusu ve terör örgütlerinin saçtığı bütün dehşete karşın, 120 bin kadar Arap yeni İsrail'in topraklarında kaldılar. Sayıları 1967 savaşına varıldığında 650 bini aşan bu Araplar teorik olarak İsrail "yurttaşı" sayılıyorlar; büyük inşaat işlerindeki amelelikler dışında İsrail ekonomisinde çok önemli bir yer tutan kamu sektöründe istihdam edilmiyorlar; işadamıysalar ithalat yapamıyorlar; B tipi diye anılan bir kimlik kartı taşıyorlar. Ancak koşulları yine de, resmen işgal altında olduğu kabul edilen topraklarda ve önemli bir bölümü de mülteci kamplarında yaşayanların koşullarıyla kıyaslamak mümkün değil. Örneğin Gazze şeridinde yaşamakta olan 500 bin Filistinli'den yaklaşık üçte biri ilâ yarısı kamplarda yaşıyor. 1967 savaşı sona erer ermez ilhak edilen Doğu Kudüs'te yaşayan 60 bin Filistinli'ye ise yurttaşlık değil, "özel bir statü" tanındı. Bugünkü intifadanın merkezi olan ve Yahudiler tarafından Tevrat'taki isimleriyle, Judea ve Sammaria diye anılan Batı yakasında ise 900 bin Filistinli yaşıyor (sayılar FKÖ'nün tahmini rakamlarıdır). 1988'de intifadanın başlamasından önce Batı Yakası, İsraillilerin yoğun bir polis baskısıyla sağladıkları sükûnetle övünüyordu. Ancak bu koşullarda bile, FKÖ'ye katılan ya da destek verenlerin dışında tek tek bireyler de kişisel hınçlarını, oy kullanmamak, resmen İsrail olarak tanınan topraklara gitmemek, evden çıkmamak gibi pasif direniş biçimleri aracılığıyla gösteriyorlardı. Tayysir Barakat'ın üç dilde "Kahrolsun İşgal" yazan afişi, bu hıncın derinliğinin çarpıcı bir ifadesi.

50 Filistin Devrimi ve Ortadoğu

Onyıllardır ulus olma, ulusal devlet kurma ve kendi topraklarının üzerinde bağımsızlık içinde yaşam mücadelesi sürdüren Filistinlilerin, bu çabalarının, kararlılıklarının, mücadeleciliklerinin dünya kamuoyunda yarattığı haklı meşruiyet, dayanışma ve destek verilmesini sağladı. Mücadelenin çeşitli aşamalarında ve dönemlerinde kullanılan yöntemler farklılaşıyordu. Silahlı mücadele 1940'ların sonlarından itibaren direnişin eksik olmayan bir parçası oldu. Değişen konjonktür kimi zaman mücadelenin siyasal ve diplomatik öğelerini öne çıkardı. Kimi zaman ise işgal edilmiş bölgelerde yaşayan halkın gündelik mücadelesi süreci esas olarak belirledi. Mayıs 1988'de başlayan İntifada, bu tür mücadelelerin en gelişkinini oluşturdu. Ayaklanmanın Birleşik Önderlik*'ine yerel olarak tekabül eden* ulusal komiteler *ve* mücadele komiteleri *oluştu. Bunun da ötesinde* nöbet komiteleri, eğitim komiteleri, esnaf komiteleri, ihtiyaçları giderme komiteleri, enformasyon komiteleri, gönüllü çalışma komiteleri, tarım komiteleri *gibi örgütlenmeler işgal altında gündelik yaşamdaki eksikleri gidermek veya ayaklanma ile ilgili ortaya çıkmış olan sorunları çözmek için kuruldular. Şu veya bu biçimde işgal bölgesindeki tüm nüfusun içinde yer almasının hedeflendiği ve doğrudan ihtiyaçların yarattığı bu komiteler, oluşturacakları ve sürekli kılmayı istedikleri bir ağ ile gündelik yaşamı doğrudan ele almayı, yönlendirmeyi ve İsrail'den adım adım bağımsızlaşmayı hedeflediler. Bu potansiyeli fark eden İsrail devleti bu komiteleri yasakladı. Bir ulusal kurtuluş mücadelesinin de ana ekseninin, askerî örgütlenmelerin ötesinde bir toplumsal örgütlenme olduğunun örneklerinden birini oluşturan bu komiteler, Filistin Devrimi'nin gelecek dinamiklerinin nasıl bir zemin ve eylemlilik üzerinde yükseleceğini de göstermiş oldular.*

Balfour Deklarasyonu ve Britanya Mandası

Filistin, tarih boyunca Yahudiler için bir cazibe merkezi olagelmişti, ancak buraya olan Yahudi göçü hiçbir zaman yörenin nüfus kompozisyonunu kalıcı bir biçimde dönüştürememişti. 1980'de başlayan *program*larla Yahudilerin kitlesel olarak Rusya'dan kaçmaya zorlanmasıyla bu durum değişmeye başladı. Ancak Yahudilerin rotası onları doğrudan doğruya Filistin'e götürmüyordu. "Hayırsever" diye anılan Baron Edmond de Rotschild, Yahudilerin Filistin'de kendi satın aldığı topraklar üzerinde yerleştirilmelerine önayak oluyordu.

Ancak Yahudiler'in Filistin'e göçüne asıl hız kazandıran faktör, 1897'de Theodor Herzl'in önderliğinde Basel'de toplanan *Birinci Dünya Siyonizm Kongresi* oldu. Böylelikle, "Yahudilerin kendilerine ait bir anavatanları olması gerektiği" yolundaki, 19. yüzyıl boyunca daha çok edebi ve kültürel düzlemlerde dile getirilmiş olan görüş, ilk kez bir "Yahudi devleti" talebi çevresinde örgütlenmiş bir kurumla siyasal bir programa dönüşmüş oluyordu. Ancak, ilk döneminde Siyonizm tutarlı ve homojen olmaktan uzaktı; özellikle Doğu Avrupa ve Rusya'da *Poale Zion* (Siyon İşçileri) tarafından benimsendiği biçimiyle, Marksizm'den olduğu kadar Tolstoy'un yarı mistik sosyalizan görüşlerinden de etkilenmiş bir "emek dini" olarak kavranıyor ve Yahudiler'in Marksist örgütü niteliğindeki *Bund* ile rekabet ediyordu. Bu "sol Siyonistler"in başlıca hedefi, ayırdedici özelliğinin Yahudiler'in "anormal bir şekilde toplumun yüksek ve üretken olamayan katmanlarında yeralması olan toplumsal piramid"i tersine çevirmekti. Bu yüzden sol Siyonistler için Filistin'e göç, sömürü ilişkisinden uzaklaşmak, el emeğine ve toprağa geri dönüş olarak kavranıyordu. Ancak Siyonizmin tarihi açısından çok daha tayin edici olacak olan, bu "sol" ideologlar değil Theodor Herzl ve halefi Chaim Weizmann gibi, çok daha pragmatik örgütçülerdi. Afrika'nın güneyinde kendi adına bir ülke kuran Cecil John Rhodes'dan (bkz. İngiliz Emperyalizminin Çözülüşü ve Siyah Afrika) çok etkilenmiş olan Herzl'in bütün çabası, dönemin egemen güçlerini bir Yahudi Devleti'nin kendi çıkarları açısından ne kadar elverişli olacağına ikna etmeye yönelik oldu. Gerçi Herzl'in de gönlünde yatan anayurt Filistin'di ama yeterli destek sağlandığı takdirde, Arjantin, Doğu Afrika ya da başka herhangi bir toprak parçasına razı olabilirdi. Osmanlı Sultanı ve Alman Kayzeri'nin ikna etmede başarısızlığa uğrayan Herzl, hayatının son yıllarında, finans kapitalin

Siyonizm

Siyonist mitolojinin iki temel dayanağı vardır. Bunlardan birincisi, Yahudilerin yüzyıllardır (ikibin yıl önce Babil Kralı Nabukadnazer tarafından Filistin'den ihraç edildiberi) "anavatana" dönmek hayali ile yaşamış olduklarıdır. İkincisi ise, birincisine bağlı olarak, bütün Yahudilerin, hem "sürgün" döneminde hem İsrail devletinin kurulmasından sonra, Siyonist oldukları ve zaten başka türlüsünün düşünülemeyeceğidir.

Yaygın, sürekli ve etkili bir propaganda sayesinde, bu "anavatana dönmek hayali ile yaşayan mazlum millet" mitolojisi Batı dünyasında tümüyle kabul görmektedir. Böylesine yaygın bir şekilde kabul görmesi herhangi bir Siyonist konspirasyonu veya sadece propaganda mekanizmasının etkisine değil, Siyonizmin doğduğu dönemin tarihsel koşullarına bağlıdır. Siyonizmin maddi temeli, 19. yüzyılın sonlarında Avrupa emperyalizmi ile uygunluk içinde ve onun bir *parçası* olarak doğmuş olmasında aranmalıdır. Dünya kamuoyunda yaygın bir sempati kazanması ise Nazi Almanyası'nda 6 milyon kadar Yahudinin katledilmesi sonucu gerçekleşmiştir.

Siyonizm, yani dünyadaki Yahudi nüfusun bin yıldan fazla bir zamandır Filistinli Arapların yerleşik bulunduğu bir bölgede hak sahibi oldukları iddiası, 1880-1890'da geliştirilmiştir. İlk ciddi siyasi ifadesini 1895'de Avusturyalı gazeteci Theodor Herzl'in *Yahudi Devleti* (*Der Judenstaat*) kitabında bulmuştur. İlk Dünya Siyonist Kongresi'nin toplanması ise 1897'de gerçekleşmiştir. Yahudilerin tarih boyunca Hamursuz Bayramının ilk gününde dualarını "Seneye Kudüs'te!" sözleriyle bitirdikleri doğru olmakla birlikte, 1890'lara kadar siyasi/felsefi bir akım olarak Siyonizmden sözetmek mümkün değildir.

Siyonizmin dini kökleri kutsal kitap *Tevrat*'taki bazı bölümlerde yatar: Yahudilerin Tanrı'nın "seçilmiş kulları" oldukları, Filistin'den sürgünlerinin geçici olacağı ve Mesih'in gelişiyle tüm Yahudilerin Filistin'e dönecekleri. Mistik ve dini bir anlam taşımakla birlikte, bu inançların içinde bulunduğumuz yüzyıla kadar Yahudiler için somut bir anlam taşımamış oldukları bellidir. Dört milyon Yahudi'nin göç ettiği 1880-1929 arasında, göçmenlerden 3 milyon 250 bini Kuzey Amerika'ya, 490 bini Batı Avrupa'ya giderken, sadece 120 bininin Filistin'e gitmesi, Kudüs'ün Yahudiler için Mekke'nin Müslümanlar için taşıdığı anlamdan öte bir anlam taşımadığını, siyasi ve somut değil, dini bir öneme sahip olduğunu gösterir.

Siyonizmin siyasi bir hareket olarak formüle edilmesi, örgütlenmesi ve taraftar kazanması Doğu Avrupa'da 1880 ile I. Dünya Savaşı arasında gerçekleşmiştir. Bu dönemde Batı Avrupa ülkelerinde Yahudiler yüzyılı aşkın bir süredir tüm haklara sahip vatandaşlar olarak yaşamaktaydılar. Aydınlanma döneminden ve özellikle Fransız Devriminden sonra, Fransa, İngiltere, Hollanda ve Almanya'da Yahudiler ortaçağlarda kendilerini ezen baskılardan, yasaklardan ve kırımlardan kurtulmuşlar, toplumun bir parçası olmuşlardı. Doğu Avrupa'da ise durum değişikti. Dünyadaki Yahudilerin büyük çoğunluğunun yaşadığı Polonya ve Rusya'da koyu bir feodalizmin kalıntıları ağır ağır çöküyor, bunun yerine yükselen zayıf bir kapitalizm toplumu Batı Avrupa'nın iktisadi ve siyasi düzeyine çıkamıyordu. Büyük toplumsal çalkantılar henüz Çarlığı ve Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nu devirememiş, halk ağır bir baskı ve sefalet altında eziliyordu. Burjuva demokrasisinin, en basit insan haklarının yokluğunda, Yahudiler özellikle ağır koşullarda, toplumun geri kalanından büyük ölçüde yalıtılmış "geto"larda, her an kırıma uğramak korkusu içinde yaşıyorlardı.

Özellikle Rus Çarları, "böl ve yönet" siyasetinin eski ustaları olarak, Yahudi azınlığı günah keçisi olarak kullanıyor, düzenli aralıklarla polis ajanları tarafından galeyana getirilen halkın Yahudi köylerini basmasına, yüzlerce insanın katledilmesine göz yumuyor, hattâ bunları teşvik ediyordu.

Böylesi bir katliam Nisan 1903'de Kişinev köyünde yaşandı. Fakir köylü halk bölgenin tek gazetesinde yayınlanan bir dizi Yahudi aleyhtarı yazı sonucu galeyana gelerek bu Yahudi köyünde iki gün boyunca inanılmaz bir vahşetle yüzlerce Yahudi'nin canına kıydı. Gazetenin sahibi Yahudi düşmanlığı ile meşhur İçişleri Bakanı Von Plehve idi. Bu katliam bütün dünyada büyük yankılar uyandırdı ve Filistin'e ciddi sayıda Yahudi göçü bu dönemden sonra başladı. Yine de, Hitler'in Yahudi 'sorun'una "nihai çözüm"ü uygulamaya başlamasına kadar, Filistin'e göç eden Yahudi sayısı 100 binin çok üzerinde değildi.

Siyonizm, iki bin yıllık bir hareket olmadığı gibi, 1880'lerde doğumundan sonra Doğu Avrupa'da bile Yahudiler arasında uzun zaman ancak çok küçük bir azınlığın desteğini kazanabilmişti. Rusya'da giderek artan Yahudi düşmanlığına karşı Yahudiler arasında üç türlü örgütlü tepki gelişti. Bunlardan en yaygın olanı, Yahudilerin ayrı olarak örgütlenmesini savunan sosyalist *Bund* (*Litvanya, Polonya ve Rusya Genel Yahudi İşçiler Birliği*) idi. *Bund*, Yahudi işçiler için ayrı bir devrimci parti olarak kurulmuş, *Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDİP)* ile federatif bir şekilde birleşmiş, onbinlerce üyesi olan, temelde milliyetçi bir örgüttü. Milliyetçiliği nedeniyle 1903'de *RSDIP*'den kopmuş, 1906'da tekrar birleşmiş, daha sonra yine koparak nihayet Menşevizme kaymıştı.

Yahudi düşmanlığına karşı mücadele etmek isteyen Yahudilerin ikinci büyük bir bölümü, Troçki, Zinoviev, Kamenev, Radek, Sverdlov, Martov ve daha binlercesi gibi, devrimci örgütlerde toplanmışlardı. Yahudi düşmanlığının kökünün ancak kapitalizmin devrilmesiyle kazılacağını ve bunun ise ancak işçi sınıfı içindeki her türlü ayrımın aşılması ile mümkün olacağını savunan bu Yahudiler Bolşevik ve Menşevik Partilerinin saflarında yer almışlardı: Lenin'in dediği gibi, "Yahudi düşmanlığına, hükümetin ve sömürücü sınıfların ırksal ayrımcılığı ve milli düşmanlığı körüklemeye yönelik bu iğrenç çabasına karşı başarıyla mücadele etmek için Yahudi proletaryası ile Yahudi olmayan proletaryanın tam bir birlik oluşturması gereklidir."

Siyonizm ise Yahudi düşmanlığını kaçınılmaz bir olgu olarak kabul ederek, bu nedenle, buna karşı örgütlenerek mücadele etmenin anlamsız olduğunu savunuyordu. Siyonizm ırkçılığı sınıflı toplumların ve özellikle kapitalizmin bir sonucu olarak değil, insan doğasının temel öğelerinden biri olarak yorumluyordu. İnsan doğası değiştirilemeyeceğine göre, Yahudiler için tek çıkar yol kendi devletlerini yaratarak başka ülkelerde azınlıklar olarak yaşamaktan kurtulmaktı.

Bundcular, Bolşevikler ve Menşeviklerle kıyaslandığında, Siyonistler Rusya ve Polonya'da Yahudilerin çok küçük bir azınlığını örgütleyebilmişlerdi. Siyonist liderlerden Weizmann 1903'de Herzl'e gönderdiği bir raporda "Siyonist hareket Yahudi gençliğin en iyi unsurlarını kendine çekmeyi başaramadı... Yahudi öğrenci kitlesinin neredeyse tümü devrimci hareketi destekliyor" diye yakınıyordu. Siyonizm ancak Sovyetler Birliği'nde Stalinizmin zaferinden sonra Yahudi düşmanlığının tekrar canlanmasıyla ve Alman faşizminin Yahudi katliamıyla dünyadaki Yahudilerin hemen tümünün desteklediği bir hareket haline gelebildi.

SİYONİZM VE EMPERYALİZM

Siyonizmin siyasi yaratıcıları, örgütsel kurucuları ve ilk önderleri çoğunlukla Batı Avrupalı ve Kuzey Amerikalı Yahudilerdi. Bu önderler, emperyalist, milliyetçi ve ırkçı Avrupa'nın çocuklarıydılar. Hareketi yarattıkları dönem, Avrupa kapitalizminin dünyanın dört bir köşesini askeri veya iktisadi olarak işgal ettiği, pazar, hammadde ve ucuz emek peşinde tüm dünya ülkelerini sömürgeleştirdiği, emperyalizmin en şanlı dönemiydi. Zaman zaman en vahşi, en barbarca yöntemlerle tarlalarından, çöllerinden ve dağlarından koparılarak üretime koşulan uluslar, halklar ve kabileler, bir şekilde Londra ve Paris'teki liberal kamuoyuna izah edilebilmeliydi. İzahat bir yandan sömürge ülkelere uygarlık götürüldüğü şeklini alırken, bir yandan da derisi beyaz olmayan bu halkların zaten tam anlamıyla insan da olmadıkları şeklini aldı. Dönemin saygın antropologları en bilimsel yöntemlerle Afrikalıların kafataslarını ölçmeye, Asyalıların vücut kokularını saptamaya koyulmuşlardı.

Bu dönemde bir İngiliz, Fransız veya Alman vatandaşı içinde, üstelik aydın ve liberal bir vatandaş için, Avrupa ırklarının üstünlüğü ve diğer ırklar karşısında "uygarlaştırıcı" bir görev taşıdıkları sorgulanmayacak ölçüde doğal bir inançtı. Siyonizmin ilk önderleri de bu inançla yoğurulmuşlardı.

Çarın öldürülmesi üzerine Yahudilerin günah keçisi haline getirilmeleriyle 1882'de başlayan göçler sonucu Filistin'e gelen Yahudi sayısı 30 bin kadardı. 1904-1914 arasındaki ikinci göç dalgası da aynı ülkeleri kapsıyordu. Yahudilere bu kez de, 1904/05 Rus-Japon Savaşı'ndaki yenilginin ve 1905 Devrimi'nin faturası ödetilmek isteniyordu. Bolşeviklerden umduklarını elde edemeyen ve karşı devrimci Beyazların saldırısına uğrayan yaklaşık 35 bin kişilik bir kitle, 1919-1923 arasındaki üçüncü göç dalgasını

Dönem aynı zamanda emperyalist güçler arasındaki dengelerin çok belirgin olduğu bir dönemdi. Dünyanın çoğu bölgesinde, İngiliz İmparatorluğu'nun çıkarlarına ters düşen bir hareketin uzun süre yaşama şansı kısıtlıydı. Dönemin ve koşullarının ürünleri olan Siyonistler için bu kolay anlaşılan ve kabul edilen bir veriydi. Nitekim, Herzl'den başlayarak, siyonistler Yahudi devletini yaratabilmek için emperyalist devletlerden birinin desteğini kazanmak zorunda olduklarının bilincindeydiler ve çalışmalarının önemli bir kısmı bu desteği kazanmaya yönelikti.

Herzl, 1895'de bir Avusturya gazetesinin muhabiri olarak Fransa'da ünlü Dreyfus mahkemesini izledi. Ya-

hudi asıllı bir subayın işlemediği bir suçtan dolayı mahkum edildiği bu mahkeme Fransa'da yaygın bir Yahudi düşmanlığı dalgasının yükselmesine yol açtı. Başta Zola olmak üzere birçok aydının Dreyfus'u desteklemesiyle mahkeme bütün dünyada büyük ilgi topladı. Herzl bu olaydan şu sonucu çıkardı: "Paris'te ... Yahudi düşmanlığını tarihsel olarak anlamayı ve onu bağışlamayı başardım. En önemlisi, buna karşı savaşmanın boş ve anlamsız olduğunu anladım." Hemen bundan sonra, Herzl bağımsız, ayrı ve sadece Yahudilere özgü bir devletin gerekliğini savunan kitabını yazmaya başladı.

Herzl dindar değildi. *Der Judenstaat*'ta formüle edilen Siyonizm'in dinsel bir yönü yoktur. Yahudi devletinin Filistin'de kurulması gerektiği yönünde bile bir vurgu yoktur. Hatta Herzl bir süre Arjantin olasılığı üzerinde durmuştur. Fakat kısa bir süre sonra, mistik ve dinsel unsurların siyonizmin ideolojik yönünü güçlendireceğinin ve 'ulus' bilincinin yaratılmasında yararlı olacağının farkına varan Herzl, Filistin'de karar kılmıştır.

oluşturdu. 1924-1931 arasında, yeniden kurulan Polonya devletinin karşılaştığı zorlukların sorumlusu olarak görülen, çoğunluğu sağ görüşlü 82 bin kadar Yahudi dördüncü göç dalgasını gerçekleştirdi. Nazi Almanyası'ndan kaçan 197 bin kişilik beşinci Aliyah'tan (göç dalgası) sonra, doğrudan bir İsrail devleti kurulmasına yönelik göç dalgalarının sonuncusu ise 1943'te başlayarak kuruluş tarihi 1948'e kadar sürdü. Yukarda deniz yolunu kullanarak göç etmiş olanlar görülüyor.

Bu dönemde Filistin Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçasıdır. Herzl ve arkadaşları bir yandan Abdülhamit ile görüşüp bölgede bir Yahudi devletinin kurulması için izin almaya çalışırken, bir yandan da dönemin emperyalist güçlerinden bu proje için destek kazanmaya çalışırlar. Herzl, Alman Kayzer'i ile görüşür, Çarlık Rusya'sının Yahudi katliamları düzenleyen İçişleri Bakanı Von Plehve ile pazarlık eder ve ünlü İngiliz emperyalisti, Rodezya'yı sömürgeleştiren (ve bu ülkeye adını veren) Sir Cecil Rhodes ile yazışmalarda bulunur. Herzl'in anlattıkları hep aynı şeydir ve dönemin emperyalist dünya görüşü ile uygunluk içindedir: Siyonistler Filistin'i Avrupa adına sömürgeleştireceklerdir, bu bölgede Avrupa uygarlığının bir uzantısını oluşturacaklardır. Herzl'in sözleriyle: "Filistin'de Avrupa'nın Asya'ya karşı korunma hattının bir bölümünü oluşturacağız, barbarlığa karşı uygarlığın bir uç boyu olacağız. Tarafsız bir devlet olarak Avrupa ile temas halinde olacağız, buna karşılık Avrupa bizim yaşamımızı garantileyecek."

Filistin'in I. Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin eline geçmesiyle, Siyonistler bütün çabalarını İngiliz Hükümeti üzerinde yoğunlaştırdılar. Weizmann bir İngiliz gazetesinde şöyle yazıyordu: "İngiltere Yahudilerin Filistin'e yerleşmesini desteklerse... buna karşılık ülkeyi geliştirebilir, oraya uygarlığı götürebilir ve Suez Kanalı'nın bekçileri olabiliriz." İmparatorluğun baştacı olan Hindistan'a gözünü diken rakip emperyalist güçlerin yolunu kesmesi açısından Suez Kanalı İngiliz dış siyasetinin kilit noktalarından biriydi.

İngilizlerle birlikte Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşan Araplara bunun karşılığında verilen bağımsız Arap devleti sözü yerine getirilmeyince Arap dünyasında gelişen İngiliz düşmanlığı Siyonistlere bir koz daha verdi. İngiltere'nin bölgede bir müttefike ihtiyacı vardı. Daha 1917'de İngiltere Hükümeti Dışişleri Bakanı Lord Balfour'un adını taşıyan bir deklarasyon ile Yahudilerin Filistin'e yerleşmesini desteklediğini ilan etmişti. Böylece, İngiltere Siyonistleri, Siyonistler ise İngiltere'nin Filistin'deki çıkarlarını destekliyordu. Bundan sonraki yıllarda bu karşılıklı destek İngiliz emperyalizminin çıkarlarına denk düştüğü ölçüde sürdü. Bölgede Arap milliyetçiliğinin yükselmesi, İngiltere'yi zaman zaman bu haretketle de dostça ilişkiler kurma çabalarına ve Siyonizme verdiği desteği azaltmaya itmesine rağmen, aslen daha güvenilir bir müttefik olan Siyonizm, dolaylı ve dolaysız destek almaya devam etti.

İSRAİL DEVLETİNİN KURULUŞU

I. Dünya Savaşı'nın sonunda Filistin'de 56 bin Yahudi ve 700 bin Arap yaşıyordu. II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında ise, faşizmden kaçarak Filistin'e gelenlerle birlikte Yahudi nüfus 600 bine çıkmıştı. İsrail'in kuruluşu 1948'de yeni devletin sınırları dışına kaçan Filistinli Arapların sayısı ise 840 binin üzerindeydi.

Siyonistler, onyıllardır genellikle Beyrut ve Kahire gibi büyük kentlerde yaşayan Arap toprak ağalarından toprak satın alıyor olmalarına rağmen, 1948'de Filistin'deki toprakların sadece yüzde 8.6'sı Yahudilerin elindeydi.

İsrail devleti kurulduğu andan itibaren bütün emperyalist güçlerin desteğini topladı. Başta artık İngiltere'nin yerini almış olan Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere, İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği yeni devleti tanımakta tereddüt etmediler. İsrail devleti silah zoruyla, yerli Arap halk terörize edilip topraklarını terketmeye zorlanarak kurulmuştu. Yeni devletin sınırları içinde kalan yarım milyona yakın Filistinli Arap bir dizi temel insan haklarından yoksun olarak yaşamaya mahkum ediliyordu. Buna rağmen, 1948-1968 arasında İsrail 7.5 milyar dolar alarak Amerikan yardımı alan ülkeler arasında birinci sıraya oturdu.

Amerika ile İsrail'in ilişkisi karşılıklı çıkarlara dayanıyordu. Amerika'nın sağladığı iktisadi ve askeri yardıma karşılık, İsrail bölgede Amerika'nın en güvenilir müttefiki görevini üstlenmişti. İsrail *Ha'aretz* gazetesinin 1951'de izah ettiği gibi: "İsrail'i güçlendirmek Batılı güçlerin Ordadoğu'da denge ve istikrarı korumalarına yardımcı oluyor. İsrail bir bekçi köpeği işlevini görüyor... İsrail, komşularından biri Batı'ya karşı izin verilenden daha öte bir saygısızlıkta bulunduğunda, bu ülkeyi cezalandırmakta tereddüt etmeyecektir." Bu dönemde Ortadoğu'nun dünyanın en önemli petrol bölgesi olduğunun artık biliniyor olduğunu hatırlatmakta fayda var.

SİYONİZM VE IRKÇILIK

Siyonizm bir sömürgecilik hareketi olmakla birlikte, klasik Avrupa sömürgeciliğinden farklıdır. Bunlardan ikincisinin amaçlarından biri sömürgeleştirdiği ülkelerde yerel halkın emeğini kullanmak iken, Siyonizm sömürgeleştirdiği ülkede yerel halkı sınırdışı etmeyi amaçlamıştır. Sadece Yahudilerden oluşan, Yahudilere ait bir devletin kurulması, kaçınılmaz olarak bölgede eskiden beri yaşamakta olan ve Yahudi olmayan halkın sürülmesini gerektirmektedir. Diplomatik çevrelerde bunu pek vurgulamamakla birlikte, ilk Siyonist önderlerin bu konuda hiçbir kuşkuları olmamıştır. Filistin'de toprak satın almakla görevli *Yahudi Acentesi*'nin görevlilerinden R.Weitz 1940'da şöyle yazmıştır: "Kendi aramızda açıkça bilmeliyiz ki bu ülkede iki ulus için yer yoktur... Bağımsız bir ulus olmak hedefimiz bu küçük ülkede Araplar varoldukça başarıya ulaşamayacaktır. Tek çözüm Arapların bulunmadığı bir Filistin veya en azından bir Batı Filistin yaratmaktır... Bunun da tek yolu Arapları buradan komşu ülkelere transfer etmektir; tümünü transfer etmektir: tek bir köy, tek bir aşiret kalmamalıdır... Ancak böylesi bir transferden sonradır ki bu ülke milyonlarca ırkdaşımızı içine alabilir hale gelecektir." Bu çözüm, Filistinlilerin "transfer edilmesi", hem devletin kuruluşundan önce hem daha sonra defalarca gündeme getirilmiş ve tartışılmıştır.

Böylesi bir "transfer" uygulanmamış olmakla birlikte, devletin kurulmasından önce Siyonistler Filistinlileri dışlamak için çeşitli siyasetler uygulamış; devletin kuruluşuna yol açan savaşta ise savaşın gerektirdiğinin çok ötesinde bir vahşet kullanarak Filistinlilerin korku içinde komşu ülkelere kaçmalarını sağlamaya çalışmışlardır.

Siyonistlerin 1948 öncesinde Filistin'i sömürgeleştirme sürecinin üç sloganı vardı. Toprağın Fethi: Toprak sadece Yahudiler tarafından işlenmeli; gerektiğinde satın alınarak, gerektiğinde ise zor kullanarak toprak Filistinlilerden ele geçirilmeli. Emeğin Fethi: Sanayi tümüyle Yahudi emeğiyle işletilmeli; bu amaçla Yahudi işyerlerinin Filistinlilere iş vermesi yasaktı, Yahudi sendika konfederasyonu *Histadrut* sadece Yahudi işçileri örgütlüyor ve dahası, Arap emeğinin boykot edilmesinde başrolü oynuyordu. Toprağın Ürünü: Arap topraklarının ürünü tümüyle boykot ediliyordu, Yahudiler sadece Yahudi çiftliklerinden ve dükkanlarından alışveriş ediyorlardı. Bu sloganların ve boykotların uygulanması yolunda Siyonistler hem Araplara karşı hem boykotu kıran Yahudilere karşı şiddet kullanmakta tereddüt etmiyorlardı.

İsrail devletinin kurulmasından sonra, ırkçılık devletin resmi ideolojisi haline gelerek devlet yapısında kurumsallaştırıldı. Bunun belki de en çarpıcı örneği Dönüş Yasası'dır. Bu yasa gereğince, dünyanın herhangi bir yerinde doğmuş olan bir Yahudi İsrail'e gidebilir, orada yerleşebilir ve yerleşme sürecinde devletten yardım görür. Buna karşılık, 1948 savaşı sırasında kaçan, Kudüs doğumlu bir Filistinli doğum yerine dönemez.

Bugün İsrail sınırları içinde yaşayan Filistinlilerin kurumsal bir ırkçılığa maruz kaldıkları, ikinci sınıf vatandaş oldukları daha binbir örnekle belgelenebilir. Aşağıda sıraladıklarımızdan bir kısmı bugün geçerli olmamakla birlikte hepsi çeşitli zamanlarda geçerli olmuşlardır. Nüfusun yüzde 30'u Arap olmasına rağmen İsrail'in resmi dili İbranice'dir ve eğitim sistemi bu dil üzerine kurulmuştur. Arapların hangi bölgelerde ve hangi işlerde çalışabilecekleri yasalarla kısıtlanmıştır. Arapların sendikalaşma hakkı yoktur. Bağımsız Filistin örgütleri yasaklanmıştır. Bir Filistin örgütünün üyesi ya da taraftarı olmak suçtur, cezası ise sadece hapis değil suçlunun evinin yıkılmasıdır. Filistinli işçilerin ortalama ücreti Yahudilerin ortalama ücretinin yarısının az üstündedir. Filistinliler ağırlıklı olarak tarım ve inşaat sektörlerinde çalışırlar.

Kısacası, Siyonizm hem felsefi hem pratik düzeylerde ırkçı bir akımdır. Felsefi düzeyde ırkçılığı (Yahudi düşmanlığını) insan doğasının bir parçası olarak kabul eder ve bunun karşısına kendi ırkçılığı ile çıkar. Pratik düzeyde ise, ırk temeline dayanan ve resmi ideolojisi gereği diğer ırkları dışlamayı gerektiren bir devlet kurmuştur.

RONI MARGULIES

global taleplerinin fiili politikalara tercüme edilmesinde, 20 yüzyılın ikinci yarısında istihbarat servislerinin oynayacağı kilit rolü oynayan Britanya diplomisisi ile ilişki kurdu. Herzl'in 1904'te ölümünden sonra Filistin'in tarihi açısından trajik bir önem taşıyacak bu ilişki halefi Weizmann tarafından sürdürüldü.

Her ne kadar Siyonizm ve *Birinci Dünya Siyonizm Kongresi*'nde kurulan *Ulusal Yahudi Vakfı*, Filistin'e olan Yahudi göçüne hız kazandırdıysa, ne "sol" Siyonistlerin coşkusu, ne Herzl ve çalışma arkadaşlarının halefi Filistin'in nüfus kompozisyonunda kalıcı bir iz bırakmayı başaramadı. 1882 ile 1914 arasında Filistin'e göç etmiş olan 100 bin kadar Yahudi'nin yarısından fazlası ülkeyi 1914'ten önce terketti. 1914'te en "iyimser" tahminlere göre Filistin'deki Yahudi varlığı toplam nüfusun yüzde 10'una ulaşmıyordu. Toprakların ise yalnızca yüzde 2'si Yahudilerin mülkiyetindeydi.

Ancak I. Dünya Savaşı'nın sürekli değişen, karmaşık güç dengeleri Britanya dışişleri bakanlığının bölgeye çok daha aktif bir biçimde müdahale etmesine yol açtı. Bu dönemde, Britanya politikası birbirinden farklı ve çoğunlukla çelişen üç farklı çıkar odağının baskısı altında şekillendi. Bunlardan birincisi, İngilizler'in Osmanlı İmparatorluğu'nun güney cephesini zayıflatmak için ihtiyaç duyduğu Araplardı. Savaşın ilk yıllarında Britanya yetkilileri Mekke Şerifi Hüseyin ibn Ali ile yaptıkları görüşmelerde, sınır konuları ve yönetim biçimini özellikle muğlak bırakarak, savaş sonrasında yalnızca Arap yarımadasını değil, bugünkü Suriye, Irak, Lübnan ve Filistin'i de kapsayacak bir Arap Konfederasyonu kurulacağını vaad ettiler. Bu tasarı Siyonistlerin özlemleriyle açıkça çelişiyordu; oysa Britanya devlet adamları içersinde, bir kısmı, Britanya içindeki Yahudi nüfusu artmakta olduğundan, yani, anti-Semitik gerekçelerden ötürü, bir kısmı ise Amerika'da Siyonizm'in artan etkisinden ötürü, Britanya'nın Siyonizm'e vereceği desteğin ABD'yi savaşa katılmaya teşvik edeceğine inandığından, Siyonizm'i destekleyen oldukça çok sayıda nüfuzlu insan vardı. Üstelik, Şerif Hüseyin'e vaad edildiği biçimiyle *Arap Konfederasyonu*, yalnızca Siyonistlerin özlemleri ile değil, Fransa'nın emperyalist emelleriyle de çelişiyordu. Amerikan kamuoyunun, Amerika'nın dünya politikasında merkezî bir rol alması konusundaki isteksizliğinin farkında olan İngiliz devlet adamları, Amerika savaşa katılsa bile, savaştan sonra Almanya'nın yeniden güçlenmesi ve *Bolşevizm* tehlikelerine karşı, bir Britanya-Fransa ittifakının elzem olduğunu düşünüyorlardı. Fransa ile Britanya arasında imzalanan gizli Sykes-Picot anlaşması, *Arap Konfederasyonu*'nu Fransız emperyalizmini ve Siyonizmi tatmin edecek şekilde sınırlandırmayı öngörüyordu. Bu anlaşmaya göre, (bugünkü Lübnan'ı da içeren) Büyük Suriye Fransa'nın, bugünkü Irak'ı içeren Mezopotamya Britanya'nın nüfuz bölgesi olarak tanımlanıyor, Filistin'in yönetimi ise dünya Yahudiliğinin "ülkenin geleceğiyle vicdani ve duygusal bir ilişkisi olduğu"nu gözetmesi kaydıyla bir uluslararası yönetime bırakılıyordu. Böylelikle *Arap Konfederasyonu*'nun fiili egemenlik alanı Arap yarımadası ile sınırlandırılmış oluyordu.

Ekim 1916'da Şerif Hüseyin Arap ayaklanmasını başlattı. Ancak Britanya kuvvetleri 9 Aralık 1917'de Kudüs'e girdiğinde, geleceğe yönelik bu çeşitli planlar arasındaki çelişkiler henüz su yüzüne çıkmamıştı. Gerçi arada, Kasım 1917'de, dışişleri yetkililerinden ve bir zamanların başbakanı Arthur J. Balfour'dan Lord Rotschild'e bir mektup şeklinde kaleme alınmış ünlü Balfour Deklarasyonu yayınlanmıştı ama sözkonusu deklarasyon "Yahudilerin anayurdu"ndan sözediyor, yönetim biçimine değinmiyordu. (Yine de yayınlandığı andan itibaren yalnızca Siyonistler değil, Britanya devlet aygıtının önemli bir kesimi de bunu bir devlet vaadi olarak yorumlayacaktı.) Araplar, ancak, *Bolşevikler* bütün gizli anlaşmaların yanısıra Sykes-Picot anlaşmasını da yayınlayınca seslerini yükseltmeye başladılar. Çok geç kaldıklarını, ancak savaş bittikten sonra anlayacaklardı.

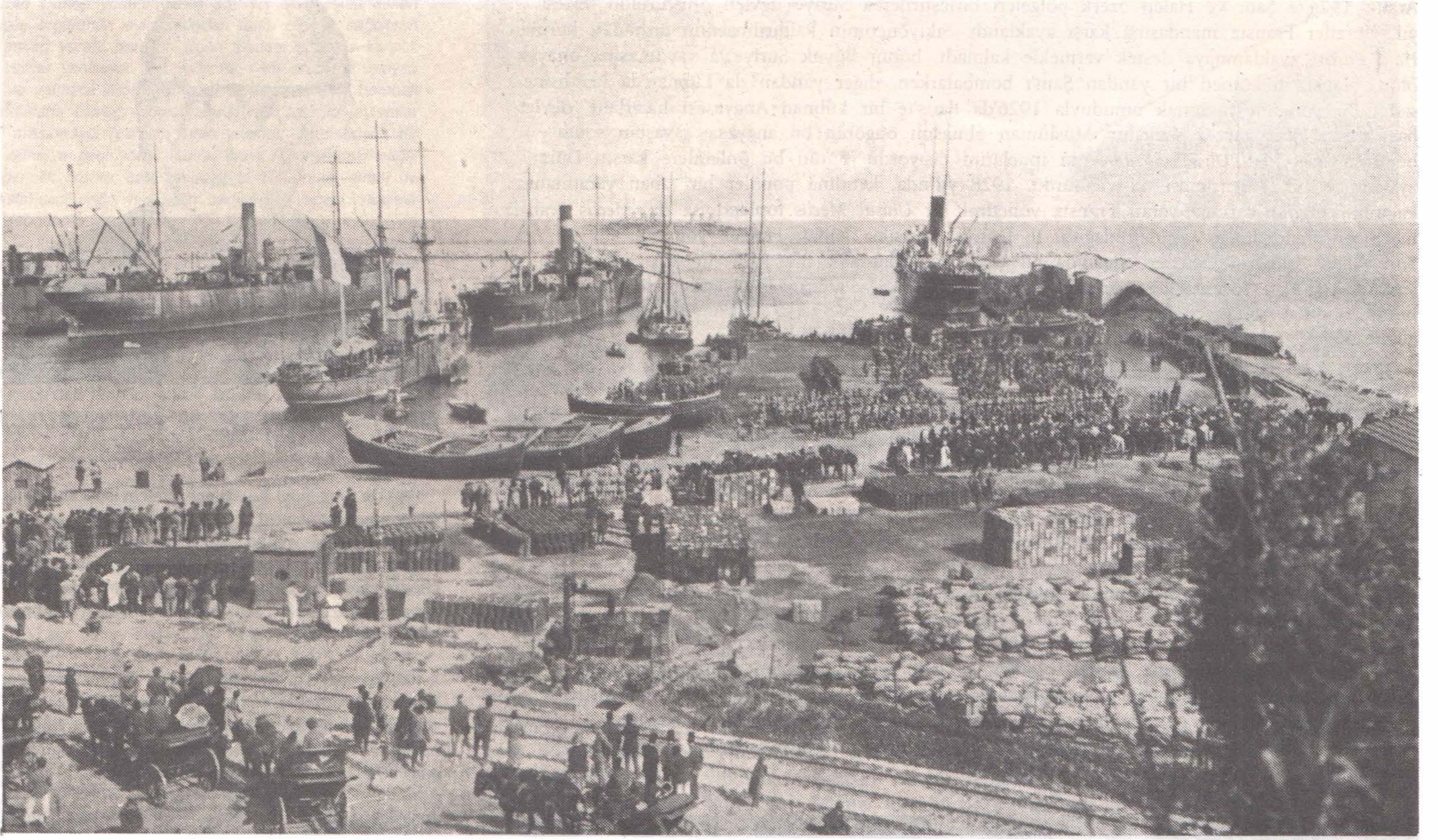
Yoktan Devlet Yaratmak

Arap ayaklanması sırasında, zaman zaman kendi hükümetinden bağımsız hareket edebilen "İngiliz casusu" T.E. Lawrence'ın (Osmanlı ve Türk kaynaklarının "İngiliz Lavrens"i) oynamış olduğu rol bugün hâlâ tartışma konusu. Ancak potansiyel *Arap Konfederasyonu*'nun kralı olarak Şerif Hüseyin'in oğullarından Faysal'ı seçenin Lawrence olduğu biliniyor. Faysal Londra'da Lawrence aracılığıyla, Weizmann'la görüştü ve Siyonistler'in para yardımı karşısında, Araplar bağımsızlığını kazandığı takdirde, Filistin topraklarında, Yahudilerle Arapların birlikte bir Filistin hükümeti kurulabileceği vaadini verdi. Ancak metni kısaltarak İngilizce'ye çeviren Lawrence, "Arapların bağımsızlığı" koşulunu çıkardı. Dahası, Faysal 1919 başında Paris'te bir gazeteciye, baskı altında tutulan *Milletler Cemiyeti* tarafından tayin edilen Müslüman ya da Hıristiyan bir otoriteyi kabul etmek kaydıyla Yahudiler'in Filistin'de hoş karşılanacağını söyleyince, Lawrence hemen Faysal'ın ağzından bir mektup kaleme alarak, "Siyonist tasarılarını son derece ılımlı bulduğunu" ve iki cemaat arasında bir "karşılıklı işbirliği" öngördüğünü bildirdi. Böylelikle Lawrence/Faysal, Siyonist tasarıyı onaylayan bir Arap ses yaratmış oluyordu.

Bir yandan da Ortadoğu'nun bölüşülmesi Sykes-Picot anlaşmasında öngörülen doğrultuda gerçekleştiriliyordu. Şam'da göndere Kral I. Faysal ibn Hüseyin'in bayrağı çekilmişti ama yönetim fiilen Fransızlar'ın elindeydi. Dahası, Lübnan Dağı çevresinde Marunî Hıristiyanların çoğunlukta olduğu bir devlet kurmayı tasarlayan Fransa, Beyrut'ta Faysal'ın otoritesini, ismen bile olsa tanımayı reddetmişti. Faysal'ın önderliğinde seçilen *Suriye Ulusal Meclisi* manda yönetimini tanımadığını açıklayarak 8 Mart 1920'de Suriye'nin bağımsızlığını ilan etti. Ertesi

Temmuz 1920'de Filistin'deki İngiliz askeri yönetimi sona erdi ve bölgenin ilk Genel Valisi olarak atanan Sir Herbert Samuel işbaşına geldi. Fotoğrafta Kudüs'teki hükümet sarayının kabul salonunda kraliyet kararnamesinin okunması görülüyor (altta solda). Bu yıllarda Britanya İmparatorluğu'nun başlıca amacı bölgedeki varlığını perçinlemek ve konumunu sağlamlaştırmaktı. Bu nedenle Araplarla Yahudiler arasında ortaya çıkabilecek her türlü anlaşmazlık engellenmeli ve büyük boyutlara varmadan bastırılmalıydı. İngiliz asıllı bir Yahudi olmasına ve Siyonist eğilimlere yakınlık duymasına rağmen Samuel, bu amacı gerçekleştirmek için kollarını sıvadı. '20'lerin başında Filistin, Araplarla Yahudiler arasında cereyan eden kanlı çatışmalara sahne oldu. Kudüs'teki Nebi-Mussa Bayramı sırasındaki Nisan katliamından bir yıl sonra, 1 Mayıs 1921'de liman şehri Yafa'da 47 Yahudinin ölümüyle sonuçlanan çatışmalar çıktı. Olaylar diğer bölgelere de sıçradı. Varolan Siyonistlere, I. Dünya Savaşı sonrasında göç dalgasıyla Sovyetler Birliği'nden gelen sosyalist Siyonistlerin propagandalarının eklenmesi, geleneklerine sıkı sıkıya bağlı Arapları galeyana getirdi. İngiliz Genel Valisi'nin kanlı çatışmalar karşısında ilk tepkisi, Filistin'e Yahudi göçünü, geçici bir süre için de olsa, kısıtlamak oldu. Dönemin sömürgeler bakanı Winston Churchill'in, 1921 İlkbaharı'ndaki Arapları yatıştırmak amacına yönelik olan ziyareti sırasında Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Abdullah'a, Mavera-i Ürdün topraklarını vaadetmesiyle Filistin'in bölünmesinin ilk adımı atılmış oluyordu. Aynı yıl kurulan ve Yahudilerin yerleşmesinin yasaklandığı Mavera-i Ürdün Emirliği, 1917 Balfour Deklarasyonu'nda kurulması öngörülen İsrail yurdunun önemli bir bölümünü kapsıyordu. Yönetime katılma konusunda İngiliz manda yönetimi her iki tarafa da gerektiği kadar taviz veriyor, böylelikle kendi varlığını koruma hedefine bağlı kalmaya çalışıyordu. Fransız manda yönetimi ise farklı bir karakter taşıyordu. Bunu, Fransız egemenliği altında olan Dürziler örneğinde gözlemek mümkündü. 1861'de oluşturulan özel Cebel Dürzi Mutasarrıflığı'nda yaşayan Osmanlı uyruğu Dürzilerin, 1918 plebisitinde Fransız mandasını seçmeleri sonucu kurulan Dürzi devleti ancak 1929'a değin yaşayabildi, bu tarihten sonra ise Lübnan devletine dahil oldu. 1923'te Cebel Dürzi'nin, Dürzilerce seçilmiş Fransız valisi yüzbaşı Carbillet, halkın düşmanlığına yol açan modern yönetsel ve toplumsal reformlar başlattı. Kabile hiyerarşisini ve geleneklerini yıkmaya çalışan Fransız manda yönetiminin, şikayetlere kulak asmayıp zorbaca davranarak bazı Dürzi önderlerini Haziran 1925'te tutuklatması üzerine, tüm bölge halkı ayaklandı. Sultan el-Atraş önderliğindeki Dürziler, Ağustos'ta Fransızları yendiler. Eylül'de Suriyeli milliyetçilerin de katılmasıyla ayaklanma Şam'a ulaştı. Dürzilerin (altta sağda) hoşnutsuzluğu Lübnan'ın güneyine doğru

yayılmaya devam etti. Fransa, 1926 boyunca isyancılarla savaştı. 1927 ortalarında ayaklanma sona erdi. Bundan sonra Cebel Dürzi bölgesi Fransızların daha da sıkı denetimi altına girdi. Vali gibi yüksek memurlar artık seçilmek yerine, genellikle Fransızlar tarafından atanmaya başladı. I. Dünya Savaşı sonunda İtilaf Devletleri'nin işgaline uğrayan ve 1920'de Büyük Lübnan Devleti'nin başkenti ilan edilen ve Fransızların bölgedeki asker ihtiyacını karşılayan takviye birliklerinin karaya ayak bastığı liman kenti olan Beyrut (üstte), Fransız manda yönetiminin elinde tuttuğu bölge içinde ekonomik gelişme açısından en önemli yerlerden biriydi.

ay, 4 Nisan'da, savaşın yol açmış olduğu açlığı yeni geride bırakmış olan Filistin'de bir ayaklanma çıktı. Özellikle Kudüs'teki Yahudi mahallelerine saldıran asilerin başlıca talebi, yalnızca tarihsel ve kültürel değil, maddi ve iktisadi bağlarla da bağlı oldukları Suriye'yle birleşmekti. 4 gün süren olaylarda 9 kişi öldü, 244 kişi yaralandı.

Irak'ta, Faysal yönetiminde bir *Arap Konfederasyonu* umudunun suya düşmesi üzerine Haziran başında çıkan ayaklanmanın sonucu ise çok daha kanlı oldu. Ayaklanmanın bastırılması sırasında 2 bin kişi öldü. Bu arada, 25 Temmuz'da Fransızlar büyük bir kısmı Senegal ve Mağrib'den devşirilmiş 90 bin askerle Şam'ı işgal etti. Faysal kaçmak zorunda kaldı. Ancak iki emperyalist gücün ayaklanmalar karşısında benimsedikleri siyasal çözümler arasında önemli bazı farklar vardı. Fransız yönetimi vakit kaybetmeden, zaten Britanya'nın nüfuz bölgesine bırakılan Filistin'i yitirmiş olan Büyük Suriye'yi 5 ayrı birime ayırdı: Beyrut ve Lübnan Dağı çevresinde, sınırları Hıristiyan bir çoğunluk sağlayacak şekilde düzenlenmiş, Büyük Lübnan; Alevi devleti olarak tanımlanan Latakya; Dürzilerin devleti Cebel Dürzi; Halep ve Şam özerk bölgeleri. İngilizler ise, Irak ayaklanmasının hemen ardından T. E. Lawrence'ın da aracılığından yararlanarak, önce *Arap Konfederasyonu* sonra Suriye tahtından olmuş olan Faysal'ı Irak krallığına razı ettiler. Ancak bu düzenlemeler ne *Arap Konfederasyonu* vaadine ihanet edilmesinin doğurduğu öfkeyi, ne de bölgedeki geleneksel ilişki kurma, ticaret yapma tarzlarının sekteye uğramasının yarattığı huzursuzluğu yatıştırabildi. Faysal'ın Irak krallığının tam kesinleşmekte olduğu sırada, Şerif Hüseyin'in üçüncü oğlu, Abdullah, Suriye'yi kurtararak *Arap Konfederasyonu*'nu yeniden diriltmek amacıyla Ağustos 1921'de Filistin'in önemli merkezlerinden Amman'a girdi. Britanya bu tehdide, yine Irak'ta uyguladığına benzer ama daha "radikal" bir çözümle karşılık verdi. O zamana kadar Filistin'in bir parçası olan Ürdün ırmağının doğu yakasında yeni bir krallık, Ürdün Krallığı (o zamanki adıyla *Transjordan*; Ürdün-ötesi) ilan edildi ve Abdullah ibn Hüseyin birinci Ürdün kralı oldu.

Böylece bölgenin yeni siyasal coğrafyası tesbit edilmiş oldu. Artık Galile ve Ürdün vadisini Şam, Halep ve Hama'ya bağlayan geleneksel ticaret yolları kapanmıştı. Bundan böyle Kudüs'te yaşayan biri, Beyrut ya da Şam'da yaşayan kuzenini ziyaret etmek için hem bir pasaport hem bir Fransız vizesi almak zorunda kalacaktı; "bağımsız" Cebel Dürzi'de yaşayan aşiretler Harran'daki akrabalarından ayrılmıştı; toprakları Ürdün nehrinin her iki yakasına uzanan aileler iki ayrı hükümete vergi ödemek durumundaydılar. Bu koşullarda ve büyümesi yeniden hız kazanan dünya kapitalizminin mümkün kıldığı yabancı sermayeyle, yeni devletlerin inşa süreci başladı. Ancak ayaklanmaların bastırılmasında olduğu gibi, inşa sürecinde de Fransız ve İngiliz mandaları arasında belirgin üslup farkları vardı. Fransız yönetiminde olan bölgelerde sıkıyönetim 1925'e kadar kaldırılmadı. Bu dönem içersinde bölgeye yapılan askerî yatırımlar sivil yatırımların 10 misliydi.

Aralık 1924'te Şam ve Halep özerk bölgeleri birleştirilerek Suriye devleti oluşturuldu. Ertesi yıl, Dürziler Fransız mandasına karşı ayaklandı. Sıkıyönetimin kaldırılmasının ardından kurulan *Halk Partisi* ayaklanmaya destek vermekle kalmadı, bütün Büyük Suriye'ye yayılmasına önayak oldu. Fransız hükümeti bir yandan Şam'ı bombalarken, diğer yandan da Lübnan'da kendisine sadık bir yönetim yaratmak umuduyla 1926'da Paris'te bir Lübnan Anayasası hazırlattı; devlet başkanının Hıristiyan, başbakanın Müslüman olmasını öngören bu anayasa, savaştan sonra benimsenecek olan *Ulusal Sözleşme*nin ipuçlarını taşıyordu. Bütün bu önlemlere karşın Dürzi ayaklanmasının bastırılması iki yıl sürdü. 1928 yılında, kendine popüler bir taban yaratmanın kaçınılmazlığının farkına varan Fransız yönetimi bir *Ulusal Meclis* toplandıysa da, *Meclis* Fransız mandasını reddedince, yeniden dağıttı. II. Dünya Savaşı'na kadar, Fransız yönetimi ile Suriye'deki Arap milliyetçileri arasında bir uzlaşma sağlanması mümkün olmadı. Suriye'de yaşanmakta olan sorunlar Fransızların Ortadoğu'daki etki alanlarını genişletmelerini önledi ve bunun sonucu olarak Siyonist tasarılarla Filistin direnişi arasındaki mücadele, emperyalist güçler içinde yalnızca Britanya'nın belirlediği bir siyasal ve hukuki çerçeve içersinde yaşandı.

İngilizler, *Yişuv* ve *Aşraf*

Filistin'deki Yahudi cemaati, (*Yişuv*), savaştan sonra Filistin'deki Britanya yönetimi 1920'de bir istikrara kavuşur kavuşmaz kendi kalıcı kurumlarını yaratmaya başladı. Gelecekteki İsrail Devleti'nin düzenli ordusunun çekirdeğini oluşturacak *Hagannah* (Savunma) 1920'de kuruldu. Aynı derecede önemli bir sivil gelişme ise, dünyanın en tuhaf işçi örgütlerinden biri olan *Histadrut*'un (İsrail Yurdunun İbrani İşçilerinin Genel Federasyonu) kurulmasıydı.

Filistin'e gelen Yahudiler'in çoğunun kısa bir süre içinde ülkeyi terkettiği savaş öncesi koşullarında Siyonist önderler için kritik sorunlardan biri, uluslararası Siyonist örgütlerin temin ettiği kaynaklarla açılan işletmelerde ve alınan tarlalarda çalıştırılacak işçilerin bulunması idi. Hedeflenen "hırsızlarının bile Yahudi olduğu" bir toplum olduğundan Arap işçilerin çalıştırılması mümkün olduğunca kaçınılması gereken bir şeydi. Bu koşullarda, Siyonistlerin benimsediği çözüm, "Arap fellahlarla aynı kültürel düzeyde" diye betimlenen doğulu Yahudiler'i Filistin'e gelmeye kışkırtmaktı. Örneğin kendisi sol Siyonistlerden olan (ve

Ben Gurion ile tanıştıktan sonra, 1921'de Filistin'e yerleşen Golda Meir (3 Mayıs 1898 Kiev - 8 Ocak 1978 Kudüs) İsrail Devleti'nin kurucuları arasında yer aldı. ABD'de Milwaukee Siyonist İşçi Partisi *önderlerinden biri olan Meir, yeni çevresinde siyasal faaliyetlerini* Histadrut*'ta (Yahudi Genel İşçi Sendikaları Konfederasyonu) görev alarak sürdürdü. 1928'de* Kadın İşçi Konseyi *idarî sekreterliğine getirildi ve bu kuruluşu 1932-1934 arasında ABD'deki* Öncü Kadın Örgütü*'nde temsil etti. Geri döndükten sonra* Histadrut Yürütme Komitesi *üyesi olarak çalıştı. II. Dünya Savaşı sırasında İngiliz manda yönetimiyle yapılan görüşmelerde Siyonizmin sözcülüğünü yaptı. 1946'dan İsrail devletinin kuruluşuna kadar Yahudi Ajansı Siyasal Bölümü başkanlığı yaptı. Ocak 1948'de ABD'ye giderek İsrail için 50 milyon dolar topladı. 14 Mayıs 1948'de bağımsızlık bildirgesini imzalarken* Geçici Devlet Konseyi*'nin tek kadın üyesiydi. Eylül 1948'den, 1949'daki ilk genel seçimlerde* Siyonist İşçi Partisi*'nden milletvekili seçilene kadar Moskova büyükelçiliği yaptı. Ben Gurion hükümetindeki çalışma ve sosyal güvenlik bakanlığı sırasında konut ve yol yapımıyla ilgili temel programlar ile Yahudi göçmenlere yönelik istihdam politikaları yürüttü. 1956-1966 arasındaki dışişleri bakanlığı döneminde, bağlantısız ülkelerin diplomatik desteğini kazanmak amacıyla, yeni Afrika devletlerine teknik yardım politikasını geliştirdi. Şubat 1966'da genel sekreterliğine getirildiği parti içindeki uyuşmazlıkların ardından kurulan* İsrail İşçi Partisi*'nin genel sekreterliğini yaptı. 28 Ekim 1969 seçimlerinde* İsrail İşçi Partisi *çoğunluğu sağlayamayınca, 6 partinin temsilcilerini kapsayan koalisyon hükümetini kurdu. Başbakanlığı sırasında, Ortadoğu'da barışın sağlanabilmesi için Araplarla doğrudan görüşmeleri savundu. Önceleri Amerikan barış planlarını redettiyse de, 31 Temmuz 1970'te Mısır ile barış görüşmelerinin başlatılması için geliştirilen ABD formülünü kabul etti. Yürüttüğü dış politikaya yöneltilen yoğun eleştiriler sonucu 1973'te istifa etti. Fotoğrafta İsrail bir diğer kurucusu olan Nahum Goldmann (sağda) ile Golda Meir (solda) görülüyor.*

BEGİN, MENAHEM (VOLFOVİÇ) (1913-...)

1967'de Arap-İsrail Savaşı'nda İsrail'in işgal ettiği toprakları geri vermemesi konusundaki uzlaşmaz tavrı ile tanınan İsrailli devlet ve siyaset adamı, Siyonist önder Menahem Begin 16 Ağustos 1913'te Polonya'nın Brest-Litovsk kentinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini bu kentte tamamladıktan sonra, 1935'te Varşova Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü.

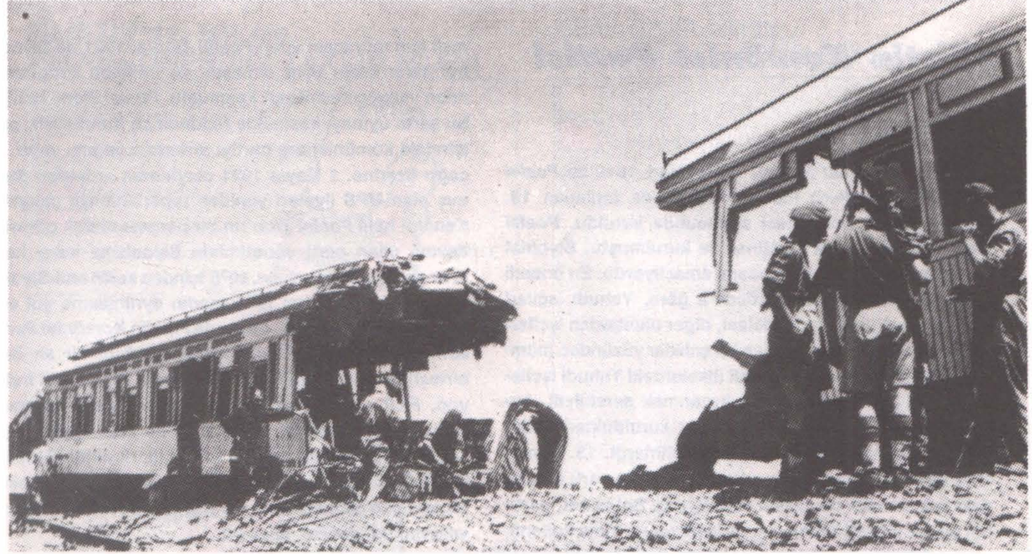
1929'da katıldığı Siyonist gençlik örgütü *Betar*'da, kısa sürede örgüt içi çalışmaları nedeniyle yükselerek, 1932'de yönetici kadro içine girdi. Begin, Şeria Irmağı'nın iki yakasını da içine alan bir Yahudi devleti kurmayı amaçlayan *Betar* örgütünün, 1938'de lideri oldu. 1939'da Almanların Varşova'ya girmesi üzerine Wilno'ya kaçtı; annesi, babası ve erkek kardeşi ise kaçamayarak, toplama kamplarında öldüler. Yine aynı yıl, bu kez Sovyetler Birliği askerlerince tutuklanarak 8 yıla mahkum oldu ve Sibirya'ya sürgüne gönderildi. 1941'de cezası tamamlanmadan serbest bırakılmasının ardından, sürgündeki Yahudi-Polonya Ordusu'na katıldı; bu orduyla birlikte 1942'de Filistin'e gitti.

1943'ten 1948'e kadar, militan bir grup olan *Irgun*'ya katıldı ve bu örgütün komutanlığını üstlendi. 1946'da Kudüs'teki İngiliz karargâhı olarak bilinen King David Oteli'nin havaya uçurulması ve ardından Deir Yassin adlı Arap köyüne karşı girişilen kıyımda 850 kişinin öldürülmesi olaylarında öncülük ettiği gerekçesiyle İngilizler tarafından başına ödül kondu.

Begin, 1948'de İsrail devletinin kurulmasından sonra *Irgun* kadrosundan, başkanlığını kendisinin yaptığı *Herut* adlı yeni bir parti oluşturdu. 1949'da *Knesset*'e (Meclis) giren Parti, *İşçi Partisi*'ne karşı 7 seçim kaybederek sürekli muhalefette kaldı. 1967-70 arası sandalyesiz bakan olarak Ulusal Birlik hükümetine katılan Begin, 1970'te *Likud* (Birlik) koalisyonunun başkanı oldu. 1977'de *Likud* seçimleri kazandı ve Begin 21 Haziran'da hükümeti kurarak başbakan oldu. 1979'da Mısır devlet başkanı Enver Sedat ile uzlaşma görüşmelerinin sonucu bir barış antlaşması imzaladı. Bu barış antlaşması ona ve Sedat'a 1978 Nobel Barış Ödülü'nü kazandırdıysa da, girişimleri başta Filistin olmak üzere birçok Arap ülkesi tarafından tepkiyle karşılandı. 1980'deki seçimlerde partisi çoğunluğu kazanamadı ama, Begin yine bir koalisyon hükümeti kurarak başbakanlığını sürdürmeye muvaffak oldu. Bağımsız bir Filistin devleti kurulması konusundaki muhalefetini ısrarla devam ettiren Begin, aynı yıl savunma bakanlığını da üstlendi.

Eylül 1983'te yedi yıldır sürdürdüğü başbakanlık görevinden çekildi. Bu istifa bazı yorumcular tarafından, 1982'de gerçekleşen Sabra ve Şatila katliamından çok sonra haberdar olması ve bu nedenle tüm dünyadan gelen tepkilere göğüs gerememesinden diye düşünülürken, başka bir takım yorumcular tarafından ise, karısının ölümünün kendisini bir depresyona sürüklemesi ve siyasetle uğraşamayacak kadar özel hayatı içinde bocalamaya başlaması diye yorumlandı.

50 Filistin Devrimi ve Ortadoğu

Ben Gurion yönetimindeki sol işçi hareketinin askerî yeraltı örgütünün eylemlerinden farklı olarak, sağcıların askerî yeraltı hareketi Irgun şiddete şiddetle karşılık verme yanlısıydı. Tel Avlv ve Yafa arasında işleyen ve yalnızca Arap yolcu taşıyan trenlerin el bombalı saldırılarla havaya uçurulması gerçekleştirdiği eylemler arasındaydı (yanda). 1940 yazında Irgun büyük bir bunalım geçiriyordu. Daha önce Polonya'daki sağcı gençlik örgütü Betar'ın başında bulunmuş, şimdi de Filistin'deki sağcı hareketin önderliğini yapan Wladimir Jabotinsky, Yahudilerin Filistin'e göçünü yasaklayan İngiliz manda yönetimine karşı yürütülen şiddet eylemlerinin durdurulmasını, Nazi Almanya'sına karşı savaşan İngiltere'nin yanında yer alınmasını savunuyordu. Komando merkezi üyesi Abraham Stern ise, savaşın İngilizleri zayıflatıp ülkeden kovabilme şansını doğuracağından, Almanya ve İtalya'dan yararlanılması gerektiğini düşünüyordu. Asıl düşmanın, Avrupa'daki Yahudi halkın kökünü kazıyan Hitler mi, yoksa Filistin'e özgür göçü ve bir Yahudi devletinin kurulmasını engelleyen İngilizler mi olduğu çerçevesinde başlayan şiddetli tartışmalar örgütün bölünmesine yol açtı. Irgun'dan kopan ve mücadelenin o anki iktidar sahiplerine karşı ülke içinde sürdürülmesini savunan yeni yeraltı örgütünün adı Lehi'ydi. Daha sonraları Stern, İngilizlere karşı ortak bir mücadele yürütmek için Nazi Almanyası'yla ittifak yapmaya kalkışacak, ancak yolladığı kuryeler yakalanarak planları suya düşecekti. 1942'de Lehi için zor günler başlıyordu: Stern öldürülmüş, örgüt üyelerinin çoğu tutuklanmış, geriye kalan 80 kadarı ise ülkenin dört bir yanına dağılmış ve pasif bir konuma itilmişlerdi. 31 Ağustos 1942'de iki Lehi üyesi kaçmayı başardı: İzak Şamir ve Elijahu Giladi. İzak Şamir örgütten geriye kalanları da -bunlar beş genç erkekten ibaretti- çevresinde toplayarak komutayı ele aldı. Ancak kısa zamanda görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Şamir, Stern'in düşündüğü gibi, halkın dayanışmasını sağlamak için İngilizlere karşı derhal eyleme geçmek gerektiğinde ısrar ederken; Giladi, halk üzerinde egemenlik kurulmasından sonra, kendilerinden kat kat güçlü düşmanla savaşa girişilebileceği görüşünde diretiyordu. Güçlü bir birlik sağlamak için de önce Irgun ve Haganah önderlerinin ortadan kaldırılmasını öneriyordu. Tartışmalar, Şamir'in önayak olması sonucunda Giladi'nin ortadan kaldırılmasıyla son buldu. Bu olaydan sonra toparlanmaya başlayan Lehi örgütü, 31 Ekim 1943'te Kudüs yakınlarındaki bir hapisaneden tünel kazarak kaçan 20 eski savaşçısının da katılımıyla eski günlerine dönme ve yeniden iyi örgütlenmiş bir güce kavuşma yoluna girdi. Lehi yönetimi 1944'te, Irgun içinde önderlik mertebesine yükselen Menahem Begin ile buluştu. Begin'in iki grubu yeniden birleştirme önerisi, ideolojik ve taktik görüş ayrılıkları aşılamadığından reddedildi. Sorun, yine İngilizlere karşı takınılacak tavırdan kaynaklanmıştı. Bu bağlamda, Sovyetler Birliği'nden alınacak yardımla Britanya İmparatorluğu'na karşı savaşma fikri ortaya atıldı. Stern'in mantığı (düşmanlarımın düşmanı dostumdur) hala geçerliliğini sürdürüyordu. Aynı yıl içinde, Kahire'de Britanya İmparatorluğu'nun Ortadoğu temsilcisi olarak bulunan, Lord Moyne ünvanlı Walter Edward Guiness'in 6 Kasım'da vurulması tüm dünyayı sarstı. Bu tip eylemler Irgun'u ve Haganah'ı da etkiliyordu. İngiliz manda yönetiminin bir bölümünü barındıran Kudüs'teki Kral David oteline Irgun'un bombalı bir saldırı düzenlemesinden sonra Tel Aviv'e giriş çıkışlar yasaklandı. İngilizler, ev ev, oda oda dolaşarak her köşeyi yeraltı savaşçılarını yakalamak için didik didik ediyorlar, kimlik kontrolü yapmak için erkekleri şehrin ana meydanında topluyorlardı. 26 Haziran 1946 Filistin'deki Yahudilerin neredeyse tüm siyasal önderlerinin tutuklandığı Kara Cumartesi olarak tarihe geçti. Ancak Lehi üyelerinin çoğu, aramalardan zamanında haberdar olduklarından şehir dışına kaçmayı başardılar. Yahudi terör örgütleri içinde yeralanlar, İsrail devletinin kurulmasından sonra devlet kademelerinde önemli görevler üstlendiler. Ancak Filistinli savaşçıların eylemleriyle karşılaştırılabileceği kaygısı, onların geçmişlerini tarih kitaplarından silmeye yöneltti.

dolayısıyla mümin olmayan) Sahmuel Yavnieli, Aralık 1910'da Yemen'e giderek oradaki Yahudi cemaate "Mesih'in gelmesinin yakın olduğu" ve Filistin'de "bütün Yahudiler'i büyük servetlerin beklemekte olduğu"nun propagandasını yapmıştı.

Ancak savaştan sonraki büyük göç dalgaları bu sorunu, hiç değilse geçici olarak, çözdü. Kritik tarih 1924 yılıydı. Bu yıl ABD, iltica edebilecekleri sınırlandırdı. Böylelikle Filistin'e alternatif olabilecek en büyük cazibe merkezi de büyük ölçüde ortadan kalkmış oluyordu. Buna bağlı olarak, hem Filistin'e göç edenlerin burayı terketme oranları düştü, hem de göçmenlerin sınıfsal özellikleri de değişti. Yahudi sermayesi artık Filistin'e yalnızca uluslararası Siyonist örgütler değil, bilfiil göç edenler aracılığıyla da akmaya başlamıştı. (1920-1935 yılları arasında Filistin'e Yahudi göçmenler tarafından getirilen sermayenin, aynı dönem içersindeki toplam manda bütçesinin iki katından daha fazla olduğu tahmin ediliyor.) Siyonist önderler tarafından bir işçi örgütü olarak kurulan *Histadrut*, bu sermayenin de yönlendirilmesinde hatırı sayılır bir rol oynadı, yatırımlar yaptı, işletmeler açtı ve Siyonizm'in çıkarlarıyla çatıştığına karar verdiği durumlarda grev yapılmasını önledi. Siyonist önderliğin işgücü pazarına yaptığı yegâne müdahale *Histadrut* aracılığıyla da olmadı. 1929'da bütün Siyonist örgütlerin üst kurumu ve siyasal temsilcisi olarak kurulmuş olan *Yahudi Bürosu*'nun finanse ettiği bütün projelerde yalnızca Yahudiler'in çalıştırılabileceği kurala bağlandı. Manda yönetimini de ikna etmeyi başararak *Büro* ertesi yıl, kamu sektöründeki projelerde çalıştırılacak işçilerin, toplam işgücünün kompozisyonuna göre değil, cemaatlerin vergi katkılarına göre belirlenmesi kararını aldırttı. Savaş sonrasında Filistin'in iktisadi hayatının canlanmasında yegâne etken Yahudi sermayesi değildi. Filistin'in, Sykes-Picot anlaşmasında öngörüldüğü gibi uluslararası bir yönetime değil de Britanya mandasına bırakılmasının başlıca nedeni, Britanya'da emperyalist çıkarları temsil eden politikacıların burayı, Doğu'yla ilişkiler açısından imparatorluğun candamarlarından biri olarak görmeleriydi. Gerçekten de, manda döneminde Hayfa ve Lod'da birer büyük havaalanı yapıldı; Filistin hem hava hem deniz yoluyla Delhi ve Londra'ya, demiryolları ile Ürdün, Suriye ve Arap yarımadasına ve karayolu ile de Basra Körfezi'ne bağlandı. Bütün bunlara bağlı olarak ticaret hacmı da hızla artmakta gecikmedi. 1923 ile 1935 arasında Filistin'in ithalatı üç kattan fazla arttı; ancak dış ticaret açığındaki artış da bundan biraz daha azdı. Bu açık, büyük ölçüde Yahudi sermayesi ile, kısmen de narenciye ihracatı ile karşılanıyordu. Narenciye ihracatı öylesine gelişmişti ki, 1930'ların ortasına varıldığında Filistin'in toplam ihracat gelirlerinin yüzde 80'i narenciyeden kaynaklanıyordu. Bu, ülkenin iktisadi hayatının, pratikte tek bir ürüne bağımlı hale gelmesi ve geçimlik tarım yapılan bölgelerin narenciye plantasyonlarına çevrilmesiyle, kırdaki sefaletin daha da derinleşmesi anlamına geliyordu.

Bu süreç yalnızca kırdaki proleterleşmeyi tamamlamakla kalmadı, şehirde yaşayan toprak sahipleri ile *aşraf* arasındaki dengeyi de değiştirdi. Toprak sahipleri, artan toprak fiyatlarından ve narenciye ihracatından elde ettikleri geliri, hızla gelişmekte olan dış ticarette bir pay sahibi olmakta kullanarak güçlü bir ticaret burjuvazisinin çekirdeğini oluşturdular. (1931'de Müslüman nüfusun tahminen yüzde 8'i ticaretle ilgili işlerden kazanıyordu.) Gerçi *aşraf* da servetini bu şekilde ticari sermayeye dönüştürmek imkânına sahipti ve bu kesimden bazıları bunu yaptıysa da, vakıflara manda yönetimi tarafından el konması ve yönetim içindeki ayrıcalıklı konumlarını yitirmeleri, *aşraf*ın itibarına önemli bir darbe vurmuş oldu. Böylelikle Müslüman cemaatin içindeki egemen bloku temsil eden ve yakın geçmişte artık neredeyse tamamen kaynaşmış olan *aşraf*-toprak sahipleri ittifakı içersinde, potansiyel olarak önemli olabilecek yeni ayrışmalar doğdu. Ancak İngilizler egemenler arasında ve *aşraf* önderliğinde doğabilecek bir muhalefet cephesini ustaca bölmeyi başardılar. Nisan 1920'deki olaylardan sonra, ayaklanmayı desteklemiş olan, Kudüs'ün en önemli iki ailesinden birine mensup Musa Paşa Kazım al Hüseyni görevinden alınarak, yerine rakip ailenin

Filistin Komünist Partisi

Filistin Komünist Partisi, Şubat/Mart 1919'da *Poalei Zion* (Siyon İşçileri) Partisi'nin Yafa'da toplanan 13. Konferansında bölünmesi sonucunda kuruldu. *Poalei Zion* 1900'de Rusya'da Minsk'de kurulmuştu. Siyonist bir işçi hareketi oluşturulmasını amaçlıyordu. En önemli teorisyenlerinden Ber Boroçov'a göre, Yahudi işçileri için "normal" sınıf mücadelesi, diğer uluslardan işçilerle Yahudiler arasında varolan karşıtlıklar yüzünden mümkün değildi. Bu nedenle çeşitli ülkelerdeki Yahudi işçileri önce Siyonist mücadeleye kazanmak gerekliydi. Ancak "normal" bir Yahudi toplumu kurulduktan sonra işçiler sınıf mücadelesine yöneltilebilirlerdi. 13. Konferans'tan sonra partiden ayrılan sol kanatla parti arasındaki anlaşmazlık ise bir dil sorunuydu: Sol kanat, partinin dilinin İbranice olmasını reddediyor ve Yidiş kullanılmasını istiyor, ayrıca *Hapoel Hatzair* (İşçi Gençliği Siyonist Partisi) ile birleşilmesine karşı çıkıyordu. *Poalei Zion*'dan ayrılanlar, başka sol gruplarla birlikte, Ekim 1919'da, daha sonra *Filistin Komünist Partisi* (*FKP*) adını alacak olan *Mifleget Poalim Sozialistim*'i (Sosyalist İşçi Partisi - *MPS*) kurdular.

MPS'in kurucuları yalnızca Yahudilerden oluşuyordu ve parti başlangıçta yalnızca Yahudi işçiler arasında faaliyet gösterdi. Parti, ilk döneminde Siyonist projeyi desteklemeye devam etti, bununla birlikte ana faaliyet merkezini oluşturan sendikal çalışma içinde ağırlığın bu hedefin gerçekleştirilmesine verilmesini reddetti. Fakat sendikalar içinde de Siyonist eğilim daha güçlüydü ve *Histadrut*'un Aralık 1920'deki kongresinde, örgütün 23 kişiden oluşan yönetimine yalnızca iki *MPS* üyesi girebildi.

MPS'in Araplara yönelik ilk faaliyeti, 1 Mayıs 1921'de çıkardığı bir Arapça bildiri oldu. Bu bildiride, ülkeye gelen devrimci Yahudi işçilerin Arap işçilerle birlikte Yahudi, Arap ve İngiliz kapitalistlerine karşı mücadele etmeyi hedeflediklerinden söz ediliyordu. Bildiri Araplar arasında fazla yankı bulmadı. *Histadrut*'un Yafa'daki yasal 1 Mayıs gösterisinin karşısına, *MPS*'in izin verilmemiş bir gösteriyle çıkması, Arapların Yahudilere saldırmasıyla sonuçlanan çatışmalara neden oldu. Olaylar, İngiliz yönetimi tarafından, *MPS*'ye karşı baskı uygulamaya başlamak ve ileri gelen parti üyelerini Filistin dışına sürmek için bahane olarak kullanıldı.

MPS, kuruluşundan itibaren, pek çok Arap ülkesindeki benzerleri gibi, azınlık mensupları tarafından kurulmuş bir komünist partinin yaşadığı tüm güçlükleri, Filistin'in özgün koşullarından dolayı daha da artmış bir biçimde yaşadı. Sosyalizm gereği savunmak zorunda olduğu enternasyonalizm adına, nüfusun çoğunluğunu oluşturan ve Siyonist ve Yahudi azınlığı ciddi bir tehlike olarak değerlendiren Araplara yöneldiğinde düşmanca bir tavırla karşılaşıyordu. Diğer taraftan da, Siyonizmi eleştirdiğinde Yahudi azınlık tarafından "hain" olarak değerlendiriliyor, tecrit ediliyor ve İngiliz manda yönetimi tarafından baskıya uğruyordu. Komünist partiler için varolan "azınlık sorunu" Filistin'de diğer ülkelerde olduğundan daha vahim boyutlardaydı; çünkü buraya gelen Yahudi azınlık, kendisi için bir "anayurt" kurma çabası içindeydi ve bu nedenle Araplar onları, kendilerini yurtlarından kovmak isteyen düşmanlar olarak görüyorlardı. Bu sorun, *Filistin Komünist Partisi*'nin tüm tarihi boyunca partinin faaliyetini güçleştirici bir nitelik taşıdı.

Arap işçilerin ve köylülerin örgütlenmesi sorunu, *Filistin Komünist Partisi*'nin *Komintern*'le ilişkilerinin de ana eksenini oluşturdu. *Komintern*, üyeliğe kabul edilmek için müracaat eden *Poalei Zion*'a, 1921'de Siyonizme karşı kesin tavır almasını ve "Filistin Programı"ndan vazgeçmesini şart koşmuştu. *Poalei Zion*, 1922'de bu şarta uymayı kesinlikle reddedince *Komintern*, parti içindeki komünistlere partiyi terketme çağrısı yaptı. Bu çağrı üzerine, 1 Mayıs 1921 olaylarının ardından dağılmış olan *MPS* üyeleri yeniden toparlanmaya çalıştılar. Kendini hâlâ *Poalei Zion*'un bir parçası olarak görmeye devam eden parti yönetiminin Siyonizme karşı kesin tavır almaktan kaçınması, *MPS* içinden kesin anti-Siyonist bir tavır benimseyen bir kanadın ayrılmasına yol açtı. *Komintern*'in tavrı ise, bu arada *Filistin Komünist Partisi* adını almış olan *MPS* ile ayrılan grubun bir an önce birleştirilmesi yönündeydi. 9 Temmuz 1923'de iki fraksiyon, *FKP* adı altında birleştiler. Yeni parti programı, açıkça anti-Siyonistti. Mart 1924'de *FKP Komintern*'e kabul edildi. *Komintern*'in *FKP*'ye ilk direktifi, Arap kitlelerine yönelmek ve bir Yahudi işçileri örgütü olmaktan bir an önce çıkmak oldu. Bu yöndeki direktifler, sonraki yıllarda da devam edecekti.

FKP, *Komintern*'in bu direktiflerine uygun olarak Arap kitleleriyle bağ kurabilmek için çaba göstermeye başladı. 1924-26 arasında Araplara yönelik bir dergi çıkarttı, Arap işçilerini sendikal faaliyetlere katılmaya yöneltmek için çalıştı. Arap köylülerin, Yahudiler tarafından satın alınan topraklarından sürülmelerine karşı tavır aldı. Arap milliyetçi hareketine karşı tavrı ise, hareketin "feodal" unsurlardan temizlenmesi ve böylece anti-emperyalist niteliğinin güçlendirilmesi yönünde çalışmak şeklindeydi. *FKP*, bir yandan Arap kitleleri milliyetçi hareketin büyük toprak sahiplerinden oluşan önderliğine karşı seferber etmeye çalışırken, diğer yandan da bir anti-emperyalist birlik cephesi oluşturabilmek amacıyla önderlikle ilişkilerini ayakta tutabilmek için çaba gösterdi. Fakat bu ilişki 1928'de tamamen koptu. Ülkenin içinde bulunduğu özel koşullardan dolayı, tüm çabalarına rağmen *FKP*'nin Arap kitleler arasında etkinlik kazanabilmesi ancak çok kısıtlı bir çerçeve içinde gerçekleşebildi. Buna rağmen, '20'ler boyunca, *FKP* sınırlı sayıda da olsa, partiye Arap kadrolar kazanmayı başardı.

Partinin Arap kitleler içinde bir güç haline gelememiş olduğunun en belirgin kanıtı, Ağustos 1929'da Kudüs'teki ayaklanma sırasında olaylara hiçbir şekilde müdahale edememesi oldu. Ağustos 1929 olayları, parti içinde "Araplaştırma"nın öneminin yeniden vurgulanmasına, *Komintern*'in de bu yöndeki direktiflerini yeniden güncelleştirmesine neden oldu. *EKKI*'nın 1929 olaylarının ardından *FKP*'ye ilettiği kararların arasında, "tepeden tırnağa Araplaştırma, Araplar arasında sendikal çalışmanın güçlendirilmesi, tüm örgütlenmenin Araplar arasında çalışmaya göre yeniden düzenlenmesi" vardı. Bundan sonraki yıllarda, Araplaştırma yönünde atılan tüm adımlara, yüksek parti organlarında çoğunluğun Araplarda olması yönünde alınan önlemlere rağmen, parti üyelerinin çoğunluğunun Yahudilerden oluşmaya devam etmesi engellenemedi.

1929 olayları sonuç olarak *FKP*'nin bundan sonra izleyeceği politikalar açısından merkezi bir öneme sahip oldu. Bu tarihten sonra *FKP*, Arap ve Yahudi işçileri birlikte İngiliz emperyalizmine ve onun yardakçıları olan Siyonistlere ve Arap "efendiler"e karşı mücadele yürütmeye çağırmaktan, Yahudiler ve Araplar arasında yürütülen faaliyetleri birbirine paralel iki alan olarak değerlendirmekten vazgeçti. 1929'dan sonra *FKP* için, birincil mücadele hedefi, Arap kitlelerin ulusal kurtuluşuydu ve Yahudiler'in yapması gereken, bu mücadelenin destekleneslydi. *EKKI* de Ekim 1929'da *FKP*'ye ilettiği kararlarında, partiyi Filistin ulusal kurtuluş mücadelesinin önemini vurgulamaya çağırdı. Bu tarihten sonra örgütlenmek istenen kitle de Arap ve Yahudi işçilerden çok Arap köylüler oldu.

Milliyetçi hareketin desteklenmesi ve örgütlenmesi hedeflenen kitlenin işçilerden köylülere kaymasına rağmen, *FKP*, daha bir süre, sosyalist devrim perspektifiyle ulusal kurtuluş perspektifini birerada yaşatmaya çalıştı. 1933'den itibaren ise, partinin tek hedefi ulusal kurtuluş mücadelesini desteklemekti. Bu gelişmede, *Komintern*'in halk cephesi politikasının ve *FKP*'yi, "ulusal kurtuluş devriminin görevlerini ön plana çıkarmamış, partinin Araplaştırılmasını gerçekleştirmemiş ve geniş Arap kitlelerinin destek ve sempatisini kazanmayı başaramamış olmak"la (7. *Komintern* Kongresi belgeleri) suçlamasının da büyük rolü oldu.

İzlediği bu çizginin mantıksal sonucu olarak *FKP*, 1936'da başlayan ayaklanmayı koşulsuz destekledi, fakat ayaklanma içinde aktif bir rol oynayamadı. Partinin Arap üyeleri ayaklanmaya katıldılarsa da, bunu komünist kimlikleriyle değil Arap kimlikleriyle yaptılar, hattâ bir kısmı *FKP*'den ayrılarak *İstiklâl Partisi*'ne girmeyi tercih etti.

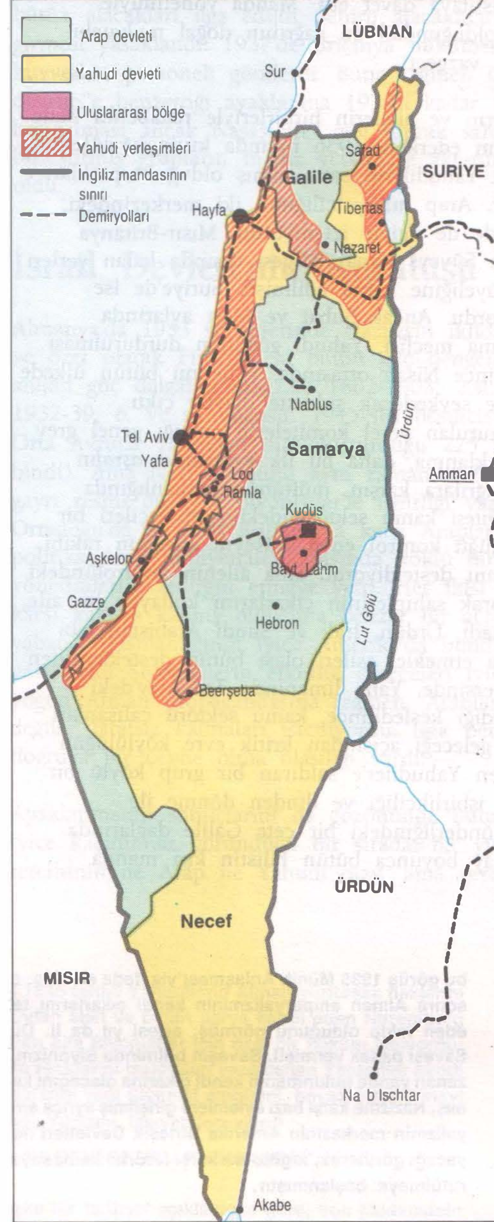
1936'dan sonra Filistin'de iki topluluk arasında tam bir bölünme gerçekleştiğinden, parti içindeki Yahudi ve Arap komünistlerinden birbirinden ayrı çalışmaları şeklindeki eğilimler yeniden güç kazandı. 1937'de, Yahudi parti üyelerinin bir "Yahudi Seksiyonu" kurmalarına izin verildi. "Yahudi Seksiyonu", partinin tamamen Arap yanlısı tutumunu eleştiriyor, Yahudiler arasında çalışmaya gereken önemin verilmediğini savunuyordu. 1939'da "Yahudi Seksiyonu" çözülerek parti içindeki bu bölünme görünürde ortadan kaldırıldı, ama varolan krizin bu kadar kolay çözülemeyeceği kısa süre sonra ortaya çıktı: Ağustos 1940'da Yahudi parti üyelerinin bir bölümü *Haemeth* (Gerçek) adıyla yeni bir örgüt kurarak, "Yahudi Seksiyonu"nun geleneğini sürdürmeye çalıştılar. *Haemeth*, Filistin'de Yahudilerin artık büyük ve bağımsız bir topluluk oluşturduklarını ve bu nedenle Yahudilere yönelik daha ayrıntılı ve farklı politikalar izlenmesi gerektiğini savunuyordu. 1940-42 arasında iki fraksiyon arasında sert tartışmalar sürdü.

II. Dünya Savaşı'nın başlangıcında ve Hitler-Stalin Paktı'nın ardından, *FKP* savaşı emperyalistler arası bir savaş olarak değerlendiriyor, Filistinli Arap ve Yahudilerin savaşa katılmalarına ve Filistin'deki İngiliz yönetimine karşı çıkıyordu. Bu tutumunu, Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırmasının ardından değiştirdi. Müttefikleri desteklemeye, ilk kez de İngiliz yönetimine karşı çıkmaktan vazgeçmeye başladı. Böylece, *FKP* 1921'den beri ilk kez legalleşti. *Haemeth* de parti içinde birliği yeniden sağlayabilmek amacıyla kendini feshederek partiye katıldı. Fakat bu birlik, varolan ayrılıkların da ortadan kalktığı anlamına gelmiyordu. 10 Mayıs 1943'de, *Histadrut*'un örgütlediği Hayfa'daki İngiliz Askeri Kamplarında başlayan grevi, Arap parti üyelerinin desteklemeyi reddetmeleri (Arap işçilere karşı ayrımcı bir tutum izleyen *Histadrut*'un direktiflerine uygun davranmak istemeyenlerinden dolayı) sonucunda *FKP* bölündü. Bölünmeden sonra ortaya çıkan, Yahudilerden oluşan iki fraksiyon, daha sonra yeniden birleşerek *FKP* adını taşımayı sürdürdü. Yahudilerin Filistin'de artık bir halk oluşturduklarını savunan ve Siyonizme en yakın olan kanat ise, daha sonra *İbrani Komünistleri* adı altında gruplaştı. Partinin Arap üyeleri, *Ulusal Kurtuluş Birliği* adlı yeni bir örgütte birleştiler. *Filistin Komünist Partisi* ve *İbrani Komünistleri*, süreç içinde Siyonizme yakınlaşmayı, 1948'de İsrail Devleti'nin kuruluşunu coşkuyla karşılayacak kadar ileriye götürdüler. Artık *İsrail Komünist Partisi (Maki)* adını almış olan parti, Sovyetler Birliği'nin İsrail Devleti'nin kuruluşunu destekleyen politikasına da uygun olarak, 1948 Savaşı'nda aktif olarak Siyonistlerin yanında yer aldı.

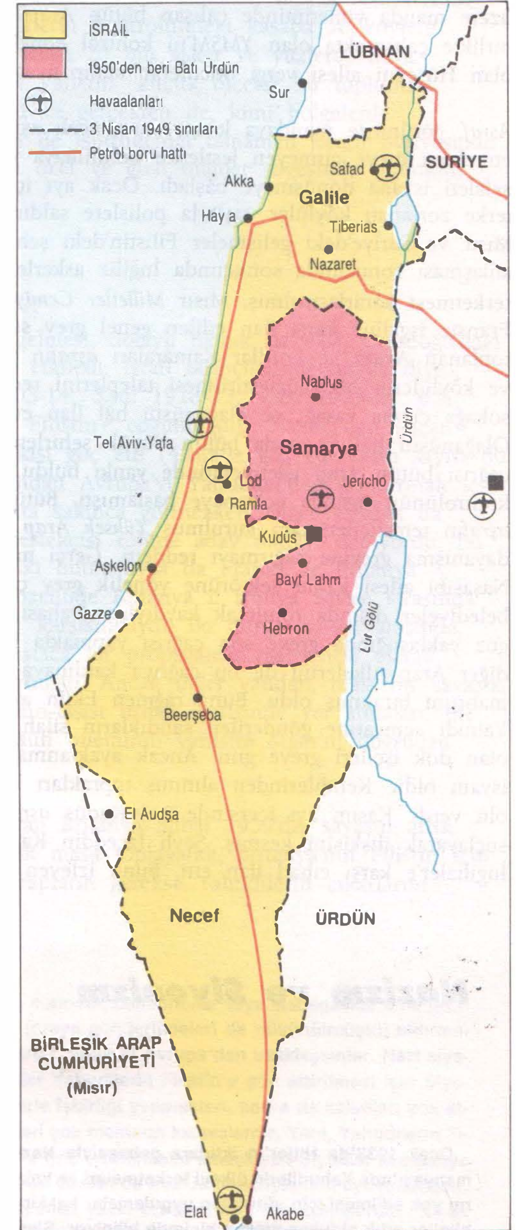
50 Filistin Devrimi ve Ortadoğu

29 Kasım 1947 tarihli 181 sayılı Birleşmiş Milletler taksim kararına göre en verimli topraklar dahil Filistin'in yüzde 56,4'ünü Yahudilere verdi. Daha fakir ve küçük bölgeler ise Filistinlilere bırakılıyordu. O tarihte yaklaşık 840 bin kadar Filistinliye karşılık, 640 bin Yahudi aynı topraklar üzerinde yaşıyordu (solda). Yahudilerle Araplar arasında çıkan silahlı çatışmalar sonucunda ise İsrail, toprakların yüzde 11'ini ilhak ederek, Filistin ülkesinin toplam yüzde 67,4'ünü aldı. Silahlı çatışmaların ertesinde İsrail ve işgal altındaki topraklarda Filistinlilerin yüzde 63'ü yaşarken, yurtları dışında yaşayanların oranı yüzde 37'yi buluyordu (sağda). Bu oranlar 1967 savaşından sonra yüzde 50, yüzde 50 olarak gerçekleşti. 1979'a gelindiğinde izlenmiş olunan uygulamaların sonucunda bu oran yüzde 42,9 ve yüzde 57,1 oluyordu. Düşme eğilimi 1982'de de sürüyor ve oranlar yüzde 40,8 ile yüzde 59,2 olarak ortaya çıkıyordu. Dünyanın çeşitli köşelerine dağılmış olan Filistinlilerin 1983'deki yerleşim oranları ise önemli bir sonucu vurguluyordu. 1948'de işgal edilmiş olan Filistin'de 690 bin, Batı Yakası'nda 945 bin, Gazze Şeridi'nde ise 576 bin kişi yaşıyordu. Kendi topraklarının dışında yaşayanlar ise önemli ölçüde Arap ülkelerine bölünmüşlerdi. Bunların içinde Ürdün'de 1 milyon 350 bin, Lübnan'da 492 bin, Kuveyt'te 351 bin, Suudi Arabistan'da 280 bin, Suriye'de 253 bin Filistinli yaşıyordu. Mısır, Birleşik Arap Emirliği, Irak, Katar, Libya ve diğerlerinde de yaklaşık 232 bin Filistinli yaşıyordu. İsrail başbakanı Golda Meir 1969'da "Filistinliler diye birşey yoktu... mevcut değillerdi" diyerek varolan bir halkı görmezden gelirken, İsrail Knesset Dışişleri komisyonu sekreteri David Hacohen "Fakat onlar insan değil, halk değil, onlar sadece Arap" diyerek ırkçılığı doruk noktasında ifade ederken, sürmekte olan bir mücadelenin hangi zeminden kaynaklandığını da gösteriyordu.

FİLİSTİN'de, BM'nin 1947'de ÖNERDİĞİ TAKSİM PLANI

ISRAİL SINIRLARININ 1949'dan sonraki GENİŞLEMESİ

temsılcilerinden Ragıp Bey al Naşaşibi getirildi. Ancak aradan daha bir yıl geçmeden boşalan Kudüs müftülüğüne ve yeni kurulan *Yüksek Müslüman Şeriat Meclisi*'nin (YMŞM) başkanlığına, yine al Hüseyni ailesinden Hacı Emin getirildi. Bu iki mevki, belediye reisliği ve müftülük manda yönetimi sonuna kadar bu iki rakip ailenin elinde kaldı. Ancak geleneksel egemen sınıfların bu şekilde bölünerek yatıştırılması, kuşkusuz, popüler hoşnutsuzluğun da dindiği anlamına gelmiyordu. Aksine, köylülerin topraksızlaşması ile şehre göç hızlanıyor ve Kudüs'te, Hayfa'da, Yaffa'da ve diğer şehirlerde, geleneksel seçkinlerle organik bir ilişkisi olmayan yeni bir proletarya ve işsizler ordusu doğmaya başlıyordu. Üstelik Arap yedek işgücü ordusunun bolluğundan ve manda yönetiminin ayrımcı politikalarından ötürü, zaten vasıfsız Arap işçilerinin ücreti, aynı işi yapan Yahudi işçilerininkinin üçte biri ilâ yarısı kadar az olduğu gibi, 1919-1930 yılları arasında bu ücret de üçte iki ilâ üçte dört oranında azaldı. 1929'da gerek Müslümanlar gerekse Yahudiler tarafından kutsal kabul edilen Ağlama Duvarı'na Yahudiler'in sahip çıkmak istemesi çeşitli şehirlerde ayaklanmalara yol açtı. Bastırılmasında İngiliz güvenlik güçlerinin yanısıra *Haganah*'ın da rol aldığı ayaklanmada 113 Yahudi, 116 Arap öldü. 1933'teki ayaklanma, Filistin'de yaşayan Yahudiler'den çok doğrudan doğruya Yahudi *göçünü* hedef almıştı. Ancak, köylülerin katılmadığı her iki ayaklanma da, koordinasyondan yoksun ve tek tek şehirlerle sınırlı kaldı.

Birinci *İntifada*

1930'larda *aşraf* içersindeki bölünme de giderek manda yönetiminin kontrol edebileceği boyutları aşmaya başlamıştı. O kadar ki, Naşaşibi ailesi taraftarı olanlarla Hüseyni taraftarı olanlar, artık *muarızlar* (manda yönetimine karşı olanlar) ve *meclisçiler* (*YMŞM*'ine taraf olanlar) diye anılmaya başlanmıştı. Gerçi müftülüğü ellerinde tutan Hüseyniler de, ilkece, manda yönetimine karşıydılar ve 1930'ların ortasında, toprak vergilerinin mevcut hükümete ödenmesine karşı bir kampanya başlattılar. Ama altta kalmak istemeyen Naşaşibi ailesi, vergi

ödememe kampanyasına karşı çıkan toprak sahiplerinin de desteğini alarak, İngilizler'in bir yasama meclisi ve diğer temsili kurumların oluşmasına önayak olmamalarını protesto etmek üzere manda yönetiminde çalışan bütün Araplar'ı istifaya davet etti. Manda yönetimiyle birlikte çalışmakta olan *YMŞM*'ni kontrol etmekte olduğundan bu çağrının doğal muhatabı olan Hüseyni ailesi vergi ödememe kampanyasında vazgeçti.

Aşraf, görünüşte mandaya karşı olan ancak aşiretlerin ve ailelerin birbirleriyle rekabetini ifade etmekten öteye gitmeyen jestlerde bulunmaya devam ederken, 1936 başında kırda köylülerin sefaleti isyana dönüşmeye başladı. Ocak ayı içinde Yahudilerin satın almış olduğu toprakları terke zorlanan köylüler, taşlarla polislere saldırdılar. Arap milliyetçiliğinin iki merkezindeki, Mısır ve Suriye'deki gelişmeler Filistin'deki şehirlerde de ilgiyle izleniyordu. Mısır-Britanya anlaşması sonucunda sonucunda İngiliz askerlerinin Süveyş Kanal Bölgesi dışında kalan yerleri terketmesi kararlaştırılmış, Mısır *Milletler Cemiyeti* üyeliğine kabul edilmişti. Suriye'de ise Fransız işgaline karşı ilan edilen genel grev sürüyordu. Ancak Şubat ve Mart aylarında toplanan Avam ve Lordlar Kamaraları *aşrafın* yasama meclisi, Yahudi göçünün durdurulması ve köylülerin mülksüzleştirilmesi taleplerini reddedince Nisan ortasında, yönetimi bütün ülkede sokağa çıkma yasağı ve olağanüstü hâl ilan etmeye sevkedecek şiddette olaylar çıktı. Olağanüstü hâl sırasında bütün büyük şehirlerde kurulan yerel komitelerin yaptığı genel grev çağrısı bütün Arap işletmelerinde yankı buldu. Ayaklanma, daha bu ilk evresinde, *aşrafın* kontrolünün dışında gelişmeye başlamıştı. Bütün çağrılara karşın, müftünün başkanlığında *aşrafın* temsilcilerinden kurulmuş *Yüksek Arap Komitesi* kamu sektöründeki Arap işçileri bir dayanışma grevine çağırmayı reddetti. Gerçi müftülüğü kontrol eden Hüseyni ailesinin rakibi Naşaşibi ailesi kamu sektörüne yönelik grev çağrısını destekliyordu ama ailenin kontrolündeki belediyeler dışında tutulmak kaydıyla... Dahası, toprak sahiplerinin çıkarlarını kollayan bu aile, güz yaklaştığında greve son çağrısı yapmakla kalmadı, Ürdün, Irak ve Suudi Arabistan gibi diğer Arap ülkelerini de bu çağrıya katılmaya ikna etmekle, asileri olası bütün desteklerinden mahrum bırakmış oldu. Buna rağmen Ekim ayı içersinde, Yaffa limanında Tel Aviv'deki Yahudi cemaatine gönderilen sandıkların silah içerdiği keşfedilince, kamu sektörü çalışanları olan dok işçileri greve gitti. Ancak ayaklanmanın geleceği açısından kritik evre köylülüğün isyanı oldu. Kendilerinden alınmış toprakları işleyen Yahudiler'e saldıran bir grup köylü bir ölü verdi. Kasım ayı içersinde ise, Kudüs *aşrafını* işbirlikçiliği ve dinden dönme ile suçlayarak ilişkisini kesmiş, Şeyh İzzeddin Kasım önderliğindeki bir çete Galile dağlarında İngilizler'e karşı cihad ilan etti. Bunu izleyen 18 ay boyunca bütün Filistin kırı manda

Tevrat'ta İsrailoğullarının (İbranilerin) amansız düşmanı olarak zikredilen Filistler, M.Ö. 1190 tarihinde, Mısır firavunu III. Ramses'e mağlup olduktan sonra, adı geçen firavunun vassali olmak ve ona vergi ödemek şartıyla Filistin'in güneyine yerleşmişlerdi. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tarih sahnesine çıkan İsrail kavmi, Tevrat'a (Ahd-i Atik ya da Eski Ahit) göre, önceleri yaşadıkları Kenan diyarından kıtlık nedeniyle

Nazizm ve Siyonizm

Ocak 1933'de Hitler'in iktidara gelmesiyle Nazi Almanyası'nda Yahudilerin ülkeyi terketmeleri ve kalanların yok edilmesi için yürütülen uygulamalar hakkındaki bilgiler artık oldukça yaygın biçimde biliniyor. Siyonist hareketin Nazi Almanyası'na karşı tutumu ve aralarındaki ilişki ise pek bilinmiyor ve yeni yeni ortaya çıkarılıyor. Ama tarihçilerin şimdiye kadar geniş oranda gözardı ettikleri konu, İngiliz hükümetinin Siyonist-Nazi ilişkileri karşısındaki tutumu ve bunun Filistin'deki olayları nasıl etkilediğidir.

İlk incelenmesi gereken, 1930'lardaki üçlü ilişkide tarafların hedeflerinin ne olduğu. Siyonizm, resmî önderlerinin sayısız açıklamalarında ortaya koydukları gibi, Filistin'e Yahudi göçünü teşvik etmeyi ve orada Siyonist bir devletin kurulmasını amaçlıyordu. Nazizm, gene iyi bilindiği gibi, Almanya'yı ve olanaklı olduğu kadarıyla Avrupa'yı judenrein yani Yahudisiz duruma getirmeye çalışıyordu. Amaçları pek açıklanmamış olan İngiliz emperyalizminin hedefi ise, sonraki olayların da kanıtladığı gibi, Filistin'de Siyonist gücü artırmak, itiraf edildiği gibi, kontrol altında bir gelişimle Arap dünyasını ikiye bölen stratejik bir noktada, Afrika, Asya ve Avrupa'nın kavşağında Batılı emperyalist birliğin ileri karakolu olacak Siyonist devletin kurulmasına yardımcı olmaktı.

Bu buluşma noktasında, üç tarafın da Avrupa Yahudilerini Filistin'e göç etmeye zorlamak isteyecekleri açık. Bunun anlamı üçünün de kalıcı bağlaşıklar olacağı değil elbette. İngiliz emperyalizmi başlangıçta Nazizmi komünizme karşı potansiyel bir bağlaşık olarak görmüş, bu görüş 1938 Münih Anlaşması'yla ifade edilmiş; daha sonra Alman emperyalizminin kendi çıkarlarını tehdit eden rakip olduğunu görmüş, ertesi yıl da II. Dünya Savaşı patlak vermişti. Savaşın bitiminde Siyonizm, kazanan yanda bulunmanın kendi çıkarına olacağını kavramış, Nazizme karşı bazı eylemlere girişilmiş ayrıca emperyalizmin merkezinin Amerika Birleşik Devletleri'ne kayacağı görülerek, İngilizlere karşı terörist kampanya yürütülmeye başlanmıştır.

NAZİLERİN SİYONİSTLERE VERDİĞİ GÖREV

1933'de Baron Leopold itz von Mildenstein'ın Filistin'i ziyaret etmesi, karşılıklı işbirliği anlayışının sürdüğünü gösteriyor. "Von Mildenstein hem Nazi Partisi üyesi hem de Hitler'in seçkin muhafızları *SS* örgütü üyesiydi. Ziyarette yol arkadaşı Yahudiydi, Kurt Tuchler. Almanya Siyonist Federasyonu görevlisiydi. Karısı da yanındaydı. Filistin ziyaretinde onları yanyana getiren neden, Almanya'yı Yahudisiz veya Nazilerin dedikleri gibi judenrein görme arzusunu paylaşmalarıydı. Henüz *Nasyonal Sosyalistlerin* 'Yahudi sorunu'nun nasıl çözülebileceğine ilişkin bir çabaları yokken, Yahudi yurdu yaratmak ve Filistin'e Yahudileri göç ettirmek isteyen Siyonistler sorunun yanıtını bulmuşlardı...

***Nazi Partisi*'nin Yahudi sorunuyla ilgili tutumundan hoşnut olmayan *SS*, kendi Yahudi siyasetini belirlemeye başlamıştı. Bu siyaset Yahudilerin Filistin'e göç ettirilmelerine dayanıyordu ve Siyonist programla çakışıyordu...**

Baron'un özel etkisi çok geçmeden ona *SS* üstleri arasında Siyonizm ve Yahudi sorunu uzmanı olarak ün kazandırdı. Siyonist programın gerçekçi ve pratik olduğu inancı, meşgul Nazi kuramcıların uzun süredir içinden çıkamadıkları Yahudi sorunundan kurtulmalarında etkili oldu, partili yoldaşlarına çıkış yolu olarak göründü. Ocak 1933'deki Nazi zaferinden sonra, daha önceki sınırlı başarılarına karşın Alman Yahudi toplumu içinde önemli bir güç durumuna gelen Siyonistlerle işbirliği böylelikle gerekli oldu. Gerçekten Hitler'in iktidara gelmesinden sonra Siyonizm çok güçlenmişti. Almanya Siyonist Federasyonu'nun iki haftada bir çıkan gazetesi *Juedische Rundschau*'nun satışlarındaki büyük artış bu gelişimi yansıtır. Hitler öncesi dönemde ortalama 10 binin altında kalan satış, 1933'ün sonunda 38.500'e ulaşmıştı.

Eski Alman Yahudiliği önderlerinin, Yahudileri Hitler'in iktidarına karşı hazırlamaktaki başarısızlığına dayanan Siyonizm kazandığı yeni popülerlikle Yahudi toplumu üstünde daha fazla iktidar isteğinde bulundu. Hitler'in iktidara geldiğinin ertesi günü *Juedische Rundschau*, Yahudi hakları için mücadelenin ancak Yahudi halkına ve ulusuna (Volkstum) bağlılıklarında daima kusursuz olanlarca yani Siyonistlerce yürütülebileceğini yazıyordu. 7 Nisan'da gazete bütün Yahudi grupları içinde yalnızca Siyonistlerin Nazilerle iyi niyetli ve 'dürüst ortaklar' olarak ilişki kurabileceklerini iddia etmekteydi...

Tuchler böylelikle von Mildenstein'la ilişki kurdu ve etkili bir Nazi gazetesine Yahudi Filistini'yle ilgili olumlu şeyler yazmak istediğini söyledi. Von Mildenstein kendisinin Filistin'i ziyaret etmesine izin verilmesi koşuluyla bu isteği kabul etti. Dahası Tuchler'den kendisine kılavuzluk yapmasını istedi. Böylece 26 Eylül 1934'de Goebbels'in etkili gazetesi *Der Angriff*'de Von Lim adıyla ilk *'Ein Nazi faehrt nach Palaestina'* yazısı çıktı.

Von Mildenstein'in makaleleri 'çölü yeşerten' ve Yahudileri 'Aryan süpermen'e benzeten Siyonizme övgüyle doluydu. Siyonist propagandacıların övgüleri bile bu dereceye varamamıştı.

Mısır'a göç etmek zorunda kalmış, çoğalmalarını Mısır'ın geleceği açısından tehlikeli gören II. Ramses'in tüm erkek çocukları öldürme girişiminden sonra ise, Musa önderliğinde M.Ö. 1176'da Filistin topraklarına doğru göç için yola koyulmuştu. Günümüzde İsrail devletinin varlığını sürdürdüğü toprak parçasına İbranilerin M.ö. 1136'da varmış olmaları, bu toprakların Filistinlilere ait olduğunu göstermektedir.

yönetime tamamen kapandı. Telefon ve telgraf bağlantıları kesildi; Irak'la Hayfa arasındaki boru hattı imha edildi; Yahudiler'e toprak satışı yasaklanmakla kalmadı, toprak sahiplerinin bütün alacakları ilga edildi, şehirli alacaklıların asilerin kontrolündeki kasaba ve köylere girmesi yasaklandı. 1937'de Britanya hükûmeti bölgeye 20 bin asker ve yüzlerce hava kuvvetleri personeli gönderdi. Buna rağmen Genel Vali'nin "küçük ölçekli bir toplumsal devrim"e benzettiği ayaklanma 1939'a kadar sürdü ve gerçekten de, kimi bölgelerde bastırılması ancak Naşaşibiler gibi toprak sahipliği ile işbirlikçiliği tamamen kendi bünyesinde birleştirmiş grupların İngiliz yetkililere aktardıkları özel ve gizli bilgiler sayesinde mümkün oldu.

İsrail Devleti'nin Kuruluşu

Almanya'da 1933 seçimlerinde Nazilerin iktidara gelmesi, dolaylı olarak da olsa, Ortadoğu'daki ve özel olarak Filistin'deki bütün güç dengelerini etkiledi. İsrail tarihçiliğinde *aliyah* diye anılan göç dalgalarının (1.si: 1882-1903; 2.si: 1903-14; 3.sü: 1918-23; 4.sü: 1923-26; 5.si: 1932-39; 6. ve sonuncusu: 1945-48) beşincisinde Filistin'e çoğunluğunu Naziler'den kaçan Orta Avrupa Yahudileri'nin oluşturduğu 225 bin kişi göç etti (4.sünde göç edenlerin sayısı 60 bindi). Ama Nazi yönetimi aynı zamanda, bir yandan Avrupa'yı Yahudiler'den arındırmak için, gayrı resmî düzeyde Siyonistler'le işbirliği yapmakta sakınca görmezken, diğer yandan da Ortadoğu'da Siyonist Britanya'ya karşı Arapların destekçisi rolüne aday olmayı deniyordu. Bu politika Arap milliyetçileri arasında köklü bir yankı bulmadıysa da Fransa ve Britanya yönetimlerini tedirgin etmeye yetti. Her ikisi ve özellikle Britanya I. Dünya Savaşı sırasında karşı karşıya kalmış olduğuna benzer bir açmazın karşısındaydı. İki dünya savaşı arasında, yabancı düşmanlığının iyice Amerika'da bundan ustaca bir propaganda malzemesi olarak yararlanan Siyonistlerin etkililik dereceleri iyice artmıştı. Ancak diğer yandan, olası bir savaşta, yoğun Alman propagandasına rağmen, Arapların anti-faşist ittifak içerisinde yer almaları, hiç değilse tarafsız kalmaları isteniyordu. Irak petrolünün öneminin yanısıra Mısır'ın doğrudan doğruya bir cephe olma olasılığı vardı.

Ayaklanmanın sonuçlarını da gözönünde bulunduran Britanya Şubat 1939'da, savaşın artık iyice kaçınılmaz göründüğü bir sırada, bir yuvarlak masa toplayarak, Britanya'nın Filistin için tercihinin ne Arap ne Yahudi olan, ama gerek Arapların gerekse Yahudilerin çıkarlarını

NAZİ YÖNETİMİNDE SİYONİST ETKİ YAYILIYOR

Von Mildenstein Yahudilerin dostu değildi (ne de olsa *Nazi Partisi* üyesiydi ve *SS*'di). Onun dostluğu Yahudilerin yalnız kendisine siyonist diyen kesimineydi. Asimile olduğu söylenen Yahudiler, kendisinin önce Alman, sonra Yahudi olduğunu söyleyen Yahudilerle, bütün ırkçı duygulardan çekinen Yahudiler için düşünceleri, resmî parti politikasının aynısıydı...

Der Angriff bir Naziyle bir Yahudinin Filistin'e yaptığı ziyaretin anısına Svastika ve Yahudi Yıldızıyla bezenmiş madalya bastırdı. Von Mildenstein'ın başarısı, 1934'ün başlarında *SS* yöneticilerine, Yahudi sorununun çözümünün Yahudilerin Filistin'e göç ettirilmesi olduğunu kabul ettirmesindeydi. Gerçekten makaleleri ona önem kazandırdı, 1935 yazında *SS* istihbarat kolunun Reinhardt Heydrich'in Güvenlik Teşkilatında Yahudi masasına atandı. Yeni görevine atanır atanmaz von Mildenstein fikir babalığını yaptığı siyaseti uygulamaya koyuldu.

Güdülen siyasetin özü, gördükleri bütün baskılara karşın Filistin'e göç etme isteği göstermeyen Yahudilerin Siyonist etkinliğinin artırılarak göç ettirilmelerini sağlamaktı. Irkçı, göç taraftarı Siyonistlerle, *Nasyonal Sosyalizmi* bozucu asimilasyoncular arasında ayrım gözeten *SS* örgütü, Yahudi toplumu içinde Siyonistlerin konumunu güçlendirmeye çalışıyordu. *SS* görevlileri Siyonistlerin eylemlerini teşvik etmek ve Siyonist olmayanlarınkini bastırmak üzere talimat almışlardı. Siyonistler öteki gruplara verilmeyen ayrıcalıklara sahiptiler. Mart 1935 tarihli bir polis kararnamesinde, örnek olarak, Siyonist gençlerin Siyonist olmayanlara göre kayırılması emredilmişti. Siyonistlerin üniforma giymelerine izin vardı. *SS*, Siyonistlerin Yahudileri Filistin'in zor koşullarına hazırlayan meslek ve kır eğitim kamplarına hoşgörüyle bakıyor, onların Nazi görevlerine girmelerine asimilasyonculara göre daha fazla kolaylık sağlıyordu. 15 Eylül 1935 tarihli Yahudilerin Alman yurttaşlık haklarını ellerinden alan ve onları parya kabul eden Nuremberg Yasaları bile Siyonistler için özel bir hüküm taşıyordu: Alman renklerini taşımaları yasaklanan Yahudiler kendi bayraklarını yani Siyonist amblemi, beyaz üstüne mavi Yahudi Yıldızını taşıyabileceklerdi.

VON MILDENSTEIN'DAN EICHMANN'A

Başka bir tarihsel açıklamaya göre, von Mildenstein ününü çok daha erken kazanmış, Yahudilere karşı Nazi politikasının oluşmasında büyük rol oynamıştır. "SD-yurtiçi(iç işler) müdürlüğü olarak bilinen örgütte Yahudi sorunu için ayrı bir masa kurulmuş (11-12 koduyla), *SS* Untersturmführer Leopold von Mildenstein yönetime getirilmiştir. Mildenstein 1934 sonunda bürokraside 11-1123 olarak kodlanan Siyonizmle ilgili göreve Adolf Eichmann'ı atadı. Bir yıl içinde Almanya'daki ve yurtdışındaki önde gelen Yahudilerle ilgili araştırma programı gerçekleştirildi. Yahudi basını izlendi. Dünya çapında meslek eğitimi veren Yahudi örgütü *ORT* ve Ortodoks Yahudilerin örgütü *Agudat Israel* hakkında araştırmalar yapıldı. Bu türden başka çalışmalar yürütüldü ve uzmanlar yetiştirildi. Siyonizm uzmanı Eichmann yanında asimilasyoncular, Ortodokslar ve hayırseverlik masaları kurularak buralara da uzmanlar atandı. (Eichmann'a göre, çalışma arkadaşları Dieter Wisliceny ve Theodore Danneker, Avrupa Yahudilerinin dışarı atılmasının örgütlenmesine kendilerini adamış, canla başla çalışıyorlardı.)"

Bazı tarihçiler von Mildenstein'ın emekli olarak yerine Eichmann'ın geldiği dönemi, Nazilerin Yahudi politikasının bütünüyle değiştiği ve Hitler'in ürkütücü 'son çözüm' görüşünün uygulanmaya başlandığı dönem olarak değerlendirirler. Gerçekten Fransız atasözü 'plus ca change, plus c'est la même chose' burada çok uygun düşüyor. İktidara yönelmesinden çöküşüne kadar Nazi rejiminin bu konudaki ana politikası Yahudilerin Avrupa'dan uzaklaştırılması olmuştur. Naziler Yahudilerin Filistin'e, cennete, cehenneme veya Madagaskar'a mı gittiğine (oraya gönderilmeleri de düşünülmüştü) aldırmamışlardır, yeter ki Avrupa'dan uzaklaşsınlar. Nazi siyasetçiler Yahudilerin Filistin'e göç ettirilmesi için Siyonistlerle işbirliği yapmaktan, sonra da kalanları yok etmekten çok memnun kalmışlardır. Yani, Yahudilerin Filistin'e göç ettirilmesini amaçlayan Siyonist kampanya da, 'son çözüm'de Nazi hedefleriyle tam uyuşmaktadır. İki Siyonist yazar bu durumu ifade etmişlerdir: "Ocak 1938'de (Hitler) Yahudi göçünün Filistin'e yöneltilmesi ve bu yol kapanınca da kendisine önerilen yok etme kamplarına giden son 'çözüm'ü kolaylıkla benimsemiş ve emretmiştir." Dolayısıyla, Nazi siyaseti, von Mildenstein'ın görüşüyle de, savaşın sürdüğü Avrupa'da lojistik zorlamalar taktik değişiklikleri zorunlu kıldığında farklı yöntemleri de aynı tutarlılıkla benimsemiştir.

Yoğunlaştırılmasının dışında stratejik olarak siyaset aynı kalmıştır. 1938'de, Viyana'daki Yahudi Göç Dairesi Başkanı Eichmann, Siyonist görevli Moşe Bar Gilad'la, Avusturya'daki Nazi yetkililerin Siyonist genç öncüleri eğittikten sonra Avusturya Yahudilerinin Filistin'e göç etmeleri konusunda bir antlaşma imzalamıştır. Benzer bir antlaşma Alman Yahudilerinin Filistin'e göç etmeleri için Siyonist ajan Pinhas Ginsberg'le Berlin'de *Gestapo* merkezi arasında imzalandı. Eğitime ilişkin olarak Eichmann sözlerini tuttu. Çiftlikler ve araç gereç sağlandı. Bir defasında genç Yahudilere eğitim çiftliği sağlamak için bir manastırdan rahibeleri boşalttırdı. 1938'in sonuna gelindiğinde bin kadar genç Yahudi Nazilerin sağladığı kamplarda eğitim görmekteydiler. Bu eğitim Siyonist harekete çok yararlı oldu, Irgun, Hagana ve Stern gibi terörist çetelerin üyeleri Filistinlileri kendi yurtlarından atmak üzere buradan yetişti; Siyonist devletin öncüleri Kibbutzim'de yerleşenler de bu eğitim kamplarından geldi.

ABU FİRAS

demokratik mekanizmalarla kollayacağı bir devlet biçimi olduğunu ve Britanya mandası altındaki Filistin'e Yahudi göçünün gelecekteki beş yıl için toplam 75 bin kişiyle sınırlanacağını, daha sonra ise Arap nüfusun rızası olmadan kimsenin göç edemeyeceğini ilan eden bir *Beyaz Kitap* yayınladı. 1939 yılı Siyonistler'in üç yeni cephe açmalarına yol açtı. 133 bin Filistinli Britanya'nın Afrika ordusuna gönüllü olarak başvurdu. Kabul edilen 30 bin kişi, Yahudi birlikleri halinde örgütlendi ve Libya, Girit ve Suriye cephelerinde savaştılar. Siyonizmin geleceği açısından daha önemli olan cephe ise ABD'ydi. 1942'de, New York'ta Biltmore Oteli'nde toplanan *Amerikan Siyonist Konferansı*, bir Yahudi Devleti talebini içeren *Biltmore Programı*'nı kabul etti. *Yişuv*'un cepheye gitmeyip Filistin'de kalmış üyelerinin faaliyetleri ise daha çeşitliydi. Bir kısmı yöredeki cephane imalatını örgütlüyor, bir kısmı *Beyaz Kitap*'ın öngördüğü sayıları aşmak üzere Filistin'e kaçak Yahudiler'in girmesini sağlıyorken, diğer bir kısmı ise gelecek sekiz yıl boyunca yörenin ayrılmaz bir parçası olacak terör atmosferini yaratmaya başlıyordu. Daha yuvarlak masanın toplantıları sürerken, 27 Şubat gecesi Filistin'in çeşitli bölgelerinde patlayan bombalar 38 Arabı öldürüldü.

Savaşın Avrupa'da sona ermesi Siyonist eylemleri çeşitlendirdiyse de, mücadelenin genel doğrultusunda bir değişikliğe yol açmadı. Kasım 1944'te Britanya'nın Ortadoğu'da Meskûn Devlet Bakanı, artık neredeyse resmî bir ordu olarak değerlendirilen *Haganah*'tan kısmen bağımsız hareket eden 200 kişilik Stern çetesi tarafından öldürüldü. Bundan sonra, Siyonist terör, Arapları olduğu kadar İngilizleri de hedef alacaktı. 1946'da, 2 bin kişiye ulaştığı tahmin edilen *Irgun* çetesi, Britanya'nın askerî ve sivil memurlarının kaldığı Hotel David'i bombalayarak 91 kişinin ölümüne yol açtı. Diğer yandan Amerika'daki propaganda faaliyeti de yeni bir yoğunluk kazandı. 1948'de Amerika'daki Yahudi seçmen sayısı 4.5 milyondu; üstelik bu seçmenlerin çoğunluğu, Amerikan seçim sistemi tarafından kritik addedilen bazı şehirlerde yoğunlaşmış bulunuyordu. Ama diğer yandan savaş Amerika'daki yabancı husumetini yumuşatmak doğrultusunda hiçbir şey yapmamıştı. Mayıs 1945-Eylül 1946 arasında ABD yönetimi ülkeye 5,718 adet Yahudi mülteci kabul etmişti. (Aynı dönem içerisinde Britanya'nın kabul ettiği Yahudi mülteci sayısı ise 70 bindi. Küçük Dominik Cumhuriyeti, savaş sonunda 100 bin Yahudi mülteci kabul edeceğini ilan etti.) Savaş sonunda Britanya *Beyaz Kitap*'a sadık kalmaya çalışıyordu; çeşitli gerekçelerden ötürü...

Savaş sonunda İngiltere *Beyaz Kitap*'a sadık kalmaya çalışıyordu; çeşitli gerekçelerden ötürü...

6 gün süren 3. Arap-İsrail Savaşı sonunda İsrail kendi coğrafî alanının kat be kat fazlasını yaklaşık 800 bin kişilik bir nüfus ile birlikte ele geçirdi. İsraillilerin bu saldırısı sırasında işgal edilen Batı Ürdün'de yaşamak istemeyen Filistinliler, Ürdün ırmağı üzerinden Doğu Ürdün'e kaçıyorlardı. Son derece verimli olan ve esasen Filistinlilerin yaşadıkları bu bölge için Ürdün Krallığı hiç bir önemli yatırımda bulunmamış, burasının siyasal, ekonomik ve kültürel açılardan son derece geri kalmasını sağlamıştı. Filistinli savaşçılar işgal edilmiş bölgeleri bir halk savaşının başlatılması açısından son derece uygun buluyorlardı. 20 Ağustos 1967'de El Fetih "Siyonist kalelere karşı saldırı" kararı aldı. Ancak işgal edilmiş bölgelerde siyasal ve askerî üsler kurma denemesi birkaç ay içinde başarısızlığa uğradı. Bunun üzerine El Fetih Ürdün topraklarında gerilla eylemlerine girişti. 21 Mart 1968'de yaşanan Karame çatışması, Ürdün Krallığı ile Filistinli gerillalar arasındaki ilişkileri gerginleştirdi. FKÖ'nün stratejisi "Arap kitleleri devrimcileştirmekti". Halk savaşı stratejisinin bir hedefini de gerici Ürdün rejimi oluşturuyordu. Kasım 1968'de Kral Hüseyin ilk olarak ordu aracılığı ile Filistinli milislerin hareket alanlarını kısıtladı. FKÖ'nün 1970 yazındaki 7. Kongre'sinden hemen sonra FDHKC Kral Hüseyin'e karşı mücadeleyi yoğunlaştırdı. 2 Eylül 1970'de düzenlenen suikast sonucunda Kral yanlısı gruplarla, FKÖ milisleri arasında çatışmalar çıktı. 16 Eylül'de Ürdün'ün kuzeyindeki bazı bölgelerin kurtarılmış ilan edilmesi ile birlikte Kral Hüseyin bir askerî hükümet kurdu ve FKÖ'ye karşı saldırı emrini verdi. 17 Eylül'de Amman'ı çeviren rejimden yana gruplar Filistinlileri ağır bir bombardıman ateşine tuttular. Savaş 6 gün sürdü. 22 Eylül'de saldırı karşısında geri çekilmeyi tercih eden Suriye gruplarından sonra Filistinliler tek başlarına kaldılar ve Filistin tarihine Kara Eylül adı ile geçen yenilgi yaşandı.

50 Filistin Devrimi ve Ortadoğu

Ürdün'de yaşanan olaylar sonucunda üslerini yitiren FKÖ'lü gruplar yeni üsler kuracakları yerler aramaya başladılar. 1968'de ilk gruplar Suriye'den güney doğu Lübnan'a girmeye başladılar. 1969'a kadar El Fetih, Saika ve FNKC, kıyı şehirleri olan Beyrut, Sidon ve Tirus'a girerek üsler kurmaya başladılar. FKÖ Lübnan'ın güneyinde siyasal ve askeri varlığını güçlendirdi ve adeta devlet içinde devlet olarak davranmaya başladı. Gerek Beyrut'taki gerekse Lübnan'daki Filistin varlığı İsrail devleti için büyük bir rahatsızlık kaynağı idi. Bu nedenle, Mart 1978'de İsrail ordusu Litani ırmağına kadar olan ve Filistinliler tarafından kontrol edilen bölgeye saldırdı. 1980'de ise İsrail ordusu 5 kez Lübnan'a girerek FKÖ üslerine saldırdı. Filistinlilerin Kiryat Şmona ve Nahariya'ye yaptıkları roket saldırısından sonra, İsrail hava kuvvetleri Beyrut, Damur ve Nebatiye'deki FKÖ merkezlerini bombaladı ve 500'ün üzerinde sivilin ölümüne yol açtı. 3 Haziran 1982'de İsrail'in Londra konsolosuna düzenlenen suikast yeni bir operasyonun bahanesi oldu. 6 Haziran'da İsrail ordusu Lübnan'a girdi. Hedef FKÖ'nün Lübnan ve Beyrut'taki siyasal ve askeri varlığına son vermek, Suriyeliler'in egemenliğini sona erdirerek Maruniler tarafından yönetilecek bir Lübnan'a bu dolayım ile egemen olmaktı. 14 Haziran'da İsrail ordusu Maruni milislerin yardımı ile Doğu Beyrut üzerinden daireyi tamamladı. Filistinlilerin son derece güç koşullar altında haftalar süren direnişinin ardından, 12 Ağustos'da sürekli bombardıman emrini veren ve "Beyrut kasabı" adıyla tarihe geçen Ariel Şaron, Filistin sorununu askeri olarak sona erdireceğini varsayıyordu. Sivil halkın bombardıman sonucunda zarar görmesini engellemek istediklerini dile getiren Arafat ve diğerleri, içlerindeki tartışmalardan sonra Beyrut'u terk etmeye karar verdiler. 19 ve 20 Ağustos'da İsrail kabinesi ve FKÖ yönetimi ABD'nin resmi temsilcisi olan Philipp Habib'in çekilme planını kabul etti ve 22 Ağustos ile 1 Eylül 1982 arasında Filistinli savaşçılar, Beyrut limanını terk ederek 8 Arap ülkesine doğru yola çıktılar. Beyrut şehri Filistinli savaşçıların ayrılması ile birlikte önemli bir özelliğini yitirmiş oldu. Bütün yıkık dökükleri, çelişkileri, çeşitliliği ile Ortadoğu'nun metropolü olan bu şehrin kozmopolit mozaiğinden bazı parçalar eksildi.

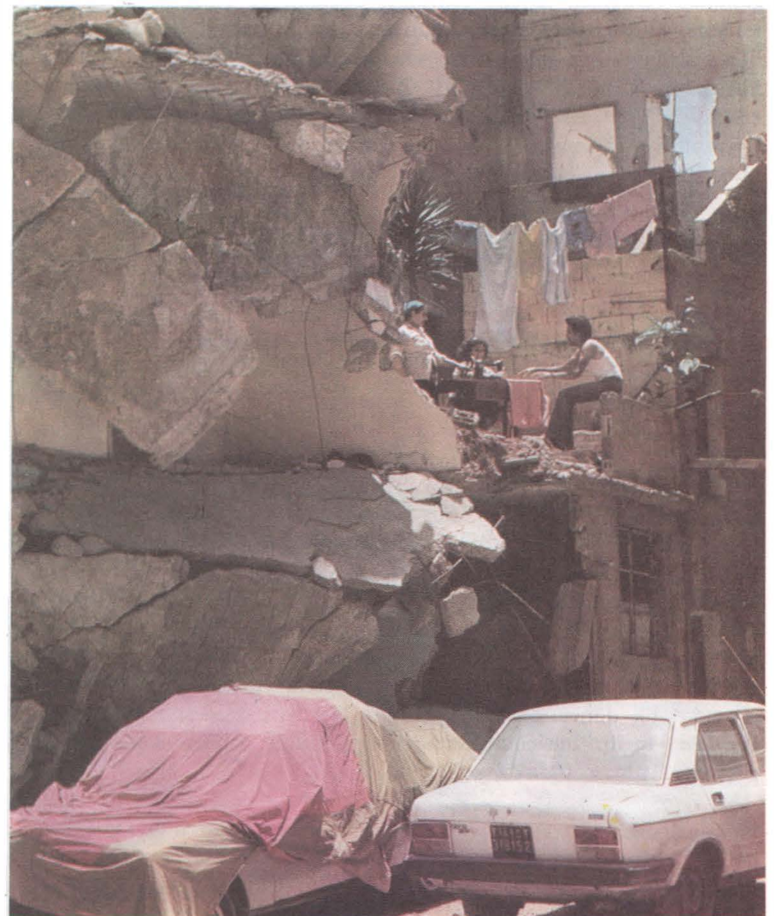
Yalnız 1945-47 arasında 133 İngiliz askeri Siyonist çeteciler tarafından öldürülmüş Filistin yönetiminde deneyim kazanmış devlet adamları, yoğun bir askerî yardım olmaksızın yörede bir Yahudi devletinin yaşayamayacağına ikna olmuşlardı. Diğer yandan Amerika himayesinde bir Yahudi devletinin bölgedeki kendi nüfuzlarını azaltacağına inanıyorlardı. Ancak 1945'teki New York seçim kampanyasında Filistin sorununun tuttuğu merkezî rol Amerikalı politikacılara, Yahudi lobisinin gücünü gösterdi. Amerika ile İngiltere arasında bir anlaşmanın sağlanamaması üzerine 1947 başında konu *Birleşmiş Milletler*'e havale edildi ve *Birleşmiş Milletler* Genel Kurulu 29 Kasım 1947'de Filistin'de biri Arap biri Yahudi olmak üzere iki devlet kurulmasını öngören ünlü taksim kararını aldı. Oylanması sırasında İngiltere'nin çekimser kaldığı karara ABD'nin yanısıra SSCB de olumlu oy vermişti. Bu, Arap dünyasında yeni yeni gelişmekte olan komünist harekete, etkisinden yıllar boyu kurtulamayacağı bir darbe vurmuş oldu. Çoğu Arap ülkesindeki komünist partiler bölündü, Kasım 1947'de Şam'da yapılan taksim aleyhtarı gösterilerde üç komünist öldürüldü.

Britanya'nın *BM* kararı uyarınca 15 Mayıs 1948'de Filistin'den çekileceğini ilan etmesi üzerine, bölgedeki *Irgun* ve *Stern* (Lehi) gibi çeteler faaliyetlerini daha da yoğunlaştırdı. 9 Nisan 1948'de *Haganah* subaylarının komutasında her iki çeteden de bir grup Deir Yassin köyünü basarak çoğunluğunu kadın ve çocukların oluşturduğu 254 kişiyi öldürdü. Arapları kaçmaya teşvik etmek üzere katliamın propagandası bizzat *Irgun* tarafından yapıldı. Nisan sonunda *Irgun* Yaffa'ya saldırınca 70 bin kişilik Arap nüfusun 67 bini şehirden kaçtı. 14 Mayıs'ta son Ingiliz askerlerinin de Filisitin'den çekilmesinin hemen ardından, 15 Mayıs'ta İsrail Devleti'nin kuruluşu ilan edildi.

Birinci Arap İsrail Savaşı

Birinci Filistin ayaklanması sırasında *Yüksek Arap Komitesi* çevresinde bütünleşmeyi başarmış *aşrafın* arasında II. Dünya Savaşı sırasında yeni bölünmeler başgöstermişti. Yeni gelişmekte olan entelencensiyanın mensupları, daha çok burjuvazinin çıkarlarının sözcülüğünü yapan *İstiklal Partisi* çevresinde toplanırken, Kudüs müftülüğünü elinde tutmaya devam eden Hüseyni ailesinin önderliğini kabul etmiş olan *aşraf* da *Arap Filistin Partisi*'ni kurmuştu. Savaştan sonra, Arap Birliği devletlerinin de birlikte çalışmayı tercih ettikleri *İstiklal Partisi*, *Ulusal Kurtuluş Birliği*, *Arap İşçileri Derneği* gibi örgütlerle de birleşerek bir *Arap Ulusal Cephesi* oluşturmuştu. Ancak, Yahudilerle girişilecek ve kaçınılmazlığı artık aşikâr olan çatışmaya *aşrafın* temsil ettiği güçlerin de katkısı elzem olduğundan ve *aşraf* da Filistin'e girmesi yasaklandığından Mısır'da ikamet eden Kudüs müftüsünün kontrolünde olmayan hiçbir harekete katılmadığından, 1946 sonunda Filistin içinde yeni bir *Yüksek Arap Yürütme Komitesi* kuruldu ve Ocak 1947'de *Komite* Hüseyni yandaşlarına mutlak bir çoğunluk sağlayacak şekilde genişletildi. Bütün bunlara

karşın müftü, Ekim 1947'de, Arap Birliği'ni oluşturan 7 devletin (Mısır, Ürdün, Suriye, Irak, Suudi Arabistan, Yemen ve Lübnan) ortak bir askerî komisyon oluşturulması kararına karşı çıktı. Bu ihtilaflardan ötürü, Aralık 1947'de çatışmalar başladığında Filistin'deki Arapların örgütlülük derecesi son derece zayıftı. Arap Birliği devletleri 500 Filistinli ve 2.500 Birlik bir *Caiş al İnkaz* (Kurtarma Ordusu) oluşturduysa da, bu ordu İngiliz askerleri Filistin topraklarında oluğu sürece bilfiil müdahale edemiyordu. Diğer yandan İngiliz ordusu da, resmî politikası tarafsızlık olmakla birlikte, hem Suriye'den gönderilen çetelere karşı Yahudiler'e destek veriyor, hem kendi boşalttığı bölgelerin Siyonist kontrolüne geçmesine yol açacak istihbaratı sağlıyordu. (Diğer yandan, bölgede yaşayan çeşitli Avrupalıların -Yugoslav, Polonyalı, Alman-İngiliz ordusunu terkeden bazı İngiliz askerleri de Arap çetelerle birlikte *Irgun* ve *Stern*'e karşı mücadele ediyordu.)

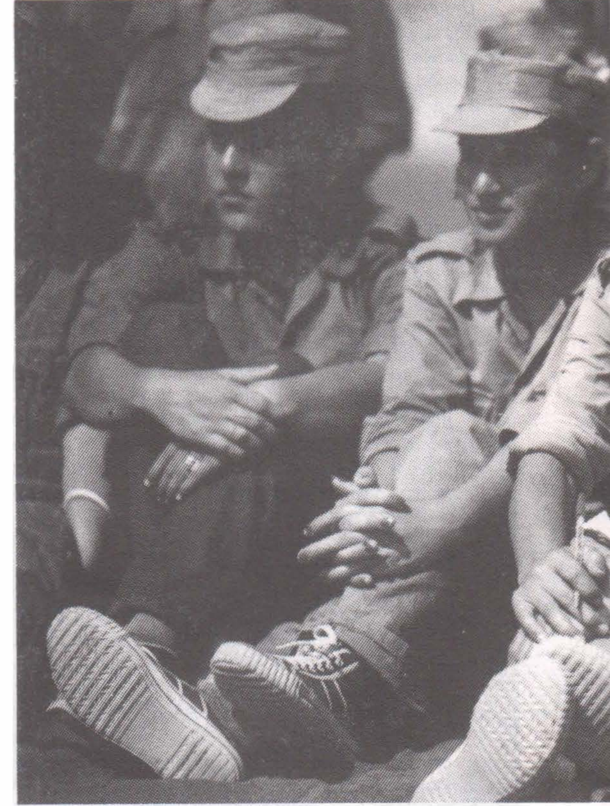
Aralık 1947-Mayıs 1948 arasında Filistin'deki en güçlü direniş grubu, Kudüs müftüsünün Mısır'da gönüllü askerlerden oluşturduğu *Caiş al Cihad al Mukaddas*'dı (Kutsal Cihad Ordusu) Ancak Araplarla Siyonistler arasındaki mücadelenin sertleşmesine paralel olarak Arap önderlik arasındaki rekabet de derinleşiyordu. Nisan içersinde *Caiş al Cihad al Mukaddas*'a komutanlık etmekte olan, Hüseyni ailesine mensup Abdül Kadir'in ölümüyle sonuçlanan Kudüs mücadelesinde, Suriye'den gelen gönüllü birlikleri müftünün gönüllülerine yardım etmeyi, onlarla aynı safta dövüşmeyi reddettiler. Bu yenilgiden sonra Filistin'de Kudüs müftüsünün askerî-sivil bütün örgütü dağıldı. İsrail Devleti'nin ilanının ardından *Caiş al İnkaz* Filistin topraklarına girdiğinde, 700 bin Filistinli topraklarını terketmiş, Gazze'ye ve Ürdün nehrinin doğu yakasına kaçmıştı bile. Buna rağmen savaşın ilk evrelerinde Arap Birliği orduları başarılı olduysa da, *Birleşmiş Milletler*'in 11 Haziran'da ilan ettiği bir aylık ateşkesten azamî ölçüde yararlanan İsrail bu arada, ABD, İngiltere ve Fransa'dan büyük miktarlarda silah satın aldı; Çekoslovakya bu süre içinde İsrail'e bir havaalanı sundu. Temmuz'da çatışmalar yeniden başladığında güçler arası denge artık değişmiş, *Caiş al İnkaz* gerilemeye başlamıştı. İkinci bir ateşkesin ilanından ve İsrail tarafından ihlalinden sonra 16 Eylül'de *Birleşmiş Milletler* temsilcisi Kont Bernadotte, İsrail'in geçen aylarda işgal etmiş olduğu Necef çölü de dahil olmak üzere Arap Filistin'iyle Ürdün'ün birleştirilmesini, Kudüs'ün uluslararası bir yönetime bırakılmasını ve topraklarından kaçmak zorunda kalan Filistinliler'e dönme hakkını içeren bir barış anlaşması teklif etti; ertesi gün Kudüs'te arabasıyla gezerken askerî bir barikatta durduruldu ve makineli tüfekle taranarak öldürüldü.

Birinci Arap-İsrail Savaşı, Arap Birliği'nin fiilen çözülmesiyle sona erdi. Kasım ve Aralık'ta *Hagannah* seri ve şiddetli bir operasyon sonucunda Necef çölünü işgal ederek Filistin'in Araplara bırakılmış kısmını ikiye bölmüş oldu. Bu arada Ürdün Kralı Abdullah'ın komutasındaki Arap Birliği orduları geri çekilmekte olan Müftü'ye sadık askerlerle, Mısırlı gönüllülerden oluşan *feda'iyyin*'i silahsızlandırıyorlardı. 1 Aralık'ta ilan edilen ateşkesin ilk gününde Abdullah, Jericho şehrinde, Ürdünlü ve Filistinli delegelerin katıldığı büyük bir törende, Filistin ve Maveri Ürdün'ün, "Ürdün Haşimi Krallığı" adı altında bölünmez bir bütün oluşturduğunu ilan etti; Suriye ve Irak askerlerini *Caiş al İnkaz*'dan geri çekti. Yalnız kalan Mısır, 24 Şubat 1949'da İsrail'le bir ateşkes anlaşması imzalamak zorunda kaldı. 1949'da çeşitli Arap ülkeleriyle imzalanan ateşkes anlaşmalarının sonucunda, *BM*'in 1947 taksim kararının İsrail'e bıraktığı topraklardan yüzde 21 daha fazlası fiilen İsrail egemenliğine girmiş oldu.

Arap Milliyetçiliği

1948-49 yenilgisi, siyaset sahnesinde ilk kez I. Dünya Savaşı sırasında ve ertesinde, özellikle Şerif Hüseyin ve Kral Faysal'ın çevresine topladığı güçler aracılığıyla çıkan Arap milliyetçiliğinin yeniden ve çok daha büyük bir toplumsal güç olarak ortaya çıkmasına yol açtı. II. Dünya Savaşı'nı izleyen de-kolonizasyon dalgasından ötürü zaten itibar yitirmekte olan, siyasal iktidarlarını sömürgeci güçlerle sürdürdükleri işbirliğine borçlu olan yöneticiler bir bir devrildi. İlk örnek Suriye'ydi. 30 Mart 1949'da yapılan darbe, bir darbeler ve karşı-darbeler zincirinin ilk habercisiydi. Siyasal iktidar 1950 ile 1954 arasında fiilen Albay Adib Şişakli'nin elindeydi ve bu dört yıllık askerî rejim, 1952'de *Arap Sosyalist Partisi* ile birleşen *Baas Partisi*'nin güçlenmesi için mükemmel bir çerçeve oluşturdu (bkz. İran ve Ortadoğu'da Devrimler). 20 Temmuz 1951'de, Kral Abdullah'ın manevraları sonucu Ürdün vatandaşı ilan edilmiş olan Filistin'lilerden biri Abdullah'ı öldürdü. Taht, onun ruhî dengesi yerinde olmayan oğluna geçti. Ancak 1950'lerin başındaki gelişmelerden en önemlisi, kuşkusuz, Mısır'daki Hür Subaylar darbesiydi (bkz. Arap Afrikası'nda Devrimler). Darbenin önderi Nasır, aynı yıl tahta geçen Kral Hüseyin'i Kahire'ye davet ederek, Ürdün ile İngiltere arasında hâlâ sürmekte olan sömürgecilik döneminden devralınmış ilişkileri kesmesi için baskı yapmaya başladı. Hüseyin Ürdün'de İngiliz mevcudiyetinin simgesi haline gelmiş olan askerî danışman Sir John Glubb'ın görevine 1 Mart 1956'da son verdi.

Nasır izlediği milliyetçi iktisadi politikalarla da Arap dünyasına öncülük ediyordu. Sanayinin başlıca enerji maddesi olarak petrolün hızla kömürün yerini almaya başlamasıyla (1955'de ABD toplam enerji ihtiyacının yüzde 67'sini petrolden karşılıyordu) Arap dünyasının iktisadi önemi de artıyordu. Nasır'ın öncülüğünde Arap yönetimleri bu yeni kaynaklarla bir yandan

Yukarıdaki fotoğrafta, Beyrut'taki Burj el Barajneh mülteci kampında eğitim sırasında dinlenmeye çekilmiş kadın askerler görülüyor. İşgal ve sürgün hayatı Filistin kadınlarının geleneksel yaşam biçimlerini değiştirmiş, onları ulusal kurtuluş mücadelesinin birer militanı yapmış. Birçok kampta askerlik eğitimi gören Filistinli kadınlar direniş içinde büyük öneme sahipler. Yüzyıllardır alışageldikleri aile ve toplum içindeki yerleri, özellikle İslamiyetin dayattığı geleneksel roller, işgale karşı tüm ulusun topyekun savaşmak zorunda kaldığı tarihsel dönemde daha fazla varlığını koruyamadı. Kadınların, erkeklerin bulunduğu ortamlarda veya cemaat içinde yüzlerini bile göstermeleri yasakken, onlar erkeklerle yanyana direndiler, hattâ Filistin Devrimi'nin birer kahramanı haline geldiler. İşgal altındaki topraklarda yönettiği başarılı gerilla eylemleriyle Filistinli kadınların devrim içindeki yerini gösteren ve 1978'de şehit düşen Delal El Mugrabi ve FHKC örgütünün uçak kaçırma olaylarında adını duyurmuş üyesi Leyla Halit (altta) bu kadınlardan sadece ikisiydi. 1969'da silah ve el bombaları ile Amerikan hava yolu TWA'nın bir Boeing

707 uçağını 112 yolcusu ile Roma havaalanından Şam'a kaçıran Leyla Halit, havaalanına inişten ve yolcuların indirilmesinden sonra uçağı bomba ile havaya uçurmuştu. Bundan bir yıl sonra, Eylül 1970'de bu kez bir İsrail uçağını kaçırmak isterken başarısızlığa uğramış ve yanındaki arkadaşı vurulmuştu. Bunun ardından altı hafta boyunca Londra yakınlarında bir hapishanede kalan Halit, Ortadoğu'da yoldaşlarının kaçırdıkları İngilizler karşılığında serbest bırakıldı. 1975'de örgüt içinde Habaş ve onun yardımcısı olan Abu Bassam'ın ardından üçüncü kişi haline gelen Leyla Halit, FHKC'nin dış ilişkileri ve örgütlenmesi ile ilgilendi. Uçak kaçırma eylemleri için "biz kimseyi rahatsız etmek istemiyorduk, sadece dünya kamuoyunun Filistinliler hakkında düşünmesini istiyorduk" diyen Leyla Halit, "mücadelenin o döneminde bu eylemler gerekli idi. Uçak kaçırma olayları siyonist propagandanın etkisi ile körleşmiş olan insanları, görüşlerini gözden geçirmeye yöneltmeliydi. 1970'de eylemlere son verdik, çünkü bunlar hedeflerine ulaşmışlardı" açıklaması ile hedeflenenleri dile getiriyordu. Hayfa'da doğmuş ve Beyrut'ta büyümüş olan Leyla Halit, Lübnan'daki Amerikan Üniversitesi'nde okumuş, daha sonra Kuveyt'te öğretmenlik yapmıştı. Filistin kamplarında çocukları eğitirken (sağda), beş yaşında silah derslerine başlandığını, onbir yaşında ise çocukların kendi silahlarını taşıyabildiklerini söylüyordu. Ayrıca kamplarda Filistinli kadınların eğitimleri ve sorunları ile de ilgilenen Leyla Halit, Filistinlilerin özgürlük mücadelesinin sembollerinden biri olarak tüm dünyada benimsendi.

yeni kalkınma projeleri geliştirmeye çalışırken, bir yandan da İsrail'e baskı uygulamanın yollarını araştırdılar. Örneğin Akabe Körfezi ve Süveyş Kanalı İsrail gemilerine kapatıldı; 1949'da savaştan sonra Süveyş'i geçmeyi deneyen ilk İsrail gemisi *Bat Galime* el konuldu ve 1955'e kadar iade edilmedi; İngiltere kontrolündeki *Irak Petrol Şirketi* bile Hayfa'daki merkezini Lübnan'da Tripoli'ye taşıma gereğini hissetti.

Lübnan'da Ulusal Sözleşme

Ancak Arap milliyetçiliğinin en beklenmedik tezahürü Lübnan'da ortaya çıkanıydı. Fransızların kurarken Lübnan'a atfettikleri işlev, kısmen Siyonistlerin İsrail'e atfettiği işleve benziyordu: Arap dünyasının ortasında Batı uygarlığını temsil etmek; Arap dünyasını uygarlaştırmak. Dahası, bu ülkü, kendilerini Haçlıların halefi sayan Marunilerin nisbeten daha fanatik olanları arasında da coşkuyla benimseniyordu. Ancak II. Dünya Savaşı sonrası Fransızlarla, manda yönetiminin başlıca destekçisi durumunda olan Maruniler'in bile arası açılmıştı. Paris düştüğünde otomatikman Alman işbirlikçisi Vichy yönetimine geçen Lübnan, 1941'te de Gaulle'ün *Özgür Fransa* güçleri ve İngiliz orduları tarafından birlikte kurtarılmıştı. Ancak Lübnanlıların bütün beklentilerini hayal kırıklığına uğratacak bir şekilde ve İngilizlerin bütün ısrarına karşın, de Gaulle yönetimi de Lübnan'a bağımsızlık tanımakta ayak sürüyordu. Ancak 1943'te yapılabilen seçimleri büyük bir çoğunlukla manda yönetimine karşı olanlar kazandı. Bunun üzerine Fransız genel valisi, Cezayir'deki önderliğe danıştıktan sonra devlet başkanı ve başbakan da dahil olmak üzere, yeni seçilen hükümetin bütün ileri gelen üyelerini tutuklatarak bir kalede hapsetti ve Lübnan'ı "Arap dünyasının Batı ucu değil, Hıristiyan Batı'nın doğudaki ucu" diye tanımlayan Emile Edde'yi devlet başkanı olarak tayin etti. Bunun üzerine yalnızca Suriye'de değil, o zamana kadar birbirleriyle rekabet eden mezheplere bölünmüş olan Lübnan'da da yekpare bir şekilde desteklediği bir direniş başladı. Gerek bu direniş gerekse uluslararası kamuoyunun ve özellikle İngiltere'nin baskısı yüzünden Fransızlar 1946'da çekilmek zorunda kaldı ve 1943'te seçilen hükümet yeniden göreve başladı. (Yine de 1946'da çekilmeden önce, ayaklanmayı bastırma gerekçesiyle Şam'ı bombalayan Fransız ordusu burada 500 kişinin ölümüne yolaçtı.)

Göreve gelen devlet başkanı Maruni Bişara Houri, Maruni cemaat içersinde, dinî inanışına sahip çıkmakla birlikte, bunu Arap bir çerçeve içinde sürdürmek isteyen azınlık görüşü temsil ediyordu. Başbakan ise Sünni Riad Solh'tu. Fransızlardan devralınan ve devlet başkanının daima bir Maruni, başbakanın Sünni, meclis başkanının ise Şii olduğu bu sistem, Lübnan'ın hiçbir zaman yazıya geçirilmeyen "ulusal sözleşme"sinin bir parçasıydı. Yine bu sözleşmeninin İngilizler'in bir önerisinden devralınan bir ögesine göre, bürokrasi ve orduda da, Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında 6.5 oranı korunacaktı. Oysa Lübnan'da ana bölünme ve çatışmalar, tarih boyunca dinler arasında değil mezhepler arasında olagelmiştir. Örneğin 1830'lara kadar Lübnan'da istikrarı koruyan temel ittifak Hıristiyan Marunilerle, kendilerini Müslüman addeden

ancak diğer Müslüman mezhepler tarafından zındık sayılan Dürziler arasında kurulmuş ittifaktı. 19. yüzyılın ortasında bu iki cemaat arasında savaş çıktığında Şiiler Marunilere destek verirken, Ortodoks Rumlar Marunilere karşı Dürzilerin yanında savaşmışlardı. Dolayısıyla, 6.5 oranı, ülke nüfusunun karmaşık yapısını yansıtabilmekten, bu yapının belirlediği hassasiyetlere karşılık verebilmekten uzaktı.

Seçim sistemi bu konuda biraz daha hassastı. Her bölgede herkes eşit oyla seçime katılıyor, ancak o bölgeden seçilebilecek milletvekilleri mezhebe göre tayin ediliyordu. Örneğin Beyrut'un doğusundaki dağlık yörede bir seçim bölgesi olan Aley'in meclise iki Maruni, iki Dürzi ve bir Rum Ortodoks temsilci yollayacağı tesbit edilmişti. Mezhepleri ne olursa olsun, bölgedeki bütün seçmenler bütün temsilcilikler için oy kullanıyor, ancak bu bölgede yalnız Maruniler, Dürziler ve Rum Ortodokslar aday olabiliyordu. Çeşitli bölgelerdeki bu temsilci sayıları 1926'daki nüfus kompozisyonuna göre yapılmış, 1932'den sonra ise, siyasal gerekçelerden ötürü bir daha nüfus sayımı yapılmamıştı. Çeşitli cemaatlerin nüfus artış hızları farklı olduğundan (özellikle de Müslümanlarınki Hıristiyanlarınkinden, Şiilerin de Sünnilerinkinden hızlı olduğundan), yapılacak yeni bir sayım siyasal güç dağılımının değişmesini gerektirecekti. Ancak anti-emperyalist mücadelenin bütün halkı kaynaştırmış olduğu 1946'da nüfus kompozisyonu ile siyasal güç dağılımı arasındaki bu tutmazlık, henüz ciddi sürtüşmelere yolaçacak boyutlara ulaşmamıştı. Devlet başkanı Houri, çok güçlük çekmeden bir denge politikası izleyebildi. 1948'de Lübnanlı askerlerin Arap Birliği ordularının saflarında İsrail'e karşı savaşa gönderilerek Müslümanların hassasiyetleri gözetilirken, 1950'de Suriye'yle geçmişten beri korunan gümrük birliği kaldırılarak, Maruni tüccarların çıkarları korunmuş oluyordu. Ancak bu denge politikası farklı çıkarları uzlaştırmaya, ulusal bir kimlik yaratmaya değil, uluslararası sermayenin sunduğu "pasta"yı paylaşmaya yönelikti. Çünkü, feodal ilişkilerin çok güçlü olduğu, Beyrut gibi büyük şehirlerdeki patronaj ilişkilerinin bile feodal temeller üzerine kurulu olduğu Lübnan'ın *za'im*lerine (feodal beyler), biçilen rol uluslararası sermayenin Ortadoğu mümessili olmaktı. Bu yüzden diğer Ortadoğu ülkelerinde olduğunun aksine, Beyrut'un geçmişte Arap dünyasının (ve entelektüel milliyetçiliğinin de) entelektüel merkezlerinden biri olmasına ve 1946'lardaki beklenmedik canlanmaya rağmen, milliyetçiliğin hiçbir türü Lübnan'da kalıcı bir siyasal ve iktisadi programa dönüşemeyecekti.

Sorunların ilk işareti, daha 1948 savaşının hemen sonunda belirmeye başladı. Filistin'den kaçan 700 bin Filistinlinin 140 bini Lübnan'a sığındı. "Ürdün Haşimi Krallığı", zaten ayrı bir Filistin Devleti'nin inkârı üzerine kurulmuş olduğundan, Ürdün'e kaçan Filistinlilere otomatikman yurttaş statüsü tanınıyordu. Suriye'de ise yurttaş statüsü tanınmamakla birlikte devlet memuriyeti ve ordu onlara açıktı. Lübnan'ın karmaşık mezhepler mozayiği ise yeni bir azınlığı kabul etmedi. Filistinlilere ne yurttaş statüsü ne iş imkânı tanındı. Filistinli çocuklar Lübnan'da ancak *BM*'in açtığı okullara devam edebiliyor, ebeveynleri ile birlikte Lübnanlılar tarafından "hayvanat bahçesi" diye anılan mülteci kamplarında yaşamaya mahkûm edildiler. Öte yandan 1951'de Bişara Huri'nin yerine destekçilerin Lübnan Dağları'nın en geri Maruni köylerinden gelen Kamil Şamun seçildi. Şamun, Lübnan'ı, Arap dünyasının ortasında, geçmişin Fenikelileri'nin varisi olarak görülen Marunilerin vatanı olarak değerlendiren geleneksel Maruni çoğunluğunun

"Tel El Zaatar'da katledilen Filistinli mülteciler" adlı bu desen 1976'da İsmail Şammut tarafından yapılmış. 13 Nisan 1975'te Filistinli ve Lübnanlı yolcuları, Beyrut'un doğu kesimindeki Tell El Zaatar mülteci kampına götüren otobüs, Beyrut'un banliyösü Aya El Rommaneh'te Falanjist Parti'*ye mensup milisler tarafından pusuya düşürüldü. Silahsız yolculara açılan ateş sonucu yolcuların otuzu öldü, yirmi beşi yaralandı. Bu olay daha sonra Tel El Zaatar'ın Falanjistler tarafından kuşatılmasıyla devam edecekti. Bu kuşatma Lübnan İç Savaşı'nın en uzun ve kanlı çarpışması oldu. Kamil Şamun'un* Ulusal Liberal Partisi'*nin milisleri olan* Kaplanlar *ve görevi resmen 23 Eylül'de sona erecek olan Cumhurbaşkanı Süleyman Franciye'ye bağlı silahlı güçler, Beyrut'un Hıristiyanların denetiminde olan doğu kesiminin ortasında bulunan Tel Zaatar ve Cisr El-Paşa Filistin mülteci kamplarını kuşattılar. Bu kuşatmaya daha sonra Falanjistler ve Sedir* Ağacının Muhafızları *da katıldı. Cisr El-Paşa küçük bir mülteci kampıydı ve fazla dayanamadı; kuşatmanın başlamasından beş gün sonra düştü. Tel Zaatar ise tam bir abluka altında, yiyeceksiz, içeceksiz ve ilaçsız tam 54 gün, tepesine yağan kurşun, top ve roket mermilerine rağmen dayandı. Filistin Devrimi'nin onur simgesi olan yaklaşık 10 bin Tel El Zaatarlı yakın tarihin gördüğü en görkemli savunmayı gerçekleştirdi. Her tarafından kuşatılmış kampa* FKÖ, *o sırada Suriyeli birliklerin saldırısına hedef olduğu için yardıma gelemedi. Toplam 55 bin merminin yağdığı kampta, yiyecek ve içecek sevkiyatı Hıristiyan Milislerce engellendiği ve su boruları patladığı için, başta küçük çocuklar olmak üzere birçok kişi susuzluk ve açlıktan ya öldü ya da hastalandı. Kampın sorumlusu Muhsin, uzlaşılması veya "teslim olunması" için gelen basın mensuplarına sonuna kadar direneceklerini bildirdi. Kampın boşaltılması kararından sonra, beyaz bayraklarla dışarı çıkan insanların öldürülmesi dahi tüm dünyanın seyirden vazgeçip birşeyler yapmasına yeterli bir gelişme olmadı.*

50 Filistin Devrimi ve Ortadoğu

İsrail'in Filistin topraklarını işgal politikaları, Filistinlilerin bir kısmının Lübnan'daki mülteci kamplarında ağır koşullarda yaşamasına yol açarken (sağda), diğer bir kısmının ise yaşadığı topraklar üzerinde sefilleşmesi sonucunu doğuruyordu. Ekonomik yaptırımlar veya ev tahribatlarıyla kolektif cezalandırma yöntemleri uygulayan İsrailliler, kimi zaman da köylülerin ağaçlarını budayarak onları geçim kaynaklarından yoksun bırakıyorlardı (altta). İşgal bölgelerinin elden çıkarılmaması konusunda tüm siyasal güçlerin görüş birliği içerisinde olması İsrail'i bir ikilem karşısında bırakmaktaydı. Yöre halkı ucuz işgücü ve İsrail kökenli malların tüketicisi olarak işe yararken, gerek ekonomik gerekse siyasal haklarına sahip çıkmaya kalkıştığında rahatsız edici bir unsur haline gelmekteydi. Statükoyu korumak için İsrail'in uygulamalarının yanısıra, iki bölge arasındaki sınırın kalkması kendiliğinden gündeme gelen ekonomik değişikliklere de yol açmıştır. Bölgenin çehresini değiştiren gelişmeler arasında, [illegible] olanların yanısıra, yeni üretim yöntemlerinin uygulanmaya konması ve yeni tüketim alışkanlıklarının oluşması sayılabilir. 1967 sonrasında yaşanan ekonomik büyüme döneminde sanayinin ucuz işgücü talebini karşılayan Filistinli işçiler İsrail'de çalışabiliyor, ancak geceleyemiyorlardı. Çoğu günübirliğine işyeri ile ikametgahı arasında gidip gelirken, bir kısmı da yasaklara rağmen işveren tarafından fabrikalara hapsedilerek orada yatmalarına göz yumuluyordu. Bu işçilerden bazılarının hapsedildikleri mekanlardan çıkmayı başaramadıklarından, çıkan yangınlar sonucu öldükleri bilinmektedir. Filistinliler İsrail'de kısa süreli çalıştıklarından sürekli bir işyeri talep edemiyorlar, sendika aidatları ücretlerinden kesilmesine rağmen, sendikaya üye olamıyorlardı. Böylelikle gerektiğinde işe alınıyorlar, istendiğinde ise işten atılabiliyorlardı. Resmî olarak "Eşit işe eşit ücret" ilkesi geçerli olmasına rağmen, Yahudi işçilerden çok daha düşük ücret alıyorlardı. Yasal olarak çalıştıkları takdirde ise vergi, sosyal sigorta ve emeklilik payları ücretlerinden kesiliyor, ancak bu gibi hizmetlerden yararlanma İsrail'deki bir ikamet adresine bağlı olduğundan yararlanamıyorlardı. Sınır bölgelerinde köle pazarı diyebileceğimiz yapılarda Filistinliler çocuklarını İsrailli işverenlere gündelikçi olarak sunuyorlardı.

görüşünün temsilcilerinden biriydi. Buna rağmen yönetiminin ilk yıllarında Arap milliyetçiliğinin manevi üstünlüğü henüz çok güçlüydü. Bu dönemde, Lübnan Üniversitesi, Planlama Ofisi ve Genel Planlama Bakanlığı gibi işlerlik kazandırıldığı takdirde, bir ulusal pazar ve kimlik yaratmaya hizmet edebilecek kurumların temeli atıldı. Mısır ve Filistinliler için olduğu gibi Lübnan için de dönüm noktası 1956 oldu.

Süveyş Bunalımı: İkinci Arap-İsrail Savaşı

1950'lerin ikinci yarısı emperyalist güçler açısından, Ortadoğu'da bir iktidar boşluğu yıllarıydı. İngiliz kamuoyu için imparatorluk ülküsü cazibesini tamamen yitirmeye başlamıştı. Suriye ve Lübnan'daki hezimetinden sonra Fransa ise Ortadoğu'daki dayanaklarını yitirdiğinden ve özellikle de Kuzey Afrika'daki sömürgeleri açısından Nasır örneğinden son derece rahatsız olduğundan, Nasır'ın örneğini izlemekte olan Arap yönetimlerine karşı yalnızca düşmanca bir tavır takınıyor ve İsrail'le özel bir ilişki geliştirmeye çalışıyordu. Mayıs 1950'de ABD, İngiltere ve Fransa'nın birlikte yayınladıkları ve İsrail'le Arap devletlerinin kendilerini birbirlerine karşı savunma gerekleri olduğu ve bu ülkelere silah satışının, karşılıklı meşru-müdafaa ilkesi çerçevesini gözeterek yapılması gerektiğini kabul eden Üçlü Deklarasyon'a rağmen, bu dönemde Fransa İsrail'in başlıca silah kaynağı haline geldi. Yeni emperyalist güç olarak ön plana çıkmakta olan ABD'nin dış politikası ise çelişkili eğilimlerin baskısı altında şekilleniyordu. İsrail'in kuruluşu sırasında ABD'nin oynamış olduğu rol, Arap ülkeleri nezdinde itibar kaybetmesine yol açmış, bu ise petrol ihtiyacını gözönünde bulunduran Amerikan politikacılarını daha Arap yanlısı bir tutuma yöneltmişti. Ancak Amerika'daki Yahudi lobisi yönetimin bu doğrultuda yapabileceklerine çok katı sınırlar çiziyordu.

Öte yandan, İsrail de gerek "savunulabilir sınırlar"a ulaşmak kaygısıyla, gerek Mısır'ın öncülük ettiği İsrail'e karşı iktisadi boykot politikasını cezalandırmak için Arap ülkelerine (Ürdün'e ve özellikle Mısır'a) karşı saldırgan askerî politikalar izliyordu. Örneğin Ekim 1953'te İsrail ordusu tarafından Gazze şeridindeki Kibya köyüne düzenlenen baskında 63 kadın erkek ve çocuğun öldürülmesi, Batı basınında bile II. Dünya Savaşı'ndaki Lidice katliamına benzetilmişti. Daha sonra 1954'te Filistinli *feda'iyyin*in saldırısına misilleme olarak bir başka köyü basarak 9 kişi öldürdüler. Temmuz 1954'te ise yeni bir taktik benimseyerek Mısır'a yolladıkları gizli ajanlarına, İngiltere ve ABD ile Mısır arasındaki ilişkileri bozmak için, sözkonusu ülkelerin Mısır'daki mülklerini sabote etmeleri talimatını verdiler. (Komplo uygulanamadan ortaya çıkarıldı ve iki ajan asıldı.)

Ancak Süveyş bunalımının doğmasına ve İkinci Arap-İsrail Savaşı'nın patlak vermesine yol açan İsrail'in bu uygulamaları değil, Amerika'daki Yahudi lobisinin ve İngiltere'deki azınlıktaki emperyalist eğilimin gücüne bağlı olarak ortaya çıkan, birbirleriyle bağlantılı iki sorundu: Mısır'ın silahlanma ihtiyacı ve Assuan Barajı projesi. Arap Birliği'nin 1948 yenilgisi ve İsrail'in süren saldırganlığı Nasır'ı silahlanma gereğine ikna etmişti. Ancak bu dönemde Türkiye ile Irak arasında Bağdat Paktı'nın imzalanmasına önayak olan İngiltere, Arap dünyasında gereğinde Nasır'a karşı da bir ağırlık oluşturabilecek bir ittifakın peşindeydi. ABD'de ise Eisenhower'ın danışmanları 1954'teki senato seçimlerinde *Cumhuriyetçi Parti*'nin gerilemesinin Yahudi oylarının kaybedilmesine bağlı olduğunu söylemişlerdi. Silah satışı burada da reddedildi. Bunun üzerine 1955'teki Bandung'daki Bağlantısızlar Konferansı'na giderken Zhou Enlai'yle

görüşen Nasır, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Mısır'ın Sovyetler'den silah alabilmesine yardımcı olmasını istedi. Bu görüşmenin sonucu Mısır'a Çekoslovakya üzerinden Sovyet silahlarının satılması oldu.

Ancak bunun üzerine, ABD ve İngiltere daha önce vaad etmiş oldukları bir yardımı, Assuan barajı için gerekli yatırımı kestiklerini açıkladılar. Nasır da cevaben, 26 Temmuz 1956'da barajın yapımını finanse edebilmek için o zamana kadar İngiltere kontrolünde bulunan Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini açıkladı. Bu açıklamanın Batı'da uyandırdığı ilk tepki, Nasır'ın Hitler'e mi, Mussolini'ye mi daha çok benzediği üzerine bir tartışmaydı. Devrilmesi gerektiği konusunda ABD, Fransa ve İngiliz yönetimleri hemfikirdi. Ancak 1956 Amerika'da başkanlık seçimi yılıydı ve Eisenhower bir "barış platformu" üzerinde seçilmek istiyordu. Büyük müttefikler anlaşamayınca İngiltere ve Fransa, bu kez İsrail'den yararlanmaya karar verdi. Hazırlanan ortak plana göre 29 Ekim'de İsrail Süveyş Kanalı'na 50 km. mesafede bir noktadan operasyona başlayacak ve 31 Ekim'de Kanal'ın kıyısına varacaklardı. Bu noktada İngiltere ve Fransa, savaşan her iki tarafa da ortak bir ültimatom vererek Kanal'ın 16 km. gerisine çekilmelerini buyuracak ve Kanal'ın zarar görmesini engellemek üzere Kanal bölgesini işgal edeceklerdi.

Ancak taraflar birbirlerine askerî planlarını göstermemişlerdi. İsrail orduları 29 Ekim Pazartesi sabahı gerçekten de Kanal'a 50 km. mesafede bir noktada operasyona başladılar ancak batıya Kanal'a doğru ilerleyeceklerine Akabe Körfezi boyunca güneye doğru ilerlediler ve Körfez'in çıkışını kontrol eden Tiran adalarını kontrolleri altına aldılar. Çarşamba günü İngiltere ile Fransa'nın her iki tarafın da askerlerinin Kanal'ın 16 km. gerisine çekilmelerini talep eden ültimatomu yayınlanıp işgalleri başladığında, İsrail ordusu hâlâ Kanal'a 50 km. mesafedeydi.

Amerika'nın tepkisi beklenenden şiddetli oldu. Eisenhower, operasyonun seçimlerden önce başlatılmasıyla kendisini ihanete uğramış hissediyordu. Daha da önemlisi, *BM*'de Sovyetler Birliği'nin Macaristan'a müdahalesini kınamakta olan ABD'nin diplomatik açıdan bu müdahale karşısında kayıtsız kalması olanaksızdı. Amerika hazinesinde bulunan İngiliz sterlinlerini hızla piyasaya sürdü; Avrupa'ya petrol sevkiyatını durdurdu; İngiltere'nin *IMF*'den alcaklarını bloke etti. Taraflar *BM*'nin 3 Kasım'daki ateşkes çağrısını kabul etmek zorunda kaldı. 14 Kasım'da *Knesset* (İsrail parlamentosu), Akabe Körfezi'nin İsrail gemilerine açık tutulması ve Gazze şeridinde asker bulundurulmaması kaydıyla işgal ettiği topraklardan çekilmeyi kabul etti.

Uluslaşma Süreçleri

1956-67 arasındaki dönem Ortadoğu'da II. Dünya Savaşı'ndan sonra en uzun süreli barışın yaşandığı dönem oldu. Bu süre içersinde bölgede tarihin en benzersiz uluslaşma (ve uluslaşamama) süreçleri yaşandı. Topraksız kalmış bir halk dağılmış bölgede ve dünyada dağılmış olduğu, mülteci kamplarından üniversite kampuslarına kadar birbirine benzemeyen sayısız yerde bir ulusal bilinç geliştirdi. Diğer yandan israil'de ise 2 bin yıllık bir efsane üzerine kurulmuş bir devlete uygun bir ulus yaratmanın yol açtığı çelişkiler su yüzüne

'70'lerin sonlarına doğru, İsrail'de de barış yanlısı hareketler oluşmaya başlamıştı; bu hareketler Filistin Devleti'nin tanınmasından çok barış talebinden kaynaklanıyorlardı. Ancak parlamento dışı muhalif hareketler, sorunun çözümü için savaşı kesinlikle reddederek iki halk arasında gerçekçi bir uzlaşma önermekle, İsrail Devleti'nin o zamana kadarki resmî politikası olan Siyonizmi sorgulamış oluyorlardı. Peace Now *(Barış, Şimdi) ve* Lübnan'daki Savaşa Karşı Komitev *gibi örgütler bu tür muhalif örgütlerden sadece ikisi. Eylül 1982'de Sabra ve Şatila'daki toplu kıyımlardan sonra Tel Aviv'de düzenlenen protesto gösterilerine yaklaşık 400 bin İsrailli katıldı. Bu gösteriler, gerçekleştirilen kıyımın araştırılması için bir Araştırma Komisyonu kurulmasıyla sonuçlandı. Komisyon şu sonuçları elde etti: Begin olaylara ilgisiz kalmış ve savunma bakanı Şaron'un herşeyin yolunda olduğu biçimindeki yatıştırmalarıyla yetinmiş; Şaron falanjistleri engelleyecek yerde onların işini kolaylaştırmış; dışişleri bakanı İzak Şamir ise kamplardaki olaylar konusunda gelen ihtarlara aldırmamıştı. Komisyon Şaron'un istifa etmesini önerirken, yükümlülüklerini yerine getirmediğinden dolayı suçlu gördüğü General Rafael Eitan'ın beş yıllık görev süresi yakın bir zamanda sona ereceğinden onun geri çekilmesinden feragat edilebileceğini düşünüyordu. Komisyon'un kararına başlangıçta kulak asmayan Şaron, 1983'te İsrailli barış yanlılarının Kudüs'te gerçekleştirdikleri protesto gösterileri sonucunda, Şaron taraftarlarıyla girişilen çatışma sonucu kimin attığı belli olmayan bir el bombasının bir barış yanlısını öldürmesinden sonra istifa etmek zorunda kaldı. Fotoğrafta, İbranice pankartlarıyla İsrailli gençler, savunma bakanı Şaron'u ve başbakan Begin'i protesto ediyorlar.*

50 Filistin Devrimi ve Ortadoğu

Dünya Yahudi Kongresi 3. Başkanı Dr. Nahum Goldman, 1947'de Montreal'de "Neden ille de Filistin?" sorusunu şöyle yanıtlıyordu: "Yahudiler bir Yahudi anayurdunun kurulması için Uganda'yı, Madagaskar'ı ya da başka yerleri elde edebilirlerdi, kesin olarak Filistin'den başka bir yeri istemediler. Filistin'in dinî öneminden, ölü deniz sularından buharlaşma yoluyla beş trilyon değerinde metaloid ve toz halinde metal elde edileceğinden, Filistin toprak altının Amerika kıtasının tüm rezervlerinin toplam yirmi misli fazla petrol ihtiva ettiğinden ötürü değil, Filistin'in Avrupa, Asya ve Afrika arasında bir kavşak noktası olmasından, Filistin'in dünya hakimiyeti için stratejik bir askeri merkez olmasından ötürü!" 1920'den beri başlayan İsrail'in ordu kurma çabaları/çalışmaları Haganah *adlı askerî örgütle gerçeklik kazanmaya başladı. 1948'e gelindiğindeyse İsrail devletinin 15 Mayıs'ta kuruluşunun hemen ardından 10 gün sonra* İsrail Güvenlik Güçleri*'nin kuruluşu resmen ilan edildi. Bu ordu iki ay sonra, dönemin koşulları içinde en mükemmel olan techizatla donatılmış 60 bin askere kadar ulaştı. '70'lerin sonlarına gelindiğinde, İsrail artık dünya üzerinde en güçlü orduya sahip bir ülke olarak ayırt edici özelliğini koruyordu.* İsrail Güvenlik Güçleri *diye tanımlanan bu ordu, kara, deniz ve hava kuvvetleri ve bir de* Nahal *diye adlandıran sınır bölgelerinde özel eğitim gören askeri birliklerin bir bütünlüğünden oluşuyor. Ayrıca her an hazır durumda çağrılmayı bekleyen, eğitilmiş kadın ve erkeklerden oluşmuş bir yedek sivil savunma gücünü de içeriyor.* İsrail Güvenlik Güçleri *harcaması da yine kayda değer; '70'lerin sonunda gayri safi milli hasıladan aldığı pay, yüzde 26 ile 30 arasında değişiyordu. Resmî olarak 170 bin askerlik bir güce sahipti ve bu rakam bir çağrı ile 455 bine yükselebiliyordu. Aynı tarihlerde İsrail nüfusunun 3.2 milyon olduğu gözönünde bulundurulursa, ordunun büyüklüğü konusunda bir fikir elde edinilebilir.*

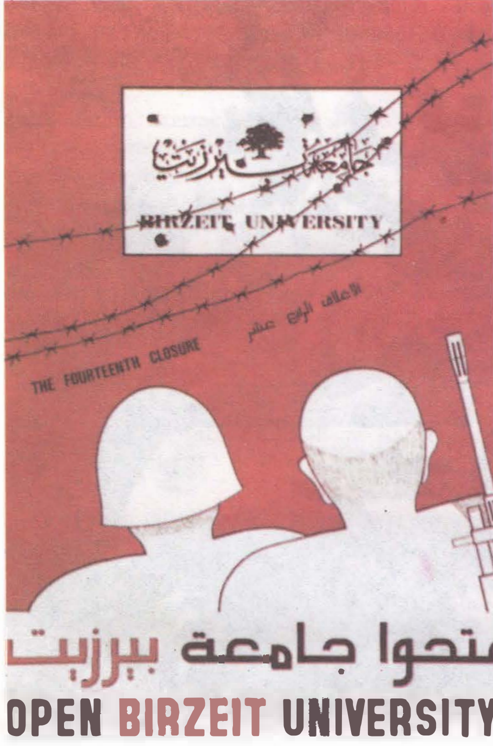
çıkmaya başladı. Lübnan ise birinci iç savaşından görünürde fazla etkilenmedi. Başdöndürücü kalkınma hızının, mezhepler temelinde tanımlanmış cemaatleri birbirine bağlayan geleneksel ilişkileri ikame edecek yeni ilişkiler yaratmadığı, toplumun dünya ölçeğinde artmakta olan ticaret hacmi dışında birarada tutan bir bağ kalmadığı, ancak kapitalizmin dünya ölçeğinde bir bunalıma girdiği, büyümenin durduğu 1970'lerde anlaşılacaktı.

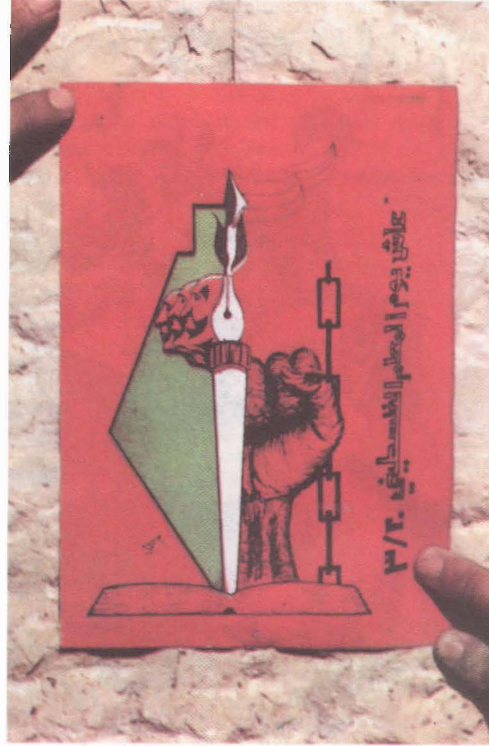
İsrail'in Toplumsal Çelişkileri

İsrail devleti kurulur kurulmaz, temelinde yatan ideolojinin çelişkileri ile yüzleşmek durumunda kalmıştı. Siyonizm, bütün Yahudilerin ideolojisi olma iddiasıyla, *Aşkenazi* diye anılan Orta ve Doğu Avrupa Yahudilerinin bir kesimi tarafından geliştirilmiş bir ideolojiydi. Ancak Batı'nın geri ve ilkel Ortadoğu'daki temsilcisi olacağından, bir din devleti değil laik, liberal ve demokratik bir devlet olarak kurulması kasdedilmişti. Zaten çoğunluğunun dinle ilişkisi hayli zayıflamış olan Siyonist önderlik için Yahudilik sonradan, inanarak kazanılabilecek bir şey değil, soydan devralınabilecek bir özellikti; bu yönüyle dinden çok bir ırka yakındı. Ancak bunun için de, geçmişte bir ırkı tarif etmek için kullanılagelmiş bütün özellikler -kültür, ten rengi, diğer fiziki özellikler vb.- Yahudileri bir ırk olarak tarif etmekte yetersiz kalıyordu. Kuşkusuz, devletin kurulduğu günlerde önderliğin karşılaştığı sorunlar, bu tür ideolojik güçlüklerden kaynaklanmıyordu. O zaman da, her zaman olacağı gibi, başlıca sorun güvenlikti. Devletin ilanını izleyen aylarda *Hagannah*, *Irgun* ve *Sren* çeteleri *İsrail Güvenlik Güçleri* adıyla tek bir komuta altında birleştirildi. Bu şekilde oluşturulan düzenli ordu gerçi küçüktü ama kadınlar dahil bütün yetişkin yurttaşlara getirilen askerlik yükümlülüğüyle, İsrail herhangi bir seferberlik ânında 200 bin kişilik bir orduya sahip olabilecek duruma geldi (1948'de İsrail'deki toplam Yahudi nüfusu 640 bindi).

Yeni yönetimi bekleyen ikinci bir sorun ise kaçan 700 bin Filistinlinin boş bıraktığı topraklardı. Bu yalnızca, iktisadi bir sorun, nüfusun nasıl besleneceği sorunu da değildi. Ürdün'de, Galile'de, Gazze şeridinde sınır boylarına yerleşen Filistinlilerin bazıları, geceleri sınırı aşıyor, tarlalarını işlemeye devam ediyordu. Öte yandan *BM* de mültecilerin geri dönebilmelerinin sağlanması için baskı yapıyordu. İşgal edilen toprakların gerçekten İsrail Devleti tarafından temellük edilebilmeleri için, Yahudiler tarafından işlenmeleri gerekiyordu. Bu yüzden, yüzyıl başından beri aralıklı olarak dünya ölçeğinde sürdürülen "İsrail'e göç" için propaganda kampanyasına, devletin ilanından sonra Filistin'e akışı daha da hızlanmış olan Yahudi sermayesinin de sağladığı imkânlardan yararlanarak (1950-69 arasında Filistin'e 8 milyar 800 milyon dolar tutarında dış sermaye girdi) hız kazandırıldı. İhtiyaç duyulan özellikle köylüler olduğundan ve *Aşkenazi* arasında köylülerin oranı düşük olduğundan, kampanyanın özellikle yöneldiği hedef, Kuzey Afrika'da ve Arap ülkelerinde yaşayan Yahudilerdi. 1949-53 arasında İsrail'in nüfusu 1 milyon 600 bine çıktı. 1 milyonluk bu artışın yaklaşık yarısı Naziler tarafından yerlerinden edilmiş Avrupa Yahudileriydi. Geri kalanı, *Aşkenazi*lerin ayrım gözetmeksizin *Sefardik* ya da "Doğu Yahudileri" diye andıkları Kuzey Afrika ya da Arap Yahudileriydi.

Kuşkusuz, bu yarım milyon insanın göç etmesinde, Arap-İsrail savaşının ardından hem mağrip

1967 işgali öncesinde Batı Şeria'da 900 bin ve Gazze Şeridi'nde 400 bin civarında Filistinli yaşıyordu. Savaş sırasında ve hemen sonrasındaki kaçış ve göç dalgasının ardından, Ağustos/Eylül 1967'deki nüfus sayımı Batı Şeria'da yaklaşık 600 bin, İsrail tarafından savaşın hemen ertesinde ilhak edilen Doğu Kudüs'te 66 bin ve Gazze Şeridi'nde 356 bin kişinin yaşadığını tespit ediyordu. Böylelikle İsrail vatandaşı olan 320 bin Araba, kontrol altında tutulan bir milyona yakın insan daha ekleniyordu. İsrail'in işgal bölgelerinde kalmak ve bu bölgelerin niteliğini esaslı bir biçimde değiştirmek konusundaki kararlılığı en belirgin biçimde gösteren, buralarda kurulan yerleşim birimleridir. Bu bölgelerdeki iskan süreci çeşitli yerleşim tiplerine tekabül eden üç aşamada gerçekleşti. İlk aşamada, işçi partileri yanlılarının askerî-stratejik amaçlara uygun olarak çoğunlukla Ürdün Vadisi'nde oluşturdukları yerleşim birimleri vardı. Bunları tasarlayan Jigal Allon, "Devlet sınırı olmayan bir sınır güvenli bir sınır değildir (...) Boylu boyunca Yahudiler tarafından iskan edilmeyen bir sınır bir devlet sınırı değildir" diyordu. Savaş sırasında Batı Şeria'dan kaçan Arapların el konulan topraklarında tarım yapılırken, bir yandan da toprağın eski sahiplerinin geriye dönüp hak iddia etmemeleri için bölge sıkı güvenlik önlemleri altında tutuluyordu. Zamanla başka temellere dayanan iskan politikaları ortaya çıktı ve gitgide daha fazla önem kazandı. Bunlardan en önemlisi, Guş Emunim'in başını çektiği, Batı Şeria'daki toprakların aslında tarihi İsrail toprakları olduğunu, dolayısıyla buraya yerleşmenin başlı başına bir değer taşıdığını, böylelikle bir Filistin devletinin kurulmasının dayanaklarının da tamamıyla ortadan kaldırılacağını savunan dinsel-milliyetçi ideolojiydi. Buna bağlı olarak 1975'te tasarlanan ve 1977'de Likud'un iktidara gelmesiyle daha güçlü bir biçimde teşvik edilen yerleşim birimleri ikinci aşamayı oluşturdu. Arapların yoğun olarak yaşadığı dağlık bölgelerdeki bu yerleşim birimlerine pek fazla rağbet edilmediğinden, 1982'den başlayarak banliyölerde yerleşim birimleri uygulamaya konuldu. Bu bağlamda devlet tarafından sübvanse edilmiş ve dolayısıyla ucuz ev ve apartmanların inşası, bu tasarının ideolojik motivasyona sahip olmayan insanlara da çekici gelmesine yol açtı. Zaten aşırı nüfuslu şehirlerden kaçmak isteyen bir kesimin varlığı, devletin bu kesimi yeni yerleşim bölgesine kanalize etmesini kolaylaştırıyordu. Üçüncü aşamada gündeme gelen iskan politikasının başarılı olduğu söylenebilir: 1982'de Batı Şeria'da 21 bin Yahudi yerleşik haldeyken, 1987'de bu rakam 65 bine ulaştı. İsrail yönetiminin, resmî olarak ilhak etmese de, bölgedeki varlığını sağlamlaştırmaya yönelik diğer önlemleri ise 1) Toprağın İsrail denetimi altına alınması ve Araplar tarafından kullanımının kısıtlanması 2) Su çıkarılmasının ve kullanımının İsrail tarafından denetlenmesi 3) İşgal bölgesinin İsrail çıkarları doğrultusunda ulaşıma açılmasıydı. Diğer yandan yasama, yürütme, yargı yetkileri, atama ve görevden alma doğrudan veya dolaylı olarak bölge ordu komutanlarının elindeydi. İşgalin özellikle ilk onyılında yöre halkına sağladığı bazı imkanlar (İsrail'de ucuz işgücü olarak Yahudilerin yapmaktan kaçındıkları işlerde çalışarak Araplar kendi bölgelerinde oldukça yüksek bir alım gücüne tekabül eden bir ücret alıyorlardı) bölge halkının bu duruma bir süre uyumluluk göstermesini getirmişti. Ancak ekonomik bir bunalımın yaşanmaya başlaması ve bölgede önceden beri varolan insan hakları ihlallerine, ideolojik kökenli iskan politikaları bağlamında bölgeye yerleşen kesimin yerli halka karşı giriştikleri saldırı ve kurşunlama olayları da eklenince bir direnişin adım adım doğması engellenemez hale geldi. Kendiliğinden protesto eylemlerinin oluştuğu 70'lerin ortasında ordu, o zamana kadar içişlerine karışmaktan kaçındığı üniversiteye giriyor, okullara müdahalede bulunuyor ve ezici çoğunluğun oylarıyla işbaşına gelmiş belediyelerin bütçelerini kısmaya ve hareket alanlarını sınırlamaya yöneliyordu. Bu davranışlar çeşitli protestolara ve eylemlere yol açıyordu. Kapatılmış olan Birzeit Üniversitesi'nin açılmasını talep eden afiş ile (solda), öğretmenler birliğinin direniş çağrısı olan el ilanı (sağda) bu protestoların yaygınlaşmasının araçları oluyorlardı.

hem maşrıkta Yahudi düşmanlığının tırmanmaya başlaması etkili olmuştu. Ancak Fas ve Irak gibi, Yahudi cemaatin yerli kültürle çok daha bütünleşmiş olduğu yerler için de Siyonistler, özellikle Yahudi düşmanlığını kışkırtmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Örneğin Irak'ta Yahudi gençliğin önemli bir kesimi *Komünist Parti* üyesi ya da sempatizanı idi. Burada 1940'ların sonunda *Yahudi Komünist Anti-Siyonist İttifak*'ın çıkardığı günlük gazete 6 bin satarken, 1946'da düzenlenen Siyonist mitinglere katılacak 30-40 kişiden fazla bulunamıyordu. Örneğin daha sonra *Knesset* üyeliği de yapacak olan Mordecai Ben-Porat Bağdat'taki çeşitli sinagoglara ve Yahudilerin devam ettiği kahve ve dükkanlara bombalar koydu. Başka bazı ajanlar Kazablanka'da Yahudi aleyhtarı broşürler dağıttı.

Asıl sorunun terkedilmiş toprakların kolonizasyonu olduğu 1950'lerin ilk yarısında, bu şekilde göçe kışkırtılan "Doğu Yahudileri" silahlı *Aşkenazi* gençlerin kurdukları *kibbutz*lar (kolektif tarım işletmeleri) ile korunan sınır boyunun hemen berisindeki topraklara yerleştiriliyorlardı. Bir Doğu Yahudisi'ne verilen toprak miktarı 1930'larda yerleşen *Aşkenazi*ye verilenin yüzde 10'u kadardı.

Ancak İsrail Devleti'nin ayrımcı niteliği, asıl 1950'lerin ikinci yarısında başlayan sanayileşme ve şehirleşme sırasında belirginlik kazandı. Bu süreç içersinde iktisadi eşitsizlikleri aşan bir dizi uygulama kurallaştı. O kadar ki, bugün İsrail'deki eşitsizliklerin bir sınıf sisteminden çok bir kast sistemini andırdığı söylenebilir. Bu sistemin en alt basamağında, kendi içlerinde de dört kademeye ayrılan Araplar yeralmaktadır. Müslüman köylüler, gönüllü olarak başvurduklarında bile askere alınmamaktadırlar. Hıristiyan Arap köylülerse, gönüllü olarak başvurdukları takdirde, askerlik yapabiliyorlar. Son olarak göçebe Bedevî aşiretler ve Dürzilerse, tıpkı Yahudi yurttaşlar gibi askerlik yapmak zorunda. Ancak İsrail'de askerlik yalnızca bir yükümlülük değil; kamu sektöründeki herhangi bir işte çalışabilmek, bir terhis belgesine sahip olmaya ve güvenlik soruşturmasından temiz çıkmaya bağlı. Ordudaki eratın yüzde 72'sini oluşturdukları halde, en yüksek dört rütbeye sahipler arasında, kendilerinden *schwarze* (zenci) diye sözedilen Doğu Yahudileri'nin bulunması olanaksız gibi. Dahası 1967'yi izleyen aylarda *İsrail Güvenlik Güçleri*'nin propaganda işleriyle görevli yetkilileri basına iletilecek fotoğrafları seçerlerken, "Slav" ya da "Arap" görünüşlü eratın daha çok arkalarda ve silik bir şekilde ve hatta tercihan hiç görünmemesini tercih etmişler, tankına ya da uçağına yaslanmış "tipik" İsrail askeri fotoğrafı için, sarışın, uzun boylu "nordik" görünüşlü askerleri tercih etmişlerdi.

Lübnan'da Birinci İç Savaş

İsrail Batı ile bağlarını İkinci Arap-İsrail Savaşı ile perçinlerken, Lübnan'ın aynı sonucu elde etmesi ancak bir iç savaş sonucunda mümkün olabildi. Bunda Nasır'ın Arap dünyasında Süveyş sayesinde elde etmiş olduğu prestij kadar, Amerika'nın bölgeye yönelik politikalarının giderek daha kararlı ve ısrarlı bir nitelik kazanmasıydı. Süveyş krizi Amerikan yönetimini çok güç bir durumda bırakmıştı. Soğuk savaşın giderek derinleşmekte olduğu koşullarda, II. Dünya Savaşı'ndan beri Amerika'nın en güvenilir müttefiki olarak kabul edilegelmiş Britanya'nın, potansiyel bir komünist olarak görülen bir önderliğe karşı giriştiği operasyona müdahale

Filistinlilerin özgürlük mücadeleleri sürecinde oluşturmuş oldukları önemli kurumlardan biri de Filistin parlamentosu ile eşdeğer olan Filistin Ulusal Konseyi'*dir. Bu Konsey, FKÖ içindeki grupların ve çeşitli meslek örgütlerinin temsilcilerinden, yaşamın çeşitli alanlarında önde gelen Filistinlilerden oluşur. Doğrudan seçimler aracılığıyla oluşturulmasa da bu* Konsey *ile hedeflenen Filistin halkının mümkün olan en geniş temsilinin sağlanmasıdır. Anayasal olarak bu* Konsey, FKÖ'*nün politikalarını ve programını oluşturan ve karara bağlayan en yüksek kurumdur. Görev süresi 2 yılla sınırlanmış olan* Ulusal Konsey, Yürütme Kurulu'*nun veya üyelerinin dörtte birinin isteğiyle toplanır. 1964-1967 arasında yılda bir kez toplanan bu* Konsey, *Temmuz 1968'den sonra toplantı sayısını ikiye çıkardı.* Konsey *tarafından seçilmiş olan bir başkanlık organı, toplantılarında* FKÖ *ve organlarının faaliyetleriyle ilgili olan* Yürütme Kurulu *raporlarını değerlendirir, Ulusal Fon ve* FKÖ *bütçesini görüşür. İlk üç toplantıda 400'ün üstünde olan üye sayısı, çalışma koşullarının kolaylaştırılması amacıyla 100-180'e düşürüldü.* Ulusal Konsey'*in 1973 sonunda yapılan toplantısında bir* Merkez Konseyi *seçildi. Bu organ kararların izlenmesi ve yürütülmesi görevi ile yükümlendirildi. Bu organın başında* Ulusal Konsey'*in sekreteri bulunmaktadır.* FKÖ *içindeki örgütlerden* El Fetih *4,* Saika *2,* FHKC *2,* FDKC *2,* Arap Kurtuluş Cephesi *2, çeşitli meslekî birlikler 6 ve bağımsızlar ise 5 üye ile bu organda temsil edilmektedirler.* Ulusal Konsey, FKÖ Yürütme Kurulu'*nu seçmektedir. Bir tür bakanlar kurulu olan bu organ sık sık toplanmaktadır. Bu Kurul,* Ulusal Konsey'*e karşı, buranın belirlediği siyaset, plan ve programların yürütülmesiyle ilgili olarak toplu sorumluluk altındadır. Ondört kişiden oluşan bu Kurul'un kendi belirlenmiş görev alanları vardır.* Yürütme Kurulu'*nun dört ana işlevi vardır: Filistin halkını temsil eder,* FKÖ'*nün çeşitli organlarını denetler, programlar belirler,* FKÖ'*nün malî politikasını izler, kararlar alır ve bütçe hazırlar.* Yürütme Kurulu, Konsey *tarafından ve onun içinden seçildiği için onun yapısını da genel olarak temsil eder. Parlamentosu, Bakanlar Kurulu gibi kurumları ile adeta bir devlet gibi çalışan Filistinliler, bunlara denk düşen resmî bir devletten yoksun olma durumlarını Filistin Devleti'ni ilan ederek ve Arafat'ı Devlet Başkanı seçerek ortadan kaldırdılar. Ancak halen üzerinde bu kurumları işletecek topraklardan yoksun olan Filistinlilerin mücadeleleri, bu eksen etrafında sürmeye devam ediyor.*

etmek, Amerikan devlet adamları arasında kimsenin gerçek tercihlerini yansıtmıyordu.

Eisenhower bu durumun yol açtığı huzursuzluğu, 1957'de yeniden başkan seçilir seçilmez ilan ettiği Eisenhower doktriniyle telafi etti. Bu doktrinle Amerika "uluslararası komünizmin denetimindeki herhangi bir ülkenin açıktan açığa saldırısı karşısında kullanılmak kaydıyla" herhangi bir Ortadoğu ülkesine askerî ve malî yardımda bulunmaya hazır olduğunu açıklıyordu. Doktrinin ilk uygulanmaya çalışıldığı yerlerden biri Lûbnan oldu. Arap milliyetçiliği ile Batıcılık arasında, nerdeyse kendine rağmen sürdürmekte olduğu denge politikasını 1950'lerin ikinci yarısında terketmeye başlamıştı. 1956'da İngilizler'in önayak olduğu Bağdat Paktı'nı destekledi. Yine aynı yıl, Britanya ile Fransa'nın Süveyş'i işgal etmesini kınamayı reddetti. Nasır'ın bütün Arap dünyasında karizmatik bir kahraman düzeyine yükseldiği bu dönemde, Müslüman cemaati açısından daha da kötüsü, 1957 yılında Şamun'un Eisenhower doktrinini kabul eden yegâne Arap önderi olmasıydı. Bunun üzerine içinde ılımlı sosyalist Kemal Cumblat'ın önderliğindeki Dürziler'den Şamun'la arası iyi olmayan Maruniler'e kadar herkesin içinde yer aldığı bir milliyetçi cephe oluşturuldu. 1958'de Suriye ile Mısır'ın *Birleşik Arap Cmhuriyeti*'ni oluşturması, milliyetçi cephenin Arap milliyetçiliği doğrultusundaki muhalefeti daha da radikalleşti. Baharda muhalif bir Maruni gazetecisinin öldürülmesi üzeribne milliyetçilerin ilan ettiği genel grev çağrısı geniş yankı buldu ve ülke üç gün için tamamen felç oldu. Genel grev mezhepler arasında, ordunun tarafsız kaldığı bir iç savaşa dönüştü. Şamun bu noktada Eisenhower doktrini uyarınca ABD'den yardım istedi ve Beyrut'a tam olarak ne yapmaları gerektiğini bilmeyen 10 bin Amerikan askeri çıkarıldı. Eylül 1958'de savaşan taraflar kendi devlet başkanı adaylarında ısrar etmekten vazgeçerek, Lûbnan'da, toplumsal mevkilerini doğrudan doğruya ait oldukları patronaj ilişkilerine borçlu olmayan yegâne kesimlerin, teknokrat ve subayların temsilcisi, General Çehab'ın başkanlığını kabul ettiler. Çehab'ın yönetimi Lûbnan'ın devlet aygıtının ve genel olarak siyasal hayatının modernleştirilmesi yönünde en kararlı çabaların gösterildiği dönem oldu. Lûbnan'da derinleşmekte olan toplumsal eşitsizliklerin bir toplumsal devrime gebe olduğunu öngören Çehab, kırda elektrifikasyonu, devlet destekli bir sağlık ve sosyal yardım sistemini, kır ve kentte bir su şebekesi inşasını içeren geniş çaplı bir kamu harcamaları programı başlattı. Ancak Çehab'ın reformları onu her adımda, *za'im*lerin yerleşik çıkarları ile karşı karşıya getiriyordu. Bu yüzden, kendisine, sayıları zaten son derece sınırlı olan teknokrat ve subayların dışında popüler bir taban yaratamayan Çehab, yönetiminin ikinci döneminde giderek sivil ve askerî istihbarat örgütlerinden yararlanarak muhalefeti sindirme yolunu izlemeye başladı. Bu yüzden, 1964 seçimlerinde, bütün *za'im*ler bir kez daha tek ortak noktası "Çehab'a karşı olmak" olan bir cephe oluşturarak, onun adayındansa, Şarl Helou'nun başkan olmasını sağladılar. Zaten bu sırada, Nasır'ın anti-emperyalist politikaları yüzünden İskenderiye, İsrail'in nisbeten daha otarşik iktisadi politikaları yüzünden Hayfa gibi geleneksel limanlar uluslararası sermaye için çekiciliklerini yitirmeye başlamış, yalnızca ticari değil, malî bir merkez olarak da Doğu Akdeniz'de rakipsiz kalan Beyrut'un başdöndürücü büyümesi başlamıştı.

Emel ve Şii Radikalizmi

Lübnan'da 1950'lerin başına kadar Şiiler nüfusun beşte birini oluşturan, toplumsal ve siyasal yaşamda marjinal bir konuma sahip olan bir azınlıktı. Ancak daha sonra bir dizi süreç ve etken onların temel bir önem kazanmasına yolaçtı.

Birinci olarak, ihracata yönelik tarım kapitalizminin geleneksel Şii köylerini vahşice talan etmesi sonucu borçlanan, topraklarını satmak zorunda kalan binlerce aile büyük şehirlerin sefil banliyölerine iş bulabilmek için göçtü. 1975'e doğru kırsal nüfusun yüzde 40'ı şehirlere göç etti, bu oran Şiilerde yüzde 60'a kadar çıktı.

İkinci olarak, kapitalizmin gelişmesiyle beraber güçlenen devlet aygıtı, denetiminin gevşek olduğu taşraya da ulaşmaya başladı. Böylelikle Şiilerin iktidarla ilişkisini sağlayan soylu toprak sahiplerinin önemi azaldı. Yoksul aile çocukları orduda, devlet dairelerinde iş bulma olanağına kavuştu. Devletin eğitime önem vermesi sonucu 15 yıl içinde okuma şansı bulan Şii çocukların sayısı 4 kat arttı. Gençler Lübnan Üniversitesi'nde parasız eğitim şansına sahip oldu. Yol, elektrik gibi altyapı hizmetlerinin yaygınlaştırılması sonucu Şiiler merkezi Beyrut olan Lübnan pazarına eklemlendiler. Bütün bunların sonucu Lübnan'da bir Şii entelijansiyası boy vermeye başladı.

1974'de Lübnan'daki Şii nüfusun yüzde 63'ü şehirlileşmişti. 1948'de Beyrut'un yüzde 7'sini oluşturan Şiiler 1974'de yüzde 45'e çıkarttılar oranlarını.

Ülke çapında 1948'de 225 bin kişiyle üçüncü büyük azınlık olan Şiilerin nüfusu 1975'e varıldığında 800 bine çıkmıştı. Yani üçte birini oluşturdukları Lübnan'ın en kalabalık azınlığı haline geldiler.

BİR LİDER, BİR HAREKET

Nicelik olarak Lübnan'da bu denli etkin bir güç oluşturan Şiilerin politik alanda da aynı etkinliğe ulaşabilmesi için dinsel inanışlarındaki "başkaldıran, devrimci" özü keşfedebilmeleri; bunun için de yine tarihlerinde olduğu gibi güçlü bir İmam'ın ortaya çıkması gerekecekti.

Bu İmam Lübnan topraklarına 1959'da ayak bastı. Tur şehrinde oturan Lübnan Şiilerinin manevi lideri Abdülhüseyin Şerafeddin ölümü halinde yerine 1928'de İran'ın kutsal Kum kentinde doğmuş Musa Sadr'ın geçmesini vasiyet etmişti. İran, Irak ve Lübnan'a dağılmış saygın bir İran ailesinin ferdi olan Sadr 31 yaşında Lübnan vatandaşlığına geçti. İlk yıllarında kişisel karizmasına, ailesinin saygınlığına ve şaşırtıcı din bilgisine dayanarak otoritesini sağlamlaştırma yoluna gitti.

Ardından Şii cemaatinin birliği için kolları sıvadı. Yönetici sınıf içinde Şiileri temsilen bulunan büyük toprak sahiplerinin, cemaatin gözalıcı gelişmesine ayak uyduramadığını gözlemleyerek yeni yeşermeye başlayan seçkin aydınların önünü açmaya çalıştı. Bu amaçla *Yüksek Şii Konseyi*'ni oluşturdu ve 22 Mayıs 1969'da bu konseyin liderliğine seçildi.

Musa Sadr, bir azınlıklar mozaiği olan Lübnan Devleti'nin varlığına hiçbir zaman itiraz etmedi. Bir dizi azınlığın yaşadığı bir ülkede etkin bir azınlık olmayı, Sünnilerin ezici bir çoğunluğa sahip olduğu geniş bir Arap ülkesinde ezilen azınlık olmaya yeğledi.

Bu kaygıyla 1960'da Rum Katolik Piskoposu Greguar Haddad'la "Toplumsal Hareket"i oluşturdu; 1962'deki Müslüman-Hıristiyan diyaloğuna katıldı; 1971'de Güney Lübnan'da tüm Müslüman ve Hıristiyan liderleri bir komitede bir araya getirdi; 1974'de cemaatlerarası bir sekretaryanın kurulması ve solcu Hıristiyanlarla hükümete yönelik ortak bir muhtıra yazılması gibi tavırlarla her kesimden aydınlar arasında geniş bir diyaloğun kapılarını araladı.

Tüm Şiileri bir çatı altında toplamak için 22 Haziran 1973'de kurduğu *Hareket el Mahrimun* (Yoksunlar Hareketi) ise gün geçtikçe güçlenerek Lübnan politik sahnesine damga vurdu ve vurmaya devam ediyor.

BİR RADİKAL HAREKETİN KİMLİĞİ

Yoksunlar Hareket'in kimliğinin incelenmesi gerek Lübnan'ı, gerekse de radikal bir İslâmi hareketi anlayabilmek açısından önemli ipuçları veriyor. Hareket'in hitap ettiği toplumsal çevre ikili bir özellik gösteriyor. Kimi zaman yalnızca Şiilere seslenilirken, kimi zaman dinsel ayrımlara hiç değinilmeden tüm Lübnan'ın yoksul ve mağdur kesimlerine mesajlar yollanıyor. Bazı durumlarda ise Şiiler ve yoksullar aynılaştırılıyor.

Örneğin İç Savaş günlerinde Şiiler tarafından kuşatılmış olan Kaa adlı Hıristiyan köyündeki ablukaya bizzat Musa Sadr son verebiliyor. 18 Mart 1974'de Baalbek'te yürüyen 100 bin kişi "Lübnan'da *tek bir yoksul* kalmayıncaya dek savaşı sürdüreceklerine" yemin ediyorlar ama içlerinde başka bir din ya da mezhepten tek bir yoksul yok.

Yoksunlar Hareketi'nin temelinde tek bir olumlama var: Şii olmak. Karşı çıkışlar ise hiçbir şekilde dinsel değil: Ekonomik yoksunluk, siyasetten dışlanmışlık, ayrımcılık, eşitsizlik. Diğer bir deyişle Hareket'in hedefi bağımsız bir Şii devleti kurmak değil. Örneğin Sadr Şubat 1974'de şu sözleri ediyor: "Bundan böyle Şii ikinci sınıf vatandaş olmayı reddetmeli. Artık yöneticilere, Şiilerin sırtından Beyrut'a çıkma ve her önüne gelene Bekaa milletvekili olma iznini vermemeliyiz."

BİR RADİKAL HAREKETİN DÜŞMANLARI

Radikal bir Şii hareketi olarak *Yoksunlar Hareketi*'nin toplumsal düşmanları fazlasıyla genel: Tekeller, sömürgeciler, ayrıcalıklar ve büyük ölçüde yöneticiler. Düşmanın tanımlanmasında politik yön de belirgin bir şekilde öne çıkıyor: "Yetersiz ve iltimasçı sorumlular... insanları sömüren yöneticiler... çağdaş despotlar..."

Düşmanların belirlenmesinde sınıf ilişkilerine ve varolan ekonomik düzene hemen hemen hiç gönderme yapılmaması büyük ölçüde Lübnan Solu'ndan farklı olabilmek için.

Bir diğer önemli nokta ise bir tek istisna dışında şahıslara yönelik saldırılara Hareket'in itibar etmemesi. Bu istisna da Meclis başkanı, yönetici sınıf içindeki bir numaralı Şii, Musa Sadr'ın baş rakibi Güney Lübnanlı yarı-feodal lider Kamil El Esad.

Dış düşmanı saptamak ise çok kolay: İsrail. Olayları sınıf mücadelesi temelinde ele almayan Hareket'in değerlendirmelerinde ise bol miktarda ikilemler ve ahlâki yorumlar mevcut: Yönetilenler-yönetenler; ezilen azınlık-ezen azınlık; "Direnişimiz" ya da "Filistin Devrimi"-İsrailli düşman.

Ve düşman "paraya düşkündür"; "Egemenliğini sürdürebilmek için savaşa, fanatizme, ırk ayrımlarına başvurur"; "Halkın kanını emer; vatan hainidir."

İsrailli düşman ise kötülükle özdeştir, toprak (Güney Lübnan) ve su (Lübnan'ın) için işleyemeyeceği suç yoktur, İmam Hüseyin'i öldüren Yezid'in takipçisidir.

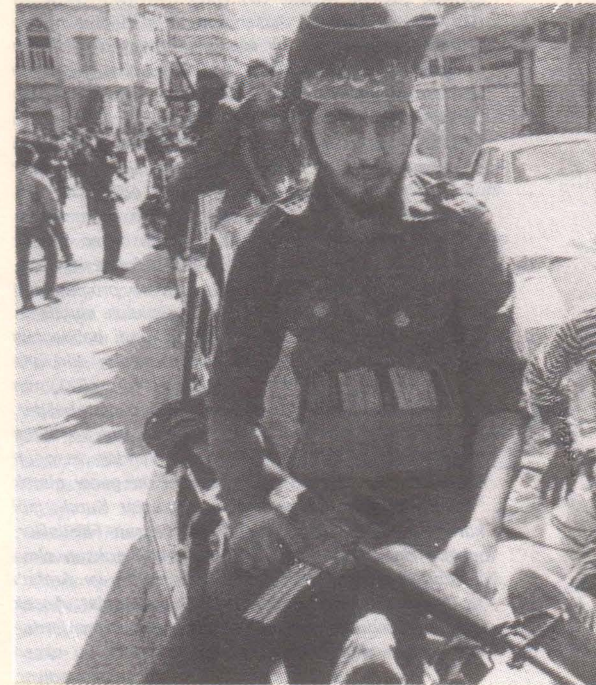
Ordu ise Hareket tarafından her zaman aklanır. İsrail'e karşı gösterilen basiretsizliklerin sorumluları kötü idareciler ve subaylardır. Aynı şekilde gerektiğinde Şiilerin üzerine de kurşun sıkan Ordu'nun kabahati yoktur, onlara öyle emir verilmiştir.

BİR RADİKAL HAREKETİN KİTLE TABANI

1975 başlarında Lübnan Şiileri arasında üç farklı kutup sözkonusuydu: Geleneksel liderler (Zalmler), *Yoksunlar Hareketi* ve Marksistler ile *Baasçı* Sol.

Bunlardan birincisinin sırtını dayadığı katmanlar şunlardı: Büyük toprak sahipleri; aşiret reisleri; gelenekçi din adamları; yarıcılar; küçük çiftçilerin bir kısmı; küçük memurlar; alt-proletarya.

Sol ise kitle desteğini daha çok şu kesimlerden alıyordu: Yeni seçkin aydınların bir kesimi: Öğretim üyeleri,

Emel'den kopan radikal Şii örgütlerinden İslamî Emel'in merkezi, önderi Hüseyin Musavi'nin doğup yaşadığı ülkenin kuzeydoğusundaki tarihi Baalbek şehriydi. Kudüs'ü kurtarmak ve İslam devleti kurmak başlıca amaçları oluştururken, 30 bin nüfuslu şehrin gündelik yaşamını da dinsel kurallar belirliyordu. Şehrin ana meydanına Humeyni'nin adı verilmiş, çevreyi yeşil-beyaz-kırmızı İran bayraklarıyla siyah Şii sancakları kaplamıştı. Kendini artık ulusal kökenden bağımsız olarak tanımlayan hareketin militanları, diğer ülkelerden gelen gönüllü komandolarla birlikte İran'da açılan askerî kamplarda eğitiliyorlardı. Böylelikle uluslararası İslami radikalizmin bir parçası haline gelen örgüt, İranlı gönüllülerin de katılımıyla

avukatlar, gazeteciler; yoksullaşan küçük çiftçiler; tarım işçileri; sanayi işçileri.

Yoksunlar Hareketi ise daha yaygın bir kitle tabanına sahipti: Tarım ve ticarette yeşermeye başlayan yeni burjuvazi; esnaf ve zanaatkârlar; yeni seçkin aydınlardan memurlar, genç din adamları, serbest meslek sahipleri; bunalım içindeki küçük çiftçiler; ilkokul öğretmenleri; köyden göçetmiş işçiler; düşük ücretli memurlar...

Görüldüğü gibi radikal Şii hareketi daha çok doğrudan kültür şokuna uğrayan ve statülerinde olumlu ya da olumsuz büyük değişiklikler olan katmanlar tarafından daha iyi işitilebiliyor. Öte yandan Sol'un ideolojisi gereği diğer dinsel gruplarla birlikte hareket etme zorunluluğu; gelenekçi kesimin gitgide çözülmekte olan feodal

değerlere ısrarla tutunması *Yoksunlar Hareketi*'nin en güçlü Şii hareketi olmasına olanak sağlıyor.

Bu olgunun sayısız somut göstergesi de var. Bunların başında kitle gösterileri geliyor. Hareket 1974'deki büyük gösterilerinde hep 70 ila 100 bin kişiyi toplamayı bilmiş. Lübnan tarihinin bu en büyük rakamı diğer gruplar için bir hayal. Nitekim solun toplantılarında sayı en fazla 30 bine çıkabiliyor. Bunların da ancak yarısı Şii. Kamil El Esad ise taş çatlasa 10 bin kişilik bir kalabalığa hitap edebiliyor.

Bir başka gösterge de seçimler. Aralık 1974'de Nebatiye'de yapılan seçimlerde İmam Sadr'ın adayı 20 bin, K.El Esad'ın adamı 7 bin, solun iki adayı toplam 5 bin oy almış.

eylemlerini sürdürüyordu. İran-Irak Savaşı'nın Ortadoğu ülkeleri arasında yarattığı çelişki, şiddet eylemlerini Amerikan emperyalizminin uşağı olarak görülen diğer Arap ülkelerine de taşıyordu. Savaş sırasında Irak'ı para ve petrol yardımlarıyla destekleyen ve o zamana değin şiddet eylemlerinin dışında kalan Kuveyt Emirliği'nde bir dizi bombalama eylemleri gerçekleştiriliyordu. 1983'te Kuveyt'te Amerikan elçiliğinin yanısıra, kamu ve sanayi kuruluşlarının da bombalı saldırılara hedef olması, Şii azınlıkların yaşadığı Katar ve Bahreyn'de sıkı önlemlerin alınmasına yol açtı. Fotoğrafta, Lübnan'ın birçok şehrine yayılmış Şii milisler Beyrut'ta düzenledikleri bir gösteri sırasında görülüyor.

BİR RADİKAL HAREKETİN DİNSEL SÖYLEMİ

"Bizi ezen adaletsizliği, bütün tarihimiz boyunca bizi takip eden kara bulutu ortadan kaldıracağımız gün nihayet geldi." (Sadr-18/2/74).

"Lübnan ve tüm Doğu'daki şerefli mirasımız hattımızı çiziyor, yolumuzu aydınlatıyor, özgünlüğümüzü sağlıyor, varlığımıza açık bir anlam veriyor." (Sadr-30/3/75)

Radikal bir Şii hareketinin, Şii inancının tarihine, geleneklerine, kültürüne, yıllarboyu gördüğü baskılara ve bunlara karşı yürüttüğü mücadeleye büyük ölçüde göndermeler yapması çok doğal. Bu dinsel söyleme, en çok Şii inanışında önemli bir yer tutan bayram ve anma günlerinde tanık oluyoruz. Özellikle laik çevreler tarafından kitlesel bir mazoşizm olarak görülen, insanların kendi kendilerine eziyet ettiği, kan ve gözyaşının bol bol aktığı Aşure şenlikleri, böyle günleri küçük sınır kasabalarında geçirmeyi yeğleyen Musa Sadr için yeni devrimci bir dili oluşturma fırsatları oluyor: "Eğer bu şenliklerin, zalimlerin arkasına gizlendiği biçimsel gösterilere dönüşmesini istemiyorsak bunlarla yetinmemeliyiz. Onlar, şehit İmam Hüseyin'in anılmasına katılarak halkın gözü önünde ellerini temizliyorlar. Gözyaşları ve cenaze törenleri eylemin yerini almamalı, öfke ve kinden vazgeçmenin vesileleri olmamalı."

Yöntem hep aynı: Musa Sadr önce sözkonusu tarihsel olayı ve kişiliği anıyor, ardından tüm bunlardan Hareket'in güncel mücadelesi için dersler çıkartıyor.

Bu dinsel söylemin iki hedefi var. Birincisi politik eylemlerine dinsel bir meşruiyet kazandırmak: "Yöneticiler komünizmden nefret ediyorlar diye ateizme karşıdırlar sanmayın. Allah'a inandıklarını söylüyorlar, halbuki onlar herkesten daha fazla dinden çıkmıştır, ateistlerden daha fazla ateisttirler." (Sadr-18/2/74).

Veya bir başka örnek: "Biz bu hareketi başlattık, çünkü Allah'a inanıyoruz ve biliyoruz ki dinsel planda yoksunların durumlarını kendine dert edinmeyen bir mümin dinden çıkmış bir yalancı olur..." (Sadr-30/3/75).

İkinci hedef toplumsal sorunların anında dinsel dile tercüme edilmesiyle geniş ve tartışma götürmez bir referans çerçevesine ulaşabilmek. Örneğin yöneticilerin adı "yeryüzü tanrıları" olur; yoksulluğa ses çıkartmayanlar "dilsiz şeytan" yakıştırmasını hakeder; insanların acılarını ve ihtiyaçlarını görmezden gelmek "Kur'an'ın da belirttiği gibi kâfirlik"tir; hareketin çizgisi "Hz. Muhammed'in çizgisidir"; hareketin militanları "Hz. Muhammed'in savaşçılarıdır"...

BİR RADİKAL HAREKETİN ŞEHİTLERİ

Şehadet kavramının geniş Şii kitlelerini hareket geçirmede anahtar rolü oynadığı biliniyor. *Yoksunlar Hareketi* de aynı şekilde ülke içi çatışmalarda ya da İsrail saldırıları sonucu ölen taraftarlarını şehit ilan edip ulutaştırıyor. Acının ve gözyaşının egemen olduğu cenaze törenleri, kocaman resimler, intikam yeminleri.

Ama kuşkusuz en çok hatırlanan şehitler Ali ve Hüseyin gibi Şii inancının temel taşları olan tarihi kişilikler. Sürmekte olan savaşta insanlar onlara özeniyorlar. Böylelikle mücadele en temel dinsel değerlerle bütünleşiyor:

"İmam Hüseyin eyleminin temel amaçlarını şöyle özetliyordu: Adalet hayata geçirilememiştir ve adaletsizlik men edilmemiştir. Sorarım size, eğer bugün İmam aramızda olsaydı ve adaletin hayata geçirilmediğini ve hatta adaletten ifrada varılacak ölçüde nefret edildiğini görseydi ne yapardı?" (Sadr-3/2/74)

Veya: "İnananların başı Ali 80 yıl boyunca kürsülerde kâfir diye lanetlenmişti. Ali'nin oğlu Hüseyin, Kufe Kadısı tarafından sınırlarını aşmakla suçlanmıştı. Ve şimdi beni sınırlarımı aşmakla ve görevimin imanı korumakla yetinmek olduğuyla suçluyorlar. Ey yöneticiler, iman asla sizin tahtlarınızı korumaz." (Sadr-18/3/74).

BİR RADİKAL HAREKETİN İMAMI

Musa Sadr yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi kendisini Şii mezhebinin en önemli isimleriyle rahatlıkla kıyaslayabiliyor. Kendisini ideal bir imam, manevi lider, doğru insan, mükemmel bir Müslüman olarak göstermeye çalışıyor.

Gerek Hareket'e, gerekse kendi davranışlarına egemen olan dinsel söylem İmam Musa Sadr'ın karizmasını giderek artırıyor ve onu kültleştiriyor. Bu olgunun sayısız yansımasını özellikle 1974-75'lerde görmek mümkün: Şehir ve kasaba duvarlarına asılan ya da gösterilerde taşınan Sadr posterleri; mitinglerin en popüler sloganının "Ey İmam, kanımızı, ruhumuzu sana sunuyoruz" olması; Hareket'in bölgesel yöneticilerinin insanları eyleme "İmam'ın adına" çağırmaları...

İmam ise kitlelerle arasında hiçbir farkın olmadığını kanıtlamaya çalışıyor ve başarıyor da: Çıplak ayakla kalabalığa karışıyor. İnsanların kendisine dokunup sarılmasına izin veriyor. Öyle ki bir mitingde beyaz türbanı dokunulmaktan simsiyah olabiliyor, giysileri sevgi gösterileri sonucu parçalanabiliyor.

Cuma namazlarında arkasında onbinlerce kişi saf tutuyor. Haziran 1975'de İç Savaş'ın bitmesi için bir Beyrut camiinde açlık grevi yaptığında Şii bölgelerinde sayısız grev, gösteri ve işgal gündeme geliyor.

BİR RADİKAL HAREKETİN ŞİDDETİ

Tepeden tırnağa şehadet özlemiyle yetişen insanların oluşturduğu *Yoksunlar Hareketi* ilk başlarda iç düşmana karşı şiddeti kesinlikle önermezken İsrail'e karşı her türlüsünü teşvik ediyor. Ama sokak gösterilerinde silahlı militanların kalabalığın güvenliğini aldığı; yollarda silahlı barikatlar kurdukları; birçok devlet dairesini kısa süre içinde silahla işgal ettikleri de bir gerçek.

Hareket içinde şiddetin sistemli bir şekilde yeretmesi Temmuz 1975'de *Emel* adlı askerî örgütün resmen kurulduğunun açıklanmasıyla başlıyor. Musa Sadr'ın 1974'de "Bir elinde silah, diğerinde orak taşıyabilecek bir kuşak yetiştirmek istiyoruz" deyip Bekaa ve Güney Lübnan'da açılmasını emrettiği askerî kamplar açılmıştır. İç Savaş'ın ilk günlerinde özellikle Baalbek'teki çatışmalara *Emel* milislerinin katıldığı bilinmektedir.

Artık şehadet Hareket için uzak olmayan bir olaydır. Baalbek yakınlarındaki askerî bir kampta yanlışlıkla bir bomba patlar, tam 36 kişi şehit olur. Yasadışı gösterilerde durmadan kan akar. Ve sonunda Suriye birlikleri Lübnan'a girer. Şubat-Mart 1976'da *FKÖ* ve *Laik Lübnan Ulusal Hareketi* ile Şam'ın arası açılır. Mayıs'ta yaşanan Suriye işgalinde Hareket ve dolayısıyla *Emel* ile Musa Sadr Suriye'nin yanında tavır alır.

O günden beri *Yoksunlar Hareketi*'nin adı duyulmaz oldu. Herkes *Emel*'den sözediyor. İmam Musa Sadr Ağustos 1978'de Libya'ya yaptığı resmî bir gezi sırasında esrarengiz bir biçimde kayboldu. Dünya Şiileri olaydan Libya yetkililerini sorumlu tuttular ve tepkilerini şiddetle gösterdiler.

Hareket bir Kumanda Konseyi tarafından yönetilmeye başlandı. Sadr'ın yerine önce Hüseyin Hüseyni, sonra Nebih Berri geçti. Şii halk hiçbirine İmam sıfatını yakıştıramadı. Suriye'nin iyice güdümüne giren örgütün üst düzey yöneticileri dinsel değil askerî yönleriyle ön plana çıkan kişilerden seçildi.

İmam Sadr'ın radikal Şii söylemini sürdürmek isteyenler ise *Emel*'den dışlandılar. Bunlardan Hüseyin Musavi 1982'de *İslâmî Emel*'i kurdu. Ama Lübnan Şiilerinin İmam Musa Sadr'dan sonra gördüğü en güçlü dinsel-politik lider *Hizbullah* adlı örgütün manevi şefi Şeyh Muhammed Fadlallah oldu.

Ne var ki *Emel* dışında kalan irili ufaklı radikal Şii örgütleri İran İslâm Cumhuriyeti'nin gölgesinde Batılıları rehin almak ve kamyonlarla bomba patlatmaktan bir zamanlar yaşanan toplumsal hareketliliği örgütlemeye fırsat bulamadılar. Belki de Lübnan'da artık böyle bir seçenek kalmamıştı.

RUŞEN ÇAKIR

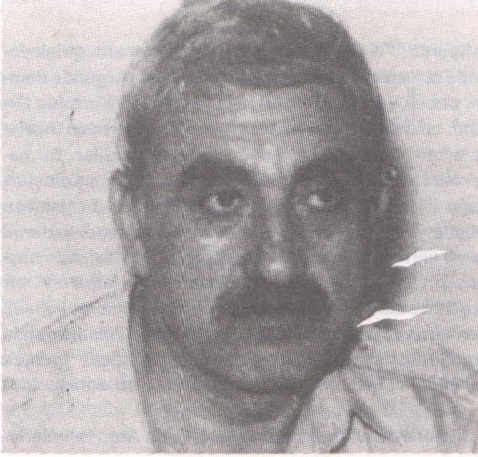
16 Eylül 1982'de Batı Beyrut'a hakim olan İsrail ordusunun izniyle, öldürülen önderlerinin intikamını almak için Falanj milisleri korkunç bir vahşete başvurdular. Katliama bizzat katılmış bir Falanj milisinin anlattıkları, İsrail ordusunun Sabra ve Şatilla mülteci kamplarındaki kıyımla (solda) ilgisini açıkca sergiliyordu: "Sonra bir düzine kadar, üzerinde rütbe işareti bulunmayan yeşil üniforma giymiş İsrailli geldi. Yanlarında haritalar vardı ve çok iyi Arapça konuşuyorlardı, (...) Falanj üniformalı bazı İsrailliler de bizimle birlikteydi. Subaylarımız bize, "Size eşlik eden İsrailli arkadaşlar, birliklerine haber vermeden aranıza katılan gönüllülerdir. Onlar sizin görevinizi kolaylaştıracaklar" gibi açıklamalarda bulunuyorlardı (...) Bu arada gizli buluşmamıza katılan İsrailli danışmanları yeniden gördüm. Bunlardan biri telsizle konuşuyor ve bize kamp girişinin yakınına doğru geri dönmemizi işaret ediyordu. Birkaç dakika sonra İsrail topçuları direnen kamp mahallelerini ateşe tutuyorlardı. Yeniden ileri çıktığımızda, dostu düşmanı ayırd edebilmek için İsrailliler bize aydınlatma fişekleriyle yardımcı oluyorlardı (...) Bu sırada İsrail ordusunun ilk buldozerleri geldi. Bir falanj subayı "Herşeyi yere gömün, görgü tanıklarını yaşatmayın, şimdi herşey yıldırım hızıyla yapılmalıdır" diye emirler yağdırıyordu." FKÖ'nün, Filistin halkının meşru temsilcisi olarak görüldüğü kamplarda, elektrik direklerine yapıştırılmış olan Arafat posterleri (altta), bu örgütün önderine duyulan özel sevginin bir ifadesiydi.

Filistin: Yeni Bir Önderliğe Doğru

1949 yenilgisi, manda yönetimi boyunca Filistin *aşrafı*na önderlik etmiş olan Hüseyni ailesinin kesin bir biçimde etkisizleşmesi sonucunu doğurduysa da, kolektif bir birim olarak *aşrafın* toplumsal kimliğinde ya da hayat tarzında köklü bir dönüşüme yol açmadı. Zaten geleneksel olarak iktidarlarını toprak üzerindeki giderek mutlaklaşan tasarruf hakkına ve "yabancı" bir iktidarla kendi halkları arasında aracılık etmeye borçlu olan *aşraf* bu rolünü, toplumsal meşruiyetini hızla yitirmek pahasına, Kral Hüseyin'in Ürdün'ününde de sürdürdü. Ancak 1950'lerin ortasında *aşrafın* yeni bir kuşağı, gelişmekte olan burjuvazi ile de ittifak kurarak Kral Hüseyin'e karşı sadık ancak etkili bir muhalefet sürdürmeyi denediler. Daha 1951'de seçim hileleriyle yalnızca Hüseyin'e sadık milletvekillerinden oluşmasına özen gösterilen Meclis, bütçenin yüzde 65'inin güvenlik güçlerine, yüzde 25'inin de saraya ayrılmasını protesto etmiş, bunun üzerine de Kral Meclis'i feshetmişti. Yeni seçimlerde *aşraf* ailelerinden gelme Batı yakası milletvekillerinden ikisi adaylıklarını *Komünist Parti*'den koydular. Ancak radikal muhalefetin kitleselleşmesi asıl 1954 yılında gerçekleşti. Bu yıl, mülteci kamplarındaki sefalet koşullarını, yeni oluşturulan *Ulusal Muhafızların*, İsrail'e karşı baskınlar düzenleyerek, sınırlı da olsa bir çete savaşı sürdüren *feda'iyyin*'in silahsızlandırılmasını protesto etmek için düzenlenen gösterilerde, villalar ve Amman'daki hükümet binaları yakılmaya başlandı. Bu yılki seçimler yine hileli yapıldıysa da, yeni Meclis, Kral'ın meclisi fermanla dağıtamayacağını, üçte ikidense mutlak çoğunluğun güvensizlik oyunun hükümeti devirmek için yeterli olacağını öngören yeni bir anayasa kabul etti.

Öte yandan parlamento dışında kalmış olan muhalifler de boş durmuyordu. Kendisi genç bir banker olan Süleyman al-Nabulsi Filistinli ve Ürdünlü toprak sahipleriyle şeyhlerinin yanısıra, yeni gelişmekte olan burjuvazinin temsilcilerini de bünyesinde biraraya getiren, *Milliyetçi Sosyalist Parti* adlı bir parti kurdu ve daha sonra desteklerini aydınlardan ve bürokrasinin alt kademelerinden alan *Baas* ve *Komünist Parti* ile ortak bir cephe kurarak yeni bir seçim için ajitasyon yapmaya başladı.

HABBAŞ, CORC (1925-...)

Filistin Halk Kurtuluş Cephesi **(FHKC)'nin kurucusu ve önderi, Filistinli Marksist Corc Habbaş 1925'te Kudüslü bir Ortodoks ailenin çocuğu olarak doğdu. 1948'de Filistin'den ayrılan Habbaş, Beyrut'taki Amerikan Üniversitesi'nde tıp öğrenimi gördü. Üniversite öğrenciliği sırasında çoğunluğu öğrenciler ve öğretim üyelerinden oluşan *Arap Milliyetçi Hareketi*'ne katıldı. Başlangıçta Birleşik Arap Cumhuriyetleri'nin kuruluşunu destekleyen ve aralarında Corc Habbeş ve Nayif Havatme'nin de bulunduğu *AMH* önderliği Birlik'in çökmesinden sonra Nasırcılar ve Baasçılardan koparak El Fetih örneğine uygun biçimde fedai örgütleri kurmaya başladılar. Corc Habbaş, hareketin Filistin kolu olarak örgütlenen *İntikam Gençliği* adlı örgüt içinde etkin bir rol oynadı.**

Eylül 1964'te, Arap dünyasında yaşanmakta olan genel radikalleşme sırasında *AMH* içinde Nasırcılıktan kopan, ve kurtulaş için silahlı mücadele programını savunan sol kanat hareketi içinde yer aldı. *Geriye Dönüş Yiğitleri, İntikam Gençliği* ve *Filistin Kurtuluş Cephesi* adı altında örgütlenmiş olan fedai gruplarının 1967'de Arap-İsrail Savaşı'ndaki yenilgiden sonra, bir araya gelerek kurdukları *Filistin Halk Kurtuluş Cephesi* içinde *FKC* önderi Ahmet Cibril ile düştüğü ideolojik ihtilafın ardından, Ahmet Cibril örgütten ayrıldı ve Habbaş'ın savunduğu Marksist eğilim örgüte egemen oldu. Ocak 1969'da kısa bir süre Şam'da hapiste kaldı. Ocak sonunda Nayif Havatme'nin sol kanat muhalefetinin de örgütten ayrılmasından sonra, örgütün tek lideri haline geldi. Havatme'nin, Corc Habbaş'a yönelttiği küçük burjuva ideolojisi ile uzlaşma, Arap rejimleriyle iyi geçinme suçlamasına karşılık Habbaş, çoğunluğu küçük burjuva olan Filistin halkı ile birleşmek ve bir ulusal kurtuluş savaşı yürütmek için onlarla yabancılaşmamak ve direnme hareketinin gereksindiği askeri desteği elde tutmak için "ilerici" Arap rejimleriyle belli bir ilişkinin gerekliliğini savundu. Ancak, *FHKC*'nin yönetici kademelerinin Marksist-Leninistlerden oluşması görüşünde de ısrar etti. 1968'de *El Fetih* ve öteki Filistin direniş örgütleri ile birlikte girdikleri *FKÖ*'den Yom Kippur Savaşı'nın sonrasında Arafat'ın İsrail'i tanıma imasında bulunması üzerine ayrıldı. 1971 başlarında, Ürdün'de "Kudüs'e giden yol Amman'dan geçer" şiarıyla Kral Hüseyin'in egemenliğine karşı *Özgür Ürdün Hareketi*'ni kurarak yeraltı mücadelesine girişti. Ancak, 1971 Temmuz'unda, Hüseyin'in Filistin kamplarına karşı saldırısından sonra Lübnan'a yerleşti. 1973 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra, İsrail'le sorunların diplomatik yollardan çözülmesine karşı çıkan dört Filistinli direniş örgütünün oluşturduğu *Red Cephesi*'nin önemli sözcülerinden biriydi. Habbaş, *FKÖ*'nün Kral Hüseyin'le uzlaşma girişimlerini şiddetle eleştirerek bu tutumu "teslimiyetçilik" olarak nitelendirdi. İsrail işgali altındaki Batı Şeria ve Gazze'de *FHKC*'nin yeraltı hücreleri oluşturmasına öncülük etti. Defalarca suikast girişimlerine hedef olan Habbaş, bunlardan birinde kısmi felce uğradı. Halen, *FHKC*'nin önderliğini yürütmeye devam etmektedir.

Al-Nabulsi'nin 1956 seçimlerinde çoğunluğu alarak oluşturduğu hükümet, bütün radikal söylemine karşın, ne monarşiye ne de toplumsal düzeydeki eşitsizliklere karşıydı. Temsil ettikleri Arap milliyetçiliğinin başlıca radikal unsuru anti emperyalizmdi. Bu yüzden iktidara gelir gelmez, Ürdün'ün büyük Arap ulusunun bir parçası olduğunu ilan edip Arap toprakları üzerindeki Fransız ve Britanya egemenliğine son verilmesi çağrısında bulundular. Bu sırada patlak veren İkinci Arap-İsrail Savaşı ve popüler düzeyde yol açtığı galeyan, saray çevresinden kaynaklanabilecek herhangi bir olası muhalefetin önünü kesmiş oldu. Yönetimin üçüncü ayında süresi sona eren Britanya Ürdün savunma paktının yenilenmemesi, SSCB ve Çin Halk Cumhuriyeti ile diplomatik ilişkiler kurulmasıyla, bu anti emperyalist perpspektif pratik sonuçlarını vermeye başladı.

Ancak sarayla al-Nabulsi hükümeti arasında kurulmuş olan ittifak geçiciydi. 1957 başında, Kral Hüseyin özel olarak Amerikan elçiliğine Eisenhower doktrinini desteklediğini bildirdi. Daha sonra dışişleri bakanlığının işlevlerini Kral şahsen üstlenince bir anayasa bunalımı doğdu ve 10 Nisan 1957'de al-Nabulsi'nin istifasını izleyen 15 gün içersinde ülke bir devrimci durumun eşiğine geldi. Ancak kargaşadan askerî bir darbe tehlikesini de atlatan Hüseyin üstün çıktı. Bunda al-Nabulsi çevresindeki yöneticilerin bir toplumsal devrim olasılığını göze alamamalarının da payı vardı. 25 Nisan'da sıkıyönetim ilan edildi, 4 gün sonra Kral ABD'den 10 milyon dolarlık bir acil yardım paketi aldı. Bunu izleyen 6 ay içersinde ABD'nin yaptığı 30 milyon dolarlık yardım Ürdün'ün "hür dünya" içindeki yerini iyice perçinleyecekti. 1956 yılı, Filistin *aşrafının* toplumsal düzeydeki meşruiyetini sürdürebilmesi için son şansıydı. Muhalefet saflarında yer almış olanların bazıları yurt dışına kaçarak sürgündeki muhalefete katıldıysa da, çoğunluk Hüseyin yönetimiyle barışmayı tercih etti.

Proleterleşen Köylülüğün Direnişi

1949'da İsrail'den kaçmak zorunda kalmış tahminen 430 bin Filistinli *BM*'in açmış olduğu mülteci kamplarında yaşıyor, kendilerine başka yerde barınak bulan 250 bin kişi ise bu kamplardan yiyecek yardımı alıyordu. Bu kamplar, sözde, mültecileri terkettikleri topraklara yeniden yerleşinceye kadar barındırmak üzere kurulmuş geçici yerleşimlerdi. Ancak *Birleşmiş Milletler İktisadi Tarama Misyonu* Nisan 1950'de yayınladığı raporda, sözkonusu mültecilerin bulundukları ülkenin iktisadi hayatına önemli bir katkı sağlayabilecek işgücü olarak tanımlıyor, fiilen asimilasyon anlamına gelebilecek öneriler yapıyordu. Daha sonra da *BM* komisyonlarının yaptıkları yatırımlar, desteklediklеri projleer hep bu asimilasyon perspektifini gözeterek tasarlanacaklardı.

Kamplarda yaşayan ve toprakla bütün ilişkilerini yitirdikçe, vasıfsız oldukları halde inşaatlarda ya da küçük atölyelerde çalışmaya başlayan köylüler aynı zamanda giderek daha radikal muhalefet biçimlerine yöneliyorlardı. 1950-51 yıllarında Filistinli mülteciler bulundukları her yerde *BM* taksim kararına ve *BM* uygulamalarına karşı kitlesel gösteriler yaptılar. 1952'de ise sürgündeki Filistinlilerin ilk örgütleri ortaya çıkmaya başladı. Batı yakasında, bunların içinde en önemlilerinden biri, Beyrut'taki *Arap Milliyetçi Hareketi*'nin desteklediği *Barışa Muhalefet Örgütü, Al Tar* (İntikam) adlı kendi gazetesini yayınlamaya başladı. Gazze şeridinden eğitim görmek üzere ayrılmasına izin verilen öğrenciler ise Kahire'de *Mısır'daki Filistinli Öğrenciler Derneği*'ni kurdular.

Filistin direnişinde, 1950'lerin ikinci yarısında 1960'ların başında birçok bakımdan bir geçiş evresiydi. Bir yandan mevcut Arap rejimlerinin bir parçası olarak faaliyet gösterenlerle, manda yönetimi sırasında Filistin'de kurulmuş örgütler mültecilerin direnişini koordine etmeye, ona bir biçim kazandırmaya çalışırken, diğer yanda da sürgün koşulları kendi örgütlenme biçimlerini yaratıyordu. Örneğin 1943'te *Filistin Komünüst Partisi*'nin dağılmasından sonra manda Filistin'ininde *Usbah al-Taharrir al-Vataniyyi*'yi (Filistin'in Ulusal Kurtuluş Birliği) kuran Arap üyeleri 1948'de karargâhlarını Batı yakasına taşımışlar ve yasadışı ilan edilmelerine karşın, 1949'da *Ürdün Komünist Partisi* adını almışlardı. *Milliyetçi Cephe* içinde katıldığı 1956 seçimlerinden *Milliyetçi Soyalist Parti*'den sonraki en güçlü parti olarak çıkan *Ürdün Komünist Partisi* hükümete bir tarım bakanı da vererek, Arap dünyasında bir hükümete katılan ilk komünigst partisi olmuştu. Ancak özellikle 1956'da ÜKP Kral Hüseyin'in baskı yönetiminden en çok payını alan örgütlerden biri olmuştu. Hükümet yalnızca Marx, Engels ve Lenin'in değil *ÜKP* ile ideolojik bir akrabalığı olduğuna inanılan Sati al-Husri, al-Şarkavi gibi Arap felsefecilerinin, George Bernard Shaw, Gorki ve Puşkin'in de eserlerini yasakladı. 1959'da legal bütün örgütlerini yitiren partinin başkanı Fuad Nasır Doğu Avrupa'ya kaçmak zorunda kaldı. Öte yandan, milliyetçi Arap burjuvazileriyle ittifaka girmeyi bir "sağ sapma" olarak değerlendiren, bağımsız bir Filistin Devleti kurma talebine proleter enternasyonalizmi adına karşı çıkan parti, 1960'ların başında tabanının büyük bir bölümünü, özellikle Nasır'ın etkisi altındaki Arap milliyetçiliğine kaybetti. Partinin aydın kadrolarından küçük bir grup ise koparak, çıkardıkları *Filistinuna* (Filistinimiz) adlı aylık dergiyle *El-Fetih*'in görüşlerinin yaygınlaşmasına hizmet etti. *Baas*'ın Arap milliyetçiliği karşısındaki tutumu ise komünistlerinkinin tam tersiydi. Nasırcılıkla birlikte Arap milliyetçiliğinin en önemli iki kanadından birini oluşturan Baasçılığın Ürdün seksiyonu oluşturan *Ürdün Baas Partisi* üye sayısını 1956'da 34 bine ulaştırmıştı. Ancak 1956'dan sonra Arap birliğini giderek daha çok ön plana çıkarması, Suriye ve Irak'taki gücünün artmasını sağladıysa da, Filistin'in sorunun çözümünü sürekli olarak Arap birliğinin kuruluşuna tâbî kılması ve pratikte ertelemeci bir

Yaser Arafat

Filistin Devleti'nin ilk Başkanı, *Filistin Kurtuluş Örgütü*'nün 1969'dan bu yana en uzun süreli ve üçüncü başkanı ve en büyük Filistinli siyasal hareket *El-Fetih*'in *Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi* kurucusu ve lideri.

Arafat'ın Kudüslü veya Gazzeli olduğu rivayet edilir. Bununla birlikte, Mısır'ın başkenti Kahire'de 24 Ağustos 1929'da doğduğu yakın çevresince belirtiliyor. Babasının ilk evliliğinden olan yedi çocuğun altıncısı olarak dünyaya gelmiştir. Üç erkek, üç kız kardeşi vardır. Tam ismi Muhammed Yaser Arafat'tır. annesi Kudüs'lü olup, Kudüs'ün en köklü ailelerinden olan Abu Suud'un kökleri Hz. Muhammed döneminde Arabistan yarımadasından bu kente gelen ilk Müslümanlara uzanıyor. Bu nedenle, Arafat'ın anne tarafından ailesi, Hazreti Muhammed ile akrabalık iddia edebilmektedir. Arap aile geleneğinde, bu olgu, bir aileye bir tür asalet kazandırıyor. Baba tarafından ise Gazze'nin Kudva klanı ile yine Kudüs'ün en ünlü ailelerinden Hüseynî klanı ile bağlantılıdır. Arafat'ın çocukluk yıllarında Filistin ulusal mücadelesinin lideri olan Hacı Emin el-Hüseynî, Kudüs Müftüsü idi ve klanın en önemli ferdiydi. Arafat'ın babası Abdürrauf el-Hüsyenî el-Kudva, Hüseynî klanının "yoksul" kanadından sayılıyor.

Yaser Arafat, sekiz yaşına kadar, şimdi Filistin Kızılayı'nın başkanı olan ve kendisinden dört yaş küçük kardeşi Fethi ile birlikte, Kudüs'te oldukça yoksul bir ortamda yaşadı. Sekiz yaşında tekrar Kahire'ye döndü. II. Dünya Savaşı'na kadar uzanan çocukluk yıllarında fırtınalı bir aile yapısı içinde yaşadı ve bu dönemde Kahire'de Yahudilere büyük merak salarak onları tanımaya çalıştı. O yıllarda Mısır'da büyük Yahudi toplulukları yaşamaktaydı. 13-14 yaşlarında, Mısır Meclisi'nde çay ocağında çalışırken, politikayla da ilgilenmeye başladı.

Yaser Arafat, savaş bitiminde 17 yaşına geldiğinde, İngiliz egemenliğine karşı sürdürülen mücadeleye de iştirak etti. Mısır'dan Filistin'e silah ve cephane kaçırılması faaliyetinde yer aldı. Savaş sonrasındaki Mayıs 1946 ile 1946'de İsrail Devleti'nin kuruluşu arasında geçen süre, sürgündeki Filistinli liderlerin Kahire'de toplandıkları ve Filistin toprakları üzerinde kıyasıya bir çatışmanın hüküm sürdüğü dönemdi. Yaser Arafat'ı delikanlılık yaşlarında yakalayan bu dönemin, geleceğin Filistin önderi üzerinde silinmez izler bıraktığı kesindir. Nitekim, Yaser Arafat, ilk silahlı eğitimini bu sıralarda yaptı ve Filistin silahlı ayaklanmasının lideri Abdülkadir Hüseynî'nin hayranları ve yandaşlarından biri oldu. Aynı dönemde, Mısır'ın en etkili anti-emperyalist örgütü Müslüman Kardeşler olduğu için, o örgüt ile de belirli ilişkiler içine girdi. Yaser Arafat, Abdülkadir Hüseynî'nin Kudüs yakınlarında bir çarpışmada öldürülmesinden sonra, gizlice Filistin topraklarına girerek silahlı eylemlere girişti. İsrail'in kuruluşuna kadar geçen aylarda, Arafat, Filistin'in güneybatısında, Gazze bölgesinde Müslüman Kardeşler'den Mısırlı gönüllülerle birlikte savaştı. İsrail Devleti, 15 Mayıs 1948'de ilan edildiği yani Filistinliler hesabına mücadele kaydedildiğinde, Yaser Arafat 19 yaşındaydı. Arafat, İsrail'le savaşa tutuşan Arap ordularıyla birlikte bir süre daha Filistin'de kaldı. Ateşkes ilan edildikten ve silahlar toplanmaya başladıktan sonra Kudüs bölgesine geçti ve Abdülkadir Hüseynî'den arta kalan gerilla birliklerine katılarak, bir süre daha umutsuz bir silahlı mücadele yürüttü.

1949 başında büyük bir moral çöküntüsü içinde Mısır'a döndü ve öğrenimini sürdürmek için Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmeye karar vererek vize başvurusunda bulundu. Filistinli önderin yaşamının bu kesiti, tarihte rastlantıların oynadığı rolü göstermesi açısından çarpıcıdır. Eğer, Kahire'deki Amerikan Büyükelçiliği, vizeyi geciktirmese, yıllar sonra Amerikan politikasının Ordadoğu'daki en büyük başağrılarından biri haline gelecek olan bir siyaset adamının oluşması engellenmiş, bambaşka bir hayat çizgisine sürüklenmiş olacaktı. Benzer bir saptamayı, 1 Ocak 1980 gecesi Beyrut'ta kendisiyle görüşen bir Türk parlamento heyetine Arafat da yapmıştı. Babasının I. Dünya Savaşı'nda Türk ordularında subaylık yaptığını anlatan Arafat, "Osmanlı vatandaşı olan Birçok Filistinli subay, savaşın bitiminde Türkiye topraklarına kaldı ve daha sonra Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçti. Babam bir raslantı sonucu dönmeseydi; belki ben de bugün bir Türk vatandaşı olarak yaşıyor olurdum; yani *Filistin Kurtuluş Örgütü* lideri Yaser Arafat olmazdım" demişti.

1950'de Amerika'ya gitmekten umudun kesen Yaser Arafat, Kahire Üniversitesi'ndeki mühendislik öğrenimine geri döndü. 1950'lerin ilk yarısı, Filistin'in gelecekteki liderinin kim olacağına ilişkin ilk işaretleri verdi. Arafat, bir yandan *Filistin Öğrenciler Birliği* Başkanı olarak, Filistin siyaset arenasında belirirken, bir yandan da, Cemal Abdülnasır önderliğinde 1952'de Mısır'da Krallık rejimini devireN *Hür Subaylar Hareketi* ile yakın ilişkiler kurdu. 1956'da, Süveyş Kanalı bunalımında ya da bir başka adıyla Mısır'a karşı İngiltere, Fransa ve İsrail üçlü saldırısı diye bilinen savaşta, Arafat, hayatının ikinci askerî deneyimini elde etti. Bir grup gönüllü ile birlikte Kanal bölgesinde İngiliz hatlarının gerisine sızarak sabotaj faaliyetlerine girişti. Bu savaş sırasında, Arafat, bir patlayıcı uzmanı olarak göze çarptı.

1950'lerin ikinci yarısı Arafat'ın *Filistin Öğrenciler Birliği* Başkanı olarak çevresindeki arkadaşlarıyla birlikte, bir yeraltı Filistin kurtuluş hareketi oluşturmak konusunda ilk çabalarına giriştiği döneme işaret eder. Arafat'ın bu dönemden arkadaşları arasında Salah Khalaf (Abu İyad) ve Faruk Kaddumi'yi not etmek gerekir. Ancak, en önemli bağlantı, 1954'de Gazze'de İsrail'e karşı gizliden gizliye askeri eylemlerde bulunan 19 yaşındaki Halil el -Vezir'in tutuklanarak Mısır zındanlarına atıldığı sırada gerçekleşti. Filistinli öğrencilerin lideri olarak, Mısır'da tutuklanan tüm Filistinlilerle ilgilenmeyi görev sayan Arafat, Halil el -Vezir'i (Abu Cihad) bu vesile ile tanıdı.

Arafat-Halil el-Vezir ilişkisi, daha sonraki *Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi*'nin (El-Fetih) temellerini atacaktır. Arafat'ın Abu Cihad ile beraberliği, ikincisinin Nisan 1988'de Tunus'ta bir İsrail baskınında öldürülmesine kadar kesintisiz sürdü.

İki arkadaş, 1950'lerin ikinci yarısında bir yeraltı direniş örgütünün kurulması için kollarını sıvadıklarında, Arafat, inşaat mühendisi olarak, Filistinlilerin yoğun olarak bulundukları Kuveyt'te çalışmaya başlamıştı. Aynı şekilde, Salah Khalaf ile Faruk Kaddumi de Kuveyt'te çalışıyorlardı. *El-Fetih*'in kesin kuruluş tarihi saptanamamışsa da, 1959 olarak kabul edilmektedir. *Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi* (Hareket el-Tahrir el-Vataniyye el-Filistiniyye) sözcüklerinin başharflerinin Arapçasının tersten okunuşu ile elde edilen *El-Fetih*'in fikir babası Abu Cihad olmakla ve kollektif liderlik ilkesi kabul edilmekle birlikte, Arafat, kısa süre içinde "bir numara" olarak kendisini kanıtladı.

El-Fetih, '60'ların başında Lübnan başkenti Beyrut'ta gizlice Falastinuna (Filistinimiz) adlı gizli bir yayın çıkararak, onun çevresinde örgütlenmeye çalıştı. Ulusalcı nitelikte olan kuruluşun yapısı, Almanya'daki Filistinli öğrenciler arasındaki yoğun hücre çalışması nedeniyle başlangıç dönemlerinde, tipik bir aydın örgütü özelliği taşıyordu. Yaser Arafat, *El-Fetih*'in 1 Ocak 1965'te silahlı mücadeleye başlamasına da önayak oldu. *El-Fetih*'i silahlı mücadeleye iten nedenlerin başında, 1964'de Mısır'ın Pan-Arap lideri Nasır'ın kendi denetiminde *Filistin Kurtuluş Örgütü*'nü kurdurması ve başına Filistin kökenli bir diplomat olan Ahmet Şukeyrî'nin getirilmesi geliyordu. Filistin davasının, Arap diplomatik girişimlerinde bir koz olarak kullanılacağından ve sürgünde dağınık olarak yaşayan Filistin halkının *Filistin Kurtuluş Örgütü* çevresinde toplanacağından endişe eden Arafat ve arkadaşları, eyleme geçmeye karar verdiler. Bu nedenle, 1 Ocak 1965'te Arafat ve arkadaşlarının oluşturduğu ilk silahlı müfrezeyle, silahlı eylemin başlaması, Filistin yakın tarihinde, "Filistin halkının kendi kaderini kendi eline alışı" olarak algılanıyor. Silahlı eylemin başlaması, *El-Fetih*'e Filistin halkı arasında efsanevi bir özellik kazandırdı ve bu yüzden, birkaç yıl sonra, çeşitli akımları ve Arap rejimlerini temsil eden Filistin gerilla örgütleri ortaya çıktığında, *El-Fetih*, en güçlü "gerçek anlamda" Filistinli örgüt olma özelliğine sahip oldu.

Silahlı eylemin başlaması, Arafat'ı da Arap rejimleriyle çatışma haline soktu. 1966'da Suriye'de tutuklandı. Dönemin Suriye Savunma Bakanı Hafız Esad'ın ikna edilmesiyle salıverildi. Aynı dönemde, Lübnan topraklarından İsrail'e karşı eylem düzenlerken de yakalandı ve bir süre Beyrut zındanlarında yattı. 1967 Arap-İsrail Savaşı, Arafat'a ve Filistin mücadelesine yepyeni ufuklar açtı. Haziran 1967'de altı gün süren savaş, Filistin topraklarının tümünün İsrail'in eline geçmesi ve başta Mısır olmak üzere, Suriye ve Ürdün'ün acı bi yenilgiye uğramasıyla sonuçlandı. Arap bozgununun külleri arasından *El-Fetih* etkili bir gerilla hareketi olarak belirledi. Böylece, yeraltından çıktı ve halkları önünde yenilginin sıkıntısını yaşayan Arap devletleri, Arap onurunu temsil eden bu gerilla hareketine destek ve meşruiyet vermeye mecbur kaldılar. Haziran ile Eylül 1967 arasında kalan yaz aylarında, Yaser Arafat, gizlice işgal altındaki Batı

Yaser Arafat, Filistin halkının kurtuluş mücadelesinde başka hiçbir önderin olmadığı ölçüde karizmaya sahip oldu. Bu etkililiği sayesinde yalnızca birçok farklı eğilimdeki siyasal ve askerî kuruluşu FKÖ *çevresinde birleştirmekle kalmadı. Filistin halkından da önder olarak sürekli bir onay aldı. İsrail işgali altındaki*

Şeria'ya girerek, Kudüs ve Ramallah'ta, işgal altındaki topraklarda *El-Fetih* örgütünün hücrelerinin oluşturulmasını ve mücadelenin örgütlenmesini üstlendi. Birkaç kez, İsrail kuvvetlerinin elinden kıy payı kurtuldu.

1967 Savaşı'nın ardından Filistin silahlı hareketinin meşruiyet kazanmasıyla birlikte *Filistin Halk Kurtuluş Cephesi* (George Habbaş önderliğinde) ve Saika (Suriye denetiminde) gibi yeni gerilla örgütleri de sahneye çıktı. *Filistin Kurtuluş Örgütü* lideri Ahmet Şukeyri devrildi. Yerine Yahya Hammuda adlı bir avukat getirildi. Yeni şartlar, Yaser Arafat'ın düşünce tarzı üzerinde de etkisini gösterdi. *El-Fetih*'i *Filistin Kurtuluş Örgütü*'ne rakip gören Arafat, bu düşüncesini değiştirerek, *Filistin Kurtuluş Örgütü*'nün sayıları artan Filistin gerilla örgütleri için bir siyasal çatı olarak düşünülebileceğini tasarladı.

topraklarda başlatılan ikinci "İntifada" FKÖ'nün *yalnızca askerî değil, toplumsal bir direnişi de örgütleme yeteneğini ortaya koydu. Bu ayaklanmanın öncü birlikleri olan gençler ve çocuklar için Arafat, "benim küçük generallerim" derken, çocuklar da "ihtiyar"ın resimlerini ellerinden düşürmüyorlardı.*

El-Fetih, diğer örgütlerle birlikte *FKÖ*'ye katıldı. 1969'da, *Filistin Kurtuluş Örgütü* liderliğine Yaser Arafat seçildi. Böyece, 1967'den beri "3 *El-Fetih* Sözcüsü" sıfatıyla uluslararası kamuoyunun önüne çıkan ve bu sayede tanınan Yaser Arafat, artık 20 yıl süreyle milyonlarca insan tarafından ezberlenen unvanını elde etti: *Filistin Kurtuluş Örgütü* lideri Yaser Arafat...

Filistin Kurtuluş Örgütü lideri Yaser Arafat'ın 1969-1971 arası dönemi Ürdün yıllarıdır. *Filistin Kurtuluş Örgütü*'nün merkez karargahı Amman; askerî mücadele hattı Şeria nehri boyunca uzanan Ürdün-İsrail ateşkes sınırındaki gerilla üsleridir. 1970 ve 1971'deki iç savaş, Arafat'ı ve kadrolarını Temmuz 1971'de Ürdün'ü terke mecbur etmiş, ancak bu dönemde ve özellikle 1970'de binlerce Filistinlinin hayatını kaybettiği "Kara Eylül" çarpışmaları esnasında, Arafat'ın bir askerî lider ve devlet adamı niteliklerini ilk kez sergilemesine tanıklık etmiştir.

Arafat, Eylül 1970 günlerinde kuvvetlerinin en önünde savaşmış, birkaç kez kılpayı ölümden kurtulmuş, cesareti ve özverisiyle, Filistinli savaşçıların nezdinde gücünü ve etkisini pekiştirmiştir. Buna paralel olarak, savaşın durdurulması çabalarında, Nasır'ın girişimiyle Kahire'de toplanan olağanüstü Arap Zirvesi'nde, Arap devlet başkanları ve krallarla eşit düzeyde masaya oturarak, devlet adamlığının basamaklarını tırmanmıştır.

Arafat'ın 1971-1982 arası dönemi Lübnan yıllarıdır. Bu dönemin tayin edici dönüşümü 1974'den sonra gerçekleşti. Ekim 1974'de patlak veren Dördüncü Arap-İsrail Savaşı, uluslararası ve bölge dengelerini değiştirdi. Savaştan sonra aynı yıl içinde Fas'ın Rabat kentinde toplanan Arap Zirvesi'nde *Filistin Kurtuluş Örgütü*, "Filistin halkının biricik meşru temsilcisi" olarak oybirliğiyle ilan edildi. Böylece, *Filistin Kurtuluş Örgütü*, sürgünde ve özellikle Lübnan'da bir devlet örgütlenmesi haline geçti. Uluslararası diplomaside Filistin'in siyasal ifadesi oldu. bu olgu, Arafat'ın da uluslararası konumunu güçlendirdi. Aslında, "yumurta-tavuk" örneği, *Filistin Kurtuluş Örgütü*'nün böylesine bir kimlik kazanması da, Arafat'ın politikaları sayesinde idi. Lübnan'da 1975-76'da patlak veren iç savaşla birlikte, *Filistin Kurtuluş Örgütü*, "devlet içinde devlet" haline dönüştü. Arafat da, bu mini-devletin fiili başkanı olarak, Lübnan başkenti Beyrut'u yabancı konuklarını kabul ettiği fiili başkenti olarak kullanmaya başladı.

Filistin kurtuluş Örgütü'nün "Filistin halkının biricik meşru temsilcisi" ilan edildiği Rabat Zirvesi'nden sonra, Arafat'ın New York'ta *Birleşmiş Milletler* kürsüsünden ilk kez konuşmasıyla, yani Filistin davasının uluslararası meşruiyet kazanmasıyla başlayan süreç, Beyrut'ta pekişti ve 1980'lere kadar *Filistin Kurtuluş Örgütü*, 100'den fazla ülke tarafından tanınarak diplomatik ilişkilere geçti. Yaser Arafat da, giderek, dünya çapında bir diplomasi ustası olarak belirdi. İsrail'i giderek tehdit eden bu süreç, 1982'de İsrail'in Lübnan'ı ve başkenti Beyrut'u işgal etmesiyle ve *Filistin Kurtuluş Örgütü*'nün alt yapısına ağır bir darbe indirmesiyle sona erdi. Yaser Arafet ve *FKÖ* kadroları deniz yoluyla, Lübnan'ı terkettiler. Arafat'ın yeni karargahı Tunus'ta kuruldu.

Ancak, Arafat, bir süre sonra tekrar Lübnan'a dönmek istedi. Bu dönemde, kendisiyle Arap politikasında öncelik ve önderlik konusunda şiddetli bir rekabete girişmiş bulunan Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad, *El-Fetih* içinde bir isyan başlatmıştı.

Arafat, Suriye başkenti Şam'dan sınırdışı edildikten sonra, mücadele karargahını Lübnan'ın kuzeyindeki liman kenti Trablusşam'da kurdu. Bir süre sonra, Suriye birlikleri ve desteğindeki isyancı güçler tarafından kuşatıldı. Ekim 1983'de, Arafat, birbuçuk yıl içinde ikinci kez kuşatma altında kaldı ve kanlı çarpışmalardan sonra yine deniz yoluyla, birkez daha dramatik şartlar altında Lübnan'ı terketti.

1982 ve 1983, Arafat'ın itibarının en çok sarsıldığı, can güvenliğinin en büyük tehlikeler altına girdiği kara bir dönem, bozgun ve yenilgi yılları oldu. Ne var ki, Yaser Arafat, kendisine dünya politika sahnesindeki çekiciliğini kazandıran en büyük yeteneğini ortaya koydu ve yenilginin külleri arasından tekrar etkili bir siyaset adamı olarak ortaya çıktı. Filistin mücadelesinin başedilmeyen usta liderine, tarihin kaydettiği en akıl almaz suikast girişimi bu dönem içinde yapıldı. 1 Ekim 1985'de İsrail savaş uçakları 3000 kilometre yol katederek, Tunus'ta Arafat'ın evini bombalayarak yerlebir ettiler. Büyük bir rastlantı sonucu, binada olması gerektiği halde, onbeş dakika uzaklıkta olan Arafat canını kurtarabildi. Arafat, daha önce de, Suriye ve Lübnan'da sayısız suikasttan kurtulmuştu.

Yaser Arafat'ın siyasal hayatının en önemli dönemeç noktalarından biri, bu kara dönemi 1987'de Cezayir'de yapılan Filistin Ulusal Konseyi (*FKÖ*'nün sürgündeki parlamentosu) toplantısında, 1982'den beri parçalanmış bulunan Filistin ulusal birliğini, kendi önderliği ve politikaları etrafında ve *Filistin Kurtuluş Örgütü* bünyesi içinde birleştirmesiyle gerçekleşti.

Bu gelişmeden bir süre sonra, işgal altındaki Filistin toprakları, Kudüs, Batı Şeria ve Gazze'de Aralık 1987'de başlayan büyük ayaklanma (intifada), Filistin meselesine dünya çapında yepyeni boyutlar getirdi. Uluslararası ve bölgesel dengeler bir kez daha sarsıldı. Ayaklanan Filistin halkı, Yaser Arafat'ın önderliğini kesin, tartışılmaz biçimde kanıtladı. Ayaklanmanın getirdiği yeni şartlarda toplanan Filistin Ulusal Konseyi, 15 Kasım 1988'de Cezayir'de, bağımsız Filistin Devleti'nin kurulduğunu ilan etti. Arafat, bu devletin beşkanlığına seçildi.

Bağımsızlık ilanı kadar önemli bir adım, Arafat'ın ilk kez İsrail devletinin 1967 sınırları öncesindeki varlığını kabul ettiğini bildirmesi oldu. Bu adımdan sonra, Amerika Birleşik Devletleri ile *Filistin Kurtuluş Örgütü* arasında ilk kez ilişkiler kuruldu, müzakereler başladı. Böylece, Ortadoğu'nun siyasal süreci yön değiştirdi. Bu adımların atılması, dünya diplomasi tarihinde görülmemiş biçimlerde mümkün olabildi. Yaser Arafat'ın *Birleşmiş Milletler* Genel Kurul'unda konuşma yapmak için New York'a gitmesi engellenince, Aralık 1988'de 161 ülkenin delegeleri New York'tan kalkıp Cenevre'ye geldiler ve Arafat'ı dinlediler.

Böylece, Arafat, koskoca *Birleşmiş Milletler*'i "ayağına getiren" ilk ve tek uluslararası şahsiyet unvanını da kazandı.

Yaser Arafat, hiç evlenmedi. Sık sık "Filistin Devrimi ile evli olduğunu" vurguladı. Başında siyah-beyaz kefiyesi, üzerinde askerî giysiyi, belinde Colt tabancasıyla ilginç bir figür olarak, milyonlarca insanın belleğine yerleşti. İdeolojik olarak Arap milliyetçiliği ile Filistin yurtseverliğinin kırması sayılır. Yetiştiği ortam ve tarihi dönem buna imkân verdi. Siyasal manevra kabiliyeti son derece yüksek, kıvrak bir diplomet ve en önemlisi, Filistin siyaset arenasının bu yüzyıl içinde eşini görmediği ölçüde gerçekçi, daha da ötesi pragmatik bir politikacı olarak göze çarptı. Koyu bir dindarlığına raatlanmamakla birlikte, Müslüman kimliğini sık sık vurgular. Konuşmalarına genellikle kuran ayetleriyle başlar ve öyle bitirir. İçki ve sigara kullanmaz.

İsmi, Filistin sözcüğü ile eş anlamlı bir duruma gelmiştir. Dünyada, ülkesi ve halkı ile bunca özdeşleşen ve simgeleşen ikinci bir siyaset edamina rastlamak zordur. Mükemmel bir hetiptir. Elinde Churchill'i hatırletan zafer işareti, hareketli gözleri ve dudaklarından eksik etmediği geniş tebessümüyle kendine özgü bir karizmaya sahiptir. İnanılmaz bir enerjiyle yaşar. Genellikle, sabaha karşı 05'te uyur ve güne 09'da başlar. Aralıksız çalışma, sürekli seyahat etmesi, hangi saet nerede olacağını kendisinden başka hiçkimsenin bilmemesiyle gizemli bir kişilik ortaya koymuştur.

Sevecen ama otoriter bir yönetim biçimiyle, Filistinli siyasal kadrolar arasında, bilge kişi anlamında kullanılan "İhtiyar" lakabıyla anılır. Filistin ve Arap dünyası onu, Yaşer Arafat isminden çok, yeraltı döneminden kalma takma adı Abu Ammar ile tanır.

Özel hayatı son derece sade ve mütevazidir. Ama uluslararası siyaset sahnesinin en renkli kişilerinin başındadır.

CENGİZ ÇANDAR

tutum içine girmesi Filistinli mültecilerden gördüğü desteği büyük ölçüde yitirmesine yol açtı. Arap milliyetçiliğinin diğer kanadı ise, Ürdün'de 1950'lerin başında *Beyrut Amerikan Üniversitesi*'nde, çoğunluğu Filisitinli Hıristiyan Araplardan oluşan öğrenciler tarafından kurulmuş *Arap Milliyetçi Hareketi* tarafından temsil ediliyordu. *Baas*'ın aksine 1950'lerde *Arap Milliyetçi Hareketi,* Nasır'ın da etkisiyle bir toplumsal devrim perspektifindense, Filistin sorununun
böylesi reformlar bir ulus-devletin hukuki ve kurumsal çerçevesini gerektirdiği için, *Arap Milliyetçi Hareketi* örgütlemekte başarılı olduğu köylülere pratikte bir mücadele tarzı önermek konusunda yetersiz kalıyordu.

1950'lerin ikinci yarısında Filistinli mültecileri etkileyen yegâne süreç, kaynağını manda koşullarında ya da diğer Arap ülkelerinin siyasal hayatında bulan siyasal önderliklerin yetersizliklerini kanıtlaması olmadı. Bu dönem, petrolün bütün Arap dünyasının iktisadi hayatını köklü bir biçimde alt üst ettiği dönemdi de aynı zamanda. Petrol kaynaklarının yarattığı imkânlar bir yandan kapitalist üretim ilişkilerinin, modern alışkanlıkların Arap toplumsal hayatına çok daha derinden nüfuz etmesine zemin hazırlarken, bir yandan da Filistinli mültecilerin önünde, inşaat sektörünün ve küçük işletmelerin boyutlarını çok aşan yeni iş imkânları ve ufuklar açıyordu.

Filistin Burjuvazisinin Doğuşu

1950'lerde dünyada üretimi en çok ve hızlı artan ürün, belki de, petrol oldu. 1939'da 4 milyon ton olan petrol üretimi, 1958'de 35.8 milyon tona ulaşmıştı. Üretimin başladığı 1938'de Suudi Arabistan'ın petrol üretimi ancak 500 bin varildi, 1950'de ise günde 546,703 varil çıkarılıyordu. 10 yıl sonra bu rakam (günde) 1.2 milyon varile ulaştı. Aynı eğilim Körfez devletleri için de geçerliydi.

Petrol üretimin özellikle yoğun olduğu Arap yarımadası, Arap dünyasında kapitalist ilişkilerin en az nüfuz etmiş olduğu bölgelerden biriydi. Filistin ise, Siyonist propagandanın inandırmaya çalıştığının aksine, Ortadoğu'nun en gelişkin bölgelerinden biriydi. Dolayısıyla 1950'lerin ikinci yarısından itibaren vasıflı işgücüne sahip mülteci Filistinliler ile sermayeye petrol üreten Arap ülkeleri arasında doğal bir işbölümü gelişti. O kadar ki, 1970'e varıldığında, dünyadaki toplam Filistinli nüfusunun yüzde 6.6'sı petrol üreten Arap ülkelerinde yaşıyordu.

Buralara göç edenler yalnızca vasıflı kol işçileri de değildi. Modern bir iktisadi üretimin gerektirdiği mühendislik, sağlık vb. hizmetler de büyük ölçüde İngiliz ve Amerikan okullarında yetişmiş kadrolar tarafından karşılandı. Dahası bu kadroların önemli bir kesimi de, Körfez'in yeni devlet aygıtlarında kilit roller oynadı. Örneğin 1950'lerde Kuveyt'e ilk ulaşan Filistinliler'den biri olan Muhsin al Kattan, Kuveyt'in eğitim ve öğretim sisteminin inşa edilmesinin başlıca sorumlusu oldu. Oğlu 1950'lerin sonunda Abdul Muhsin al-Kattan '50'lerin sonunda Bayındırlık Bakanlığı müsteşarı olduğunda Kuveyt'teki sayısı birkaç bine ulaşan

1982'de yaklaşık 11 hafta süren kuşatmanın ardından İsrail, FKÖ ve Lübnan 14 maddelik bir plan üzerinde anlaşmaya vararak ABD, Fransız ve İtalyan askerî birliklerinin denetimi altında Filistinlilerin Beyrut'tan çekilmesini kararlaştırdılar. Filistinli savaşçıların zafer işaretleri ve silah atışları altında Beyrut'u terketmeleri, konuyla ilgili tüm çevrelerin gelecek üzerinde çeşitli tahminlerde bulunmalarını engellemiyordu. FKÖ içinde Arafat yanlıları ve karşıtları olarak ortaya çıkan bölünme, Beyrut'u terk eden grupların da gidecekleri ülkeyi belirliyordu. Suriye ile iyi ilişkilere sahip olanlar Suriye'ye, FHKC ve FHKC-Genel Komutanlık Güney Yemen'e, El Fetih ise Tunus, Kuzey Yemen ve Sudan'a gidiyordu. Askerî açıdan haftalar süren Beyrut direnişi, tarihsel bir örnek olarak 6 Gün Savaşı'nda yenilen tüm Arap devletleri ile karşılaştırıldığında çok farklı bir yere konsa da ve o açıdan bakıldığında bir başarı olarak değerlendirilse de, sonuç olarak FKÖ Lübnan'da ve özellikle Beyrut'ta bulundurduğu askerî gücünü ve adeta devlet içinde devlet olma konumunu yitiriyordu. Bu sonuç FKÖ içinde ciddi tartışmalara, ayrışmalara ve hatta silahlı çatışmalara kadar varan bir süreci başlattı. El Fetih içindeki Arafat yanlıları-karşıtları ayrışması, Suriye'nin de fiili ve askerî desteği ile birlikte silahlı çarpışmalara yol açıyor, yüzlerce Filistinli savaşçının bu kez Filistinlilerin kurşunları ile ölmeleri sonucunu doğuruyordu. Bunun ötesinde gruplar arasındaki ilişkilerin varmış olduğu nokta açısından Filistin Ulusal Konseyi mefluç bir hale geliyor ve toplanamıyordu. Hatta bunun de ötesinde Filistin direnişinin adeta sembolü olan Arafat'ın önderliği sorgulanıyordu. Ancak yine de bu sorunların aşılması ile birlikte süreç esas olarak nesnel belirlenimlerle birlikte diplomatik ağırlıklı olarak işlemeye başladı. Aynı zamanda işgal edilmiş bölgelerdeki siyasal çalışma ve örgütlenme faaliyetleri yıllar sonra ilk kez hak ettiği önemi kazanmaya başladı. İşgalci devlet için ekonomik, siyasal hatta askerî açılardan ciddi sorunlar yaratabilecek olan potansiyeli içinde taşıyan bu bölgelerdeki mücadele ve örgütlenme, aynı zamanda soruna toplumun içinden gelen dinamiklerle çözüm yaratma olanaklarını da taşıyordu. Nitekim Beyrut'un terk edilmesinden sonra Filistin mücadelesinin yeniden dünya kamuoyunda güncelleşmesini ve ilk sıraya gelmesini sağlayan hareketlilik ve eylemlilik Mayıs 1988'de İntifada ile birlikte ortaya çıktı. Yıllar sonra ilk kez işgal edilmiş olan bölgelerde yaşayanlar kendi kaderlerini tayin

etmek üzere harekete geçtiler. Doğrudan doğruya bir devletin içinden müdahale ve mücadele anlamına gelen bu gelişme, sonuç olarak sınırlar ötesinde bir dış düşmana karşı savaşıldığı izlenimini vermeyi başarmış olan İsrail devletini güç duruma düşürme olanağını da içinde barındırıyor. Böylelikle işgal edilmiş bölgelerde yaşayanların mücadelesinin gelişmesi, İsrail içinde de kendi devletlerinin uygulamalarından memnun olmayan kesimlerle Filistinlilerin yakınlaşmalarını ve Arap-Yahudi dayanışmasının bu eksende kurulmasını sağlayacaktı.

Filistin cemaati sürgündeki cemaatlerin en zengini haline gelmişti. Daha bu dönemden başlayarak bu cemaat *El Fetih*'in başlıca mali dayanaklarından biri oldu (daha sonra bu katkılar doğrudan doğruya hükümet tarafından vergi şeklinde toplanacaktı). Abdül Muhsin *Al-Hani Müteahhitlik Şirketi*'ni kurarak Sheraton Oteli'nin, Kuveyt Havaalanı'nın inşaatını üstlendi. Filistin sermayesinin faaliyet alanı Arap yarımadası ile de sınırlı değildi. Örneğin Filistin'deki en eski işletmelerden biri olan, 1930'da Filistinli bir köylü tarafından kurulmuş *Arap Bankası*, 1948'de merkezini Amman'a taşıdıktan sonra *Ürdün Kalkınma Bankası*'nın hisselerinin bir bölümünü satın aldı ve yerel işletmelere sağladığı kredilerin yanısıra, *Ürdün Petrol Rafinerisi Şirketi*'nin kurulması için gerekli fonları temin etti. 1967 savaşında Filistin'deki bütün şubelerini kaybetmesine rağmen, 1968'de Arap dünyasındaki bir düzine şubesine ek olarak İsviçre, Batı Almanya ve Nijerya'da yan kuruluşlara sahip bulunuyordu. Ancak Arap dünyasında Filistinliler'in oynadığı bu rol tepki çekmekte gecikmedi. Daha 1957'de Suudi Arabistan hükümeti Amerikan petrol şirketleriyle, istihdam edecekleri işçilerin yüzde 70'inin yerli olmaları, gerekli evsafta yerli personel bulunmadığı takdirde ise Arap Birliği yurttaşlarının tercih edilmeleri gerektiğine dair bir anlaşma imzaladı. Benzer bir anlaşma 1958'de Kuveyt'te imzalandı. Bu tür uygulamalar, yalnızca Filistinli işçilere yönelik değildi; yerli sermayeyi teşvik etmek için alınan önlemler ister istemez Filistin sermayesinin faaliyet alanını daraltıyordu. *Aramco*'nun özel bir şubesi olarak kurulan *Arap Sınai Kalkınma Bankası* yalnız 1955 yılında 126 Suudi müteaahhite 9 milyon dolar ödedi. 1960'larda bu tepkilerin şiddetlenmesi Filistin burjuvazisinin radikal milliyetçi çözümlere yönelmesinde önemli bir rol oynadı. Örneğin 1962 yılında Lübnan devlet başkanlığına adaylığını koymaya hazırlanan, en önemli Filistinli işadamlarından Emile Bustani'nin bir uçak kazasında ölmesi, bir çok insan tarafından bir sabotaj olarak yorumlandı. 1967 yılında *Lübnan Merkez Bankası*'nın Filistinli eski bir banka kâtibinin kurduğu *Intra Bank*'a, bankanın aktif serveti borçlarını 50 milyon dolar aştığı halde, borç vermeyi reddederek müflis ilan etmesi, ticari olmaktan çok ulusal bir değerlendirmenin sonucuydu.

1950'lerin ikinci yarısında gerçekleştirilen bu sermaye birikimi, sürgündeki Filistin halkının nüfus kompozisyonunun değişmesine, hayat tarzlarının çeşitlenmesine yol açmıştı. Filistin direnişinin geleceği açısından özellikle önemli olan bir gelişme, gerilla hareketinin önderliğini sağlayacak olan, genç bir aydın nüfusun yetişmesi oldu.

FKÖ ve Silahlı Mücadele

1960'lar Nasır için zor yıllar oldu. 1958'de Lübnan'da General Çehab'ın devlet başkanı seçilmesinde etkili olmuş, yine aynı yıl Mısır ile Suriye'nin birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmalarını sağlamıştı; 28 Eylül 1961'de bir ordu darbesi Suriye'nin

Lübnanlı bir gazetecinin deyimiyle "bir seçkinler kulübü diktatörlüğü" ile yönetilen Lübnan Cumhuriyeti'ndeki tüm önemli siyasi önderler yıllar boyunca önde gelen politikacılar olarak varolmayı sürdürmüşlerdi. Siyasi sistemin esas taşıyıcıları ise hem şehirlerde hem kırsal kesimde sınır tanımaz bir güce sahip olan za'imlerdi. Dürzilerin başlıca iki önderi Şeyh Kamal Cumblatt (en solda) ve Emir Macid Arslan'a za'imlik, Dürzi cemaatini yüzyıllar boyunca yöneten rakip ailelerden intikal etmişti. 1977 başında Kamal Cumblatt Suriyelilerin düzenlediği bir suikaste kurban gittikten sonra, oğlu Valid Cumblatt, isteksizce de olsa, başta direnşe de, Dürzilerin önderi olarak babasının konumunu devralmakla kalmıyor, aynı zamanda sol ittifakın önderliğini de üstleniyordu. Çünkü manevi önderliklerini yaptıkları dinsel cemaatlerin geleneksel bağları, herhangi bir za'imin kendi mezhebi dışında kalan toplulukları peşinden sürüklemesini imkansız hale getiriken, Kamal Cumblatt Arap milliyetçiliğinin ve sol kanadın sözcüsü haline gelmeyi başarmıştı. Cumblat kendine özgü ılımlı bir sosyalizm yanlısıydı. Topraklarının büyük bir bölümünü o zamana kadar kiracı konumunda olan köylülerine dağıtarak cemaatiyle arasınsaki feodal ilişkiyi bir ölçüde kırmıştı. Ama diğer yandan Cumblat tipik bir "iyi" za'im gibi cemaat üyelerinin bireysel sorunları da dahil olmak üzere her türlü sorunuyla da yakından ilgilenmeye devam ediyordu. Hassas dengelerin yaşandığı ve siyasi istikrarsızlıklar sonucunda sürekli yeni koalisyonların oluştuğu Lübnan'da, ülkenin siyasal yelpazesinin solunda yer alan ve akılcı, tutarlı siyasi görüşleriyle tanınan Cumblat da muhtelif zamanlarda neredeyse sağ kanat politikacılarıyla tümüyle ittifak yapmak zorunda kalıyordu. Bunlardan en önemlisi 1970'lerde Şehab'a karşı 1958 iç savaşında başrolü oynayan fromajistlere verdiği destektir. Şehab reformları yanlısı olan ve za'im sistemini kıyasıya eleştiren Cumblat'ın nasıl olup da böyle bir karar aldığı kolay anlaşılır bir şey değildir. Ancak oğlu Valid Cumblat za'imliği devraldığında babasının politiakasının daha ilkeli ve tutarlı yönünü sürdürmeye özen gösterecekti. Soldaki resimde Lübnan'daki Şiilerin önderi Nabih Berri (solda) ile birlikte. Toplumun en yoksul kesimini oluşturan Şiiler, Lübnan nüfusunun yüzde 40'ını oluşturdukları halde, siyasal sistem içersinde en az temsil edilen kesimdi. Daha 1970'lerin başında İmam Musa Sadr'ın önderliğindeki Hareket el Mahrimun Lübnan'ın sinik siyasal hayatına tamamen yabancı bir taşkınlıkla geleneksel siyasal sistemi zorlamaya başlamıştı. Ancak Musa Sadr'ın 1978'deki esrarengiz ölümünden sonra, artık Emel diye anılmaya başlayan hareketin başına geçen Nabih

bağımsızlığını ilan ederek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne son verdi; 1962'de Nasır'ın desteklediği ve Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni yeniden kurmak amacıyla kalkışılan darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Hernekadar 1963'te Irak ve Suriye'de askerî darbeler, Nasır'ın politikalarına daha yakın yönetimlerin işbaşına geçmeleriyle sonuçlandıysa da, sözkonusu darbeler Nasır'ın desteğiyle ya da ülkedeki Nasırcı gruplar tarafından değil *Baas* partileri tarafından yapılmıştı. Hatta Suriye'de Nasırcı yöneticiler darbeden sonra tedricen tasfiye edildiler. Bu sırada, 1962'de Yemen'de Nasırcı bazı subayların katkısıyla gerçekleştirilen darbe de Mısır'ı Nasır döneminin en uzun süreli askerî macerasına kışkırtmıştı. Daha 1964'de Yemen'de iç savaşa fiilen katılan Mısırlı askerlerin sayısı 40 bini bulmuştu (bu sayı 1970'de, Mısır ordusunun yaklaşık yarısı demek olan 70 bine ulaşacaktı). Nasır'ın *Devrim Felsefesi*, Mısır'ı üç büyük dünya çemberinin kesiştiği bir ülke olarak tanımlıyordu (bkz. Arap Afrikası'nda Devrimler): İslam çemberi, Arap çemberi ve Afrika çemberi. Politikalarının Arap dünyasında uğradığı başarısızlıklar Nasır'ın diplomatik faaliyetlerini Afrika'ya yöneltmesine, İsrail'e karşı mücadeleyi o alanda sürdürmesine yol açtı. Kongo'da Lumumba'yı desteklemenin yanısıra (bkz. Siyah Afrika'da Devrimler), Gine ve Mali gibi eski Fransız sömürgelerini ziyaret ederek Bağlantısızlar hareketi içinde ilerici bir ittifak kurmaya çalıştı. Buna karşılık İsrail, Kenya, Gana ve Tanganika'ya yardım yapıyor, İsrail ajanları Sudan'daki aşiretleri merkezî Arap yönetimine karşı kışkırtıyordu. Mücadelenin odak noktasının bu şekilde güneye kayması, Filistinlilerin sorunlarının, ister istemez, ikinci plana düşmesine yol açtı. O kadar ki, Ocak 1964'teki Arap ülkeleri konferansında Nasır, Filistin sorununu "acil olmayan" bir sorun olarak değerlendirebiliyordu. Ancak bu değerlendirmesi büyük bir tepki ile karşılanacaktı. Çünkü 1963'teki gelişmeler Filistin sorununun bir kez daha Arap dünyasının gündemini belirlemeye başlamasına yol açmıştı. Ağustos içersinden İsrail hükümeti Ürdün ırmağının yatağını, Batı yakasını sularının yüzde 75'inde mahrum bırkacak şekilde değiştirme çalışmalarına başlamış, bunun üzerine bölgeye yollanan Suriye birlikleri ile İsrail birlikleri arasında silahlı çatışmalar çıkmıştı. Nasır'ın Suriye'deki *Baas* yönetimini itidale davet etmesi ve *BM*'nin arabuluculuk çabalarını desteklemesi, radikal taraftarlarını hayal kırıklığına uğratmıştı. Aynı yıl içersinde Arap Birliği'ndeki Filistin temsilcisi Ahmad Hilmi'nin de ölmesi üzerine, sorunun bir kez daha bütün Arap ülkeleri tarafından tartışılması kaçınılmaz oldu. Eylül 1963'te toplanan bir Arap Birliği konferansında Suriye'nin de desteğiyle Irak, Ürdün ırmağının Batı yakasında ve Gazze şeridinde bir Filistin Devleti'nin kurulmasını önerdi. O günün bağlamında bu öneri, Arap dünyasında Mısır'ın önderliğine ve Filistin sorununda Mısır ve Ürdün'ün oynamakta olduğu özel role bir son verilmesi anlamına geliyordu. Önerinin reddedilmesini sağlayan Nasır'ın Ocak 1964'te çağırdığı toplantıda, Ahmad Hilmi'nin yerine Nasır'ın adayı Ahmad Şukayri seçildi ve kendisine, bütün Arap başkentlerini ziyaret ederek görüş aldıktan sonra Filistinliler'i temsil edecek bir siyasal birim oluşturma görevi verildi. *Filistin Kurtuluş Örgütü*'nün kuruluşu 28Mayıs-2 Haziran 1964 tarihleri arasında Kudüs'te toplanan *Filistin Ulusal Konseyi* tarafından ilan edildi. *Konsey* Ürdün, Suriye, Lübnan, Mısır, Katar, Kuveyt ve Irak hükümetleri tarafından seçilmiş 242 delegeden oluşuyordu. Toplantıya bütün Arap ülkelerinin dışişleri bakanları da katıldı ve Ahmad Şukayri *FKÖ*'nün başkanlığına seçildi ve 15 kişilik bir *Yürütme Komitesi* kurmakla görevlendirildi; *Arap Bankası*'nın sahip ve kurucusunun oğlu Abdul Macid Şoman da, Arap hükümetlerinden görüşmelerle tayin edilecek miktarda, mültecilerden ise kişi başına yılda çeyrek dinar (yaklaşık 1 dolar) olmak üzere aidat toplamakla görevlendirildi. Eylül ayında İskenderiye'de toplanan Arap Birliği zirvesinde ise mevcut Arap ordularında görev yapmakta olan Filistinliler'den oluşan bir *Filistin Kurtuluş Ordusu* kurulması kararı alındı.

Görünüşte *FKÖ*'nün kurulması Arap-İsrail çatışmasında yeni bir sertleşmeye işaret ediyordu ama aslında bütün sürecin ana amaçlarından biri, Irak ve Suriye'nin *Baas* rejimleri ile Nasır arasında doğmakta olan çelişkileri yumuşatmak ve Filistin direnişini mevcut Arap rejimlerinin kontrolü altında tutmaya devam etmekti. Şukayri'nin seçtiği *Yürütme Komitesi*'nde, halk sınıflarının gözünde güvenilirliklerini tamamen yitirmiş geleneksel *aşraf* ailelerinin temsilcileri

Berri, Batı eğitimi almış sakin bir aydındı ve amacı Şiiler'in Lübnan'ın toplumsal siyasal ve toplumsal hayatındaki yerini kurumsallaştırmak, Şiiler'in dinsel coşkulannı esinlendiren eşitlik ve adalet taleplerine dünyevi bir biçim kazandırmaktı. Bu yönelim onu hem Lübnan'daki mezhepçiliğin ötedenberi en tutarlı eleştirmenlerinden biri olan Cumblat'ın olduğu kadar, ülkenin o zamana kadar karşılaşmış olduğu en modern siyasal kurum olan FKÖ'nün de doğal müttefiki haline getirdi. Gerçi Şiiler, özellikle yoğun oldukları güney Lübnan'da İsrail baskınlarından çektiklerinden ötürü kimi zaman FKÖ'yü sorumlu tutabiliyor, Filistinliler'in kendi dinî inanışları ve töreleri karşısındaki duyarsızlıklarına isyan edebiliyorlardı ama 1982 yılında İsrail işgali başlayınca Filistinlilerle birlikte aynı saflarda çarpışmakta duraksamadılar. 1982'de kurulan Dürzi-Şii-Filistinli ittifakı Lübnan tarihinin o zamana kadar gördüğü en ilkeli ittifaktı. Kalıcılılaşabildiği takdirde, mezhep çıkarları değil ortak inanç ve ülküler temeline oturması olasılığı en yüksek siyasal birliktelik olan bu ittifakın kurulmasında, FKÖ içindeki "tek güvenilir diyalog adamı" olarak tanınan Abu Cihad özellikle etkili olmuştu. Filistin Devrimi'nin sessiz başmimarlarından Abu Cihad (asıl adı, Halil El Vezir), 1940'lı yıllardan beri Filistin direniş harekinin içindeydi; FKÖ'nün ikinci adamı ve Yaser Arafat'ın "sol koluydu". El-Fetih Silahlı Kuvvetleri'nin komutanı olarak örgütü 1970'deki Ürdün katliamında ve 1975-76 Lübnan İç Savaşı'nda yokolmaktan kurtarmıştı. Sağdaki resimde (soldan birinci) İsrail'in Beyrut kuşatması günlerinde Bekaa vadisinde Yaser Arafat'la birlikte direnişi planlarken görülüyor. Abu Cihad'ın askerî yetenekleri örgütün, tamamen yokolmadan Beyrut'tan çekilmesini sağladıysa da, Cumblat ve Berri ile birlikte kurmuş oldukları ittifak kalıcı bir iz bırakmadı. Lübnan'da uluslararası sermayenin, Suriye gibi bölgesel süper güç olmaya öykünen devletlerin ve İran devriminin açığa çıkardığı kontrolsüz öfkenin yarattığı merkezkaç eğilimler, önderlerin çaba ve iyiniyetleri ile frenlenemeyecek kadar güçlüydü. 1984'te Berri son bir kez umutsuz bir mezhepçilik sisteminin ilgası çağrısı yaptı. Ertesi yıl iç savaş yeniden patlak verdiğinde artık, Emel de kendi zaferinin yolunun başka mahrimunun (yoksunlar) yokedilmesinden geçtiği inancı doğrultusunda davranmaya başlamıştı. 1985'te Dürzi-Şii ittifakı Batı Beyrut'un kontolünü eline geçirdikten sonra, Emel milisleri bu kez Filistinlilerin kamplarına saldırdı; çatışma büyüdü, Filistinlileri savunmaya çalışan Dürzilerle Şiiler çatışmaya başladı. Lübnan'daki ilerici cephe yerini bugün hâlâ sürmekte olan kördöğüşüne bırakmıştı.

ile burjuvazinin, mevcut Arap rejimlerine yakınlıkları bilinen temsilcileri aşağı yukarı eşit ağırlıkta temsil edilmişti. Çeşitli sol Arap milliyetçi kişi ve örgütler *Ulusal Konsey*'e çağrılmamış, *FKÖ*'nün kurucu kurulları arasında yer alma talepleri reddedilmişti. Filistin direnişinin içerilmesine hizmet edecek böylesi bir örgütün kurulması kararında etkili olan etmenlerden biri de, *El Fetih*'in hiç değilse Nasır'ın haberdar olduğu ve karşı çıktığı faaliyetleriydi.

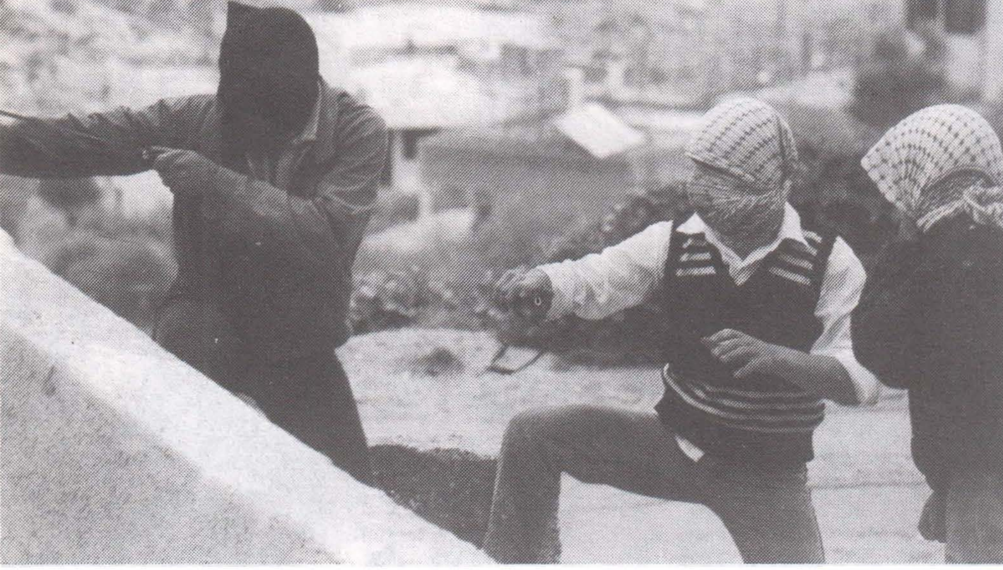
El Fetih

Adı Arapça "Filistin Kurtuluş Hareketi" kelimelerinin baş harflerinin tersten okumasından (*Harakat al-Tahrir al-Filistin: Al-Fatah*) oluşan *El Fetih* 1958'de Kuveyt'te kurulmuştu. Kurucularının arasında daha baştan hatırı sayılır bir çeşitlilik vardı: Örneğin daha çok kod ismi Abu İyad'la tanınan Saleh Halef solcu olarak biliniyorken, Halid Hassan (Abu Said) eski bir "müslüman kardeş"ti. Bu noktada onları biraraya getiren yegâne inanç, Filistin'in kurtuluşunun kitlelerin silahlı eylemiyle mümkün olacağıydı. Ancak paylaştıkları başka bazı ortak özellikleri de vardı: Örneğin çoğu, 1950'lerin başında *Mısır'daki Filistinli Öğrenciler Derneği*'nin örgütlenmesinde çalışmıştı. Dahası sınıfsal konumları ve meslekleri bakımından da birbirlerine benziyorlardı. Anne tarafından Filistin'deki Hüseyni ailesine akraba olan Yaser Arafat gibi, Faruk Kaddumi (Abu Lutf) de petrol mühendisiydi. O sırada Katar'da öğretmenlik yapmakta olan Kamal Advan da daha sonra petrol mühendisliği tahsil edecekti. Halid Hassan ise Kuveyt belediyesinin sekreterliğini yürütüyordu. Örgüte ilk katılanlar arasında da Suudi Arabistan'da ve diğer Körfez devletlerinde çalışmakta olan mühendis, öğretmen ve memurlar önemli bir yer tutuyorlardı. Büyük bir gizlilik içinde sürdürülen faaliyetleri başlangıçta üyeler yalnızca kendi maaşları ile finanse ediyorlardı; daha sonra Suudi Arabistan, Katar, Kuveyt ve Libya'daki Filistinli işadamları ve memurlardan da maddi yardımlar alınmaya başlandı. 1959'da *Ürdün Komünist Partisi*'nden kopan bir grupla birlikte *Filistinuna* gazetesinin yayınlanmaya başlaması, özellikle Ürdün, Suriye ve Lübnan'da *El Fetih* hücrelerinin örgütlenmesine hız kazandırdı. Cezayir Kurtuluş Savaşı'nın 1962'deki zaferi *El Fetih* için son derecede önemli oldu. Yalnızca silahlı mücadelenin önemine ilişkin tezlerini doğruladığı için değil, bu noktadan itibaren Cezayir yönetiminin, Nasır'ın muhalefetine rağmen *El Fetih* kadrolarına gerilla eğitimi konusunda önemli bir destek vermeye başlamalarından da ötürü...

FKÖ'nün kurulduğu 1964'ün sonunda, *El Fetih* önderliği Batı yakasında toplanarak, 1 Ocak 1965'te İsrail'in Ürdün ırmağının yatağını değiştirmek için inşa etmekte olduğu tesislere karşı ilk silahlı eylemlerini gerçekleştirdiler. Ocak'ın ilk haftasında çeşitli mülteci kamplarında dağıtılan ve *El Asifa* (Kasırga) imzasını taşıyan bildiri İsrail'e karşı silahlı mücadelenin başladığını ilan ediyordu. *El Asifa El Fetih*'in silahlı kolunun adıydı; bir başarısızlık halinde *El Fetih*'in faaliyetlerini sürdürebilmesi için, başlangıçta bu adın kullanılmamasına karar verilmişti.

Üçüncü Arap-İsrail Savaşı

1960'lar Batı kamuoyu tarafından Siyonizmin belli bir grubun ya da ulusun çıkarlarını ifade eden bir ideoloji olarak algılanmaktan çıkıp, doğruluğu sorgulanmadan kabul edilen bir

Ayaklanma, başkaldırı anlamına gelen Arapça İntifada sözcüğü dünya kamuoyunun nezdinde, işgal bölgesinde yaşayan Filistin halkının silahsız, ancak etkili direnişini simgeleyen anahtar bir sözcük haline geldi. Sözcüğün adlandırdığı somut olaylar 8 Aralık 1987'deki bir trafik kazasıyla başladı. Gazze plakalı araçların kontrol edildiği İsrail ile Gazze şeridi arasındaki yeşil hatta, bir İsrail askerî aracı, bekleyen araçlara çarparak dört kişinin ölmesine, yedi kişinin ağır yaralanmasına yol açıyordu. Ölen dört işçiden üçü, Gazze'nin kuzeyindeki 60 binlik nüfusuyla en büyük sığınmacı kamplarından biri olan Çabala'dandı. Kamp sakinleri kazayı, bir gün önce vurulan İsrailli bir işadamının intikamının alınmasına yönelik bir eylem olarak yorumladılar; böylelikle ölenler bir anda bağımsızlık mücadelesinin şehitleri mertebesine yükseldiler. Aynı akşam 10 bin kişinin katıldığı bir cenaze töreninin ardından gösteriler sürüyordu. Ertesi gün Çabala'da bir göstericinin vurulmasından sonra protesto dalgası diğer kamplara da yayıldı. Ordunun gösterileri dağıtmak için müdahalesi şiddetli bir direnişle karşılaştı. Göz yaşartıcı gaz ve plastik mermilerin yanında, ateşli silahlar da kullanması ölü ve yaralı sayısının artmasına yol açtı. Olaylar Kudüs'e de sıçradı ve Araplarla Yahudilerin barış içinde birarada yaşadıkları mitini yıktı. Fotoğraflarda, eldeki en ilkel olanaklarla direnişlerini sürdürmeye çalışan 7'den 70'e bölge halkının çabaları görülüyor.

değerlendirme tarzı haline geldiği yıllar oldu. Bunda özellikle Amerika'nın kültürel hayatında Yahudiler'in çok ağırlıklı bir yer tutması ve Amerikan kültürel ikliminin özellikle Hollywood aracılığıyla bütün dünyanın kültürel hayatı üzerinde tarihte eşine rastlanmamış bir hegemonya kurması etkili olmuştu. O kadar ki, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki Siyonist terörün büyük bir tepki uyandırmış olduğu İngiltere'de bile, Üçüncü Arap-İsrail Savaşı'nın başladığı sıralarda yapılan kamuoyu yoklamaları halkın yüzde 50'sinin İsrail'i desteklediğini, Arap tarafına sempati duyanların yüzdesinin ise 2'yi aşmadığını gösteriyordu. Kuşkusuz Batı ile sürdürülen ilişki yalnızca manevi ve kültürel düzeyle sınırlı kalmıyordu. 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasına rağmen, daha önceden Siyonist bir devletin çekirdekleri olarak tanımlanmış *Dünya Siyonist Örgütü* ve *Yahudi Bürosu* gibi kurumlar lağvedilmemiş, aksine sözkonusu kurumların İsrail devlet yapısı ile özel ilişkileri olduğu anayasada belirtilmişti. Bu özel ilişkilerin başlıca gerekçeleri *Dünya Siyonist Örgütü*'nün hükümetler düzeyinde kurulamayacak siyasal ilişkilerin kurulmasına imkân vermesi ve *Yahudi Bürosu*'nun 70 ülkede kurulmuş farklı adlar altında kurulmuş çeşitli şubelerinin düzenlediği kampanyalarla İsrail Devleti'ne malî kaynaklar temin etmesiydi. O kadar ki 1948-76 arasında bu kampanyalar aracılığıyla İsrail'e aktarılan malî kaynakların yekûnu 4 milyar 500 milyon doları buldu (bu yekûnun üçte ikisinin kaynağı Amerika'ydı). Üstelik *Yahudi Bürosu*'nun, kendilerini Siyonist olarak tanımlayan siyasal partilere yasal olarak yardım yapma hakkı bulunduğundan, bu kaynaklar İsrail'deki siyasal yelpazenin belli sınırlar içinde tutulmasında kullanılıyordu.

Bütün bunlara rağmen, devletin ilk on yılında Siyonizmi sorgulayan bir azınlık, üstelik etki alanını genişleterek varlığını sürdürebilmişti. *Miflaga Kommunistit Israelit* (Maki- İsrail Komünist Partisi) 1948'de, *Filistin Komünist Partisi*'nin 1943'teki bölünmesinden sonra ortaya çıkmış olan iki örgütün, Arap üyelerin çoğunlukta olduğu *Ulusal Kurtuluş Birliği* (UKB) ile Yahudi üyelerin çoğunlukta olduğu ve hâlâ *Filistin Komünist Partisi* (FKP) adını taşımaya devam eden örgütün yeniden birleşmesiyle kurulmuş ve 1949'daki seçimlerde toplam oyların yüzde 3'ünü almıştı. Hızlı nüfus artışı *Maki*'nin de tabanının genişlemesini sağladı ve partinin üye sayısı 1951'de 8 bine ulaştı. 1953'te ana muhalefet partisi *Mifleget Poalim Meuhedet* (Mapam- Birleşik İşçi Partisi) bölünerek solunu *Maki*'ye kaptırdı. Bu gelişmeler sonucunda 1955 seçimlerinde 120 kişilik Knesset'teki temsilci sayısını 4'ten 6'ya çıkardı. Bu büyümenin de verdiği güvenle *Maki* 1956 sonrasında savaşın yarattığı histeri koşullarında bile savaşı "emperyalistlerle birlikte ve Arap halklarına karşı yapılmış" diye nitelendirerek Siyonizmi eleştirmeyi sürdürdü.

Ama İsrail'in siyasal hayatının Siyonist olmayan bir ses de içerdiği bu dönem uzun sürmedi. 1959'da, *Maki* Moskova'nın da etkisiyle Nasır'a karşı Irak'taki General Kasım'ı destekleyince Arap nüfusun desteğini büyük ölçüde yitirdi. Hernekadar, daha sonra tekrar Nasırcı bir söylem benimsediyse de, 1963'teki İsrail-Suriye çatışmalarında toplumun askerîleşmişlik derecesi, artık partinin bütünlüğünü korumasına elvermeyecek kadar ilerlemişti. Bölünme 1965'te kurumlaştı; ancak partinin anti-siyonist ve barış yanlısı mirasına sahip çıkarak seçimlere katılan *Reşima Kommunisit Hadaş*'ın (Rakah- Yeni Komünist Liste) aldığı oy oranı, *Maki*'nin 1949'daki oy oranına düşmüştü.

1963 olayları, Şimon Peres'in "bu savaşa on yıldır hazırlanıyorduk" dediği "6 gün savaşları"nın ilk provası olmuştu. Gerçekten de 1955-67 arasında İsrail hükümetlerinde savunma bakanlığı ile başbakanlık hep aynı kişi tarafından yürütülmüş, yalnızca siyasal değil bütün kritik iktisadi kararlar da öncelikle askerî gerekler gözönünde bulundurularak alınmıştı. Bu dönem aynı zamanda ordunun, İsrail'in ancak saldırı inisiyatifini elinde bulundurduğu sürece Araplar'a karşı bir savaşı kazanabileceği tezine dayanan yeni bir stratejik anlayışı benimsediği dönem oldu.

Bu tezin hayatta sınanması için 1967 yılının seçilmesinin nedenleri arasında *El Fetih*'in 1965 yılında başlattığı gerilla mücadelesi önemli bir yer tutuyordu. Özellikle Suriye'deki Şubat 1966 darbesinden sonra, ülkenin yeni yöneticisi Saleh Cedid *El Fetih*'e operasyonların merkezi olarak Suriye'yi kullanmaları konusunda açık kart verince, gerilla mücadelesinin etkililiği daha da artmıştı. 1967 başında İsrail çatışmaları tırmandırmaya başladı. Nisan başında sınır boyunda tank birlikleri arasında meydana gelen, 6 Suriye jetinin düşürüldüğü bir hava muharebesinin ardından muzaffer İsrail jetleri Şam'ın kenar mahallelerinin üzerinde alçak uçuş yaptılar. O güne kadar, "henüz hazırlıksız oldukları" için itidal öneren Nasır bile Mayıs ortasında Mısır ordusunu alarma geçirdi. Ay sonunda da, Ürdün ile Mısır arasında imzalanan bir ortak savunma anlaşmasından sonra üç tabur Mısır askeri Amman'a sevkedildi. Ancak bütün önlemler bir sonuç vermeyecekti. 5 Haziran'da İsrail uçakları daha havalanma fırsatını bulamayan Mısır Hava Kuvvetleri'ni imha etti. 7 Haziran'da Ürdün yalnızca Doğu Kudüs'ü değil bütün Batı yakasını İsrail'e terketmişti. 8 Haziran'da Gazze şeridi ve bütün Sina yarımadası İsrail kontrolüne geçmiş, ordu Süveyş Kanalı'na dayanmıştı. 10 Haziran'da Suriye-İsrail sınırlarındaki Golan tepeleri işgal edildi. Tam 6 gün sürmüş olan Üçüncü Arap-İsrail Savaşı'nda İsrail kuvvetleri yaklaşık bin, Araplar ise 18 bin kayıp vermişlerdi.

"6 Gün Savaşı" diye anılmaya başlayan savaşın maddi düzeydeki sonuçları Filistinlilerin hayat standartlarının bir kez daha düşmesi oldu. Ancak diğer yandan savaş, Filistin sorununun mevcut Arap yönetimlerinden kısmen bağımsızlaşmış, kendi örgütlerini kurmuş Filistinlilerin katkısı olmadan çözülemeyeceği bilincinin yalnızca Filistinliler arasında değil, Araplar arasında da kök salmasına hizmet etti. Savaştan sonra Nasır Moskova'ya giderken yanında, 1967'ye kadar faaliyetlerini engellemeye çalışmış olduğu Yaser Arafat vardı. Düzenli ordunun yenilgisi gerilla savaşının önünü açmıştı. 17 Eylül'de savaş öncesi sınırlar yakınındaki Yad Hannah *kibbutz*unun sulama kanalı havaya uçuruldu; iki gün sonra Batı yakasındaki Arap dükkân sahipleri kepenklerini kapadılar, aynı gün Kudüs'te bir otelin önünde bir bomba patladı. Bir kaç gün sonra bir *kibbutz*a ait bir fabrikaya sabotaj yapıldı ve Aralık ayı içersinde *El Fetih* ilk kez kendi adını kullanan bir ilan yayınladı: "Bugün Filistin halkı kendi kaderini ellerine olmaya karar vermiştir." Ama 21 Aralık'ta bu kez altında başka bir imza, *Filistin Halk Kurtuluş Cephesi*'nin imzası bulunan bir bildiri daha yayınlandı. *El Fetih*'in verdiği esinle Filistin halkı yeni gerilla örgütleri yaratıyordu.

İslamî radikalizmin tüm Arap dünyasında yayılması, FKÖ önderi Yaser Arafat'ı da etkiliyor, İntifada'nın başlamasından hemen sonra, Ocak 1988'de yaptığı bir konuşmaya Kuran'dan bir ayetle başlıyordu: "Bismillahirrahmanirrahim/ Ey Rabbimiz üzerimize sabır yağdır! Ayaklarımıza kuvvet ve sebat ver! Kâfir kavme karşı bize yardım et!" Taş Çocukları Kuşatma Zincirini Kırıyor hitabı, şöyle devam ediyordu: (...) Ey Sarsılmaz Mücadelemizin Yolcuları Kadın, Çoçuk ve Erkeklerimiz!... Kader, temiz topraklarımız üzerinde yaşayan kadınımız, çocuğumuzun haysiyet ve hayat hakkı, vatan ve milletimizin hürriyeti uğrunda ulusal mücadelemizi tarihsel sonuçlarına ulaştırma görevini, bu imanlı topluluğun ve mücahit halkın omuzuna yüklemiştir... Düşmanın çelik, kurşun ve bombalarına karşı taş atan gencecik Filistinlilerin cesetleriyle Arap Filistinin çoşan ruhu, işgal zindanlarındaki şerefli yiğitler, kadın, çocuk, ihtiyar ve yiğitleriyle bu topluluk, bugün yeni bir tarih, parlak bir ufuk yaratmaktadır... Bugün bu gencecik Filistin kuşağı yiğitçe uyanış bayrağını kaldırmış, devrim kararını temiz kanlarıyla yerine getiriyorlar... Bugün halkımızın kahramanlık destanı ve güçlü iradesi önünde kuşatmanın zincirleri kopmaya başlamıştır. Alfabe çocukları kutsal taş çocuklarıyla birlikte, kan ve kader birliği uğrunda o şaheser devrim ezgilerini yarattılar. Alttaki fotoğrafta, '70'lerin ortalarından beri resmî bir şekilde askere alınıp eğitilen çocuklardan biri, eğitim sırasında görülüyor.

Filistin Halk Kurtuluş Cephesi

1960'ların başında, kısmen Nayif Havatme gibi önde gelen kadrolarının bilfiil katılmış olduğu Yemen iç savaşının da katkısıyla *Arap Milliyetçi Hareketi* hızla sola kaymaya başlamıştı. Daha 1959'da İngiltere'de eğitim görmüş olan bir Filistinli subay, Ahmad Cibril Suriye'de (daha sonra *Filistin Halk Kurtuluş Cephesi-Genel Komutanlık* diye ünlenecek olan) *Filistin Kurtuluş Cephesi* (FKC) adlı bir örgüt kurmuş ve 1961'de gerilla eğitim faaliyetlerine başlamıştı. 1962'de *Arap Milliyetçi Hareketi* Nasırcılıktan tamamen koptuğunda, üyelerinin hiç değilse bir kısmı için *FKC* doğal bir çekim merkezi haline geldi.

Ancak Nasırcılıktan ideolojik düzeydeki kopuş, aynı zamanda pratik alışkanlıklar ve örgütlenme düzeyinde de bir kopuş anlamına gelmiyordu. 1962'de kendisini Marksist-Leninist olarak ilan eden *Arap Milliyetçi Hareketi*'nin Filistin kolu olarak örgütlenmiş *Geriye Dönüş Yiğitleri* 1966'da mücadele yöntemi olarak gerilla savaşını benimsemeye karar verdi. Ancak Kahire'yi gizlice ziyaret eden Habbaş'a Nasır'ın yaptığı öneri doğrultusunda, bu kararın uygulanmasının bir yıl ertelenmesine karar verildi ve ancak 6 gün savaşından sonra, *Geriye Dönüş Yiğitleri* Cibril'in önderliğindeki *Filistin Kurtuluş Cephesi* ile *Filistin Halk Kurtuluş Cephesi* (FHKC) adı altında birleşerek, 6 Ekim 1967'de ilk silahlı eylemlerini gerçekleştirdi.

FHKC Filistin direniş örgütleri içinde en doğurganı oldu. Daha kuruluşunun üzerinden bir yıl geçtikten sonra Ahmed Cibril koparak *Filistin Halk Kurtuluş Cephesi-Genel Komutanlık* adlı bağımsız bir örgüt kurduğunu ilan etti. Ancak asıl önemli bölünme 1969 başında yaşandı. 10 Şubat 1969'da Beytut'ta yayınlanan haftalık *Al Hurriyah* dergisi, *Arap Milliyetçi Hareketi*'nin en kıdemli önderlerinden Nayif Havatme önderliğindeki bir "sol kanat hizbin" bildirisini yayınladı. *FHKC* içindeki ılımlıları "küçük burjuvazi"yi temsil eden "toy kahve entelektüelleri"ni eleştiren sol kanat, iki hafta sonra örgütten ayrıldığını ve *Filistin Demokratik Halk Cephesi* (DHKC) adı altında yeni bir örgütlenmeye gidildiğini açıkladı. Her iki cepheyi de *El Fetih*'ten ayıran farklar içinde, politika ve askerî strateji açısından en önemlisi, mevcut Arap rejimlerine karşı takınılacak tavırdan kaynaklanıyordu. *El-Fetih*, bütün Arap rejimleri nezdinde sağlamış olduğu itibarı, büyük ölçüde, "başka ülkelerin içişlerine karışmamayı" bir ilke olarak benimsemiş olmasındandı. Bu anlamda, devletler arası ilişkileri düzenleyen bu uluslararası hukuk ilkesini benimsemekle *El Fetih* daha kurulduğu andan başlayarak, kendisini gelecekteki bir devletin çekirdeği gibi tanımlamış oluyordu. Oysa her iki halk cephesi de Filistin'in kurtuluşu sorununu Ortadoğu devriminin bir parçası olarak görüyor, Siyonizm'e karşı verilen savaşın gerici Arap rejimlerine karşı sürdürülecek bir mücadeleyle birlikte yürütülmesini öngören bir perspektifi benimsiyorlardı. Ancak *FHKC* küçük burjuvazinin de gerici rejimlere karşı sürdürülecek mücadeleye katılması gerektiği üzerinde dururken, *DHKC* yalnızca yoksul köylüler ve işçilerden oluşan Asya proletaryasına dayanan bir mücadele perspektifi benimsiyordu. Politika ve askerî strateji düzlemindeki bu fark örgütlerin sınıfsal

tabanına ve iç yapısına da yansıyordu. Toplumsal devrimden hiç sözetmeyerek ulusal kurtuluş üzerine yoğunlaşması, *El Fetih*'i Filistin burjuvazisi için çekici kılıyordu. Öte yandan fedayilerinin *kuffiyah* gibi geleneksel giysiler giymesi, propagandasında *şehadet* ve *cihad* gibi temalardan yararlanması ise köylülerin örgüt karşısında yabancılık çekmemesini sağlıyordu. Ancak kuşkusuz, *El Fetih*'in silahlı direniş örgütleri arasındaki en büyük örgüt haline gelmesindeki en önemli etmen, burjuvazinin sağladığı kaynaklar sayesinde fedayilere aylık ücret verebilmesi ve savaşta yaralananların ve ölenlerin ailelerinin bakımlarını üstlenmesiydi. Dahası *El Fetih* elinde bulundurduğu malî kaynakları Batı'daki banka ve borsalara yatırarak değerlendirmeye özen gösteriyordu. Bilinçli olarak mülksüz kesimleri örgütlemeye yöneldiklerinden gönüllü katkılardan ve üyelik aidatlarından oluşan kaynakları çok daha kıt olan halk cepheleri ise, bu tür değerlendirme biçimlerine rağbet etmiyorlardı. Bu anlayış farklılığı örgütlerin tercih ettikleri sivil kurumlaşma biçimlerine de yansıyordu. Fedayileri mülteci kamplarında sivillerle fazla kaynaşmayan *El Fetih* hastane ve okul gibi sivil kurumların inşasında *BM*, *Kızılay*, *Kızılhaç* vb. uluslararası örgütlerle işbirliği yapıyordu. Halk cephelerinin projelerinde ise gerillalar aktif bir rol alıyor, sivil halkın katılımı özendiriliyor ve hastane, okul gibi kurumlara içkin olan hiyerarşik ilişkilerin aşıldığı alternatif örgütlenme biçimleri araştırılıyordu. Örneğin ABD ve Avrupa'da eğitim görmüş uzman doktorları istihdam eden, en yeni ameliyathanelerle donatılmış *Filistin Kızılay* örgütünün hastanelerine karşılık, koruyucu hekimliğin tedaviden daha çok vurgulandığı *FHKC* kliniklerinde daha çok sağlık memurlarından yararlanılıyordu.

Filistinlilerin ve Arap ülkelerinin İsrail devleti ile sürdürdükleri savaşta esir düşenlerin değiş tokuşu önemli bir olaydı. Tek tek yurttaşlarına büyük değer verdiğini ve bir tek kişiyi bile düşmanın elinde bırakmadığını her fırsatta ifade eden ve yaptıkları ile de fiilen gösteren İsrail devleti, bu değiş tokuşlarda son derece dengesiz oranları bile kabullenmekten kaçınmadı. İsrail'in FKÖ*'yü veya bunun parçası olan herhangi bir örgütlenmeyi tanımamasından dolayı, bu değiş tokuşlarda genellikle tarafsız bir kurum olarak* Birleşmiş Milletler *ya da bunun bir yan kuruluşu işlemleri yürütüyordu. 22 Mayıs 1985'te,* Filistin Halk Kurtuluş Cephesi*-Genel Komutanlık üyesi olan bin yüz tutuklu, üç İsrailli karşılığında serbest bırakıldı.* Uluslararası Kızıl Haç*'ın aracılık ettiği bu değiş tokuş Cenevre'de gerçekleşiyordu. Uçağa binen Filistinliler zafer işaretleri yaparak Trablus'a doğru harekete geçtiler.*

Gerilla Hareketi ve *FKÖ*

Haziran 1967 yenilgisinden hemen sonra *El Fetih*'in aldığı en önemli siyasal karar, *Filistin Ulusal Konseyi*'ne katılarak kontrolünü ele geçirme kararıydı. Bunda o kadar başarılı oldu ki, Temmuz içersinde toplanan *Konsey*, başkanlığa Ali Şukeyri yerine komünistlikle suçlandığı için Ürdün'e sokulmayan avukat Yahya Hammuda'yı seçmekle kalmadı, *Ulusal Sözleşme*'ye *El Fetih*'in temel ilkesi olan "Filistin'in kurtuluşu ancak silahlı mücadele ile gerçekleşecektir" şiarını da ekledi. Ancak 1967 sonrasında *El Fetih*'in başarıları siyasal düzlemle sınırlı değildi. Gerçi *El Fetih*'in Ekim'de başlatmış olduğu gerilla faaliyetlerine karşı İsrail yoğun bir misillemeye girişti -örneğin Kasım'ın ikinci yarısında Batı kıyısındaki *Çiftlik* köyünü oluşturan 800 evin hepsi yerle bir edildi- ama buna rağmen Şubat 1968'den sonra işgal altındaki bölgelerdeki eylem sayısı ayda 30'u aştı. Bu koşullarda İsrail ordusu *El Fetih*'e karşı geniş bir operasyon düzenlemeye karar verdi ve 21 Mart'ta zırhlı araçlar ve hava kuvvetleri tarafından desteklenen düzenli İsrail birlikleri direnişin karargâhı olarak bilinen Ürdün Irmağı'nın doğu kıyısındaki El Karame mülteci kampına saldırdılar. *El Fetih* ilk kez gerilla taktiği uyarınca,

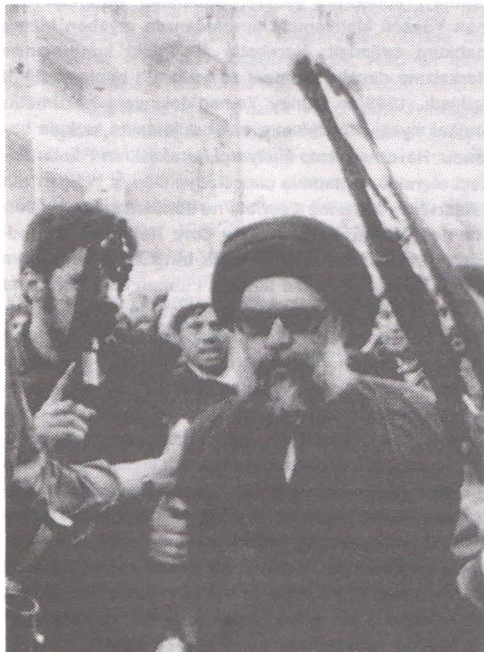
geri çekilmektense, İsrail ordusuyla düzenli savaşa girmeyi kabul etti ve bir gün süren muharebe sonucunda, kamptaki sivil mültecilerin de yoğun desteği sayesinde, İsrail ordusunu geri püskürttü. Böylelikle ilk kez bir Arap askerî gücü düzenli savaş çerçevesi içersinde İsrail'e karşı savaş kazanmış oluyordu.

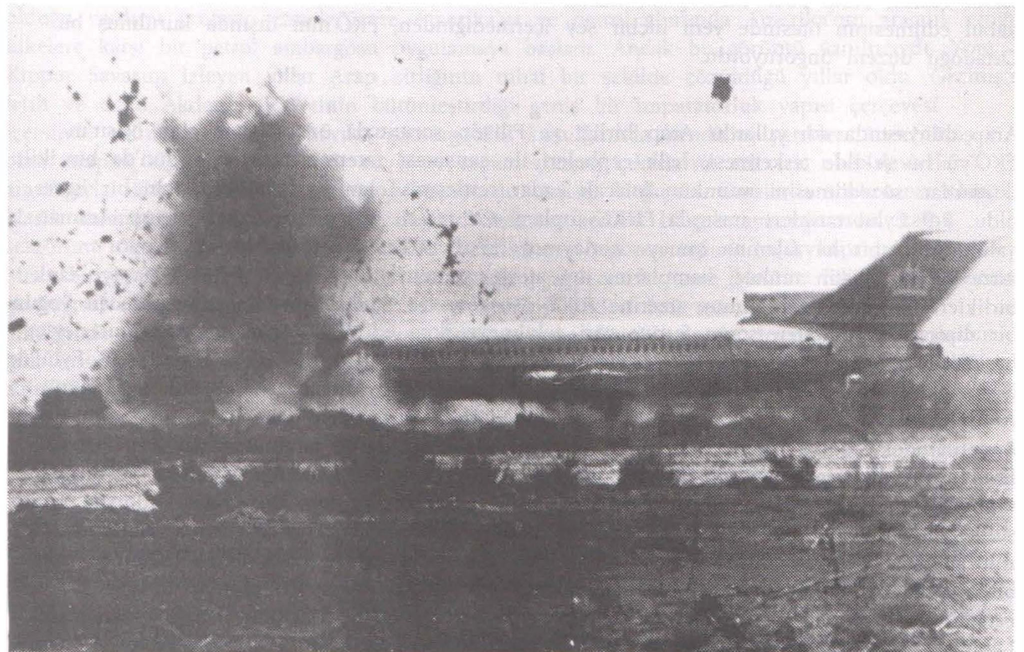
Bu tür başarılar, mevcut Arap rejimlerini de gerilla savaşı içinde aktif bir rol almaya yöneltti. Bu konuda öncülüğü savaştan hemen sonra *Halk Kurtuluş Savaşı Öncüleri* örgütünü ve onun askerî kanadı olan *Saika*'yı (Yıldırım) kuran Suriye'deki *Baas* rejimi yaptı. 1968 içersinde Ürdün, Batı kıyısı, Suriye ve Kuveyt'ten *Baas* temsilcileri biraraya gelerek *Baas Partisi'nin Birleşik Filistin Örgütü*'nü kurdular. Irak'taki *Baas* rejimi ise *Arap Kurtuluş Cephesi* ile bu kervana katıldı. Şubat 1969'da gerilla örgütlerinin resmen temsil edildiği ilk oturum olan *Filistin Ulusal Konseyi*'nin beşinci kongresi toplandığında, örgütler arasındaki ilişki henüz hâlâ dostaneydi. Kongre'de bundan böyle *Filistin Ulusal Meclisi* işlevi görecek olan toplulukta çeşitli örgütlerin temsil oranlarını belirlendi: Bu oranlara göre, 105 kişilik meclisin 33 üyesinin *El Fetih*, 12'sinin *FHKC*, 12'sinin *Saika*, 11'inin *FKÖ*'nün eski yürütme kurulu, 5'inin *FKÖ* askerî kolu olan *Filistin Kurtuluş Ordusu*, 1'inin *FKÖ*'nün Ulusal Fonu, 3'ünün öğrenci, işçi, ve kadın örgütlerinin temsilcilerinden, 28'i ise bağımsızlar arasından seçilecekti. *FHKC* bu formülü reddederek bütün örgütlerin eşitlik temeli üzerinde birleşmesi gerekçesiyle *Ulusal Meclis*'te yeralmayı reddettiyse de, daha sonra çoğu durumda toplantılara katılmış ve böylelikle *Ulusal Meclis*'in büyük ölçüde temsilî bir organ olarak algılanması sağlanmıştır. Aynı kongrede Yaser Arafat'ı da *FKÖ* başkanlığına seçen *Meclis*, *DHKC*'nin *FHKC*'den kopuşu gerçekleştikten sonra sözkonusu örgüte de *FKÖ*'ye ve ona bağlı *Filistin Silahlı Mücadele Komutanlığı*'na katılma çağrısı yaptı ve ortak "hazine"den bir miktar para ve silah yardımı yaptı. Bu sayede 1970'e varıldığında *DHKC* fedayi sayısını 1,200'e yükselterek *El Fetih, Saika* ve *FHKC*'den sonra dördüncü büyük örgüt durumuna yükseldi. Tam sayılar bilinmemekle birlikte, dünyadaki toplam Filistinli nüfusunun henüz 5 milyona ulaşmadığı bu dönemde *El Fetih*'in gerillalarının sayısının 15 bini bulduğu tahmin ediliyor. Yaklaşık aynı sayıda asker kontrol etmekle birlikte *Saika*'nın gücünün ne kadarının Filistinli ne kadarının Suriyeli olduğu bilinmiyor. *FHKC*'nin 1970'lerin başındaki gücünün ise 2 ila 3 bin gerilla arasında olduğu sanılıyor.

Yıpratma Savaşı

Ancak 6 gün savaşından sonra *FKÖ* askerî gücünü sivil örgütlenme düzeyinde tekrarlamakta aynı derecede başarılı olamadı. Daha savaş tamamlanmadan Batı kıyısını işgal eden askerî komutanın yayınladığı ve "hükümete, yasamaya, tayinlere ve yönetime dair bütün yetkileri" kendisinde toplayan bildirisi, ateşkesten sonra da yürürlükte kaldı. Buna rağmen, ateşkesten hemen sonra, yörenin önde gelenlerinden 30 kişi batı kıyısında bir Filistin devleti kurulması karşılığında işgalcilerle işbirliği yapmayı teklif ettiler; reddedildiler. Yıl sonuna kadar örgütlenmesinde özellikle *Ürdün Komünist Partisi*'nin öncülük ettiği bir dizi grev ve protesto gösterisi yapıldıysa da, Aralık'ta önder kadroların tutuklanarak sürülmesi bu ilk direniş dalgasının hızını kesti. Öte yandan Ağustos 1967'de Hartum'da toplanan ve "İsrail'le barışa hayır; İsrail'i tanımaya hayır; Filistin toprakları üzerine pazarlık etmek üzere görüşmeye hayır" kararlarının alındığı Arap Birliği zirvesindeki birlik havası kısa sürede dağıldı. 22 Kasım 1967'de *BM*'in, bir yandan İsrail'in 6 Haziran öncesi sınırlarına dönmesini talep ederken, diğer yandan adil ve kalıcı bir barışın sağlanmasını, bölgedeki egemen devletlerin güvenilir sınırlar içinde yaşama hakkına saygı gösterilmesi şartına bağlayan 242 sayılı kararı yayınlandı. Suriye ve Irak'taki *Baas*, Cezayir'deki *FLN* rejiminin ve *FKÖ*'nün itirazlarına karşın Nasır ve Kral

Şii Emel örgütü lideri ve Yaser Arafat'ın düşmanı olarak bilinen Nebih Berri, 1982'de İsrail işgal kuvvetlerince bölgeden kovulmuş FKÖ savaşçılarının yeniden Lübnan'ın güneyinde yerleşik hale gelmelerini engellemiş, böylelikle de bir anlamda Suriye'nin çıkarlarına da hizmet etmişti. Çünkü Filistinlilerin denetimi altındaki bir Güney Lübnan İsrail'e karşı girişilecek daha fazla şiddet eylemi ve dolayısıyla Suriye'nin seyirci kalamayacağı misilleme eylemleri anlamına geliyordu. Filistinlilerin boşalttığı yeri Emel'den ayrılan örgütlerden, Şeyh Fadlallah'ın (altta solda) önderlik ettiği Hizbullah'ın doldurduğu söylenebilir: Şii milisler, İsrail'e huzur vermeme doğrultusundaki değişmez kararlılıklarını daha ılımlı bir politika yanlısı Nebih Berri'nin karşı çıktığı türden eylemlerle gösteriyorlardı. Bu eylemler arasında, bölgedeki Barış Gücü askerlerini öldürme, yaralama ve uçak kaçırma eylemleri vardı. Uçak kaçırma eylemleri sırasında yolculara zarar vermeme gayreti içinde olan FKÖ'lülerin tersine, Hizbullah milisleri gerektiğinde yolcuları öldürmekten çekinmiyorlardı (altta sağda). Kurulduğu 1982'den bu yana birkaç bin savaşçıyı çevresinde toplayan örgüt, diğer irili ufaklı radikal Şii örgütleri gibi Lübnan'da bir İslam Cumhuriyeti kurma amacını güdüyordu. Savaşçıları İranlı Pasdaran (Devrim Muhafızları) tarafından eğitilen örgütün mücadele ettiği esas gücü, çoğunluğunu Lübnanlı Şiilerin oluşturduğu ve İsrail tarafından eğitilen, silahlandırılan ve finanse edilen SLA (Güney Lübnan Ordusu) oluşturuyordu. İsrail 1985'te geri çekildikten sonra bu ordu sınırdaki tampon bölgeyi kontrol etmeye başlamıştı.

Hüseyin kararı onayladıklarını belirttiler. Ancak uluslararası politika alanındaki bu ayrışmaya karşın, askerî strateji konusunda Nasır'la *FKÖ*'nün büyük çoğunluğu arasında bir görüş birliği vardı; her ikisi de İsrail'e karşı nihai ve topyekûn bir savaş perpspektifini dışlamadan, gerilla çetelerinin kilit bir rol oynayacağı uzun süreli bir yıpratma savaşı öngörüyordu. Daha Nasır'ın yıpratma savaşını resmen ilan ettiği Mart 1969'dan önce İsrail'le Arap güçlerinin sınır boylarında birbirleriyle çatıştığı 2 bine yakın olaydan 200'ü Mısır sınırında, bini Ürdün sınırında, diğerleri ise Suriye ve Lübnan sınırlarında cereyan etmişti.

Kara Eylül

Ancak yıpratma savaşı stratejisi konusundaki görüş birliği evrensel değildi. Bir kere Kral Hüseyin, Karame zaferinden sonra imha edilmiş bir İsrail tankının üzerinde "şimdi artık hepimiz fedayiyiz" diyerek fotoğrafçılara poz verdiyse de, gerilla savaşının gerektirdiği kitlesel seferberlik derecesini, kendi iktidarına karşı bir tehdit olarak görüyordu. 1968 sonbaharında Ürdün silahlı kuvvetleri ile *FKÖ* içindeki grupların gerillaları arasında silahlı çatışmalar başladı.

Diğer yandan halk cepheleri de *FKÖ* içindeki çoğunluk eğilimini oluşturan *El Fetih*'le ayrılıklarını koruyor, Arap rejimleri içinde en gericisi olan Ürdün'deki Haşimi rejimle mücadeleyi sürdürüyorlardı. Örneğin 1970'de Kral Hüseyin'e, her ikisi de Filistinliler tarafından olmak üzere iki suikast girişiminde bulunulmuştu. Ancak 1968-70 iki cephe arasındaki strateji ve sınıfsal taban farklarının daha da derinleştiği yıllar oldu. Kadrolar düzeyinde siyasal eğitime atfettiği önemle ön plana çıkan *DHKC*, giderek genç aydınları ve özellikle yurtdışında, ABD ve Avrupa'da eğitim görmekte olan üniversite öğrencilerini kendisine çekiyordu. Ama diğer yandan da, belki de paradoksal görünebilecek bir şekilde, stratejisinin kilit noktasını işgal altındaki topraklarda yapılan silahlı eylemler oluşturuyordu. Oysa aynı dönemde *FHKC*, Siyonizmin emperyalizmin bir ajanı olduğu tesbitinden hareketle, mücadeleyi dünya çapında sürdürme kararı almış, *DHKC* tarafından sert bir biçimde eleştirilen uçak kaçırma eylemlerini başlatmıştı. Temmuz 1968 ile bu tür eylemleri durdurma kararı aldığı Aralık 1973 arasında *FHKC* Arap dünyası dışında 16 eylem gerçekleştirdi. 1970'e varıldığında *FKÖ*'yü oluşturan örgütlerden bu üçü, *El Fetih*, *FHKC* ve *DHKC* arasındaki siyasal ve stratejik farklar öylesine derinleşmişti ki, 27-28 Ağustos tarihleri arasında *Filistin Ulusal Meclisi* Amman'da olağanüstü bir toplantıya çağrıldı. Ancak toplantıyı gerekli kılan yegâne etmen, örgütler arası farklar değildi; uluslararası konjonktür de Filistin davası aleyhine değişme eğilimi gösteriyordu. 1967 savaşından sonra, Suriye ve Mısır ile ABD arasındaki diplomatik ilişkiler kesilmiş, bölgedeki güçler dengesi Amerika aleyhine bariz bir biçimde değişmişti. Doğan iktidar boşluğunu Sovyetler Birliği'nin doldurması, dönem koşullarında, kaçınılmazdı. 1967 sonrasında SSCB özellikle Mısır'in askerî ihtiyaçlarının başlıca tedarikçisi konumuna geldi. Nasır geçmişte, II. Arap-İsrail Savaşı'nı izleyen yıllarda yapmış olduğu gibi, bir yandan uluslararası arenada SSCB'ye yaklaşırken, öte yandan ülke içinde ve bölgesel ilişkilerinde giderek daha sağ bir politika izlemeye başladı. 6 gün savaşından önce sol ülkedeki tek parti olan *Arap Sosyalist Birliği* içerisindeki komünist ve sol önderliğin etkisiyle geniş bir anti-feodal kampanya başlatmış ve savaş sırasında kitlesel seferberlik girişimlerinde bulunmuş *Sosyalist Gençlik Örgütü* 1969'da dağıtıldı. Arap ülkeleri düzeyinde ise yine aynı yıl Libya'da Kral İdris'i deviren Kaddafi yönetiminin yaptığı birleşme çağrısına karşı Nasır kayıtsız kaldı. Mısır'ın Arap "devrimci" bir Arap birliğinin öncüsü olmaktan çıkarak ulus-devletleşme sürecinin Nasır döneminde vardığı uç nokta ise 1970 yazında Amerikan dışişleri bakanı Rogers'ın adıyla tanınan barış planını kabul etmesi oldu. Sözkonusu plan, temelde *BM*'in 242 sayılı kararı temelinde bir ateşkesin kabul edilmesinin ötesinde yeni hiçbir şey içermediğinden, *FKÖ*'nün dışında kurulmuş bir Ortadoğu düzeni öngörüyordu.

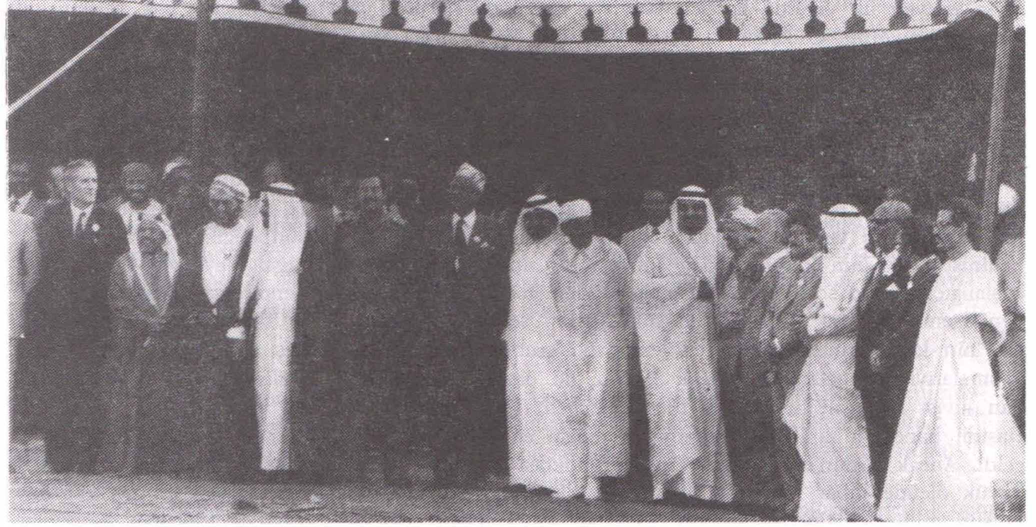
Arap dünyasında adı yıllardır Arap birliği ve Filistin sorunuyla özdeşleşmiş olan Nasır'ın *FKÖ*'yü bu şekilde terketmesi, halk cepheleri ile çatışması zaten, neredeyse Ürdün'de bir ikili iktidardan sözedilmesini mümkün kılacak kadar sertleşmiş olan Kral Hüseyin için bir işaret oldu. 7-9 Eylül tarihleri arasında *FHKC* toplam 425 yolcu taşıyan üç uçağı kaçırıp Amman yakınlarında bir havaalanına inmeye zorlayınca, 17 Eylül'de Ürdün ordusu Amman'ın kuzeyindeki Filistin mülteci kamplarını top ateşine tutmaya başladı. 20 Eylül'de Suriye tank birlikleri Ürdün'e girdi; bunun üzerine ABD, Moskova ve Suriye arasında cereyan eden yoğun bir diplomatik trafikten sonra Suriye geri çekilmeye ikna edildi. 10 gün sonra Sudan devlet başkanı Numeyri ve Nasır'ın çabalarıyla bir anlaşmaya varıldıysa da kalıcı olmadı; 28 Eylül'de Nasır öldü ve iç savaş sürdü. "Kara Eylül" yalnızca Filistin kurtuluş· hareketini değil bütün Arap dünyasını köklü bir biçimde etkiledi. 19 Ekim'de Suriye'deki *Baas* rejiminin Salih Cedid önderliğindeki radikal hizbi Hafız Esad önderliğindeki bir darbe tarafından devrildi. Hafız Esad'ın ilk yaptıklarından biri *Saika* örgütünde geniş çaplı bir temizliğe girişmek ve Suriye topraklarının gerilla faaliyetleri için kullanılmasını yasaklamak oldu. Bu sırada Ürdün'de bütün şiddetiyle sürmekte olan iç savaşta *El Fetih* aktif olarak savaşmaktan kaçınıyor, arabuluculuk rolü oynamaya çalışıyordu. Ancak Hüseyin batı yakası da dahil olmak üzere Ürdün'de özerk bir Filistin örgütüne tahammül etmemeye kararlıydı. Bütün önder kadrolarıyla birlikte *El Fetih*'in de katılmak zorunda kaldığı iç savaş, Temmuz 1971'de *FKÖ*'nün Ürdün'ü terkederek Lübnan'a çekilmesiyle sonuçlandı.

HAVATME, NAYIF (1935-...)

Bir yandan İsrail'e karşı silahlı mücadeleyi sürdürürken aynı zamanda İsrailli Marksistlerle de ilişkiye geçen ilk Filistinli direnişçi, *Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi*'nin önderi Nayif Havatme, 1935 yılında Ürdün'de el-Salt'te Hıristiyan bir Bedevi aşirette doğdu. Beyrut Arap Üniversitesi'nde öğrenim gördüğü sırada 1954'de Arap Milliyetçi Hareketi'ne katıldı. Ürdün, Irak ve Lübnan'da faaliyet gösterdi. General Kasım'ın siyasi polisleri tarafından izlendiğinden uzun süre saklanmak zorunda kaldı. Saklandığı yerin yasak yayınlar da bulunduran bir kitapçının tavanarası olması ona, bu süreyi Marksist-Leninist eserlerin büyük bir çoğunluğunu okuyarak değerlendirme imkânını verdi. Ancak, yine de sonunda Bağdat'ta tutuklanmıştır. 1963'te General Kasım'ın öldürülmesinden ve *Baas* rejiminin iktidara gelmesinden dolayı hapisten çıktıysa da, rejimle işbirliği yapmayı reddedince yeniden tutuklandı. Bu arada Amman Yüksek Mahkemesi tarafından da gıyaben idama mahkum edilmişti. Hareketin 1966'daki kongresinde Marksizme dayalı "bilimsel sosyalizm"i benimsediğini açıkladı. 1968'de Güney Yemen'deki yeni hükümetin radikal siyasi programının oluşturulmasına katkıda bulundu. Havatme, *Arap Milliyetçi Hareketi*'nin Filistin Şubesi olarak örgütlenmiş olan *Geriye Dönüş Yiğitleri*'nin *Filistin Halk Kurtuluş Cephesi*'ne dönüşmesine, Üniversite'den beri arkadaşı olduğu Corc Habaş ve Dr.Haddad'la birlikte önderlik etmekle birlikte, giderek hem *Ürdün Komünist Partisi* ile hem Lübnan'daki *Komünist Eylem Örgütü* ile ilişkilerini geliştirdi ve 1969 başında *FHKC*'den koparak *Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi*'ni kurdu. "Uzun süreli halk savaşı" stratejisini benimsediği için zaman zaman "Maocu" olarak nitelendirilmiş olmakla birlikte, *DHKC*'nin Sovyetlerle ve diğer Varşova Paktı ülkeleri ile ilişkisi daima kardeşçe oldu. *FKÖ* önderliği içerisindeki entelektüel kişilerden biri olarak tanınan Havatme'nin 1967 yenilgisi üzerine yazdıkları ve çıkardığı sonuçlar, örgütün 1973 öncesi ve sonrasındaki politikalarının belirlenmesinde etkili oldu. Batı Şeria ve Gazze'de *FKÖ*'nün bir devlet kurma haklarının savunulması konusunda Arafat'ın yanında yer aldıysa da, Lübnan iç savaşının hemen başında "red cephesi" ile birlikte *falanjist*lere karşı savaşa katıldı.

50 Filistin Devrimi ve Ortadoğu

1 Eylül 1982'de, son FKÖ birliklerinin Lübnan'ı terkettiği gün, bir radyo konuşmasında Reagan Ortadoğu'daki ihtilafların çözümü için "Batı Yakası'nda ve Gazze'de Ürdün ile işbirliğine giderek Filistinlilerin kendi yönetimlerini kurmalarını" öneriyordu. Nasır döneminden beri Ortadoğu'da bir tür "Pax Americana" doğrultusunda girişimlerde bulunan Amerikan diplomasisi, Camp David'in, Filistinliler sorununa açıklık getirilmediği müddetçe Ortadoğu sorununun çözümünde tek başına yetersiz kalacağına kanaat getirmişti. Ancak yeni öneriler doğrultusunda görüşmelerin başlatılmasının önünde üç belli başlı engel vardı: İsrail'in FKÖ ile pazarlık etmeyi reddetmesi; Ürdün kralı Hüseyin'in işgal bölgelerinin sorumluluğunu yalnızca FKÖ'ye devreden Arap Birliği kararlarına (Rabat 1974) bağlılığı ve son olarak da FKÖ'nün Filistin sorununu yalnızca bir mülteci sorunu olarak gören Birleşmiş Milletler'in 242 sayılı kararını tanımasının olanaksızlığı. Bunlara bir de İsrail'in işgal bölgelerinde uyguladığı saldırgan iskân politikaları eklenince, herhangi bir Arap devlet adamı için görüşmelere katılmak ihanetle suçlanmasına yetiyordu. Reagan konuşmasında, Filistinliler sorununun yalnızca mülteci sorunundan ibaret olmadığına yer veriyor ve görüşmelerin başlayabilmesi için iskân politikalarının derhal durdurulmasının gerekliliğinden bahsediyordu. Batı Yakası ve Gazze'de barışçı bir çözüm olarak ne bağımsız bir Filistin Devleti'nin kurulmasının ne de bu bölgelerde İsrail egemenliğinin ya da sürekli denetiminin olanaklı olduğunu belirtiyor, nihai statü olarak Ürdün ile birleşik özerk bir Filistin bölgesi öneriyordu. Ancak Reagan planı, görüşme sürecinde izlenebilecek yönteme yer vermemekteydi. Ne FKÖ'den bahsediyor, ne de Filistinlilerin görüşmelere katılım biçiminden sözediyordu. Kral Hüseyin tepki göstermekte geçikmedi. 6 Eylül 1981'de Fas'ta, bağımsız bir Filistin Devleti talebini öne süren fakat dolaylı yoldan İsrail Devleti'ni de tanıyan ve böylelikle Hartum Zirve Konferansı'ndaki politikalarından kısmen vazgeçen bir Arap Zirve Konferansı toplanmıştı. Aldığı kararlarla Arap Birliği, zamanın Suudi Arabistan veliahtı Prens Fahd'ın Ağustos 1981'de önerdiği planı kabul etmiş oluyordu. Na Fahd Planı ne de Fas Planı, bir Ürdün-Filistin federal devletini öngörüyordu. Rabat Zirvesi'nde bu karar FKÖ'ye bırakılmıştı. Kendi kaderini tayin hakkını bağımsız bir devlet kurarak ya da federal bir devlete dahil olarak gerçekleştirmek isteyip istemediğini FKÖ'nün kendisi karara bağlamalıydı. Kral Hüseyin Arap Birliği'nden daha somut bir tavır takındı: 20 Eylül 1982'de FKÖ'ye, birlikte bir Ürdün-Filistin federal devleti çerçevesi çizmeyi ve işgal bölgeleri halkının oyuna sunmayı önerdi; 7 Ekim'de Kara Eylül'den beri Ürdün hapishanelerinde tutuklu bulunan 736 eski Fedai serbest bırakıldı. 2 gün sonra Arafat Amman'a geliyor ve günlerce süren görüşmelerden sonra Haşemi devleti ile sıkı bir ittifak içinde olduğunu açıklıyordu. 21 Aralık'ta Reagan'la yaptığı görüşmede Kral Hüseyin bağlayıcı bir FKÖ kararından olmasa bile Arafat'ın onayından sözedebiliyordu, ABD'nin iskân politikalarını durdurmak ve Lübnan'dan çekilmek konusunda İsrail'e baskı yapıp yapmayacağıyla ilgileniyordu. Reagan ise, FKÖ'nün hangi koşullar altında 242 sayılı kararı tanıyıp tanımayacağı ve öne çıkmış üyelerini görüşme delegasyonuna gönderip göndermeyeceği noktası üzerinde duruyordu. Bu siyasi ortamda Şubat 1983'de Cezayir'de toplanan Filistin Ulusal Meclisi hem devrimci eylemciliği hem de diplomatik girişimleri bir perspektif olarak ortaya koyuyordu. Arafat, cebinde 31 Aralık-5 Nisan arası Kral Hüseyin'le birlikte hazırladıkları Konfederasyon planıyla', FKÖ Yürütme Komitesi'nin bulunduğu Kuveyt'e gittikten 5 gün sonra onun yerine FKÖ önderliğinin bir üyesi yeni önerilerle Amman'a geldi. Reagan planının öne sürdüğü koşullar örgüt içinde çoğunluğun onayını alamamıştı. Kral Hüseyin Rabat kararlarına işaret ederek "işgal edilmiş bölgelerdeki kardeşlerimiz" üzerindeki sorumluluğu FKÖ'ye devrettiğini açıkladı. Fotoğrafta, 1982'de Fas'da toplanan Arap zirvesi görülüyor.

Dördüncü Arap-İsrail Savaşı: Yom Kippur ya da Ramazan

1971'i izleyen iki yıl, yakın tarih içersinde İsrail'deki Siyonist yönetimin kendisini en rahat hissettiği dönem oldu. Mısır Rogers Planı'nı kabul etmekle yıpratma savaşına, hiç değilse resmen, son vermiş. Suriye Kara Eylül sırasında Amerikan diplomatik baskısı tarafından tarafsızlaştırılmış, Ürdün fiilen İsrail'in müttefiki gibi davranmıştı. Ama Hafız Esad'ın ABD'nin diplomatik baskısına tepkisi Ocak 1971'de Moskova'ya giderek yoğun bir malî ve askerî yardım garantisi almak olmuştu. Mısır'ın ise Süveyş kanalı kapalı olduğu sürece statükoya razı olması sözkonusu olamazdı. Henüz daha Ürdün'deki iç savaş sürerken Nasır'ın yerini alan Enver Sedat Yaser Arafat'la ilişki kurarak, yeni bir Arap-İsrail savaşı halinde *El-Fetih*'in askerî katkısının ne kadar olabileceğini soruşturmuştu. Bu yıllar Nasır'ın öncülük ettiği bağlantısızlık politikasının en parlak sonuçlarını verdiği yıllar oldu. 1971'de Libya, Suriye ve Mısır bir *Birleşik Arap Federasyonu*'nun temellerini attılar. Temmuz 1972'de ise Sedat Mısır'daki yaklaşık 15 bin Sovyet danışmanının ülkeyi terketmesini istedi. Ancak, bu gelişme 1973'te önce, beklendiği gibi Mısır'ın blok değiştirerek Amerika'nın "müşteri"lerinden biri haline gelmesiyle sonuçlanmadı. Ancak kendisine Ortadoğu'da daha yakın bir müttefik arayan Sovyetler'le Suriye arasındaki ilişkilerin daha da yoğunlaşmasına yolaçtı. Bu koşullarda Mısır İsrail'e karşı ve bu sefer Arap inisiyatifiyle başlatılacak yeni bir Arap-İsrail savaşının planlarını, ABD, SSCB ve İsrail istihbarat servislerine sezdirmeden yapabiliyordu. 1 Ekim 1973'te Sedat Sovyet elçisine yakın bir gelecekte Mısır'ın ateşkesi ihlal edebileceğini bildirdi. İsrail, ordularını ancak 5 Ekim'de, tesbit edilen saldırı tarihinden bir gün önce alarma geçirebildi ve bu gelişme Amerikan istihbarat servisleri için de tamamen bir sürpriz oldu. İsrail'de Yom Kippur adlı bayram olan, Mısır'da ise Ramazan'a rastlayan 6 Ekim'de başlayan saldırı, ABD'nin İsrail'e yaptığı günde 1,500 tonluk askerî yardıma rağmen, düzenli Arap ordularının İsrail'e karşı kazandığı ilk askerî zaferle sonuçlandı. Dahası 4 Arap-İsrail savaşı çeşitli Arap ülkelerinin Arap birliği ülküsünün en parlak ve son ifadelerinden birini gerçekleştirmelerine imkân verecekti. Suudi Arabistan'ı izleyen diğer *Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri*, İsrail'e yapmakta olduğu yardımı protesto etmek üzere Amerika'ya ve petrol alımında Amerika'nın aracılık ettiği ülkelere karşı bir petrol ambargosu uygulamaya başladı. Ancak bu görüntü yanıltıcıydı. Yom Kippur Savaşını izleyen yıllar Arap birliğinin nihai bir şekilde çözüldüğü yıllar oldu. Geçmişte fetih ve doğu Akdeniz ticaretinin bütünleştirdiği geniş bir imparatorluk yapısı çerçevesi içersinde edinilmiş ve 19. yüzyılın sömürgecilik koşullarında kendisini yeniden üretebilmiş olan Araplık kimliği artık, farklı ve kimi zaman çatışan çıkarlarını tek tek ulus devletler aracılığıyla ifade eden burjuvazilere bölünüyordu. Ancak kuşkusuz buralarda sözkonusu olan, klasik anlamıyla "milli burjuvazi"ler değildi. Sedat'ın, serbest bölgeler yaratılmasını, kamu sektörünü daraltmayı, yabancı yatırımları özendirmeyi öngören *infitah* (açık kapı) programıyla, Mısır burjuvazisi yabancı sermayenin temsilciliğini üstlenmek üzere Mısır'ın Filistin konusunda geleneksel olarak benimsemiş olduğu askerî yükümlülükleri feda ederken, Hafız Esad'ın kimliğinde simgelenen Suriye'deki askerî bürokrasi, kendisini bölgede dengenin korunmasının kilit unsuru olacak süper güç konumuna aday olmakla, emperyalist dünya sistemine, belki daha karmaşık bir yoldan ama aynı derecede bağımlı bir hale geliyordu.

Emperyalizm Çağında Bir Ulusal Kurtuluş Savaşının Paradoksları

Kara Eylül, Filistin halkının tarihinde bugün de sürmekte olan paradoksal bir sürecin ilk adımını oluşturdu. Bir yandan *FKÖ* ile temsil ettiği Filistin halkı arasındaki coğrafi mesafe açılırken, öte yandan gittikçe daha sıkı maddi ve manevi örgütsel bağlar kuruldu. Yalnız o kadar da değil: 1973'ten sonra *FKÖ* Siyonizm'e karşı sürdürdüğü mücadele içersinde İsrail ordusuyla olduğu kadar ve hatta daha da sık olarak Arap güçleriyle savaşmak zorunda kalacaktı.

Oysa izleyen ilk yıllarda harekât başarıya ulaşmış, *FKÖ*'nün yöredeki varlığına son verilmiş gibi gözüküyordu. O kadar ki, İsrail yönetimi 1972 yılına varıldığında işgal altındaki topraklarda belediye seçimlerine bile izin verecek kadar duruma hakim görünüyordu. İlk önce boykot çağrısı yapan Kral Hüseyin, seçimlerden birkaç hafta önce İsrail'in geri çekilmesini ve Ürdün ırmağının her iki yakasında Haşimi hanedanına bağlı bir *Birleşik Arap Krallığı* oluşturulmasını öngören bir barış planı ilan etti. Ürdün taraftarları, seçimlere *FKÖ*'nün karşı çıktığı bu barış planını kampanyalarının ana teması haline getirerek katıldılar ve iki kasaba dışındaki bütün belediye seçimlerini kazandılar. Ancak Batı kıyısı da, özellikle tarihî *Ürdün Komünist Partisi* tarafından temsil edilen radikal bir gelenekten yoksun değildi. Marksist Leninist *DHKC*'nin kuruluşundan sonra işgal altındaki topraklarda giriştiği eylemler ve başlangıçtaki "uç sol" tavrını kısmen gözden geçirerek, çok net bir enternasyonalist çizgiyi benimsemesi ve bu çizgi doğrultusunda İsrail soluyla ilk ilişki kuran Filistin örgütü olması, *ÜKP*'nin kadrolarını derinden etkilemiş, iki grubun birbirlerine "kardeş örgüt" muamelesi yapmalarıyla sonuçlanmıştı. Ocak 1973'te iki örgüt, *Filistin Ulusal Meclisi*'nin onayıyla, birlikte Batı kıyısı merkezli bir *Filistin Ulusal Cephesi* (FUC) kurdular ve Batı kıyısında sağ ve merkez Haşimi hanedanı taraftarları tarafından temsil edilirken sol, *FUC* tarafından temsil edilir hale geldi. Ancak Ürdün'ün İsrail'in en zayıf noktası olan Batı kıyısında bir cephe açmadığı için büyük ölçüde itibar kaybettiği Ekim 1973 savaşı, bu dengeyi değiştirerek, sağ ve merkezi de Filistin milliyetçiliğine kazandırdı. Savaştan sonra Kasım 1973'te Cezayir'de toplanan Arap Zirvesi, *FKÖ*'yü Filistin halkının tek meşru temsilcisi sayan bir kararı kabul etti; ancak karar oybirliğiyle alınmamıştı. Kral Hüseyin *FKÖ*'yü ancak kamplarda yaşayan mültecilerin temsilcisi saymakta ısrar ediyordu. Dahası, Kasım'da Ürdün savaşın sonuçlarını tesbit edip "adil ve kalıcı bir barış" sağlamak üzere toplanacak Cenevre Konferansı'na, *FKÖ* Filistin halkının tek meşru temsilcisi olarak kabul edildiği takdirde katılmayacağını bildirmişti. Arap dünyasında, ABD'nin *FKÖ*'yü dıştalayan bir çözüm dayatmak için kullanabileceği bu çatlaktan çok daha önemlisi, *FKÖ*'nün kendisinin Cezayir zirvesine bölünmüş olarak girmesiydi.

Red Cephesi

BM'in, İsrail'in 1967'de işgal ettiği topraklardan çekilmesini öngören 242 sayılı kararını veri kabul ederek toplanacağı bilinen Cenevre Konferansı öncesinde, *DHKC*'nin, *El Fetih* tarafından da kabul edilen "Filistin'in kurtuluşu sürecinde ara aşamalar olabileceği" tezi kritik bir önem kazandı. Verili konjonktürde bu tez her iki örgüt tarafından da, İsrail'in terkedeceği Batı kıyısı ve Gazze şeridinde *FKÖ* tarafından bir Filistin devleti kurulabileceği şeklinde yorumlanıyordu. Bağımsızlar, *Filistin Ulusal Cephesi* ve Suriye ile İsrail arasında Golan'daki askerî kuvvetlerin birbirinden ayrılmasını sağlayan anlaşmanın imzalanmasından sonra Suriye kontrolündeki *Saika* da, bu tez doğrultusunda Cenevre Konferansları'na katılınması gerektiğini savunuyordu.

Oysa 242 sayılı karar, aynı zamana, *FKÖ*'nün o zamanda kadar karşı çıkmış olduğu, İsrail Devleti'nin tanınması gerekliliğini içeriyordu. Bu noktaya dikkati çeken *FHKC*, *FHKC-Genel Komutanlık* ve Irak kontrolündeki *Arap Kurtuluş Cephesi*, *FKÖ* içindeki "red cephesi"ni oluşturarak Cenevre Konferansı'na katılınmasına şiddetle karşı çıktılar. Bu, *FKÖ*'nün tarihinde o zamana kadar yaşamış olduğu en ciddi bölünmeydi. Ancak yaşanmakta olan bölünme, kısmen, örgütleri de kesen bir fikir ayrışmasından kaynaklanıyordu. Örneğin *El Fetih* önderliğine karşı kadroların önemli bir bölümü "red cephesi"ne yatkınlık duyarken, *FHKC* içinde çoğunluk eğilimini temsil eden Haddad'a karşı, genel sekreter Habbaş belirli koşullar altında Cenevre'ye gidilebileceğini düşünüyordu. Bu etmen, bölünmenin nihai bir kopmaya dönüşmesinin önlenmesinde etkili oldu ve *Filistin Ulusal Meclisi*'nin Haziran 1974'te toplanan 12. Genel Kurul'unda bir uzlaşma formülüne varıldı.

Bu formüle göre 242 sayılı karar ve bu karar temelinde yürütülen bütün uluslararası görüşmeler reddediliyor, ancak İsrail işgalinden kurtarılacak bütün topraklar üzerinde "halkın ulusal, bağımsız ve savaşçı otoritesini" temsil eden bir devlet kurulabileceği karara bağlanıyordu. Haziran kararlarını yoğun diplomatik çabalar izledi. Enver Sedat'ın ve Ürdün'ün malî olarak bağımlı bulunduğu Suudi Arabistan Kralı Faysal'ın yoğun baskıları, Batı kıyısında yaşayan önde gelen 200 Filistinlinin gönderdiği dilekçe sayesinde, Ekim 1974'te Rabat'ta toplanan Arap Zirvesi'nde Kral Hüseyin de ikna edilerek *FKÖ* Filistin halkının tek meşru temsilcisi sayıldı. Bu da, *FKÖ*'ye *BM*'in yolunu açmış oldu. 13 Kasım 1974'te yapılan Genel Kurul toplantısına, *kufiyyası* ve belinde tabancasıyla katılan Yaser Arafat, yaptığı iki saatlik bir konuşmayla dünya devletlerinin temsilcilerine Filistin sorununu anlattı.

Bu diplomatik başarılara ve petrol ambargosuna rağmen '70'lerin ikinci yarısında, Arap birliğinin bir hayal olarak bile muhafaza edilemeyeceği kanıtlanmakla kalmadı, Filistinlileri dışlayan bir Ortadoğu düzeninin kalıcılaştırılmasında bilfiil Arap devletleri çalıştı. 4 Eylül 1975'te imzalanan ve İsrail ordusunun Sina yarımadasından çekilmesiyle sonuçlanan II. Sina Ara Anlaşması, 3 yıl sonra Camp David anlaşmasıyla sonuçlanacak ve Mısır'ı Filistin sorunundaki taraflardan biri olmaktan çıkaracak sürecin ilk adımı oldu. Bu noktada devreye Suriye'nin girmesi ve *FKÖ*'nün ortak bir Suriye-Filistin askerî yönetiminin kurulması önerisini

Ortadoğu'da güç dengelerinin öncelikli olarak askeri düzeyde kurulmuş olması her türden politik ya da ekonomik olgunun eninde sonunda böyle bir genel tablonun yeniden üretilmesine katkıda bulunmaktadır. Öte yandan bir diğer görüngü de, askeri ve politik denklemlerin, giderek geçici ya da kalıcı biçimde oluşan veya dağılan ittifakların sürekli değişikliğe ve muazzam bir hareketliliğe sahip olmalarıdır. Son yirmibeş yıl içinde, hiçbir bölge bu kadar büyük ölçüde dışarıdan müdahalelere, düzeni bozma çabalarına, güç dengesini lehine çevirme yolundaki mücadelelere ve kargaşalıklara sahne olmamıştır. Askeri dengelerin aslında bir dengesizlik ve süregiden bir oynaklık anlamına geldiğini bu durum çok iyi ispatlamaktadır. Bu yüzden, Ortadoğu'daki askeri ve politik dengelerdeki süratli değişikliklerin taraflar tarafından her zaman tüm boyutlarıyla algılanması, giderek bu sayede bir "dengeli" politika oluşturulması kolay kolay beklenemez. Nasır'ın ölümünden sonra Camp David'e kadar giden yol Ortadoğu'da aktif olan hiç bir güç, hiç bir çevre, hatta Camp David mimarları tarafından bile kolay kolay öngörülemezdi. Bir diğer önemli dönüşüm ise İran'ın Amerika tarafından toptan kaybedilmesi, ve İsrail karşıtı güçler arasında birinci sıraya yükselmesiydi. Ancak İran-Irak savaşı, böyle bir desteğin önemli bir süre için ertelenmesine yol açtı. Yine de İran Devrimi'nin etkisiyle Ortadoğu'da İslamcılık eğilimlerinin güçlenmesi, zaten karışık olan ortama yeni boyutlar kazandırdı; ama asla "çözüm şansları" yaratma yoluyla değil. Sonuç olarak Filistin sorununun çözümsüzlüğü özel olarak bağımsızlık mücadelesinin "uluslararasılaştırılması", ve öncelikle İsrail'in bekâsının ABD'nin temel dış politika sorunu haline getirilmesinin yarattığı uluslararası politik ortamda, 1975'lerde "kurulabilecek"miş gibi görünen Filistin devleti ancak 15 Kasım 1988'de, Cezayir'in "Kasr el-Snoubar"un (Camlar Sarayı) genel kurul salonunda ilan edilebildi. Yaser Arafat (üstte), tüm Filistin halkı adına okuduğu bildiride "Filistin Ulusal Konseyi, Tanrı'nın adıyla, Filistin Arap halkı adına toprağımız Filistin'de başkenti Kudüs olan Filistin Devleti'nin

kabul etmesi, bir zamanlar Nasır'ın Mısır'ına bağlanan umutların, bu kez Esad'ın Suriye'sine bağlanabileceği umudu çok kısa sürdü ve bir yıl sonra Lübnan'da trajik bir şekilde hüsrana uğradı.

Lübnan İç Savaşı

Daha 1970'den önce, İsrail'in çok daha aktif kışkırtmasıyla, Kara Eylül'ü andıran bir komplo Lübnan'da da denenmiş, ama toplumsal istikrarın henüz bozulmamış olduğu koşullarda, Müslüman çoğunluğu temsil eden başbakan Raşid Karami'nin ağırlığını koymasıyla ordu komutanı General Bustani ile Yaser Arafat arasında 1969'da Kahire'de imzalanan anlaşmayla Filistinlilerin Lübnan'daki varlığına hukuki bir çerçeve kazandırılmıştı.

Ancak 1970'lerde dünya bunalımının de etkisiyle Lübnan'daki mezhepler arasında kurulmuş olan hassas denge işlememeye başladı ve bu koşullarda Batı sermayesinin temsilciliğini üstlenmiş başlıca grup olan Maruniler, meydana çıkmakta olan bütün hoşnutsuzluklardan Filistinli mülteci ve fedayileri sorumlu tutmaya başlamışlardı. Ancak Maruni-Filistinli düşmanlığı, aynı zamanda, giderek sertleşmekte olan Lübnan'a içkin sınıf mücadelelerini hem gizlemeye hem ifade etmeye yarıyordu. Örneğin Şubat 1975'te Sidon'da çıkan olaylarda hernekadar sonunda, subaylarının çoğunluğu Maruni olan Lübnan ordusu ile "red cephesi"ne mensup Filistinli gerillalar karşı karşıya geldiyse de, çatışmaya yol açan olaylar, Müslüman balıkçıların eski devlet başkanı Kamil Şamun'un kurduğu balıkçılık konsorsiyumunu protesto etmek için gösteriler düzenlemeleri ve ordunun onlar üzerine ateş açması yüzünden çıkmıştı. İç savaşsa, iki ay sonra en güçlü Maruni örgütü olan *falanjistler*in Ayn el Rumaneh'te bir otobüse saldırarak 27 Filistinliyi öldürmesi üzerine çıktı.

İç savaşın birinci yılı boyunca İsrail'den giderek artan miktarlarda destek gören Maruniler, Kemal Cumblat önderliğinde bir *Ulusal Hareket* oluşturmuş olan ülkedeki bütün sol ve Müslüman gruplara karşı savaştılar. "Red cephesi"nin yanısıra *DHKC*'nin de *Ulusal Hareket*in saflarında çarpıştığı birinci yıl boyunca *El Fetih* savaşın dışında durmaya çalıştı ve zaman zaman arabuluculuk girişimlerinde bulundu. Aralık 1975'te açıkça yenilmekte olduğunu gören Maruniler, stratejilerini değiştirerek kuzeyde ve Doğu Beyrut'ta kurtarılmış bölgeler yaratarak bir taksim planı uygulamaya başladılar. Bu ise, Doğu Beyrut'taki Filistin mülteci kamplarını ele geçirmelerini gerektiriyordu. Uyarısına karşın kamplar kuşatılınca *El Fetih*'in savaşa girmesi iç savaşın ölçeğini değiştirdi. Kısa zamanda, Lübnan'da iktidarın bir devrimci ve sol Kemal Cumblat-*FKÖ* koalisyonuna geçeceği anlaşılınca Suriye'nin Lübnan işgali ve daha özgül olarak *FKÖ*'ye karşı harekâtı başladı. Beklenenin aksine *Saika*'nın büyük çoğunluğu destek vermektense *El Fetih* saflarına katıldı. Ancak bu safhada Arap dünyası henüz *FKÖ* ile Suriye arasında topyekûn bir savaşa hazır değildi. Suudi Arabistan'ın müdahalesiyle *FKÖ* ile Suriye arasında bir anlaşma imzalandı.

İç savaş biri için bitmiş gibi göründüyse de, Maruniler yeni müttefikleri Suriye'nin işgali altında bile taksim planından vazgeçmiyorlardı. Bu koşullarda doğabilecek yeni bir Suriye-*FKÖ*-Lübnan solu ittifakı ise 1978'deki birinci İsrail işgali ile önlenecek, 1982'de 90 bin askerin katıldığı ikinci İsrail işgali sonunda ise 9 bin fedayi Beyrut'u terketmek zorunda kalacaktı. Bu süreç içersinde bölgede etkili olan tarafların niteliği de köklü bir dönüşüm geçirdi; 1960'ların sonunda *FKÖ* içinde biraraya gelmiş örgütlerin ya da tarihi boyunca Lübnan'ın toplumsal yapısını belirlemiş ittifakların aksine, Lübnan iç savaşı boyunca ortaya çıkan siyasal özne ya da kurulan ittifaklar -örneğin 1982'den sonra *FKÖ* içinde Arafat önderliğine karşı ortaya çıkan, Suriye destekli Abu Musa hizbi ya da 1978'den sonra İsrail desteğiyle Güney Lübnan'da askerî kontrolünde bir "Özgür Lübnan" kuran Maruni Binbaşı Saad Haddad-, artık halk sınıflarının tarihsel ve toplumsal kökleri olan bölümlenmelerini değil, çeşitli düzeylerdeki süper güçlerin güncel politik hesaplarını, neredeyse dolaysız bir biçimde yansıtıyorlar. Ancak, bütün bunlara rağmen, Kara Eylül'den 18, Beyrut'u terketmek zorunda kalmasından 6 yıl sonra *FKÖ* 15 Kasım 1988'de bağımsız Filistin Devleti'nin kurulduğunu ilan ettiler.

Bu direnişin sürekliliğinin sağlanmasında bütün dünyaya yayılmış olan Filistin sermayesinin hatırı sayılır katkısı olmakla birlikte, asıl tayin edici etken *FKÖ*'nün işgal altındaki Filistin'deki halk desteğini yitirmemiş, aksine süreç içinde güçlendirmesi ve örgütlemesi olmalı. 1976'da daha Lübnan'da iç savaş sürerken Batı kıyısında yapılan belediye seçimlerinde bir kasaba dışındaki bütün seçimleri *FKÖ* yanlısı adaylar kazanmıştı. Bu dönemde başlayan protestolar ve kadın komiteleri, sendikalar, gençlik kuruluşları aracılığıyla sürdürülen örgütlenme doruğuna Aralık 1987'de "çocuk general"lerin öncülük ettiği *intifada* ile ulaştı.

Lübnan iç savaşıyla ve özellikle bünyesinde yalnız bir ulusal kurtuluş değil toplumsal devrim perspektifi de barındıran *FKÖ*'nün Beyrut'u terketmesiyle birlikte, merkezi Filistin olan bir Ortadoğu devrimi umudunun geri çekildiği söylenebilirse de, Filistin halkının direnişi sürmekte olduğu gibi, henüz emperyalizm bütün bölgede devrimin enkazı üzerine yeni ve istikrarlı bir düzen inşa etmeyi başarabilmiş değil.

kuruluşunu ilan eder" diyordu. Bağımsız Filistin Devleti'nin ilan edilişi tartışmaları en nihayet 1988'de son bulmuş ve Filistin direnişinin hemen hemen tüm liderleri tarafından kabul görmüştü. 15 Kasım'dan üç gün önce* FHKC *önderi Corc Habbaş,* FDHKC *önderi Nayif Havatme,* El Fetih *Merkez Komitesi üyesi Abu İyad,* Filistin Komünist Partisi *Politbüro üyesi Süleyman El Neccab, Fransa'da yayınlanan* El Yom El Saba *dergisine verdikleri demeçte Filistin Bağımsız Devleti'nin kurulmasının gerekli olduğunu söylüyordu. Devletin kuruluşunu hep birlikte onaylayan önderler,* BM*'nin 242 sayılı kararını tanıyıp tanımama konusunda ayrılıyordu; Abu İyad, "Filistin Devleti'nin bağımsızlığı ve Filistin halkının kendi kaderini tayin hakkının tanınması şartıyla kararı kabul edebileceğini" söylerken, Habbaş "sadece uluslararası meşru zeminden hareket edilmesi" gibi muğlak bir istekle cevaplandırıyordu; Havatme ve Neccab ise "bu koşulun 1980'de kaldığını ve ayaklanmayla birlikte daha gelişmiş bir ortamın doğduğunu ve bu nedenle yeni şartlara uyacak bir formülün gerekliğinden" sözediyorlardı. Aslında 15 Kasım'da Cezayir'de yaşananların temelleri 9 Nisan'da Gorbaçov'un Arafat'ı kabulünde gündeme geldi. Gorbaçov Arafat'a İsrail'i tanımasını,* BM*'nin 1973 tarihli 242 ve 338 sayılı kararlarını uluslararası bir barış konferansı için temel almasını istiyordu. Haziran'da da Arafat Arap zirvesinde kendisini Arap dünyasına kabul ettiriyor, bir süre sonra da uluslararası bir konferansta İsrail ile doğrudan görüşmelerin başlatılmasını kabul ediyordu; sonuçta* BM*'nin 181 sayılı kararı ve uluslararası konferansın temel alacağı şartıyla 242 ve 338 kararları da kabul edilirken, terörizm mahkum ediliyordu. Ama tüm bunlar intifadanın sona ereceği ve Filistin'de savaşın duracağı anlamına gelmiyordu. Filistin halkı işgal edilmiş topraklarda yaşadıkça, kendi toprağına sahip bir ülke olmayıp sürgün bir devlet ve sürülmüş bir halk olmaya devam ettikçe intifada da devam edecek. Bağımsız Filistin Devleti'nin ilanı savaşın biteceği anlamına asla gelmiyor, yeni bir savaşın farklı bir platformda süreceğinin göstergesinden başka birşey değil.

Afganistan

Afganistan, tarih boyunca büyük medeniyetlerin sınırında yeralmış bir bölgeden, burada yaşayan halkların etnik kompozisyonu da gözetilmeden İngiltere tarafından 1893'de, finanse ettikleri bir krallık olarak yaratıldı. 19. yüzyıl boyunca, İngiltere ile Rusya'nın nüfuz alanlarının karşılaştığı bölgede yeraldığı için, her iki imparatorluk da yörenin diğerinin kontrolü altına girmemesine ve herhangi bir özerk ve güçlü iktidarın gelişmemesine özen göstermiş, İngiliz orduları birkaç kez böylesi bir olasılığı önlemek için, Hindistan'daki ordularını kullanarak bölgeyi istila etmişlerdi. 1893'te İngilizler'in tayin ettiği Emir Abul Rahman Han'ın saltanatı başladığında, ülkenin bütün topraklarının ancak yüzde 12'sini oluşturan ekilebilir toprakların büyük bir kısmı feodal bir mülkiyet töresine tâbî olmakla birlikte, ülkeye ancak İslamiyetle birlikte girmiş feodalizmin çatısı altında kabile gelenekleri hâlâ etkililiklerini sürdürüyorlardı. Ülkede hepsi aşiretler biçiminde örgütlenmiş on "ulus" ya da kavim, Puştunlar, Tacikler, Hazarlar, Özbekler, Türkmenler, Imaklar, Farsibanlar, Nuristanlılar, Beluciler ve Kırgızlar yaşıyordu. 1978'de 15 milyona ulaşacak olan nüfusun yarısını oluşturan Puştunlar da, aralarındaki ilişki genellikle düşmanca olan iki aşirete, Popolzai ve Gilzai aşiretlerine bölünmüştü.

51 Afganistan

Aşağıda bir propaganda afişi görülen Babrak Karmal'i iktidara getiren 1979'daki Sovyet işgali, Afgan devriminin kendine özgü başarı ve sorunlarını unutturdu. Afganistan Demokratik Halk Partisi iktidara askerî bir darbe ile gelmiş olmakla birlikte açıkça devrimci bir programa sahipti. Yürürlüğe koyduğu toprak reformunun daha da başarılı olarak yoksul köylülüğü tamamen devrim saflarına çekememiş olmasının başlıca nedeni, parti kadrolarının tamamının Afganistan'ın sayıca çok az modernleşmiş, orta sınıflarından gelmeleri, kırla bütün ilişkilerini iki kuşak öncesinde kaybetmiş olmalarıydı. Toprak reformu uygulamasında, zaten geleneksel işlevleri arasında, toprağın aşiret üyeleri arasında bölüştürülmesi de olan cigradan (köy cemaat meclisi) yararlanıldığı ölçüde, devrim soldaki resimde görüldüğü gibi büyük bir coşkuyla karşılandı. Ancak çoğu yerde, yöreyi tanımayan, deneyimsiz ve genç kadroların kullanılması, tam tersi sonuçları doğuruyor, toprak sahipleriyle yoksul köylüler arasındaki sınıfsal karşıtlıktansa, aşiret bağları ve merkezî iktidara karşı beslenen geleneksel düşmanlık ön plana çıkıyordu. Örneğin bir durumda genç bir partili, yerel han hakkında kötü konuşunca köylüler kendisini öldürmüştü. İşin asıl paradoksal yanı ertesi günkü polis baskınında tutuklanan köylülerin hepsinin, toprak reformundan yararlanmış, yoksul köylüler olmasıydı. Bu tür olayların sonunda, sağdaki resimde görülen Beluciler örneğinde görüldüğü gibi, 400'e yakın büyük toprak sahibi, cigraları 100 bin Sovyet ve Afgan askeri, 80 bin polis ve binlerce parti görevlisine karşı silahlanmaya ikna edebildi.

Kendisi, daha kalabalık olan Popolzai aşiretinden olan Emir Abdul Rahman Han'ın İngilizler'in sağladığı malî kaynakları kullanarak ilk yaptığı şeylerden biri, Gilzai'lerden başlayarak diğer uluslara karşı kanlı seferler düzenlemek, geleneksel yerleşim biçimlerini altüst etmek, örneğin Gilzai'leri Hazarların yoğun olduğu bir bölgede iskân etmek oldu. Modernleşmenin son derece yavaş seyrettiği 20. yüzyıl boyunca, bu tür politikaların sonucu olarak ulus ve aşiretler arasındaki düşmanlıklar derinleşti. Gerçi, 1. Dünya Savaşı'ndan sonra Afganistan'ın bağımsızlığını ilan edip, İngiltere'yle süren bir yıllık savaştan sonra, bunu İngilizler'e de kabul ettiren, Bolşevik yönetimle iyi ilişkiler kurmaya çalışan Emir Amanullah Han, kadınların geleneksel giysileri olan *purdah*'ı yasaklamak, modern bir yüksek okul kurmak, eğitim görmek üzere Avrupa'ya öğrenci yollamak gibi modern reformlara kalkışmış ancak dinî temalarla başlatılan bir ayaklanma sonucu devrilmiş, ayaklanmayı bastıran Nadir Han 1973'e kadar iktidarda kalacak hanedanı kurmuştu. Emir Amanullah Han'ın akibetinden ibret alan Nadir Han, kurmuş olduğu okulun adını *Nacat* (selamet) diye değiştirmiş, müfredatın daha geleneksel olmasını sağlamış, Almanya'daki Nazi yönetimi ile yakın ilişkiler kurmuştu. Ancak bütün çabalarına rağmen *Nacat* okulu bir muhalefet odağı olmayı sürdürdü. 1933'de, kraliyet ailesinin çeşitli üyelerine karşı yapılmış bir dizi suikastten sonra Nadir Şah'ın kendisi, bu okulun öğrencilerinden biri tarafından öldürüldü.

Nadir Şah'ın yerine ismen, 15 yaşındaki Zahir Şah kral olduysa da, iktidar bir saray darbesiyle devrilinceye kadar mutlak bir iktidar sürdüren başbakanlarda oldu. Ancak 1946'da başa geçen Serdar Şah Mahmud'la birlikte Afganistan'ın geleceği açısından kritik bir rol oynayacak bir liberal dönem başlamıştı. Bu dönemle birlikte yurtdışında eğitim görmüş gençler ve devletin küçük bürokrasisinde çalışan aydınlar ilk kez kendilerini ifade edecek, cılız da olsa bir kamuoyu oluşturmaya başlamışlardı. 1947'de, kadınlara eşit haklar tanınmasını, batıl itikatların, eskimiş törelerin aşılmasını, yolsuzluklara son verilmesini, ulusal sanayinin kurulmasını öngören bir manifesto yayınlayarak kurulan *Tehrik-i Naucavanan Baidar* (Aydın Gençlik Hareketi - TNB) 1950'de ülkenin tek üniversitesi olan Kabil Üniversitesi'nde, aynı yıl yasaklanacak ilk öğrenci derneğini kurdu, 1951'de bir dizi dergi yayınlamaya başladı (Afganistan'da ilk günlük gazete 1968'de yayınlanacaktı). Ancak 1953'te kendisi de hanedandan olan savunma bakanı Serdar Davud Han ve Zahir Şah'ın yaptığı bir saray darbesinden sonra *TNB* kapatıldı ve alışıldık baskı dönemi yeniden başladı. Buna rağmen varolduğu kısa süre içersinde, 1960'larda *Hizb-e Demokratik Afganistan Halk*'ı (Afganistan Demokratik Halk Partisi HDHA) kuracak önderlerin hepsi, bu kısa ömürlü hareket içinde ilk siyasal eğitimlerini almış oldular.

Afganistan ve Sovyetler

1947'de Hindistan'ın bölünerek Pakistan'ın kurulması Afgan yöneticileri, özellikle de Puştun olanları için yeni bir sorun yaratmıştı. Puştunların önemli bir bölümü, yeni Pakistan'a bırakılan topraklarda yaşıyordu. Serdar Davud Han başbakan olarak iktidarı fiilen tekbaşına elinde tuttuğu 10 yıl boyunca nihai olarak Afganistan'la birleşecek bir "bağımsız Puştunistan" idealini ulusal bir sorun haline getirmeye çalıştı. Uluslararası alanda da, 1950'ler boyunca Pakistan'ın ABD ile ilişkileri yoğunlaştıkça, Davud Han da SSCB ile bir dizi yardımlaşma, saldırmazlık ve işbirliği anlaşması imzaladı. Bu anlaşmalar içinde gelecek açısından en önemlisi, 1956'da imzalanan ve SSCB'nin Afgan ordusunun modernleştirilmesi ve

silahlandırılması yükümlülüğünü üstlendiği askerî anlaşmaydı. Bu anlaşma çerçevesinde 1956-1977 arasında 3.700 Afgan subayı (toplam subay sayısının üçte biri) Sovyetler Birliği'nde eğitim gördü. Sivil alanda ise 1956'dan başlayarak 5 yılda bir ilan edilen kalkınma planları için gereken fonların yaklaşık yüzde 70'i Sovyet kaynaklı oldu.

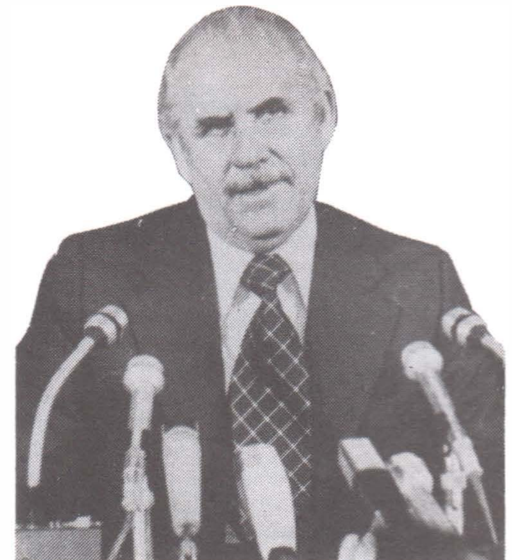
Ancak bütün bu yatırımlara karşın, sanayileşme ve modernleşme süreçleri, "aşağıdan" bir hareketlenme yaratacak ölçüde hızlı değildi (1962'de ülkedeki toplam sanayi işçisi sayısı henüz 20 bini aşmıştı). Bundan sonraki reform girişimi yine yukarıdan, Kral'ın kendisinden geldi. İktidarın saray darbeleriyle değiştirildiği aile yönetimi yerine, meşruti bir monarşi yerleştirmeye karar veren Zahir Şah 1962'de ilk kez bir yurt gezisine çıkarak, aşiret reisleriyle doğrudan ilişkiler kurdu ve Mart 1963'te Serdar Davud Han'ın istifasını istedi. Ekim 1964'te kabul edilen ve Zahir Şah'ın hiçbir zaman imzalamadığı Anayasa, Kral ve parlamentonun görevlerini birbirinden ayırdetmemekle birlikte, ilk kez ülkede açık bir siyasal faaliyete imkân tanıyordu.

Afgan Komünizminin Doğuşu

TNB'nin kapatılışını izleyen yıllarda, tutuklanmamış olanlar ve hapisten çıkanlar, siyasal faaliyetlerini çalışma grupları sürdürmekle sınırladılar. Sayılarının beş ya da altıya vardığı tahmin edilen gruplardan Mahmudi kardeşler tarafından yönetileni 1964'te Çin yanlısı bir parti kurarken, 1965'te diğer bütün çalışma gruplarını temsilen 30 kişi biraraya gelerek *HDHA*'yı kurdular. İktidara gelene kadar ve hatta ondan sonra bile *Parti*'yi liberal ve ilerici olarak tanıtıp Marksist kimliğini gizlemek *HDHA*'nın başlıca taktiklerinden biri olacaktı. Eylül 1965'te yapılan seçimlere Merkez Komiteye seçilen 7 kişi Eylül seçimlerine aday olarak katıldı ve kısmen ülkede yapılan bu ilk parlamenter seçimlere kırdaki şeyh ve ağalar katılmadığından, *HDHA* adaylarından üçü seçimleri kazandı, Merkez Komite'nin tek kadın üyesi Anahita Ratebzad ise kadınlara ayrılmış milletvekilliklerinden birine seçildi. Ancak parlamento çalışmaya başlar başlamaz, *HDHA* rejimle çatışmaya girdi; Zahir Şah hükümeti kurma görevini, geçmişteki baskı döneminin başbakanlarından Muhammed Yusuf'a verince özellikle *HDHA*'nın birinci sekreteri Babrak Karmal'ın çağrısına uyan Kabil Üniversitesi öğrencileri Ekim 1965'te parlamentoyu bastılar ve ancak askerlerin müdahalesiyle çıkartılabildiler. Partinin rejimle iki çatışması ise Nisan 1966'da haftalık yayın organı *Halk*'ı çıkarmaya başladıklarında yaşandı.

Parlamentoya seçilmiş olan *HDHA* üyeleri *Halk* dergisinin kışkırtıcı buldukları ve kapanmasına yol açtığını düşündükleri "kızıl" logosuna karşı çıkıyor, derginin genel yayın çizgisini "sol maceracılık" diye nitelendiriyorlardı. Öte yandan, özellikle *Parti*'nin birinci sekreteri konumundaki Babrak Karmal'ın parlamentoda yaptığı, kralı öven konuşmalar da, bundan sonra *HDHA- Halk grubu* diye anılacak olan dergi çevresindekiler tarafından "aşırı kraliyetçi" ve "oportünist" diye nitelendiriliyordu. Taktikler konusundaki bu bölünme aynı zamanda kısmen

Demokratik Afganistan Cumhuriyeti'nin ilk başbakan ve cumhurbaşkanı Nur Muhammed Taraki (altta) HDHA'*nın belki de en popüler önderiydi. Halkla kaynaşmayı çok iyi bilen ve kendisi de yoksul bir memur ailesinden gelen Taraki, daha devrimden hemen öncesine kadar borçtan yakasını kurtaramayan biriydi. Aynı zamanda kısa hikayeler de yazan Taraki hakkında anlatılan fıkralardan biri, devrimden önce kendisini takip eden sivil polise gidip "yahu şu ayaklarım beni öldürdü, gel, ikimize de birer otobüs bileti alayım" dediğiydi. Taraki tarafından 27 Mart 1979'da Başbakanlığa getirilen Hafızullah Amin ise, Taraki'nin tersine, tam anlamıyla iktidar hırsıyla tutuşan biriydi.* Afganistan Demokratik Halk Partisi *içindeki gücünü gittikçe arttırıyor, giderek Devlet Başkanı Taraki'ye karşı iktidarı daha büyük bir ölçüde kendi elinde altında toplamak istiyordu. Nitekim 16 Eylül 1979'da toplanan* Afganistan Demokratik Halk Partisi *Merkez Komitesi, Hafızullah Amin'i oybirliğiyle Parti Genel Sekreteri seçiyor, aynı zamanda da Taraki öldükten sonra yerine geçecek lider olarak gösteriyordu. Bu değişiklik,* Afganistan Demokratik Halk Partisi*'nin geleneklerine uygun olarak, pek de "diplomatik" olmayan bir yoldan gerçekleştirildi: Taraki, 9 Ekim'deki resmi hükümet açıklamasına göre "uzun süren bir rahatsızlıktan sonra", Babrak Karmal yönetimi ve karısının 1979'dan sonra yaptığı açıklamara göre ise, Taraki, Afganistan tarihinin yoksul kökenli bu yegâne yöneticisi, Amin'in emriyle, yastıkla boğularak öldürüldü. Gerçi Taraki, asi Müslüman aşiret liderleriyle bir uzlaşma zemini arama taraflısı olan Amin karşısında Sovyetler Birliği'nde bir kesim tarafından destekleniyordu ama Brejnev, Taraki görevlerinden azledildikten sonra, Amin'e ona ne yapacağının kendi sorunu olduğunu bildirmiş, hayatını kurtarmak için herhangi bir girişimde bulunmamıştı. Amin de, Taraki kadar Sovyetler'e sadık kaldığı halde onlar tarafından öldürülmekten kurtulamadı. 27 Aralık 1979 gecesi, Afganlı aşçılara güvenmediği için kullandığı Rus aşçıların yemeğine karıştırdığı uyku ilacının etkisi altında derin bir uykuya dalan Amin, beklentilerin aksine yardımcıları tarafından* Kızılordu Sağlık Bölüğü*'ne götürülmedi. Çağrılan Afgan doktorların midesini yıkaması sayesinde Amin'in bilinci, kendisine karşı düzenlenen operasyon başladığında yerine gelmişti. Genelkurmay'a telefon ederek ayaklanan birliğin hangisi olduğunu sorduğunda verilen "dost ordu" cevabına inanmadı. Askerler sarayın kapısından girmek üzereyken bile karısına "endişelenme, Sovyet ordusu bizi kurtarmaya şimdi gelecektir" diyordu. Solda, olaydan sonra Kabil'in gündelik hayatının bir parçası haline gelen* Kızılordu *askerleri görülüyor.*

51 Afganistan

Dr. Necibullah Han'ın (üstte), Babrak Karmal'ın yerini alması, Gorbaçov'un başını çektiği uluslararası yumuşama siyasetinin sonuçlarından biriydi. İlk kez Ekim 1965'teki öğrenci olayları sırasında ön plana çıkan Necibullah, Babrak Karmal'ın kardeşinin arkadaşıydı. Nisan devriminden sonra Parçam önderlerinin diplomatik sürgünü sırasında Tahran'a büyükelçi olarak atanmış, Babrak Karmal dönemindeki ilk görevi ise istihbarat şefliği olmuştu. Daha sonra, Parçam'ın ordu içindeki örgütlenmesi ötedenberi zayıf olduğundan, Karmal tarafından kendisine tümegenereal rütbesi verildi. İktidara tırmanışı ise Kasım 1985'te başbakan yardımcılığına atanmasıyla başladı. Gorbaçov, Nisan başında Babrak Karmal'i Moskova'ya çağırarak Nisan devriminin yıldönümü kutlamalarında Necibullah'ın ön planda görülmesini sağladı. Devrim günü ise ilk kez Pravda'da sert bir Karmal eleştirisi yayınlandı. Moskova'dan döndükten bir gün sonra HDHA'nın Merkez Komitesi Karmal'ın "sağlık gerekçesiyle" sunduğu istifa dilekçesini kabul etti. İstifa haberinin yayınlandığı gün Karmal'ın sevgilisi ve ülkenin Kadın Örgütü'nün yöneticisi Anahita Ratebzad, Necibullah ve Gorbaçov aleyhine sloganlar atayarak yürüyen bir kadınlar gösterisinin başına geçti. Bunun üzerine, Temmuz 1986'da toplanan ve Karmal ve Ratebzadd'ın katılmadığı 19. parti plenumunda, Necibullah Ratebzad'ın partiye olan hizmetlerini övdükten sonra "Kadınlar Örgütü'nü kişisel kontrolden arındırarak partinin kolektif ellerine teslim ettiği"ni açıkladı. Ancak Necibullah bu noktada henüz Gorbaçov'un dış politikasını anlayabilmiş değildi. Bu dönemde yaptığı konuşmalarda onları "vatan hainleri" diye nitelemeye devam ediyordu. Aralık 1986'da ise bir "ulusal uzlaşma" çağrısı yaparak mücahid temsilcileri ile bir "ulusal hükümet" kurmaya hazır olduğunu açıkladı. Ocak ayında Afgan hükümeti tek taraflı bir ateşkes ilan etti. Mayıs 1987'de ise sürgündeki Zahir Şah'la Necibullah yönetiminin temas kurduğu yolunda haberler yayılmaya başladı. Zahir Şah bu haberleri doğrulamadığı gibi yalanlamadı da. Mayıs 1987'de BBC'nin onunla yaptığı bir söyleşide "kendi başkanlığında kurulcak gelecekteki bir hükümetin, Sovyetlerle barış içinde birarada yaşama ilkeleri çerçevesinde bir işbirliği geliştirebileceğini" açıkladı. Bu haberler "ulusal uzlaşma" önerisini yekpare bir şekilde reddeden mücahitler cephesinin bölünmesine yol açtı. Batı basının "ılımlı" diye nitelediği ve işgalden öncedenberi rejime karşı dinî temelde bir savaş sürdüren Gilani ve Mucaddadi, Zahir Şah lehine gösteriler düzenlerken, parti kuran ilk anti-komünistlerden olan Hikmatyar, komünizmin ülkeye Zahir Şah döneminde girdiğine dikkati çekerek, onu "kabul edilmez" bulduğunu açıkladı: "Zahir Şah Afganlar'a karşı o kadar çok suç işledi ki, onu bağışlamak mümkün değil."

kurucu üyelerin sınıfsal temellerini yansıtıyordu. Hepsi devletle yakın ilişkisi olan orta sınıflardan gelmekle birlikte, iki grup bürokrasinin farklı düzeylerini temsil ediyorlardı. Parlamentoya seçilenlerin oluşturduğu *Parçam* (Bayrak) grubu üyeleri genellikle yönetici görevlerde çalışmış ailelerden geliyorlardı. Derginin yayın yönetmeni ve *Parti*'nin genel sekreteri Nur Muhammed Taraki'nin çevresindeki *Halk* grubunda ise kırsal kökenli ve nisbeten daha düşük maaşlarla çalışan memurlar ve Puştun olmayan, azınlık aşiretler daha ağırlıktaydı. Her iki grubun da Merkez Komite'de ağırlığı ele geçirmeye çalışmasıyla geçirilen iki yıldan sonra bölünmenin Mayıs 1967'de nihaileşip, her iki grubun (*HDHA* adını kullanmaya devam ederek) kendi Merkez Komitelerini kurması, beraberinde yeni oluşumları getirdi. Örneğin kendisi bir Tacik olan Gulam Dastgir Pancşeri *Groh-i Karagar*'ı (İşçi grubu) kurdu, ancak 1968'de kendi grupsal kimliğini koruyarak, yeniden *Halk* grubuna katıldı. Muhammed Zahir Ofak, devrimden sonra da *HDHA*'dan bağımsız faaliyetlerini sürdürecek olan *Camiat*-i *İnklabyun*'u (Devrimci Parti) kurdu. Ancak çok geçmeden aşiretler sorunun üzerinde önemli bir etkisi olacağı bölünmeler 1967 yılıyla sınırlı kalmadı. Örneğin daha ilk Merkez Komite'deki iki Tacik üye arasında, Tacikler'i kimin temsil edeceği konusunda bir rekabet vardı. Bu yüzden, 1968 yılında *Groh-i Kargar*'ın yeniden *Halk* grubuna katılması üzerine, grupta kalmış olan diğer Tacik üye Dr. Tahir Badahşani ayrılarak *Sitm-e Milli* (Ulusal Baskı) adı altında, açıkça Tacik milliyetçiliğinin mücadelesini veren kendi örgütünü kurdu. Neredeyse bütün dünyada olduğu gibi 1960'ların sonu Afganistan'da da kitlesel bir hareketlilik yıllarıydı. Yalnızca Mayıs-Haziran 1968 arasında Kabil fabrikalarında 19 grev yapıldı. 1965'te başlayan öğrenci gösterileri ise hız kazanarak sürdü. Grevlerde, çoğunluğu Hazar ve Şii olan işçileri, aşiret ve din temelinde örgütleyen *SAMA* özellikle etkili oluyordu. Öğrenci hareketiyle ilgili olarak ise *SAMA*, *Parçam*'ı çıkarmakta olan *HDHA*'nın parlamento grubu ile rekabet ediyordu. Bu dönem, yeni bir dergi için izin alamayan *Halk* grubunun etkisinin azaldığı bir dönemdi. Ancak 1968'den sonra Çin yanlısı *SAMA*'nın bir bölünme sürecine girmesi, etkililiğinin kısmen azalmasına yol açtı. *SAMA* adını taşımaya devam eden grubun dışındakiler, Afganistan'ın temel sorununu ulus sorunu olarak teşhis ettiklerinden, örgütlerinin adlarının dahi (Puştun'la eşanlamlı olan) Afgan ya da Afganistan kelimesini içermemesine özen gösterdiler.

Kraliyetin Sonu

Okur yazarlık oranının son derce düşük, aşiret kurumlarının son derece güçlü olduğu Afganistan koşullarında yeni seçilen parlamento gerçek bir iktidar odağı olabilmekten uzaktı. Dahası, Afganitan'a borç veren uluslararası sermaye kurumlarının gözünde demokrasi, ülkenin iktisadi itibarını zedeleyen bir deneydi. Kötüleşen iktisadi koşulları 1971-72'de 500 bin kişinin açlıktan ölmesiyle sonuçlanan kıtlığı derinleştirdi. Öte yandan, yeni anayasanın 24. maddesiyle siyasetten menedilmiş olan kraliyet ailesi üyeleri de saray darbesi girişimlerinde bulunmaktan geri kalmıyordu. Sonunda ailedeki çeşitli grupların (özellikle orduyu kontrol edenlerinin) anlaşması sonucunda 17 Temmuz 1973'te bir saray darbesiyle Serdar Davud yeniden iktidarı ele geçirdi ve Afganistan'ın artık bir cumhuriyet olduğunu ilan etti. Darbeden sonra bütün siyasal partiler kapatılırken *Parçam* grubu *HDHA* adı altında faaliyetlerini sürdürdü. Ancak Davud her tür kurumsallıktan titizlikle kaçınıyordu. Örneğin bir toprak reformunun gereğine inandığı için kendi topraklarını köylülere dağıtmış; bunun, hiç değilse ülkedeki yaklaşık 400 büyük toprak sahibine örnek olacağını ummuştu. Yine bu yüzden kendisi *HDHA*'ya üye olmadığı gibi, iktidarını kurumsallaştıracak aygıtlar yaratmaya da girişmedi. 1973'te Davut İran Şahı ile 1 milyar dolarlık bir yardım anlaşması imzaladı. Kuşkusuz dış politikadaki bu

değişiklikler iç politikaya da yansımış, Davud'un *Parçam*la ilişkileri gevşemiş, solun diğer kesimleri içinse hayat daha da güçleşmişti. Önderliği milliyetçi olmakla birlikte kadrolarının çoğunluğunu Maocuların oluşturduğu *Sitm-e Milli*, Taciklerin çoğunlukta olduğu Badahşan yöresinde silahlı bir ayaklanma başlatmıştı. *SAMA* da önderleri idam edildikten sonra başka bir yörede silahlı bir ayaklanma başlattı. Diğer yandan Davud'un aydın despotizminin gerektirdiği politikalar, bugünkü rejime karşı da savaşmayı sürdüren Gülbettin Hikmetyar'ın *Hizb-i İslami*, Burhaneddin Rabbani'nin *Cemaat-ı İslami*, Maulvi Muhammed Nabi'nin *Harkat-ı İslami* gibi gruplarının Pakistan'a geçerek oradan silahlı ayaklanma çağrıları yapmaya başlamaları sonucunu vermişti.

Nisan Devrimi

HDHA'nın bölündüğü 1960'ların ortalarından beri Sovyetler Birliği gerek *KP* aracılığıyla, gerekse Kabil'deki elçilikleri aracılığıyla yeniden birşleşmeyi telkin ediyordu. Diğer yandan *Parçam*'ın Davud'la ittifakının sona ermiş olması, grubu birleşmeye daha istekli hale getiriyordu. İran'ın *Tudeh*'inin önderi İhsan Tabari'nin arabuluculuk ettiği bir sürecin sonunda Temmuz 1977'de ve bir devrim stratejisinin bir parçası olarak iki grup birleşmeye karar verdi. Ancak iki grup arasındaki denge, 1960'ların sonundaki denge değildi. 1973'ten sonra, özellikle 1950'den beri Kabil'in bütün öğretmen okullarında ders vermiş olan Hafizullah Amin, bütün ülkeyi dolaşarak, taşraya dağılmış olan eski öğrencilerini *Halk* grubu adına örgütlemişti; daha da önemlisi ordu içinde çalışmıştı. Bu yüzden *Halk* grubu Merkez Komite düzeyinde eşitliği kabul etmekle birlikte, özellikle ordu içindeki örgütlenmede eşitliği kabul etmiyordu. Buna rağmen, Temmuz-Ağustos 1978'de yapılack bir devrim için birlite çalışmaya karar verdiler.

Bu arada sol üzerindeki baskı artıyordu. 17'yi 18 Nisan 1978'e bağlayan gece, 1950'lerde Babrak Karmal'le aynı çalışma gruplarında bulunmuş, *Parçam*'ın en kıdemli önderlerinden Ustad Emir Akbar Hayber Han evinde bilimeyen silahlı kişilerce öldürüldü. Hükümet cinayeti *Hizb-i İslami*'ye atfettiyse de *HDHA*'nın her iki kanadı da, hükümeti sorumlu tuttular. Hayber Han için düzenlenen cenaze törenine 15 bin kişi katıldı ve törende her iki grubun da önderi, hem Taraki hem Karmal birer konuşma yaptı. Bunun üzerine *HDHA*'nın fiili varlığına son vermeye karar veren Davud önderliği tutuklattırmaya başlattı. Ancak devrimin başlangıcının Hafizullah Amin'in tutuklanması olmasına karar verilmişti. 25-26 Nisan gecesi Taraki ve Karmal'la birlikte önderliğin büyük bir kısmı Kabil'in kötü ünlü Pulçarki hapisanesine götürüldü. Amin'in yalnızca ev hapsine alınması, gerekli mesajları iletmesine imkân verdi ve 27 Nisan öğleni tank birlikleri başkanlık sarayını kuşatarak ateş açtılar. Akşama kadar süren çatışmada Serdar Davud Han öldü. Ancak akşam 7 haberlerin "Bismillahirrahmanirrahim" sözleriyle başlayan ve devrimin sosyalist niteliğini ilan etmeyen bir mesajla rejim değişikliği halka duyuruldu.

Do Rangi ve Şeker Bayramı Komplosu

Devrimden hemen sonra kurulan hükümette *Parçam* ve *Halk* grupları eşit şekilde temsil ediliyordu. Ancak devrimin ertesinde parti içinde "do-rangi" (ikilik) diye betimlenen ve partinin işleyişini tamamen felce uğratan bir durum çıktı. *Halk* grubu, iktidarın asıl sahibi

Sovyet destekli Babrak Karmal yönetimi, İran ve Pakistan üzerinden yapılan yoğun propagandaya karşı, şehirlerde kendisine bir taban yaratmayı başarabildi. Kampanya daha yönetimin ilk günlerinde başlamıştı. Örneğin, Nisan 1980'de Kabil'deki bütün kız okullarını bir Karmal ve Kızılordu aleyhtarı gösteriler dalgası kapladı. Gerekçe, Moskova'da okumakta olan Afgan bir kızın yazdığı iddia edilen bir mektuptu. Sekiz arkadaşıyla birlikte deneysel bir laboratuarda tutulduğunu ve hepsinin, üstün bir melez ırk yaratmak amacıyla çeşitli erkeklerle cinsel ilişki kurmaya zorlandığını iddia ediyordu. Mektubun fotokopilerinin dağıtılması üzerine çıkan gösteriler üç gün sürdü ve Kabil'de hayatı tamamen felç etti. Gösterilerin yatışmasının hemen ardından bu sefer okulların su kuyuları zehirlendi ve yüzlerce kızın hastanelere yetiştirilmesi gerekti. Şabname diye anılan "gece mektupları", zehirlemenin sorumlusunun, göstericilerden intikam almak isteyen hükümet olduğunu yaydı. Ancak Haziran'da, gerek Moskova mektubunu, gerekse zehirlemenin sorumlusu olduğu tesbit edilen bir İran ajanı yakalandı. Aslında özellikle şehirli kadınlar,anti-sovyetik propaganda için son derece elverişsiz bir ortam oluşturuyordu çünkü bu kesim nüfusun, belki de komünist rejimden en çok yararlanmış kesimiydi. Sağda yeralan resim komünist rejimin çok fazla nüfuz edememiş olduğu kırdaki kadınlarla kenttekilerinin farkının çarpıcı bir ifadesi... Ama diğer yandan Kızılordu mensuplarının ayrıcalıklı muamele görmesi, gündelik hayatta tepki çekiyordu. Bir yandan da Sovyetler'in varlığı karaborsa ticaretini başdöndürücü boyutara çıkarmıştı. O kadar ki, Kızılordu askerleri ile yapılan karaborsa, doğrudan doğruya mücahitlerin Kızılordu'ya karşı sürdürdüğü savaşı finanse etmekte kullanılabiliyordu. Ekim 1980'de, askerlerden Marlboro karşılığında mermi satın alırken tutuklanan onsekiz yaşındaki Abdul Hamid, bu ticareti altı aydır sürdürmekte olduğunu itiraf etmişti. Oysa aynı suçtan yakalanan Sovyet askerleri hakkında hiçbir işlem yapılmıyordu. Bu ticaret, o kadar kârlıydı ki, danışman ve subayların çoğu, geldikten kısa bir süre sonra Japon ya da Alman yapımı bir araba satın alabilecek duruma geliyorlardı. Çok geçmeden esrar ve eroinin de bu karaborsanın ayrılmaz unsurlarından biri haline gelmesiyle, bu ticaret daha da kârlı hale gelecekti. Afganlar arasında zaten yaygın olan uyuşturucu alışkanlığının Kızılordu'ya da sıçraması öyle boyutlara varacaktı ki, Sovyet yöneticileri tarafından bir dış politika sorunu değil ülke sorunu olarak değerlendirilmeye başlayacaktı. Ancak bütün bunlar, halkın Rus askerlerini şükranla uğurlamasını önlemedi.

Komünist rejimin sanayide elde ettiği sonuçlar fazla parlak değildi. Gerçi, Karmal partinin 1982'deki 9. Kongre'sinde ülkedeki 300 sınai işletmede 150 bin işçinin çalıştığını açıklamıştı ama bu rakamlar Afganistan hakkında biraz fikri olan herhangibiri için inandırıcılıktan tamamen yoksundu. İç savaş koşullarında kilit bir önem taşıyan silah sanayinde bile, yerli üretim büyük ölçüde küçük atölyelerde sürdürülüyordu. Bu bakımdan, 1985'teki 14. plenumunda Babrak Karmal'in, bundan böyle özel girişimin destekleneceği yolundaki açıklaması, yalnızca kolektifleştirme değil, ağır sanayi yaratma hedefinden de bir ölçüde uzaklaşıldığı anlamına geliyordu. 1985'te özel işletmelere bankaların verdikleri kredi, bir önceki yıla oranla yüzde 77 artarak 199.2 milyon dolara ulaştı. Ancak bu kredinin büyük bölümü sağdaki resimde görülen türden küçük atölyelere verilmişti. Ancak kuşkusuz, savaş büyük ölçüde bu silahlarla değil, dünyadaki bütün silah şirketlerinin cömertçe Afganistan'a yığdığı en modern silahlarla sürdürülüyordu. Soldaki resimde görülen mücahit kamplarının bulunduğu Pakistan-Afganistan sınır boyundaki silah pazarında silahların fiyatı uluslararası standardın yüzde 50 altındaydı. Bundan yararlanan mücahitler fiyat farkından yararlanacak şekilde silah ticareti de yapıyorlardı.

olacak *Devrimci Konsey* içersinde "üçüncü güç" olarak ordu mensuplarının da bulunmasında ısrar ederken, *Parçam* karşı çıkıyordu. Sonuçta bulunan formül, ordu mensuplarının önce partiye alınarak *Konsey*'e dahil edilmesi, bir uzlaşmanın ürünü gibi görünüyorduysa da, fiilen *Parçam*'ın yenilgisi anlamına geliyordu. Haziran sonunda yapılan Merkez Komite toplantısında *Parçam* önderlerinin diplomatik sürgüne gönderilmesine karar verildi. Babrak Karmal Prag'daki büyükelçilik görevinin başına geçmek üzere Kabil'dan ayrılmadan *Parçam* önderleri Şeker Bayramı'na rastlayan 4 Eylül'de bir "saray darbesi" yapmaya ve hâlâ merkezî iktidara karşı savaşan devam eden *Sitm-e Milli* ile birlikte bir Birleşik Ulusal Cephe hükümeti kurmaya karar verdiler. Ancak *Parçam*'ın ordu içinde hâlâ çok örgütsüz olması, planın başarı şansını çok azaltıyordu. Bunu gözönünde bulunduran Hindistan'daki büyükelçi, *Halk* önderliğini plandan haberdar etti. Bunun üzerine sonbaharda parti içinde büyük bir *Parçam*cı avı başladı. Ancak bu temizliğe rağmen, özellikle de önderlik içindeki bölünme kadrolar düzeyinde aynı şiddette yaşanmamış olduğundan parti *Parçam*cı izlerden tamamen arındırılamadı. Hatta, *Halk*ın geleceği açısından ölümcül olacak bir bilgisizlik, Federal Almanya'daki büyükelçinin, aslında *Parçam* sempatizanı olduğunun bilinmemesi oldu. Oysa, kimi zaman grupların bir diğerini Maocu, Troçkist ya da Titocu diye tanıtmalarına rağmen *HDHA* içindeki bölünmede taraf tutmamaya başlangıcından beri özen gösteren Sovyetler Birliği, Karmal'ın Çekoslovakya'ya iltica talebinin kabul edilmesini sağlamıştı.

Devrimin Programı

Parçam üylerinin sürgününden sonra yeni hükümetin ilk uygulaması, borçluluk yüzünden ipotek edilmiş toprakların 5 dönümden az olanlarının sahiplerine iade edilmesi kararını almak oldu. Reformların uygulanışındaki hoyratlık, kimi yerlerde köylüleri ayaklanmaya itiyordu. Buna rağmen, gerek bu şekilde kendiliğinden patlak veren ayaklanmalar, gerek büyük toprak sahiplerinin başlattıkları, gerekse *Sitm-e Milli*'ninki gibi ayrılıkçı ayaklanmalar, devrimin birinci yılında geniş ve koordine bir karşı devrime dönüşmedi. Dış politikadaki en önemli gelişme ise Aralık 1978'de imzalanan ve daha sonra Sovyet işgalinin gerekçesi olacak, Afganistan'ın gerek gördüğü takdirde *Kızılordu*'nun müdahalesini isteyebileceği, maddesini içeren Sovyetler'le yardımlaşma ve dostluk anlaşmasının imzalanması oldu. Ancak bütün bunlar olurken parti içindeki huzursuzluk yatışmamıştı. *Parçam*'ın tasfiyesi tamamlanmamış olduğu gibi, örgüt içersindeki en güçlü adam olan Hafizullah Amin ile çevresinde bir kişi kültü yaratılan, başbakan ve devlet başkanı Taraki'nin arası giderek açılıyor, her iki şef, diğerinin ölümünü içeren komplo senaryoları hazırlıyorlardı. Kabil'deki Sovyet elçiliği Amin'e karşı Taraki'yi destekler, hatta ona karşı tasarlanan bir askerî darbenin planlanmasına katılırken, Afgan istihbarat servisinde çalışan KGB ajanları Amin'i sürekli bilgilendiriyorlardı. Çatışmadan Amin galip çıktı, Taraki Ekim 1979'da öldürüldü. Ancak bu dönemde Pakistan, Çin ve ABD'nin sağladığı yardımla ayaklanmalar hızla büyürken, parti ordunun sadakatini bile yitirmeye başlamıştı. Bu noktada, Amin her ikisi birden aynı günde iflas eden zıt doğrultuda iki politika başlattı. Bir yandan karşı devrime verdiği desteği kesmesi için Pakistan'la diplomatik ilişkiler kurarken, diğer yandan SSCB'den 10 bin asker istedi. 22 Aralık 1979 günü, Kabil havaalanında dışişleri bakanı Pakistan dışişleri bakanı Ağa Şah'ı beklerken, bakanı taşıyan uçak Kabil havaalanına inmek yerine Tahran'a doğru devam etti. Gerekçe olarak yoğun kar yağışı gösterilmişti. Yoğun kar yağışı beklenen 10 bin askerin ilk partisini getiren Sovyet uçaklarının inişini engellemedi. Sözkonusu askerler 27 Aralık akşamı başkanlık sarayını topa tutarak Amin'i öldürdüler.

Kore Devrimi

Japonya Kore'yi 1910'da resmen işgal ettiğinde, ülke aslında yaklaşık beş yıldan beri tamamen Japonların denetimi altındaydı. Çin ve Japonya arasında, Kore'yi kendi nüfuz alanına katma mücadelesi, sonunda 1904-1905 Rus-Japon savaşının galibi Japonya'nın ağırlığını koyması ve Kore krallık yönetimine kendi himayesi altına girmeyi kabul ettirmesiyle sonuçlanmıştı. 1945'deki kurtuluşa kadar Kore, Japon İmparatorluğu'nun bir sömürgesi olarak kaldı ve bu dönem tarihinin en karanlık ve acılı dönemi oldu. Ülke yönetimi, Tokyo'nun atadığı yüksek rütbeli subayların başında olduğu bir hükümete bırakılmıştı. Bu hükümetin görevi, baskıcı yöntemlerin eşliğinde yoğun bir sömürü politikasını uygulamaya koymaktı. Kore'ye ilk atanan Genel Vali Terauchi Masaki, dernekleri kapatarak, toplantıları ve Kore dilinde yayın yapan gazeteleri yasaklayarak ve komplocu faaliyetlerde bulundukları iddiasıyla yüzlerce Koreliyi tutuklayarak işe başladı. Önemli yönetim kademeleri sadece Japonlara ve onlarla işbirliği yapmayı kabul etmiş Korelilere bırakıldı. 1938'den itibaren Kore dilinde eğitim yasaklandı ve okullarda sadece Japonca kullanılmaya başlandı. Kültürel baskı, Korelileri isimlerini değiştirmeye ve Japonca isimler kullanmaya zorlamaya kadar vardı.

Japonlar, yayılmacı politikalarını gerçekleştirmek için yeni demiryolları inşaasına, modern bir iletişim ağının kurulmasına, madencilik sektörünün geliştirilmesine yöneldiler. Öte yandan Güney'de tarım üretimini artırmaya çalışırken, Kuzey'de de sanayileşmeye ağırlık verdiler. 1939'da sanayi ve madencilik sektöründe üretim, tarım sektöründeki üretimi geçmişti. Bu gelişmede, kendilerine Japon işçilerin aldığı ücretin ancak yarısı ödenen Koreli işçilerin oluşturduğu ucuz işgücünün de önemli rolü oldu. Ağır sanayinin, sanayi sektöründeki payı 1936'da yüzde 28'den 1939'da yüzde 47'ye çıktı. Sanayi ve madencilik sektörünün kazandığı bu büyük öneme karşılık 1930'ların sonunda, Kore hâlâ esas olarak bir tarım ülkesiydi. Nüfusun yalnızca yüzde 11.5'i kentlerde yaşıyordu ve tarımda çalışanların toplam çalışan nüfusa oranı yüzde 73.6'yı bulurken, sanayide çalışanların oranı ancak yüzde 3.1'e ulaşabiliyordu.

Japon işgali sırasında büyük verimli topraklar, ya himaye yönetimine verildi ya da Toko Takuskoko Taisha şirketine devredildi. Korelilerin sadece yüzde 2.5'u kendi topraklarına sahipti ve köylülerin yüzde 77'si basit bir ortakçı durumuna indirgenmişti. Japonya'nın Kore'de izlediği tarım politikası, pirinç üretiminin artırılması şeklinde özetlenebilirdi. 1912 ile 1933 arasında pirinç üretimi yüzde 50 civarında artarken, Kore'nin Japonya'ya yaptığı pirinç ihracatı tam 17 kat arttı. Bu arada Kore'de kişi başına pirinç tüketimi yarı yarıya düşmüştü.

Japon emperyalizminin Kore'deki yenilgisinin ardından, Kuzey Kore'de yönetimi ele alan kadroların büyük çoğunluğu direnişçilerden ve muhaliflerden oluşuyordu. Güney Kore'de yönetim kademelerine gelenlerin çoğu ise Japon emperyalizminin işbirlikçileriydi. Güney'le Kuzey arasında silahlı çatışmalar, 1948'den beri sınır çizgisi üzerinde sürmekteydi. Savaş, 25 Haziran 1950'de, Kuzey Kore ordusunun, Rhee rejimini devirmek amacıyla 38. paraleli geçerek Güney Kore topraklarına girmesiyle başladı. Kuzey Kore ordusu girdiğinde, Güney Kore'nin çeşitli yerlerinde rejime karşı ayaklanmalar başlamıştı. Kuzey Kore ordusu, büyük bir güçlükle karşılaşmadan Eylül 1950'de Güney Kore'nin yüzde 90'ına yakın bir bölümünü eline geçirmeyi başardı. Ele geçirilen bölgelerde Halk Komiteleri yeniden canlandırıldı, pek çok kilit noktasına Güney Koreli komünistler getirildi. Kuzey Kore'de gerçekleştirilen reformlar burada da gerçekleştirilmeye başlandı. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin, bu harekâtı "barışın çiğnenmesi ve bir saldırı eylemi" olarak tanımlayarak bütün üye ülkeleri yardıma çağırmasından, ABD ve BM güçlerinin Güney Kore ordusunun yardımına gelmesinin ardından Kuzey Kore güçleri yardımına gelmesinin ardından Kuzey Kore güçleri

1 Mart 1919 Hareketi ve Japonlara Karşı Direniş

Bu koşullar, çeşitli toplumsal sınıf ve katmanları Japon yönetimine karşı ayaklanmaya itmişti. İlerici aydınlar, Hıristiyanlar, Budistler ve öğrenciler, 1 Mart 1919'da Japonlara karşı duyulan öfkeyi dile getiren bir bağımsızlık bildirisi kaleme aldılar. Pyongyang ve Seul'de başlayan gösteriler kısa sürede bütün ülkeye yayıldı ve Japon kaynaklarına göre sadece Mart ve Nisan aylarında göstericilerin sayısı 500 bin kişiye ulaştı. Japonların karşı terörü acımasız oldu: 8 bin ölü, 16 bin yaralı ve yaklaşık 47 bin tutuklu. Ancak Japonlar kitle hareketinin kazandığı boyut üzerine ve dünyanın dikkatinin Kore üzerinde yoğunlaşması nedeniyle baskı politikalarını gevşetmeye karar verdiler. Japonya'dan gelen bir amiral yeni Genel Vali olarak göreve başladığında daha esnek bir politika uygulamaya başladı. Yeni Genel Vali, üst sınıfları kitle hareketinden kopartmayı ve radikal milliyetçileri tecrit etmeyi hedefliyordu. Japonlar, bu hedeflerine ulaşabilmek için emperyalist hegemonyanın pekiştirilmesini engellemeyen bir ulusal reform programını gündeme getirdiler. Bazı idari görevlere az sayıda da olsa Koreliler getirildi, Seul Üniversitesi'ne Koreli öğrenciler kabul edildi ve komprador kapitalistler için korumacı önlemler alındı. Bununla birlikte günlük süresi hâlâ 14 saat civarındaydı, ücretler de Japonya'dakinin yarısı, çoğu zaman da üçte biri kadardı. Üstelik yürürlükteki yasalar en ufak başkaldırı karşısında ağır hapis cezalarını öngörüyordu.

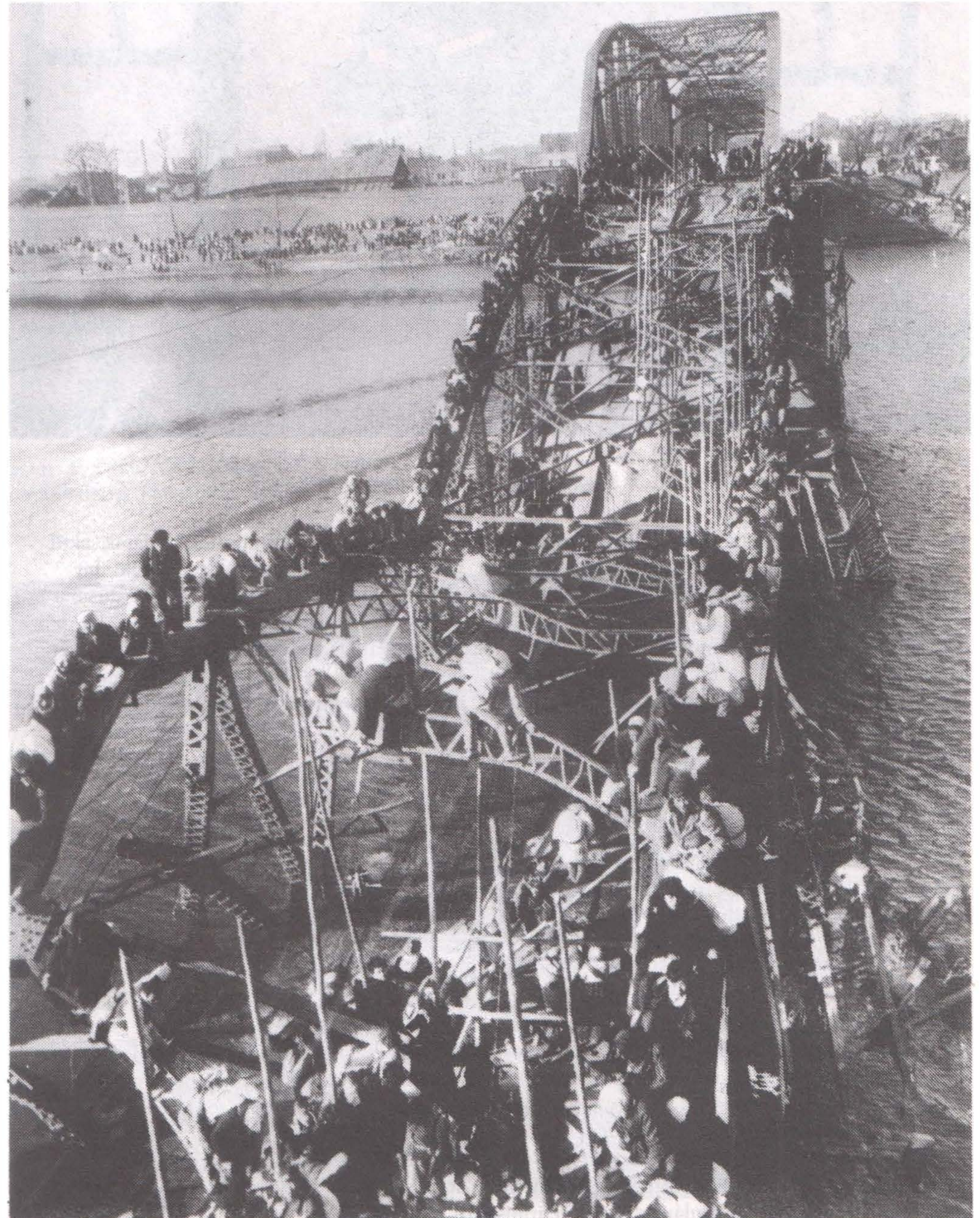
İlk Direniş Örgütlerinin Ortaya Çıkışı

Bu ağır baskı koşullarında çok sayıda gizli dernek, sekt ve örgüt ortaya çıktı. Bu örgütlerin doğrudan örgütledikleri eylemler arasında çok sayıda grev, çiftlik kiralarının ödenmemesi ve yüksek düzeyde görevli Japonlara yönelik saldırılar vardı. Böylece, ufak gruplardan başlayan direniş hareketi 1920'lere doğru kitleselleşerek gerçek bir silahlı mücadele aşamasına yükseldi. Direniş hareketinin bir ayağını oluşturan milliyetçi hareketin kitle temeli soylulardan, entelektüellerden ve eski devlet memurlarından oluşuyordu. Ancak milliyetçi hareketin önderleri, önayak oldukları hareketin kazandığı boyut karşısında şaşırmışlar ve kitlelerin denetimlerinden çıkması üzerine ayaklanmanın siyasal ve toplumsal sonuçlarından ürkerek geri çekilmeyi tercih etmişlerdi. Çin'e sığınmış önderlerin bazıları, Fransızların denetimindeki bölgede geçici bir hükümet kurdular. Sovyetler Birliği'ne sığınan sosyalistler ise, önceden göç

edenlerin 1918'de kurdukları *Vladivostok Koreli Sosyalistler Derneği*'ne katılmışlardı. Bu dernek üyelerinden bazıları 1921'de, Irkoust'ta *Komünist Partisi*'ni kurarlarken, Çin'e gidenler Şanghay grubunu oluşturdular. Ekim Devrimi'nin yarattığı coşku sürgündeki çevreler kadar Seul'deki komünistleri de etkisi altına almıştı. 1920'de Seul'lü işçilerin de katılımıyla *Kore Yardımlaşma Derneği* kuruldu. 17 Nisan 1926'da Seul'de örgütlenen *Komünist Partisi*, 1928'e kadar Japon polisinin dört kez kitlesel tutuklamaya girişmesi üzerine 400'den fazla üyesini kaybetti ve bunun yanısıra hizipçilik nedeniyle de güçten düştüğünden, *Komintern*'in talebi üzerine 1928'de kendisini feshetti. Parti üyelerinin bir kısmı Japonya, diğer bir kısmı da *Çin Komünist Partisi*'ne katıldı.

Bu arada 1917'de *Ulusal Kore Derneği*'ni kuran Kim Hyeung Djik adında genç bir öğretmen Korelilerin kendi kaderlerini ellerine almaları zamanının geldiğinin propagandasını yapmaya başlamıştı. I. Dünya Savaşı'ndan çıkardığı derslerle bu genç öğretmen, ülkenin kurtuluşu için "dışarıya" güvenilemeyeceği sonucunu çıkartmıştı. Ona göre büyük güçlerin kendi aralarında kurduğu ittifak, dünya ölçeğinde sürdürülen egemenlik çatışması nedeniyle her zaman güvenilmez bir özellik taşıyordu. Dolayısıyla Kore gibi köleleştirilmiş bir ülkede yapılması gereken, yabancı güçlerin desteğini kazanmaktan ziyade, kurtuluşu hazırlamak için bütün güçleri ve enerjiyi biraraya toplamaktı. Uluslararası koşulların elverişli olduğu anda, kendi öz güçlerine dayanarak işgalci güçleri ülkeden kovmak, temel hedef olmalıydı. Djik bu amaca varmanın yolunun yığınların eğitilmesinden geçtiğini düşünüyordu. Japonlar tarafından tutuklanan ve serbest bırakıldıktan sonra, 1926'da 32 yaşında ölene dek Djik, Kore ve Mançurya'da Japonlara karşı faaliyetini sürdürmüştü. Bu öğretmenin (sonradan "doğan güneş" anlamında Il-sung adını alacak) küçük oğlu Kim Seung Djon, kurtuluş mücadelesine katılacak ve kurtuluştan sonra Kuzey Kore Halk Cumhuriyeti'nin ilk başbakanı ve Cumhurbaşkanı olacaktı.

Güney'i terketmek zorunda kaldılar. BM/ABD/Güney Kore kuvvetleri Ekim başında karşı saldırıya geçerek Kuzey Kore topraklarına girdiler ve kısa sürede Çin sınırına ulaştılar. Ekim-Aralık 1950 arasında Kuzey Kore'nin yüzde 90'ı işgal edildi. Kasım sonundan itibaren Kuzey'e gelen çok sayıda Çinli gönüllü sayesinde savaşın dengesi yeniden değişti. Çinli gönüllülerin ülkeye gelmesindeki temel neden, Mançurya'da Japon ordularına karşı savaşan Çin ordusu saflarında yer alan 5. Kuzey Kore Ordusu'nun Lin Biao'nun ideolojik çizgisine ve grubuna olan yakınlığıydı. Çin birliklerinin yardımıyla BM/ABD/Güney Kore kuvvetleri yeniden 38. paralelin güneyine geri püskürtüldüler. 27 Temmuz 1953'de cephe hattının sınır alınması ve isteyen savaş esirlerinin geri dönmesini öngören bir ateşkes imzalandı. Savaş sonunda Kuzey Kore'deki sanayi işletmelerinin büyük bir bölümü imha edilmiş, başkent Pyongyang'daki binaların büyük kısmı kullanılamaz hale gelmişti. İnsan kaybının boyutları daha da korkunçtu. Kuzey Kore nüfusunun yüzde 12 ila yüzde 15'i savaşta canlarını yitirdi. Sağda, Pyongyang yakınlarında Taedong nehri üzerindeki yıkık bir köprüden geçerek savaştan kaçmaya çalışan Kuzey Koreliler. Yukarıda bir savaş anı.

Kuzey Kore'de özellikle Kore Savaşı'ndan beri sistematik bir biçimde oluşturulan Kim Il-sung kültü, şüphesiz tarihteki ilk ve tek kişilik kült örneği değil. Fakat tarihteki benzerleriyle karşılaştırıldığında, bazı açılardan onları gölgede bırakacak şaşırtıcı boyutlara ulaşmakta. Kuzey Kore'de günlük yaşama, tarihe, siyasete dair neredeyse herşey "büyük önder"'in kişiliğinde odaklaşmakta... Kim'in doğduğu ev, kendisi henüz ölmeden herkesin ziyaret etmesi gereken kutsal bir yer haline gelmiş. Ülkenin her tarafında dev boyutlarda resimleri asılı, ayrıca Kore vatandaşlarının çoğu üzerinde Kim'in resmi basılı olan küçük plaketler taşıyorlar. Yine 22 metre boyundaki dev heykeli, Pyongyang'a hâkim bir tepeden tüm Kore'lilere izlemeleri gereken yolu gösteriyor: Daima ileri (yukarda sağda). Kendisi gibi ailesi de büyük önem taşıyor. Annesi başta olmak üzere ailesinin çoğu ferdinin, Kore tarihinde önemli roller oynadığı kabul ediliyor. Kendisinden sonra iktidara gelmesine karar verdiği oğlu Kim Chong-il'e yakıştırılan ünvan "sevgili önder". Resmi ideolojiye göre, Kim Il-sung, Kore'nin sorunlarını kavrayabilecek ve onları çözümleyebilecek tek kişi, bu nedenle de yalnızca onun eserlerinin okunması yeterli (ve gerekli). Yukarda soldaki fotoğraftaki çocuk gibi, tüm Koreli çocuklar

Kim Il-sung'un Japonlara karşı direniş mücadelesine bir gerilla grubunun lideri olarak aktif olarak katıldığı 1931, gerek Mançurya'da yaşayan Koreliler, gerekse de bölgede güçlü bir pozisyonda bulunan komünistler için önemli bir yıl oldu. 18 Eylül 1931'de Çin ordusuna karşı ani bir saldırı başlatan Japonlar bütün Mançurya'yı egemenlikleri altına aldılar. Bu bölge bundan böyle özellikle komünistlerin önderlik ettiği bir gerilla savaşının bizzat düşmandan elde edilen silahlarla yürütüldüğü bir alan haline geldi. Ancak 1937 Çin-Japon ve özellikle II. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra Japonların giderek artan askeri operasyonları sonucu, aralarında Kim Il-sung'un da bulunduğu çok sayıda direnişçi SSCB içlerine doğru çekilmek zorunda kaldı.

Japonya'nın Yenilgisi ve Bağımsızlık

1 Aralık 1943'de ABD, İngiltere ve Çin'in birlikte yayınladığı Kahire Deklarasyonu, "sırası geldiğinde" Kore'nin bağımsızlığının sağlanacağını vaadediyordu. 1945'de ise Yalta Konferansı sırasında Roosevelt, Stalin'e Kore'de ABD, İngiltere, Çin ve SSCB'den oluşacak dörtlü bir vekillik önerdiğinde olumlu cevap almasına rağmen kesin bir anlaşmaya varılamamıştı. Ancak Temmuz 1945'de Potsdam Konferansı boyunca ABD yetkilileri Stalin'i Japonlara karşı bir savaş açmaya ikna etmeye çalıştılar. Stalin Japonlara karşı savaş açmadan önce Kore'ye bağımsızlık tanınacağı konusunda güvence istedi. Bu güvencenin verilmesinden sonra, Sovyetler 9 Ağustos'ta Japonya'ya savaş ilan etti ve Sovyet birlikleri Kore'ye girdiler. Kuzey bölgesinin Japon işgalinden kurtuluşu, *Kızılordu*'nun ülkeye girişinden sonra bir hafta içinde gerçekleşti. Eylül'de ise ABD birliklerinin Güney'e yerleşmesiyle Kore ikiye bölünmüş oldu. Bölünmeden sonra ağır sanayinin yüzde 65'i, hafif sanayinin yüzde 31'i Kuzey bölgesinde kalmıştı. Buna karşılık tarımsal üretim alanlarının yüzde 63'ü Güney'deydi. Savaşın son derece kısa sürmesine rağmen, Japonlar sabotaj eylemleriyle, Kuzey Kore'deki sanayi ve madenlerin büyük kısmını imha etmişler ya da kullanılamaz hale getirmişlerdi.

Kim'in yazdıklarını okumak zorundalar. Kore tarihi de Kim Il-sung'un oynadığı rol aşırı derecede abartılarak yeniden yazılmış. Bu yeni tarihe göre Kore'yi Japon işgalinden kurtaran da, Kore Savaşı'nda ABD ordularını yenilgiye uğratan da, yeni Kuzey Kore'yi neredeyse tek başına kuran da o... Kim yalnızca Kore için en önemli kişi, en büyük önder olmakla kalmıyor; aynı zamanda dünya çapında öneme sahip, dünya devriminin de önderi... Sovyet ordularının Japon işgalinden kurtuluş sırasında oynadığı belirleyici rol ve Çinlilerin Kore Savaşı sırasında ABD birliklerini Kuzey'den kovmak konusunda taşıdıkları önem tarihten tamamen silinmiş durumda. Oysa sağdaki Çin afişinde de anlatıldığı gibi, Çin'in savaşa müdahalesi, savaşın ondan sonraki seyri için belirleyici olmuştu. Siyasi düzeyi oldukça düşük bir toplumda tüm bunların fazla tartışılmadan kabul görmesini sağlamanın yolu da her türlü bilgiyi kontrol altında tutmak, iddia edilenlerin aksini söyleyen hiç bir kaynağın Kore halkı için ulaşılabilir olmasına izin vermemek. Böylece Kore toplumu, tam bir izolasyon içinde yaşamak zorunda tutuluyor, resmî Kore kaynaklı olmayan hiç bir bilgiye ulaşamıyor, yabancı basını izleyemiyor, yabancı radyoları dinleyemiyor, dünya hakkında edinebildiği bilgilerin çoğu çarpık...

1945'de Japonya'nın teslim olmasından sonra, göç etmiş Koreliler ülkelerine geri dönmeye başladılar. Bunların yaklaşık 30 bini Sovyet *Kızılordu*'su saflarında yer almış ve Sovyetler Birliği'nde bulunan diğer Korelilerle ilişkilerini korumuşlardı. Öte yandan, Kore'nin Japonya tarafından ilhakından sonra göçmen toprağı olmuş Mançurya'dan geri dönenler, Japonlara karşı Çinli komünistlerin saflarında savaşmışlar ve *Kızılordu*'da subay rütbesine kadar yükselmişlerdi. Ağustos 1945'den sonra geri dönenler, Pak Hon-yong'un kurduğu, 6 bine yakın üyesiyle Güney Kore'nin ABD tarafından işgalinin ilk dönemlerinde en güçlü sol siyasal örgütlenmeyi temsil eden bir komünist partiyle karşılaştılar.

15 Ağustos 1945'de İmparator Hirohito'nun ilan ettiği teslim olma kararından başlayarak Japonya'nın Kore'deki Genel Valisi, burada yaşayan asker ve sivil Japonların güvenliğinin sağlanacağı umuduyla, Sovyet ve Amerikan birliklerinin gelişini beklerken düzenin korunması ve günlük yaşantının devamını Korelilere bırakmıştı. Japon işgalinden sonra ekonomik ve idari hiç bir sorumluluk verilmeyen bu Koreliler, 17 Ağustos 1945'de, *Kore'nin Bağımsızlığını Hazırlama Komitesi* kuruldu. Komitenin başkanlığına, gerçekte *Komünist Parti* kurucusu Pak Hon-yong'un siyasal denetiminde bulunan Yo Un-yong, başkan yardımcılığına ise milliyetçi An Jai-bong getirildi. Bu komite, ülke yönetimindeki Japonlar ve işbirlikçilerinin yerini almak üzere, bütün Kore yarımadasında, *Halk Komiteleri* adı altında yerel komiteler kurdu. Ülkedeki komünistlerin bu yerel komitelere hızla dolması üzerine başkan yardımcılığı görevinden istifa eden An Jai-bong böylelikle komünistlere geniş bir alan bırakmış oldu.

6 Eylül 1945'de, bütün yerel komitelerin seçilmiş delegeleri, Seul'de bir *Ulusal Meclis* topladılar: *Meclis*'te yer alan yaklaşık 500 delege, sol eğilimli ılımlı milliyetçiler, uzun yıllar aralarında Japon karşıtı bir propaganda yaptıkları köylüler arasında oldukça güçlü bir dayanak elde eden bir dini sekt üyeleri ve komünistlerden oluşuyordu. *Ulusal Meclis* önce Kore Halk Cumhuriyeti'ni ilan etti, daha sonra da hükümeti oluşturacak 55 kişilik bir Merkez Komite seçti. Yeni hükümetteki bakanların milliyetçi olmalarına karşılık, bütün bakan yardımcıları komünistlerden oluşuyordu. Komünistlerin iktidarı barışçı yoldan ele alma stratejisi, kısa bir süre sonra ABD hükümetini karşısında bulacaktı.

8 Eylül 1945'de General John R. Hodge komutasındaki ABD birlikleri Inchon'a çıktıklarında Halk Cumhuriyeti temsilcileri tarafından karşılandılar. General, Müttefikler Yüksek Komutanlığı'nın yetkisini başka bir güçle paylaşmak istemediğini açıklayınca, temsilciler, iktidara Kore halkının iradesiyle geldiklerini söylediler. General bu kez, 38. paralelin güneyindeki tek yasal gücün ABD askerî hükümeti olduğunu vurgulayarak, Halk Cumhuriyeti'nin herhangi bir siyasal güçten farksız olarak ancak sınırlı bir yetki kullanabileceğini hatırlattı. Askerî hükümetin aldığı kararlar, ABD ile *Komünist Parti* arasındaki ilişkileri gerginleştirdi. Amerikalıların 10 Ekim 1945'de 10 Koreli yöneticiden oluşan *Danışma Komitesi*'ni kurması, milliyetçileri onlara yaklaştırırken, komünistler bütün Güney bölgesinde ABD karşıtı bir kampanya başlattılar.

Komünistlerle Milliyetçilerin Ayrışması

Kasım 1945'de, daha önce Çin'e sığınmış ünlü milliyetçi önder Kim Ku'nun ülkeye dönüşü, komünistlerin karşısında yer alan bloğun pekişmesini sağladı. Kurtuluştan sonra siyasal hayata

Japonya'da Sivil Toplum

Japon toplumu, feodal unsurlarla mücadele ederek, 19. yüzyıl sonundan 20. yüzyıl başına kadar hızlı bir kapitalist gelişmeye tanık oldu. Kurumsal alanda, az çok parlamenter demokrasi ilkesine dayanan bir düzen gerçekleştirildi ve Meiji'nin (1867) yenileştirme hareketinin açtığı değişim dönemi boyunca, gitgide modern kapitalist bir devlet oluştu.

Dünya kapitalist güçlerinin, emperyalist savaşlarda karşı karşıya geldikleri bu dönemde, Meiji'nin yenilik hareketinin en önemli unsurlarından birisi, siyaset sahnesini işgal eden askeri kuvvetler oldu. Bunlar Kore ve Çin ekonomilerini egemenlikleri altına almak isteyen mali sermayelerin çıkarlarını temsil ediyorlardı. Emperyalist kamptan yana çıkarak, genel ulusal savaşı hazırlamak için, parlamenter partiler sistemini devirmeyi hedef almışlardı. Askerlerin egemen oldukları bu yönetim, bir çeşit devlet korporatizmiydi.

Askerler, iktidara geçmeden önce parlamento güçlerine meydan okumak zorunda kaldılar. Bu parlamenter güçler, bir yandan içerde yenileşme ve sanayileşmeyi, öte yandan ise anglo-sakson yanlısı bir dış politikayı destekliyorlardı. Diğer bir deyişle, eğilimleri emperyalist kapitalizmin liberalleşmesini sağlamaktı. Bu askeri gruplar, emperyalist savaşa karşı çıkan komünistleri ve sosyalistleri, baskıcı yöntemlerle denetim altına almışlardı. Kamuoyuna çağrı yaparak Uzak Doğu'da savaşa girdiler. Müttefikleri olan Nazi Almanya'sıyla birlikte yenildiler. İdeolojik durum, 1945 yenilgisinden sonra 1955'e kadar belirsiz kaldı. Kamuoyu, ulusal ekonominin yönlendirilmesi ile ilgili olarak kapitalist ve sosyalist yollara ayrıldı. Fakat sosyalistlerin ümitleri Macaristan ve Polonya'da meydana gelen umulmadık olaylar yüzünden sarsıldı.

1955'de muhafazakâr partilerin birleşmesinden doğan *Liberal Demokrat Parti* iktidara geldi ve ulusal ekonominin ayakları üstünde durmasını sağladı. Bu savaş sonrası dönemini, güçlü bir gelişmenin görüldüğü '60'lar izledi. Ağır sanayinin gelişmesi ekonomik bir dönüşümü sağladı. Faal nüfus giderek birincil sektörden ikincil sektöre geçti. Faal nüfus içinde tarımla uğraşanların oranı yüzde 60'dan yüzde 20'ye indi.

Bütün bu süreç boyunca, Japonya'da kapitalist sistem içinde sanayileşme başarılı oldu. Kapitalizm öncesi toplumsal ilişkiler kapitalizmle bütünleşti. Bununla birlikte geleneksel kültür unsurları ve kapitalist gelişme arasında çelişkiler ortaya çıktı.

Bir kapitalist toplum söz konusu olduğuna göre, Japonya'nın toplumsal yönetim ilkesini özel mülkiyet oluşturmaktadır. O halde sermaye topluma kendini dayatmaktadır. Gerçekten 1 milyar yenden fazla sermayesi olan büyük işletmeler (2195 adet) tüm işletmelerin (1.75 milyon adet) yüzde 0.13'ünü oluşturmakta, fakat her çeşit işyerinin sahip olduğu malvarlığının yüzde 41.4'ünü ellerinde tutmaktadırlar. Fakat hissedarlarının çoğunluğu bireyler ya da aileler olan çok az büyük işletme vardır. Bu olay üç nedenle açıklanabilir. Önce Avrupa'da düşünülemeyecek oranda, tedricen artan bir veraset vergisi oranı (yarım milyar yenden fazla bir miras için yüzde 75) söz konusudur. Sonra, işletmelerin sermayelerinin artma hızı bireysel zenginleşmeyi aşmaktadır. Nihayet, sermayelerin çoğu bireyler ya da aileler tarafından oluşturulmamıştır.

Hisse senetlerinin aynı grubun içinde elde bulundurulması, Japon işletmesinin özgünlüğünü belirler. Halen, üçü eski "zaibutsu"lar olan (bankacılık, ticaret ve sanayi faaliyetlerini aynı ailede toplayan savaş öncesi mali kombinalar) altı büyük grup vardır. Savaş sonrasından beri holding kuruluşlar Japonya'da tekellere ve sermayenin yoğunlaşmasına karşı yasalar tarafından tamamen yasaklanmıştır. O halde, yeni bir şirketin kuruluşu sırasında, sermaye oluşturmak için 5'ten fazla şirketin herbiri gerekli hisse kenetlerinin yüzde 3 ile yüzde 5'ini sağlamaktadır. Bu özellik Japonya'nın yabancı sermayeye açılması sırasında pekiştirilmiştir. Sermaye gruplarının çıkarlarını yabancı yatırımcıya karşı korumak gerekmekteydi. Bu, aynı zamanda, dünya para piyasasında "özel korumacılığın" bir biçimidir.

Sermaye oluşturmanın bu biçimi, yeni ürünler işleme ve dışardaki (iç savaş vb.) durumlardan doğan riskleri bertaraf ettiği ölçüde etkili olmuştur. Bugün de, bilgi-işlem ve dışarıya doğrudan yatırım döneminde etkili olmaktadır. Eğer Japonya'nın ekonomik gelişmesi bir "başarı" olarak görülebilirse, birinci neden, M. Morishima'nın *Kapitalizm ve Konfiçyüsçülük*'te söylediği gibi "dini bilinç" değil, bu sermaye oluşturma biçimi olmalıdır.

Dolayısıyla, dünyanın büyük firmalarından oluşan bu büyük gruplar içinde sermayenin çoğuna sahip kapitalist bireyler yoktur. Bu yalnız savaş sonrasında "zaibatsu"ların dağılmasının değil, aynı zamanda sermayenin hızlı oluşmasının sonucudur. Örneğin, kendi adını taşıyan, elektronik ürünler firmasının kurucusu K. Matsushita, 1950'de kuruluş sırasında çoğunluk hisseye (yüzde 43.25) sahipti. Fakat, bugün bütün sermayenin (79.2 milyar) yüzde 2.9'una sahiptir. Zaten, büyük firmaların yöneticileri kendi firmalarının çok az hissesine sahiptirler.

Bununla beraber, inşaat, ilaç, özel demiryolu gibi dallarda, aileler tarafından kurulmuş ve yönetilen şirketler vardır. Örneğin büyük bir grup olan Seibu'nun hisse senetleri tamamen kurucusunun ailesinin elinde bulunmaktadır. Demek ki Japonya'da kapitalist bireyler vardır. Öte yandan büyük işletmelerin yöneticileri, kendileri sermayedar olmamalarına rağmen, çeşitli işveren birliklerinde çok yüksek yerler işgal etmekte ve sivil toplum ideolojisini çok etkilemektedirler. Yönetimlerle sıkı ilişki içindeki bu işveren birlikleri, sivil toplumun egemenlik gücünü oluşturmaktadırlar. Japon işletmeleri personellerini mobilize etmeyi şöyle başarmışlardır: İşyeri sendikasının desteklenmesi, çeşitli katılım biçimlerinin bulunması (orta katmanlar için "ringi"ler, işçiler için "kalite çemberleri"). Japon ekonomisinin, işyerinde bulunma süresinin uzunluğuna göre tespit edilen ücret ve ömür boyu iş gibi özellikleri, bilgi-işleme dayalı sanayi örgütlenmesinin yapısal değişikliği içinde sorgulanmaya başlarken, çalışanların işletmeye bağlılığı her zaman güçlü kalmıştır.

Demek ki "Japon usulü yönetim" içinde üretim ustalığı ve toplumun isteklerinin yeterince olgunlaşmamış olması aynı anda varolmaktadır. Çalışma koşulları konusunda Avrupa toplumu ile arasında varolan zıtlık açıktır. Yasal çalışma süresi haftada 48 saat, yıllık fiili çalışma 2160 saat, kişi başına kullanılan ücretli izin ortalama 10 gündür. Erkeklerle kadınlar arasında iş eşitliği yasası henüz yeni çıkmıştır (1985). Kadınlar için ayrımcılık hâlâ sürüp gidiyor. Bütün bunlar toplumsal hiyerarşiyi oluşturmaktadır.

SİYASAL KORPORATİZME BAĞLI PARLAMENTER DEMOKRASİ

Savaş sonrasının yeni anayasası, yalnızca imparatorun kişiliğinde ulusal birlik simgesi olma işlevini görmüyor, parlamenter demokrasi ilkesine dayanıyordu. Bu demokratik özellik, 1900'lardaki (Taisho dönemi) duruma göre bile köktenci bir gelişimi belirtir. Halkla, yürütme organı olan hükümet arasındaki bağ, parlamento tarafından kuruldu: Hükümet, parlamento tarafından kabul edilen yasaları uygulamaya koydu. Parlamentoyu bölen, kapitalist rejimi savunan partilerle sosyalist ve komünist partiler arasındaki muhalefet oldu. Bu siyasal yaşam biçimi Japonya'da etkili oldu ve ideolojik mücadeleyi 1965'e kadar belirledi. Gördüğümüz gibi, 1955'den beri iktidarı elinde tutan, varolan tek birleşik partidir. "1955 yönetimi" adı verilen budur. Bu tutucu iktidar, toplu sözleşme (Shunto, "İlkbahar Savaşı") için yapılan düzenli pazarlıklar sırasında uzlaşma sağlamak zorunda olan işveren birlikleri ile sıkı bağlar içindedir. Bazen grevlerle gelen başarısızlık halinde, hakemlik kurumu olarak son anda *Ulusal Çalışma Komitesi* müdahale eder. Gerçekten bu komite, yerel ve ulusal anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak için uzlaşma, arabuluculuk, hakemlik sağlar. Sanayi yapısının değişimine dayanan işsizlik tehlikesi ile ilgili endişeleri bu komite dağıtabildi. '60 ve '70'ler boyunca kurumsal koordinasyon zorunluluğu ortaya çıktığında ulusal yönlendirme çizgilerini belirleme teşebbüsünde bulunan parlamento değil, her zaman devlet yönetimi olmuştur. Eşgüdüm sağlayan, çeşitli

Haneda havaalanının yetersizliği gerekçesiyle, Tokyo'ya 70 km. uzaklıktaki Narita kentinde yeni bir uluslararası havaalanı inşaasına kalkıştığında hükümet, ilk olarak komünistler ve sosyalistlerin protestolarıyla karşılaşmıştı. Seçimlerde oy kaybına uğrayabilecekleri endişesiyle her iki siyasi grubun da mücadeleden vazgeçmesinin ardından, çiftçi ve heykeltraş Issaka Tomura önderliğinde farklı görüşlerden Tokyolu öğrenci gençler bir "Uluslararası Havaalanına karşı, Protesto Birliği" oluşturarak mücadelenin başını çekmeye başladılar. Fotoğrafta, binlerce kişinin yaralandığı çatışmalardan birinde ucu sivriltilmiş kazıklarla öğrencilere saldıran polis birliği görülüyor.

danışma komiteleridir. *Ulusal Çalışma Komitesi*, *Ticari Hekleri Gözetme Komitesi* vardır. Hepsi, gerek hükümetten gerek bakanlıklardan seçilir. Danışma ve yönetim komiteleri belirli konular üzerinde tartışmakla yükümlüdür. Üyelerin çoğu memur değildir. Parlamenterlerin katıldığı çok az komite vardır: Tüm komitelerin (1986'da 214 adet) yalnızca 11 tanesi.

Demek ki bir bütün olarak bakıldığında bu siyasal-toplumsal rejim, bir iktidar almaşıklığına dayanan parlamanter demokrasi görünümüne rağmen, korporatizmin bir biçimini içinde taşımaktadır.

Korporatizmin özü, parlamentodaki tartışmalardan önce, ilgili organlarda görüş belirlenmesine dayanır. Savaş sonrası ekonomik gelişme dönemi için gözlenebilecek olan budur. Korporatizmin bu biçimi parlamenter demokrasiyle birlikte işlemeye devam ettiği sürece faşist korporatizmden açıkça farklılaşır. Fakat parlamenter demokrasinin yerine geçerse, sivil toplumdan miras alınan tarihsel değerleri yeniden tartışma konusu yapan yeni bir baskıcı yönetime dönüşür ("insancıl yüzlü faşizm").

Japonya'da *danışma komiteleri* üyelerinin atanmaları parlamentonun onayından geçmek zorundadır. Fakat her bakanlıktan seçilecek üye sayısına ve seçimine başbakan ya da ilgili bakanlar karar verir. Ve bu komiteler, parlamentoya eklenen basit kurullar değildirler. Parlamanto kuşkusuz yasaları tartışır ve kabul eder. Fakat danışma komitelerinin içindeki tartışmalar, kitle iletişim araçları aracılığıyla kamuoyunu kesin biçimde etkiler. Öyleyse, yavaş yavaş devlet korporatizmine dönüşebilecek örtük bir durum vardır. Kuşkusuz bu şimdilik bir sorun değildir. Fakat belirtmek gerekir ki, dünya bunalımı yüzünden toplumsal rahatsızlık halk arasında arttığı zaman, korporatif kapitalizmin oluşmasını bugüne kadar kolaylaştıran toplumsal "grupçuluk" Japon toplumunu devlet korporatizmine yöneltebilir.

Eğer yenilikçi partiler hep muhalefette kalacak ve iktidara gelmeyi başaramayacak olurlarsa ve *danışma komiteleri* tarafından yönlendirilen siyaset sürdürülürse, şimdiye kadar ünlü "mutabakat" tarafından temsil edilen Japon dinamizminin kendisi tartışma konusu olacaktır. Bu potansiyel tehlikeye karşı yeni toplumsal hareketler, çeşitli konular temelinde örgütleniyorlar: Nükleer enerji, hava kirliliği, yerel çevre sorunları, cinsel ayrımcılık, etnik azınlığın baskı altına alınması vb. Aynı zamanda siyasal eğilimlere göre ayrılmış sendikaların birleştirilmesi için bir hareket vardır. Kamuoyu, yeni parti başkanı Takako İoi'nin yönetimindeki, Marksizm-Leninizm'in geleneksel ortodoksluğunun baskısından kurtulmuş *Japonya Sosyalist Partisi*'nin (*JSP*) yeni üslubuna ilgi duymaktadır.

İdeolojik hareketsizlik ve grupların bilinci, hepsi az çok aynı sosyalist renkte olmalarına rağmen muhalefetin beş partiye bölünmesini hazırladı. Bunlar *JSP*, *Sosyal Demokrat Parti*, *Sosyal Demokrasi Birliği*, *Koumeito* (Budist Parti), ve *Japonya Komünist Partisi*. İlk üçü, *JSP*'nin yeni tasarısıyla birleştirilebilirler; aslında bölünmeden önce hepsi aynı sosyalist partiyi oluşturuyorlardı. Ve birleşik sendika bu partilerin birleşmelerini destekleyecektir.

Liberal Demokrat Parti (*LDP*) ise beş gruptan oluşmuştur. Bunlar her zaman Japonya'nın geleceği ile ilgili önemli sorunlara karşı çıkıyorlar. Fakat *LDP* şimdiye kadar iktidarını koruyabildiyse, bu, grupların muhalefetine rağmen her büyük karar anında iş çevrelerinin desteği sayesinde birleşebilmesinden olmuştur. Oysa Japon ekonomisi, bilgi-işlem sayesinde sanayiyi yeniden yapılandırmayı başardıktan sonra yepyeni sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.

İkinci petrol bunalımından beri, Japon ekonomisi çok uluslu firmalar yoluyla yabancı ülkelere hızla yerleşmiştir. Bu gelişmenin etkisi, ekonomik alanın dünya çapında genişletilmesi ve merkez-çevre ilişkisinin yalnız iç alanda değil, dış alanda da yeniden örgütlenmesi oldu. '60'larda Japon takımadaları kentleşmeyle zaten mekansal bir değişim geçirmişti. Bu değişim ağır sanayinin gelişmesiyle hızlandı. Bilgi-işlem devrimi ikinci bir mekansal yeniden örgütlenmeyi belirler. Bu aynı zamanda, ekonominin toplumsallaştırılmasını gerektiren "toplumcu" bir yeniden yapılanmadır.

Bu "toplumcu" yapılanmanın unsurları şöyle düşünülebilir:

1. Sosyal: Erkekler ve kadınlar, çevre, dini örgütler, kreş, tıbbi bakım, sakatlık, yaşlılık, sosyal güvenlik.

2. Komünal: Okullar, kültür ve spor merkezleri, tiyatrolar, ortak alanlar, parklar, yollar, limanlar, su hizmetleri, kanalizasyon.

3. Şehircilik: Kent sevgisi, merkezileşme va ademi merkeziyetçilik.

4. Kamusal: a) Eğitim ve araştırma sistemi, basın organları. b) Meritokratik dernekler, ticaret, sanayi ve ziraat odaları, işveren dernekleri, sendikalar, tabip odaları, tarım kooperatifleri, meslek dernekleri, merkez bankası, ticaret mahkemesi, konsolosluk, uluslararası özel hak mahkemesi. c) Kolektiviteler, özyönetime dayanan yerel örgütlenmeler. d) Siyasal partiler, ulusal planlama.

'60 ve '70'lerde yeniden yapılanma ile ilgili iki nokta belirtilebilir:

1. Kentleşmeden yana eğilimlerin yaygınlaşması sırasında, konut, iş ve halka açık alanların mekansal yeniden yapılanmasıyla ilgili toplumsal-siyasal sorunlar söz konusuydu; demek ki bazen sanayi mantığıyla çatışarak önemlerini belli eden yerel, komünal, kamusal etkenler vardı.

2. Belirtmek gerekir ki, '70'lerden beri Japonya kentleşmiş bir topluma dönüştü ve kentle kır arasındaki karşıtlık ortadan kalktı.

Sosyal, komünal ve kamusal olarak yerel yönetim tarafından çözümlenebilecek sorunlar vardır. Ve bu, "yenileşmiş topluluklar hareketi" ile bütünleştirilebilir. Ancak hükümet siyaseti düzeyinde olabilecek diğer bazıları da vardır. Danışma kurulları içindeki tartışmalarla yönlendirildiğinde çözüm korporatif bir biçim alır. Siyasal partiler "toplumcu" alan ve devlet arasında gittikçe daha az önlem alırlar ve "alışılageldik" biçimde, ulusal planlamanın hazırlanmasıyla yükümlü kuruluşlar gibi görünürler. Bu anlamda siyasal partiler sisteminde bir bunalım olduğu söylenebilir. Gerçekten, seçimlere katılmayanların oranı her zaman yüzde 40'ı geçmektedir.

O halde, Japonya'da toplumsal mücadele, merkez yönetimin yönettiği yeni korporatifleştirme ve toplumculuğa bağlı toplumsal talepler hareketi arasındaki muhalefetle belirlenmiştir. Bu hareket, aynı zamanda sanayi öncesi toplum ve korporatif kapitalizmin yapısal reformu üzerinde toplanır.

Bu, toprağın ve diğer üretim araçlarının özel mülkiyetini sınırlar. Bunu kavramak için Tokyo'daki toprağın fiyatının New-York'dakini geçtiğini, 3.3 metrekare arazinin bilgi-işlem firmalarının bulunduğu mahallede 100 milyon yen ettiğini ve kent nüfusunun mülkiyet hakları ve kiralama sınırlarının en önemli toplumsal sorun haline geldiğini belirtmek yeter. Başka deyişle, demokratik hareketin işçi hareketinin birleştirilmesine (özyönetim yönünde) bir destek olabileceği söylenebilir. Bu yönde yavaş yavaş ilerlense bile, Japon usulü ulusal uzlaşmayı tamamen koruyarak siyasal demokrasinin gelişmesi görüşü ayakta kalacaktır. Ve parlamenter demokrasi yeni korporatizm tarafından yok edilmeyecetir. Kapitalist bireylerin muazzam zenginliklerinin toplumsallaştırılması bu görüş açısına bağlıdır. Bütün bunlar bilgi-işlem toplumunun yeni toplumsal-siyasal hedefini oluşturacaktır.

KIYOAKI HIRATA

egemen olan komünistler, bundan böyle kendilerine karşı birleşmiş üç ayrı güçle mücadele etmek zorunda kaldılar: Kim Ku ve Kim Kyu-sik önderliğindeki milliyetçiler, ulusal kahraman Syugman Rhee önderliğindeki muhafazakarlar ve Amerikan askeri hükümeti. Kore'de bir himaye rejimi kurma kararı veren Aralık 1945 Moskova Konferansı, komünistlerle karşıtları arasındaki uçurumu daha da derinleştirdi. Gerçekten de, Japon işgalinden henüz kurtulmuş bulunun Kore halkı için, himaye rejimi, ulusal bağımsızlığın zedelenmesi ve hatta ortadan kalkması anlamına geliyordu. Bundan ötürü, komünist önder Pak Hon-yong 1 Ocak 1946'da açık bir toplantıda yaptığı konuşmayla Koreli komünistlerin Moskova Konferansı kararlarına karşı olduklarını ve 3 Ocak'ta himaye rejimine karşı ve ulusal birliğin sağlanmasını hızlandırmak amacıyla bir gösteri düzenlemeyi üstlendiğini açıkladı. Ancak komünistler, yüzseksen derecelik bir dönüş yaparak mitingi Konferans kararlarının onaylanması lehine bir gösteriye dönüştürdüler. Bu davranış, komünistlerin Güney Kore'deki prestijini önemli ölçüde zedeleyecekti.

Moskova Konferansı kararları gereği gerçekleştirilmesi planlanan ve Kore'deki toplumsal örgütler ve siyasal partilerle ilişki halinde olup onlara danışacak geçici bir hükümetin kurulması üzerinde çalışacak Amerikan-Sovyet karma komisyonu toplantısından önce, komünistlerle komünist olmayanlar arasındaki ilişkiler tamamen kopma noktasına geldi. Ilımlı ve muhafazakarlar 14 Şubat 1946'da *Demokratik Komite*'yi kurarken, komünistler *Ulusal Demokratik Cephe*'yi oluşturdular. Böylece 38. paralelin güneyinde komünistlerle sağ blok arasındaki ayrışma, ülkenin bölünmüş durumunu daha da derinleştiren bir faktör oldu.

Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin İlanı

Buna karşılık Kuzey'de, Sovyet silahlı güçleri benzer zorluklarla karşılaşmadılar. 38. paralelin kuzeyine yerleşmelerinden sonra, General Çistiyakov, yönetim kademelerinde komünistlerin çoğunlukta olduğu *Halk Komiteleri*'nin yetkilerini artırdı. ABD-Sovyet karma komisyonunun toplanmasından önce, Kuzey'de, bütün toplumsal örgütler ve siyasal partilerin katıldığı bir *Birleşik Cephe* kurulmuştu. Kuzey Koreli komünistlerin önderi Hyon Jun-hyok, Kore'nin içinde bulunduğu devrim aşamasının burjuva karakterinin altını çiziyor ve milliyetçilerle ittifak yapılmasını savunuyordu. Hyon Jun-hyok'un 28 Eylül 1945'de Sovyet yetkililerle yaptığı bir toplantıdan dönerken öldürülmesinden sonra, Sovyetler tarafından ulusal kahraman ilan edilen Kim Il-sung komünistlerin önderliğine getirildi. Çin'den yola çıkmış silahlı 2 bin kadar Koreli komünistin ülkeye gelmesinden önce davranmak amacıyla, 10 Kasım 1945'de *Komünist Parti* yeniden kuruldu ve 20 yaşını aşmış herkesin katıldığı genel seçimler sonunda bölgesel ve merkezi *Halk Komiteleri* seçimleri yapıldı. Pyongyang'da toplanan *Halk Komiteleri* delegeleri 8 Şubat 1946'da, başkanlığını Kim Il-sung'un yaptığı *Kuzey Kore Geçici Halk Komitesi*'ni seçtiler. Sovyetler Birliği'nde yayınlanan *Mrovaja Ekonomika i Mirovaja Politika*'nın Haziran 1946 tarihli sayısı, Kuzey Kore'deki siyasal durumu şöyle tasvir ediyordu: "Demokratik örgütler hareketi hatırı sayılır bir başarı kazandı. Yüzlerce köy ve kentte *Halk Komiteleri* ortaya çıktı. Daha ilk günlerden başlayarak ülkenin siyasal yaşantısında önemli bir rol oynayan bu komiteler, *Kuzey Kore Geçici Halk Komitesi*'ne bağlı olarak Sovyet güçleriyle ilişki halinde bulunuyorlar ve ülkede yeni rejimi kurmaya çalışıyorlar".

3 Kasım 1945'de yapılan genel seçimlere sadece *Ulusal Demokratik Birleşik Cephe*'nin hazırladığı tek liste katıldı. Seçmenlerin yüzde 99.6'sının katılımıyla (4.5 milyon) 453'ü kadın 3459 delege belirlendi. Mart-Ağustos 1946 arasında siyasal ve toplumsal hayatın pek çok alanını kapsayan bir dizi radikal reform gerçekleştirilidi. 5 Mart'ta tarım reformu yapıldı, 24 Haziran'da iş kanunu, 30 Temmuz'da cinsiyetlerin eşitliği kanunu, 10 Ağustos'ta sanayinin, ulaşımın, bankaların vb. ulusallaştırılması kanunu çıkarıldı. Tarım reformu tüm Asya'da gerçekleştirilen tarım reformlarının en kapsamlı ve barışçı yöntemlerle gerçekleştirilenlerinin başında geliyordu. Köylü ailelerin yüzde 76'sına toprak dağıtıldı, büyük toprak sahiplerinin çoğu Güney'e kaçtılar. İş kanunuyla 8 saatlik iş günü kabul edildi, çocukların çalıştırılması yasaklandı, çalışanlara fazla mesai ücreti, yıllık izin, sosyal sigorta gibi haklar sağlandı. Japonların ve Koreli işbirlikçilerin mülkiyetindeki sınai ve mali işletmeler devletleştirildi. Japon sömürgeciliği sırasında sanayi sermayesinin yalnızca yüzde 5'i Korelilerin elindeyken, 1947'de sınai üretimin yüzde 80.2'si devlet işletmeleri tarafından gerçekleştiriliyordu. Tüm bu reformları, eğitim alanında girişilen büyük bir atılım ve okuma-yazma öğretme kampanyaları izledi.

23 Şubat 1947'de bir kongrede biraraya gelen delegeler, 237 kişiden oluşan *Halk Meclisi*'ni seçtiler. Ertesi gün Kongre, *Kuzey Kore Geçici Halk Komitesi*'ni, başkanlığını gene Kim Il-sung'un yaptığı *Kuzey Kore Halk Komitesi*'ne dönüştürdü. 15 Ağustos 1948'de Güney'de, 22 Ağustos'da da Kuzey'de Cumhuriyet ilan edildi. 25 Ağustos'da yapılan seçimlere yüzde 99'dan fazla bir katılım oldu. Seçimlerden sonra her biri 50 bin yurttaşı temsil eden 212 milletvekili 2 Eylül'de Pyongyang'da toplanarak, kuruluşu resmen 9 Eylül 1948'de ilan edilen Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin Anayasası'nı kabul etti. Kim Il-sung oy birliğiyle devlet başkanlığına ve başbakanlığa seçildi. 10 Eylül'de *Halk Meclisi*'ne on maddelik bir program sunan Kim Il-sung, yeni hükümetin izleyeceği siyasetin ana hatlarını ortaya koydu. *Komünist Parti* bundan böyle, devletin "kalbi ve kafası" olmuştu.

ABD güçlerinin, II. Dünya Savaşı sonunda Kore'nin güneyine yerleşmesi sonucunda kurulan Güney Kore Cumhuriyeti, '70'lerde çalışan nüfusun zorbaca ezilmesi ve sömürülmesinin eşlik ettiği bir sınai kalkınma dönemi yaşadı. Her türlü muhalefetin asker çizmesiyle ezildiği bu ülke, uluslararası kapitalist işbölümünün yeniden düzenlenmesi bağlamında Amerikan planları açısından anahtar bir rol oynar hale geldi. İktisadi ve toplumsal gelişmeler yalnızca nicel açıdan değil, nitel olarak da giderek kendi için bir sınıf olma yoluna giren bir işçi sınıfını doğurdu. Kore'de işçi sınıfı '20'lerde Japon sömürge yönetimi sırasında oluşmaya başlamıştı. İşçi sınıfının tüm tarihi boyunca süren bağımsız-demokratik ve sarı sendikalar arasındaki mücadele, aynı zamanda toplumdaki demokratik ve anti-demokratik güçlerle arasındaki iktidar mücadelesinin de bir yansımasıydı. Japon işgalinden kurtuluşun ardından Koreli işçiler kendileri için yeni bir düzen kurmak doğrultusunda kendiliğinden eylemlerde bulunmaya başladılar. Bu eylemler sömürge dönemindeki sosyalist sendika geleneğini sürdüren Chunpyong*'un kuruluşunda doruk noktasına ulaştı.* Chunpyong *iktisadî ve siyasal mücadeleyi birarada yürütmeye çalışıyor, sendika hareketinin ulusal ve sanayiye dayalı temellerinin kurulmasını ve güçlenmesini hedefliyordu. Güney Kore'de birinci cumhuriyetin ilânından sonra dış baskılar ve zayıf kitle tabanı nedeniyle* Chunpyong *dağıldı. İşçilerin talepleri temeline dayalı ve iktisadî ve*

52 Kore Devrimi ve Japon Emperyalizmi

siyasal bileşkeleri birbirine bağlayan bir mücadeleyi yürütememesi de bu sendikal hareketin başarısızlığında rol oynayan etkenlerden biriydi. 16 Mayıs 1961'de iktidara gelen askeri diktatörlük, işyasasında yaptığı değişikliklerle işçilerin siyasal olmaktan uzak iktisadî mücadelesini de kısıtlamaya yöneliyordu. İşçiler artık yalnızca tek fabrika temelinde kolektif sözleşmeye yönelik eylemlerde bulunabiliyorlardı. Böylelikle aynı işkolundaki işçiler arasında dayanışmayı olanaksız hale getiren yönetim, aynı zamanda fabrika sendikaları üzerindeki denetimini de artırıyordu. İlerleyen yıllar, gelir dağılımındaki aşırı dengesizliklerin de etkisiyle şiddetli bir işçi muhalefetinin ortaya çıkmasına yol açtı. Cunta şefi Park Chung-Hee olağanüstü hal ilân ederek (Aralık 1971) halk üzerindeki baskısını yoğunlaştırmasına hizmet eden Yushin (Yeniden Canlanma) anayasasını yürürlüğe koydu. Rejim işyasasını işçiler aleyhine değiştirmeye devam ediyor, kolektif sözleşmeleri ve sendikaların kolektif eylemlerini yasadışı bir konuma itiyordu. Sanayi sendikalarının örgütlenmesi de yasaklanarak işçi hareketinin temelleri toptan yokediliyordu. Tüm bu önlemler '70'lerde işçi sınıfının, bazen demokratik güçlerle de birleşerek gerçekleştirdiği kendiliğinden eylemleri engellemeye yetmedi. Demokratik sendikaların kurulması bu eylemlerin bir meyvesiydi. Bu sendikaların çoğu Yushin rejiminin yıkılmasında hiç de küçümsenemeyecek bir rol üstlenmişlerdi.

Komünist Parti ve Yeni Partilerin Kuruluşu

Japonların teslim olmasından hemen sonra yeniden örgütlenen *Komünist Parti* farklı eğilimleri içinde barındırıyordu. Parti içinde, Kapsan grubu, Sovyet yanlısı grup, İç grup, Yenan grubu birarada bulunuyordu. Ancak Pak Hon-yong, parti içindeki bütün gruplar tarafından tartışmasız önder olarak kabul ediliyordu. Sovyet askeri birliklerinin doğrudan yardımıyla Güney'deki komünistler Kuzeylilerle bağlantı kurmayı başarmışlardı. Pak Hon-yong Amerikalılarla ve Syngman Rhee önderliğindeki milliyetçilerle amansız bir mücadele sürdürürken, 38. paralelin kuzeyinde iktidarı ele almak üzere ülkeye gelen Çistiakov'un yönetimindeki 25. Sovyet Ordusu'nun yanında "Kapsan grubu" olarak bilinen, ancak bazılarınca da "Partizanlar grubu" olarak tanımlanan ve sadece bir kaç düzine komünistten meydana gelen Kim Il-sung önderliğindeki grup vardı. 4 yıl boyunca kaldığı Moskova'da siyasal formasyonunu tamamlayan Kim Il-sung, 1918'den beri *Komünist Parti* içindeki hiziplerden hiçbirine doğrudan angaje olmadığı için Sovyetler nezdinde itibar kazanmış ve güvenilir bir kişi olarak benimsenmişti.

Kurtuluşu izleyen üç ay içinde, parti hızla gelişti ve 4530 üyeye ulaştı. Parti üyelerinden yüzde 30'u işçi, yüzde 34'ü köylü, yüzde 36'sı da aydın, esnaf ve diğer kesimlerden oluşuyordu. *Kuzey Kore Komünist Partisi*'nin kuruluşundan iki ay sonra Kim Il-sung, partinin sağlıklı temeller üzerinde yükselmediğini ve kitlelerle hiç bir bağı olmadığını farketti. Ona göre parti bu bileşimiyle gerçek bir işçi partisi hüviyetine bürünmüş sayılmazdı. Konfiçyüsçü gelenekleri olan bürokratik bir rejim altında kazanılan alışkanlıklar hesaba katıldığında, merkezin kararları yerel ölçekte çok ender olarak uygulanıyordu. Devrimci bir dönüşüm, yani egemen sınıfların ortadan kaldırılması için Kim Il-sung, sadece bir "kitle politikası"nın verilen emirlere uyulmasını sağlayabileceğini düşünüyordu. Kim Il-sung ayrıca, partinin acil görevinin bütün demokratik örgütler ve siyasal partilerle işbirliği yaparak birleşik demokratik bir iktidarın kurulması olarak görüyordu. Birleşik cephe politikası sosyalizmin inşaasının

Japonya'da Marksizm

Başlıca üyeleri Katayama Sen (1860-1933), Kotoku Shusui (1871-1911), Abe İsoo (1865-1945) ve Murai Tomoyoshi (1861-1944) olan ilk *Shakni Shugi Kenyukai* (Sosyalizm Araştırma Derneği) Japonya'da Ekim 1898'de kuruldu. Mayıs 1901'de bu dernekten, yönetimde Katayama ve Kotobu'nun ve Abe'nin bulunduğu ve kurulur kurulmaz devlet tarafından dağıtılan, ilk sosyalist parti, *Shakai Minshuto* doğdu.

Partinin programı Japon sosyalist düşüncesinin başlangıcının eklektizmini yansıtıyordu; açıkça Hıristiyanlıktan etkilenerek, şiddetin sapkınlıklarına karşı yasal eylemi savunuyor; "zenginler ve fakirler arasındaki uçurumu kapatacak" bir yönetim kurmayı hedefliyor, taşıma ve... üretim araçlarının tamamen ulusallaştırılmasını istiyor; medeni hakların savunulmasını öngörüyordu. Bu program kaynaklarını, Marx ve Engels'den, XIX. yüzyıl ütopiklerinden olduğu kadar, Amerikan ekonomist Richard T.Ely'nin Hıristiyan sosyalizminden de alıyordu. Marx ve Engels'in etkisi Katayama'nın "Waga Shakai-shugi" (Benim Sosyalizmim, 1903) ve Kotoku'nun "Shakai-shugi" (Sosyalizmin Geleceği, 1903) adlı yapıtlarında belirgindi. *Komünist Manifesto*, ancak, Katayama'nın Amsterdam'daki *II. Enternasyonal* Kongresi'ne katıldığı 1904'de, Kotoku ve Skai Toshihiko (1871-1933) tarafından Japoncaya çevrildi.

Devletin Sosyalizm Araştırma Derneği'ni dağıttığı yıl olan 1904'den itibaren sosyalist kampda izlenecek devrimci taktiklerle ilgili olarak ilk bölünmeler başladı. Katayama ve Tazoe Tetsuji gibi parlamenter yoldan yana olanlar, kitle eylemini ve şiddete başvurmayı öneren Kotoku ve taraftarlarına karşı çıktılar. Diyet Meclisi, 1900'de grevleri ve her çeşit sendikal eylemi yasaklayan toplumsal barış yasasını resmen ilan ettiğinden, bu tartışmalar çok soyut, köylülüğün ve işçi sınıfının sorunlarından çok uzak, felsefi ve manevi konular olarak belirginleştiler. Yine de bunlar, Meiji reformlarının sosyalist eleştirilerinin en önemli görünümlerinden birinin, Japon toplumunun kendi temellerinin yıkılmasıyla ilgili olanının daha yakından kavranmasını sağladılar. Gerçekten, Hıristiyan öğretilerinden çok etkilenmiş ilk Japon sosyalistleri için sanayi kapitalizmi, Japon tarihine ulus olarak doğuşundan itibaren egemen olan, ortak değerleri yok edici bir güç olarak algılandı. Bireyciliğe, bencilliğe ve yaşam savaşına dayalı kapitalizm yalnız yüzyıllık felsefi, manevi ve dini gelenekleri dağıtmayı başarmadı, aynı zamanda Japon toplumunun bütününde Konfüçyüscü uyum ve sevgi değerlerine dayanan birliği de bozdu. Geleneksel tarım yapısının yıkımı, halkın gittikçe proleterleşmesi, piyasa kurallarının anarşik özelliği ülkenin geleceği için, sosyalizme sürükleyecek unsurların gelişiyor olmasından daha ölümcül tehditler olarak görüldü. Öte yandan, hepsi karmaşık eğilimlerdeki ilk sosyalistler, Meiji demokrasisinin çok dar yapısı üzerine dikkat çektiler. Gerçekten de, İmparatorluk sisteminin reformlar sürecinden güçlenmiş olarak çıktığını, Diyet Meclisi'ne seçilmek için kullanılan vergi sisteminin, ulusun işlerini çok küçük bir azınlığın yönetmesine yaradığını gördüler. Bu ideolojik bağlamda, Marksizm sadece kapitalizmin eski düzen üzerindeki yıkıcı etkilerini çözümleme aracı olarak tanımlandı ve siyasal seçenekler, şiddet yolu/parlamento yolu arasında bir ikilemin egemenliğinde kalmaya devam ettiler.

1905-1916 ARASI GELİŞMELER

Japon sosyalist hareketi I. Dünya Savaşı sonuna kadar anarşizm-parlamentarizm çatışması çerçevesinde kaldı. Rus-Japon Savaşı'ndan sonra anarşizan unsurların, özellikle de Kotoku Shusui'nin radikalleşmeleri 1906'da kurulan *Nihon Shakaito*'nun (Japon Sosyalist Partisi) kısa süren varolması sırasında etkisini gösterdi. 1905'de hapiste Kropotkin'in öğretilerini derinliğine inceleyen ve 1906'da Birleşik Devletler'de kaldığı sırada *International Workers of the World* (Uluslararası Dünya Emekçileri - IWW) örgütünün sendikal pratiklerini izleyen Kotoku, *Japon Sosyalist Partisi*'nin 1907'deki II. Kongresi'nde "doğrudan eylem" hedefini benimsetmeyi denedi. Ashio'daki Meiji döneminin büyük işçi anlaşmazlığı olan bakır madenlerindeki grev denemesine dayanan Kotoku, parlamenter yolu savunanlara (Katayama Sen, Tazoe Tetsuji) ve Sakai Toshihiko'nun anlaşamayan iki tutumu uzlaştırma çabalarına şiddetle karşı çıktı.

Japon Sosyalist Partisi'nin II. Kongresi birçok bakımdan Japonya'daki Marksizm tarihinin birinci döneminin sonu idi. 1907'den itibaren II. Katsura kabinesi, Haziran 1908'deki Kırmızı Bayrak Olayı (Akahata Jiken) ve Kotoku Shusui ve birkaç taraftarının idam edildiği 1910'daki Büyük İhanet Olayı'ndan (Taigyaku Jiken) sonra fiilen yokedilecek olan sosyalist hareketi dağıtmaya çalıştı.

Bu dönem boyunca Japon sosyalizmi, Japonya'da oluşan değişiklikleri -Meiji döneminde- doğasına göre teorik sorunsalın ana çerçevesini çizmenin yanısıra, Marx'ın ve Engels'in çalışmalarının içeriğini işçi, öğrenci ve üniversite çevrelerinde yayarak Japonya'da bir Marksist kültürün temellerini attı. Diğer yandan, Japon sosyalizmi 1905 Devrimi'nden sonra Japonya'ya gelen göçmenler aracılığıyla Rus devrimci hareketiyle ilk ilişkilerini kurdu ve Japonya'dan burs alan Çinli öğrenciler aracılığıyla Çin devrimci hareketine önemli ölçüde yardım etti.

JAPON KOMÜNİST PARTİSİ'NİN KURULUŞU

1916-1920 arası modern Japon tarihinde önemli bir dönemeci oluşturur. Yapının Korunması Hareketi'nin pekiştirilmesi, örgütlü işçi sınıfının ortaya çıkması, çok sayıda öğrenci örgütünün kurulması ve özellikle ciddi toplumsal anlaşmazlıklar (1918'in üçlü pirinç ayaklanmaları), akademik çevrelerde olduğu kadar siyasal çevrelerde de o güne kadar ideolojik sahneye egemen olan "uzlaşma" eğiliminin tartışma konusu yapmanın göstergeleri oldular. 1917 Rus Devrimi ve 1920'den itibaren Japonya'yı sarsan ekonomik bunalım birçok örgütlenmelere serpiştirilmiş sosyalist akımları güçlendirdi ve bunların teorik ürünleri Almanya, İngiltere ve ABD'den gelen öğrencilerle zenginleşti. 1919'da Takabatake Motoyuki, Marx'ın devletin sönmesi üzerine olan düşüncelerinin radikal bir eleştirisine dayanan kendi devlet sosyalizminin (kokka shakai - shugi) temellerini hazırlarken, Bimbo Monogotori (Bir Fakirin Yaşamı, 1917) ile çok tanınan Kawakami Hajime Marksizmin ekonomik öğretisinin ele alındığı *Shakai mondai kenkyu* (Toplumsal Sorunlar Üzerine Araştırmalar) adlı dergiyi yayınladı. Aynı yıl, önde gelen bir toplumsal araştırma merkezi haline gelecek olan, *Toplumsal Araştırma İçin Ohara Enstitüsü* kuruldu. Öğrenci hareketinin vurucu gücü, *Shinjinkai*'ye (Yeni İnsan Topluluğu) bağlı öğrenciler, konumlarını radikalleştirip giderek Marksizme bağlanırlarken, iktisatçı olan Kushida Tamizo (1885-1934) Almanya'dan döndükten sonra artı-değer ve toprak rantı üzerine Kawakani Rajime ile tartıştı.

İşte bu düşünce ve tartışma coşkunluğu içinde, Temmuz 1922'de *JKP*; Yamahawa Hitoshi, Arahata Kanson, Sakai Toshihiko gibi eski yaşlı sosyalistler ve Nosaka Senzo ve Watanabe Masanosvke gibi sendika yetkilileri tarafından kuruldu. *JKP*'nin savaş öncesi tarihini burada ayrıntılarına girilmesi söz konusu olmayan, bir dizi beklenmedik olay (1924'deki tasfiyeler, 1926'daki faaliyetsizlik, *Komintern*'in doğrudan müdahaleleri, baskı dalgaları vb.) belirledi. Yine de, Japonya'da kırk yıldan fazla bir süre, Marksist düşüncenin evrimini belirlemiş olan iki gelişmeye değinmek gerekir:

Birincisi, 1922'den itibaren *JKP*'nin ekonomik, toplumsal ve siyasal taleplerin savunulması açısından, işçi sınıfı ve köylülük zemini üzerindeki örgütlenmelerin içinde giderek "erimesini" öneren *Yamakowist* eğilimle; 1925-1926'dan itibaren, *JKP*'nin bütün reformist unsurları dışlayarak ve Marksizmin ideolojik saflığını savunarak işçi hareketinin öncüsüne dönüşmesini savunan Fukumoto Kazuo (1894-) eğilimi arasındaki ideolojik anlaşmazlıkla ilgilidir. *Fukumoist* eğilim (ya da "yeniden kuruluş") yalnız işçi sınıfı ve köylülük açısından varılmış olan siyasal düzeye değil, aynı zamanda Japonya'nın toplumsal şekillenmesi sürecinde kapitalizmin gelişme derecesi üzerine de *Yamakowist* (ya da "erime") eğilime karşıydı. Fukumoto ve yandaşları Japonya'nın henüz feodal aşamada olduğunu ve o nedenle iki aşamalı (burjuva devrimi, proletarya devrimi) bir devrimci süreci göğüslemek gerektiğini savunuyorlardı. Yamakawa için burjuva devrimi, Meiji'nin restorasyonu sırasında tamamlanmıştı ve o nedenle büyüme halinde bir kapitalist sistemin egemen olduğu Japonya'yı proletarya devrimine hazır bir ülke olarak görmek gerekirdi.

İkincisini, özellikle 1922, 1927 ve 1932'de *Komintern*'in *JKP*'nin iç işlerine doğrudan müdahalesi oluşturuyordu. Moskova'da Buharin ve Katayama tarafından kaleme alınan 1922 Program Taslağı'nda, *Komintern*, *JKP*'ne kapitalizmin ulaştığı gelişim derecesini veri alarak, burjuva devrimini hemen izleyen bir proletarya devrimi çözümlemesini ve önermesini dayattı. Yamakawa ve Fukumato'nun tezlerinin 1927'de mahkûm edilmesi ve Nisan 1927'de Şanghay'da buzların çözülmesiyle, *Komintern*, *JKP*'ni, feodalizmin kalıntılarının anahtar unsuru olarak görülen İmparatorluk sistemini devirecek bir burjuva devriminde yönetici rol oynamaya çağırmakla yetindi. Feodal unsurların yapısı üzerine dayanan *Komintern* talimatları, siyasal düzeyde olduğu kadar teorik düzeyde de karışıklık tohumları ekiyorlardı.

1927'den itibaren Yamakawa hizbi, '30'lar boyunca *JKP*'ne muhalefet edecek olan *İşçi Köylü Partisi Rono*'yu kurmak için *JKP*'nden ayrıldı.

JAPON KAPİTALİZMİ ÜZERİNE TARTIŞMA (1927-1937)

JKP'ndeki anlaşmazlıklar, *Komintern*'in sürekli müdahaleleri, Meiji döneminin ekonomik ve toplumsal tarihi üzerine yayınlanan bir dizi Marksist ve Marksist olmayan üniversite yapıtı, Japonya'da kapitalizmin gelişimi (Nihon shinon shugi-ronso) üzerine 1927'de ortaya çıkan tartışmanın unsurları arasındaydı. Tartışmaya katılanlar, 1920'de başlayan ekonomik ve toplumsal bunalı-

52 Kore Devrimi ve Japon Emperyalizmi

mın yapısını da aydınlatmayı hedefliyorlardı. Tarımın (aktif nüfusun yüzde 50'den fazlasının çalıştığı sektör) 1920'den beri varolan durgunluğuna, Japon ekonomisinin ikili yapısının güçlendirilmesine ve '20'lerin ard arda gelen mali bunalımlarına, 1923'deki depremin yıkıcı etkileri ve Çin pazarının büyük bir bölümünün kaybı da eklendi. Büyük sanayi kuruluşlarında olduğu kadar, kırda da birbirini izleyen ciddi toplumsal anlaşmazlıklar bazı müdahalelerin saldırgan yapısını da açıklıyordu.

On yıl boyunca tartışmalarda birbirlerine karşı çıkan iki eğilim, polemiklerinde, Meiji döneminde kapitalizmin gelişmesinin özgül yapısının tanımına, Japonya'da Asya tipi üretim tarzının uygulanabilirliği düşüncesine, burjuva devlet çerçevesinde İmparatorluk sisteminin doğasına ve özellikle Japon tarımının Tokugawa döneminden beri geçirdiği değişikliklere ilişkin sorunlara değindiler.

JKP yönetimine yakın olan Kozaha'nın eğilimine göre, Japonya'da feodalizmden kapitalizme geçişin klasik burjuva devrimleri çerçevesine girmediğini kanıtlamak söz konusuydu. Noro Eitaro, Hattori Shiso, Meiji yönetiminin ne tarımda feodal üretim ilişkilerini yokedebildiği, ne de İmparatorluk sistemince temsil edilen mutlak mo-

Çeyrek yüzyıllık emsalsiz bir iktisadî büyümeyle kapitalist ülkeler arasında ikinci sıraya yükselen Japonya, '70'lerde tüm toplumda çalkantılara yol açan bir bunalıma sahne oldu. Yüzde 26'nın üstüne tırmanan enflasyon diğer sanayi ülkeleriyle karşılaştırıldığında rekor bir hıza erişmişti. Alım gücünün hızla azalması ve yaşam standartlarının kötüleşmesi karşısında işçiler geniş katılımlı grevler ve enflasyona karşı gösteriler düzenliyorlardı.

narşiyi devirebildiği olgusunda direndiler. Birikim süreci ve Meiji reformlarının siyasal yönetimi burjuvazi tarafından değil, yoksullaştırılmış savaşçılar sınıfı (bushi) tarafından, kırda feodal ilişkileri pekiştiren toprak vergisi sisteminin tekleştirilmesi ile sağlandı.

Öte yandan Kozaha eğilimi, Japonya'da kapitalizmin gelişmesinde dış etkenlerin, özellikle limanların açılmasının önemi üzerinde durduktan sonra, Tokugawa döneminde manüfaktürün gelişmesini ele aldı. Öte yandan Hattori, zanaat üretim yöntemleriyle ilk makinalaşma belirtilerinin, özellikle tekstil sanayisinde birlikteliklerlyle belirlenen kapitalizmin temellerinin Japonya'da yabancı müdahalesinden önce adı geçen dönemde atıldığı olgusunu belirtti. Bu aynı dönem sırasında pekiştirilen iş bölümü, kendisi de ilk birikim sürecinde önemli bir rol oynayan çok verimli bir el emeğinin özgürleşmesine yol açtı. Devlet sorunuyla ilgili olarak, Kozaha eğilimi, İmparatorluk sisteminin (tenno sei), Showa dönemi devlet yapısında anahtar rol oynadığı ve yokedilmesinin burjuva devrimi hedeflerini gerçekleştirmek için sine qua non (olmazsa olmaz) bir koşul olduğunu savunuyordu. Japonya'da kapitalizmin gelişme koşulları, temelleri tarım işletmesindeki feodal ilişkilerin yapısına dayanan, Meiji'nin "mutlak devlet"indeki feodal güçlerin egemenliğinin desteğini sağlamıştı.

Kozaha'nın; Japonya'da feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinin özgül yapısı üzerinde diretmesi eğilimi veri olarak alındığında, onun bazı temsilcilerinin çözümlemelerinde Asya tipi üretim tarzı *(ATÜT)* kavramını kullanmaya çalışmış olmaları şaşırtıcı değildir. Kozaha eğiliminin bu nokta üzerinde çalışması, kuşkusuz 1931 Leningrad Konferansı'nda *ATÜT* üzerine alınan, bilindiği gibi *ATÜT*'ün Marksizmin Stalinci yorumunun kategorilerinden elenmesine varan sonuçlarıyla belirlendi, fakat *ATÜT* üzerine 1931'den sonraki araştırmalarını sürdürmelerini engellemedi.

Aikawa Haruki ve Moritani Katsumi gibi bazı araştırmacılar, Marx (ve 1931 konferansında E.Varga ve L.Madiar tarafından) tarafından tanımlandığı gibi özgün toplumsal bir biçimlenmenin çözümleme aracı olarak kullanmanın olanaksızlığına işaret ederek, *ATÜT*'ün, sınıflı toplumların ilk biçimi olduğu düşüncesinin gelişmesine yardımcı oldular. Böylece, Hattori, Japonya'da Edo dönemi sonunda ve Meiji dönemi başında oldukları gibi feodal üretim ilişkilerinin özgün biçimi olarak *ATÜT*'ün yeni bir tanımını yapmaya yöneldi.

Kozaha eğiliminin temsilcilerinin, kapitalizmin gelişmesi, Devlet ve *ATÜT* üzerindeki konumları, onları, Japonya tarımının tarihini ayrıntılarıyla incelemeye yöneltti. Zira doğal olarak, belirleyici bir feodal temelin süreklililiğinin anahtarı buradaydı. Noro'ya göre, Meiji restorasyonu, ilk birikim sürecinin başarısının artmasını hedefleyerek, öz olarak feodal sistemin yeniden örgütlenmesine dayanmıştı. Yamada Moritaro, 1932-1933'deki Meiji ishin in okeru gogyojo no sho hankaku (Meiji restorasyonu döneminde tarımdaki değişiklikler) başlıklı derlemeye yaptığı katkıda, bahsedilen yeniden örgütlenmenin, ilk birikim sürecinin pekiştirilmesi ve rasyonalizasyonuyla, sanayileşmiş Batılı ülkelerin askerî baskılarına yanıtı hedeflediğini belirtti. Dolayısıyla doğan Japon kapitalizminin emperyalist yapısı köklerini, Ronoha eğilimi temsilcilerinin iddia ettikleri gibi mali kapitalizmin bir erken egemenliğinde değil, Meiji restorasyonunun yeniden biçimlendirdiği feodal yapı içinde bulmuştu.

Metodolojik bir bakış açısından, Kozaha ve Ronoha'nın konumları arasında benzerlikler varsa da- özellikle tarımda üretim ilişkilerinin evrimi ve Togugawa döneminde el emeğinin gelişmesi-kapitalizmin gelişmesinin dönemlendirilmesine, Taisho ve Showa döneminin özellikleri ve devletin doğası üzerine olan sorunlarda tümüyle karşıt olmalarına engel değildi.

Kapitalizmin gelişme sorunu üzerine, Ronoha eğiliminin gerçek tarihsel katkıları, kapitalizmin bilhassa '20'lerdeki özelliklerini ve mali kapitalizmin kazandığı önemle, emperyalist eğilimleri ortaya koymaya yönelmesi oluşturmuştur. Meiji öncesi dönem üzerine Ronoha eğilimi, el emeğinin Hattori'nin araştırmalarının belirttiğinden çok fazla bir sıçrama yaptığını göstermeye çabalayan Tsuchiya Takao tarafından, Hattori'nin tezlerinin eleştirisine yaptığı katkıyla sınırlı kaldı.

G.Hoston'un enstrümantalist bir yaklaşımla belirtmesine rağmen, devlet çözümü ayrıca önemli ve karmaşıktır. Japonya'nın bir proletarya devrimine hazır olduğunu söyleyen yamakavist çizgiyi izleyerek, Ronoha eğiliminin temsilcileri, 1925'de erkeklerin genel seçime katılmalarını düzenlemeye varan karmaşık bağlaşıklar süreci boyunca, Taisho sonra Showa döneminde siyasal iktidarın fiilen burjuvaziye geçtiğini savundular.

Burjuvazi, feodal ve asker unsurlar arasında, I. Dünya Savaşı'ndan sonraki bu bağlaşıklıkların sonuncusu, bir yandan tekelci kapitalizmi pekiştirmeyi ve öte yandan sosyalist sıçramayı ezmeyi hedefliyordu. Bu bakış açısından, sivil ve askeri bürokrasinin feodal unsurların çıkarlarını savunmakla görevlenmiş olduğu halde, Taisho döneminin iki büyük kuruluşunun (Seiyukai ve Konyukai) tekelci kapitalizmin araçlarından başka bir şey olmadıklarını İnomata belirtmişti. '20'lerin sonunda Japonya, İnomata'nın Bukharin'den alıntıladığı terminoloji ile, bir "kapitalist devlet tröstü" olmuştu ve bu da gene Japon devletinin emperyalist yapısını açıklıyordu.

Bu çözümleme, Japon devlet aygıtının temel bir görünümünü bir yana bırakıyordu: İmparatorluk kurumunun özellikle ideolojik düzeyde oynadığı rol; her şeye rağmen, Japon toplumunun "kendi" burjuva devrimini yaptığının kanıtını parlamenter demokrasinin genişlemesinde görmek isteyen Ronoha eğilimi, İmparatorluk sistemi, ulusal ve yayılmacı akımların pekiştirilmesi ve militarizmin gelişmesi arasındaki dar ilişkilerinin incelenmesini gizledi.

Tarım çözümlemesiyle ilgili olarak Ronoha eğilimi, Japonya'nın, kırda üretim ilişkilerinin değişimini tamamen güvenceye alamadan "dünya emperyalist zinciri"'nin zayıf halkası durumuna geldiği olgusunda ısrar etti. Teknolojik gerilik ve feodalitenin ortadan kalkmasının tamamlanmamış olması özelliği, Japon tarımının kapitalizmin gelişmesinde rolünü oynamasını engelliyor. Böylece, ekonominin eşitsiz gelişmesinin öne çıkardığı engelleri, dış yayılmayla aşmaya çalışacak ulusal ve emperyalist akımlara yol açılıyordu.

1937'de Marksist eğilimli profesörlerin tutuklanmasıyla doruğa ulaşan, komünist ve sosyalist hareketi ard arda zorla bastırma dalgaları, kapitalizmin üzerine tartışma dönemine (savaştan sonra faşizm ve Japon militarizmi üzerine tartışmalarla birlikte yeniden başlayan) son verdi. Bu iki eğilimin bir bilançosunu çıkarmak, yine iki eğilimden birinin zaferini tartışmak boşuna olacaktır. O günkü temel sorunlar bugün de tarihçiler için hâlâ tartışmaya açıktır. Yine de, Marksizm tarihi içinde Japonya konusunu sui generis bir konu yapmadan, tarihsel maddeciliğin temel düşüncelerinin "işlemsel" yapısı üzerine tuttuğu ışıkla olduğu kadar, ele alınan sorunların yoğunluğu ile de Japonya'da kapitalizm üzerine yapılan (hangi koşullarda olduğunu titizlikle hesaba katarak) tartışmanın altını çizmek gerekir. Gerçekten, II. Dünya Savaşı'ndan önce Japonya'daki Marksizmin tarihine bu bakışta iki sonuç kendini dayatır:

— Başlangıçta, Japonya'da kapitalizmin gelişmesinin getirdiği ekonomik, sosyal ve kültürel bunalımların çeşitli görünümlerini açıklayabileceği kabul edilen Marksizm, '20'lerden, özellikle Ekim Devrimi'nden ve *III. Enternasyonal*'den sonra, proletarya devriminin "doğru" stratejisinin yayılması için kuramsal bir araç oldu. Açıktır ki, bu geçiş hemen hemen bütün dünyadaki komünist partilerinin bolşevikleştirilmesi (sözcüğün geniş anlamıyla) genel kurallarına uyar. *JKP*'nin bir iktidarı ele geçirme girişimini düşünmek için bile gerekli siyasal ağırlığa hiçbir zaman sahip olmamış olması, 1927-1937 kuramlarının "depreşmesi"'ni büyük ölçüde açıklar.

— *JKP*'nin siyasal başarısızlığı bu dönem boyunca açık ise, Japonya'da kapitalizmin gelişmesinin ve devletin niteliğinin yorumu girişimleri, aynı zamanda Marx'ın kavramlarının niteliği ve somut bir toplumsal biçimleme araştırmalarına uygulanabilirliğini içeren bir dizi soruyu ortaya koymaktadır. Yasal iktidarın ipso facto ele geçirilmesi, ondan önceki ekonomik ve tarihsel çözümlemelere (tek kelimeyle, Leninizm) dayanan kısır döngüden çıkmak istemiyorsa, söz konusu yıllara ait Japon tarihçi ve ekonomistlerin çalışmaları, İngiltere ve Fransa örnekleri çerçevesinde Marx tarafından hazırlanmış kavramların kuramsal "esnekliği"'nin anıları, aynı zamanda sözü edilen kavramlar arasındaki ilişkiler, ampirik araştırma yöntemleri ve iç ve dış siyasal belirlemeler üzerine bizi aydınlatabilirler.

RENE ZAPATA

kaçınılmaz kıldığı bir gereklilik, ülkenin bölünmüş durumda olmasının dayattığı bir zorunluluktu.

Bu dönemde, parti içinde, Çin'deki komünistlerle aynı safta savaştıktan sonra ülkeye geri dönenlerin Kim Tu-bong önderliğinde oluşturdukları ve aslında Sovyet yanlılarının politikalarından köklü bir farkı olmayan bir grup oluştu. Kim Il-sung'dan 20 yaş daha genç olan Kim Tu-bong, 1919'da Çin'e sürgüne gitmiş, uzun bir süre hem komünistlerle hem de milliyetçilerle ilişkisini sürdürmüş ve Temmuz 1942'de Çin Devrimi'nin kutsal kenti Yenan'da, *Kore Devrimi'nin Bağımsızlık Birliği* adıyla da anılan Yenan grubunu kurmuştu. Daha sonra Mao Zedong'un ordusuna katılacak olan "Gönüllüler Birliği"ni kuran Kim Tu-bong, Kore'nin bağımsızlığını kazandığı tarihten sonra, 400 civarında olan gönüllü sayısını Mançurya ve Kuzey Çin'den gelen genç Korelilerin de katılımıyla artırmayı başarmıştı. Kore'ye döndükten sonra, Kim Tu-bong'un *Bağımsızlık Birliği* özellikle Hamyong bölgesinden gelen köylülerin katılımıyla iyice gelişti. Ayrıca, eski bir komünist olan gazeteci Kim Chang-sun'un çağrısı üzerine, Japon yönetimi altında memurluk yapmış kişiler, kendileri için bir "güvence" olacağı inancıyla Yenan grubuna katıldılar. Böylece bu grup, Mart 1946'da Kim Tu-bong'un önderliğinde *Yeni Halk Partisi*'ne dönüştü.

Pak Hon-yong'un *Güney Kore Komünist Partisi* ve Kim Tu-bong'un *Yeni Halk Partisi*'nin çapraz ateşi karşısında, bu durumdan kurtulmanın tek yolu olarak Pak Hon-yong'a karşı *Yeni Halk Partisi*'yle ittifak yapmayı gören Kim Il-sung, Kim Tu-bong'a, her ikisi de kendisini Marksist-Leninist gören bu iki hareketin birleşmesini önerdi. Böylece bu iki partinin kaynaşması sonucu 29 Ağustos 1946'da *İşçi Partisi* doğmuş oldu. Parti başkanlığına Kim Tu-bong, başkan yardımcılığına Kim Il-sung getirildi.

Kasım 1946'da Kuzey Koreli komünistlerin baskısı sonucu Pak Hon-yong ve *Güney Kore Komünist Partisi*'nin diğer müttefikleri, yani Yo Un-yong'un *Halk Partisi* ve Japonlara karşı komünistlerin avukatlığını üstlenmiş Ho Son'un yönetimindeki *Güney Kore Yeni Halk Partisi*'nin Güney şubesi birleşmeye ve *Güney Kore İşçi Partisi*'ni kurmaya karar verdiler. Ancak kısa bir müddet sonra parti, birisi 1947'de Seul'de öldürülecek olan Yo Un-yong önderliğindeki *Emekçi Halk Partisi* ve diğeri Pak Hon-yong'un yönetimindeki *Güney Kore İşçi Partisi* olarak ikiye bölündü. Ancak iç siyasal koşulların zorlaması sonucu Kuzey'e kaçmak zorunda kalan Pak Hon-yong, Pyongyang yerine Haeju'ya yerleşerek Sovyet birliklerinin ülkeyi terketmesinden sonra Kim Il-sung'un düşeceği günleri beklemeye başladı.

Güney Koreli komünistlerin Kuzey'e gelmesinden sonra, büyük ölçüde varlık nedeni ortadan kalkmış olan *Güney Kore İşçi Partisi* Kim Il-sung'un partisiyle birleşme kararı aldı. Haziran 1949'da bu birleşme gerçekleşti ve Kim Il-sung parti başkanlığını korudu. Böylece Sovyet birlikleriyle ülkesine döndükten 4 yıl sonra, Kim Il-sung, ülkenin en büyük iki komünist grubunu, Kim Tu-bong'un Yenan grubunu ve Pak Hon-yong'un İç grubunu denetim altına almayı başarmıştı. Bu amacına varmak için zaman zaman bu iki ayrı komünist grubu birbirlerine karşı kullanmaktan kaçınmamıştı. Kim Il-sung'un partisi, Stalin'in ölümüne kadar, partinin kurucu üyelerinin yönetici görevlerde kaldığı ender partilerden biriydi ve Stalin'in

Japonya tarihinde hiç de küçümsenemeyecek bir rol üstlenen Samurailar (üstte sağda) belli başlı özelliklerini yakın zamana kadar taşımakta başarılı olabilmişlerdir. Avrupa feodal toplumlarındaki şövalyeler gibi bir gelişme göstererek barış dönemlerinde asalak bir zümre halini alan samurailar, gerek iç çalkantı gerekse de dışarıya yönelik çatışma dönemlerinde ürkütücü milliyetçilikleri ve yüksek disiplinli askeri eğitimleri nedeniyle yitirdikleri önemi yeniden elde edebilmektedirler. Japon toplumunda varlığı ve etkisini bütün gücüyle koruyan ahlaki ve dini gelenekler, kadınları, kürtaj sonrası diktikleri çocuk heykellerini itinayla giydirip süslemeleriyle (üstte solda) doruğuna ulaşırken, kapitalizmin gelişmesi köklü bir değer değişimi yaratıyor, Japon çocukları Batı toplumlarındakine benzer düşünce ve oyuncaklarla yeni bir Japonya'nın çekirdiğini oluşturuyorlardı (altta).

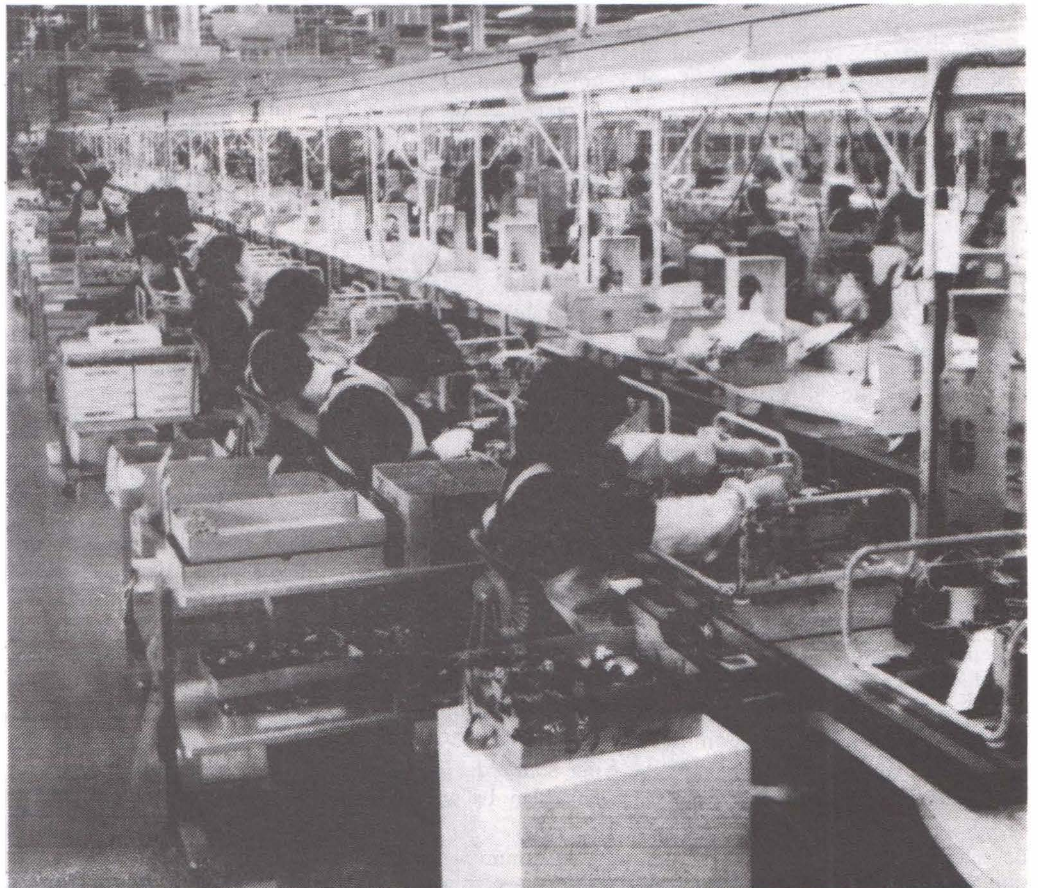
ölümünden hemen sonra, Stalinist geleneğin savunucusu olarak, partinin o zamana kadar yönetiminde bulunmuş kişilere karşı, Amerikan işbirlikçisi, hain, sabotör olmak iddiasıyla büyük kitle davalarının açıldığı tek parti olacaktı.

Temizlik Operasyonları

1950'de başlayan, ABD ve *Birleşmiş Milletler* silahlı güçlerinin Güney Kore'nin yanında yer aldığı Kuzey-Güney savaşının ardından sağlanan Temmuz 1953'deki ateşkesten hemen sonra, Kim Il-sung, bir kez daha Pak Hon-yong'un İç grubunu ortadan kaldırmak için Kim Tu-bong'un Yenan grubuna yaslandı. 3 Ağustos 1953'de İç grubun yöneticilerinden aralarında Yi Sung-yop'un da bulunduğu - Pak Hon-yong daha sonra yargılanacaktı - 12 tanesi Yüksek Askeri Mahkeme önüne çıkarıldılar. Savcı, tutukluları Amerikan gizli servisinin ajanları ve 1950'de patlak veren savaşın sorumluları olmakla suçladı. "Devlete, partiye ve halka karşı suç işlemek"ten 10 tanesi ölüme, iki tanesi de ağır hapis cezalarına çarptırıldılar. Kim Il-sung, Kore halkını yıkıcı eylemlere girişen ve kararsız unsurlarla ideolojik olarak zayıf kişiler kullanan Amerikan emperyalizminin karşısında birlik olmaya ve düşmanın parti içindeki uzantılarına karşı yürütülen mücadeleye destek olmaya çağırdı. Böylece devlet başkanının bile ağzından, parti içinde uzun yıllardır açık hizip faaliyeti sürdürmüş ve komünistliğinden kimsenin şüphe duymadığı kişiler, ajan, yıkıcı, hain, işbirlikçi olarak tanımlanmıştı.

Pak Hon-yong 15 Aralık 1955'de yargılandı. Pak'ın suçu "Amerikan gizli servisinin ajanı" olmakla suçlanan Yonhui Üniversitesi profesörlerinden Horace H. Underwood'un hizmetine girmek ve onunla işbirliği yapmaktı. Bu dönem, Beria'nın da Amerikalılar lehine casuslukla suçlanıp yargılandığı dönemdi. Bir gün süren tek celseli duruşma sonunda Pak Hon-yong ölüme mahkum edildi ve 18 Aralık 1955'de kurşuna dizildi. Daha sonra Yenan grubunu siyasal sahneden uzaklaştırmaya yönelen Kim Il-sung, bu amacına iki yıl içinde erişecek ve bu grubun önde gelenlerini ya imha ederek ya da bir köşeye çekilmeye zorlayarak tasfiye edecekti.

1950-1953'de Güney'le çıkan savaşın yanısıra Kore siyasal tarihinin en önemli olaylarından birini oluşturan siyasal davalar ve tasfiyeler, bu iki grubun ortadan kaldırılmasından sonra da devam etti. Kim Il-sung 8 Şubat 1958'de Halk Ordusu'nun 324. Birlik subay ve askerlerine verdiği bir söylevde, Kim Eul-kyu ve Tchoe Wal-djong'un anti-parti fraksiyonculuğunu eleştirerek, bu unsurlara daha fazla müsamaha etmeyeceklerini bildirdi. Böylece uzun yıllar belli aralıklarla gerçekleştirilecek temizliklerin gerekçesi ve boyutu ortaya konmuş oldu. Üstelik parti içinde yaşanan siyasal bunalım doğrudan orduyu etkilediğinden, sık sık ordu içindeki önemli generaller emekliye sevk edildi veya ajanlıkla suçlanarak öldürüldü. 1958'deki temizlikte çok sayıda yüksek rütbeli subayın yanısıra eski Savunma Bakanı Kim Chang-bong,

Japonya'da, iktisadi büyümenin süreklilik kazandığı yıllarda işgücü sıkıntısı ciddi bir sorun haline gelmişti. Geleneksel olarak çalışan kadınların çoğunluğunu oluşturan genç ve bekâr kadınların eğitim seviyelerinin yükselmesi ve başka alanlarda istihdam edilmeleri, kapitalistleri ucuz işgücü açığını orta yaşlı ev kadınlarıyla ve gelişmekte olan ülkelerden getirilen vasıfsız işçilerle kapamaya yöneltti. Bu arada tekstil, elektronik ve gıda sanayileri de üretimlerini dış ülkelere kaydırıp buralardaki genç kadınları işe alıyorlardı. 1973'te petrol krizi bir dönüm noktası oluşturdu. Japon kapitalizmi üretimi rasyonelleştirmek ve sanayiyi yeniden örgütlemek zorunda kaldığında, "iktisadın emniyet sübabı" olarak kadınlar yine önemli bir dayanak oluşturdular. Ancak bu kez II. Dünya Savaşı sonrası dönemden farklı olarak kadınlar işpazarının dışına itilmediler. Bu olgu kadın hareketlerine ve feminizmin genel gelişimine etkide bulundu. 1975 UNO kadın yılında, kadınlar iktisadi ve toplumsal yaşama daha fazla katılım taleplerini öne sürdüler. Cinsel aşağılanma ve cinsiyetlere özgü işbölümünü kınadıklarını açıkladılar. Elektrikli ev aletlerinin artışı, yüksek eğitim düzeyi ve kitle kültürü, ticarileşme ve otomasyon gibi diğer toplumsal etkenler de kadınların toplumsal entegrasyonunu kolaylaştırdı. Japon kapitalizmi bunu "kadınların gücünden etkin bir biçimde yararlanma" politikasıyla karşılıyordu. Bu politikalar sonucunda '80'lerin ortalarına kadar geçen yirmi yıllık sürede kadın işçilerin sayısı hızla arttı. 1960'da 7.38 milyon kadın işçi varken (tüm emekçilerin yüzde 3.31'i), 1984'e gelindiğinde bu sayı 15.18 milyona (tüm emekçilerin yüzde 35.6'sı) varmıştı. Sonuç olarak bu süreç çalışan kadınların bütününün hem sayısının hem de bileşiminin değişime uğramasına yol açtı. 1980'de emekçi kadınların çeşitli işkollarına dağılımı şöyleydi: Tüm emekçi kadınların yüzde 30.2'si hizmet sektöründe, yüzde 28.5'i hammadde işleyen sanayide ve yüzde 25.9'u ticaret sektöründe çalışıyordu. Böylelikle kadın emekçilerin yüzde 80'i bu üç işkolunda toplanıyor, bu da "hizmet toplumu" yönündeki bir gelişmenin göstergesi oluyordu. Kadın işgücü yalnızca belirli işkollarında yoğunlaşmakla kalmıyor, belirli meslek kategorilerine sıkışıp kalıyordu. Bunların "kadın işi" olduğu gerekçesi düşük ücretleri meşrulaştırmaya zemin hazırlıyordu. Kadınların aşağılanması sorunu, iş pazarında daha geniş bir yer tutmalarıyla çözülmüyordu. "Kadın işleri"nin oluşması cinsiyet farkına dayanan aşağılanmanın yeni bir biçiminden başka birşey değildi. Yapılan araştırmalar sonucunda kadın ve erkek işçilerin ücretleri arasındaki farkın diğer sanayi ülkelerinden çok daha fazla olduğu ortaya çıkıyordu. Kadınlar, ortalama olarak bir erkeğin aldığı ücretin yüzde 43.1'ini alabiliyorlardı.

Genel Kurmay Başkanı Choi Kwang ve Güney Kore'ye yönelik askeri operasyonlardan sorumlu General Ho Bong-hak da imha edildi. 1958'den başlayarak iki yıl boyunca durmadan çalışan mahkemeler çok sayıda partiliyi ölüme mahkum etti. Bu arada birçok parti yöneticisi kendilerinden itirafta bulunmaları istendiğinden intihar etmeyi tercih etti.

Çin-Sovyet Çatışması ve Kim Il-Sung

Temizlik sonucu rakip eğilimlerin ve grupların ortadan kaldırılması Kim Il-sung'un durumunu güçlendirdi. Devlet başkanı Mareşal Kim Il-sung, partinin Eylül 1961'de yapılan 4. Kongresi'nden sonra, parti içinde mutlak egemenliğini kurmuş oldu. Çin ve SSCB arasında 1956'da su yüzüne çıkan çatışma sırasında başlangıçta Sovyetler yanlısı bir politikayı benimseyen Kim Il-sung, daha sonra her iki ülkeye yakın kişileri tasfiye ederek bağımsız bir çizgiye yöneldi. Ülke içinde kendi iktidarını pekiştirmek için Çin-Sovyet anlaşmazlığını kullanmayı tercih eden Kim Il-sung, her iki ülkeden de hatırı sayılır miktarda bir yardım sağlamayı ve hattâ aldığı borçların bir kısmını geri ödememeyi kabul ettirmeyi başardı. Yenan grubunu temizlemek için Sovyetlere yaslanan Kim Il-sung, Sovyet kontrolünden kurtulmak için de ihtiyacını duyduğu Pekin'e Eylül 1962'de Hindistan'a karşı giriştiği saldırılarda destek vererek yaklaşmaya çalıştı. Sovyetler Birliği bir süre sonra Kore üzerinde baskı uygulayarak bu tavra karşılık vermek istedi ve ekonomik yardımı azalttı. Kore ve Sovyetler arasında başlayan gerginlik 3 Mart 1964'de Moskova Radyosu'nun Kore'deki yayınının durdurulması üzerine iyice arttı. Sovyetler Birliği'nde bulunan çok sayıda Koreli öğrenci "revizyonist eğilimlerle mücadele etmek" için düzenlenmiş yeniden eğitim kurslarına tabi tutulmak üzere geri çağrıldılar.

ABD'nin Vietnam'a karşı giriştiği saldırının boyutları karşısında komünist hareketin dayanışma ruhunu yeniden canlandırmak için çabalarını yoğunlaştıran Kim Il-sung, Çin komünistlerini Sovyetler Birliği'yle her türlü ortak eylemi reddeden çizgilerini gözden geçirmeye çağırdı. Ancak *SBKP*'nin Mart 1966'daki 23. Kongresi'ne yüksek düzeyli bir parti yöneticisini göndermesi Çin-Sovyet anlaşmazlığında tarafsız konumunu korumayı istediğinin bir göstergesi oldu. Kim'in bağımsız tutumu resmi parti organı *Nodong Shimoon*'un 12 Ağustos 1966 tarihli sayısında çıkan "Bırakın Bağımsızlığımızı Koruyalım" adlı makalede açıkça dile getirilmişti. Kim, bu makalede "herhangi bir ülkenin parti teorisi ne kadar iyi olursa olsun, bütün partilere uygulanamaz, çünkü bütün ülkelerde devrimci durum ve devrimin gerektirdikleri farklıdır" diyordu.

Tek Önder, Özgüven ve İzolasyon

Kuzey Kore'de Kore Savaşı sonrası oluşturulan sistemin en belirgin iki özelliği, ülkenin ekonomik gelişmesi açısından atılan adımlar ve dışa kapalılık oldu. Ekonomik gelişme için izlenen yöntem "özgüven" (juche) politikası, yani tamamen ülkenin kendi kaynaklarına dayanarak ve dış bağlantıları minimum bir düzeyde tutarak ilerlemekti. Kuzey Kore yönetimi, "özgüven"i, yalnızca kendisi için değil, tüm Üçüncü Dünya ülkeleri için geçerli bir strateji ve ideoloji düzeyine yükseltti. Resmî olarak juche "ülkeyi zengin ve güçlü kılmak ve halkın yaşam düzeyini geliştirmek ülkeyi kendi öz halkının emeğiyle ve kendi öz ulusal kaynaklarıyla inşa etmek amacıyla gerekli olan mamul maddeler ve tarım ürünleri ihtiyacını ülke içi üretimle karşılamak yolunda bir iktisadi oluşum" olarak tanımlanıyordu. Kuzey Kore, gerçekten de büyük ölçüde tahribata uğramış, kapitalist dünya sisteminden kopuk bir ekonomiyle işe başlayarak, yüksek büyüme oranlarıyla ülkenin toplumsal yapısının da büyük ölçüde değişimine yol açan bir sanayileşmeyi gerçekleştirmeyi başardı. Ulusal gelir içinde sanayinin payı 1946'da yüzde 16.8 iken, bu oran 1965'de yüzde 64.2'ye, 1970'de yüzde 74'e yükseldi. Aynı şekilde, şehirlerde yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranı 1953'de yüzde 17.7'den 1975'de yüzde 65 ila 70 arasına çıkmıştı.

Resmi kaynaklar tarafından reddedilmekle birlikte, Kuzey Kore'nin ekonomik gelişmesinde özellikle Sovyetler Birliği ve Çin'den aldığı yardımların payı büyük oldu. Çin-Sovyet çatışması sırasında doğan gerginlik sonucunda Hruşçov'un yardım programını durdurması üzerine askeri harcamaların da hızla artması nedeniyle ekonomik büyüme hatırı sayılır oranda yavaşladı. Askeri harcamaların artmasının en temel nedeni bütün erkek ve kadınlara üç yıllık zorunlu askerliğin getirilmesi ve yarı askeri yaygın bir milis örgütlenmesinin gerçekleştirilmesiydi.

Üretimin artırılmasını sağlamak amacıyla, Çin'de uygulanan İleriye Büyük Atılım'dan esinlenen Uçan At Hareketi geliştirildi. 1963'e kadar ülkede 13 binden fazla Uçan At Çalışma Grubu oluşturuldu. Kuzey Kore, bu dönemde eğitim, sağlık, doğum kontrolü gibi toplumsal yaşamı ilgilendiren konularda hatırı sayılır adımlar atmayı başardı. 1971-1976 arasında öngörülen plan hedeflerine yaklaşılmakla birlikte, bu ilerlemeleri sağlamak üzere yapılan borçlanmalar nedeniyle önemli bir bunalım başgösterdi. Sovyetler Birliği'nden alınan petrolün fiyatı artıyor, buna karşılık satılan metallerin fiyatı düşüyordu. 1973-1975 arası dış ticaret açığı dört kat arttı. 1976'dan itibaren önce Çin'den, daha sonra da Orta Doğu ülkeleri ve Endonezya'dan da petrol almaya başlayarak Sovyetler Birliği'ne olan bağımlılığı azaltmaya çalıştı.

Bu arada tarım sektöründe sulama, gübre kullanımı ve makinalaşma alanında uygulanan reform programı ekim alanlarını genişlettiği gibi verimlilik oranını da artırdı. Tarım üretimi,

Japon emperyalizminden kurtuluşun hemen ardından çıkarılan kanunlardan biri de kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasını öngörüyordu. Bu kanunla kadınlarla erkekler arasındaki eşitsizlik biçimsel olarak toplumsal hayatın tüm alanlarında kaldırılmış, boşanma, miras, çocukların vesayeti gibi konularda kadınlara eşit haklar sağlanmış, Japon yönetimi sırasında çok yaygınlaşmış olan fahişelik yasaklanmıştı. Fakat bu kanun, rejim tarafından resmen "kadın sorunu"nun çözülmüş olduğunun iddia edilmesine rağmen, Kore toplumunda yüzyıllardır sürmekte olan erkek egemenliğine son vermedi. Toplumun yüksek oranda askerileştirilmesi (Kuzey Kore, İsrail'den sonra toplam nüfusa oranla en çok sayıda askere - yetişkin nüfusun yüzde 7'si, yetişkin erkek nüfusun yaklaşık yüzde 10'u - sahip olan ülkedir) ve hızlı sanayileşme sonucunda sanayi sektöründe çalışan erkeklerin oranı yükseldi. Kadınlar daha çok daha düşük ücretlerin ödendiği tarım sektöründe istihdam edildiler. Bununla birlikte, kadınların çalışma hayatına aktif biçimde katılmaları teşvik edildi. Bu amaçla, kadınların çocuklarını bırakabilecekleri çok sayıda çocuk yuvası açıldı, evlere hazır yemek servisi ve benzeri hizmetler sunuldu. Sonuç olarak ev dışında çalışan kadınların toplam çalışan nüfusa oranı, yüzde 48 gibi yüksek bir rakama ulaştı. Fakat kadınların üretim sürecine doğrudan katılımı, ev işlerinin hâlâ kadın işi olarak görülmesini ve kadınların erkeklerle çeşitli açılardan eşit olmadığının toplum tarafından genel kabul görmesinin sürmesini engellemedi. Örneğin kadınların sigara ve alkollü içkiler içmesi 'kadınca' bir davranış olmadığı için eleştirilen davranışlar oldular. Çalışma hayatında erkeklerle kadınların hiç olmazsa sayısal oranda eşit yer alması, siyaset alanında da aynı şeyin geçerli olduğu anlamına gelmiyordu. Parti içinde kadın üyelerin sayısı resmen açıklanmamakla birlikte, yüksek kademelerde kadınların temsil edilmediği bir gerçek. Güney Kore'nin nüfusunun daha fazla olması, iki ülke arasında bölünmeden beri süren diğerinden daha güçlü olma iddiasına bir boyut daha katarak, kadınların üzerinde bir baskı unsuru daha oluşturdu: Nüfusun artmasını sağlamak için kadınlara iki ve daha fazla çocuk doğurmaları yönünde baskı yapıldı, kürtaj ve doğum kontrolü engellendi. Kadınlarla ilgili konularda da en büyük otorite, diğer bütün alanlarda olduğu gibi Kim Il-sung'un kendisiydi. Kadınlar üzerine yazılan metinlerin büyük çoğunluğu Kim'in kendisi tarafından, kalanların büyük çoğunluğu da ülkedeki en önemli kadın olan karısı, Kim Song Ae tarafından kaleme alındı.

52 Kore Devrimi ve Japon Emperyalizmi

Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti, dış politikasını yaşamını sürdürmek ve güneydeki komşusuyla birleşmek hedeflerine bağlı olarak yürütmektedir. Dünya durumu hakkındaki çözümlemesi Sovyetler Birliği ve Çin'den farklı olmasına rağmen, bu ülkelerin, petrol ihtiyacı ve askeri yardım konuları bakımından önemi, devletin bu ülkelerle arasındaki diplomatik ilişkiyi canlı tutmasını gerektirmektedir. Sovyetler Birliği ve Çin'in ittifak politikalarına karşı çıkılırken, ABD emperyalizmi tüm dünya halklarının bir numaralı düşmanı olarak tanımlanmaktadır. Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti, uluslararası komünist hareketten daha fazla önem verdiği Bağlantısızlar Hareketi içinde oldukça etkindir. Bunun yanında, bir dizi baskıcı rejime destek verildiği düşünülürse, ilkeli bir dış politikanın varlığından sözetmenin güçlüğü ortaya çıkar. Fotoğrafta Kim il-Sung'u ziyareti sırasında Çavuşesku'yu ellerinde her iki dilde "Birlik ve Kardeşlik Sosyalizmi Ayakta Tutar" yazılı pankartlarla karşılayan halk görülüyor.

Çin'deki komünler örnek alınarak kurulan ve sayıları 3 bini bulan kooperatiflerde gerçekleştiriliyordu. Köylülere kümes hayvanları, sebze ve meyve yetiştirebilecekleri küçük arazilere sahip olma hakkı tanındı. Devlet çiftliklerinde yapılan hayvancılığın yanısıra, pirinç, patates, soya fasulyesi ve meyve üretiminde kendi kendine yetmeyi başaran Kuzey Kore'de zengin kömür, demir, kurşun, bakır, magnezit ve çinko yatakları bulunduğundan madenciliğe dayalı sanayiler en önemli ihracat geliri kaynağını oluşturdular. Öte yandan imalat sanayiinin önemli ölçüde ağır sanayiye dayandığı ülkede, en gelişmiş sanayi dalları demir-çelik üretimi, sanayi ve tarım makinaları yapımı ve dokumacılık oldu.

Bu ekonomik gelişmenin üzerinde yükseldiği siyasi sistem, tek partiye, bu parti içinde de tek kişiye, Kim Il-sung'a dayanıyordu. Özellikle Kore Savaşı sırasında Kim Il-sung'un kişiliği etrafında oluşturulmaya başlayan kült, giderek devasa boyutlara ulaşarak benzerine az rastlanır bir olguya dönüştü. Her türlü farklılığın yadsındığı monolitik bir sistem, her şeyi başarmaya muktedir tek bir "büyük önder", sürekli baskı altında tutulan, tüm dünyayla iletişim bağları koparılmış, bilginin büyük oranda manipule edildiği bir toplum, Kim Il-sung kültüne eşlik eden diğer göstergeler oldular.

Kore Savaşı'ndan sonra Kuzey Kore toplumu, dünya üzerinde diğer ülkelerle bağlantıları en minimum düzeyde tutulan, belki de dünyanın en izole toplumu haline geldi. Kara ve hava bağlantısı, yalnızca Çin ve Sovyetler Birliği'yle açık tutuldu. Kuzey Kore vatandaşlarının yabancı basın ve yabancı radyo istasyonlarını izlemeleri, dünyadaki gelişmelerden haberdar olmaları engellendi. Sosyalizme ilişkin ulaşılabilir ve geçerli tek kaynak olarak Kim Il-sung'un eserleri sunuldu; Marx ve Lenin'in önemli, fakat geçmişte kalmış, Kore'nin sorunlarına çözüm getiremeyecek düşünürler olduğu söylenerek toplumun Marksizm, sosyalizm ve devrim tarihiyle tüm bağları koparıldı.

Uzun yıllar tek başına partinin mutlak hakimi olarak Kuzey Kore'yi yöneten Kim Il-sung, partinin 10 yıllık bir aradan sonra 1980'de yaptığı kongrede oğlu Kim Cong-il'in ikinci adam durumuna gelmesini sağladı ve 1986'da yetkilerinin büyük kısmını oğluna devretti.

Çin Halk Cumhuriyeti ve SSCB'de Reformlar

'70'lerde Değişen Dengeler

1970-80'ler arasındaki dönem, gelişmiş kapitalist metropollerde '68 olayları ile doruk noktasına ulaşan bir toplumsal muhalefetin yükselişine, azgelişmiş çevre ülkelerde ise ulusal bağımsızlık hareketlerinin ve/veya toplumsal muhalefetlerin gelişmesine ve kapitalist sistemin kendisini restore etme yolundaki girişimlerine sahne oldu. Japonya'nın ekonomik ve siyasal bir güç olarak yükseldiği, az gelişmiş ülkelerin kendi içinde çeşitlenerek görece güçlü sanayi yapıları ortaya çıkardıkları, Çin Halk Cumhuriyeti ile ABD arasında 'dostane' ilişkilerin kurulduğu, Avrupa'nın ABD'den bağımsız bir kutup oluşturması doğrultusunda önemli adımların atıldığı bir süreç yaşanıyordu.

'70'ler süresince dünya çapında yeni bir işbölümüne gidilmesi ve buna bağlı olarak dünya ekonomik sisteminde yeni dengeler oluştu. Üçüncü dünya ülkeleri içinde görece sanayileşmiş, belirli bir altyapı sistemi kurmuş ve geniş bir iç pazara sahip olanları için yeni bir gelişme stratejisi gündeme getirilerek, ihracata yönelik sanayileşme modelleri uygulanmaya başlandı. Uluslararası kapitalist malî ve ekonomik kuruluşlar aracılığıyla dayatılan ve uygulanması fiilen denetlenen bu yeni model. özellikle emek yoğun sanayi dallarının kapitalist metropollerden ucuz ve emek arzının bol olduğu üçüncü dünya ülkelerine kaydırılmasını öngörüyordu. İhracata yönelik sanayileşme, bazı üçüncü dünya ülkelerinin diğerleri arasından sivrilmesine yol açarken, diktatörlükler ve askerî rejimler yoluyla uygulanan baskı sayesinde sömürü oranlarını yüksek tutarak, işçi ve emekçilerin çıkarlarının ve haklarının gaspedilmesi yoluyla belli bir sanayileşme ve ekonomik gelişmenin yaşanmasını sağladı. Üçüncü dünya ülkeleri artık üç temel kategoride ele alınıyorlardı: İlk grupta Brezilya, Tayvan, İsrail, Güney Afrika, Güney Kore gibi yeni sanayileşmiş ülkeler yer alıyordu. İkinci grup, sanayileşmeye yeni başlayan ve gelişme modelleri uyarınca, ağır sanayiye yönelerek hafif sanayilerini ihracat ağırlıklı olarak yapılaştıran, ya da partizan faaliyetle desteklenmiş bir tarım programı uygulayan üçüncü dünya ülkelerinden oluşuyordu. Sonuncu grupta ise, büyük ölçüde dışa bağımlı, kaynaklarının kısıtlılığı yüzünden güç durumda olan, sanayi ve tarım üretiminde yetersiz girdi-çıktı problemiyle karşı karşıya bulunan ülkeler yer alıyordu.

Batı Avrupa ve Japonya'nın da müdahaleleri ile yerini çok kutuplu dengelere bırakmaya başladı. Bu dönem boyunca kapitalist dünya, ekonomik alanda hafifsenemeyecek ölçüde ciddi bunalımlarla yüz yüze geldi. 1980'lere doğru yeniden gelişmeye başlayan ekonomik bunalım ortamı, gerek kapitalist metropollerde, gerekse uluslararası işbölümünde çevresel konumda yer alan ülkelerde önemli toplumsal ve siyasal süreçlerin yaşanmasına yol açtı. '70'lerin başında ABD ile SSCB arasında varolan kutuplaşma altında şekillenen siyasal denge, bir yandan ÇHC öte yandan, Avrupa ve Japonya'nın katılmasıyla köklü bir değişiklik geçirdi.

Sovyetler Birliği ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki anlaşmazlıklar dünya sosyalist hareketi içinde yıllar süren bölünmelere yol açtı. Tek tek ülkelerdeki siyasal gruplar bu anlaşmazlık ekseninde kendilerini tanımlayarak siyasal faaliyetlerini şekillendirdiler. Devletler arasında elçilik düzeyinde sürdürülen ilişkiler, iktidar partileri arasında hiçbir tekabülünü bulmuyordu. '80'lerdeki gelişmeler bu iki ülke arasındaki ilişkilerin biçim değiştirmesinin koşullarını da oluşturdu. Gorbaçov'un Tienanmen olaylarının hemen arefesinde gerçekleştirdiği Çin ziyareti, Deng reformlarının ikinci dalgasının bir siyasal bunalımla noktalandığı ana rast geldi. Deng'in 1978'de, Mao'nun ölümünden hemen sonra giriştiği "modernleşme" amaçlı reformlar, ilişkilerini '60'ların ortalarından itibaren koparan Sovyetler Birliği ile karşılıklı yumuşama sonucunu hemen doğurmadı. Tam tersine Çin, SSCB modelinden uzaklığını vurgulamayı, Parti ve hükümetin en önemli dış ilişki sorunu haline getirdi. O yıllarda özellikle ABD ve Japonya ile ilişkilerin geliştirilmesine özen gösteriliyordu. Bu iki ülke Çin'in dış ticaret hacminin yüzde 70'ini kaplıyordu. Ayrıca yine bu iki ülke Çin'de yapılan yatırımların ve teknoloji transferlerinin önemli bir bölümünü elde etmişlerdi. Buna karşılık SSCB'de, Çin'i militarist bir süper güç özentiliği politikasıyla suçlamaktan Brejnev döneminin sonlarına kadar vazgeçmedi. Çin ise Vietnam'ın Kampuçya işgaliyle, SSCB'nin Afganistan işgalini sertçe kınadı, uluslararası politikasını SSCB karşıtı bir bağımsızlık ekseninde yürütmeye devam etti. Oysa, her şeye karşın tarafların dünyada yaratılan genel yumuşama havası içinde ve giriştikleri reformların başarısı açısından ergeç ilişkilerini yeniden düzenlemek ve normalleştirmek zorunda kalacakları bekleniyordu. Gorbaçov'un Çin ziyareti öncesi kısıtlı düzeyde olsa da bazı temaslar ve ticari ilişkiler kuruldu. '70'lerin ikinci yarısından itibaren her iki ülkenin "dünyaya açılma" girişimlerini geliştirmelerine rağmen, birbirleriyle ilişkilerini hala yarı dondurulmuş bir düzeyde sürdürmeleri anlamsız boyuta ulaştı. Reformların iki ülkenin birbirine yaklaşmasında belirleyici olacakları öngörülmekteydi. Oysa Çin'de dönemsel kesinti ve tıkanmalarla beraber 1978-86 arası süregiden reformlar böyle bir yaklaşımın yolunu açmazken Perestroyka *politikası ve SSCB'nin Afganistan'dan geri çekilme kararı alması belli ölçülerde de olsa bir yakınlaşma perspektifinin doğmasına yol açıyordu. Uluslararası planda Deng'in 6 yıllık reform macerasına oranla, Gorbaçov'un reformları çok daha büyük bir yankı buldular. İki reformcu arasındaki buluşma ise, pek çok açıdan eşit durumda kişiler arasında geçmiyordu. Altı yılın*

53 Çin ve SSCB'de Reformlar

yorgunu Deng, reformlarının önünün tıkandığını görmüştü. Uzun yıllar sürdürülen kır komünü ve kolektif üretim biçimi, ani bir dekolektivizasyon kararıyla geniş ölçüde ortadan silinmiş, sanayileşme yolunda teknoloji transferini merkezî bir politika haline getirmenin sonucu dışa bağımlılığın görülmedik ölçüde artması, sonuç olarak da dış borçların ödenemez düzeylere yükselmesi oldu. Üstelik Deng "Parti içinde düzeni ve bütünlüğü sağlamak" amacıyla otoriter bir yapı içinde geliştirdiği siyasal kariyerinin de ekonomik ve toplumsal bunalımların baskısıyla sallantıda olduğunu görüyordu. Parti içi mücadeleler, etkileri kitlelere de yansıyacak biçimde artmış, Hu Yaobang'ın ölümü sonrası da toplumsal bir patlama noktasına kadar yükselmişti. Gorbaçov'un ziyaretinin hemen akabinde Tienanmen meydanındaki öğrenci gösterilerinin acaba SSCB reformları ile Çin reformları arasındaki farklılıklara yönelik bir yönü var mıydı? Gorbaçov, perestroyka *yolunu açacak kararları almadan önce, ılımlı da olsa bir* glasnost *politikasını benimsetmeye çalışmış, oysa Deng'in reformlarında bu siyasal alan önemli bir eksiklik olarak kalmıştı. Dünya konjonktüründeki gelişmeler Çin bürokrasisinin ABD ve SSCB arasında dengenin muhafaza edilmesinden yana olmasına yol açtı ve bu dengeden kendi çıkarları için yararlanmayı hedeflediklerini gösterdi. Sovyet bürokrasisi, Çin gibi büyük bir pazarda sadece ABD ve Japonya'nın etkinlik kurmasından rahatsızlık duyuyordu. Çin'in acil olarak ilgi duyduğu çelik ve hammaddelere SSCB, SSCB'nin ihtiyaç duyduğu tüketim maddelerine ve hafif sanayi ürünlerine ise Çin sahipti. Geliştirilebilecek bir ekonomik işbirliği böylelikle her iki ülkenin de çıkarlarını ekonomik açıdan karşılayabilecekti. Bunun ötesinde bu tür bir ilişkinin siyasal ve diplomatik açılardan da önemli bir araç olabileceği, yeni bir dönem yaşamakta olan her iki ülke içinde son derece açıktı. Nitekim Gorbaçov'un ziyaretinin ardından yaşanmış olan Tienanmen olaylarına karşı Sovyetler Birliği'nin önemli ölçüde suskun kalmış olması da bu yeni iklimin bir sonucuydu. Çin ile SSCB arasında imzalanan bir anlaşma uyarınca da Çin'e verilecek krediler karşılığında, Çinli işçilerin SSCB'nin bazı cumhuriyetlerinde ucuz göçmen işgücü olarak çalışmaları karara bağlandı. SSCB'de artık tükenmiş olan ucuz işgücü böylelikle Çin'de dağılan köy komünlerinden özgürleşen köylüler tarafından karşılanacaktı. Böylelikle Çin ve Sovyet işçilerinin kendi emekleri ve ürünleri üzerinde tasarruf hakkını kullanan bürokrasiye karşı birlikte mücadele etmenin koşulları da olgunlaşacaktı.*

Çevreden merkeze kaynak aktarımını zorlaştıran pek çok nedenin ortadan kaldırılmasını amaçlayan monetarist politikalar, azgelişmiş ülkeleri köklü olarak etkiledi.

ABD ve İngiltere gibi ülkelerde soğuk savaş günlerindeki politikaları yeniden gündeme getirmeye çabalayan Yeni Sağ'ın iktidara gelişine ve monetarist uygulamaların yaygınlaşmasına paralel olarak Çin, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerinde ilginç gelişmeler başgöstermeye başladı. Önce Çin Halk Cumhuriyeti'nde, daha sonra SSCB'de ve Doğu Avrupa'da - farklı görünümlerde ve koşullarda da olsa - ekonomik reform ihtiyacı, çoğulculuk, demokratikleşme gibi talepler giderek daha sık telaffuz edilmeye başlandı. Bu ülkelerde uygulanan ekonomik gelişme modelleri çok açık bir biçimde bir tıkanma noktasına gelip dayanmıştı. Ağır silahlanma harcamaları, son derece büyük bir yük oluşturuyor, diğer yatırım alanlarında önemli darboğazlara yol açıyordu. Ayrıca yeni pazar arayışları içinde olan kapitalist ülkeler için hem SSCB ve diğer Doğu Avrupa ülkeleri, hem de Çin yeni yatırım alanları ve yeni potansiyel pazarlar oluşturuyorlardı. SSCB ve Çin'deki değişme ve reform hareketleri birbirinden farklı rotalarda seyrediyor ve ülkelerin kendi iç dinamiklerine göre bambaşka toplumsal sonuçlara yol açıyordu.

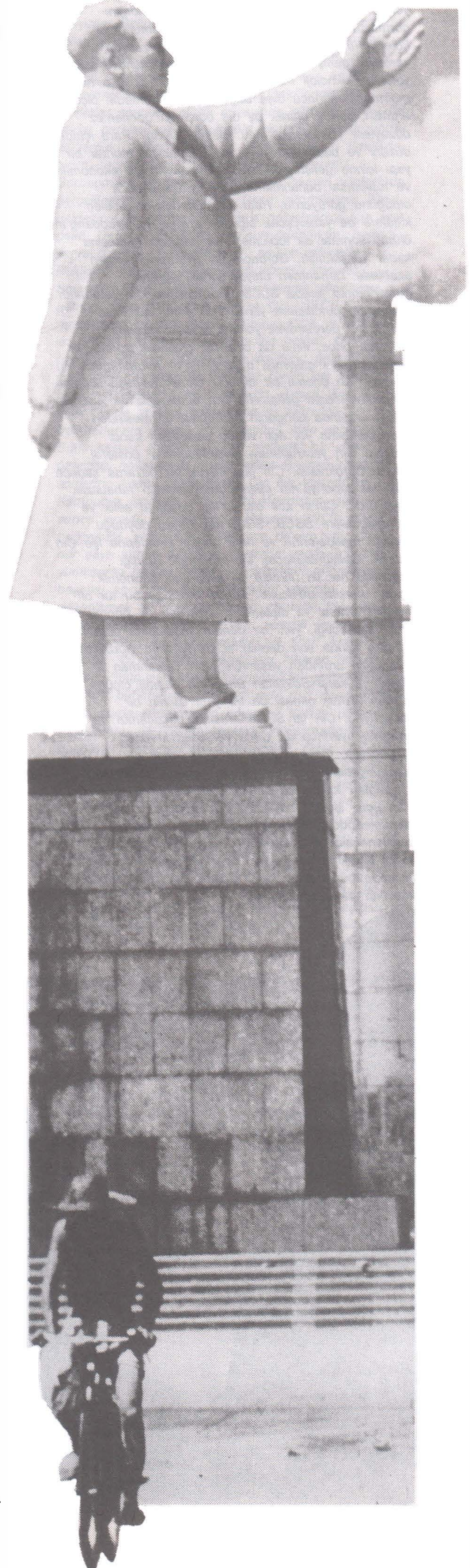
Glasnost ve Perestroyka kavramları ile güncelleşen ve tüm dünyada büyük ilgi uyandıran bu süreç, ekonomik ve siyasal açıdan yerleşmiş ve yapısal özellikler kazanmış olan son derece köklü sorunların çözümüne ilişkin önerileri içeriyordu. Üretim sürecindeki teknolojik gerilik bu ülkelerin dünya pazarındaki rekabet olanaklarını kısıtlıyordu. Aynı zamanda üretimdeki verimsizlik iç pazarlardaki tüketim malları arzını ve kalitesini düşürüyordu. Öte yandan bu ülkelerde işçilerin üretim sürecinde yaşadıkları ve esas olarak kendi faaliyet alanlarına hapsolmuş olmalarının yarattığı sorunlar, üreten-yöneten toplumsal işbölümünün aşılamamış olmasının yarattığı durum, emek sürecinde kaytarmacılığa ve toplumsal siyasal sorunlara karşı yabancılaşmaya yol açıyordu. Üretim sürecinde yeni teknolojilerin kullanılmaya başlanması, işsizliğin ortaya çıkmasına yol açabilir ve düşük verimin artırılması için alınacak önlemler işçilerin daha fazla ve yoğun çalışmalarını beraberinde getirecekti. İşçilere ve emekçilere bunları benimsetebilmek için, onların toplumsal ve siyasal süreçlere daha fazla katılmalarının yollarının açılması gerekiyordu. Ancak başlatılan süreç toplumlarda varolan iç dinamiklerin etkileri ile bu ülkelerdeki bürokratların öngörülerinden farklı şekillenmeye başladı. Reformların akıbeti konusunda başlayan ve yeni gelişmelerle artarak büyüyen tartışmalar, Polonya ve Macaristan gibi Doğu Avrupa ülkelerinde varolan partilerin, anayasaların ve seçim sistemlerinin değişmesine yol açtı. Reformların siyasal akıbeti ve dünya dengelerinde yol açacakları değişiklikler ne olursa olsun, SSCB'de, Çin Halk Cumhuriyeti'nde ve Polonya, Macaristan gibi Doğu Avrupa ülkelerindeki farklı dinamikler, farklı hareketlenmeler, örgütlenme biçimleri ve sonuçlar üretmektedir.

Yaşanmakta olan süreç tüm dünyada sosyalizm, komünizm, geçiş toplumları, sosyal demokrasi, dünya devrimi, piyasa sosyalizmi, karma ekonomi gibi kavramların yeniden tartışılmasına yol açtı. İktidarda bulunan partiler içinde başlayan ekonomik yapıya ilişkin tartışmalarda, devlet sektörü ile özel sektörün birlikte varolabildiği bir karma ekonomiyi piyasa sosyalizminin zemini olarak sunan görüşler egemen oldu. Öte yanda yine parti ve devlet adlarında değişiklikler yapılmaya başlandı. İşçi partileri "halk partileri"ne dönüşmeye başladı. *III.*

Enternasyonal'in ve Leninist geleneğin parti örgütlenmesi ve faaliyet anlayışı çeşitli yorum, eleştiri ve değişikliklere uğratılarak yeniden üretildi. Örneğin Polonya ve Macaristan'da yalnızca varolan bürokratik monolitik parti ve devlet yapılarından değil Leninist ilkelerden de son derece ciddi kopuşlar gözlendi. İktidar yapılarında meydana gelen çatışma ve ayrışmaların bir sonucu olarak, içinde yaşanılan sosyo-ekonomik formasyonunun karakterine ilişkin derin görüş ayrılıkları belirdi. Yaşanılan toplumsal sürecin "reel sosyalizm"den başka bir şey olduğuna ilişkin itirazlar kendilerini daha güçlü duyurur oldular. Öte yandan bu toplumlarda şekillenen işçi muhalefetleri örgütlenmeye ve eylemlerini geliştirmeye başladılar. Bu işçi eylemliliğinin yanısıra, Sovyetler Birliği başta olmak üzere bazı Doğu Avrupa ülkelerinde milliyetçi çatışmalar, örgütlenmeler ve ayaklanmalar gerçekleşti. Her biri ulus olma sürecini yaşayan bu milliyetler, on yıllardır çözülmüş olduğu varsayılan ulusal sorunların gerçekte çok daha derinleşmiş olarak varlıklarını sürdürdüğünü açığa vurdular. Üretim sürecinde yaşanan ve işbölümünün ortadan kaldırılması yerine işbölümünü ve uzmanlaşmayı giderek daha çok artıran ve derinleştiren emek örgütlenmesinin sonuçları, üreten-yöneten toplumsal işbölümünün aşılamamışlığı, kadın ve erkek arasındaki eşitsiz ve egemenliğe dayanan ilişkilerin sürmesi, çevre ve silahlanma sorunları Sovyetler Birliği, Çin ve Doğu Avrupa ülkelerinde yeni bir toplumsal dönüşüm potansiyelinin varolan egemenlik ilişkilerini de aşarak kendini açığa vuruşunun imkanlarını içlerinde taşıdıklarını gösteren kanıtlarla yüklü görünüyor. Gerek sosyal demokrasinin gerekse burjuva siyasal eğilimlerinin Marksist komünizm perspektiflerinin pratikte ve teoride geçerliliğini yitirdiği iddialarına karşı kanıtlar, ileri sürülebilecek teorik mülahazalar ya da tarihe başvurarak yapılabilecek her türlü açıklamadan çok, gerçek hareketin bir potansiyel olmaktan çıkarak, hareket ettirici ve toplumsal olarak dönüştürücü bir güç haline gelmesinde yatıyor.

Çin Halk Cumhuriyeti'nde Reformlar

Eski ÇKP Genel Sekreteri Hu Yaobang'ın ölüm haberinin yayıldığı 15 Mart 1989 gecesini takip eden günler büyük öğrenci gösterilerine sahne oldu. Demokratikleşme talebi çerçevesinde gelişen gösteriler, iktidardaki bürokrasinin siyasal bakımdan böyle bir sürecin yaşanmasına hazır bulunmadığını herkese gösterecek biçimde şiddetle bastırıldı. Gösteriler ve bunların bastırılma yöntemleri, 1978'den beri gündemde olan reform programlarının 1980'lerin ikinci yarısına girerken bir tıkanma noktasına geldiğini gösteriyordu.

Kapsamlı bir reform programına SSCB'den daha önce, Mao'nun ölümüyle ve Deng'in durumunu parti içinde güçlendirmesiyle yönelen Çin Halk Cumhuriyeti, Batı tipi modernleşmenin kendisini bir amaç olarak ele alarak, bu amaca tarımın dekolektivizasyonu, dış teknoloji transferi ve sanayileşme gibi yollarla varmaya çalışıyordu. Deng reformları, 1980'lerin ortalarında toplumsal engellerle karşı karşıya kaldı. Buna karşılık, 1978-1985 reformlar döneminde, Çin'in genel ekonomik ve toplumsal görünümü önemli ölçüde değişikliğe uğradı. Bu engellerin varolan toplumsal ve siyasal egemenlik ilişkileri içinde hangi biçimleri alacağı ve bunun karşısında iktidarda olan bürokrasinin ne gibi yöntemlere başvuracağı, uygulanan reformları kendi çıkarlarına aykırı gören toplumsal kesimlerin örgütlülüğüne ve kararlığına bağlıdır.

ÇKP IX. Ulusal Kongresi

ÇKP'nin Beijing'de toplanan IX. Ulusal Kongresi'nde alınan kararlar, Mao'nun 1962'de ileri sürdüğü görüşlerin bir uzantısı olarak görülebilir: "Sosyalist toplum, dikkate değer uzunlukta bir geçmişe sahiptir. Sosyalizm evresinde hâlâ sınıflar, sınıf mücadeleleri ve sosyalizm ve kapitalizmin yolu arasında bir savaş ve kapitalist restorasyon tehlikesi mevcuttur. Bu mücadelenin karmaşık ve önceden çizilmiş doğasını kavramalıyız. Kendimizi bilemeliyiz. Sosyalist eğitimi yönlendirmeliyiz. Sınıfsal çelişkileri ve sınıf mücadelesini doğru bir şekilde anlamalı, kendimizle düşman arasındaki çelişkilerle, halk içinde yerleşmiş bulunan çelişkileri birbirinden ayırmalıyız. Yoksa, bizim gibi sosyalist bir ülke, karşıtına dönüşerek dejenere olabilir, kapitalist bir restorasyon başgösterebilir."

22 Aralık 1968'de ***Halkın Günlüğü***, Mao'nun şu direktifini yayınlıyordu: "Eğitim görmüş gençler fakir ve alt-orta sınıf köylüler tarafından yeniden eğitilmek üzere kırsal kesimlere gitmeli ve yerleşmelidirler." Bunun ardından, çoğu zaman ***Kızıl Muhafızlar***'ın müdahalesini gerektiren muazzam bir göç başlatıldı. Bu direktifin verildiği günlerde, Kültür Devrimi'nin gerekleri uyarınca ülke çapında dev bir saldırı da başlatıldı. Bunun hedefi sınıf saflarını ülke çapında düşmandan temizlemek; hain, düşman ajanı ve karşı-devrimcileri parti ve sınıfın saflarından söküp atmaktı.

IX. Kongre, önceden 12. Plenum'da öngörüldüğü gibi Kültür Devrimi'nin bir bilançosunu yapmak göreviyle açıldı. Aşağıdan delege seçimi yerine, yukardan atanmış ***Demokratik Danışma Kurulları*** tarafından belirlenen 1512 temsilcinin katılımıyla açılan Kongre'den, tahmin edilenin de ötesinde, Parti baştan aşağı yenilenmiş olarak çıktı. Politbüro'daki sürekli üye sayısı yediden beşe indirildi; bunların arasında Mao Zedong, Lin Biao, Zhou Enlai, Chen Boda ve Kong Sheng'den oluşan ana kadro, belki biraz ılımlı olarak kabul edilen Zhou Enlai'ın dışında

53 Çin ve SSCB'de Reformlar

tümüyle Kültür Devrimi'nin liderleri ve öncüleri olarak üst düzey görevleri paylaşmaya devam ettiler.

Kongre'nin en önemli sonucu Parti otoritesinin, yapısının ve kurumlaşmanın güçlendirilmesi doğrultusunda alınmış kararlar oldu. Bu kurumlar "Parti'nin, Hükümet'in ve Ordu'nun olağan işlerini merkezî bir tarzda yürütebilecek, basit fakat verimli mekanizmalar" olarak düşünülmekteydi. 179 sürekli, 109 yedek üyeden oluşan Parti Merkez Komitesi'nin eski üyelerinin yüzde 60'ı atama yoluyla değişti, Ordu ise geleneksel 40 sürekli sandalyesini korumaya devam etti. Parti Sekreterliği ünvanından ise hiç söz edilmedi. Ancak üst düzeyde toptan yenilenen Parti, orta, hele hele alt düzeylerde çok az bir kompozisyon değişikliğine uğradı. Ayrıca "proletaryanın kanını emen" bir biçim olarak nitelenen seçim yerine atama sisteminin geçirilmesi, eski militanlardan çok, istenilen genç aktivistlerin yükselme olanaklarını açmaktaydı.

Açılış raporunda Lin Biao, Mao düşüncesinin kesinkes uygulanmasını savunmuş, bu bağlamda Liu Şaoqi ve yandaşlarına çok sert eleştiriler yöneltti. Kongre sonrası raporda Lin Biao'nun, Mao düşüncesinin harfiyen uygulanmasına yönelik teklifi mutlak bir kabul gördü ve Liu Shaoqi'nin "revizyonist ve karşı devrimci çizgisi" mahkûm edildi.

IX. Kongre ile sonraki Kongre arasındaki dönemde Çin ulusal yaşamında dört temel siyasal eğilim hakim oldu: Kültür Devrimi perspektifini ve kazanımlarını elden bırakmaksızın siyasal yaşamı Parti önderliği ve birleştirici gücü çevresinde normalleştirmek; ağırlığı siyasal alandan ekonomik alana kaydırmak amacıyla ülkenin üretim yapısını ve örgütlenmesini geliştirmek; "burjuva entelektüellerin" hegemonyası altında bulunan kültür yaşamını ve eğitim sistemini, proletaryanın öz kültürü anlayışı uyarınca geliştirmek; gittikçe artan bir biçimde Çin dış politikasını tüm Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri karşısında bağımsız kılmak ve Sovyet liderlerinin "ihanetine" uğrayan dünya devrimci hareketlerinin hizmetine Çin devrimci ideolojisini sunmak.

Yine de, sınıf mücadelesinin sosyalist kuruluş döneminde de sürdüğü görüşü, halk arasında ve parti içinde devam etmekte olan mücadelenin liderlik tarafından yönlendirilmesi anlayışını da içeriyordu. Ancak bir yenilik olarak, Mao'nun kavrayışına göre "Devrimci Parti Komitesi birleştirilmiş bir liderlik anlayışına sahip olacak...bağımsızlığı korumak, inisiyatifi elde tutmak ve kendi öz güçlerinden başkasına güvenmemek gibi görevlerin" yerine getirilmesinde mutlak öncü rolünü üstlenecekti. Mao'nun bu öğretileri doğrultusunda başlatılan Kültür Devrimi ve uygulamalarının önemli bir kısmı, fiili başarısızlıkları ve yarattıkları toplumsal ve siyasal kargaşa ortamı yüzünden ÇKP IX. Ulusal Kongresi'nde eleştirildi. Bu Kongre'de Mao'nun halefi olarak Lin Biao gösterildi ve böylelikle onun taraftarları ÇKP Politbürosu'nda ve genel olarak parti içinde daha güçlü bir pozisyona geldiler.

IX. Kongre tartışmaları devam ederken Çin'in özellikle SSCB tarafından militarizmle suçlanması devam ediyordu: Çin bir yandan "kendi gücüne güvenme" politikası uyarınca nükleer silahlanma programını geliştiriyor, diğer yandan SSCB'nin doğusunda bir kuşatma ortamını sürdürmeye devam ediyordu. Bu arada Çin Halk Cumhuriyeti ile SSCB arasında bazan sıcak çatışmalara bile yol açabilen sınır tartışmaları, SSCB Bakanlar Kurulu Başkanı Aleksey Kossigin'in bir Beijing ziyareti sırasında gerçekleştirilen bir sözlü anlaşmayla durduruldu.

Lin Biao Olayı

ÇKP Merkez Komitesi II. Ara Toplantısı 6 Eylül 1970'de gerçekleştirildi. Bu toplantı, Mao'nun "Anayasa Değişiklikleri" tartışmasında önerdiği Devlet Başkanlığı ünvanının ortadan kaldırılmasını onaylamasına karşın, ileride parti içinde önemli kargaşalara yol açacak Lin Biao'nun yükselişi yeni bir önem kazanıyordu. Lin Biao, yandaşları tarafından bir dahi olarak yüceltiliyor, böylelikle kamuoyu oluşturularak daha büyük bir güce kavuşması sağlanıyordu. Bu arada Mao, Chen Boda'nın Lin Biao'yu öven metnini eleştirerek her ikisini de karşı devrimci kliğin içinde olmakla ağır bir şekilde suçladı. Ancak Lin Biao ve yandaşlarının, Mart 1971'de resmî makamlarca yaptıkları iddia edilen, bir darbe ile iktidara gelme planı, Eylül başlarında Mao'nun Zhou Enlai ile birlikte başlattığı kampanyada birdenbire ortaya çıkarıldı ve 13 Eylül'de SSCB'ye kaçmaya çalışan Lin Biao, bindiği uçağın Moğolistan civarında şüpheli bir şekilde düşüp parçalanması üzerine eşi ve çocuğuyla birlikte öldü. Bu kazanın hemen ardından, Lin Biao taraftarları, ülke çapında başlatılan bir kampanya ile parti içinde geniş çaplı bir tasfiye ve temizlik hareketi ile karşı karşıya kaldılar.

Uluslararası İlişkiler

26 Ekim 1971, Çin Halk Cumhuriyeti'nin uluslararası ilişkileri açısından önemli bir tarih oldu. Çin Halk Cumhuriyeti 26. Genel Kurul'da büyük bir oy çoğunluğuyla, *Birleşmiş Milletler*'de tam üyeliğe kabul ediliyor, Tayvan ise üyelikden çekiliyordu. Bu kararla birlikte Çin, iki-üç yıldır yöneldiği uluslararası yumuşamaya ek olarak, bir anda pek çok ülkeyle yeni uluslararası diplomatik ilişkiler kurdu. Kısa bir süre sonra da, ABD Başkanı Richard Nixon, Çin Halk Cumhuriyeti'ne davet edildi ve 21 Şubat 1972'de Çin'i resmen ziyaret eden ilk ABD üst düzey yetkilisi oldu. Beijing'de Başkan Mao ve Zhou Enlai ile Nixon'un görüşmeleri, iki

Mao'nun "Marx'ın yanına göçmesi" belki de 10 yıl kadar önceden beri Mao'nun, "halef seçimi tartışmaları" sırasında öngörülmüş olan ve bazen kapalı kapılar ardında, bazen de kitlelere fazlaca yaygınlaştırılmış bir biçimde yürütülen politik mücadelelerin de doruk noktasını oluşturmuştu. Artık yürütülemeyeceği itiraf edilen, "hataları" mahkum edilen Kültür Devrimi, sosyalist kuruluşun ne olması gerektiği üzerinde yürütülen ve Sovyet modelinin kabul edilmemesi kararıyla noktalanan tartışmaların ardından, eski Çin köy adetleri ulusal çapta yeniden canlandırarak "bilge kişi" ve "dahi" kişilikler bu kez Parti politikaları içine oturdu, "sınıf mücadelesi" Çin insanını ilgilendiren bütün yaşam boyutlarına dayatıldı. Maoizmle gelişen "sınıf mücadelesi" kavrayışının ilgi çekici yanı, Parti politikalarına destek taleplerinin 'toplumsal gövdenin' en uç noktalarına kadar "zorunluluk" biçiminde ulaştırılmasıydı. Böyle bir kavrayışın uygulanması, elbette sınıf mücadelelerinin "her yerde varolduğu" ve her alanda siyasal yöntemlerle sürdürülmesi gerektiği yolundaki Maoist tezin tam tersine dönmesine yol açıyordu. Bu noktada önemli olan, Mao'nun çeşitli dönemlerde taktik amaçlarla farklılıklar, hatta çelişkiler gösteren politik öngörülerinden çok, önerdiği siyasal etiğin Leninci parti örgütlenmesi modelinin artık tanınmaz bir versiyonunun kullanılması ve dayatılan mekanizmalar yüzünden siyaset dışı bir baskı aygıtının sürekliliğine dönüşmesiydi. Sovyetler Birliği, ekonomik mekanizmalarını kapsayıcı bir bürokratik kılıfta, yetkinleştirilmiş bir Devlet aygıtı içinde ve toplumsal işlevleri Devlet işlevlerinden ayrıntılı bir şekilde ayırarak "atalet" içinde yoluna devam eden bir güç oluştururmuşken, Çin Halk Cumhuriyeti bürokratik-teknokratik kılıfları lafta tümüyle yadsıyarak ama fiilen oluşturarak sürekli bir siyasal dengesizlik içinde devinen bir toplum yarattı. Duvar gazeteleri, bilge kişilerin talimatları, Parti'nin ve siyasal grupların direktif, rapor ve teşhirleri, halk mahkemeleri kararları, Kızıl Muhafızlar'a yapılan çağrılar, kısacası tek yönlü işleyen bir iletişim ağı, halkı siyasal mücadeleye her an çağırmanın temel araçları olarak her an boy gösteriyorlardı. Belki de, başka hiçbir ülkede iktidarın uygulamak istediği politikalar, herhangi bir dış baskı aracı kullanılmaksızın, doğrudan halkın harekete geçirilmesiyle hayata geçirilmemiş, başka hiçbir yerde kitleler yazılı talimatlarla buncasına yönlendirilmemiştir. Bundan ötürü, devletçe uygulanacak politikalar, en basit şekilde, halkın anlayabileceği formüllere dönüştürülüyordu. "Demir Pirinç Kasesi", "Ne Olursa Olsun İki", "Başkan Mao'nun öğretisini anlaşılır kılma", "Başkan Mao'nun görüşünü harfiyen uygulama", "Fikir Kirlenmesine Karşı Kampanya" gibi isimler, fiili olarak uygulanmış geniş çaplı politikalardı. Mao döneminden miras kalan politikanın bu biçimi, reform çabası içindeki Çin Halk Cumhuriyeti'nde hâlâ yaygınlığını ve etkinliğini korumaktadır.

Kentlerde aşırı yoğunlaşmış bir nüfus, gıda maddelerini kıt kanaat sağlayabilen bir kırsal kesim, ve asırlık giyecek ve konut sorunlarının süregitmesi... Çin'in bu klasik görünümü Batı'dan teknoloji ve mamul maddeler ithalinin temel bir politika olarak benimsendiği, giderek Batı yatırımlarının da bunlara eklendiği 1978-85 modernleşme reformları çerçevesinde belli bir oranda değişikliğe uğramış, ancak tüm bu yenilikler Çin'in ekonomik yapısının elverdiği ölçüde toplumsal temelle bütünleştirilebilmişti. 1990'lı yıllara gelindiğinde, Çin'de bir "tüketim toplumu" oluşmasının önünde katedilmesi gereken büyük bir mesafe ve büyük sayıda yapısal engel vardı hâlâ... Bunun önemli nedenleri arasında Çin toplumunun modernleşmeye, hele otoriter ve zorlayıcı yöntemler aracılığıyla yerleştirilmeye çalışılan bir çerçeve içinde hazırlıklı olmaması bulunmaktaydı. Kentsel yaşam, modernleşmenin "yuvalandığı" alan olmasına karşın gelir artışı, istihdamın geliştirilmesi ve kadının yaşam koşullarının iyileştirilmesi açısından, Mao'nun ölümündeo bu yana önemli gelişmelerin katedilmesine rağmen pek başarılı bir değişim geçirmemişti. Serbest ticaret bölgelerinin kurulması, ithalatın, hatta batıdan lüks malların getirilmesinin getirdiği etki doğrudan tüketiciye oldukça kısıtlı bir çerçevede, ayrıca yüzde 20'lere erişme eğilimindeki enflasyon baskısı altında ulaşmıştı. Batıyla iletişimin ve alışverişin artması 1976'dan sonra pek çok yerin uluslararası turizme açılmasını getirdi. Buna karşın Çin'in dışarıya açılma politikası esas olarak kamu sektörünün mutlak hakimiyeti altında gerçekleşmişti. Dev görünüşlü ağır sanayi projelerinin yanında lüks tüketim maddeleri üretiminin ve ithalatının ivmelendirilmesi reformların "modernleşme" çerçevesindeki ideolojik sunuluşunun temel araçlarını oluşturmaktadır. Reklamlar ve tüketim, Çin toplumunun "israfa kaçmama" politikası karşısında takınacağı tavrın ne olacağını belirleyecektir...

ülke arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesine yönelikti; aynı şekilde, 25 Eylül 1972'de Japon Başbakanı Kakuei Tanaka'nın Çin'e yaptığı resmî ziyaret sırasında da, ülkeler arasındaki savaş durumunun sona erdirilmesi ve ilişkilerin normalleştirilmesi karara bağlandı. Böylelikle 20 yılı aşkın bir süre diplomatik bir yalnızlık içinde yaşayan Çin Halk Cumhuriyeti, uluslararası platformlarda kendini kabul ettirmiş oldu. Bu gelişmeleri, 1973'ün ilk aylarında ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in Pekin ziyareti izledi. Uzun bir süre uluslararası alanda önemli bir gündem maddesini teşkil edecek olan ve ping pong diplomasisi olarak adlandırılan bu siyasal tavır, iki ülke arasındaki dostluk ve işbirliğinin geliştirilmesine yönelikti. Üç yıllık bu dönemde Çin dış politikasının temel amacı, SSCB-ABD kutupsallığını belli bir ölçüde kıracak "çok kutupluluğu", uzun vadeli bir politika aracılığıyla kurmaktı.

Halk Kurtuluş Cephesi

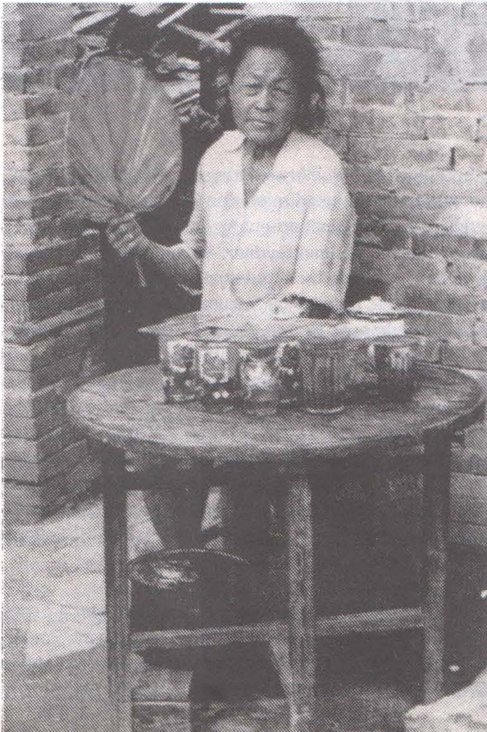
24-28 Ağustos 1973 tarihleri arasında toplanan *ÇKP* X. Ulusal Kongresi, "proletarya diktatörlüğü altında devrimi sürdürmek" doğrultusundaki teoriyi destekleyerek, IX. Kongre'de verilen kararları tümüyle onayladı. Bir hafta öncesinde *ÇKP* Merkez Komitesi, Çu Enlai'nın "Lin Biao Anti-Parti Kliğinin Keşfedilen Suçları" adlı raporunu onayladı ve Lin Biao yandaşı olarak nitelenen üyeler partiden ihraç edildi. 1974'e gelindiğinde, "Lin Biao'yu ve Konfüçyüs'ü Eleştirme Hareketi", hâlâ Lin Biao'nun gündemde olduğu kanısını uyandırabilirdi ama, Jiang Qing ile Wang Hongwen tarafından başlatılan bu hareketin asıl hedefi, "Konfüçyüs'ün büyük çağdaş temsilcisi" olarak nitelenen başbakan Çu Enlai idi.

53 Çin ve SSCB'de Reformlar

Güney Vietnam'la sınır çatışmalarının çıktığı Mart 1974'de *BM* Genel Kurulu'nda konuşan Başbakan yardımcısı Deng, Mao'nun "Üç Dünyanın Ayrıştırılması" tezini açıklayarak, Çin Halk Cumhuriyeti'nin hegemonya elde etmek gibi bir amacı olmadığını belirtiyordu. 14 Temmuz'da bir Politbüro toplantısında Mao'nun Wang Hongwen, Zhang Chunqiao, Jiang Qing ve Yao Wenyuan'ı "dört kişilik küçük bir klik oluşturmakla" suçlaması, sonraları Dörtlü Çete olarak adlandırılacak bir gruplaşmanın ilk kez su yüzüne çıkışı oldu.

13-17 Ocak 1975'de toplanan Ulusal Halk Kongresi'nin ilk oturumunda hükümet çalışmaları üzerine bir rapor sunan Zhou Enlai, tarımın ve sanayinin modernleştirilmesi, ulusal savunma, teknoloji ve bilim konularında yüzyılın bitiminden önce ulaşılması gereken hedefleri sıraladı. Bu Kongre, ÇHC'nde iktidar mücadelesinin alttan alta hızlandığı bir dönemi başlatıyordu. Başbakan Zhou Enlai'ın ciddi bir şekilde hasta olması yüzünden, Merkez Komite'nin fiili sorumluluğunu üstlenen Deng, giderek durumunu güçlendiriyordu; ancak Mao, Deng'in Kültür Devrimi'ne yöneltiği eleştirileri kabul etmeyerek "Deng'in eleştiri ve doğru kararları değiştirmeye yönelik sağ sapma eğilimlerine karşı hareket"i başlattı.

Kırda dekolektivizasyon, cinsel işbölümünü de köklü bir şekilde etkilemeye aday görünüyor. Toprağın kolektif olarak değil, hanehalkları tarafından işlenmesi, kadınların, özellikle çalışma ekiplerinde diğer kadınlarla ilişki kurma imkânlarını ortadan kaldırarak kamu hayatına katılımlarını sınırlandırıyor ve aile aracılığıyla aktarılan erkek-egemen ilişki biçimlerinin hayatları üzerindeki kontrülünü artırıyor. Özellikle dekolektivizasyon sürecinin iyice ilerlemiş olduğu bölgelerde, ancak kolektif emek temelinde çözülebilecek, haşerat kontrolü, sulamalı tarımda suyun tahsisatı gibi sorunlar yeni dayanışma biçimleri ihtiyacını dayattıkça, geleneksel akrabalık ilişkileri yeniden güç kazanmaya, ön plana çıkmaya başlıyor. Bu, hiç değilse ilkece cinsiyet ayrımı gözetmeyen eski çalışma ekiplerinin aksine, erkek akrabalık ilişkileri temelinde kurulduğundan, kadınların biraz daha itibar kaybetmesiyle sonuçlanıyor. Gerçi kimi durumlarda, hanehalkı temelinde yapılan tarımda emeğin, verimin daha yüksek olması, kadınlara tarım dışında yan işlerde çalışmasına da imkân veriyor. O kadar ki, 1982'de hanehalklarının ortalama gelirlerinin yüzde 38'i böylesi yan işlerden kaynaklanıyordu. Sözkonusu iş, yapay inci üretmek ya da ihracat için angora tavşanları yetiştirmek gibi örneklerde olduğu gibi kârlı olunca, kadının aile içindeki konumunun yükselmesine katkıda bulunuyordu. Ancak öte yandan hanehalkı temelinde yapılan sözleşmelerin aile kurumunu güçlendirmesi, bu tür işlerde çalışan kadınların, bu yolla elde edilen gelirin nasıl tasarruf edileceği konusunda söz sahibi olma imkânlarını sınırlandırıyor. Resimde Çin'de kendi imalatı ürünleri satan bir kadın görülüyor.

Mao'nun Ölümü ve Dörtlü Çete Sorunu

8 Ocak 1976'da *ÇKP* Merkez Konseyi 2. Başkanı ve Devlet Konseyi Başkanı Zhou Enlai öldü. Zhou Enlai'ın cenaze töreni, Beijing'de milyonlarca kişinin Dörtlü Çete'ye karşı bir gövde gösterisine dönüştü. Bu gövde gösterisi, Deng lehinde geniş bir kamuoyu yaratmak ve onu meşrulaştırmak hedefini de içeriyordu. Ancak *ÇKP* dışında güçlü devlet aygıtlarını elinde bulunduran Dörtlü Çete, bu gösterileri çok fazla büyümeden zor ve baskı yoluyla durdurdu. *Komünist Parti* Merkez Komitesi 7 Nisan'da Hua Kuo Feng'i, Çu Enlai'ın yerine getirdi. Dörtlü Çete büyük bir zafer kazanmıştı. Aynı toplantıda Deng'e tüm Parti içi ve dışı görevlerinden el çektirildi.

Birkaç ay sonra, 9 Eylül 1976'da Mao öldü. Çin Devrimi'nin simgesi Mao'nun ölümü, Çin Halk Cumhuriyeti'nde son yıllarda hızlanan siyasal değişimleri ve iktidar mücadelelerini ön plana çıkardı. Böylelikle, Dörtlü Çete ile onlara karşı Deng'in çevresinde birleşenlerin giriştiği mücadele büyük bir ivme kazandı. Sonuçta Hua Guofeng, Ye Jianying ve Li Hiannian tarafından temsil edilen *ÇKP* Merkez Komitesi Politbürosu sert bir darbeyle Jiang Qing Zhang Chunqiao, Yao Wenyuan ve Wang Hongwen'i, öteki adıyla Dörtlü Çete'yi soruşturma gerekçesiyle gözaltına alma kararını verdi. Daha sonraları bu gün, Çin resmî tarihinde "Kültür Devrimi'nin on yıllık kargaşasına son veren olay" olarak anıldı. Bir gün sonra da, *ÇKP* Merkez Komitesi Politbürosu Hua Guofeng'i Merkez Komitesi Başkanlığına getirdi.

Halkın Günlüğü, Kızıl Bayrak ve Kurtuluş Ordusu Günlüğü gazeteleri, ortak yayınladıkları bir metinde Başkan Mao'ya bağlılıklarını ve onun öğretisindeki siyasal tercihleri tümüyle benimsediklerini açıkladılar. "Ne olursa olsun iki politikası" olarak anılacak bu karar, bir ay Kadar bir süre sonra Hua Guofeng tarafından, Kültür Devrimi'nin "hatalı saptamalarına" arka çıktığı gerekçesiyle sert bir dille eleştirdi. Hua Guofeng, bu eleştirisine ek olarak Deng'e, yıl içinde vuku bulan Tienanmen olaylarına ve "sağ-sapma"nın öteki yandaşlarına karşı devrimci olaylara giriştikleri gerekçesiyle saldırıyordu.

Deng de, Merkez Komitesi'ne yazdığı bir mektupta "ne olursa olsun iki politikası" konusundaki görüşlerini belirtti. Açık ve üstüne basa basa Başkan Mao'nun düşüncesinin "uygun ve anlaşılır" bir biçimde uygulanması gerektiğini vurguladı. Mayıs'ta bu mektubu açıklayan Merkez Komitesi de buradaki görüşleri onaylayan bir tutum takındı.

X. *ÇKP* Merkez Komitesi'nin III. ara toplantısı Deng Xiaoping reformcu kariyerinin başlangıcı oldu. Daha önce affedildiği tüm görev ve mevkilerine iade edilen Deng, Temmuz içinde Dörtlü Çete üyelerinin Parti'den atılmalarına ve mahkum edilmelerine kadar varacak bir süreci başlatabildi.

12-18 Ağustos'da toplanan *ÇKP* XI. Ulusal Kongresi Kültür Devrimi'ni resmen sona erdirerek, Çin'i "güçlü ve modern bir sanayi ülkesi" haline getirmeyi öngören programı onayladı. Ancak Hua Guofeng'in tasarrufuyla Kongre, Kültür Devrimi'ne ait bazı tezlerin onaylanmaya devam etmesini de sağladı. 1977 sonunda *ÇKP* Merkez Komitesi Örgütleme Kısım Başkanlığı'na tayin edilen Hu Yaobang, Hata Takipleri Komitesi'nin icraatini başlattı. Buna göre, toplumsal ve ekonomik yaşamın her alanında ve her anında ortaya çıkarılan hataların üzerine anında gidilecek, yönetime ilişkin hatalar giderilecekti. O günden 1985'e dek, Komite'nin elinden 900 bini aşkın vaka geçti. Bu arada Deng Xiaoping ve onun reformcu kadrosunun yükselişi devam ediyordu. Deng, 8 Mart 1978'de *ÇKP* Ulusal Komitesi Başkanlığı'na getirildi.

Deng Xiaoping, Kültür Devrimi'nin temel sorunlarının ve anti-entelektüalizminin sorumlusu olan bir görüşe karşı, zihin emeğinin de toplumsal çalışmanın bir parçası olduğunu, bu nedenle onların da çalışan sınıfın bir kesimi olarak kabul edilmeleri gerektiğini vurguluyordu. Üstelik, entelektüel kesim Çin Halk Cumhuriyeti'nin o günkü gelişme aşamasında çalışan sınıfın aydınını temsil ediyordu.

Bu arada Kültür Devrimi döneminin sonunu getiren uygulamalar artarak sürüyordu. 5 Nisan

"Büyük Açlık" ve Nüfus Sorunu

"İleriye Büyük Atılım" çerçevesinde tarımsal bir reform ile sanayileşmeye yönelen Çin, ekonomisinin ihtiyaçlarını bir diğer büyük nüfuslu komşusu, Hindistan'la karşılaştırıldığında ve nüfus kriteri de göz önünde tutulduğunda çok daha büyük bir başarıyla karşılamış görünüyordu. Sosyalist bir modernleşme amacına doğal olarak teorik bir düzeyde sahip çıkan, Kültür Devrimi yıllarında da bunu koruduğu aşikar olan Çin yönetimi, Kültür Devrimi ve sınıf mücadelesinin keskinleştirilmesi perspektiflerinin getirdiği "sürekli karışıklık" ortamında üretim ve tüketim örgütlenmesini, planlama aksaklıklarını, daha da önemlisi, üretim örgütlenmesi içinde gerçekleştirilmesi zorunlu olan modernleşmeyi gündeme getirecek ve uygulayabilecek bir rahatlığa erişemiyordu.

Uzun yıllar boyunca Çin ekonomisinin temel sorunları, öncelikle tarım faaliyetini ilgilendiren "temel besin maddelerini sağlama" kaygısıyla örülmüş bir üretim örgütlenmesi çerçevesinde belirmekte, buna karşın sanayi ve teknolojinin modernleştirilmesi, verimliliğin arttırılması gibi alanlardaki çalışma ancak ikincil bir önem taşımaktaydı. Çin ekonomisinin büyük ölçüde tarıma, üstelik tarımın en temel gıda maddelerine yönelik kesimlerine bağlı olmaya devam etmesi, 1955-77 arasında kişi başına tahıl üretiminin çok sert iniş çıkışlar göstermesi, sorunun temelde yapısal olduğunu göstermekteydi. 1950'lerin ortalarında "Büyük Açlık" dönemi, tüm ekonomik ve demografik göstergelerin düştüğü, çocuk ölümlerinin inanılmaz ölçüde yükseldiği bir dönem olmuş, ancak 1975'lere gelindiğinde, üretimin 1957 düzeyini bile bir türlü aşamaması olgusunun, daha önce olduğu gibi "siyasal polemikçilikle" aşılamayacağı belirginleşmişti.

Çin yönetimi geleneksel olarak ekonomik politikalarını "halk sağlığı kampanyaları" türünden kolektif iyileştirme yöntemleriyle dengelemeye çalışmış, açlık yıllarının geride kaldığı '60'larda ölüm oranlarını kabul edilebilir bir düzeye getirebilmeyi başardı. Ama ekonomik örgütlenmede kolektifleştirme dışında yapısal pek önemli hiçbir değişikliğe olanak vermeyen bir genel dengenin varolması, halkın temel ihtiyaçlarını, sağlık gereksinmelerini tam olarak karşılayabilecek bir düzeye gelinmesini engelledi. '60'lar tarımsal üretimin paylaşılmasında eşitlikçiliğin bir çare olarak da benimsendiği bir dönemi başlattı; "Demir Pirinç Kasesi" politikası uyarınca gıda maddeleri bölüşümünün eşitlikçi bir alt düzey tutturabilmesi sağlanabildi. Bu politika iki mekanizma aracılığıyla tüm ülke çapında uygulanmaktaydı: Öncelikle kır komünleri içinde ve arasında yer alan ve onların 'kendilerine yeterli' oldukları varsayımına dayanan bir iç bölüşüm; ikinci olarak da, kendine yeterli olmayan kentsel nüfusu besleyebilmek amacıyla hükümet denetimi altında oluşturulan ve gıda maddeleri transferini düzenleyen bir ulusal piyasanın kurulması. Böyle bir politika aracılığıyla daha öncekine benzer bir açlık felaketinin oluşması engellenebildi, ancak yeterli beslenme ve fakirliğin giderilmesi yolunda hiç bir önemli adım atılamadı. "Demir Pirinç Kasesi" politikasının bir kenara atılmasından sonra tarım çıktılarında önemli bir artış gözlendi, ancak bu kez de coğrafi bölgeler arasında önemli farklılıklar ve eşitliksizlikler doğdu.

1980'lerin ortalarında Deng Xiaoping, nüfusun yüzde onunu aşkın bir kesiminin besin ve giyecek sıkıntısı içinde bulunduğunu söylemekteydi. Özellikle Kuzeybatı ve Güneybatı bölgeleri geri kalmış durumdaydı. Bölgelerarası farklılaşmayı dengeleyecek bazı önemli mekanizmalar bugünkü Çin'de hâlâ yoktur, ya da siyasal engellemeler karşısında işlevsel olamamaktadır. Sözgelimi göç olanakları büyük kısıtlamalar altında tutulmakta, öte yandan hiçbir zaman halledilememiş bütçe sorunları yüzünden hükümetler fakir bölgelere kaynak transferi gerçekleştirmede başarısız kalmaktadırlar.

Çin'in klasik sorunu olan nüfus sorunu, bir anlamda "nüfus sayımı" bile yapacak araçlara sahip olamamaktan da kaynaklanmaktaydı. Geleceğe yönelik ekonomik projeler ve istihdam planları yapmak konusunda son derece önemli olan bu tür demografik istatistikleri yapabilecek bir kurumsallaşma, ancak 1982'de gerçekleştirilen son genel nüfus sayımının başarısıyla artık mümkün hale gelebildi. Reformlar döneminde oluşturulan bu tür araçlar ve normlarla, yeniden yapılanmanın gerektirdiği doğru verileri daha büyük kesinlikle saptama olanakları doğmaktadır. Nüfusun yarattığı en önemli sorun, Çin'de şu anda kişi başına ekilebilir toprak miktarının çoğu Asya ülkesinden fazla olmakla birlikte, uluslararası bir düzeyin oldukça altında bulunması ve 1978 sonrası dev konut inşaası projesinden sonra bu miktarın gittikçe düşmeye eğilim göstermesidir. Şu andaki verilere göre, doğum denetiminin çok sıkı önlemlerle sağlanmış olmasına karşın, Çin'in nüfusu 21'inci yüzyıl başlarına kadar artmaya devam edecektir. Bu artışın 1.2 milyar dolaylarına ulaştıktan sonra duraklayacağı öngörüsü, bir açıdan tehdit edici görünse de, bu nüfus hacminin Çin ekonomisinin hiç bir zaman kaldıramayacağı bir miktar olmadığı düşünülebilir. Nüfus planlaması konusunda nesnel kısıtlamalar bulunmaktadır: Nüfus artışını durdurmak, yaş ve göç türünden diğer demografik faktörlerin bir anda altüst olmalarına yol açabilir. Reformların başlangıcında bir süre benimsenmiş olan "her aileye bir çocuk" politikası bu nedenle son zamanlarda yönetim tarafından gevşetildi. Karşıt bir görüş ise Çin'in nüfus artışını kabul edilebilir bir düzeye düşürmeden asla modernleşme politikalarını amaçlarına ulaştıramayacağı yolundadır.

Devrimden bu yana nüfus iki kat artmıştır. Bu durum, Çin Halk Cumhuriyeti politikalarının nüfus planlamasına kolektivizasyon döneminde pek önem vermemiş olduğunu göstermektedir. Yine de 18. yüzyıldan itibaren Batının temel politik nesnesi haline gelen 'nüfus' belki de hiç bir ülkede Çin'deki kadar büyük bir önemle ortaya çıkmamış, "Her Aileye Bir Çocuk" politikası ve gerektirdiği demografik/siyasal manipülasyonlar o kadar büyük bir aciliyet ve sertlikle uygulanmamıştır. Reform politikalarının uygulanmasında koordinasyon eksikliklerinin ve halkın gösterdiği direncin en iyi ifadesi, özellikle nüfus planlaması alanında, neredeyse skandallara ve çatışmalara yol açacak düzeyde belirdi. Her Aileye Bir Çocuk kampanyasının yaygınlaştırıldığı 1979-'80'lerde tek çocuklu ailelere kentsel alanlarda verilen 8 metrekarelik evler konusunda hiç bir değişiklik yapılmamış, "tek çocuklu annelere" verilen sertifikaların ve bazı primlerin dışında hiç bir uyarıcının bulunmaması, tek çocuğun tercih edilebilirliğini önemli ölçüde engellemiştir. Kırsal alandaki dekolektivizasyon ve aile emeğinin ön plana çıkarılması (20 yıllık kira kontratlarına karşın) da birden fazla çocuk sahibi olma isteğini özendirici etkiler uyandırmaktaydı.

Herşeyden önce "erkek çocuk sahibi olma" isteği, dekolektivizasyon ortamında daha büyük bir ölçüde uyanmakta, kırsal kesimde "kız çocuk öldürme"ler yaygınlaşma ortamı bulmaktadır. Klasik feodal düzenlere ait bu tür eğilimler yeniden büyük bir güç kazanmaktadır. Ailelere toprak dağıtımı kanunu bunu zaman içinde sınırlamakta, ancak nüfus artışını özendirmiş olmamak amacıyla kısıtlı da olsa belli bir miras ya da alım-satım hakkını vermektedir. Ancak bu tür mekanizmaların gerek siyasal açıdan, gerekse ekonomik bunalımı aşabilme gücünü gösterme açısından süreklilik imgesini, hele başarılı olabilecekleri kanısını Çin halkında genel olarak uyandırmış oldukları söylenemez.

Günümüzde reformların tıkanma noktasına geldiği bir zamanda, hükümetin geçmişteki Çin adetlerini izleyerek başarısızlığın son safhasında uygulanan "yüz geri etme" politikasını benimsediği gözlemlenmektedir. Geçmişteki özel ve genel politikaların, Kültür Devrimi'nin yürürlükten kaldırılışı da böyle 'son anda' olmuştu. Bu geleneğin, reformların özlenen normlara ulaşamadıkları 1986 sonrası ortamda yine keskin bir siyasal mücadele çerçevesi içinde tekrarlanabileceği uzun süredir beklenmekteydi. Nitekim, *ÇKP* içindeki bölünme, Deng döneminin sona ermesini takiben daha belirginleşti, özellikle kentsel nüfus, aydınlar, öğrenci ve işçiler, asıl önemlisi ordu içinde bazı huzursuzluklara yol açmaya başladı. Reformların önünün tıkanmasında Tienanmen olaylarıyla patlama noktasına gelen bu toplumsal huzursuzluğun da bir rolü olduğu söylenebilir.

Reformların ve nüfus planlamasının uygulamasında bu işlerle yükümlü kadroların "aşırı etkinliği" sorunlar yaratmaktaydı. Sözgelimi bir çocuk yuvası yönetmeliğine göre tek çocuklu ailelerin çocuklarına günde iki şeker verilirken, çok çocuklu ailelerin çocuklarına tek şeker veriliyordu. Bir başka yuvada ise, ulusal bayram

günlerinde tek çocuklu ailelerin çocuklarını bir günlüğüne yanlarına alıp gazdırmelerine izin verilirken, çok çocuklu ailelerin çocukları yuvayı ve bahçeyi temizlemek üzere binada tutulmaktaydılar. Bu saçma sapan önlemlerin halk arasında bu uygulamaların akıbeti konusunda bir şüphecilik, giderek bir huzursuzluk ve tepki uyandırması kaçınılmazdı. Bunun yanısıra rüşvet karşılığı nüfus kayıtlarıyla oynayan devlet görevlilerinin sayısı da büyük ölçüde arttı. Bu durumla başa çıkabilmek amacıyla komün örgütlenmeleri içinde "Komşu Gözetleme Sistemi" adlı, eski kolektif komün günlerini anımsatan bir pratik örgütlenmişti. Bu sistem uyarınca "plan dışı çocuklar" rahatlıkla ve karşılıklı denetim yoluyla belirlenebilecek, komün açısından kabul edilemez gebelik durumları ve gizlenen doğum kayıtları "kolektif" katkılar yoluyla ortaya çıkarılacaktı.

10 Şubat 1984 tarihli Dajong Ribao dergisinde örnek bir Parti Görevlisi olarak gösterilen Changshang komün yöneticisi, bu sistemi başarıyla uygulaması nedeniyle övülmekte, kendisiyle yapılan röportajda da askeri stra-

53 Çin ve SSCB'de Reformlar

teji söylemlerini fazlasıyla 'andıran' bir biçimde "hatalı çiftlere" ve "henüz doğurgan yaşta bulunan tek çocuklu çiftlere" yönelik "sürpriz saldırı" yöntemlerinin gerekliliğinden sözetmekteydi! Doğum kontrol politikasının bir "gerilla savaşı" olarak algılanması, Şanghay'da olebileceği önceden tahmin edilen bir depremin, kentin boşaltılması şeklinde bir önlemle karşılanmaması gibi olaylar Batı normlarınca ne kadar kabul edilemez görünürlerse görülsünler, bunlar eski Çin normlarının varlıklarını hala sürdürmekte olduklarının göstergesidirler.

Doğum planlaması Çin'de daha çok olumsuz ve kısıtlayıcı önlemler almak tarzında uygulamaya konmuş, Mao dönemindeki terimleri kullanmak gerekirse, çocuklar ve hamile kadınlar "sınıf düşmanı" addedilmişlerdir. Ekonomik ve demografik reformların tıkandığı 1985'den bugüne doğum kontrolü ve benzeri metodların otoriter bir çerçeve içinde uygulanması belli bir ölçüde yavaşlatılmıştır. Bu durum Çin yönetiminin gerek halktan gelen sessiz tepkilerin, gerekse demografik hakikatlerle oynamanın başka alanlarda yol açabileceği zorlukların nihayet farkına varmasının olduğu kadar, reformların manipülaayonunun gittikçe daha belirgin bir tarzda siyasal ve taktik bir karakter kazanmaya başlamasının sonucudur.

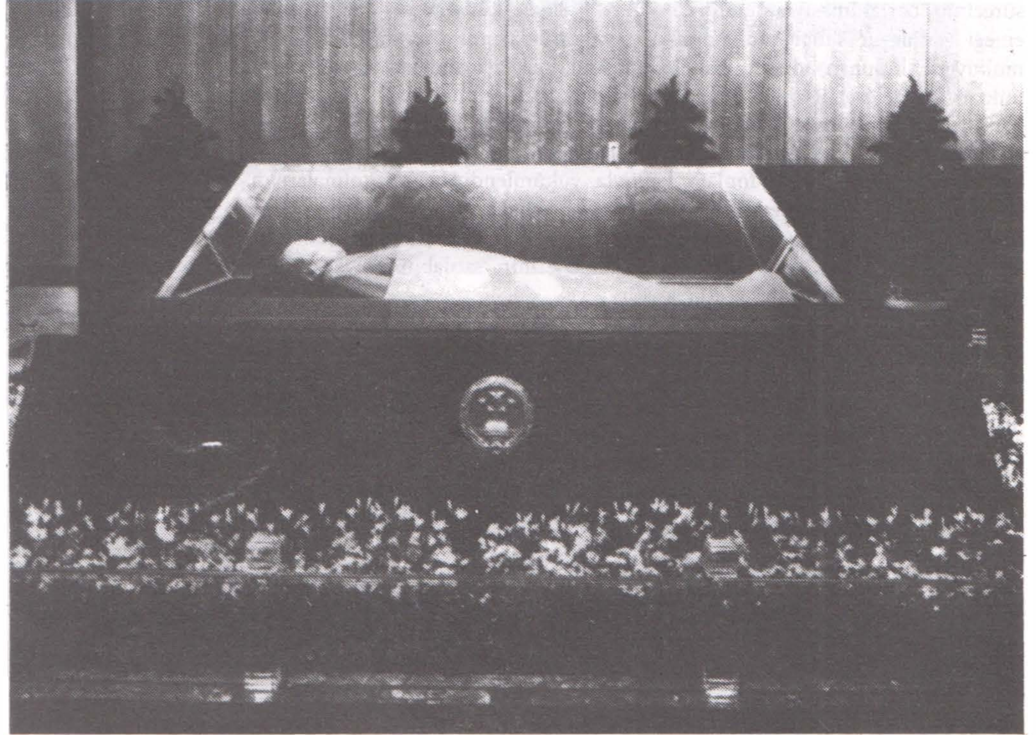

Çin Devlet Konseyi Aile Planlama Komisyonu *başkanı Peng Yu, 1986 ortalarında kendisiyle yapılan bir röportajda, ülke nüfusunun 1985 sayımlarına göre 1 milyar 46 milyon civarında olduğuna değiniyor ve hedeflerinin, 1979'dan beri yürütülen "Her çifte bir çocuk" propagandasına hız verilmesi olduğunu belirtiyordu.*

Fotoğrafta, nüfus planlamasını gözardı ederek doğacak her çocuğun, kendisiyle birlikte açlık, yoksulluk, konut sorunu gibi felâketleri getireceğini simgeleyen bir propaganda afişi görülüyor.

Reformların getirdiği ve demografik uygulamalarla çelişen bazı sonuçlar ise -işsizliğin varlığına olanak verilmesi, kent nüfusunun fakirleşmesi, yeni miras yasası uyarınca toprağın alımsatımının ve miras yoluyla devredilmesinin '20'lerle sınırlı olması gibi- ancak uzun vadede düzeltilebileceklerdir. Daha da önemlisi, nüfus artışının görell rahat bırakılmasının getireceği yönetsel mekanizma eksikliklerinin ve ekonomik refah sınırlılıklarının, Çin yönetimleri tarafından bundan böyle hangi reform biçimleri aracılığıyla aitedilebilecekleri de herhalde şu sıralar sorulması gereken, ancak ne olursa olsun, klasik Çin adetleri uyarınca iyice düşünülmeden, acil ve taktik amaçlar çerçevesine hapsedilerek uygulanamayacak bir cevabı gerekli kılan sorudur.

ERDAL ÜÇOKLAR

Başkan Mao 9 Eylül 1976'da öldü. Naaşı, tam bir yıl sonra Beijing'te anısına inşaa edilen anıtta,kristal bir tabut içinde katafalka konuldu (üstte). Mao'nun ölümü, oldukça kısa bir süre içinde onun ortaya koyduğu ilkelerin dokunulmazlıklarını kaybetmelerine yol açtı.

1978'de, Parti Merkez Komitesi ülkede "sağcı takibatını" ve fişleme uygulamasını durdurma kararını verdi. 17 Eylül'de alınan bir ek kararda ise "haksız olarak sağcılıkla suçlananların itibarlarının iade edilmesi ve görevlerine iadeleri" karara bağlandı. Bu sürecin sona erdiği 1980 ortalarına dek, tam 540 bin "haksız olarak sağcılıkla suçlanmış" kişiye itibar ve görevleri iade edildi.

9 Haziran 1978'deki Vietnam'ın zaferinden sonra gittikçe gerginleşen Çin-Vietnam ilişkileri kopma noktasına geldi. Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, yayınladığı bir bildiriyle Vietnam hükümetini SSCB-Çin tartışmaları konusunda taraf tutmakla ve "Çin ile ilişkilerin önemini gözardı etmekle" suçladı. Vietnam buna cevap olarak kendi sınırları içinde yaşayan 100 bin Çinliyi sınırdışı etti. Çin'in Vietnam ile çatışma halinde bulunan Kampuçya'ya destek vermesi ve SSCB'nin Vietnam'ı desteklemesi siyasal ve askerî bir bunalıma yol açan önemli etmenler arasındaydı. Aynı yıl içinde Çin ordusunun Vietnam topraklarına girmesi, iki ülke arasında fiili bir savaşın başlamasına yol açtı. Ancak büyük kayıplar veren Çin ordusu birkaç ay içinde Vietnam'dan geri çekilmek zorunda kaldı. İki ülke arasındaki ilişkiler daha sonraki yılların reform politikaları çerçevesinde gerginlikten arındırılarak normalleştirildi.

Reform Uygulamaları

Dörtlü Çete'ye karşı siyasal bir zafer kazanan ve Kültür Devrimi'nin izlerini yok etmeye çalışan Deng kadroları, eski politikaların yerine yeni uygulamaları geçirmek konusunda aceleci davranıyordu. Bu acelecilik, bir anlamda bu kadronun iktidarını pekiştirmesi için gerekliydi. Çin'de öteden beri varolan reform ihtiyacı, yeni iktidarın sağlam bir temele oturmayan reform uygulamalarıyla karşılanmaya çalışıldı. Geliştirilmeye çalışılan dekolektivizasyon uygulaması, başta Çin'in en büyük sorunu nüfus planlaması olmak üzere, toplumsal ve ekonomik yapıların pek çoğuyla çelişiyordu. Deng reformları, bu nedenle, Kültür Devrimi yerine uygulamaya konan ve ülkede az çok kurulmuş ekonomik/politik dengeleri bozan bir hareket haline geldi ve çok sayıda ek önlemle bu dengelerin kurulmasına çalışıldı.

Deng'in modernizasyon politikaları ve reform programı, üç temel alanda odaklanıyordu: Kırsal bölge reformu; Batıyla kültürel/siyasal ve ticari ilişkilerin kuvvetlendirilmesi ve yeni ilişkilerin kurulması; ve sanayi ve kentleşme alanlarının modernizasyonu. Bu doğrultuda Deng'in izlediği çizgi, "sosyalizmi temel al, kapitalizmden yararlan" formülüne dönüştürülen eski bir gelenekle ("Çin'i temel al, Batı öğretisinden yararlan.") uyuşuyordu. Bu sentez, Deng'in deyimiyle "dört modernleşme alanının" *NEP* tipi karakteriyle örtüşüyordu.

Tarım Alanındaki Yeni Uygulamalar

Özellikle tarım reform programı çerçevesinde yapılan değişiklikler, üretimin yapısının değişmesi konusunda oldukça önemliydi. Yürürlüğe konan en önemli değişiklik, bir dekolektivizasyon

sürecinin başlatılmasıyla, üretimin kolektif emek kullanımına bağlanmaktan çıkarılarak, aile emeği (domestic labor) kullanımına dayandırılmasının özendirilmesiydi. Biçimsel olarak kolektif mülkiyette bulunan toprak, haneler arasında paylaştırılmakta ve aile başına düşen toprak miktarı ailedeki çalışabilir fert sayısına göre belirlenmekteydi. Ek teşvik olarak da "özel parsellerin" arttırılmasına karar verildi. Ancak, Deng reformlarından sonraki yeni biçimlendirme altında, eski ile yeni arasındaki tek fark, özel parseller üzerinden vergi alınmaması ve bunların yöresel kolektif fonlara katkıyla yükümlendirilmemiş olmalarıydı. Aile planlaması reformlarının da biçimlendirdiği bir çerçeve içinde, hanelere verilen toprak 15-20 yıl arası kiralanmaktaydı. Bu toprak dağıtım tarzının geçici olmasının planlandığı ileri sürülse de, bazı kısıtlama hükümleri dahilinde toprak parsellerinin satılabilir veya miras olarak bırakılabilir olması bunun aksine işaret etmektedir.

Kırsal alanda dekolektivizasyonla birlikte kendine yeterli olmayan hanelerin konut, giyecek ve yiyecek ihtiyaçlarını karşılama olanaklarının kurumsal sınırlılıkları iyice açığa çıktı. Reformlar öncesinde varolan kolektif "en azı bölüşme" yöntemi sayesinde bir ölçüde giderilebilen bu açık gittikçe büyümekte ve kamu hizmetlerinin örgütlenmesinde önemli eksikliklerin bulunduğunu daha da belirginleştirmekteydi. Dekolektivizasyon süreci aynı zamanda geçmişteki kolektifleştirme sürecinin eksikliklerini de gözler önüne serdi ve Çin'in modernleştirilmesi yolundaki politikalarının önemli ölçüde başarısızlıkla karşılaşmalarının nedenlerinden birini açığa vurdu.

Reformlardan önce varolan kırsal komünlerin, hedefleri olan, kamu yaşantısının gerektirdiği temel ihtiyaçları eşitlik temelinde sağlamak konusunda devrim sonrası tarihsel süreçteki tüm konjonktürlerde başarılı oldukları iddia edilemez. Ancak onların ortadan kaldırılmasına eşlik eden kamu hizmetleri sektörünün bu açığı ve eksiklikleri kapatabilecek miktarda hizmet sunamadığı da bir diğer gerçeği oluşturdu. Kolektiflerin ortadan kaldırılmasında siyasal etkiler önemli bir rol oynadılar. Hükümet ile yerel hizmetlerle yükümlü otoriteler arasında ara mekanizmaların ve idarelerin bulunmaması, ya da bunların çok ağır örgütlenmeleri, kırsal bölgede toplumsal refah hizmetlerinin gittikçe daha ağır bir yük olarak bölgesel idarelere ve valiliklere yüklenmesine yol açtı. Bu ise Deng kadrolarının, Kültür Devrimi'ne ve Dörtlü Çete uygulamalarına alternatif olarak önerdikleri sistemlerin geliştirilmesinde siyasal nedenlerle büyük acelecilik yaptıklarını açığa vurdu.

Tarımda, üretim düzeyindeki artış 1978'den sonra önemli bir gelişme gösterdi. Tarım işletmelerinin ve yan ürünlerinin bu dönemdeki toplam artışı (1986 rakamlarına göre) yıllık yüzde 9.4'ü buldu. Dünya ölçeğinde bile karşılaştırmalı olarak büyük olan bu rakamın bile yetersiz kalması, sistemin örgütlenmesindeki eksikliklerin ne kadar önemli olduklarını, nüfus sorununun hâlâ canalıcı bir noktada kalabileceğini göstermektedir.

Kırsal alandaki farklılaşmalara ve sorunlara ek olarak, reformlar sonucunda gelişen üretim artışları tarım kesimindeki hanelerin kullanılabilir gelirlerinde sanayi ve kent nüfusu açısından ulaşılamayacak bir artışa da yol açtı. Bu ise eşitsiz bölüşüme ve birikime ilişkin sorunları daha da derinleştirdi. Eşitsiz gelişmenin yarattığı çelişkiler ve yapısal özellikler, Çin toplumundaki yeni bir şekillenmenin ilk adımlarının atılması anlamına da geliyordu. Ancak reformların kırsal nüfusun çok daha büyük olduğu Çin halkı tarafından kabul görmesi, bu çelişkilerin son zamanlara kadar belirginleşmesini ve toplumsal sorunlara ve çatışmalara dönüşmesini bir ölçüde engelledi.

Kırsal alandaki reformların ürün artışında sağladıkları başarı bir ölçüde dekolektivizasyonun yarattığı bireysel motivasyon faktörüne bağlanabilir, ama "Dört Modernleşme Politikası"nın gündeminde bulunan "teknolojik değişim ve transfer" faktörünün bu gelişmede çok daha büyük bir rol oynadığı da bir gerçektir. Bu katkıların tümü de reform döneminde yapılmış değildir: Özellikle kolektivizasyon döneminde kıt kanaat arttırımlar sayesinde gerçekleştirilebilen dev sulama projeleri ve barajlar ağı, '70'lerde uygulanan gübreleme geliştirme programı, ve '60'lara ait sanayiye yönelik tarım ürünleri ile tahıl üretimi kaynakları arasında dengelemeli dağıtım programı dekolektivizasyon ortamının da başarısında önemli etkenler olmuşlardı.

Sanayide Reformlar

Reformların olanaklılığı konusunda, gerek yabancı yatırımcılar açısından, gerekse reformcu kadrolar açısından en önemli tartışma konusunu sanayi işletmelerindeki örgütlenme biçiminde gerçekleşecek değişiklikler oluşturuyordu. Sanayi işletmeleri üzerindeki devlet denetimi, reformların başlatılmasından altı yıl sonra bile yerel ekonomik işletme idarelerinden keskin çizgilerle ayrılmamış durumdaydı. Devletin reformların öngörülerine karşıt olarak, özellikle üretimin planlanması, emek gücü girdilerinin tayini ve hammadde dağıtımı üzerindeki denetim gücü eksiltilmedi. Reformların pazar mekanizmasını temel bir dolaşım düzenleyicisi aygıt olarak tasarlayarak yerleştirmeyi kurmalarına karşın, pazarın işleyişi ve yaygınlığı sağlanamadı. Fiyat reformunun hala gerçekleştirilmemiş olması nedeniyle arz ve talep arasında ciddi dengesizlikler ve üretimin pazar sinyallerine cevap verebilecek bir esneklikten uzak olması gibi bir durum doğdu. Sanayi alanında merkeziyetçi ve adem-i merkeziyetçi iki ayrı eğilimin sürekli çatışması, ekonomik verimsizliğe, ve biriken enflasyon eğilimlerinin ortaya çıkışına yol açtı.

DENG XIAOPING (1904-...)

1978-85 aresında garçakleştirilen Çin reform programının yapıcısı ve uygulayıcısı olan Dang Xiaoping 22 Ağuatoa 1904'te Sichuan eyaletinde doğdu. Öğrenimini Markalat çevralerin arasına ilk kez girdiği Fransa'da (1921-24) ve Devrim aonraaı SSCB'de (1925-26) gördü. Çin'e döndükten sonra Güney eyaletlerinden Jiangxi eyaletindeki bir aovyet örgütlenmeainin başında görev aldı. Mao'yla birlikte Uzun Yürüyüşe katıldı. Japon işgali aıraaında orduya katılarak Sekizinci Yol Orduau'nda siyasi komiaar olarak görev yaptı.

Devrimden sonra kurulan Çin Halk Cumhuriyeti'nde 1952'de Başbakan Yardımcılığına getirildi. 1954'te Parti Genel Sekreterliğine, bir yıl eonra da Politbüro üyeliğine aeçildi. 1963'de, Çin-Sovyet ideolojik ayrılığının yoğunlaştığı bir dönemde Moakova'yı ziyaret eden bir heyetin başkanlığı gibi oldukça önemli bir görevi üstlendi. Reformcu kadro politikalarını ve ekonomik özendirmeler yoluyla *NEP*'vari bir teknik kadro yetiştirme girişimlerini savunan Liu Shaoqi kanadına yakınlaşmaaıyla başlayan reformcu kariyeri, Mao'nun öngördüğü "devrimci coşku ekonomik gelişmenin temelidir" politikasına tara düştüğü için Parti içi çatışmalara bulaşmak zorunda kaldı ve Kültür Devrimi'nin en hareketli yıllarında, 1967-69 arasında kendiaine tüm görevlerinden el çektirildi. Halk komünleri konuaundeki olumeuz tevrı, ekonomik yaklaşımın kendi öz kurallarına bağlı olduğu ve özellikle kurumsal aygıtlardan Kültür Devrimi'nin dayattığı politikalar nedeniyle yokaun bırakıldığı yolundaki tezleri mahküm edilmişti. Kültür Devrimi dalgasının geri çekilmeye başlamaaından sonra, konumunu güçlendirmiş bulunan Başbakan Zhou Enlai'nin deateğiyle itibarı geri verilerek Başbakan yardımcılığına getirildi. 1975'te isa *ÇKP* Mer-

53 Çin ve SSCB'de Reformlar

1978'de kabul edilen Anayasa'nın, iki yıl süren komisyon toplantılarında aldığı yeni biçimi onaylayan Beijing'teki Halk Kongresi oturumundan bir görüntü. 1949, 1954, 1975 ve 1978 Anayasalarından sonra 1982'de kabul edilen Çin Halk Cumhuriyeti'nin beşinci Anayasası, yeniden bir devlet başkanlığı makamını kabul etmesine, grev yapma ve duvar gazetesi kaleme alma haklarını askıya almasına karşılık, partinin işlevlerini devletinkilerden ayırmak, yasalar önünde herkese eşitlik tanımak, iktidarı meclise karşı sorumlu kılmak, iktidar makamlarını kimseye yaşam boyu devretmemek gibi yaklaşımları da içeriyordu. Devlet sektörlerinin yanısıra, veraset hakkına sahip bir ekonominin temelleri de bu anayasayla atılıyordu.

Reformların yarattıklarının arasında belki de en önemlisi, ikincil ekonomi adı verilebilecek olan ve gerek gayrı resmi istihdam, gerekse serbest bölgeler ile diğer alanlar arasındaki mal dolaşımı sırasında ortaya çıkan karaborsa ve marjinal bir sektörün doğuşunu kapsayan ekonomik etkinlikler alanıdır. Reformların getirdiği ikili fiyat anlayışı gerçek fiyat sistemi (piyasa tarafından belirlenen) ile merkezi fiyatlandırma sistemi (hükümet tarafından belirlenen) arasında bir çatışmaya yol açmakta, bunun sonucunda karaborsa gittikçe yaygınlaşmaktadır.

Reformların yarattığı ortam özellikle kentsel işçi nüfusunun durumu açısından da kaygı verici bir duruma geldi. Kentlerdeki büyük ve küçük kolektiflerdeki işçi ücretleri, devlet işletmelerindeki işçilere oranla daha düşüktür. Reformlarla birlikte, küçük kolektiflerdeki ücretlerin belirlenmesinin yerel örgütlere devredilmesi sonucu, büyük kolektif işletmeler ile küçükler arasındaki ücret farkı çok büyüdü ve bunlara bölgesel farklılıklar da eklendi. Küçük kolektiflerdeki sosyal güvence ortamı büyük çıkmazlarla karşı karşıya kaldı, özellikle işten çıkarma hakkı yerel düzeydeki örgütlere tanındı. Konut, giyecek ve yakacak, ek ödenek sorunları, bu sektörü birleştirici bir idare bulunmamasından dolayı hem bölgesel bakımdan büyük farklılaşmalar göstermekte, hem de küçük kolektif çalışanı açısından kent yaşamına ayak uyduramamak gibi bir sonuç doğurmaktadır. Reformların ülke çapında kilitlendiği, kronik bir enflasyona ve kent ekonomisindeki büyük düşüşe yol açıldığı bir ortamda, bu sektörde istihdam edilen işçiler büyük bir darbe yemiş oldular.

kez Komitesi Başkan Yardımcısı, Politbüro üyesi ve Genel Kurmay Başkanı oldu. Zhou'nun hastalığı döneminde onun halefi olarak görülmeye başlandı. Ancak onun ölümüyle başlayan ve Dörtlü Çete ile reform yanlısı kanatları karşı karşıya getiren mücadele döneminde kendisine yine görevinden el çektirildi. Mao'nun ölümünden sonra "Dörtlü Çete"yi toptan tasfiye eden ardılı Hua Guofeng döneminde yeniden eski görevlerine getirildi. 1977'den sonra, bir yandan reformcu politikaları savunurken, bir yandan da Parti içinde Hua Guofeng'in konumunu zayıflatmayı amaçlayan bir süreci başlattı. Sürekli arka planda kalmasına rağmen özellikle yürütme görevlerine Dört Modernleşme Kuramı'na yatkın kişileri geçirmeyi, hatta bakanlık ve başbakanlık düzeyinde başardı.1979'da ünlü ABD gezisi Çin'in bu ülkeyle olan ve Modernleşme programlarının "teknoloji transferi" alanına dayanan kesimi açısından büyük önem taşıyan ilişkilerini genişletmesinde çok önemli bir rol oynadı.

Deng ve çevresinin "1957'den sonra ülkeyi ekonomik yıkıma ve gerilliğe sürükleyen Maocu politikalar"a yönelttiği sert eleştiriler, özellikle ABD ekonomi çevrelerinin 1973'ten beri Çin'i "ekonomik yatırım ve yardım yapmaya değer ülkelerin birincisi" olarak gördüğünün bir kez daha hatırlatılması sayesinde çok daha büyük bir güç kazandılar. Deng'in "yoksulluk içinde sosyalizm"in savunulabilir hiç bir yanı olmadığı, ya da "Dörtlü Çete"nin komplolarından biri olduğu yolundaki eleştirileri, gelecekte girişeceği reformların üretimin örgütlenmesinde üretim aygıtlarına ve işletmelere daha büyük özerklik verilmesi bağlamında bir çok nüvesini içermekteydi.

Dışa Açılım ve Yabancı Yatırımlar

Deng'in sanayi, tarım, bilim ve teknoloji ve savunma alanlarında gerçekleştirilecek reformları içeren "Dört Modernleşme" stratejisinin başlıca hedeflerinden biri de dünya pazarlarına açılmak, yabancı sermayeyi ülkeye çekmek ve ithal edilecek yeni teknolojilerle Çin'in dünya pazarlarındaki rekabet gücünü yükselterek ihracatı arttırmaktı. Bu amaçla "açık kapı" politikası uygulamaya konularak, yabancı firmalara Çin'de yatırım yapma izni verildi. 1977-1985 arasında yabancı yatırımcılarla yapılan anlaşmaların değeri 16 milyar dolara ulaşıyordu. Bu anlaşmalar çerçevesinde 2700 kadarı üretime yönelik, diğerleri ticari 6700 civarında ortak yatırım (joint ventures) gerçekleştirildi; 130 tümüyle yabancı sermayeye ait firma faaliyete geçti. 1979'dan itibaren, güneydoğudaki kıyı bölgesinde "serbest ekonomik bölgeler" oluşturulmaya başlandı. Bu bölgeler, ihracata yönelik sanayileşme politikaları çerçevesinde pek çok üçüncü dünya ülkesinde kurulan serbest bölgelerle aynı işleve sahiptiler. En büyüğü ve ekonomik açıdan en önemlisi Shenzen'de kurulan bu bölgelerde, yabancı sermayeye, ithal edilen hammaddeler için düşük gümrük oranları, belli bir süre için vergiden muafiyet gibi kolaylıklar sağlanıyordu.

Serbest bölgelerde, yabancı sermayeye sunulan en büyük olanak, diğer çevre ülkelerde kurulan serbest bölgelerle karşılaştırıldığında da son derece ucuz olan emek maliyetiydi. Buralarda işçilere ödenen ücretler 1986'da ayda 54-76 dolar arasındaydı. Çin yönetimiyle yapılan özel anlaşmalar gereği, yabancı sermayenin ucuz Çin işgücünden yararlanma karşılığında yapmak zorunda kaldığı ek ödemelerle birlikte bu rakam 100 doları aşıyor, böylece bu bölgelerde çalışan işçilerin yıllık kazançları kentsel bölgelerdeki ortalama yıllık gelirin yaklaşık beş katına kadar çıkabiliyordu. Bu ücretler, ülkenin diğer bölgelerinden, özellikle kırsal kesimden buralara büyük bir işgücü akımının gerçekleşmesine neden oldu. Shenzen'in çalışan nüfusu, 1979'da 20

Çin'de Sosyalist Muhalefet

Çin'de muhalefeti inceleyebilmek için, *ÇKP*'nin iktidara geldiği 1949'dan en az yirmi yıl geriye gitmek gerekir. Çünkü aslında, 1960'ların sonlarına kadar *ÇKP*, *Komintern* ve Sovyetler Birliği merkezli sosyalist ülkeler ve komünist partiler camiasında muhalif bir parti olarak kalmış, hatta 1949 Devrimi'ni de bu muhalifliği sayesinde başarıya ulaştırmıştır. Öncelikle o zamanın dünya partisi olarak ortaya çıkan *Komintern* içindeki *ÇKP* seksiyonunun muhalifliği anlaşılmadan, daha sonra *ÇKP*'den de ayrışarak Çin'in gayri-resmi sosyalist muhalefetini oluşturan hareketi anlamak mümkün olmayacaktır.

"GERİ GELMİŞ ÖĞRENCİLER" HİZBİ VE MAO ZEDONG

ÇKP tarihinde, partinin ilk başkanı Chen Duxiu'nun sağ sapmanın temsilcisi olduğu ve onun izlediği sağ çizgi nedeniyle Çin Devrimi'nin Jiang Gaıshek'in saldırısı karşısında büyük bir yenilgiye uğradığı belirtilir. Aslında bu noktada Chen Duxiu'ya yapılmış büyük bir haksızlık söz konusudur ve *ÇKP*, Stalin'e yönelik eleştirilerini, kendi sapmacılarına karşı eleştiri biçimine büründürmekte oldukça ustalık göstermiştir. Stalin'e karşı açık eleştirileri ancak Batılılar tarafından yayınlanan Mao Zedong'un *Yayınlanmamış Yazılar* kitabında okuyabiliyoruz.

İşin aslına bakılırsa, Çin Devrimi'nin 1927'deki büyük yenilgisine neden olan Chen Duxiu'nun sağ çizgisi değil, *Komintern*'in *ÇKP*'ye önerdiği sınıf işbirliği politikası, daha doğrusu Stalin'in sağ çizgisidir. Hatta Chen Duxiu, bu çizgisinin uygulanmasına karşı uzun süre muhalefet etmiş ve Troçki'nin önerilerine daha yakın, daha doğru ve sol bir tutumu savunmuştur. Ama yenilgi sırasında partinin başkanı olduğu için ve o sırada Stalin'e doğrudan eleştiri yöneltmek Troçkist damgası yemekle bir olduğundan, suç Chen Duxiu'nun üzerine kalmıştır.

ÇKP tarihinde daha sonra meydana gelen önce sol, sonra sağ hataların gerisinde de *Komintern* ve Stalin bulunmaktadır. Bu hataları yapan *ÇKP* liderlerinin aşağı yukarı hepsi Sovyetler Birliği'nde yetiştirilmiş katı Stalincilerdir. Hatta bunlara *ÇKP* tarihinde *Geri Dönen Öğrenciler Hizbi* adı takılmıştır. *ÇKP* tarihinde sapma olarak anılan bu sol ve sağ hatalı çizgilerin temsilcileri Zhou Quipai, Zhang Guodao, Li Lisan, Wang Ming o sıralarda *ÇKP*'nin muhalefetini değil, yönetici merkezlerini temsil eden isimlerdir. Çin Devrimi'ne büyük zararlar veren bu politikaları, Stalin'in önerileri çerçevesinde uyguluyorlardı ve Mao o sırada *ÇKP*'nin muhalefetini oluşturuyordu.

Mao, *Yayınlanmamış Yazılar*'da bu çizgilerin ötesinde Stalin'in ve *Komintern*'in Çin Devrimi'ni önlemek istediğini de söylemektedir: "Stalin Çin'le ilgili bazı hatalı şeyler yaptı. İkinci Devrimci İç Savaş döneminin sonlarında Wang Ming'in izlediği 'sol maceracılık' ve Japonya'ya karşı direnme savaşının başlarında gene onun düştüğü sağ oportünizm, Stalin'e bağlanabilir. Kurtuluş savaşı sırasında Stalin önce iç savaş alevlendiği takdirde Çin ulusunun yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalacağını ileri sürerek bizim devrime hız vermemize izin vermedi. Sonra savaş gerçekten patladığı zaman da bize karşı yarı ciddi, yarı kuşkulu bir tavır aldı. Savaşı kazandığımız zaman Stalin, zeferimizin Tito gibi bir zafer olduğundan şüphe etti ve 1949 ile 1950'de üzerimizdeki beskı gerçekten çok büyüktü. Çin Devrimi Stalin'in iradesine karşı gelerek zafer kazandı... Eğer Wang Ming'in ya da beşka bir deyişle Stalin'in yöntemlerini izleseydik Çin Devrimi başarıya ulaşamazdı. Devrimimiz başarıya ulaştığında Stalin bunun sahte bir şey olduğunu söylemişti... *III. Enternasyonal*'in dağılmasından önce bile, biz onların emirlerine itaat etmiyorduk. Zunyi Konferanaı'nda itaat etmedik ve daha sonra Düzeltme Hareketi de dahil olmak üzere, nihayet bir karar tasarısını benimsediğimiz ve 'solculuk' hatalarını düzelttiğimiz VII. Kongre'ye kadar uzanan on yıl boyunca onlara hiç itaat etmedik."

Mao ile Stalin arasındaki karşıtlığa konuya eğilmiş başka düşünür ve araştırmacılar da farklı açılardan ışık tutmaktadırlar. J.Peck *(Mao Zedong'un Sovyet İktisadının Eleştirisi)* şöyle demektedir: "1921'de kurulduğundan beri, partinin içindeki çelişkiler şu veya bu şekilde Rusların Ortodoks Devrim kavramını yeğleyen kişilerle bağıntılı olmuştur. 1930'larda Li Lisan'ın, 1940'larda Wang Ming'in, 1950'lerde Gao Gang ve Peng Dehuay'ın, 1960'larda Liu Shaoqi'nin yenilgilerinin tümü, Sovyet modelinin doğası ve uygulanabilirliği hakkındaki tartışmaları gerektirmişti."

Çin kökenli bir tarihçi olan Han Suyin *(Sabah Tufanı)* ise Stalin'in Çin Devrimi'ne karşı tutumunu şöyle anlatmaktadır: "Stalin gerçekten de Mao'nun kaybedeceğini sanmıştı. Çin'deki ABD subaylarının büyük çoğunluğunun geri çekilmiş bulunduğu Mart 1949'da bile, Stalin, Çin'in 'meşru hükümeti' olarak Jiang Gaishek'le yapılan görüşmelerin sürdürülmesi yolunda talimat vermeye devam ediyordu... Stalin'in Jiang Gaishek'e öncelik tanıması, Stalin'in daha o zamanlar büyük devlet şovenizmi güttüğü ve Jiang Gaishek'i Dış Moğolistan üzerinde ya da Yalta'da -ABD'nin rızasıyla- Çin'den koparılan daha büyük ödünler üzerinde hak iddia edemeyecek durumda bulunduğu için yeğ tuttuğu göz önüne alınmadan, kolay kolay açıklanamaz. Bu da Stalin'in daha o sıralar, komünist olduğu kadar sağlam ve güçlü bir ulusal önderin yönetimindeki güçlü bir Çin'den çekindiğini göstermektedir... Vladimir Dejider, Stalin'in kendisine, Çinli komünistlere hiçbir zafer umutları olmadığını bildirdiğini ve Jiang Gaishek'e katılmalarını, ordularını dağıtmalarını ve gerilla savaşına dönmelerini salık verdiğini söylediğinden söz etmektedir."

I. Deutscher *(Bitmemiş Devrim)* de yukardaki yoruma şu sözlerle katılmaktadır: "Çin'e ilişkin olarak Stalin, önce 1927'de, sonra da 1948'de bütün revizyonizm rekorlarını kırmıştır." Ernest Mandel de *(Neden IV. Enternasyonal?)* soruna bir başka açıdan yaklaşarak aynı sonuca varmaktadır: "Stalinizm, proletaryanın ve ilgili her ülkenin devriminin çıkarlarının ayrıcalıklı bürokrasinin çıkarlarına tabi kılınmasıdır. *Yugoslav, Çin* ve *Vietnam Komünist Partileri*'nin, eski mülk sahibi sınıfların devrimle yıkılmasına yönelirken devrimin ve ülkelerindeki proletaryanın çıkarlarını Sovyet bürokrasisinin çıkarlarına tabi kılmadıkları açıktır... Bu nedenle, bu partiler güçlü bir kitle hareketinin başında iktidarın devrimci fethine doğru ilerleme kararını aldıkları andan itibaren Stalinist partiler olmaktan çıkmışlardır."

1949 DEVRİMİ SONRASI

Çin Devrimi'nden sonra muhalefet sorunu, devrim öncesi kadar basit değildir. Artık *ÇKP* hem Sovyetler Birliği muhalifi konumunu sürdürmektedir, hem de ülke içinde iktidardır. Mao Sovyetler Birliği'ne muhalefet etmektedir, ama örneğin Troçkist muhaliflerini tutuklatırken de artık Çin'in iktidar merkezidir. Artık, dünya çapında sosyalist güçlerin iktidarını temsil eden Sovyetler Birliği'nin yandaşları ya da ona yakın olanlar Çin'in muhalefetini oluşturmaktadır.

Nitekim 1955'de ortaya çıkan Gao Gang'ın ve 1959'daki Peng Dehuay'ın tasfiyesi olaylarının Mao'nun çizgisi ile *ÇKP* içindeki Sovyet yanlılarının mücadelesinin ürünü olduğu genel kabul gören bir görüştür. Hatta buna Mao da değinmektedir. Mao, Gao Gang'ın Stalin yanlısı olduğunu şu sözlerle ima etmektedir: "Stalin, Gao Gang'ı çok severdi, kendisine özel bir otomobil yaptırıp hediye etmişti. Gao Gang Stalin'e her yıl 15 Ağuatoa'ta tebrik telgrafı gönderirdi."

1960 öncesi bu durum, aşağı yukarı benzer bir biçimde Kültür Devrimi arasındaki mücadelelere de yansımaktadır.

KÜLTÜR DEVRİMİ

Kültür Devrimi sırasında Mao'ya muhalif çizgiyi temsil eden Liu Shaoqi'nin de Sovyetler Birliği'nin çizgisine görece yakın bir çizgiyi temsil ettiği söylenmiştir. Özellikle Sovyetler Birliği'ndekine benzer bir bürokratik merkeziyetçi planlama ve yapıyı savunmasıyla, Stalinist parti anlayışıyla Liu'nun böyle bir eğilimi temsil ettiği söylenebilir.

Fakat burada muhalefet sorunu açısından bir başka önemli nokta daha vardır. Kültür Devrimi sorununa eğilen düşünür ve tarihçilerin önemli bir kısmı Mao'nun iktidarda olduğu halde, adeta muhalefetteymiş gibi devletin burçlarına saldırıyı savunduğunu, kışkırttığını ve örgütlediğini belirtmektedirler. Devletin burçlarında ise bürokrasi bulunmaktadır. Yani şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, en azından Kültür Devrimi'nin başlangıç aşamalarında, Mao, diğer muhalif unsurlarla birlikte Çin'in sosyalist muhalefetini temsil etmektedir. Ota Şik *(Das Komunistische Machtsytem)* bu yorumu destekleyen şu satırları yazıyordu: "Sovyet iktidar bürokrasisi, Çin'deki politik gelişmeyi kendi dış politika hedefleri ve hegemonya iddiaları için bir kez daha kullanmaya çalıştı. Bu çabasında, yalnız Liu Shaoqi'nin şahsında değil, aygıtın daha sonraki temsilcilerinin kişiliklerinde de müttefikler buldu. Bu tutumun Mao'yu karşısına alması zorunluydu. Mao, örneğin 'sosyalizmde parti ve halk arasındaki iç çelişmelerin mümkün olduğu' gibi teorileriyle, ayrıca iç ve dış politikadaki çabalarıyla huzursuzluk

Mao'nün ölümünden dört hafta kadar bir süre sonra tutuklanan Dörtlü Çete grubu, 1980 sonlarına gelinirken mahkeme önüne çıkarıldı. Grup elemanları (soldan sağa) Mao döneminin başkan yardımcısı Wang Hongwen, Mao'nun damadı, ideolog ve Politbüro üyesi Yao Wenyuan, Mao'nun eşi Jiang Qing ve eski Şanghay Belediye Başkanı Zhang Chunqiao'dan ibaretti. Tüm sanıklar sorgulamalar sırasında kendilerine yöneltilen suçlamaları, yalnızca Mao'nun talimatlarını

yaratıyor ve sürekli olarak hem kendi ülkesindeki hem de yakınındaki Sovyetler Birliği'nin iktidar bürokrasisinin direnişiyle gittikçe daha fazla karşılaşıyordu. Mao örneğinde, bir komünist önder, aynı zamanda *KP* aygıtının menfaatlerini de karşısına alarak halka başvuruyordu. Ne var ki, bu eşi olmayan eylem de, komünist partisinin önder rolü ilkesini, yani bir partinin siyasal iktidar tekelini hedef almıyordu. Bu durumda temelde yatan neden, yani komünist yöneticilerin bürokratlaşması süreci bertaraf edilmedi... Mao Zedong'un, bürokratik aygıtın despotluğunu anti-bürokratik bir Kültür Devrimi'yle altetme girişimi ise daha ilginçtir. Bu girişim, bir komünist önderin, parti aygıtını bir kenara bırakmanın da ötesinde, bizzat parti aygıtına karşı ve devlet ile parti aygıtını kökten değiştirmek amacıyla çalışan kitlelere başvurmanın örneğidir... Aygıtın gittikçe büyüyen desteğini alan Liu Shaoqi'nin sistemin gelişmesi üzerindeki etkisi gittikçe güçleniyordu. Mao Zedong, ideolojik yönden benimsediği ve kendi iktidarını gittikçe daha fazla hedef alan bir gelişmeye, yeni bir sosyal devrim dalgasıyla karşı koydu. Aygıtın büyüyen bir kesimi, kendi kanuniyetine uygun bir gelişme içindeydi ve Mao'yu artık güvenilir temsilcisi ve savunucusu olarak görmüyordu. Mao işte bu eğilime karşı direndi."

uyguladıklarını öne sürerek reddediyorlardı. İddianamede sanıklara maledilen başlıca cürümler şunlardı: 1) Proletarya diktatörlüğünü yıkmak için komplo düzenlemek, 2) Parti ve devlet önderlerini parti ve devlet içinde iktidarı ele geçirmek için takibata uğratmak, 3) Geniş partili ve halk kitlelerine baskı uygulamak, faşist bir diktatörlüğü uygulamaya koymak ve 4) Başkan Mao'nun öldürülmesi için komplo düzenlemek, silahlı bir karşı devrimci isyana önayak olmak.

E.Masi ise *(İktidar ve Muhalefet)* bu yoruma şu ifadelerle katılıyordu: "Hayatı boyunca Mao, kişisel saygınlığını, nüfusun bir bölümünün devlet aygıtını ele geçirerek halkı baskı altına almasını önlemek için kullandı. Kültür Devrimi'nin bazı başarılarına... bağlı kalan işçiler, komünler, öncü tarım birlikleri, öğrenciler, gençlik ve kadın kitle örgütleri, sendikalar için belli hareket alanları sağlamaya çalıştı ve bunlar yok olmaya yüz tuttuğunda, yeniden oluşmaları için mücadele etti."

Lucio Magri *(İktidar ve Muhalefet)* ise "Kültür Devrimi sırasında kitlelerin, olaylara müdahale ederek kurulu düzene sadece ideolojik olmayan, gerçekten radikal bir tarzda karşı çıkmış olduklarını kimse inkar edemez. Mao'nun Çin'i, Stalin'in Rusya'sı değildi" saptamasını yapıyordu.

J.Dubaler *(Çin Kültür İhtilali Tarihi)* bu konudaki görüşlerini şöyle açıklıyordu: "Tarihte hiçbir rejimin huzursuzluklara bu kadar boşverdiği ve halka bu kadar güven beslediği, onlara kendi önderlerini atama ve görevden alma hakkını verdiği ve bunu gerektiğinde istemedikleri bir kişi varsa şiddet yoluyla da yapabileceğini söylediği bir toplum görülmemiştir... Beijing'de neredeyse bu türden 200 kadar gazete düzenli olarak satılıyordu. Her kavşakta öğrenciler ve işçiler bu gazeteleri bağırarak satıyorlardı. Resmî parti yayınları Kültür Devrimi'nin gidişatı hakkında ketum davranmaya ve ayırdedici olmaya çalışırken, bu paralel yayınlar Kültür Devrimi'nin devrimci tartışmalarını, kavgalarını ve sapmalarını daha canlı bir şekilde canlandırıyorlardı."

Ancak Kültür Devrimi doğal sonuçlarına doğru ilerleyemedi. Tek parti diktatörlüğünü sorgulayan bir aşamaya ulaşamadan geri dönüş başladı. Bürokrasi ve parti aygıtı toparlandı ve ağırlığını yeni baştan koydu. Kültür Devrimi'nin lafzına sahip çıkan Lin Biao ve Mao'nun karısı Jiang Qing'in başını çektiği dörtlü grup Mao'yu da etkileyerek yeniden bürokrasinin baskıcı diktatörlüğünü kurdular. Aşağıdan hareket bastırıldı ve Kültür Devrimi'nin bundan sonraki aşaması bürokrasisinin muhafazakâr ve reformcu kesimleri arasındaki bir mücadele biçiminde geçmeye başladı. Bu aşamadan sonraki kitle hareketleri de partinin şu ya da bu kesiminin manüplasyonları biçiminde gelişti. Mao devrimci çıkışının arkasını getiremeyerek inisiyatifsiz bir konuma düştü. Bundan sonra Mao adı bürokrasi içindeki klikler iktidar mücadelesinde kullanılmaya başlandı.

Ama Kültür Devrimi yine de önemli bir şey başlatmıştı. Kitleler kısa bir dönem için de olsa başkaldırının, bürokrasiye direnmenin ve tartışma özgürlüğünün tadını almışlardı. Bu muhalefet geleneği 1975'lerde ortaya çıkıp günümüze kadar gelen *Demokrasi Hareketi*'ye sürdü.

DEMOKRASİ HAREKETİ

Demokrasi Hareketi hakkında etraflı bilgi veren Ergun Aydınoğlu'nun bu konuyla ilgili batılı kaynaklardan aktardığına göre *Demokrasi Hareketi*'nin önde gelen kadroları esas olarak iki genç kuşağın temsilcilerinden oluşmaktadır. Birinciler, Kültür Devrimi'nin ateşli *Kızıl Muhafızları*'dır. İkinciler ise, gençlerin köylere gönderilme kampanyasının olumsuz sonuçlarının gittikçe daha çok hissedildiği 1970'lerin ortalarında politize olmuş gençlik kadrolarıdır. Bu iki kuşak, Kültür Devrimi'nin sonraki aşamasında ortaya çıkıp duruma hâkim olan bürokrasinin muhafazakâr kanadına karşı birlikte mücadele etmiştir. Aynı zamanda bu iki genç kuşak, aşağıdan demokrasi hareketini örgütlerken, yukarda da kendine müttefikler aramış ve o sırada henüz muhalefette olan bürokrasinin reformcu kanadıyla, yani Deng Xiaoping'le ittifaka girmiştir. Ancak bu, yalnızca bir ittifaktır. Bürokrasinin reformcu kanadıyla, *Demokrasi Hareketi* arasında önemli ayrılıklar hiçbir zaman yok olmamıştır. Zaten sonraki gelişmeler de bunu göstermiştir.

Yine Ergun Aydınoğlu'nun verdiği bilgilere göre 1970'lerdeki gelişen *Demokrasi Hareketi* homojen değildir. Bu hareketin içinde muhalif Marksistlerden, Amerikan tipi liberalizmin savunucularına karşı her türden görüş yer almaktadır. Bu hareketi oluşturan ve bir ara kendini legal olarak ifade etme olanağı bulan gayrıresmî basın, Kültür Devrimi geleneğinden de güç alarak yüzün üzerinde yayın organına ulaşmıştır. Bu yayın organları da *Demokrasi Hareketi*'nin fikir farklılıklarını olduğu gibi yansıtmaktadır. Ancak anlaşılmaktadır ki, *Demokrasi Hareketi*'nin esas ağırlığını, Kültür Devrimi'nin ilk coşkulu çıkışı içinde parlamış ve daha sonra "aşırı solcu" oldukları gerekçesi ile tutuklanmış, Dörtlü grubun düşüşüyle birlikte hapisten çıkmış olan ve *ÇKP*'nin resmî Marksizmine karşı gayrı-resmî ve muhalif Marksizmin sözcülüğünü yapan Kızıl Muhafız kadrolarının temsil ettiği kesim oluşturmaktadır. Ve yine ilginç bir nokta olarak saptanmalıdır ki, bu kadrolar, Doğu Avrupa'daki muhalefet hareketinin öncülerinden farklı olarak işçi kökenlidirler. Proleter aydınlarıdırlar. Sınıf kökeni açısından Aydınoğlu'nun verdiği bilgiler bunu göstermektedir: "Sadece belli başlı dergi editörlerinin meslekleri bile ortada bu konuda tesadüfi bir durumun olmadığını kanıtlayabilir. *5 Nisan Forumu* editörü Xu Wenli (35 yaşında, Beijin Demiryolları İşçisi), aynı derginin daha sonraki editörü Yang Ying (demir-çelik işçisi), *Halkın Sesi* editörlerinden He Qui (33, tersane işçisi), *Demokrasinin Sesi* editörü Fu Shenqui (25, elektrik santralinde işçi), *Beijing Gençliği* editörleri Gong Ping ve He Defu (her ikisi de Beijing'de kimya işçisi), *Vatandaşın Sesi* editörü Zon Yueqiu (23, Güney Çin'de demir-döküm işçisi) ve *Kampana Sesi* editörü Zhou Jianbin (Wuhan'da çelik işçisi)."

Ayrıca, *Demokrasi Hareketi* önderlerinin geçmişleri hakkında verilen bilgiler de, sınıf kökeninin yanısıra Kültür Devrimi'nin ilk kitlesel aşamasıyla bağlantıyı göstermesi açısından ilginçtir: Wang Xixe, Kültür Devrimi'nde Kızıl Muhafız, Kanton "Kızıl Bayrak" fraksiyonu önderlerinden. "Aşırı"ların bastırılmasından sonra tutuklanmış. Li Yixe *Sosyalist Demokrasi ve Legal Sistem* manifestosunun yazarlarından, 1974-78 arasında tutuklu. 1979'da rehabilite edilmiş. Chen Erzin, Kunming'de "Kızıl Bayrak" fraksiyonu militanlarından. 1978'de *Proletarya Demokratik Devrimi* adlı kitabını yayınlatmaya kalkıştığı için on ay tutuklu kalmış. "Dörtlü çete"nin düşüşüyle serbest bırakılmış. *5 Nisan Forumu* ve *Teorik Bayrak*'ın editörü. Xu Shuiliang, Kültür Devrimi sırasında *Xejiang Üniversitesi'ndeki Kızıl Muhafız*. 1975'de "bürokratik elit"i eleştirdiği için hapsedilmiş. 1979'da serbest bırakılmış ve rehabilite edilmiş. Wei Jingshang, Kültür Devrimi sırasında "ılımlı" Kızıl Muhafız fraksiyonlarından. Daha sonra öğrencilik ve işçilik yapmış. "Demokrasi Duvarı" ve Resmî Olmayan Basın'ın ilk ve en sağdaki eylemcilerinden. *Keşif*'in kurucusu ve editörü. Lin Quing, Kültür Devrimi'nin ardından Nanking Üniversitesi'nde öğrenci; daha sonra çalışmak üzere köylere ve fabrikaya gönderilmiş. *5 Nisan Forumu*'nun kurucusu ve editörü.

Demokrasi Hareketi'nin bu ağırlıklı Marksist kanadı Kültür Devrimi'nin bürokrasiye karşı mücadele geleneğini sürdürerek sosyalist demokrasi ve çoğulculuk fikrini geliştirmiştir. Bu kesim, bu bağlamda, Mao'nun Stalinizmi aşamayan fikirlerini de açık bir şekilde eleştirmektedir. Kültür Devrimi'nin hatalarını şiddetle eleştiren ilginç tahliller yapmaktadır.

Bu Marksist muhalefet hareketi, Dörtlü gruba karşı Deng'le ittifak yapmış olmasına rağmen onunla birleşmemiş ve nitekim 1980'lerde Deng, bu hareketin önderlerini "karşı devrimci" diye niteleyerek tutuklatmıştır.

Ancak bu tutuklama furyasına rağmen *Demokrasi Hareketi* durmamış, tersine 1987-89'da geniş işçi, öğrenci, aydın kesimlerine ulaşarak büyük bir kitlesel hareket halini almıştır. *Demokrasi Hareketi*, bugün Tian Anmen katliamı ile bastırılmış gibi gözükse ve taraftarları hapisanelere doldurulmuş da olsa, alttan alta kaynayan halk hareketini durdurmak mümkün olmayacaktır. Çin'in gayrı-resmî Marksist muhalefetinin temsilcileri bugün hapisanelerde. Ama yarın...

MEHMET GÜNDÜZ

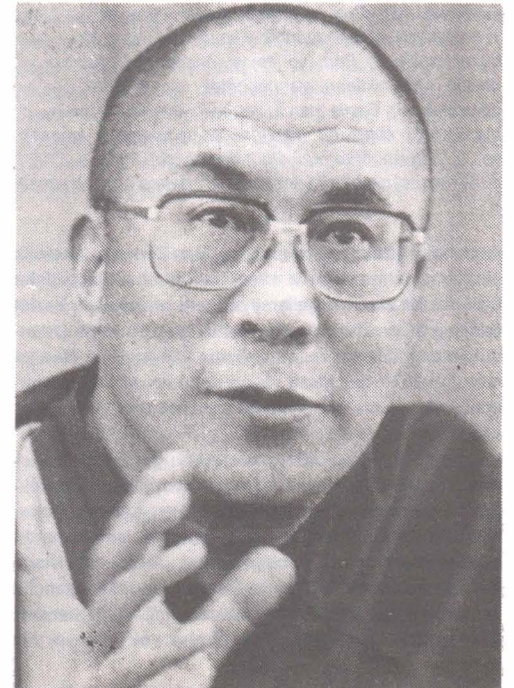
binden 1986'da 290 bine yükseldi. Serbest bölgelerde, ücretlerin daha yüksek olmasına karşın, ömür boyu iş garantisi gibi haklar işçiler için artık söz konusu değildi. Yönetimin, kendilerine kapitalistler, özellikle de emperyalistler tarafından sömürülmekten kurtuluşlarının devrimle gerçekleşmiş olduğunu söylediği işçiler, kendilerini birdenbire yabancı sermayenin hizmetinde çalışıyor buldular. Şirketlerin işçileri sürekli fazla mesai yapmaya zorlamaları, işçi çıkarmaları, sendikaların faaliyetlerini engellemeye çalışmaları ve Çin yönetiminin işçi haklarının kısmen de olsa korunabilmesi için, oluşturduğu sosyal güvenlik sistemine yapmak zorunda oldukları katkılardan şikayet etmeleri belli başlı gerginlik nedenleri oldu.

Serbest bölgelerde çalıştırılan işçilerin bir bölümü sözleşmeli olarak işe alındılar. 1983'den itibaren özel bölgelerde başlatılan sözleşme sistemi, daha sonra tüm Çin'deki devlet işletmelerinde yeni işe alınacak işçiler için de kabul edildi. Sözleşmeli işçilerin yanısıra, mevsimlik gezgin işçi çalıştırmak da özel bölgelerde çok yaygınlaştı. Gezgin işçiler, sınırlı sözleşmelerle daha çok kırsal bölgelerden bu bölgelere getiriliyorlar, onları çalıştıran işletmeler, sosyal haklar, barınma, emeklilik hakkı gibi konularda herhangi bir yükümlülük altına girmiyorlardı. Çok büyük bir kısmı vasıfsız, bekâr genç kadın işçilerden oluşan bu kesim, genellikle ülke ortalamasına göre oldukça yüksek olan ücretlerden etkilenerek buralara geliyorlar, fakat kötü çalışma ve yaşam koşulları altında en temel ihtiyaçlarını ancak karşılayabiliyorlardı. 1984'de Shenzen'de sürekli çalışanların dört katı kadar mevsimlik işçi çalıştırılıyordu. Yine zorunlu, genellikle ücreti de ödenmeyen fazla mesai, üretim sırasında sürekli denetim altında bulunma (örneğin tuvalete gitme sırasında zaman tutulması, yemek arası dışında su içmeye izin verilmemesi gibi), 20-30 kişi bir odada barınma gibi ağır koşullar, mevsimlik işçilerin içinde bulunduğu koşulları belirleyen örneklerdi. Hakları resmi sendikalar tarafından da korunamayan bu işçiler, Deng reformlarından paylarını bu şekilde alıyorlardı.

Önce yalnızca özel bölgelerde başlayan çalışma yönetimiyle ilgili yeni uygulamalar, serbest bölgelerle sınırlı kalmadı. İşçilere sağlanan ömür boyu iş garantisi, devlet tarafından belirlenmiş ücretler, ücret dışında işçilere ödenen çeşitli yardımlar ve sağlanan güvenceler serbest bölgelerde yatırım yapan yabancı sermaye tarafından kapitalizmin ruhuna aykırı bulunuyor, bunların gelişmeyi engellediği iddia ediliyordu. Önce tek tek işletmelerde atılan geri adımlar, daha sonra tüm serbest bölgelere, ardından da başta Şanghay ve Wuhan olmak üzere büyük şehirlere ve Çin'in diğer bölgelerine de sıçradı. 1986'da tüm Çin'de sözleşmeli işçi çalıştırma uygulamaları başladı.

Kapıların açılarak yabancı sermayenin davet edilmesiyle başlayan uygulamaların Çin'e sağladıkları tartışmalı oldu. Kurulan özel bölgelere Çin'in yaptığı yatırımlar yabancı sermayenin yatırımlarının iki katı kadar olmuştu. Bu bölgeler için yapılan toplam ithalat, ihracatı geçiyordu. Anlaşma gereği işletmelerini 20 yıllık bir sürenin ardından Çin yönetimine devredecek olan yabancı yatırımcılar, genellikle kısa süre içinde çok kâr getireceğini hesapladıkları alanlara yatırım yaptılar. Daha çok ağır sanayi alanında yatırım yapılması beklenir ve istenirken, yatırımların büyük çoğunluğu hizmet, hafif sanayi gibi sektörlerde gerçekleşti. Yine yatırımların büyük çoğunluğu beklenenin aksine küçük ölçekli (10 milyon dolara kadar) yatırımlar oldular. Tüm bunlara rağmen, yabancı sermaye katkılı işletmeler devlet işletmelerinden çok daha yüksek büyüme oranlarına ulaştılar (yüzde 11'e karşılık yüzde 98) ve Zhao Ziyang'ın Mart 1988'de yaptığı açıklamaya göre de artık bir deney olarak görülmekten çıktılar. Zhao, dışarıya açılımın kalıcılaştırılması ve kıyılarda oluşturulan özel ekonomik alanların ülke içlerine doğru da yaygınlaştırılması gerektiğinden söz ediyordu.

1950'de Çin Halk Kurtuluş Ordusu *tarafından ilhak edilen ve 1951'den itibaren Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı özerk bir bölge haline gelen Tibet'te, komünistlerin dine ve aristokrasiye karşı yürüttükleri propaganda etkinlikleri sonucu giderek gerginleşen ilişkiler 1956'da milliyetçi güçlerin ayaklanmasına yol açtı. Ayaklanma bastırıldıktan sonra Tibet Budizmi'nin manevi ve dünyevi önderi Dalay Lama (bilgi okyanusu) Hindistan'a kaçarken, diğer dini önderler (Lama'lar) halkı ezen kişiler olarak tutuklanıyor, dini gerekleri kamuya açık bir biçimde yerine getirmek yasaklanıyordu. 2 milyon kilometrekarelik bir alana ve 6 milyonluk nüfusa sahip eski Tibet'in altı idari alana bölünmesi ve yarısını aşkın bir bölümünün komşu bölgelere dahil edilmesinden sonra, 2 milyonluk bir nüfusu kapsayan bir alanla sınırlandırılan Tibet özerk bölgesi resmi açıklamalara göre halen Çin Halk Cumhuriyeti'nin en büyük bölgelerinden biridir. Sınır bölgelerindeki Çinli olmayan azınlıkların özellikle teşvik edilmesi ilkesinden hareket eden Çin Halk Cumhuriyeti milliyetler politikasının, üretici güçlerin gelişmesini sağlamakta başarısız olduğunun açıkça ortaya çıkması sonucu, Deng Xiaoping reformlarının uygulamaya konmasıyla yüzde 65 kadarı okuma yazma bilmeyen Tibet halkı geleneksel yaşam biçimlerine dönme imkânına kavuşmakla birlikte, yıllık gelirinin Çin ortalamasının önemli ölçüde altında olmasında bir değişiklik yaşamıyordu. Her yörede göze çarpan yoksulluktan en çok etkilenenler göçebe hayatı sürenlerdi. Reform döneminde* ÇKP *20 yıl süreyle tahrip ettiği manastır,tapınak ve dinsel anıtların bir kısmını büyük maddi imkanlar seferber ederek yeniden inşa ya da tamir ettiriyordu. Geçmişte yürütülen ve yöre halkının ve tarihinin dinle içiçe olduğu gerçeğini dikkate almayan politikaların sorumluluğu Kültür Devrimi'nin aşırı sol çizgisine ve Dörtlü Çete'ye yükleniyordu. Tibet'te kalıcı bir istikrarın ancak Dalay Lama ve Beijing arasındaki bir uzlaşmayla sağlanabileceğinin bilincinde olan Çin yönetimi, 1977'den itibaren başkent Lhasa yerine Beijing'de yaşaması kaydıyla ve yeniden yurtdışına çıkabileceği güvencesiyle geri dönmesini önerdiyse de, Dalay Lama (altta) bağımsız bir Tibet talebinden vazgeçmedi ve geri dönmeyi reddetti. Gecikmeli olarak uygulamaya konulan reform programı çerçevesinde inşa edilen fabrikaların ayakta kalması, 30 yılda üretimin iki misli arttığı koşullarda (Aynı zaman süresi içersinde sübvansiyonların miktari 65 misli artmıştır) ancak devlet sübvansiyonlarıyla sağlanabilmektedir. Buna karşılık, 1987 sonlarına doğru Lhasa'da yaşanan ve üçü keşiş olmak üzere dokuz Tibetlinin ve dört Çinlinin ölümüne yol açan çatışmalar (üstte), Tibet'te bağımsızlık düşüncesinin dimdik ayakta olduğunu gösteriyordu.*

53 Çin ve SSCB'de Reformlar

Resmî açıklamalara göre, Çin Halk Ordusu'na bağlı birlikler Tienanmen'e girdiğinde (altta), meydandaki gösterici sayısı 10 binin altına inmişti bile. Ancak Yeni Çin Haber Ajansı'nın verilerini temel alarak yapılacak bir bilanço (bini asker olmak üzere 4 bin ölü ve 4 bin yaralı) bile, meşruiyetini yitiren yönetimin gerçeği tamamen tersyüz ettiğini gösteriyordu. Çin'in bir çok yerinde yapılan gösterilere katılan öğrenciler taleplerini dile getirdiler. Yetişkin nüfusun yüzde 35'inin okuma yazma bilmediği bir ülkede, eğitim açısından ayrıcalıklı olmalarına rağmen, geçim koşulları ve ileride girecekleri işlerde, özellikle öğretmenlikte, alacakları ücret açısından öğrenciler işçi sınıfıyla aynı maddî düzeydeler. Öğrencilerle karşılaştırıldığında ikinci planda kalan işçiler, gösterilere çalışma saatleri sonrasında yaşadıkları mahallelerde katıldılar. Köylüler ise, ÇKP'ye muhalefet etmeyen tabakayı oluşturdu. Bunun nedeni, son 10 yılın ekonomik uygulamalarıyla köylülerin önemli ölçüde zenginleşmelerinde aranmalıdır. Böylelikle, köylülükten önemli ölçüde destek alınarak, olayların bastırılmasının hemen ardından, Zhao Ziyang (üstte) başta olmak üzere, parti içindeki ılımlılık yanlısı kanadın tasfiyesi gerçekleşti.

Reformların Çıkmazı ve Tienanmen Olayları

Altı yıllık reform döneminden sonra, 1985'ten itibaren planlanan üretim artışları daha gerçekçi hedeflere yönelme adı altında, 1978-84 arasındaki artışlardan çok daha düşük saptandı. O güne kadarki tüm uygulamalar, Çin'in esas olarak bir tarım ülkesi olduğu ve daha uzun süre de öyle kalmaya devam edeceği varsayımına dayanıyordu. Ancak, ekonomik büyümenin en önemli göstergelerinden biri de, tarımsal faaliyetlerin önceliğinden, tarımsal olmayan çalışma alanlarına kayma gerçeğiydi. Çin yönetimleri, siyasal müdahaleler yoluyla bu büyümeyi etkileyecek olan kırdan kente kitlesel göç olanağını önemli ölçüde engelliyorlardı. Kırsal alanda tarıma yönelik faaliyetlerde emek girdisinin azalması karşısında -bu aslında ekonomik büyümenin bir zorlamasıydı- Çin yönetimleri, kırsal alandan kentlere göçü serbest bırakmak yerine, kırsal alanda tarım dışı istihdam olanaklarını sonuna kadar kullanmayı tercih ettiler. Reformların başlatılmasından önce bu istihdam, yerel bürokrasiler ve hükümet görevleri bir tarafa bırakılırsa, neredeyse tümüyle kır kolektif sanayisi tarafından sağlanıyordu. Reformlarla birlikte, dekolektivizasyona, kırsal üretimin aile emeğine dayandırılmasına paralel olarak aileler, küçük sermaye birikimlerini değerlendirerek küçük tarım dışı işletmeler halinde örgütlenmeye de teşvik edildiler. Bunun en önemli sonucu "uzmanlaşmış haneler"in, yani tarım dışı belli üretim faaliyetlerinde uzmanlaşmış aile birimlerinin ortaya çıkışı oldu. 1986 rakamlarına göre tüm kırsal bölge hanelerinin yüzde 15'i bu tür faaliyetlerde uzmanlaşmışlardı. Çin yönetiminin planlarına göre 1986'da yüzde 60 dolaylarında olan tarımda istihdam edilmiş kırsal nüfus oranı, 2000 yılında yüzde 40'a indirilecekti.

Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki reformlara, SSCB'dekinin tersine, bir *glasnost* süreci eşlik etmedi. Ancak bu doğrultuda toplumdan gelen talepler giderek yoğunlaştı ve 1988'in sonlarından itibaren kitlesel gösterilere yol açmaya başladı. Çin'de öteden beri siyasal eylemlere ve hareketlenmelere sahne olan ünlü Tienanmen (Sürekli Barış) meydanında öğrencilerin başlattığı gösteriler kısa sürede büyüyerek ciddi bir boyut kazandı. 15 Nisan 1989'da eski ÇKP Genel Sekreteri Hu Yaobang'in ölmesi üzerine, üniversite duvar gazetelerinde onun hakkında yazılan yazılar ve anma törenleriyle başlayan "Hu Yaobang'ın itibarının iadesi" kampanyası, kısa sürede öğrenci gösterilerine dönüştü. Öğrencilerin Tienanmen meydanını işgal etmeleriyle gelişen olaylar, bir ay kadar süren bir belirsizlik ortamı yarattı. Haziran ortalarına dek süren diyalog çabalarından sonra, askerî güçler Tienanmen'deki gösterileri uzun süredir görülmemiş bir vahşetle, kanlı bir biçimde bastırdılar. 5 Haziran 1989'da meydandaki öğrencilere ve onları destekleyen işçilere karşı harekete geçen Halk Ordusu'na bağlı askerî birlikler, binlerce kişinin ölümüyle sonuçlanan bir çatışmayı başlattılar. Ardından başlatılan muhalif avı da sonraki aylarda tutuklamalar ve idam cezalarıyla sürdürüldü.

Böylelikle, Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki bir tür glasnost talepleri en azından bir süre için rafa kaldırılmış oldu. Tienanmen katliamının Çin üzerindeki bir diğer etkisi de, uluslararası alanda yalnızlık oldu. Çin Halk Cumhuriyeti, '90'lara girerken reform uygulamalarının başa çıkamadığı ekonomik bunalımın yanısıra, toplumsal ve siyasal sorunlarla da karşı karşıya kalıyordu.

SSCB'de Reformlar

Görünüşte Çin'den çok daha sonra, 1985-1986'da başlatılan reformlarla, SSCB'nin çok köklü bir dönüşüm sürecine girdiği düşünülebilir. Bu evrensel kabul yalnızca SSCB'nin uluslararası alanda süper bir güç olarak kabul edilmesinden değil, bu ülkedeki değişikliklerin ve öngörülerin farklı ve çok daha derine inen karakterinden de doğmaktaydı. Reformlardan önce keskin bir siyasal kargaşa ve parti içi mücadele ortamı yaşanan Çin'deki reform konjonktürünün aksine, SSCB'deki reform perspektifleri, ülkede sürmekte olan toplumsal ve siyasal ataleti ve hareketsizliği karşısına almaktaydı. Esas olarak siyasal alanı kapsayan bir reform projesi olan *glasnost*'un (açıklık) ardından; Sovyet liderliği, ekonomik reform programı olan *perestroyka*'yı (yeniden yapılanma) sundu. Bu reform hareketinin başlangıcı ve kökleri, aslında SSCB'de Stalin'in ölümünden beri süren ve Stalinizm tartışmalarında kendini gösteren uzun vadeli bir arayışa dayanıyordu.

Kolektif Liderlik Dönemi

Stalin'in 4 Mart 1953'te ölümünü Malenkov'un atanması takip etti. Ancak bir hafta geçmeden, ortaklarının "Parti ve ülke yönetiminin tek elde toplanmasından" hoşnut olmadıkları gerekçesiyle Malenkov Parti Genel Sekreterliği görevini terketti. "Kişi putlaştırması" eleştirisinin açık hedefi olan Stalin dönemindeki gibi bir iktidar biçimlenişi kabul edilemez görünüyor ve Malenkov, Molotov ve Beria'dan oluşan gayrı-resmi bir *triumvira*'nın varlığından sözediliyordu. Beria'nın Haziran 1953'de bir Merkez Komite toplantısı sırasında aniden tutuklanarak idam edilişi, belki de gerçekten onun hükümet darbesi planlarını ortadan kaldırmaya yönelikti. Ancak, Beria'nın tasfiyesi ve idamı, hala açıklığa kavuşturulabilmiş değildir.

Stalin'in ölümüyle boşalan Parti Genel Sekreterliği koltuğu Eylül 1953'e kadar doldurulmamıştı. Bu tarihte, Nikita Hruşçov resmen Birinci Sekreter sıfatını almadan bu göreve getirildi. Stalin döneminden kopuş eğilimi gittikçe güçlenmekteydi: Geçmişte Stalin'in Tarım Reformu'nun ateşli savunucu ve uygulayıcılarından olan Hruşçov, 1953 Eylül Parti Merkez Komitesi toplantısında Sovyet tarımındaki çok ciddi zayıflıklara ve hatalara dikkat çekti ve Kazak steplerini ihya edeceği düşünülen Bakir Topraklar Programı'nı gündeme getirerek hararetle savundu. Malenkov kadrosu, uygulamaya koyduğu bazı ekonomik önlemlerle tüketim mallarının fiyatlarını düşürerek sosyal refah alanında bazı iyileştirmelere gitmeye çalıştı. Kolhozlara (kolektif çiftlikler) bazı ek ödemeler ve destekler verildi. 1954-55'ler Lavrenti Beria ve suç ortaklarının yargılanmalarının yankılarıyla geçti. Bu arada, Kirov ve Ordjonikidze'nin katledilmeleri ve 1936-37 döneminin düzmece mahkemeleri üzerine soruşturmalar açılmıştı. Haziran 1955'de 20. Parti Kongresi'nin ertesi yıl yapılacağı törensel bir şekilde ve umut verici hatırlatmalarla birlikte halka ilan edildi."Kişi putlaştırması" dönemi olan Stalin iktidarı boyunca, mahkum edilerek çalışma kamplarına gönderilen milyonlarca insana ve ailelerine, mahkemelerin ve serbest bırakılmaların çabuklaştırılacağı duyuruldu; ancak sayısız başvuruya rağmen, 1955 boyunca serbest bırakılanların sayısı 10 bini geçmiyordu. Çalışma kamplarında birikmiş, sayısı milyonları bulan nüfusu azaltmayı öngören affın ilan edilenden çok daha dar kapsamlı tutuluşuna karşın, kolektif liderlik dönemi, siyasal alanda Stalin döneminde görülmemiş bir rahatlamayı, Parti liderliği imajında da bir yumuşama ve popülerleşmeyi beraberinde getirdi.

Malenkov'un tüketim malları üretimine ağırlık verecek reformlar planlaması, 1954'ün sonlarından itibaren Molotov, Hruşçov ve -Politbüro'nun ağır sanayiden sorumlu uzmanı olan- Lazar M. Kaganoviç üçlüsünün karşı çıkmalarına, ve sonunda Malenkov'u istifaya zorlamalarına neden oldu. Şubat 1955'de istifa eden Malenkov, iki yıl daha Politbüro'daki sandalyesini korudu. Malenkov'un yerine siyasetle ilgisi pek fazla olmayan Nikolay Bulganin'in getirilmesiyse, Birinci Sekreter olarak Hruşçov'a tüm denetimi ele geçirme fırsatını verdi.

20. Parti Kongresi ve Hruşçov Dönemi

Hruşçov'un hemen uygulamaya geçtiği tarım reformu, dış politikada gündeme getirdiği yumuşama yanlısı eğilimler konusunda önceden hazırlıklı olması ve aktif tavrı, Parti içinde kendisine karşı çıkanların şansını azaltan faktörlerdi. Stalin'in ölümünden sonraki ilk kongre olan 20. Parti Kongresi'nde Hruşçov kapalı kapılar ardında Stalin döneminde yapılan pek çok hataya üstelik bu hataların sorumlularından bazılarının hala görevde olduklarını da ima ederek hücum etti. Hruşçov parti yapısında reforma gidileceğini ve Stalin döneminin kanlı kıyımlarına bir daha rastlanmayacağını vurguladı. Bu metinler Sovyetler Birliği'nde hiç yayımlanmamış olmalarına rağmen, Batı'ya sızarak geniş kitlelere ulaşma şansına erişti ve özellikle Batı komünist ve sosyalist örgütlenmeleri içinde büyük yankı uyandırdı. Stalin döneminde SSCB'nin desteklenmesini benimsemiş bulunan Batılı komünist partiler, bu bilgilerin ışığında kendi bağlılıklarını ve politikalarını da yeniden gözden geçirmeye itildiler. Gelecekte bir *Avrupa Komünizmi*'nin doğuşunu getirecek olan bu süreç Marksizmin özellikle Batı Avrupa ülkelerinde, çoğu zaman SSCB çizgisi karşıtı bile olsa canlanmasına yol açtı.

20. Parti Kongresi 14 Şubat 1956'da açıldı. Tartışmalar Sovyet ekonomisinin ve dış ilişkilerindeki sağlamlığının önceki parti kongresini izleyen dört yıl içinde gösterdiği gelişmelerin özetlenmesiyle başladı. Hruşçov'un konuşmaları Stalin döneminden kopuşun

HRUŞÇOV, NİKİTA (1894-1971)

1953-1964 arasında SSCB'nin en güçlü lideri olarak iktidarı elinde tutan Nikita Hruşçov, 17 Nisan 1894'de, bugünkü SSCB'nin kuzey-batısında kalan Kalinovka'da bir maden işçisinin oğlu olarak dünyaya geldi. SSCB'de bir işçi aileden gelen tek lider olmasının yanısıra, kendisi de özellikle gençlik yıllarında tarım ve sanayi işçisi olarak uzun süre çalışan Hruşçov'un 17 Ekim Devrimi'ne karşı tutumu ve o dönemki yaşamı hakkında yeterli bilgi bulunmamakla birlikte, 1918'de *Komünist Parti*'ye üye olduğu ve aynı yıl içinde *Kızılordu*'ya katılarak İç Savaş sırasında güney cephesindeki küçük birliklerden birine komuta ettiği bilinmektedir. Eğitimini ancak İç Savaş'tan sonra gönderildiği Rabfak'ta (Korkov Üniversitesi İşçi Fakültesi) yapmak fırsatını bulmuştur. 1924'te Ukrayna'da etkin olarak *Komünist Partisi*'nde çalışmaya başlayan Hruşçov, 1929'da Moskova'da görevlendirildi ve iki yıl boyunca Stalin Endüstriyel Akademi'sinde çalıştı. Sonraki yıllar Parti içinde hızla yükseldi, Ocak 1938'de Politbüro'ya aday üye seçildi ve tekrar Ukrayna'ya gönderildi; bu kez orada Parti Genel Sekreteri sıfatıyla bulunuyordu. Çalışmaları ve Stalin'e bağlılığı 1939'daki seçimlerde -daha sonra adı Prezidyum olarak değiştirilen- Politbüro üyeliğine getirilmesini sağladı.

II. Dünya Savaşı süresince güney cephesinde çeşitli askeri meclislerde faaliyetini sürdüren Hruşçov, savaştan sonra Parti ve devlet kademelerinde hızla yükselmeye devam etti ve Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti başbakanlığına ve Parti Birinci Sekreterliğine getirildi. 1949'da Moskova'ya çağrıldı yine: Bu kez, SSCB *Komünist Partisi* Merkez Komitesi sekreteriydi. Stalin öldüğünde Georgiy Malenkov'un hem *Komünist Parti* Birinci Sekreterliğini, hem de devlet başkanlığını yürüteceği düşünülüyordu, ancak 10 gün içinde beklenmedik gelişmelerle Sovyetler Birliği'nde "kolektif liderlik" dönemi başladı. Hruşçov, Eylül 1953'te Birinci Sekreterliği tayin edildikten hemen sonra tarım politikaları üzerine hazırladığı rapor ve planlarla gücünü arttırmaya başladı. Ocak 1954'te Kazakistan için önerdiği "Bakir Topraklar" programıyla bu alanda inisiyatifi elinde tuttu. Şubat 1956'da 20. Parti Kongresi'nde yaptığı "gizli konuşma", SSCB tarihi için en kritik dönüm noktalarından biri oldu: Hruşçov, hemen hemen 30 yıldır sadakatle bağlı olduğu, politikalarını iyi uygulamak sayesinde yükseldiği Stalin'i, o zamana değin resmi bir şekilde hiç kimsenin cesaret edemediği bir şekilde eleştirdi. Stalin ölmüştü, Parti'nin Stalinist çizgiyi aynen koruyamayacağı açıktı ama, bu eleştirinin iktidarı paylaşanlar arasında çatışmaya yol açması da kaçınılmazdı. Haziran 1957'de Hruşçov'un bertaraf edilmesi gündeme geldiyse de, Prezidyum'dan çıkarılarak bertaraf edilenler Malenkov, Molotov ve Kaganoviç oldu. Böylece Hruşçov, hem SSCB'nin, hem sosyalist bloğun, hem de dünyanın en güçlü liderlerinden birisi haline geliverdi.

İç politikada Hruşçov yönetimi, hayat standardını yük-

53 Çin ve SSCB'de Reformlar

Stalin'in ölümünden sonra, Parti aygıtı içinde Stalinizmden arınma konusunda yaygın bir görüş birliği oluştuktan hemen sonra, örtük bir direnişin varlığı da zamanla ortaya çıktı. 1958'de Kremlin önünde bir arada Politbüro üyeleri (soldan sağa) Suslov, Hruşçov, Kozlov, Kosigin, Arestov, İgnatov, Kuusinen, Furtzeva, Kreşçenko, Brejnev ve Jvernek, bürokratik yapıyı tedricen dönüştürme çabası içinde görülmekle birlikte, Parti içi dengeleri de temsil ediyorlardı. Stalin dönemindeki muhalefet, Moskova Duruşmaları döneminden,ve savaştan sonra çok sert bir baskı karşısında kalmamış olmasına rağmen, sesini yükseltme hususunda onun ölümü beklemiş, doğan iktidar boşluğu ise Hruşçov iktidarı tam anlamıyla eline geçirene kadar, hatta ondan sonra bile, Parti içinde, ve gizli kapılar ardında yer alan iktidar mücadelelerine yol açmıştı.

seltmeyi, tarım ve sanayi üretimini arttırmayı hedefliyordu. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için, ilkin yönetsel bir merkezileşmeye gidildiyse de, daha sonra merkezileşmenin kırılmasına çalışıldı. Ancak yönetimin en önemli başarısı, tarım ya da sanayi alanında değil, uzay programının gerçekleştirilmesindeydi. Toplumsal alanda Hruşçov dönemi, Stalinizmden sonra görece bir özgürlük havası esmesini sağlamıştı ama, ekonomi ve dış politika alanlarında beklenen aşamalar kaydedilemedi ve SSCB sık sık, beklenmedik bir şekilde dış politikasıyla ekonomi programlarını değiştirmek zorunda kaldı: 1962'de Hruşçov'un Parti örgütünü tarım ve sanayi branşları olmak üzere ikiye ayırması, bu değişimlere verilebilecek örneklerden sadece birisidir; bölünme yerel parti örgütleri ve liderleri arasında çelişki ve çatışmalara yol açmış, yüksek parti organlarına dek ulaşan bu çatışmalar yönetimi ciddi biçimde sarsmıştı. Bütün bunlarda, Hruşçov'un kişiliğinin belli bir ölçüde payı olduğu iddia edilmektedir: Çabuk sinirlenen, sık sık karar değiştiren bir liderdi, Stalin'i "kişilik putlaştırması" ile suçlamıştı ama, kendisi de Stalin'inkine benzer bir "kişilik kültü" yarattı ve iktidarı "tek elinde" tuttu. Ta ki, 15 Kasım 1964'te beklenmedik bir şekilde, "ilerlemiş yaşı ve sağlık problemleri" nedeniyle yönetimden 'kendi isteğiyle' ayrılana dek. Böylece Hruşçov, SSCB tarihinde Kremlin'i ölmeden önce terkeden ilk lider oluyordu.

İktidardan düşüşüne ilişkin çok fazla şey bilinmemekle birlikte, o tarihte Hruşçov'un liderliğinin Prezidyum'a artık yeterince güven vermediği açıktır. İç politikada, özellikle ekonomik alandaki başarısızlığıyla güç duruma düşmüş, 62-63'de iktisadi büyüme oranlarındaki büyük düşüş ve1963'teki büyük kuraklık sonucu SSCB'nin ABD ve Kaneda'dan binlerce ton buğday ithal etmak zorunda kalışı bu durumu daha da kötüleştirmişti. Dış politikada Çin ile girişilen ideolojik mücadelenin başarısızlıkla sonuçlanması ve Batılı güçleri Berlin'den çıkarmak konusundaki çabaların sonuçsuz kalması, Hruşçov iktidarı için önemli olumsuz faktörlerdi. Ayrıca Hruşçov'un ulualararası ilişkilerde kimi zaman Sovyet dış politikasına aykırı çıkışları ve karar değişiklikleri de onaylanmıyordu: Örneğin, 1957'de Batılı diplomatlara "Siz kapitalistler beğenseniz de beğenmeseniz de, tarih bizim yanımızda. Sizi gömeceğiz" demesi tam bir soğuk duş etkisi yaratmış, oysa iki yıl sonra "Önemli olan, bir tarafın haklılığını kanıtlamak için silahlara başvurmaksızın ideolojik mücadeledeki konumumuzu koruyabilmektir" diyerek "barış içinde birarada yaşama" formülünü tekrar gündeme getirmişti. Aynı şekilde, bir Birleşmiş Milletler toplantısında delik ayakkabısını masaya fırlatması gibi, "devlet adamlığı" ile bağdaşmayacak küçük skandallara yol açmasıyla ünlenmişti. 1962 Füzeler Bunalımı sırasındaki tutumu ve geri çekilişiyle iç politikada çok eleştirilmiş ve Chamberlain'e benzetilmişti. Bütün görevlerinden alındıktan sonra, rahat, fakat yalıtılmış bir ortamda yaşadı. 11 Ekim 1971'de Moskova'da öldü.

işaretlerini, dünya komünist hareketiyle ilişkilerin tartışılması alanında da veriyordu. Hruşçov, kapitalizmden sosyalizme geçişte farklı ve alternatif yollar aranmasının yalnızca olağan değil, aynı zamanda gerekli olduğunu da vurgulamaktaydı. Sovyetler Birliği siyasal tarihinin en önemli olaylarından biri olan "Kişi Putlaştırması ve Sonuçları" başlıklı metnin okunuşu -SSCB halkları, ancak Batı'ya sızdırıldıktan sonra bu metinden haberdar olmuşlardı- Stalin dönemi uygulamalarının pek çok açıdan, temel nedenlere değinmeksizin suçlanmasını beraberinde getiriyordu. Batı'da daha özgürce düşünebilen bazı Marksist çevreler, coğrafya gereği oldukça uzaktan da olsa, Hruşçov'un metinlerinde ifade edilenlerden yola çıkarak SSCB ve yapısı, sosyalizmin karşılaştığı sorunlar gibi konular üzerinde daha derinlikli düşünebilme imkanını buldular.

Hruşçov dönemi olarak bilinen devri açan ünlü 20. *SBKP* Kongresi'nin, dünya politikası için hatırı sayılır derecede önemli sonuçları beraberinde getirdi. Bunlar arasındaki ilk ve belki de en kritik tavır değiştirmeyi içeren Stalin dönemi uygulamalarına ilişkin eleştiriler oldukça geniş bir sorgulamaya konu oluyordu. Bu durum, Batı sosyalistleri için ikileme düşmeksizin SSCB'deki uygulamaları onaylamayı gittikçe daha güç bir hale getirmekteydi. Hruşçov'un siyasal karşıtları, Molotov, Malenkov ve Kaganoviç 1957'de henüz Politbüro içinde çoğunluktaydılar. Sanayi örgütlenmesini tartışma vesilesiyle Haziran 1957'de toplanan Merkez Komitesi'nde Hruşçov, "Parti-karşıtı grubu" Politbüro'dan tasviye etti ve onaylanan Sanayi Reformu Programı'nın işletilmesi çerçevesinde kendisine karşı çıkan pek çok parti görevlisini de taşraya göndermeyi başardı. Bu arada Bulganin'in de Mart 1958'de görevden uzaklaştırılmasıyla Hruşçov, aynen Stalin dönemindeki gibi tüm iktidara sahip olmuştu.

Hruşçov'un gerçekleştirdiği reformlar birkaç kalemde özetlenebilir: Günümüzde bile hala SSCB'nin en büyük sorunlarından biri olmaya devam eden konut sorununun halledilmesi yolunda çalışmaların başlatılması; eğitim sisteminde yapılan değişiklikler; kol emekçilerinin ücretlerine zam; kolektif çiftliklere verilen ek ödenekler ve donanım katkıları. Bu arada, reformun en önemli parçası da, kolhozların *Devlet Traktör İstasyonları*'na resmi bağımlılıktan kurtarılmalarıydı. Stalin döneminde dur durak bilmeyen keyfi adli uygulamaları ortadan kaldırmak için bir adalet reformu da gerçekleştirilmeye çalışıldı. Yaratıcı sanatçılara daha rahat çalışma olanaklarının tanınmasına karşın, 1950'lerin sonlarında Boris Pasternak'ın Doktor Jivago adlı romanının yasaklanması, bu özgürlüğün hala bazı kısıtlamalara konu olduğuna dair önemli bir göstergeydi. Ekim 1957'de ilk yapay uydu Sputnik'in fırlatılışı, ülkenin ilerlemekte olduğu yolunda halka büyük bir moral kaynağı olmuştu. Hruşçov bu başarılara yaslanarak Sovyet resmî ideolojisinde de bir değişiklik yapmış, ülkenin sosyalizmden komünizme geçmekte olduğu dönemi 1959'da aceleyle müjdelemişti; buna göre komünizm dört beş yıllık plan sonunda diğer bir deyişle 20 yıl içinde erişilmesi gereken hedefti.

Üretim araçlarında devlet mülkiyeti ilkesini topyekûn tehlikeye atmış görünmemek için Hruşçov savunma ve hayati önem taşıyan ağır sanayi dallarında devlet denetiminin korunmasını, ama diğer tüm üretim dallarında, özellikle tüketim malları üretimi alanında Moskova merkezli bakanlıkların denetiminin ortadan kaldırılmasını savundu; buna bağlı olarak işletmeler bölge düzeyinde örgütlenecek *sovnarhoz*'ların (özel yerel ekonomik konseyler) denetimine bırakılacaktı. 1920'lerde *NEP* politikası çerçevesinde belli bir süre varolan bu

konseyler, işletme yöntemlerini basitleştirmek, bürokrasiyi azaltmak ve idareyi üretime yakın kılmak gibi reformcu amaçlara hizmet edeceklerdi.

Buzların Çözülmesi ve Detant

Dış siyaset alanında da SSCB, 1955-1960 arasında Stalin dönemindeki genel eğilimlere taban tabana zıt bir süreç içine girdi. 1955 baharında Avusturya Barış Antlaşması onaylandı, ve Yugoslavlardan ideolojik ve siyasal bağımlılık talep edilmeden ilişkilerin normalleştirilmesi kabul edildi. ABD ile silah sınırlandırılması görüşmeleri de gelecek vaadediyordu. Bir süre sonra SSCB Federal Almanya'yı tanıdı ve Finlandiya'daki son askeri üssünü de boşalttı. Sovyetlerin bazı konularda anlaşmaya varılması isteği, Cenevre'de Hruşçov-Eisenhower görüşmesiyle başlayan (somut sonuçlar elde edilemese de) barış sürecini hızlandırdı.

"Üçüncü Dünya İlişkileri" platformunda da, "komünist olmayan ilerici ülkeler"e yardım edilmesi biçiminde bir kavramın getirilmesiyle önemli bir strateji değişimi yaşandı: Bu bağlamda Mısır'a bir süre Çekoslovakya aracılığıyla yapılan Sovyet silah yardımı, Hruşçov ve Bulganin'in 1955'teki ünlü Güney Asya ziyareti, SSCB'nin dış ilişkiler alanını genişletti.

ABD ile ilişkiler, 1956 İsrail-Arap çatışmasının önünü almakta işbirliği yapılabilmesi sayesinde iyileşmeye doğru gitmekteydi. ABD ve Avrupa ülkeleri ile ticari ve kültürel ilişkilerde ilerlemeler kaydedildi. Silahlanmanın sınırlandırılması konusunda ise, karşılıklı görüşmelerde gelişmeler kaydedilmesine rağmen, 1963'te imzalanan kısmî nükleer deneme-yasağı anlaşmasına kadar somut bir başarı elde edilemedi.

Polonya'daki gösteriler ve Macaristan ayaklanması, 1956'da SSCB'yi bu iki ülkede farklı çözüm yollarını uygulamaya zorladı. Polonya'da verilen bazı ödünler sayesinde Gomulka iktidarı güçlendirilirken, Macaristan Kızılordu tarafından işgal edildi. Yine bu dönemde, 1949'da yaratılan *COMECON* Doğu Avrupa ülkeleri arasında ilk defa bir ekonomik koordinasyon ve işbirliği programını geliştirebildi. 1955'deki Varşova Antlaşması ile, SSCB'nin Federal Almanya'nın yeniden silahlandırılmasına karşı çıkışı somutlaştırılarak, Demokratik Alman ordusunun kontrolünün Sovyet ordusunda kalması kararlaştırıldı. 1960-64 döneminde, siyasi hayat Hruşçov için artık eskisi kadar kolay değildi. Bir ABD U-2 casus uçağının Sovyet toprakları üzerinde düşürülmesi ve Küba füzeler bunalımı, Parti içinde güçlü bir yer tutan askerî baskı grubunun, ağır sanayiden çok tüketim malları üretimine ve toplumsal refah araçlarının geliştirilmesine ağırlık veren Hruşçov'un reformist uygulamalarına karşı daha şiddetli eleştiriler yöneltmelerine yol açtı. Mihail Suslov ve Frol Kozlov, Hruşçov'un "sosyal liberalizmi"nin SSCB'yi güçsüz duruma düşürdüğü yollu sert eleştirilerde bulundular.

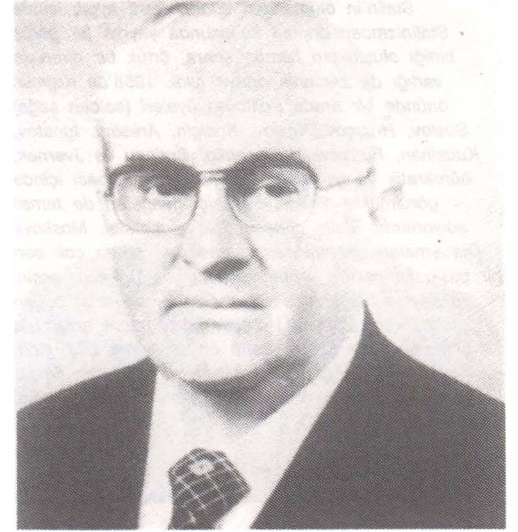
Böylece Hruşçov, 1960 sonrasında eski reformcu politikasına zıt bir tutum içine girdi: Silah sanayisini ve ağır sanayii güçlendirici önlemler, ceza yasalarına bazı ağırlaştırıcı hükümlerin eklenmesi, 'aylak ve yoldan çıkmış olanlara' karşı anti-parazit yasalarının çıkartılması ve Hruşçov'un soyut sanata yönelttiği 'kişisel' eleştiri, bu 'tutucu' paketi oluşturan belli başlı öğelerdi. 1962'de Parti içinde gerçekleştirmeyi başardığı yeni bir kadrolaşma girişimiyle Hruşçov yakın çevresini de güçlendirebilmişti.

Hruşçov'un politikasına yönelik muhalefet 1962'den itibaren yoğunlaşmış, hatta 1964 içinde *Pravda*'da doğrudan eleştiri yazıları yayımlanmıştı ama, Ekim 1964'teki Merkez Komite toplantısında Hruşçov'un, bütün görevlerinden (Birinci Sekreterlik, Başbakanlık, Rusya Cumhuriyeti Merkez Komitesi Bürosu Başkanlığı) alınması her şeye rağmen beklenmedik bir gelişmeydi. Devrilişinden sonra, çabuk öfkelendiği, bitip tükenmek bilmeyen reorganizasyon politikalarına yöneldiği ve rastgele kararlar verdiği doğrultusunda Parti yayın organı tarafından dolaylı olarak suçlanan Hruşçov'un yerine; Brejnev, Podgorniy ve Kosigin'den oluşan bir *triumvira* geçti ve uzun bir süre için, Stalin'in ölümünden sonraki "kolektif liderliğe" benzeyen bir süreç yaşandı.

Hruşçov'un trajedisinde reform politikalarından vazgeçmek zorunda bırakılışından kaynaklanan bir destek yoksunluğunun büyük payı vardı. Diğer taraftan SSCB'deki uygulamaların "reforma, hatta ufak tefek değişikliklere" açık olmadığını, bu türden her çabanın başarısızlıkla sonuçlanacağını varsayan görüşün Brejnev dönemi olarak adlandırdığımız "atalet" sürecini temellendirecek kadar güç kazandığı söylenebilir. Yıkılışının yakın olduğunu gösteren bir diğer görüngü de, ekonomik politikaların ve üretim süreçleri üzerindeki baskının yarattığı ortam, reformların yarattığı rahatlamayla birleşmesi sonucunda ülkenin ağır sanayiinin yoğunlaştığı pek çok bölgede önemli toplumsal karşı çıkışların ve grevlerin yaygınlaşmasına yol açtı. 1962-63'de parça başına verilen ücretin arttırılması ve para reformu özellikle Novoçyerkask bölgesinde bastırılması yirmi kişinin ölümü ile sonuçlanan işçi gösterilerine neden oldu. Böylece 1964'e gelindiğinde Hruşçov'un toplumsal veya siyasal hiçbir desteği kalmamıştı.

Brejnev Dönemi

Hruşçov'dan sonra iktidarın tümüyle Leonid Brejnev'in eline geçişi, 6 yıl gibi uzun bir süre aldı: Ekim 1964'ten itibaren Brejnev 1. Sekreter olarak gücünü hissettiriyor, eski çalışma arkadaşlarını önemli görevlere getirmeyi başarıyordu ama, Aleksandr Kosigin ile Podgorniy'in

ANDROPOV, YURİY VLADİMİROVİÇ (1914-1984)

Çok kısa süren iktidarı döneminde SSCB'de "reformların olanaklı olup olmadığı" tartışmasını başlatan bir politik çizginin yapıcısı olan ve Gorbaçov'un öncülüğünü üstlenen Yuriy Andropov, 15 Haziran 1914 tarihinde bir demiryolu işçisinin oğlu olarak Nagutskoye'de dünyaya geldi. Gençliği telgrafçılık, kayıkçılık gibi çeşitli işlerde çalışmakla geçen Andropov teknik liseden mezun olduktan sonra Pyetrozavodsk Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Devrim sonrası Yaroslavl bölgesi Komsomol örgütünde politik çalışmalar yürüttü. 1939'da Karelya ve Finlandiya Komsomol örgütünün başına geçti. Alman işgalinde bu bölgedeki partizan savaşlarında örgütçü ve komutan olarak savaşa katıldı. Savaş sonrası Pyetrozavodsk Parti temsilcisi seçildi.

Andropov, 1951'den sonra Parti Sekretaryası kadrolarına katılmak üzere Moskova'ya yerleşti. 1954'den sonra SSCB'nin Macaristan Büyükelçiliği görevini üstlenerek, 1956'daki Macar ayaklanmasının *Kızılordu* tarafından bastırılması sürecinde önemli görevler üstlendi. Moskova'ya döndükten sonra Parti Sekretarya'sında yeniden görev aldı. 1967'de *KGB* başkanlığına atandı ve Sekretarya'daki görevi sona erdi. Buna ek olarak aynı yıl içinde Politbüro yedek üyeliğine seçildi. 1973'te ise asil üye oldu. Brejnev iktidarının son dönemlerinde 24 Mayıs 1982'de gelecekte Parti Genel Sekreterliğine getirilmesi planı uyarınca *KGB*'deki görevinden istifa etti. Brejnev'in ölümünden sonra 12 Kasım 1982'de *SBKP* Merkez Komitesi tarafından genel sekreterliğe seçildi.

Yuriy Andropov'un Brejnev'in ölümünden sonra Parti Genel Sekreterliği'ne getirilmesi, eski *KGB* başkanı ve "esrarengiz" kişiliği nedeniyle Batı'da bir şok etkisi yaratmıştı. Bunun yanında, iktidarının ilk birkaç ayı içinde gerek uluslararası ilişkiler, gerekse iç reformlar konusundaki olumlu tavrı bir *KGB* başkanına asla yakıştırılmamış, oysa reformcu eğilimlerin genellikle *KGB* içinde örgütlenmiş, gerek Batı'yı gerekse Sovyet toplumunu bürokratik kadrolardan daha iyi tanıyan çevreler tarafından desteklendiği ve savunulduğu unutulmaktaydı. Reformlar açısından Andropov, ülkeyi yirmi yıla yakın bir zamandan beri yönetmiş olan Brejnev'den, gelişmekte olan bir ekonomiyi devralmamış olduğunun farkındaydı. Para ve maddi kaynaklar arasındaki yapısal dengesizliğin giderilmesini zorunlu kılan bir dönemde iktidara gelmesine karşın, Andropov'un bu alanda reformlara gidilmesi konusundaki önerisi Gosplan Başkanı Nikolay Baybakov tarafından pek "gerçekçi" bulunmamıştı. Andropov'un seleflerini "verimsiz bir deneme-yanılma" yöntemi içinde hareket etmekle suçlayan, Haziran 1983 *SBKP* MK Plenumu toplantısına ilettiği rapor, sonradan *perestroyka* bağlamında ortaya atılacak "ılımlı" görüşün, özellikle üretimin örgütlenmesinde üretim aygıtlarına ve işletmelere daha büyük özerklik verilmesi bağlamında bir çok nüvesini içermekteydi.

53 Çin ve SSCB'de Reformlar

Sovyet ekonomisi Brejnev'in son dönemlerinde büyük bir yapısal bunalımın sinyallerini vermeyi başlamıştı. Tüketim malları üretiminin gerektiği gibi planlanamaması, gıda sektöründe önemli sıkışıklıklara yol açan tahıl üretimi düşüklüğü gibi sorunlar, gittikçe daha fazla etkilerini hissettirmeye başladılar. Brejnev'in ölümünden sonra bürokratik hantallıklar, ve ekonominin örgütlenmesindeki aksaklıklar yüzünden yapılan ısrafın, ve Devlet'in üst düzey görevlilerini de içeren yolsuzlukların ortaya çıkarılması, karşı karşıya kalınan sorunların büyüklüğünü açıkça ortaya koymaktaydı. Sovyetler'in en büyük barajlarından biri olan Kuybişev barajının şu anda çalışamaz ve işe yaramaz bir durumda oluşu -üstelik enerji sağlamak amacıyla inşa edildiği kömür havzasını da baraj gölünün suları altında bırakarak-, içinde Brejnev'in (altta) damadının da yer aldığı bir yolsuzluk şebekesinin milyonlarca doları bulan bir kaçakçılık olayının ortaya çıkarılışı bu tür sorunların öneminin Gorbaçov'un bürokrasi ve karaborsacılığa, alkolizm, uyuşturucu bağımlılığı ve yolsuzluklara karşı açtığı savaşın ne kadar önemli olduğunu gösteriyordu. Perestroyka ortamında, fon ekonomisi ile fiyat reformunun tam anlamıyla yeniden bütünleştirilememesi,bazı malların artan talep karşısında hükümet tarafından tesbit edilmiş "resmi" fiyatlarının çok üstünde alıcı bulmasına neden olmaktadır. Perestroyka'nın yeniden yapılaştırdığı üretim aygıtının veremediklerini frutsovşçiki'lerin (karaborsacılar) kolaylıkla halka sunabildikleri, ve bir araştırmaya göre Sovyet halkının yüzde 84'ünden fazlasının bu "ikinci pazarın" mallarından faydalandıkları gözlemlenmektedir (yanda). Yabancı sigaradan döviz kaçakçılığına, Tayvan malı elektronik araçlardan Beluga havyarına kadar pek çok ithal ya da az bulunur malın yanında temel tüketim maddeleri arasında bulunan pek çok malın da "gerçek fiyat" mekanizmalarının tam anlamıyla oluşmadığı bu geçiş dönemi ortamında karaborsaya düşmesi, KGB ajanlarının sokaklarda "vergi memuru" görevlerini bile yerine getirmek zorunda kalmalarına yol açmaktadır. Bu durumun dolaysız etkisi, tüm kampanya ve çağrılara karşın karaborsacılığın, kumarın ve fahişeliğin "Glasnost'un paradoksal bir görünümü" olarak daha da artmasına, kentsel nüfusun üzerinde, salt karaborsaya dayanan enflasyonist baskının son derece ağırlaşmasına yol açmaktadır. Görünüşte pazarda gerçekleştirilecek fiyat -ve ondan asla bağımsız olamayacak ücret- reformları sosyalist demokrasinin yerleştirilmesi olarak öngörülen Glasnost ve demokratikleşme reformlarına karşıt bir perspektif içinde belirmektedirler. Neredeyse bir "serbest pazar" oluşturan karaborsa sektörü, bu iki karşıt uç arasında bir uzlaştırma girişimini gerekli kılan reform ve dengeleme projelerinin eksikliğinin hissedildiği noktalarda ortaya çıkmaktadır.

de Parti içinde Brejnev kadar desteği bulunuyordu. 6 yıl boyunca sınırlı iktidarını yavaş yavaş ve ılımlı bir şekilde pekiştiren ve 1982'deki ölümüne dek sürecek siyasi ortamı hazırlayan Brejnev, 1970'de *SBKP* Genel Sekreteri olarak bütün gücü kendisinde toplamayı başardı. 1964'de başbakanlığa getirilmiş olan Kosigin ölene dek bu görevinde kaldı, ancak 1965'te devlet başkanı olan Podgorniy 1977'de, pek açık olmayan sebeplerle görevden affedilecek, yetkileri de Brejnev'e aktarılacaktı...

II. Dünya Savaşı'nda *Kızılordu*'da Tuğgenerallığe kadar yükselen Brejnev, Parti içinde özellikle tarım ekonomisi alanında önde gelen uzmanlaşmış kadronun içindeydi. *SBKP* 19. Kongresi'nde *SBKP* Merkez Komitesi üyeliği, Politbüro yedek üyeliği ve Merkez Komitesi Sekreteryası'na seçildiyse de Stalin'in ölümüyle bu görevlerden alınmış, ancak 20. Kongre'de yine aynı statülere kavuşmuştu. 1955-60 döneminde Merkez Komite'nin etkili sekreterlerinden biri olan Brejnev, 1960'da Politbüro üyeliğinden feragat etme pahasına 'etkisiz' bir görev olan devlet başkanlığına getirilmiş, ancak 1963'de Hruşçov'un halefi sayılan Frol Kozlov'un "sağlık nedenleriyle" siyasetten çekilmesiyle 1. Sekreterliğin yeni mirasçısı konumuna ulaşmıştı. Siyasal kariyerini Hruşçov'a borçlu olan Brejnev "kolektif liderlik" içinde hemen her zaman inisiyatifi elinde tutmuş, 1966'daki 23. Parti Kongresi'nde *SBKP* Merkez Komitesi Birinci Sekreterliği yerine, Stalin'den beri kullanılmayan "Parti Genel Sekreterliği" ünvanını almış, bu da, Brejnev'in Parti içindeki ortodoks eğilime yeşil ışık yakması olarak yorumlanmıştı. "Kolektif liderlik" yönetim yapısında önemli bir değişimi getirmedi, üstelik '70'lerin başına kadar Politbüro içinde dikkate değer bir tasfiye hareketi de gözlenmedi.

Brejnev yönetiminin karşılaştığı en büyük iç sorun tarımsal üretimde ortaya çıktı. Mart 1964'te ilan edilen kolhozlara ve devlet çiftliklerine yönelik yeni program, toplam yatırım fonlarının üçte birine yakın bir yekunun tarıma aktarılması, tarım makineleri fiyatlarının düşürülmesi ve yeni teşvikler, tarım rekoltesini beklenen düzeye çıkartamadı; '70'lerde SSCB, dünyanın en büyük tarım ithalatçısı durumuna geldi. Brejnev'in Eylül 1965'te açıkladığı ekonomi alanındaki reformlar ise, Hruşçov döneminde kurulan *bölge ve ekonomi konseylerinin* kaldırılmasını, merkeziyetçiliği öngörüyor, Stalin dönemindeki sisteme geri dönüşten başka bir şey ifade etmiyordu. 1966-70 beş yıllık Devlet Planı'nda, Hruşçov'un koymuş olduğu hedefler küçültüldüyse de, bu hedeflere de ulaşılamadı; uzay ve silah teknolojisindeki gelişmeler dışında, sanayi üretimi sürekli bir düşüş içindeydi.

Sanayi üretimindeki sürekli düşüşü, '50, '60 ve '70'lerin sorunları olan dalgalanma hareketleri, çalışma disiplini ihlalleri, işbaşında grev, alkolizm gibi eğilimler de önemli ölçüde etkilediler. 1950'lerde işyeri seçiminin eskisine göre liberalleşmesiyle gündeme gelen işyeri değiştirmenin oluşturduğu dalgalanma, sektörden sektöre ve bölgeden bölgeye önemli farklılıklar gösteriyordu. Dalgalanma hareketleri, 1960'lara gelindiğinde tüm Sovyet sanayisinde yüzde 19'u buluyor ve bu düzeyi 1972'ye kadar koruyordu. Çalışma ve yaşam koşullarına ilişkin hoşnutsuzluk ve işçilerin karşılaştıkları zorluklar karşısında bireysel çözüm arayışı içine girmeleri, dalgalanma hareketlerinin temel nedenleri arasındaydı.

Üretim sürecinde karşılaşılan bir diğer sorunu da çalışma disiplininin ihlali oluşturuyordu. Erkek işçiler arasında daha yaygın olan çalışma disiplini ihlallerinden başlıcaları arasında özürsüz olarak işyerinde bulunmama, işe gecikme, işyerini zamanından önce terketme, işyerindeki talimatlara uymama ve alkol alma alışkanlığı ve işi aksatma sayılabilirdi.

Sovyet Toplumunda Kültürel Canlanmaya Doğru

"...O ideolojik zehir, -şarlatan yenilikçilerin buluşu olan terimi kullanmak gerekirse- mesaj, Rus romanı üzerindeki etkilerini geçtiğimiz yüzyılın ortalarında göstermeye başladı ve yüzyılımızın ortalarında bu romanı katletti." Vladimir Nabokov'un Rus edebiyatı üzerine *Edebiyat Dersleri*'nde yer alan bu zehir-zemberek yargısı çok fazla ciddiye alınmayabilir -zaten kendisi Dostoyevskiy'i de yazardan saymamaktadır- ama, Tolstoy'dan Gorkiy'e, Çehov'dan Mayakovskiy'e, çığır açıcı pek çok yazarı yetiştiren, devrimin ilk yıllarında fütüristleri, konstrüktivistleri, biçimcileri... besleyen kültürel iklim, SSCB'de '30'lardan itibaren yerini donuk ve kısır bir ortama bırakarak, aniden kuraklık ve çoraklığa dönüşmüş gibidir. Bu olgunun kaynağı, sanatçı ve aydınlar üzerinde özel bir baskı kuran, 'bireysel'liğe amansızca savaş açan Stalin döneminde ve bu dönemin Jdanov tarafından yönlendirilen resmi sanat siyasetinde bulunur genellikle. Oysa, ne Stalin'in 1953'te ölmesi, ne sanatçıları küçük gören Hruşçov'un iktidardan düşüşü, hatta ne de '80'ların demokratikleşme süreci, SSCB'de devrim öncesi ve sonrasına benzer bir kültürel canlanmayı beraberinde getirebilmiştir...

Yayınlandıktan sonra Batıda SSCB'deki gelişmeleri özetleyen bir '*magnum opus*' payesi atfedilen *Arbatskoye Dyetstvo* (Arbat'ın Çocukları) adlı kitabın yazarı Ribakov, bir röportaj sırasında "Stalin benimi.. Onsuz ne ben varolabilirdim, ne de bu kitap..." sözleriyle, belki de Sovyet kültüründe bugüne dek içten içe gelişen, şimdilerde neredeyse bir patlama eşiğinde olduğu düşünülen bazı eğilimleri su yüzüne çıkarıyor: Şimdiye kadar *putlaştırma karşıtlığı kültü*nü temsil eden kişilikler, Batı kültürünün doğrudan benimsediği, hakılıkları su götürmez aydınlar olarak kabul edilmekteydiler. Bu kolay başarı, belki de bu kişiliklerden çok, onların Batı tarafından kabul ediliş biçimlerinden kaynaklanıyordu: Sovyet aydını, uzun süredir, yalnızca Gulag'dan kurtulmak için mücadele verme peşinde Batı'nın desteğini beklerken, Batı'nın bizzat kendisinin de Gulag'dan kurtulması gerektiğinin farkına varmamıştı.

Gorbaçov'un getirdiği yeniliklerden birisi, Sovyet aydınının asırlık özlemlerinden birini, Rusların Avrupalı oldukları inancını pekiştirmeye yönelikti. Avrupalılık araçları Sovyet toplumunda, özellikle kentli çevrelerde zaten bulunmaktaydı ama, *Glasnost*'la birlikte bu araçların da 'verimli bir tarzda' kullanılmadıkları, mini etek modasını onbeş yıl geriden takip etmenin pek de kabul edilebilir olmadığı ortaya çıktı. Sovyet toplumu, pek *tüketim toplumu* olmasa bile, en azından bir *tüketim isteği toplumu* haline gelmişti: Piyasada bolca bulunan 'defolu' malların yanıara, tüketilemeyen 'kaliteli' malların bulunduğu bir ortam; "manto altı kitapları", kaçak videofilmler, siyasetinin ta kendisi olarak algılanan rock ürünleri... Tek bir markası olan, seçme şansı vermeyen bir sabunun, kumaşın, hatta ilacın kullanımına nasıl güvenilebilirdi?

Muazzam Sovyet üretim mekanizmasının sunduğu arz, böylesi taleplerle uzaktan yakından ilişkili değildi. İşte, tüm ciddiyetiyle ve bilimsel bir söylem içinde karşımıza çıkan "*yeniden-yapılanma*", ancak bu olanakları sağladığı zaman gerçekleşmiş sayılacaktı: Gorbaçov kendine özgü bir sertlikle işe başlıyordu; Sovyet işçisi "dünyanın en kötü, en tembel, en verimsiz işçisi haline" getirilmiş, alkol ve uyuşturucu (yalnızca Afganistan ya da silahlanma yarışı değil), SSCB'nin en önemli belaları haline gelmişti. Sovyet toplumu korkutucu bir "atalet" içinde bulunuyordu ve eskisi gibi, salt iktisadi reform programlarıyla, Sovyet insanının, *homo sovieticus*'un yaşamı da yeni baştan düzenlenmeksizin bu tür sorunların aşılması olanaksızdı. Ama Sovyet toplumu, arzın arttığı her birim için, talebin birkeç birim yukarılara fırladığı bir toplumdu. İktisadi göstergelerin enflasyona işaret etmediği bir durumda, talep fazlasının elle tutulur varlığı -kuyruk enflasyonu- hissedilmekteydi.

Görüntü olarak bir zenginlik havasında sunulmaya çalışılan Sovyet sanat ve entelektüel yaşamı da, bu talebin artış sürecinden nasibini almıştı. 1985-87 arasında, geçmişte çekilmiş ve gösterime çıkarılmamış çok sayıda film raflardan indirilerek gösterime girdi: German'ın *Yol Testi*, Panfilov'un *Topika*'sı ve Abuladze'nin *Pişmanlık*'ı... Bu filmlerden ilki, onbeş yıl süren bir yasaklamadan sonra, ancak Çernenko zamanında sinemalarda gösterilebilmişti. Bu arada Nabokov ve Gumilyev gibi yirminci yüzyıl Rus yazarlarından birçoğunun kitapları basılmaya ve büyük okur kitlelerine yayılmaya başladı. Yakınlarda ölen Trifonov ve Vysotskiy gibi yazarlar üzerine edebi-siyasal tartışmalar başlatıldı. Yeniden kamuoyuna sunulan yasaklanmış filmlerden, Brejnev döneminde "Buharin karşısında gerekli eleştirel tutumu almadığı" gerekçesiyle yasaklanan, aslında Devrim döneminin son derecede çarpık bir görünümünü yansıtan Şatrov'un belgesel filmi piyasaya sürüldüğünde, belki de yasaklanmasaydı erişemeyeceği bir üne ve ilgiye kavuşmuştu. Ama en azından, Şatrov'a yöneltilen eleştirilerin de gösterdiği gibi, Devrim liderleri arasında (otosansür nedeniyle) Troçki'yi görüntüye getirmeyen bir filmin pek de doyurucu sayılmadığı bir ortama gelinebilmişti.

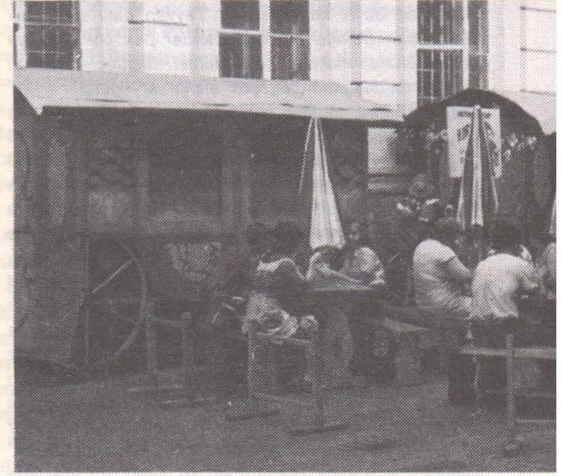
Öte yandan, bu geniş yayın faaliyeti va talebi, ciddi karşı çıkış ve tutucu direnişlerle karşılaşmıyor değildi. Örneğin *Arbat'ın Çocukları*, 27. Parti Kongresi öncesinde SSCB'nin belki de en önemli siyasal-edebi olayı haline gelirken, tutucu çevreler kitabın yayınlanmasına sert bir şekilde karşı çıkmışlardı. Buna karşın hemen tümü Perestroyka ve *Glasnost* yanlısı faaliyet içinde görülen, günlük tirajları 200 milyonu bulan gazete, ve aylık tirajları 240 milyonu bulan dergilerin satıldığı gazete bayilerinin daha sabahın erken saatlerinde "yok satmaya başlamaları", Sovyet yayıncılığının artık yalnızca "arzdan ibaret olmayan", büyük bir politizasyona işaret eden bir hareketlenme dönemi yaşadığını gözler önüne sermektedir. Klasikleşmiş "samizdat yazarı" ve *Sosyalist Kulüpler Federasyonu* kurucusu Boris Kagarlitskiy ise, "reformcu sol" perspektiften sunduğu değerlendirmesinde bu aşırı politizasyonun oluşturabileceği kaypak zeminin tehlikelerine dikkat çekmektedir: "*Entelektüel katharsis* ortamı tek başına *Perestroyka*'nın her an karşı karşıya kalabileceği o 'sessiz komplo' karşısında eli kolu bağlı kalabilir. Cesur bir basın, durumu değiştirebilmek bir yana, daha da büyük bir kargaşalık yaratmaktan başka bir şey yapamaz..."

Basın-yayın hayatından daha geniş bir başka çerçeveye geçersek: SSCB'de şu anda 30 binden fazla *informal* grup bulunduğu tahmin edilmektedir ve bunların çoğu kültürel ya da çevreci gruplar olmasına karşın, aralarında önemli sayıda (yüzlerle ölçülen) farklı siyasal grup ve kulüpler de bulunmaktadır. Büyük bir çoğunluğu da, geçenlerde "totaliter rejime karşı tek muhalefet partisi" edı altında kuruluşunu ilan eden *Demokratik Birlik* hareketinden farklı olarak kendilerini rejim karşıtı saymamaktadırlar.

Bu düzeyde hareketlenmelerin varlığına rağmen, *Perestroyka* karşıtı tutucu güçlerin en büyük yandaşı, belki de hâlâ Sovyet yaşamına egemen olan ve "*Glasnost* argosuna" da giren "inisiyatif eksikliği" ve "yenilik korkusu"dur. Çok sayıda grubun, aslında hâlâ Parti raporlarında ve Gorbaçov'un konuşmalarında yer alan konularla sınırlı kalmaları, bu inisiyatif yoksunluğunun önemli bir sorun oluşturduğunu gösteriyor... Bu düzeyi aşabilen grup ve örgütlenmelerin sayısı gerçekten de çok azdır. Moskova'da demokratik ve sosyalist grupların biraraya gelmesiyle 1988'de oluşturulan *Narodniy Front* (Halk Cephesi) belki de bunlardan en önemlisi. Milliyetçi motiflerle ortaya çıksalar bile, 1989'un ürünleri olan Estonya ve Azerbaycan Halk Cepheleri de bu tür örgütlenmeler arasında sayılabilir. Öte yandan tutucu eğilimlere sahip grup ve kulüpler de bulunmakta, hatta yenileri bile kurulmaktadır; Ortodoks kilisesini destekleyen 'Rus' hareketlerden, müslüman tarikatlerine, Doğu cumhuriyetlerinde İslamcı-şeriatçı akımlara kadar...

Boris Kagarlitskiy, ülkenin aydın kesiminin böyle bir değişim karşısında ne hazırlıklı, ne de istekli olduğunu karamsar bir ifadeyle vurguluyor: Ona göre, liberal kılıklı, "batılılaşmacı" Sovyet aydın ve edebiyat çevrelerinin "tinsel büyük uyanış" diye selamladıkları, aslında, '70'lerde dondurulmuş bir çerçevenin aynen yeniden diriltilmesinden başka bir şey değil. Sanki geçmişte yitirilmiş mevkilerin/mevzilerin yeniden ele geçirilmesiyle yetinilmelidir... Bu, özellikle değişim siyasetinin en sadık yandaşları arasına giren Sovyet resmi yazarlar birliklerinin ve sanat kuruluşlarının siyaseti haline gelmiş; Brejnev döneminin en ateşli savunucuları, şimdi tüm güçlerini değişim yandaşı bir söyleme aktarmışlardı. Sovyet aydınının değişim içinde kendine daha uzun bir süre boyunca kararlı bir yer edinemeyeceği söylenemez mi?

Sanat, belki da Sovyet aydınının çelişkilerinin belirginleştiği en önemli alan. Batılı çevrelerin önünde, bir toplantıda o zamanlar SSCB'yi yeni terketmiş bulunan Andrey Tarkovskiy ve Yuriy Liyubimov'u eleştiren tanınmış aktör Mihail Ulyanov, özellikle ikincisinin şikayetçi olmaya pek hakkı olmadığını, çünkü hiçbir eseri üzerinde sansür ya da baskı uygulanmadığını, Liyubimov'un "hiç bir eserinin gösterimine izin verilmemiş olduğu için" ülkeyi terkettiği gerçeğini pek iyi bilmesi gerektiği halde, 'açık yüreklilikle' söyleyebiliyordu Ulyanov'a göre "bunalım, sistem tarafından değil, bireyler tarafından" üretilmekteydi

Aslında entelejansiyanın beklentileri açısından Gorbaçov'un karşılanışı, Hruşçov döneminden farklı olarak 'sol-kanat aydınların' ani yükselişleri ve yeni görüşlerin hızla dallanıp budaklanması biçiminde gerçekleşmemişti. Sansasyonel-estetik bir ayaklanma söz konusu değildi: 27. Kongre, 20. Kongreye benzer büyük bir şok getirmemişti beraberinde. Ancak, böylelikle belki de daha sağlam görünen, ve gelecek vaadeden bir perspektif açılmaktaydı. Gorbaçov'un değişim siyasetlerinin Sovyet kültüründeki etkisi ani çıkışlardan çok, ağır ağır ilerleyen, derinlikli değişimlerdi. Hruşçov dönemindeki gibi 'hataları düzeltmek' talebiyle yetinilmiyor, toplumun toplumsal, siyasal ve kültürel yapısında temellere kadar inen bir değişim öngörülüyordu.

Yine de, değişim siyaseti ile kültürel özgürleşme arasındaki etkileşimin gerektiği gibi kurulduğu söylenebilir mi? SSCB'nin iktisadi programlar çerçevesinde bugünden yarına Batılı anlamda bir *tüketim toplumuna* dönüşeceğini söylemek, şimdilik oldukça zor görünüyor. Kaldı ki, istenenin bu olmadığı da açıktır. Buna karşın, Gorbaçov'un Sovyet işçi sınıfına, toplumsal atalete ve çürümüşlüğe yönelen sert saldırıları, kimi zaman dev bir kitle toplumuna eleştiri yöneltildiği izlenimini uyandırmaktadır; tüketime dayanmayan bir kitle toplumu... Bu kitle toplumunun -eğer böyle bir adlandırma mümkünse- devlet terörü, baskı ve zorbalıkla birörnek bireylerin 'kurulması'nın eseri olduğunu söylemek ise safdillikten öte bir şey olamaz; hiçbir baskı ve 'zulüm' aygıtı, 280 milyonluk bir toplumu bir başına şekillendiremez çünkü. Özellikle kültürel açıdan bakıldığında, Sovyet toplumunda eleştirilere konu olan atalet, çürümüşlük vb. özellikleri, -sanatçı ya da üretici olsun olmasın- bireylerin inisiyatif yoksunluğundan kaynaklandığına ilişkin yaygın kanıya göre, *glasnost* sonrası Sovyet toplumu kültürel bir rönesansı müjdeleyen koşullara sahiptir...

Elbette yılgınlığın hakim olduğu uzun bir dönemden sonra eyleme geçmenin, değişiklik taleplerinin çok daha zor koşullar altında olduğu açıktır. Ama önemli olan, tüm bunlara rağmen, 27. Kongre dolaylarında, böyle bir değişimin ilk kez ivmelenmiş olduğu gerçeğidir. 27. Kongre'nin hemen ardından sansür güçlerinin önemli ölçüde makaslandığı, televizyonun yapısında ve içeriğinde önemli değişikliklerin meydana geldiği, ve asıl önemlisi, Kültür Bakanlığı'nın sanat etkinliklerini düzenleme ve güdümleme işlevlerinin önemli bir kısmını fiilen kaybetmeye başladığı görülüyordu. Geçmişte 'underground' statüdeki birçok kitap şimdi, yalnızca 'yasaklanmış' olmaları yüzünden coşkuyla karşılanıyor!

Devrim döneminde fütüristlerin, konstrüktivistlerin, sonra da Proletkült'çülerin "sanatı halka taşıma"da sokaklara mevzilenmeleri, altmış yıllık sanatı akademikleştirme pratiğinden sonra başka biçimlerde yeniden ortaya çıkıyor. Fotoğrafta Moskova'daki ünlü Arbat sokağı görülüyor.

Gazete okumak, artık yavaş yavaş günlük bir rutin olmaktan çıkarak başlı başına çekici bir uğraş haline gelme yolunda: Bunda, okurların önündeki tek seçeneğin, artık 'resmi' yazı ve görüşlerle dolu, yazılanların önceden bilindiği 'tek tip' gazeteler olmamasının büyük payı var herhalde... Geçmişten bugüne bir ölçüde 'avant-garde' addedilebecek *Sovyetskaya Kultura* (Sovyet Kültürü) dergisi, özellikle aydınların, sanatçıların ve halktan kişilerin, toplumsal dengesizlik ve adaletsizlikleri, sansür ve yaratıcılığın önüne dikilen diğer engelleri eleştirdikleri "Doğrudan Eleştiri" adlı bir sütun açan ilk samizdat dışı Sovyet yayın organıydı. Genel Yayın Yönetmenliğini pek de değişim yanlısı biri olduğu düşünülemeyecek A. Çakovskiy'nin yaptığı ünlü *Literaturnaya Gazeta* (Edebiyat gazetesi) da yavaş yavaş benzeri açılımlar içinde görünmektedir. Tirajı *Glasnost* sonrası görülmedik ölçüde artan (3.5 milyon) ünlü *Ogonyok* (Alev) dergisi ise, bir çok açıdan bu konudaki öncülüğü hiç kimseye kaptırmıyor.

Ayrıca, 'underground' konumundan günışığına çıkan bu edebiyatın, Gorbaçov dahil üst düzey Sovyet yöneticilerini -eskiden görevleri bu işi polise bırakmak ve öyle ilişkilere karşı kayıtsız kalmaktı- doğrudan doğruya etkilemeye başlamasının da, önemli bir yenilik olduğu söylenebilir. Hatta Gorbaçov, genel olarak çok 'resmî' bir çerçevede algılanması gereken bir konuşmasında, oyun yazarı Gelman'ın reform karşıtı güçleri sertçe eleştirdiği bu tür bir yazıdan açık alıntılar yapmaktaydı. Bu metin, tutucu çevrelerle aydınları 'yeni rejim muhalifleri' olarak niteliyordu...

Kitle iletişim araçlarından belki de en önemlisi olan televizyonun program içeriğindeki değişiklikler de, bambaşka bir görünüm sunmakta: Başlangıçta 'suya sabuna fazla dokunmayan' türden alanları konu alan programlarda, daha sonra da TV programlarının çoğunda, geçmişe oranla bir parlaklığın, bir renkliliğin hakim olmaya başladığı söylenebilir. Hatta, Moskova televizyonunun çoğu yayınında hangi programın gerçekten siyaset ile ilgili olduğunu, hangisinin ilgili olmadığını anlamakta güçlük çekenler muhakkak olmuştur. Yayınlar, bürokrasiyi eleştiren çizgi filmler ve ince bir ironiyle kara mizahı birbirine karıştırarak "*Glasnost*"un kendisini bile alaya alabilen programlarla dolup taşmaktadır.

Ayrıca, eskiden *underground* statüsünde sayılan pek çok *samizdat*'ın, sanat ürününün, manto altı kitabının günümüzde birdenbire serbest bırakıldığı gözlenebiliyor. Daha üst düzeylerde yer alan ve 'Sovyet siyasal yaşamı' açısından her zaman büyük önem taşımış olan konuların da ciddi tartışmalara malzeme oluşu da öyle... 30 Haziran 1988 tarihinde toplanan *SBKP* Konferansı Moskova'da "Stalin dönemi kurbanlarına" alt bir anıtın inşa edilmesini kararlaştırmıştı. Bu simge, *Glasnost* çerçevesinde SSCB resmi tarihinin en baştan yeniden sorgulanmasını dünya-aleme gösterecekti. "Halkların Küçük Babası"na yöneltilecek eleştiriler, aslında *Perestroyka*'nın bugün savaşmak zorunda kaldığı güçlere yöneliyordu. Sovyet yaşantısının adeta bir parçası olan bu 'simgeci' tavır, herhalde daha uzun bir süre ortadan kaybolmayacaktır. Sovyet basını ve edebiyatında tabu olan metinlerin belirmeye başlamasıyla birlikte, ünlü *Ogonyok* dergisi 28 Temmuz 1988'de doğrudan bu tür temaların ("ne kadar varsa, hepsi kabul!") üzerine yönelen bir "cephe kampanyası" başlatmıştı. Cinsel tabuların hanidir aşıldığı Sovyetlerde, cinsel sağlık konusu, seçilen ilk tartışma alanıydı. "AIDS'le birlikte yaşamaya hazırlıklı mıyız?" gibi görecell uzak bir sorunla başlatılan okuyucu kampanyası, bir anda son derecede geniş ve çoğu zaman siyasal anlamlar taşıyan sorgulamalara uzanıverdi. Söylendiğine göre SSCB'de AIDS tehlikesi oranı "homoseksüeller" ve "uyuşturucu tutkunları" türünden "risk grupları" tarafından ele alınmalıydı. Ancak anketi düzenleyenlerden Igor Kon, Batıda olduğu gibi SSCB'de de "cinsel özgürlüğün" AIDS korkusu yüzünden gerileme süreci içine girdiğini üzüntüyle belirtmekteydi.

Bu arada, araştırmanın karşılaştığı özel bir sorun da vardı: Çiftlerin cinsel yaşamlarını nasıl öğrenebilirdik? Cinsel davranışlar "en az askeri fabrikaların belgeleri kadar" gizliydi! Eski adetlerden kurtuluş, "cinsel kültürün ve sağlık kültürünün son derece düşük olduğu" bir toplumsal ortamda neredeyse olanaksızdı. *Ogonyok* yazarına göre "Tıp profesörleri bile" eşcinselliğin ne olduğunu tam anlamıyla bilmiyorlardı. AIDS'den korunmak? Batıda ya da Küba'da her yerden alınabilecek prezervatifler stokçu ve karaborsacıların eline düşmüşken, nasıl? Yalnızca bu değil: AIDS hastalarını ve 'risk gruplarını' izole etmek, sadece "barbarca ve insanlık dışı" bir tutumdan öte, toplumsal felaketlere, "getto oluşturma" saplantılarına dek gidebilecek, kendi kendisini genişleyen bir planda yeniden üreten bir sürecin başlatıcısı olmayacak mıydı? AIDS tartışması, toplum için geçilmesi zorunlu bir "insanlık sınavı"na dönüşmüştü, bütün dünyada olduğu gibi.

Öte yandan gençlik dergisi *Komsomolskaya Pravda* (Konsomol Gerceği), Brejnev döneminde Batıda çok tartışılan "Sovyet Psikiyatrisi" ve "psikiyatrinin kötüye kullanımı" üzerine bir tartışma başlatıyordu (16 Temmuz 1988). Kampanya bir anda geniş yankılar buldu: Ünlü *Serbski Suç Psikiyatrisi Enstitüsü*'nün müdürü Dr.G.V.Morozov, psikiyatrların "aklı başında önerilere" karşı çıkmayacaklarını açıklarken, iki hukukçu, Svetlana Polubinskaya ve A.M.Yudin, yurttaşları tıp otoritelerinden koruyacak yasal mekanizmaların ve Devlet denetiminin lehinde tavır koymaktaydılar. Ancak tartışmalar -en azından yayınlanmış olanları- bizzat Morozov'un yönetimindeki Enstitü'de kilit altında tutulan "rejim muhalifleri"nin kaderlerinin ne olacağı konusunda bir açıklama getirmiyordu. Murmansk hapishanelerini gezen Sovyet gazetecilerin karşılaştıkları durum ise, daha büyük bir şok yaratmış ve en resmî Sovyet yayın organları arasında bulunan *Moskovskiye Novosti* (Moskova Haberleri) dergisinde bile yankılanmıştı: "Sakallı, kaba mahkumlar... Katillerden, kaşarlanmış hırsızlardan, cinsi sapıklardan ve soygunculardan oluşan 1300 kişilik bir nüfusu barındıran korkunç bir mekân... Üstelik devlet bunu "model bir kamp" olarak tanımlıyor... Ancak bu mekânın tek işlevinin mahkumleri yalıtmak, çalışmaya zorlamak olduğu son derece açık..." Dehşete kapılmış bir edayla "Stalin dönemini" hatırlıyor gazeteciler: "O dönem yalnızca işçi ve köylülerin emekleriyle değil, kapatılarak zorla çalıştırılan uysal bir işgücünün, kamplardaki mahkûmların da önemli katkılarıyla geçinmişti..." Brejnev döneminde ise ('70'lerde) kamplar daha küçük, ama daha gizli saklı hale geliyordu. Verilen istatistiklere göre Murmansk kampındaki on kişiden yalnızca üçü geri dönme şansına sahip. Üstelik bunların çoğunun 'ağır suçlar'dan hüküm giymemiş oldukları ortaya çıkarılıyor. Döndüklerinde de pek bir şansları yok. "Koşullar tarafından serileştiriliyorlar". Şu anda eski mahkumların girmelerinin yasaklandığı tam yetmiş Sovyet kenti var. *Moskovskiye Novosti*'nin bildirdiğine göre "SSCB şu anda dünyada en fazla tutuklu ve hükümlü bulunan ülkeler arasında" yer almakta. *Ogonyok* dergisi bu sayıyı tesbit edecek belgeleri bulamayınca 24 Haziran 1988'de İçişleri Bakanlığı'nı bu verileri "açık açık ortaya koymaya" davet ediyor. Aynı derginin bir yazarı şu anda yürürlükte bulunan "çalışma yoluyla yenidenbiçimlendirme kolonileri" modeli ile "Stalinci Gulag" modeli arasında benzerliklere işaret ediyor.

SSCB'de çok uzun bir süredir kısıtlanan, sansüre tabi tutulan, 'ideolojik inceleme'den geçirilen ve yasaklanan hemen her tür kültürel etkinlik, -ani bir siyasal dalgalanma olmadığı takdirde- '90'ların eşiğinde ifade serbestisine kavuşacak gibi görünüyor. Resmî söylemin dışında, eskiden sadece *yeraltından notlar* ile çok sınırlı kitlelere ulaşabilen ve ilginç bir "underground media" oluşturan SSCB kültürü, giderek, yeni resmî ideolojinin genişleyen sınırları içinde kalmakla da yetinmeyeceğe benziyor. Belki, siyasal ve iktisadi dönüşümler ve tavır değişikliklerinin getirebileceği yeni durumları saymazsak, bir olası tehlikeden söz etmek mümkün: Dünya çapında korkutucu bir standartlaşmaya giderek yerel renklerini *fast food*'un, *coke*'un ve endüstriyel *kitsch* ürünlerinin popülerliğinde yitirmekte olan bir kültürel ortamda, SSCB'deki canlanma önemi yadsınamayacak bir kazanımdır ama; kendini en çok *rock* müziğinin yaygınlığında gösteren ve *homo sovieticus*'un demokrasi adına daha çok tüketme özgürlüğü taleplerinde yoğunlaşan *American way of life* etkisi, Sovyetler Birliği'nde -kendine özgü de olsa- bir kitle kültürünün habercisi sayılabilir... Söylemeye gerek var mı, sorun Gulag'lar ise, tekseslilik ise; ABD'dekine benzer bir kitle kültürü, Sovyetlerde Stalin dönemini aratmayabilir.

HALUK GÖKTÜRK

İşçi sınıfının şekilsizleşmiş ve parçalanmış olarak grev hakkını kullanamaması işbaşında grev biçimini doğurdu. Aldatma kültürü olarak da adlandırılabilecek olan, yavaş ve ihmalkar bir tarzda çalışma, hayali planlama verileriyle çalışma ve nihayet prim alabilmek amacıyla merkez tarafından belirlenen normları sahteleriyle değiştirme gibi, yönetici ve işçilerin merkezi mercilere karşı birbirlerini kollayarak gerçekleştirdikleri uygulamalar da yine üretim sürecinde ortaya çıkan sorunların başında geliyorlardı. İşbaşında grev uygulamasıyla bilinçli olarak gerçekleştirilen üretkenliğin düşürülmesi ya da durdurulması aynı zamanda toplumsal sorunlara müdahale edebilecek araçlardan yoksun olan doğrudan üreticilerin bu ihtilaflara vermeye çalıştıkları bir yanıt oldu.

Dış İlişkiler

Brejnev yönetiminin karşısındaki ilk dış politika sorunu ise, öteden beri giderek ağırlaşan ve 1969'da sınır çatışmalarına kadar ulaşan Çin Halk Cumhuriyeti gerginliğiydi. Bir diğer sorunu ise Doğu Avrupa ülkelerinde yaşananlar oluşturuyordu. 1968'de Dubçek iktidarını deviren ve Çekoslovakya'yı işgal eden Varşova Paktı orduları, SSCB'nin, herhangi bir Doğu Avrupa ülkesinde başlayacak yeni siyasi oluşumları, ülkenin sistem dışına kayma olasılığına karşı hoş görmeyeceğini gösteriyordu. İşgalden bir iki ay sonra *Polonya Komünist Partisi* Kongresi'nde konuşan Brejnev, "Komünist ülkelerin sadece 'sınırlı bir egemenlik' hakkına sahip olduklarını ve sosyalizm tehlikedeyse SSCB'nin müdahele etmekle yükümlü bulunduğunu" söyleyerek *Brejnev doktrini* olarak anılacak formülasyonu ilk kez dile getirdi. Brejnev, uluslararası politikada *detant*'ın mimarı olarak bilinir; Batı Avrupa ülkeleriyle iyi ilişkilerin kurulması onun döneminin ürünüdür. Vietnam, Arap-İsrail savaşı ve Çekoslovakya gibi sorunlardan ötürü gergin olan ABD-SSCB ilişkileri de, '70'lerin başında ikili görüşmeler yoluyla bir yumuşama sürecine girdi, 1969'nın sonlarına doğru Helsinki'de başlayan SALT görüşmeleri, '70'ler boyunca ABD ve SSCB arasında devam edecek olan silahsızlanma görüşmelerinin ilk adımıydı 1972-74 döneminde Richard Nixon ile Moskova'da iki kez, ABD'de bir kez görüşen Brejnev; 1974'te Vladivostok'ta Gerald Ford ile, 1979'da Viyana'da SALT II anlaşmasının imza töreninde James Carter ile biraraya geldi. Önemli durumlarda gerginliği sona erdirmek ve "dünyanın bir kazaya kurban gitmesini önlemek" üzere, ABD ve SSCB başkanları arasında doğrudan iletişimi sağlayacak olan "kırmızı telefon hattı" kuruldu. Ancak bu yumuşamaya yönelik politika, yine aynı yıl Afganistan'ın işgaliyle sona erdi; 1980'lere gelindiğindeyse, ikinci bir 'Vietnam çıkmazı' haline gelen Afganistan sorunundan başka, Doğu Avrupa ülkeleriyle çıkan çeşitli sorunlar ve özellikle Polonya'daki Jaruzelski rejimi de uluslararası alanda SSCB'nin giderek daha sertlik yanlısı bir görünüme bürünmesine yol açıyor, 1980 Moskova Olimpiyatları bu nedenlerden ötürü pek çok ülke tarafından boykot ediliyordu. Daha önemlisi, ABD'nin SSCB'ye uyguladığı, -SSCB kadar olmasa bile, ABD'yi de olumsuz yönde etkileyen- tahıl ambargosuydu.

'İleri Sosyalizm'den Ekonomik Bunalıma

18 yıl boyunca Sovyetler Birliği'nin en güçlü adamı olan Leonid Brejnev'in, 10 Kasım 1982'de, 75 yaşındayken ölmesinden sonra, bir "kapalı kutu" olan Kremlin'de iktidarın nasıl el değiştireceği üzerine çok çeşitli yorumlar yapıldı; uzun bir süre "dondurulan" Sovyet devlet mekanizmasında ve Parti yönetiminde önemli değişiklikler yapılması beklenmiyordu. Uluslararası platformda, beklenmedik bir inat ve direnişle çarpışmayı sürdüren Afgan mücahitleri karşısında askeri açıdan da başarısız kalan Sovyetler Birliği, geçmişteki Macaristan ve Çekoslovakya işgallerinden sonra bir üçüncü handikapla karşılaşarak Afganistan çıkmazına saplanmış; dış politikadaki uygulamalar Somali örneğinde olduğu gibi, çoğu Üçüncü Dünya ülkesinde iflas noktasına gelmişti.

1960 başlarından itibaren Sovyetler Birliği'ni önemli bazı değişimlerin başında görenlerin sayısı oldukça fazlaydı. Bunu zorunlu kılacak çok sayıda gösterge vardı: Büyüme hızı sürekli olarak düşmekte, yapısal reform tasarıları birbiri ardına önerilmekte ve uygulanmaya çalışılmaktaydı. Hruşçov döneminde 'pazar yönelimli' mekanizmaları hedefleyen ve ağır sanayiye verilen büyük ağırlığı azaltmayı öngeren reform girişimleri başka bir geleneğin hakim olmasıyla boşa çıkarılmıştı.

Brejnev, özellikle sanayi ve tarım politikalarında geçmiş dönemin temel örgütlenme modelini devam ettirmiş, Stalin'in üstlendiği hızlı kolektifleştirmeden sonra *kolhoz* mülkiyetinden *sovhoz* (devlet çiftliği) mülkiyetine geçiş ve aktarma projesini, ağır ağır işleyen politikalarla işletmeye devam etmiştir. 1976-77'de "ileri sosyalizm dönemi"nin açıldığı, bunun komünist topluma geçişte son safhayı oluşturduğu teorisi ortaya atıldı. Bürokrasi bu yıllarda yapılan anayasa değişiklikleri, 25. Parti Kongresi kararları ve ekonomik planları ile "ileri sosyalizm"in genel çerçevesini çizerken sınıfların varlığının geriye dönülmez bir biçimde ortadan kaldırıldığını, temel toplumsal kategoriler olan işçiler, kolhoz çiftçileri ve aydın tabaka arasında antagonizmin ortadan kalktığını, Sovyet halkı kategorisinin gerçek anlamda ortaya çıktığını ve SSCB için 'restorasyon' ve 'geri dönüş' olasılıklarının fiilen ortadan kalktığını ileri sürmekteydi.

Buna karşın, bürokrasi için "ileri sosyalizm" aşaması, dört uzlaştırılabilir çelişkiyi içermeye devam etmekteydi: İlk olarak, varlığını sürdüren tek sınıf çelişkisi olarak kabul edilen kolektif mülkiyet, ya da tüm halkın mülkiyetiyle devlet mülkiyeti arasında bir ayrım söz konusuydu.

Kilise, ötedenberi Sovyet yöneticileri tarafından muhafazkâr bir güç olarak eleştirilegelmiştir. Geniş yığınların üstte görüldüğü gibi kiliseye büyük ilgi göstermesi ve kilise üzerindeki baskıları protesto gösterileri düzenlemesi (üste sağda), kilisenin güçlü bir muhalefet odağı olarak algılanmasına yol açmıştır. Ancak özellikle silahsızlanma politikasının benimsenmesi ve barış temasının resmî komünist partilerinin propagandalarının merkezine yerleşmesiyle, yönetimle Kilise arasında kısmî de olsa bir ittifakın önünü açmıştır. Dahası, Sovyet lideri Mihail Gorbaçov'un, Batıda kısa bir sürede best-seller olan Perestroyka *adlı kitabında yer alan şu sözleri ile Kilise'nin hiç de yabancısı olmadığı muhafazakâr bir kitle kültürü eleştirisi arasında çarpıcı bir yakınlık vardır: "Europa'nın kaçırılması ile ilgili eski bir Yunan efsanesi vardır. Bu peri masalı konusu, bugün birdenbire pek güncelleşmiş bir duruma geldi. Avrupa, elbette coğrafyanın bir parçası olarak yerinde kalacaktır; bununla birlikte, insan bazen, Batı Avrupa uluslarının bağımsız politikalarının kaçırılarak okyanusun ötesine götürüldüğü, güvenlik sisteminin korunması mazeretiyle ulusal çıkarlarının kullanıldığı şeklinde bir izlenim edinmiyor değil. Avrupa kültürü üzerinde de bir tehdit dolaşıyor. Atlantiğin ötesinden gelen kitle kültürünün doğurduğu bir tehdit. Batı Avrupalı aydınların endişesini çok iyi anlıyoruz. Gerçekten, derin, akıllı ve yapısı itibariyle insancıl olan Avrupa kültürünün, ilkel, şiddet ve pornografi dolu bir kültür ile ucuz duygular, düşük değerde fikirler seli karşısında ikinci plana çekildiğini hayretle görüyoruz. Avrupa'nın bağımsız tavrına işaret ettiğimiz zaman, çoğu kez Batı Avrupa ile Birleşik Devletleri birbirine düşürme niyeti beslemekle suçlanıyoruz. Hiçbir zaman böyle bir niyetimiz olmadı ve şimdi de böyle bir niyetimiz yok." 'Batı kapitalizmine ve*

53 Çin ve SSCB'de Reformlar

Batıdaki ABD hegemonyasına' yönelik klasikleşmiş eleştirileri tekrarlayan bu sözler aynı zamanda, silahsızlanma sürecinde ortaya atılan Sovyet önerilerinin sadece SSCB-ABD ilişkileri ile sınırlı kalmadığını gösteren politik bir tavrın ifadesidir. '80'lerde Sovyet yetkilileri sık sık SSCB'nin de bir Avrupa ülkesi olduğunu, aynı kültür mirasını paylaştığını vurgulamaya başladılar. Gorbaçov'un 1986'ların ortasından beri dilinden düşürmediği "Ortak Avrupa Evi" nosyonu, bu anlamda hem silahsızlanma sürecinin, hem de 1992 Avrupa Bütünleşmesi'nin çerçevesi içinde değerlendirilebilir. Henüz bir 'tasarı' olarak bile nitelendirilemeyecek "Ortak Avrupa Evi" kavramı, belirgin biçimde, Orta ve Doğu Avrupa Sosyalist ülkelerinin yeniden-bütünleştirilmesi konusunda, Perestroyka sonrası beliren Sovyet görüşünün de dışavurumudur. Gorbaçov bu nosyonu en belirgin biçimiyle 10 Nisan 1987'de Prag'da, Çekoslovakya lideri Husak ile yaptığı görüşmenin hemen sonrasında ortaya atmıştı. Bu, bir anlamda Perestroyka türünden siyasal-ekonomik programların Doğu Avrupa'nın diğer sosyalist ülkelerinden de beklendiğinin işaretiydi. '80'lerin başında ortaya çıkan Polonya krizi, ve 1985 sonrasında Sovyet politikasının Polonya'da ortaya çıkan "Dayanışma Çözümü"nü belli bir oranda da olsa gittikçe daha fazla destekler ve benimsar durumda gözükmesi, bu alanda oldukça önemli bir itici güç oluşturmuşa benziyor. "Yeni siyasi düşünce bizi 'Ortak Avrupa Evi' fikrini ortaya atmaya yöneltti. Bu basitçe güzel bir fantezi değil, Avrupa'daki durumun dikkatle incelenmesinin sonucunda belirginlik kazanmış bir sonuçtur." diyen Gorbaçov, 'Ortak Avrupa Evi' kavramının, karşıt askeri-siyasal bloklara ve farklı toplumsal sistemlere sahip olsalar da, devletler arasında belli bir bütünleşme derecesini "varsaydığını" belirtiyordu.

Bunun uzlaşmaz bir çelişki olmadığı, sosyalizmden komünizme geçiş sürecinin son aşamasında ortadan kalkacağı vurgulanıyordu. İkincisi yine "ileri sosyalizm" aşamasında ortadan kalkacağı kabul edilen "kent-kır karşıtlığı" idi. Şu anda ücretlilik, çalışma formları gibi açılardan sanayi işçilerinden bir farkları olmamasına rağmen kolektif çiftçi ve işçiler eninde sonunda statüleri ve yaşam tarzları açısından "kırsal" bir çevre içinde yaşamaya devam etmekteydiler. Bu ayrımın ortadan kaldırılması yolunda önerilen program ve perspektifler Brejnev döneminde büyük çeşitlilik göstermekteydi: Kırsal bölgelere küçük kentlerin -sonradan sanayi merkezleri halinde biraraya gelebilecek tarzda- inşa edilmeleri, ya da hiç bir zaman uygulanamamış olan büyük sanayi-merkezleri biçiminde metropol kentler oluşturmak bu önerilerden yalnızca birkaçıydı. Üçüncü ayrım kafa emeğiyle kol emeği arasındaki farklılığın devam etmesiydi. "İleri Sosyalizm" aşaması için öngörülen iki çelişik gelişme sözkonusuydu bu alanda: İlk olarak el emeği gelişme süreci içinde gittikçe kafa emeği haline gelme özelliklerini kazanacak ve el emeği halinde kalmaya devam edecekti. Bu kuramın taraftarları fiziksel emek (pek fazla entellektüel faaliyet içermeyen) ile el emeği (birincisinden farklı olarak entelektüel faaliyetin katılmasına gerek duyar) arasında bir ayrım yaparak, hedefi ilkinin ikinci yararına ortadan kaldırılması olarak saptamaktaydılar. Dördüncü ve son sırayı ise "uluslar arasındaki farklılıklar" almaktaydı. O dönemin Sovyet teorisyenleri bu ayrımların komünizm döneminde bile belli bir süre devam edeceklerini savunmaktaydılar.

'70'lerin ikinci yarısından '80'lerin ortalarına gelindiğinde bu öngörülerin büyük ölçüde yadsındığı görüldü. Öngörülere göre, ekonomik ve toplumsal yaşamın düzenlenmesinde partinin rolü bu aşamada gittikçe büyüyecek, merkezi denetleme mekanizmaları ve idari denetim, Parti ile daha sıkı bir biçimde bütünleşeceklerdi. Ufukta herhangi bir reform beklentisi görünmüyordu. Her şey ağır işleyen Brejnev takvimine uygun olarak düşünülüyordu. Yine de özellikle kamu örgütlenmesi konularında *perestroyka* ile başlayan tartışmaları anımsatan ve önceleyen bazı gerekliliklere dikkat çekilmekteydi. Bunların arasında "silahsızlanma programlarının basitleştirilmesi" gibi uluslararası planda yer alan tartışmalardan, merkezî idarenin yükünü hafifletmek üzere yerel otoritelerin yetki ve işlevlerinin ağır ağır da olsa kaldırılmaları bulunmaktaydı.

Brejnev ve Stalinizm

Brejnev döneminin SSCB açısından ekonomik alanda başarılı geçtiği ve planlanan hedeflere ulaşıldığı söylenemez. Brejnev, kendisinden önceki SSCB liderlerinden (Lenin, Stalin ve Hruşçov) farklı olarak yönetimi boyunca kamuoyu önüne pek fazla çıkmadı, karizmatik bir lider değildi, iç politikada da, sıradanlığı, renksizliği ve soğukluğuyla uyandırdığı kişisel imaja uygun olarak, oldukça tutucu bir politikayı izledi, geliştirdi. Stalin zamanındaki baskı ve sertlikten ve Hruşçov döneminin getirdiği çalkantılardan sonra, Brejnev'in işlevi, Sovyetler

Glasnost, Perestroyka ve *Sosyalizm*

Sovyetler Birliği'nde '80'lerin ortalarından beri yaşananlar, dünya kamuoyunun gündemini belirlemeye devam ediyor. Yıllardır bürokrasinin işçi sınıfı adına iktidarı elinde tuttuğu, kemikleşmiş, hantallaşmış bir yapı içinde yönetilen, baskıcı yöntemlerle susturularak artık susmaya da alışmış görünen bu toplumda yıllar sonra bir şeyler değişiyor, farklı sesler yükseliyor. Gorbaçov'un kişiliğinde simgeleşen *glasnost* ve *perestroyka* politikaları, sınıfsal konumları ve ideolojik bakış açılarına bağlı olarak çeşitli toplumsal kesimleri değişik açılardan ilgilendiriyor. Dünya üzerinde bir nükleer savaş tehlikesinin azalması, yumuşama ve siyasal diyalog yollarının yeniden açılması, güçler dengesinin yeniden kurulması, yeni yatırım olanakları bu açılardan bazıları. Bu gelişmelerin sosyalistleri ilgilendiren yönü de, dünya üzerinde ilk sosyalist devrimin gerçekleştiği bu ülkede 70 yılı aşkın bir sürecin ardından yaşananların sosyalizm açısından taşıdığı önem.

Sovyetler Birliği'nde Gorbaçov iktidara geldiğinden beri toplumun demokratikleştirilmesinden, düşünce özgürlüğünün sağlanmasından, üretim sürecinde işçilerin kararlara katılımının artırılmasından, *Sovyetler*in yeniden canlandırılmasından ve tamamen işlevsizleşmiş, içi boşaltılmış ve tarihi özelliklerini yitirmiş bu kurumların içinin yeniden doldurulmasından söz ediliyor. Bütün bunlar sosyalizmin zaten doğası gereği olması gereken, olmazsa olmaz koşulları olduğuna göre, cevaplandırılması gereken iki soru var. Sovyetler Birliği, Ekim Devrimi'nin ardından, nasıl demokrasisiz, *Sovyetler*in iktidarının yerini partinin ve bürokrasinin iktidarının aldığı, yani sosyalizmin en temel gereklerinin varolmadığı bir toplum haline geldi? Ve bugün yaşandığı gibi, bürokrasinin içinden başını Gorbaçov'un çektiği bir kanadın öncülüğüyle, yukardan reformlar yoluyla Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kurulması ne ölçüde mümkün?

Sovyetler Birliği'nde özellikle '70'ler boyunca yaşanan süreç, bugün uygulanan politikaların maddi zeminini yarattı. Açıkça Gorbaçov tarafından da dile getirildiği gibi, ülke ekonomisi tam anlamıyla iflas noktasına gelmişti ve bir takım önlemler alınmadığı takdirde yaşanan bunalımın sonucunda ortaya çıkabilecek toplumsal dinamikler herşeyi kontrol edilemez bir noktaya getirme tehlikesini içinde barındırıyordu. Böylece uygulamaya konan ekonomik reformlar, Gorbaçov'un politikasının ana eksenini oluşturdular. Amaçlanan, sıfır noktasına yaklaşan ekonomik büyüme hızını yeniden artırmak, uygulanan merkezi plan ekonomisinin içine piyasa ekonomisinin bazı unsurlarını entegre ederek ekonominin felç noktasına gelmiş alanlarını yeniden canlandırmak, bireysel verimliliğe bağlı ücret sistemi ve işyerinde daha fazla çalışma disiplini yoluyla verimliliği ve üretkenliği artırmaktı.

*Perestroyka*nın Sovyet halkına, özellikle de işçilere en azından ilk elde kazandıracağı bir şey olmadığı, tam tersine kendilerinden çok ciddi ve köklü fedakârlıkta bulunmaları beklendiği açık. Bütçede kısıntılara gidilmesi, temel ihtiyaç maddelerine devlet sübvansiyonunun kaldırılması, işletmelerin hareket alanlarını genişletmek ve piyasa ekonomisi koşullarını yaratmak amacıyla fiyatların serbest bırakılmasının ilk etkisi kendini yaşam standardının düşmesi şeklinde gösteriyor. Küçük özel girişimciliğin serbest bırakılması, özel yeteneklere sahip bir kesimin yaşam standardının yükselmesine yol açarken, toplumsal eşitsizliğin artmasına da neden oluyor. İşletmelere işçi çıkarma olanağının tanınması sonucunda işsizlik tehlikesi ve bunun sonucunda da işçiler arasında huzursuzluk artıyor.

Tüm bunların yanısıra *perestroyka*nın başarısı, hem Sovyetler Birliği'nin hem de Gorbaçov'un geleceği için belirleyici olma özelliğini taşıyor. Ve *perestroyka*nın başarısı için halledilmesi gereken iki sorun var. Birincisi, yeni uygulamalar sonucunda kendi çıkarlarının tehlikeye düştüğünü gören ve eski düzeni muhafaza etmek isteyen bürokrasinin içindeki tutucu kanadın muhalefetini kırmak, ikincisi de halkın desteğini sağlamak. Gorbaçov'un programını şimdiye kadar uygulanmaya konulan diğer ekonomik reform programlarından farklı kılan, ona eşlik etmesi, kitle desteği sağlaması için uygulamaya koyduğu *glasnost* politikası oldu. Demokratikleşme, katılım, parti-halk/işçi sınıfı ilişkilerini yeniden düzenleme, açıklık, kendisinden istenen fedakârlıkların karşılığında nimetler olarak halka sunuldular. Bu nedenle, Sovyetler Birliği'nde uygulanan reformların gerçek içeriğini *perestroyka*nın oluşturduğu, *glasnost*un ise onun bürokrasinin büyük çoğunluğu tarafından pek istenmeyen, ama şimdilik tahammül edilen eşlikçisi olduğu söylenebilir.

"Yoldaşlar! Bakanlığımız yeniden yapılaşmalı ve yeni bir tarzda çalışmaya başlamalıdır!" Ünlü Krokodil *mizah dergisinde çıkan ve reformların bürokrasi tarafından algılanma biçimini alaya alan bir karikatür.* Hegel'in Hukuk Felsefesine Eleştiri'*sinde Karl Marx bürokrasiyi şöyle tanımlamaktaydı. "Bürokrasi devlet'in, toplumun manevi özünün sahibidir, bu onun özel* mülkiyetidir. *Bürokrasinin genel ruhu, kendi içinde hiyerarşi aracılığıyla, dışarıya karşı kapalı bir birlik olarak korunan gizliliğidir, gizemidir. O nedenle açığa çıkmış olan* devletin *özü ve* devlet zihniyeti *bürokrasiye kendi gizemine karşı bir ihanet gibi görünür.* Otorite *onun bilgisinin ilkesidir ve* otoritenin *tanrısallaştırılması onun* zihniyetidir. *Ancak onun kendi içinde* spiritüalizm keskin bir materyalizme, *pasif itaatin, otoriteye olan inancın, sabit biçimsel davranış, sabit temel ilkeler, görüşler, gelenekler mekanizmasının* materyalizmine dönüşür. Tek tek bürokratlarda devlet işleri özel işe, daha yüksek mevkiler peşinde koşmaya, kariyer yapmaya *dönüşür. Bürokrat ilk olarak gerçek yaşamı maddi bir yaşam olarak değerlendirir, çünkü* bu yaşamın ruhu kendisinin *bürokrasi içindeki,* kendi için yalıtılmış varoluşuna sahiptir. *İkinci olarak, yaşam bürokratın kendisi için, bürokratik yaklaşımın nesnesi haline geldiği oranda, maddidir, çünkü onun ruhu bürokratın kuralıdır, amacı kendisinin dışındadır, varoluşu büro varoluşudur. Devlet artık, aralarındaki bağın tâbiyet ve pasif itaat olduğu, farklı sabit büro özleri olarak varlığını sürdürür."*

Glasnost, Gorbaçov reformlarının hem ülke içinde halk ve işçi sınıfı içinde en fazla destek bulan alanını oluşturdu, hem de Sovyetler Birliği toplumunu uzun zamandır durağan, tepkisiz ve her türlü değişime kapalı bir toplum olarak değerlendiren batılı kamuoyu arasında en büyük yankıyı uyandırdı. *Glasnost*, üç ayrı alanda açıklık ve saydamlığı öngörüyor. Birincisi ve günlük hayata en doğrudan yansıyanı, düşünce ve ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, kültürel alanda tanınan özgürlükler. Artık Sovyetler Birliği'nde yıllarca yasaklanmış kitaplar yayınlanabiliyor, filmler gösterilebiliyor, gazeteler şimdiye kadar tabu olan pek çok konuda yazabiliyorlar, yeni dergi ve gazeteler çıkabiliyor. Sovyetler Birliği toplumu, uzun yıllardan beri ilk kez kendi ülkesi ve dünyadaki gelişmeler hakkında bilgi edinebilme olanağına sahip. İkinci alan devlet aygıtının modernleştirilmesi, üçüncüsü de parti ve çeşitli iktidar kurumlarının daha açık bir yapıya kavuşturulması. Bu son iki alan, birincisi kadar hızlı bir yenileşme ve saydamlaşmaya sahne olmuyor; şüphesiz bürokrasinin iktidarının bu alanlarda birincisinden çok daha doğrudan bir biçimde söz konusu olmasından, bürokrasi içinden gelen muhalefetin bu alanlarda çok daha güçlü olmasından dolayı bu böyle.

Diğer yandan Gorbaçov'un kendisi tarafından, *Sovyetler*in "siyasi iktidar organları ve sosyalist demokrasinin temeli" olarak rolünün yenilenmesi gerekliliğinden bahsedilmesine, *Sovyetler*in etkisinin azalması yüzünden parti organlarının işlevi ve gücünün bu denli artmış olduğunun belirtilmesine rağmen, sonuç olarak amaçlanan *Sovyetlere* yalnızca yerel düzeyde, bir anlamda belediyeler türünde; ve üretim birimlerinde esas olarak fabrikaların yönetimine katılmayı sağlayacak işyeri sovyetleri türünde, yeniden işlevlerini belirli ölçüler içinde kazandırmak, bunun dışında merkezi iktidarın yine partinin elinde kalmasının amaçlandığı da açık. Yani siyasal alandaki reformlar, bürokrasinin ve partinin iktidarının yerine *Sovyetler* yoluyla işçi sınıfı iktidarının tesis edilmesini hedef almıyor.

Bu noktada ortaya bir sorun daha çıkıyor. Sovyetler Birliği'nde yaşanan sürece bir kitlesel hareketin, bir işçi hareketinin sonucunda girilmedi. Reformlar, ortada değişim talebiyle ayağa kalkan kitleler olmadan uygulamaya kondu. Zaten işin ekonomik yönüne bakıldığında, *perestroyka* uygulamalarının niteliklerı gereği, bir işçi hareketi sonucunda gerçekleşmediğini görmek mümkün. İşçi sınıfının *perestroyka*ya verdiği destek, onun kendi gündelik çıkarlarıyla çakıştığı noktalarla sınırlı kalıyor. Buna karşılık *glasnost*'un da sistemin esnekleşmesi açısından önemli sonuçlar ürettiği, ülke içindeki etkilerinin yanısıra, Sovyetler Birliği'nin ve dünya çapında da genel olarak bu ülkedeki sistemle özdeşleştirildiği için sosyalizmin itibarını artırdığı da bir gerçek. *Glasnost* ve *perestroyka* yukardan aşağıya, yöneticiler tarafından (statüko ve onun meşruiyeti sorgulanmadan) yönetilenlere haklar tanımak şeklinde gerçekleştiriliyor.

Bugüne kadarki gelişmeler gösteriyor ki, ekonomide

yeniden yapılanma henüz umulan iyileşmeyi göstermekten uzak kaldı. Oysa yine çoğu gözlemcinin birleştiği nokta, Gorbaçov'un iktidarda kalmasının koşulunun *perestroyka*nın başarılı olmasına bağlı olduğu şeklinde. *Perestroyka* sonucunda henüz kendi yaşam koşullarında herhangi bir iyileşme hissetmeyen kitlelerin ise Gorbaçov'a ve onun reform çizgisine verdiği destek sınırlı. Yeniden sesini yükaeltmeye başlayan sol muhalefet *glasnost*u destekliyor ve bu alanda daha radikal adımlar atılmasını talep ediyor, sma *perestroyks* konusunda aynı şey sözkonusu değil. İşçi hareketi ise, kömür işçilerinin greviyle, ilk kez ülke çapında kitleael bir boyut kazandı ve (genellikle batı kamuoyuna yansıtıldığının aksine) işçilerin Gorbaçov ve *perestroyk*eyı hiç de öyle desteklemediği ortaya çıktı. *Glssnost* sayesinde Sovyetler Birliği toplumu, yalnızca aydınlar ve sanatçılar düzeyinde değil, tüm sınıfsal katmanlar düzeyinde yıllar süren siyasal apatiden kurtulmuş, yeniden politize olmaya başlamış görünüyor.

Belki de Gorbaçov'un iktidara gelmesinden beri yaşananların, sosyalizmin geleceği ve uluslararası sosyalist hareket açısından taşıdığı en büyük önem de burada yatıyor. Stalin döneminde şiddet yoluyla susturulan, herhangi bir inisiyatif geliştirmelerine izin verilmeyen kitleler, Brejnev döneminde siyasal açıdan sessizlik, ilgisizlik, güvensizlik ve umutsuzluk içine girmişlerdi. Bu siyaaal edilgenliğin bir anda ortadan kalkması, yerini kendi kaderlerini kendi ellerine almaya karar veren kitlelerin, bürokrasinin kendilerine bahşettikleriyle yetinmeyip gelişmeleri kendi istedikleri yöne çekmek için bugünden yarına harekete geçmeleri beklenemez. Ama *glasnost* bunun koşullarını oluşturuyor. Yine aynı şekilde, herhangi bir kitlesel ayaklanmanın mutlaka sosyalist amaçlarla gerçekleşeceğini de ileri aürmek mümkün değil. Nitekim çeşitli Sovyet cumhuriyetlerindeki milliyetçi ayaklanmalar da bunu gösteriyor. Buna karşılık, Sibiryalı maden işçilerinin grevi de bir karşı işaret. Sovyetler Birliği'nde nicel açıdan çok güçlü olan işçi sınıfı, son grevlerle harekete gaçtığı zaman taleplerini bürokrasiye dayatabildiğini hem kendisine, hem de karşısındaki güçlere kanıtladı.

Sovyetler Birliği'nde sosyalist demokrasinin kurulması ancak *Sovyetler*in üretim birimlerinde, yerel ve bölgesel düzeyde, ülke çapında özgür seçimlerle oluşturulan gerçek denetim ve yönetim organları haline getirilmeleriyle mümkün olabilir. Bunu, bürokrasinin Gorbaçov'un önderliğindeki modernist kanadından beklemek, onun doğası gereği reformları ancak kendi iktidarını ve çıkarlarını tehlikeye düşürmediği ölçüde uygulamaya koyacağı gerçeğini gözardı etmek anlamına gelir. Sovyetlerin gerçek işlevlerine kavuşması, ''içlerinin yeniden doldurulması'', bürokrasinin iktidarının sona ermesi, bürokratların sahip oldukları tüm imtiyazları yitirmeleri demektir. Bu anlamda, bürokrasiden kendisini ortadan kaldıracak bir eyleme girişmesini beklemek de ancak tarihte şimdiye kadar hiçbir örneği görülmemiş bir mucizeyi beklemekten farklı bir şey olmaz.

Sovyetlerin işçi sınıfının, halkın gerçek iktidar organları haline gelebilmeleri, herşeyden önce tabandan, kitlelerin kendi inisiyatifleriyle oluşturdukları kurumlar olarak ortaya çıkmalarına bağlıdır. Bu ise, ancak en önemli toplumsal güç olan işçi sınıfının eylemi sonucunda ortaya çıkabilir. Sovyetler Birliği işçi sınıfı çok uzun süre örgütsüz, eylemsiz, tepkisiz, parçalanmış bir sınıf olarak kaldı. Bugün, Ekim Devrimi'nin ardından tarihinde ilk kez bu durumun sons erdirilmesinin koşulları oluşmuş gibi görünüyor. Gorbaçov'un amaçladığından farklı bir sosyalist demokrasinin oluşumu da ancak onun kendi eylemiyle kendi iktidar organlarını kurmasıyla, kendisi için çizilen sınırların dışına çıkmasıyla mümkün olabilecek.

FÜGEN UĞUR

53 Çin ve SSCB'de Reformlar

Birliği'nde sistemi bir düzene sokmak, rayına oturtmak oldu; bu da, atılım ya da reformlarla değil, sistem içindeki çeşitli gruplarla uzlaşmalarla sağlandı. Hruşçov'a iktidardan el çektirilmesinden itibaren Brejnev yönetimi, parti ve bürokrasi yapılarını bozacak önemli ve büyük çaplı değişikliklere girmekten sürekli olarak kaçındı; üst düzey yöneticilerinin pek çoğu hayatlarının sonuna dek mevkilerini koruduklarından, Brejnev dönemi sık sık *gerontokrasi* (yaşlılar iktidarı) olarak da anılmıştır. Örneğin, daha sonraki dönemlerde Andropov ve Gorbaçov tarafından değiştirilen Brejnev dönemi yaşlı kuşak yöneticilerinin sayısı 6 bini geçiyordu. Pek çoğunun değiştirilmediğini, bir kısmının da yaş haddiyle veya ölüm sonucu görevlerini bıraktıkları düşünülürse, Brejnev döneminde Parti ve devlet kadrolarının nasıl kemikleştiği daha iyi anlaşılabilir.

Bu dönem boyunca rejim aleyhtarları ya da politik muhalifler, Stalin dönemindeki yöntemlerle 'bertaraf' edilmediler ama, iç politikada takındığı sert tutumdan hiçbir zaman ödün vermeyen Brejnev tarafından daha ince yöntemlerle etkisiz bırakıldılar. Uzun süren Brejnev dönemi, Hruşçov'un Stalin eleştirileri sonrasında Stalinizmin -o zamanlar sanıldığı gibi- kolayca ortadan kalkmadığını. Stalinizmin gölgesinin Parti ve devlet kadrolarında olduğu kadar halk üzerinde de etkili olmaya devam ettiğini kanıtladı. 1962'de Parti içinde Yeni-Stalinistler olarak adlandırdığı çevrelere karşı tasfiyeye yönelik bir mücadele başlatan Hruşçov ile Politbüro içindeki taraftarları, iki yıl sonra Yeni-Stalinizme yenik düştüklerinde, SSCB'de Stalinizmin soluk bir kopyası olan Brejnev politikaları yavaş fakat kararlı bir şekilde uygulamaya konmaya başlanmıştı. Stanilizm savunucusu sosyalist örgütlenmelerin sayısı gittikçe azalmakla birlikte dünya sosyalizminin temel tartışma odaklarından birisinin hala Stalin dönemi, bu dönemin tarihsel olarak çizdiği teorik ve siyasal çerçeve ve ondan günümüze kalanlar olduğu söylenebilir; çünkü Stalinizmin, Hruşçov tarafından eleştirildiği gibi salt bir "kişi putlaştırılması" tesbitiyle çözümlenemeyeceğini, "silik bir kişiliğe" dayanan Brejnev rejimi ortaya koymuş, hem SSCB'de, hem de Batı da Stalinizmi sadece Jozef Stalin dönemindeki uygulamalarla sınırlı görme eğilimi terkedilmeye yüz tutmuştur. Lenin'in savunduğu biçimiyle işçi ve emekçilere dayanan Sovyetler iktidarı ve halkın siyasal ve etkin silahlandırılması perspektiflerinin devletin güçlendirilmesi adına terkedilmesini temsil eden Stalinizmin Hruşçov dönemindeki mahkum edilişi, Brejnev döneminde resmi ağızlarda yadsınmaya devam edilmesi, hatta günümüzdeki reformlar çağında pek çok yönüyle çağdışı kalmış bir uygulama tipi olarak kabul edilişi bile, onun aslında çok tanıdık bir sima, uygulamalar ve örgütlenmeler dizisi olduğu gerçeğini gözardı etmek anlamına gelmemektedir.

Stalinizm, köklerini belki de Ekim Devrimi'nin ilk yıllarında ortaya çıkan, proletaryanın sınıf düşmanlarını yenilgiye uğrattıktan sonra onlar üzerinde nasıl egemenlik kuracağını ve sürdüreceğini içeren proletarya diktatörlüğü tartışmalarında bulmuştu. Aslında proletarya demokrasisi anlamına gelen proletarya diktatörlüğü, bu egemenliğin aracından başka bir şey değildi. Sorun birdenbire devralınmış bulunan devlet aygıtının ne yapılacağı sorusuna dönüşüverince, anarşistlerin önerdiği gibi toptan ortadan kaldırılamayan ve hâlâ varlıklarını sürdüren sınıf düşmanlarına karşı ayakta tutulması gerektiği kabul edilen devlet aygıtını, altedilmiş sınıf mensuplarının temsilcilerinden başka kimse tarafından işletilemeyeceği anlaşılmış ve burjuvazinin bürokrat kadroları devlet aygıtını işletmek üzere yeniden 'göreve' çağrılırken, öte yandan kapitalist yapıları yadsıyan devlet yorumu bu olguyu gizleyebilecek bir tarzda sürdürülmüştü. Stalinist baskıcı aygıt, bu anlamda devletin bu işlevine lafta uygunluk gösterdiğinden, Leninist devlet nosyonundan ve proletarya diktatörlüğü tanımından ayrılmamıştı; oysa devletin -iktisadi ve merkezileştirici rolü, toplumsal refahı sağlama programlarını yürürlüğe koymakla sorumlu tutulması- gibi işlevleri burjuva devlet anlayışının da özünü oluşturduğundan, gerek Stalin döneminde, gerekse daha sonra bu işlevleri açısından sürekli güçlendirilen Sovyet devlet mekanizması, tarihinin hiçbir döneminde gerçek proletarya diktatörlüğünü gerçekleştirememiş, dolayısıyla hiçbir zaman da demokratik olmamıştı.

Reform İhtiyacı: Andropov ve Çernenko Dönemi

Gerek Sovyet ekonomisindeki kronikleşmiş tıkanma gerekse SSCB'nin uluslararası ilişkilerinde karşılaştığı sorunlar -Afganistan bunalımı, ABD politikalarının Reagan döneminde aldığı biçimler vb.- Brejnev'in Kasım 1982'de ölmesinden sonra yönetimi sürdürecekleri gerek ekonomi gerekse uluslararası siyaset alanında farklı tutumlar benimsemek zorunda bırakıyordu. Andropov'un Parti Genel Sekreterliği'ne getirilişi *SBKP* içinde reformcu bir kesimin yükselişinin belirginleşmesi anlamına geliyordu. Brejnev'in ölümünün yaklaştığı bir sırada, Andropov *KGB* Başkanlığı'ndan istifa ederek Parti Sekretaryası'ndaki görevine döndü, 12 Kasım 1982'de ise *SBKP* Merkez Komitesi tarafından Genel Sekreterlik'e seçildi. Andropov dönemi, özellikle erken gelen ölümünden dolayı, bir reform dönemi olmadı. Andropov ekonomik verimsizliğe, merkezi planlamadaki aksaklıkları daha özerk işletme yapıları sağlayarak gidermeye, ekonomi yöneticilerinin kapkaççılığına karşı önlemler almaya yönelik önerilerde bulunmasına karşılık, açık-seçik bir reform programı 26. Parti Kongresi'ne sunulmadı. Andropov'un ani ölümüyle birlikte, Brejnev dönemi statükocu eğilimin en üst düzey temsilcisi olan Konstantin Çernenko Parti Genel Sekreterliği'ne seçildi. Bu dönemde Hruşçov döneminden beri ilk olarak, SSCB'de reforma olanak sağlayan bir durumun var olup olmadığı tartışma konusu haline geldi. Andropov'un reform önerilerinin merkezi planlama aygıtı tarafından benimsenmemesinin yarattığı bunalım, plan hedeflerine bir türlü ulaşılamamasından doğan ve *Gosplan*'ın doğrudan doğruya suçlanmasına kadar varan bir gerginliğe yol açtı. Çernenko döneminin sonu

"gerontokrasi"nin de egemenliğinin sonu oldu. Andropov kadrolarının en önde gelenlerinden biri olan Mihail Sergeyeviç Gorbaçov'un ve reformcuların yükselişi Çernenko döneminde de devam etti.

Gorbaçov Dönemi: *Glasnost* ve *Perestroyka*

1985'de Mihail Gorbaçov'un Genel Sekreterlik'e seçilişiyle SSCB'de yaşlı kuşağın saltanatı sona erdi. Hemen bu tarihte SSCB'de başlatılan ve Gorbaçov'un siyasal kişiliğine, ya da Gorbaçov kadrolarına indirgenemeyecek boyutlara çıkan 'demokratikleşme, yeniden yapılanma ve açıklık' süreci, SSCB'de çok uzun bir süredir tıkanmış ve dondurulmuş yapıların değiştirilmesi gereğinden doğuyordu: Toplumun daha iyi bir hayat standardı, daha çok özgürlük gibi talepleri bir yana, uluslararası pazarlarda rekabet gücünü yitiren Sovyet teknolojisi, bürokratik merkezi planlama ve bürokrasi yüzünden artan kaynak israfı gibi pek çok global sorun da, sistem içinde bir reformun gerekliliğine işaret ediyordu.

Gorbaçov ve kadrosunun *SBKP*'nin başına geçtiği Ekim 1985'de gerçekleştirilen *SBKP* Merkez Komitesi Toplantısı'nda, Sovyetler Birliği'nin *glasnost* ve *perestroyka* ile damgalanan yakın geçmişinin belki de ilk işaretleri olan son derece önemli bir kaç taslak görüşüldü. Bunlar, *SBKP* Programı'nın yeni önerilerle biçimlenmiş bir taslağı, 12. Beş Yıllık Plan gündemindeki 'SSCB'nin İktisadi ve Toplumsal Gelişimi' üzerine bir ön taslak çalışması ve 2000'e kadar geçerli olacak genel bir iktisadi strateji programı üzerine gerçekleştirilecek öneriler, ayrıca SSCB yasalarıyla ilgili değişiklikler üzerine açılan bir tartışmaydı.

Mihail Gorbaçov, açılış raporunda bu taslak ve tartışmaların tümünün son derece büyük bir siyasal öneme sahip olduğunu vurguluyordu. Toplantıdan birkaç ay önce, Nisan 1985'te yapılan Merkez Komitesi Ara Toplantısı'nda öncelikle teknolojik geri kalmışlık ve buna bağlı olarak gelişmesi muhtemel bir iktisadi bunalım tartışma gündemine getirilmişti. Gorbaçov'dan önce Andropov'un kısa süren iktidarında bu tür konular Parti içinde eleştirilere hedef olmuş ve 26. Parti Kongresi iktisadi yapılaşmadaki bu kritik noktaları, özellikle teknolojik hantallık, işletmelerin verimsizliği, üretim-tüketim ilişkilerinin düzensizliği gibi konuları ön plana çıkararak vurgulamaktan geri durmamıştı. Ancak 1986-1990'ları kapsayan yeni Beş Yıllık Plan döneminin sahne olacağı tartışmaları başlatan, öncelikle Ekim 1985'deki Merkez Komite Olağan Toplantısı oldu. Gorbaçov '80'lerde Sovyet iktisat sisteminin karşı karşıya kaldığı önemli ve yıpratıcı bunalımı *Perestroyka* başlıklı kitabında şu sözlerle ele alıyordu: " '70'lerin ikinci yarısında, bir ara, ilk bakışta izahı güç bir şey oldu. Ülke hızını kaybetmeye başladı. Ekonomik başarısızlıklar sıklaştı. Güçlükler birikmeye, daha da kötüye gitmeye başladı ve çözümlenmemiş sorunlar arttı. Sosyalizmin yabancısı olduğu tıkanma ve diğer olgular toplumun yapısında belirginleşmeye başladı. Toplumsal ve ekonomik gelişmeyi etkileyen bir 'fren mekanizması' oluştu. Bütün bunlar, bilimsel ve teknolojik devrimin, ekonomik ve toplumsal ilerlemeye yeni ufuklar açtığı bir sırada oldu." Bir *perestroyka*'nın gerekli olduğu açıktı ve Sovyet ekonomik yaşamında etkili değişiklikler üretebilecek böyle bir süreç, Sovyet-Batı ilişkilerinden başlayarak pek çok alanda önemli tutum değişikliklerini de zorunlu kılacaktı.

Cenevre- Reykjavik- Washington Zirveleri

İşte, 1985 Cenevre Zirvesi ile başlayan Gorbaçov'un silahsızlanma atağı ve önerileri, bu türden bir maddi zeminin ve gereksinimlerin bir ifadesi olarak tarih sahnesine çıktı. Doğal kaynaklarının önemli bir bölümünü, üretici güçlerin en verimli, gelişkin ve vasıflı bireylerini, yaratılan toplumsal zenginliğin, toplumun bireylerinin ve bunu gerçekleştiren doğrudan üreticilerinin yaşam düzeyini yükseltmekte kullanılabilecek olan önemli bir kısmını emperyalist ülkeler ile girişilen silahlanma yarışında harcayan SSCB için bu durum son derece ciddi yapısal sorunları beraberinde getiriyordu. Emek sürecindeki verimlilik ve üretkenlik düzeyi bu yarışı aynı koşullar altında ve aynı araçlarla sürdürebilmeyi olanaksız kılıyordu. Silah sanayisinde yaratılmış olan teknolojik düzey, genel olarak diğer ürünlerin üretim teknolojisine aktarılamıyor, yani bu bilgi ve teknoloji yaygınlaştırılamıyordu. Sovyet yöneticilerini bu alanda düşünmeye ve farklı davranmaya iten nedenler bunlardı ve yol açtıkları süreç tüm dünyadaki silahlanma yarışını doğrudan etkileyecekti.

Böyle bir girişimin, Batı'daki askeri-sınai kompleks tarafından kendi çıkarlarına aykırı olarak değerlendirilmesi kaçınılmazdı. Ancak Gorbaçov için, özellikle Andropov döneminde başlayan, ABD-Avrupa ayrışması üzerine tasarılar kurmak mümkündü. Sonuçta, yalnızca silahlanmanın yavaşlatılmasının değil, silahsızlanma perspektiflerinin de yolunu açacak bir süreç başlatılabildi. Gorbaçov, Sovyet silahsızlanma politikasında önemli bir değişiklik yaparak konuyu Avrupa açısından ortaya koydu. Gorbaçov'a göre, silahsızlanma yolunda şimdiye kadar somut adımlar atılamamasının temel nedenini bütün teknik ve stratejik tartışmaların Avrupa'daki devletlerin sınırlı katılımı ve dünyanın geri kalan bölümünün toptan katılım yoksunluğu koşulları altında gerçekleştirilmiş olması oluşturuyordu. Üstelik stratejik silahların sınırlandırılması görüşmelerinin politikacıların bile ayrıntılarına inemeyecekleri bir teknik ayrıntı ve kılı kırk yarıcı bir karşılıklı güvensizlikler oyunu haline dönüşmesi, sonuçta etkisiz kalmasına yol açıyordu. Nükleer silahlanmaya karşı kitlesel gösterilerin başgösterdiği, yoğun bir nüfusa ve kentleşme oranına sahip olan Avrupa kıtası, silahlanmanın temel merkezlerinden biri haline gelerek,

Kızılordu, *II. Dünya Savaşına kadar 'işçi ve köylü sınıfının ordusu' mücadele araçlarından biri olma vasfını tam olarak kaybetmiş değildi. II. Dünya Savaşı sonrası, özellikle Soğuk Savaş döneminde son derecede belirleyici olacak bir çelişkiyi ve yetersizliği de sınıflarüstü bir ordu yapısını, askerî verimlilik kaygılarını ve buna bağlı burjuva örgütlenme biçimini tohum halinde içermekteydi. Savaş sonrası* Kızılordu *dünyanın en büyük nükleer güçlerinden birisi haline geldi. Dahası Macaristan, Çekoslovakya ve Afganistan işgallerinde saldırgan ve "emperyalist" bir gücün temsilcisi olarak gösterilme şanssızlığına da düşmüştü. Bunda Ordu'nun örgütlenme biçiminin olduğu kadar*

nükleer silahlardan oldukça yüksek bir oranda nasibini alıyordu. Kıtayı ikiye bölen sınırın iki yanında üç milyonu aşkın asker nüfusunu besleyen ordular birbirleriyle karşı karşıya gelmekteydiler. Nüfus yoğunluğunun bu kadar yüksek olduğu bir bölgede, salt konvansiyonel (klasik) düzeyde sınırlı bir savaş bile son derece tahrip edici olacaktı. Bu, yalnızca konvansiyonel silahların yıkıcı gücünün II. Dünya Savaşı'ndakilere göre birkaç kat yüksek oluşundan değil, Avrupa'da odaklanan kimyasal ve nükleer sanayilerin (neredeyse 200'ü bulan nükleer santral) savaş sırasında büyük bir olasılıkla uğrayacakları kazaların kıtayı yaşanamaz bir hale getireceği gerçeğinden de doğmaktaydı.

Gorbaçov'a göre, kurulacak en güçlü savunma sistemi bile, bugünkü silahların niteliği yüzünden hiçbir devlete kendini yalnızca askeri-teknik araçlarla savunma olanağını bırakmamaktadır: "Güvenliğin sağlanması siyasal bir sorun olarak gündemdedir ve bu yalnızca siyasal yollardan çözümlenebilir. Güvenlik, sonsuza dek ceza korkusu, yani 'müdahale' ve 'yıldırma' doktrini üzerine kurulamaz." SSCB dış politikası, Avrupa'ya ilişkin tavrını, Batı Avrupa'da yaygın bir şekilde destek gören, tarafların sadece SSCB ve ABD'den ibaret olmadığı, bu iki ülke arasındaki ilişkilerin ötesinde, güvenliğin ancak uluslararası anlamda karşılıklı ve her ülke için geçerli anlaşmalarla sağlanabileceği temel gerçeğine dayandırmak eğilimindeydi.

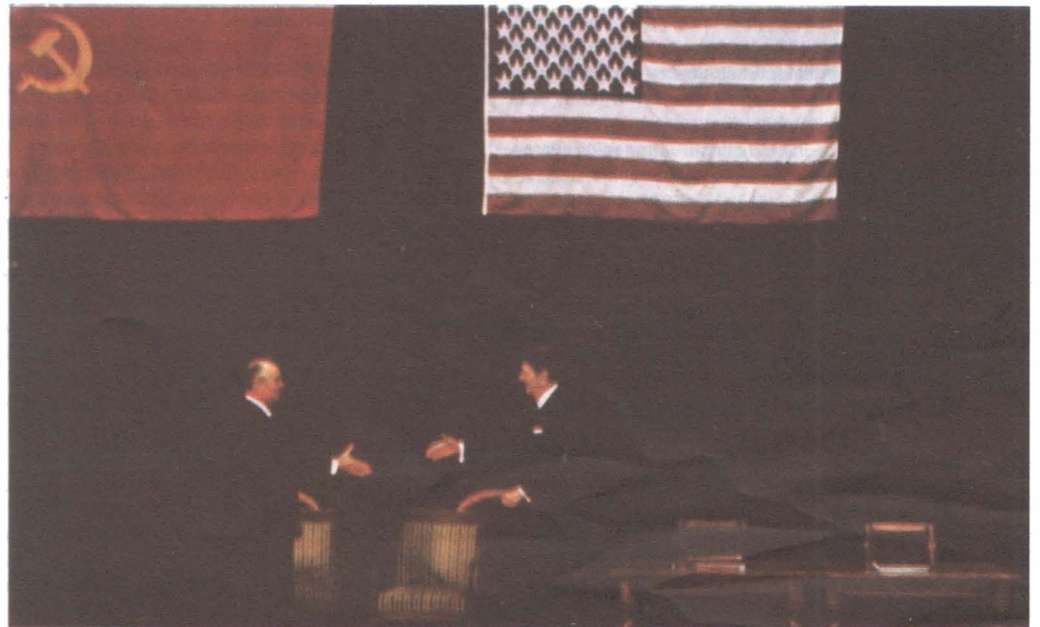
Nitekim nükleer silahları, konvansiyonel silahları, kimyasal silahları, asker indirimini ve diğer tüm düzeyleri kapsayan silahsızlanma görüşmelerinde ortaya gelen öneriler, içerikleri ve yaklaşımları itibariyle bu maddi zemini ve nedenleri yansıtıyordu. 1985 Cenevre Silahsızlanma Konferansı sırasında biraraya gelen Gorbaçov ve Reagan, "stratejik silahsızlanma" alanında ve ona bağlı olarak "nükleer silahlanmanın uzaya taşınmaması" ve "orta menzilli nükleer füzelerin sayı indirimi" konularında sözlü mutabakata vardılar. Sovyetler Birliği perspektif üzerindeki anlaşmanın salt sözlü olarak kalmaması için 1 Ocak 1987'de nükleer denemeler konusundaki tek taraflı moratoryum süresini uzattı. Reykjavik Zirvesi'nde de somut bir başarı elde edilememesine karşın bir yıl sonra, Washington'da bir ilk adım olarak orta menzilli nükleer füzelerin sayı indirimi ve karşılıklı denetim sistemleri üzerinde anlaşma imzalandı. Teknik anlamda Avrupa'nın süreç dışında bırakılması, yalnızca Thatcher rejimi tarafından değil, bağımsız olarak nükleer korunmalarını sağlamlaştırmak düşüncesini elden bırakmayan dünyanın üçüncü büyük nükleer gücü Fransa ve ABD'nin nükleer koruma şemsiyesini kaybetme tehdidiyle karşı karşıya kalan Federal Almanya tarafından da kuşkuyla karşılandı.

Washington anlaşmasından sonra tartışmalar, Avrupa ülkelerinin *NATO* içindeki baskısıyla, Sovyetlerin çok güçlü olarak değerlendirildiği konvansiyonel silahlanma alanına kaydırıldı. Gorbaçov yönetimi bu alanda da önemli tavizler verdi. Doğu Avrupa'daki birliklerinden önemli bir kısmını tek taraflı olarak geri çekme kararını uyguladı.

Böylelikle maddi zorunlulukların dayatması ile şekillenmeye başlayan silahsızlanma görüşmeleri süreci, '80'lerin başlarında gündeme geldiği düşünülen yeni bir soğuk savaş tehlikesini bu konjonktürün devamı süresince ortadan kaldırdı.

Sovyetler Birliği, henüz 1946'da, nükleer silahların yasaklanması önerisini ortaya atan ilk ülke olmuştu. '80'lerin uluslararası siyasal konjonktüründe silahsızlanma sürecinin başlatılmasını öngören teklif de, "sıfır çözüm"ün ilke olarak kabul edildiği bir dünyada yine Sovyetler Birliği'nden gelmekteydi. Cenevre-Reykljavik-Washington sürecinde SSCB, "kitleler tarafından anlaşılabilir" ve "teknik bakımdan ayrıntılardan arındırılmış" bir silahsızlanma öneri

'işçi sınıfını ve Sovyet halkı'nı temsil etme biçiminde varolan bir aykırılığın da rolü vardı. 1986 sonrası reformların orduyu tam anlamıyla kapsamadığı, ondan uzak durduğu söylenebilir. Gene de Kızılordu'nun askerî doktrini önemli dönüşümlere hazırlanıyor gibi: Genel Kurmay Başkanı Moyseyev Sovyet askerî doktrinini açıklarken, yumuşama ve silahsızlanma yolunda amaçladıklarının savunma yönelimli bir askerî oluşuma geçmek yönünde olduğunu söylemekteydi. Üstelik, Sovyetler açısından ayrıcalıklı Batı ülkeleri konumuna gelen Fransa ve İngiltere gibi nükleer silah sahibi ülkelerin ABD-SSCB karşıtlığının içinde tutulmayacağı da belirtmişti.

"Sosyalizmin Önlenemez Çözülüşü" Üzerine

Sovyetler Birliği'nde ve sosyalist blokta '80'lerin ikinci yarısında başlatılan reformlara, iki büyük kampa ayrılmış dünyanın "hür dünya" kesimi kayıtsız kalamazdı; Batı kamuoyu önce "*perestroyka*" ve "*glasnost*" gibi Rusça sözcüklerin anlamını öğrendi, sonra da Sovyetler Birliği ve sosyalist iktidarlar hakkında geçmişe oranla çok daha fazla bilgilendikçe genel yargılarını değiştirmek zorunda kaldı ve 20. yüzyılın ikinci yarısındaki belki en önemli siyasal değişmeyi ilgi, heyecan, merak ve bazen de kaygıyla izledi... SSCB'de varlığı inkar edilemez hale gelen ve ülkenin ABD kamuoyu nezdinde bile imajını baştan aşağı değiştiren siyasal ve toplumsal gelişmeleri açıklığa kavuşturmak, yorumlamak ve bir tutum belirlemek konusunda Batılı siyasetçilerle - aralarında *Kremlinolog* olarak bilinen 'teknik adamların' da bulunduğu- uzmanlar seferber oldular. İktisadi ve siyasal açıdan birbirine geçmiş ilişkiler ağının yarattığı bir *symbiosis* içinde yaşayan süper güçlerden birisinin yepyeni oluşumlara gebe olması, dünya çapındaki iktisadi ve siyasal dengelerin tekrar gözden geçirilmesini gerektiriyordu çünkü: SSCB ve reel sosyalizmin yapısal dönüşümleri üzerine yapılan her yorum, her analiz, beraberinde bu çözümlemelere dayanan yeni bir senaryoyu getiriyordu... Ancak, siyasal açıdan Batı karşısında bir 'kapalı kutu' olan SSCB'deki siyasal gelişmeler üzerine, siyasal kişiliklerle nomenklatura içindeki oyunlara, karşıtlaşmalara bakarak fikir yürütme, senaryolar kurma anlamına gelen Batı Kremlinolojisi, SSCB'de olup bitenleri anlamamanın, bu konuda bilgilenmemenin ve anlayışsız bir 'hür dünya' dili yaratmanın yöntemlerinden biri haline geldiğinden, oluşturulan senaryolar da SSCB'yi Batı ölçütlerine göre yargılamaktan ve yeni oluşumlar karşısında güçler dengesinin nasıl korunacağına ilişkin önlemler tasarlamaktan öteye gitmiyordu.

Genel kanı, reel sosyalizmin büyük bir bunalım içinde olduğuydu; özellikle ABD'deki yorumlar, 'komünist imparatorluğun çözülmekte olduğu' doğrultusundaydı. Ancak SSCB ve öteki sosyalist ülkeler bu bunalımı 'kapitalizme dönüş' ile sonuçlanacak reformlarla aşacaksa, dünya pazarında ABD'nin karşısına Japonya ve birliğe doğru giden Avrupa'dan sonra yeni bir dev dikileceğinden, bu zaten ABD'li Kremlinologlar tarafından da gerçekleşmesi istenen bir senaryo değil... ABD'nin, Polonya dışındaki sosyalist ülkelerde '80'lerin başındaki statükonun bozulmasına çok sıcak bakmadığı da kolaylıkla gözlemlenebilir; hem uluslararası siyasette *NATO* gibi ittifakların varlığını ve gerekliliğini tehlikeye düşürdüğü, hem de ortadan kalkmaya yüz tutan alışıldık 'komünizm' imajı iç siyasette olduğu kadar Amerika'nın alışılageldik dış siyasetinde de artık bir tehdit unsuru olmaktan çıktığı için... ABD'nin "hür dünyanın koruyuculuğunu" sürdürebilmesi, ancak bu hür dünyayı tehdit eden kızıl bir tehlikenin varlığı inandırıcılığını yitirmediği sürece mümkün olabildiğinden; belki Beyaz Saray'ın ve Pentagon'un tercih edecekleri değişim, SSCB'nin kapitalist dünyayla tam bir entegrasyona giderken, iç ve dış siyasette eski katı tutumunu sürdürmesi olabilirdi... Yine de, Batılı uzmanların, Gorbaçov'un bir darbe ile iktidardan düşmesi ve SSCB'nin sertlik yanlı siyasetlere dönmesini olasılık dahilinde gördükleri ve bundan özellikle endişe duydukları söylenebilir: ABD'de yeni-sağın da kabul ettiği gibi, süper güçlerin '80'ler içinde girdikleri yumuşama sürecinden ani bir geri dönüş, her iki tarafın da aleyhine sonuçlanacaktır. Çünkü, sosyalist ülkelerde merkezi planlamadan ve demokratik çoğulculuğun gerçekleştirilemeyişinden doğan iktisadi bunalım, sadece sosyalist bloğa özgü değil; '80'lerde yaşanan, bir dünya bunalımıdır ve hatta denebilir ki, Batı liberalizminin bunalımı, en az sosyalist bloğun yaşadığı bunalım kadar derin ve köklüdür. Artık, iki bloktan sadece birinin bunalıma gireceği bir uluslararası konjonktür tasarlamak olanaksızdır. Bu nedenle, sosyalist bloktaki reform hareketleri, Batılı bazı Kremlinologların göstermeye çalıştığı şekliyle "iflas etmiş bir sistemi ayakta tutma çabası", ya da ortodoks Marksistlerin gördüğü gibi "sosyalizmden ödünler veren bir revizyonizm" değildir. Bu hareketleri, 70'lerin başından itibaren giderek ağırlaşan bir bunalımı yeni iktisadi yapıların kurulmasıyla aşma, sistemdeki tıkanma yollarını giderme ve bunlara paralel olarak -hem toplumsal talepleri karşılama, hem de yeni yapılanmayı destekleme doğrultusunda- demokratikleşme ve siyasal açıdan saydamlaşma çabası olarak yorumlamak gerekiyor.

"DAHA FAZLA SOSYALİZM"

20. Parti Kongresi'nin uyandırmış olduğu etkiye benzer bir sarsıntı yaratan SSCB 27. Parti Kongresi'nde kabul edilen programa göre, tüm Sovyet ekonomisi 1 Ocak 1988'den itibaren yepyeni bir döneme ve yapılanma sürecine girecekti. Gorbaçov kadrosunun önde gelen iktisadi danışmanlarından Abel Aganbegyan'ın öngörüsüne göre de, bu yeniden yapılanma programı, Sovyet sanayi üretim hacminin yüzde 60'ını sağlayan üretici ve işletmeleri kapsıyordu. Bu tarihten başlayarak, programa dahil edilen üretim birimleri ve işletmeler, bunun için hazır olsalar da olmasalar da, belli bir verimlilik esasına göre kendilerine çekidüzen verecekler, ve çalışmalarını kendi kaynaklarından finanse etmekle yükümlü tutulacaklardı.

Parti kongresinin çizmiş olduğu genel perspektiflerde, "sosyalizmin gerçek kazanımlarından" geriye adım atmanın söz konusu edilemeyeceği ısrarla vurgulanmaktaydı. Kurulacak olan yeni iktisadi yapı elbette, geçmişteki gibi tüm halkın mülkiyeti olarak tanımlanan "sosyalist mülkiyet sistemi" üzerine inşa edilecekti. Bölüşümün çalışma esasına göre yapılmaya devam edeceği vurgulanıyor, demokratik merkeziyetçilik, para-mal ilişkilerinin yoğunlaştırılması gibi ilkelerde geçmişe göre herhangi bir yenilik önerilmiyordu. Mihail Gorbaçov, konuşmalarında sık sık, yeniden yapılanma mekanizmalarının, yukarıda adı geçen kazanımlardan ödün vermek anlamına gelmediğini, aksine bu kazanımların güçlendirilmesine hizmet edeceğini belirtmekteydi. Gorbaçov kadrosu ve Parti Kongresi, reform siyasetini *daha fazla sosyalizm* ilkesiyle formüle etmekteydi.

Abel Aganbegyan'a göre, işletme biçimlerinde yapılacak reformlar, yeniden yapılanmanın iktisadi mekanizmalarının geliştirilmesinde anahtar rolü oynamalıydı. Öngörülen dönüşüm, mikro düzeyde yönetsel işletme metodlarından iktisadi bir işletme metodu anlayışına geçişti. Bu programa, iktisadi alanda bir demokratikleşme süreci eşlik edecekti.

O tarihten önce SSCB'de yönetsel işletmeciliğin yöntemleri, Devlet Planı'nda belirtilen yönergeler doğrultusunda biçimlenmekteydi. Bu, her yıl (beşer yıllık planlar uyarınca) tüm iktisadi sistemin bir piramit şeklinde yukarıdan aşağıya yeniden düzenlenmesini gerektiriyordu. Yönergeler, Devlet Planlama Komitesinden çıktıktan sonra bakanlıklara ve Cumhuriyetlere, oradan da sanayi işletmelerine ve çiftliklere ulaşmaktaydı. Hantal ve verimsiz olarak görülen, işte bu iktisadi yönergeler mekanizmasıydı; yani üretimin "yönergeler doğrultusunda" yürütülmeye ve düzenlenmeye çalışılması... İşte *Perestroyka* tarafından yıkılması öngörülen sistem buydu: İktisadi alandaki değişimin temel aracı da, işletmeleri kendi üretim ve girdilerini, maliyet hesaplamalarını doğrudan tüketici taleplerine göre ayarlamaya zorlayacak bir sistemi kabul etmekti.

Bu durum, aslında sosyalist planlamanın tüketici taleplerini karşılayabilme konusunda eskiden beri tanışık olduğu bir zorluğa tekabül etmektedir: Zorluk, pazar mekanizmalarının belli bir ölçüde de olsa kısıtlanmasını gerektiren sosyalist planlamanın; toplumsal fonlarla tüketim harcamalarının kontrolünün tamamına yakınını elinde tutması nedeniyle, gerçek tüketici taleplerini her bakımdan -niteliksel ve niceliksel olarak- belirlemedeki yetersizliğinden doğmaktaydı. Kapitalist sistemlerde serbest bırakıldıkça rasyonel bir biçimde çalıştığı varsayılan arz-talep mekanizmalarına bırakılmış üretim-tüketim ilişkisi sosyalist sistemde büyük bir dönüşüme uğramaktadır ama, özel mülkiyet rejiminin ortadan kaldırılması ve yerine halkın (ya da devletin) mülkiyetinin geçirilmesiyle birlikte piyasa mekanizmaları tümüyle ortadan kalkmaz, sadece belli bir ölçüde kısıtlanarak, merkezi planlamanın denetimi altına alınmaya çalışılırlar. Stalin döneminde formüle edilmiş olan bir görüşe göre, bu durumun temel nedeni SSCB gibi sosyalizme geçmiş bir ülkede, sosyalist devlet mülkiyeti ile kolektif çiftlikler mülkiyeti arasında ortaya çıkan bir uyuşmazlıktır. 'Herkese emeğine göre' dağıtım yapılması öngörülen bir sistemde, böylesi bir yapılanma, tüketici taleplerinin kesin olarak hesaplanmasının olanaklı olmadığı koşullarda pazar mekanizmalarına, ve öncelikle arz-talep mekanizmasına belli bir oranda ihtiyaç duyacağından; merkezi planlamanın sosyalist karakterinin yönetsel-bürokratik bir yönerge mekanizması uyarınca sağlandığı bu ortamda öngörülen yeniden yapılanma, işletmelerin 'verimlilik' ve tüketici talepleri gibi mikro-iktisat mekanizmalarına uymalarıyla gerçekleştirilebilir.

Sovyet toplumbilimci Anatoli Butenko, *Perestroyka*'nın üç yıllık geçmişinin en büyük başarısı olarak *bürokratik ve devlet güdümündeki sosyalizm*den 'gerçek' sosyalizme geçiş yönünde atılan ilk adımları görmekteydi. Butenko'ya göre, Lenin'in ölümünden sonra sosyalizm kavramı Stalin'in görüşleri doğrultusunda önemli değişikliklere uğratılmıştı. O dönemde sosyalizmin inşaası temel olarak, devlet kontrolünün tüm sanayi üretim araçlarına yayılması ve köylü hanelerinin yüzde 100 kooperasyonu olarak algılanmaktaydı. Devlet baskısından kitle kıyımlarına, her türlü keyfilikten yasadışılığa kadar bütün yolların bu hedef uğrunda mübah görüldüğü Stalin döneminde yürürlüğe konan siyasetlerle Sovyet toplumu önemli bir değişim sürecini tamamladı: Özel mülkiyet ortadan kaldırıldı ve binlerce kolektif çiftlik ile işletme inşa edildi. Sosyalizmin Stalinist kavrayışla biçimlenmiş yapılanması, Sovyetler Birliği'nde '30'ların sonlarına doğru tamamıyla yerleşti: Ülkede Parti ve Hükümet bürokrasisi tarafından denetlenen bir devlet idari sosyalizmi kuruldu. Oysa sömürücü sınıfsız bir yaşamın

sosyalistçe bir yaşamla tam tamına özdeş olmayabileceği, zamanla açıklık kazanmaya başlayacaktı... Sosyalizmin inşaası, aynı zamanda sosyalist demokrasiyle kamu hayatının kısıtlanmasının eşlik ettiği bir kuruluş süreci haline gelmişti ve bu yüzden klasik Marksizmin *'Kışla Sosyalizmi'* adını verdiği bir toplumsal-siyasal yapılaşma biçimine denk düşüyordu.

Perestroyka yanlısı kadrolar, iktisadi ve siyasal reform programlarını, büyük ölçüde mikro düzeyde gerçekleştirilebileceği umulan değişimlere ve genel olarak üretim işletmelerinin idari talimatlara değil, temel iktisadi mekanizmaların gerektirdiği kıstaslara uymaları gerektiği düşüncesine bağladılar. Bu açıdan işletme biçimlerinin reformu, bir anlamda onların merkez talimatlarına bağımlılıktan belli bir ölçüde kurtarılmaları yoluyla gerçekleştirilebilirdi. Bu alanda, global düzeyde yer alan bir gözlem de rol oynamaktaydı: '80'lere kadar Sovyet iktisadi yaşamında varlığını sürdüren piyasa mekanizmaları -ücret, değişim ve kâr gibi- belli bir ölçüde Sovyet dış ticaretinin büyük ölçüde dünya kapitalist sisteminin içinde gerçekleştirilmesi zorunluluğuyla meşruluk kazanmaktaydı. Hatta '30'larda Parti içinde bu tür kapitalist mekanizmaların kolektifleştirmeye karşın hâlâ

Gorbaçov döneminin özelliklerinden biri'ni de yöneticilerin toplumda popülerlik kazanma çabaları oluşturuyordu. İktidara geldiği ilk günlerde Sovyet halkının pek alışkın olmadığı bir iş yaparak sokaklara çıkan Gorbaçov, önüne gelenle konuşup sohbet ediyor, sorunlarını tartışıyor, eleştirileri dinliyor ve Sovyet televizyonu da bu görüntüleri yayınlıyordu.

nasıl yaşayabildiği konusunda ortaya çıkan eleştirileri, Stalin dış ticaretin bu etkisinden söz ederek bertaraf etmişti. Dünya ekonomisinin her alanda yeni bir bütünleşme sürecine girdiği günümüzde ise bu etki çok daha belirleyici olsa gerek... Dünya iktisadi sisteminin, Avrupa ve Japonya gibi yeni devlerin işin içine gittikçe daha fazla katılmalarıyla girdiği yeni bütünleşme dönemi, SSCB'den ve diğer sosyalist ülkelerden de hayati bir seçim yapmalarını talep etmekteydi. Dönemin özgül konjonktürü içinde '29 Büyük Buhranından pek de fazla etkilenmediği, kapitalizmin genel bunalımına karşı bağışıklık kazanmış olduğu ilkece kabul edilen sosyalist ekonomiler de, '70'lerden itibaren artık bu tür bunalımların evrensel etkilerinden rahatlıkla uzak durabilecek gibi görünmüyorlardı. Eninde sonunda SSCB bir 'dünyagücü' haline dönüşmüştü ve dünyanın herhangi bir yerinde vuku bulacak bir olay ile dolaylı ya da çoğu zaman doğrudan bölgesel çatışmalara yol açan iktisadi bunalımlar karşısında kayıtsız kalamazdı. Siyasal ve iktisadi konjonktür, 1929'da olduğundan çok farklıydı...

Daha da önemlisi, *Barış İçinde Birarada Yaşama* öğretisinden geri adım atmadıkça yeni bir Açıklık siyasetini oluşturmaktan vazgeçmek de pek olanaklı görünmüyordu. Brejnev döneminde edinilmiş kazanımlar olarak kabul edilen böyle bir öğretiden vazgeçmek ise, özellikle Dünya çapındaki Nükleer Bloklaşma sistemi veri olarak kabul edildiğinde son derecede tehlikeli sonuçlar doğurabilecekti. *Perestroyka*, nükleer silahsızlanmanın Sovyet ekonomisine yapacağı katkıların yanısıra, böyle bir düşünce çizgisi doğrultusunda oldukça geniş tutulmuş bir silahsızlanma siyaseti paketiyle birlikte dünya kamuoyuna sunuldu. Cenevre 1985, Reykjavik 1986 ve Washington 1988, belki de dünya yakın tarihinde ilk kez silahsızlanmada somut sonuçların elde edilebilmesini sağlayan önemli adımlardı. Üstelik bu alandaki yeni perspektiflerin ortaya çıkışı, tam da Batı'da Yeni-Sağ'ın 1980 sonrası artan bir güçle egemenliğini kabul ettirdiği bir döneme rastladığından; uluslararası platformdaki yumuşamanın özellikle SSCB'deki *perestroyka* siyasetine bağlı olduğunu, ayrıca Batı'nın, -yeni sağın en popüler simgesi Reagan tarafından "Şeytanın İmparatorluğu" olarak tanımlanan- SSCB'den gelen bu tür bir talebi, dünya ölçeğindeki iktisadi ve siyasal bütünleşme yüzünden reddetmek durumunda olmadığını göstermesi açısından ilginçtir. Böylelikle, Gorbaçov'a göre henüz somut sonuçların yeterince elde edilememesine ve sürecin başlangıç evresinde bulunulmasına rağmen, SSCB-ABD ilişkilerinde yeni bakış tarzlarının hakim kılınabilmesi yolunda ciddi adımlar atılabileceği dünyaya gösterilmiş oldu.

DEMOKRASİNİN YENİDEN YAPILANMASI

SSCB'de öngörülen köktenci yeniden yapılanma programı, iç ve dış siyasette hayata geçirilmeye başlanan açıklık ve saydamlık ilkeleri olmaksızın gerçekleştirilemezdi. Bu açıdan, *perestroykanın*, *sadece* iktisadi çıkmazları aşmak ve üretim-tüketim faaliyetlerini daha rasyonel şekilde düzenlemek üzere hazırlanmış bir iktisadi programdan ibaret olmadığı açıktır. Sözkonusu yeniden yapılanmanın yerleştirilmesi SSCB'deki bütün hatırı sayılır güç odaklarının ve çevrelerinin ortak bir talebi olarak belirdi. Oysa, özellikle bunun nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği konusunda ve ayrıntılarda ortak olarak benimsenmiş tek bir görüş ortaya çıkmadı. Herşeyden önce, Gorbaçov kadrosunun böyle bir yeniden-yapılanma talebiyle ortaya çıkışından sonra ülke dev bir tartışma alanına dönüşüverdi. Genel Sekreterin konuşmalarında yakındığı ve bazan sert bir dille mahkûm ettiği 'tutucu güçler' bir yana, reformların süratle yürütülmesine ve bir sonuca eriştirilmesine taraftar olan pek çok kişi ve grup *Perestroyka*'nın 'evrimci' bir tavırla ortaya konuluşunun karşısına çıkmaya başladılar. Parti'nin ve Gorbaçov'un bu konudaki uyarıları çoğunlukla bir 'itidale davet' biçiminde belirdi. Onlara göre böyle bir devrimci yeniden-yapılanma girişimi aynı zamanda çok büyük riskleri de göze almayı gerektirmekteydi ve şimdilik hareketin taşıyıcısı konumunda olan Parti ve kadroları açısından önemli bir sorumluluğu ihtiva ediyordu.

SBKP 1986 Şubat 27. Kongresi'nde ortaya çıkan reform önerileri konusunda *Neue Zürcher Zeitung* adlı Batı Alman gazetesi, "Devrim değil, sadece merkezi planlama ekonomisi çerçevesinde sınırlı bir dönüşüm harekâtı bekleyebiliriz..." yorumunda bulunuyordu. SSCB'de radikal bir dönüşümün ne anlama gelebileceğini, hang yönlere doğru evrim göstereceğini sayısız senaryoyla ciltler ve kütüphaneler doldurmuş bulunan Batılı Kremlin uzmanları, nedense SSCB'deki yeni yönelimleri anlamamak konusunda birbirleriyle yarışma içine girdiler. Hatta Batı Marksistlerinin bile, SSCB'de şimdiye kadar birşeylerin pek de iyi gitmemiş olduğu konusundaki geçmiş pek çok gözlemlerine karşın SSCB'deki yeniden-yapılanma siyasetinin genel bir çerçeve içinde de olsa önceden değerlendirmiş, hatta tahmin etmiş oldukları da söylenemez. *Eski bardaklarda yeni votka* içileceği konusunda emin görünen bu şüpheci görüş, herşeyin eskisi gibi kalamayacağı hakikatinin kendisini Sovyetlere büyük bir güçle hissettirdiği bir dönemde yapılması zorunlu olan tahlilleri gerçekleştirme gücünden yoksun görünüyordu. Oysa *Perestroyka*'nın dördüncü yılında serbest rekabet ekonomisinin en ateşli yandaşları dahi Sovyetler Birliği'nin örgütlenme modelinde herhangi bir değişiklik yapmanın hayal olduğu görüşünü terketmiş görünüyorlar. "Gorbaçov'un konuşması ve ortaya koyduğu veriler, halka çalışkanlığın ve girişimciliğin yeniden değer kazandığını gösterdi. Bu, halkta yeni bir seferberlik duygusu yaratabilir. *SBKP* Başkanı, Amerikan Başkanı'nın yaptığı gibi bir iktisadi sıçramanın zeminini açabilir. İktisadi açıdan güçlenen ve modernleşen bir SSCB dünyadaki güçler dengesinde değişiklik yaratabilir ve Sovyet modelinin çekiciliğini arttırarak Üçüncü Dünya'da önemli dönüşümler getirebilir. Batılı gözlemciler bu süreci dikkatle izlemelidirler." Bu sözler, burjuva kampında SSCB'deki değişmelerin yaratacağı sonuçlardan gerçekten bir korku duyulduğunu açığa vurmaktadırlar. Onyıllar boyu kendinin meşrulaştırılmasında SSCB'deki durumu bir başvuru kaynağı, kötülüğün bir örneği olarak gösterip duran burjuva sözde-liberal düşüncesi gerçekten de, Gorbaçov'un belirttiği gibi can alıcı bir tehlikeyle, "düşmanını kaybetme tehlikesiyle" karşı karşıya kalmıştır. Anlaşılan, Batı'nın 1986'da içine girmiş olduğu tehlikeli bir toplumsal-iktisadi bunalım paniğine bu korku da eklenince, Batı liberal düşüncesi için hayat pek o kadar kolay olmayacaktır.

Perestroyka'ya en ciddi muhalefet, elbette bürokrasiden gelecekti... Hızla dal budak salan Sovyet bürokrasisi, geçmişte kağıt üzerinde pek çok önemli sorunu çözmüş, planları hedeflere vardırmış, başarısızlık durumunda da hedefleri değiştirerek kalkınma probleminin her zaman üstesinden gelmeyi bilmişti. Bir Rus atasözü *"kâğıt herşeyi kaldırır"* demiyor muydu? Bürokrasinin Sovyet Ansiklopedisi'nin sayfalarında yer alan ve 'mevkilerin kişiler dışındaki varoluşunun meşrulaştırılması' tanımı, *Perestroyka* yanlısı kadrolar tarafından sertçe eleştirilmeye başlandı. Bu, her şeyden önce, 'bürokrat kişiliğine karşı' bir saldırı, hatta bir savaş kampanyasıydı. Dergiler okuyucularını 'bürokratların dayanılmaz davranış ve hatalarına' dikkat çeken yazılar göndermeye davet ettiler: Bürokrasi kamuoyu önünde mahkemeye çekiliyordu. Gorbaçov'un da pek çok vesileyle onayladığı bir çok görüşe göre, bürokratlar ve bürokrasi, *Perestroyka*'nın ve demokratikleşmenin önünde son derecede önemli birinci engeli oluşturmaya devam etmekteydiler. Ve pek çok bölgede 'milliyetçilik' görünümüne bürünen pek çok hareket, aslında yerel bürokrasinin yeniden yapılanmaya karşı direnişinden başka bir şey değildi... Ancak bu hareketlerin, kaynakları ne olursa olsun, yeniden yapılanmanın önünde ciddi bir tehdit oldukları da açıktır.

'70'lerin başlangıcından itibaren Batı'da devrimci perspektifin bir ölçüde geri çekilmesi, devrimci hareketlerin kendi içsel sorunlarına olduğu kadar, sosyalist ülkelerdeki gelişmelerin yarattığı düş kırıklıklarına da bağlıydı. Ancak, bugün "yarı-devrim" atmosferinde ilginç bir siyasal ve toplumsal anarşi sergileyen SSCB ve reformlara yönelen Doğu Avrupa ülkelerindeki büyük sorunlar ve çıkmazlar, "sosyalizmin çöküşüne" dair değil, "reel sosyalizmin" uygulanışına ilişkindir. Bir ütopya, bir hedef, bir "toplumsal proje" olarak sosyalizm hâlâ yeni bir dünya önerecek gizligücü içinde taşımaktadır ve Çin Halk Cumhuriyeti'nde Tienanmen ile, Polonya'da Katolik kiliseyle, Sovyetlerde Batı tipi demokrasinin yerleşmesiyle, hatta Macaristan'da "halk cumhuriyeti" sıfatının reddiyle...kendilerini ifade eden birbirlerinden son derece farklı dönüşümler, 20. yüzyılın başında uygulamaya konan büyük bir deneyin yeni adımları olarak görülmelidir. Ve hiç kimse, -bir tür "maliyet/verim" çözümlemesi yaparak- kimi zaman çok şeye mal olan bu "deneylerin", elde edilen/edilecek kazanımlara değip değmeyeceğini sorgulayarak daha iyi, daha yaşanası bir dünya olasılığını, bu olasılığı gerçek kılmak için verilecek çabayı yadsıyamaz...

ULUS BAKER

programını masaya getirmişti. Buna göre üç safhada ele alınacak silahsızlanma sürecinin birinci safhasında, SSCB ve ABD ellerinde bulunan ve diğer ülkeyi menzili içinde tutan nükleer silahların yarısını beş-sekiz yıl içinde ortadan kaldıracak, uzay silahları programları yürürlüğe konmayacaktı. İkinci safhada 1990 sonrası 5 ya da 7 yıl içinde dünyadaki diğer nükleer güçler silahsızlanma sürecine dahil edilecekler, önce bu ülkelerin elindeki nükleer silah miktarı dondurulacak, arkasından, Sovyet ve Amerikan silahsızlanması devam ederken, onlar da ellerinde bulunan nükleer başlıkları imha etmeye başlayacaklardı. En geç 1995'de başlatılması gereken üçüncü safhada ise elde kalan tüm nükleer silahların ortadan kaldırılması tamamlanacaktı.

Bu süreç, 1999'dan itibaren dünya üstünde tek bir nükleer silahın kalmamasını öngörüyordu. Bu safha, dünya üstüne bir daha nükleer silahların getirilmemesini garantileyecek evrensel bir anlaşmayla noktalanacaktı. Silahsızlanma üzerine tartışmaların başarısının sıfır çözümün etkin bir biçimde benimsenmesi koşuluna olduğu kadar, nükleer silahlardan arınmış bir dünyanın gittikçe daha fazla "konvansiyonel" tabanlı bir militarizmi tartışma konusu haline getireceği de beklenebilir...

Gorbaçov'un 1986'nın ortasından beri dilinden düşürmediği "Ortak Avrupa Evi" nosyonu, bu anlamda hem silahsızlanma sürecinin, hem de 1992 Avrupa Bütünleşmesi'nin çerçevesi içinde değerlendirilmelidir. Bunun sebebi açıktır; silahsızlanma süreci, Batı ve Orta Avrupa'yı, dünyanın herhangi bir başka bölgesinden çok daha büyük bir güçle etkilemektedir.

Öte yandan, henüz bir tasarı olarak adlandırılamayacak olan "Ortak Avrupa Evi" kavramı, belirgin biçimde, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin yeniden bütünleştirilmesi konusunda, *perestroyka* sonrası beliren Sovyet görüşünün de dışavurumudur. Gorbaçov bu nosyonu en belirgin biçimiyle 10 Nisan 1987'de Prag'da, Çekoslovakya lideri Husak ile yaptığı görüşmenin hemen sonrasında ortaya atmıştı. Bu, bir anlamda *perestroyka* türünden siyasal-ekonomik programların Doğu Avrupa'nın diğer ülkelerinden de beklendiğinin işaretiydi.

'80'lerin başında ortaya çıkan Polonya bunalımı ve 1985 sonrasında Sovyet politikasının Polonya'da ortaya çıkan "Dayanışma Çözümü"nü belli bir oranda da olsa gittikçe daha fazla destekler ve benimser durumda gözükmesi, bu alanda oldukça önemli bir itici güç oluşturmuşa benzemektedir. "Yeni siyasal düşünce bizi 'Ortak Avrupa Evi' fikrini ortaya atmaya yöneltti. Bu basitçe güzel bir fantezi değil, Avrupa'daki durumun dikkatle incelenmesinin sonucunda belirginlik kazanmış bir sonuçtur" diyen Gorbaçov, 'Ortak Avrupa Evi' kavramının, karşıt askeri-siyasal bloklara ve farklı toplumsal sistemlere sahip olsalar da, devletler arasında belli bir bütünleşme derecesini varsaydığını belirtiyordu.

Sanayide Ekonomik Reformlar

1 Mart 1986'da *SBKP* 27. Kongresi'nde onaylanan yeni parti programı kritik sorunların geniş ölçüde tartışma konusu edildiği bir metin haline geldi. *Glasnost* ve *perestroyka* kavramlarının ortaya atılması ile birlikte reformcu kadroların önüne bir anda pek çok güçlük çıkıverdi. Planlama hedeflerinin açıklıkla seçilebilmesi için gerekli olan kurumlardan ve araçlardan yoksunluğun ortaya çıkması, bunların içinde belki de en yıkıcı olandı. 1986-90 Beş Yıllık Plan Dönemi için kabul edilen hedeflere ulaşılmasındaki zorluklar çarpıcıydı; hatta bu konuda yapılan tartışmalarda Plan hedeflerini geliştirmenin bir tarafa bırakılması, yani Plan'ın askıya alınarak farklı ve daha kendiliğinden hedeflere yönelinmesi yönünde teklifler de ortaya atılmıştı. Buna karşın hedefin Plan tarafından global bir strateji çerçevesinde belirlenmesinin yaratacağı uyarıcı etki, reformlar için zorunlu görülmekteydi. Böylece Gorbaçov'un deyimiyle "*Perestroyka*'nın birinci evresi"nde gerçekleştirilen temel başarı, ihtiyaç duyulan psikolojik havanın ülke çapında uyandırılması oldu. Gorbaçov'a bu anlamda aşırılıklar ve tutuculuklar arasında dengeleyici bir siyasal mekik rolü oynamak düşmekteydi. Parti'nin şimdiye kadar üstlendiği bazı görevlerden geri çekilmesi, mutlak bir biçimde işleyen iktidarından belli bir oranda vazgeçmesi ve alanı demokratikleşmeye açması gerekmekteydi. Parti ile hükümet işlevleri arasında bir ayrım; hükümetin ve bakanlıkların ekonomi faaliyetlerin ayrıntılarıyla uğraşma zorunluluğunun kısıtlanması ve adem-i merkeziyetçiliğin ekonomi ve siyasal düzeylerde güçlendirilmeye çalışılması, bu uygulamaların temel araçlarını oluşturdular.

Gorbaçov'un önde gelen ekonomi danışmanlarından Abel Aganbegyan'a göre değiştirilmesi zorunlu olan idari işletme yöntemleri, Devlet Planı'nın özgül talimatlarına göre oluşturulmaktaydı. Bu durumun ortadan kalkışıyla birlikte işletmeler kendi planlarını tüketici taleplerinin oluşturduğu bir paket çerçevesi içinde saptamak ve gerçekleştirmek serbestisine kavuşacaklardı. Burada unutulmaması gereken, Sovyet ekonomisinin[1] bugün veri olan koşullarında devletin hala talebin çok büyük bir yüzdesini denetimi altında tutmaya devam edeceğiydi. Reform planına göre, şu anda savunma sanayii ya da büyük inşaat sektörü gibi alanları neredeyse tümüyle kapsayan devlet talebi, toplam üretim çıktısının üzerinde, her yıl gittikçe azalan bir kesime yönelmeye başlayacaktı. Bir kural olarak devlet talepleri sistemi, tüketici mallarıyla hizmet sektörünü kapsamayacak, bu alanlarda planlar dağıtım sisteminden

Klasik Marksist teori, teknolojiden kaynaklanan problemlerin teknolojinin kendisi tarafından değil, içinde yer aldığı toplumsal yapı tarafından yaratıldığını ileri sürmektedir. Oysa, teknolojinin bambaşka bir toplumsal yapı içinde geliştiği sosyalist ülkelerdeki sorunlar, esas itibarıyle Batı'dakilerden çok farklı olmamıştır. Marksizmin teknolojiye bakış açısına en önemli alternatif, "endüstri sonrası"na ilişkin teorilerdir: Gerçekten de, "İşletmecilik devrimi"nin ve hizmet sektörünün giderek önem kazanmasının eşlik ettiği bilimsel ve teknolojik devrim, enformasyon ve bilginin giderek birer üretici güç haline geldiği bir yapı oluşturma yolundadır. SSCB'nin teknoloji konusundaki çıkmazı da burada görülebilir; 60'lı yılların dünyasında SSCB'nin karşı karşıya kaldığı en önemli teknolojik problem, enformasyon teknolojilerine uyum sağlama sorunudur. Enformasyon teknolojisi bilgisayar ve yonga üretiminden ibaret olmadığından, bir üretici güç haline gelen enformasyonun etkin bir şekilde kullanımı, sosyalist toplumda belli bir oranda çoğulculuğa ve açıklığa yönelmeyi gerektirir mantığından hareketle perestroika koşullarında yöneticiler, bilgi akışını verimlileştirmek için çalışanlarla daha aktif bir iletişim kurmaya teşvik ediliyorlar (üstte). Sanatçı Mihail Romadin'in Glasnost dizisinden yanda görülen afişi ise "Bütün iktidar Sovyetlere" sloganıyla kitlelerle doğrudan iletişim kurma çağrısı yapıyor.

gelen taleplere göre, tüketicinin istekleri hedef alınarak biçimlendirilecekti.

Talep paketini derlemiş bulunan bir işletme, temel ekonomik göstergelerini tahmin etme işlemine girişecek, gerekirse kredi talebinde bulunacak ve kredi veren banka ile sözleşme biçimini belirleyecekti. Maliyet ve kâr tahmini hesaplarını gerçekleştirdikten sonra ortaya çıkan tablo uyarınca, çalışma kolektifinin gelir toplamı belirlenecekti. Ücret fonu ise doğrudan doğruya çalışmanın sonuçlarına bağlı olacaktı. Yani plan ne kadar başarısızsa, sözleşme sayıları ve alınan taleplerin toplam miktarı ne kadar azsa, ücret fonu o kadar düşük olacak ve çalışma kolektifine düşen kâr miktarı o ölçüde azalacaktı. Modernleştirme, amortisman, konut ve toplumsal-kültürel amaçlı yapı inşaatları ile ek ödenekler için ayrılacak para da üreticilerin kârlarına oranlanacaktı.

Böylece işletmelerin daha büyük bir bağımsızlığa kavuşmaları ve özkaynak, özfinans ve özyönetim niteliklerine daha fazla sahip kılınmaları umulmaktaydı. Aganbegyan bu nitelikleri, işletmelerin yeni ekonomik statülerinin özü olarak görmekteydi. Reformcuların görüşüne göre ancak bu koşullara sahip bir üretim kolektifi, elinde bulunan üretim araçlarının hem sahibi, hem denetleyicisi hem de işletmecisi haline getirilebilirdi. Bu arada böyle bir mekanizmanın yerleştirilmesiyle üretim kuruluşları tam maliyet muhasebesi yapabilecek bir konuma kavuşacaklardı. Tam maliyet muhasebesinin sağlayacağı diğer bir olanak da, işletmelerin kullandığı bütün kaynakların -doğal kaynaklar, insan gücü ve üretim- karşılığının ödenebilmesinde ulaşılacak kolaylık olacaktı. Toptan bir maliyet muhasebesine sahip olan işletmedeki çalışma kolektifi, ekonomik kararlar verme sürecinin tümünü bağımsız olarak üstlenecek ve kendisini ona göre ayarlayacaktı. Bu ise, işletmelerin işlerine hiçbir idari devlet müdahalesinin olanaklı olmaması yoluyla gerçekleştirilecekti. Bu yüzden planlama, aracı ve bölgesel mekanizmalarda önemli değişikliklerin gerçekleştirilmesini zorunlu kılıyordu.

Eski ekonomik mekanizmalarda varolmayan işte bu düzenlemelerdi. Tam maliyet muhasebesi şartlarında fiyatlarda, finans ve kredi sisteminde, maddi ve teknik arzda gerçekleştirilecek reformlar büyük bir önem kazanıyordu. Bir işletme toptan mal mübadelesinin çok yönlü olarak yapılabildiği, doğrudan ticarî temasların mümkün olduğu koşullar yaratılmadan bağımsızlık kazanamayacaktı. Buna karşın işletmeye kendi arz kaynaklarını seçme özgürlüğü de tanınmalıydı. *Perestroyka*'nın öngördüğü programın yürürlüğe konmasına kadar hüküm sürmüş olan merkezileştirilmiş arz sistemi, işletmeleri bağımsızlıktan yoksun bırakan bürokratik işletme yönteminin en temel parçasıydı. *Perestroyka* reformcularına göre bunun yerine üretim araçlarının ticaretinin geçirilmesi atılacak önemli bir adımdı.

Fiyat sisteminde, finans ve kredi alanında yapılması zorunlu görülen reformun başarılı olabilmesi için dolaşımda para fazlasının bulunmaması gerekirdi. Bu para fazlası Sovyet reformcu ekonomistlere göre iki nedenden doğmaktaydı. Birincisi, doğrudan ödenme koşulları varolmayan kredilerin hacminin büyümesiydi. Bu bağlamda 1988'de kolektif çiftliklerin ve devlet çiftliklerinin devlet bankasına olan borç toplamlarının 100 milyon rubleyi aşmış olması örnek olarak gösteriliyordu. İkincisi de, ürünler satılmadan önce ödenmesi gereken vergilerdi. Ürünler henüz satılmadan raflarda durduğu halde, onların karşılığı olacak para hala devlet bütçesindeydi ve harcanmaktaydı.

Toptan ticaretin geliştirilmesi, içinde her işletmenin gerçek bir mal üreticisi olarak etkinlik göstereceği bir pazarın yayılmasını gerektirirdi. Pazarı toplumsal çıkarların ve üretim artışının ölçülebildiği bir araç haline getirebilmek için, üreticiler arasındaki rekabet koşullarının yeniden oluşturulması, buna karşılık bireysel işletmelerin, üretim araçlarının tümü ya da belli bir kısmı üzerinde tekelci karakterde bir egemenlik kurmalarının da engellenmesi zorunluydu. Aynı malların bir kaç işletme tarafından arz edilmesi, kooperatif işletmelerin katılımı ve bazı durumlarda bireysel üreticilerin varlığı rekabet koşullarının yaratılmasına yardımcı bir rol oynayacaktı.

Petrol, yakıt, elektrik enerjisi, geniş kullanım alanları olan ilk mallar, donanım ve bazı temel tüketici mallarının fiyatları doğrudan doğruya merkezî bir mekanizma aracılığıyla devlet tarafından tayin edilmeye devam edecekti. Bunun amacı devletin ani fiyat değişikliklerini ve dalgalanmalarını, enflasyonist eğilimleri ve fiyatların sunî olarak yükseltilmesini engelleyebilmek için gerekli olan müdahaleleri yapabilmesini sağlamaktı. Buna paralel olarak gittikçe artan bir oranda malların sözleşmeler üzerinden serbest pazarda alım-satımının yapılabilmesi güçlendirilecekti. Devlet, pazarı bir ekonomik normlar dizgesi aracılığıyla etkileyecek, bazı malların üretimini teşvik ederken, diğer bazılarının artışını sınırlandırmaya yönelik faaliyette bulunacaktı.

Üretim Birimlerinde Reformlar

Perestroyka'nın kadrosu, yeni ekonomik mekanizmaların yerleştirilmesi ve yetkinleştirilmesinde en temel iki zorunlu ihtiyaç olarak, üretim birimlerinin ekonomik alanda bağımsızlaşmaları ve demokratikleşmeleri sürecini görmekteydi. Temel güçlük ise insan işgücünü, emeğin ürünleriyle doğrudan bağlantıya geçirmekte yatmaktaydı. Fon fiyatlarının ve temel malların varlığı, para

Bürokrasi

Bürokrasi ve bürokratik ilişkiler kavramları gündelik yaşamda ve bilimsel dilde farklı içeriklerle yüklenmişlerdir. Gündelik yaşamda, devlet memurlarının, işlerini halletmeye gidenlere dert çektirmeleri, resmi makamlardaki işlerin keyfiyete bağlı olarak aksatılması, karar verme sorumluluğundan kaçılması, hattâ başlıbaşına bürolarda çalışılması bürokrasi kavramı ile anlatılmaya çalışılır. Toplumsal bilimsel edebiyat içinde de, Marx'ın yaklaşımından farklı olarak, çeşitli düzeylerde ve alanlardaki memurların yanlış davranışlarını bürokrasi kavramı ile adlandırma eğilimiyle karşılaşmak mümkündür. Böylelikle bürokrasi sorunu, adeta bu yanlışlar yapan, kötü memurların değiştirilmesi ile halledilebilir görülmektedir.

Bugün gerek kapitalist toplumlarda, gerekse geçiş toplumları olarak adlandırılan toplumlarda, bürokrasinin toplumsal bilimsel bir analizi yapılmaksızın, sorunlar hakkında gerçekliğe uygun düşen bir taslağın elde edilebilmesi mümkün değildir. Gerek yönetimdeki, gerekse yönetim ile tüm toplum arasındaki ilişkilerin bürokrasi açısından özünü değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü bürokrasi kavramını sadece kapitalist toplumlardaki yönetim sistemi ile ilişkilendirerek ve buna indirgeyerek ele aldığımızda, devrim sonrası toplumlarda olan biteni, ancak kapitalizmin kalıntılarının etkileri olarak değerlendirmek durumunda kalırız ki, bu tamamen sorunun üzerinden atlanılmasına ve yanlış bir yöne doğru gidilmesine yol açar. Geçmişin kalıntıları ile savaşırken, bunların yapısallaşma, yerleşikleşme hatta toplumsal formasyonu esas olarak belirleme özelliklerini görmezden gelebiliriz.

Bürokrasi insanlığın gelişme tarihinde, işbölümünün özel bir basamağında ortaya çıkmıştır. Gerek mülk sahipleri gerekse üreticiler, yani toplumun temel sınıfları açısından mülkiyet hakkının kullanılması ve toplumun yönetilmesi ile ilgili olan işlevler, koşulların zorlaması ile farklılaştığında bu momente gelinmiştir. Toplumsal bütünleşmenin karmaşık bir düzeye çıktığı noktada ise, bu işlevlerin yerine getirilmesi için hiyerarşik olarak bölümlenmiş ve uzmanca yönetilen bir örgütlenmeye ihtiyaç duyuldu. Bu karmaşık toplumsal sürecin esas noktasını, mülk sahibinin, mülkiyet ilişkilerinden kaynaklanan yönetim işlevlerini yerine getirmekten feragat ettiği ve iktidarını bu amaç için paylaşmayı istediği an oluşturdu.

Asya tipi üretim tarzının egemen olduğu toplumlardaki merkezileşme eğilimleri, bürokratik nitelikli bir memurlar aristokrasisine dayanıyordu ve bu kesim ortak mülkiyetin devlet hükümranlığının mülkiyetine geçmesinde önder bir rol üstlendi. Bürokrasi bu dönemde egemen sınıfın organik bir parçası oldu. Kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi ile birlikte mal akışının düzenlenmesi için bir yönetime ihtiyaç vardı. Böylelikle hiyerarşik olarak örgütlenmiş ve önceleri doğrudan monarşiye bağlı, ama dolaylı olarak gelişmekte olan yeni burjuva sınıfına hizmet eden bir kesim oluştu. Bu bürokrasi, egemen sınıfın organik bir parçası değildi artık. Bağımsızlaşmış, kendi kısmî çıkarlarının taşıyıcısı olan bu kesim, birçok karmaşık dolayım mekanizmalarıyla hizmet ettiği sınıfa, yani burjuvaziye tabi oldu.

Hangi biçim altında ortaya çıkarsa çıksın bürokrasi, başkaları tarafından kendisine aktarılan bir iktidarın ortağı oldu. Özellikleri olan bir toplumsal kesim olarak bürokrasi Hegel'de bile görülmez. O zamana kadar görevlilerden, memurlardan sözedilir. Ve bunların daha yüksek çıkarların bir bildirimi, mutlak veya anayasal bir monarşinin görevlileri olarak kendi özel çıkarları ve kişisel amaçları olmaksızın varoldukları ileri sürülür.

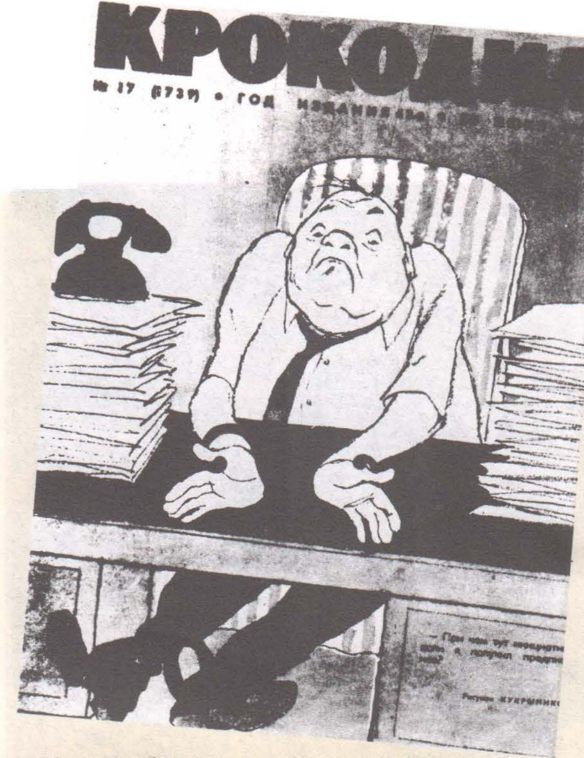
Genç Marx ilk olarak toplumdan ayrışmış olan bu kesimin özgül, kısmî çıkarlar ile bürokratik ilişkilerin taşıyıcıları olduklarını ve burjuva yaşamını ayakta tutanın devlet değil, aksine devleti ayakta tutanın burjuva yaşamı olduğunu düşünür. Genç Marx'ın, Genç Hegelcilerin voluntarist hayallerini ortaya çıkarması, bürokrasinin özünü açığa çıkarması ile mümkün olmuştur. Anayasal monarşinin yanlışlarının, rasyonel bir kanıtlamanın yardımı ile düzeltilebileceğine ve Prusya devletinin, aklın devleti olacağına ilişkin hayalci iddiaları, Genç Hegelcilerin karmaşık çelişkileri yakalamış olmalarına rağmen, bunların toplumsal ilişkilerin sonuçları olduklarını kavramamalarından kaynaklanıyordu. Marx ise bu devletin içinde, devletten koparılamayacak mekanizmaların oluştuğunu ve bunların aklın kanıtlarına karşı durduklarını ve iyi niyetli bir eleştiriyi anlamsız kıldıklarını gösteriyordu. Marx, o yıllarda *Rheinische Zeitung*'da yazdığı makalelerde bürokrasinin varlığını niteleyen momentlere dikkat çekerken, bürokratik ilişkinin özü olarak bir yandan yönetimin içindeki ilişkilere, öte yandan ise bir nesne ya da madde olarak yönetimin kendisine işaret ediyordu. Böylelikle bürokrasi bir toplumsal grup, özel ilişkilerin ve kısmî çıkarların da taşıyıcısı olarak karşımıza çıkmaktaydı.

Marx, Hegel'in devlet hukukunu eleştirirken, bürokrasinin biçimsel amaçlarını içerik haline getirdiğini ve bu nedenle de gerçek amaçlarla çatışma içine düştüğünü ileri sürer; o nedenle de biçimsel olanı içerik, içerik olanı ise biçim olarak ele alır. Marx'ın mülkiyet ilişkileri ve iktidar arasındaki bağa ilişkin söyledikleri ve yaptığı tahlil son derece önemli bir örneği oluşturur.

Bürokrasinin bir ülkede mülk sahibi sınıfların isteklerini yerine getirmek için iktidara gelebilmeleri özel tarihsel koşulların ürünü olabilirdi. 19. yüzyılın ortasında Prusya'da şekillenen bu durum, henüz oluşmakta olan burjuva toplumunun azgelişmişlik koşullarının ürünüydü. Marx'ın deyişi ile "Beylik krallığa, bürokrat aristokrasiye karşı, burjuva bunların tümüne karşı mücadele ediyor, bu esnada ise proletarya burjuvaziye karşı mücadele etmeye başlıyordu."

Uzmanlığın tekelleştirilmesi ve gizemlileştirilmesi Prusya bürokrasinin kendi iktidarını sağlamlaştırmada kullandığı bir araçtı. Bu iki özellik bugün de tüm dünyadaki bürokratların esas iktidar araçları olma niteliğini koruyor. Ve yine toplumun çeşitli sınıf ve kesimlerinin bunları kırma yönündeki mücadelesi, o gün olduğu gibi bugün de sürüyor. Marx'ın o gün dile getirdiği, devletçi bürokrasinin bilgi tekelini kırmanın ve mistifikasyonuna son vermenin önemi bugün de geçerliğini koruyor.

Marx, İngiltere ve Fransa'da kapitalizmin gelişmesi ile birlikte şekillenen yapı için " muazzam bürokratik ve askeri örgütlenmesi, geniş kesimli ve suni devlet mekanizması ile, yürütme gücü yarım milyonluk bir memurlar ordusu ve bir diğer yarım milyonluk ordu ile bu korkunç paraziter yapı Fransız toplumunun gövdesini bir deri gibi sararak onun tüm gözeneklerini dolduruyor" diyordu. Kapitalist üretim tarzının gelişmesi ile birlikte sanayi, üretimi kapitalizm adına yönetecek olan "üst ve alt subaylara" ihtiyaç duyuyordu. Marx'ın *Kapital*'de ele aldığı gibi " doğrudan üretim süreci, bağımsız üreticilerin tek tek emekleri olarak değil de, toplumsal bütünleşmiş bir süreç biçimini aldığı her yerde yukarıdan denetim görevi ve yönetim ortaya çıkar." Marx'ın yaşadığı günlerde ortaya çıkan bir eğilime göre, işletme hatta ekonomi yönetimi doğrudan kapitalist bireylerle değil, anonim şirketlere ve bunların yöneticilerine devrediliyordu. Yani, yine Marx'ın deyişi ile sanayi kapitalistleri değil, sanayi menejerleri sanayi sisteminin ruhunu oluşturuyorlardı. 20. yüzyılın başlarında yeni bir sanayi tipi bürokrasinin, menejer bürokrasisinin oluşmasına yol açan bu gelişme, geçtiğimiz yüzyılda henüz bürokrasinin özel bir biçimi olarak değerlendirilme düzeyine erişmemişti. O nedenle bürokrasi tahlilleri ve tespitleri, devletin yönetimi düzeyinde kaldı ve toplumsal boyutlara ulaşamadı.

1964'te Krokodil'de yayınlanan bir kapak karikatürü: "Nasıl inisiyatif gösterebilirim ki?"

Süreç içinde sermaye yoğunluğunun artması ile birlikte, gelişen üretim birimlerinde hiyerarşik ve işlevsel olarak farklılaşmış, önemli ölçüde bağımsız çalışan yapılar için yönetim aygıtı oluşturma ihtiyacı doğdu. Bu yapıların içinde ekonominin yönetimi bürokratlaştırıldı. Devleti yöneten bürokrasinin yanısıra bir de ekonomiyi yöneten menejer bürokrasisi oluştu. Bu yeni tür bürokrasi eskisini geriletmedi, aksine uzmanlığın artması ile genel olarak bürokrasinin güçlenmesine yol açtı.

Ekonominin yönetiminde bulunan menejer bürokrasisi, içinde bulunduğu ve çalıştığı üretim sürecindeki veri il düzeni koruyan, savunan ve o açıdan da son derece statükocu bir yaklaşıma sahiptir. Toplumla ilişkileri ve egemenlik ilişkileri açısından değerlendirildiğinde bu bürokrasi son derece muhafazakârdır. Ancak menejer bürokrasisi teknolojik gelişmenin üretim sürecine dahil edilmesine ilişkin olarak ise son derece ilerici davranır. Kapitalist toplumda menejer bürokrasisi ile devlet bürokrasisi arasındaki ilişki politik alan dolayımı ile sürmektedir. Yatırımların ve sermaye hareketlerinin, burjuva devletlerinde ve kapitalist toplumlarda esas olarak devletin müdahale etmediği alanlarda cereyan etmesi, bu iki bürokrasi kesimi arasındaki ilişkilerin gelişimini de belirledi.

Sorun devrim sonrası toplumlar açısından ele alındığında ise, daha kapsamlı ve farklı bir tablo ile karşı karşıya kalınmaktadır. Ekim Devrimi, bürokrasinin ve tüm sanayi burjuvazisinin -batılı örneklerle karşılaştırıldığında- azgelişmiş olduğu bir ülkede gerçekleşti. O nedenle gelişmelere müdahale edebilmenin örgütlenmeleri ve bilinci yaratılmadığı halde, hedeflenenin aksi yönündeki bir evrim potansiyeli son derece güçlüydü. Çarlık'ın nispeten köklü ve güçlü devlet bürokrasisi, Ekim Devrimi'nin ertesinde kızıl kurdelalar takarak geri geldi. Öte yanda *NEP* uygulamaları ve Taylorizmle birlikte, üretim birimlerinin ve üretim sürecinin belirlenmesine yönelik, esas olarak uzmanlaşma bilgisinin ve eğilimlinin güçlü olduğu teknokratlardan oluşan menejer bürokrasisi '20'lerin başlarından itibaren güçlenmeye başladı. Bu sürecin yaratacağı sorunları gören *Bolşevikler* içindeki muhalif gruplar ve daha sonra da Lenin uyarılarında yetersiz kaldılar. Lenin, bilginin tekelleşeceği bir bürokrasinin denetlenebilmesinin olanaklarını yaratacak toplumsal örgütlenmelerin, işçilerin oluşturacakları bir denetim ve yönetim mekanizmasının işlememesinin yol açacağı sorunlara dikkat çekerken geç kalmıştı. Bu maddi zemin üzerinde özellikle Stalin döneminde geliştirilen Batı modeli sanayileşme anlayışı, kitle inisiyatifini ve denetimini dıştalayan, üreticiler

adına hareket eden ikameci ve bürokratik bir anlayışı egemen kıldı. Devrim sonrasında yaşanmaya başlanan geçiş sürecinin eklemlenmiş yapısında, çubuk işçi denetimi ve yönetiminin geliştirilmesi ve egemen kılınması yönünde bükülmeyince, bunun tersi olan anlayış doğru ilan edildi. Lenin'in bu süreçten çıkardığı "bürokratik yozlaşmaları olan işçi devleti" tanımı, bürokratik yozlaşmanın yapısal özellikler kazanarak egemen hale gelişini tespit ediyordu.

Sovyetler Birliği başta olmak üzere, tüm diğer Doğu Avrupa ülkelerinde uygulanan ortak modele göre parti ile devletin iç içe geçmesi yaşanan süreci belirledi. Böylelikle üreten-yöneten toplumsal işbölümü, devlet ve parti bürokrasisi, menejer bürokrasisi ve ordu bürokrasisi bir tarafta, toplumun üretken emeğine sahip olanlar öbür tarafta olmak üzere şekillendi. Bürokrasi içindeki farklı kesimlerin çekişmeleri, çatışmaları ve her türlü sorunları ise doğrudan doğruya devletin çeşitli kademelerinde ortaya çıkmaya ve yaşanmaya başladı. Parti ve devlet bürokrasisi olarak adlandırılabilecek olan siyasal bürokrasi, Marx'ın Prusya bürokrasisi için ifade ettiği bütün davranış özelliklerini göstererek toplum yaşamını belirliyordu. Lenin'in Ekim Devrimi öncesi dönemde sık sık - 1905 Devrimi ve 1917 Nisan Tezleri örneklerinde görüldüğü gibi - karşı karşıya kaldığı, her türlü tartışmayı dışlayan, donmuşluğu ve statükoyu benimseyen, toplumun tümünü her türlü sorundan ve siyasal faaliyetten uzak tutan, bilgiyi ve dolayısıyla politikayı tekellerine alan aparatçık tavrı, devlet olunması ile birlikte ayyuka çıktı.

Marx, "bürokrasi hiç kimsenin içinden çıkamayacağı bir çemberdir. Onun hiyerarşisi, bilginin hiyerarşisidir. Üstte olanlar altta olan çemberlerin tek tek konulardaki bilgilerine güvenirken, altta olanlar üstte olanların genel bilgisine güvenirler ve böylelikle birbirlerini karşılıklı kandırırlar." derken, siyasal bürokrasinin adeta evrensel olan işleyişini tarif ediyordu.

Esas olarak fabrikalardaki çeşitli düzey yöneticilerinden ve devletin içindeki ekonomi kadrolarından oluşan menejer bürokrasisi ekonomik işleyişteki yavaşlıklar ve aksaklıklar sonucunda siyasal bürokrasi ile çatışıyordu. Üretimdeki verimsizlik, kalitesizlik ve arzdaki yetersizlik sonuç olarak toplumda huzursuzluk yaratıyordu. Sovyetler Birliği'nin çeşitli dönemlerindeki reform girişimleri ve değişim önerileri genel olarak varolan bu tür yapısal sorunların zemini üzerinde, bürokrasinin kanatlarının çatışmaları ile birlikte şekillendi. Bürokrasi içindeki kanatların ilerici-gerici veya muhafazakar-yenilikçi nitelemeleri, arka planda böylesi bir farklılığı da içeriyordu. Nitekim Sovyetler Birliği'nde son dönemde yaşanan gelişmelerin ardında, ağırlıklı olarak teknokratlardan oluşan menejer bürokrasisi ile siyasal bürokrasi araaındaki ilişki bulunuyordu. Şüphesiz ki bu ayrım pastayı bıçakla keser gibi yaşanmamaktadır. Ancak gerek profesyonel parlamentonun oluşturulması, gerekse partinin esas olarak siyasal alana sıkıştırılması, bir taraftan toplumsal işbölümünün sürdürülmesinin, öte yandan parti ve devletin ekonomik planlamadan uzaklaştırılmasının ve ekonomik kararların ekonomi uzmanlarına devredilmesinin işaretleridir.

Marx'ın sözleri ile "bürokrasinin aşılması, Hegel'de olduğu gibi sadece düşüncelerde, *soyutlamalarda* değil, genel çıkarların *gerçekten* özel çıkarlara dönüşmesi ile gerçekleşebilir, ki bu da sadece *özel* çıkarların gerçekten *genel* olması ile mümkündür." Üreten yöneten toplumsal işbölümünün aşılabilmesinin, bilginin toplumsallaşabilmesinin, zorunluluklar ülkesinden özgürlükler ülkesine geçilebilmesinin ve özgürleşmiş üreticilerin birliğinin gerçekleştirilebilmesinin yolu bu adımdan geçiyor. İçinden hiç kimsenin çıkamayacağı bir çember olan bürokrasinin aşılabilmesinin yolu, o çemberi kırabilmektir.

SARUHAN OLUÇ

fazlasının piyasadan kaldırılması ve toptan ticarette gerçekleştirilecek bir atılım tek başına, işletmelerin ve halkın, malların tüketimiyle uygun bir ilişkiye geçmelerini sağlamaya yetmeyecekti. Bunun başarılması için temel bir önkoşul daha vardı: Üretim ve bölüşümde istihdam edilenlerin, toplumun talep ve ihtiyaçlarıyla ilgili kılınmaları gerekmekteydi. Bu yüzden belli bir kişiye ödenen miktar ile onun emeğinin sonuçları arasındaki doğrudan bağlantının gerçekten kurulması büyük bir önem taşımaktaydı.

Perestroyka'nın öngördüğü yeni ekonomik mekanizma, bunun başarılması yolunda geliştirilmiş bir projeyi de içermekteydi. Devlet planlaması yeni sanayi dallarının düzenlenmesiyle, büyük yatırım projeleriyle, altyapı inşasıyla ve kentlerin modernleştirilmesi gibi programlarla sınırlı kalacaktı. Planlama kuruluşları öncelikle stratejik konularda karar vermekle uğraşacaklar, gündelik düzeyde ortaya çıkan sorunları bir kenara bırakacaklardı. Buna paralel olarak bakanlıklar da etkinliklerini aynı yönde sınırlayarak yeniden düzenleyeceklerdi. İlgili oldukları sanayi dallarında, bilimsel, teknolojik planlama araştırmalarıyla yükümlü merkezler olarak iş görecekler ve ufak tefek ayrıntılarla uğraşmayı daha alt katmanlara bırakacaklardı.

Yerel otoriteler yeni ekonomik mekanizmanın güçlendirilmesinde çok önemli bir görevi üstleneceklerdi. Bütçeleri için gerekli olan parayı kısmen bölgesel kaynaklar (doğal ya da işgücü kaynakları) üzerinden alacakları paydan, kısmen de üretici kârlarının belli oranı üzerinden sağlayacaklardı. Diğer taraftan, hükümranı oldukları bölgede alım-satımı yapılan malların üzerinden belli bir oranda dolaysız vergi kesme hakları da bulunmaktaydı. *Yerel Halk Temsilcileri Sovyetleri*'nin de tüketim mallarının üretimini örgütlemede ve toplumsal gelişmeyi hızlandırmada önemli bir görev üstleneceklerdi. Bu tür örgütler zamanla tüm sektörlerde, üretim yapan orta ve küçük boyutlu işletmeler kurabileceklerdi. *Perestroyka*'nın hemen ilk yıllarında bile bu yerel otoritelerin gerek kooperatifleşme, gerekse bireysel emek ve rekabetin güçlendirilmesi yolunda önemli işlevler üstlendikleri gözlemlenmekteydi. Bu amaçla bağımlılık psikolojisini bir tarafa bırakarak, yerel kaynak ve olanakların kullanımına daha büyük bir önem atfetmeleri gerekli görülmekteydi.

Bu yerel otoritelerin eylemsizliği, büyük ölçüde alttan gelen herhangi bir baskıya ya da talebe maruz kalmamalarının bir sonucu olarak değerlendiriliyordu. Yalnızca bu bile, daha fazla katılımı hedeflemenin, yeniden yapılanma sorunlarının en küçük ayrıntılarıyla ilgili olan alanlarda dahi ne kadar büyük bir önem taşıdığını göstermekteydi. Mikro-ekonomik düzeydeki değişim, Gorbaçov'un önde gelen danışmanlarından Abel Aganbegyan'a göre, fabrikalara daha

SSCB'de serbest pazarda tarım ürünleri satan kadınlar. Tarım üretiminin Sovhoz ve Kolhoz tipi kolektif ve ortak çalışmaya dayanan alanı,özellikle tahıl üretimi, Brejnev döneminden başlayarak sürekli bir düşüş göstermekteydi. Bireysel işletmeler ise, geçimlik üretime ek olarak, tahıl dışındaki üretimin (patates üretiminin yüzde 70'i,bahçe ve bostan ürünlerinin önemli bir kesimi) serbest pazara sunuluşu çerçevesinde yasaklanmış değildi. Özellikle Doğu cumhuriyetlerinde oldukça yaygın bir sektör oluşturmasına rağmen, 1988 yılına gelinceye kadar kamu mülkiyetindeki topraklar üzerinde bireysel ve özel üretim etkinliğini, ve bu mallara ait bir pazarı düzenleyen yasalar yoktu. Yeni Sovyet mülkiyet yasası uyarınca 1988'den sonra bu alanda bir araştırma ve yasama çerçevesi oluşturma çabalarına hız verildi. Yine de bugünkü yapısıyla bu sektör, ağırlıkla geçimlik üretime ve bölgeler arası takas türü mübadele biçimlerine aittir.

Kamuoyu araştırmalarının son derece ender yapıldığı Varşova Paktı ülkelerinde, siyasal eğilimlerin gerçek boyutlarını saptamanın güçlüğü, glasnost *öncesi döneminin örttüğü siyasal ve toplumsal dinamiklerin Batı kamuoyunda abartılmasına, bazen de tam tersi gözden kaçırılmasına sebep olmaktadır. Örneğin sosyoloji ancak 1988'de felsefenin bir alt disiplini olmaktan çıkarak ayrı bir bilim dalı olarak tanımlandı; Batı'nın en eski kamuoyu araştırma kuruluşu olan* Gallup *da Moskova'da bir büro açma iznini bu tarihte elde etti. Sovyetler Birliği'nde, bu bağımsız bilim dalının daha önceden resmi olmayan iki sosyolojik araştırma merkezi -Leningrad'da Viladimir Yadov, Novossibirsk'te Tatiana Zaslavskaya tarafından kurulan enstitüler- tarafından, açıklık ve saydamlık ilkeleri doğrultusunda gerçekleştirilen ilk kamuoyu araştırmalarının da "ırkçı eğilimler ve milliyetçilik" üzerine yapılması bir rastlantı değildir. Ancak yönetimde olan* Komünist Parti'*nin toplum hakkındaki bilgisizliğinin bedelini en ağır ödediği ülke Polonya oldu. 1989'da yapılan seçimlerde, 460 kişilik* Sejm'*in (Ulusal Meclis) muhalefete ayrılmış 161 temsilciliğinden 160'ını, yeni kurulan Senato'nun 10 üyeliğindense 92'sini* Solidarnosc'*un desteklediği adaylar kazandı. Seçim sonuçlarını* Solidarnosc'*un duvarlara astırdığı listelerden görüldüğü gibi heyecanla öğrenen Polonyalılar, sonucu kendilerinin de bilmediği bir süreci yaşamanın gizem dolu havasından hoşnut görünüyorlardı.*

geniş bir karar verme yetkisi tanıma girişimine eşlik eden ekonomik demokratikleşme aracılığıyla gerçekleştirilmeliydi. Esas olarak üretim birimlerinde yönetime katılma ve denetleme ile sınırlı olan ve toplumsal özyönetimi içermeyen bu proje, ülke ekonomisinin son otuz yıl içindeki büyüme oranları, bunun Sovyet toplumunda yarattığı sorunlar ve çelişkiler gözönüne alındığında anlamlanıyordu. Gayri Safî Millî Hasıla'daki ortalama büyüme oranı 8. Beş Yıllık Plan çerçevesinde (1966-1970) yüzde 7.5; 1971-1975 arasında yüzde 5.8; 10. Beş Yıllık Plan'da (1976-1980) ise yüzde 3 olarak gerçekleşmişti. Ekonomik büyüme oranındaki bu belirgin düşüş, toplumsal projeler de dahil olmak üzere pek çok programı yürürlüğe koyarak gereğince işletilebilmesini engelleyebilecek bir tıkanmayla ve büyük bir olasılıkla, şimdiye kadar alışık olunmadığı kadar büyük bir bunalımla karşı karşıya kalındığını göstermekteydi. Üretim sürecindeki karar ve denetleme mekanizmalarına katılım geliştikçe, üreticiler yeniden yapılanmanın çerçevesine daha fazla dahil olacaklar, özellikle işçi kolektiflerinin kurulmasında ve fabrika yöneticilerinin seçilmesinde gittikçe daha fazla pay sahibi olacaklardı. Böylece üretim sürecinde kendi ürünlerine ve faaliyetlerine karşı yabancılaşmış olan, siyasal, toplumsal ve üretim yönetimine ilişkin alanlardan tamamen uzaklaşmış olan, üreten-yöneten ve yönetilen-yöneten işbölümlerine tabi kılınmış olan doğrudan üreticiler, katılımın artması ile bu uzaklaşmayı aşacaklardı.

Mikro düzeyde yer alması öngörülen değişimlerin temel araçlarından biri olarak, işletmeler düzeyinde var olacak bir mekanizma olan maliyet muhasebesi (bir işletmenin ulusal ekonomik plan çerçevesinde çalışmasının bir yöntemi olarak) düşünülmekteydi. İşletmenin, devlet malı olan üretim araç ve gereçleri kullanmasından doğan masrafları düşerek, ürünlerin satılmasından, bilimsel fikir ve teknoloji hizmetleri gibi işlerden elde edilen kârı devlet bütçesine ödemesi öngörülmekteydi. Bununla birlikte devlet de işletmenin büyütülmesi ve modernleştirilmesi programlarını finanse edecekti. 1987'de kabul edilen tam maliyet muhasebesiyle, işletmeler bütün masraflarını kendileri finanse ediyor ve bütçeye yapacağı ödeme buna göre indiriliyordu.

Perestroyka için önerilen programların ortaya çıkmasıyla birlikte, ekonomik konularda bazı farklı görünümlü önermeler hatta projeler de ileri sürülmeye başlandı. Özellikle 1987'de Parti 27. Kongresi sırasında ekonomik yeniden yapılanma konularını ele alan bazı çevreler, salt mikro düzeyde sınırlı kalacak değişikliklerin *perestroyka*'nın ve onun temel hedefleri arasında bulunan "emek verimliliğinin arttırılması", "çalışma disiplininin sağlanması" gibi hedeflerin tam

Reform ve Restorasyon

De te fabula narratur. Yani, "anlatılan, senin hikâyendir". Marx'ın _Kapital_'in önsözünde, kitap boyunca kapitalizmin laboratuvarı olarak incelediği İngiltere için geçerli olan üretim tarzının gelecekte Almanya'da da hâkim olacağı konusunda Alman okuyucuya yaptığı uyarıyı içeren Latince deyim, bugün bambaşka bir bağlamda çok farklı toplumlar için geçerli hale geldi. 1989 içinde Polonya ve Macaristan'da tanık olduğumuz gelişmeler sadece bu ülkelerin geleceğini ilgilendirmiyor. Bunlarla aynı yola girmiş birçok ülkeyi, en önemlisi Ekim Devrimi'nin ülkesi Sovyetler Birliği'ni (SB) doğrudan tartışma gündemine getiriyor. Polonya ve Macaristan üzerine dönmüş olan sahne ışıkları, geçici bir süre için gölgede kalmış öteki işçi devletlerinin durumunu unutturmamalı bize. Biçimler değişebilir, nasıl ki Polonya ve Macaristan'da gelişmeler birbirinden biçim bakımından çok farklılaşıyorsa. Âma yol aynıdır. Bürokratik olarak yozlaşmış işçi devletlerinin büyük bölümünü etkisine alan _ekonomik_ reformların yolu, ister bilinçli olarak istensin, ister nesnel bir sonuç olsun, kapitalizmin restorasyonudur. Bu açıdan bakıldığında, sosyalistlerin bir bölümünün Polonya ve Macaristan olayları karşısında kapitalizmin restorasyonu teşhisi yapıp, _perestroyka_'yı desteklemeye devam etmeleri anlaşılmaz bir tavır haline geliyor.

Polonya ve Macaristan'daki gelişmeler üzerine doğru bir yargıya varabilmek için iki ayrı soru sormak gerekiyor. Birincisi, bu toplumlarda kapitalizmin restorasyonu ile sonuçlanması muhtemel güçlü bir dalga mevcut mu? İkincisi, son gelişmeler kapitalizmin restorasyonu anlamına geliyor mu? Bu iki soru birbirine karıştırıldığı takdirde ne Macaristan ve Polonya'nın bugününü, ne de başta Sovyetler Birliği olmak üzere yozlaşmış işçi devletlerinin geleceğini anlamak olanaklı.

İlk soruya verilecek cevap, ikircıksız bir "evet" olmalı. Merkezî planlamanın adım adım hiçleştirildiği ve değer yasasının ("serbest piyasa"nın) ekonomik yaşamın temel düzenleyicisi konumuna yükseltildiği, toplumsal mülkiyetin en alt, en ilkel biçimi olan devlet mülkiyetinin kademe kademe tasfiyesinin gündeme geldiği, özel mülkiyetin yayıldığı ve gerekliliğinin bütün yönetici kadrolar nezdinde bir siyasal önyargı haline geldiği, emperyalizmle çeşitli biçimlerde bütünleşmenin mutlak bir öncelik haline geldiği bir yozlaşmış işçi devleti, temposu ve alacağı siyasal biçimler ne olursa olsun, kapitalizmin restorasyonuna hızla yaklaşıyor demektir. Bu yeni yönelişin gerek gerçek ekonomik yaşamda, gerekse hükümetlerin ekonomi politikasında en ileri gittiği Doğu Avrupa ülkeleri Polonya ve Macaristan. Öyleyse bunlar kapitalizme geri dönüş sürecinde de en önde yürüyen yozlaşmış işçi devletleri. Ama, birincisi, bu ülkelerdeki gelişmeler aynen Sovyetler Birliği'nde de mevcut. Sadece Sovyetler Birliği aynı merdivenin daha alt basamaklarında _henüz_. Öyleyse, Macaristan ve Polonya'da üretim ilişkilerinden hareketle restorasyon teşhisinde bulunanlar Sovyetler Birliği'ni de aynı tehlikenin beklediğini, hiç olmazsa potansiyel bir tehlike olarak, vurgulamak zorundalar. Üstelik, ikincisi, piyasa, özel mülkiyet ve kapitalist üretim (ücretli emek kullanımı), emperyalizmle bütünleşme konularında Çin Halk Cumhuriyeti ne Polonya'dan, ne de Macaristan'dan geride değil. Öyleyse, neden Macaristan ve Polonya'da kapitalizme geri dönülmüş oluyor da Çin'de "sosyalizm" bütün heybetiyle devam ediyor? Deng'in "Halk Kurtuluş Ordusu" Tienanmen Meydanı'nda toplanan milyonlara "sosyalizm" dersi verdiği için mi?

Bu çelişkiler bizi yukarıda sorduğumuz ikinci soruya getiriyor. Macaristan ve Polonya'da kapitalizmin restorasyonu yönünde güçlü bir dalganın yaşanmakta olduğu saptaması farklı bir şey, bu restorasyonun şimdiden gerçekleşmiş olduğu iddiası farklı bir şey. Bu ikinci

iddianın dayanağının ne olduğu bir sır değil: her iki ülkede de komünist partilerin "yönetici rolü" sona erdi, her iki ülkede de bu partiler artık iktidardaki tekellerini yitirdiler. (Macaristan'da yeni kurulan *Macar Sosyalist Partisi* şimdilik hâlâ iktidarda, ama bu parti sadece adından "işçi" sözcüğünü çıkarmadı, programını da tümüyle yeniledi, yani başkalaştı.) Bunlara bir de Macaristan'da "Halk Cumhuriyeti"nin Anayasa değişikliği yoluyla "ilga" edilmesini katmak olanaklı.

Hiç tereddütsüz söylenmeli: bu değişiklikler *tarihsel* öneme sahip. Üstelik kapitalizmin restorasyonunun yolunu bir ölçüde açan, restorasyonist güçlere daha özgürce örgütlenme olanağı tanıyan değişimler olarak görülebilir bunlar. Ama bunlarla sözkonusu ülkelerde kapitalizmin restorasyonunun gerçekleştirildiğini söylemek işte bu çıkarsama Marksizmin yöntemsel bütün kazanımlarını bir kenara bırakmak anlamını taşıyor. Bugün, Polonya ve Macaristan'da restorasyon ilan edenler hâlâ dünyayı ölü dogmaların prizmasından seyrediyorlar. Dün, *KP*'lerin "yönetici rolü" ve iktidar tekeli sosyalizmin kendisi ile özdeşleştiriliyordu. Dün, tekpartili (ya da göstermelik kardeş partilerin süslediği) despotik siyasal rejimler sosyalizmin tek güvencesi sayılıyordu. Bu şemayı aynen alır ve bugünün olaylarını onun ışığında değerlendirirseniz sonuç kaçınılmazdır: "sosyalizm" sona ermiştir, kapitalizme geri dönüş gerçekleşmiştir. Bu şema tümüyle yanlış. Marksist açıdan bakıldığında Polonya ve Macaristan'da kapitalizmin geri geldiğini söyleyebilmek için bu toplumların sosyo-ekonomik yaşamını düzenleyen temel ilişkilerin *sermaye ile ücretli emek* arasındaki ilişki olduğunu gösterebilmek gerekir.

Bu toplumlarda sermayenin üretim yaşamına hâkim olmadığını, emekgücünün ise *meta* karakteri taşımadığını kavrayabiliriz. Bugün Polonya'da tarımsal üretim dışında üretim ve dolaşım araçlarının yüzde 90'ı devlet mülkiyetinde. Böyle bir toplumda sermayenin ekonomik yaşama hâkim olduğu söylenebilir mi? Bugün Macaristan'da (10 milyondan fazla insanın yaşadığı bu ülkede) toplam 22 bin işsiz var. Böyle bir ülkede bir *yedek sanayi ordusu* olduğu, emekgücünün alım satımının arz ve talebine bağlı olarak gerçekleştiği, yani bir emekgücü piyasasının işlediği, yani emekgücünün gerçek bir meta olduğu söylenebilir mi? Öyleyse, birinci soruya (bu ülkelerde kapitalizmin restorasyonu yönünde güçlü bir dalganın var olup olmadığı sorusuna) verdiğimiz cevap nasıl ikircıksız bir "evet" ise, ikinci soruya (yani bu ülkelerde kapitalizmin restorasyonunun tamamlanıp tamamlanmadığı sorusuna) vereceğimiz cevap da tereddütsüz "hayır" olmalı. Ama şimdilik. Günümüzde var olan uluslararası güç dengeleri, bu ülkelerdeki siyasal değişimin aldığı yön, proletaryanın eylemlilik ve bilinç derecesi vb. çok uzak olmayan bir gelecekte restorasyonun eşiğinin geçilebileceğini düşündürüyor.

Okuyucu burada durup sorabilir: madem süreç o yönde işliyor, madem restorasyonun gerçekleşmesi bu koşullar altında sadece bir zaman sorunu, o zaman neden bu titizlik, bu kılı kırk yarma? Akademik bir şematizmin, sınıflandırmayı bilimin fetişi haline getiren bu yaklaşımın ürünü mü? Hayır. Öyle olmadığı da sorunun formülasyonundan belli oluyor. Restorasyonun gerçekleşmesi *bu koşullar altında* bir zaman sorunu, ama bu koşulların aynı kalacağını kim garanti ediyor? Aynı kalmak bir yana, bu koşullar *sürecin doğası gereği* değişecektir. 40-45 yıldır işsizlik diye bir toplumsal hastalığı tanımamış, işinden (ender istisnalar dışında) atılamayacak kadar güçlü bir konuma sahip, enflasyon belâsını ancak yeni yeni tanımaya başlayan, evsizlik, doktorsuzluk, eğitimsizlik gibi sorunlarla karşılaşmış bir işçi sınıfının, reformların doğal sonucu olarak ortaya çıkacak bütün bu sorunlara kayıtsız kalması nasıl beklenebilir? Bu kırk yıllık tarih boyunca, tepeden tırnağa baskıcı yöntemlerle donanmış siyasal rejimler altında bile, bürokrasinin ayrıcalıklarına karşı, kendi kazanımlarının tırpanlanmasına karşı kitlesel biçimde ayaklanan işçi sınıfının şimdiki rejimler altında bütün toplumsal ve ekonomik kazanımlarının teker teker ortadan kaldırılmasına karşı suskun ve hareketsiz kalacağı nasıl düşünülebilir? Kısacası, kapitalizmin restorasyonu yönündeki her girişim, bürokrasi ve öteki siyasal önderliklerle proletarya ve emekçi kitleler arasındaki çelişkiyi derinleştirecek ve böylece büyük toplumsal mücadelelerin yolunu açacaktır. Bu olasılığı dışlayanlar, proletaryanın hareket ve mücadele yeteneğine olan inançlarını yitirmişler demektir. Onlar için, sosyalizmin miyadını doldurmuş olması anlaşılır, dahası mantıksal bir sonuçtur. Ama proletaryanın gücüne ve mücadeleciliğine (bütün yüzyılın tarihinden çıkartılan dersler ışığında) güvenenler için sorun farklı olmak zorunda. O halde, kapitalizmin Macaristan ve Polonya'da geri gelmediğini, sürecin henüz tamamlanmadığını söylemek, birincisi, *büyük toplumsal ve siyasal mücadelelerin geride kalmadığını, henüz önümüzde yattığını* hatırlatmak anlamına geliyor.

Ama, ikincisi, *KP*'lerin "yönetici rolü"nün ortadan kalkmasıyla kapitalizmin restore edildiğini düşünmek, *KP*'leri hâlâ sosyalizm yanlısı güçler olarak görmekte ısrar etmek anlamına geliyor. Başka bir deyişle, *esas restorasyonist güçlerin KP'lerin içinde olduğunu, KP'lerin doruğunda gizlendiğini gözlerden saklamak* gibi geleceğin siyasal mücadeleleri açısından vahim bir sonuç doğuruyor. Bu söyleneni Macaristan için kanıtlamaya gerek var mı? Macar partisi, artık emperyalist kapitalizmin kurumsal bir dayanağı haline gelmiş olan sosyal demokrasinin yolunu seçtiğini kendisi ilan etti. Yirmi yıldır uyguladığı politikalarla kapitalist üretimin yeniden bu ülkeye yerleşmesinin yolunu bu partinin kendisi açtı. Polonya partisine gelince: ayrıntıya girmek yerine, bu partinin son hükümetinin *IMF*, Dünya Bankası ve ABD ile yararlı ilişkiler kurmak belirtik gerekçesiyle gıder ayak fiyatları serbest bıraktığını (bu yüzden enflasyon 1989 Ekim sonunda yıllık yüzde 1000'e ulaşmış durumda), daha da önemlisi devlet işletmelerinin *özelleştirilmesi* yolunda bir projeyi *IMF*'ye sunmuş olduğunu kaydetmek yeterli. Polonya'da bugün "nomenklatura'nın özelleşmesi", bürokrasinin bir burjuvaziye dönüşmesine verilen ad. Polonya partisi işte bu programın partisi.

Bütün bunlardan sonra 1989 sonunda var olan tabloyu iyi saptamamız gerekiyor. 1980'lerde yozlaşmış işçi devletlerine rüzgâr kapitalizmin restorasyonundan yana esiyor. Bu sadece Polonya ve Macaristan için değil, "piyasa reformları" gibi görece masum bir terimle anılan *emperyalizmle bütünleşme ve özelleştirme* programını uygulayan bütün ülkeler için geçerli. *Perestroyka*, bu sürecin daha emekleme aşamasında. Bu restorasyonun gerçekleşmesi ancak *bir bütün olarak* Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nde büyük toplumsal ve siyasal mücadeleler sonucunda olanaklı olabilir. Tekil ülkelerdeki gelişmeler farklı biçimler alabilir, ülke mücadelelere sahne olmayabilir. Ama bir ya da daha fazla ülke işçi sınıfının kesin bir yenilgiye uğratılması, yozlaşmış işçi devletleri alanında kapitalizmin restorasyonu için önkoşuldur.

Macaristan'da özel işletmecilik örneklerinden biri.

Kuşkusuz, despotik bürokratik rejimin ve onun ekonomik altyapısını oluşturan *bürokratik* planlama sisteminin en zayıf olduğu noktanın Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ndeki ezilen uluslar olması bir rastlantı değil. Çünkü buralarda, bürokratik geçiş toplumunun sayısız çelişkisine bir de *ulusal sorun* ekleniyor. Rus ulusu Sovyetler Birliği'ndeki öteki uluslar karşısında, Sovyet devleti ise Doğu Avrupa ulusları karşısında tam anlamıyla bir hâkim ulus rolü oynuyor. Dolayısıyla, sistemden uzaklaşma yönündeki merkezkaç eğilimler burada ulusal kurtuluş güdüleriyle bir kat daha güçleniyor. Ama bu bütün Doğu Avrupa için gerekli. Bir de Doğu Avrupa içinde bu konudaki öncülüğün neden Macaristan ve Polonya'nın eline geçtiği sorusuna cevap vermek gerekiyor. Burada da, başka bütün ikincil nedenlerin üzerinde temel bir gerçeklik bütün heybetiyle karşımıza dikiliyor: Macaristan 1956'da, Polonya ise 1980-81'de birer proleter devrimine sahne olmuş, her iki devrim de işçi sınıfının yenilgisi ile sonuçlanmış. Yani, reformlar ve restorasyon bu ülkelerin işçi sınıfının ağır yenilgileri üzerinde yükseliyor.

Buradan derhal birinci dersi çıkarmak gerekiyor. Yozlaşmış işçi devletlerinde proletaryanın tarihsel kazanımlarını yolunu korumanın, sosyalizme giden yolun önünü açmanın tek yolu kitlesel işçi seferberliğini taçlandıracak bir *anti-bürokratik politik devrim*'den geçiyor. Geçmişte Macar Devrimi'ni "emperyalizmin, Titocuların ve Troçkistlerin bir tezgâhı" olarak niteleyenler, Polonya'da *Dayanışma* ayaklanmasını "*CIA*'nın ve Katolik Kilisesi'nin anti-komünizminin ürünü" sayanlar bugün bu iki devrimi ezmiş olan partilerin *restorasyonizm* yoluna girdiğini artık gördüler. Politik devrim bir teorik şıklık değil; yaşanmış olan deneyimlerin kanıtladığı, bugün kapitalizmin restorasyonunu engelleyebilecek bir politik program.

Başka dersler de var. "Tek ülkede sosyalizm" programı, bürokratik hâkimiyet sistemi ve Stalinizm artık yolun sonuna geldi. Bugün bürokrasi ve onun siyasal/ideolojik hareketi Stalinizm *kendi kendini tasfiye ediyor*. Stalinizm'in tarihsel temeli artık ortadan kalktığına göre, bürokrasinin restorasyonist kanadına karşı *neo-Stalinist* kanatlara (bunlara yaygın biçimde "muhafazakârlar" deniyor) umut bağlamak son derece büyük bir yanlış. Sadece geçiş toplumlarını bu çıkmaz yolun ağzına getirdikleri için değil. Başka çözümleri olmadığı, iktidara geldiklerinde onlar da restorasyonun yolunu açacakları için. Örnek Jaruzelski. Sekiz yıl önce "anti-komünist" *Dayanışma* hareketini askerî bir rejimle bastırmaya çalışan bu general, bugün Polonya'da işçi sınıfının bütün haklarının tasfiyesine yönelen bir sürece nezaret ediyor. Ligaçov'lara, Deng'lere, Çavuşesku'lara güvenenler deneyimden öğrenmeyi bilmeli.

Son bir noktayı vurgulayarak bitirmek istiyorum. Bugün yozlaşmış işçi devletlerinde yaşanan büyük altüst oluş, *dünya-tarihsel* öneme sahip bir dönemeç noktasında olduğumuzu gösteriyor. Bütün dünyanın işçileri ve sosyalistleri Sovyetler Birliği'ni ve öteki yozlaşmış işçi devletlerini bu devletlerin yönetici katmanı bürokrasiye ve onun siyasal temsilcisi *KP*'lere *rağmen* kapitalizmin restorasyonuna karşı savunma göreviyle karşı karşıya. Gelecek hepimizin geleceği. Anlatılan, bizim de hikâyemizdir.

SUNGUR SAVRAN

bir "liberalizasyon" olmadan gerçekleştirilemeyeceğini, hatta "işsizliğin serbest bırakılması"nı savundular. Genel olarak istihdam açığı bulunmayan SSCB ekonomisi, buna karşılık, işgücü fazlasını, bürokratik kadroların ya da hizmet kadrolarının şişmesi gibi, tüm yan sonuçlarıyla birlikte yaşayan bir yapılanma içindeydi. Sovyetler Birliği, 1960'dan beri 36 milyon dolayındaki işgücü artışını, istihdam etmeyi başarmıştı. Açık ve resmî işsizliğin Sovyet yasalarına göre mümkün olmaması, bu yasaların değiştirilebileceği gerçeğini dışlamıyordu. Ancak böylesi bir gelişmenin işçiler arasında son derece ciddi bir protesto ve eylemlilik dalgasına yol açacağından çekinen, ya da tepkilerin alacağı boyutları pek kestiremeyen ve içinde yaşanılan yeniden yapılanmanın başlangıç konjonktüründe bu sorunla karşı karşıya kalmamayı yeğleyen bürokrasinin reformcu kesimi bu sorunu derinleştirmemeyi tercih etti.

Abel Aganbegyan Sovyet ekonomisinin yeniden yapılandırılması programını "evrelendirilmiş hızlanma" kavramıyla karşılıyor. Ona göre *perestroyka*'nın gerektirdiği dönüşümler asla evrimci bir niteliğe sahip, yumuşak ve radikal olmayan bir program çerçevesinde düşünülemez: "*Perestroyka*'nın acil görevi, geçmişte biçimlenmiş olan ve büyümemizin önünde bir fren oluşturan mekanizmayı kırmak ve bunun yerine hızlandırma mekanizmasını geçirmektir." Çizilen ekonomik çerçevede yer alan 'demokratikleşme', 'bürokratik yapıları kırma' gibi kavramlar, ekonomi alanı dışında kalan toplumsal mekanizmaların da harekete geçirilmesi gerektiğinin farkına varıldığını göstermektedir. *Perestroyka* liberalizasyonunun *NEP* dönemiyle arasındaki en önemli fark da bu noktadadır. *NEP* uygulamaları, Savaş Komünizmi'nin bazı açıklarını kapatmak üzere geçici olarak programlanmış ve sürekli siyasal denetimi öngören bir önlemler dizisi ve mekanizmasıydı. *Perestroyka* uygulamaları ise, sürekli siyasal önlemler almak zorunda kalmamak için, kendi dinamikleri, örgütlenmeleri ve yasaları ile işleyen ekonomik mekanizmaları güçlendirmeyi amaçlayan bir süreç olarak görülebilir.

Sendikalar ve Reformlar

Ekim Devrimi'nin ertesinde merkezî-idarî mekanizmalarla doğrudan üreticilerin faaliyetleri ve doğrudan örgütlenmeleri arasında bir çelişki fiilen yaşandı. Kolektifleştirme sonrasında oluşmuş olan ekonomik ve siyasal yapı, artık bu çelişkinin yapısal özellikler kazanmış toplumsal ve sınıfsal örgütlenme biçimlerini ve içeriklerini tanımlıyordu. Başka bir deyişle, idari ve yönetici mekanizmalar, bürokrasinin siyasal ve ekonomik iktidarın tüm düzeylerindeki egemenliğinin araçlarını oluştururken, doğrudan üreticiler buna karşı aynı düzeylerde yaptırım ve denetim uygulayamayacak bir duruma geldiler. İşçilerin doğrudan fabrika düzeyindeki ve siyasal alandaki örgütlenmelerinin içlerinin boşalarak işlevsiz hale gelmelerinin ötesinde, Sovyet sendikaları üretim sürecine doğrudan sendikal faaliyet çerçevesi içinde müdahale edemeyen, aksine bürokratik direktif mekanizmalarının uygulayıcı kolu konumu durumuna düşürülen örgütlenmeler haline getirildiler. Esas itibarıyla sendikalar, partiyle doğrudan bir bağ içinde bulunan ve hükümetin kararlarını işçilere kabul ettirme ve onları yerine getirme konusunda yardımcı görevi olan kuruluşlar haline geldiler. Tanım olarak "işçilerin çıkarlarını savunma faaliyetlerinin tümünü" yerine getirmesi gereken sendikalar, böylelikle doğrudan Parti'nin ve hükümetin direktiflerine tabi kılınmış durumdaydılar. Brejnev'in ölümünden hemen önce, 1982'de yapılan Parti Kongresi'nde "Sendikaların çalışanların çıkarlarını savunmakla yükümlü oldukları, ancak çalışma disiplini yerleştirilmedikçe hiç bir etkinlikte bulunamayacakları" vurgulanıyordu.

Gorbaçov'la birlikte bu söylem bir değişiklik geçirdi. Eski durumda sendika yöneticileri, fabrika müdürlerinin bir 'uşağı' haline gelmişlerdi. Artık "dişlerini göstermek, çalışanların çıkarlarını sonuna kadar savunmak" zorundaydılar. Üstelik varolan durumda "sendikaların son derecede kötü ve boğucu çalışma şartlarını normal gördükleri" bile söylenebilirdi.

Perestroyka uygulamalarının piyasa mekanizmalarına ve yasalarına işlerlik kazandırmaları koşullarında işçi örgütlenmelerine yüklenecek siyasal ve ekonomik roller de artacaktır. Sovyet Anayasası'nca, hemen her zaman da idarî, bürokratik yönetmelikler çerçevesinde düzenlenen Sovyet işçisinin ücret ve diğer ekonomik, sosyal hakları, bu mekanizmaların geri çekilmesi halinde, işçi örgütlerinin devreye girmeleri ile korunabilir ve geliştirilebilir olacaktı. O nedenle *perestroyka* uygulamaları nesnel olarak, işçi örgütlenmelerinden biri olan sendikaları güdümlü siyasal durumlarından kurtulmalarına ve doğrudan üreticilerin gerçek taleplerini dile getirici yapılar olarak yenilenmelerine yol açma potansiyelini taşımaktadır. O nedenle bir başka açıdan, işçi örgütlenmeleri ve sendikalar bir demokratikleşme sürecini ve sınırlarını belirleme imkanlarına sahiptirler.

Milliyetçilik Hareketleri

Glasnost ve *perestroyka* uygulamalarının gündeme geldiği günlerden sonra en geniş kitle eylemliliği ve seferberliği ulusal taleplere yöneldi. Çeşitli milliyetçi hareketlerin, bürokrasinin siyasal ve ideolojik aygıtlarında çatlaklar oluşması üzerine, oldukça kısa bir sürede yaygınlık kazanması, SSCB'de bu sorunların köklerinin derinlerde yattığını gösteriyordu.

Bugün hangi sonuçlara yol açacağı belli olmasa da, artık siyasal dengelerin değişmez bir halkası haline gelmiş olan ulusal sorunların kaynağı, hareket içindeki eğilimlerin sıkça ifade ettikleri gibi, özellikle Baltık ülkeleri bağlamında, büyük çapta Stalin dönemindeki

GORBAÇOV, MİHAİL SERGEYEVİÇ (1931-...)

Stavropol bölgasinin Privolneye kasabasında 2 Mart 1931'de doğan Mihail Gorbaçov, çocukluk ve ilk gençlik dönemlerini Kafkesya'da geçirdikten sonra, 19 yaşındayken hukuk öğrenimi yapmak üzere Moskova'ya gitti. Öğrenimini tamamladıktan sonra Stavropol'a dönerek Yerel parti örgütünde görev alarak 1956-78 arasında faal bir çalışma yürüttü, 39 gibi çok genç sayılacak bir yaşta bölge parti sekreterliğine getirildi. Özellikle bölgede tarım sektörünün örgütlenişiyle ilgili yaptığı çalışmalarla dikkati çeken Gorbaçov, 1978'de, *Komünist Partisi*'nin tarım sorumlusu Fiodor Kulakov'un ölümü üzerine, Kremlin'in ünlü teorisyeni Mihail Suslov'un deeteğiyle Moskova'ya çağrıldı. Kremlin'e adımını atışından itibaren, akılcı ve pratik yaklaşımları, dinamizmiyle hızla yükselerek yaşlılar hegomonyasını kırabilen nadir yöneticilerden birisi oldu. Brejnev döneminden sonra reformlara yönelen Andropov'un sağ kolu haline geldi, öyle ki Andropov hastalanıp yatağa düştüğünde, onunla Politbüro arasındaki irtibatı sağlamak Mihail Gorbaçov'un göreviydi. Böylelikle liderliğe hazırlanan ve SSCB iktidar mekanizmasının en tepesindeki sorunları öğrenen Gorbaçov, Andropov'un ölümünden sonra liderliğe gelen yaşlı kuşağın ve tutuculuğun temsilcisi Çernenko zamanında da yükselişini sürdürerek yerini sağlamlaştırdı.

Çernenko'nun ölümünden sonra, Ekim 1985'te iktidara gelen Gorbaçov, daha başlangıçta dikkatleri üstüne çekmişti; SSCB liderliği için çok genç sayılabilecek yaşı (o tarihte 54 yaşındaydı), Batı kamuoyunda da "dinamik ve güvenilir lider" imajını uyandırabilecek uygar görünümü, yumuşak tavırları, zevkli giyimi, eşi Raisa'nın zerafeti, ve en önemlisi sertlikten uzak, rasyonel ve pratik görüşleriyle sadece SSCB toplumunda değil, bütün dünyada alışılmadık bir Sovyet lideri olarak karşılandı, bütün bu özellikleri Batı basınına uzun süre malzeme oldu... 1985'te, daha Gorbaçov'un Parti Genel Sekreteri olmasından önce, pek yakın bir gelecekte Genel Sekreter koltuğuna yerleşmesi beklenebilecek bu kişinin klasik Sovyet liderlerinden önemli bir farklılığı müjdeleyen özellikleri araştırılıyor, ortaya çıkan Batılı lider imajına uygun olarak, sonuçta Sovyetler'in batının nimetlerini daha iyi anlamalarını sağlayacak bir liderlik yapısına kavuşacağı düşünülüyordu. Bu yargı, kısmen doğru çıktı. Ancak, Gorbaçov yönetiminin yöneldiği büyük çaplı

53 Çin ve SSCB'de Reformlar

Glasnost'*un yarattığı olanaklardan yararlanmaya çalışanlar arasında yalnızca Rus olmayan milliyetler değil, Rus Yahudileri ve antisemitleri de vardı. İsrail'e geri dönme talebiyle ortaya çıkan Yahudiler önemli bir güç oluşturmazken, Vassilyev adlı bir fotoğrafçının yöneticiliğini üstlendiği* Pamyat *adlı topluluk görece popülerlik kazanıyordu. Yeni koşullarda kendini ifade etme fırsatı bulan düzen yanlısı eğilimlere bir örnek olarak gösterilebilecek bu oluşum, yurttaş inisiyatifi biçiminde ülke çapında örgütleniyor ve Rus kültür anıtlarının korunmasını amaçlıyordu. Yaptıkları gösterilerde yurtsever bir topluluk olarak tanınmalarını talep eden, Leninizmi öven ve Yahudilere lânetler yağdıran pankartlar taşıyan örgüt üyeleri "Yahudiler ve masonlar tarafından ezilmekten bizi yalnızca* KGB *koruyabilir" düşüncesine sahipler. Partinin gençlik gazetesi* Konsomolskaya Pravda, Pamyat'*ı Leninizm ve yurtseverlik maskesi ardına gizlenen antisemitist bir akım olarak değerlendikten sonra, Gorbaçov'un önde gelen danışmanlarını siyonizmle ve masonlukla suçlayan bir* Pamyat *üyesi partiden ihraç ediliyordu. Fotoğrafta Moskova'da yapılan bir* Pamyat *gösterisi görülüyor.*

değişimler, SSCB iç ve dış politikasında bir ölçüde farklılaşmalar olacağını öngörenler için bile, çok daha beklenmedik, çok daha şaşırtıcı oldu. Gorbaçov'un 86'dan itibaren dilinden düşürmediği *Glasnost* ve *Perestroyka* kavramları, Sovyetler Birliği'nde, en azından resmi düzeyde bir değişim isteğinin göstergesiydi, ancak uzunca sayılabilecek bir süre, bu 'değişimin' sadece sözel olduğu, yönetimin 'makyaj tazelediği', ya da resmi bir şekilde dile getirilen değişim talebine Sovyet toplumunun ayak uyduramayacağı gibi düşünceler genel kabul gördü. Oysa SSCB iç politikasında atılan ciddi adımlar, dış politikada Gorbaçov'un başlattığı "barış taarruzu", ve Sovyet liderinin güven veren, inandırıcı kişiliği, SSCB'de olup bitenler hakkındaki genel yargıları zamanla değiştirdi...

Gorbaçov, Avrupa ve ABD'de öylesine bir popülerliğe erişmişti ki, ABD'de 1988 başkanlık seçimleri öncesi yapılan kamuoyu araştırmalarına göre, adaylığını koyduğu takdirde Gorbaçov'un her iki adaydan da (Bush ve Dukakis) daha fazla oy toplayabilmesi mümkündü! Yine de, SSCB'de '85 sonrasının reformları, Mihail Sergeyeviç Gorbaçov'un kişiliğine ve liderliğine bağlanamayacak kadar geniş çaplı ve köktencidir. Gorbaçov, devrim sonrası yetişen bir kuşağın yönetimdeki ilk temsilcisi olarak, toplumdan gelen yeniden yapılanma ve saydamlaşma taleplerini, demokratikleşme isteğini kişiliğinde somutlayan bir liderdi ve 1989'a gelindiğinde, SSCB'de *Glasnost* ile *Perestroyka* kavramlarıyla simgelenen toplumsal değişim, Gorbaçov ve kadrosunun öngörülerini de aşacak boyutlara erişmişti...

Gorbaçov, bütün bunların dışında, dünya tarihine nükleer silahlanmaya karşı ciddi ve köktenci önlemler öneren, silahsızlanmayı sosyalist ve kapitalist bloklardan öte, dünya çapında bir sorun olarak ele alan ilk devlet başkanı olarak geçmiştir. SSCB'de olduğu kadar -belki daha da fazla- Batı'da da büyük popülerliğe kavuşan ve *Perestroyka*, *Glasnost* ve uluslararası barış gibi konuları içeren kitapları da içtenliği, dürüstlüğüyle dikkati çekmiştir. Yine de, Gorbaçov'un rasyonelliği, uluslararası politikada hayalci bir "barış güvercini" rolüne soyunmak, ya da silahsızlanma konusunda iyimser davranmakla suçlanmasını önleyebilmiş, bu sayede silahsızlanma konusunda ciddi adımlar atılabilmiştir.

uygulamaların sonuçlarında yatmaktadır. Bugünkü duruma ilişkin eleştirilerde, bazen fırsatçı nedenlerle, Lenin dönemi ve onun bu konudaki olumlu yaklaşımı temel alınırken, gitgide artan bir ölçüde, Kafkasya Cumhuriyetleri'ndeki sorunlara ilşkin olarak, eleştirinin sınırları Ekim Devrimi'nin hemen sonrasındaki dönemi de kapsayacak şekilde genişletilmektedir.

1917-1919 arasında *Bolşevikler*, Finlandiya, Polonya, Estonya, Letonya, Litvanya, Kafkas Cumhuriyetleri ve hatta Ukrayna da dahil olmak üzere Çarlık Rusyası'nın tüm halklarının kendi kaderlerini tayin hakkını tanımışlardı. Çeşitli milliyetlerden komünistlerin Sovyet Devleti'nin yönetici kademelerine geldiği, İç Savaş sırasında Ukrayna yeniden fethedilirken, hiçbir Ukraynalıya milliyetinden dolayı baskı uygulanmadığı; Denikin yenilgiye uğratılıp Sovyet iktidarının sağlamlaştırılmaya başlandığında da, Lenin'in Ukraynalı komünistlere rağmen ayrılma hakkı ilkesine bağlı kaldığı düşünülürse, 1920'ye kadar devrimci yönetimin milliyetler politikasında, ulusların kendi kaderini tayin hakkı ilkesinden sapmadığı tespit edilir.

1920'den başlayarak, özellikle Kafkas Cumhuriyetleri'nde yaşananlar, Sovyet yönetiminin devrimci ilkelerden adım adım uzaklaşmasını beraberinde getirmiş ve günümüzde giderek şiddetlenen milliyetler sorununda tamiri güç yaralar açmıştı. 26 Mart 1918'de Transkafkasya Cumhuriyeti'nin yıkılmasından sonra, ardarda Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan Cumhuriyetleri kurulmuştu. Ancak savaş koşullarında tüm bu cumhuriyetlerin bağımsız varlığı olanaksız hale gelmişti. Bakü'de İngilizler tarafından kurulmuş olan zayıf yönetim, Nisan 1920'de bir ayaklanma ile devrilerek Azerbaycan Sosyalist Cumhuriyeti oluşturuldu. Yönetimin başını Kirov, Ordjonikidze ve Mikoyan (bir Rus, bir Gürcü, bir Ermeni) çekiyorlardı. Aralık 1920'ye gelindiğinde artık bölgede bir de, kendini Türklerin saldırganlığına karşı korumak için *Kızılordu* birliklerinin yardımına başvuran Ermenistan Sosyalist Cumhuriyeti vardı. Ermenilerin bir süre sonra Savaş Komünizmi uygulamaları uyarınca tahıl ürünlerine el konulmasına karşı ayaklanmaları ve bunun yankıları ancak *NEP* uygulamalarına başlandıktan sonra tamamiyle denetim altına alınabildi. Sovyet birliklerinin, Ermeni sınırındaki bir olayı bahane ederek, bazı Gürcülerin de desteğiyle Gürcistan'a girmesi ve iktidardaki Menşevikleri alaşağı etmesiyle birlikte, genç Sovyetler Birliği tarihinde yeni bir sayfa açılıyordu.

Lenin, Menşeviklerle ittifakı ve Gürcü komünistlerin kendine özgü bir taktik geliştirmeleri gerektiğini savunmasına rağmen, bölgede Stalin tarafından görevlendirilmiş olan Ordjonikidze'nin, Transkafkasya Sosyalist Federatif Devleti'nin kurulmasına önayak olmasını engelleyemedi. Yöre halklarının onayını almadan Sovyet hükümeti Osmanlı Devleti'yle bir sınır antlaşması yapmanın yanısıra, bu anlaşmada Kafkasya Cumhuriyetleri arasındaki toprak ilişkilerini de belirliyorlardı. Maddelerden biri de, bugün SSCB'de Azerîlerle Ermeniler arasındaki esas çatışma noktasını oluşturan Dağlık Karabağ bölgesinin Azerbaycan'a verilmesiydi.

Başlangıçta idarî yönden kolaylıklar sağlayacağı düşüncesiyle Kafkasya Cumhuriyetleri'nin ekonomik birliğini savunan Lenin, diğer milliyetlerin ilhak edilmesine yol açan gelişmelerden haberdar oldukça, kendini yeterince müdahalede bulunmamış olmakla suçluyordu. Onun tavrını en iyi sergileyen satırların bir bölümü Kamenev'e yazdığı mektuptaydı: "Büyük Rus şovenizmine karşı kıyasıya mücadele ilân ediyorum... Birliğin Merkez Yürütme Komitesi'ne

SSCB'de Milliyetçilik Sorunu

SSCB'de Gorbaçov'un iktidara gelişinden yaklaşık on yıl kadar önce, rejim muhaliflerinden ve sürgünlerden Andrey Amalrik Batı'da uzun süre 'best-seller' olan *SSCB 1984'e kadar Yaşayacak mı?* adlı kitabında, sistemin o gün veri olan durumda kendini asla yeniden üretemeyeceği ve günü gelince, özellikle 'milliyetçi çatlaklar' yüzünden yıkılıp gideceği şeklinde, 1917 Ekim Devrimi'nden bu yana benzerleri yinelenmiş bir kehaneti ortaya atıyordu.

Totalitarizm gibi çoğu zaman sabit fikirlerin yüklendiği işlevleri üstlenen bir kavram SSCB'ye uygulanarak, o durumdaki bir toplumun asla kendisini yenileyebileceği şansa ve hareketlenmelere açık olmadığı düşünülürken, Sovyet toplumunun iç dinamikleriyle yepyeni oluşumlar yaratmaya, hatta Sovyet rejiminin bunları kurumlaştırmaya çalıştığı günler henüz yaşanmamıştı.

Milliyetçilik sorunlarıyla ilgili olarak da aynı şey söylenebilir. Aslında Batı'da ve bir ölçüde SSCB'nin içinde gelişmiş olan bir kavrayış, bu kelimeyi büyük ölçüde, Ruslar ve Rus olmayanlar arasındaki farklılaşma ve çatışma çerçevesine indirgemişti. Bu tartışmaların bir başka boyutu da özellikle Müslüman doğu toplumlarının sosyalistleştirilmesi yolunda ortaya çıkacak (korkulan veya umulan) geleneksellik engelleriydi. Oysa milliyetçilik sorunlarının günümüzdeki koşulları bize bambaşka ve çok daha karmaşık bir tablo sunmaktadır. *Perestroyka* gibi bu sorun da, yeni yerleşen iktidarın seçimlerinden ve istemlerinden çok tarihin somut bir ürünü olarak görülüyor.

Glasnost ve *perestroyka* politikalarının gündeme getirilmesinden sonra 'milliyetçilik' üzerinde tartışmalar şimdiye kadar görülmemiş boyutlara ulaştı. Önce Kazakistan Cumhuriyeti'nde başlayan Alma-Ata olaylarını, iki Sovyet Cumhuriyetini, Azerbaycan ve Ermenistan'ı görülmemiş bir sertlikte karşı karşıya getiren Dağlık Karabağ hükümranlık tartışmaları takip etti. Bu tartışma aniden çok sert ve önünün alınmasında zorluk çekilen çatışmalara, referandumlara, merkezî hükümetin zorlukla engelleyebildiği bir yarı iç savaş kılığına büründü. Özbekistan'da yerel bazı azınlıklara saldırılarla başlayan bir başka çatışmalar dizisi başladı. Son olarak, milliyetçi eğilimlerin eskiden beri güçlü olduğu Baltık Cumhuriyetleri'nde, önce Estonya, sonra Litvanya ve Letonya'da SSCB'den kopuş taleplerini bile içinde barındıran hareketlenmeler yaşandı. Bu sonuncularda işin içine ek olarak 'yabancı düşmanlığı' yönü de karışıyordu. *Litvanya Komünist Partisi* Kongresi *'yabancı işçi'* olarak kabul ettiği Rus asıllı işçilerin haklarını kısıtlayan bir yasayı onayladı, çok sert bir direniş ve ekonomiyi bir anda çökmenin eşiğine getiren bir grevle karşılaştı.

Perestroyka ortamını milliyetçi girişimlerini hayata geçirmek amacıyla bir sıçrama tahtası olarak kullanan çevrelerin gerçek güçlerinin ne olduğu konusunda Batılı kaynaklar pek bir şey bilmiyor olsalar gerek. *Soğuk Savaş* döneminden de öncelere uzanan Batı beklentilerinin, bu sorunların ciddiyetle ele alınmaaını sağlayacak ham verileri dahi algılanabilir bir çerçeveye sokmakta zorluklar yaratacağı dikkate alınmalıdır. SSCB'de Batılılarca abartılması bir alışkanlık haline gelen milliyetçi taleplerin ve hareketlenmelerin 1986 sonrasındaki yükselişi, *perestroyka* politikaları karşısında hâlâ çözülmeyi bekleyen temel sorunlardan birini oluşturmaktadır. Sorulması gereken, *perestroyka*'nın belki de başlangıçta bir özgürleştirici uyaran olarak kullanmayı kurduğu - bundan da hiç bir şekilde emin olunamaz- milliyetçi hareketleri, belli sınırlar içinde kalmaya açıkça zorlama yoluna gidip gitmeyeceği sorusudur.

Milliyetçilik sorununun incelenmesi, onun tarihsel süreç içine yerleştirilmesiyle başlamalıdır: 1920'lerde, Stalin politikası tarafından da olumlanan bir oluşum, Sovyet Cumhuriyetleri'nin çoğunda yavaş yavaş belirmeye başlamıştı. Bu, öncelikle yerel kadrolardan oluşturulan bir parti eliti bürokrasisinin yaratılmasıydı. Bu bürokrasiler, hiyerarşik yapılaşma içinde Moskova'ya yakından bağlıydılar ve Sovyet iktidarının bu Cumhuriyetlere göçmen olarak yerleşmiş -daha ileri bir bilinç düzeyine sahip- Rusların giriştiği kolonizasyon benzeri bir süreç içinde yerleşmesini önleyecek yerel gücü oluşturmaları beklenmekteydi. Bu Stalin açısından, Batılıların kolonilerinde yer alan ani başkaldırılardan sakınmanın da bir yoluydu. Stalin dönemi politikaları uyarınca bu çevreler için öngörülen görev, gerçek iktidar mevkilerinden çok temsili bir nitelik taşıyordu. Yalnızca bu bile, Marksist-Leninist kuram ve politikanın gerektirdikleri bir tarafa bırakılırsa, SSCB'nin salt 'kolonyal' bir imparatorluk olarak değerlendirilmesindeki o çok işlenen hatayı gösterir. Belki de bu yöntem sayesinde "SSCB 1984'e kadar yaşamıştır".

Oysa bu yerel bürokrasilerin, merkeziyetçiliğin hakim olduğu dönemde güçleri ne kadar saymaca olursa olsun, günümüzde oldukça güçlü çıkar çevreleri yaratabildikleri, konumlarını tehlike altında gördüklerinde, ayrılıkçı olması zorunlu olmayan bir 'milliyetçilik' oyunu içine girdikleri rahatlıkla gözlenebilir. Alma Ata'da bir kaç yıl önce meydana gelen olaylarda bu kadroların Rus-karşıtlığını ne kadar büyük bir beceriyle kullanabildiklerine tanık olmuştuk.

Son otuz yıl boyunca, yerel bürokrasilerin temsilcilerinden bazılarının büyük güçler elde ettiklerine, Politbüro'nun içinde en üst mevkilere erişebildiklerine de tanık olmaktayız. Toplum yaşamında da -kitle iletişim araçları, spor, sanat gibi- Ermenilerin, Ukraynalıların ve Baltıklıların büyük bir sayıda temsil edildikleri görülüyor. "Bu kişilerin, yerlerine herhangi bir vesileyle bir Rusun atanması söz konusu olduğunda 'anti-kolonyalizme' öykünen bir yaygara koparacakları aşikârdır."

Bu son cümle, milliyetçiliğin Moskova-Leningrad eksenine tekabül eden 'Büyük Rusya' topraklarında ortaya çıkan ve birincisiyle yakından bağlantılı olan ikinci bir boyutunu yansıtıyor. Bu, özellikle Rusların belli çevrelerinin Sovyet devlet aygıtı içinde bazı Rus-olmayan unsurların yükselişine gösterdikleri tepkiden kaynaklanmakta. Onlara Ekim Devrimi sonrasında, 1920-24 arasında *Büyük Sovyet Ansiklopedisi*'nde anılmaya hak kazanmış 264 bolşevik liderden 119'unun Rus olmadıkları, kırktan fazlasının da Yahudi oldukları hatırlatılabilir. Oysa Stalin politikası karşıt bir eğilime sahipti. Diğer uluslardan gelenlerin belli bir ölçüde varlıklarını korumalarına karşın özellikle yahudiler azar azar ortadan kalktılar. Rus milliyetçiliğinin bu versiyonu özellikle Stalin'in ölümünden sonra, '60'lardan itibaren ortaya çıkmış görünüyor. Ve bu dönemde, devlet aygıtının üst mertebelerinde bir Ruslaştırma süreci değilse bile Slavlaştırma sürecinin tamamlandığına şahit oluyoruz.

Rus milliyetçiliği çerçevesindeki tepkilerin önce sınırlı ama önemli çevrelerde belirmeye başladığını görüyoruz: İlk olarak Ordu'da, sonra *Komsomol*'larda (özellikle *Molodaya Gvardiya* -Genç Koruyucu- dergisinin yayınlarında bu tutum açık bir biçimde vardı). Pastoralistler (*derevenşçiki*) edebiyat akımı, özellikle 'Rus köyü'nün ölümüne hayıflanan Rasputin'in 'büyük, ortodoks Rusya' hikayesini yeniden diriltmeye çalışmasıyla birlikte bu tavrı devam ettirdi. *Molodaya Gvardiya*'nın bazı elemanlarının rejim muhalifi olarak değerlendirilmelerine karşın, yayın yöneticilerinden birinin 1977'de Merkez Komite Propaganda Bölümü'nün başına getirilmiş olması bu alanda çelişik tavırların varolduğunu ortaya koymaktaydı. Aynı çapraşık tutum, Rus manzarasını koruma kaygısıyla Sibirya nehirlerinin Orta Asya topraklarını sulamaya kanalize edilmelerine karşı çıkan 'anti-barajcı'

"Herkesi evimde misafir etmeye hazırım, ama göçmenlerle birarada yaşamaktan nefret ediyorum." Bu sözler, 1989 yılında Litvanya Komünist Partisi *Merkez Komitesi'nin yayın organı olan* Gorizont *(Ufuk) dergisine gelen okur mektuplarının birisinden alınmış... Tanıdığı tek bayrağın (eski Litvanya Cumhuriyeti'ne ait) kızıl-beyaz bayrak olduğunu öfkeyle vurgulayanlardan, Stalin döneminin baskı politikasını eleştirenlere kadar bütün okur mektupları, 80'li yılların sonunda Litvanya'da giderek artan politik tansiyonu yansıtıyor... II. Dünya Savaşı öncesi Nazi rejimiyle iyi ilişkiler kurmuş olan, savaş sırasında SSCB'ye katılan*

çevre korumacılarında da görülebilir. Bir başka bölgede, Litvanya'da, çevreci hareket doğanın, "kültürün özünün teknoloji ve kimya sanayii tarafından" kısacası Sovyet uygarlığı tarafından kirletildiği savıyla eylemde bulunmakta.

"Ruslar tarihte çok ağır bir yük üstlendiler. 14-18 savaşında, İç Savaş'ta, kolektifleşme yıllarında ve 41-48 büyük savaşında çok büyük insan kayıpları oldu. Yaşamlarını büyük ölçüde silah endüstrisinde çalışarak geçirdiler. Ülkelerinde ve Orta Asya cumhuriyetlerinde gerekli olan işgücünün büyük bir kesimini sağlıyorlardı. Kuzey bölgelerinin ve Sibirya'nın değerlendirilmesi, petrol ve doğal gaz üretiminde yeni bölgelerin bulunması ve açılması, ağır sanayiin ve uzay sanayiinin kurulması gibi işlerin bütün yükü Rusların üzerindedir. Rus köylüleri en şanssız durumda olanlardır. Moskova, şehirleşme altyapıları açısından ancak 70. sırayı işgal etmektedir. Rus halkı kendisinden çok şey vermiş, buna karşılık çok az almıştır. Elbette buna gösterilen tepkiler çoğu zaman hastalıklı biçimler almaktadır. Rus bölgelerine artık özel bir dikkat göstermek gerekiyor..." Musevi asıllı Sovyet sosyologlarından Ovsey Şkaratan'ın bu sözleri acaba bir 'Rus milliyetçiliği'ni mi temsil ediyor? Hemen şovenist bir tutum olarak damgalanabilecek bu çıkış, bir yanıyla da pek çok aydının, ekolojistin, dinsel grubun, hatta milliyetçinin ifade etmekte zorluk çekeceği bir gerçeği ortaya koymaktadır. Bu tür sorunlar, kafasında Çarlık Rusyası gibi baskıcı, tüm hakları kendisine saklayan, kendine bağlı 'esir halkları' ezen, kaynaklarını sömüren bir Rus İmparatorluğu imgesini besleyenler için anlaşılamaz kalacaktır. Rusların karar merkezlerinde egemenliği ellerinde bulundurdukları yadsınamaz

Letonya, Estonya ve Litvanya, öteden beri "Baltık milliyetçiliğinin" çok güçlü olduğu ülkelerdi. Başlangıçta Gorbaçov ve kadrosu, SSCB'deki merkezileşmeyi kırmakta yararlı olabilecekleri düşüncesiyle, bu tür milliyetçilik akımlarına hoşgörüyle yaklaşmıştı. Ancak "ayrılıkçı" taleplerin, yoğunlaşmasından ve geçmişte SSCB ile bütünleşmeleri nisbeten daha sorunsuz olmuş olan Doğu Cumhuriyetleri'ne sıçramasından sonra, Sovyet lideri, milliyetçiliği "mücadele edilmesi gereken bir hastalık" olarak tanımladı. Resimde Kırım Tatarlarının milliyetçi gösterilerinden bir görüntü görülüyor.

ama, kendi bölgelerinin ve yaşamlarının düzenlenmesi, kültürel düzeylerinin ve konforlarının arttırılması doğrultusunda bu konumlarından yeterince yararlanmış oldukları da söylenemez.

Bu durumda Rus halkının köylü ve Hıristiyan geçmişinin belirlediği bazı özellikler bulunduğu da açıktır. Ve Ruslar, yetmiş yıl kadar önce, ateist düşünce ile biçimlenen, modernleşmeci bir perspektife sahip olan ve birkaç yıl içinde eski geleneksel kültürü yerle bir eden bir devrimin öncüleri ve merkezi konumundaydılar. Muazzam bir mücadele içinde beliren Sovyet ideolojisinin gerçek merkezi Rusya ve tabii Ukrayna ve Beyaz Rusya gibi Batı bölgeleriydi. Bu ağır yükün geçmişindeki savaşların, ekonomik ve toplumsal özverilerin yerini günümüzde farklı sorunların aldığını görüyoruz: Yakınmalar "alkol bağımlılığı" ve nüfus artışındaki düşüşe kaymış görünüyorlar. Rusların komünizmin gelişine duydukları yüz yıllık inanç elbette kendisiyle elele giden bir melankolizmi ve depresyonu getirecekti. Kara mizahın ve "underground" kültürün, Batı kültürü hayranlığıyla bezenmiş ve cilalanmış bir çerçeve içinde Sovyet halkının temel ilgi alanlarından biri haline gelmesinin nedenlerinden biri bu olmalı. Bir diğer sorun da Onikinci Kat'ta olup biten olayların artık daha iyi bilinebildiği bir ortamın, "üç yılda üç cenaze" çıkardıktan sonra Kremlin'in kapalı bir kutu olma vasfını kaybetmeye başladığı daha popülist bir havanın doğmasıydı. Bu tür gelişmelerin Ruslara özgü bir hava kazanması kentli kültürün görece daha gelişmiş olduğu ortamlara ihtiyaç duymasıydı: Yani Avrupa Rusya'sının büyük kentlerinde. Öte yandan, raflardan indirilen kitaplar ve sanat eserleri, ilk defa sahnelenen Bulganin, gösterime sunulan eski filmlerin Batı festivallerinde ardarda görülmedik başarılarla taçlanması da Rus halkında geçmişteki kültürü konusunda "aldatılmış olduğu" yolunda bir inancın doğmasını ister istemez beraberinde getirecekti. Ruslarda son zamanlarda iyice yaygınlaşmaya başlayan bir kanı, Devrim'in Rus kültüründen esirgediği olanakları Doğu Cumhuriyetleri halklarına tanırken (hatta onlara kültürlerini yaratmada yardımcı olurken) kendilerine üvey evlat muamelesi yapıldığıdır. Aslında bunun Yakutlar, Tatarlar ve Yahudiler için ne kadar doğru olduğu şüphe götürür. Bunun yanında Stalin döneminde yüceltilen pek çok değerin -militarizm, kahramanlık kültü gibi- kökeninin Çarlık Rusya'sının değerler sistemine ait olduğu da unutulmaktadır.

Ortak kültür alanında da milliyetçilik sorunu belki de en karmaşık biçimleriyle karşımıza çıkmaktadır: Ruslar'ın Moğol ve Tatar'ları mağlup ettiği 1380 Kulikovo muharebesi anılmakta, Stalin eleştirisi bağlamında bazı kamp muhafız ve yöneticilerine Yahudi isimleri "yakıştırılmakta" ve tarihe başvuru, Kazak'ların *Poema Knyaz İgrs* (Prens İgor Efsanesi)'nın yayımını yasaklama talebinde bulunmalarına kadar uzanmaktadır.

Andropov bu tür milliyetçi çağrışımları ve tutumları oldukça sert bir tavırla eleştirirken, Gorbaçov'un tutumu pek net görünmüyor: Buna karşın, propaganda mekanizmasının başındaki A.N. Yaroklev ve E.M. Tiazelnikov'un tavırlarını eleştirirken "geçmişi andıran milliyetçi-şöven davranış biçimleri" karşısındaki kaygısını belirtiyor. (Sadece kaygı belirtmesi durumun pek o kadar da tehlikeli ve abartıldığı gibi olmadığını gösteriyor olabilir). Üstelik, 1930'lardan sonra dinsel-ulusal benliklerini yadsımak, üst düzey konumlarından vazgeçmek zorunda bırakılan Yahudilerin, uyanışlarını dinsel kimliklerinde (laik ve sosyalist değil) yeniden bulmaya çalışmaları gibi, Büyük Rus milliyetçiliği de yalnızca ulusalcı değil, ortodoks nitelikler de taşımaktadır.

Benzeri bir savunma mekanizması da, belki de milliyetçiliğin en aşırı biçimi altında Ermenistan'da gözlemlenebilir. Açıkça ifade edilen kaygının temelini Azeri nüfusun Transkafkasya bölgesinde daha büyük bir ivmeyle artmasından duyulan korku ve tepki oluşturuyor. Bu durum özellikle Dağlık Karabağ bölgesi için sözkonusu. Gelenekselci, tutucu eğilimler bu tutuma eşlik ediyor: Her Ermeni evine bağlı olmalı, nüfusun artmasına katkıda bulunmalıdır. Büyük Leninakan deprem felaketinden sonra ana-babalarını kaybetmiş çocukların uzak ve güvenlikli bir bölgeye nakledilmeleri yolundaki hükümet uygulamasına karşı çıkan Ermeniler bu tavrı bir 'sürgün isteği' olarak nitelendirmekten çekinmiyorlar. Yine aynı deprem bazı Azerilerce "Ermeni gavuruna verilmiş bir Tanrı cezası" olarak yorumlanabiliyor. Buna karşın Azeriler de, 1915 Ermeni pogromlarından sorumlu tutulurcasına "Türk" diye adlandırılıyorlar. Ermeni-Azeri çatışmasına aşırı bir anlam yükleyen sorun, özellikle Ermenilerin, Sovyet merkezi yönetiminin ve *Perestroyka* kadrolarının ılımlı arabulucu tavrının, soruna eşitlik çerçevesinde yaklaşmak istemesinin anlaşılmadığı bir ortama oldukça yakın olmalarıdır.

Buna karşın, 1980 sonrası İran Devrimi'nin etkisiyle sesini gittikçe yükselten laiklik-karşıtı islamcılık, özellikle Karabağ sorunu çerçevesinde tutuculuk ve şövanizmini gösterme fırsatını kaçırmıyor. Diğer taraftan Ermeniler de *Perestroyka*'nın başarısının ölçütü olarak tek bir konuya, Karabağ'ın kendilerine bağlanmasına bakıyorlar. Karabağ'ın yönetiminin geçici bir önlem olarak olarak merkeze bağlanmasından sonra Azerbaycan yerel bürokrasisi de, "başarısızlık ve beceriksizlik"le suçladıkları *perestroyka* yöneticilerini ve *perestroyka* politikasının kendisini reddetme fırsatını büyük bir başarıyla bulmuş görünüyor. Bu Azeri bürokrasi çevreleri için bir taşla iki kuş vurmak anlamına geliyordu: *Perestroyka*'nın laikleştirici, demokratikleştirici etkisinin önüne geçmek (başka bir sorun ve hedefle ikame ederek) ve Ermeni karşıtı tutumları güçlendirmek...

Perestroyka süreci bu tutumların oldukça büyük bir serbestlikle ifade edilebilmesine olanak verirken, Azeri örneğinde gördüğümüz gibi, özellikle Müslüman cumhuriyetlerde, milliyetçilik ve dinsel fanatizm türünden akımların ve bunlara yaslanan çıkar çevrelerinin *perestroyka*'nın vaadettiği gelişmeler karşısında en etkili ve bütünlüklü güçlere blok halinde sahip oldukları da söylenebilir.

Diğer taraftan, bu yerel bürokratik güçlerin *perestroyka*'ya düşman Rus kaynaklı ya da başka yerlerden gelen hareket ve gruplarla, istem dışı da olsa nesnel bir ittifak oluşturdukları da belirtilmeli. Bu ittifakın diğer kanadı, *Interfront* (uluslararası çevre) adı altında Brejnev dönemini temsil eden güçler tarafından oluşturuluyor ve *perestroyka* yanlısı *Narodniy Front* (Halk Cephesi) ittifakıyla karşıtlaşıyor.

Interfront'un en güçlü olduğu bölgelerin, Rus azınlıkların yoğunlukla yaşadığı Baltık ülkeleri olduğunu görüyoruz. Bir yandan İskandinav ve Batı ülkelerine yüzlerini dönen Estonya'lı ve Litvanya'lılar, *Narodniy Front*'larının taleplerini büyük ölçüde Parti'ye, hatta merkezi otoritelere kabul ettirmiş görünüyorlar. Toptan bağımsızlık kazanma perspektifi ise, Litvanya'lı *perestroyka* yanlıları tarafından "gerçekleşmesi çok uzak bir olasılık" olarak değerlendiriliyor. "Sarı Yeşil Kırmızı" hareketinin temsilcileri, Rus'ları ne ülkeden kovabileceklerini, ne de Litvanca konuşmaya zorlayabileceklerini belirtiyorlar. Temel amaçları ise, konunun ulusal ya da etnik değil politik olduğunun hiç de Rus değil ama Litvanyalı olan Parti yöneticileri tarafından da anlaşılmasını sağlamak olarak gösteriliyor. Geçmişte SSCB'ye "öz evladını" vermiş olmakla övünen Gürcistan'da da benzeri talepler son zamanlarda gittikçe daha büyük bir güçle ortaya çıkıyorlar. Din unsuru kolektifleştirmeden sonra Rusya'da, Sultan Galievizmin etkisi kırıldıktan sonra da Doğu Cumhuriyetlerinde etkisini önemli ölçüde kaybetmişti. Din kurumlarının ise, özellikle Stalin'in ölümünden sonra güdümlü de olsa varlıklarını sürdürdüklerini görüyoruz. Bunun yanında din kurumlarından ayrı olarak popüler din, ya da halk dini olarak adlandırılabilecek inanç sistemleri etkilerini hiç bir zaman tümüyle kaybetmediler. Bugün Rus Ortodoks Kilisesi elbette eski gücünde değildir. Ancak *perestroyka* ortamından sonra bu tür dinsel kuruluşların istifade etmeye başladıkları düşünülebilir. Dinsel entegrizm ve milliyetçiliğin birleştiği Müslüman Doğu cumhuriyetlerinde dinin *perestroyka* karşıtı tutumlar üzerindeki etkileri daha güçlüdür. Kazakistan'da 1986'da başlayan kanlı Alma Ata olaylarında dinsel ifadelerin ön plana çıktığı ve açıkça kullanıldığı biliniyor. Bu karşıtlaşma aslında Müslüman-Rus çatışması boyutuna indirgenemez. En genel çerçevesiyle Batı-Doğu ayrışması ve buna tekabül eden dinsel karşıtlıklar, sorunun sosyolojik boyutunun çok daha geniş olduğunu göstermektedir. Yerel bürokrasilerin de bu çatışma noktasına kadar varan karşıtlaşmalarda oynadıkları rol son derece önemlidir. Kazakistan'da yerel bürokrasinin şefi Dinmuhammed Kunayev'in yerine "Gorbaçov'un arkadaşı" olarak kötülenen Gennadiy Kolbin'in getirilmesi, *perestroyka* kadrolarının artık yavaş yavaş tutucu yerel bürokrasilerin üzerine yürümeye hazırlandıklarını gösteren ilk olaydı. Kolbin bir Rus, Kunayev ise bir Kazaktı: Olaylar sırasında, elbette bu durum ön plana çıkarıldı. Üstelik Kunayev, tutucu ve oldukça sağlam bir şekilde yerleşmiş bir yerel bürokrasinin vazgeçemeyeceği birisiydi *Kazakistan Komünist Partisi*'nin başında. Kazakistan gibi öteki Doğu cumhuriyetlerinde de müslümanlığın, hatta şeriatçı bir düzen taleplerinin yerel *perestroyka*-karşıtı bürokrasilerle doğal ittifaklarını daha uzun süre sürdüreceği tahmin edilebilir. Ne olursa olsun, *perestroyka*'nın yarattığı ortam sayesinde kendilerini gösterebilen bu hareketler, aynı zamanda onun önünde dikilen en önemli tahdidi oluşturmaktadırlar.

SEDAT MARMARA—KEREM ÖNCÜL

Sovyet Açılımları ve İdeolojik Boşluk

Mihail Gorbaçov'un son bir yıl içinde yaptığı konuşmalarda bir nokta çok sık vurgulanıyordu. Gorbaçov özellikle partililere hitap ederken "ne yaptıklarını bildiklerini", "belirli bir perspektiften yoksun olmadıklarını" üzerine basa basa ilan etme gereği duyuyordu...

Böyle bir vurguya gerek duyulması oldukça anlamlıdır. Savaş Komünizminden Brejnev dönemine kadar Sovyet tarihi iyi kötü, doğru yanlış, gerçekçi hayalci, ama açık ifade edilmiş perspektiflere sahip olarak yol aldı. Bunların tümünde pekçok mikro adımın da içinden çıktığı, makro planda *siyasal* hedefler söz konusuydu.

Beş yıllık bir geçmişi olan *perestroyka* ve *glasnost*'un, işletme düzeyinden en üst siyasal kurumlaşma biçimlerine dek pekçok hedef koyduğu, bunların bir bölümüne de ulaştığı biliniyor. Ama bunca değişimden sonra bazı sorular gene gündemdedir. İstenen biçimde geliştikleri takdirde *perestroyka* ve *glasnost* süreçleri Sovyet toplumunu hangi evreye taşıyacaktır? Gelinen noktanın nihai hedef (eğer böyle bir hedef hâlâ varsa) bağlamında işgal edeceği yeni yer nasıl tanımlanacaktır? "Herkese emeğine göre"ye yönelik bugünkü teveccüh bir zamanların "herkese ihtiyacına göre" hedefini büsbütün gölgeleyebilir mi?

Gorbaçov'un vurgulamaları bu konularda *SBKP* içinde önemli belirsizlik, kuşku ve tereddütlerin olduğunu gösteriyor. Daha ilginci, sosyalist kuruluş çabalarının bu en deneyimli partisinde ne bugün egemen olan çizginin, ne de ondan farklı görünen eğilimlerin bu sorulara net yanıtlar verecek durumda olmamalarıdır.

Perestroyka ve *glasnost*'un bir önceki Brejnev dönemindekine benzer bir retorikle bugünden yarına "komünizmin gelişkin evresine ulaşmak"tan söz etmemesi elbette yerindedir ve ortadaki eksiklik de bununla ilgili değildir. Ancak, çarpıcı olan nokta, *SBKP*'nin bugünkü ideolojik birikiminin hem "yenilik" hem de perspektif olarak en çoğu *yeniden üretilmiş* bir *NEP*'çilikle sınırlı kalması, bunu aşamamasıdır. Sağda solda Buharin'in bu denli öne çıkarılmasının nedenini salt "Stalin'in gadrine uğramış kişi" imajıyla açıklamak, son derece yüzeyseldir. Bugün *SBKP*'deki önemli bir eğilim, Buharin'in yarım kalmış öyküsünü tamamlamak niyetindedir.

Gene de dikkat etmekte yarar var: *SBKP*'nin bugünkü en yeni *NEP*'çiliği, geçmişten bugüne varlığını koruyup güçlenen bir ideolojik çizginin en sonunda kılıcını ortaya atmasıyla açıklanamaz kesinlikle. Daha gerçekçi olan açıklama şudur: Birikmiş sorunların bir ideolojik boşluk ve siyasal pespektif yokluğu ile bütünleşmesi, pragmatik nedenlerle ve yarı içgüdüsel biçimde 1920'lerin kapısını çaldırtmıştır. Bunca deneyimine rağmen *SBKP* bugün kendi tarihinin en pragmatist dönemini yaşamaktadır. İdeolojik boşluk, bu pragmatizmin diğer adıdır.

Bunca değişik görüşün ileri sürüldüğü, adeta her kafadan bir ses çıktığı, tarihin didik didik edildiği bir ortamda "ideolojik boşluk"tan söz etmek ne kadar doğrudur?

Sanılanın tersine ideolojik boşluk tam da bu kof denebilecek çeşitliliğin bir ürünü olarak ortaya çıkıyor. Gorbaçov'un merkez çizgisi, *siyasal* düzeyde ifade edilmiş pespektiflerden özellikle uzak duran ya da bunlara biraz da laf olsun diye değinen, gereğinden çok "teknisyen" bir görünüm veriyor. Gorbaçov çizgisinin şu andaki "doluluğu", çoğunluğun uyuduğu bir süreçte sürekli olarak ekonomik çözüm reçeteleri üretmiş olmanın ötesinde değildir. Gorbaçov çizgisinin sağında (evet, sağında) yer alan radikal *glasnostçu* kesimlerin sığ ve liberal bir demokrasi anlayışının ötesinde, Marksist çerçevede özgün çözümler ürettiklerini kimse ileri süremez. "Muhafazakâr" diye bilinen kesimin ise "sosyalizmin kazanımlarına sahip çıkma" kaygısını rahatsız edici bazı milliyetçi motiflerden arındırabildiğini, hele hele yakın geleceğe ilişkin bütünselci almaşıklar üretebildiğini de göremiyoruz.

Başkalarının da olduğu söylenecektir. Evet, partinin içinde ya da dışında, daha çok orta ve genç kuşak Marksistlerce temsil edilen bir tür Sovyet yeni solundan söz etmek mümkündür. Bu kesimin şu ana kadar görünen özelliği ise, bütün bürokrasi eleştirilerine, radikal tonlu devlet çözümlemelerine vb. karşın dönüp dolaşıp Doğu Avrupa gelenekli bir piyasa hayranlığını aşamamasıdır. "Demokratik" ve "katılımcı" bir sosyalizm modelinde piyasaya hep kalıcı bir yer tanınması, yalnızca Sovyetler'de değil tüm dünyada yeni sol almaşıkların ciddi olarak ele alması gereken bir sakatlıktır.

Özellikle altını çizmek gerekir ki burada sorgulanan, bugünkü Sovyet ekonomisinde piyasanın varlığı değildir. Eksik olduğu söylenen, bugünden "meta üretimine paydos" diyecek bir çizgi de değildir. Eksik olan, bir yanda meta üretiminin giderek belirli sınırlara çekildiği ve ücret eşitsizliklerinin de minimuma indiği daha ileri evrelere yönelik perspektif ile, öte yanda bugünkü durumun böyle bir perspektif içinden çözümlenmesidir. Örnek olarak söylenebilir: Bugünkü *perestroyka* ekonomisine göre çok daha sağ uygulamaları içerse bile geçmişteki *NEP* parti kadroları içinde ileriye dönük bazı perspektifleri de barındırmaktaydı ve bu anlamda *ideolojik* olarak *perestroyka* ve *glasnost*'tan daha "dolu" bir nitelik taşıyordu.

Böyle bir boşluğun önemli tarihsel nedenleri olmalıdır. Birkaç yıl önce Gorbaçov'un, *SBKP* Merkez Komitesi'nde yıllar yılı "organik silikon üretimi" ile ilgilenen ayrı bir departman bulunduğunu hatırlatıp duruma isyan etmesi hem yerindedir, hem de bugünkü boşluğun nedenleri konusunda önemli ipuçları vermektedir. Gene Sovyetler'de yapılan bazı anketler sonucunda yerel parti yöneticilerinin çevrelerinde pek az tanındıklarının, tanınanların ise parti önderi olarak değil de o yöredeki en büyük işletme neyse onun yöneticisi olarak bilindiklerinin ortaya çıkması, bir başka göstergedir...

Bütün bu verilere bakarak Sovyetler'deki ideolojik boşluğun en başta partiden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Sorun partinin ideolojik alandaki tekelciliğinden çok, böyle bir "tekelciliğin" bile hakkını veremeyecek ölçüde ideolojik canlılık ve üretimden uzaklaşmış, meşguliyet anlamında "dağılmış" oluşundan kaynaklanmaktadır.

Sovyetler'deki sosyalizmin daha sağlıklı temellere oturabilmesi adına pekçok kesim değişik önerilerde bulunacak, koşul sıralayacaktır. Bunların bir bölümünde, ihmal edilemeyecek doğrular da bulunacaktır. En önemlisi, emekçi yığınları sosyalizmin bugüne kadarki kazanımları ve geleceğiyle çok daha doğrudan ve yakından ilgili kılacak atılımların taşıdığı ağırlık inkar edilemez. Ancak, bugünkü boşluktan kurtulabilmede kilit nokta olarak ortaya çıkan, partiyi canlandırma ve gerçekte bulunması gereken yere koyma görevidir. Partiyi bugünkü uyku sonrası mahmurluğundan kurtarmadan, ideolojik üretimde yeniye yönelecek anlamda canlandırmadan öne çıkarılacak "kitleci", "kurumsalcı" ya da "çoğulcu" yolların kendi başlarına Sovyet toplumuna *sosyalizm doğrultusunda* yeni bir hareketlilik kazandırabilmesi bugün için pek mümkün görünmüyor. Bugün Sovyetler'de sosyalizmin gene bir öncü tarafından, gene yoğunlaşmış bir siyasal irade aracılığıyla ve bazı hayalciliklerden uzak durma koşuluyla gene "daha ileri" perspektifler gözetilerek savunulması gerekiyor.

Bunca yıl sonra Sovyetler Birliği'nde sosyalizmi savunmak için kitlelerden önce hâlâ bir öncü güce gerek olması, gerçekten düşündürücüdür. Bugün "muhafazakâr" Yegor Ligaçev'in "teknolojik determinizm" diye tanımlayıp eleştirdiği bir üretim tutkusunun kurbanı olarak Sovyet işçi sınıfının yıllarca ideoloji ve siyasetten uzaklaştığı ortadadır. Radikal *glasnotçu* pekçok ideologun, bugünkü ekonomik darboğazların ancak ücret makasının iyice açılmasıyla, bir uyarıcı tehdit olarak işsizliğe başvurulmasıyla, bazı önemli sosyal ve ekonomik hakların işçilerden geri alınmasıyla aşılabileceğini savunan görüşler ürettiklerinden Sovyet işçi sınıfı ne kadar haberdardır, bilemiyoruz. İşçi sınıfının da kulağına hoş gelecek "demokrasi", "çoğulculuk", "katılımcılık" türü cilaların altında yatanın arsız bir piyasa hayranlığı olması, ideolojik boşluğu daha da tehlikeli kılmaktadır. Bu boşluğun, öncelikle öncüler tarafından doldurulması gerekmektedir.

İdeolojik boşluğun kendini sürekli olarak yeniden üretip hep bir boşluk olarak kalması mümkün değildir. Bugün görülen, Sovyet toplumunda ve partide eski ideolojik otarşi anlayışının yıkılması ve onun ardından gelen kaostur.

Bu kaosun sona ereceği yeni biçimlenme süreçlerine aktif biçimde müdahale edilmesi gerekir. Bu yapılmadığı takdirde radikal *glasnotçuluğun* tam bir kapitalizm özlemciliğine, muhafazakâr kesimlerin ise daha bağnaz bir Rus şovenizmine yönelmesi mümkündür. Sovyet yeni soluna gelince: Bu kesimin, yeni keşfetmenin ya da tanışmanın heyecanı ve acemilikleri içinde batı Marksizminin entelektüel dozu ağırlıklı, ama siyasal dozu düşük ürünlerinden Sovyet sosyalizmini rayına oturtma adına nasıl yararlanabileceği kuşkuludur. En azından, bu kesimin de bir olgunluk ve yeni gıdaları sindirme döneminden geçmesi gerektiği anlaşılıyor.

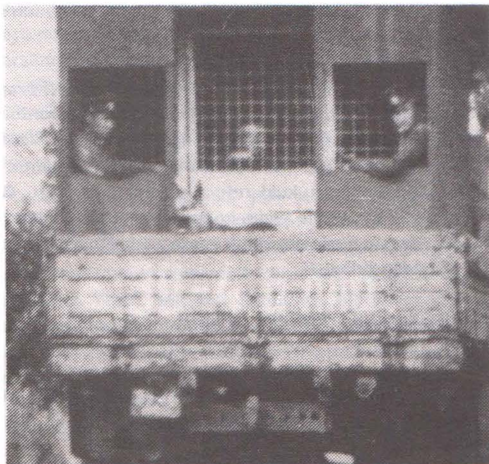
Bütün bu söylenenler, bir açmaza mı işaret ediyor? Sınırlı bir anlamda ve daha kısa bir süre için, evet. Gorbaçov'un temsil ettiği merkezci çizgi, bugünkü pragmatizmi içinde böyle bir ideolojik önderlik yükünü kaldıracak durumda görünmüyor. Gene de Gorbaçov çizgisinin, bu pragmatizmine rağmen, salt belirli hassas dengeleri kollama sorumluluğu içinde bir tür "geçiş dönemi sağduyusu"nu temsil etmesi, bu anlamda da gerekli güvenceleri oluşturması düşünülemez mi?

Yeni öncülerin ve biçimlenmelerin ortaya çıkışına kadar, akla yakın tek olasılık bu görünüyor. İdeolojik boşluğun doldurulmasına yönelik geçiş sürecine merkez-periferi ilişkilerine özel bir özen göstermek gerekiyor. Radikal *glasnotçu* kesimlerin merkeze karşı tutumları ne olursa olsun, sosyalizmi ve sosyalizmin geleceğini düşünen nüvelerin bugün periferide kalmak yerine merkezle belirli bir diyalogu ve ilişkiyi sürdürmeleri *politik* olarak en doğru tutum olacaktır. Merkez'in bugüne dek sergilediği en yararlı ve gelecek vaadeden tutum, parti yapısına ve kadro politikasına ilişkin olarak çizdiği gerçekten canlandırıcı politikalardır. Bu süreçten kopmamak gerekiyor. Sovyet sosyalizmini kendi sınırları içinde belirli bir raya oturtmak, "reel sosyalizm" kavramının ve pratiğinin bugünkü dünya koşulları içindeki hakkını vermek, bu süreçte biçimlenecek öncüler aracılığıyla mümkün olabilecektir.

METİN ÇULHAOĞLU

53 Çin ve SSCB'de Reformlar

Gulagizmin, 1960'lara kadar SSCB'yi savunmaya devam eden Batılı sol aydın modelinin uğradığı başarısızlığı simgelediği söylenebilir. 20. Parti Kongresi, bu açıdan önemli bir aydınlatıcı rol oynamış, Stalin dönemindeki reel sosyalist uygulamaların bazılarının hiç de sosyalizm adına tutulacak ve desteklenebilecek şeyler olmadığı konusunda bir kanı, sol çevrelerce gittikçe daha büyük bir güçle benimsenmeye başlanmıştı. Avrupa Komünizmi gittikçe genişleyen bu alternatif arayışlarının bir ürünü olarak ortaya çıktı... Gulagizm Sovyetler Birliği'nde varolan bazı uygulamalarla sınırlı kalmasıyla, Batı'da da zaten varolan biçimler içine aslında oldukça derinden kök salmış olmalarının bilinmeyişiyle sınırlı bir karşı çıkıştı. SSCB, baskıcı ve baskıcı olmayan devlet aygıtları dahil, tümüyle Batı'nınkilerle aynı mekanizmaları kullanmaktadır: Hapisaneler, akıl hastaneleri, bürokratik yapılar vb. Bu açıdan, Batıya sığınan Soljenitsin'in Gulag takımadaları SSCB üzerine olduğu kadar, Batıyı da -açıkça itiraf edilmese bile- konu edinmektedir, denebilir. Belki de, aradaki fark, sadece ve sadece bu mekanizmaları üç-dört yüzyıldır kullanan Batı'nın, artık daha sofistike biçimlere yönelmesinde görülebilir. Gulag, Sovyetler Birliği'nin geniş ırklar, etnik gruplar, endüstriyel adalarla bezenmiş muazzam okyanusunun içinde, iktidarı en somut varlık biçimiyle temsil eden ve homojenleştiren "takımadalar" biçiminde sunulmaktadır Soljenitsin'in kitabında. Sürgün, tecrit gibi, normal yaşamın akışına, hele politik yaşama katılma olanağına set çekmeyi, bireyi yalıtarak toplumsal varoluş biçiminden uzaklaştırmayı "toplumun bekası" olarak tasarlayan cezalandırma/etkisizleştirme biçimlerinin doruk noktası, Stalin döneminde kurulan bu "takımadaların" çevresinde örülen suskunluğun içinde yer almaktaydı. Stalin'den sonra, Hruşçov reformlarına karşılık "takımadalar" varlık ve işlevlerini sürdürdüler. Brejnev dönemi Gulag'ları arttırmadıysa da, kitle kıyımları yoluna sapmadıysa da "sessiz takımadaların" çevresindeki suskunluğu, yani Gulag'ın ta kendisini büyütmeye devam etti. İş kampları, zorunlu emek kullanımı, Sibirya'yı sanayi merkezi ve hammadde kaynağı olarak kuran temel güçtü. Bu işlev, giderek inceldi. Mahkum sayısı azaldı. Takımadalardan bazıları ortadan kalktı. Ancak "siyasi suçlar" kavramının sulandırıldığı, bireysel hak kısıtlamalarının Sovyet adalet sisteminin siyasal tahakküm altında tutulduğu devir hala tam anlamıyla sona ermiş görünmüyor. Ünlü Gulag Çalışma ve Eğitim kampında, bugün, 1989'da, çok az sayıda mahkum kalmış; yerlerine yenileri gelmiyor; onlar da tahliye günlerini bekliyorlar. Ancak Batı ve Sovyetler Birliği'nde reformlar ve demokratikleşme için sorulması gereken bir soru yığını hala "takımadaların" içinde saklı: Belki de en önemlisi; iktidarın bu tür aygıtlara sahip olmayı sürdürdüğü bir ortamda Gulag takımadalarından onbinlerce mahkumun salıverilmesi "Adalet" kavrayışında önemli bir dönüşümü ifade eder mi gerçekten? Resimde Gulag'a doğru yola çıkarılmış siyasal mahkumları taşıyan kamyonlardan biri görülüyor.

sırasıyla önce bir Rus, sonra bir Ukraynalı, sonra bir Gürcü'nün vs. başkanlık etmesi konusunda kesinlikle ısrar edilmelidir. Kesinlikle!" Kafkasya Cumhuriyetleri'nden sonra, Asya'nın Çarlık Rusya'sına dahil olan diğer bölgelerinin "yeniden fethedilmesi", zorla kolektifleştirme ve Kulaklardan arındırma politikalarına eşlik eden ulusal baskılar gözönüne alınırsa, daha önce tehlikeli bir eğilim olarak varolan tutum Stalin döneminde egemen hale geldi.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra ulusal bağımsızlıklarını önce parlamenter demokratik yönetimlerle gerçekleştiren Baltık Cumhuriyetleri, dünya ekonomik bunalımının ardından otoriter rejimlere sahne olmuş, Haziran 1940'daki Ribbentrop-Molotov antlaşmasıyla birlikte de Sovyetler Birliği'ne ilhak edilmişti. Alman ordusunun SSCB'ye saldırısı Baltıklılar tarafından kurtuluş umudu olarak görüldüyse de, işgal politikası ve Yahudi nüfusun ortadan kaldırılması bu tutumun değişmesini getirdi. 1944'te bölge, Sovyet ordularının denetimine geçti ve bu kez de Stalin'in baskı uygulamalarıyla yüzyüze gelindi. Sovyetleştirme ve Ruslaştırma ekseninde yürütülen ve gündelik yaşamdan eğitime kadar geniş bir alanı kapsayan bu uygulamalara rağmen ulusal bağımsızlık düşüncesi günümüze kadar hayatta kalmayı başarıyordu.

II. Dünya Savaşı sırasında *Nazilerle* işbirliği yaptıkları ya da bu niyeti taşıdıkları gerekçesiyle cezalandırılan ve kitle halinde zorunlu göçe zorlanan halklardan bazıları, Hruşçov yönetimi sırasında topraklarına geri dönerken, diğer bir kesim ise bu haktan mahrum kalıyor ve tarihî bağlar gözetilmeksizin kendilerine yabancı olan alanlara yerleşmek zorunda bırakılıyorlardı.

Ulusal ve toplumsal farklılaşma arasındaki ilişki, gerek genel olarak gerekse de tek tek cumhuriyetler bağlamında, ulusal sorun tartışmalarının odak noktasını oluşturma yönündeki eğilimlerin güçlenmesine yol açtı. Tartışmalar, toplumsal işbölümünün artık yalnızca meslekî ayrışmalar temelinde belirlendiğini savunan resmî görüş ile, çevre bölgelerin (SSCB'de merkez dışında kalan cumhuriyetlerin) merkeze tabî kılınmasıyla yaratılan kültürel işbölümünün toplumsal eşitsizlikleri doğuran nedenlerden biri haline geldiği iddiası ekseninde sürüyordu.

Halen devam etmekte olan ihtilaflarda ileri sürülen talepler, başlangıçta bölge halkı ve merkezi yönetim arasında oluşan somut ihtilafların evrilmesiyle, toplumsal çelişkilerin aldığı biçimi yansıtmakta. Bu ihtilaflarda Ermenistan'da ve Baltık Cumhuriyetleri'nde olduğu gibi çevre sorunları önemli ölçüde rol oynuyordu. Protestoların diğer bir bölümü de, örneğin Baltık Cumhuriyetleri'nde, merkezi yönetimin bazı kararlara müdahalesi sonucu gündeme geldi. Sungait Ermeni katliamının sorumlularının, merkez tarafından atanan bir kurulda yargılanacak olmaları da Azerbaycan'da tepki gören olayların başında yer aldı.

Değişik cumhuriyetler arasında varolan ekonomik dengesizlikler de genellikle ulusal baskıların bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Ancak ulusal sorun konusunda hassasiyetini koruyan cumhuriyetler incelendiğinde, sorunun daha karmaşık olduğu ortaya çıkar. Azerbaycan ulusal gelir sıralamasında en alt basamakta ve çocuk ölümleri oranı bakımından en üstte iken, Estonya tüm istatistiklerde bütünüyle zıt bir ucu temsil etmektedir. Ayrıca her cumhuriyetin kendi içinde de, sanayileşmiş bir kent olan Bakü ile ilkel bir tarımın varolduğu Azerbaycan'ın dağlık bölgeleri arasında olduğu gibi büyük dengesizlikler mevcuttur. Ekim Devrimi'nin ardından, milliyetlerin ortadan kalkması ve enternasyonalizmin egemen olması süreci yerine, çeşitli cumhuriyetlerde uluslaşma süreci yaşandı. Merkezi bürokrasinin ciddi ölçülerde olanakların dağıtılması ve kaynakların bölüşülmesi açılarından Rus milliyetçiliği yapmış olması, tarihsel kökler ile de birleşince varolan durum ortaya çıkmış oldu. *Glasnost* ve *perestroyka* süreçlerinin, çeşitli cumhuriyetlerdeki milliyetçi hareketler ile nasıl eklemleneceğini ve şekilleneceğini ise toplumsal dinamikler belirleyecek.

Parlamento Seçimleri ve Profesyonellik

Glasnost ve *perestroyka* kavramlarının gündeme gelmesinin ve uygulamalarının başlamasının ardından, SSCB'de 71 yıllık bir aradan sonra, 26 Mart 1989'da ilk kez çok adaylı bir *Yüksek Halk Temsilcileri Meclisi* seçimi gerçekleşti. Partili adaylar birçok bölgede önemli yenilgiler aldılar. Böylelikle 2.250 kişilik *Meclis*'in 1.500 üyesi halk tarafından seçilirken, diğer 750 aday ise *SBKP*, sendikalar, kadın kuruluşları gibi örgütlenmeler tarafından belirlendi.

Yılda bir kez toplanacak olan *Halk Meclisi*, yeni çıkarılan yasaya göre kendi içinden 420 kişilik bir *Yüksek Sovyet* seçerek, bu kişileri profesyonel parlamento olarak görevlendirdi. Bu tür bir yapı bir yanda parti bürokrasisine karşı yetkisini *Halk Meclisi*'nden alan bir denge unsuru olurken, öte yandan ise geri çağırma hakkının olmadığı, üretim sürecinden tamamen kopuk, profesyonel politikacılardan oluşan bir parlamento kuruldu ve siyasal alandaki kararların yönlendirilmesi bunlara devredildi. Öte yanda siyasal bürokrasinin ekonomi alanına müdahalesi, bu gelişmelerle birlikte hedeflendiği gibi azaldı ve bu kesim esas olarak siyasal alana geri çekilmeye başladı. Meclis'in 2.250 üyesinin yüzde 85'inin *SBKP* üyesi olması ve profesyonel parlamentonun esas olarak parti üyelerinden oluşması bunun bir işareti oldu.

Grevler ve Sendikalar Yasası

Glasnost ve *perestroyka* sürecindeki gelişmelerden birisini de Sibirya'daki kömür madeni

ocaklarında yaşanan grevler oluşturdu. SSCB'nin ikinci büyük kömür bölgesi olan Kuzbass'ın hemen hemen bütün ocaklarına yayılan greve yaklaşık 150 bin işçi katıldı. Bu grevin başlamasının ardından Ukrayna'nın Donbass bölgesindeki kömür işçileri greve çıktılar. Resmi sendikaların kendilerini temsil edemeyeceği gerçeğinden hareketle, tek tek ocaklarda seçilen delegelerin ocakların bulunduğu kent düzeyinde biraraya gelmesiyle şehir grev komiteleri, bunların da bölge çapında biraraya gelmeleri ile merkezi grev komiteleri oluşturuldu. Böylelikle yıllar sonra eyleme çıkan Sovyet işçileri ilk iş olarak kendi özörgütlülüklerini ve doğrudan inisiyatiflerini geliştiren taban örgütlenmelerini oluşturdular.

Bu gelişmeler Sovyet bürokrasisi için yeni bir grev yasası hazırlanmasının olanağını sağladı. Çıkarılan yasa ile ulaştırma, enerji, metal ve resmi dairelerde grev yapılamayacağı, diğer sektörlerde ise sendikaların anlaşmazlık halinde çağrıları sonucunda grev yapılabileceği karara bağlandı. Grev komitelerinin grev çağrısı yapabilmeleri ise, işçilerin üçte ikisinin onayının alınması halinde olabilecekti.

Yaşanmakta olan sürecin en önemli sonuçlarından birisi, 1930'lardan bu yana kendi örgütlenmelerinden yoksun bırakılmış ve atomize edilmiş Sovyet işçilerinin sınıf şekillenmelerini geliştirmelerinin önünün açılması oldu.

Reformlara Karşı Mücadele

Reform uygulamalarına karşı direniş odaklarından birisini yine bürokrasinin diğer kesimi oluşturdu. Bir yandan *glasnost*'un olanaklarından faydalanarak gücünü milliyetçilik, ayrılıkçılık gibi tutumlar aracılığıyla arttırmayı hedefleyen yerel bürokratlar, diğer taraftan ise genel olarak

Sovyet Bilimler Akademisi Üyesi ünlü fizikçi Saharov (yanda), Batı'da uzun bir süre Sovyet rejim aleyhtarlığının simgesi işlevini görmüş, ancak geçmişte Soljenitsin'in aksine, ülkesini terkederek Batı'ya geçmeyi düşünmemişti. Saharov ve karısı Yelena Bonner olayı, 22 Ocak 1980'den itibaren başgöstermiş, bu tarihte Saharov, kenti terketme izni olmaksızın Gorkiy kentinde mecburi ikamet etmeye mahkum edilmişti. Moskova'dan 400 kilometre uzaklıktaki Gorkiy kentinde kalırken dışarıyla tüm iletişim bağları kesilmiş, yalnızca karısına gelip kendisini görme hakkı tanınmıştı. 2 Mayıs 1984'te ise, karısı Yelena Bonner hakkında "Sovyet Devleti karşıtı yalan haber yayma" iddiasıyla bir soruşturma açılmış, sonuçta o da Gorkiy'i terketmeme cezasına çarptırılmıştı. Hakkında çok daha ağır, "vatana ihanet" suçlamasına dayanan bir soruşturmanın varlığı söz konusu olduktan sonra A.Saharov, karısına "yurt dışında göz hastalığını tedavi ettirme" izni verilene kadar sürdürdüğü bir açlık grevine başlamıştı. Gorbaçov'un iktidara gelişinden sonra Saharov'un yurt dışı basında "yalan yanlış enformasyonlara dayanan" bir biçimde sunulduğu iddia edilen trajedisi de son buldu. Ancak Saharov, özellikle Gorbaçov'un "Devlet Başkanlığı" yetkisini de elinde toplamasından sonra "Stalin benzetmesini" de dışlamayan sert bir demeç vererek Perestroyka'nın iktidarın çoğulculaştırılması konusundaki eksikliğini eleştirmişti.

Rus kültürünün eski ataerkil/patrimoniyal yapısı Devrim'in ve modernleşmenin karşısına dikilen, ve birkaç yıllık bir mücadeleden sonra "çevresinden dolaşılarak" üzerinde uzlaşmaya varılan bir sorundu. Kadın'ın özgürleşmesi sorunu, Devrim sonrası hızla siyasal ve özerk yönlerini kaybetti. Modernleşme ve sanayileşmeyle birlikte kadın sorunu, Devlet'in egemenliği altında halledilecek bir "yönetsel" soruna dönüştü. Kadın hareketi, Devrim sırasındaki geri çekilişten sonra bir daha ortaya çıkmadı. Gorbaçov reformlarının, özellikle fikir klüplerini canlandırıcı etkileri, kadın hareketlerinin ortaya çıkmasına olanak vermesine karşın, böyle bir radikal çevre Sovyetler Birliği'nde henüz oluşmuş değildir. Gorbaçov'un "kadınların çifte yaşamdan, ev yaşamının yüküne ek olarak iş hayatının yükümlülüklerini de taşımaktan" kurtarılması yolundaki söylevleri, aslında Sovyet kadınının varolan yaşam biçiminin çok genel bir görünümünü sunmaktadır. Aile ilişkileri klasik burjuva aile modelini çağrıştırmakta, Sovyet yasalarında medeni ilişkileri düzenleyen kuralların tam anlamıyla işlerlikten uzak olduğunu gözler önüne sermektedir. Alkolizm, ailelerin dağılması, gibi olguların Sovyet yaşamında büyük bir yaygınlık kazanması, ev işlerinin çalışan aile bireyleri tarafından egaliter bir tarzda dağılmış olması (resimde) tarzında geçmişte kurulan düşünce çizgisine ve umutlara ters eğilimler yaratmaktadır. Nüfus kontrolü, aile planlaması türünden perspektifler Sovyet toplumunun ve yönetimin en temel sorunlarından biri olmayı daha uzun bir süre sürdürecek gibi görünmektedir.

Gorbaçov, Cinsiyetler İlişkisi ve Perestroyka

Bir toplumun sosyo-ekonomik koşulları, o topluma özgü bir biçimde, o toplumdaki bireyler, cinsiyetler ve kuşaklar ilişkisini belirler.

Sovyetler Birliği'nde, cinsiyetler ilişkisinin şekillendirilmesi mücadelesi değişken bir tarihe sahiptir. Ekim Devrimi'nden hemen sonra, mesleki çalışma doğrultusunde eğitim ve de ev işi ve çocuk eğitimini toplumsallaştırma yoluyla, kadınları toplum ve aile içinde ezildikleri konumdan kurtarmak, Bolşeviklerin siyasal hedefleriyle uyum içindeydi. "Özgür" aşkın ve kurumlaşmış evlilik ve aile ilişkilerinin ortadan kaldırılmasının propagandasını yapan Aleksandra Kollontay tarafından yıllarca yönetilen *Jenotdel* (Kadınlar Bakanlığı), 1919'da, komünist kadınlar için ayrı bir örgütü reddeden Lenin'in karşı çıkmasına rağmen kurulmuştu.

Kadın ve erkeğin iktisadi, toplumsal ve kültürel yaşamın tüm alanlarında eşit haklara sahip olduğu 1917 Ekim Devrimi'nden beri anayasada yazılıdır. Evli eşler ailevi meselelerde eşit haklara sahiptirler (madde 53) ve çocukların eğitimi için eşit ölçüde sorumluluk taşımaktadırlar (madde 66). Ancak bu özgürleşme programı, pratik açıden, cinsiyetlerin eşit haklara sahip olarak tüm toplumsal alanlara etkin katılımı anlamına gelmiyordu, aksine kadın rollerinin erkeğinkilere uyumunun sağlanmasını içeriyordu.

1930'da Stalin *Jenotdel*'i tasfiye etti. "Büyük kazanımlar" retoriği özgürleşmenin sağlandığını açıklıyordu. Özgürleşme - Marx ve Lenin'in öngördükleri gibi- kadınların toplumsal üretime katılmalarıyla bağlantılı olarak gerçekleştirilecek hukuki reformlarla sağlanacaktı. Gerçi 1930'larda partide kadın komisyonları verdi, fakat bunlar savaşın başlamasından sonra sosyal yardım işleriyle görevlendirilmişti.

ÜRETİM VE YENİDEN ÜRETİM

Çalışma yaşındaki Sovyet kadınlarının yüzde 90'ı tam gün çalışmaktadır. Bunların, tüm çalışanların sayısı içindeki payı artmaktadır, 1975'de yüzde 52'den 1983'de

53 Çin ve SSCB'de Reformlar

bürokrasi fenomeninin kendisi yer alıyor. Gorbaçov'un daha çok teknokratik kadrolara dayanıyordu. Bürokratizmi en uç noktalarına kadar götürmüş bir ülke olan SSCB'nin, teknokratizm konusunda da bu duruma düşüp düşmeyeceği üzerine yapılan tartışmalar, Gorbaçov'un siyasal kariyerinin uzlaştırmacı karakteri üzerinde hemfikir görünüyorlar.

Gorbaçov ve kadrolarının dış politikada içeridekinden daha başarılı olduğuna dair genel bir kanaat bulunmaktadır; bunun nedeni içerdeki başarısının son tahlilde savunma bütçelerinden kısıntılarla kurulabilecek bir artık sayesinde gerçekleştirilebilir olmasıdır. Bu durum, 1985'te iktidara geldiğinden beri bu hakikati sık sık vurgulayan Gorbaçov'un, özellikle Reykjavik görüşmelerinden bu yana Batı'daki imgesinin "barışçı bir kimlik" biçiminde ortaya çıkmasının da nedenidir. Her şeye karşın Gorbaçov reformlarının kaderinden kuşku duyanların sayısı hala oldukça yüksektir. Ayrıca şu anda pek çok alternatif tartışmanın da bir arada varoldukların unutmamak gerekir. *Perestroyka*'nın üç yılı (Nisan 1985 Plenumu'ndan, Haziran 1988 Parti Ulusal Konferansına kadar geçen süre) geriye dönülmez bir süreci başlatmış görünüyor. Sürecin geri çevrilemezliğinin en önemli nedeni, "klasik Sovyet dünyası"nın önemli değerlerinin ve savunduğu mevzilerin bu üç yıl süresince sadece tartışılmış ve yadsınmış olmaları değil, bunların yerlerine geçirilecek olanların da inşa edilmeye başlanmış olmasındandır. Ayrıca *perestroyka* ve *glasnost*'un Sovyet toplumsal formasyonunun üretim ilişkilerinin ve ekonomik yapısının çelişmelerinden doğan bir uygulamalar dizisi olduğunu unutmamak gerek ve bunların birkaç yıl içinde Leningrad'dan Kafkasya'ya, Habarovsk'dan Moskova'ya her yerde en temel konu haline geldikleri, Sovyet toplumunun gündeminde birinci sırayı oluşturdukları açıktır. Ancak, ilerlemenin yönünü hiçbir *plenum*un önceden saptamış olamayacağını, Sovyet emekçilerinin kendi eylemlerinin süreci belirleyecek aslî etken olduğunu kaydetmek gerek. Yönetilenlerin kendi haklarında kendi kararlarını vereceklerini güne kadar Sovyetler Birliği'nde hiçbir reform sonucuna ulaşmış olmayacak.

yaklaşık yüzde 59'a kadar tırmanmıştır. Lise diplomasına sahip ve yüksek öğrenim görmüş kadınların sayısı buna paralel olarak yüzde 39'a yükselmiştir, buna rağmen kadınlar çoğunlukla hiç yükselme şansı sunmayan işlerle yetinmek durumundadırlar. Genç, yaşlanmış ve düşük vasıflı işçilerle birlikte kadınlar ikinci bir iş pazarı oluşturuyor. Öncelikle herhangi bir biçimde ev kadınlığı rolleriyle ilgili olan iş sektörlerinde ağırlıklı ölçüde kadınlar çalışmaktadır. Ücret ve iş koşulları bu sektörlerde görece kötüdür. Erkeklerden çok daha fazla kadın gece vardiyasında çalışmaktadır.

Kadınlar mesleki eğitimde daha başarılı olmalarına rağmen, sık sık evlilik ve çocuk mesleki gelişmelerini sürdürmelerinin yolunu kapatmaktadır. Burada, kadınlarla erkeklerin sahip olduğu mesleki vasıflar giderek erkeklerin lehine farklılaşmakta, bunun sonucunda ortalama kadın emeği ücreti ortalama erkek emeği ücretinin yalnızca üçte ikisine ulaşmaktadır. Kadınların yüzde 30'u, buna karşılık erkeklerin yalnızca yüzde 2'si ayda yüz rubleden az kazanmaktadır.

Gerçi SSCB'de geleneksel, yüksek erkek mesleklerinde de görece çok kadın bulunmaktadır, doktorların yüzde 68'i, çok sayıda mühendis ve bilimsel çalışma yapanların yüzde 40'ı kadındır. Buna karşılık, erkekler için diğer yönde bir gelişme söz konusu değildir. Seri imalatta ve hizmet sektöründe kadın getolarının varlığı sürmektedir ve kadınlar alt sektörlerde sıkışıp kalmaktadır.

Ev işi ve çocuk eğitimi büyük ölçüde kadınlara yüklenmiştir. Bu arada ev işlerinde modern aletlerin kullanımı yaygınlaşmış değildir ve işler yoğun çaba ve çok zaman gerektirmektedir. Buna, genel ihtiyaç maddeleri sıkıntısı nedeniyle dükkanlar önünde saatlerce süren yorucu bekleyiş eklenmektedir. Her yerde çocuk bahçeleri ve kreşler yoktur. Bu özel üretim çalışması aynı zamanda toplumsal olarak küçümsenmektedir.

Tesbit edilmiş bir kotaya göre şimdiye kadar SSCB Yüksek Sovyeti'nde temsilciliklerin yüzde 33'ü ve yerel sovyetlerde sandalyelerin yüzde 50'si kadınlara ayrılmıştı. Parti üyeleri arasında kadınlar yaklaşık yüzde 30 kadardılar. Fakat bakanlar kurulunda hiç kadın yoktu ve sosyal bakanlıklarından yalnızca 4'ü kadınlar tarafından yönetiliyordu. Bölge sekreterleri arasında da yalnızca yüzde 7 kadar kadın vardı.

Yeni sisteme göre yapılan seçimlerde kotalar yoktu. Kadınlar erkek ve kadın seçmenler nezdinde pek popüler değildi. *Pravda*'da yayınlanan, seçimlerden kısa bir süre önce yapılmış bir anketin sonuçlarına göre "erkeklik" kıstası adaylarda aranan özelliklerin başında geliyordu. Kadınlar bu seçimlerde Halk Temsilcileri Kongresi'ndeki sandalyelerin yalnızca yüzde 17'sini kazandılar ve böylelikle eski sisteme göre sayıca çok daha az temsil edildiler.

Şimdiye kadar, *perestroyka*nın yeni bir perspektif açıp açmayacağı görünmüyor. Ne Gorbaçov, ne de kaleme alınmış parti programı ailenin ihtiyaçlarının giderilmesi bakımından kadının özel konumunu sorgulamıyor. Tam tersine!

Varolan eşitsizliklerin üzerine gitmek yerine, devlet kurumları bugün biyolojist cinsiyetler farkı kuramını öne sürüyor ve kadınlar açısından son derecede çelişkili olan bir dizi siyasal önlemi muşrulaştırmak için ev kadınlığı ve anneliğin "kadının gerçek ezeli takdiri" olduğunu ileri sürüyorlar.

'70'lerin sonundan itibaren, anneliğin korunması uygulamaları genişletildi, annelik izni ücretlerin ayarlanması yoluyla uzatıldı ve işten çıkarma zorlaştırıldı. Şu anda da kadınların çalıştığı iş yerlerinde sıhhî ve güvenliğe ilişkin önlemlerin artırılması öngörülüyor ve kadınlara gece vardiyasının yasaklanması tartışılıyor.

***Perestroyka* ile gündeme gelen, üretici ve yeniden üretici emeğin verili şekillenmesinde emek üretkenliğinin yükseltilmesi, kadın emeğine karşı koşullar yaratmakta ve yönetici kademelerdeki erkeklere erkek işgücünü tercih etme konusunda rasyonel bahaneler sunmaktadır.**

GLASNOST - YENİ AÇIKLIK

Basında ve diğer medyalarda *glasnost* son iki üç yılda, SSCB'deki feci iktisadî, toplumsal ve ahlakî durumu gün ışığına çıkardı, bir toplumsal protestoya ama aynı zamanda kuşku ve şaşkınlığa yol açtı.

Kadınların durumuna ilişkin kritik momentler üzerine artık daha açık tartışılıyor. E.B. Grusdeva ve E.S. Çertihina adlı kadın sosyologlar, kadınlara ilişkin mesleklerin yapısı üzerine eleştirel bir durum tespiti sundular ve "*perestroyka*nın öngördüğü gibi" yapılan işin karşılığının ödenmesinin, ancak meslek alanında kadın ve erkeklerin başlangıçtaki şanslarının çalışan annelerin zorlaşmış durumunun uygun bir şekilde gözetilmesiyle eşitlendiği takdirde gerçekleşebileceğine dikkat çektiler. Sovyet Kadınları Komitesi başkanı Zoya Puhova da Ekim Devrimi'nin 70. yıldönümü vesilesiyle 19. Parti Konferansı'nda zaten korumasız olan kadınlar üzerinde iktisadî reformun (verimlilik ilkesinin egemen hale gelmesi ve işletmelerin kapatılması) aleyhte sonuçlarının olası olduğu uyarısında bulunurken bu tip argümanlara dayanıyordu.

Hukuk bilimcisi Tamara Abova ve Yüksek Sovyet temsilcisi Arkadi Nogeviç "erkeklerin yeniden şekillenmesi"ni talep ettiler.

Ve geçenlerde *Komünist*'te Bilimler Akademisi'nin Demografinin Sosyo-Ekonomik Sorunları Enstitüsü müdiresi Dr. Natalya Rimaşevskaya ve enstitünün iki genç bilim kadınının bir yazısı yayınlandı. Yazarlar cinsiyetler ilişkisinin yeniden şekillenmesinin nasıl olacağı konusunda bir öneriler listesi sundular. Cinsel tek tipleştirmenin kaldırılmasını ve işletmelerde "çocuk fonları" kurulmasını talep ettiler. Bu paranın ev işleri ve çocuk bakımını üstlenen şahıslara verilmesini kolektifin kendisi karara bağlamalıydı. Yazarlar, "anneliğe ilişkin ayrıcalıklar"ın yerine "aile bağları olan insanların hakları"nın geçirilmesini ve annelik ve doğumun getirdiği ruhsal gereklerle doğrudan ilgisi olmayan her desteğin erkeklere de verilmesini öneriyorlar. Gece vardiyalarının yalnızca kadınlar için değil, ilke olarak kaldırılması gerektiğinden söz ediyorlar.

Böylesi taleplerin kabul görme şansı kadınların vereceği desteğe de bağlıdır. Onyıllardır üçlü bir yükü (meslek, aile, çocuklar) taşımaları nedeniyle kadınlara Gorbaçov'un değindiği perspektif cezbedici, toplumsal üretimden çekiledet, ev işi ve ailede yoğunlaşmaları yüklerini hafifletici görünmektedir.

Yakın zamanda yeniden örgütlenen *kadın konseyleri* ('20'lerden kalan bir kurum) içinde kadınların kendi özgün çıkarları çevresinde örgütlendikleri bir mekan yaratabildiler. Gerçekten böyle bir duruma gelip gelemeyeceklerini ise - bugün Sovyetler Birliği'ndeki birçok şey gibi - söylemek henüz mümkün değil.

GISELA STOCKEM

1990'ların ve Post-Modernizmin Dünyası

"Her şeyin aynı kalması için her şeyi değiştirmemiz gerekiyor." Lampedusa'nın *Il Gattopardo*'sundaki kalantor bir kahramanın sözleri bunlar. Öyle görünebilirse de, devrimci bir öneri olmadığı açık. Her şeyden önce, içinde gizli saklı da olsa bir karşıtlık içermediğinden. Daha doğrusu, karşıtlığının temel dinamiğini "her şeyin aynı kalması" hülyasında buluşundan. Her şeyi temelden değiştirmeyi öneren düşüncelere uzak durmak adet haline geldi. Yeni entelektüel iklim, *Il Gattopardo*'daki öneriyi olumluyor. Ne de olsa, 18. yüzyıldan bu yana Avrupa'da, ve Avrupa'nın keşfederek temizlediği Amerika Kıtasının kuzeyinde kurulmuş devlet ve toplumlar kadar, kendilerini ve dayandıkları yapıları değiştiredurmuş bir uygarlık, tarih sahnesine çıkmamıştır.

MODERNİZM

Din savaşlarının, modernleşmenin, Fransız Devrimi'nin, Sanayi Devrimi'nin, bu toplumlarca kurulup beslenen toplumsal ve siyasal yapıları birbiri ardına altüst etmesine Tarih adı verildi. Bu toplumları kökten değiştirmeyi hedefleyen her ütopya, her çaba ya da politik program, bu tikel Tarihin kantarına vurmak zorundadır kendini. Tarih, kendi üzerine konuşmayı (hiçbir zaman, hiçbir yerde görülmediği kadar) çok seven bu Avrupa yerlileri-Kuzey Amerika göçmenleri uygarlığının yaratısıydı, sonra yaratıcısı da oldu. Başka hiçbir çağda, hiçbir toplum kendisi, başkaları ve tarihi üzerine bu kadar yazı yazmadı, bunca gevezelik etmedi; başka hiçbir uygarlığın dönüp bu kadar sık kendini incelediğini, gözlerini kendine diktiğini tarihler yazmadı. Şu anki Batı uygarlığının ilk kılavuzu olarak gösterilen Yunanlılar, yazıçizinin atalarıydı ama, alay ettikleri Narkissos bile sadece suyun aksinde yüzünü seyretmekle yetinirdi. Hintliler ve Çinlilere gelince: Onlar erdemli köşelerinde oturdular, Araplar cihada çıktılar. Daha başkaları, daha baştan yazıyı ve tarihi kendilerine yasak ettiler.

Onlar yaşadı, düşündü, hissetti. Öldü. En yeniyetme, en sabırsız uygarlığın çocukları ise, yaşarken yaşadığını, düşünürken düşündüğünü düşündü boyuna. Ölürken öldüğünü. Yaşarken yaşadığını düşünmediği şeyi yaşayamaz, hissederken hissettiğini söyleyemediği şeyi hissedemez oldu. Ölürken, öldüğünü düşünmediğinde ise... gene öldü: Ölümü hayatın dışına sürdü, deneyiminin paylaşılamazlığı, tarihinin yazılamazlığı yüzünden. Ölüm döşeklerini hastanelerin yalıtık odalarına taşıyarak toplumsallığından soyundurdu, geriye sağlıklı bedenler, genç gövdeler bırakarak: Hastalarla yaşlılara, bir tür suçlu damgası vurarak. Kurallara uymayanlar toplumsal bir tedaviye tabi tutuldu. Hastalık da, üstü örtük bir kuralın, sonsuz gençlik ve sağlık ülküsünün ihlali haline geldi. Sürekli kendini, kendi deneyim ve yaşantılarını sorgulayan ve farklı olana tahammül edemeyen uygarlığın gözleri her yerdeydi; dev bir tutukevine, dev bir hastaneye dönüşen toplumun her noktasında.

Bir türlü rahat duramayan bir uygarlığın, göreceli rahat olduğu dönemlerinden birinde Hegel, dünyanın büyüklüğüne bakıldığında yalnızca bir "parçadan" ibaret olduğunu herkesin söyleyebileceği bu uygarlığı, evrenselliğin taşıtı, giderek kendisi yaptı. Düşüncenin bu türlü kendi üzerine kapanması, giderek, gördüğü her yerde kendisini, kendi karşıtını bulmasına yol açacaktı. Doğulu olsun, güneyli olsun, diğer toplumlar bu "uygarlığı" belli bir noktadan yakalamak zorunda bırakıldılar. Uygarlığın istek uyandırıcılığı ve kışkırtıcılığı, Tarih ile ufarak tarihlerin bölük pörçük, saçma sapan, eğri büğrü oluşumlar içinde bütünleşebilmelerinde, "kargo kültler"in oluşmasında temel gereç oldu. Efendi ile Köle'nin isteklerinin özdeşliğine inanacak kadar saf insanlar yetiştirildi: Uygarlık, dokunduğu her şeyi değiştiriyordu. Kendisinde değiştirmemeyi umduğu şeyi bulmak için. Hiç bir uygarlık, değişmeyen bir biçimde bu kadar değişiklik yaratmamıştır: Hem kendi bünyesinde ve kurumlarında, hem başkalarınınkinde. Bazen zor ve şiddet yoluyla, kimi zaman da kendisine yönelik bir istek... bir hayranlık uyandırarak. Marksizm bu uygarlığın bir ürünüydü. Ama önemli bir aykırılığı vardı. Mahkum edildi. Yine de, uygarlık için hiç sorun yaratmadı da değil. Avrupa'nın bir iklim değişikliği döneminde Marksizm, onun varolmak için vazgeçemeyeceği, vazgeçtiği anda "öteki"ne dönüşeceği biricik varlığı, kendisini yeniden üretmek için, diğerlerini köleleştirmek için icat ederek yararlandığı en önemli aracı, "kapitalizmi" elinden almak, ortadan kaldırmak istedi. Uygarlık buna hazır değildi oysa. İyi kötü varlığını sürdürmesine yarıyordu kapitalizm, ve kendisinden vazgeçilemeyendi. Marksizmi etkisizleştirme harekâtına girişildi; bu türden kazalar için gerekli tertibatlar halihazırda vardı, bu türden baş ağrılarıyla uğraşmak, daha önce de gerekmişti. Marksizm, düzeni, uygarlığı "iyileştirmek" gibi doğal bir sevdayla yoğrulmuş binbir türlü başkaldırının, sosyalist ütopyanın arasından fırladı ve hepsinden farklı, çok daha etkili olduğunu gözler önüne serdi. Kapitalizm buna karşı salt baskıyla karşı duramayacağını, geleceğinin tehlikede olduğunu giderek daha ciddi bir biçimde farketti. Olgunlaşan burjuva sınıf bilincinin yeni stratejisi daha kurnazcaydı: Sosyalistler de eninde sonunda Batılıydılar, bu uygarlığın ekmeğini yiyor, suyunu içiyorlardı. Onların evcilleştirilmesi, toplumla iletişim kanallarının kesilmesi, giderek "modernleştirilmesi", "her şeyi değiştirirken, her şeyin aynı kalmasını" sağlamak gerekliydi.

Modernizmin bunalımı da, aynen onun iki yüzyıldan beri gelişim sürecinde olduğu gibi, birtakım stratejilere dayanan düşünülmüş bir doğrultuda gelişmedi. Projenin kendisinin, Ödipal antagonizm adını verebileceğimiz bir karşıtlığı içermesi, tarihsel zamanı sürekli olarak "projelerin" karşıtlarına dönmesinden, ve yeniden biçimlendirme girişimlerinden ibaret kıldı: Bunalım, onun sürekli görünümüydü.

POST-MODERNİZM

Post-modernizm bir düşünce akımı değil. Daha çok bir yaşam biçimi. Dağılan ve kovalanmasından vazgeçilen bir yaşam biçiminin boş bıraktığı yere ne gelip yerleşecekse onun üzerine bir düşünme çabası. Şu an, ve şimdi'nin düşünülmesi olarak da kavranamaz; bu sorgulamayı, belki çok daha ilkeli bir biçimde daha önce Kant ile modernizmin kendisi yapıyorlardı. Geleceğin düşünülmesi olarak da pek ayrıcalıklı bir yer kazanamaz: Geleceği ütopyalar zaten varsayıyor, pozitivizm de bildiğini sanıyordu. Post-modernizm daha çok bütün bunların korkunç bir karmaşa içinde gelip çattıkları bir an'ın görüntüsü. Modernizmin gerçekçiliğinden yoksun: Modernleşmenin kendisi bir süreçti. Tarihsel bir varoluşa, içerdiği ve işgal ettiklerinin içinde sıralandıkları bir kronolojiye sahipti. Oysa post-modernizm Tarihini unutmak istediği dünyaya, bu dünyanın tarihsiz bir yansısını sunuyor. Ve tarifsiz: Post-modernizm, toplumu ve tarihi bir bütün olarak kavramaya çalışan sistematik düşüncelere, kuramlara yabancı. Bu dünyanın toptan bir tarifine yanaşmadığı gibi, varolan tarifleri de yadsıyor: Bütünsel kuramlar, ister Marksizm gibi radikal bir toplumsal proje olarak ortaya çıksınlar, isterse salt akademik -hatta statükocu- düzeyde kalsınlar, son yıllarda büyük bir bunalım içinde. Oysa bugüne dek çok önemli bir siyasal, toplumsal ve kültürel bir boşluğu doldurmaktaydılar; gerek geleceğe yönelik toplumsal/siyasal programların ortadan silinmemesi, gerekse çağdaş hegemonya biçimlerinin karşısında durabilme şansının çoğulluk kargaşası içinde dağılarak eriyip gitmemesi için, varlıklarını her ne pahasına olsun sürdürmeleri gerekiyor.

Özellikle 68'den sonra giderek ağırlığını hissettiren bir olgu haline gelen bütünsel kuramların bunalımı, Althusser'ciliğin Marksizm konusunda gözler önüne serdiği gibi, kuramın içinde yer almaktan çok, dışsaldı; daha çok uygulama, ve politik programlar geliştirme yetisinin sönüverişine ilişkindi. Kapitalizmin bütünselliği açısından da tehdit edici olan bir genel hegemonya bunalımı hüküm sürüyordu; sonuçta kapitalist sistemin tüm sancılarıyla birlikte yeni bir birikim modelini, sosyalist bloğu da etkileyecek yeni bir iç bloklaşma sürecini getirmesi kaçınılmazdı.

Devrimin bütünselliğinin radikallik olarak görülmesi, modernizmin Marksist versiyonunun belki de en büyük hatası oldu. Bu, öncelikle devrimin politik başarısından sonra kurulanın, diğer alanları da politize etmenin peşini kovalamaktan vazgeçebileceği bir anlayışı içermesiydi. Devrim'in başarıldığı an'ın ne kadar büyük bir şans olduğu, tarihteki "başarılı" devrimlerin sayısının azlığından bellidir ama, Marksizm ve benzeri devrimci yaklaşımlar, gerek siyasal gerekse kuramsal faaliyetleri içinde "devrim anına" bir saat gibi ayarlanmışlardır: Devrim şanslarının konjonktürel çöküşünü hazırlayan yenilgide, özellikle Batı Avrupa ülkelerinde, gündelik hayatın hemen her alanında da, aynı ölçüde radikal devrimci tavrın benimsenmesini engelleyen bu tutumun büyük bir payı vardı. Post-modernizm, özellikle '68 kuşağı adı

verilen, ancak "ortaklıkları" salt böyle bir tanımın varlığına bağlı olan bir kuşağın "toplumsal görevlerine kazandırıldıkları" bir dönemin ürünü. Bu yüzden de "projesizlik" çok ucuz kazanılmış bir başarıdır. Bürokratik hegemonya biçimlerinin teknokratizme dönüşme süreci içinde "eleştiri" ve "karşı çıkış" dinamiklerinin geri çekilmesi, bir baskı ortamından çok, teknokratizmin "karşı çıkılmaz" gücü ve Batı toplumundaki genel hegemonya bunalımını altedebilecek öncüllere sahip olmasından kaynaklanmaktaydı: Sanayi toplumu, merkezi finansın güçlenmesi, neo-liberalizmin genişleyen baskıcı bir Devlet'i bile meşrulaştırabilecek mekanizmaları... Bürokratik hegemonya biçimi yerine teknokratizmi sunan böyle bir aygıtın "içinde yer almak", militan bir deneyime sahip bir kuşak için kabul edilebilir bir şeydir.

Bu "projesizlik", bu geleceğe yönelik bütünsel kavrayıştan yoksunluk neyin ifadesiydi? "Geleceğin silinmesi" ya yaşlılıkta ortaya çıkar, ya da "geleceğin öngörülemediği" bir ortamda. Gelecek bugündür, ve geçmiş-gelecek dolayımı yoluyla değerlendirilmeyen şimdi, entelektüel yorgunluğun ve yaşlılığın hüküm sürdüğü bir dünyada sorgulanmaz bile. Daha çok, "şu anı" yaşamanın toptan serbest bırakılmasından doğan bir özgürlük yanılsaması söz konusu: "Her şey birarada

yaşasın!" Bu formüle indirgenebilecek bir demokratizm, her türlü gelecek kaygısını da bir anda dondurur, etkisizleştirir, çünkü aslında üstüste konmuş pek çok programın, projenin, söylem ve anlatının, stil ve paradigmanın muazzam bir birikimini varsaymaktadır. Bütün bunların adına artık "tarih" dememek adet olmuştur, çünkü zaman içinde açılan bir gerçeklik (Hegelci anlamda) olmaktan çok post-modern bilinç açısından farklı kronolojik sekansların eşzamanlı varoluşu olarak kavranır. Bazı öğelerin hiç değişmeden kaldığı, sonsuz bir döngü içinde kavranan "özel tarihler" ve "biyografiler", ister istemez post-modernizmin meşrulaştırılmasının araçları olacaktır.

Post-modernizmin getirdiği "çoğulculuk" perspektifleri, hiçbir alanda "birleştirici" olabilecek bir programı olası kılmıyorlarsa, bütünsel kuramların Adorno'nun sözettiği 'bilgiç cahiller'den başka bir şey yetiştirememesi kaçınılmazdır. Ama bu öncülle yola çıkmak, sonuçta her şeyden vazgeçmek olmaz mıydı?

Post-modernizmin dünyasında çoğulculuk; ister meta isterse düşünceler olsun, tüketilenin egemenliğinden, bir düşünsel özgürlük olarak sunulan tüketim özgürlüğünden başka bir şey değildir. "Ne varsa o yaşasın" savı, bir olaylaştırma eksikliğine; felsefelerin, kuramların, sistematik düşüncelerin... hayata geçirilmesinde pek de ısrarcı olunmamasına ve kuramın pratikten tümüyle ayrılmasına varan bir tavrın ifadesidir. Bütünsel kuramlar, bir yanda öylece durmaktalar, dünya ile bu kuramlar arasında, post-modernizm çerçevesinde sunulduğu gibi bir uçurum yok belki, ama kapatılması gereken bir açıklık olduğu kesin. Kuramların da birer moda gibi gelip geçtiği, düşünsel düzlemin de çoğulcu atmosfer içinde bir tüketim seferberliğine katıldığı günümüzde, bu "uçurum" mutlaktır: Modern sanayileşmenin getirdiği emeğin ussallaştırılması sürecine ek olarak, tüketim kalıpları da kapitalizmin dönemsel bunalımından korunacak biçimde istikrarlı bir hale getirilmeliydi. "Eğlence vakti"ne daha geniş bir alan ayrıldığı duygusunun psikolojik olarak uyandırılmasına ek olarak (tüketim + eğlence ve tersi), bireysel üslup duygusunun da yeni kalıplar uyarınca ve daha esnek bir biçimde yeniden kurulması gerekliydi. Bu, bireyleri biçimlendirmenin modern yöntemlerinin hepsinde olduğu gibi, aslında bir "disiplin" karakterine sahip olan bir uyarlamadır. Tüketim disiplini, hâlâ varlıklarını sürdüren öteki disiplinlerden farklı olarak "baskıcı" bir nitelik taşımıyor, "bireysel seçim" ölçütü üzerinde temelleniyor ve hegemonyacı burjuva ideolojisinde hemen her zaman temel kıstaslardan biri olan çalışma ile eğlence arasındaki karşıtlığa dayanıyor. Bu yüzden, "tüketimin demokratikleştirilmesi" aslında pazarın demokratikleştirilmesi ile sınırlı kalırken, onunla karşıtlaştırılan çalışma hayatının keskin disiplinci niteliği, her ikisinin de meşru kılınmasını kolaylaştırmaktadır. Mal ve tüketilebilir nitelikler çoğulluğundan çok daha geniş bir "tüketilebilir simgeler" çoğulluğu tarafından bir bulut gibi çevrelenmiş modern toplum, post-modern kurgular sayesinde bu çelişkiyi ideolojik düzlemde rahatlıkla aşabiliyor: Öncelikle gerçekte tüketilebilir olmayanın öyle gösterilmesi, ve bunu sağlayan sürecin kendisinin de, bireysel ve kitlesel iletişim-tüketim mekanizmaları içinde gerçek bir tüketim sürecine dönüşmesi ile. En az mallar kadar, bu malların reklamlarını tüketiyoruz, yani imgeleri. Bir rock yıldızının bile bir tüketim nesnesi olabildiği, hanidir bilinmiyor mu? Rock/Heavy Metal "özgürleşmesi", rock yıldızını izleme, tanıma ve ona "bakma" çabasının gerçek bir tüketim olmasıyla özdeş değil mi? Müzikte 'ortaya çıkan' starların, tüm doğal ve aykırı görünümlerine karşın, sistematik bir tasarım ürünü oldukları inkâr edilebilir mi?

Moskova'da öldükten yıllar sonra eserleri sahnelenmeye başlayan yazar Mihail Bulganin'in grafiti duvarı olarak kullanılan evinin önünde "punk"çı Sovyet gençleri gece gündüz nöbet tutuyorlar.

Edebiyattan plastik sanatlara kadar, post-modernizm pek çok alanda bu çoğulculuğu ve tüketim özgürlüğünü yansıtmakta ve aslında eski bir "işlevselci" tavrın diriltilmesinden başka bir şey getirmemektedir. Her türlü stil kaygısından, bir geleneğin bağlayıcılığından, önceden belirlenmiş bir "malzeme estetiği"nden arınmış olmak, böyle bir ortamda teknik anlamda 'çuvallamayı' bile bağışlatır! Önemli olan, yenidir, ne olursa olsun, neye yararsa yarasın, tüketicilere yeni bir seçenek sunmaktır. Böylelikle edebiyat ürünleri, kuramlar, sanat yapıtları, siyasal uygulamalar, birer tüketim nesnesine dönüşüverir, politik ortamda ortaya çıkan düşünceler depolitizasyon sürecinde iğdiş ediliverir, -sosyalizm için hep söylendiği gibi- artık herhangi bir görüşü yadsımak için "modasının geçtiğini" belirtmek yeterlidir!

Bu niteliklerin özellikle mimariye yansımış olması doğal görünüyor: Sanatsal uğraşının diğer alanlarından çok daha fazla insanın fiziksel çevresini biçimlendiren, ayrıca yaratım sürecinde de 'toplumsal' bir uzlaşmayı gerektiren mimarlık, yansıtma işlevini bireysel ve toplumsal yaşamın en dolaysız dışavurumunda bulur. Oysa insani mekânların düzenlenmesinde işlevselliğin doğrudan dışavurumu ve bunun yol açtığı estetik kaygısızlık, post-modernizme bu olanağı sağlayan kapitalist burjuva toplumunun, insanların çevrelerini mekânsal olarak düzenlemek olan temel mimari işlevini yine de gözlerden saklayamıyor. Bu bakımdan, "kendi evini istediği gibi kurma" işlevinin bireyler tarafından gerçekleştirilemeyeceği bir ortamda post-modern mimari, eninde sonunda ya bu işlevleri yerine getirme görevini üstlenecek ve ortadan kalkacak, ya da "konut sorunu", "çevre kirlenmesi" gibi konuların devletçi merkezileşmesi karşısında giderek marjinalize olarak işlevsizleşecektir.

Öteki sanat dallarında durum bu kadar açık-seçik değil. Romanın öldüğü epeydir söyleniyor, yine de sağlam bir tekniği, eski bir geleneğe dayanan biçimsel bir yapıyı gereksinen romanın 'ölmesi', post-modernizme dayandırılamaz. Herhangi bir üründeki, çözümlemedeki tarihsizliği de post-modernliğin belirtisi saymak da, bugünün çözümlenmesi adına bir talihsizliktir.

Çünkü post-modernizm bir şeyi öldürmedi, tersine, bu ölümlere verilen addı: Post-modern, bir yapıta, düşünce sistemine, bir yapıya... bir nesneye atfedilecek bir nitelik değildir. Nesnelerden çok, nesneler ve düşünceler arasındaki bir düzenleme biçimine, daha doğrusu bir düzenleme biçiminin yoksulluğuna ilişkindir. Borges'i "post-modern yazar" olarak nitelemekle, Borges üzerine bir şey söylemiş sayılabilir miyiz?

BUNALIM

Kapitalizmin bunalım içinde bulunmasının, onun kendiliğinden yıkılacağı, hatta ona karşı olan radikal güçlerin kazançlı ve daha güçlü bir konuma ulaşacakları anlamına gelmeyebileceği, artık ortaya çıkmıştır. Yakın tarihteki pek çok olay gösterdi ki, uluslarası dev ekonomik kurum ve mekanizmeler kendi bunalımını toplumsal ve politik alanlara doğrudan yansıtmak zorunda kalmamalarını sağlayan "güvenlik tertibatlarına" ve "emniyet subaplarına" sahiptirler. Politik alanda gerçek iktisadî hegemonya güçleri uluslararası sermaye birikiminin aygıt ve kurumları olmaktan çok, hâlâ "ulusal burjuva devletleri" ve "temalli demokratik sistemler" olarak belirliyorsa, bunun temel nedeni kapitalist sistemin uluslararası karakterini belirleyen kuruluşunun kendisine aynı zamanda politik bir korunma cihazını, bir "üst-devlet" oluşumunu yaratabilmiş olmasıdır.

1980'lerin başındaki genel bunalıma verilen cevap, ulusal planda "yeni sağ" iktidarlar eliyle oluşturulan politikalar çerçevesinde Devleti yaşamın gittikçe daha geniş alanlarına yaygınlaştırmak girişimi oldu. Bu girişime hiçbir şey post-modernist bir kültürden, ve "parlamenter" denetimi azalmış bir halktan daha çok yardımcı olamaz. Ancak Yeni-sağ'ın, varolan bunalımı -genişleyen Devlet'le birlikte- topluma yayma eğilimi her geçen gün "tutucu demokratizmin" büyüyen bir genel bunalıma düşmesini beraberinde getirmektedir; Devlet'in bunalıma karşı aldığı her önlem, onun ağırlaşmasına ve toplumsal alana yayılmasına neden olmuştur. Post-modern kültürün özde geçici bir niteliğe sahip olduğu bundan çıkarılamazsa da, bunalımın yaygınlaşmasının bu kültürel rehavet ortamını geniş ölçüde yaralayacağı düşünülebilir.

Belki de, bunalımdan doğan, bunalımla doğan post-modernizm, bu bunalımın genişlemesiyle birlikte yerini başka bir atmosfere bırakacaktır. Ama unutulmamalı, her ne kadar bunalımdan doğsa da, bu entelektüel yorgunluk, sadece kapitalizmin bunalımına bağlanamaz.

Post-modernizmin Batı kültürünü toptan kuşattığını, ya da kuşatabileceğini sanmak yanlıştır. Batının 'unutulmuş' tarihine dayalı birikim, bireysel yaşantıları biçimlemeyi, daha da önemlisi bu yaşantıları taşıyacak bireyleri inşa etmeyi sürdürüyor. Özgürlüğün salt bir yaşantılar toplamından, 'serbest stil' bir yaşamdan ibaret olduğu söylenebilir ama, baskı ve disiplin aygıtlarının bugünkü kadar gelişmemiş, rafineleşmemiş bulunduğu eski toplumlarda "özgürlük uğruna" verilen savaşımların koca bir tarihi vardır... Bedava elde edilen özgürlüğün kolayca heba edilebileceğini çağdaş iktidar bilmiyor olabilir mi? Geçici ve uçucu olanın egemenliğinin; tüketme özgürlüğü, yaşam stilini seçme şansının çokluğu, alternatif bolluğu ile özdeş olduğu söylenebilir mi?

Günümüz dünyası, sunduğu alternatiflerin bolluğuyla dikkati çekiyor. Siyasal alanda da böyle bu: Giderek bir "eskatoloji" söylemiyle yumuşatılan çevreci hareketler ile "Live-aid" türünden pratik sonuçları açısından yararlı, ancak çok kolay evcilleştirilebilen eylemler, bugünlerin modası... Bütün bunların günah keçiliğini, toplumu karmakarışık bir enformasyon salvosuna tutan, bağdaşımsız bir dünyada kurulabilecek rasyonelliği olanaksız hale getiren kitle kültürüne yükleyebilir miyiz?

Neden olmasın? Ama bu türden bir sav, Bigsby'nin örneğini çözümleme düzeyine getirmekten başka bir şey olmayacaktır:

"Tıklım tıklım dolu bir stadyum. Seyirciler patlama noktasında. Alanın ortasında, konuşmacı, kendinden geçmiş, coşkuyla haykırıyor: - Her şeyin suçlusu kitle kültürüdür! İnsanlar çığlık çığlığa bağırıyor. Bütün stadyum, korkunç bir tezahüratla ayağa kalkıyor..."

MUSTAFA ARSLANTUNALI

Komünizm Hâlâ Mümkün mü?

"Avrupa'da bir heyula kol geziyor - komünizm heyulası. Eski Avrupa'nın tüm güçleri: Papa ve Çar, Metternich ve Guizot, Fransız Radikalleri ve Alman polis ajanları bu heyulayı kovmak üzere bir kutsal ittifak kurdular.

Komünistlerin, tüm dünyanın yüzüne karşı, kendi görüşlerini, amaçlarını, eğilimlerini, açıkça duyurmalarının ve bu Komünizm Heyulası masalına partinin kendi manifestosuyla karşılık vermelerinin zamanı gelmiş bulunmaktadır."

Marx ve Engels'in Ocak 1848'de birlikte yazdıkları *Komünist Manifesto*, bu sözlerle başlıyordu. Yepyeni bir dünya görüşü olmanın coşkusuyla, bu düşüncelerin varoluşlarının ifadesi olduğu geleceğin yeni toplumsal güçlerine ait olmanın verdiği cüretkârlıkla, tarihsel gelişmenin sırrını keşfetmiş olmanın güveniyle dolu bu cümleler, yazılmalarının üzerinden daha yüz elli yıl geçmeden sanki tarihin istihzasına uğramış gibi görünüyor.

Bugün, "Avrupa'nın tüm güçleri" - şimdi buna ABD ve Japonya'yı da eklemek gerekiyor - "heyulayı kovalamış" olmanın rehavetine kapılmış gibiler. Bush ve Walesa, Mitterand ve Kohl, İslam fundamentalistleri ve yeni-sağcılar "kutsal ittifak"ın yeni "masal"ını anlatıyorlar: "Komünizm öldü!" Muhalefetteki hiçbir parti, iktidardaki hasımları tarafından "Komünist" diye damgalanmıyor, hatta "Komünist Partiler" bile.

"Komünist"ler, "tüm dünyanın yüzüne karşı, *kendi* görüşlerini, amaçlarını, eğilimlerini değil, *hasımlarının* amaçlarını dile getiriyorlar: *piyasa!*

Oysa, günümüz dünyasının, Marx ve Engels'in *Manifesto*'da tasvir ettiği, modern komünizmi haber veren dünyayı bugün 1848'de olduğundan çok daha fazla andırmakta olduğu söylenebilir: "Burjuvazi, insanla insan arasında öz-çıkardan, vicdan tanımayan 'peşin para'dan başka bağ bırakmadı. Dinsel tutkunun, şövalyece coşkunun, darkafalı duygusallığın yarattığı ilahi yücelişleri 'bencil hesab'ın buzlu sularında boğdu. İnsan kıymetini değişim değerine çevirdi ve sayısız çiğnenemez yasayla kayıt altına alınmış özgürlüğün yerine tek, vicdandan yoksun özgürlüğü: serbest ticareti geçirdi. Tek kelimeyle, dinsel ve siyasal yanılsamalarla örtülü sömürünün yerine çırılçıplak, utanmasız, doğrudan, kaba sömürüyü koydu.

"Burjuvazi, bugüne kadar şerefli addedilen ve önünde eğilinen ne kadar meslek varsa, hepsinin üzerindeki haleyi kaldırıp attı. Doktoru, avukatı, rahibi, şairi, bilim adamını kendi ücretli emekçilerine çevirdi. (...)

Burjuvazi, ailenin üzerindeki duygusal örtüyü üzerinden çekip aldı ve aile ilişkisini sırf bir para ilişkisine indirgedi. (...)

Üretimin sürekli devrimcileştirilmesi, tüm toplumsal koşulların kesintisiz altüst edilmesi, sonu gelmez bir belirsizlik ve kaynaşma burjuva çağını tüm önceki çağlardan ayırdeder. Tüm sabit, kaskatı kesilmiş ilişkiler, peşlerinde sürükledikleri eski ve saygıdeğer önyargı ve görüşlerle birlikte savrulup gider, yeni ortaya çıkanlar daha yerine yerleşemeden eskir. Katı olan herşey eriyip buharlaşır, kutsal olan ne varsa lanetlenir ve nihayet insan aklını başına toplayıp kendi gerçek yaşam koşulları ve kendi soyuyla olan ilişkileriyle yüzleşmeye mecbur kalır."

Bu "yüzleşme", modern burjuva toplumunun maddeci tarih görüşüyle eleştirisi, modern sosyalizmin fikir mirasını oluşturdu. Ancak, bugün Marx'tan yüz elli yıl sonra dünyanın tüm burjuvalarıyla birlikte tüm "resmi komünistler"i de bu eleştirinin nesnesi olan kapitalizmin yaşar kalacağı üzerinde hemfikir görünüyorlar. Burjuva toplumunun eleştirisi, kapitalist üretim tarzının kendisine değil, onun bazı görünümlerine hasredilmiş gibi: Emperyalizm, savaş, faşizm, terör, militarizm, "aşırı" sömürü, "aşırı" bireysel zenginlik, adaletsizlik. Hepsi giderildiğinde bile burjuva toplumun tastamam kendisi olarak kalmaya devam edeceği bu görünümlerin gerisinde yatan toplumsal ilişkilerin ise, tüm dünyaya ait *evrensel sabitler* olarak eleştiri dışı kılındığına tanık oluyoruz: *İşbölümü, çalışma, özel mülkiyet, devlet, yabancılaşma.*

Komünizm, Marx'ın zamanında ancak felsefi ve teorik bir eleştiriyle karşılaşabilecek kadar soyut bir gelecek tasavvurunu ifade eden bir kavramdı. Hiçbir yerde, komünizm adına kurulmuş bir toplumsal formasyon yoktu; dolayısıyla bu tasavvur, ancak onun gerçekleştirilmesinin öznesi olan işçilerin devrimci eyleminde cisimleşebilir, yalnızca bir imkân olarak işçilerde umudun, mülk sahiplerinde korkunun kaynağı olabilir, komünizmle devrim yapmakta olan işçilerin bedenleri üzerinde savaşılabilirdi. Marksist komünizm teorisi ise, bu imkânın kapitalizmin içsel çelişmelerinden doğup çıkışının bilimsel bir açıklanışı olduğu kadar, modern sınıf mücadelelerinin içinde sonuçlanacağı toplumsal formasyonun muhtemel ilişkilerinin de ilk zihinsel modeliydi.

1917'den bu yana ise komünizm, Marx'ın tasavvurunu, ancak bir "geçiş devleti"nin varlığı dolayısıyla andırdığı söylenebilecek "sosyalist blok" ülkelerindeki toplumsal ilişkilerin tarihini adlandırır oldu. Hem dünyanın bütün burjuvaları, özel mülkiyetin olmadığı ya da sınırlandığı tüm rejimlerde komünizmden başka birşey göremeyecek kadar mülkiyet hırsıyla belirlenmiş olduklarından, hem de bu devletlerin yöneticileri için komünizm, Marx ve Lenin'den sonra ulus-devlet çerçevesine hapsolacak ölçüde daraldığından, dostları da düşmanları da bu ülkelerden "komünist" olarak sözetmekte bir sakınca görmediler. Burada öncelikle halledilmesi gereken bir tanım sorunu var gibi görünmektedir: Hâlâ Marksist teorinin çerçevesinde kalınarak bu toplumlar komünist olarak adlandırılabilirler mi?

Öncelikle, komünizm Marx'ın teorisinde onu mümkün kılan koşullardan bağımsız keyfi bir tasavvur olarak değil, kapitalist toplumun bir devrimle dönüştüğü tarihsel bir süreç olarak tanımlanır: Kapitalist toplumun "'katlanılmaz', yani kendisine karşı devrim yapılan bir güç haline gelmesi için yabancılaşmanın insanlığın büyük kitlesini 'mülksüz' kılması ve bunu üstelik varolan bir zenginlik ve kültür dünyasına karşı yapması gerekir; her iki öncül de üretici güçte büyük bir artışı, üretici güçte yüksek derecede bir gelişmeyi şart koşar. Ve öte yandan, üretici güçlerin (daha bugünden yerel değil dünya tarihsel varlıkları içindeki insanların gerçek tecrübede varoluşlarını tazammun eden) bu gelişmesi mutlak olarak gerekli bir öncüldür, çünkü bu olmazsa yalnızca yoksulluk ve kıtlığın genelleştirilmesinden başka birşey yapılmış olmaz ve kıtlıkla birlikte ihtiyaçlar uğruna mücadele yeniden beşler ve tüm 'eski pislik' canlandırılmış olur; ve çünkü, insanlar arasında evrensel bir ilişki ancak üretici güçlerin bir evrensel gelişmesiyle kurulmuş olur. Bu evrensel ilişki, bir yandan *bütün* ülkelerde eş zamanlı olarak 'mülksüz' kitleyi (evrensel rekabet) doğurarak, her ülkeyi ötekilerin devrimlerine bağımlı hale getirir ve sonunda yerel bireylerin yerine *dünya-tarihsel*, tecrübede evrensel bireyleri geçirir. Bu olmaksızın 1) Komünizm ancak yerel bir fenomen olabilir; 2) İlişki güçlerinin kendileri evrensel, dolayısıyla katlanılmaz güçler olarak gelişmez; boş inançlarla kuşatılmış güdük koşullar olarak kalır ve 3) İlişkilerin her genişleyişi yerel komünizmi ortadan kaldırır. Ampirik olarak komünizm ancak hakim halkların 'hep birlikte' ve eş zamanlı eylemi olarak mümkündür, bu da üretici güçlerin evrensel bir gelişmesini ve bunların kuşattığı dünya ilişkilerini şart koşar." (Alman İdeolojisi)

Kapitalizmi bu koşullar altında yıkan komünizmin gelişme süreci ve bir üretim tarzı olarak temel özellikleri de Marx tarfından şöyle belirlenmişti: "Kapitalist toplum ile komünist toplum arasında birinden ötekine devrimci dönüşüm dönemi yer alır. Buna da bir siyasal geçiş dönemi tekabül eder ki, devlet burada, *proletaryanın devrimci diktatörlüğü*nden başka birşey olamaz." (Marx, *Gotha Programı'nın Eleştirisi*) "Proletarya devlet iktidarını ele geçirir ve öncelikle üretim araçlarını devlet mülkiyetine devreder. Ama böylelikle proletarya olarak kendisini ortadan kaldırır, bütün sınıfları ve sınıf ayrımlarını ortadan kaldırır ve devlet olarak devleti ortadan kaldırır...Devletin onun aracılığıyla hakikaten tüm toplumun temsilcisi olarak öne çıktığı ilk eylemi - toplum adına üretim araçlarının mülkiyetine el koymak - aynı zamanda onun devlet olarak son eylemidir de." (Engels, *Anti-Dühring*) Buradan *komünist toplumun ilk evresine*, daha çok, *sosyalizm* olarak adlandırılan evresine, "uzun ve sancılı bir doğumdan sonra kapitalist toplumdan çıkıp geldiği şekli ile" komünizme geçilir; bu evrede, "işçi topluma sunmuş olduğu aynı emek miktarını ondan başka bir biçimde geri alır", "eşit hak burada hâlâ - ilke olarak - burjuva haktır"(Marx), "komünist toplumun ikinci evresinde, bireylerin işbölümüne köle ce boyun eğmesinin ve onunla birlikte kafa ve kol emeği arasındaki çelişkinin ortadan kalkmasından sonra, emek yalnızca yaşama aracı değil, yaşamanın birincil ihtiyacı haline gelmesinden sonra, ancak o zaman burjuva hukukunun dar ufukları tümüyle aşılmış olacak ve toplum bayraklarının üzerine şunu yazabilecektir: "Herkesten yeteneğine göre herkese ihtiyacına göre!"

Kapitalizmin tahlili ve eleştirisi üzerine kurulu bu tanımdan yola çıkılıp "reel sosyalizmler"in incelenmesinin ulaştırabileceği tek yargı, bunların *komünist toplumlar olmadıklarıdır*. Çünkü birinci olarak, bu toplumların hiçbirinde, birer devrimle işçi devletleri kurulduğunda "evrensel olarak gelişmiş" bir üretici güçler kitlesi bulunmuyordu. İkincisi, bu ülkelerin hiçbirinde proletarya "sönen bir devlet"i yönetmedi. Üçüncüsü, bu ülkelerin hiçbirinde, üreticiler kendi emeklerinin koşullarına egemen olmadılar. Nihayet dördüncüsü bu ülkelerin tümünde de kurulduğu kadarıyla komünizmin ilk evresi kısmi kaldı.

Bugün bunalıma girmiş olan ve toplumun üzerinde durmaksızın büyüyen bürokratik aygıtlarıyla gelişmenin köstеği halini almış olan bu devletlerin kendi kurdukları "milli komünizm"lerinin içsel çelişmelerinin altında kalmış olmaları, hem egemenliklerini ve onun aygıtlarını ellerinde tutmak, hem de ekonomik çöküntüden kurtulmak gibi imkansız bir hedefe yönelmiş olan bürokrasilerin, "her ne pahasına olursa olsun" üretim artışı sağlayarak, işçi kitlelerinin huzursuzluklarını yatıştırma istekleri, onları tekeli burjuvazilere bırakılmış özgürlükleri savunmaya, beri yandan da kapitalist çalışma ve üretim yöntemlerini sisteme eklemlemeye yöneltince, "kutsal ittifak" komünizmin sona erdiğini söylemekte haklı olabilirdi. Tek bir koşulla, bu rejimlerin eskiden komünist olmuş olmaları koşuluyla.

Tarihsel tecrübenin gösterdiği, yaklaşık yetmiş yıldır yeryüzünde kurulmuş, bütün "kısmi komünizm"lerin bir dünya sistemi haline gelmedikçe "eski pislik" yeniden ürettikleridir. Böylelikle 20. yüzyıl sona ererken Marksist komünizm teorisi iki bakımdan da doğrulanmış görünüyor. Birinci olarak, kapitalizmin "büyük çoğunluğu kendisine karşı bir devrim yapmaya sürükleyen" sömürüsü ve yabancılaştırıcı tabiatı kendisini olduğu gibi korumaya devam ediyor ve bir komünist devrimin imkânını teşkil ediyor. İkinci olarak yerel ve kısmi bir komünizm, komünizm olmuyor. Bugün komünizm Marksist teoride öngörüldüğü muhtevasıyla çok daha mümkün görünüyor, üretim hiç bir zaman olmuş olmadığı ölçüde bir dünya üretimi halini aldı, bütün ülkelerin işçileri şimdi, kapitalist özel mülkiyeti yıkmanın toplumsal gelişme için sağladığı imkânların daha çok farkında ve nihayet bürokratik rejimlerin komünist gelişmenin engeli olduğu daha çok aydınlandı. Bu üretici güçler ve bu tarihsel tecrübe üzerinde komünizmin *hâlâ* değil, *artık* mümkün olduğu söylenebilir. Çünkü dünya hiç bir zaman *Kapital*'de ve *Manifesto*'daki tanımına bu kadar çok yaklaşmamıştı. İnsanların sonsuza kadar "bencil hesabın buzlu sularında" yaşamayı istemeleri için önce hesabını tutacakları birşeylerinin olması gerekirdi. Kimin var?

SOSYALİZM
VE TOPLUMSAL MÜCADELELER
ANSİKLOPEDİSİ

İletişim Yayınları

5. Cilt

1960-1980

İçindekiler

Kaynakça

Küba Devrimi

Angın, A. Küba İhtilâli; Akşam Kitap Kulübü, 1967.

Castro, F. Ya Özgür Vatan Ya Ölüm; Habora/Evren Yayınları, 1977.

Cevahir, Hüseyin. Küba Devrimi Üzerine; Evren Yayınları, 1978.

Guevara, E. Man and Socialism in Cuba; Havana, 1967.

Enzensberger, H.M. Havana Duruşması; Ant Yayınları, 1970.

Goldenberg, B. Lateinamerika und die Kubanische Revolution; Köln, 1963.

Huberman, L. Sweezy, P.M. Socialism in Cuba; New York, 1969.

Kenner, M. Petras, J. Fidel Castro Speaks; Harmondsworth, 1972.

Lockwood, L. Alleman, F.R. Fidel Castro Konuşuyor; Habora Yayınları, 1967.

Löwy, M. Che'nin Düşüncesi; Köz Yayınları, 1977.

Mencia, Mario. La Prison Fecunda; Havana, 1980.

Mires, Fernando. Kuba: Die Revolution ist Keine Insel; Berlin, 1978.

Stone, Elizabeth. Women and the Cuban Revolution; Pathfinder Press, 1981.

Latin Amerika'da Devrim ve Karşı Devrim

Boris, D. Rausch, R. Zentralamerika; Pahl-Rugenstein, 1986.

Guevara, Ernesto. Bolivya Günlüğü; Belge Yayınları, 1979.

Codovilla, V. En Marcha por un Mondo Mejor, Buenos Aires, 1944.

Cordova, Mieres, Cardoso, Marini,... Lateinamerika: Faschismus oder Revolution; Berlin, 1974.

Debray, R. Essais sur l'Amerique Latine; Paris, 1967.

Dunkerley, James. Der Lange Krieg. Diktatur und Revolution in El Salvador; Isp-Verlag, 1986.

Edelman, M. Fritsche, K. Weder Schaf noch Wolf. Sowjetunion-Lateinamerika 1917-1987; Bonn, 1988.

Gauger, R. Nicaragua im Jahr der Befreiung; Junius Verlag, 1981.

Geze, François. Labrousse, Alain. Agentinien. Revolution und Konterrevolution; VSA, 1976.

Gonzales, Mike. Revolution under Siege; London, 1985.

Grote, Bernd. America Latina; Rowohlt Verlag, 1971.

Guevara, Ernesto. Mein Sohn Che; Galgenberg Verlag, 1986.

Hareide, Dag. Chile - Ein Lehrstück für Westeuropa; Berlin, 1973.

Horowitz, I. de Castro, J. Gerassi, J. Latin American Radicalism; New York, 1969.

Lateinamerika, Analysen und Berichte 8; Junius Verlag, 1984.

Lawrezki, Josef. Salvador Allende; Verlag Neues Leben, 1975.

Mariategui, Jose Carlos. Dos Conceptiones de la Vida. Obras Completas, Cilt 3; Lima, 1964.

Mariategui, Jose Carlos. Sieben Versuche, die Peruanische Wirklichkeit zu Verstehen; Berlin/Freiburg, 1986.

Mills, W. Dinle Yanki; Ant Yayınları, 1969.

Nicaragua - Dokumente einer Revolution; Röderberg Verlag, 1986.

Niess, F. Sandino. Der General der Unterdrückten; Pahl-Rugenstein, 1989.

Pendle, George. A History of Latin America; Harmondsworth, 1971.

Petras, James. Politics and Social Structure in Latin America; New York, 1970.

Petzoldt, Volker. Widerstand in Chile. Aufrufe, Interviews und Dokumente des MIR; Verlag Klaus Wagenbach, 1974.

Ziegler, Jean. Gegen die Ordnung der Welt; Peter Hammer Verlag, 1986.

Doğu Avrupa'da İşçi Muhalefeti

Anderson, Andy. Die Ungarische Revolution 1956; Hamburg, 1977.

Brin, M. Plogen, V. Management und Selbstverwaltung in der CSSR; Berlin, 1976.

Çekoslovak Bilimler Akademisi Tarih Kurumu. Kara Kitap: Çekoslovakya 1968; İletişim Yayınları, 1988.

Dayanışma Hareketinin Belgeleriyle Polonya Günlüğü; Metis Yayınları, 1985.

Fejtö, François. Die Geschichte der Volksdemokratien, Die Aera Stalin 1945-1953; Eichborn Verlag, 1988.

Fejtö, François. Die Geschichte der Volksdemokratien, Nach Stalin 1953-1972; Eichborn Verlag, 1988.

Gosztony, Peter. Der Ungarische Volksaufstand in Augenzeugenberichten; Münih, 1981.

Harman, Chris. Bureaucracy and Revolution in Eastern Europe; Pluto Press, 1974.

Kosta, J. Meyer, J. Weber, S. Warenproduktion im Sozialismus; Frankfurt a.M., 1973.

Kosta, Jiri. Abriss der Sozialökonomischen Entwicklung der Tschechoslowakei 1945-1977; Frankfurt a.M., 1978.

Mandel, E. Revolutionaere Strategien im 20. Jahrhundert; Viyana 1978.

Pelikan, J. Panzer Überrollen den Parteitag; Viyana, 1969.

Precan, V. Die Sieben Jahre von Prag 1969-1976; Frankfurt, 1978.

Skala, Jan. Die CSSR von Prager Frühling zu Charta 77; Berlin 1977.

Wolf, W. Polen - Der Lange Sommer der Solidaritaet, Cilt 1 ve 2; Frankfurt, 1981.

1968

1968 Fransa; Metis Yayınları, 1987.

Bleiweiss-Harris-Marfuggi. Martin Luther King Jr; Redhouse Yayınevi, 1971.

Cohn-Bendit, Daniel. Biz Devrimi Çok Sevmiştik; Afa Yayınları, 1987.

Cohn-Bendit, Daniel. Hepinizi Öpüyorum; Metis Yayınları, 1987.

Cohn-Bendit, Daniel. Linksradikalismus; Rowohlt Verlag, 1068.

Die Klassenkaopfe in Italien; Kursbuch 26, 1971.

Dutschke, Rudi. Geschichte ist Machbar; Wagenbachs Taschenbücher, 1981.

Dutschke, Rudi. Versuch, Lenin auf die Füsse zu Stellen; Berlin, 1984.

Dutschke-Bendit-Lefevre-Sauvegeot. Ne İstiyoruz?; Altın Kitaplar, 1968.

Fraser, Ronald. 1968, İsyancı Bir Öğrenci Kuşağı; Belge Yayınları, 1988.

Haley, Alex. Malcolm X; İnsan Yayınları, 1984.

Karsunke, I. Miche, K.M. Bewegung in der Republik, 1965 bis 1984, Cilt I ve II; Frankfurt 1985.

Kleemann, S. Ursachen und Folgen der Amerikanischen Studentenopposition; Edition Suhrkamp, 1971.

Kolukısa, Can. Fransa'da Mayıs Patlaması, Kıtış Yayınları, 1968.

Lönnendonker, Fichter. Kleine Geschichte des SDS; Rotbuch Verlag, 1977.

Mosler, Peter. Was Wir Wollten,Was Wir Wurden?; Revohlt Verlag, 1977.

Alternatif Hareket ve Yeşiller

Bahro, Rudolf. Wer Soll Das Alles Sendern?; Rotbuch Verlag, 1980.

Bickerich, Wolfram. SPD und Grune-Das Neue Bundnis?; Spiegel Verlag, 1985.

Die Grunen; Schlachtfeld Europa, 1983.

Ebermann, Thomas. Tramport, Die Zukunft Der Grunen; Konkret Verlag, 1984.

Griefahn, Morika. Greenpeace; Rowohlt Verlag, 1983.

Maedovs, Dennis. Wachstum Bis Zur Katastropne?; Deutscne Taschenbuch Verlag, 1976.

Mettke, Jörg. Die Grünen Regierungspartner von Morgen; Spiegel Verlag, 1982.

Mez, Lutz. Der Atomkonflikt; Verlag Ollo und Wolter, 1979.

Murphy-Rubart-Müller-Raschke. Protest, Grune, Bunte und Steuerrebellen; Rowahlt Verlag, 1979.

Porritt, Jonathan. Yeşil Politika; Ayrıntı Yayınları, 1988.

Schumacher, E.F. Küçük Güzeldir; E Yayınları, 1979.

Yeşiller ve Sosyalizm, Derleyen: Tanıl Bora. İletişim Yayınları, 1988.

Zeka, Necmi. Batı Almlanya'da Alternatif Hareket; Metis Yayınları, 1985.

Kadınların Kurtuluşu Hareketi

Argument - Autonome Frauenredaktion. Frauenbewegungen in der Welt, Band 1; Argument Verlag, 1988.

Bebel, A. Die Frau und der Sozialismus; Berlin, 1964.

Davis, Angela. Rassismus und Sexismus; Berlin 1982.

Beauvoir, Simonde. Le Deuxième Sexe. Cilt I, II; Paris, 1949.

Firestone, Shulamith. The Dialectic of Sex; New York, 1970.

Friedan, B. Der Weiblichkeitswahn oder die Selbstbefreiung der Frau; Hamburg, 1966.

Grubitzsch, H. Lagpacan, L. Freiheit für die Frauen - Freiheit für das Volk! Sozialistische Frauen in Frankreich 1830-1848.

Kollontay, A. Communism and the Family; Pluto Press, 1971.

Kollontay, A. Die neue Moral und die Arbeiterklasse, Münster 1978.

Meulenbelt, A. Feminismus und Sozialismus; Konkret Verlag, 1980.

Millet, K. Sexual Politics; London, 1971.

Mitchell, Juliet. Frauenbewegung - Frauenbefreiung; Ullstein Verlag, 1981.

Pankhurst, Sylvia. The Suffragette Movement; London, 1977.

Reed, Evelyn. Problems of Women's Liberation; New York, 1969.

Rowbotham, S. Hidden from History: 300 Years of Women's Oppression and the Fight Against It; Pluto Press, 1977.

Rowbotham, S. Segal, L. Wainwright, H. Beyond the Fragments: Feminism and the Making of Socialism; Merlin Press, 1979.

Tekeli, Şirin. Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat; Birikim Yayınları, 1982.

Avrupa'da Diktatörlüklerin Çöküşü

Kuntz, J. Portekiz: Dün - Bugün; Payel Yayınları, 1975.

Mercouri, M. Cuntayla Savaşım, Alan Yayıncılık, 1988.

Papandreu, A. Namlunun Ucundaki Demokrasi; Bilgi Yayınevi, 1988.

Poulantzas, N. Faşizm ve Diktatörlük; Belge yayınları, 1980.

Poulantzas, Nicos. Portekiz, İspanya ve Yunanistan'da Geçiş Süreci; Belge Yayınları, 1981.

Rathfelder, Stein, Vogel. Alle oder Keiner - Comisiones Obreras; Berlin, 1976.

Sosyal Demokrasi

Abendroth, Wolfgang. Sozialgeschichte der Europaeischen Arbeiterbewebung; Suhrkamp Verlag, 1973.

Die Zukunft Des Demokratischen Sozialismus; 1983.

Fetjö, F. Herşeye Rağmen Sosyal Demokrasi; Verso Yayınları, 1989.

Fransız Solunun Ortak Hükümet Programı; Konuk Yayınları, 1974.

Geverkschaftsbewebung am Ende?; Prokla 54, 1984.

Glotz, Peter. Die Boweglichkeit das Tankers; Bertelsmann Verlag, 1982.

Höpker, Wolfgang.Sozialistische Internationale; Edition Interform, 1982.

Krasucki, H. Çağdaş Sendikaya Evet; Amaç Yayınları, 1987.

Lecher, W. Geverkschaften im Europa der Krise; Bund Verlag, 1981.

Lehnert, Detlef. Sozialdemokratie Zwischen Protestbewegung und Regieurungpartei; Edition Suhrkamp, 1983.

Sosyal Demokrasi, Turhan Kitabevi, 1984.

Filistin Devrimi

Baron, X. Les Palestiniens: Un Peuple; Le Sycomore, 1977.

Binder, L. Politics in Libanon; John Wiley and Sons, 1966.

Bunzil, John. Öteki İsrail; Metis Yayınları, 1988.

Çandar, Cengiz. Direnen Filistin; May Yayınları, 1976.

Çandar, Cengiz. Güneşin Yedi Rengi; Boyut yayınevi, 1987.

Chaliand, G. The Palestinian Resistance; Penguin, 1972.

Epp, Frank H. The Palestinians: Portrait of a People in Conflict. McClelland and Stewart, 1976.

Gilmour, David. Lebanon: The Fractured Country. Sphere Books Lt., 1987.

Havatme, Nayif. Filistin'de Halk Savaşı ve Ortadoğu. Ant Yayınları, 1970.

Hiro, Dilip. Inside the Middle East. Routledge & Kegan Paul, 1982.

Nazzal, N. The Palestinians Exodus From Galilee 1948; Istitute for Palestine Studies, 1978

Rein, Natalie. Daughters of Rachel. Women in Israel. Penguin, 1980.

Richardson, J.P. The West Bank: A Portrait. The Middle East Institute, 1984.

Rokach, Livia. İsrail'in Kutsal Terörü. Belge Yayınları, 1984.

Saddawi, Nawal El. The Hidden Face of Eve: Women in the Arab World. Zed Books, 1980.

Sayigh, R. Palestinians: From Peasants to Revolutionaries; Zed Press, 1979.

Smith, Pamela Ann. Palestine and the Palestinians 1876-1983. Croom Helm, 1984.

Timermann, J. The Longest War; Chatto and Windus, 1982.

Turki, Fawaz. Filistin Sürgünü: Metis Yayınları, 1986.

Afganistan

Anwar, Raja. The Tragedy of Afghanistan: Verso, 1988.

Dupree, Louis. "Afghanistan Under the Khalq", Problems of Communism, Temmuz-Ağustos 1979.

Halliday, Fred. "Revolution in Afghanistan", New Left Review, Sayı 112, Kasım-Aralık 1978.

Halliday, Fred. "War in Afghanistan", New Left Review, Sayı 119, Ocak-Şubat 1980.

Harrison, Selig. "The Shah, Not Kremlin, Touched of Afghan Coup", Washington Post, 13 Mayıs 1979.

Sovyetler Birliği ve Çin'de Reformlar

Archer, Jules. Mao Tse-Tung: A Biography; Washington Square Press, New York, 1973.

Davis, B. Horace. Toward a Marxist Theory of Nationalism, London, 1978.

Feuchtwang, S. Hussain, A. and Pairault, T. Transforming China's Economy in the Eighties (2 Cilt); Westview Press, Colorado, 1985

Fremantle, Anne. Mao Tse-Tung: An Anthology of his Writings; Mentor Books, New York, 1962.

Ginneken, Jaap van. The Rise and Fall of Lin Piao; Penguin Books, Middlesex, 1974.

Gorbaçov, M. Perestroika; München, 1987.

Harman, Chris. Bureaucracy and Revolution in Eastern Europe; Pluto Press, London, 1974.

Haug, W.F. Gorbatschow. Versuch über den Zusammenhang seiner Gedanken; Argument Verlag, 1989.

Kaganov, E.D. Sotsialistiçeskoye Vozproizvodstvo i Rynok; Moskva, 1966.

Kagarlitski, B. The Thinking Reed. Verso; London, 1989.

Kofler, Leo. Aufbruch in der Sowjetunion? Von Stalin zu Gorbatschow; VSA-Verlag, 1986.

Medvedev, R.A. Let History Judge; London, 1978.

Medvedev, R.A. On Stalin and Stalinism; 1977.

Rubenstein, V. Soviet Dissidents: Their Struggle for Human Rights; Boston, 1980.

Schaffer, Harry G. The Soviet System. Appleton; New York, 1962.

Schram, Stuart . Mao Tse-Tung Unrehearsed; Penguin Books, Middlesex, 1975.

Shatz, I. Soviet Dissent in Historical Perspective; Cambridge, 1981.

Wilson, Dick (ed.). Mao Tse-Tung in the Scales of History; Cambridge University Press, London, 1978

Zinoview, Alexandre. Le Gorbatchevisme. Cenevre, 1988.

Zamandizim Tablosu

Siyasal ve toplumsal olaylar

1960 — 1963

1961 *SBKP*'nin 22. Kongresi'nde Hruşçov sosyalizm aşamasının tamamlandığını, komünizmin inşasına geçildiğini açıkladı.

17 Nisan'da Küba'da Domuzlar Körfezi çıkartması başladı.

Tito ve Nasır önderliğinde 25 bağlantısız ülke Belgrad'ta toplandı.

Afrika Birliği Teşkilatı Adis Ababa'da 31 ülkenin katılımıyla toplandı.

Berlin duvarı inşa edildi.

Fransa Cezayir'in bağımsızlığını tanıdı.

1962 Küba Bunalımı Hruşçov'un Sovyetler Birliği'nin Küba'daki füzelerini sökmesiyle sonuçlandı.

ABD'de *SDS*'nin kongresinde Yeni Sol Manifestosu yayınlandı.

İtalya'da grev dalgası yayıldı.

1970'e kadar süren Yemen İç Savaşı başladı.

Cezayir'de Ben Bella yönetimi kuruldu.

1963 Başkan Kennedy öldürüldü.

M. Luther King'in yönetiminde Washington'da 300 bin kişi yürüdü.

ABD, SSCB ve İngiltere arasında nükleer silahların sınırlandırılmasına ilişkin ilk anlaşma imzalandı.

El-Fetih İsrail'e karşı ilk silahlı eylemini başlattı.

Dubçek *ÇKP* 1. Sekreterliğine seçildi.

1964 — 1967

1964 Hruşçov görevden alındı. Brejnev-Kosigin ekibi yönetime geldi.

Kahire'de bağlantısızların 2. Kongresi toplandı. "Barış ve Uluslararası İşbirliği Programı" yayınlandı.

I. Filistin Ulusal Konseyi *Filistin Kurtuluş Örgütü*'nün kurulduğunu ilan etti.

1965 Malcom X öldürüldü.

ABD'de güneyde siyahlara seçme seçilme hakkı tanındı.

Vietnam'a ilk ABD gücü çıktı. Öncelikle üniversitelerde Vietnam Savaşı'nı protesto gösterileri başladı.

Batı Berlin'de anti-emperyalist öğrenci hareketi gelişti.

Churchill öldü.

1966 Fransa Nato'nun askerî kanadından ayrıldı.

Çin'de Kültür Devrimi başladı.

1967 Che Bolivya dağlarında vuruldu.

Tüm dünyada radikal gençlik hareketi ve Vietnam Savaşına gösterilen tepkiler büyüdü.

Fransa'da ülke çapında grevler başladı.

Arap-İsrail arasında 6 Gün Savaşı patladı.

Corc Habbaş *FHKC*'ni kurdu.

Aden bölgesinin bağımsızlığını kazanmasıyla Güney Yemen kuruldu.

Yunanistan'da albaylar cuntası iktidara geldi.

1968 — 1971

1968 SSCB Çekoslovakya'yı işgal etti.

M.L. King öldürüldü.

Fransa'da Nanterre Üniversitesi'nin işgali ve kapatılmasıyla gelişen olaylar Barikatlar Gecesiyle doruğa ulaştı.

İtalya'da öğrenci ve işçi hareketi ülke çapında yayıldı.

Almanya'da Rudi Dutschke vurulunca öğrenci ayaklanmaları başladı.

El-Fetih FKÖ'ne girdi.

1969 Dubçek yönetimden alındı.

İslâm Konferansı ilk toplantısını Rabat'ta yaptı.

Ho Chi Minh öldü.

1970 Şili'de Allende sol koalisyon tarafından başkanlığa seçildi.

Bağlantısızların 3. zirve toplantısı Lusaka'da yapıldı.

Barzani ile Irak arasında yapılan anlaşma gereği Kürtler'e özerklik verildi.

Çin'de Lin Biao parti başkan yardımcısı seçildi.

Suriye'de darbe sonucu hükümeti Hafız Esad kurdu.

1971 Silahsızlanmaya yönelik Deniz yatağı anlaşması ABD ile SSCB arasında imzalandı.

Lin Biao uçak kazasında öldü. Çin *BM* üyeliğine kabul edildi.

Butto Pakistan devlet başkanı oldu.

1972 — 1974

1972 Toksik silahların üretim ve kullanımını yasaklayan anlaşma imzalandı.

SALT-1 Antlaşması Brejnev ile Nixon tarafından imzalandı.

Berlinguer, *İKP* genel sekreteri oldu.

1973 Peron Arjantin'e geri döndü.

Alende askerî darbeyle düşürüldü ve öldürüldü. Pinochet yönetimde.

4. Arap-İsrail Savaşı patlak verdi.

ABD'nin askerlerini çekmesiyle Vietnam Savaşı sona erdi. Barış Antlaşması Paris'te imzalandı.

OPEC'in petrol fiyatlarını yükseltmeye başlamasıyla dünya petrol bunalımı patlak verdi.

İKP "Tarihsel Uzlaşma" tezini ortaya attı.

1974 İslâm Zirvesi Lahore'de 2. kez toplandı. Pakistan Bangladeş'i tanıdı.

Kampuçya'da darbeyle Sihanuk düşürüldü.

Irak kuvvetleriyle Kürtler arasındaki çatışmalar iç savaşa dönüştü.

Portekiz'de 1928'den beri süren diktatörlük çöktü.

Yunanistan'da cunta dönemi sona erdi.

BM Filistinlilere kendi kaderlerini tayin hakkını tanıdı.

1975 — 1977

1975 Helsinki Nihai Senedi imzalandı.

Vietkong Saygon'a girdi ve Vietnam birleşti.

Kampuçya'da *Kızıl Kmerler* iktidara geldi.

Lübnan İç Savaşı başladı.

Franko öldü.

İKP ve *İspanya KP*'si Avrupa Komünizmi'nin temeli sayılan ortak bildirilerini açıkladı.

1976 Arap Barış gücü Beyrut'a girdi.

Arjantin'de askerî darbeyle İsabel Peron düşürüldü.

Mao 9 Eylül'de öldü. Dörtlü Çete tutuklandı.

1977 Mısır-Libya çatışması Mısır'ın Libya topraklarından çıkmasıyla sona erdi.

Almanya'da Yurttaş İnisiyatifi'nden temellenen Yeşil Parti kuruldu.

Ziya Ül-Hak darbesiyle Butto tutuklandı.

İspanya'da ilk seçimler yapıldı ve parlamentarizme geçildi.

Deng *ÇKP* genel sekreteri oldu.

1978 — 1980

1978 Vietnam ordusu Kampuçya'ya girdi.

Çin, ABD, SSCB ve Japonya'yla diplomatik ilişki kurdu.

Mısır, Libya ve ABD arasında Camp David Antlaşması imzalandı.

1979 Irak, İran'daki Kürt köylerini bombaladı.

F.Almanya'da ulusal düzeyde Yeşiller Partisi kuruldu.

Vietnam Pnom Penh'e girdi. Kampuçya Halk Cumhuriyeti kuruldu.

Çin Vietnam topraklarına girdi.

İran'da Şah devrildi, Humeyni iktidara geldi.

İsrail-Mısır barış anlaşmasının imzalanmasıyla 1948'den beri süren savaş hali sona erdi.

Butto idam edildi.

SALT-II anlaşması imzalandı, ancak uygulanamadı.

Nikaragua'da Sandinist birlikler kesin zafer kazandı.

SSCB Afganistan'a girdi.

1980 Polonya'da *Solidarnosc* adlı grev gazetesi ilk kez yayınlandı.

Irak-İran Savaşı resmen başladı.

Sanat ve edebiyat

1960 — 1963

1960 İngiliz oyun yazarı Harold Pinter 'Doğumgünü Partisi' adlı oyunu yazdı.

Alfred Hitchcock 'Sapık' adlı filmini çekti.

İngiliz pop grubu Beatles kuruldu.

1961 Peter Hall tarafından, Londra'nın Stratford ve Aldwych semtlerinde Royal Shakespeare Company kuruldu.

Güney Afrikalı koreograf John Cranko birçok çalışmalar yaptığı Stuttgart balesinin yönetmenliğine getirildi.

1962 Aleksandr Soljenitsin "Ivan Denisoviç'in Yaşamı'ndan Bir Gün" adlı romanını yazdı.

Glen Tetley'in, kendisinin de dans ettiği 'Pierrot Lunaire' adlı eseri New York'ta sergilendi.

Mario Vargas Llosa'nın 'Şehir ve Köpekler' adlı eseri yayımlandı.

1963 Alfred Hitchcock 'Kuşlar' adlı filmini çekti.

1964 — 1967

1964 ABD'li yazar Saul Bellow 'Herzog' adlı yapıtını gerçekleştirdi.

Robert Moog synthesizer'i icat etti.

Arthur Miller'in 'Düşüşten Sonra' adlı yapıtı sahnelendi.

1965 ABD'li şair Robert Lowel 'For the Union Dead' adlı yapıtını yazdı.

ABD'li koreograf Twyla Tharp ilk eserini yayımladı.

1966 İngiliz 'pyschedelic rock' grubu Pink Floyd kuruldu.

ABD'li film yapımcısı Walt Disney öldü.

1967 Kolombiyalı romancı Gabriel Garcia Marquez 'Yüz Yıllık Yalnızlık' adlı eserini yazdı.

İlk rock müzikali 'Hair' ABD'de büyük başarı gösterdi.

1968 — 1971

1968 ABD doğumlu İngiliz yönetmen Stanley Kubrick '2001: A Space Odyssey' adlı filmi çekti.

ABD'li siyah balet Arthur Mitchell, 'Harlem Dans Tiyatrosu'nu kurdu.

1969 ABD'li yazar Philip Roth "Portony'nin Yakınışı" adlı eserini yazdı.

Peter Maxwell Davies'in yazmış olduğu tiyatro parçası 'Bir Deli Kral İçin Sekiz Şarkı', Londra'da sahnelendi.

1970 Peter Brook'un 'Bir Yaz Gecesi Rüyası' sahnelendi.

Rus asıllı soyut ekspresyonist ressam Mark Rothko öldü.

1971 İtalyan yönetmen Luchino Visconti "Venedik'te Ölüm" adlı filmi çekti.

Karlheinz Stockhausen 'Hymnen' adlı yapıtını besteledi.

1972 — 1974

1972 İtalyan yönetmen Bernardo Bertolucci "Paris'te Son Tango" adlı filmi çekti.

Francis Ford Coppola 'Baba' adlı filmi çekti.

Dimitri Shostakovich 15 numaralı senfonisini bitirdi.

1973 Sovyet yönetmen Andrey Tarkovskiy 'Solaris' adlı filmini çekti.

Fransız eleştirmen Roland Barthes 'Metnin Zevki' adlı eserini yazdı.

Sydney opera binası açıldı.

Londra Flarmoni Orkestrası Çin'i ziyaret etti.

1974 Klasik caz çalan ABD'li topluluk Modern Jazz Quartet dağıldı.

Rus balet Mihail Barishnikov Bolşoy Balesi ile Toronto'da dans ederken sakatlandı.

Londra Kraliyet Akademisi, ilk izlenimcilerin 100. yıldönümünü kutladı.

1975 — 1977

1975 İtalyan yönetmen Pier Passolini 'The Decameron' adlı filmini çekti.

Andrey Tarkovskiy 'Ayna' adlı filmini çekti.

İngiliz romancı Malcolm Bradbury 'Tarih İnsan' adlı yapıtını yazdı.

George Rochberg Keman ve Piyano için Konçertosu'nu besteledi.

1976 ABD'li yönetmen Martin Scorsese 'Taksi Şoförü' adlı filmi çekti.

Londra'da Ulusal Tiyatro adlı yeni bir tiyatro kompleksi açıldı.

Philip Glass'in "Einstein Kumsalda" adlı operası Paris'te sahnelendi.

Foto-realizm resimde hâkim olmaya başladı.

1977 Woody Allen 'Annie Hall' adlı filmi çekti.

İngiliz oyuncu ve yönetmen Charlie Chaplin öldü.

ABD'li şarkıcı Elvis Presley öldü.

1978 — 1980

1978 Penderecki'nin 'Paradise Lost' adlı operasının galası Chicago'da sahnelendi.

Philips şirketi compact-disc'i buldu.

Robert Stigwood 'Cumartesi Gecesi Ateşi" adlı filmi çekti.

1979 Roman Polanski 'Tess' adlı filmini çekti.

İngiliz romancı Doris Lessing 'Canopus in Argus' adlı roman dizisine başladı.

Stanislav Lem 'Mükemmel Boşluk' adlı yapıtını yazdı.

1980 ABD'li fotoğrafçı Ansel Adams 'Moonrise: Hernandez' adlı orijinal baskısını 45.000 dolara sattı.

İngiliz romancı Anthony Burgess 'Dünyasal Güçler' adlı eserini yazdı.

Rus asıllı balet Natalio Makarova, 'La Bayadère' adlı uzun revüyü Amerikan Bale Tiyatrosu ile New York'ta sahneledi.

Din ve felsefe

1960 Jean Paul Sartre varoluşçuluk ile Marksizm arasında sentez yapmaya çalıştığı 'Diyalektik Düşüncenin Eleştirisi' adlı kitabını yazdı.

Kongolu düşünür Patrice Lumumba, ülkesinin bağımsızlığından sonra devlet başkanı oldu.

Analitik psikolojinin kurucusu İsviçreli psikiyatrist Carl Gustav Jung öldü.

ABD'li Willard Quiene 'Kelime ve Eşya' adlı yazısını yazdı.

1961 İtalyan ekonomisti Libero Lenti 'Makroekonomi Üstüne Denemeler' adlı yapıtını yazdı.

ABD'li toplum bilimci Paul Felix Lazarsfeld 'Bireysel ve Ortak Özellikler Arasındaki İlişkiler' adlı yapıtını yazdı.

1962 Alman felsefeci Martin Heidegger'in 'Olmak ve Zaman' adlı kitabı çıktı.

Endonezya'daki Darü'l-İslam ayaklanması bitti ve önderi S.M. Kortosuwirjo öldü.

1963 Prusya doğumlu ABD'li felsefeci Paul Johannes Tillich 'Sistematik Teoloji' adlı yapıtını bitirdi.

Fransız düşünür Emanuel Levinoś 'Güç Özgürlük' adlı kitabını çıkardı.

İtalyan Papa John XXIII öldü, yerine Kardinal Martini, Paul VI adıyla Papa seçildi.

1964 Siyahların eşit haklara sahipolmasını amaçlayan kişisel haklar bildirisi ABD'de kabul edildi.

1961'de ölen Maurice Merleau-Ponty'nin 'Görünen ve Görünmeyen' adlı yapıtı yayımlandı.

ABD'li düşünür C. Irving Lewis öldü.

1965 Avusturyalı ruhbilimci Konrad Zacharias Lorenz 'Davranışların Evrimi ve Değişimi' adlı kitabını yayımladı.

Rus düşünür ve dinci Nikolay Onufriyeviç Losskiy öldü.

Yahudi düşünür Martin Buber öldü.

Papa Paul VI ABD'yi ziyaret eden ilk papa oldu.

1966 Fransız antropolog Claude Levi-Strauss 'Baldan Küllere' adlı kitabını yazdı.

Canterbury Başpiskoposu'nun Roma'yı ziyaret etmesiyle 400 yıldan bu yana Anglikan ve Roma Katolik kiliseleri arasında ilk temas kurulmuş oldu.

Katoliklerin Cuma günü et yeme yasağı kaldırıldı.

1967 Çinli ekonomist ve düşünür Fu-Hsün Li, çok önemli fonksiyon gördüğü siyasal büro içinde ağır sanayi komitesinde görev aldı.

Alman ruhbilimci Wolfgang Köhler öldü.

1968 Martin Luther King öldürüldü.

İsviçreli Kalvinist din bilimci Karl Barth öldü.

ABD'li Norman Mailer, Vietnam savaşına karşı yazdığı 'Gecenin Askerleri' adlı kitabını yayımladı.

1969 Papa Paul VI, Uganda'ya giderek Afrika'ya giden ilk papa oldu.

İslam Konferansı'nın temelleri Rabat'taki ilk İslam zirve toplantısında atıldı.

Doğu Kudüs'teki kutsal kabul edilen Mescid-i Aksa'da yangın çıktı.

1970 Papa'ya Manila'da suikast girişiminde bulunuldu.

İngiliz düşünür Bertrand Russel öldü.

Enver Sedat Mısır Cumhurbaşkanı oldu.

Fransız düşünür Le Bros öldü.

1971 Macar düşünür Georg Lukacs öldü.

İngiltere Kilisesi ile Roma Katolik Kilisesi arasındaki 400 yıllık anlaşmazlık giderildi.

1972 Newell ve Simon Th. insanın problem çözme yeteneklerinin bilgisayarda simulasyonunu yaptılar.

İngiltere'deki Congregational, Gallar ve Presbiteryen kiliseleri biraraya gelerek Birleşik Reform Kilisesi'ni oluşturma oylaması yaptılar.

Şeyh Mucibur Rahman Bangladeş Başbakanı oldu.

1973 İngiliz eğitimci Alexander S.Neill öldü.

St. Thomas Aquinas'ın görüşlerini savunan Fransız filozof Jacques Maritain öldü.

S.Milgram ve R.L. Shotland, engellemeden doğan saldırganlık konusundaki yankı uyandıran çalışmalarını 'Televizyon ve Topluma Karşı Davranış' adındaki kitaplarında belirttiler.

Fransız düşünür G.Dumèzil 'Efsane ve Destan' adlı üç ciltlik kitabını bitirdi.

1974 SSCB'li bilgin ve biyolog T.Denisoviç Lissenko öldü.

ABD'li ekonomist Walter Lippmann öldü.

1975 Kültür ve kültürel evrim üstüne çalışmalarıyla tanınmış ABD'li antropolog Leslie Alvin White öldü.

Hollandalı arkeolog Maurits Nanning Van Loon Suriye, Selenkahiye'deki kazı çalışmalarını bitirdi.

Hollandalı Jan Tinbergen 'Gelir Bölüşümü' adlı yapıtını yazdı.

İngiliz tarihçi Arnold Tynbee öldü.

1976 Alman felsefeci Martin Heidegger öldü.

İngiliz arkeolog Mortimer Wheeler öldü.

Londra'da İslâm festivali düzenlendi.

1977 İran'da düşünür Ali Şeriati öldü.

Alman felsefeci Ernst Bloch öldü.

Uluslararası Krishna Bilinçlenmesi Cemiyeti'nin Batı dünyasındaki tanıtıcısı Swami Prabhupada öldü.

1978 Guyana'da Halkın Tapınağı mezhebine ait 912 üye topluca intihar etti.

Papa Paul VI öldü. Yerine kardinal Albino Luciani, John Paul I adıyla papa seçildi ancak 34 gün sonra öldü.

Krakow Başpiskoposu Polonyalı kardinal Koral Wojtyla, John Paul II adıyla papa seçilerek 400 yıl sonra İtalyan asıllı olmayan ilk papa oldu.

1979 Ayetullah Humeyni 14 yıl sürgünden sonra İran'a döndü ve İran'da İslam esaslı bir cumhuriyet kuruldu.

Pakistan'da Cemaat-i İslami örgütünün kurucusu Mevlâna Mevdudi öldü.

Nobel barış ödülünü Hindistan'da yardım için çalışan Rahibe Teresa aldı.

Alman asıllı ABD'li düşünür Herbert Marcuse öldü.

1980 Suudi Arabistan'da Kabe'ye baskın yapan 63 kişinin boynu vuruldu.

Papa Paul II 198 yıldır ilk defa Katolik kilisesini ziyaret etti.

Fransız felsefeci J.P. Sartre öldü.

Çocuklarda düşünme konusunda çalışan İsviçreli psikolog Jean Piaget öldü.

Doğa bilimleri

1960 ABD'li Thedore Maiman Lazer'i buldu.

Elektronların dalga yapılarını bulan Fransız fizikçi De Broglie öldü.

SSCB, içinde Stelka ve Belka adlı iki köpek bulunan Sputnik 5'i uzaya gönderdi.

1961 SSCB'li teğmen Yuri Gagarin, Vostok 1 adlı aracıyla uzaya ilk çıkan kişi ünvanını kazandı.

ABD'li fizikçi Murray Gell-Mann atomaltı partikülleri kendi tekniğiyle sınıflandırdı.

1962 ABD'li yarbay John Glenn, Friedship 7 adlı uzay gemisiyle 4 saat 55 dakikada dünya çevresinde üç tur attı.

1963 SSCB'li kozmonot Valentina Tereşkova uzaya giden ilk kadın oldu.

ABD'de çalışan İngiliz astronom Gerald Hawkins, Stonehenge kalıntılarının kadim bir astronomik gözlemevi olduğunu öne sürdü.

1964 NASA Ay'ın fotoğrafını çekmek üzere Ranger 7'yi uzaya fırlattı.

Birbirleriyle uyumlu ilk bilgisayarlar ailesi IBM System/360 geliştirildi.

ABD'li fizikçi Gell-Mann, maddenin temel bileşeni olan kuarklar teorisini formüle etti.

1965 İngiliz Dennis Gabor üç boyutlu fotoğrafı buldu.

ABD'li A.Poniatopf video teypi buldu.

SSCB'li Aleksey Leonov uzayda ilk uçuşu gerçekleştirdi.

1966 SSCB'nin yolladığı Luna-9 ay'a ulaştı ve TV görüntüleri yolladı.

NASA'nın yolladığı Gemini 12 adlı uzay aracından ilk kez uzayda güneş tutulması fotoğraflandı.

1967 SSCB yapımı Venera 4 Venüs'e ulaştı ve 1 metre çapındaki özel bir paketi paraşütle gezegene attı.

Güney Afrikalı cerrah Christian Barnard ilk defa kalp nakli ameliyatını gerçekleştirdi.

1968 ABD'de ilk kalp naklini Norman Shumway, California'da gerçekleştirdi.

Genetikçiler, cani tipli insanların normal insanlardan bir fazla Y kromozoma sahip olduklarını ortaya koydular.

1969 NASA'nın yolladığı Apollo 11 ay'a ulaştı ve Niels Armstrong ilk defa ay'a ayak basan insan oldu.

Joseph Weber, Einstein'ın 1915'te ortaya attığı çekim dalgalarıyla ilgili hipotezi kanıtlamak için bir deney gerçekleştirdi.

1970 Kara Delik kuramı ilk kez ortaya atıldı.

İlk mikro işlemci Intel 4004 geliştirildi.

L-dopa, parkinson hastalığını kontrol altına almaya yönelik ilaç olarak ABD'de kullanılmaya başlandı.

1971 EMI yansıtıcısı İngiliz Godfrey Hounsfield tarafından bulundu.

SSCB Mars 2'yi Mars gezegenine yollayarak ayrıntılı fotoğraflar elde etti.

1972 NASA Pioneer 10 adlı aracı Jupiter'e yakın uçuş yapmak üzere fırlattı.

İngiliz bilimadamları D vitamininin rolünü açıkladılar.

1973 NASA, dünya yörüngesinde dönmek üzere Skylab 1, 2, 3 ve 4'ü uzaya yolladı.

SSCB Mars'a gitmek üzere Mars 4, 5, 6 ve 7'yi yolladı.

NCC (:Nature Conservancy Council: Doğa Koruma Konseyi), doğa korumasını denetlemek amacıyla İngiliz hükümeti tarafından kuruldu.

1974 Mariner 10 Venüs'e ulaştı.

SSCB'nin Mars uzay gemileri Mars'a ulaşıp ayrıntılı bilgi yolladılar.

SSCB Salyut 4 adlı uzay laboratuvarını yörüngeye oturttu.

Paralel mimariye sahip ilk bilgisayar CLIP-4 üretildi.

ABD'li araştırmacılar psi adını verdikleri yeni bir elemanter partikül keşfettiler.

1975 SSCB Venüs'e Vanera 9 adlı bir uzay aracı fırlattı.

NASA Apollo 18'i uzaya fırlattı. Araç Sovyet yapısı Soyuz 19 ile kenetlendi ve iki ülkenin meslektaşları iki gün beraber oldular.

Çin, China 3 adlı askerî uyduyu fırlattı, geri getirmek için de China 4'ü fırlattı.

1976 Pioneer 10 Satürn'ün yörüngesinden geçti.

SSCB, 236 inçlik reflektör teleskobu Semirodniki Dağı'na yerleştirdi.

İngiliz-Fransız ortak yapımı süpersonic yolcu uçağı Concorde, Avrupa-Washington seferine başladı.

1977 NASA, Voyager 2 adlı uzay aracını Jupiter, Satürn, Uranüs ve Neptün gezegenlerinin yakınlarından geçmek üzere uzaya fırlattı.

Roket konusunun öncülerinden Alman asıllı Amerikalı Wehrner von Braun öldü.

1978 Pluton'un bir uydusu olan Charon, ABD'li James Christie tarafından keşfedildi.

Herculina, uydusu bulunan ilk asteroid olarak keşfedildi.

İlk tüp bebek Louise Brown, 25 Haziran'da İngiltere'de doğdu.

BBC ve Bağımsız Televizyon dünyanın ilk Teletex sistemleri Ceefax ve Orade'i kurdular.

1979 İngiltere, UKIRT adındaki kızılötesi teleskopunu Hawaii'ye yerleştirdi.

Avrupa Uzay Dairesi'nin uydu rampası Ariane fırlatıldı.

Voyager uzay aracı Jupiter'in yakınından geçerek gezegenin üç yeni uydusunu keşfetti.

1980 Dünya Sağlık Örgütü (WHO) çiçek hastalığının yeryüzünden silindiğini açıkladı.

12 bin telefon konuşması ve iki renkli TV yayını sağlayan Intetsat 5 adlı dev haberleşme uydusu ABD'den fırlatıldı.

Dizin

Adlar dizini

Örgütler dizini

A

B

C

Ç

D

E

Eserler dizini

Doğru-Yanlış Cetveli

SAYFA	YANLIŞIN YERİ	YANLIŞ	DOĞRU
1374	3, alt 4	Meksiko'da	Mexico'da
1374	4, üst 1	Meksiko'da	Mexico'da
1374	4, alt 2	'60'lılardaki	'60'lardaki
1376	1, üst 2	imzaladı	imzalandı
1380	5, alt 5	sürece	süreci
1384	2, alt 2	türnden	türden
1384	R, üst 11	fries de la cote	frès de la côte
1387	R, üst 7	Varona	Varano'nın
1387	R, üst 12	çokşaşırdığını	çok şaşırdığını
1387	R, üst 13	fırsattıye	fırsatı
1387	R, alt 8	olaraksaygınlık	olarak saygınlık
1387	6, üst 3	Cezaevleri	cezaevleri
1403	Ç, 4 alt 5	başlamışolan	başlamış olan
1404	R, üst 17	Sağda	üstte
1404	R, alt 4	demokratikleşmeye	demokratikleşmeyle
1406	Ç, 2 alt 1	containement	containment

SAYFA	YANLIŞIN YERİ	YANLIŞ	DOĞRU
1406	Ç, 5 alt 5	Guatamela	Guatemala
1406	Ç, 7 üst 9	karşıkarşıya	karşı karşıya
1423	R, alt 1	kızılderili dens	kızlı erkekli dans
1601	1 üst 3	1980'de başlayan prog-ramlarla	1880'de başlayan pogramlarla
1604	1, üst 1	20 yüzyılın	20. yüzyılı
1628	1, üst 6	sorununun	sorununun çözümü için mo-dernleşmeye katkıda bulunacak reformlar silsilesi öngörüyordu. Ancak
1633	5, üst 4	Beytut'ta	Beyrut'ta
1633	2, alt 3	olmaya	almaya
1650	R, alt 1	öğrencilere saldıran polis birliği görülüyor.	polis çemberini yarmaya çalışan öğrenciler görülüyor.
1652	R, alt 14	güçlerle	güçler

SAYFA	YANLIŞIN YERİ	YANLIŞ	DOĞRU
1649	R, alt 4	Kim Il-Sung'u ziyareti sırasında Çavuşesku'yu	Kim Il-Sung'un Romanya'ya yaptığı ziyaret sırasında
1660	2, alt 4	partizan	artizan
1660	3, üst 1	Batı Avrupa ve Japonya'nın da müdahaleleri ile yerini çok kutuplu dengelere bırakmaya başladı.	—
1661	3, üst 10	yol açabilir ve düşük verimin	yol açacak ve düşük olan verimin
1661	3, üst 7	bürokratların	yönetimlerin
1664	2, üst 3	Çu Enlai	Zhou Enlai

EKLER

379	7, üst 1	Asrial'e	İsrail'e
379	12, üst 2	ilgli	ilgili
380	6, üst 1	iki (belge a/32/1.42)	iki belge (a/32/1.42)
382	5, üst 3	ayayurduğumuz	anayurdumuz

KISALTMALAR

B: Biyografi
R: Resimaltı
Ç: Çerçeve
Alt ...: Alttan ... satır
Üst ...: Üstten ... satır